

Emile Vialis

Sault-de-Vaucluse

Gertrude Hamilton

DE
ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

IN TWEE DEELEN.

Verſierd met een groot getal curieuſe kopere Platen.

I.B. Scotin Sculp.

DE
ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

ZYNDE

Een nieuwe uitvoerige en zeer kurieuse Beschryving van derzelver Oorsprong, Godsdienst, manier van Oorlogen, Huwelyken, Opvoeding, Oeffeningen, Feesten, Danzeryen, Begravenissen, en andere zeldzame gewoonten;

TEGEN

De Zeden der oudste Volkeren vergeleken, en met getuigenissen uit de oudste Griekſche en andere Schryveren getoetst en bevestigt.

DOOR DEN ZEER GELEERDEN

J. F. LA FITEAU,

Jesuit en Zendeling in Amerika, in 't Fransch beschreven.

En nu in zuiver Nederduits vertaalt.

EERSTE DEEL.

Te AMSTELDAM,
By H. W. VAN WELBERGEN,
En P. H. CHARLOIS. 1751.

INHOUD
VAN HET
WERK.

EERSTE DEEL.

EERSTE BOEK.

Ogmerk en Schets van het werk, vele Reyzigers hebben ons den aard en zeden der Amerikanen afgeschildert, maar zy hebben noch veel voor een naauwkeurig onderzoeker overgelaten, wat 'er van de geleerden die deze stof verhandelt voor oordeel te vellen is; de Schryver is vyf jaar Zendeling by de Wilden in Kanada geweest, heeft alles naauwkeurig zelf onderzocht, en voor 't overige met de ontdekkingen van een oud Jezuit die daar 60. jaren geweest had, zyn voordeel gedaan. De Algonkynsche spraak is de wyd uytgestrektste van Noorder-Amerika. *Dialectes.* De Schryver vergenoegde zich niet met de gewoontens en oeffeningen der Wilden te kennen maar vergeleek die met de zeden der oudheyd. 't Een zet het ander licht by *Twede Hooftstuk.* Nuttigheyd van de Zeden en gewoontens van verscheyde volkeren te kennen. Wat een Reiziger be-oogen moet. Des Schryvers ongenoegen dat de meeste Auteurs de Wilden zonder Godsdienst verbeelt hebben. Dit gevoelen tegengesproken, 't geen den ongodisten zou begunstigen. Derhalven diende dit valsche denkbeeld vernietigt te worden. *Derde Hoofstuk.* Wat men bewyzen moet, de Godsdienst der woeste volkeren stemt volgens het gevoelen van onze Schryver, met dien der eerste tyden over een, namentlyk met dien der Phrygianen, Egiptenaren en Kretenzers, oorzaak van verwarring, de Godsdienst verbastert, deze verdorventheyd is evenwel zoo groot niet of daar blinkt noch een naauwe Zedeleer door. Groote overeenkomst tusschen het Heydendom en verscheide onzer geloofspuncten. *Vierde Hoofstuk.* Voorbeelden daar van, hierom heeft men gezegt dat de Godsdiensten van het Heydendom door de Wetgevers uyt de Mozaïsche Boeken gehaalt waren, en getracht de gansche Heidensche fabelkunde op Mozes en Sefora te huys te brengen. 't *Vyfde Hoofstuk.* Dit gevoelen geeft veel vat om den waren Godsdienst aan te tasten, want dan moet het gansche Heydendom voor Mozes zonder Goden en Godsdiensten geleeft hebben. De Wetgevers zullen beschuldigt worden van de menschen door een slaafsche vrees voor versierde Goden te hebben gebreidelt, van welke beschuldiging Mozes op het lest ook niet vry zou gaan. Dit gevoelen word derhalven wederlegt. *Zesde Hoofstuk.* Stelling van den Schryver, die alles op Adam en Eva te

huys

huis brengt. Uit deze Stelling is geen nadelig gevolg te trekken. Maar veel eer een kragtig voordeel voor den Godsdienst. Daar kan maar een Godsdienst zyn, die met de menschen moet geboren zyn en zoo lang als zy duren moet. Deze Godsdienst aan onze eerste voorouders gegeven, is van geslacht tot geslacht aan allen overgegaan en overal verspreid. Hoe deze Godsdienst van tyd tot tyd heeft kunnen verbastert worden. *Zevende Hooftstuk.* Wat de Ongodisten tegen dit gevoelen kunnen inwerpen. De Volkeren van Amerika hebben zekerlyk een Godsdienst. In de eerste tyden had de Godsdienst invloed op alle menschelyke handelingen. *Achtste Hooftstuk.* Des Schryvers behandeling in de beschryving der Zeden en gewoontens. Alle de Zeden der Amerikanen hebben hun voorbeeld in de oudheid. Oorsprong der volkeren van Amerika. Wat den Schryver in het Artikel van den Godsdienst onderzoekt. Voetstappen van 't Joden en Christendom die de eerste ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben. *Negende Hooftstuk.* Burgerlyke Regering. Huwelyken. Opvoeding der Kinderen Huys bestier der Mannen. En Vrouwen. Onderzoekinge over de Tabak en Suiker. Wyze van Oorlogen. *Tiende Hooftstuk.* Gezantschappen, Koophandel, Jacht en Visch-vangst. Spelen en tydverdryf. Ziektens, Genees-kunst, Dood, Begravenis en Rouw. Twe soorten van Genees-middelen. Natuurlyke en Beswering. In hun begraving der doden, is alles aanmerkenswaardig. Algemeen Feest der doden. Verhandeling over de Taal. Omgang met de Europeanen. Oorzaak van de Verbastering der Zeden van de Wilden.

TWEDE BOEK.

ONtdekking van Amerika. Kristoffol Kolombus ontdekt de Eylanden van den Zeeboezem van Mexiko. Amerikus Vesputius het vaste Land. De Geleerden opperen hier omtrent verscheyde vragen. Amerika buiten twyffel by de Ouden bekent. Bewyzen hier van. Schryft de ontdekking daar van aan de Feniciers toe. Die langs de kusten van Afrika varende, door een storm na een Eyland in 't Westen gelegen gedreven wierden. Aanmerkelicke plaats van Pausanias Zyn beschryving van de bewoonders der Saters Eylanden, komt met den aard der hedendaagsche Karaïben overeen. Hoe en langs wat weg Amerika heeft kunnen bevolkt worden. *Twede Hooftstuk.* Gevoelens van Grotius. Amerika kan niet wel alleen door Schipbreuken bevolkt zyn. 't Is waarschynlyk dat Amerika aan 't Oostelyk Tartaryen vast is. 't Geen evenwel beter door de ontdekkingen als door blote gissingen zou bewezen kunnen worden. Bepaling van den tyd wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt worden. De H. Schrift leert ons niet wat Landen de afkomelingen van den eersten Mensch, die zeer vermenigvuldigt moeten zyn, tot den Zondvloed toe bewoont hebben. Vergelyking van den Zondvloed met dien van Deukalion. Watervloed van Ogyges. Van de volkeren die in Amerika zyn gekomen. Oorzaken der veranderingen van woonplaatzen. Gissingen uyt de woorden der uytheemsche spraken. Kennelyke trekken die dienen kunnen om de vol-

volkeren van Amerika te onderscheyden. Gissingen uyt de gewoontens. Amazonen. Daar worden hedendaags noch Amazonen gevonden. Mannen in Vrouwen Klederen. Te onrecht door de Europers voor Hermafroditen aangezien. Vasko Nugnes de Valbo brengt een groot getal daar van wredelyk omhals. *Vyfde Hoofdstuk.* Gissing over den oorsprong der Karaïben van de Antilles. Van de Eskimenzers. Zy zyn veel blanker als de andere Wilden. Waar die naam van daan komt. Zy vermyden zoo veel zy kunnen allen omgang met andere natien. Wat hier van de oorzaak is. Hun oorspronk. Volgens het gevoelen van den Schryver. *Zesde Hoofstuk.* Reuzen. Dwergen. Verscheide wanschape Volkeren. Voorval waar uyt bewezen schynt te kunnen worden dat'er noch menschen zonder hoofden zyn. Het eerste voorval. Twede voorval tot bewys hier van dienende. Hoe dit evenwel te verstaan is. *Zevende Hoofdstuk.* Gissingen over den oorspronk der Irokoizen en Huronnen in Amerika. Vergelyk tusschen de oude Luciers en de Irokoisen van Amerika. Eerste over een komst. Twede over een komst. Opperhoofdigheyd der Vrouwen by de Wilde volkeren. Nader blyken van gelykvormigheyd. Uytlegging van de plaats van Heraklides. Verklaring van de plaats van Herodotus. Geslachtrekening der Irokoizen. Hunne overeenkomst in zekere opzichten met de Joden. Hunne overeenkomst met de Lyciers. Verandering der namen met de jaren. Wilden noemen elkander niet by de namen. Na hun namen te vragen is eenaffront, wat uyt eenige gelykvormigheden zyn op te maken. Vrouwe Regering op veel plaatzen in zwang. By de Scythen, Sarmaten, Amazonen. By de Egiptenaren. By de Garamanten. By de Kantabers. By de Mederssabers. By de Sparnaten. Aardige gewoonte van opvolging te Peru. *Achste Hoofdstuk.* Oorsprong der Lyciers. Volk verspreiding der kinderen Jafet. Waar van zich zommige in Lycien ter neer zetten. De Volkeren van Lycien wierden eerst Myliers genoemt. De Lyciers waren dappere Luyden. Een schrikkelyk voorbeeld hier van. Ander niet min ysselyk voorbeeld. Derde staaltje van hun wanhoop. Gissing hoe zy in Amerika kunnen gekomen zyn. *Negende Hoofdstuk.* Gevoelen van den schryver over den oorsprong der Amerikanen. Griekenland eertyds door Barbaren bewoont. Hellenisten en Pelasgiers, twee verscheyde Volkeren schoon dikwils met elkander verwart. Onderscheyd in hun levensaard. Met die der Volkeren van Amerika vergeleken. De Schryver geeft reden van zyn behandeling. Zedigheyd des Schryvers. *Tiende Hoofdstuk.* Wat men uyt de Wilden hun oorsprong betreffende halen kan. De Historie hunner Schepping. De Wolf. De Beer. De Schildpad. Drie voorname Irokoische en Huronsche geslachten hebben hun naam van deze Historie gekregen. Deze geschiedenis met de ware schepping vergeleken, met de Griekshe Fabelkunde. Zinnebeeldige verklaring daar van. Justinus des bloedgetuigens gevoelen. Wederlegt en op den val van Eva te huys gebragt. Nadere over eenkomst van de Fabel der Wilden met die der Grieken. Schoon standbeeld van Venus Urania op een Schildpad gedragen. Wat het volgens des Schryvers gevoelen betekende. De Schildpad by de

Ooster-Indianen in eren, om dat 'er hun God Vichnou in verandert was. De Vliegende Draak een Godheid by de Chinezen, komt uyt een Schilpadd voort. De Trogloditen bewezen de Schildpad Godsdienstige eer. In tegendeel verstrektze de Kelenofagen tot voedzel. De Wilden hebben eenige kennis van den Zundvloed. Maar met verdichtzelen vermengt. Van wat kant de Agniezen een der vyf Irokoische Natien volgens hun verhaal van daan gekomen zyn. De Irokoizen waar gelegen. Worden in hoge en lage onderscheiden. Zyn zoo eendragtig dat zy zeggen maar eene Tent uyt te maken, die zy de Irokoische Tent noemen.

DERDE BOEK, EERSTE HOOFDSTUK.

WAt denkbeeld men zich eertyds van de Wilden maakte. Gedaante en gestalte der Wilden. 't Is moejelyk van hun aard en verstand te oordelen. Hun gemoeds hoedanigheden. Hun gebreken. Uyt den aard luy en met weinig te vreden zynde, lachgen zy met het oneindig sloven der Europeanen. Schoon zy omgang met de Europeanen hebben, blyven zy evenwel hunne oude manieren aankleven. Die van Peru en Mexiko evenwel van dit algemeen denkbeeld uytgesloten, om dat zy by andere voor wel gemaniert gehouden worden. *Twede Hoofdstuk.* Noodwendigheyd eenes Godsdienst, is met een het bewys van de waarheyd dat 'er een God is. Die in het hart van alle natien, anders zoo veel in Zeden van elkander verschillende, een gevoelen van Godsdienst ingeplant. Oorzaken der verbastering van den waren Godsdienst. Die den zelven evenwel niet ten enemaal hebben kunnen uytroejen Het gevoelen der Ongodisten wederlegt. Gevoelen des Schryvers over de Zamenspraken van den Baron de la Hontan. Die 't eerst de landen van de Wilden bezocht hebben, hebben al te voorbarig van hun Zeden geoordeelt. Om de gewoontens van een Land wel te beschryven, behoort men de taal daar af te verstaan. De Wilden twisten weinig om den Godsdienst. De Godsdienst der Wilden is dezelfde als die der oude Barbaren. Eerste inwoonders van Griekenland, en Bachus Krysgezellen, namaals de stof der Heidensche fabelkunde. Wat de Kureten en Korybanten waren. 't Is moejelyk den netten tyd te bepalen wanneer de ware Godsdienst verbastert wierd. Het bygeloof en de quade neigingen van 't hart, oorzaak van deze verbastering. Waar in de dwaling der Heidenen bestond. De grond der Godsdiensten bleef evenwel byna altyd de zelfde. *Derde Hoofdstuk.* Van het voorwerp van den Godsdienst. Oorzaken van de vermenigvuldiging der Goden. De Egiptenaren, schoon meester in de Beeldsprakige wetenschap, zyn egter de eerste vinders daar niet van. De eerste Kretenzers beroemen zich de offerhanden en verborgene plechtigheden uytgevonden te hebben. Alle de Godsdiensten in Oost en West-Indien voor zoo veel wy die kennen, zyn Beeldsprakig en Zinnebeeldig. Wat voor een denkbeeld de Heidensche Wysgeren van God hadden. Het zelve komt met dat der Afgodische natien die noch in wezen zyn volmaakt over een. Zommige natien houden den Donder voor de stem van het opperste

opperste Wezen. De Israëliten noemden den Donder ook Gods stem. Schrik der Wilden voor den Donder. Zeldzaam gevoelen der Noorder-Amerikanen van den Donder. Areskoui, by de Huronnen een naam van het opperste Wezen. Men heeft de eigentlyke betekenis van dat woord nooit kunnen uytvorsschen. Onze Schryver meent dat het zoo veel als Ares of Mars betekent. Chemiin, de naam van 't opperste Wezen by de Karaiben is misschien dezelfde als Chemmis, gelyk Pan van zommige genoemt word. Jao of Jupiter, word voor Jehova gehouden. *Vierde Hoofdstuk.* De Zon een Zinnebeeld van de Godheid. Waarom in de oude Kerken de Altaren na 't Oosten gerecht zyn. De meeste namen der Goden van 't Heidendom slaan op de Zon. Senekà's gevoelen van de Godheyd. De Zon is de Godheyd van de Volkeren van Amerika. De Inkàs van Peru wederlegt. De Inkàs van Amerika, en de Natches van Luisiana noemen zich kinderen der Zon. Zulks was by vele Volkeren gemeen. Adad of Benadad, Zoon van de Zon, was een gemene naam onder de Koningen van Syrien. De Huronnen verstaan door Areskoui, en de Irokoizen door Agriskoué, ook de Zon. Betekenis van enige andere namen die de Wilden aan het Opperste Wezen geven. Gissing van den Schryver waar de woorden Horus en Hora van afgeleyd kunnen worden. Alles, uytgezondert God en de Mans Perzonen, zyn in de Irokoische taal van het Vrouwelyk geslacht. Andere namen van Zon en Maan. Bendis by de Volkeren van Tracien de naam van Diana, waar van daan komt. Mendes of Pan was de oudste en grootste van alle de Goden. En kan van het zelfde woord afgeleyd worden. Diana werd ook voor de Zon gehouden. Venus Urania by de Perzen Mithra genoemt. Mithra is de Zon by de Perzen. *Vyfde Hoofdstuk.* In de eerste tyden wierd de Godheyd onder geen menschelyke gedaante verbeeld. Maar men rechte gedenktekens op ter eeren van het Opperste Wezen. 't Welk met voorbeelden bevestigt word. En by de Heidenen ook in gebruik was. Waar van mogelyk de gewoonte om de Pylaren en Altaren van de Kerken die men inwyd te zalven gekomen is. Waarom God zyn volk de hoogtens, geheiligde bosschen en gezalfde steenen verbood. Naderhand begon men Standbeelden en Afgoden in plaats van blote stenen op te rechten. Deze besloten beide kunnen, gelyk nog hedendaags die der Indianen. Gevoelen van den Hr. Hyde, dat de oude Perzen altyd de kennis van den waren God gehad, en nooit iets anders als hem aangebeden hebben. Dit gevoelen is enigermaten op de oudheyd gegrond. Doch word door den Schryver wederlegt. En met een voorbeeld opgeheldert. Begin en voortgang der Afgodery. De vleyery van 't volk voor hun Vorsten en de liefde der Kinderen voor hunne Ouders, gaven hier veel oorzaak toe. Aanbidding der beelden. De Wilden erkennen behalven het denkbeeld dat zy van 't Opperste Wezen hebben, noch verscheyde Geesten van een minder rang. Die Okke of Manitou genoemt worden. Deze eeren zy uyt een slaafachtige vrees. Zy bewyzen geen Goddelyke eer aan andere Planeten als aan de Zon. Zy hebben nog enige eerbied voor stene Pyramides, voor hoogtens en gewyde Bosschen. Be-

ſchryving van den Berg Olaïmi. Kegels gewyze ſteen met een menigte van Geite vellen bedekt in den Tempel der Natches van Louiſiana. Zodanig waren de Goden van de eerſte tyden van 't Heydendom, met de vellen van de Slagt Beeſten die men daar aan opgeoffert had bedekt. Volgens het gevoelen van den Schryver zyn de Pyramiden van Egipten ook met dit inzicht geſticht. Beroemde boom der Abenakis op de kuſten van Nieuw-Vrankryk. Die van hen zeer eerbiedig begroet en met geſchenken behangen wierd. Zelfs na zyn val. De Volkeren van Braſilien om hun Goden te bevredigen planten een ſtok in de aarde en leggen daar eenige offerhanden by. De meeſte wilde Volkeren hebben geen Afgodenbeelden. *Zesde Hooftſtuk.* Van den dienſt. Aanbidding van 't vuur. Daar was byna geen deel van de bekende wereld daar de vuurdienſt niet bekent was. Deze dienſt is volgens de Heer Huet onlangs in Ierland eerſt afgeſchaft, en by de Guebren, Tartaren, Chinezen en Mexikanen noch in zwang. *Zevende Hooftſtuk.* Onderzook waar het woord Veſta van daan komt. Veſta zomtyds voor de Natuur of den Schepper van de Natuur genomen. Zomtyds voor een bezondere Godheid. Men vind twee Godinnen van dezen naam, 1. de Vrouw van Saturnus. 2. Dezer beider dochter. Zy moeten wel onderſcheiden worden. De Aarde is het Zinnebeeld van de eerſte, die daarom met een Stede en Torenkroon op het hoofd verbeeld word. De twede had het heilige vuur tot Zinnebeeld, 't welk om dat zy maagd was door Maagden moſt onderhouden worden. Zy had zelfs geen Beeltenis te Rome. De Romeinen hadden in de 170 jaren niet als ledige Tempels zonder Beelden. Reden hier van. Prytanea wat 't waren. Zy waren aan Veſta toegewyd. De Koningen van Perzien lieten een klein altaar en geheiligt vuur voor zich dragen. Onderzoek wanneer de Veſtaalſche Maagden ingeſtelt zyn. Medea Prieſteres van Hekate te Kolchos. En Ifigenia Prieſteres van de zelfde Godin te Tauris. Hunnen Veſtaalſche Maagden genaamt worden. Haar opoffering is een Zinnebeeld van haar opgeofferde Maagdom aan Diana. Daar is veel overeenkomſt tuſſchen haar en Jeftas dochter. Aſpaſia Prieſteres van de Zon, of volgens andere van Diana. Veſtaalſche Maagden in Griekenland. Plutarchus wederlegt. Mannen die een kuiſch leven lyden tot den dienſt van Veſta geſchikt. *Achſte Hooftſtuk.* Heilig vuur in Amerika. Men vind geen overblyfzels van Tempels by de Irokoizen en Huronnen. Het vuur hunner haartſteden dient hun in plaats van Altaar. De Natien het ſdichts aan Azien grenzende hebben Tempels daar het heilig vuur onderhouden word. Zy hebben meeſt een ronde gedaante en waarom. Tempel der Natchez met deſſelfs heilig vuur beſchreven. De Parten gingen nooit ten ſtryd zonder de Zon met een ſoort van gehuil te begroeten. De Tempel der Natchez is langwerpig. Veſtaalſche maagden te Peru. Beloofden een eeuwige kuisheid. Indien een van deze haar gelofte overtrad wierd de ganſche ſtad het onderſte boven gekeert. Doch hier was geen voorbeeld van. De Veſtalen van Mexico hoefden zich maar voor een jaar te verbinden. Hoewel er andere waren die voor haar leven lang gelofte deden. Haar ampt, bezigheden en levenswyze beſchreven.

Ey-

Eylanden door enkele Vrouwen bewoont. Gevoelen des Schryvers hier over. 't Is onzeker of alle de verscheidene natien van Amerika haar Vestaalsche Maagden gehad hebben. *Negende Hooftstuk.* Vestale by de Irokoïzen, ging nooit uyt haar hutte. Haar noodrust wierd haar door een kleinen jongen gebragt. Carthier wederlegt. Afschaffing der Vestaalsche Maagden onder de Irokoïzen. Mannen die geloften van kuisheyd by de Irokoïzen gedaan hadden. Historie van een Huronschen Kluizenaar. Pyajen, of Waarzeggers der Karaiben hoeven zich op zommige tyden maar van de Vrouwen te onthouden. *Tiende Hoofdstuk.* Van de Offerhanden. De Offerhande is te gelyk met de Godsdienst opgekomen, en zoo wyd als de volkeren die een Godsdienst hebben verspreid. In 't begin waren de Offeranden eenvoudig, bestaande niet als uyt wat Vruchten, Kruyden, en wortelen. Maar met de Rykdommen namen zy in pragt toe. De Wilden offeren nog het kooren van 't veld, en de Dieren die zy vangen. Zy werpen Tabak in 't vuur ter eeren van de Zon. En in de Meiren en Rivieren ter eeren van de Geesten die daar 't gezag over hebben. Andere Offerhanden van verscheide wilde Natien. De Mexikanen offerden zelfs menschen op. Opoffering der eerstgeboorne aan den Koning in Florida. *Elfde Hoofdstuk.* Bacchus-feesten der Ouden. Waartoe ingestelt. Afbeelding der Bacchanaal-feesten. Zy wierden om hun ongeregeltheden te Rome afgeschaft. Aanmerkelyke woorden van Strabo. Beschryving van een Offerande der Argonauten. De Helden offerden zelfs als zy wilden. Wat den Goden van de slacht-offers aangeboden wierd. Van het overige wierd een gastmaal gehouden. Deze gastmalen geschiedden by de Egiptenaren met veel gematigtheid. De meeste Volkeren die de Bacchanaal-feesten hielden, maakten geen gebruik van wyn. De Perzianen dronken ten tyde van Crezus niet als water. De Scythen hadden geen wynstok. Gelyk zulks van verscheide andere Natien kan bewezen worden. Zober gebruik des wyns. Te Heliopolis in Egipten dorsten de Priesters die niet in hun Tempel brengen. De andere Egiptische Priesters dronken die heel weinig. De wyn oudtyds in Griekenland en in Italien vervloekt. Eschilus van Atheneus beschuldigt de Zeden der Grieken bedurven te hebben. *Twaalfde Hoofdstuk.* Van den zang en de danssen die de offerhanden verzelden. Venus mogt te Lacedemon niet als gewapent verbeeld worden. Holen op Parnas aan Bacchus toegewyd, daar men alle twee jaren de Bacchanaal-feesten vierdde. De bergen van Tracien waren beroemder om hun Hypokreen als om hun wynen. Gevoelen van den Schryver dat de Muzen en Bacchanten enerlei waren. Muziek en dans by de ouden hoog geacht. De zang zomtyds van den dans afgescheiden. Pyrrische dans meest by de Orgia gebruikt. Twederlei zoort hier van. Hyporchematische dans. *Dertiende Hoofdstuk.* Speeltuigen. Moejelykheden die men in die te beschryven ontmoet. Twederlei zoorten van speeltuigen in de Orgia van Bacchus en de Moeder der Goden gebruikt. De Lier aan de Godsdienst en voornamelyk aan de Voorzegging toegewyd. Evoë der Bacchanten. De Oorlog is de grootste hertstocht der Wilden. Bewys dat de Areskovi der Huronnen de Ares of Mars

van Thracien is. De Irokoizen en in 't algemeen alle de Wilden ſtemmen met de Volkeren van Thracien in vele zaken overeen. Deze overeenkomſt in de Offerhanden aangewezen. In de ſpeeltuigen. Beſchryving van de Trommel der Wilden. Ander zoort. Die van de Brazilianen. Zommige Schryvers gevoelen, dat de Brazilianen ze als een Godheid aanzien. Gelyk de Ouden een Godsdienſtige eerbied voor de Ratel van Izis, voor de Lier van Apollo, en voor de Boom van de Godin van Frygien hadden. Nader overeenkomſt van de Maraka met de Ratel van Iris. De Godin Clatra. De Ratel is de Rombus der Ouden. De Heer Spon tegen Vader Montfaucon verdedigt, dat zyn *Clatra* Iris is. Iris werd met een halve maan verbeeld. De Oſiris en Izis der Egiptenaren zyn de Apollo en Diana der Grieken. De Irokoizen en andere Wilden maken hun Ratels op twederhande wyzen. De eerſte is een ronde of peers gewyze Kallebas. De andere een droge Schildpad. Die ze met greintjes porcelein vullen, en daar ze een ſtok in ſteken. Dit ſpeeltuig ſchynt het zelfde als de Teſtudo der Dichters, of de Lier van Apollo te zyn. Kinkhorens gelyk die der Tritons, by de Karaïben in gebruik. Als ook Bokkehorens, daar men de Saters zomtyds mee verbeeld. Gelyk nog verſcheide andere ſpeeltuigen. *Veertiende Hoofdſtuk.* Van de Bedienden van Bacchus. Van de verborgentheden. Schrikkelyke Eden die men de Ingewyde doen liet. Optelling der beroemdſte verborgentheden. De Inwyingen waren een Oeffen-School van Godsdienſt en Deugd. *Vyftiende Hoofdſtuk.* Wat men in de verborgentheden in acht moet nemen. 1. De Zinnebeelden. 2. De Proeven. 3. De verborgentheden van de Goddelyke Werking. Van de Zinnebeelden der verborgentheden. Daar zyn 'er die de gantſche Hiſtoriſche Godgeleerdheyd, en al de Goden van de Fabel op Mozes hebben t'huys gebragt. Onze Schryver is niet t'eenemaal van dit gevoelen. En meent dat veel daar van op Adam en Eva te huis gebracht kan worden. Verſterkende zyn gevoelen met St. Clemens van Alexandrie. Verſcheide trekken van overeenkomſt. De ſlang was van allen tyden een Zinnebeeld van den Godsdienſt. Slangen in de Tempels opgevoed. Nadere trekken van overeenkomſt. Até uyt den Hemel gejaagt, en de Boom van den tuyn der Heſperiden, die door een altyd wakenden Draak bewaart wierd: zyn klare Zinnebeelden van Adam en Eva uyt het Paradys gebannen, en van den vrucht van den Boom des Levens berooft. Herkules, Apollo, Perſeus Zinnebeelden van den Verloſſer. *Zeſtiende Hooftſtuk.* Vervolg derzelve ſtof. Bacchus word in de Fabelkunde ook de Zoon van een Maagt genoemt. Nimpf wat by de Ouden betekent. Proſerpina is dezelfde Godheid als Diana, Minerva, de Jonge Veſta en de Jonge Iris. Hiſtorie harer beſwangering. Bacchus, Horus en Apis waren dezelfde Godheyd. Alta-Entſie, naam van de Vrouw die uyt den Hemel gejaagt wierd volgens het gevoelen der Huronnen. En is de Grootmoeder van hun God Tharon-Hiaouagen. Vergelyking van de zelve met Eva. Atahokan is God de Schepper in de Fabelachtige Hiſtorie der Algonkynen. Ata beroemde Waarzegger by de Brazilianen. Hy was de Klein-Zoon van een Maagt. Atabeira, naam van de

Moe-

Moeder der Goden op de Spaansche Eylanden schynt van Atabirius toenaam van Jupiter afgeleid. *Zeventiende Hoofdstuk.* Vervolg der zelve stoffe. Vreemt gevoelen der Karaiben als het Eklips in de Maan is. Wondere gebaarden der Peruvianen, wanneer de Maan in zwyn viel, om haar weer te doen bekomen. Vreemt gevoelen der Indianen omtrent den Maan-swyn. Zy maken een groot geraas met Ketels en Trommels om haar te redden. De Ouden sloegen in die gelegenheyd ook op kopere Bekkens, om de maan in haar nood by te staan. Zinnebeeld uyt de Openbaring hier na zwemende. Uytlegging daar van. *Achtiende Hoofdstuk.* Godsdienstige oeffeningen. Vergelyking van de Tybarenen, met de Galibis, Karaiben, Brazilianen, &c. Vreemde levenswyze der mannen wanneer hun Vrouwen in de kraam leggen. Na een vasten van zes weken gedaan te hebben rechten zy een gastmaal aan. De genodigden kerven zyn huid en vryven peper in de wonden. Dan brengt men hem weer te bed, en zyn vasten duurt nog zes maanden. Hy durft ondertusschen noch gevogelte noch visch eten. Deze zoo strenge vasten is voor den eerstgeboornen. De geboorte van andere kinderen komen hem zo duur niet te staan. Plechtigheyd van het kind een naam te geven. Afzonderingen der vrouwen en jonge dochters ten tyden harer maandstonden. Hoe by de Guebers geschieden. Hoe by de Negers van Guinea. Badinger Wilden. *Negentiende Hoofdstuk.* Inwyingen tot de verborgentheden. Twee verscheyde staten der inwyingen. 1. Van verzoening. 2. Van Heiligmaking en volmaaktheid. Wat 'er in den staat van verzoening omging. Strenge vasten. Middelen die zy aanwenden, om de kuisheyt te bewaren. Hoe de verzoeningen en zuiveringen van misdaden geschieden. Verborgentheden van Samothracien. Wassingen en Reinigingen. De verborgentheden van Mithra. Geeseling in de verborgenheden van Elusina. Feest ter eeren van Diana Orthia. Inwyingen der Luperkalen. Waar in de volmaaktheid bestond. Verscheide trappen in de inwyingen. Die in 't geheel niet ingewyd waren wierden voor godloze menschen aangezien, en mochten in den tempel van Ceres niet komen *Twintigste Hooftstuk.* Toepassing van het geen van de inwyingen der Ouden gezegt is op de Amerikanen. Inwyingen der Noorder-Amerikanen. Aanmerkingen van onze Schryver over dit verhaal. *Een en-twintigste Hooftstuk.* Inwyingen der Karaiben. Inwyingen der volwasse Vrysters in Brazilien. Maire Monan, de naam van den Opperste God van Brazilien. Godsdienstige plechtigheden van Florida. *Twee-en-twintigste Hooftstuk.* Inwying van een Krygsknegt. *Drie-en-twintigste Hooftstuk.* Inwying van een Kapitein. *Vier-en-twintigste Hooftstuk.* Inwying van een Kapitein-Generaal. *Vyf-en-twintigste Hooftstuk.* Inwying van den Inka van Peru. *Zes-en-twintigste Hooftstuk.* Inwying der Ridders te Mexico. *Zeven-en-twintigste* Hooftstuk. Inwyingen der Koningen van Mexico. Aanspraak van den Koning van Teskuko aan Monte-Cuma op den dag zyner kroning. *Acht en-twintigste* Hooftstuk. Inwyingen van de oude Ridders in Europa. Deze Ridder-order was in hoge achting. In tyden van Oorlog zag men de strengheden der plechtigheden door de vingeren. Ridders van 't bad, waarom zoo genaamt.

Negen-en-twintigste Hooftstuk. Inwying van een Priester by de Zuider-Amerikanen. *Dertigste Hooftstuk.* Inwying van een Priester by de Moxen en de volkeren van Paraguay. *Een-en-dertigste Hooftstuk.* Inwying der meeste Volkeren van het Noorder-Amerika. Zy hebben groote achting voor den Maagdelyken staat. En schryven daar byzondere hoedanigheden aan toe. Zelfs tot zo verre dat zy wanen dat de planten en andere geneesmiddelen door kuische handen willen toebereid worden, zoo ze goede werking doen zullen. Plechtigheden om Priester te worden onder hen. De Wilden hebben veel van hunne strenge gewoontens verloren. *Twe-en-dertigste Hooftstuk.* Van de Theürgia of de gemeenschap met de Goden. *Drieendertigste Hoofdstuk.* Laatste Inwying van een Karaibisch Priester. Zamenspraak tusschen den Toekom, den Waarzegger en den Geest. *Vierendertigste Hoofdstuk.* Aanmerkenswaardige trekken van de Oudheid in de Inwying van een Karaïbisch Priester. De Ouden waren van gevoelen dat de Goden hun deel van de Offerhanden namen. Gewoonten der Ouden van leggende te eten met die der Wilden vergeleken. Verscheide zoorten van Tafelbedden. De Wan was een geestelyk Zinnebeeld in de verborgenheden van Ceres en Bacchus. Des Schryvers gevoelen wat de Wan beduid. *Vyfendertigste Hoofdstuk.* Oorzaken en oorspronk van de Tovery. Des Duivels listen om den mensch te beguighelen. God laat den Duivel toe den mensch te beproeven. Zoroaster uitvinder der Tovery. Berosius schryft die aan Cham toe. *Zesendertigste Hoofdstuk.* Verscheide zoorten van wigchelery. Wie by de Lyciers Apollo was. De Volkeren van Amerika geven veel geloof aan dromen. *Zevenendertigste Hoofdstuk.* Denkbeeld van de ziel. De Wilden zouden zeer verlegen staan als men hun vroeg wat de ziel was, om daar een klare beschryving van te geven. Zy gebruiken dezelfde woorden om de gedachten van de ziel uit te drukken. Zy schryven den Dieren reden en verstand toe. En geloven dat der zelver Ziel hun lichaam overleeft. De Egiptenaren beproeven de Vogels en andere dieren met veel vlyt. De Latynen hebben die zomtyds nagevolgt. De Ziel der Wilden heeft meer vryheid als de onze en gaat zomtyds om een luchje. Droevig omkomen van Hermotimus van Klazomene. Tempel ter zyner eeren te Klazomene opgerecht, daar geen Vrouw in komen mogt. *Achtendertigste Hoofdstuk.* Wigchelary door het Dromen. Alle Dromen zyn niet eveneens. Noodschikkelyke Dromen. Zy menen dat het geen daar zy van gedroomt hebben een verbant met hun leven heeft. En rusten niet voor zy het hebben. Waar dit verband van daan komt. 't Zou schande onder hun zyn, iemant het gedroomde te weigeren. Wonderlyk voorbeeld hier van. Onder dit dromen speelt veeltyds veel schelmery. Voorbeeld hier van. Een Wildeman en een Franschman dromen om stryd. Zy maken een verdrag om niet meer te droomen. *Negenendertigste Hoofdstuk.* Feest der Dromen. Vergelyk daar van met een oud gebruik der Oosterlingen, met de Bacchanaal en Saturnusfeesten der Ouden en onze vastenavonds-vermaakelykheden. Hoe by de Wilden genoemt. Beschryving daar van. Zy vermommen zich.

Zy laten de gene die ze ontmoeten raden wat het voorwerp van hun dromen is. Die het geraden heeft moet den wensch van den Vermomden voldoen. Men overlaatze met geschenken Des Schryvers gevoelen waar dit feest zyn oorsprong van heeft. Feest der Lantaarnen by de Chinezen. Uit kragt van dezen Ojaron kunnen zy zich herscheppen en van de eene plaats na de andere varen. De eene mensch word meer van de Geesten begunstigt dan den ander. Sajotkatta en Agotsinachen, wat voor menschen zyn. Agotkon, Ojayen, Bojes, Pages, dus worden de menschen genoemt die met de Geesten omgang hebben. *Veertigste Hoofdstuk.* Wigchelary of voorzegging door den Geest verrukking en wat men daar van denken moet. Arendiouannen en Agotsinachen of Waarzeggers. Wat tot hun ampt hoort, en waar zy zich mee bemoejen. Agotkon: dus worden zoo wel mannen als vrouwen genoemt die iemant betoveren door de vrouwen 't meest verdacht aangehouden worden. Des Schryvers gevoelen ontrent de Tovery en bezweringen. De Orakels hielden na de komst van Christus niet volkomen op. En zyn in de landen daar de Afgodery heerscht nog niet opgehouden. Getuigenissen van Leri Rochefort. Twe Protestansche Predikanten ontrent de Zuider Amerikanen en Mexicanen. Bekering van Memberton, hooft der Sourikezen. Reden die dezen Wigchelaar van zyn bekering geeft. De Jonglers of Priesters van de Wilden van Noord-Amerika zyn enkele bedriegers. De Schryver wil dit evenwel niet volkomen toestaan. Overeenkomst der Jonglers met de Besweerders der Ouden. Zy verschillen niet als in het oogmerk. Nader overeenkomst. Iemant by de Ouden aan Tovery schuldig of daar van verdacht zynde wierd voor eeuwig uyt den Tempel Ceres gebannen. *Een-en-veertigste Hoofdstuk.* Hun bezweringen en hulp middelen daar tegen zyn van den zelven aart als die der Ouden. Hoe de vreemde geest de Jonglers handelt. Zy hebben in die Geest verrukking geen gevoelen van al het quaad dat men haar aandoet. Zonderling geval van een Fransch Officier aan den Schryver verhaalt. *Twe-en-veertigste Hooftstuk.* De Abenakis en de Algonkynen zeer tot de Pyromancy of waarzegging door 't vuur genegen. Hoe die in zyn werk gaat. Zy kunnen 't zelfs na dat zy Christenen geworden zyn niet verlaten. Geestig antwoort van een Wilde Vrouw aan een Zendeling. De Zuid-Amerikanen vrezen alle voor den Duivel. Men kan geen erger naam by hun hebben als te kunnen toveren. Bezweringen by de Irokoizen zeer gemeen. Schonnonkouiretsi een beroemt Kluizenaar. Ontdekt de bezweringen van een Oud Wyf en haar Zoon en doet die ophouden. Vergelyking van alle de voor verhaalde zaken met de oudheid. *Drie-en-veertigste Hooftstuk.* Van den staat der Ziel na de Dood. Gevoelens der Heidenen over hunne verborgentheden in inwyingen. Wat ons geloof ons wegens ons uyterste end leert. *Vier-en-veertigste Hooftstuk.* Dichters-Hel. De Wilden stellen vast dat de Ziel onstervelyk is. Het Land der Voorvaderen. Hoe de Hel by de Dichters beschreven wierd. Waar deze Fabel haar oorsprong van gekregen heeft. Des Schryvers gevoelen hier ontrent. Ieder Natie heeft een Hel, die ze na haar eige zinlyk-

heid beſchryft en plaatſt. Waar de Wilden het land der Vooroudets of der Zielen plaatzen. Hun beſchryving daar van. Fabel der Wilden, na die van Orfeus gelykende. Verſcheide ſoorten van woonplaatzen in het Zieleveld. Dit had by de Ouden ook plaats. *Vyfenveertigſte Hoofdſtuk.* Woonplaats der Zielen in den Melkweg. Plutarchus plaatſte het verblyf der zielen in de Maan. Verſcheide Natien van Amerika noemen den Melkweg den weg der zielen. De Melkweg in eenige Provincien van Vrankryk by 't gemeen de weg van St. Jacob genoemt. *Zes en veertigſte Hoofdſtuk.* Gelukzaligheid der Zielen. Wat de Ouden daar van gedacht hebben na de Platoniſche wysgeerte. Gevoelens der Wilden hier ontrent. De Plyaden by de Irokoizen, de danſſers en danſſereſſen genaamt. *Zeven en veertigſte Hoofdſtuk.* Ziels verhuizing. Wat Pythagores aanlyding gegeven heeft om dezelve te geloven. Wat de Wilden hun gevoelen hier ontrent is. De Indiaanſche Brachmannen achten zich gelukkig te ſterven als zy een koe by de ſtaart hebben. *Acht en veertigſte Hoofdſtuk.* Van de tekens van 't Joden en Chriſtendom die men in Amerika gevonden heeft. Gevoelen van zommige dat de tien Stammen van Iſraël die gevankelyk na Medien gevoert wierden na de nieuwe wereld zyn overgegaan komt den Schryver onaanneemlyk voor. Akoſta loogchent de beſnydenis van de bewoonders van Jukatan. Waar uyt dit gevoelen ontſtaan is. De beſnydenis by verſcheide Natien in gebruik. Wederlegging van 't gevoelen van den overtocht der Joden na Amerika. Alle volkeren zoo wel Joden als Heidenen hadden eenige Godsdienſtige oeffeningen gemeen. Als ook eenige gewoontens van het burgerlyk leven. Maar eenige gewoonten van Amerika ſtryden rechtdraats tegen die der Iſraeliten aan. 't Is niet waarſcheinlyk dat de Joden hun wetten taal en kennelykſte gewoontens zullen verlaten hebben om die der Heidenen te omhelzen. Het zeggen van Petrus Martyr en Herrera beſluit niets. Louteringen met water tot verzoening der zonden in beide de Indien gemeen. Heiligheid des waters van den Ganges en andere Rivieren. De Biegt in Siam, Japan, en andere Staaten van Indien in gebruik. Aardige wyzen van Biechten. *Negen-en-veertigſte Hooftſtuk.* Van de eerbied voor het Kruis in Amerika. Getuigenis van Petrus Martyr dien aangaande. Van Lopes de Gomara. Van Garcilaſſo. Van Antoni Ruiz. *Vyftigſte Hooftſtuk.* De Vader Chriſtiaen le Clerc heeft dit ontzag voor 't Kruis in Amerika eerſt aangemerkt. Een lange plaats uyt den zelven aangehaalt. Giſſing over der oorſprong der Kruisaanbidding onder de Amerikanen. Aanmerking over de ſtelling van Vader le Clerc dien aangaande. *Een-en-vyftigſte Hooftſtuk.* 't Verhaal van Vader l'Allemand. En Vader Richard. Die niets van deze aanbidding van 't Kruis rept. Vader le Clerc ſpreekt zich zelven tegen. Oordeel van onzen Schryver over deze verhalen. Door den brief van een Zendeling beveſtigt. Wat men van het verhaal van den Inka-Garſſilaſſo denken moet. *Twee-en-vyftigſte Hooftſtuk* Twee nieuwe aanmerkingen van onzen Schryver. 1. Dat het Kruis geen onfeilbaar teken van het Chriſtendom is. 't Was ook een Zinnebeeld van de verborgenheden van

Iris.

Iris. Men vind het by na op alle de gedenk ſtukken die 'er van de pracht van 't oude Egipte over gebleven zyn. 't was ook een heilig Zinnebeeld by de Feniciers. Wat zommige Schryvers hier uyt beſloten hebben. De Tau of T had in de oude Hebreeuſche letters de gedaante van een Kruis. Het kruis by de Egiptenaren een Zinnebeeld van het eeuwig leven. De T. by de Grieken een heilzame letter. Maar de O of Th een onfeilbaar teken van veroordeling. Wat men hier uit zou kunnen beſluiten. *Drie-en-vyftigſte Hooftſtuk.* Vervolg van de voorgaande ſtof. Veſcheyde heylige beeld ſpraken in de verwoeſting van den Tempel van Serapis gevonden waar onder vele die de gedaante van een Kruis hadden. Verſchil hier over tuſſchen de Chriſtenen en Heidenen. De Egiptenaren hadden het kruis onder de ſtarren geplaatſt. By de Chinezen ſtaat het kruis ook hedendaags onder de beeldſprakige letteren. De Opper Prieſter der Tartaren voert den naam van Lama, dat is te zeggen het kruis. Twede Aanmerking. De Schryver geeft deze laatſte aanmerking niet hoger als een giſſing op. De meeſte Schryvers getuigen de overlevering vande weſt Zuidelyke Amerikanen, dat zy door een vremdeling van de Weſterſche kuſten van Europa komende onderwezen zyn. Maar dit is geen vaſt beſluit dat St. Thomas daar het Evangelium verkondigt heeft. *Vier-en-vyftigſte Hooftſtuk.* Beſluit van het artykel van den Godsdienſt. De Godsdienſt voorheen in alle menſchelyke zaken gemengt. Maar tegenwoordig weten de Wilden geen andere reden van hun doen te geven, als dat zy het zoo van haar Voorouders geleert hebben. De Godsdienſt heeft by alle Volkeren een en den zelfden oorſpronk gehad en is in den beginne zuiver en heilig geweeſt. Maar naderhand door ondeugd en onwetenheid verbaſterd. Beſluit dat de Grieken en de Romeinen al zoo zeer te laken zyn als de Wilden.

VIERDE BOEK.

VErſcheide zoorten van Regering. Eenhoofdige Regering. *Twede Hooftſtuk.* Olygargale en Ariſtokratiſche Regering. Rhadamantis eerſte vinder van dit ſlag van Regering. Verſcheide die den naam van Minos gevoert hebben. Lykurgus voert die Regering te Sparten in. De Wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers quamen zeer wel over een. Lykurgus boezemt zyn lands lieden een diepe eerbied voor de oudheid in. De Wetten der Kretenzers wyd en zyt verſpreid. *Derde Hoofdſtuk,* Vrouwe Regering. *Vierde Hooftſtuk.* Regering der Lyciers. Lyciarch of opperhoofd der Lyciers. De Romeinen zich meeſter van Azien gemaakt hebbende handelen hun gunſtig. De reden waar van. Heraclides van Pontus wederlegt. De Lyciers hadden door de nabuurſchap van de Volkeren van Griekenland hun Zeden veel beſchaaft. *Vyfde Hooftſtuk.* Regering der Irokoizen en Huronnen. Vergelyking hunner Regering met die der Lyciers. Van de geſlachten of ſtammen. Drie geſlachten by de Huronnen en Irokoizen. Deze zyn zoo veel als eertyds de ſtammen of tribus. Giſſingen waar de naam Tribus ſchynt van daan gekomen. Zinnebeeldige verkla-

ring van de Chimeer. Deze Fabel van andere Schryvers anders uytgelegt. Hoe de Hr. Bochard die verklaart. Overeenkomst van de gewoonten der Ouden met die der Wilden. *Zesde Hoofdstuk.* Van de Hoofden. Namen der Hoofden. Eerste naam. Twede naam. Pan by de Mendiciers onder de gedaante van een Bok verbeeld. Derde naam. Alle de Hoofden hebben geen gelyk gezag. De Waardigheyd van Opperhoofd is voor het leven van een Man en erffelyk in zyn hut. Boom oprechten wat is. Hoe een Hoofd verkozen word. Het eerste geboorten recht heeft hier altyd geen plaats. Deze verkiezing is altyd met feesten en plechtigheden verzelt. Zoo de verkoorne nog te jong is om zelfs te heerschen, word hem een Regent toegevoegt. Gezag der Opperhoofden. Zy hebben geen tekens die hen van 't gemeen onderscheiden. De Raads vergaderingen worden in hun hut gehouden ten zy 'er een gemeene raadshut is. *Zevende Hoofdstuk.* Van de Agojanders. Met de Eforen te Lacedemon vergeleken, en de Kosmen op het eiland Kreten. Rojander hoofd der Agojanders. Ieder huisgezin heeft er een, hun ampt. De Raad. De Krygsknegten. Maatschappyen. *Achste Hoofdstuk.* Van de Raadhoudinge. De Vrouwen houden eerst Raad vooraf, en verwittigen dan de Hoofden wat zaken er op 't tapyt zyn. De Krygsluiden houden ook raad apart over de zaken die hen betreffen. Geheime en openbare Raadhoudinge. Het vuur van den Raad brand altyd. Wanneer die Raad-vergaderingen gemeenlyk gehouden worden. Misselyk figuur die zy onder 't Raadplegen maken. Zedigheid der Hoofden. Hun wyze van raadplegen. Zy vallen elkander niet in de woorden. Hun yver voor 't gemeene best. Deze regel is evenwel niet zonder uitzondering. Hun doorslepe Staatkunde. *Tiende Hoofdstuk.* Van de Rechtsplegingen wat zaken er te verhandelen vallen. Geldzaken. De geschillen der Wilden zyn kort van duur, hun bezadigheid. Om een quade zaak uit te voeren moeten zy zich dronken drinken of ten minsten veinzen. Halszaken. Hun gewoontens hier in met die der Joden vergeleken. Zoo iemand van haar famille dezelve door zyn boze bedryven onteert, ontdoen zy zich van hem. Wrede wyze van de Gryzaarts omtebrengen, wanneer die door den ouderdom onnut tot het leven geworden zyn. Voorbeelden hier van in de Oudheid. Dit gebruik is noch meer by de Algonkynen en de andere omswervende Natien in zwang. Hoe het gaat wanneer de moord aan een perzoon van een andere hut, van een andere stam, van een ander dorp, of uytheemsche Natie gepleegt is. Men zoekt de beledigden met geschenken te pajen. De negen eerste worden de Bloedmagen ter hand gestelt. Wat zy by het overleveren van ieder geschenk zeggen. Waar toe de andere dienen. De wetten over een moord waren eertyds veel strenger. Wanneer de geschenken geen genoegen geven leveren zy den misdadiger met een tot een slaaf over. Zeldzame Historie. Hoe men iemand wiens dood de Raad besloten heeft doet omkomen. Lof hunner Rechtspleging. *Elfde Hoofdstuk.* Van de Staats-zaken. Van het porcelyn. Dit porcelyn kan met een als een zoort van geld aangezien worden. Twederly zoort van porcelyn. 't Eene wit 't welk het gemeenste

is

is: 't Andre donker violet. *Twaalf-de Hooftſtuk.* Van de ſchatkiſt. De ſnoeren porcelein worden op verſcheide wyzen gemaakt. Hier worden alle zaken me verhandelt in Noorder-Amerika. Nachten in plaats van jaren gerekent. *Dertiende Hoofdſtuk.* Van de plechtige vergaderingen. Lykurgus beveelt zyn onderzaten de feeſten aan. Hoe deſe Gaſtmalen te Lacedemon gehouden worden. De Particulieren hielpen die hoofd voor hoofd bekoſtigen. Waar van het voornaamſte gerecht een zoort van bry of zwart vleeſchnat was. De jongelingen kregen een ſtuk vleeſch dat maar half zoo groot was als dat der Ouden. De beſte brokken waren voor dieze 't beſt verdient hadden. Op 't einde der maaltyden deelde men vruchten en koeken van gerſten-meel om. De wyn wierd ſterk met water gemengt, de jongelingen kregen een zekere maat daar van, die by den ouden onbepaalt was. Lacedemon in genootſchappen verdeeld. Hoe iemand in deze genootſchappen aangenomen wierd. Deze maaltyden waren in 't eerſt heel zober. Maar naderhand wierd 'er de lekkerheid en pracht op ingevoert. Waar deze maaltyden toe dienden. Gaſtmalen der Irokoizen. Verſcheide zoorten daar van. Een jonge jager offert het eerſte beeſt dat hy gedood heeft. Feeſt van alles op te eten. Men mag een pannelikker medebrengen, om 't geen hem voorgezet word te helpen op eten. Als hy 't niet op kan krygen word hy zoo lang gevangen gezet. Wat zy onmogelyk verteren kunnen word in 't vuur geworpen. Het ampt van pannelikker oudtyds een heilig en aanzienlyk ampt. In later tyden wierd het gans veracht. *Veertiende Hooftſtuk.* Zangmaaltyden. Ordre ontrent deze plechtigheden gehouden. Hoe men hier toe genodigt word. Daar is geen rang onder hen als dat de oudſte voor aan zitten gaan. Geſchil dat evenwel over den rang ontſtont. Of de Vrouwen hier ook toe verſocht worden. Onderwyl dat het gezelſchap by een komt zingt den Gaſt-heer alleen. Wat deze zangen behelzen. De zanger heeft dikwils een noodhulp. De Redenaar opent de zitting en noemt den Gaſt-heer, en de oorzaak waarom het maal aangerecht is. En ſtelt op wat 'er in de potten is. Dit word wederom met de oudheid vergeleken. Op deze maaltyden worden alle gewigtige zaken verhandelt. Zomtyds zingt men voor zomtyds na het eten. De Gaſt-heer raakt 'er niet aan, maar dient voor of laat voor dienen. Athronront of Pyriſſche dans. Hoe die in zyn werk gaat. Pantomimen of Bootszemakers Hun behendigheid. Zy waren by de ouden ook zeer beroemt. Onze balletten zyn hier een overblyfzel van. In hun liederen pryzen zy niet alleen hun Goden en Helden, maar ook zich zelven. En ſcheren den gek met anderen. Vergelyking daar van met de oudheid. Verſcheide zoorten van Athonront. By de zangfeeſten deelt men dikwils Tabak om aan de genodigde. Zomtyds ook de Sagamité het ware jus Nigrum, of de bry der ouden, *Vyftiende Hooftſtuk.* Andere zoort van Dans te Jennonnia, Koua genaamt. Deze is met ſpeeltuigen en zingen verzelt. De Natien van Zuider-Amerika komen noch meer met de Lacedemoniers en Kretenzers in hun woningen en feeſten over een. Karbetten wat 't zyn. Byeenkomſt der Karbetten op gaſtmalen. Wat de beweegredenen hier van zyn. Het feeſt

feest word altyd met danssen geviert. Razende danssen der Brazilianen. Oordeel des Schryvers over het Muziek en den Dans der Amerikanen.

VYFDE BOEK.

VAn de Huwelyken. Vreemt gevoelen der Ouden, dat de Eerstingeboornen als Champignons uit de aarde voortgekomen waren. Deze stelling van zommige Schryvers als een volstandige waarheid te boek gestagen. Het vooroordeel dezer Schryvers is een uitwerking van de geringe kennis die zy van de eerste tyden gehad hebben. God de insteller van het Huwelyk. Als men zegt dat Cekrops het huwelyk ingestelt heeft, moet men daar Adam door verstaan. Ieder Natie heeft haar fabelachtige Overlevering. Onze eerste Vaderen onder het zinnebeeld van een Slang verbeelt. Cekrops uit een mensch en slang te zamen gestelt. Dit moet uit de Beeldsprakige Godgeleerdheid uitgelegt worden. Ops, den naam van de moeder der Goden. Dit was Eva. Gissing des Schryvers dat het woord Ops by intrekking van Ὄφις, een Slang komt. Lamech de eerste, die de heiligheid van 't huwelyk schende, met twe vrouwen te nemen. In de Landen daar de veel-wyvery heerscht is altyd een de voornaamste. De verbintenissen van 't bloed hebben gemaakt dat eenige huwelyken altyd als bloedschandig aangezien zyn. Zoroaster by de Assiriers of Saturnus, by de Egiptenaren, voerde de veel-wyvery in, en zei rond uit dat 'er geen bloedschande was. De veelwyvery in Syrien en Egipten gewettigt. De huwelyken waren in de namaagschap van 't bloed binnen eenige graden verboden. De Schryvers hebben hier in eenige verwarring gemaakt, om dat zy de kracht van de woorden die by eenige Natien in gebruik waren niet verstonden. De Magen by de Chaldeen trouwden hun eigene moeders, en de Partische koningen moesten uit zulke huwelyken gesproten zyn. By eenige Natien trouwden de Broeders hun zusters. Gelyk by de Egiptenaren. Reden hier van gegeven. Abraham en Izak geven den naam van zusters aan hun vrouwen. Huwelyken in de rechte linie voor Bloedschanden aangezien. Dit word met het voorbeeld van Oedipus en Jokasta bevestigt. En met dat van Mirrha en Cynieras. Van Semiramis en Ningas. Van Parisatis en Artaxerxes. De Guebren, afkomstig van de oude Perzen, kunnen tot in het derde gelit niet trouwen. De Natuur schynt ook een afgryzen voor de huwelyken tusschen zusters en broeders, voornaamlyk van helen bedde, te hebben. Zwarigheden hier tegen geoppert wegens de gewoonten van Egipten. De Schryver twyfelt aan deze gewoonte. Hier toe bewogen door de Historie van Abraham en Sara. Andere zwarigheid uit de woorden van Abraham en Abimelek. Sara was geen dochter van Thares. Maar of een zuster of een nicht van Loth. Dit word met het gebruik van dien tyd in de nakomelingschap van Sem bewezen. Abraham noemt Loth zyn broeder, schoon het zyn broeder Nachors zoon was. Izak noemt Rebekka zyn zuster, schoon hy 'er maar oom na de wyze van Bretanje over was. Jaïr word Zoon van Manasse ge-

genoemt, schoon hy maar een van desselfs klein zonen was. In de H. Schrift staat dat Oram Osias gewan, schoon hy maar zyn over-over-Grootvader was. De Neven van den Zaligmaker worden zyne Broeders genoemt. Algemeene regel hier ontrent. *Twede Hooftstuk.* Hoe de Irokoïzen hun vermaagdschap rekenen. Onder de Irokoizen zyn alle de kinderen van een Hut, alle de Susters van hun moeders, als hun eige moeders, en alle de broeders van hun moeders als hun ooms, alle de broeders van hun vaders noemen zy vaders en de zusters van hun vaders moejen. Op deze wyze meent de Schryver te kunnen uitleggen dat de Partische koningen hunne moeders konden trouwen, dat is te zeggen hunne moejen. En de Egiptenaren hunne zusters, dat is te zeggen nichten. Schoon 'er voorbeelden van verdorven Vorsten zyn die hun eigene zusters getrouwt hebben. Listig antwoord der Magen om den strik die hun door den koning gespannen wierd, te ontkomen. *Derde Hoofdstuk.* Van de veelwyvery onder de Wilden. Slavinnen in den oorlog gevangen worden dikwils van hun meesters ten echt genomen, maar kunnen nooit zulke lange haire of brozen dragen. *Vierde Hoofdstuk.* Van de geoorloofde en verbodene huwelyken in de rechte linie, of in de zydlinie in den eersten graad onder de wilden. De Inkas alleen trouwden hun zusters. En waarom. By de Zuidelyke Amerikanen trout de oom van moeders kant zyn zusters dochter. Andere Schryvers spreken dit evenwel tegen En brengen dit by de Karaïben op de neven en volle nichten van 's moeders kant te huis. De Irokozen hebben geen verplichting om in hun vermaagschappen te huwen. Zy trouwen zelden in een hut. Ten zy dat 'er geen andere bloedverwandschap meer is als dat zy van eene stam zyn. In de Athonni of hut van den vader zyn de verbintenissen zoo naauw niet. De Algonkynen waar van zommige vele wyven nemen trouwen zonder schroom verscheide zusters. De wilden hebben geen omgang met hun vrouwen zoo dra die bevrucht zyn De Irokoizen en Huronnen, enz. by wie de veelwyvery niet in gebruik is, trouwen na de dood van haar eerste vrouw graag derzelver zuster. Zoo ook een weduwe twee broeders na een doch zonder de verplichtingen van de Hebreeuwen. Gissing van den Schryver omtrent een plaats uyt Filo den Jood. En ontrent de wetten van Lykurgus by de Lacedemoniers. Vele Natien schynen door een zoort van slaverny de vermaagschapping te kopen gelyk Jacob by Laban. Wat 'er voor het trouwen gaan moet De algemene regel van eige belang brengt mee dat een jonge dochter vroeg uitgetrouwt word. Maar met een jongeling moet men zich niet verhaasten. Redenen hier van gegeven. Hoe de Ouders en de jongelingen zich hier in gedragen. *Vierde Hooftstuk.* Waar op zy in het trouwen acht geven. Drie orders onder de Wilden. 1. Der Adelyke geslachten. 2. Der gemene luiden. 3. Der slaven die men het leven geschonken heeft en die gener die uyt deze slaven geboren zyn. De Algonkynen zien daar naauw op. Maar de Irokoizen stappen 'er licht over heen. Het is de plicht der Matronen de jongelingen en jonge Dochters uyt te huwelyken. Om de Vrysters uyt te besteden zou het schanden zyn een tred te

verzetten. Maar zoo het te lang lyd eer zy gevryd worden, ſtellen de Matronen alle liſten in 't werk om alle de partyen die haar dienen den pols te taſten. *Vyfde Hooftſtuk.* Plechtigheden van het huwelyk. Zoo dra het huwelyk geſloten is zenden de bloedvrindinnen van den bruidegom een geſchenk aan de hut van de bruid. Waar in dit geſchenk beſtaat. By de Irokoizen begeeft zich de bruigom in 't begin van de nacht van zyn ganſche maagdſchap verzelt na de bruids hut. De bruid brengt hem een ſchotel Sagamité of bry van Indiaanſch-koorn. Kort na dat hy gegeten heeft gaat hy heen. De huwelyken der wilden met die der Grieken en Romeinen vergeleken. Waarom de vrouwen de ſchotel met de huwelyks ſagamité aanbieden. Waarom de Romeinen het Far in de offerhanden en de oeffeningen van den Godsdienſt gebruikten. De Grieken bedienden zich om dezelve reden van gerſt om dat dit hun gewoon voedzel geweeſt was. Gewoonten der Hebreeuwen en Brachamannen in het aangaan der huwelyken. Verdere plechtigheden van verſcheidene volkeren. *Zesde Hoofdſtuk.* Plechtigheid der Noorder-Amerikanen. De oude Romeinen wiſten van geen brood of koeken, maar aten bry van gerooſt of gemalen koorn. Giſſing des Schryvers hier over. By de ouden deed men de nieuwe getrouwde op een huid neerzitten. Dat komt met de gewoonten der Irokoizen weer overeen. Het gaſtmaal word in de hut van de man gehouden, maar de vrouw draagt de koſten daar van en brengt het voorraat van vleeſch, meel, enz. aan. De meeſte wilde Natien brengen het eerſte jaar zonder het huwelyk te voltrekken door, choon zy den nacht met elkander doorbrengen. Waar op de vrienden van de bruid naauw acht geven en waar toe zy om beter te zien een vuur voor derzelver mat ontſteken. Zeldzame hiſtorie hier ontrent. By de Zuider-Amerikanen ſlapen de mannen en de jongelingen in de karbetten en de jongelingen mogen er geen nacht buiten ſlapen. Zy durven niet als in de duiſternis van de nacht by haar vrouwen gaan. Gelyk de gewoonte te Sparte was. De andere Natien daar zy niet in 't gemeen leven, durven zy ook niet als ſteels gewyze in de hutten hunner vrouwen ſlapen. Zy durven ook de ouders hunner vrouwen niet toeſpreken. De vrouw moet haar mans hut ook byſtaan. Zy moet de hut van de man van takkeboſſen en klein hout bezorgen, waar toe zy van de vrouwen van haar hut geholpen word. Waar voor ieder zoo veel ſcheppen Sagamité krygt als hy vragten gedragen heeft. Dit gebruik heerſcht niet als by de Noorder-Amerikanen. De Schryver giſt dat dit de huwelyks-toortzen der Ouden waren, om dat men geen was of ſmeer om te lichten gebruikte. Verlichtingen van de Man jegens de hut van zyn Vrouw. *Zevende Hooftſtuk.* Van de Echt-ſcheiding. Oorzaken daar van. Waarom de Prieſteren van Mexico in de huwelyks-verbinteniſſen, de klederen van de Man en de Vrouw te zamen knopen. De Irokoïzen bekommeren zich weinig om de Echt-ſcheyding. Zy waren voorheen veel geregelder als de Huronnen. En behouden noch ten minſten den uiterlyken ſchyn van deugt. De Brazilianen zeer teer ontrent den goeden naam na het

zeg-

zeggen van een Zendeling. De Schryvers geven 'er andere getuygenissen van. Vader Lanteau verschoont de Wilden in enige stukken daar men hen heeft getracht zwart te maken De Baron de la Hontan wederlegt. De jaloezie heeft ook onder die volkeren plaats. Hoe de Man zich gedraagt indien de Vrouw schuld heeft. Schrikkelyke wraak van een Man over de ontrouw van zyn Vrouwe. De Natien na de kant van Louisiana, gaan hier ontrent wreder te werk als de Irokoizen *Achtste Hooftstuk.* De Karaiben en Galibers straffen het overspel zeer streng. Een Vrouw mag haar Man die haar verlaat in het Noorder-deel van Amerika uitschudden. De Mans menen by de scheiding recht te hebben om de jongens na zich te nemen. Maar worden den meesten tyd van hun Vrouwen hier in te leur gestelt. Vergelyking hier van met de oudheid. *Negende Hooftstuk.* Van de kinderen. De swangere vrouwen ontzien zich weinig. Dit was aan de vrouwen der Celten, Iberiers, Scythen, en volkeren van Thracien gemeen. Wonderlyk voorbeeld hier van. Zommige Natien brengen een van de twelingen om, onderstellende dat geen moeder twe kinderen voeden kan. Wet van Lykurgus. De Wilde vrouwen zuigen haar kinderen zelfs. De Wilde vrouwen beminnen haar kinderen zeer. *Tiende Hooftstuk.* Van hun wiegen. Wiegen der Plathoofden, een Natie ontrent Louisiana. *Elfde Hooftstuk.* Van de opvoeding. Strenge opvoeding die de jonge luiden op het Eyland Creten en Sparten hadden. De Wilden hebben eertyds al zoo strenge opvoedinge gehad. Opvoedinge der Perzen. Opvoedinge der hedendaagsche Wilden. De grootste kastyding die zy hun aandoen is hun met water in 't aansicht te gojen, of daar mee te dreigen. *Twaalfde Hooftstuk.* Van de byzondere vriendschappen. Zy hebben een der aanmerkelykste artikels van de oudheid. De Wetgevers der Kretenzers en Spartiaten verdedigt. Wat hun inzicht was. Vergelyking van de Zeden der Wilden met de oudheid. Deze wetten van Vriendschap schynen door gansch Griekenland gemeen te zyn geweest. Eenige voorbeelden van zulke vrienden. Hoe dit slag van vrienden by de Brasilianen genoemt word. Deze knopen hechten zoo vast als 't bloed en de natuur. Opzegging van diergelyke vriendschap. Deze vriendschappen worden door geschenken gekocht. Zonderlinge opmerking. Voorbeeld van getrouwe vriendschap. Deze vriendschappen veroorzaken al te grote kosten.

INHOUD

VAN HET

TWEDE DEEL.

EERSTE BOEK.

Ezigheden van het manvolk in het dorp. De wilden van Amerika zyn grote lediggangers. *Twede Hoofdstuk.* Van hun dorpen. Versterking hunner dorpen. De meeste dorpen hebben een ronde figuur. De grootste hebben zelden over de hondert hutten. *Derde Hoofdstuk.* Van de hutten. Hun hutten met de Mapalia of Tuguria vergeleken, uitgezondert die van Mekka en Peru, die kleine huizen van steen bouwden. De eerste menschen leefden in holle rotzen of bomen. Eenige wilden leven ook in spelonken. Aan den oever van de Orenoke, de rivier der Amazonen en andere plaatze meer ziet men dorpen in de lucht. Dit geschied tegen de overstromingen van 't water, tegen hunne vyanden, tegen de Krokodillen, Tygers, Muggen. In Afrika na de kusten van Guiné is 'er nog een volk dat ook zo leeft. Deze zwervende natien maken lage hutten waar in zy midden onder de honden huisvesten. Huizen der eerste Egyptenaren. Gedaante der hutten. De Karbetten en hutten der Karaiben zyn ey-rond. Beschryving daar van. Behalven de grote deur in de Karbet is 'er nog een kleine, die voor de geesten geschikt is, daar geen mensch door gaan durft. De hutten der Brazilianen zyn als een wieg. De Irokoizen Huttemakers genaamt. *Vierde Hooftstuk.* Irokoische hutten. Beschryving daar van. Hoe de schorssen daar toe bereyd worden. Als men een hut wil maken nodigt men de ganssche Dorpjeugt te gast, die in een dag of twe het werk op zyn voeten stellen, de middelste plaats is voor den haart, daar den rook dan door een gat vliegt. Zy hebben geen venster, maar ontfangen haar ligt van boven, zy hebben de bedden langs de haartsteden; zommige nemen een stuk hout of een mat die zy in malkander rollen tot hun oorkussen, de grond van deze rustplaatzen is op zyn hoogst een voet van de aarde af. En waar om, om de rook te ontgaan, kassen daar zy hun huisraat en voorraad in doen. De Zuider-Amerikanen bedienen zich van hangmatten. Die geen hangmatten hebben maken een ander zoort van een bed, dat men kabanis noemt. En hier beschreven word. Kleine kabinetjes in de kabanessen der Irokoizen. De Wilden zitten of leggen altyd, ten zy ze op reys zyn. Zy verwonderen zich als zy de Europeers zien heen en weer wandelen. De deuren van de hutten zyn losse schorssen. Voor dezen plach-

plachten zy niets voor menſchen te ſluiten, maar zedert zy met de Europeanen hebben omgegaan, zyn zy met ſchade geleert. De huizen der Lacedemoniers. *Vyfde Hoofdſtuk.* Van de kleding. In oude tyden bekleden zy zich met vellen van dieren. Dit word met de voorbeelden van de oude helden beveſtigt. De Schryver giſt dat de Faunen en Saters hun gedaante aan deze kleding verſchuldigt zyn. En maakt zyn giſſing vaſt. Die met het getuigenis van Diodorus van Sicilien beveſtigt word. De horens oudtyds een teken van macht. Uitlegging der namen van eenige Toneelklederen der ouden. Verſcheide volkeren hebben etlyke euwen een ander kleding gehad, gelyk de Perſianen, de Duitſchers, Afrikaners. Galliers, Sarden, Scythiers, Thraciers, Indianen, Egyptenaren. Zelfs na dat de linne en wolle ſtoffen uitgevonden waren. Men had al vroeg de kunſt gevonden om deze vellen zagt en handelbaar te maken. De volkeren van Libien ſchynen eerſt deze kunſt ingevoert te hebben. Egiden wat zy zyn. Dit woord komt van *Egeën*, dat is te zeggen toebereide geitevellen. Du Ruer wederlegt. De Karthaginenzers leerden de kunſt van dezen vellen te bereiden van de Feniciers. De Parthen en de inwoonders van Pontus wiſten heerlyk dit leer te bereiden. De grootſte koophandel van Aſſymen beſtond in dit ſlag van huiden. De Zuider-Amerikanen gaan byna geheel naakt. Die van 't Noorden kleden zich in vellen en in 't bont. By de Eskimenzers, de volkeren van het land van Labrador, de Straat Davids en Nova Zembla is alles bedekt behalven de handen en het aangezicht. Hemden van blazen en visdarmen, over deze hemden trekken zy een borſtrok van zeewolven of harten-vellen. Hoe zy die maken. Kleding der vrouwen, kleding der Irokoizen. Beſchryving van de Gaccaré of voorſchoot. Dracht der Algonkynſche vrouwen. Der Irokoiſche en Huronſche. Beſchryving van haar onderkleed, als zy op reis zyn. De kouſſen. De ſchoening. Verſcheelt niets van die der Parteſche Koningen. Zommige dragen deze ſchoenen tot halfwegen de benen wanneer ze zeer wel na de brozen der oude helden gelyken. Het opperkleed. Met de Egeën van de vrouwen van Lybien of de Egiden van Pallas vergeleken. De Wilden, die met de Europeers omgaan hebben meeſt hedendaags de ſtof hunner kleren verandert, ſchoon zy de oude wyze van kleding behouden. *Zesde Hoofdſtuk.* Wyze om de vellen te bereiden. Zy beroken de vellen die ze water-proef willen maken. Hoe dat in zyn werk gaat. *Zevende Hoofdſtuk.* Brandſchildering op de huiden. Waarom men dit zo noemen kan. Wat verf de wilden hier toe gebruiken. Giſſing van den Schryver dat de wilden haar porceleine ſchulpen tot een fyn poeder ſtampen, en 'er een purper verf af maken. De wyze van de klederen te beſchilderen heugt de eerſte oudheid. Twede aanmerking van den Schryver. Eerſt. Dat dit de geſchilderde en met de naald gewerkte klederen zyn waar van de oudſte Schryvers ſpreken. Ten twede het borduren is later uitgevonden als het graveren en het ſchilderen op huiden. Hy twyffelt of men Pallas de weefkunſt wel verſchuldigt is. Pauſanias maakt Arkas vinder van die kunſt. Andere, weer anderen. Waarom zommige Minerva die eer hebben willen

len geven. *Achtste Hoofdstuk.* Brandschildering op het levendige vleesch. Hoe men daar mee leeft. Deze operatie is niet heel pynelyk in 't begin; maar de kleuren verslimmeren de wond en veroorzaken de koorts. De ziekten hebben hier hunne naam van gekregen. Verscheide andere volkeren hadden dit gebruik. De vrouwen van Thracien deden haar adel in de menigte van deze tekens bestaan. Naderhand wierd dit een teken van eerloosheid. En niet als de slaven en misdadigers wierden dus getekent. Hierom wierden de Samiers spotshalven geletterden genoemt. Zommigen wierd een paard, anderen een schip of andere figuren ingeprent. De kervingen der Zuid-Amerikanen laten altyd lidtekens na. Dezen zyn niet alleen een oeffening van Godsdienst, maar zyn ook onder hen tekens van hun adel. Onder de Noorder Wilden hebben 'er eenige Natien meer smaak in als de andere, en zyn 'er netter op. De Irokoische vrouwen laten zich niet prikken als om tandpyn voor te komen of te verdryven. De Hunnen lieten zich de kin en het onderste deel van 't aangezicht branden om geen baard te krygen. Dit moet zonder twyffel ook van dit prikken verstaan worden. *Negende Hoofstuk.* Zinnebeeldige prikkingen. Dit verstrekt den Wildeman tot schrift om zyn gedachten uyt te drukken. Wat de Wildeman doet om zyn portret af te beelden. Dit moet evenwel van de natien boven aan de rivier St. Laurens en na Louisiana verstaan worden. Andere hebben weer andere gewoonte. *Tiende Hoofstuk.* Uytwisschelyke schildering. Oude volkeren die de gewoonte hadden van hun lichaam met verf te bemalen. By de Romeinen had deze laatste zoort van schildering iets heilig in zich. Hierom beschilderden zy op de feestdagen de standbeelden der Goden, halve Goden, Helden, Faunen, Saters. Om deze reden geven de Dichters en Schilders aan de Faunen en Saters een bloed-rood aangezicht. In de zegepralingen der Romeinen was de overwinnaar van 't hooft tot de voeten met vermillioen beschildert als hy Jupiter de offerande ging aanbieden. 't Naakte stantbeelt van Herkules in het Paleis van de Ursinis, dat gebrand en geschildert was. Heerlyk borstbeeld van Bacchus met de tweederlei slag van schilderkunst die wy beschreven hebben. *Elfde Hoofdstuk.* Godsdienstigheid in de wyze van het haair te snyden. De haairen mee beschildert. God verbied den Joden het haair niet op de wyze van de Heidenen te snyden. De Egyptenaren schoren het hooft ten enemaal kaal. De Luciers droegen lange lokken. Het haair affnyden by de Kariers een teken van slaverny, gelyk nog hedendaags by de Karaïben en Zuider Wilden. De Ausen sneden hun hair af op een vlok na, die zy van voren lieten hangen. Gewoonte der Koribanten van Chalcis, en andere volkeren. De Theseische schering. De Macers lieten maar een bosch haair op den top van 't hooft. De Maciers lieten het gansch aan de slinker zyde affnyden en raakten aan de rechter niet. De Arabieren lieten zich in 't rond scheren. De Wilden dragen het haair op verscheide wyzen. Irokoizen lieten voorheen het haair te eenemaal groeien, en besmeerden het alleen zonder het te verwen. Maar tegenwoordig zyn hun Zeden hier ontrent ook verbastert. De jonge-

gelingen onder hen brengen al zo veel tyd door om hun haair te vercieren en zich op te schikken als de juffers in Europa, en meer als hun vrouwen. Hoe zy daar mee leven. Zy bestryken het hooft, het haair, en de tronie met vermillioen dat met vet of ongel gemengt is. Als zy ten oorlog trekken is hun aangezicht heel beschildert. De wilden die naakt lopen schilderen het lyf alle morgen op nieuw. Hoe zy op de feestdagen daar mede leven. Verscheide Natien doorboren het middelschot van de neus, en maken 'er een groenen steen aan vast, of steken 'er een veer door. De Brazilianen en Karaïben maken ook grote gaten in de onderste lip en wangen, daar zy grote knopen van porcelein in steken die als een diamant geslepen zyn. Andere doorboren de borst en het dik van de dyen. De vrouwen der wilden laten het haair groeien en het zou een groot affront zyn het af te snyden. By de Annelles en de Galibis dragen zy het byna op dezelve wyze als de mannen. Zy dragen ook brozen, een teken van vryheid. Hoe die gemaakt zyn. Hoe de Irokoische en Huronsche vrouwen die dragen. De wilde vrouwen van 't Zuider-Amerika beschilderen het lichaam ook. In het Noorderdeel alleen het aangezicht. De Irokoische vrouwen evenwel trekken op zyn hoogst maar eene vermillioene linie. Haar neuzen zyn niet doorboort, maar de oren wel. Wat zy daar in hangen. De kroon eertyds een teken van achting en verdiensten. Kronen by de Romeinen. By de wilden. De vrouwen zetten die nooit op. De mannen niet als in hun grootste plechtigheden. Vooral als zy ten oorlog trekken. Gelyk Lykurgus de Lacedemoniers tot een wet gestelt had. Zoort van boorden die de wilden op de borst dragen. 't Welk by de oudheid ook in gebruik was. Zonderling de gom die zy tot allerhande cieraad gebruiken. Oordeel des Schryvers over den opschik der wilden.

TWEEDE BOEK.

ONderaardsche Kelders der Wilde vrouwen om haar vruchten in te bergen. Beschryving daar van. Het Koorn leggen zy op het afdak van haar hutten te luchten. Te Tsonnontouan maakt men hier schuren van schorssen toe, in de gedaante van toorentjes met luchtgaten in. Te Florida brengt met het in gemene schuren. Men laat het drogen en den rook die daar in blyft, 's winters als het droog is, dorst men het en legt het in groten kisten van schorssen. *Derde Hooftstuk.* Wyze om het voedzel te bereiden. De ouden roosten het graan eer zy dat tot meel maken. Het meel werd hier door veel smakelyker. Sy stampen het koorn in houte mortieren. Hierom wierd hy van de veldelingen ge-eert. Die zich nog lang na de uytvinding der molens van deze wyze bediende. Romeinen na verscheide zoorten van vruchten genoemt. In de eerste 300 jaren waren 'er in Romen geen openbare bakkers. De burgers maakten het te huys, en niet als voor de lekkerny. Het gemeen voedzel was een zoort van bry. Wanneer zy vleesch hadden, lieten zy het met dezen bry koken. De Romeinen kregen den bynaam van bry op

of papbaarden. Uytlegging van een plaats van Plinius, wat *Plus* wat *Polenta* was. Soberheid der oude Romeinen. De oorſpronk des broods is evenwel zeer oud, het wierd of onder de aſch gebraden, of in een aarde of yzeren pan gebakken. Verſcheiden zoorte van brood. *Vierde Hooftſtuk.* Hoe de Sagamité der Wilden gemaakt word. Onzeker waar dit woord van daan komt. De Vrouwen bereidenze alle morgen. Voor dezen plechten zy die in aarde, of wel in houte vaten te maken. Sy vallen by dag en by nagt, wanneer zy maar honger hebben aan 't eten. In de helden tyden vroeg men de gaſten niet wie zy waren voor dat zy gegeten hadden. Dit is by de Amerikanen ook in gebruyk. Men zet hun zonder te ſpreken eten voor. De Sagamité alleen is een holle ſpyze, maar zy weten die met vleeſch of viſch ſmaakelyk te maken. De Wilden konnen niet ſparen. Waar haar de eer toe aanprikkelt. Hoe zy hun vleeſch braden. Wanneer zy het koken ſchuuren zy de ketels nooit uyt vrees van iets te verliezen. Morſſigheid der Wilden in 't eten. Zy eten ook Eekels als ook de vruchten der beukebomen. Aartappelen wortelen allerly wilde en bittere vruchten. De Algonkynen eten zomtyds mos, de binnenſte ſchors en de knoppen van de bomen. De Wilden die het koorn hebben ſparen het wat beter als het vleeſch, en maken tot dit koorn alderly zauſen. Als het Indiſche koorn nog teer is dan fruiten zyn het zonder uyt te bolſteren een weinig op. Daar is een zoort van koorn dat zy in de moeraſſen doen verrotten daar zy als dol na zyn. Hoe zy daar mede omſpringen. Ogarita of bloeient koorn. Zomſtyds maken zy uyt lekkery brood van haar May. Hoe zy dat aanvangen. Dit brood kan niet goed gehouden worden, en dient nergens toe als om heet van de kolen te eeten. Diergelyke zoort van brood in Italien. *Vyfde Hooftſtuk.* Seſamum, of wilde haver. De Wilden gaanze met hun kanos in de moeraſſen zoeken. Wortels Cezar geeft zyn leger brood van de wortel chara gemaakt. De Egyptenaren maakten oudtyds brood van de papier plant. *Maniok* of *Mandiok*, by de Spaanſche Schryvers *Iſuko* genoemt, dient om brood af te maken. Beſchryving van deze plant. Dezelve wortelen gelykenen na Bietkroten. Zes of zevenderly zoort van Maniok. De een beter als den andere. De Maniok die een donkere violette verf heeft levert het ſmakelykſte brood uyt. Gryze Maniok. Groene. Witte. Op het vaſte land vind men een andere zoort, die men raauw, gebraden of gekookt kan eten, zonder 'er het zap uyt te drukken. Het zap der voorgenoemde zoorten is doodelyk. De Indianen brengen 'er zich dikwils vrywillig mee omhals. Waar in dit vergif beſtaan zout. Als dit zap gekook is, word het een heerlyke drank. Koud zynde is zy zwaar om te verteten. Drie hulpmiddelen tot tegengift. Deze wortelen worden geſchilt en geraſpt. Droog meel dat tot klonters gaat zitten, en zoo wit als ſneeuw is dat overblyft. *Zesde Hooftſtuk.* Van hun Kaſſauw. Hoe zy 'er brood van maken. 't Is een goed voedzel en van een zeer goeden ſmaak. Van dit meel van de Maniok makenze ook een zoort van pap. *Zevende Hooftſtuk.* Verſcheide zoorten hier van, als groene, witte, rode, oranje, gemarmelde. Men braadſe onder de aſch of in

in een pot met een weinig water. Zy smaken haast als Kastanien. De Europeanen maken 'er een saus over van citroen, olie van olyf, en lange peper. De Zuider-Amerikanen leven voor het overige meer van visch als van vleesch. De Noorder-Amerikanen hebben allerlei gedierte in 't land om te eten. Schildpadden nog Camentynen mogen ze niet eten, nog ook geen varkens-vleesch. Maar zy hebben krabben en verscheide zoorten van schulp-vissen. De Zuider-Amerikanen overtreffen de anderen in groente en vruchten. De Maniok wil gepoot als gezaait zyn. Twederlei wyze van die te planten. De Patata wil in een luchte, matig vochtige, en een weinig omgeroerde aarde staan. Verscheide Wilde Natien maken brood van droge vruchten. Die van het Noorden maken ook brood van visch. Zorg die zy aan den akker aanwenden. De Karaiben hebben ook een gevoelen dat de maan veel tot het zaaien doet. Herodotus tegengesproken. *Achtste Hooftstuk.* Verplaatzing der dorpen. Waarom zy dat moeten doen. In Nieuw-Vrankryk hebben zy zich paarden aangeschaft om de lasten te dragen. Maar dit is weer een nieuw ongemaak onderworpen. Zy zyn al vroeg op deze verplaatzingen bedacht. Zy steken in de bosschen een plaats voor hunne nieuwe landen af. Dit is der mannen plicht. De vrouwen hakken het hout maar aan kleine stukken en dragen het weg. Oudtyds hadden zy niet als stene bylen. De Europeers hebben 'er hun yzere gebracht, en hen geleert de bomen om te hakken, te kloven en te zagen. Maar zy houden zich nog veel by hun oude wyze. Waar in die bestaat. Een stene byl is een kostelyke erffenis, en waarom. Hoe zy 'er de steel aan maaken. De oude Gaulen hadden die tot het zelve gebruik. De Wilden hebben ook messen van dezelve stof. Uyt dit verplaatzen der Dorpen kan men de aartryks-beschryving ophelderen. *Negende Hooftstuk.* Van den Wynstok en den wyn. De druif in Kanada valt zeer klein en zuur. De Europeanen hebben niet kunnen slagen in deze wilde wynstok tam te maken. De stokken die zy uyt Europa gebragt hebben, hebben zich nergens geslaagt als in Peru en Cheli. De Schryver had gehoort dat de Zendelingen by de Ilinezen van de land-druif wyn gemaakt hadden en zich daar van in de mis bedient hadden, maar kan zulks niet geloven. *Tiende Hooftstuk.* Sterke dranken. De Chica. Waar van en hoe die gemaakt wierd. Aanmerking van Thevet. Die van den Heer de Leri hier over uytgelacht word. *Een wyn te maken*, wat dat zeggen wil. De Schryver zoekt ze beide over een te brengen. Men moet deze drank niet zien maken. Zy is aangenaam van smaak, maar verwekt een ongemakkelyke dronkenschap. De Maby. De Palinot. Alle deze dranken moeten ras gedronken worden, want zy worden gaauw zuur. Hornis wederlegt. *Elfde Hooftstuk.* De Chocolaat. Beschryving van de Kakao. *Madre del Cacao*, of Moeder van de Kakaoboom, wat die is. Het kruid van Paraguay, anders St. Thomas en St. Bartolomeus-kruid genaamt. Rio de Plata. Hoe dit kruid gebruikt word. *Twaalfde Hooftstuk.* De Cassina. Verlegenheid der Schryvers om ons die te beschryven. De Schryver heeft van een geloofwaardig man gehoort, dat het een aftrekzel van de bladeren van Apalachina was. Hy

**** tracht

tracht De Laet en den Heer van Mourgues over een te brengen. *Dertiende Hooftstuk.* Van eenige andere planten van Amerika. De Tabak. Of dit kruid by de ouden bekent is geweest. Plinius spreekt van rook, van droge; hoe ze mist door een rietje zuygen, of rookten tot medecynen; het schynt ten tyden van Plinius niet onbekent geweest. Verhaal van Maximus van Terus omtrent het roken. Komt met de hedendaagsche wyze der Oosterschen over een. Getuige van Herodotus. Van Pomponius Mela. De Thracien. Van Solinus. Van Strabo. Fabel van een volk zonder mond. De Tabak is in Amerika aan verscheide oeffeningen van den Godsdienst toegewyd. Hariots geleerd bericht van den Tabak. Bericht van den Jesuit Allouex. Van den Heer Lery. Tabak door de Priesters tot hun waarzeggery gebruikt. Verhaal van Pieter de bloedgetuige. Zy gebruiken dit kruid ook tot genezing der ziektens. De Tabak voed volgens de getuigenis van den Heer de Lery. *Veertiende Hooftstuk.* Van de Coca. De Coca verstrekt in het land voor geld. Frezier meent datze den honger stilt. Voed en verstrekt de menschen. De Amerikanen gebruiken de Tabak niet om te snuyven nog om te kaauwen. *Vyftiende Hooftstuk.* Van de Zuiker. Plinius is de eerste die zich van het woord zuiker bedient heeft. Wierd ook Indiaansch zout genoemt. En wilde honig of riet-honig. De ouden zyn het wegens het zoort van riet niet eens. Solinus meende dat het uyt de Bamboes quam. Varro slaagde daar beter in. Maar de zuiker der ouden verscheelde veel van de hedendaagsche; het was eer een zoort van Manna die van zelfs op de bladeren van 't riet quam. Wat Dioskorides daar van zegt. Wat Seneka zegt. Noch een ander zoort van zuiker by de ouden. Beschryving van de hedendaagsche zuiker, en hoe die toegesteld word. Deze wyze van zuiker maken by de ouden niet bekent. De Europeanen hebben 'er ten tyden van de kruisvaarten kennis van gekregen. Getuigenis daar van. Het zuiker-riet in Sicilien aangequeekt. Daar waren reeds molens in dien tyd om het riet te kneuzen. Dit gebruik is naderhand in Europa opgehouden. Het zuiker-riet komt eigentlyk uyt Amerika. De Amerikanen namen zelfs de moeite niet om het aan te queken. Wie de eerste was onder de Spanjaarden die dit in 't werk stelde. Uytlegging van eenige duistere woorden van Strabo. Drie zaken uyt de Mais te halen. 1. Voedzel. 2. Drank. 3. Uyt het riet van de Mais een fyne en lekkere zuiker. *Zestiende Hooftstuk.* Zuiker uyt het zap van bomen. Hoe die gemaakt word. Sy is gezonder als die uyt het riet komt, maar zo lekker niet. Wat voor omstandigheden 'er by moeten zy als de bomen veel nat zullen geven. De dichters hebben versiert dat de honig uyt de harstige eiken droop. Het geen hier evenwel ten delen bewaarheid word. Daar zyn meer bomen daar men zuiker en verscheide dranken uyt halen kan. Het Ahorne-water zelfs raauw zynde, zeer aangenaam om te drinken. *Zeventiende Hooftstuk.* Bomen die wasch voortbrengen. De Wilden bedienen zich nog van geen kaarssen, maar van flambouwen van een hout dat licht brand, of van zamengerolde schorssen van berken of andere gomachtige bomen. *Achtiende Hooftstuk.* Planten daar men draden van maakt.

DER-

DERDE BOEK.

VAn den oorlog. De Huronnen en de Irokoizen zyn de dapperfte van alle de Wilde natien. De oorlog is voor hun een noodzakelyke oeffening. Waar in haar macht en groote rykdommen beftaan. Hoe de Matronen haar bloedmagen tot dapperheid opwekken. Hoe dat by de Floridianen gefchied. Hoe by de Brazilianen en Karibianen. Verhaal van Thevet aangaande deze ftof. Het krygsteken is een fnoer. Oorlog in byzondere en algemene onderfcheyden. Wanneer zich de Ouden tegen deze byzondere partygangers kanten. En hoe. *Twede Hooftftuk.* Van de kleine partygangen in tyden van vreden. By de Argonauten vergeleken. Hun onvermoeide vlyt. Oorlog tusfchen naburen. De raad ftemt tot geen oorlog zonder dien eerft rypelyk overwogen te hebben. Zy zoeken hun buren en bontgenoten in hun party te trekken. *Derde Hooftftuk.* Opfteken van de heirbyl, een teken van het verkondigen des oorlogs. Schrik voor de Irokoizen. Wederzydfche lift en ftaatkunde. De oorlogen in oude tyden wierden door den godsdienft geheiligt. Gewoontens der Romeinen hier ontrent. Op eenige plaatzen van Amerika vind men nog een overblyfzel van dit oud gebruik. In Florida ftak men pylen met een vlokje katoen of wol aan de punten in den grond. Andere volkeren planten een moorthamer, die zwart en rood geverft is, in de aarde. De oorlog is zomtydts een opgeftemde zaak tusfchen de wederzydfche hoofden, om hun jongelingen wakker te houden. Aanmerkens waardig verhaal van Vader Garnier. Desfelfs uytdrukking met die der H. Schrift vergeleken. De neef van den Irokoifchen Veld-Overften word gevangen. Het geen aanleiding tot een uitteerende oorlog geeft. De oorlog dezer Wilden by den Trojaanfchen oorlog vergeleken. Hoe veel krygs-knegten de hutten der Irokoizen wel kunnen uytleveren. Het Zuiderlyk Gallien der ouden met het hedendaags Kanada vergeleken. Plaats uyt de H. Schrift verklaart. Wat de uytleggers daar in verlegen maakt. *Vierde Hooftftuk.* Het Rysje of krygs-teken. De Wilden kunnen de verbintenisfen, die zy zo aangegaan hebben niet verbreken. Voorbeelden hier van. Deze gewoonte met die der Grieken en Romeinen vergeleken. *Vyfde Hooftftuk.* Manier om den oorlog te zingen of te verklaren. Honden zyn op dit feeft het voornaamfte voorwerp van de offerande. In overeenkomft met de oudheid. Zy beelden zich in met dit vleefch der honden, dat van hunne vyanden te verflinden. Dien zy ook dien naam geven. Hoe de krygslieden in deze vergadering verfchynen. Aanfpraake aan den Oorlogs-god. Het opperhooft heeft den rang, en begint den dans Attionront. Vreemde plechtigheden op dit feeft. De oorlog ontvonkt hoe langer hoe meer, na mate dat de beftemde tyd om te vertrekken nadert. Voor het vertrek verwisfelen zy met hun vrienden van rok, deken, of eenig ander huisraad. Vergelyking hier van met de oudheden. *Zesde Hooftftuk.* Vertrek der krygslieden. De vrouwen trekken met hun bagagie voor uyt. De overfte aan het hooft der krygslieden

lieden trekkende, zingt het dood-lied in aller naam. Order van hun marſch. Dit duurt zoo alle dagen weer aan, tot hy weer in zyn dorp gekeert is, wanneer hy een nieuw feeſt aanrecht om den geeſt te bedanken. Betekenis van het woord *Ondouta*, daar zy den oorlog mede uitdrukken. *Zevende Hooftſtuk.* Wapens der Wilden. Slingers en koorden der volken van Chili. Andere Wapens door Thevet beſchreven. Hun Standaart is een ronde ſchors, waar op de wapens van de natie of een ander kenlyk teken geſchildert is. *Achtſte Hooftſtuk.* Hun tochten. Grote overeenkomſt tuſſchen de hedendaagſche Wilden en de Argonauten in hun reizen en krygstochten. De meeſte Karaibiſche natien vergiftigen haar pylen. De pylkoker is van een boomſchors gemaakt. De moker of wapenknods. Hun ſchilden en harnaſſen. Zedert dat de Wilden met de Europeanen handel gedreven hebben gebruiken zy vuurroers. Hoe zy zich van onze degens bedienen. De meeſte tochten der Wilden geſchieden te water. Meiren van zoet water in het Noorder-Armenika die eb en vloed hebben. Voordeelige legging der Irokoizen. De Feniciers ſtaan voor de uitvinders der ſcheepsvaart bekent. *Negende Hooftſtuk.* De Pyrogen of Praauwen. Kanoos van huiden. De Wilden buitelen zich met hun kanoos te onderſte boven. Babien. De Spaanſche Lettiberiers gebruikten die al ten tyden van Cezar. Deze waren op meer plaatzen gebruikelyk. *Tiende Hooftſtuk.* Kanoos van ſchorſſen. Beſchryving van de papier-plant. Wat men daar al van maakt. Waarze groeien. Onze Schryver kan niet begrypen dat men 'er ſchuiten van maken kan, zyn giſſing hier ontrent. Iſidorus beſchryving van het papier. Praauwen der Karaiben. Schuitjes van ſchorſſen zyn gemakkelyker op de grote tochten. *Elfde Hooftſtuk.* Kanoos van Beuke ſchorſſen. Ongemakken der kleine vaartuigen. De Algonkynen bedienen zich niet als van ſchuitjes van berke ſchorſſen. Kanoos van ſchorſſen van Ipenbomen. *Twaalfde Hooftſtuk.* Watervallen. Hoe zy hier hun goederen overdragen. Berrien die zy hier toe gebruiken. *Dertiende Hooftſtuk.* Van hunne ſleden die zy in den winter en op de ſneeuw gebruiken. Raketten. Derzelver maakzel. Dit is nog een gebruik van de oude tyden. Men bedient 'er zich nog hedendaags in Kolchos en Mingrelien van. Hoe men zich in Italien van de Alpen doet glyden. *Veertiende Hooftſtuk.* De krygslieden trekken met kleine dagreizen. Hoe zy hun marſchen aanleggen. Tot de kinderen toe hebben een natuurlyk compas in hun hooft. Land-kaarten die de Wilden maken. Kennis van de ſterrekunſt. Zy tellen by nachten en niet by dagen. Als ook by maan-maanden en niet by jaar-maanden. Hoe zy de jaren rekenen. Rekenen der ouden. Zonne-jaar der Mexikanen. Afbeelding van hun euw. Op 't einde eener euw doofden zy het het heilig vuur in hun tempels uit, en ſloegen al hun huisraad in ſtukken. Verder verdeling der tyden der Wilden. De Schryver komt het verhaal van den Baron de Lattontan voor verdacht voor. Hoe de Peravianen met de tydrekening leefden. Jaar-Boeken der Wilden. De Wilden hebben dezelfde wyze van tellen als de ouden. *Vyftiende Hooftſtuk.* Starren en Hemeltekenen. De Wilde noemen

de ſtarren *een vuur in 't water.* De meeſte Wilden kennen den Beer onder den zelfden naam als wy. De Poolſtar noemen ze de *gene die niet voortgaat.* Zy hebben een natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen. En waarom. Om zekerder te wezen van niet te dolen, ſtrojen zy rysjes langs den weg. De Lacedemoniers willen niet als in het afgaan van de maan ſlag leveren. Dit ſchynt by de Wilden ook eenigen ingang te hebben. *Zeſtiende Hooftſtuk.* Van hun kampement. Wyze van vuur te maken. De volkeren van het Zuider-Amerika wryven twe ſtukken cederen-hout tegen elkander of boren het zo ſterk dat 'er het vuur uyt ſpringt. Dit deden de Veſtaalſche Maagden ook wanneer zy 't heilig vuur hadden laten uytgaan. *Zeventiende Hooftſtuk.* Voorzorgen op vyands bodem. Wanneer zy hun kans waarnemen. Zy zenden verſpieders uyt. Andere tekens daar zy vaſt op gaan of de vyand na by is. Reuk van het vuur. Naſporing der voetſtappen. Vreemde en verwonderens-waardige behendigheid hier ontrent. De Wilden zyn zeer ſcherp van gezicht. De ouden bedienden zich ook van de naſporing der voetſtappen. Hoe zy zich hoeden om van de vyand niet ontdekt te worden. *Achtiende Hooftſtuk.* Toevallig gevecht. Zy vangen zomtyds in het veld twee-gevechten aan. En bejegenen elkander zeer heus voor dat de ſtryd aangaat, gelyk zulks by de ouden ook in gebruik was. *Negentiende Hooftſtuk.* Belegering van een plaats. *Twintigſte Hooftſtuk.* Verwoeſting en inneming eener plaats. Wat gevangenen zy ombrengen. Onvertzaagde dapperheid eenes Wildenmans. Wreedheid die zy in den oorlog plegen. *Een-en-twintigſte Hooftſtuk.* Plundering der HooftſcheDel. Hoe ze de huid van het bekkeneel villen en zacht maken. Zy ſpannen het op een raam, of maken een portret daar zy het aan vaſt maken en ten ſpot van den gewezen eigenaar in zegepraal omdragen. Alle die het vel van het hooft geſtroopt is ſterven daar niet van. Het gevild of geſchild hooft. De Schyten pleegden deze woeſtheid ook eertyds, en maakten van 't bekkeneel een drinkbeker. Dit was het gebruik der oude Gaulen ook. De oude Duitſchers leefden 'er op dezelfde wyze mee. Deze gewoonte ſchynt uyt de H. Schrift beveſtigt te kunnen werden. Eenige Natien in Amerika villen de doden te eenemaal. *Twe-en-twintigſte Hooftſtuk.* Wederkomſt der krygs-knegten en gevangen. Hoe zy de krygs-gevangene bewaren. Doods ſchreeuw. Wanneer zy het Dorp naderen zenden zy iemand uyt de troep voor uyt, die niet ſtaan blyft voor dat hy midden in het Dorp is, daar zy een kring om hem heen ſlaan. De afgezant luiſtert een ouden die hier toe verkoren is een net verſlag van hun reis in 't oor. Het geen door den ouden met luider ſtem in een deftigen ſtyl verhaalt word. Eerſt ſtort men de klachten over de doden uyt. Dan verwittigt men het gemeen van het voordeel dat men behaalt heeft, en men geeft zich aan de blydſchap over. Overwinnings geſchrei. Overeenkomſt met de gewoonte der Mingreliers. *Drie-en-twintigſte Hooftſtuk.* Intrede der krygs-gevangenen. De krygsknegten keren op dezelfde wyze als zy uytgetrokken zyn weer in het Dorp, maar niet geſchildert en met geſcheurde kleren. De krygs-gevangenen word het aangezicht

met zwarte en rode verf beſchildert. Hoe ze verder opgeſchikt worden. Wat de witte ſtaf met zwanen-veren overtrokken beduid. Marſch der gevangenen, die den ganſchen weg langs hun dood-lied zingen. Al de Dorpelingen trekken hen te gemoet, en danzen rontom hen. Doende hun allerley ſmaad en hoon aan. Wreedheid tegen hen gepleegt. De krygslieden hebben recht op hun gevangenen tot dat zy ze overgelevert hebben. Die ze verminken willen zyn genoodzaak een prezent te doen om den eigenaar ſchadeloos te ſtellen. In het dorp gekomen zynde daar zy hun laatſte vonnis moeten ontfangen, houden de ſlagen op, en zy worden belaſt hun dood-lied te zingen. *Vier-en-twintigſte Hooftſtuk.* Verdelinge der ſlaven. De hooftſchedel vervullen ook een perſoon en worden voor een ſlaaf gerekent. De krygshelden die een ſlaaf geven, geven hem met den halsband over. De Hut waar aan de ſlaaf gegeven is moet dit geſchenk met een ander beantwoorden. Maar zo hy ten vure veroordeelt word, gaat het geſchenk over het geheele dorp. Dikwils worden 'er eenige ſlaven aan de gemene Schat-kiſt toegewezen. Ongeluk der ſlaven zo zy aan een Hut te beurt vallen daar men veel krygslieden verloren heeft. *Vyf-en-twintigſte Hooftſtuk.* Doodſtraf der ſlaven in Noord-Amerika. Als de tyd van de executie gekomen is bemaalt men den ſlaaf met koleuren, dat zoo veel als zyn doodvonnis is. Het ganſche dorp word tot dit ſchouwſpel genodigt. Zy zien het alle even bedadigt aan. Wie tot beul verſtrekt. Vergelyking van deze gewoonte met die der ouden, die de ſchimmen hunner doden met 't ſlachten der krygs-gevangenen paaiden, en hen aan hun God Mars opofferden. Grouwelyke wreedheid aan de gevangenen gepleegt. Als de ſlaaf dood is ſlaan zy op de ſchorſſen der hutten, om de ziel des overleden te noodzaken om het dorp te verlaten. Zy hakken hem aan ſtukken, koken en eten het vleeſch. Des Schryvers aanmerking over dit bloedige ſchouwſpel. De oude volkeren van Indien verbrandden haar zelve levendig als genoeg meende geleeft te hebben. Dit gebruik is noch hedendaags by de vrouwen van Indien, die zich met haar doden man verbranden. De Sogdianen gingen met vreugt ter dood. Zoo ook de Kantabren. *Zes-en twintigſte Hooftſtuk.* Doodliederen. Deze behelzen de dappere daden hunner natie, en duizent vloeken tegen hun tyrannen. De hondert-zeven-en dertigſten pſalm is een zoort van een dood-lied. Stantvaſtigheid der ſlaven midden onder de pynen. De Irokoizen hebben ontrent dit pynigen den ſlimſten naam. De Schryver tracht het met het voorbeeld der Grieken en Romeinen te verſchonen. En met dat der Joden. Het vuur van onheuglyke tyden af in gants Noorder-Amerika de gemene doodſtraf. De Franſchen en Engelſchen, als zy onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zyn noch ſlimmer als de andere. De Irokoizen onder elkander ontzien zich meer als de Europeanen doen. *Zeven-en-twintigſte Hooftſtuk.* Doodſtraf der ſlaven in Zuider-Amerika. Tegenſtrydigheid der Schryvers. Zy moeten de graven van die gene voor wie zy opgeoffert ſtaan te worden, opſchikken, en hun huisraad ſchoon maken. Zo de overleden een weduwe heeft nagelaten, geeft men hun die tot vrouwen, anders de zuſters. De

meeſter

meester van den slaaf verkiest iemand om hem van kant te helpen. Daar word een groot feest aangerecht. Onverzaagtheid van den slaaf. Waar aan hy weten kan hoe veel maanden hy nog te leven heeft. Grote toebereidzelen. Cieraad en schildering van de Boutou, of knods daar hy me doodgeslagen moet worden. Alle de genodigden verschynen op den gezetten tyd. 's Avonds voor het feest halen de vrouwen den slaaf af, en doen hem een koort om den hals, die zy daar toe geweven hebben, en schikken hem vreemt op. Dit geschied onder het zingen en danzen van de andere vrouwen. 's Anderendaags schikken zich de Wilden op haar best op, en plaatzen de slaaf in 't midden. Gruwelyk zuipen op dit feest. De slaaf drinkt zoo wel als de rest, en zingt en danst zoo goed als hy geleert heeft. Men rust een dag uyt, en zet den slaaf in een hutje op de markt; net op de plaats daar hy opgeoffert zal worden gevangen. De vrouwen blyven hem den ganshe nacht by, dien zy met zingen en danzen doorbrengen. De krygslieden komen den slaaf halen, nemen hem den koort van den hals en binden die om zyn middel. Beschimpen hen, maar laten ondertusschen hem de vryheyd van gebroken porceleinen en stenen daar de plaats heel mee bestroit is, op te rapen en zich daar me te verweren. Eindelyk steekt men twee treden van hem af een vuur aan, en laat hem zonder ophouden de knods zien daar hy mee gemolt zal worden. Ondertusschen komt de tyd van de offerande. Die na eenige plechtigheid, een aanspraak aan den slaaf doet, en hem eindelyk een slag met de knods op het hooft geeft. De vrouw van den overledene vereert hem met eenige jammerklachten. Het lyk word schoon gewasschen, en op een klein vuur gebraden, in stukken gesneden, en gegeten. Van de beste benen worden fluiten gemaakt. De anderen in het knekelhuis gebracht. De offeraar krygt een nieuwen naam die hem voor een adelyke titel verstrekt. En word op verscheiden delen van zyn lichaam gekerft. Overeenkomst met de oudheid. Daar na moet hy eenige dagen met vasten en in eenzaamheid doorbrengen. Zo de slaaf een kind by de vrouw die zy hem gegeven hebben, overgewonnen heeft, dat word 's avonds of 's morgens mee opgeoffert. Hoe zy met de vrouwen die ze gevangen krygen leven. Byna alle de woeste natien van Amerika zyn menschevreters. *Acht-en-twintigste Hooftstuk.* Aanneming in de familie. Hoe men met de slaaf leeft dien men het leven schenkt. Zy krygen zelfs de vryheid zomtyds om weer na hun vaderland te keren, maar dit zou gevaarlyk voor hem zyn.

VIERDE BOEK.

Wie door den raad tot afgezanten verkoren worden. Zy zyn altyd van een zeker getal jongelingen verzelt om hun karakter eer aan te doen. De afgezant zend iemand van den hoop voor uit om kennis van zyn komst te geven, en word een half myl van het dorp verwelkomt. Ceremonien hier in gebruikelyk. Op hun aankomst vinden zy een hut om te logeren, en de maaltyd byna toebereid. Gehoor-gevingen der Gezanten. Hoe men hen het antwoord

woord laat toekomen. Zo 'er tot den oorlog voort te zetten besloten word, breken ze den Afgezanten den hals. *Twede Hoofdſtuk.* Calumet of Vrede-riet. Verhaal uit Vader Marquette, Zendeling der Jeſuiten. Kompliment dat de Wilden hem maken. Vreemde ceremonien ontrent hem gepleegt. Beſchryving van dit Vrede-riet. Calumets-dans. Het woord *Alleluia* in de gezangen der Wilden door onzen Schryver opgemerkt. *Derde Hoofdſtuk.* Vergelyking van den Calumet met den Slangenſtaf van Merkurius. Het woord πυρφόροι of Vuurdragers onderzocht. De Calumet nog nader met den Slangenſtaf van Merkurius vergeleken. Twederlei zoort van Calumetten, een van vrede en een van oorlog. *Vierde Hoofdſtuk.* Van den Koophandel. Giſſing des Schryvers waarom Merkurius een God der dieven genoemt wierd. De Wilden gaan hun koophandel met feeſten en danzery dryven. Dit word met de oudheid vergeleken. Hoe deze koophandel in zyn werk gaat. De Wilden zyn niet veel in de koophandel te vertrouwen. Zonderling verhaal van de handeldryving eeniger Indianen van Chili. Rechten die 'er by hen betaalt moeten werden. Onze Schryver wil het gebruik van de Calumet afgeſchaft hebben.]

VYFDE BOEK.

VAn de Viſſchery. *Twede Hoofdſtuk.* Van de ſpelen en tydkortingen. Bikkelſpel. De Wilden zyn zeer op dit ſpel verzot, en verſpelen zomtyds zelfs tot hun vryheid toe. Het bikkelſpel met de *lucislalorum* der ouden vergeleken. Hoe veel combinatien de ouden hadden. *Derde Hoofdſtuk.* Spel met ſtrootjes. Men vind weinig naricht van dit ſpel. *Vierde Hoofdſtuk.* Van het balſpelen. Verſcheide zoorten hier van by de ouden. De Floridianen hebben noch een byzonder zoort van balſpel.

ZESDE BOEK.

VAn hun ziekten. Zy zyn zeer aan de gezwelachtige ziektens onderworpen. En een zoort van tering. Anders bereiken zy een hogen ouderdom. Twe zoorten van Geneeskunde. *Twede Hoofdſtuk.* De Geneeskunde van de eerſte tyden was zeer eenvoudig. Behalven dat hadden zy nog eene die tot den Godsdienſt behoorden. Ieder zo wel man als vrouw is by de Wilden een dokter. *Derde Hooftſtuk.* Van de natuurlyke Geneeskunde der Wilden. In het genezen der quetzuren werken zy wonderlyke zaken uyt. Voorbeelden hier van. Theriakel-water. Krachten hier van. Hoe de Dokter de wonden behandelt. De Wilden ſlagen even zo goed in de breuken, verſtuckingen, uitledingen, van arm of beenbreuken. Maar niet zo wel in hun braak en buik-zuiverings-middelen. Geraaktheid. Waterzucht. En Venus-ziekten genezing. En op wat wyze. Voor de komſt der Europeanen wiſten zy van geen ader laten. Hoe zy dit gebrek vervulden door hun koppen. De Schryver weet maar een voorbeeld van kliſteren. *Vierde Hooftſtuk.* Van hun zweetmiddelen. Zonderlinge wyze van zweten. Met die der

ouder

ouder vergeleken. Het gebruik der warme baden by de ouden zeer gemeen. Het zweten by de Wilden ook een gebruik van de burgerlyke beleefcheid. De Wilden houden veel van vreemde Geneesmiddelen en Doktoren, maar houden om de dood van geen Chirurgikale operatien. *Vyfde Hoofdstuk.* Geneeskunde door de waarzeggery of bezwering. Hoe de Jonglers hun bezwering in 't werk stellen. De Schryver heeft een ander denkbeeld van het maakzel van den Delphischen drievoet als het gemeen. Geestverrukking van den bezweerder. Wat voor remedien hy voorschryft. De zieken woorden erbarmelyk geplaagt. De Bezweerder wyst den Auteur van die quaal aan. En ontdekt het toverkarakter. De waarzegger voorspelt gemenelyk de genezing. Sterft de zieken hy weet 'er zich altyd uyt te redden. De Karaiben verzellen deze plechtigheid altyd met een offerande aan den Duivel. Alle de Natien van Amerika hebben de wyze van door bezwering te genezen.

ZEVENDE BOEK.

DOod, Begraaffenis en Rouw. Gelykformigheid van de gewoontens der Wilden met die der Ouden ontrent het stuk van de eer die zy den doden bewyzen. Eerste zorgen aan het lyk te kost gelegt. Doodbezorgers. Zy schikken het lyk van 't hoofd tot de voeten op. *Twede Hoofdstuk.* Zonderlinge manier om de lichamen te balzemen De balzeming was by de Oude volkeren ook in gebruik. *Derde Hoofdstuk.* Treurgezangen en wyzen van de doden te begraven. Gelykvormigheid gelyk dier gewoonte met de Ouden. Zonderlinge jammerklachten der vrouwen van Picardien, en Bearn in haar dode mans te bewenen. Als ook van de vrouwen van Gaskonje. Niet als de vrouwen maken deze jammerklachten. Hoe de Mans hunne doden bewenen. Reden van de instelling der Lyk gezangen. Treurdanssen der Wilden. Met die der Ouden vergeleken. Verdere plechtigheden. *Vierde Hoofdstuk.* Doodmaal. By de Ouden Silicernium bekent. Gevoelen van zommigen dat de Ouden hun doden niet door de deur van 't huis droegen wederlegt. Schoon het by de Chinezen zomtyds in gebruik was. Vader le Jeune maakt 'er een algemene wet onder de Wilden van. Maar word door onzen Schryver hier in tegengesproken. *Vyfde Hoofdstuk.* Verschillende gewoontens van 't bezorgen der Lyken of Lykspligten. Gewoontens der Grieken, Indianen, en Romeinen. Gewoontens der Guebren hier ontrent. Van andere noch woester Natien. Dit word door onzen Schryver verzacht. Door de vergelyking met de gewoontens der Amerikanen, schoon die in den eersten opslag wat ruw voorkomen. Zommige Natien eten haar doden op. Gewoontens der Zuider-Amerikanen. Die de geraamtens der doden in den stryd voor standaarts dragen. Gewoontens der Ilinenzen in Noorder - Amerika. Der Huronnen Onbeschroomtheid op de aannadering des doods. Affnyding van een hairlok. Dit was by de Ouden ook in gebruik. Deze hairlok was aan Proserpina toegewyd. Diergelyke gewoonte was op de

Spaansche Eilanden ook in gebruik. De Schryver heeft dit van de andere Wilden niet gehoort. Die niet als eenige snuisseryen met de doden in 't graf leggen. Verquisting der Wilden in het eren hunner doden. Den doden dekken wat zulks zeggen wil. Dit was by de Romeinen al in gebruik. Waar de Schryver de gewoonte van zommige Fransche Provintien van daan haalt van stro of kaf voor de huizen der verstorvenen te strojen. Beschryving van hunne graven. Plechtigheid van de Schryver by den stryd den kampvechters onder de Romeinen vergeleken. Gestalte van den doo-den in 't graf by de Zuid-Amerikanen. De vrouwen omringen de kuil en maken een ysselyk misbaar, De mans huilen wel maar maken geen geraas, Naderhand leggenze een plank op de kuil en dekkenze met aarde toe. Wet van Numa, om de gene die van den blixem getroffen waren niet te begraven. Hoe de Wilden met de genen die in de sneeuw doodgevroren of verdronken zyn leven. Fuller wederlegt. Zommige Wilden delven hun doden weer op en bewaren ze zorgvuldig in hun hut. *Zesde Hooftstuk.* Gevoelen der Heidenen aangaande de schimmen. De Ouden schynen twee zielen gestelt te hebben. Lyk-diensten om de schimmen te pajen. Deze wierden of door het gemeen of door de gehele maagschap bewezen. Of door particulieren. Dag tot deze Godvruchtigheid geschikt. De Begraaf-plaatzen waren geheiligde plaatzen. Wachten aan de graven gestelt en tegen wie. Gevoelen der Amerikaansche volkeren wegens de zielen. De Huronnen stellen ook twee zielen. Waar van de eene straks na het doodfeest in een Ringelduif verandert; de andere by het lyk blyft. De Duif was by de Oosterfche volkeren het zinnebeeld van de ziel of den geest. Waarom de Wilden de kinderen aan de kant van de wegen begraven. Algemeen feest om de dooden te bewenen. Wat plechtigheden hier ontrent in 't werk gestelt worden. De volkeren van Florida stellen wagten aan hunne graven. Woeden der vyanden tegen de graven. De overwinnaars van Peru en Mexico ontwyden de graven. 't Geen de Indianen in de uiterste wanhoop brengt. Men mag de dode menschen niet meer by de namen noemen die zy in hun leven voerden. Boom-opbeuring wat hier door verstaan word. Voorbeeld hier van in den Schryver. 't Is een gevoelig affront de Wilden van hun dode vrienden te spreken. Hieromtrent gebruikt men omwegen, gelyk de Romeinen ook deden. *Zevende Hoofdstuk.* Van den Rouw. Het hair afsnyden was by de Ouden het duidelyk teken van rouw. Men bestrooide zyn hoofd mer asch en omgorde zyn lenden met een hairen zak. De Wilden hebben ook diergelyke gewoontens. De Rouw is na mate strenger of slapper na mate van de bloedverwandschap. 't Is schande voor dat de rouw verstreken is, te hertrouwen. De Irokoische vrouwen laten zich een lok hair afsnyden. De mans van 's gelyken en veinzen hier door een hevige smert te gevoelen. De Brasiliaansche en Karibische vrouwen latenze dicht aan 't hoofd afsnyden. De Lyciers kleden zich in den rouw in 't vrouwelyk gewaad en waarom. De Irokoizen en andere Wilden bewinden zich het hoofd. Dit deden de Perzen ook. De dooden te beweenen is by enige natien een plicht van wellevenheid, om een Vremde-

deling te ontfangen. Dit word met een gebruik uyt de H. Schrift vergeleken. *Achtste Hoofdstuk.* Algemeen feest der doden, wanneer dit gehouden word. Tot dit feest worden alle dorpen van hunne natie genodigt. Men brand de beenderen en stamptze tot pulver, dat men onder den drank mengt en indrinkt. Gelyk Artemisia de beenderen van haar man Mausolus deed. Omstandige beschryving van deze gewoonte. Gelyk van de gewoontens van den vloed van Palmas. Van de Natien van Noorder-Amerika. Zommige vieren dit feest van jaar tot jaar. De Huronnen en Irokoizen alle tien of twaalf jaar maar eens. Groote jalouzie hier ontrent. Men verkiest een Ceremonie-meester. Ieder haalt zyn dooden uyt het graf. 't Welk een zeldzame vertoning geeft. En een onverdraagelyke stank veroorzaakt. Dan worden de treurzangen en tranen vernieuwt. Men snyd het vleesch van de beenderen en werpt het met de klederen en matten in 't vuur. Ieder draagt de beenderen zyner lyken weg. Daarna worden ze alle in een van de Raads-hutten gebragt. De opperste van de hut geeft hun een prachtig gastmaal. Vervolgens geven zy zich met de doode lichamen en zakken met beenderen op de reis. En vernieuwen onderweeg hun misbaar. De genodigde brengen geschenken aan. Men vermaakt zich met verscheide spelen. Men vervaardigt ondertusschen een groote kuil. En maakt weer een gruwelyk gejammer en getier. Ieder zet zich op de plaats hem door den Ceremonie-meester aangewezen. Gruwelyk gewoel in deze gelegenheid. En men laat eindelyk de lichamen in 't graf zakken. Aardig voorval. Men vult de graven weer toe. En giet spys op de kuil uyt. Besluit van deze stof.

ACHTSTE BOEK.

VAn de spraak. De menschen hadden voorheen maar eene spraak. 't Is belachelyk te stellen, dat by de verwarring van Babel de spraak juist in twe-en-zeventig talen gesplitst wierd. De Hebreeuwsche taal heeft geen groter schoonheid als de andere. Gevoelen van den Heer Huet ontrent de Hebreeuwsche Tale. Gevoelen van onzen Schryver. De Talen van Amerika hebben geen gelykenis ter wereld met de Hebreeuwsche. Tegenwerping, die van den Schryver opgelost word. De Barbaren die het eerste Griekenland bewoonden, hadden talen van een gansch anderen trant als de latere Grieken. De volkeren van Thracien, de Scythen, Perzen, Amazonen waren geen enkel volk, maar een verzameling van Barbarische Natien. Gelyk hedendaags de Indianen en Tartaren. Hoe de Irokoizen Lucifer en *Pontus Pilatus* zouden uytspreken. De Huronnen en Irokoizen hebben geen lipletters. Veel woorden der Wilden zyn uyt de taal van een volk van Thracien genomen. De Amerikaansche talen hebben niet alleen geen overeenkomst met de geleerde maar zelfs niet met enige levendige spraak in Europa. Uytgenomen die der Eskimenzers, die zeer met die der Biskajers word gezegt over een te komen. Gissingen van den Schryver hier ontrent. De Barbarische spraken zyn moejelyk om te leren. Als de Europers en de Wilden elkander willen verstaan, moeten ze ieder van hun taal afwyken en

verdorve woorden maken. Gebroke taal in Canada, op de eilanden van Amerika, enz. In Zuid-Amerika is een algemeene ſpraak gelyk het Maleyts in de grote Indien. Maar ieder volk heeft ook een byzondere taal, die ieder weer in drie ſtylen geſplitſt word. Een voor den raad, de twede de mannen, de derde de vrouwen eigen. In Noorder Amerika komenze byna alle op twe moederſpraken uyt, de Algonkeinſche en Huronſche: die evenwel in verſcheide tongvallen geſmaldeelt worden. De Algonkynſche taal is het meeſte verſpreit. De Huronnen waren eertyds zeer wyd uytgeſpreit. Maar zyn nu voor 't meeſte gedeelte niet meer in wezen, en door de Irokoizen verwoeſt. De Schryver gelooft dat 'er nog enig volk van de Huronſche ſpraak in Nova-Sembla is. De vyf Irokoiſche Natien maken zoo veele verſcheide tongvallen van de Huronſche ſpraak uyt, byna zoo veel als het Franſch, Spaanſch en Italiaanſch van elkander verſchillende. Hoedanigheid van de Huronſche taal. Van die der Onnontageeſche Irokoizen. Der Agniezen. Van het Oneinouds. Van het Goïoguenſch en Taonnontoüaanſch. Moeielykheid die de Zendelingen ontmoeten. De Baron de la Hontan gehekelt. Waar in de zwarigheid nog meer beſtaat. Verhaal van Vader le Jeune. Ten dele door onzen Schryver toegeſtaan ten dele wederlegt. De Irokoizen en Huronnen hebben in hun taal niet als het werk-woord. Woorden zyn maar als tekens om een zaak te verbeelden, zonder dat zy uyt hun eige kracht iets betekenen. Wonderlyke kunſt in de werk-woorden der Huronnen en Irokoizen. Redenen waarom de Schryver geen groter denkbeeld van deze talen gegeven heeft. Beſluit.

UYT.

UITLEGGING

VAN ALLE DE

PRENTVERBEELDINGEN

Die in 't eerste Deel voor komen.

TITELPRENT.

DE Titelprent vertoont een perzoon die schryft, en bezig is met een vergelyking te maken tusschen verscheide gedenktekenen der aloudheid, als Piramiden, Naalden, Beelden, Tempels, Penningen en oude Schryvers, tegen verscheide Beschryvingen, Landkaarten, Reistogten, en andere dingen van Amerika. Twee geesten vergelyken deze tekenen tegen elkander, en doen den Schryver bezeffen de gelykvormigheid die 'er tusschen beide zou mogen wezen. De Tyd, die alleen alle zaken doet kennen, maakt die overeenkomst zichtbaarder; ze toont den Schryver den oirsprong van alles, en doet hem als met den vinger raken den zamenhang van alle deze oudheden met de eerste schepping der menschen, met den grond van onzen godsdienst, en met 't gansche gestel der openbaring, na de zonde aan onze eerste Vaders gedaan; dit laatste ziet de Schryver als een verborgen gezicht.

KAART VAN AMERIKA.

I. PLAAT, pag. 48.

1 *Figuur*. Fabel van den oirsprong der menschen volgens de Irokoizen.

2. *Figuur*. Een Harpocrates, hebbende een schildpad tusschen zyne voeten, volgens 't *Musæum Romanum* van La Chausse, *Sect.* 2. *Tab* 27.

3. *Venus* van Pausanias, volgens 't denkbeeld van den Plaatsnyder. 't Is waarschynlyk, dat de Venus, by Pausanias, zinnebeeldig was, gelyk de Diana van Ephese.

4. Een Hierogliphische hand, waar van de Schildpad is 't zinnebeeld van de aarde, volgens Kircherus, *Oedip. Ægypt. tom.* 2. *p.* 451. *part* 2.

5. De God *Uichnou*, herschapen in een Schilpad, zodanig als hy in de Tempels van Groot Indie werd aangebeden.

6. *Draak*, geteelt van een Schilpad, en bedekt met een schaal van een Schildpad, volgens Kircherus, *China Illustrata pag.* 137.

fig. F. Hier by is gevoegt een ronde bol, om de Chineesche fabel meerder licht by te zetten.

De twee volgende platen verbeelden de voorname Natien der Wilden van Amerika, volgens de oudste berichten.

II. PLAAT, pag. 52.

1. *Figuur. Huronnen* en *Irokoizen*, Man en Vrouw. 2. *Algonkynen*, Man en Vrouw. 3. *Eskimenzers*, Man en Vrouw. 4. Inwoners van Groenland en van Nieuw-Zembla.

III. PLAAT, pag. 54.

1. *Figuur*, *Karaiben*, van de voorie-landen Man en Vrouw. 2. *Acephalen* van Zuid-Amerika. 3. *Brazilianen*. 4. *Floridianen*. 5. *Virginianen*.

IV. PLAAT, pag. 66.

Oirsprong en voortgang van de afgodery.

1. *Figuur*, Begin van de afgodery, verbeeld door de op een gestapelde vierkantige naald en kegels wyze stenen, door de Merkurius-beelden van hout of steen, en door de bomen behangen met allerlei schenadien, kranzen, festonnen en kronen.

Voortgang van de afgodery door de zinnebeeldige figuren van zamengevoegde Goden.

2. *Figuur*, Diana van Ephese, volgens *la Chausse*, *Mus. Rom. Sect.* 2. *tab.* 11.

3. Een Isis met mammen, omringt van zinnebeelden der vier Elementen. *La Chausse Sect.* 1. *tab.* 34.

4. Godin van Syrie. *Montfaucon tom.* 1. *part.* 1. *Pl.* 5. *pag.* 18. *fig.* 2.

5. De fortuin of jonge Isis, met hare zinnebeelden, houdende eenen hoorn des overvloeds, waar uit komen Osiris en de oude Isis, voorbeelden van onze eerste ouders. *La Chausse*; *Mus. Rom. Sect.* 2. *Tab.* 24.

6. Drievormige Diana, zinnebeeld van de Drieeenheid, *La Chausse*, *Sect.* 2. *Tab.* 14.

7. Afgod van Indien en van Japan, ander zinnebeeld van de Drieenheid. *Kircherus*, *Chin. Illust. p.* 138. & *Oedip. Aegypt. tom.* 1. *p.* 410.

V. PLAAT, pag. 70.

Zinnebeeldige figuren van de oudheid, overeenkomende met die der Indianen,

1. *Figuur*, Isis gezeten op een Lotos-bloem, *La Chausse*, *Mus. Rom. Sect.* 1. *Tab.* 23.

2. De Pussa of zinnebeeldige Isis der Chinezen, gezeten op een plant, gelykende na een heliotropium. *Kircher. China Illustr. p.* 141

3. Zinnebeeldige figuur van de Zon, genomen uit een antiek,

te

te Rome gevonden op den weg van Appius, zie Triſtan, *Commentaires Hiſtoriques*, *tom*. 3. *p*. 131.

4. Ander beeld van de Puſſa of Iſis der Chinezen. *Kircher*, *Chin. Illuſtr*. *p*. 140. Zie ook zynen *Oedip. tom*. 1. *p*. 416., daar hy zegt, dat het een figuur van den God Amidas der Japonezen is, gelykende na Harpocrates.

VI. PLAAT, pag. 84.

Dienſt van Veſta, of van 't Heilig Vuur, pag.

1. *Figuur*. Tempel, Altaar, vuur van Veſta, ook eenige Veſtalen beezig met haar dienſt. Hyde, *Religio Veter. Perſarum*, *cap*. 7. *tab*. 4.

2. Tempel der Gauren of Guebren, geſproten uit de oude Perſianen. Hyde, *cap*. 29. *tab*. 8.

3. Tempel van Natchez te Louiſiana.

4. Penning van Fauſtina, verbeeldende Veſta door het heilig vuur, dat op het altaar brand. *Lipſius*, *tom*. 3. *de Veſtâ & Veſtalib. pag*. 602. *col*. 2.

VII. PLAAT. *Offeranden*, pag. 92.

1. Offerande der eerſtgeborenen by de *Floridianen*, 2. Offerande van den afval van een hert te Florida. 3. *Karaïbe*, offeren de Kaſſaubroden en Ouicou, aan een paal, tot een zinnebeeld van de godheid opgerecht.

De twee volgende platen verbeelden de ſpeeltuigen der eerſte tyden, vergeleken by die der Amerikanen.

VIII. PLAAT, pag. 105.

1. Figuur, Ratel van Anubis, verandert in een ronde bol, door Kircher *Obeliſc. Pamph*. *p*. 294. 2. Ware Ratel van Anubis by Boiſſard en by Montfaucon, en zodanig als menze in de negende *Plaat*, figuur 1. en 3. ziet. Gemene en gewone ratel. Oiſelius, *in Theſaur. Num. Tab*. 117. 4. Maraka of Ratel der Brazilianen. 5. Chichikoué of Ratel der Wilden van Noord-Amerika. 6. Schilpad of Ratel der Irokoizen, Huronnen en Noordelyke Wilden, vergeleken by de Lier van Apollo. 7. De Rhombus der Lamâs, volgens Kircher, *Chin. Illuſtr. Fig*. 4. *pag*. 67. 8. Rhombus of vierkantige Ratel, genomen uyt een antiek, op de *negende Plaat fig*. 2. te zien. 9. Ratel der Ouden, in 't klein te zien in de *twaalfde figuur* van diezelve *Plaat*, in de handen van Iſis. 10. Kinder Speelgoed, vergeleken met de Ratels der Ouden en der Amerikanen. 11. Rhombus van Clatra, in handen van die godin, te zien *figuur* 13. van de *negende Plaat*. 12. Een Antiek, getrokken uit den Harpocrates van Cuperus, *pag*. 35. daar men ziet Oſiris, Harpocrates en Iſis, houdende een Ratel in de linkerhand, zoo als die van de negende figuur. 13. Een geheel antiek van de Godin Clatra, zodanig als by *Spon Miſcell. Erudit. Antiquit. Sect*.

3.

3. *pag.* 87. 14. Die zelve Godin Clatra verkleed by *Montfaucon*, *tom.* 1. *Planche* 53. *p.* 106. Hiernevens kan men nazien zekeren penning van Commodus, by *du Choul*, *Religion des anciens Romains*, *p.* 307. verbeeldende eenen Egyptenaar houdende eenen Rhombus, zoo als die van Anubis in de negende *Plaat fig.* 1. De figuur van dien Rhombus is langwerpig rond en zeer volmaakt.

IX. PLAAT, pag. 107.

1. *Figuur*, Anubis houdende den Rhombus, *Boissard*, *tom.* 4. *Planche* 78. *Montfaucon*, *Antiquité Expliquée*, *tom.* 2. *Planche* 128. *pag.* 14. *fig.* 1. 2. Godsdienstige plegtigheid, betreffende een Kind in de wieg. Men ziet hier een priester van Isis en twee Mannen, waar van de een eenen Rhombus houd, waarop gesneden zyn de Zon en de Maan, waar van een groter figuur in de *achtste plaat num.* 8. Dit antiek is genomen uyt Joh. Allrophus *de Lectis Veterum*, *pag.* 85. 3. en 4. Antiken, verbeeldende hele Schildpadden onder de zinnebeelden van Mercurius. *Montfaucon*, *tom.* 1. *part* 1. *Planche* 72. *pag.* 130. *fig.* 3. 4. 6.

5. Penning, waar op men ziet een hele Schildpad, achter het hoofd van eene Musa, *Montfaucon*, *tom.* 1. *part.* 1. *Planche* 59. *pag.* 114. *n.* 10. 6. Een Gallisch Merkuur met een hele Schildpad voor zyne voeten. *Montfaucon*, *tom.* 2. *Planche* 189. *pag.* 418. 7. Huronsch Jongler of Waarzegger, vergeleken met een Gallisch Merkuur genomen uyt den Titelprent voor de *grote Reize der Huronnen*, *door Frater Sagard*, *Rekollekt.* De volgende Platen 10. en 11. behelzen verscheide figuren van zinnebeeldige slangen.

X. PLAAT, pag. 112.

1. Figuur, een Antiek te Rome in 't paleis van Matthei, en by Kircher, *Obelisc. Pamphil. p.* 326. *fig.* 4. verbeeldende de *Osiris* der Heliopolitanen overend staande, houdende in de rechte hand eenen stok, en daar boven aan de figuur van een man, en in de linkerhand een ruiker van drie bloemen. Aan zyne voeten zyn twee vogels. *Isis*, zyne Huisvrouw, met eene kroon op het hoofd, komt met het halve lyf uyt de aarde, nevens twee van haar kinderen, daar onder een als Argus, het lichaam bezaait met oogen. Deze drie figuren zyn omgeven van twee slangen. Alle deze figuren kan men niet dan by gissing verklaren, zeer waarschynelyk is 't een zinspeling op den ooirsprong der menschen.

2. De God *Taurus*, *Apis* of *Serapis*, waar van de horens een werreldkloot maken, waar op men ziet Osiris en Isis in de gedaante van half mensch en half slang. *Kircher*, *Obelisc. Pamph. pag.* 261. *Mensa Isiaca Oedipi Ægyptiaci*, *tom.* 3. *pag.* 78. Apis heeft hier geen Hermetisch kruis om den hals, maar verscheide Schryvers zeggen, zoo als ik heb aangemerkt, dat Serapis dit kruis om den hals hadde of op de borst.

3. Zeer kurieuse penning van Keizer Julianus den afvalligen, in de verzameling van Oiselius, *Tab.* 47. 7. penning verbeeldende *Isis*

en

en *Osiris*, half mensch en half slang, houdende een vaas, waar uyt een slang kruipt, verbeeldende hun zoon Horus.

4. Antiek by Spon, *Recherches dissert.* 31. *pag.* 539. vertonende *Esculapius* en *Hygeia*, zoo als uit 't opschrift ΑΣΚΛΗΜΙΩΙ ΣΩΤΗΡΙ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ blykt; te weten Eskulaap onder de gedaante van een slang met een menschen hoofd. Hygeïa houd in de linker hand een fakkel, en in de rechter een vaas, waar in zy aan Eskulaap te eeten of te drinken bied. Deze twee godheden hebben de korenmaat op het hoofd, op de wyze van de Egiptische Goden en 't is zeer waarschynlyk, gelyk Spon gist, dat dit hun *Isis* en *Serapis* waren, te weten de jonge *Isis* en *Horus* haar zoon. Hygeïa was de Godin der gezondheid, dezelve met de *Dea Salus*, of de *Goede Godin* der Romeinen.

5. *Isis* en *Osiris* werden hier andermaal gezien met een Latosbloem op het hoofd, maar onder de hele gedaante van slangen, behalven Isis, die een vrouwe boezem heeft, waar door zy dan ook Isis Mammosa genoemt werd. De penning staat by Spanheim, *Dissert* 6 *pag.* 306.

6. 7. 8 en 10. *Penningen* der *Kretensers*, zinspelende op de *Orgia* van *Jupiter Sebazius*. Op den eersten penning zyn twee van onderen door malkander gevlochte slangen, een staande boven dezelve een Jupiter houdende eenen blixemstraal in de eene hand, en een arend in de andere, met deze woorden, ΚΥΔΑΣ ΚΡΗΤΑΚΧΑΣ. De vierde penning n. 10. zynde het ruggestuk van den eersten, vertoont de korf van de Orgia, genoemt *Cystra*, met een ingewyde slang. *Beger*, *de num. Serpentin. Cretens. pag.* 5. De twede n. 7. is de kurieuste, want hy vertoont te gelyk den korf van de Orgia, de slang en 't kind Eryction, gelyk Antigonus van Caristie verhaalt, dat hy door de dochters van Cecrops in 't mantje van Pallas gevonden wierd. Deze penning is van Gordianus Pius, geslagen te Magnesia, stad en kolonie der Kretenzers in Asia; zie Spanheim, *Dissert.* 9. *p.* 655. Nog een pragtiger penning van die zoort vind men by Tristan, *Comment. Hist. tom.* 2. *p.* 196. ook te Magnesia geslagen onder Caracalla. Op denzelven ziet men 't mantje van de Orgia met een slang, of volgens Tristan een altaar boven een pynboom. Boven het altaar is een zoort van een tafel, waarop Erycthon of wel Jupiter Sabazius zit; drie gewapende Korybanten, den Pyrrischen dans danzende, beslaan 't overige van den penning, rondtom denwelken men leest ΕΠ. Μ. ΑΛΛΟΥ ΕΠΙΚΑ... en op den buitensten rand; ΜΑΓΝΗΤΩΝ. 8. Penning van Augustus, na de gissing van Albertus Rubenius in Kreta geslagen. De *Victorie*, houdende in de eene hand eenen palmtak en in de andere eene kroon, staat op de mand van de Orgia, tusschen twee gekronkelde slangen. *Beger*, *de num. Serp. Cretens. pag.* 7.

. Het ruggestuk van eenen penning van Lucius Verus by Spon, *Dissert.* 31 *p.* 525 vertoont Eskulaap in de gedaante van een slang met een mans hoofd Men ziet elders andere figuren op de wyze van Osiris en Eskulapius. Men vind by Spanheim twee penningen te Nicodemie geslagen, *Dissert.* 4. *pag.* 216.

11. Penning van Antoninus Pius, *Medaglioni Di Carpegna*. *p.* 56

verbeelt Cerés of Cibele op haren wagen, getrokken door slangen, met het opschrift, ΘΕΑ ΔΗ ΜΗΤΡ.

XI. PLAAT, pag. 114.

1. *Figuur*, Hercules dodende een wangedrocht, half mensch en half slang, *Montfaucon*, *tom.* 1. *fig.* 2. *Pl.* 127. *pag.* 210. *Platin*, *Num. Imp. p.* 206. Men vind diergelyken penning van Hadrianus, verbeeldende eene Minerva, die een triton, of wangedrocht, half mensch en half slang verslaat.

2. Antiek uyt Spon, *Miscell. Erudit. Antiq. Sect.* 2. *p.* 306. *Tor.* 1. en by Montfaucon, *Tom.* 1. *Pl.* 132. *p.* 218 *Fig.* 5. Spon gist, dat het is Cirie met den betoverden kelk, den boom uyt den tuin der Hesperiden, en Hercules, houdende den helhond aan den band. Alle deze figuren met elkander vergeleken, hebben mogelyk eenige betrekking tot den val der eerste menschen en tot de herstelling van 't menschelyk geslacht. Mogelyk is deze vrouw, die een doos houd, en niet eenen kelk, Pandora, de eerste van alle de Vrouwen; en de boom bewaart door eenen Draak, een zinnebeeld van den verboden boom in het aardsch Paradys; de draak is het zinnebeeld der slang, die Eva verleide. Ik heb reeds gezegt, hoe Hercules temmende den Helhond, was een zinnebeeld van den zegenpralenden verwinnaar van de zonde en van de hel.

3. Zeer zonderlinge Agaat uyt 't kabinet van den Koning van Vrankryk, zie de Historie van de Koninglyke Akademie der Inscriptien, *Tom.* 1. *pag.* 273. Men ziet 'er Jupiter met zynen mantel, houdende eenen blixemstraal in de eene hand, en leunende met zynen linker voet op eene verheve rots, daar men de Geit Amalthea ziet hippelen. Minerva aan de andere kant gewapent met eenen stormhoed, gedost met eenen langen tabbard, schynt met den vinger te wyzen, of na de slang, die voor haar voeten is, of na eenen wyngaardstam, geslingert om eenen boom, tusschen die twee Godheden staande, op denwelken men druiven ziet, en twee vogels, te klein om gekent te werden, doch naar allen schyn de *Arend*, vogel van Jupiter, en de Uyl, vogel van Minerva. Beneden by wyze van Exergue, ziet men twee Paarden en twee Leeuwen, en dan 't hooft van eenen Stier, 't voorhooft, vlak van voren vertonende, maar 't merkwaardigste van allen, is het Hebreeuwsch opschrift, rondtom den Agaat op den schuyns geslepen kant, behelzende deze woorden, uyt het derde kap. van Genesis, *De Vrouwe zag dat die Boom goed was tot spyze, ende dat hy een lust was voor de oogen.*

De Geleerde Heer Oudinet, die 't afdrukzel van dezen Agaat in den jare 1705. aan de Akademie heeft medegedeelt, schryft dat dezelve ontrent twintig jaren geleden, aan den Koning was gegeven, na dat hy een onheugbaren tyd, in een der oudste Kerken van Vrankryk geweest was, daarze gehouden wierd voor een beschryving van de geschiedenis der zonde van Adam.

De Akademie staat gaarn toe, dat de steen en de Historie oud en echt zyn, maar 't schrift scheen haar toe te zyn hedendaagsch Hebreeuwsch

breeuwsch, met een Rabbynsche gansch niet zuivere en slecht gegraveerde letter, en 't zinnebeelt.

Wat hier van zy schoon men ondersteit dat 't graveerzel niet oud is, zoo blyft 'er eenige zwarigheid over, want het zou de gene die 't Hebreeuwsch heeft gesneden, Jupiter en Minerva, voor Adam en voor Eva, en een ipenboom, met een wynstok voor den verboden boom hebben aangezien? Natuurlyker is te geloven, dat de overeenkomst tusschen de Heidensche fabel, en de Ware Historie van den oorsprong der menschen, iemand van later tyd bewogen heeft, die plaats uyt Genesis daar by te schryven, om die overeenkomst daar door aan te wyzen

Ik heb daar ik van de oude namen van Minerva spreek, getoont de overeenkomst tusschen Minerva en de eene en de andere Ate of om beter te zeggen, tusschen Minerva en de een en de andere Eva. By Thevet, Cosmogr. is vind men eenen penning van Minerva, met den naam van AΘΦ, den naam van Ada vind men gegeven aan Juno Urania, welke is Venus Urania, de Godin van Syrie, of Minerva. Men vind ook op een penning den naam Eva aan de zyde van een hoofd van Minerva, en op de andere kant eene Cibele Beger, die dezen penning onder de Penelopofische plaatst schryft, datze geslagen is te Eva, Stad in Arcadia, en mogelyk zo genaamt de de Evasmus van de Bacchanten, en hy voegt daar by: *Cum Primâ Mortalium Matre id Coincidit, quid autum haec ad Arcades 2. idem Inquit Dulodorus quod Bacchus, si Clementi Alexandrino Fides; Evam enim, per quam non Errori Modo, sed ipsi Morti via Patefacta est, in Orgiis Invocatam, ejus verbis apud Eusebium de preparatione Evangelicâ patet.* Thesaur. Brandenburg. *tom* 1. *pag.* 413.

4 Geheimnis volle figuur van de Godheyt; zie *Mondfaucon*, *tom.* 1. *part* 2. *Pl.* 215. *p.* 378. *fig.* 1.

5. Pallas met haar Schild; zie de *Byvoegzelen van Gronovius op de gegraveerde edele gesteenten Leonardo Agostini*, *eerste Plaat.*

De twaalfde Plaat betreft de Jonge Isis of vruchtbare Maagd.

XII. PLAAT, pag. 116.

De 1. *Figuur*, vertoont de jonge Isis, houdende in een zoort van schildery het beeld van Horus Apollo haar zoon, met eenige zinnebeelden die op den Verlosser slaan, gelyk we beneden in de *zestiende Plaat* zullen verklaren, zie ook *Kircher Oediep. tom.* 3. *p.* 500.

De 2. *Figuur* is zeer zonderling te vinden onder *de grote penningen van Carpegna*, *pag.* 70. en verbeelt dezelve Isis, den God Apis of Serapis der borst gevende. Men kan ook zeggen, dat het Coca of Proserpina is, zogende den God Taurus, dat is Bacchus in de gedaante van eenen stier.

3, 6 en 7. *Figuren* van de jonge Isis zogende haren zoon, zie wegens de eerste figuur *Spon*, *Dissert.* 28. *pag.* 465. en wegens de twede *Beger Brandenburg tom.* 2. *pag.* 301. De derde is een penning van Hadrianus in den *Harpocrates van Cuperus*, *pag.* 51.

De 4. en 5. *Figuren* zyn twee zeer pragtige antieken in hun zoort.

 Van

Van de eerste zegt Montfaucon, die ze onder de Abraxâs plaatst, *tom.* 2. *Blanche* 158. *pag.* 366. dat het eene Isis is, zonder daar by te voegen, dat het is de Isis van de oude Sterrekunst der Egyptenaren, der Persianen en der Indianen; 't gesternte Isis, de Erigone of de Maagd van den dieltriem; 't welk ik besluit uyt de ster op haar voorhooft, ze heeft drie koren âren in de linkerhand, en drie anderen in een vaas voor hare voeten. Men ziet'er den naam van Jao by de Ouden, dezelve als *Jehova* by de Hebreën. Het overig naakt van deze en andere figuren, heeft men eerbaarheids-halven bekleet.

De 4. *Figuur* verbeelt eene onderwetsche lamp, gewyd aan Diana van Ephesus, die dezelve is met de jonge Isis. De geloftafel gevoegt by deze lamp, geeft eene veel duidelyker verklaring van het geen deze Godin van Asia betreft, en is eene der onwraakbaarste bewyzen van 't onderscheid tusschen de twee Isissers en van de vruchtbaarheid van de twede, alhoewel maagd. Men ziet hier in eene galdery, Osiris en de oude Isis, welke ik geloof dat onze eerste ouders, Adam en Eva zyn. Osiris kent men aan de Korenmaat, en Isis de oude aan de Lotos-bloem. De jonge Isis is kenbaar aan de wassende maan op haar hooft, waar uyt blykt datze dezelve is, die onder de zinnebeeldige figuur van Diana van Ephesen op de lamp is afgeschetst. Aan haar zyde staat haar zoon Horus. Deze vier perzonen verbeelden al 't wezentlykste van den Godsdienst. De twee eersten hebben veroorzaakt den val van 't menschelyk geslacht; de twee anderen, de wensch van alle eeuwen, zouden dien val stellen. Deze lamp staat ook by *Montfaucon*; *tom.* 5. *part.* 2. *Planche* 169. *pag.* 220

Ik had hier nog drie fraie penningen konnen plaatzen, ten ware te laat, daar op gedacht had.

De eerste staat by Pantin, *pag.* 289. verbeeldende Cybele, Diana van Ephesus, en Apis onder de gedaante van een stier. Patin neemt Cybele hier te onrecht voor eenen geest, die eenen stier ten offer aanbied; Cybele is door haar hoofd met torens gekroont, zeer kenbaar.

De twede een penning van Trajaan, is by Tristan, *Comment. Hist. tom.* 1. *pag.* 409. te zien verbeeldende eene naakte Dictynna, leunende tegen een rots, houdende een kind in hare armen, en aan haar zyde twee gewapende Korybanten, boven aan de naam DICTYNNA, geheel uyt Dictynna, was A de Diana der Kretenzers; de fabel gewaagt 't van Dictynna altoos als van eene maagd. De Penning toont, dat ze dezelve is als de Rhea of Moeder der Goden by de Kretenzers, gelyk te zien is uyt eenen penning van Decius by Seguin, *Select. Num. Imp. pag.* 188. Blykt dan dat de Rhea der Kretenzers niet is de oude Cybele, maar de jonge, die te gelyk en Maagd en vruchtbaar was; en dat dien volgens de Jupiter van de Orgia der Kretenzers, zoon van eene Maagd zynde, genoegzaam is een voorbeeld van den Verlosser.

De derde penning is van Julia Soaemias, Moeder van Elagabalus. by Tristan, *Tom.* 2. *pag* 363. Venus Urania, die altyd maagd is volgens de ouden, werd hier vertoont met haren zoon, datze ees aardkloot, met een figuur van een zon daar boven aenbied.

XIII.

XIII. PLAAT, *bestaat in twee onderwerpen*, pag. 123.

Het eerste stelt ons voor oogen het denkbeeld der Ouden en der Indianen van beide de Indien, van de Eclypsen, en hunne Godsdienstige plechtigheden in deze gelegenheden.

Het twede is ontleent uyt de Openbaringe Joannis; De overeenkomst tusschen dit en 't eerste onderwerp, wert op zyn plaats in 't werk verklaart

XIV. PLAAT, *bestaat insgelyks in twee onderwerpen*, pag. 149.

Het eerste vertoont de proeven die een Kapitein moet doen by de Karaïbers, en het twede de proeven van een Hooft of Kapitein, die in het boek verklaart worden.

XV. PLAAT, pag. 169.

Vertoont de laatste inwyinge van een Karaïbisch Priester.

De twee volgende Platen raken het zinnebeeld van 't kruis by de Ouden, voor Christus tyd.

XVI. PLAAT, pag. 210.

1. Deze hele eerste ry vertoont de verscheide figuren van kruizen, die op de Grafnaalden gevonden worden, behalven het twede dat een Chineesch karacter is, het getal van tien betekende, zie Kircher *Obelisc. Pamp. pag.* 306.

2. Vier figuren van Egyptische Godheden, houdende het kruis in de hand, ontleent uyt de tafel van Isis, by Kircher *Oediep. tom* 3. *pag.* 78.

3. Zonderlinge Egyptische oudheid by Paul Lucas, *tom.* 2. *Liv.* 4. *pag.* 130. Horus Apollo is gezeten, houdende een winkelhaak en een Wichelstok; Isis staat achter hem, houdende het Hermetisch kruis in de rechterhand; voor hen staat een Egiptenaar, die hun schynt aan te bidden. Boven ziet men een zinnebeeld van de Godheid, te weten eene gewiekte ronde bol, omgeven van een slang, met twee qualyk gevormde hoofden, dicht daar by ziet men twee wel uytgedrukte kruizen.

4. Beeldsprakige hant uyt het Kabinet van sint Genoveva; men vindze ook by Frederik Adolf Lampe, *de Cymbalis Veter. pag.* 150. dewelke beweert dat het Trommels zyn, waar van 't hantvat een zeer volkomen kruis vertoont.

5. Egiptisch Priester houdende het kruis; zie *la Chausse, Musf. Rom. Sect. Tab.* 36.

6. Hermetisch of Isiatisch kruis, na de mening van Kircherus, *Oedip. tom.* 2. *part* 2 *pag.* 24. verklaart.

XVII. PLAAT, pag. 212.

1. Horus Apollo met zyne beeldsprakige zinnebeelden, welke

zyn een lang kruis, boven op met een Spervershoofd, zinnebeeld van de Godheid, nezens den winkelhaak, zinnebeeld van de Koninglyke Hoogheid en van de rechtmatigheid, en met den wichelstok, zinnebeeld van 't Priesterschap; zie de tafel van Isis.

2. Egiptisch Priester houdende een altaar, uyt de *gegraveerde stenen van Leonard Agostini*, *van de uytgave van Gronovius*, *Pl.* 39.

3. Tafel van 't zelve altaar, in 't groot, door dien zelven Schryver, plaat 38. men ziet 'er geschenken die geoffert werden, te weten een mande met opgestapelde vruchten of broden, in 't midden twee korenschoven, de een tegen de andere leunende, twee tuytflessen met eenig vocht, en een kruis daar boven, beneden ziet men een kleine kom met een handvat.

4. Twee altaren genomen uyt de lyst van de tafel van Isis, verbeeldende twee offer offer-vazen, met een kruis daar boven. Het vocht loopt uyt het eerste in twee Nyl-vazen; een Egyptenaar met een been geknielt, houd eenen Nyl-kelk, als om dit vocht te vangen, of uyt te gieten. De twede Vaas staat even als ter vereering of aanbidding, tusschen twee bloem-bossen ten toon.

5. Een *Vestaal* met een snoer van kostbare stenen, waaraan een penning hangt, daar de stenen by wyze van een kruis geschikt zyn. Dit stuk vind men by Lipsius, *tom.* 3. *de Vesta & Vest pag.* 621. Daar is niets van overig, als eenige voetstappen van stenen van de snoer; de Vestaal was zonder hoofd, doch de plaatsnyder heeft haar een hooft van zyn maakzel gegeven.

6. *Figuur* van *Jupiter-Ammon*, in de gedaante van een ram, met een slang op het hoofd, en een Hermetisch kruis aan den hals, van fatzoen als een T. Spon, *in Misc. Erud. Ant. Sect.* 9. *pag.* 306. *Tor.* 8.

7. Canopus op een Griffioen, houdende zyn poot op een schild, waar op een kruis staat. *Gemme di Leonardo Agostino*, *Tab.* 205.

8. *Ptolomeus Dionysus* in de gedaante van eenen Bacchus, de piek als een kruis. Foy Vaillant *de Num. Ptolom. p.* 146. by den zelven vind men *pag.* 162. eenen diergelyken penning van denzelven vorst, hoewel veel kleinder.

9. *Bacchante*, uyt eene lykbus by Spon, *Misc. Erud. Ant. Sect.* 2. *tom.* 1. *pag.* 29. hout ende in de rechterhand eenen penning daar een Hermetisch kruis op staat.

10. 11. 12. 13. Figuren van *Astarta*, Godin van Syrie, met een lang kruis in de hand. De penning n. 10. is van Elogabus met de woorden: *Colonia Aurelia Pia Metropolis Sidoniorum*; De Godin overentstaande in eenen tempel met vier zuilen, houdende een lang kruis in de hand, aan welkers voet een man is in 't klein, en aan de linker zyde een zuil met eene Victorie daar op, hebbende in de linkerhand eenen Palmtak, en in de rechter eene koorn, die ze de Godin op zet. In de Exerque is een altaar en schilpwerk, qualyk gevormt wegens de genen die Tyrus en Sidon vermaard hebben gemaakt door den handel in purper geverfde wol. Vaillant, *Num. Imper. tom.* 2. 126. De penning n. 4. is van Julia Mammæe, met het opschrift: *Nerviæ Trajanae Alexandrinae*. Dezelve is geslagen te Bostre in Arabie, gelyk uyt de Exergue blykt. Astarta

staat

ſtaat hier in eenen Tempel, op dezelve wyze als op den voorgaanden penning; houdende in de eene hand een groot kruis, en in de andere eenen horen des overvloeds. Voor hare voeten zyn twee Centauren, blazende op twee kinkhorens, gelykende na die der Tritons. Vaillant, *tom.* 2. *pag.* 187. De penning, n. 13 is van Salonia, met het opſchrift: *Colonia Julia Augusta Felix*, zynde gelyk uyt de Exergue blykt, te Berite geſlagen. Aſtarta werd hier vertoont als eene vrouw op den voorſteven van een ſchip ſtaande, haren tabbaard met de eene hand ophoudende, en in de andere heeftze een lang kruis. Eene Victorie houd een kroon boven haar hooft. Deze penning door den plaatſnyder niet volkomen getroffen, is beter te zien by Vaillant, *Tom.* 2. *pag.* 353.

De penning n. 12. is te merkwaardiger, wyl ze lang voor Chriſtus tyd geſlagen is, gelyk uit het Griekſch opſchrift blykt. Aſtarta ſtaat hier in een galei. Uit haar rechte hand loopt een douw, zinnebeeld van de weldaden, die ze over de menſchen uitbreid; in hare linker hand, die ze op den rug houd, heeft ze een lang kruis met appeltjes, zeer wel uitgedrukt. Deze penning is van Alexander, twede Koning van Syrie, en te vinden by Beſger, *Theſ. Brand. tom.* 2. *p.* 24. Vaillant heeft in zyne *Geſchiedenis der Koningen van Syrie*, twee diergelyke penningen, van Demetrius den tweden. Op den eerſten *p.* 272. ſtaat *Aſtarta*, met de korenmaat op het hoofd, overent, uitſtrekkende haar rechterhand, en onderſteunende met de linker een lang kruis. Men leeſt hier op de rechte zyde ΒΑ. ΔΗ. dat is, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΗΙΡΟΥ. De twede, *p.* 278. vertoont de godin blootshoofds, ſtaande in een galei, den rechter arm uytgeſtrekt, en houdende in de linkerhand, die ze op den rug heeft een kruis. Achter haar ziet men eenige Scytiſche of Feniciſche Karacters.

14. Penning van Auguſtus, vertonende de muts van den Opper-Prieſter, van de Godin der Sidoniers met een Sympulum, te Accis geſlagen. De vier letters C. J. G. A. betekenen *Colonia Julia Gemella Accitana.* Vaillant, *tom.* 2. *pag.* 2. Daar zyn nog andere diergelyke penningen met verſcheide opſchriften.

Ik moet nog zeggen dat 'er by Triſtan, *tom.* 2. 338. een penning is van Heliogabalus, verbeeldende de jonge Iſis, of zoo Triſtan zegt, de Godin van Syrie, in de eene hand houdende een ratel, en in de andere een Iſis kruis, by Kircher *Anſata* genoemt. De Schryver merkt aan, dat dit kruis, en de cerkel, die het omvat, is het ſterreteken van de planeet van Venus, welke is de derde plaats, aan de vruchtbare maagd in den hemel toegelegt, waar uyt blykt, dat Venus Urania en de Godin van Syrie een en dezelve Godheid zyn. De Schryver meent met Marſilius Ficin, dat het kruis zinſpeelt op de verborgentheid van onze verloſſing.

Ik had hier ook eenige Romeinſche Standaarten konnen laten graveren, aan welker toppunt men zeer volkome kruizen ziet, gelyk Tertullianus den Heidenen, vyanden van 't kruis, tegenwerpt.

Dans

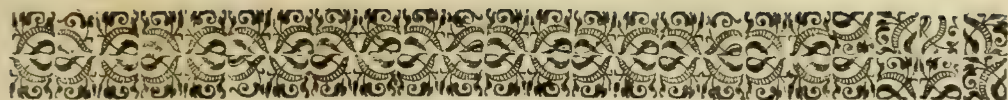
XVIII. PLAAT, pag. 256.

Dans der Irokoizen, genaamt *Te-Jennonniakoua* en de *Athonroni*, op die zelve blad-zyde en de volgende verklaart.

XIX. PLAAT, pag. 281.

1. Huwelyks-plegtigheden. Twee vrouwen brengende het huwelyks-hout in de hut van den man. 2. Eene vrouw, die door het Dorp wandelt, dragende haar kind in een wieg op den rug.

UITLEGGING

VAN ALLE DE

PRENTVERBEELDINGEN

Die in 't twede Deel voor komen.

XX. PLAAT, pag. 309.

DEze Plaat vertoont de kleding en opſchik der eerſte menſchen, ook 't geen aanleiding gegeven heeft tot 't vercieren van Saters 't zinnebeeldig denkbeeld van de horens der dieren enz. De middelſte der drie eerſte figuren verbeelt eene Iſis, gehult met de huid van eenen ſtier, met horens en oren Cuperus, *in Harpoerate*, *p.* 109. Aan hare zyden zyn 1. een Jupiter Ammon, en 3. Een Lyſimachus met horens op het hoofd, als of ze daaraan gegroeit waren. La Chauſſe, *Muſ. Rom. Sec. primâ Tab.* 4 & 19. De figuren van de twede ry zyn twee Saters, 5. Zodanig als de antieken verbeelden; 4. Een oud Duitſcher volgens Ceſar, en 5. een Amerikaan, zodanig als die beyde gewoon zyn zich ten oorlog uyt te ruſten. De figuren van de derde ry vertonen een vervolg van denkbeelden der eerſte tyden in de Helm-cieraden der Hertogen van Bretagne. 7. Vulſon de la Colombiere, *Theatre d'Honneur*, *Tom.* 1. *pag.* 49. en van een oud Vlaamſch geſlacht. 8. *Recherche des Antiquités*, & *Nobleſſe de Flandres de* l'Epinoy, *pag.* 312. *liv.* 1. De penning in 't midden verbeelt eenen Prins uit den huize van Vrankryk, vechtende in een Tournoi tegen eenen Hertog van Bretagne, beide hebben ze den ſtormhoed boven den helm.

XXI. PLAAT, pag. 313.

Men ziet hier eene afſchetzing van de kleding en opſchik der Wilden. 1. 2. Figuren van Wilden, zynde Irokoizen en Huronnen, zoo als ze hedendaagſch gaan, Man en Vrouw. 3. 4. Zoo als ze oudtyds gekleet zyn geweeſt. 5. Snoer der Ouden, waaraan hangt het geen, dat men by de Romeinen *Bulla* noemde. 6. Snoer der Wilden, waaraan gehecht is een groot ſtuk porcelein, overeenkomſtig met de *Bulla* der Romeinen. 7. Halsſnoer der Ouden, overeenkomſtig met die, welke de Wilden dragen, en die ſchynt van dezelve ſtoffe geweeſt te zyn, Montfaucon, *Antiq. Expl. tom. Pl.* 157. *pag.* 268. 8. Armbant van porceleyn, by wyze van kleine buizen. 9. Caracolis der Karaïbers, of Zuidelyke Wilden. 10. Tabak zak der Noordelyke Wilden. 10. en 11. De twee delen der brozen, welke de vrouwen der Karaïbers van de Voor-eylanden, boven en onder de kuiten dragen ten teken van hare oprechtheid en vryheid.

XXII.

XXII. PLAAT, pag. 320.

Vertoont de prik en beeltſprakige ſchilderingen. 1. Oude Pictus. 2. Een beſchilderde Wilde, overeenkomſtig met den Pictus, in 't eerſte figuur vertoont. Tuſſchen deze twee perzonadien is een Wilde van Noord-Amerika. 3. Graverende zyn afbeeldzel op eenen boom en ſchryvende op zyne wyze het geen door dit zoort van gedenkſtuk wil te kennen geven. Beneden zyn uytgedrukt de ſchilderingen waar van ieder zoort een letter kan verſtrekken. De eerſte behelſt, dat de Wilde genaamt de twee vêren, a. b. van de natie van de kraanvogel, c. en van 't geſlacht van den Wilden Os, d. verzelt van vyftien krygsknechten, h. eenen krygsgevangen heeft gemaakt, f. en drie haair-ſchedels verovert, g. in den zesden tocht die hy gedaan heeft, om ten oorlog te trekken, k. en in den vierden, waar in hy de party gecommandeert heeft, i. In de twede werd gezegt, dat de Wilde genaamt de twee pylen, a. b. van de natie het hert, c. van 't geſlacht van den Wolf, d. in gezantſchap gegaan is, brengende den kalumet van vrede aan de natie van den Beer, verzelt van dertig perzonen, h. In de een en de andere figuur, werd de Wilde niet alleen afgeſchetſt door zyne beeldſprakige gedaante, maar is ook in zyn geheel geſchildert, in de eerſte met zyne wapenen, e. en in de twede met den kalumet en de Schildpad, f.

XXIII. PLAAT, pag. 340.

Verbeelt twee huyshoudingen der Wilden van Zuid en Noord-Amerika. De Hut der eerſten is een boere ſtulp in de gedaante van een karbet, waar van men maar de helft ziet; een Karaïber legt daar in zyn hangmat, waar onder een klein vuur brand. Van vyf Karaïbiſche Vrouwen, ſchrapt de eene maniok, de andere maakt denzelven plat, de derde laat het meel van den maniok lopen door een zeef, de vierde maakt het kaſſaubrood, en de vyfde brengt hout, om onder den pot te ſtoken. Daar tegen over ſtaat een ope hut der Irokoizen, daar men een vrouw de Sagamita ziet klaar maken, en een kind, een viſch en een Indiſche korenaar braden. Buiten de Hut zyn drie vrouwen; de eerſte ſtamt het Indiſch koren in een houte vyzel, de twede maalt 't graan tuſſchen twee ſtenen, een korrel teffens, en de derde maakt eenen zak, om het meel daar in te doen. Beneden ziet men eenige âren van Indiaanſch koren, de plant van den maniok en een patata-wortel. Aan het ander end ſtaat een pers, om het zap uyt den maniok te perzen, 't welk men ook uitdrukt met iets, waar van men de gedaante ziet hangen aan een der einden van den karbet.

XXIV. PLAAT, pag. 355.

Het eerſte deel van deze plaat verbeelt de algemene raadvergadering der Floridanen, en de proef der krygsknechten, bequaam om den veldtocht te doen; het opperhoofd, gezeten op zynen

troon, in 't midden van de ouderlingen, edelen en priesters, die daar schynen onderscheiden, door hun mantels Een man overend staande doet eene aanspraak, en brengt vervolgens aan elk den kassina-kelk, dien hy moet uitdrinken. Aan de eene zyde maken de vrouwen de kassina gereed, en aan de andere zyde ziet men eenen dezer karels in vrouwegewaad, 't welk ik gezegt heb, overeen te komen met de priesters van Cibele of van Venus Urania, en welke de Europeanen *Hermaphroditen* genoemt hebben, naar 't schynt, om dat ze waren mannen in der daad, doch vrouwen in hun bediening en kleding Herodotus noemt in 't vierde boek *Hermaphroditen* zekere mannen onder de oude Scyten, welke men Enareën noemde, die als vrouwen gekleed en tot den dienst van Venus Urania gewyd, van haar een zekere konst van waarzeggery hadden ontfangen; deze mannen komen zeer met dit slag Amerikanen overeen. Het twede deel van de plaat vertoont de wyze van de Chica, Ouicou of Caouin te maken en die te drinken, 't welk de Franschen wynmaken gedoopt hebben. De waarzeggers zyn hier insgelyks aan hun mantels te kennen.

XXV. PLAAT, pag. 366.

Het eerste gedeelte van deze plaat is een godsdienstige dans der Virginianen; zie 't verhaal van Smith, en anderen over Virginie. Het twede is eene vertoning van een gedeelte van den dans der Brazilianen, volgens Lery, by ons aangehaalt

XXVI PLAAT, pag. 374.

Wyze om den zuiker te maken De vrouwen bezig, met de vaten te halen, die reeds vol water zyn, dat uit de bomen loopt, brengen dat water, en gieten het in ketels, die men over het vuur ziet, en op denwelken eene vrouw past, terwyl eene andere die daarby zit, met de handen dit dik geworde water kneed, dat hard genoeg is, om zuiker-broden van te maken. Verder ziet men de velden, gelyk ze ten einde van den winter zyn, en de vrouwen arbeiden, om dezelve de eerste gedaante te geven, en hun Indiaansch koorn te zaien.

XXVII. PLAAT, pag. 374.

Deze plaat vertoont boven eenen onden Markoman, geheel met tenen gewapent, zeer gelykende na eenen Wilden, meë van 't hoofd tot de voeten met hout en schorzen gedost. De Markoman is volgens Cesar, zie de nieuwe Engelsche druk van de *Commentar. p.* 30. De Wildeman is volgens Champlain, *Reizen* 1632 *p.* 291. Tusschen deze twee perzonadien is het oorlogs-ryske, overeenkomende met de zinnebeelden van de Oudheid, welke men *Tesseræ* noemde, waarvan ik eenige figuren heb medegedeelt. Het eerste is een zinnebeeld der Christenen; zie *Cabinet de sainte Genevieve pag* 1. *fig* 6 En voorts La Chausse, *Mus. Rom. sect.* 5. *Tab.* 8. De gedenkpenning om laag, vertoont eene vrouw, houdende in

 eene

eene hand een van deze zinnebeelden, en in de andere eenen horen des overvloeds met het opschrift: LIBERALITAS AUG. Dezelve is van Balbinus. Deze zinnebeelden werden op verscheide andere penningen van keizers gevonden. Het twede onderwerp is een party krygsknechten, in gelederen uit hun dorp trekkende. De voornaamste is aan 't hoofd, zingende het doodlied.

De twee volgende platen raken de vaart der Amerikanen.

XXVIII. PLAAT, pag. 400.

In de eerste verdeling van deze plaat is een kanô der Eskimenzers. boven de kano ziet men eenige Egiptische antieken en daaronder papiere schuitjes, op dezelve wyze als die van schorzen, waarvan de Wilden zich bedienen; zie Montfaucon, *Ant. Expliq. Tom. 2. Planche 142. pag. 150.* In de twede verdeling ziet men een vlot van droge kauwoerden, ledig gemaakt en ter dege toegestopt, en daar onder een Peruviaan.

XXIX. PLAAT, pag. 409.

Sprongen, Watervallen, stortingen van rivieren uyt de hoogten. In 't verschiet vertoont zich een waterval, welkers ongemene hoogte dezelve onvaarbaar maakt. De Wilden genoodzaakt, de rivier ver boven den val te verlaten, dragen hun kanoos en gereetschappen, om dezelve beneden die stortingen weder op de rivier te brengen. De rivier in een effen vlak bed, loopt heel stil verby een Dorp, by 't welk men op een uytstekende punt twee Wilden ziet, die aan een praauw arbeyden. Twee kanoos van 't maakzel der Abenakezen en een ander van de Outaouaks. Beneden is een snel lopende stroom, dien men kan overspringen. Twee Wilden zakken denzelven af, en twee anderen varen dien op, langs den wal en grond slepende.

XXX. PLAAT, pag. 411.

Tochten over sneeuw en winter-legeringen. De Wilden komen hier voor, als dragende hun equipagie op berrien, en andere dezelve op hun sleden achter na slepende. Anderen op de zamelplaats gekomen, rechten de hut op. Sommigen hangen eenen ketel over het vuur, hakken hout, en maken vuur op hunne wyze door wryven of boren. Om hoog ziet men de raket.

XXXI. PLAAT, pag. 425.

Beleg van een Schans of Dorp, met pallissaden bezet, volgens de manier der Wilden.

XXXII. PLAAT, pag. 429.

't Voeren van krygs-gevangenen en hun intrede in het Dorp. Het eerste onderwerp vertoont de wyze, van de Slaven aan elkander

der

der te binden, en ze gedurende den nacht te bewaren; ter zyde ziet men een kryghsman, die het haair bereid, op dezelve wyze gelyk ze gewoon zyn de huiden te bereiden. Het twede onderwerp vertoont de Slaven bloot geſtelt aan 't quaad onthaal, dat men hen doet op hun komſt in de Dorpen van hun overwinnaars of derzelver bondgenoten. De marſch begint met die van de party der overwinnaren, welke de hairlokken dragen, en deze werden gevolgt van drie gevangenen, met den Schilpad in de hand, en den ſtok; verciert met zwaanen-vêren. De Dorpelingen in twee ryen geſchaart, en met ſtokken gewapent, ſtaan gereed, om hen wel t'ontfangen.

XXXIII. PLAAT, pag. [illegible]

Doodſtraffe. 1. Doodſtraffe der Slaven van Noord-Amerika. 2. Doodſtraffe der Slaven van Zuid-Amerika, beſtaande in drie verſcheide bedryven. Aan de eene kant beſchilderen de vrouwen den ſlaaf; aan de andere vercieren ze den knods, waar mede hy gebolt ſtaat te werden; en in 't midden werd vertoont de wyze, waar op hy ter dood gebragt werd.

XXXIV. PLAAT, pag. 455.

Deze plaat betreft de gezantſchappen en den koophandel der Wilden van Noord-Amerika. In het eerſte onderwerp verſchynt een Wilde in den raad, ſprekende door zyne porceleine ſnoeren. De ſnoer dien hy in de hand houd, is beneden groter verbeelt. Het twede onderwerp is eene vertoning van den kalumet-dans. In 't midden op een mat, zyn de Manitou of de Geeſt, ter eere van denwelken de dans geſchied; 't is een ſlang, en de wapenen, met dewelke men moet vechten. De toekykers en de ſpeelluiden maken eenen ronden kring, waarin men de twee vechters ziet.

XXXV. PLAAT, pag. 469.

Spellen met bikkels of met den Aſtragaal. Het eerſte ſpelen de vrouwen, en het twede de mannen, op de wyze, als ik verklaart heb.

XXXVI. PLAAT, pag. 477.

Kolfſpellen en andere oeffeningen. Het eerſte is kolven, en het twede is een ſpel, dat ik elders beſchreven heb. In 't verſchiet ziet men eenige Wilden, die zich in 't boogſchieten na een wit oeffenen.

XXXVII. PLAAT, pag. 495.

Een zieke Jongler en een ten toon geſtelt lyk. 1. De zieke onder de handen van twee prieſters, werd langzaam geleid over een groot vuur van gevonkte kolen, terwyl het choor bezig is, eenen

godsdienſtigen dans te doen, boven denwelken men ziet de hut van de wichelary of jonglery, welke ik gezegt heb overeen te komen met den Delphiſchen Drievoet. 2. Het lyk ter begravinge klaar gemaakt, is overent op eene verheve plaats. De menſchen in de hut vergadert om hem te bewenen, ſchynen te luiſteren na de lofrede, welke een der Ouden of voornaamſten ſtaande uitſpreekt.

XXXVIII. PLAAT, pag. 505.

Dood der overgegevenen aan het opperhooft, of aan de vrouw, hooft van de Natie der Natchez te Louïſiana. De tempel ganſch open, laat op den grond bloot zien de lichamen der hoofden, die hier bewaart werden. De geen aan den welken men de laatſte eer bewyſt, legt ten toon op een der ſtenen, aan den ingang van dien tempel. Twee Choren in den buik van den tempel vertoont, doen eenen Godsdienſtigen dans, terwyl men de genen wurgt, die den overleden gezelſchap zullen houden, en hem in de andere werelt moeten oppaſſen.

XXXIX. PLAAT, pag. 505.

Lykſtaatzien by de Irokoizen. Het lyk overent gerecht op de rosbaar, waar op het is gedragen, is by de kuil, die twee karels graven. Ter zyde legt al zyn rykdom, die men met hem zal begraven. De Ceremonie-meeſter verſchynt vervolgens, houdende in beide zyne handen de ſtokken, met dewelke de Mannen en Vrouwen zullen ſchermen, die de ſtaatzie moeten vereeren met een gevecht, waar na de prys aan de overwinnaars werd uytgedeelt.

XL. PLAAT, pag. 509.

Lykſtaatzien over de genen, die van koude in de ſneeuw geſturven, of by ongeluk verdronken zyn.

XLI. PLAAT, pag. 527.

Algemeen feeſt der doden by de Huronnen en by de Irokoizen. De beſchryving is daarvan zoo omſtandig gedaan, dat het nodeloos zou zyn, daarvan eene nieuwe verklaring mede te delen.

ZEDEN

KAART VAN AMERIKA
Groenland Oud en Nieu
Estoti land
MER
Kust van Afrika en Europa
Californie
MER
DU
DU
NORD
SUD
Onbekende
Zuid_Landen
A. Noord_Amerika.
B. Zuid Amerika.
C. Landengte van Panama die Noord en Zuid Amerika Scheid.
D. Onbekende landen, die men gist, aan Asia en Amerika te palen.
E. Golf van Mexiko.
F. Rode Zee.
G. Baai van Hudzon.
H. Vuur-eiland tusschen Magellaen en la Maire.
I. Golf van Snit Laurent.
K. Rivier Missisippi.
L. Rivier der Amazonen.
M. Rivier van la Plata.
N. Andes_bergen.
O. Kust van Nieu Spanje, Mexiko, Peru, Chili.
P. Magellaensch Land.
Q. Brasil.
R. Caribische eilanden.
S. Kust van Florida Virginie en Nieu_Engeland
T. Kust van Nieu Vrankrijk.
De Eskimensen, Kilistinen, Klootthoofden, Assinibalen, en Siousen, bewoonen 't Noorden van Canada. de Irekoisen, Huronnen, Algonkinen, Outawassen aan de rivier Snit Laurent, de Ilionoisen, Natchen enz. langs de rivier Missisippi. de Virginiens, Floridanen, Wolven, Mahinganen enz, in de Nabuurschap van de Engelschen. de Abenahîs tusschen Acadie en Nieu_Engeland. De Caraiben waren eer tijds meesters van alle de voorn. eilanden, genaamt Antilles. De Tapuiers, Galibis, Brasilianen en Volkeren van Paraguai beslaan alle de Kust van Zuid Amerika is vol van allerhande Natien. de Rivier der Amazonen alleen telt Zeventig verscheide talen en Volken.

ZEDEN
DER
AMERICANEN.

Oogmerk en Schets van het Werk.

EERSTE HOOFTSTUK.

Edert meer als twee Eeuwen dat Amerika ontdekt is geweeſt, en dat de meeſte Zee-machten van Europa daar talryke Volkplantingen na toe gezonden hebben, hebben veel Reizigers ons den Aart en en de Zeden der Amerikanen afgeſchildert, en verſcheide Geleerden hebben zich met vlyt toegelegt om in de duiſterniſſen der Oudheid de voetſtappen van den Oorſprong dezer Volkeren te zoeken.

Vele reizigers hebben ons den aart en zeden der Amerikanen afgeſchildert.

Maar wat naauwkeurigheid wy ook in de Reizigers vooronderſtellen, die hun aantekeningen daar over in 't licht gegeven hebben, zou het hard zyn dat zy alles ingezamelt hadden, en dat men geen Nalezing na hen zou kunnen doen; Men heeft in gevolg van tyden kenniſſen gekregen, die zy niet hadden en niet konden hebben; zo dat men, zonder hen te verongelyken, ondernemen kan over dit ontwerp te arbeiden, en zich vleyen van iets omſtandigers en wetenswaardigers te zeggen, en dat zelfs de bevalligheid heeft van Nieuw te zyn.

Maar, zy hebben noch veel voor een naauwkeurig onderzoeker overgelaten.

Wat de Geleerden aangaat die deze ſtof verhandelt hebben, hun Vertogen niet als op onvolmaakte en ter loops geſchreven Aantekeningen gemaakt zynde, konden niet als gebreklyk zyn; hun giſſingen zyn zo los en onzeker, dat zy meer twyffelingen doen ontſtaan als zy 'er ophelderen; en de overeenkomſt die zy tuſſchen de Barbaarſche Talen en de geleerde, die hun bekent zyn, vinden, is op zulke verminkte Woorden gegrond, dat men 'er niet als valſche Gevolgen uithalen kan.

Wat 'er van de Geleerden die deze ſtof verhandelt hebben voor oordeel te vellen is.

Geduurende vyf jaren die ik in een Zending by de Wilden van Kanada heb doorgebracht, heb ik my in den grond van den Aard en de gewoontens dezer Volkeren willen onderrechten en voor al heb ik daar myn vootdeel gedaan met de ontdekkingen en kenniſſen van een Oud Jezuits zendeling, Pater Juliaan Garnier * genaamt, die

* Pater Juliaan Garnier, een Jeſuits zendeling van Kanada, is broeder van den Eerwaardigen Vader Dom Juliaan Garnier, Benediktyner Monnik, bekent door de werken die hy in 't licht gegeven heeft.

De Schryver is vyf jaar zendeling by de Wilden in Kanada geweest.

zich van zyn Proefjaren af aan de Zendingen hebbende toegewyd, daar meer als zestig jaren versleten heeft, en voortgaat zyn overigen leeftyd daar in de oeffeningen van een heiligen yver en een zeer strenge levenswys door te brengen. Hy heeft de Algonquynsche spraak, die de uitgestrektste van Noorder Amerika is, wel genoeg verstaan: maar voor al bezit hy in volmaaktheid de Huronsche en de Vyf Taalbuigingen der Irokoizen onder welke hy byna altyd geleeft heeft; 't is, zeg ik, in den omgang met dezen deugtzamen Zendeling, met wien ik een naauwe Verbintenis gemaakt had, dat ik byna alles geput heb, 't geen ik hier van de Wilden te zeggen heb.

Heeft alles naauwkeurig zelf onderzocht.

Ik heb ook de Verhalen gelezen die in verscheide tyden door verscheide schryvers in 't licht gegeven zyn, en in 't byzonder door de Zendelingen, die deze zendingen door hun Apostolischen Arbeid hebben geheiligt, waar van zommige zelfs gelukkig genoeg geweest zyn om hun bloed in de wrede pynen te vergieten, die de Barbaren hen hebben doen lyden, tot wier Zaligmaking zy zich opgeoffert hadden.

En voor 't overige met de ontdekkingen van een oud Jesuit die daar 60 jaren gewoont had zyn voordeel gedaan.

Ik heb my niet vergenoegt met den inborst der Wilden te kennen, en hun Gewoontens en oeffeningen te leren, ik heb in deze oeffeningen en gewoontens voetstappen van de verafgelegenste Oudheid gezogt; ik heb met vlyt die onder de Oudste Schryvers gelezen, die van de zeden, de Wetten en de Gebruiken der Volkeren gehandelt hebben, waar van zy enige kennis hadden; ik heb deze zeden de eene met de andere vergeleken, en ik beken dat zo de Oude Scryvers my licht gegeven hebben, om enige gelukkige gissingen aangaande de Wilden te gronden, de Gewoontens der Wilden my licht gegeven hebben om verscheyde zaken in de Oude Schryvers gemaklyker te verstaan en uit te leggen. Misschien dat ik, myn gedachten in 't licht gevende aan die gene die in 't lezen dezer Schryvers bedreven zyn enige openingen geef, die zy zullen kunnen doorgronden: misschien ook zal ik gelukkig genoeg geweest zyn om enige Aders van een Myn te ontdekken, die onder hun handen ryk zal worden. Ik wensch dat zy zich boven my verheffende noch verder mogen zien, en dat zy een nette gedaante en een juiste uitgestrektheid aan vele zaken willen geven, die ik maar ter loops aanroer. Zommige myner gissingen zullen gebrekig in zich zelven schynen, maar misschien dat zy te zamen verenigt zynde, een geheel zullen uitmaken, wiens delen elkander zullen ondersteunen, door de aaneenschakeling die zy met elkander hebben.

De Algonkynsche spraak is de uitgestrektste van Noorder Amerika.

TWEDE HOOFTSTUK.

De Schryver vergenoegt zich niet met de gewoontens en oeffeningen der Wilden te kennen maar vergelykt die

DE kennis der Zeden en Gewoontens van verscheyde Volkeren heeft iets zo nut en zo gewichtig in zich, dat Homerus geoordeelt heeft daar het ontwerp van een Geheel Gedicht van te moeten maken. Deszelfs oogmerk is de Wysheid van zyn Held Ulysses te doen kennen, die na het beleg van Troje zich zonder ophouden door Neptunus wrok van zyn Vaderland Ithaka verwydert ziende, zich bedient van de Verscheyde dolingen van zyn Scheepstochten, om zich van de Zeden der Volkeren te erkondigen, daar de opgeruide

ruide Winden hem dwingen aan te landen, en om van ieder wat 'er goeds en loflyks in is te behouden.

In der daad de Reyzigers die Verhalen in 't licht geven, en die gene die ze graag lezen moeten zich geen blote nieuwsgierigheid en dorre kennis voorstellen. Men moet de zeden niet doorsnuffelen als om de zeden te schikken, en overal word 'er iets gevonden daar men voordeel uit halen kan.

De Yver van Godsdienst die een zendeling verplicht om over zee te trekken moet hem ook tot een beweegreden dienen en zyn pen bestieren, wanneer hy op zyn ledige Uren arbeid om de Ontdekkingen die hy gedaan heeft, en de kennissen die hy verkregen heeft, in 't licht te geven. Dit is het einde van een Evangelisch Arbeyder, en dit is het ook waar toe ik al myn Vlyt en Arbeyd gepoogt heb te richten.

Ik heb met het uiterste ongenoegen in de meeste Verhalen gezien, dat die gene die van de zeden der Woeste Volkeren geschreven hebben, ons dezelve hebben afgeschildert als luiden, die geen gevoelen ter Wereld van Godsdienst hadden, geen kennis van de Godheid, geen Voorwerp dat zy enige Eer bewezen; als luiden die noch Wetten noch uiterlyke beschaaftheid hadden, noch gedaante van Regering; met een woord als luiden die byna niets van een Mensch hadden als de gedaante. Dit is een Misslag die de zendelingen zelfs en vrome luiden begaan hebben, die van de eene kant al te haastig zaken geschreven hebben, die zy niet genoeg verstonden, en die van de andere kant de moeyelyke vervolgen niet voorzagen, die men uit een gevoelen kon trekken, dat den Godsdienst zo weinig begunstigde. Want schoon deze Schryvers zich zelven in hun Werken tegengesproken hebben, en dat zy, terzelfder tyd dat zy zeggen dat deze Barbaren noch Godsdienst hebben, noch Godheid die zy aanbidden, ook zaken zeggen die een Godheid en een geschikten dienst veronderstellen, gelyk de H. Bayle zelfs aangemerkt heeft; spruit daar niet te min uit, dat men ten eersten door deze eerste Voorstelling vooringenomen word, en dat men zich gewent om zich een denkbeelt van deze Wilde en Woeste Menschen te maken, dat weinig onderscheyd tusschen hen en de beesten maakt.

Nu wat drangreden verschaft men hier door den Ongodisten niet: Een van de krachtigste bewyzen die wy tegen hen hebben van de Noodzakelykheid en het Wezen van een Godsdienst, is de eendrachtige zamenstemming van alle Volkeren, om een Opperste Wezen te erkennen, en om het zelve op enige wyze te eren, die te kennen geeft dat men deszelfs opperheerschappy gevoelt, en dat men nodig heeft zyn toevlucht daar toe te nemen. Maar deze drangreden vervalt, zo het waar is dat 'er menigte Volkeren zyn, die zo na aan de beesten komen, dat zy geen Denkbeeld van een God hebben, noch geen ingevoerde plichten om hem de Schuldige Eer te bewyzen: want daar uit schynt de Ongodist in zyn redeneringe gegrond te zyn, besluitende, dat zo 'er by na een gantsche Wereld van Volkeren is, die geen Godsdienst hebben, de Godsdienst die by de anderen gevonden word het Werk van 's Menschen beleid is en een list der Wetgevers die dezelven uitgevonden hebben om

met de zeden der Oudheid.

't Een zet het ander Licht by.

Nuttigheid van de Zeden en gewoontens van verscheide Volkeren te kennen.

Wat een reiziger beogen moet.

Des Schryvers ongenoegen dat de meeste Auteurs de Wilden zonder Godsdienst verbeelt hebben.

Dit gevoelen tegengesprooken.

't Geen de Ongodisten zou begunstigen.

het Gemeen door de Vrees, moeder van het Bygeloof, te bestieren.

Derhalven diende dit valsche Denkbeeld vernietigt te worden.

Om dan aan den Godsdienst al het Voordeel weer te geven, dat hy uit een zo sterk bewys als dat van een eendrachtige zamenstemming van alle Volkeren is, halen kan, en om den Ongodisten alle middelen te benemen, van denzelven aan deze kant aan te tasten, is het nootzakelyk, het valssche Denkbeelt te vernietigen, dat deze Schryvers van de Wilden gegeven hebben, nademaal dit denkbeeld alleen de grond van een zo nadelig Vooroordeel is

DERDE HOOFTSTUK.

IK weet dat men in deze laatste tyden dit bewys van een eendrachtige zamenstemming der Volkeren om een Godheid te erkennen heeft willen ontzenuwen, als of deze eendrachtige zamenstemming dwaling kon onderworpen zyn: maar de bedriegelyke schynredenen en de spitsvinnigheden van een enkel persoon, die geen Godsdienst heeft, of wiens Godsdienst zeer verdacht is, kunnen geen waarheid doen waggelen, die door de Heidenen zelfs erkent is geweest, die in alle tyden zonder tegenspraak is aangenomen, en die men voor een grondbeginzel kan houden.

Wat men bewyzen moet.

Het komt dan nergens op aan als deze eendrachtigheid van Gevoelens in alle de Natien te bewyzen, met aan te tonen dat 'er geen zo woest Mensch is die geen Godsdienst heeft, en geen Zeden.

Nu vley ik my de zaak zo klaar te zullen maken, dat men 'er niet aan twyffelen zal kunnen, ten zy men midden in het licht blind wil zyn.

De Godsdienst der Woeste volkeren stemt volgens het gevoelen van onzen Schryver met dien der eerste tyden overeen.

Niet alleen hebben de Volkeren die men woest noemt een Godsdienst, maar deze Godsdienst heeft een zo grote overeenkomst met dien van de eerste tyden, met het geen men in de Oudheid de *Orgia* van Bacchus en van de Moeder der Goden noemde, de Verborgentheden van Isis en Osiris, dat men straks aan deze gelykvormigheid bemerkt, dat het de zelfde beginzelen en dezelfde Gronden zyn

Namentlyk met dien der Phrygianen, Egyptenaren en Kretenzers.

In 't stuk van Godsdienst hebben wy niets ouder in de ongewyde Oudheid als deze Verborgentheden en deze Orgia, die al den Godsdienst der Frygen, der Egyptenaren en der eerste Kretensers uitmaken, die zich zelven als de eerste Volkeren der Wereld aanzagen, en de eerste Uitvinders van dezen dienst der Goden, die van hen tot alle Volkeren was opgegaan en zich door 't gansch heel al verspreyd had.

Oorzaak van Verwarring.

Maar nademaal 'er tusschen de vinders van dezen Gondsdienst en die gene die 'er van geschreven hebben verscheyde eeuwen van duisternissen verlopen zyn: dat deze schryvers eerst in den tyd van deszelfs verbastering zyn opgekomen, en na dat dezelve met ontelbare verdichtzelen vermengt was, is het hun onmogelyk geweest, tot den tyd van zyn Oorsprong op te klimmen; zy hebben van Isis en van Osiris, van Bacchus en van Ceres en vele anderen byzondere Wetgevers gemaakt, waar van men de tydstippen bepaalt heeft gelyk men gewilt heeft, en deze tydstippen in het algemene denkbeelt zyn niet alleen veel later als de Schepping der Wereld maar zelfs als de Zondvloed.

Na-

Nademaal het denkbeeld van dezen Godsdienst eerst ten tyden van zyn Verbastering tot ons over is gekomen, heeft dezelve nooit anders als een Wanschape Godsdienst moeten schynen. In der daad hy is met al de duisternissen van de Afgodery en alle ysselykheden van de Tovery bewimpelt, ryke bronnen der grootste Misdaden, der erbarmlykste dolingen van 't verstand, en der grootste wanorders van 't hart. De Godsdienst verbastert.

Deze Verdorventheid evenwel, hoe groot zy ook zyn mag, is niet zo algemeen, of men vind in den grond van dezen Verdorven Godsdienst beginsselen, die rechtdraats tegen de Verdorventheid stryden, beginsselen van een naauwe Zedeleer, die een strenge deugt vorderen, die een Vyandin van de Wanorder is, en die een Godsdienst veronderstellen die heilig in zyn oorsprong is, heilig voor dat hy verbastert was; want het is niet natuurlyk te denken dat de zuiverheid van de Zedeleer uit de Verdorventheid en uit de Ondeugt voorgesproten zy, daar het in tegendeel maar al te natuurlyk is te zien, dat de Ondeugt en de Verdorventheid de alderheiligste zaken verderven en verbasteren. Deze Verdorvenheid is evenwel zo groot niet of daar blinkt noch een natuurlyke zedeleer door.

Behalven dat, word 'er in dezen Godsdienst van het eerste Heidendom een zo grote overeenkomst gevonden tusschen verscheyde geloof punten, die het geloof ons leert, en die een Openbaring veronderstellen; een zo grote gelykvormigheid in den dienst met dien van den waren Godsdienst, dat het schynt dat byna al het wezenlykste uit dezelfde bron geschept is. Groote overeenkomst tusschen den Godsdienst van het Heydendom en verscheyde onzer geloofspunten.

VIERDE HOOFTSTUK.

MEn kan deze gelykenis en deze gelykvormigheid niet loochenen. Men vind by voorbeelt voetstappen van de verborgentheid der H. Drie-eenheid * in de verborgentheden van Isis, in de werken van Plato, in de Godsdiensten der Indien, van Japan en der Mexikanen: men ontdekt verscheide andere gelyke trekken in de Heidensche fabelkunde, gelyk ik in 't vervolg doen zien zal.

Wat den dienst aangaat, de H. Vaders hebben zelfs verstelt gestaan van daar in deze Overeenkomst te vinden, niet alleen met het wezenlykste dat 'er in de Mozaische Wet was, maar zelfs met byna hier Voorbeelden daar van.

* St. Justinus, St. Clemens van Alexandryen, Eusebius van Cezarea, St. Augustyn en verscheide andere Kerkvaders hebben gemeent in de Werken van Plato enige duidelyke kennis van de Verborgentheid der H. Drie-eenheid te zien. Deze Wysgeer had deze kennis in de boeken van Merkurius Trismegistus geput, in de Omgang die hy met de Egyptische Priesters gehad had, en in de Wetenschap der Verborgentheden, daar hy zich had laten in wyden. De gene die een volmaakter kennis van de Beeldsprakige Wetenschap der Isiaken menen te hebben, beelden zich in dat zy daar deze Verborgentheid onder verscheyde Zinnebeelden begrepen, in zien. Kluverius heeft het in de Godheden der oude Duitschen aangemerkt. De Geleerden die over de Godsdiensten van Oostindien geschreven hebben, zeggen ook dat zy verbeelt is in de drie voornaamste Godheden van dat land, Bruma, Vichnou en Routren. Daar is in Japan een Afgodenbeeld met drie hoofden, dat de zelfde Verborgentheid schynt uit te drukken. Acosta verzekert dat men 'er noch duidelyker voetstappen van in Peru vind. Hy maakt in 't byzonder gewag van een Afgod, *Tangatanga* genaamt, 't welk volgens zyn zeggen een in drie, en drie in een betekent. Een betekenis die een klare en korte uitlegging van deze verborgentheid schynt te zyn.

Hierom heeft men gezegt dat de Godsdiensten van het Heidendom door de Wetgevers uit de Mozaïsche boeken gehaalt waren.

al de Sakramenten van den Christelyken Godsdienst, en zy hebben hier op geen ander antwoord gevonden dan te zeggen, dat de Duivel altyd getracht had de Aap van de Godheid te zyn, en zich op de zelfde wyze te doen dienen, als God van zyn ware Aanbidders gedaan wierd Die gene die in deze laatste tyden van de Godsdiensten gesproken hebben die in Oost- en Westindien verspreyd zyn, hebben deze overeenkomst aangetoont volgens de Uitlegging der H. Vaderen. Acosta in 't byzonder heeft zich over dit denkbeeld al te wyd uitgelaten.

En getracht de gantsche Heidensche fabelkunde op Mozes en Sefora te huis te brengen.

Deze overeenkomst en de weinige kennis die men van de eerste eeuwen heeft, waar van ons geen gedenkstukken van de ongewyde Oudheid overig zyn, die niet jonger zyn als de boeken van Mozes, hebben doen zeggen, dat de Godsdiensten van het Heydendom, door enkele Wetgevers gesticht, byna alles uit de Mozaïsche Wet gehaalt hadden, en een der grootste Mannen van onze Eeuw heeft de zaak zo ver gedreven, dat hy ondernomen heeft de gantsche heydensche fabelkunde, voor zo ver het 't historische deel raakt, uit te leggen, en daar van al de Goden en Godinnen op Mozes en op Sefora zyn Vrouw t'huis te brengen.

VYFDE HOOFTSTUK.

Dit gevoelen geeft veel vat om den waren Godsdienst aan te tasten.

Ik weet wel wat eerbied men aan de waardigheid en diepe geleertheid van den Schryver van dit gevoelen verschuldigt is: maar hoe goede mening hy gehad hebbe, en wat voordeel hy 'er uit meent te trekken tegen het ongeloof, met aan te tonen dat al de Goden der Oudheid niet als afbeeldingen van Mozes waren, die zelf beleed een der nederigste Dienaars van den God te zyn, dien wy dienen, komt het my voor dat dit gevoelen veel vat geeft om den Godsdienst aan te tasten, de Godverzakers begunstigt en die gene, die beweren kunnen dat de Godsdienst maar een enkele menschelyke vinding is, en een staatkundig werk.

Want dan moet het gantsche Heidendom voor Mozes zonder Goden en

Want zo het waar is dat alle de Godsdiensten Mozes na-geaapt hebben, zo hy zelf de voorschaduw van alle hunne Godheden is, en het voorwerp van alle de verdichtzelen van de fabelkunde, zal het ook waar zyn dat voor Mozes het gantsche Heidendom zonder Godsdienst en zonder Goden geweest is. Men zal met waarheid kunnen zeggen dat de wereld meer als drieduizent jaar lang, zo men er de weinige Aartsvaders van uitzondert, daar het uitverkoren Volk uit voortgekomen is, in dien volkomen beestelyken staat geleeft heeft, daar de Heidensche Schryvers veronderstellen dat de menschen ingeweest zyn voor den tyd van Isis en Osiris, van Jupiter en Juno, van Kaimus en Cekrops, die dezelve begonnen te beschaven, in plaats dat zy voorheen als beesten leefden. Men zal met waarheid kunnen zeggen dat Wetgevers, die na Mozes geleeft hebben, zyn voetstappen volgende, zich van de zwakheid en botheid der Menschen zullen bedient hebben, om ze door een slaafsche vrees voor versierde Goden te breidelen, die den Mensch nergens in overtreffen, zo al deze Goden op Mozes te huis gebracht worden: en wie zal onze borg blyven, dat Mozes zelf de Hebreuwen niet om den tuin geleyd heeft,

heeft, zo het de andere ongewyde Wetgevers zo licht gevallen heeft het gantsche Heydendom te misleiden?

Zo dit gevoelen op zyn strengst aangenomen wier, zo dat inder-„ daad de Feniciers, de Egyptenaren, de Perzianen, de Indianen, „ de volkeren van Thracien, van Germanien, van Gallien, van „ Ibercen, van Amerika zelfs, maar boven al de Grieken en de „ Romeynen hun Godheid van Mozes gemaakt hadden, en hun „ Godsdienst op het model van den zynen gevormt, zou er niets gemaklyker zyn als denzelven door de schriftuur en door de boeken van Mozes zelfs onder den voet te werpen. Dat men ze leze, men zal er een gevormden Godsdienst by al de volkeren, waar van hy spreekt, en vinden; in 't byzonder by de Egyptenaren en Kananiters, daar hy 't meeste omgang mee gehad heeft. Men zal er een Godsdienst zien die reeds by deze zelfde volkeren verdorven en verbastert was. Wat Afgod rechtten de Israëliten in de Woestyne op, ondertusschen dat Mozes met God in gesprek was, en de Wet uit zyn handen ontfong? Wat was het gulde kalf anders als het zinnebeeld van Isis en een van deze wanschape Godheden van het reeds afgodisch Egypte, 't welk God verplichte om zyn volk uit dit vervloekte land, daar het zou hebben kunnen verbastert worden, te leyden? 't was niet alleen ten tyden van Mozes dat er een Godsdienst was, en dat deze Godsdienst by de Natien verbastert was. Ten tyden van Abraham was Chaldea zonder twyffel met Afgodery besmet, toen God hem beval daar uit te trekken. Misschien was het de wereld reeds, toen God besloot dezelve door een zondvloet te verdelgen.

Godsdienst geleeft hebben. De Wetgevers zullen beschuldigt worden van de Menschen door een slaafsche vrees voor versierde Goden te hebben gebreideld. Van welke beschuldiging Mozes op lest ook niet vry zou gaan.

ZESDE HOOFTSTUK.

DE vlyt die ik ontrent de Heidensche fabelkunde aangewent heb, heeft my een weg tot een andere stelling gebaant; en my veel hoger als de tyden van Mozes doen opklimmen om op onze eerste voorouders Adam en Eva al het geen te hulp te brengen 't geen de Schryver, daar ik van gesproken heb, op Mozes en Sefora uitduid. Deze stelling die de wereld nieuw zal voorkomen, schoon ze niet nieuw behoorde te schynen, dunkt my dat zich redelyk wel ophoud. En schoon ik myn gissingen alle de uitgestrektheid niet gegeven heb die ze wel lyden konden, beeld ik my in dat men ze gegrond genoeg vinden zal, om dat geleerder luiden daar andere zullen kunnen byvoegen, die de myne zullen versterken.

Huet Demonstr. Evang. Init. Proposit. 4. &c.

Dit gevoelen word derhalven wederlegt.

Ik zie niet dat'er eenig ongemak uit deze stelling voortkomen kan, noch dat men 'er eenig nadelig gevolg voor den Goddienst uit halen kan. Zo dra als 'er de Godsdienst in gemoeit is maak ik myn werk van zo weinig op myn denkbeelden te staan, dat ik bereid zy om alle de gissingen, daar men een quaad gebruik van zou kunnen maken, of in een quaden zin opnemen, te herroepen, en ze reeds in voorraad herroep.

Stelling van den Schryver die alles op Adam en Eva te huis brengt.

Maar ver van enig ongemak uit deze stelling te voorzien, dunkt my dat ik 'er een krachtig voordeel voor den Godsdienst in zie, en dat dit den Ongodisten alle voorwentzel beneemt om te zeggen dat deze een menschelyke vinding is.

Uit deze stelling is geen nadelig

Want

gevolg te trekken.

Want zo onze eerſte Voorouders het voornaamſte voorwerp van de heidenſche fabelkunde zyn, voor zo ver het hiſtoriſche deel betreft, zyn zy de eerſte Wetgevers, de eerſte Voortplanters van den Godsdienſt. Dus werkt het Heydendom met de Heylige bladeren te zaam, om ons te overtuigen dat de Godsdienſt uit een zelfde bron komt.

Maar veel eer een krachtig voordeel voor den Godsdienſt.

In dezen Zamenhang ziet men een Godsdienſt die in zich zelven en in zyn oorſprong zuiver en heilig is: een Godsdienſt die van God afdaalt, die den zelven aan onze eerſte Voorouders gaf. Dan kan inderdaad niet meer als eene Godsdienſt zyn, en deze Godsdienſt voor de menſchen zynde, moet met hen begonnen hebben, en zo lang als zy duren. Dit leert ons het geloof en geeft ons de reden in.

Daar kan maar een Godsdienſt zyn.

Die met de menſchen moet geboren zyn en zo lang als zy duren moet.

In deze ſtelling ziet men van de ſchepping der menſchen een gevormden en openbaren Godsdienſt, beſtaande in vele overleveringen, gronden van deugt, waarnemingen en plechtigheden der Wet, gelyk zulks het denkbeeld zelfs van Godsdienſt en van de ſtaat der Menſchen meebrengt. Kan men zich in der daad inbeelden dat menſchen, die voor de zamenleving geboren zyn, verſcheide eeuwen zonder opentlyken dienſt en zonder andere verplichtingen als die gene die de byzondere Godsvrucht een ieder opleggen kon, geleeft hebben? dat is niet waarſchynelyk. De Godsdienſt zekerlyk het ſterkſte verband zynde, en 't welk het meeſte toebrengen kan om hen te verenen.

Deze Godsdienſt aan onze eerſte voorouders gegeven is van geſlacht tot geſlacht aan allen overgegaan en over al verſpreyd.

't Is in deze ſtelling gemakkelyk te begrypen hoe deze Godsdienſt aan onze eerſte voorouders gegeven zynde van geſlachte tot geſlachte als een ſoort van gemeen erfdeel tot alle moet overgegaan, en dus over al verſpreyd zyn, daar men in tegendeel niet als met vele moeite begrypen kan, dat een Godsdienſt, die enige eeuwen na den Zondvloed zou opgekomen zyn, en waar van men de vinding ook een byzonder volk, als by voorbeeld de Egyptenaren, zou verſchuldigt zyn, tot alle Natien zonder eenige uit te zonderen, zou hebben kunnen overgaan, na dat deze Natie van den anderen geſcheyden waren, gelyk zy het hedendaags zyn, onderſcheyde belangen en driften hebbende, meer genegen om elkander quaad te doen, als elkander het goede, 't geen zy mogten gehad hebben, mede te delen.

Hoe deze Godsdienſt in vervolg van tyd heeft kunnen verbaſtert worden.

't Is in deze ſtelling gemaklyk te begrypen, hoe deze Godsdienſt, in zyn oorſprong zuiver en eenvoudig, in vervolg van tyd heeft kunnen verbaſtert en verdorven worden; de onwetenheid en de hartstochten bronnen zynde die de beſte zaken vergiftigen, en waar uit noodzakelyk wanorder moet ontſtaan. Wy hebben 'er een levendig voorbeeld van in de Godsdienſten der Indien. Deze Godsdienſten zyn alle beeldſprakig, dit is ook klaar, ondertuſſchen hoe veel grove verdichtzelen heeft de onwetenheid verzonnen, om de zinnebeelden, daar zy de betekenis niet meer van weten, uit te leggen? Zy hebben vele grondregels, die een zeer ſtrenge zedeleer behelzen, ondertuſſchen wat mengeling vind men daar in niet van deze Grondregelen met de grootſte verdorventheid der zeden, die door het voorbeeld der Godheden geſtyft wierden.

Eindelyk vind ik daar noch een groot voordeel in: dat is, dat ik

op

op myn wyze van de Heidenſche fabelkunde en de zinnebeeldige Godgeleertheid uit te leggen, ik de zinnebeelden en de beeldſpraken op de Godheid en op de gronden van onzen Godsdienſt te huis breng, en niet op een uitlegging van de natuurlyke wereld, gelyk de Heidenſche Wysgeren in de laatſte tyden van het Heidendom gedaan hebben, uitleggingen die de godloosheid kunnen begunſtigen, en gezag aan een doorzifte ongodiſtery geven.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

De Ongodiſten kunnen hun tegen myn giſſingen inwerpen, dat zy nieuw zyn, en zeggen dat ik in de uitleggingen die ik van de heidenſche fabelkunde geef, myn ſtelling op een ſtof die in zich zelven zeer duiſter is, bouwe. Wat de Ongodiſten tegen dit gevoelen kunnen inwerpen.

Ik zou deze gewaande Nieuwigheid die ik op de ſchryvers, die ik aanhaal, en op zeer waarſchynelyke giſſingen gegrond vind, konnen looghenen. 't Is waar ik geef myn giſſingen niet voor bewyzen uit. Des niet tegenſtaande latenze als eenvoudige giſſingen niet na een zeer ſterke drangreden en een ſoort van bewys uit te maken, zo men ze alle onder een hooftſtuk brengen wil.

Maar wat grondſlag hebben zy zelfs om hun gevoelen vaſt te maken? daar is geen Wetgever van de bekende tyden dien zy als eerſten vinder van een Godsdienſt kunnen aanhalen, of men bewyſt dat 'er reeds voor hem een Godsdienſt aangenomen was. Daar was 'er een voor Numa by de Romeinen. Mozes, wiens ſchriften ouder zyn als alle andere werken die wy hebben, wyſt ons van den oorſprong der Wereld een ingevoerden Godsdienſt aan, derhalven zyn zy genoodzaakt hun toevlucht tot de Wetgevers van de Natien te nemen, die in deze duiſtere eeuwen leefden, daar men geen vaſt tydſtip in bepalen kan, en die men als fabelachtige tyden aanziet, van welke zy by gevolg geen geſchiedenis of iets zekers kunnen verhalen: tot die wetgevers, die de Volkeren als hun eerſte ſtichters hebben aangezien, die de Oude Schryvers om deze reden Autochthones, dat is te zeggen, uit het ſlyk der aarde geteelt, noemen, en die ons de heidenſche Oudheid op een zinnebeeldige wyze onder de gedaante van halve menſchen en halve ſlangen afbeeld. Is dit genoeg om hun gevoelen grond te geven? neen zeker niet, maar dit ſteunt het myne volkomen wel, want deze twe hoedanigheden kunnen, gelyk ik het uitleg, op gene andere als onze eerſte Voorouders paſſen.

Niet alleen toon ik in 't Hooftſtuk van den Godsdienſt aan dat de Volkeren van Amerika, voor woeſte menſchen aangezien, 'er een hebben; men zal'er verſcheyde zonderlinge en aanmerkens-waardige trekken van zien in de andere Hoofſtukken van hun Regering, Huwelyken, Oorlogen, Geneeskunſt, Dood, Rouw en Begraving; zo dat het ſchynt dat eertyds en in de eerſte tyden de Godsdienſt over al in vloeide. De Wilden van Amerika hebben zekerlyk een Godsdienſt.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Des Schryvers behandeling in de beschryving der zeden en gewoontens.

DE Stof der zeden is een ruime Stof, die alles in haar omtrek besluit, die vele wonderlyke zaken en die weinig overeenkomst met elkander hebben, behelst: hierom is het zeer moejelyk geweest die alle onder een gezichtpunt te brengen. De gedurige vergelyking die ik van de zeden der Amerikanen met die der Ouden maek, heeft de zwarigheid noch veel vermeerdert. Ik heb evenwel niet nagelaten daar een zeker order aan te geven, door de verdeling die ik gemaakt heb, schikkende de voornaamste zaken onder zekere titels, gelyk het register die vertoont. Maar gelyk de meeste van deze titels zelfs veel stof behelzen, heb ik getracht een zekere leerwyze te houden, schakelende de zaken zodanig aan een, dat zy in die order gevonden worden, die zy natuurlyk hebben moeten; en gevende haar zodanig een verband, dat zy uit elkander schynen te volgen.

Alle de zeden der Amerikanen hebben hun voorbeeld in de oudheid.

In de Beschryving van de Zeden der Amerikanen staat de vergelyking met de ouden altyd op vaste voeten, om dat 'er geen eene trek in de Zeden van die volkeren is, die zyn voorbeeld in de Oudheid niet heeft. Eenige artykels die de Zeden der Ouden raken veroorzaken in 't voorbygaan een zoort van een Vertoog wanneer hun duisterheid of aanmerkenswaardigheid vereischen, dat men dezelve ontwimpele. Men zal misschien eenige van deze Vertogen niet lang vinden.

Ik heb myn best gedaan om ze niet te ver uit te rekken. Maar ik heb geoordeelt of dat ik een stof niet moest beginnen, of dat ik die moest ophelderen. Men zal voor de langheid wel beloont worden, zo de ontdekking nieuw schynt, en zo de gissing of het bewys op grond steunt.

Oorsprong der volkeren van Amerika.

Ik begin met het artykel van den Oorsprong dezer Volkeren; ik onderzoek daar in of Amerika by de Ouden bekent is geweest? hoe en door wie, en in wat tyd het heeft kunnen bevolkt worden, en wat voor Natien daar heen kunnen verplant zyn. Men kan in 't byzonder over dit laatste stuk niet als wilde gissingen hebben, waar van ik de redenen aanvoer. Ook is myn oogmerk niet al deze Wilde Volkeren uit malkander te zoeken, om ieder van hen op een Volk, dat in de Oudheid bekent was, te huis te brengen. Maar schoon men van zommige in 't byzonder redelyk waarschynelyke gissingen kon bybrengen, gelyk ik in het voorbeeld der Irokozen en der Huronnen aantoon, schynt my deze kennis van weinig nut te zyn; en het is genoeg dat men in al de Zeden der Amerikanen een zo grote overeenkomst met de Zeden der eerste Volkeren aanwyst, dat men daar uit besluiten kan dat zy alle uit een zelfden stam voortkomen.

Wat de Schryver in het Ar-

Na een algemeen denkbeeld van het karakter der Wilden gegeven te hebben, ga ik tot een omstandig verhaal van de Zeden over door het artykel van den Godsdienst. Ik onderzoek daar in op order wat het voorwerp van hun dienst is; waar in deze dienst bestaat, wat hy voor een oogmerk heeft: en ik eindig met het oordeel dat men over

over de voetſtappen van 't Joden en Chriſtendom, die de eerſte ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben, moet vellen. In dit alles is de Fabelkunde zo gemengt, dat zy daar een heel ſyſtema uitmaakt, waar in ik hoop dat men met genoegen zien zal wat ik 'er van de zinnebeeldige Godgeleertheid der Heydenen, van het Sabéendom, van de Veelgodery, van den dienſt van Veſta, van de byzonderheden der offeranden, van de Dienaren der Goden, van de Verborgentheden, van de Inwyingen, van de Goddelyke werking, en van de Wigchelary, van de onſterffelykheid der Ziele en haar ſtaat na den dood bybreng.

tykel van den Godsdienſt onderzoekt.

Voetſtappen van 't Jodenen Chriſtendom die de eerſte ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Op het artykel van den Godsdienſt doe ik dat van de burgerlyke Regering volgen. Van alle de ſoorten van Heerſchapy komt my die der Huronnen en der Irokoizen de aanmerkenswaardigſte voor, om dat zy 't meeſt met die der oude Kretenzers en Lacedemoniers over een komt, dewelke zelfs de Wetten en gebruiken, die zy van de eerſte oudheid ontfongen, het langſt behouden hadden. Schoon deze form van door weinigen geregeert te worden, zonderling is, is de wyze van beſtiering byna in alle de ſtaten der Wilden algemeen: de aart der zaken by na de zelfde, zo wel als hun openbare vergaderingen, hun feeſten en hun danſſen.

Burgerlyke Regering.

Vervolgens de Wilden wat nader beſchouwende ſpreek ik van hun Huwelyken, van de Wetten en Plechtigheden die daar in waargenomen worden; van hun Echtſcheyding; van de Opvoeding der kinderen en van hun jeugt.

Huwelyken. Opvoeding der kinderen.

De Godsdienſt kan 'er een voordeel uithalen, want ik meen daar redelyk wel in te bewyzen het geen vele Schryvers gedreven hebben, dat 'er van alle tyden Wetten geweeſt zyn, die de menſſchen ontzien hebben, plechtigheden die zy hebben geoeffent, trappen van vermaagſchapping die zy verboden hebben. Het voorbeeld van Abraham dat ik aanvoer ſchynt my overtuigent om de dwaling omver te werpen, daar ons de ongewyde Schryvers in geworpen hebben, met te zeggen dat het een Wet by de Egyptenaren was, dat de broeders hun zuſters trouwden. Ik leg de oorzaken van deze dwaling uit in betrekking van eenige andere byzondere volkeren, en ik eindig met de vergelyking van de opvoeding der Wilden met het geen men in de Oudheid vind van de ſtrenge opvoeding der Kretenzers, Lacedemoniers en Perzen.

Van daar tot hun bezigheden overgaande ſluit ik onder dezen algemenen titel verſcheide ſtoffen in. Eerſt doorloop ik de bezigheden der mannen in hun huisbeſtier. Ik ſpreek daar van hun Dorpen, van hun Hutten, van hun Kledy en Cieraden, vervolgens handel ik van die der Vrouwen, die in deze landen tot den arbeid ſchynen geboren te zyn, en die de moeite van den Landbouw en al de zorgen van de huishouding op haar hals hebben.

Huysbeſtier der Mannen en Vrouwen.

Men vind hier ook verſcheide trekken van de Oudheid, die niet te verſmaden zyn, rakende de wyze van zich te kleden, van zich op te ſchikken, vellen te bereiden, zich met onuitwislyke verwen

en andere die uitgaan te ſchilderen. Aangaande het eerſte voedzel der ouden, en de wyze van dat te bereiden, ik heb 'er eenige onderzoekingen over de Tabak en de Suiker bygevoegt, voor zoo ver de kennis die 'er de ouden van gehad hebben, en de overblyfzelen die wy 'er van in de Schryvers vinden betreft.

Onderzoekingen over de Tabak en Suiker.

De Bezigheden der Wilden buitenshuis zyn de Oorlog, hun Gezantſchappen, hun Koophandel, Jagt en Viſchvangſt.

Wyze van Oorlogen.

De Oorlog heeft by alle de Wilden zo ſterke aanlokzelen, dat zy voor dezelve ſchynen geboren te worden en te leven; dit is de hartstocht die zy 't meeſt laten blyken. Het artikel dat ik 'er van gemaakt heb is zeer lang, om dat ik daar dat van hun Reizen en al de toeruſting van hun Togten ingelaſt heb. Ik begin deze ſtof door de redenen, die by hen den oorlog als noodzakelyk maken. Ik leg uit hoe de Oorlog gezongen en verklaart word, de toeruſtingen te water en te land.

Vervolgens ſpreek ik van hun Wapenen, van de order die zy in 't marcheren houden, van de voorzorg, die zy in een vyandig land gebruiken; van hun kampementen; van hun drilkonſt; hun wyze van aanvallen en verweren, 't zy op 't vlakke veld, 't zy in 't belegeren van plaatzen. Het overige handelt van de te rugkomſt der krygsknechten na de behaalde zege, hoe zy in de marſch met de krygsgevangens leven, op wat onmenſchlyke wyze die in de dorpen, daar zy aankomen, ontfangen worden. De beſchryving van de ſchriklyke ſtraffen welke die gene, die ter dood veroordeelt zyn, te lyden hebben, en de voordelen van de verzoening van die gene, dien men goed vind het leven te ſchenken. Daar zyn vele trekken van Oudheid door dit gehele artykel verſpreid, die op de verſcheidenheid van de ſtof ſlaan, en die zo veel te keurlyker zullen ſchynen, hoe nader dat zy aan de gewoontens van de verafgelegenſte tyden komen, waar van men ſlechts eenige voetſtappen in de oudſte Schryvers ziet. Hier onder ſtel ik 't geen men van het zinnebeeld van de dienſtneming zegt, van de eerſte ſcheepsvaart der Ouden, van de ſterrekunde en de rekening der tyden; vuur te maken, en verſcheide andere overeenkomſten, die de Lezer daar in aanmerken kan.

TIENDE HOOFTSTUK.

Gezantſchappen. Koophandel. Geacht en viſchvangſt.

IN de artykels van hun Afgezantſchappen, van hun Koophandel, van hun Jagt en Viſchvangſt handel ik niet als van het geen dat op de Oudheid kan te huis gebragt worden. Het overige is al te bekent en word by al te veel reyzigers gevonden. Ik heb my met vermaak opgehouden in een lange beſchryving van de Vrede-ſtok ter oorzaak van de vergelyking die ik daar van met den ſlangeſtaf van Merkurius maak. Om dit te doen heb ik enige brokken van oude Schryvers, die ik geloof dat weinig genoeg bekent zyn, en die een grote overeenkomſt zullen aantonen, by elkander vergeleken.

Spel en Tydverdryf.

De nodige bezigheden worden van de tydverdryven gevolgt, zommige geſchieden uit enkel vermaak, onder de anderen is enige oeffening gemengt. Onder de eerſte ſoort word van een ſpel geſpro-

ſproken, dat aan de Geleerden ſtof tot verſcheide vertogen verſchaft heeft. Onder de laatſte vond ik enige ſpelen en oeffeningen van het Ballaan en Worſtelen der Ouden.

De natuurlyke order geleid my vervolgens om van hun ziektens, Geneeskunſt, Dood, Begravenis en Rouw te ſpreken.

Ziektens, Geneeskunſt, Dood, Begravenis en Rouw.

Ik onderſcheyde twee ſoorten van Geneesmiddelen voor hun ziektens, de eene natuurlyk, de andere niet, ten minſten men moet veronderſtellen dat zy niet natuurlyk zyn. Dit ſlag van geneesmiddel was in de eerſte tyden in gebruik, en geſchiede door Bezwering. Ik ſpreek van beyde de ſoorten, en beyde behelzen zy aanmerkens waardige zaken, voor al houd de laatſte een ſtuk van de Oudheid in, dat opmerking verdient.

Twee ſoorten van geneesmiddelen. Natuurlyke en bezwering.

Het artykel van de Dood, Begraaffenis, en den Rouw behoort tot den Godsdienſt, en komt my als een overtuigent bewys van het denkbeeld voor, dat alle de Natien van de onſterffelykheid van de ziel gehad hebben: in dit ſtuk vind ik dat de Amerikanen noch meer met de Zeden der eerſte tyden over een komen, als in al 't overige. Alles is daar in aanmerkenswaardig, hun wyze van de doden te zegenen, te waſſchen, te zalven, te pryzen en te bewaren. Hun verſcheyde wyzen van begraven, hun klaagliederen, hun feeſten, hun begravenisſpelen, hunne denkbeelden aangaande het geen na den dood in het graf blyft; de pligten die zy de overledenen gewoon zyn te bewyzen, en de wetten die 'er over den Rouw gemaakt zyn. Ik beſluit dit artykel met een algemeen feeſt der doden, dat de Huronnen en Irokoizen gewoon waren alle twaalf jaren of daar ontrent te vieren, en dat zy noch in 't verplanten van hun dorpen vieren. Dit feeſt behelſt iets aanmerkenswaardigs, en ter zelfder tyd iets akeligs.

In hun begraving der doden alles aanmerkenswarrdig.

Algemeen feeſt der doden.

Eindelyk beſluit ik het gantſche werk met het artykel van de taal. Ik vergelyk daar in alle de ſpraken van Amerika met de geleerde en bekende levendige talen van Europa. Ik breng enige woorden van het Hurons en Irokoiſch, die in het Griekſch gevonden, en eenige andere woorden van barbaarſche talen, die ik uit oude Schryvers te zamen geraapt heb, overeen, en ik haal 'er eenige giſſingen uit, om myn gevoelen over den oorſprong van deze Volkeren te ſtyven.

Verhandeling over de taal.

Het verblyf, dat ik onder de Irokoizen gehouden heb, heeft my aangezet om hun zeden naauwer uit te pluizen, om dat ik ze beter ken, en dat ik verzekerder ben van 't geen ik dryf. Men kan evenwel zeggen dat de zeden der Wilden in 't algemeen zeer overeenkomen. Wanneer ik iets byzonders van de andere Natien weet, laat ik het niet met ſtilzwygen voor by gaan.

De omgang met de Europeanen heeft de Wilden veel van hun oude gewoontens doen verliezen, en hun zeden verbaſtert. Ik onderzoek hier deze zeden en gewoontens, zoo als zy voor de verbaſtering waren, en zo als zy die van hun Voorouders ontfangen hadden. Miſſchien zal ik van de veranderingen die er onder hen geſchied zyn, in een ander Werk ſpreken, waar in ik voorneem van het invoeren des Chriſtelyken Godsdienſt onder hen te handelen, en van de pogingen die de Evangeliſche Werklieden aangewend hebben,

Omgang met de Europeanen oorzaak van de verbaſtering der zeden van de Wilden.

om deze Wilde zeden te beſchaven, en die met de Wet van Jezus Chriſtus gelykvormig te maken.

Wat de zeden en de Gewoontens der Ouden aangaat, ik heb myn ontdekkingen uit de Schryvers gehaalt, wier gezag het meeſte erkent word, en wier werken het meeſt in achting zyn. Ik haalze op die plaatzen aan, daar ik het nodig acht. Zomtyds haal ik gantſche plaatzen aan, of in het werk zelfs, of met een aantekening onder aan de bladzyde. Ik heb ook verſcheyde aanmerkingen, die het myns oordeel verdienden, en die myn verhaal te zeer zouden verlengt hebben, had ik ze in het werk zelfs geplaatſt, onder aan getekent. Myn ſtyl is miſſchien een weinig te achteloos, maar ik heb my niet op het uitkippen van woorden toegelegt. My dacht dat men een zendeling deze achteloosheid moeſt toegeven, en ik heb my ingebeelt dat de Lezer myn werk, zo hy 'er geen grover fouten in vond, in dank zou aannemen.

OOR-

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

EERSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Komſte der eerſte menſchen in Amerika.

Et ruime Wereld deel, volgens het gemeen gevoelen in twee grote Schier-eilanden verdeelt, waar aan men den naam van Noord- en Zuid-Amerika gegeven heeft, ſtrekt zich van beyde kanten heel ver na beide de Polen uit, en maakt als een andedere Wereld, die men nieuw kan noemen, om dat de twee grote zeen de Zuider en de Noord, die haar geheel of byna geheel omringen, door haar uitgeſtrektheid de kennis daar van tot deze laatſte tyden toe aan de Volkeren van de Oude Wereld verborgen hadden, die noch zelfs de grenspalen van die gene zelfs, die zy bewonen, niet weten. Ontdekking van Amerika,

't Was eerſt ontrent het einde van de vyftiende eeuw dat deze onmeetbare Landſtreken door een van de voorvallen ontdekt wierden, die bloot van het geval ſchynen aftehangen, maar die God in de Schatkamer van zyne Voorzienigheid bewaart heeft, en dat als het gelukkige ogenblik was door de genade van den Verloſſer beſtemt, om deze ontelbare menigte van Natien met de ſtralen van 't geloof te verlichten, die de Duivel noch verſlaaft hielt, die in de duiſterniſſen der dwaling en in de ſchaduwen des doods begraven waren, en in al de yſſelykheden gedompelt, die een beeſtelyke woeſtheid en al de dolingen van de Afgodery moeten voortbrengen.

Kriſtoffel Kolumbus, een Genuees, had het eerſte de eer dezer ontdekking onder de bloejende regering van Ferdinand en Izabella, Koning en Koningin van Spanje, om dat hy de eerſte was die in Europa kennis gaf van de Eilanden die in den Zeeboezem van Mexiko daar hy aangeland was, leggen. Vier jaren na hem ontdekte Amerikus Veſputius, een Florentyner, het vaſte land, daar hy naderhand vier tochten na toe gedaan heeft, waar van hy Gedenkſchriften heeft nagelaten. Zo gelukkig niet in zekeren zin als Kolumbus, die Kriſtoffel Kolumbus ontdekt de Eylanden van den Zeeboezem van Mexiko.

beter

beter beloont wierd, maar gelukkiger van een anderen kant, hebbende zyn naam aan het vierde deel van de Wereld gegeven, een eer die hem de beroemste Overwinnaars zouden benyd hebben, die hunnen naam aan de Staten, waar van zy zich Meester gemaakt hebben, niet hebben kunnen doen overgaan.

Amerikus Vesputius het Vasteland.

De Ontdekking van Amerika verwonderde de Geleerden zelfs zo zeer, dat de eerste vragen, die zy veroorzaakte, waren om te weten of de menschen, die dat land bewoonden, van Adams nakomelingschap waren: en veronderstelt zynde dat zy uit onze eerste Vaderen gesproten waren, gelyk het geopenbaarde Woord ons niet toelaat te twyffelen, in wat tyd, hoe en waar langs dit Wereldsgedeelte had begonnen bevolkt te worden? Of 'er de Ouden eenige kennis van gehad hadden? Eindelyk welke Volkeren van de Oude wereld in de Nieuwe waren doorgedrongen. Deze laatste vragen waren veel harrewarrens onderworpen, en gaven den Geleerden gelegentheid om veel geleertheid voor den dag te halen, en des niet tegenstaande zyn de meeste noch niet uitgemaakt, en zullen na allen schyn noch lang zo blyven.

De Geleerden opperen hier omtrent verscheide vragen.

Om evenwel 't geen my het waarschynelykste voorkomt te zeggen, ik twyffel niet of de Ouden hebben dit gedeelte van de Wereld gekent.

Amerika buiten twyfel by de Ouden bekent.

Ik steun niet op 't geen Plato van zyn Eyland Atlantis zegt; want schoon de beschryving die hy van deszelfs uitgestrektheid maakt genoeg met Amerika overeenkomt, is deze Beschryving nochtans met zo vele Fabelachtige omstandigheden vermengt, dat hy 'er zelfs van spreekt als van een Fabel, door de Egyptenaren uitgevonden, waar van Solon die geleert had.

Bewyzen hiervan *Plato in Timæo.*

't Geen Elianus verhaalt van de vertelling die Silenus aan Midas, Konin g van Frygie doet, zweemt ook te eenemaal na een dichters vinding, en de Schryver is het hier in met ons eens.

Ælian. lib. 3.

De Voorzegging van Seneka, den Treurspeldichter, daar men zo breed van opgeeft, is niet anders als een Poetische verrukking, gegrond op de nieuwe Ontdekkingen die men in zyn tyd gedaan had, en op de waarschynelykheid dat men er noch meer in 't vervolg doen zou. Daar stak geen geheim in, ieder een kon op dien toon even zo wel als hy voorzeggen, zonder van Pythons geest ingeblazen te zyn, en zonder veel van het toekomende te weten.

Seneca in Medeâ.

De eenigste Schryver over dit voorwerp aangehaalt, die 'er duidelyker en met meer zekerheid van spreekt, is Diodorus Sikulus; die de Feniciers daar de Ontdekking van toeschryft. Deze hadden zich al vroeg op den Koophandel en de Scheepsvaart toegelegt, zy maakten zich in weinig tyds beroemt, en stichtten vele volkplantingen op de kusten van de Middelandsche zee, 't zy in Afrika, 't zy in Griekenland, en Spanje. Zich vervolgens door hun handel zeer verrykt hebbende, waagden zy het naauw van Gibraltar door te varen. In 't eerst dorsten zy niet ver van de pylaren van Herkules afwyken, en zetten zich te Kadix ter neer, daar zy dezen God een prachtigen Tempel bouwden: naderhand waagden zy 't van langzamerhand de kusten van den Oceaan langs te zeilen. Nu gebeurde het dat langs 't strand van Afrika varende een storm, die verscheyde dagen

Diod. Sic. lib. 5. *Bibl. p.* 208. Schryft de ontdekking daar van aan de Feniciers toe.

Die langs de kusten

dagen duurde, hen na een zeer wyduitgeſtrekt Eyland dreef, en dat ver na de kant van 't Weſten gelegen was. Op hun wederkomſt gaven zy er de eerſte kennis van, en maakten 'er vertellingen van, die na de gewone ſleur der Reyzigers braaf opgeſchikt en heerlyk waren. Dit maakte dat de Tyrrheniers, het gezag over de Zee voerende, beſloten zich in dat land ter nêer te ſlaan, en alle onkoſten daar toe aanwendden, maar de Karthaginenzers ſtelden zich daar met alle krachten tegen, vrezende dat hunne landsluiden, door de wonderen die men daar van vertelde verblind, dit quaad voorbeeld mochten navolgen. Zy vleydden zich ook dat zo hun enig onheil overquam, en dat de fortuin hun ryk te gronde wierp, zy een ſchuilplaats zouden hebben in een land, dat hun Overwinnaars onbekend was, want zy hoopten dat in gevalle van een diergelyken nood zy zich daar met hun huisgeſinnen en al hun goederen konden ter neer zetten.

Aanmerkelyke plaats van *Pauſanias in Atticis*, *p.* 21.

Ik weet niet dat iemand noch acht geſlagen heeft op deze plaats van Pauzanias, die my ſchynt 't geen ik uit Diodorus Sikulus verhaalt heb wel te kunnen opwegen. Deze Schryver zegt dat over al onderzoekende of er Saters waren, en van wat aart zy waren, hy hier vruchteloos verſcheyde luiden nagevraagt had, maar dat eindelyk een zeker Euſemus, een Karier van geboorte, hem verhaalt had dat na Italien reyzende, hy door een der heviglte ſtormen na de uiterſte einden des Oceaans was gedreven, alwaar, zeyde hy, Eylanden gevonden worden, die de zeevarende luiden Satyrides noemen, en die door wilde Menſchen bewoont worden, wier vlees roodachtig is, en die ſtaarten hebben voor die der paarden niet wykende. De Vrees die de Matrozen voor de bewoonders dezer Eylanden hadden, die zy genoeg kenden, maakte dat zy trachten het landen te vermyden, maar het ongeſtuimig weer hen gedwongen hebbende het ſtrand te naderen, wierden zy 'er ten eerſten van overvallen, en konden niet uit hun handen geraken, als met een Vrouw die zy onder zich hadden ten beſten te geven.

Zyn beſchryving van de Bewoonders der Saters Eylanden.

Komt met den aart der hedendaagſche Karaïben overeen.

Dit verhaal van Euſemus komt my waarſchynelyk genoeg voor, en de Beſchryving dezer Eylanders paſt volkomen op de Karaïben, die Meeſters van de Antilles waren, maar daar zy voor 't grootſte gedeelte door de Europêers van deze laatſte tyden uit verjaagt zyn. Het vlees dezer Volkeren is zeer roodachtig uit den aart, en 't is minder aan de luchtſtreek toe te ſchryven als aan de verbeeldingskracht der Moederen, die een ſchoonheid in deze verf ſtellende, dezelve tot hun vrucht doen overgaan: het is ook door kunſt zodanig, want deze woeſte volkeren beſchilderen zich alle dagen met rokou, dat hun in plaats van vermiljoen ſtrekt, en hen zo rood als bloed doet ſchynen.

Wat de inbeelding dezer Matrozen aangaat, die Saters meende te zien, deze quam niet als uit de ſchrik voort, die hen gemaakte ſtaarten voor natuurlyke deed aanzien. Byna al de Wilde Natien van Amerika ſchikken zich hier meê op, voor al wanneer zy ten oorlog gaan.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Hoe en langs wat weg Amerika heeft kunnen bevolkt worden.

MEn heeft langs verscheyde wegen in Amerika kunnen komen; dit is buiten twyffel, en dus heeft het van alle kanten kunnen bevolkt worden: het is niet ver van de Zuiderlanden afgescheyden. In 't Noorden is Groenland, dat misschien aan deze Nieuwe Wereld vast is, zo heel ver van Lapland niet afgelegen. De landen van Azien, die het zelve ontrent het land van Jesso bepalen, maken ook misschien met het zelve een zelfde vasteland uit, of leggen er zeer weinig af, zo de naauwtens, die men daar veronderstelt, tot de Tartarische Zee doorboren. De Oceaan, die het zelve ten enemaal of byna ten enemaal omringt, is met Eylanlanden bezaait, zo in de Noord als in de Zuidzee. Men zou daar van 't eene Eyland op het andere, of door ongelukkige schipbreuken of door blote uitwerkingen van 't geval, kunnen gekomen zyn.

Gevoelen van Grotius. *Hugo Grot. Differt. de Orig. Gent. Americ.*

De beroemde Grotius beelde zich in dat men daar door de twee uiterste einden was gekomen, en dat dit ruime Wereldsdeel in twee schier-eilanden verdeelt, gelyk ik reets gezegt heb, van de eene kant door de Volkeren bewoond was, die uit het Noorden van Europa in Groenland en Nova-Zembla waren doorgedrongen, van waar zy zich door het gantsche Noorder Amerika tot de Lantengte van Panama hadden verspreid, en van de andere kant door de Abyssinen en Ethiopers die na de kaap van Goede-hoop gedreven en zich gedwongen ziende om Afrika te verlaten in de Zuiderlanden waren gekomen, niet ver van het vuur-land en de straat van Magellaan afgelegen, van waar zy in Zuider Amerika waren doorgedrongen. Maar deze stelling is weinig staande te houden, en Jan de Laat heeft hem zeer grondig wederlegt.

Joan. de Laet in Not. ad Differt. Hug. Grot.

Amerika kan niet wel alleen door schipbreuken bevolkt zyn.

De gene die acht geven op de menigte van verscheyde Volkeren die men er vind, zullen zich gemaklyk laten overtuigen dat het niet in 't algemeen door 't geval der schipbreuken heeft kunnen bevolkt worden in de tyden, dat de Scheepsvaart zo onvolmaakt was, dat men het als een reukeloosheid aanzag te ondernemen om zelfs maar dicht langs de kanten van den Oceaan te varen, wiens baren altyd zeer ongestuimig zyn. Dit zal noch lichter te begrypen vallen wanneer men overweegt dat noch hedendaags de Amerikanen maar ellendige schuitjes hebben van de huiden van Zeewolven en schorssen van bomen gemaakt; of wel † Praauwen dat maar uitgeholde bomen zyn in de gedaante van een boot, waar meê zy zich niet in volle zee durven wagen, en die noch minder bequaam zyn het geweld der stormen tegen te staan op een zo ruime zee, en daar de grootste schepen dikwils voor het geweld der baren moeten buigen.

† *Pyrogues.*

Het waarschynelykste gevoelen en dat het meeste gevolgt is, is dat men al deze Natien door de landen van Azien in Amerika doet komen. Daar zyn redenen van een zeer grote waarschynelykheid, die doen geloven dat Amerika aan het vaste land van 't Oostelyk Tartaryen vast is, schoon men tot hier toe enig Naauw

veronderftelt heeft, dat er van affcheid. Ik geloof niet dat ik door eenvoudige giffingen een zaak behoef te doorgronden, die niet als door de ontdekking zelfs kan opgeheldert worden. Maar 't zy dat deze landen aan elkander vaft zyn, 't zy dat zy door eenige kleine zee-armen gefcheyden zyn, 't is gemaklyk geweeft tot die landen door te dringen, en ik hoop dat uit de vergelyking van de Zeden der Amerikanen met die der Aziatifchen en de Volkeren onder de namen van Thraciers en Scythiers begrepen in 't vervolg van dit werk als een foort van gewisheid ontftaan zal, dat Amerika door de Ooftelykfte Landen van Tartaryen bevolkt is geweeft.

't Geen evenwel beter door de ontdekkingen als door blote giffingen zou bewezen kunnen worden.

Wy vinden geen zekere tydrekening in de Oudheid voor de Olympiaden, tot daar toe zyn het niet als duiftere tyden, en in deze duifternis vind zich ook het tydftip gedompelt wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt zyn, veronderftelt zynde dat deze bevolking zo oud is. Lefcarbot heeft geen zwarigheid gemaakt van op een zeer fterke wyze en die verder als een giffing fchynt te gaan aan te dringen, dat Noah deze Wefterfche landen well kende, „ daar hy by geval geboren was, dat hy 'er ten minfte door „ het gerucht kennis van had. Dat hy, drie hondert en vyftig „ jaren na den Zondvloed geleeft hebbende, hy zelfs de moeite „ genomen had om die landen te bevolken of weer te bevolken: „ dat hy een groot Werkbaas en een groot Stuurman zynde, daar- „ en boven met de zorg beladen om de verwoefting van het land „ te herftellen, daar zyn kinderen na toe had kunnen voeren, en „ dat het hem geen meerder moeite geweeft was door het naauw „ van Gibraltar in Nieuw Vrankryk te komen, of van het Groe- „ nehooft in Brazilien, als het zyn kinderen geweeft was zich in „ Japan ter neer te ftellen, of als hem zelfs moejelyk geweeft „ was van 't Armenifch gebergte in Italien te komen, daar hy „ den Janikulus op den Tyber ftichtte, zo de vertellingen der „ ongewyde fchryvers waarachtig zyn. "

Bepaling van den tyd wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt worden.

Marc Lefcarbot, Hift. de la N. France. liv. 1 c. 3. p. 21.

't Is waar dat gedurende twee duizent of meer jaren die zedert den oorfprong der Wereld tot den Zondvloet toe verlopen zyn, de afkomelingen van den eerften menfch, die in de eerfte tyden eenige eeuwen leefden, en die van God een zeer groote vruchtbaarheid ontfangen hadden, zich op de aarde zeer vermenigvuldigt en verfpreyd moeften hebben. Schoon de H. Schrift ons geen nette kennis geeft van de Landen die zy befloegen, en dat 'er ons de Ongewyde boeken niet van leren, is het nochtans waarfchynelyk dat zy dezelfde landen bewoonden, daar zich de nakomelingfchap van Noach flux na den Zondvloet in ter neder floegen, dat is te zeggen, dat behalve een groot gedeelte van Azien, zy ook Egypte en Lybie bezaten, en het zuidelykfte gedeelte van Europa.

De H. Schrift leert ons niet net wat landen de afkomelingen van den eerften menfch die zeer vermenigvuldigt moeften zyn, tot den zondvloet toe bewoont hebben.

Miffchien dat niet tegenftaande de onzekerheid waar in ons de Schryvers werpen, met de tyden die voor den algemenen Zondvloed gegaan zyn, en die gene die den zelven gevolgt hebben te verwarren, men niet nalaten zou een weinig de waarheid te ontwinden, zo men zich daar op wilde toeleggen. In der daad zo het waar is, gelyk ik het wydlopiger in 't vervolg zeggen zal, dat de Ceres der Grieken, de Ifis der Egyptenaren, en de Moeder der

Goden by de Frygiers niet als Eva, de Moeder aller Menſchen zyn, moet by na de gantſe Heidenſche Fabelkunde op de tyden, die voor den Zondvloed gegaan zyn, ſlaan. De Watervloeden van Deukalion en Ogyges zullen geen byzondere Watervloeden meer zyn, maar de ware algemene Zondvloed, daar by na geen Natie is, die 'er niet eenig denkbeeld van gehouden heeft, maar een denkbeeld dat ten tyden der ongewyde Schryvers, die 'er het eerſte na Mozes van gewaagt hebben, zeer verwart was.

Lucianus van de Goden van Syriën.

Vergelyking van den Zondvloed met dien van Deukalion.

't Staat vaſt dat de Hiſtorie van Deukalions Watervloed, zo als ze door Luciaan verhaalt word, voor zo ver den grond aangaat te eenemaal gelyk is aan 't geen de gewyde Schrift ons van den algemenen Zondvloed leert; zo dat de Schytiſche Deukalion der Grieken niet van den Aartsvader Noah ſchynt te verſchillen. Zie hier ten naaſte by 't geen hy 'er van zegt. „ De Grieken verzekeren in hun verdichtzelen, dat de eerſte menſchen wreed en baldadig zynde, zonder trouw, zonder herbergzaamheid, zonder menſchelykheid alle door den Zondvloed omquamen, de aarde overvloed van water uit haar ſchoot hebbende voortgebracht; 't geen de rivieren deed zwellen en de zee met behulp van den regen overlopen, zo dat alles onderliep. Niets bleef 'er overig als Deukalion, die zich met zyn huisgezin en een paar beeſten van ieder ſoort, die hem vrywillig gevolgt waren, zo wilde als tamme, zonder elkander te verſlinden of hem eenig leed te doen, gered had. Dus dreef hy tot dat de wateren van de aarde weer weggeweken waren, en naderhand hielp hy het menſchelyk geſlacht weer bevolken. " Men moet niet zeggen dat de Grieken de H. Schrift over dit artikel hadden nageſchreven. De Geſchiedenis van den Zondvloed is een ſtip van de Wereld-hiſtorie, en niet van een enkel Volk, gelyk de Joodſche Natie was. Noah was de Vader der Hebreeuwen, der Grieken en aller andere Volkeren. De Hiſtorie van dezen Aartsvader moeſt tot ieder van deze Volkeren over gegaan zyn door die gene die 'er de Stichters van waren: maar deze Hiſtorie moeſt meer verbaſtert zyn by die gene, die 't langſte onbeſchaaft waren gebleven.

Watervloed van Ogyges.

Cœlius Rhodigin Lib. 9. cap. 23.

Wat den Watervloed van Ogyges aangaat, Cælius Rhodiginus merkt aan dat men in de Oude tyden Ogyges zelfs zo oud aanzag, dat men dikwils voor een ſpreekwoord zeyde, zo oud als Ogyges, om de afgelegenſte Oudheid te betekenen.

Het ſchynt ook dat men twee tyden kan onderſcheyden, waar in Frygiens, Egypte, het Attiſche land en het overige van Griekenland bevolkt zyn geweeſt, waar van de een die van Ceres en de Goden is, en de andere later als de Zondvloed.

Men onderſcheyd in de Heerſchappyen der Egyptenaren de tyden van de Koningen die Goden, van de Koningen die halve Goden, en de Koningen die Menſchen waren. Op dezelfde wyze onderſcheyd men op het Eyland Kreta en in Frygien de tyden van Rhea of de moeder der Goden, van Saturnus, Jupiter, enz. men word niets voor deze eerſte tyden gewaar, en deze tyden zelfs ſlaan zodanig op elkanderen, dat de Goden der Grieken die van de Egyptenaren en de andere Natien zyn, in plaats dat in de latere

eeuwen, de Koningen voor enkele menſchen erkent, gelyk Minos, enz. aan zekere landen eigen zyn, en niets met de andere volkeren gemeen hebben. Men zou hier uit, dunkt my, een drangreden kunnen halen, dat deze eerſte tyden die van den Oorſprong der Wereld zyn, die met alle Natien over een komende indrukzelen op ieder gemaakt hadden, zo dat ieder de overlevering van deze eerſte tyden behouden had, die om de waarheid te zeggen na verloop van tyd verbaſtert was, maar die evenwel voor zo ver den grond der zaken betreft een wezentlyk verband met die van alle de andere te zamen had. 't Geen ik zeg is zoo veel te klaarder, dat zo het waar was dat de tyden van Iſis en de eerſte Godheden later waren als de Zondvloed, men zou moeten zeggen dat 'er by de Natien geen denkbeelt ter wereld was overgebleven van alles wat 'er voorheen gegaan was. Nu heeft dit geen waarſchynelykheid.

Het zou zonder twyffel kunnen geſchied zyn dat de menſchen voor den Zondvloed zodanig vermenigvuldigt waren, dat zy toen reeds in Amerika waren doorgedrongen, en zich zelfs door al het overige bewoonbare land verſpreyd.

Van dien tyd af was miſſchien de geheugenis by de Egyptenaren behouden van dat Atlantiſch Eyland, waar van Plato ſpreekt. Want zo dit Eyland niet te enemaal verdicht was, was 'er niet minder als een Watervloed van noden om het te doen verzinken, gelyk de Egyptenaaren geloofden dat deſzelfs lot geweeſt was, of om het door een zo ruime uitgeſtrektheid van Zeên, die 'er het beſte gedeelte van verſlonden hadden, van ons af te ſcheyden. Maar nademaal Leſcarbot en de anderen, die van zyn gevoelen zouden zyn, daar geen diepen voetſtap van in de Oudheid kunnen vinden, waagt hy te veel dat hy Noah in Amerika *by geval of anderzins* doet ter wereld komen, en zyn giſſing een van die gene zynde die op geen vaſten grond ſteunen, verdient ook geen opmerking.

Men kan zelfs niet, ten zy uit lichte giſſingen, beſluiten, dat Amerika kort voor den Zondvloed bevolkt is geweeſt: men kan het, zeg ik, niet uit dit gebrek van alle zaken of uit deze onwetenheid der kunſten beſluiten, die de Wereld in haar kintsheid ſchynen te verbeelden. Voor den Zondvloed bouwde Kaïn het land, en dwong het om vruchten voort te brengen, Abel had Vee en gebruikte het tot kleding en voedzel. Tubalkain had zich beroemt gemaakt door allerly handwerken van yzer en koper, zegt de Schrift; het timmeren van de Ark door Noah, het bouwen van het gruwelyk gevaarte van den Toren van Babel, daar alle Volkeren deel aan hadden, wier aanſlag God verſtoorde, veronderſtellen in de eerſte tyden vele ontdekkingen en kenniſſen in de kunſten, die de eerſte Vaderen der Natien tot hun nakomelingſchap konden overzetten.

Evenwel onder de menigte van Amerikaanſche Volkeren vind men 'er die zo van deze kenniſſen ontbloot zyn, dat sommige zelfs het gebruik van 't vuur niet wiſten. Dit gebrek en deze onwetentheid zyn dan op zyn beſt niet als een bewys van hun luiheid

heid en vatzigheid: een taſtelyk bewys onzer dagen door het voorbeeld niet alleen van deze Amerikanen, maar van verſcheide andere Volkeren van Europe en Azia, die noch volmaakte barbaren blyven, ſchoon dichte by beſchaafde Volkeren wonende, wier omgang hen had kunnen leren met de Wereld omgaan, zo zy de moeite daar van niet ontzien hadden.

Ik twyffel evenwel niet of Amerika is kort na den zondvloed bevolkt geweeſt. Ik grond dit gevoelen op de Vergelyking die ik van de Zeden van deszelfs inwoonders ga maken met de oude zeden, die by hen gelyk in Azie en Europa niet verbaſtert zyn.

De tocht dien de verſcheyde Natien, die tot Amerika doorgedrongen zyn, daar heen gedaan hebben, is na allen ſchyn op verſcheyde tyden geſchied. De vers aangekomen hebbe de andere voortgedreven, dwingende hen hun plaats in te ruimen. Het ſchynt dat men er een ſoort van bewys van ziet, om dat de woeſte en de onbeſchaafſte genoodzaakt zyn geweeſt de oevers van de Noordzee in te nemen, en dat in tegendeel de welgemanierſte, gelyk de inwoonders van Peru en Mexiko zyn, op de oevers van de Zuidzee gebleven zyn, en minder van de plaats hunner eerſte oorſprong zyn afgeweken. Dit kan ook dienen om te bewyzen dat de tocht dezer Natien door de landen van Tartaryen geſchied is.

De oude geſchiedeniſſen maken gewag van een menigte Volkeren, die de drie delen van de bekende Wereld beſlagen hebben; en nademaal men 'er geen overblyfzel meer van zag, meende men reden te hebben om te oordelen, dat zy te enemaal uitgeroeit waren. De ontdekkingen der Ooſt en Weſtindien hebben ons de meeſte part dezer Natien, die men verdelgt geloofde te zyn, weder doen vinden. De zwarigheid zou zyn ze te onderſcheyden, om ze weer tot haar eerſten oorſprong te brengen. Ik geloof niet dat men het van ieder in 't byzonder kan ondernemen, zonder zo gek te zyn als die Schryver, die om een opvolging der Koningen van Spanje na te laten, opklimt van geſlacht tot geſlacht tot Adam toe.

De Giſſingen die men ontrent dit onderſcheyd maken kan zyn zo ydel en beuzelachtig, dat men by na nergens ſtaat op maken kan. En hoe zou men naauwkeurelyk zo wyd afgelegene Volkeren, en die tot nu toe zo onbekent zyn, kunnen onderſcheyden, daar geen eene Natie van Europa tot haar eerſte beginſelen kan opklimmen, zonder ons verdichtzels en ſprookjes op de mouw te ſpelden, daar de hoogmoed groter rol in ſpeelt als de waarheid.

De Volkeren van Amerika uit de Volkeren van Thracien, Scythien, Indien, Ethiopien of Lybien te doen voortkomen, is by na niets zeggen, om dat deze namen altyd een zeer ruime betekenis hebben, en dat zy altyd aan Landen gegeven zyn, wier grenspalen noch bekent noch vaſtgeſtelt waren; dat deze landen na malkander bewoont zyn door een menigte van Natien, die daar niet meer zyn, die zeer van elkander verſchilden, en noch meer van die genen, die daar hedendaags in zeer groten getalle zyn. Men zou

dan iets duidelyker moeten zeggen, en hier in bestaat de zwarigheid of de Onmogelykheid.

De verwarring der spraken was de eerste oorzaak van de scheyding der Menschen niet, 't was de menigte van deze Menschen zelfs, gelyk ons de Schriftuur te verstaan geeft. De verscheydenheid die God in hun taal invoerde diende niet als om ze te doen met die gene verenigen, die hen verstaan konden, en die zy konden verstaan.

De ontbering en de onkunde van verscheyde zaken, die de kunsten naderhand uitgevonden of tot volmaaktheid gebracht hebben, hebben veel bygebracht om hen te dwingen om tegens hun dank werkmiddelen van de voorzienigheid te strekken, die hen door al de delen van de Wereld wilde verspreyden. Men heeft maar de verscheyde nootdruftigheden te onderzoeken men zal er de verscheyde beweegredenen in vinden die zy hadden om zich in verscheyde Oorden te verplanten: men zal niet meer verwondert staan over deze schielyke en menigvuldige verhuizingen, waar van de geschiedenissen vol zyn, en men zal licht begrypen hoe verscheyde Natien van 't eene end der Wereld tot het ander verreyst zyn, zonder eenig gedenkteken van hun verblyf in de landen achter te laten, die zy 't eerst bezeten hebben en in de andere, waar door zy naderhand getrokken zyn.

De Volkeren die niet als van de jacht en de visschery, van de boomvruchten en kruiden leefden, konden niet lang blyven zonder zich te verdelen, zy hadden ruime en wyduitgestrekte landen van noden voor hun klein getal, anders hadden de bomen geen voetzel genoeg kunnen verschaffen; de wilde dieren, de bewoonde en al te volkryke landen vliedende, hadden noodzakelyk grote bosschen en aanzienlyke ruimtens van onbewoonde landen van noden om hun onderhoud te vinden. De staat dezer dwalende Natien quam met de zorg om Vee aan te queken niet over een, de lange tochten die zy doen moesten, de schrale landen die zy door moesten trekken, de dikke bosschen die zy moesten zoeken, en die niet als bittere kruiden voortbrachten, de honger daar zy dikwils aan bloot gestelt waren zou haar daar dikwils het einde van doen zien en al haar zorgen vruchteloos gemaakt hebben.

De Volkeren die een weinig stilder leven leidden, en die zich op den Veldbouw toe leidden, gelyk de Egyptenaren, de Frygiers de Hellenisten, quamen, om de waarheid te zeggen, gemaklyker aan de kost: maar deze kunst wierd ten eersten niet tot haar volmaaktheid gebracht; de landen niet met mist bezogt wordende wierden haast uitgeput, en dwongen hun bewoonders nieuwe te zoeken en op nieuws te zaajen.

Hier van daan hebben de Volkplantingen haar oorsprong gekregen, die eerst zonder zwarigheid toegegaan zynde allengsjes moejelyker wierden en zonder bloedstorten niet geschiedden 't zy dat die gene die men dwong zich elders ter neer te zetten hun land niet verlieten dan wanneer zy met geweld daar toe gedwongen wierden, 't zy dat zy noch groter zwarigheden vonden om zich in landen die reeds bewoont waren, ter neêr te zetten. Want zo

de Volkeren gedwongen waren zich dikwils op een droevige wyze van hun eige huisgezinnen te ſcheyden, zy zagen noch ongaarner dat laſtige buren hen van hun nooddruft quamen beroven en in hun Erfdeel vallen. Dit was het begin van die bloedige Oorlogen die de Volkeren elkander aandeden, de nood was 'er de eerſte beweegrede van; de ſtaatzucht der Vorſten, die naderhand hun eer ſtelden om alles aan hun gebied te onderwerpen, maakte deze Oorlogen noch wreder en hielp Natien verſtrojen die hun geen tegenſtand konden bieden, en die geen luſt hadden om zich te onderwerpen.

In deze Oorlogen hadden die gene die de meeſte toebereydzelen tot hun onderhoud konden bezorgen, wanneer zy op den Vyand aantrokken, gemeenlyk voordeel op die gene, die om zo te ſpreken niet als van de punt van den degen leefden. Maar deeze hadden in hun rampen deze vertrooſting, dat zy voor den Vyand wykende niet veel byzonders verloren. Enige holen of ſtroje hutjes, huisraad van Aarde of van ſchorſſen van bomen waren maklyk te herſtellen, al hun geluk was aan hun perſoon verknocht. Zy vonden in hun vlucht dikwils voordeel, mits dat die hun argſtond en dat zy daar in geen tegenſtant ontmoetten. Want die geene aangaat die warmer gezeten waren, hun Overwinnaars droegen zorg van ze te verplanten, gelyk Nebukadnezar en Salmanaſſar de Joden overvoerden, en 't wierd naderhand het gebruik der andere Koningen van Perzien, der Mediers, der Aſſyriers, en der Egyptenaren waarvan men menigvuldige voorbelden in Herodotus kan vinden en in de andere ſchryvers die van dien tyd geſproken hebben. Deze dus verplante volkeren namen de zeden en gewoontens van hun Overwinnaars aan, wanneerzy onder hen vermengt wierden, of wel zy wachtten een gunſtige gelegentheid, om het juk af te ſchudden, wanneer zy er van onderſcheyden waren en noch een lichaam in 't byzonder uitmaakten.

Lib. 4. Reg. Cap. ult. item 4. Reg. Cap. 17.

De eerſte dezer Volkplantingen zyn door Noach en zyne kindere geſchied. Mozes geeft ons een nette geſlachtlyſt van de kinderen van dezen H. Aartsvader, van de landen waar in zy zich verdeelden, en van de Volkeren, uit hun bloed geſproten: maar de verhuizingen merendeels later als Mozes tyd, en onder de grote Heerſchappyen geſchied zynde tot het verval van het Perſiaanſche ryk toe, zo is het gebeurt dat in deze menigvuldige Verhuizingen de Volkeren vermengt zyn, en dat de afkomelingen der drie geſlachten van de kinderen van Noah ten delen in elkanders erfdeel gekomen zyn.

Geneſ. c. 10.

Giſſingen uit de woorden der Uitheemſche ſpraken.

Miſſchien zouden wy een netter kennis van de verſcheyde Volkeren hebben, zo de ſchryvers, die er van geſproken hebben, ons een grooter getal woorden van hun Oorſpronkelyke talen bewaard hadden: maar ſchoon men 'er miſſchien enige van kan onderſcheyden, gelyk ik in 't vervolg zal doen zien, kan men er evenwel by na geen ſtaat ter wereld opmaken, om dat zy er te weinig hebben aangevoert, en dezelve by na alle verminkt. Ik zeg het zelfde van de namen die tot een ganſch Land of Volk behoren. Want al waren zelfs deze namen voor 't meeſtegedeelte niet onbepaalt en

te

te algemeen geweest, gelyk die van *Ilinezen* dat Menschen betekent, en die van *Karaïben* dat oorlogszuchtige Menschen zeggen wil al waren zelfs die gene, die een nader betekenis gaven, de verandering niet onderworpen geweest, gelyk die van *Gentageronnon* en van *Onnontageronnon*, dat is te zeggen *Bewoonders van Weyden* en *Bewoonders van 't Gebergte*, namen die niet meer dienen kunnen wanneer de Volkeren, die dezelve voeren, van woonplaats verandert zyn; en die van den een op den ander kunnen overgebragt worden; de Schryvers hebbenze ook vermomt met die in hun eige taal te willen overbrengen. Plato zegt, dat Solon in zyn verzen de namen van uitheemsche Volkeren willende inlassen, zich daar ontrent zeer verlegen vond: maar ziende dat de Egyptenaren, die 'er 't eerste van gesproken hebben, die in hun eige taal hadden overgebracht, na 'er de betekenis van te hebben doorgrond, moedigde hem dit aan om hun voorbeeld te volgen, en ze in 't Grieks te verkleden. Plato deed het zelfde als Solon, en hun voorbeeld wierd van alle anderen gevolgt. Plato in Orita.

Dit is het eenigste ongelyk niet dat de Grieken in 't byzonder de Historie aangedaan hebben, schoon zy alles van de Barbaren, de Egyptenaren, de Chaldeers en de Feniciers geleert hebben, 't zy ontrent den Godsdienst, 't zy ontrent de Tydrekening, gelyk Herodotus, de oudste hunner Geschiedenis-Schryvers het zelfs bekent; zy hebben zich alles door een belachelyken hoogmoed willen toeeigenen, gelyk Euzebius van Cezarea het hun verwyt. Herod. lib 2. n. 49 & seq

Op deze wyze hebben zy zo dikken nevel over de kennis der tyden, die zy gants door een gehaspelt hebben, gebracht, als over de godgeleertheid der Ouden, die zy in buitensporige verdichtzelen verkeert hebben, die voor hen en hunne Goden niet als de uiterste varachting konden inboezemen. Zy schreven de meeste zaken niet als op het gemene gerucht, en om zo te spreken op een horen zeggen. Hier door bedrogen zy zich en bedrogen anderen, zegt Megasthenes in het afgebroken stuk van het boek dat wy onder zyn naam noch hebben; over het oordeel der tyden en Jaarboeken van de Perzen. Pauzanias bekent dat zy weinig met elkander over een komen, en dat zy het overal niet eens zyn ontrent de zaken, die tot den oorsprong behoren. Ook zyn de meeste Schryvers daar zo wars van, dat ze de eerste tyden in hunne verwarring latende steken hun Geschiedenis niet als op zekere bepaalde Tydstippen beginnen, om gene verdichtzelen te zeggen. Euseb. Præpar Evan. Lib. 10 Cap. 4. & seq. Megasthenes fragm. Pausanias in Arcadicis.

De gewoontens en Zeden der Natien zouden ons tot een nader kennis kunnen geleyden door de Vergelyking dezer Zeden en gewoontens. Maar onder deze Gewoontens waren er algemene, op de eerste denkbeelden gegrond die de Vaders der Volkeren hun kinderen hadden overgelevert, en die by de meeste byna zonder enige verbastering behouden waren, of ten minste zonder een zeer tastelyke verbastering, niet tegenstaande dat zy ver van malkander afwoonden en weinig gemeenschap met elkander hielden. Zodanig zyn de denkbeelden die met de meeste gebruiken van het dagelykse leven over een komen. Zekerlyk uit deze kan men niets besluiten. Ook zal ik in de Vergelyking die ik maken moet geen Gissingen uit de gewoontens.

zwa-

zwarigheid maken van de Gewoontens van wat voor Volkeren het ook zyn mogen aan te halen, zonder daar enig ander gevolg, uit te willen trekken als de enkele overeenkomst dezer Gewoontens met die van de eerste Oudheid.

Kenlyke trekken die dienen kunnen om de Volkeren van Amerika te onderscheyden.

't Zou dan niet zyn als op enige duidelyke en kenlyke trekken van nieuw ontdekte Volkeren, met die der oude Volkeren vergeleken, waar van ons de Geschiedenissen enig denkbeelt hebben overgelaten dat men enige gissingen zou kunnen wagen, deze kenlyke trekken by malkander leggende, en met andere vergelykende.

Duidelyke en kenlyke trekken noem ik eenige zonderlinge gebruiken en die zo gemeen niet zyn. Zodanig is by voorbeeld, de gewoonte die de Mannen by zommige Volkeren hadden, van te bed te gaan leggen, wanneer hun Vrouwen gebaard hadden, van zich daar in door hunne Vrouwen zelfs te doen oppassen, en zich door haar te doen plegen, gelyk men op alle andere plaatzen de Vrouwen gewoon is te doen. Want schoon dit gebruik een gebruik van Godsdienst is, was het doch zeer zonderling. Nu vind ik het by de Iberiers of eerste inwoonders van Spanje, ik vind het by de oude inwoonders van het Eiland Korsika, het was by de Tibareniers in Azien: het is hedendaags in enige van onze Provintien dicht by Spanje leggende, daar zulks *broejen* genoemt word, men vind het ook ontrent Japan en in Amerika by de Karaïben en de Galibis. Zou men niet kunnen vermoeden uit een gebruik dat zo zonderling schynt, dat het van die eerste Volkeren tot deze laatste is overgegaan; zoo veel te meer om dat Strabo en de meeste Schryvers ons den weg banen, die de Iberiers die uit Azie in Spanje, van ouds Iberie genaamt, gekomen waren, gehouden hebben, om weer uit Spanje na Azien te keren, daar deze zelfde naam van Iberien 't land dat zy besloegen bygebleven is. Hebben zy zich niet van daar na Amerika kunnen begeven?

Strabo lib. 3. *Diod. Sic lib.* 5 *Appoll. Rhodus.* *Histoire Morale des Antilles. c.* 23. Strabo lib. 1 p. 42.

Amazonen.

De Zeden der Amazonen zyn al te zonderling, en duiden een Volk al te zeer uit, om zich daar in te kunnen vergissen.

De eerste onderrechtingen die 'er ons de Geschiedenis van geeft zyn van de vrouwen van Lybie, die zich na Pallas humeur schikten en ten oorlog dienden, daar deze vreeslyke Maagt een kunst van gemaakt had op de oevers van den Nyl of van het Meer Triton, daar zy geboren was: en van die Menaden of Bacchanten, die Dionisius, Koning van Lybien, met de Saters en Koribanten in zyn tochten volgden. Diodorus van Sicilien verbeelt ze ons als meestressen van de wydafgelegenste landstreken van Afrika. 't Is waarschynelyk dat inderdaad die gene daar haar oorsprong van hadden, die zich aan den Tanaïs ter neder sloegen, nademaal Herodotus haar als vremde by de Sarmaten doet verschynen, die zy tot mans namen, en wier spraak zy genootzaakt waren te leren, om dat deze de hare niet begrypen konden. Zy zetten de grenspalen van haar ryk zeer ver uit, dat volgens Diodorus Siculus zich van de uiterste einden van Lybie tot den vloed Kaïkus in Asie uitstrekte. Hypsila en de vrouwen van Lemnos, die op een nacht, dat zy de kans klaar zagen, haar mans den hals afsneden, waren

Diod. Sic. lib. 3. *p*9

Herod. lib. 4 *n.* 114.

ren zonder twyffel van dit slag, of wilden haar navolgen.

De Ondernemingen der Amazonen op Peleponnezus waren niet gelukkig, en hier van daan nam haar ondergang een begin: zy wierden door den Griekschen Herkules en door Thezus overwonnen, Penthesilea slaagde niet in het beleg van Troje, daar zy door Achilles, zo men den Dichteren geloven mag, wierd omgebracht.

Apoll. Rh. lib. 1 N. 135. Apollodor. lib. 1 Plutarch. in Thes. Diod. Sic. p. 163.

Daaar word ook van Thalestris gesproken, die Alexander ging bezoeken, en van die gene die by de Kaspische Zee overwonnen wierden, strydende met andere barbaarsche Volkeren in 't hondert tegen de benden van Pompejus, die Mithridates vervolgde. Plutarchus zegt dat deze Veldheer onder de doden het lichaam van enige dezer heldinnen liet zoeken, maar dat men er geen een vinden kon, schoon men verscheyde van haar uitgeschudde klederen en wapenen vond. Zedert dien tyd vind men er niet meer van gewaagt, en misschien zoude wy deze geschiedenis voor verdicht aanzien, gelyk Strabo zelfs deed, zo men by onze tyden niet verzekert was, dat op de oevers van de rivier *Maragnon of der Amazonen* noch van deze heldinnen gevonden worden, die een eer stellen in Oorlog te voeren, van de Mannen afgescheyden leven, zich dagelyks oeffenen om met den boog te schieten, niet als de meisjes by zich behouden, en de jongens ombrengen of aan de vaders wedergeven op gezette tyden dat zy by malkander komen. Vader Lamberti van de Order der Reguliere Priesters, en zendeling van Kolchis, beweert dat 'er noch Amazonen onder de woeste Natien zyn, die den Kaukasus bewonen.

Coint. Smyr. Lib. 2. Quint. Crut. lib. 6 Cap. 10. Justin. lib. 12. p. 108. Plutarch. in Pomp. Strab. lib. II. p. 348.

Daar worden hedendaags noch Amazonen gevonden.

De geleerde Huet meent dat de Amazonen uit Afrika na Amerika zyn getrokken, maar zyn gevoelen ontrent dit stuk is niet beter gegrond, als dat 't geen hy over den Oorsprong der Peruvianen heeft, die hy van de Zwarten der Ryken van Guinea en Angola doet herkomen.

Relatione della Colchide, cap p. 28 p. 200, 201. Huet, Demonstr. Evang. Prop. 4 cap. 7, Subfin.

Zo er Vrouwen van een Mannenmoed gevonden worden, die een eer in het Krygshandwerk stelden, dat niet als den Mannen schynt te passen, daar worden ook zulke laffe Mannen gevonden, dat zy als Wyfen leven. By de Ilinezen, by de Siouzen te Louisiana, te Florida en in Jukatan zyn er jongelingen die een Vrouwe gewaad aantrekken, dat zy al hun leven behouden en die het een eer achten zich tot al haar bezigheden te vernederen; zy huwen, nooit zy wonen al de oeffeningen by daar de Godsdienst schynt deel in te hebben, en dit buiten gewone levensgedrag doet hen voor luiden van een verheven rang en die boven het gros der menschen zyn aanzien. Zouden dit dezelfde Volkeren niet zyn als de Aziatische Aanbidders van Cybéle, of deze Oosterlingen daar Julius Firmikus van spreekt; die, de eene aan de Goden van Frygie, de andere aan Venus Uriania, Priesters toewydden, die zich als Vrouwen verkleedden, die zich aan een verwyfde troni gewenden, die zich blanketten, en hun ware kunnen onder de ontleende gewaden van die gene die zy met kracht en geweld wilden nabootzen, verborgen.

Mannen in Vrouweklederen.

Julius Firmicus Lib. de Errore Prof. Relig.

Het gezicht dezer Mannen in Vrouwe klederen verbaasde de Euro-

Te on-

recht door de Europeers voor Hermafrodieten aan gezien.

ropéers, die 't eerst in Amerika aanlandden. Nademaal zy de beweegredenen van dit slag van herschepping niet doorgrondden, beeldden zy zich in dat het luiden waren, die beyde de geslachten gemeen hadden: in derdaad onze oude Reysverhalen noemen hen niet anders als Hermafrodieten of Manwyven. Schoon de Geest van Godsdienst, die hen dezen staat doet omhelzen, hen als buiten gewone menschen doet aanzien, zyn ze evenwel wezentlyk onder de Wilden zelfs tot die verachting vervallen, waar in oudtyds de Priesters van Venus, Urania en Cybele waren; en 't zy zy zich in de waarheid deze Verachting op den hals hebben gehaalt met zich aan schandelyke minnedriften over te geven, 't zy dat de onkunde der Européers ontrent de oorzaken van hun aangevaarden staat, tegen hen quade vermoedens deed opvatten, deze vermoedens wortelen zo diep in hun gemoed, dat zy 't allernadeligste wat men denken kon verzonnen, en deze Verbeelding ontstak zo zeer den yver van Vasko Nugnes de Valboa, een Spaans Hopman, die het eerst de Zuiderzee ontdekte, dat hy er een groot getal deed omkomen, hitzende op hen die razende Doggen aan, waar van die van zyne Natie zich bedient hebben, om een groot deel der Indianen te verdelgen.

Vasko Nugnes de Valboa brengt een groot getal daar van wredelyk om hals.

Lopes de Gomara, Hist Generaal liv. 3.

VYFDE HOOFTSTUK.

Giffing over den Oorsprong der Karaïben van de Antilles.

Herod. lib. 1. *n.* 146.

HErodotus verhaalt een zeer zonderling geval, waar uit men eenig licht over den Oorsprong der Karaïben van de Eylanden Antilles zou kunnen halen. Hy zegt, dat onder de 12 Volkeren, die uit Eubea na Jonien trokken, van waar zy deszelfs eerste inwoonders verjoegen, die gene die uit het Prytaneum van Athenen gekomen waren, hun Vrouwen in hun land gelaten hebbende, daar zy niet van zins waren weer na toe te keren, een inval in Karien deden, en dat zy'er zich meester van gemaakt hebbende, zy al de Mannen zonder onderscheyd van ouderdom ombrachten, sparende de Vrouwen niet als om die ten wyve te nemen. Deze Vrouwen tot de droevige keur gebracht van om te komen of de wet van den Overwinnaar te ondergaan, wilden noch liever deze laatste party kiezen; maar razende van wanhoop deden zy een Eed van nooit met haar mannen te eten, en ze nooit by hun namen te noemen; en zy maakten een Wet van dit gebruik tot haar nakomelingschap te doen overgaan, lerende de kinderen, die uit deze huwelyken zouden spruiten, dat zy dusdanig te werk gingen, om dat haar Overwinnaars haar Vaders, haar Mannen en haar Kinderen hadden omgebracht. De Vrouwen der Karaïben eten ook nooit met haar mans, zy noemen ze nooit by hunne namen, en zy dienen hen als of zy hunne slavinnen waren. En dat het zonderlingste is, is dat zy een gants andere spraak hebben als haar Mans, gelyk na allen schyn de Karische Vrouwen hadden, die vremd waren aan deze Volkeren uit Eubæa gekomen, die haar land verwoesten.

Men zou 'er by kunnen voegen dat men noch eenige overeenkomst vind tusschen den ouden naam van Kariers en dien van Karaïben,

raïben, gelyk zich de Wilden, waar van ik spreek, hedendaags noemen. Deze Wilden verhalen zelfs dat zy hunne vyanden verwonnen en alle verdelgt hebbende, niet als de vrouwen en dochters spaarden, en zy zeggen, dat dit de oorzaak van de verscheydenheid der sprake is, die tusschen de twee kunnen gevonden word: maar nademaal 'er van een misschien zeer oude geschiedenis gehandelt word, en daar zy geen Tydrekening van hebben, schynen zy te veronderstellen dat de Vrouwen uit die landen, afkomstig waren, die zy hedendaags bezitten, en daar zy zelfs vreemdelingen in waren. Dit is de oorzaak geweest, waarom de Vader du Tertre en de Predikant Rochefort, dewelke onderstelden, dat deze geschiedenis verzer was, als zy misschien inderdaad is, over den oorsprong dezer volkeren getwist hebben; de eerste doet ze van de Galibis of Karaïben van 't vaste land, en de andere van de Apalachieten, een Volk van Florida, afstammen.

Du Tertre, Hist. Naturelle des Antilles, Traité 7 Ch. 152. *Rochefort, Hist. Morale des Antilles, liv.* 2. *Ch* 7.

De Natie der Eskimenzers, die van den 52 graad Noorderbreete tot den 60 woont, tusschen de baai van Hudson, en het naauw van Belle-Isle, waar door het land van Labrado, van het Eiland Terre-Neuve gescheyden word, heeft zulke zonderlinge gewoontens en die zo weinig met die der andere Wilden schynen over een te komen; hun wezen zelfs verschilt zo veel van dat der andere Natien van deze ruime landstreek, dat het schynt dat men zich niet vergissen kan met te zeggen dat zy ook een gants verschillende oorsprong hebben. Zy zyn groot, welgemaakt, blanker als de andere Wilden; zy laten hun baard groejen; zy hebben gekrult hair en snyden het onder de oren af, byna alle hebben zy het zwart, maar zommige blond en eenige andere ros, gelyk de Noordlyke Volkeren van Europa.

Van de Eskimenzers.

Zy zyn veel blanker als de andere Wilden.

De naam van Eskimenzers die men hun gegeven heeft, schynt van het woord Eskimantzik van daan te komen, dat in de Abenaquische spraak menschen betekent *die raauw vleesch eten*. Om dat enkel en alleen van de jacht en 't visschen levende, zy het vleesch der dieren en de visschen gants raauw en bloedig eeten. Men heeft willen beweren dat zy met het vuur niet wisten om te gaan, maar de Europeers, die ze van dichter by bekeken hebben, hebben het tegendeel ontdekt. Het scheen zelfs dat zy daar een Godsdienstige eerbied voor hadden, dat uit de ongerustheid bleek die zy betuigden ter oorzaak van een Matroos, die om zyn pyp aan te steken, een koole vuurs genomen had, die hy omze te vrede te stellen genoodzaakt was weer op haar plaats te leggen. Zy bedienen er zich ook van in keuken, want schoon zy niet schromen raauw vlees te eten, laten zy het evenwel half gaar koken, wanneer zy daar gelegentheid toe hebben, in aarde of stene potten en ketels, of wel zy laten het in de zon drogen, om het tot meel te malen en 'er een soort van pap af te bereyden.

Waar die naam van daan komt.

De Wilden geven hun noch een anderen naam, zoo veel als *Vluchtelingen* betekenende, niet dat zy niet dapper zyn, maar om dat zy zeer levendig en ongerust van geest zynde en een gedurige vrees zyn en altyd in alarm, vermydende zo veel zy kunnen allen omgang met alle andere Natien. De Heer Joliet, die het eerste Mis-

Zy vermyden zo veel zy kunnen allen om-

gang met andere Natien. Miſſiſſipi ontdekt heeft, en de Heer Konſtantyn zyn die onder de Franſſchen, die 'er 't naaſt zyn by geweeſt. Zy zyn ook eens van zelfs op het fort van Myn Heer de Courtemanche gekomen, maar de handel die men met hen gedreven heeft is zo zeldzaam geweeſt en met zo veel voorzorg en argwaan van beyde kanten toegegaan, dat men geen omgang genoeg met hen gehad heeft om ze wel te kennen.

Wat hier van de oorzaak is. Men kan niet twyffelen of zy hebben eertyds met de Biskajers omgegaan, die de eerſte Volkeren van Europa zyn, die deze kuſten hebben wezen bezoeken daar zy gongen viſſchen; en men heeft enige reden om te geloven dat eenig verraad, dat deze tegens hen gepleegt zullen hebben, hen ſchuw gemaakt heeft, want zedert dien tyd mishandelen ze al de Europeërs die in hun handen vallen. Men zegt zelfs dat zy ſtil de Kabels van hun Schepen aan ſtukken hakken, om ze op de kuſt te laten vergaan, en dat ze zomtyds ſtout genoeg zyn om ze aaan te vallen en ze meê te nemen.

Hun oorſprong. Daar zyn 'er die beweren, dat de Natie voortgeplant is door de Schipbreuk van eenig Biskaais Schip, en dat zy bygevolg haar oorſprong verſchuldigt is aan deze zelfde Volkeren van Europa, over wie zy naderhand reden hebben gehad om te klagen, maar 't geen men van hun gewoontens heeft kunnen aanmerken, overtuigt my dat zy een veel ouder oorſprong hebben. Ik zou eerder geloven dat zy in oude tyden uit de Brittanniſche Eylanden of de Orkades zyn voortgekomen, en zo zy niet enige overblyfzelen van Afgodery en Bygeloof hadden, zonder dat 'er onder hen enige voetſtap van 't Chriſtendom te zien is, zou men miſſchien kunnen zeggen dat zy van deze Kambriers afgeſtamt zyn, die het Land van Walles op het einde der 12. Eeuw verlatende, nieuwe landen na de kant van 't Weſten gingen zoeken, onder het geleyde van een hunner Vorſten, Madok genaamt, en Zoon van Owen Guynedd, waar van in de Hiſtorie van Kambrien van David Pouwel geſproken word: zo anderſins de Reyzen van dezen Madok niet te enemaal verdicht zyn. Ik zal op zyn plaats van de Woonplaatzen der Eskimenzers, van hun kledingen, kanen en praauwen ſpreken.

Volgens het gevoelen van den Schryver.

David Pouvel, Hiſt. Cambriæ ad annum 1170.

ZESDE HOOFTSTUK.

Reuzen. De geſtalte der Reuzen en der Dwergen ſpreekt voor hen, zo veel als de duidelykſte gewoontens voor anderen zouden kunnen ſpreken. De Schrift gewaagt dikwils van menſchen van een onmatige lengte, die kinderen van Enakim waren, en in het land van Kanaan woonden. De Ongewyde Hiſtorie en de fabelen hebben hun gevecht met de Goden ook beroemt gemaakt. Akoſta, de Inka Garcilaſſo de la Vega, en verſcheide andere verzekeren dat zy in Peru woonden, daar zy Gods toorn op hun haalden, die hen de zwaarte van zyn hand en het gewicht zyner Wraak op een buitengewone wyze deed gevoelen. Daar zyn noch hele volkeren van Reuzen, zegt men, in de zuidelyke landen, die na allen ſchyn uit den zelfden ſtam zyn voortgekomen.

De

De Pygmeen of Dwergen, wier gevechten met Herkules, die ze verdelgde, de Dichters ons hebben opgezongen, zyn misschien zo versiert niet als men zich zou inbeelden. Ik wil wel geloven dat de Poëtische vryheid iets van hun gestalte heeft afgenomen, maar zonder van de Samojeden te spreken, die zeer klein zyn, Paulus Jovius plaatst in 't Noorden van het Moskovitische Lapland en het Oostersche Tartaryen een Natie van Dwergen. Volgens het verhaal eeniger Indianen moeten 'er eenige diergelyke volkeren in het Noorden van Amerika zyn: 't Is eenige jaren geleden dat de Wilden een man van een zeer kleine gestalte in Hudzons baai brachten. Deze scheen niet verwondert te zyn het fort der Franschen en de schepen der Europeanen te zien, en hy deed verstaan dat hy iets diergelyks in het land had gezien, waar uit hy getrokken was toen hy gevangen wierd. Een meysje van de Natie der Eskimenzers, die in 't jaar 1717 gevangen wierd, en in de sterkte gebracht die de Heer de Courtemanche op de kust van Labrador had opgerecht, daar zy tot in 1720 gebleven is; onderwyl fransch genoeg geleert hebbende om zich te doen verstaan, verzekerde dat 'er gehele Volkeren van kleine menschen waren, drie voet hoog en wier vrouwen noch kleinder waren; dat de kleine menschen slaven van de grote waren, en zich gelukkig achten als men hun een teug zoet water gaf, om dat zy door den bank niet als zout water drinken, gelyk de Eskimenzers.

Paul. Jovius, lib. de Legatione Moscov.

Men zou zich noch minder kunnen vergrypen ontrent den oorsprong van zekere Natien die noch meer getekent zyn, gelyk die daar Plinius, Solinus, Pomponius Mela, enz. van spreken na Ktesias en de andere oude Schryvers die van Oost-Indien geschreven hebben, zo zy hedendaags in Amerika gevonden wierden. Deze Schryvers hebben ons zulke wonderlyke Schepzels van menschen verbeeld, dat zy ons niet hebben kunnen overtuigen, noch den naam van fabelachtige Schryvers ontgaan, die voor vermaak wat sprookjes verdichtten, of die zich door een gekke lichtgelovigheid lieten verleyden. Waar over Strabo, die tot het ander uiterste vervalt, gemeent heeft te kunnen de gekscheren. Maar al hadden zy schoon de waarheid gezegt, zy spraken van een zo wyd afgelegen land, en dat toen zo weinig bekent was, en zy zeyden 'er toen zo wonderbaarlyke dingen van, dat zy daarom niet te eer zouden hebben gelooft geworden, zo zeer was 't geen zy zeyden buiten alle waarschynelykheid.

Verscheyde wanschape Volkeren.

Plin lib. 7. Cap. 2. Solin Cap 44. Pompon. Mela lib. 1 Ctesias frag. ex Indicis.

Strabo Lib. p. 48.

Wie zou inderdaad hebben kunnen geloven dat 'er Natien van menschen zyn met Hondskoppen, van menschen zonder hooft, van menschen wier oren tot op de hielen hongen. Van Arimaspen of menschen met een Oog, van menschen die maar een Been hebben; van gantsche Volkeren daar de vrouwen maar eens baren; en daar de kinderen met zulke gryze haaren ter wereld komen, als zy in een hogen ouderdom zyn kunnen; van menschen eindelyk waar van de eene geen neus hebben, andere geen mond noch aarsdarm, die niet eten en op een gants andere wyze als andere menschen hun voedzel ontfangen. Ook hebben enige Schryvers, gelyk Herodotus en Mela, de meeste part dezer Wanschepzels, verno-

onderstelt zynde dat 'er zodanige waren, eer onder de beesten als onder de menschen getelt. De meeste andere die 'er van geschreven hebben, blyven geen borg voor deze geschiedenissen, en spreken 'er niet als op de goede trouw van een ander, daar zy misschien zelfs niet te veel op vertrouwden. Daar is niemand als Plinius die ons deze wonderen schynt te willen opdringen, zeggende dat 'er vele zaken zyn die men als onmooglyk aanziet, eer de Ervarentheid geleert heeft dat zy in der daad mooglyk zyn: en dat men al zo ongelovig zou zyn ten opzicht der Ethiopers, zoo men 'er nooit gezien had, als men zou kunnen zyn ten opzicht van alles wat hy te zeggen had.

Herodotus lib 4. n. 191. Pomp. Mela. loco at.

Plin. lib. 7. Cap. 1.

De Beschryvers van de eerste Westindische Reystochten hebben ons alzo ongelooffelyke vertellingen gedaan; wy zien 'er gedaantens van menschen met wanschapen oren, en wiens vermaak is dezelve door het yslelyk gewicht van de oorringen, die zy 'er aanhangen, langer te rekken. De Laat spreekt van een volk daar de Manlui borsten hebben die hun tot op de dyen vallen, zo dat zy genootzaakt zyn dezelve op te binden en rontom hun lyf te winden, wanneer zy lopen willen.

Joan. de Laet Indiæ Occid. lib. 17. Cap. 7. Idem lib. 15. Cap. 3.

Wouter Raleigh plaatst een talryk volk van menschen zonder hooft in Guyana. Jacques Carthier, die na allen schyn nooit Ktesias noch Plinius gelezen had, zegt ons op het verhaal van een Wilden man, dat 'er tegens het Noorden Volkeren waren die niet aten, Volkeren die maar een been hadden, en anderen daar men al zulke ongelooflyke dingen zag, die te lang zouden zyn om te verhalen. Deze zelfde Wilde dochter, waar van ik zo even ter oorzaak van de Dwergen gesproken heb, verzekerde op de zelfde wyze, dat 'er behalven deze kleine mensjens noch andere van een yslelyke lengte en dikte waren, die hun gevoeg door den mond deden, en van onder de schouder pisten; zommige die maar ene dy hadden, een been en een zeer breden voet, twee handen aan eenen arm, een plat hooft en lichaam, een kleine neus, ogen en mond, en die hier by de beste duikers van de wereld waren; en dat de Eskimenzers zich van die gene die zy tot slaven maakten bedienden, om van den grond der zee op te halen, 't geen zy ingeslokt had, wanneer de Europeesche schepen op hun kusten schipbreuk leden. Andere, om kort te gaan, die een uitermaten zwart gezicht hadden, den neus en de lippen zeer dik, en hairen die van de geboorte af gants grys zyn, gelyk het hair der dieren die in landen geworpen worden die by na altyd met sneeuw bedekt leggen.

Walter Raleigh in descript. Guianæ. Ind. Occid. parte 8.

Ik keer weder tot het geen ik flus gezegt heb dat alwaren zelfs deze verhalen waar, zy schynen evenwel zo verdicht en zo weinig waarschynelyk, dat zy niet verdienen gelooft te worden als na dat men na de naaukeurige ontdekking dezer Volkeren zodanig verzekert was dat zy 'er zyn, dat wy 'er niet meer aan twyffelen konden zonder ongelyk te doen aan een groot getal van personen wier getuigenis onberispelyk scheen.

Wat my aangaat ik heb altyd voor fabelen aangezien 't geen de oude Schryvers en de opstelders van de Reystochten van Amerika ons

ons van deze wonderbare volkeren verkeren verhaalt hebben, en ik heb my nooit kunnen verbeelden dat de oude in 't byzonder ons dezelve in alle ernst voor wezentlyke Volkeren wilden verkopen, of ten minsten zo 'er geweest zyn die daar lichtgelovig genoeg toe waren; zy zullen door den naam dezer Natien bedrogen zyn geweest: bynamen die hun door hun buren en vyanden gegeven waren, welke door deze beeldsprakige uitdrukkingen wilden te kennen geven, hoe weinig zy dezelve achten, op de zelfde wyze als hedendaags de Chinezen, die menen dat zy de verstandigste luiden van de wereld zyn, zeggen, dat zy de enigste zyn die twee ogen hebben, dat al hun buren blind zyn, maar dat de Europeanen, die hun enige schranderheid hebben laten blyken, een oog hebben, zo dat zy ons op de zelfde wyze aanzien als de Oudheid de Cyklopen verbeeld.

Het zelfde Vonnis had ik in 't byzonder over de menschen zonder hoofden geveld, niet tegenstaande het geen men hier over in een Sermoen leest, dat onder die van St. Augustyn gevonden word, en dat dezen Vader wel opgedicht konde zyn. Maar een of twee gevallen, nu onlangs gebeurt, hebben my verplicht, myn oordeel op te schorten, of zelfs myn denkbeelden daar op te hervormen. *Aug. Serm. 37. ad Eremit.*

Het eerste dezer voorvallen is gehaalt uit de laatste brieven die wy uit China gekregen hebben. Daar in word verhaalt, dat de grote Keyzer, die zedert zo langen tyd dit wyd uitgestrekte ryk met zo veel roem bestiert, gemeenzaam met den Hr. Mezza Barba, Patriarch van Alexandryen, en Legaat van den H. Stoel, by dezen Vorst pratende, hem verscheide vragen deed, ontrent de wyze van rechtspleging in Europa, waar op de Legaat volkome na deszelfs genoegen geantwoord hebbende: „ wat my aangaat, zeyde „ de Keyzer, ik ben volgens de Staatswetten verplicht de dood- „ vonnissen te tekenen, maar zedert meer als 60. jaar dat ik op „ den troon ben, heb ik altoos grote moeite gehad om de dood van „ een myner onderzaten te onderschryven, en ik heb 'er my altyd „ van verschoont, zo veel ik heb kunnen doen zonder de Wetten „ van 't ryk te schenden. Zie hier een voorbeeld daar van, zeide hy. Voorval waar uit beweezen schynt te kunnen worden dat 'er noch menschen zonder hoofden zyn.

„ Enige jaren geleden hadden enige myner onderzaten een ge- „ rucht uitgestroit, dat zy menschen zonder hooft gezien had- „ den, wier ogen op de borst, en de mond op den maag stond: „ dit verwonderlyk nieuws veroorzaakte een beweging in de ge- „ moederen, die de Mandarynen meenden te moeten stuiten, uit „ vrees dat dit enige opschudding in den staat mochte verwekken. „ Zy deden de uitstrojers van dit gerucht gevangen nemen, maakten „ hun proces op, en verwezen ze ter dood. Het Vonnis my ge- „ bracht zynde, dacht my dat dit een van die gelegentheden was, „ waar in ik de uitvoering daar van kon opschorten. Ik deed het, „ en ik was 'er in het vervolg zeer wel voldaan over, want enigen „ tyd daar na de Noorder Tartaren myn Onderzaten, die te Pe- „ king gekomen waren, hier over ondervraagt hebbende, bevestig- „ den zy my 't geen de eerste gezegt hadden, en verzekerden my,

„ dat zy enige dezer Wangedrochten gezien en gedood hadden."

Twede voorval tot bewys hier van dienende.

Het twede geval is te Kanada geschied, daar zich voorleeden jaar een diergelyk gerucht onder de Wilden verspreydde, by wie de ongehoortheid van de zaak geen minder verwondering als by de Chinezen verwekt heeft. Een Irokois, zeggen zy, in den herfst of de Winter van het jaar 1721. op de jacht zynde, wierd een van deze Wanschape Menschen gewaar; en 't zy niet genoeg onderscheydende wat het wezen mocht, hy het van ver voor een wild dier aanzag, 't zy dat het gezicht van een zo zonderling voorwerp hem enige schrik veroorzaakt had, hy schoot op hem en doodde hem. Vervolgens genadert zynde om hem met meer aandacht te beschouwen, zag hy een man zo als ik deze hoofdeloze menschen beschreven heb, en 't geen zyn verwondering vermeerderde, is dat hy hem aan een boom gebonden vond. De Irokois van de jacht te huis komende, vertelde zyn voorval aan de andere Wilden, die niet kunnen ophouden over de geschiedenis van den man zonder hooft te spreken, welke de meeste, ter oorzaak van de nieuwheid, voor een fabel hebben aangezien.

De zaak schynt evenwel zeer wezentlyk, en 't is waarschynelyk dat dit rampzalig schepzel door de Wilden van enige afgelegene Natie tot slaaf gemaakt zynde, dus in de bosschen gebonden en verlaten zal geweest zyn door deze Wilden die hem gevangen hadden, en die zich in een Vyandlyk land vindende, en misschien zich ontdekt ziende genootzaakt zullen geweest te vluchten, en in hun veiligheid te voorzien.

Wat hier van zy, deze gevallen komen zeer wel met elkander over een, en (veronderstelt zynde dat zy maar zyn) kunnen een denkbeeld van de Verhuizingen der Barbaarsche Volkeren geven. Want deze menschen zonder hooft woonden eertyds in Afrika ontrent den Nyl en de Rode Zee. Hedendaags moeten 'er volgens de verhalen ten minsten twe zulke Natien zyn, een die van de Langgehairde, die Wouter Raleygh aan den vloed der Amazonen en in het midden van Guyana plaatst, en de andere ten Noord-Ooosten van China en Japan gelegen, daar Azie aan Amerika grenst. 't Is zelfs waarschynelyk, dat daar van daan die gene gekomen is, dien men veronderstelt door den Irokois waar van ik zo even gesproken hebbe gedood te zyn. Dit kan zelfs bevestigen, dat Amerika en Azia aan elkander vast zyn, en dat misschien zo moeielyk niet is deze ontdekking te doen. Nu rekent eens wat schriklyke uitgestrektheid van land 'er tusschen de oude en hedendaagsche menschen zonder hooft is.

Hoe dit evenwel te verstaan zy.

Men moet niet geloven dat deze Volkeren gants geen hooft hebben, maar dat het zeer ingezonken is, zo dat het byna met de schouders gelyk komt, en door het hair verborgen word. Dit kan door kunst geschieden, met het hooft der kinderen als ze noch in de wieg leggen te drukken, op dezelfde wyze als verscheyde Volkeren van Amerika het voorhooft, het slag van 't hooft en den neus hunner kinderen plat drukken, zo dra zy ter wereld komen, en gelyk men in China de voeten van de jonge meisjes zo geweldig

dig zwachtelt, dat zy 'er by na geen meer hebben, als zy wat ouder geworden zyn: dit kan ook natuurlyk gefchieden door een uitwerking van de inbeeldingskracht der Moeders, die behagen in zulk een diep ingezonken hooft zullen gevonden hebben. Men weet uit verfcheyde droevige ondervindingen, hoe veel indruk de inbeeldingskracht der moederen op haar vrucht geeft. Men zou misschien aan deze inbeelding de verf der Negers en der Karaïben, gelyk ik reeds gezegt heb, kunnen toefchryven. Ik zal in 't vervolg van den fmaak fpreken, dien de woeste Natien altyd gehad hebben, om haar lichamen met verfcheyde verwen te befchilderen.

De Karaïben behouden dezen fmaak nog voor het Rood. De Negers hebben den zelfden fmaak voor het pikzwart, voor de dikke lippen, voor een platte neus, en haair als wol. Deze algemene fmaak onder de gantfche Natie, en het gedurig gezicht van diergelyke Voorwerpen heeft een indruk op de zwangere Vrouwen moeten maken, gelyk de bonte staven op de Schapen van Jakob; en dit moet 'er ten eersten veel toegedaan hebben, om de eene zwart uit de natuur te maken, en de andere roodachtig, gelyk zy hedendaags zyn: dit moet ook ten delen geholpen hebben om het hooft der zogenaamde Hoofdeloze Menfchen met de fchouders gelyk te stellen. In der daad by die Volkeren die het hooft hunner kinderen plat drukken, of die hun de voeten zwachtelen, hoeft 'er weinig moeite toe om het werk tot volmaaktheid te brengen, om dat uit der aart de kinderen daar met een platter hooft of kleiner voeten ter wereld komen als de kinderen der Européers. *Gen.* 30. *Vs.* 29.

Men zal in 't Vervolg van dit Werk verfcheyde andere zonderlinge trekken zien, waar van ieder een de toepassing op andere Volkeren kan maken, waar van hy meer kennis zal hebben als ik, en die ik varen laat om tot enige byzondere gissing over den Oorfprong der Irokoizen en Auronnen te komen.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Giffingen over den Oorfprong der Irokoizen en Huronnen in Amerika.

Hornius heeft gemeent, de Irokoizen en de Sourikoizen van de Turken te konnen afleiden, en de Huronnen van een Volk van den groten Mogol, 't welk een naam voert daar na zwemende: maar nademaal deze dingen niet steunen als op de overeenbrenging dezer woorden, die hy eigen gelooft te zyn aan de barbaarfche talen, is het, om zyn bewys omver te werpen en ter zelfder tyd een denkbeelt te geven van den staat die 'er op zulke bewyzen te maken is, genoeg, te zeggen, dat de wonderlyke namen *Huronnen* en *Irokoifen*, door de Franfchen verzonnen, en aan deze Amerikaanfche Volkeren gegeven zyn.

Vergelyk tusfchen de oude Lyciens en de Irokoi-

Enige kenlyke gewoonten van de Volkeren van Lycie, met die der Irokoizen en Huronnen vergeleken, hadden my in 't eerst doen geloven, dat ik niet van de waarheid zou afwyken, doende hen de eene van de andere afstammen; en ik meende Herodotus, in Nikolaas van Damaskus en in Heraklides van Pontus gevonden te hebben, waar mee ik myne giffingen kon bevestigen. Laat ons

sen van Amerika.

deze Schryvers horen. Herodotus in 't eerste boek schryft van de Lyciers aldus.

Herod. lib. 1. n. 173.

„ De Lyciers bedienen zich ten dele van de Wetten der Kre-
„ tenzers, en ten dele van die der Kariers. Maar dit hebben zy
„ in 't byzonder en dat nergens anders in gebruik is, dat zy de
„ namen van hun Moeders aannemen; en zo iemand een ander
„ ontmoetende vraagt wie hy is en van wat geslacht, zoekt hy zyn
„ Adel in het huis van zyn Moeder, en haalt daar zyn geslachtreke-
„ ning van daan. Zo een adelyke Vrouw een burger man troud,
„ worden de kinderen die 'er uit voorkomen van Adel gerekent,
„ en zo een edelman en van een van de eerste huizen onder hen
„ een vremde vrouw troud, of een byzit geweest is worden de
„ kinderen die uit dit huwlyk geboren worden niet voor edel ge-
„ houden.

Heraclid. Pontic. ΛΥΚΙΩΝ

„ De Lyciers, zegt Heraklides van Pontus, leven van den Roof,
„ zy hebben geen geschreven wetten, maar alleen gewoontens die
„ by hen onderhouden worden; De Vrouwen zyn 'er de meesters
„ van 't begin af.

Nicol. Damasc. ΛΥΚΙΟΙ

Nikolaas van Damaskus bevestigt de zelfde zaak zeer duidelyk in 't boek van de zeden der Natien. „ De Lyciers, zegt hy, be-
„ wyzen den Vrouwen meer eer als den Mannnen. 't Zyn de Moe-
„ ders die den kinderen den naam geven, en de dochters zyn
„ 'er erfgenamen van de goederen, en niet de zonen.

Laat ons tot de toepassing komen.

Eerste overeenkomst.

De eerste trek van Overeenkomst is in den naam zelfs van de Lyciers. Deze Naam was hun, volgens het gevoelen der Schryvers, gegeven ter oorzaak van Lykus, Zoon van Pandion, die na de Termylen by Sarpedon gevlucht zynde, zich daar zo geacht maakte door de Wetten die hy ontrent den Godsdienst en de Zeden maakte, dat zy den naam lieten varen die zy voerden om den zynen aan te nemen. ΛΥΚΟΣ in 't Grieks betekent een Wolf; nu zyn de Huronnen en de Irokoizen in drie geslachten verdeelt, waar van 't een dat van den Wolf is. Het onderscheyd van deze drie geslachten is by hen geheiligt en zeer oud, het is op het verdichtzel van hun oorsprong gegrond, dat ik hier na zal verhalen; en het geslacht van den Wolf beroemt zich den naam van den eersten aller menschen te voeren, die my de Lykus der Lyciers schynt te zyn.

Twede overeenkomst.

De twede trek van overeenkomst bestaat in deze oppermacht die Heraklides van Pontus en de anderen aan de Lycische vrouwen over hare mannen geven. Dit zal misschien die gene vreemd voorkomen, die de Reysbeschryvingen gelezen hebbende daar in zullen gezien hebben dat de mannen alleen onder de Wilden eigentlyk vry zyn, en dat de vrouwen niet als hunne Slavinnen zyn.

Opperhoofdigheid der vrouwen by de wilde volkeren.

Niets is evenwel wezentlyker als deze Opperhoofdigheid der vrouwen. In de vrouwen bestaat eigentlyk de Natie, het adelyke bloed, de geslachtboom, de order der bloedverwantschappen en der behoudenis van de geslachten. By haar berust al het wezentlyke gezag: het land, de velden en de gansche oegst komt haar toe: zy zyn de ziel van de raadsvergaderingen, de scheydsvrouwen

van

van Vrede en Oorlog: zy bewaren de gemene ſchatkiſt: haar geeft men de Slaven: zy maken de huwelyken, de kinderen horen haar toe, en op haar bloed ſteunt de order van de nalatenſchap. De mannen in tegendeel zyn te enemaal verlaten, en onder zich bepaalt, hun kinderen zyn hun vremd, met hen ſterft alles uit, eene vrouw alleen beurt de hut weer op: maar zo 'er niet als mannen in deze hut zyn, hoe ſterk zy ook in getal zyn mogen, hoe veel kinderen zy mogen hebben, haar geſlacht ſterft uit; en ſchoon men eers halven de hoofden uit hen kieſt, ſchoon de zaken door den raad der ouden verhandelt worden, zy arbeiden niet voor zich zelfs: het ſchynt dat zy niet zyn als om de vrouwen te verbeelden en te helpen in zaken, daar de welvoegentheid niet toelaat dat zy verſcheynen en handelen.

Om een beter begrip te krygen en om beter de verſcheyde trekken van overeenkomſt te doen gevoelen, die de Schryvers, door my aangehaalt, aangetekent hebben, moet men weten, dat de huwelyken op deze wyze geſchieden, dat de nieuw getroude niet uit hun huisgezin en hut gaan, om een huisgezin en een hut op hun zelven op te rechten. Ieder blyft tot zynent, en de kinderen die uit deze huwelyken ſpruiten, de vrouwen, die ze gebaart hebben, toebehorende, worden onder de hut en het geſlacht van de vrouw gerekent, en niet onder die van den man. De goederen van den man gaan niet tot de hut van de vrouw over, in welke hy zelfs een vremdeling is; en in de hut van de vrouw worden de dochters erfgenamen gerekent, in voortrekking van de mansoren, om dat deze daar niet anders als hun onderhoud hebben. Dus bewaarheid men 't geen Nikolaas van Damaskus aangaande de erffenis zegt, en Herodotus aangaande den adel, om dat de kinderen van hun moeders afhangende zo aanzienlyk zyn als hun moeders zelfs. Nader blyken van gelyk vormigheid.

Betreffende het gezag dat Heraklides verzekert dat de Vrouwen altyd by de Lykiers van haar eerſten Oorſprong af gehad hebben, dit zou taſtelyk valſch zyn, zo men verſtond, dat het gezag in haar handen was, gelyk wy begrypen, dat het in een Eenhoofdige regering of in een regering der Edelen is, waar in de Vrouwen ten troon ſtygen en het roer van de regering aanvaren by gebrek van Manlyke erven, regerende door haar zelfs en alles op haar naam gaande. Uitlegging van de plaats van Heraklides.

Dit, zeg ik, zou taſtelyk vals zyn, en te enemaal tegen de Geſchiedenis ſtryden, die ons die namen van verſcheyde hoofden der Lyciers heeft overgelaten, als die van Sarpedon, Lykus, Glaukus, Xantus, Pandarus, Jobates, Amiſodares, enz., zonder ooit enige Vrouwen naam onder te mengen. Dit verdient dan uitgelegt te worden, en word gemaklyk opgeheldert door het geen 'er voorgegaan is, en door het geen ik reeds gezegt heb, dat het wezentlyk gezag by haar gevonden word: maar dat zy hoofden in haar huisgezinnen kiezen, om dit gezag in den raad te verbeelden en daar als, bewaarders van te zyn, gelyk ik in 't vervolg, van haar regeringswyze ſprekende, zeggen zal. De Vrouwen kiezen deze hoofden uit haar Moederlyke broeders, of haar eigen kinderen

ren, en het zyn de broeders van deze of de neven die hun in de hut van de Moeder opvolgen.

Verklaring van de plaats van Herodotus.

Men moet zich op het getuigenis van Herodotus ook niet inbeelden dat by de Lyciers de jongens den naam hunner Moeders voerden, en dat al de kinderen van eene zelfde Moeder den zelfden naam hadden. Dit zou ook rechtdraats tegen de Historie aanstryden. De Lycier namen die wy in Homerus en de andere Schryvers vinden, zyn altemaal Mans namen, en wy zien broeders die verscheyde namen voeren, gelyk Pandarus en Buites. Men moet Herodotus dan ontrent de gewoonte die de Lyciers hadden van den naam hunner Moeders aan te neemen uitleggen door het gebruik dat de Huronnen en de Irokoizen noch in acht nemen.

Geslachrekening der Irokoisen.

In ieder geslacht bewaart men een zeker getal van namen van de voorouders van dit geslacht, 't zy van de Mannen 't zy van de Vrouwen. Deze namen zyn hun alleen eigen, en bekent van aan zo een geslacht verknocht te zyn. Nu is het de gewoonte in ieder geslacht die 'er uitgesproten zyn, en die het beroemt gemaakt hebben, het weer te doen herleven en eniger maten weer op te wekken. Men verheft ter zelfder tyd de namen weer van die genen die men doet herleven, en men geeftze aan die van hun achterneven, die geschikt zyn omze te verbeelden. Deze worden hier door meer of min aanzienlyk, na dat die gene, die deze namen gevoert hadden, zelfs meer of min aanzienlyk waren door hun aanzien, door hun deugden, en door hun daden.

Hunne overeenkomst in zekere oplichken met de Joden.

Luk. 1. *Vs.* 59, 60, 61.

De Joden hadden op de zelfde wyze in ieder geslacht zekere namen, die men zorg droeg om ze weer op te beuren, en men nam die in het geslacht van den vader, gelyk men uit het Evangelium bewyzen kan; en uit het geen 'er voorviel, wanneer men Johannes den Doper een naam moest geven.

Hunne overeenkomst met de Lyciers.

Maar gelyk eertyds by de Lyciers, zoo neemt men hedendaags by de Huronnen en de Irokoizen in het geslacht der vrouwen deze namen, en zy zyn het die het opgelegt is, de doden weer op te wekken en de voorouders te doen herleven. Dit geschied in de openbare plegtigheden, na dat zy besloten hebben den boom weer op te beuren, gelyk zy zich uitdrukken. 't Is waar in dezen zin te zeggen dat zy den naam van hun moeders ontfangen, gelyk zy van haar hun geslachtrekeningen opmaken.

Verandering der Namen met de jaren.

Deze namen veranderen met de jaren. Een kind heeft geen naam of beurt dien van een kind weer op, een jongeling dien van een Krygsheld, en een oudman dien van eenigen Gryzaart. Zo dra 'er iemand sterft blyft de naam die hy voerde met hem begraven, en men vernieuwt dien niet als eenige jaren daar na.

Wilden noemen elkander niet by de namen. Na hun naamte

Gemeenlyk evenwel horen zich de Wilden niet graag by den naam noemen, die hun toegeschikt is, en 't is een soort van een affront, hen daar na te vragen. Tegen elkander sprekende geven zy zich alle namen van verwantschap, als broeder, zuster, oom, neef, enz. nemende naauwkeurig de trappen van veronderschikking en al de evenredigheid van de jaren in acht, ten zy dat 'er een wezentlyke maagschap is door het bloed of door zoon-aanneming: want dan ziet zich een kind dikwyls grootvader van dien ge-

genen, die volgens den loop der natuür gemaklyk de zyne zou kunnen zyn. Zy gebruiken de zelfde beleeftheid omtrent de vreemdelingen, dien zy, tegen hen ſprekende, namen van bloedverwantſchap geven, als of 'er een waar verband van 't bloed was, of na of ver na mate van de eer die zy hun willen aandoen, een gebruik dat Nikolaas van Damaskus ook van de oude volkeren van Scythie verhaalt.

vragen, is een affront.

Nic. Damas. Apud Stobæum, verbo γαλακτοφαγοι

Ik had gedacht, zeg ik, op de vergelyking van deze zonderlinge Zeden der Lyciers, door de aangehaalde Schryvers en door anderen die 'er van geſchreven hebben verhaalt, met die van onze Wilden enige waarſchynlyke giſſingen te kunnen gronden, om hun Oorſprong vaſt te ſtellen: maar deze gewoonten, hoe zonderling zy ſchynen mogen, en zyn het evenwel niet; by verſcheyde andere volkeren ook plaats vindende, gelyk ik zal doen zien, vervalt de grondſlag van al deze giſſingen, en laat ons weer in de vorige onzekerheid.

Wat uit deze gelykvormigheden is op te maken.

Want voor eerſt, de naam van Lyciers, Lykopolitaners, en Lykanoniers enz. komen in dezelfde betekenis overeen, evenwel waren het onderſcheidene volkeren. De Amazonen zelfs hadden een ſtam de Lykaſtiſche genaamt, die te enemaal met het geſlacht van den Wolf by de Irokoizen en Huronnen over een komt.

Ten anderen, Herodotus vergiſt zich als hy van de Lyciers zegt, dat zy de enigſte volkeren der Wereld zyn, die hun namen van het geſlacht hunner moeders neemen, en die van haar hun geſlachtregiſters opmaken. Apollonius van Rhodus, van de Argonauten ſpreekende, zegt dat men hen den naam van Myniers gaf, om dat de voornaamſte onder hen tot een eer ſtelden, uit de dochter van Mynias geſproten te zyn; waar by zyn Uitlegger voegt, dat het een gewoonte was, die de Kaners ook hadden van hun namen uit het geſlacht hunner moeders aan te nemen. Evenwel waren deze doorluchtige Argonauten voor 't meeſte gedeelte uit Theſſalie en Peloponnezus.

Apollon. Rhod. lib. 1. Vſ. 229.

Ten derde, de Ginekokratie of Vrouweregering was op zeer veele plaatzen in zwang, want zy was den Schythen, den Sarmaten en de Amazonen niet alleen eigen; maar zy was ook in beide de Azien in gebruik, daar de heldinnen, die 'er meeſters van geweeſt waren, aan al de Vrouwen, die onder haar gebied leefden, een ſmaak gegeven hadden, om over haar mans te heerſſchen, ſchoon zy alle zulke krygsheldinnen niet waren, noch zo naauw van haar mans afgeſcheiden als die gene, die het tot een eer rekenden, ver van hen af te wonen, en niet als op zekere tyden hen te zien.

Vrouwe regering op veel plaatzen in zwang.

By de Scythen, Sarmaten, Amazonen.

Dit gebruik was ook by de Egyptenaren, daar Izus het ingevoert had, want deze Koningin had zich by hen zo geacht gemaakt, dat om harent wille, volgens de verzekering van Diodorus van Sicilien, de Koninginnen meer eer en meer gezag als de Koningen hadden; en wat de partikulieren aangong, men gaf in de Huwelyks-Voorwaarden de vrouwen alle macht over haar mannen, en deze waren genootzaakt te zweren, dat zy in alles hunne wyven zouden gehoorzamen.

By de Egyptenaren.

Diodor. Sic. lib. 1. p. 16.

De

De zelfde gewoonte was by de meeste andere woeste Volkeren van Afrika, daar de kinderen zodanig hunne moeders aanhongen, en zo weinig uiterlyke tekens van eerbied aan hun Vaders beweezen, dat zy dezelve niet schenen te kennen: 't geen enige Schryvers, die van deze Vrouweregering niets wisten, of daar geen acht op sloegen, heeft doen zeggen, dat 'er by de Garamanten geen Wet voor een wettig huwelyk was, en dat de Vrouwen daar in 't gemeen zynde, de kinderen daar door onder de mannen niet konden onderscheiden, dien zy het leven verschuldigt waren.

By de Garamanten. *Solin. Cap. 43? de Æthiopia &c.*

Van 's gelyken was het by al de Volkeren van Spanje, en in 't byzonder by de Kantabers, volgens het getuigenis van Strabo, die zich met dit gezag der vrouwen niet verdragen kan, en die het als een schadelyke zaak voor de menschelyke zamenleving aanziet, en die by na tegen de goede reden stryd, dat een man zyn vrouw huw'lyks goed toebrengt, dat de dochters tot nadeel van de zoons erven, en dat zy haar broeders moeten uithuwen. De hedendaagsche Biskajers, die uit deze oude Kantabers zyn voortgesproten, hebben noch iets van de gewoontens hunner Voorouderen ten opzichte van de huwelyken en erffenissen.

By de Kantabers. *Strabo lib. 3. p. 114.*

Eindelyk deze Vrouweregering was by de Meders, by de Sabeers en byna by alle de Barbaren, 't geen Klaudiaan zeer wel door deze Verzen heeft uitgedrukt.

By de Meders, Sabeers enz.

Medis levibusque Sabæis
Imperat hic sexus, Reginarumque sub armis,
Barbariæ pars magna jacet.

Claud. in Eutrop. lib. 1.

De Spartiaten, die hun regeringsvorm na die der Barbaren geschikt hadden, en die dezelve het langste midden onder de Grieken behielden, hadden ook deze Vrouwelyke-regering, waar van ons een heerlyk bewys over is in een geschiedenis die Plutarchus aanvoert: van een uitheemsche Mevrouw, die by Leonidas te Lacedemon huisveste, hebbende tegen Gorgo, deszelfs vrouw, durven zeggen als uit een soort van verwyt, die van Lacedemon tot schande strekkende, dat 'er geen andere vrouwen als die van Sparte een volstrekte macht over haar mannen hadden, antwoordde deze haar op een trotze wyze, dat geen andere als zy ook dat volstrekt gezag verdienden, om dat zy alleen mannen ter wereld brachten.

By de Sparnaten. *Plutarch. in Laconic. Apoph. p. 227.*

Het blykt evenwel uit de Schryvers dat in de twe takken der Herakliden te Sparte de kinderen hun Vaders opvolgden, en in hun plaats op den troon klommen. Dus was de Vrouweregering, die Plutarchus aan de Lacedemoniers toeschryft, in dit stuk verschillende van die der Aziatischen en der andere Volkeren, waar van wy spreken, ten zy dat het recht van opvolging der kinderen aan hun Vaders by de Koningen alleen in 't gebruik was, en onder 't gemeen verschilde, gelyk dat te Peru geschied, daar de kinderen der Inkas alleen, wier Vaderen op den Troon stierven, in de regering opvolgden. Voor 't overige waren het de neven die van hun Omen van moeders zyden erfden. Dit was een zo algemeen

mene Wet in dit ryk, dat Akosta en de andere Spaansche Schryvers in dit stuk ten opzichte van de Inkas zelfs bedrogen zyn geweest.

De opvolging tot den troon in de zyd-linie der neven aan hun omen, boven de rechte linie der kinderen aan hun vaderen, was een gevolg van deze vrouwe regering. Dit wierd in 't byzonder by de volkeren, onder den naam van Ethiopers begrepen, gevonden, waar van Nikolaas van Damaskus schryft, dat zy alle eer aan hun zusters bewezen, en dat hun Koningen de kinderen dezer zusters kozen om hen op te volgen, voor hun eige kinderen, en dat zo deze 'er geen hadden, men dan dien uit de Natie koos, die met deze grootste deugden begaaft was, die het welgemaakste was en de dapperste. Deze Wet van opvolging is noch hedendaags byna by alle de Negers van Afrika in gebruik, in gants Malabar, en in enige andere plaatzen van Oostindien: maar zy is noch meer door Amerika verspreyd.

Nicol. Damas. Apud Stobeum verbo ΑΙΘΙΟΠΕΣ

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Oorsprong der Lyciers.

ZO men enige zekere gissingen had kunnen maken op deze trekken van gelykenis tusschen de Lyciers en de Irokoizen, zou het gemaklyk geweest zyn tot hun eersten Oorsprong op te klimmen.

Europa, klein-Azie en dit deel van Groot Azien, dat zich tot de Kaspische zee, na de Palus Mœotides en de Hyperborische landen uitstrekt, een deel zelfs van Afrika, waren het lot dat den kinderen van Jafet na den zondvloed ten deel viel. De H. Schrift geeft het ons genoeg te kennen, en de ongewyde Schryvers zyn het over dit stuk genoegzaam eens. Die van de kinderen van dezen Patriarch, die na 't zuiden trokken, langs de beyde kanten van den Hellespont gegleden zynde, zommige door Thracien en Peloponnesus, andere langs dezen reeks van bergen, die aan den Voet van den berg Taurus ophoud, versmolten by na alle op de Eylanden van Griekenland, die de H. Schrift de Eylanden der Natien noemt; en verlokt door de zachtheid van de luchtstreek, door de vruchtbaarheid dezer Eylanden, en door hun legging zelfs, waar aan de zee tot een natuurlyk bolwerk verstrekt, om hen voor de stroperyen en vyandlykheden te dekken, sloegen zy zich daar ter neer. Maar het getal der Inwoonders grotelyks toegenomen zynde, en de Eylanden hen niet meer kunnende huisvesten en voeden, zagen zy zich genootzaakt om een droeve scheyding te maken, en hun volk na een goed heen komen te laten zien. Zommige poogden nieuwe ontdekkingen te doen, en wierpen zich in Italien, in Gallien en Spanjen: andere gingen de voetstappen van hun Voorzaten weer te rug, en vielen met hopen in Peloponnezus en beyde de Azien. Deze scheydingen na den ander en op verscheyde tyden geschied zynde, kenden deze volkeren, die een zelfden oorsprong hadden, zich na een zeker getal van jaren niet meer, zo dat zy zich in zo veel kleine Natien verdeelden, als 'er verscheyde Volkplantingen waren, en gaven zich zo vele namen

Genes. c. 13.

Volkverspreyding der Kinderen van Jafef.

als 'er verfcheyde Dorpen of verfcheyde Horden waren, want de meefte leydden een dwalent leven op de wyze der Tartaren.

Waar van zich zommige in Lycien ter neer zetten:

Lycien, dat aan de uiterfte grenzen van klein Afie na de zeekant is, wierd de toevlucht van verfcheyde dezer Volkplantingen, die zich uitverfcheyde plaatzen van Peloponnezus en den Archipel daar na toe begaven. Een zekere Rhadamantus, volgens het getuigenis van Eufebius van Cezarea, voerde daar een uit het Eyland Kreta na toe, beroemt by de Dichters door zyn hondert fteden, en dat een van de eerfte bevolkt zynde geweeft, ook van de eerfte was om zyn eige kinderen te verjagen. Sarpedon, zoon van Europa, volgens het verhaal van Herodotus, door zyn broeder Minos verjaagt, lande in Lycien, en zette zich daar by de Kariers en Kauniers ter neer, waar van de eerfte uit het Eyland Kreta oorfpronkelyk waren, en de andere op den zelfden oorfprong floffen. Athamas uit Boetien gejaagt voerde daar een Volkplanting na toe, en bouwde 'er een Stad, die na zyn naam *Athamantia* genoemt wierd. Plato weifelt niet te zeggen dat de Lyciers zyn afkomelingen zyn. Xantus, zoon van Triophe, ftichtte daar de Stad van Xantus, en floeg zich daar ter neder met de Pelasgiers die hy van Argos of uit het Eyland Kreten megevoert had.

Eufeb in Chron. *Herod. lib. 1. n. 173.* Plato in Minoe.

De Amazonen, de Solymers, de Homonaden, en een redelyk groot getal van andere volkplantingen quamen daar van alle kanten aan, en zetten zich daar op verfcheyde plaatzen ter neer. 't Kan zyn dat de Amazonen van den Lykaftifchen ftam ook uit het Eyland van Kreten gekomen zyn, en dat zy haar naam van Lykaftes, zoon van den eerften Minos, gekregen hebben. De Volkeren van Lycien wierden eerft Myliers genoemt, zegt Herodotus. Toen Sarpedon daar quam waren zy Solymers genoemt. Sarpedon veranderde dezen naam in dien van Termylen, en zy namen dien van Lyciers niet aan, als toen Lykus, zoon van Pandion, door Egeus uit Athenen gejaagt, by Sarpedon zyn toevlucht genomen had. Homerus fchynt zich tegen Herodotus aan te kanten, zeggende dat Bellerofon, door den Koning der Lyciers gezonden, de Solymers beoorloogde: 't geen Strabo, die het gevoelen van Homerus volgt, doet zeggen dat de Solymers wel het volk waren, Myliers genaamt, maar niet dat gene waar aan Sarpedon den naam van Termylen gaf. De geleerde Bochart beweert dat de Solymers een volkplanting der Feniciers waren. * Hy fleunt op enige naamafleydingen en op dezen oorlog van Bellerofon tegen de Solymers en de Amazonen.

De Volkeren van Lycien wierden eerft Myliers genoemt. *Herodot. loco cit.* Naderhand Solymers, toen Termylen.

Maar

* Men kan byna niet twyffelen of de Solymers hebben Lycien bewoont. Ik heb moeite om te geloven dat het een Fenicifche Volkplanting was; en zo men wel de Rekening der tyden kon opmaken, zou het misfchien waarfchynelyker zyn dat de Solymers, die in 't begin al zo zeer herom zworven als de anderen, uit klein Azien in Paleftina zyn gekomen, als uit Paleftina in Azien. Daar is in Paleftina een Voorgebergte, *Hiera* genaamt, en bergen die *Solymers* hieten, na het getuigenis van Strabo. 't Is waarfchynelyk genoeg dat deze twee namen dien van *Hierofolyma* uitgemaakt hebben, na den naam der Solymers, bewoonders van dit voorgebergte, die na het land der Kananieters trokken. De Heer Bo-

Maar deze bewyzen zullen zeer licht ſchynen, wanneer men overweegt dat alle deze Volkeren van Lycien, een mengelmoes van luiden zynde, onder verſcheyde hoofden uit Griekenland gekomen, altyd met den ander in oorlog moeſten zyn, en zich gedurig den grond betwiſten.

In der daad wy vinden dat Bellerofon de Solymers en de Amazonen niet alleen den oorlog aandeed, maar dat hy dien tegen de Lyciers zelfs voerde, van de Lyciers geholpen, 't geen niet kan verſtaan worden als van dezen burgerlyken Oorlog, waar van Lycien het toneel en het voorwerp was. Ieder van deze kleine Volkeren was in zyn eigen land de meeſter, en regeerde zich na zyn manier, 't geen door Homerus beveſtigt ſchynt, die de Lyciers, die tot hulp der Trojanen quamen, onderſcheyd onder verſcheyde hoofden, van verſcheyde plaatzen gekomen. Zy verenigden zich niet tot een lichaam als na verloop van tyden en wanneer de nood drong, ieder in zyn land zyn volkome gezag behoudende, en die niet mededelende, dan wanneer 'er des gantſchen lands welvaren aan hong.

Juſtinus, van deze verſcheyde Aziatiſche volkeren ſprekende, geeft genoeg te kennen dat hun ſtaten naauw bepaalt waren, door deze woorden, *intra ſuam cuique Patriam regna finiebantur.* Men kan het zelfde van byna al de eerſte Volkeren verzekeren. De H. Schrift rekent tot 31. Koningen in het land van Kanaan. Juſtin. initio lib. 1.

De Nomen der Egyptenaren waren na allen ſchyn in den beginne zo veel verſcheyde ſtaten, en het is waarſchynelyk dat de Heerſchappyen van verſcheyde Volkeren tot een geſmolten zynde, dit een langen reeks van Koningen zal uitgemaakt hebben, die het getal van 5 of 6000 vervullende een tydrekening hebben gemaakt, die ouder is als die van de ſchepping der Wereld, en die niet met de H. Schrift noch met de jaarboeken der andere Volkeren overeenkomt,

Bochart heeft gelyk, dat hy tegen het gevoelen van Joſefus ſtaande houd, dat deze Solymers geen Hebreen waren; maar de reden die hy 'er van geeft is niet overtuigent, wanneer hy meent te bewyzen uit deze hunne manier van het haair in 't rond te ſnyden, 't geen door de Wet der Hebreeuwen verboden was; want de Hebreen hadden veele zaken behouden die tegen hun Wet waren, en voornamentlyk deze, gelyk wy in het vervolg zeggen zullen. Het zou natuurlyker geweeſt zyn te zeggen, dat al was het zelfs waar, dat de Solimers uit Paleſtina in Piſidien gekomen waren, hy daar uit niet moeſt beſluiten dat het Hebreen waren, maar eer Jebuzéers, inwoonders van de ſtad Salem, die ten tyden van Abraham in wezen was, waar van Melchiſedek Koning was, en die zich in deze ſtad ondanks de Hebreeuwen handhaafden, tot de regering van David toe, die hen te onder bracht. Deze Jebuzéers en de Solymers van Piſidien of Lycien, ſchynen in der daad het zelfde volk te zyn: maar ik zou eerder geloven, dat zy uit Klein-Azien in Paleſtina zyn gekomen, als uit Paleſtina in Klein-Azien. Om tegenwoordig Bochart te beantwoorden, het kan zyn dat de Feniciers in eenige plaatzen van Klein-Azien volkplantingen oprechtten, maar dat kan ook later geſchied zyn als de uittocht der Solymers; want het is zeker, dat het gedurende langen tyd niet als een eb en vloed van Natien was, die de een de ander verjoegen. Die geene, die te zeer door hun buren afgemat wierden, verwiſſelden gemaklyk van plaats, en drongen dieper landwaarts in.

komt, zo men 'er de Chinezen van uitzondert, die ook een versierde tydrekening hebben.

De Lyciers waren dappere luiden.

Gedurende den Trojaanschen Oorlog kozen de Lyciers alle de zyde van Priamus tegen de Grieken. Homerus spreekt met lof van hun dapperheid, maar hun land had gruwelyk te lyden van de stroperyen die de Grieken in kleyn Azien, gedurende den tyd dat deze Oorlog duurde, pleegden.

Herod. lib. 1. n. 23. lib. 3. n. 90.

In verscheyde tyden betaalden zy schatting aan Krezus, Koning van Lydien, aan de Perzen, aan Mauzolus, Koning van Karien, en vervolgens aan de Grieken.

Herod. lib. 1. n. 176. Een schrikkelyk voorbeeld hier van.

De Lyciers van Xantus in kleinen getalle streden met de uiterste dapperheid tegen Harpages, Veldheer van Cyrus benden. Op het vlakke overwonnen zynde, weken zy in hun stad, en hebbende hun vrouwen en kinderen in hun Kasteel doen gaan verbranden zy ze met alles wat zy hadden, waar na zich met afgryselyke eden aan elkander verbonden hebbende, hervatten zy het gevecht, en quamen 'er alle in om.

Ander niet min ysslyk voorbeeld.

Diodor. Sic. lib. 17. p. 576.

Die van Marmora de benden van Alexander in hun doortocht lastiggevallen zynde sloot deze Vorst hen in hun sterkte op, dat een grote ongenaakbare en van alle kanten steyle rots was, en hy lietze vermanen dat zy zich zouden overgeven. De raad der Ouden wilde door hun onderdanigheid hun algemene ondergang voorkomen, maar de jongeluiden liever willende omkomen en zich met de vryheid van 't vaderland begraven, namen een voornemen om een uitval te doen op het leger der vyanden, om zich in 't gebergte te redden, na de gryzaarts, de vrouwen en de kinderen om hals gebracht te hebben, of om zelfs edelmoediglyk strydende te sterven. Deze raad goedgevonden zynde wierd 'er bevolen dat ieder zich na zyn huis zou begeven, dat zy daar een maaltyd van 't geen zy hadden zouden aanrechten, en stoutmoediglyk de uitwerking van dit besluit afwachten. Zommige een afgryzen hebbende van hun handen met het bloed hunner nabestaande te bezoedelen, vergenoegden zich de stad en de huizen in den brand te steken: maar de andere het besluit ten vollen uitvoerende, maakten een bloedbad van de stad, en na deze gruwelyke wreedheid een algemenen uitval op de Belegeraars gedaan hebbende, redden zy zich gelyk zy besloten hadden.

Plutarch. in M. Bruto.

Brutus gedurende de Oorlogen van het driemanschap van Oktavianus Cezar, Markus Antonius en Lepidus in Lycien getrokken zynde, en de stad Xantus belegert hebbende, die de Lyciers op de puinhopen van de eerste weer opgeboud hadden, gaven derzelve inwoonders, na gedurende dit beleg ongehoorde dapperheid getoont te hebben, een nieuw voorbeeld van een diergelyke wanhoop als hun Voorzaten ten tyden van Cyrus en van Alexander gegeven hadden. Want de Romeynen de Stad stormenderhand ingenomen hebbende, verstrooiden zy zich ten eersten, zonder het gevecht te vervolgen, en gingen ieder na zyn huis, en 't zy dat zy opstaande voet het besluit namen van zich onder de asschen hunner stad te begraven, 't zy dat zy dezen raad al lang voorheen gekozen hadden stonden de Romeynen, die verzet hadden geweest over hun

Derde staaltje van hun Wanhoop.

vlucht,

vlucht, noch meer verbaast dat zy op een ogenblik al de huizen in vuur en vlam zagen staan: zy schoten ylinks toe om het uit te blusschen, maar deze verwoede menschen dreven hen met pylen te rug; zy brachten hun vrouwen, kinderen en slaven in 't gezicht van den Krygsknecht om, en wierpen zich vervolgens in het midden der vlammen, andere wierpen zich als verwoede dieren tusschen de klingen hunner vyanden in, de kinderen ontblootten zelfs den hals voor de degens hunner vaderen, of stortten zich van boven uit de huizen in de vlam; en na dat de brand opgehouden was, vond men een vrouw die zich zelven verhangen had, houdende in de eene hand haar kind dat zy verwurgt had, en in de andere den fakkel waar meê zy het huis had in den brand gestoken. Brutus wierd 'er zo over geraakt dat hy tranen stortte, hy deed al wat hy kon om het overschot van deze rampzalige menschen te sparen, belovende den krygsknecht een beloning, die hem een Xantier bracht, evenwel kon hy 'er maar vyftig in 't leven houden, die zich noch beklaagden dat men hen tegens hun dank in 't leven behield. Cezar was niet minder gevoelig over de wanhoop van zo veel dappere luiden, die zyne belangen beschermden, en weinig tyds daar na stond hy de Lyciers toe om deze stad weer op te bouwen.

Schoon de Lyciers zich tot den tyd van 't verval van 't ryk in hun land gehanthaaft hebben, en dat deze Volkeren daar in misschien niet t'enemaal uitgeroeit zyn, gelyk de Solymers, de Myliers, de Amazonen, de Homonaden en hun andere geburen, is het evenwel buiten twyffel dat in deze droevige Oorlogen, die zy hen byna een volkome verwoesting maakten, de meeste genootzaakt zynde voor 't geweld te wyken elders hun fortuin zullen gezocht hebben, om de laatste rampen van den Oorlog niet af te wachten, en zich gelyk de andere na de verafgelegenste landen van Scythie zullen hebben laten slepen, van waar zy in Amerika hebben kunnen overgaan.

Gissing hoe zy in Amerika kunnen gekomen zyn.

Maar nademaal de gissing, op de overeenkomst der Irokoizen en der Lyciers gegrond, zo niet is, of men kan ze op andere te huis brengen, gelyk ik gezegt heb, en dat het in zo wyde afstand van tyd en plaatzen moejelyk, om niet te zeggen onmogelyk is, met zekerheid of zelfs met een genoegzame waarschynelykheid ten opzicht van een byzonder volk te raden, dunkt my dat men de zaak een weinig ruimer moet nemen, om minder gevaar te lopen van zich te vergissen.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Gevoelen van den Schryver over den oorsprong der Amerikanen.

MYn gevoelen is dan, dat de meeste volkeren van Amerika oorspronkelyk van deze Barbaren voortkomen, die het vaste land van Griekenland en deszelfs Eylanden bewoonden, van waar zy gedurende verscheyde eeuwen verscheyde volkplantingen aller oorden gezonden hebben, eindelyk genootzaakt wierden alle of by na alle te verhuizen, om zich in verscheyde landen te verspréyden, zynde de laatste maal door de Kadmonéers of Agenoriden verjaagt

die men de volkeren van Og, Koning van Bazan gelooft te zyn; waar van in de H. Schrift gesproken word, 't geen ontrent gebeurde toen de Kananiters voor de Hebreeuwen vluchtende, en gedwongen zynde hun de plaats in te ruimen, zelfs gelyk een rivier andere landen gingen overstromen, daar zy vyanden vonden die zo vreeslyk niet waren.

Griekenland eertyds door Barbaren bewoont.

Het blykt uit de Schryvers, dat de Barbaren Griekenland bewoont hebben voor de volkeren, die men naderhand onder den naam van Grieken gekent heeft; en schoon in 't vervolg de Schryvers en voor al de Dichters op deze de namen van deze eerste Woeste volkeren hebben toegeduid, waren de Grieken nochtans zeer verschillende volkeren en geen andere als die Agenoriden, die de letters en misschien de Griekse taal uit het land der Kananieten gebracht hadden, die zy in plaats van die der Barbaren invoerden, waar van 'er by na geen voetstap meer overig was, gelyk ik in 't vervolg zal aantonen. Ik geloof dat dit voor de stichting van Tyrus en Sidon is voorgevallen, of ten minsten voor den bloei van deze zeesteden, die zo beroemt wierden door haar koophandel, en die naderhand noch verscheide Volkplantingen in Griekenland, in Afrika en in Spanje zonden.

Deze Barbaren, schoon in de Historien door een menigte van namen verwart, die aan ieder kleine landstreek eigen waren, worden nochtans algemeen genoeg onder de Geslacht-namen van Pelasgiers en Hellenisten begrepen, die van eenige byzondere volkeren tot de gantsche Natie waren overgegaan.

Hellenisten en Pelasgiers, twe verscheyde volkeren, schoon dikwils met elkander verwart.

De Hellenisten en Pelasgiers zyn dikwils onder malkander vermengt, gelyk zulks uit die Historien blykt: maar de Pelasgiers waren evenwel een ander volk als de Hellenisten, om dat deze, die het land een weinig bouwden, wat meer op eene plaats bleven als de andere, die niet zaaiden, niet als van de boomvruchten, van de jacht, en van de visschery leefden, en 't geen 't geval hun aanbieden mocht, die niet als in tenten woonden, om een beuzeling opbraken, en door den nood gedrongen een dwalend leven leidden.

Onderscheyd in hun levens aart.

De gene die genoegzaam de Woeste Volkeren van Noorder Amerika kennen, zullen daar den aart van deze Hellenisten en Pelasgiers in vinden; zommige onder den naam van Huronnen begrepen, bouwen het veld, maken hutten, en blyven genoegzaam op een en dezelfde plaats. In tegendeel de meeste Algonkynen en Wilden van 't Noorden doen niet als een zwervent leven leiden, en leven op genade van 't geval Ontrent het zelfde onderscheid is 'er tusschen de volkeren van Zuid-Amerika.

Met die der Volkeren van Amerika vergeleken.

Al wat ik in 't vervolg van de zeden en Levenswyze onzer Wilden te zeggen heb, heeft zo een grote overeenkomst met die van deze Barbaarsche Volkeren, dat men geloven zal die daar in te ontdekken.

De Schryver geeft reden van zyn

Ik geloof dat ik, eer ik verder ga, die gene zal moeten voorkomen, die mogelyk verwondert zullen zyn te zien dat ik in 't beloop van dit werk niet alleen de zeden der latere Grieken ga uitpluizen, die hun Gemenebest na dat der ouder Kretenzers hadden

den geſchikt, maar dat ik zelfs die der Oude Romeinen der Iberiers en der Gaulen zelfs ga opdelven, om daar overeenkomſten in te vinden, die mogelyk hier niet konden ſchynen te pas te komen. behandeling.

Maar volgens het getuigenis des Schryvers was niets zo gelyk als de Zeden der Iberiers, der Gaulen, en der Volkeren van Thracien en Scythien, om dat deze Barbaren zich na al die kanten verſpreyd hadden. Ik verbeeld my evenwel de Irokoizen en de Huronnen nader te kennen in deze Volkeren van 't Aziatiſch Thracien, die van de uiterſte grenzen van klein-Azien en van Lycien zelfs in Pontus doordrongen, en zich in Aria en Areiana ter neer zetten. Ik zal in 't vervolg de redenen aanvoeren, die myn giſſingen over dit ſtuk kunnen beveſtigen.

Evenwel onderwerp ik op een nieuw al deze giſſingen aan de Geleerden. Wat my aangaat ik zoek niet dan zo veel het my mogelyk is al de overeenkomſten van de Zeden der Amerikanen met die der eerſte tyden by malkander te brengen: maar voor af ſtaat ons te zeggen wat de Wilden zelf van hun oorſprong denken. Zedigheid des Schryvers.

TIENDE HOOFTSTUK.

MEn kan in 't algemeen niets uit de Wilden aangaande hun Oorſprong halen. Geen letters hebbende, hebben zy ook geen Jaarboeken waar op men ſtaat maken kan. Ondertuſſchen hebben zy een ſoort van heilige Overlevering, die zy zorg dragen te onderhouden: maar deze Overlevering kan geen Volk in 't byzonder uitbeelden, om ze tot een bekenden Oorſprong te brengen, ten zy den eerſten oorſprong van alle menſchen, die van alle gebeurde zaken den menſch het meeſt aandoende, dieper indrukzelen gelaten heeft, die men zonder uitzondering by alle onbeſchaafde Volkeren zien kan. Daren boven deze Overlevering van mond gaande, ondergaat by ieder enige verandering, en ontaart in zo ongerymde verdichtzelen, dat men ze niet als met de grootſte moeite van de Wereld verhalen kan. Wat men uit de Wilden, hun Oorſprong betreffende, halen kan.

Zie hier hoe de Irokoizen hun Oorſprong en dien van de Wereld vertellen. In 't begin, zeggen zy, waren 'er zes mans; (de volkeren van Peru en Brazil ſtellen een gelyk getal) Waar waren deze luiden van daan gekomen? dat weten zy niet. Daar was noch geen aarde, zy zwerfden heen en weer, zy hadden ook geen vrouwen, en zy merkten wel dat hun geſlacht met hen zou uitſterven. Eindelyk vernamen zy, waar van daan weet ik niet, dat 'er eene in den Hemel was. De Hiſtorie hunner Schepping.

Met elkander geraadſlaagt hebbende, wierd 'er beſloten dat een van hen, Hogouaho of de Wolf genaamt, zich daar na toe zou begeven. De Onderneming ſcheen onmogelyk, maar de vogelen des Hemels over eenſtemmende, beurden hem daar, makende hem een ſtoel van hun lichamen, en elkander onderſteunende. Toen hy daar aangekomen was, wachte hy onder een boom tot dat deze vrouwe nagewoonte uit zou gaan, om water te ſcheppen uit een bron, die dicht by de plaats was, daar hy zat. De vrouwen miſten De Wolf.

niet

De Beer.

niet volgens gewoonte te komen. De man, die op haar wachte, trad met haar in gesprek, en vereerde haar Beere-vet waar van hy haar te eten gaf.

Een nieuwsgierige vrouw die graag kalt en die geschenken aanneemt betwist de overwinning niet lang. Deze was in den Hemel zelfs zwak, zy liet zich verleyden. De Hemel wierd het gewaar, en in zyn toorn joeg hy haar weg en wierp haar van boven neer, maar in 't vallen ontfing haar de Schildpad op haar rug, waar op de Otter en de Vifchen, kley van den grond der wateren puttende, een klein Eiland maakten, dat allengsjes aanwies, en zich in de gedaante uitstrekte, waar in wy de Wereld hedendaags zien. Deze vrouw kreeg twee kinderen, die te zamen vochten; zy hadden ongelyke wapenen waar van zy de kracht niet kenden; die van den een waren bequaam om te beschadigen, en die van den ander niet, zo dat deze zonder moeite omgebracht wierd.

De Schildpad.

Drie voorname Irokoifche en Huronfche geflachten hebben hun naam van deze Historie gekregen.

Uit deze vrouw zyn alle andere menschen door een langen reeks van geslachten gesproten, en een zo zonderling voorval heeft tot een grondslag gedient, zeggen zy, van het onderscheid der drie Irokoische en Huronsche geslachten van den Wolf, den Beer, en de Schildpad, die in de namen als een levendige overlevering zyn, die hun hun geschiedenis van de eerste tyden voor ogen stelt.

Dit verdichtzel is belachelyk, schoon het niet ongerymder is als die gene die de Grieken, anders zulke verstandige luiden, van de reys van Prometheus na den Hemel verzonnen hebben, toen hy daar na toe klom om het vuur te stelen, of van de herstelling der Wereld door Deukalion en Pyrrha, die volgens den raad der Godspraken stenen over hun hooft wierpen, die in mannen en vrouwen herschept wierden, het onderscheid der kunne alleen van de hand afhangende die ze geworpen had.

Deze Geschiedenis met de ware Schepping vergeleken.

Maar door deze Fabel heen, hoe belachelyk zy ook is, meent men de waarheid te zien, ondanks de dikke nevels die dezelve omringen: in der daad als men de zaak een weinig doorgrond, word men 'er de vrouw in het aardsche Paradys gewaar, den boom der kennisse des Goeds en des Quaads, de bekoring die zy het ongeluk had van niet te kunnen weerstaan, die eenige Ketters gemeent hebben dat een zonde des vleesches was, steunende misschien op de verbasteringen van de heidensche Denkbeelden; men ontdekt 'er den Toorn van God in, onze eerste Voorouders uit den Lusthof jagende, waar in hy ze geplaatst had, en die als een Hemel kon aangezien worden in vergelyking van het overige der aarde, die van haar zelfs hun niets meer als distelen en doornen moest voortbrengen; eindelyk men meent 'er den moord van Abel in te zien, die door zyn broeder omgebragt wierd.

Dit Verdichtzel heeft ook zyn grond in de fabelkunde der Ouden, of wel de zaken, die de Godsdienst ons leert, zyn eer vermomt, als gansch ons onbekent. Niets inderdaad gelykt meer na de fabel der Irokoizen, die ons deze vrouw, uit den Hemel verjaagt, verbeelt, als die dewelke Homerus ons van den val van Até vertelt. Até was een Godin, Dochter van Jupiter; haar naam geeft te kennen hoedanig haar inborst was, die de Ondeugt zelfs was; zy was nergens

1.

gens op bedacht om quaad te doen, en was nergens anders bequaam toe, gehaat van Goden en Menschen. Eindelyk vertoornde zy Jupiter zelfs zodanig, dat hy ze by de hairen gevat hebbende van boven uit de Hemelen bonsde, en een eed deed, dat zy 'er nooit een voet in zou zetten.

Men ziet uit het verhaal van Homerus wel, dat deze Dichter de Begeerlykheid heeft willen verbeelden, die ons altyd tot het quade verleid, of wel de zonde zelfs onder een zinnebeeldige figuur; want na deze boosaardige maagt afgeschildert te hebben, die met een ongeloofelyke snelheid de Wereld doorkruist, zo veel quaad als zy maar kan, den mensch aandoende, voegt hy 'er by, dat haar zusters, zo wel Dochters van Jupyn als zy en die hy den naam van λιται dat is, *Gebeden* geeft, haar altyd nagaan, om het quaad dat zy bedreven heeft te verbeteren, maar dat zy met langzame schreden gaan, om dat zy mank en gansch mismaakt zyn. De Gebeden zyn inderdaad in het Denkbeeld der Heidenen zelfs een der krachtigste hulpmiddelen, om na de zonde den toorn der Goden te stillen: maar Homerus heeft gelyk gehad, dat hy ze gansch mismaakt heeft afgeschildert, om dat 'er weinig gebeden zyn die niet gebrekkelyk zyn.

Zinnebeeldige Verklaring daar van.

Hom. Iliad 9.

Justinus Martyr in zyn vermaning aan de Grieken zich met deze verbloemde uitlegging niet te vrede houdende, wil dat Homerus door Até de zonde der weerspannige Engelen beschreven heeft, en de rechtvaardige kastyding die God hen aandeed, hebbende hen op staande voet in alle Eeuwigheid uit het Paradys gejaagt. 't Geen voor hen het voorwerp van een dodelyke jaloezy zynde tegen de menschen, voor wie dezelve niet onverzoenlyk gesloten is, door de genade van de Verlossing, maakt dat zy niet ophouden den stervelingen lagen te leggen, en hen tot het quade aan te voeren, om ze verloren te doen gaan.

Justinus des Bloedgetuigens gevoelen

Justin. Cohort. ad Græcos p. 28.

Maar nademaal Homerus 'er een vrouw afmaakt, waarom zou men het niet op den val van Eva kunnen uitleggen, en op de ballingschap van onze eerste Voorouderen, die God uit het aardsche Paradys zette? Ate of Atté was zo wel als Evohé een geroep der Bacchanten; zo nu de Evasmus der Bacchanten op Eva sloeg, gelyk Klemens van Alexandryen verzekert, gelyk ik het breder moet uitleggen, zal Até ook een naam zyn, waar door Eva betekent wierd in de feesten der Barbaren, van wie Homerus dit verdichtzel ontleent heeft.

Wederlegt en op den val van Eva te huis gebracht.

Het dryvende Eiland dat net van pas komt om deze vrouw in haar val te ontfangen, heeft ook veel overeenkomst met de fabel van Latona, die door het serpent Python vervolgt zynde, en nergens blyven kunnende, vluchtende van de Hyperborische landen, onder de gedaante van een Wolvin vermomt, tot den Archipel toe, zich in zee stortte daar zy door het Eiland Delos ontfangen wierd 't geen toen in 't water dreef, en geen deel aan den Eed hebbende, dien het Aartryk gedaan had van haar geen schuilplaats te verlenen, eensklaps verscheen om haar voor 't verdrinken te redden, en met de Geboorte van Apollo en Diana vereert wierd.

Nadere overeenkomst van de fabel der Wilden met die der Grieken.

Zo de Irokoizen van deze woeste volkeren, waar van ik ge-

ſproken heb, oorſpronkelyk zyn, zullen de Grieken van hen den grond van dit Verdichtzel ontleent hebben, dat onder de Lyciers kon achting hebben, welke God Apollo met een zonderlingen eerbied aanbaden, die 'er ook den bynaam van Lycier van had.

Miſſchien dat men noch dieper delvende, zou vinden dat dit verdichtzel op een ander zinnebeeld van de Heidenſche Godgeleertheid gegrond is. Men ziet in de oude gedenktekens een Schildpad aan de voeten van Harpokrates. Pauſanias zegt, dat hy in Elis een ſchoon ſtantbeeld van Venus Urania of de hemelſche Venus gezien had, die van een Schildpad gedragen wierd, en een ander van de aardſche Venus, die haar voeten op een Bok zette, maar hy bekent openhartig, dat hy de betekenis van deze geheimen niet weet. Plutarchus heeft ze willen uitleggen, en hy zegt, dat deze Schildpad, die haar huis met zich voert, betekent, dat de vrouwen te huis moeten blyven, en dat de huishouding haar aanbetroud is.

Schoon Stantbeeld van Venus Urania, op een Schildpad gedragen. *Pauſan. Eliac. 2. pag. 173. Plutarch. de Conjug. Præcept.*

Maar men ziet wel dat dit een zedeles is, die Plutarchus uit zyn hooft gehaalt heeft, en die niet paſt op den tyd van de eerſte vinding dezer Zinnebeeldige Godgeleertheid. Want dien tyd hielden de vrouwen zich niet bezig met in 't hoekje van den haard te zitten ſpinnen, by na al de vrouwen der Barbaren arbeydden in 't land, onderhielden haar hutten met brandhout, en hadden zo veel bezigheden buiten 's huis als haar mannen.

Wat het volgens des Schryvers gevoelen betekende.

Het zou miſſchien natuurlyker zyn te denken, dat de Ouden daar door wilden te kennen geven, dat God, onder den naam van Venus Urania betekent, oorzaak was van de welluidentheid der Wereld, door de Schildpad betekent, die het Zinnebeeld van deze welluidentheid was; de Schildpad en Apollôs Lier een en 't zelfde zynde, gelyk in 't vervolg breder zal uitleggen. Miſſchien ook wilden zy zeggen, dat de oorſprong van den menſch, op de aarde geſchapen, evenwel goddelyk was en uit den hemel quam. 't Geen zo veel te waarſchynelyker is, om dat de Schildpad, die door haar vruchtbaarheid het Zinnebeeld van de Voortteling zyn kon, het ook van de aarde en haar Hooftſtof was, gelyk de Kikvorſch van 't water, de Haagdis van de lucht, en de Slang van het vuur, gelyk Kircherus het in zyn Oedipus uitlegt.

Art. Kirker. in Oedipo, Tom. 2. Claſſ. 9 p. 451.

In den Godsdienſt der Ooſterſche Indien hebben de Brachmannen een overlevering van hun God Vichnou, die in een Schildpad hervormt wierd, en zy hebben 'er verſcheide ſtandbeelden van in hun Afgoden Tempels. Zy zeggen, dat door den Val van een berg, de Wereld, die zo een zware laſt niet dragen kon, allengskes na den afgrond zonk, waar in zy zou vergaan zyn, zo Vichnou, die de weldoende God is, zich niet in een Schildpad verandert had, en haar met zyn rug onderſteunt.

De Schildpad by de Ooſter Indianen in Eren, om dat 'er hun God Viehnou in

De Chinezen maken ook een godheid van den vliegenden Draak, dien zy den Geeſt of beſchermgod van de lucht en de bergen noemen, en dien men in hunne Tempels afgeſchildert ziet met een ſchild van een Schildpad op den rug. Zy doen dezen Draak uit

uit * een Schildpad voortkomen, en zy zeggen dat hy de ſtut van de Wereld is, die gantſch op hem ſteunt.

verandert was.

De Troglodieten beweezen de Schildpad Godsdienſtige Eer.

De grondt van dit verdichtzel, dat overal het zelfde is, bewyſt dat de Schildpad een Zinnebeeld van dezen Ouden Godsdienſt was, dien de volkeren vermomt hebben, wanneer zy daar niets meer van verſtonden. Hierom hadden zonder twyffel de Troglodieten een godsdienſtige eerbied voor de Schildpad, waar van zy niet dorſten eten, en hadden een afſchrik voor de Kelenoſagen, hun naburen, die dezelve tot voedzel gebruikten.

In tegendeel verſtrekte ze de Kelenoſagen tot voedzel.

Plin. lib. 11. Cap. 10.

De Wilden hebben enige kennis van den zondvloed.

De Wilden in 't algemeen hebben ook alle eenige kennis van den Zondvloed, die algemeen geweeſt zynde, gelyk de reden zelfs ons doet beſluiten uit het geen ons het Geloof daar van leert, een al te zonderling en aanmerkens - waardig voorval is, als dat men 'er geen voetſtappen van by alle volkeren vinden zou; maar de verſchillende wyze waarop zy verhalen dat 'er de weeroprechters van het menſchelyk geſlacht van afgekomen zyn, is al zo zeer met verdichtzelen vermengt, als dat van de Watervloeden van Deukalion en Ogyges.

Men vind van 's gelyken by eenige volkeren de overblyfzelen van een zeer oud geloof, waar door zy overtuigt zyn, dat op dezelfde wyze als de Wereld door den Zondvloed vergaan is, zy ook aan het einde der eeuwen door het vuur moet omkomen, 't geen dezelve te eenemaal verteren moet. Van dit Oud gevoelen heeft Ovidius ons een heerlyk getuigenis in deze Verzen gelaten, daar hy van Jupiter dus ſpreekt:

Ovid. Metam. lib. 1.

Eſſe quoque in fatis, reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque Regia Cœli
Ardeat, & Mundi moles operoſa laboret.

Door den Dichter Vondel aldus vertaalt.

Ook ſchoot hem in den zin hoe 't noodlot was voorhanden,
Dat Hemel, Aarde en Zee moeſt lichter lage branden,
En 't wereltlyk gevaerte aanvliegen. . . .

Van wat kant de Agniezen, een der

De Wilden in 't algemeen zyn ook niet onbewuſt dat zy vremdelingen zyn in de landen die zy tegenwoordig bewonen. Zy zeggen dat zy van verre gekomen zyn, van de kant van 't Weſten, dat is te zeggen uit Azien. De Agniéſche Irokoizen verzekeren dat zy langen tyd onder het geleide van een vrouw, Gaihonariosk genaamt, herom zwerfden; deze vrouw voerde hen door al de Noorder gedeelten van Amerika om, en bracht ze ter plaatze daar tegenwoordig de ſtad van Quebek ſtaat; maar deze landen te onge-

* Athan, Kirker. Chin. Illuſtr. p. 187. Col. 2. *Draco volans, quem ſpiritum aëris & montium dicunt* (Sinæ) *teſtitudinis ſcuto tectus, conſpiciendum ſe exhibet, quam fabulam a Brachmanibus mutuati, ajunt, mundum Draconi ſeu Serpenti ex teſtitudine nato, ut in ſequentibus fusè aperietur, inſiſtere, quæ omnia tot tantiſque fabulis differentibus involvunt, ut vix ipſi ſeſe inde extricare queant.*

vyf Irokoische Natien, volgens hun verhaal van daan gekomen zyn.

gelyk gevonden hebbende, en misschien al te ongemakkelyk van wegens de koude, hield zy eindelyk te Agnié stand, wiens luchtstreek haar gematigder voorquam, en de landen bequamer om bebouwt te worden; zy verdeelde vervolgens deze landen om ze te bouwen, en stichte dus een Volkplanting, die zich zedert altyd in wezen gehouden heeft. Dit verhalen de Agniëzen van hun byzonderen oorsprong, die zy beweren dat een weinig verschillende is van dien der vier andere Irokoische Natien, want zy willen niet begrepen wezen onder den naam van *Agonnon*, *Sionni* of *Huttemakers*, dien men aan de andere geeft. Ik weet 'er de reden niet van; ondertusschen onderscheyden hen de Franschen en de andere Wilde Natien niet, en in 't algemeen begrypt men onder den naam van Irokoizen of van Agonnonsionni, vyf Volkeren, die zo veel verscheide Taalvallen van een en de zelfde Taal spreken.

De Irokoizen waar gelegen.

Worden in hoge en lage onderscheyden.

Zyn zo eendrachtig, dat zy zeggen maar eene Tent uit te maken, die *wy* de *Irokoische Tent* noemen.

Zy zyn in dat deel van Nieuw-Vrankryk geplaatst, dat aan 't Oosten der Meiren gelegen is, waar door de Rivier St. Laurens loopt, en dat aan Nieuw-Jork en de andere Landen der Engelschen en Franschen grenst. Men onderscheid ze in hoge en lage Irokoizen. De hoge zyn de Tsonnontovans, de Goyogouens en de Onnontaguezen. De lage zyn de Agniëzen en de Onnejouten. Deze vyf volkeren, niettegenstaande hun verscheide oorzaken van jaloezy, hebben zich altyd wel vereent gehouden, en om hun eendracht te betuigen, zeggen zy, dat zy maar een Tent uitmaken, die wy de *Irokoische Tent* noemen.

De Wilden geven ons geen groter licht ontrent hun Oorsprong en de Tydstippen van hun verhuizing. In hoop dat wy 'er meer van mogen ontdekken, zal ik de beschryving van hun Zeden door een algemeen kenteken beginnen, waar na ik my in een omstandiger verhaal zal inlaten, met de Artykels van den Godsdienst een aanvang makende.

Einde van het Eerste Boek.

2.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

TWEDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Algemene Schets van hun Godsdienst.

Et denkbeeld dat men zich eertyds van de Wilden maakte, was van een soort van naakte en ruige menschen, zonder zamenleving, gelyk beesten in de bosschen wonende, en die niet als een onvolmaakte gedaante van menschen hadden. Deze verbeelding had men ouwelings te Karthago, toen Hanno van zyn tocht te rug keerde.

Wat denkbeeld men zich eertyds van de Wilden maakte.

Deze Veldheer last gekregen hebbende om op de ontdekking van nieuwe landen uit te snuffelen, de kusten van Afrika langs varende, bracht op zyn wederkomst twe ruige vellen met zich, die na allen schyn van twe wyfjes apen waren, van dat slag van apen die om hun maakzel en gedaante 't meest na een mensch gelyken, gelyk men 'er noch hedendaags op het Eyland van Borneo, aan de de Groene-Kaap en in de grote Indien ziet. Hy deedze by de Karthaginenzers voor huiden van wilde vrouwen doorgaan, en lietze als een zonderlinge rariteit in den tempel van Venus ophangen.

Plin. lib. 2. Cap. 67. Pomp. Mel. lib. 3. C. 9.

Het schynt dat men deze inbeelding in Vrankryk noch ten tyden van Karel den zesden niet verbannen had. Getuige zy hier van deze beroemde mommery, waarin enige jonge Heren van zyn hof om quamen, en waar in 't weinig scheelde, of deze Vorst had zelf omgekomen door een wonderlyk toeval, waar uit hy dit ongemak behield, dat zyn verstand altyd enigsins belemmert bleef.

Jean Juvenal des Ursins, hist. de Charles VI. Année 1392. p. 93.

Men had toen een gansch valsche verbeelding, de Wilden hebben uit-

Gedaante en Gestalte der Wilden.

uitgenomen het hooft-haair en de winkbraauwen, die zommige zelfs uittrekken, geen een haair over het gantsche lyf, en zo zy 'er enige krygen, trekken zy die ten eersten met den wortel uit. Men kan niet beschryven hoe verbaast zy waren, toen zy de eerste maal Europëers zagen, en de lange baarden, die zy in dien tyd lieten groejen, maakten hen afgryslyk lelyk in hun ogen. Men zegt evenwel dat 'er behalven de Eskimenzers, waar van ik reeds gesproken heb, noch twee of drie Natien in het Zuider-Amerika zyn, die baarden hebben, maar deze Natien zyn weinig bekent.

Zy komen wit ter wereld, gelyk wy. Maar hun naaktheid, de oli daar zy zich mee smeren, en de sterke lucht verbranden allengskens hun vel: voor 't overige zyn zy groot, ryziger van gestalte als wy, wel gemaakt, van een goede gesteltenis, net, sterk en behendig, met een woord, zy geven ons in lichaams hoedanigheden niet toe, zo zy zelfs 't niet van ons winnen.

'tIs moielyk van hun Aart en verstand te oordeelen.

't Is moejelyker hun aart en verstand af te beelden, en men schynt daar zelfs met geen zekerheid van te kunnen spreken. In den eersten opslag daar van te willen oordelen, strekt hun tot geen voordeel, en die gene die dat gedaan hebben, schilderen ze ons met lelyke verwen af.

In der daad als men deze menschen van alles ontbloot ziet, zonder geleertheid, zonder wetenschappen, in schyn zonder wetten, zonder geregelden Godsdienst, en de nodigste zaken in 't leven ontberende, zou men, zo 't schynt, moeten oordelen, dat het was als of de Wereld eerst voor hun geschapen wierd, en als of zy eerst uit het kley of uit Dodonaes holle eiken quamen, volgens de buitensporige versiering der Heidenen. Men zou niet denken mis te tasten, wanneer men ze als domme, botte, onwetende, woeste luiden afschilderde, zonder eenige kennis van Godsdienst of menschelykheid, aan alle ondeugden overgegeven, die natuurlyker wyze uit een volkome vryheid, noch door kennis der Godheid, noch door menschelyke wetten, noch door beginselen van reden en opvoeding beteugelt wordende, spruiten.

Hun gemoeds hoedanigheden.

Dit zou evenwel geen getrouw schildery zyn; zy hebben een goed verstand, een levendige verbeeldingskracht, een gemaklyke bevatting en een wonderlyke geheugenis. Alle hebben zy ten minsten enige overblyfzelen van een ouden en overge-erfden Godsdienst, en een regeringsform: zy beseffen hun zaken wel, en beter als het gemene volk by ons: zy bereiken hun oogmerk langs zekere wegen; zy gaan met koelen moede te werk en met een bedaartheid van zinnen, die ons gedult zou tergen. Uit een punt van eer en grootmoedigheid vertoornen zy zich nooit, en zyn hun driften altyd meester. Zy zyn hoogmoedig en trots, van een beproefden moed, onvertzaagde dapperheid en een heldhaftige stantvastigheid in 't midden der pynen, en bezitten een gemoedsgesteltenis, die de rampen noch tegenspoeden niet machtig zyn te verwikken. Zy hebben onder zich een soort van welleventheid op hun manier, waar van zy al de welvoeglykheden in acht nemen, eerbied voor menschen die ouder zyn als zy, een achting voor huns gelyken daar men zich over verwonderen zou, en die men

moeite

3.

moeite heeft om met deze onafhankelykheid en vryheid overeen te brengen, daar zy in den uiterften graad voor yveren: zy liefkozen weinig en laten zich niet veel in dienftbetuigingen uit, maar des niettegenftaande oeffenen zy ontrent vremdelingen en ongelukkigen een liefdadige herbergzaamheid, die alle de Natien van Europa zou verftommen.

Deze goede hoedanigheden zyn zonder twyffel met eenige gebreken vermengt, want zy zyn licht en wifpelturig, onbedenklyk lui, in den uiterften graad ondankbaar, vol argwaan, verraderlyk, wraakzuchtig, en zo veel te gevaarlyker om dat zy hun wraakzuchtige gevoelens beter weten te bedekken en langer bedekken: zy zyn wreed jegens hun vyanden, beeftachtig in hun vermaaklykheden, ondeugent door botheid en door arglistigheid; maar hun botheid en het ontberen van byna alle zaken geven hun over ons dit voordeel, dat zy niets weten van al die doorzettingen der ondeugt, die de pracht en overvloed ingevoert hebben. Hun gebreken.

't Is waar dat het ons vremd moet voorkomen, dat zy verftand, beleyd en behendigheid hebbende om veel kleine werktuigen te maken die hun eigen zyn, zy zo vele eeuwen doorgebracht hebben zonder eenige van deze kunften uit te vinden, die andere volkeren tot zo een grote volmaaktheid gebracht hebben. Maar ver van dat hun tot een misdaad toe te rekenen, zou men miffchien zich over deze gematigtheid moeten verwonderen, die zich met weinig heeft weten te genoegen, en die hen noch hedendaags over de Europeanen doet lachen, die huizen bouwen, werken ondernemen die eeuwen lang duren moeten, hebbende zelfs zo weinig tyds te leven, dat zy niet verzekert zyn hun werk ten einde te brengen. Uit den Aart lui en met weinig te vreden zynde, lagchen zy met het oneindig floven der Europeanen.

Wy zouden zonder twyffel gelukkiger zyn, zo wy gelyk zy deze onverfchilligheid hadden, die hen vele zaken doet verachten en onkundig in zyn, die wy niet zonden kunnen miffen, miffchien ook dat hun gebrek de uitwerking van deze ingebore luiheid is, die hen zo vadzig maakt, dat zy liever de zelfde voordelen, die zy ons benyden, willen ontberen, als zich de nodige moeite geven om ze zich te verfchaffen. Wat hier van zy, zedert zy met de Europeanen handelen, heeft het voordeel dat zy daar van hebben kunnen halen, hun hunne luiheid noch niet doen uitfchudden: zy hebben liever hun oude manieren willen blyven aankleven, en zy hebben zo veel niet gewonnen met de kunften te behulp te nemen, die hen een gemaklyk leven konden doen leiden, als zy verloren hebben met onze ondeugden na te volgen. Schoon zy omgang met de Europeanen hebben, blyven zy evenwel hun oude Manieren aankleven.

Dit is in 't algemeen het kenteken van alle deze woefte Natien van Amerika, die ons het meefte bekent zyn, uitgezondert die van Peru en Mexiko, die in tegenftelling van de andere voor welgemaniert kunnen doorgaan. Deze algemene overeenkomft die zy te zamen hebben, belet niet dat ieder niet iets byzonders heeft, 't zy in het kenteken, 't zy in eenige wetten en zekere byzondere gebruiken, die ze van den ander onderfcheiden, gelyk men in 't vervolg omftandiger zien zal. Die van Peru en Mexiko worden, by ande=

TWE-

ren voor welgemaniert gehouden.

TWEDE HOOFTSTUK.

Noodwendigheid eenes Godsdienst.

DE menschen moeten een Godsdienst hebben. Die gene zelfs die 'er geen zouden willen hebben als uit staatkundige gronden, tot welzyn en verband van de menschelyke zamenleving, bekennen dat 'er een en zelfs dat 'er niet meer als een zyn moet. Maar deze noodzakelykheid van een godsdienst is ter zelfder tyd het bewys van de waarheid van dezen Godsdienst, nademaal hy op het eenstemmig gevoelen van alle de Natien gegrond is, die in alle tyden een voorwerp van hun Eerbied en aanbidding gehad hebben.

Is met een het bewys van de waarheid dat 'er een God is.

Die in het hart van alle Natien, een gevoelen van Godsdienst inplant.

't Is niet mogelyk dat deze Natien, in zeden van elkander verschillende, zo wyd in manier van denken van malkander afzynde, die in het gebruik der zaken, die tot het leven 't noodzakelykste zyn, zo verscheyde denkbeelden opgevat hebben, evenwel ontrent dit stuk hebben kunnen overeenkomen, zo God, zo wel Invoerder als voorwerp van den Godsdienst, daar van het gevoelen in het hart van alle menschen niet ingeprent had, ter zelfder tyd dat hy zich van buiten door de schoonheid zyner werken heeft afgeschildert. Dit is het geen † Laktantius *het getuigenis der Volkeren en Natien* noemt.

Oorzaak der Verbastering van den Waren Godsdienst.

De moden, gebruiken en manieren hebben kunnen en moeten veranderen, 't zy ten opzicht van het bestier der staten, 't zy ten opzicht van het leven in 't byzonder; dit is den mensch en zyn ontstantvastig en wispelturig gemoed eigen; deze wispelturigheid heeft zich over den Godsdienst zelfs kunnen uitstrekken en doen gevoelen. De onwetentheid, een der eerste straffen van de zonden, heeft dezen Godsdienst kunnen verbasteren, verduisterende de denkbeelden, die by onze eerste Vaderen klaar waren; overnatuurkundige waarheden te ver boven het begrip van domme en vleesschelyke menschen zynde, zyn gemaklyk in tastelyke Beelden verkeert, die de eerbied, die men den Schepper schuldig was, tot het schepzel hebben doen overgaan. De kleinmoedigheid heeft zo veel Afgoden kunnen maken als 'er voorwerpen van schrik en vrees zyn: de verdorventheid der Zeden, heeft alles wat de wanorder koesterde op het Altaar moeten plaatzen, dit is ook menschelyk.

Die den zelven evenwel niet te enemaal hebben kunnen uitrooien.

Maar de Onwetentheid, het Bygeloof en de Verdorventheid maken ver van de Waarheid te benadelen een zeer sterk vooroordeel voor dezelve, nademaal ondanks de wanorder die deze drie zaken veroorzaakt hebben, zich tegen den Godsdienst die zy wilden onder de voet helpen, te zamen aankantende, het wezentlykste artykel, dat het gevoelen van een Godsdienst en Opperste wezen, altyd onveranderlyk is gebleven.

God den mensch na zyn beeld en gelykenis scheppende, drukt toen op een onuitwisbare wyze in de wildste harten en de domste verstanden een Deenkbeeld van zich zelven in. Dit denkbeeld doet

* Lactant. lib. I. de falsa Religione, cap. 2. *Nec difficile sane fuit paucorum hominum pravè sentientium redarguere mendacia testimonio Populorum atque gentium hac in una re non dissidentium.*

doet zich over algevoelen, 't geen een bewys van onze zwakheid is. Onze afhankelykheid zelfs, onze onmacht, onze ongebondentheid, altyd door een ingeboren onbevlektheid bestreden, die op het licht van de reden en het gewissen gegrond is, helpen ons boven ons zelfs verheffen, en buiten ons zelven een meester te zoeken, die onze elenden niet onderworpen is.

Het gevoelen der Ongodisten wederlegt.

Te vergeefs trachten de Godverzakers zich in hun Ongeloof te versterken, met zich in te beelden dat deze woeste volkeren van hun zelven geen denkbeeld van een Godsdienst hebben, en dat men den Oorsprong daar van aan de vernuftigheid der wetgevers verschuldigt is, die zich van de botheid der Volkeren en hun dwaze lichtgelovigheid bedienden, om hun zaken wys te maken die bequaam waren om hun gemoederen door de vrees in toom te houden, maar dat de wysgeren en verstandige luiden, waar in zy met geweld een uitgepluisde Ongodistery willen vinden, geen Geloof hadden, schoon zy zelfs met de heerlykste woorden van den Godsdienst spraken.

Dit is den Wysgeren zyn eigen gevoelen byzetten, in plaats dat men van hen oordelen moest door de redenen, die zy ons klaar voorstellen. „ 't Is een zeker en onfeilbaar getuigenis van de waar-„ heid ener zaak, wanneer al de menschen dezelve geloven, zeg-„ gen, Cicero en Seneka. Zodanig is het gevoelen van de God-„ heid, dat diep in alle harten geprent is, want daar is geen ene „ Natie hoe woest en ontbloot van wetten of zeden ze ook zyn „ moge, die niet gelooft dat 'er Goden zyn."

Cicer. de Nat. Deor. lib. 1. *Seneca Epist.* 117.

Al de Barbaren en Wilden zyn in der daad hier ontrent in staat om ons te leren, en verschaffen ons een dringreden, daar men niets tegen in te brengen heeft. Maar zy zyn zo bovennatuurkundig niet als hen de Baron de la Hontan in zyn zamenspraken verbeelt, daar hy een Wildenman over den Godsdienst doet spreken, zo evenwel dat hy 'er een besluit uit wil halen tegen den Godsdienst zelfs. Al de redeneringen die hy hen doet voeren zyn van zyn eigen vinding, en men word 'er gemaklyk een van die Vrygeesten in gewaar, die zich tegen waarheden die hun in den weg zyn verhardende wel zouden willen hebben dat andere geen meer godsdienst hadden als zy.

Dialog. du Baron de la Hontan & d'un Sauvage.

Gevoelen des Schryvers over de zamenspraken van den Baron de la Hontan.

Maar zo de Wilden deze schranderheid en doordringentheid van oordeel niet hebben, die hun deze Schryver geeft, zy zyn ook zo beestachtig bot niet als die gene geloofden die het eerst hun landen bezocht hebben. Ziende onder hen noch Tempels, noch Altaren, noch Afgoden, noch geregelden Godsdienst, geloofden zy toen recht dat hun verstand niet verder ging als hunne zinnen; en zy hebben al te voorbarig geoordeelt, dat zy gelyk de beesten zonder eenige kennis van het toekomende leven, geen Godlyke eer aan iets zichtbaars of onzichtbaars bewezen, dat zy van hun buik hun God maakten, en al hun geluk met het tegenwoordige leven bepaalden.

Die 't eerst de landen der Wilden bezocht hebben, al te voorbarig van

Men zou heel anders gepraat hebben, had men zich minder gehaast reisbeschryvingen in 't licht te geven, en de wereld-ontdekkingen mede te delen, daar men meende eer door te behalen. Ik

hun zeden gevoordeelt.

heb het reeds gezegt de eerste opslag is bedriegelyk, en men moet zich niet bemoejen om de zeden en gewoontens van een land in't brede te beschryven, daar men noch geen gedenkschriften van heeft, zo men 'er de taal niet af verstaat; een kennis die een lange ervarentheid vereischt, en daar vele geen kennis van hebben, wanneer zy die zelfs menen te bezitten: weinige weten de kracht van de woorden, die zy zelfs gebruiken, wanneer zy niet tot den Oorsprong der woorden opklimmen, der zelver wortelen en verscheyde zamenstellingen ontdekken.

Om de gewoontens van een land wel te beschryven behoort men de taal daar af te verstaan.

De Wilden twisten weinig over den Godsdienst.

Een wilde twist weinig over het stuk van Godsdienst, hy staat licht al dat op de reden gegrond is toe, maar hy is daarom geen eerlyker man, zo hy 't niet wezen wil, en men ziet gemaklyk dat hy eer uit ongebondenheid van zeden, die de uitwerking van de menschelyke zwakheid en het begin van de vrywillige ongelovigheid is, zondigt, als door een hartnekkigheid, op het gebrek van kennissen en onderrechting gegrond. Dit zal klaarder schynen door de overblyfzelen van Godsdienst, die 'er noch in hunne gebruiken gevonden worden, en door het geen men noch uit hun overlevering verzamelen kan.

De Godsdienst der Wilden is de zelfde als die der oude Barbaren, eerste inwoonders van Griekenland, en Bacchus krygsgezellen, namaals de stof der Heidensche fabelkunde.

De gansche grond van den ouden Godsdienst der Wilden van Amerika is dezelfde als die der Barbaren, die eerst Griekenland bewoonden en zich in Azien verspreydden, dezelfde als die der Volkeren die Bacchus in zyn krygstochten volgden, eindelyk de zelfde die vervolgens tot grondslag van de Heydensche fabelkunde en de verdichtzelen der Grieken strekte.

Strabo, lib. 10. *p.* 318. *& seq.*

Wat de Kureten en Korybanten waren.

Strabo van de Kureten en Korybanten sprekende, dat volkeren waren die men vooronderstelt van het gevolg van Bacchus en de moeder der Goden te zyn, onderzoekt welke de Oorsprong dezer Volkeren zyn kon, en na 'er van gezegt te hebben 't geen hem het waarschynelykste dacht, schynt hy te laten varen het denkbeeld dat het een byzonder volk was, om zich by die gene te voegen die de Historie van Kreten en Frygien beschreven hebben, die van de Kureten en de Korybanten Geesten en Dienaren, die tot den dienst der Goden geschikt waren, maken. Vervolgens legt hy zich toe om te bewyzen, dat alles wat men 'er van verhaalt tot den Godsdienst behoort, en hy poogt 'er den zin van uit te leggen.

Dit vertoog van Strabo is zeer geacht en zeer wetenswaardig, maar te gelyk zeer verwart door de menigerley en verscheyde gevoelens van die gene, die over deze stof geschreven hebben. Het schynt evenwel dat men met recht met hem hier uit mag besluiten, dat alles wat men 'er uit halen kan een wezentlyk verband met den Godsdienst heeft; dat dit een gantse en nette zamenhang was van den gantschen Godsdienst, die de menschen door die gene geleert was geweest die de eerste Volkplantingen en de eerste zamenwoningen in de verscheyde delen van de wereld maakten: dat deze gantsche Godsdienst in de Orgia * en in de verborgenthe-

* *Orgia*, dit woord was by de Heidenen geheiligt om de zaken, die tot den Godsdienst behoren, te betekenen. Maar men kan daar een ruimer of nauwer uit-

heden van Jupiter, Apollo, Bacchus, Hekate, de Moeder der Goden en de grote Godinnen beſtond: dat het geen men Tytiren, Faunen, Pans, Satyrs, Sylenen, Kureten, Korybanten, Ideeſche Daktylen, Kabyren, Telchinen, Saliers, Sabaziers, Muzen, Bacchanten, Menaden, Mimalloniden, Nymfen, Naïaden noemde, niet als verſcheyde namen van Dienaren waren, den dienſt der Goden toegewyd; en zy hadden verſcheyde namen of om de verſcheyde ſtaten van deze Dienaren te betekenen, of om het onderſcheyd der talen van verſcheyde Volkeren die de zelfde of by na de zelfde oeffeningen van Godsdienſt hadden, waar na het maklyk te begrypen is hoe men de zelfde gebruiken niet alleen op het Eyland Kreta, op de Eylanden van den Archipel, in Frygien, in Thracien in kleyn Azien, maar zelfs in Kolchos, in Baktriana, tot de Kaſpiſche Engtens en de Indien toe vind, die voor de ouden de uiterſte palen van de bekende wereld waren.

Op dit denkbeeld van Strabo, dat my wel gegrond ſchynt, meen ik zelfs den gantſchen Godsdienſt der Wilden van Amerika te kunnen vaſtmaken, waar van ik nu de overeenkomſt met dezen ouden Godsdienſt ga bewyzen, ontwarrende zo veel ik kan dezen chaos van duiſterniſſen, en verwarring, die 'er een lange reeks van eeuwen en deze menigte van verdichtzelen, die de Grieken ons op de mouw hebben geſpelt, hebben ingevoert, waar uit het byna onmooglyk ſchynt zich te kunnen redden.

God had zich aan onze eerſte Vaderen te zeer geopenbaart, dat zy hem niet zouden kennen en de nakomelingſchap onbekent laten blyven. Hy was niet te vreden, zich voor hun ogen in de ſchoonheid zyner werken af te ſchilderen, en door het getuigenis van hun gewiſſe tot hun hart te ſpreken; hy vertoonde zich ook aan hun voor zo veel God zich zienbaar maken kan, onderrechtende hen of door zich zelfs of door den dienſt zyner Engelen, reden met hen voerende gelyk de eene menſch met den ander, gelyk ons de H. Schrift verbeelt, dat hy met Adam en de andere Aartsvaders van de oude wet ſpreekt. In dit ſlag van omgang wilde hy hun wel tot meeſter dienen, lerende hen niet alleen wat de waardigheid van zyn wezen raakte, en de eer die men hem moeſt bewyzen, maar hun ook de wezentlykſte punten van de verborgentheden des geloofs ontdekkende, voedende hen met hoop van een gelukzalige eeuwigheid, belovende hun een Verloſſer, die hun de deuren des Hemels zou openen, die het quaad, dat de zon-

uitgeſtrektheid aangeven. Luciaan neemt het in een naauwen zin om het geheimſte en 't geen onder den naam van verborgentheden begrepen was te betekenen. De meeſte leggen het uit van de feeſten en Offerhanden ter ere van Bacchus die in 't byzonder in de gebergtens door razende wyven, die men Bacchanten noemde, gevierd wierden. Servius zegt dat men in 't begin alles wat den naam van Offerhande in 't Grieks had, en wat men Ceremonien te Rome noemde, Orgia hiette. 't Is waarſchynelyker dat dit woord in 't eerſt gebruikt is geweeſt om den gantſchen Godsdienſt der volkeren van de eerſte tyden te betekenen, onder den algemeenen naam van Verborgentheden van Iſis, Cybele, Bacchus &c. begrepen. In dezen zin neemt het Strabo en wy na hem.

de veroorzaakt had, zou boeten, en wyzende hun den weg die zy in de oeffening der deugden moesten houden, om niet van het einde af te dwalen, dat hy hun voorstelde: moedigende hen aan om langs dezen weg te wandelen, die hy hun gebaant had, door verwachting van beloning, en hen door vrees van straf van de zonde afschrikkende.

Dus hadden de menschen in 't begin klare denkbeelden van God, voor zo ver als het de staat der Reyzigers, waar in wy zyn, toeliet. Zy hadden ook een geregelden Dienst, waar van hun God zonder twyffel de Wetten had voorgeschreven, waar van zy niet af moesten wyken. Deze denkbeelden van het Opperste Wezen, en deze dienst waren een tyd lang zuiver, en na het uiterlyke zonder verbastering, en ondanks de verdorventheid van 's menschen hart voor en na den Zondvloed, wierd God gekent en ge-eert. Midden onder 't Heidendom zelfs behielt hy gelovige harten. 't Was niet alleen onder het uitverkoren volk dat hy zyn aanbidders had in Geest en Waarheid. Melschisedek, Koning van Salem, Jethro; schoonvader van Mozes, Job in een Afgodisch land geboren, waren getrouwe, rechtvaardige dienaren, die God vreesden. De vrienden van Job, gelyk hy in het Heidendom geboren, maar zo rechtvaardig en verlicht niet als hy, kenden niet alleen God, en bewezen hem de eer die hem toequam, maar uit hun redenen en die van dezen groten Patriarch kan men besluiten dat zy grote kennisse van den Schepper hadden; dat zy een recht denkbeelt van zyn wysheid, zyn voorzienigheid en zyn andere eigenschappen hadden; dat zy het geloof van een Verlosser en zyn Genade hadden, de hoop van de Opstanding der Doden, de verwachting van een zalige Eeuwigheid, denkbeelden van de Deugt en een oprecht hart, een afgryzen voor de zonde, vrees van daar voor gestraft te worden, een verlangen om God te voldoen, zo zy ongelukkig genoeg waren om die te begaan, en vreeslyker kastydingen voor te komen, waar van zy de rechtvaardigheid en billikheid erkenden, en ze, zeg ik, door het Gebed, de Offerhande, Boete doen en andere wegen der Zaligheid voor te komen. Toen Jesus Christus geboren wierd, wierden 'er in 't midden der duisternissen van de Afgodery harten gevonden, die misschien niet ongelovig waren, die den Verlosser van 't heel-al verwachtten, die na de Sterre van Jakob reikhalsden, waar van de overlevering altyd onder hen behouden was, en die, zo dra hun God de genade gedaan had van voor hun dit teken van een Zaligmaker te doen schynen, met allen spoed quamen om hem te erkennen, en hem in hun personen de eerstelingen der Heidenen aan te bieden.

Gelyk wy uit de H. Schrift zelfs deze leer putten, moeten wy uit de zelve ook leren kennen welke de Godsdienst van die eerste tyden was, wat eer men God bewees, en welke de middelen waren die zyn Goedheid, die alle menschen wil zalig maken, en die ze niet geschapen heeft om ze verloren te laten gaan, hun gegeven had om hun oogmerk te bereiken.

't Is moeielyk den — Deze Godsdienst, die in den aanvang zuiver was, wierd in 't vervolg van tyd zeer verbastert, waar van het moejelyk is den net-

ten

ten tyd te bepalen. De onwetentheid en de drift verwekten 'er een vermengeling onder, die alles verwarde, 't zy ten opzicht van het voorwerp van den Godsdienst, 't zy ten opzicht van de wyze hoe hy geëert moest worden, 't zy ten opzicht van het einde.

netten tyd te bepalen wanneer de ware Godsdienst verbastert wiert.

De denkbeelden van God wierden benevelt, men stelde zyn werken met hem gelyk, en door een droevige uitwerking van de zonde, in plaats dat de schepzelen den mensch tot volmaakter kennissen van den Schepper moest verheffen, wierd de schoonheid van den Schepper byna door die der Schepzelen uitgewischt. De dienst van God wierd op deze zelfde wyze door het bygeloof en door de quade neigingen van 't hart, die, om zo te spreken, tot de ondeugden toe heiligden, verdorven: en in plaats van de gelukzaligheid die God den Mensch op het einde belooft had, maakte deze domme en vleeschelyke mensch zich 'er een, over eenkomende met zyn verlangen en de ongebondenheid zyner lusten, die door de zinnen en de verbeelding bestiert wierden.

Het bygeloof en de quade neigingen van 't hart, oorzaak van deze verbastering.

Maar wat verbastering ook dezen Godsdienst is te beurt gevallen wierden de denkbeelden van God evenwel zodanig niet uitgewischt, of daar bleef noch wel een voetstap van over; want in wat dwalingen de afgodery de Heydenen gedompelt heeft, hebben zy zich zodanig niet aan hun afgoden overgegeven, dat zy hier door de kennis van een waren en enigen God, die de Schepper van alles is, verloren hebben. Dus spreekt St. Augustyn tegen Faustus, want dezen ketter wederleggende die om zyn gevoelen van twe hooftbeginselen het een van 't goede en 't andere van 't quade te ondersteunen, den Katholyken tot een misdaad rekende, dat zy het leerstuk van de Eenheid van God in de Lere der Heidenen geput hadden „ dat Faustus lere, zegt deze H. Vader, of liever die „ gene die behagen scheppen om zyn werken te lezen dat wy van „ de Heidenen het gevoelen van de Monarchy (dat is te zeggen „ de eenheid van God) niet overgenomen hebben, maar dat zy „ ook weten dat de Heidenen zodanig aan hun valsche Godheden „ niet overgegeven zyn, dat zy daar door het geloof van een ee-„ nigen en waren God, Schepper van 't heel-al van wat zoort het „ ook is, uit 't gezicht stelden.

Aug. lib 20. *contra Faust. cap* 19.

De dwaling dan der Heidenen bestond hier in, dat zy God genoegzaam kennende hem niet als God verheerlykten, dat zy onder het denkbeeld van God zaken mengden, die hem onwaardig waren, dat zy het schepzel by na gelyk met hem stelden, en den dienst, dien men hem alleen schuldig was, op een ander brachten, of dat zy hem den zuiveren dienst, dien hy reden had om te verwachten, niet meer bewezen.

Waar in de dwaling der Heydenen bestond.

Wat verbastering 'er ook in den dienst geweest is, is evenwel de grond daar van byna altyd dezelfde geweest. 't Zyn overal byna de zelfde Altaar-dienaren, het zelfde slag van Offerhanden, de zelfde instellingen der Wet, en het schynt dat men van den dienst in 't algemeen zeggen kan, 't geen Prokopius van Gaza van de Reinigingen in 't byzonder zegt, vergelykende die van de Wet van Mozes met die van 't Heidendom; want het verschil dat hy

De Grond der Godsdiensten bleef evenwel byna al-

tyd de zelfde. *Procop. Gazæus in Deuter.*

tusschen deze beyde soorten stelt is dat de Joodsche reinigingen het denkbeeld van een volmaakter reiniging voerden, en van die der Grieken of Heidenen onderscheyden wierden in dat deze laatste met bezweringen pleegden te geschieden, en dat men daar zout, laurier, gerst en zee water toe gebruikte, en de menschen door 't vuur liet gaan, dat zaken waren die het bygeloof had uitgevonden.

Zo men noch meer het pit der vremde Godsdiensten wil doorgronden, zal men 'er ook Zinnebeeldige figuren in vinden, die ons, schoon verwart, de voornaamste stukken van 't Geloof en de Openbaring, die zy van een oude Overlevering gehad hebben, verbeelden. Men zal 'er de gronden van een t'enemaal verstandige Zedeleer in vinden: zo dat men uit den grond van deze Godsdiensten, hoe verdorven en wanschapen zy ook zyn, als een bewys kan halen, dat zy op den waren ge-ent zyn, met dien zodanig te verderven en te verbasteren, dat hy onkenbaar geworden is.

DERDE HOOFTSTUK.

Van het Voorwerp van den Godsdienst.

GOd een oneindig wezen zynde heeft men 'er geen bequaam en volmaakt denkbeeld van kunnen geven, dat de verheventheid en de waardigheid van zyn wezen beantwoorde: 's menschen verstand, dat eindig en bepaalt is, heeft de oneindigheid zyner eigenschappen niet als op een onbepaalde wyze onder een denkbeeld kunnen brengen; het is genoodzaakt geweest een soort van een verdeling te maken, en een wezen te verbeelden dat zeer eenvoudig en onverdeelbaar is, gelyk stuk voor stuk, zo ik zo durf spreken, door de verscheide namen die men 'er aan gegeven heeft, waar van ieder maar een zyner volmaaktheden betekent, en dat zelfs op een redelyk onvolmaakte wyze.

Onze afhankelykheid van de verbeelding en de zinnen ons niet toelatende God anders dan door een duistere reden te zien, gelyk Paulus spreekt 1. *Kor.* 13 *Vs.* 12., heeft een soort van noodzakelykheid veroorzaakt om hem ons onder tastlyke beelden te vertonen die zo veel zinnebeelden waren om ons tot hem te verheffen, gelyk het afbeeldzel ons een denkbeeld geeft van dien genen dien zy afschildert. Deze zinnebeelden zyn tot het oneindig vermeerdert, volgens de verscheyde denkbeelden die men 'er van bevat heeft, maar om den Godsdienst eerwaardiger te maken, met dien met een groter getal van verborgene denkbeelden te bewimpelen, maakt men hem duisterder: want de onwetentheid het erfdeel van 't gemene volk zynde, wierden in vervolg van tyd deze verborgene denkbeelden niet wel verstaan als van die genen, die in kleine getale over den dienst van God gestelt waren, en in wier handen de Godsdienst als in bewaring was. Deze talmden zelfs met dezelve te verbasteren, en te lasteren 't geen zy gelyk de rest niet verstonden: zo dat de Godsdienst langer niets meer als een verwarring was.

Oorzaken van de Vermenigvuldiging der Goden.

De Egyptenaren,

De Egyptenaren onder de ouden brachten deze beeldspraakige wetenschap verder als de andere Natien, 't geen in 't vervolg onder

der hen een groter verwarring in hun Godsdienst bracht, die zo wanschapen wierd, dat zy gelentheid gaven om te geloven dat zy tot de uyen van hun tuinen aanbaden. De Egyptenaren (ik spreek van die welke na den Zondvloed geleeft hebben) zyn nochtans de eerste vinders van deze zinnebeeldige wetenschap niet; en men zal ons niet licht doen geloven dat zy die in 't algemeen aan alle andere Natien hebben medegedeelt.

schoon Meesters in de beeldsprakige wetenschap.

Zyn egter de vinders daar niet van.

Men zou met meer grond deszelfs oorsprong aan de andere barbaarsche volkeren toeschryven. Inderdaad de eerste Kretenzers roemen dat de meeste Goden by hen geboren waren, en zich onsterfelyk gemaakt hadden door de grote weldaden die zy den menschen gedaan hadden; zy roemden ook dat zy de eerste geweest waren die de eerbewyzingen der Goden, de Offeranden en verborgene plechtigheden ingevoert hadden, die van hen by alle andere volkeren verspreyd waren.

De eerste Kretenzers beroemen zich de offeranden en verborgene plechtigheden uitgevonden te hebben. *Diod. Sic. lib. 5. Bibliot. p. 230. idem p. 287.*

Onder alle Godsdiensten in Oost- en Westindien, waar van wy kennis hebben is 'er geen een die niet beeldsprakig is, en wiens godgeleertheid niet vol Zinnebeelden is: 't geen dient om myn gissing te bevestigen, 't geen ik in 't vervolg nader zal aandringen, dat het onze eerste Vaders zelfs waren die Gods zaken door een verborgen taal geloofden te moeten verheffen, waar by de hoogmoed der menschen vervolgens veel van 't hunne byvoegende, vond zich de Godsdienst met oneindig veel buitensporige fabelen vermengt.

Men ziet uit de schriften die wy noch van de Heydensche wysgeren overig hebben, dat het denkbeeld dat zy zich van God maakten dat van een Opperste Wezen was, boven alles heerschende, van een geest door dit gantsche heel al verspreid, die alles bezielt en alles door zyn tegenwoordigheid onderhoud, die het beginzel van alle voortteling is, en de vruchtbaarheid aan alles geeft: van een zuivere, levendige en altyd werkzame vlam: van een t'enemaal verstandig Wezen, wiens Voorzienigheid zonder ophouden over alles waakt en zich over alles uitstrekt: met een woord van een Wezen waar aan zy om deszelfs voortreffelykheid verscheide namen hadden gegeven, maar namen die eenige van zyn oneindige volmaaktheden beantwoordende, altyd het kenteken van deze opperste heerschappy met zich voerden, die niet als aan den volkomen Meester en Opperheer van alles toekomt.

Alle de Godsdiensten in Oost en Westindien voor zo ver wy die kennen zyn beeldsprakig en zinnebeeldig.

Met dit denkbeeld der Ouden komen die van de Afgodische Natien, die noch in wezen zyn, volmaakt overeen; de woorden van hun Talen geven klaar een opperste Wezen te kennen. 't Zyn niet alleen de beschaafde Natien die deze tekens van kennis van een eerste Wezen hebben, gelyk by de Chinezen de *Tien Chu*, dat is de zeggende Meester van den Hemel, en de *Xang Ti*, de Opperste Keyzer en Opperste Meester, by de Indianen de *Kertar* die gene die alles gemaakt heeft, en de *Serjanbar* de Schepper van de Wereld: by de volkeren van Peru de *Pachadamak* of het opperste Wezen, en de *Virakocha* die God de Schepper is. De zelfde voetstappen ziet men by al de Natien die voor woest doorgaan. In 't algemeen hebben al de volkeren van Amerika, 't zy zy herom

Wat voor een Denkbeeld de Heydensche Wysgeren van God hadden.

Het zelve komt met dat der Afgodische Natien die noch in wezen zyn volmaakt over een.

om zwerven, 't zy dat zy een vaste woonplaats hebben, krachtige uitdrukkingen, die niet als een God kunnen betekenen; zy noemen hem den groten Geest, zomtyds den Meester en Oorzaak van het leven. Tot de Outaouaken toe, die onder alle deze volkeren de domste en onverstandigste schynen, noemen hem dikwils in hun aanroepingen en aansprekingen den Schepper van alles.

Zommige Natien houden den Donder voor de stem van 't opperste Wezen.

Joan de Laet Ind. Occid. Lib. 15. Cap. 2.

Jean de Lery Hist. du Bressil, Chap. 16.

Zommige Natien schynen zelfs te geloven dat dit opperste wezen haar enigermaten toespreekt door den Donder, dien hy door de lucht doet kraken. Jan de Laat zegt dat de Zuider-Amerikanen aan den Donder een naam in hun taal geven, die in de onze overgezet zynde *de stem of het geluid van de opperste uitmuntentheid* betekent. Inderdaad die gene die het eerste na deze gewesten gereist hebben, zeggen ons, dat wanneer zy tegen deze woeste volkeren van God spraken, en hun daar een denkbeeld van wilden geven, zy den een tegen den ander hoorden zeggen, 't is * *Toupan*, een woord waar van zy zich ook bedienen om den Donder te betekenen; en op de zelfde wyze als de Israëliten, wanneer God met de stemme des Donders en Blixems tegen hen sprak, van schrik bevangen wierden, en tegen Mozes zeiden, „ dat de „ Heere toch niet tegen ons spreke, uit vrees dat wy mochten „ sterven":

De Israëliten noemen den Donder ook Gods stem.

Exod. C. 20. Vs. 19.

Schrik der Wilden voor den Donder.

Zoo ziet men deze arme volkeren ook, wanneer zy een onweer zien naderen, van de uiterste schrik bevangen na hun hutten lopen, dicht by het vuur kruipen, met de elbogen op de knien leunende, en hun aangezicht met de handen verbergende, in deze gedaante huilen zy, en houden niet op hun vrees te betuigen, tot dat het onweer te enemaal over is: om dat, zeggen zy, die gene die dus zyn stem doet horen, ten uitersten tegen hen verstoort is, en hen dreigt te vernielen. De Noorder-Amerikanen vrezen ook voor den donder, evenwel wanneer men hen vraagt wat het is, zeggen zommige dat het soorten van menschen zyn met vleugels, gelyk die men aan Psiché of aan de Witjes geeft, en wier stem gelyk is aan het geluid dat men hoort. De meeste verzekeren evenwel dat het een soort van een ongemenen vogel is, 't geen een gevolg is van de raadzelachtige denkbeelden der Heidenen, die den Arent aan Jupiter toegewyd hadden, en hem als den getrouwen dienaar verbeelden, die hem zyn Blixems moest nadragen.

Rochefort, Hist. Moral. des Antilles.

De grote Geest by de Karaïben onder den naam van *Chemiin* bekent, onder dien van *Manitou* by de Algonkynen, en onder dien van *Okki* by de Huronnen, word op een zonderlinge wyze, en die niet als op het opperste wezen toegeduid word, afgebeeld, door den naam van *Aareskoui* by de Huronnen, en door dien van *A-*

* Vader Antonio Ruis een Jezuit, in zyn Beschryving van Paraguey en enige andere Volkeren ontrent de Rivier de la Plata of Zilver-rivier, zegt §. 10. dat *Toupan* of *Toupa* (want dit is het zelfde) de naam zelfs van God is, zo als deze Volkeren hem schynen te kennen, en hy geeft 'er de afleiding of betekenis van in hun taal. Ik haal de eige woorden van dezen Schryver aan, *Conocieron que avia Dios, y a un en certo modo su unidad, y se colige del nombre que le dieron, que es tùpâ. La primera palabra Tu es admiracion; la segunda Pa? es interrogacion, y assi corresponde al vocablo Hebreo Manhû, quid est hoc, en singular.*

Agriskoue by de Irokoizen, om dat deze een soort van een byna ongevoelige *Jota*, waarvan de Huronnen een diftongus maken, met die by de eerste klinker te voegen; in een *G* veranderen. De zendelingen hebben nooit tot de kennis van den oorsprong van dit woord kunnen komen: de Irokoizen weten het zelfs niet, alzo min als de Huronnen, en 't is een van die oude woorden, door een lang gebruik geheiligt, waar van zy den Oorsprong niet meer zien, en waar van zy bygevolg de eige betekenis niet weten; evenwel om dat zy 'er zich dikwils in hun aanroepingen van bedienen, is het waarschynelyk dat het ingestelt is om den Meester van alle zaken en den Schepper van het Heelal te verbeelden.

Een Huronsche vrouw door een Zendeling onderwezen, die haar een omstandig verhaal van Gods volmaaktheden deed, riep met een soort van verwondering uit: ik verstaa 't, en ik had my altyd wel ingebeeld, dat onze *Areskoui* zodanig zyn moest, als de God dien gy my afschildert.

Ik twyffel by na niet, of deze *Areskoui* is de Asys of Mars van de Volkeren van Tracien, en ik zal hier na de redenen aanhalen, die deze gissing versterken. Onze schryver meent dat het Ares of Mars betekent.

De naam *Chemiin*, dien de Karaïben aan het opperste wezen geven, is misschien de zelfde dien de Chemmiten aan Pan gaven, dien zy *Chemniis* noemden, volgens Diodorus van Sicilien, en dien zy niet alleen verscheyde Tempelen hadden geboud, maar ook een Stad onder den zelfden naam, die ook die van de Provintie was. Wy vinden in de oudheid enige voorbeelden van Volkeren, die men na den zelfden naam, dien zy aan de Godheid gaven, genoemt heeft. Dus heeft men van het woord *Ares*, die de Mars van Thracien is, andere gemaakt, om de Provintien, de Stad de riever en de Volkeren van Areiana en Aria te betekenen. De Mendeziers hadden van 's gelyken den naam van hun Provintie, van hun Hooftstad en van hun Natie, van het woord *Mendes* gehaalt, dat ook by hen de naam van Pan of van den Maker van alle dingen was. *Diod. Sic.* 1. p. 11. *Herod. lib.* 2. n. 46.

De *Jao* of Jupiter der Ouden is volgens de geleerden dezelve als *Jehova*. Daar is noch in Guyana, een Provintie van het zuider Amerika, een volk, dat men de *Taos* of *Jaos* noemt. By de Floridanen worden de Waarzeggers of Priesters *Jaoouas* genoemt, een naam die klaar van *Jao* of *Jehova* gemaakt schynt. *Jao* of Jupiter, word voor Jehova gehouden. *De Laet. Ind. Occid.* l. 17. c. 14. l. 4. c. 16.

VIERDE HOOFTSTUK.

In de beeldsprakige Godgeleertheid der Ouden wierd de Zon, zelfs voor de Dwalingen van het Zabeéndom, als het krachtigste Zinnebeeld van God aangezien. Ik heb reden om te geloven dat zy in de eerste tyden ook het Zinnebeeld van den Verlosser was, dien wy noch de Zonne der Gerechtigheid noemen. Zy was ook het eerste van Gods werken, die des menschen aandacht na zich trok, en waarin zy voornamen den Oppervoogt te eeren, die niet van de zinnen kunnende begrepen worden, eeniger maten tastelyk wierd in dit hemellicht, dat de wereld schynt te bezielen, en overal een gelukkige vruchtbaarheid te brengen, de schatten De Zon een zinnebeeld van de Godheid.

van warmte en licht uitdelende, die uit deszelfs schoot als uit hun Oorsprong voortkomen.

Het uitverkoren Volk eerde in dit Hemel-licht God, die volgens de uitdrukking van de schrift daar zyn Tent gestelt heeft. De Profeet verbeeld ons dezelve als een Bruidegom uit zyn slaapkamer gaande, en vrolyk als een Held om het pad te lopen. De H. Schrift leert ons ook dat dit zelfde Volk na de opgaande Zon wendde, om zyn gebeden tot den Allerhoogsten te richten, een gewoonte die de eerste kerk van de Synagoog had, zo dat wy noch hedendaags in de oude Kerken het Altaar na het Oosten gekeert zien.

Psalm 19 Vs. 5. & 6.

Warom de Altaren naa't Oosten gerecht zyn.

De Zon was zodanig het heilige zinnebeeld van de Godheid by alle de Natien, dat alle de namen, die men daar in aan de Goden van het Heydendom gaf, op de Zon slaan: zo dat dit Hemellicht te gelyk Cælus, Saturnus, Jupiter, Mars, Bachus, Apollo, Ammon, Osiris, Apis, Serapis, Adonis, Merkurius, Herkules, Vesta, Juno, Cybele, Isis, Ceres, de Godin van Syrien, Diana, Venus Urania, met een woord al de Goden en Godinnen van de fabelkunde was. Makrobius in zyn Saturnalia en na hem verscheide hedendaagsche geleerden hebben volmaakt wel de getuigenissen der Ouden verzamelt, om deze waarheid te bewyzen, die tegen de reden schynt aan te lopen. Men kan in deze Schryvers de bewyzen lezen, die ik achterwegen laat, om niet te schynen met een al te grote geleertheid te willen pronken.

De meeste namen der Goden van 't Heidendom slaan op de Zon.

Macrob. Saturn. 1. Cap. 17. & seq.

Maar de Schryvers al deze Goden met de Zon verwarrende, verwarren haar zelfs zo zeer met den waren God, dat zy eindelyk op het opperste Wezen al wat zy van de Zon zeggen, schynen te huis te brengen. 't Geen den Geleerde Heer Huet heeft doen zeggen, „ dat de oude Griekſche en Latynsche Dichters in verschei-„ de plaatzen van hun werken, die zorgvuldiglyk door de Ge-„ leerden verzamelt waren, opentlyk hadden verklaart, dat 'er „ maar een God was. Seneka geeft zyn gevoelen hier over klaar te kennen. „ Gy kunt, zegt hy, als gy wilt een anderen naam „ aan den Schepper van alles wat in de wereld is geven. Men kan „ hem zo veel namen geven als hy verschillende bezigheden heeft. „ De onze noemen hem Liber of Bacchus, Herkules en Merku-„ rius; noemt hem op de zelfde wyze Natuur, Noodlot, Geval, „ 't zyn zo vele namen van een zelfden God, die op verscheide „ aart zyn macht oeffent.

Huet Demonst Euang. Prop. 4. Cap. 10.

Seneca lib. 4. de Benef. Cap. 7.

De Zon is de Godheid van de Volkeren van Amerika, zonder 'er enige van die gene die ons bekent zyn van uit te zonderen. 't Was niet alleen te Peru daar de Zon met een byzonderen dienst ge-eert wierd, en daar de Koningen uit dezelve gesproten zeiden te zyn. Grotius en Hornius hebben beweert dat de Inkas van Peru Oorspronkelyk uit China waren, om dat de Vorsten van beyde deze ryken zich kinderen der Zon noemden, ik sta verwondert dat zulke geleerde luiden hun gevoelen op een diergelyke gissing hebben kunnen steunen. Want al was het zelfs waar dat de Keyzers van China zich voor kinderen van de Zon uitgaven, 't geen Jan de Laat wederlegt heeft, hoe kunnen luiden die in de Histo-

De Zon is de Godheid van de Volkeren van Amerika.

Gevoelen van *Grotus in Dissert. de Orig.*

rie-

4.

riekennis zo bedreven zyn, onbewust zyn, dat dit in de Oudheid by de Natien voor al onder de Oosterschen gemeen was? In der daad zonder van zo veel Koningen en Helden te spreken, die den naam van Jupiter, van Bacchus, van Herkules, of wel van Zoon van Jupiter, Bacchus of Herkules, enz. voerden, hoe veel waren 'er niet die zich zelven den naam van de Zon, of Zoon van de Zon gaven, gelyk eertyds de Inkas in Amerika deden, en gelyk noch hedendaags hun nakomelingen en de Natchés in Louisiana doen?

Gent Americ. en van Hornius de Orig. Gent. Amerik. Lib. 4. Cap. 16. over de Inkas van Peru wederlegt.

Op de beroemde Grafnaalt die Sixtus de vyfde voor St. Jan van Lateraan heeft doen oprechten, die dezelfde is die Hermapion in 't Grieks heeft overgezet, en daar Ammianus ons eenige brokken in deze taal van bewaart heeft, word de Zon de meester van den Hemel genoemt, de Schepper der Wereld, Mars God der Heirscharen; en Ramesses de Koning van Egypte word ook de Zoon der Zon genoemt, Zoon van God, hemelsche en onsterffelyke Koning. Heliodorus doet Chariklea Princes van Ethiopien dus spreken: *O Zon, stichter van den oorsprong myner Vaderen*, en Racine doet Fedra byna op de zelfde wyze spreken.

Joan. de Laet. in Notis ad Differt. Hugo. Grotii de Orig. Gent. Americ. Vid. Marsham. in Can. Chron. P. 482.

O edele Oorsprong van een wydberoemt geslacht,
Van wie myn Moeder zich beroemde voortgebracht,
Die u licht schaamt van my in dezen staat te ontmoeten,
O Zon, ik kome u voor de laatstemaal begroeten.

Heliodor. Hist. Æth. lib. 10.

Men vind noch in de Schryvers eenige oude Opschriften, waar in Semiramis, Koningin van Babylon, zich dezelfde doorluchte afkomst aanmatigt, gelyk ook behalven Pazifaë, moeder van Fedra, Circé en Medea, de eene zuster en de andere dochter van Aeates, Koning van Kolchos deden. Adad of Benadad, waar van het eerste Zon, het andere Zoon der Zonne betekent, waren gemene namen van de Koningen van Syrien. De Ridder Marsham zegt, dat de Koningen van Syrien hun namen van de Zon aannamen, gelyk zulks het gebruik der Koningen van 't Oosten was. Hy haalt Makrobius aan, welke zegt dat de Assyriers den naam van *Adad* aan de Zon gegeven hebben, die zy eren als den grootsten der Goden, en dat deze naam in zyn eige betekenis eigentlyk *enig* zeggen wil. 't Is niet minder zeker, dat de Koningen van Perzien en der Parthen zich den zelfden eernaam aanmatigden. Zonder twyffel was het om deze reden dat 'er zo vele koninglyke Steden waren, die den naam van de Zon voerden, en om dat zy dit hemellicht toegewyd waren, en om dat zy de verblyfplaats der Vorsten waren, die daar van zeyden afgestamt te zyn.

Racine, Fedra & Hypolite Act 1. Sc. 3.

Adad of Benedad, zoon van de zon was een gemene naam onder de Koningen van Syrien.

Marsh. in Can. Chron. p. 339.

De *Areskoui* der Huronnen en de *Agriskoué* der Irokoizen zyn ook de Zon, die hun Godheid is, zo wel als die van alle de Amerikanen. Zy geven daar noch andere namen aan, maar onder deze namen passen die gene die het best de Godheid verbeelden niet op de Zon, en kunnen niet als op het opperste wezen t'huis gebracht worden.

Macrob. Sacum. lib. 1. Cap. 23.

De eerste dezer namen is *Tharonhiaouagon*, 't geen na den

De Huronnen

verstaan door Areskouien de Irokoizen door Agriskoué ook de zon.

den letter overgezet betekent; *Hy versterkt den Hemel van alle kanten.* Dit woord is zamengesteld uit *Garonhia* en *Ouagon*; *Garonhia* betekent van 's gelyken God, of den Hemelvoogt, den stoffelyken Hemel en de Lucht, gelyk de namen van Jupiter en Juno by de Heydenen. Zomtyds bedienen zich de Irokoizen en de Huronnen niet als van het woord *Garonhia* om de Godheid te betekenen, en zeggen in hun Aanroepingen *Saronhiate*, *gy die de Hemel zyt. Ouagon* betekent in de zamenstelling iets naauw omhelzen, het zelve versterken en van alle kanten beveiligen.

Betekenis van enige andere Namen die de Wilden aan het opperste Wezen geven. *Herod. lib.* I. *n.* 131.

De betekenis van 't woord *Tharonhiaouagon* komt over een met het geen Herodotus van den Godsdienst der Perzen zegt, dat zy aan den Hemelkring den naam van Jupiter gaven. Dit was het in der daad 't geen de Oosterschen door den naam van Urania, die haar Godheid was, verstonden. Suidas legt het ons uit in het woord οὐρανὸς, alwaar hy zegt, dat het de uiterste omtrek van den Hemel is, waar in alles wat Godlyk is verzamelt was. Herodotus maakt 'er iets van dat meer is als het enkel stoffelyke, wanneer hy verzekert dat zy 'er den naam van Jupiter aan gaven, een naam dien de geleerden van het woord *Jao* der ouden menen gemaakt te zyn, dat het zelfde is als de onuitsprekelyke naam van *Jehova*.

Gissing van den Schryver waar de woorden Horus en Hora van afgeleyd kunnen worden.

De twede dezer namen is *Horakouannentakton*, 't geen na den letter betekent *hy heeft de Zon vastgemaakt.* Dit woord is uit twe andere te zamen gestelt, van *Garakoua* de Zon en van *Gannentakton* of *Garantakton*, dat vastmaken zeggen wil. 't Is misschien van het barbaarsche woord *Horakoua*, dat de Ouden het woord *Horus* hadden gemaakt, die de Apollo der Egyptenaren is, en dat van *Hora*, waar van zy zich bedienden om de verdelingen aan te wyzen die zy van zyn jaarlykschen loop in getyden, en den daaglykschen in uren gemaakt hadden.

Alles uitgezondert God en de manspersonen zyn in de Irokoische taal van het vrouwelyk geslacht.

In deze twee namen *Tharonhiaouagon* en *Horakouannentagon* staat aan te merken dat de letter *H*, die in 't begin gevonden word, in hun spraakwyze het kenteken is om de derde persoon in het manlyke te betekenen, en in plaats van *hy* komt. De *T* die het woord van *Tharonhiaouagon* is een *T* van bevestiging, die ik op het einde van dit boek zal uitleggen, als ik van hun Taal-spreek. Nu bedienen zich de Irokoizen niet van het manlyke als om God te betekenen, en nooit de manlyke kunne onder de menschen; al de andere, 't zy bezielde of onbezielde Schepzelen, de goede en quade Geesten, de Engelen, de Duivelen, de Beesten en de Vrouwen zyn van het vrouwelyke geslacht.

Andere namen van zon en maan.

De gemeenste namen die zy aan de Zon geven, zyn die van *Garakoua* en *Ikare*, die vrouwelyk zyn, gelyk of iemand zeggen wilde, *zy is boven ons hooft*, van *Gar*, *Gah-re* of *Gahere* verheven zyn. Zy geven aan de Maan die van *Iskare*, voegende 'er den letter *S* tusschen in, om de herhaling of verdubbeling te betekenen, dewelke dient om in dit woord aan te wyzen dat de Zon opgehouden hebbende ons haar licht meê te delen, het nachtlicht in haar plaats komt om dit gebrek te vervullen.

Zy noemen de Zon ook *Ouentekka*, hy brengt den dag, en de Maan *Asontekka*, zy brengt den nacht. Van *Ente* dag, *Asonta* nacht,

nacht, en *gabaoui* brengen. Zomtyds onderscheyden zy den dag niet van de Zon; en door het woord *Endi* of *Enni*, dat den dag ook betekent, wyzen zy de Zon aan, en noemen de Maan *Endhit'ha* of *Ennit'ha*, als of men zeyde een kleine dag, dit *t'ha* op het einde een verkleinwoord in hun taal zynde.

Ik ben byna overtuigt, dat van dit Irokoische wortelwoord het woord *Bendis* gemaakt is, dat de oude Schryvers den naam van Diana in de taal der Volkeren van Thracien zeggen geweest te zyn, waar van daan de Orgia na Griekenland en voornamentlyk na Athenen wierden overgevoert, onder den naam van *Bendidia* of *Mendidia* * *Endi*, is gelyk ik zo even gezegt heb het wortelwoord, waar by de Irokoizen byna altyd *ou* voegen, om de welluidentheids wille. Dit *ou* is by hen in plaats van de letters B. M. V. en de andere Letters die met de lippen geformeert worden, die den Volkeren die ze hebben tot welluidentheid strekken, en die de Huronnen en de Irokoizen niet hebben; dus moet 't geen *Bendi*, *Vendi*, *Mendi* door de Grieken uitgesproken word, door de Huronnen en Irokoizen als *Ouendi* uitgesproken worden. In de zamenstelling word de dag *Ouennisera* genoemt, zo evenwel dat de laatste letteren smelten om plaats te maken voor het woord dat daar mede zamengestelt word, en dat 'er van het eerste niet als *Ouendis*, *Bendis*, of *Mendis* overblyft, dat juist de naam van Diana in de Thraasche Taal is.

Bendis by de Volkeren van Thracien de naam van Diana, waar van daan komt.

Op de zelfde wyze, gelyk *Bendis* zeer wel van het woord *Endi* of *Enni* komen kan, kan men ook gissen dat *Mendes*, dat de naam van Pan by de Mendeziers was, zeer wel van *Ouenne*, *Ouende* of *Ouente* komen kan, 't welk gelyk het woord *Endi* ook den Dag, en noch beter de Zon betekent. *Mendes* of Pan was by de Egyptenaren de grootste en de oudste van al de Goden, dat is te zeggen het opperste Wezen en Schepper van alle dingen. *Mendes* was van 's gelyken een stad van Egypten en de hooftstad eener Provintie, volgens Herodotus en Stefanus. De zelfde Schryvers en Diodorus van Sicilien spreken ook van een stad van Thracien, die zy *Mende* noemen.

Mendes of Pan was de oudste en grootste van alle de Goden.

Herod. lib. 2. n. 46. & 145.

Zo deze gissing billyk is, moet Diana hier voor de Zon genomen zyn, die de ware oorzaak van den dag is, en niet voor de Maan, die maar een ontleent licht heeft, maar wy hebben reeds gezegt dat de Schryvers door den naam van Diana ook de Zon verstonden, anderzins zouden zy zich vergist hebben, de kracht van het uitheemsche Woord niet wel begrypen, gelyk Herodotus ook zou geoordeelt worden zich vergist te hebben, zeggende dat de Perzen Venus Urania met den naam van Mithra noemen, zo hy door Venus Urania iets anders als de Zon verstond; want het zo klaar is

Stephan. μενδης idem μένδη.

Diodor. Sic. lib. 12. p. 223.

Herod. lib. 7. n. 123.

Herod. lib. 2. n. 131.

Diana wierd ook

I 3 als

* *Lil. Greg. Gyraldi*, *Hist. des Dieux*, *p.* 345. meent dat het een fout der uitschryvers is, dat men by Tacitus *Mendidium Templum*, en by *Strabo Mendidia* leest, maar het schynt waarschynelyker dat men op twederhande wyzen kon schryven en uitspreken. De verwisseling van de twee lipletters in 't begin licht kunnende geschieden. De Wilden hebben een Rivier die de Algonkynen *Misconsin* en de Irokoizen *Ouisconsin* noemen. Men ziet in dit voorbeelt 't geen ik hier boven van de welluidentheid gezegt heb, ten opzicht van die gene die de lipletters hebben en de gene die ze niet hebben.

voor de zon gehouden. als de dag dat Mithra en de Zon by de Perzen volkomen een en 't zelfde waren.

Mithra is de zon by de Perzen. De Perzen erkennen geen onderſcheyd van kunne in de Godheid, om dat zy, gelyk Herodotus zegt, niet geloofden als de Grieken dat de Goden even eens als de menſchen gemaakt waren; maar de Perzianen en de andere Barbaren hadden verſcheyde manlyke en vrouwelyke namen, om God of verſcheyde zyner eigenſchappen te betekenen, gelyk wy ons zelven uitdrukken, met te zeggen de Allerhoogſte, de Almogende, de Schepper, de Wysheid, de Voorzienigheid, de Goedheid, de Barmhertigheid, de Gerechtigheid enz. Dit kan den Grieken zeer wel aanleyding gegeven hebben om zich daar in te vergrypen, voor al na dat zy door hun Vergodingen den Hemel met Goden en Godinnen gevult hadden.

Herod. Ibid.

VYFDE HOOFTSTUK.

In de eerſte tyden wierd de Godheid onder geen menſchelyke gedaante verbeelt.

IN de eerſte tyden verbeelde men de Godheid onder geen menſchelyke gedaante, maar het was de gewoonte der oudvaders een gedenkteken op te rechten, of de aanmerkenswaardige plaatzen, die door enige byzondere genade die zy van den Heer ontfangen hadden, of door eenige zonderling voorval getekent waren, te heiligen. Deze gedenktekens waren of de Bergen die God hun had aangewezen om daar enige Offerande te doen, of Altaren, of heylige boſſchen, of ſtenen die men met oly ſmeerde. Aldus waren de berg daar God Abraham bevolen had dat hy hem zyn zoon Izaak zou offeren, en de berg Sinai, daar Mozes de Tafelen der Wet ontfong, by het Joodſche Volk in byzondere achting. Dus rechten de Iſraëliten op Gods bevel ter gedachtenis van den overtocht des Jordaans twe Altaren op, ieder van twaalf ſtenen te zamen geſtelt, volgens het getal der twaalf ſtammen van Iſraël. Zy rechten het een in het bed zelfs van den Jordaan op, en het andere op de plaats daar zy de eerſte nacht na hun overtocht legerden.

Abraham, na met Abimelech Koning van Gerar een verbond te hebben aangegaan, plante een heilig boſch te Berſabée, ter gedachtenis van dit verbond, en Jakob na de wonderbaarlyke ladder in den droom gezien te hebben, nam den ſteen dien hy onder zyn hooft had gelegt om te ſlapen, en rechte dien als een gedenkteken op, ſtortende daar Oly over heen. De Eerwaardige Vader Dom Auguſtyn Kalmet in zyn Aantekeningen over deze laatſt aangehaalde plaats van de H. Schrift merkt zeer wel aan dat wy niets ouders als deze gedenktekens op te rechten, om de geheugenis van aanmerkelyke geſchiedeniſſen te bewaren, in de heldachtige tyden, by de Gewyde en Ongewyde Schryvers zien. Hy zegt dat Strabo dikwils van deze Gedenktekens door de oude Helden gelyk Herkules, Bacchus, Jazon, enz. ſpreekt. Hy voegt 'er by dat de gewoonte om ſtenen en Afgoden te zalven zeer in de Oudheid bekent is, dat Alexander de Groot het Graf van Achilles met Oly ſmeerde, en een krans daar op ley.

Gen. 21. Vſ. 89.

Gen. 28. Vſ. 18.

Hy

5.

Hy haalt Arnobius aan, die van de ſtenen die men zalfde dus ſpreekt: „ zo dra ik enigen gladden en met oly geſmeerden ſteen „ gewaar wierd, ging ik dien kuſſen, als of 'er enige Godlyke „ kracht in beſloten was. " Minutius Felix ſpreekt ook van deze ſtenen die men met Oly wreef en met kranſen verzierde. En S. Klemens van Alexandryen zegt dat de Ouden gezalfde ſtenen aanbaden. Vader Kalmet gist ook dat daar van daan miſchien de gewoonte gekomen is om de Altaren en de Pylaren van de kerken, die men inwyd, te zalven; hy merkt aan na Theodoretus, dat verſcheide godvruchtige Vrouwen de reliquiekaſſen der Martelaren en de Hekken der H. plaatzen zalfden, even eens gelyk men in de Odyſſea van Homerus ziet, dat men de ſtene zetels, waar op de Koningen voor hun Paleizen gingen zitten, om recht te plegen, zalfde.

De Verblinde Oudheid gewoon alles wat den Godsdienſt raakte, door onwetentheid en bygeloof te verbaſteren, maakte een voorwerp van Afgodery van alles wat te voren binnen de palen van een geregelden dienſt geweeſt was; zo dat God zelfs genootzaakt wierd al de hoogtens te verbieden, daar hy eertyds den Oudvaderen bevolen had hem Slacht-offeren aan te bieden; de geheiligde Boſſchen en gezalfde Stenen, die eertyds Godebehaaglyke gedenktekens geweeſt waren, wierden met een verbannen en het uitverkoren volk verboden, op dat het geen Afgodery zou plegen gelyk de Heydenen, die van deze gezalfde Stenen en deze gewyde Bomen, die men met banden vercierde, en met Offeranden belaadde, een Godheid maakten.

Maar na dat zelfs de Afgodery al ingevoert was, en dat men had beginnen Stantbeelden en Afgoden in plaats van kegelsgewyze, naaltachtige of miſmaakte ſtenen te ſtellen, die men met oly zalfde en in de tempels en op de kruiswegen aanbad, beſloten deze Afgoden, die zinnebeeldig waren, gelyk noch die der Indianen zyn, beyde de kunnen te zamen, om te betekenen dat de Goden oorzaak van alle Voorteling waren, of dat men 'er geen gedachten van moeſt hebben als van de menſchen. Men onderſcheyde geen Apollo van Diana; de Godin van Syrien zelfs van Cyprus waren algodige figuren, met een mans ligchaam, een groten baard, en vrouwe klederen verbeelt. De meeſte van deze Beelden hadden geen byzondere gedaante, en men wierder iets van alle Goden ingewaar; zodanig was het enge beelt dat in het Pantheon of allergoden Tempel gevonden wierd, dien Agrippa ter ere van alle Godheden van 't Heydendom had laten bouwen. Men kan lezen 't geen de Hr. Huet in het 10de Hooftdeel van de vierde Propoſitie van zyn Evangeliſch bewys geſchreven heeft. *Vid. Huet. Cap. 10. Prop. 4. Demonſtr. Evang.*

De Hr. Thomas Hyde wend in zyn boek van den ouden Godsdienſt der Perzen alle vlyt aan, om op het getuigenis der Gauren of der Guebren, die voor derzelver nakomelingen doorgaan, te bewyzen, dat deze Volkeren altyd de kennis van een waren God gehad hebbende, en van een opperſte wezen dat boven alles was, nooit iets anders als hem met een Godsdienſtige eer, en die God alleen toekomt aangebeden hebben; dat by hen de dienſt die zy aan Gevoelen van den H. Hyde dat de oude Perzen altyd de kennis van den

Mi-

waren God gehad, en nooit iets anders als Hem aangebeden hebben.

Mithra of de Zon, de Sterren en het vuur bewezen niet als een te enemaal burgerlyke dienst was, dat zy nooit aan Mithra en het vuur den naam van God gegeven hebben, en dat de Afgodery die men hun toeschryft nooit eenigen grond gehad heeft als in de onwetentheid der Grieken en der Latynen, die hun een quaden lak hebben opgelegt; dat zy in der waarheid zich te veel aan de beuzelingen van 't Sabeendom hebben overgegeven, maar zonder den waren God, dien zy nooit uit het gezicht verloren bebben, in zyn dienst te benadelen.

Herod. lib. 1. loc. citat.

Strabo, lib. 15. p. 503. Strabo lib. eod. p. 500.

Dit gevoelen van den Hr. Hyde schynt zelfs eniger maten in de oudheid gegrond te zyn, want schoon Herodotus en Strabo zeggen dat zy aan de Zon, de Maan, de winden, de aarde enz eer bebewezen, vreest * Strabo niet, zich op een andere plaats tegen te spreken, verzekerende dat Mars de enige God der Perzen is, dat is te zeggen het Opperste Wezen, waar van de Zon maar een zinnebeeld is.

Door den Schryver wederlegt.

Maar de Hr. Hyde heeft zonder een grote vermetelheid zo niet kunnen spreken, en men kan diergelyke stelling van geen Natie onder den naam van Heydenen begrepen verzekeren, zonder de H. Schrift geweld aan te doen, waar in God zo duidelyk de Afgodery der Heydenen verklaart, en zo dikwils zyn Volk vermaant van niet op het voetspoor der Natien te treden, daar dit vleeslyke Volk zo veel lust toe had; en wie waren deze Natien, zo niet de Perzen, de Meders, de Assyriers, de Chäldeuwen, de Egyptenaren, de Kananieters, de Feniciers, die ront hen lagen, en wier nabuurschap hun de dwalingen mededeelde die zy in 't gemeen en ook die zy elk in 't byzonder hadden.

En met een voorbeeld opgehelderd.

Hadden de Israëliten door hun Vaderen onderwezen, en noch werkelyk door Mozes hun Wetgever geleyd, die door hun ogen zo veel wonderen in den name des Allerhoogsten uitvoerde, geen kennis van den waren God, toen zy het gulde kalf in de Woestyne aanbaden, en toen zy in 't vervolg de knien voor den Moloch en voor Astarte Godin der Sidoniers, bogen? zy kenden hem zonder twyffel, en maakten zich geen ander denkbeeld van de Godheid als dat gene dat men hun ingeboezemt had, zy lieten niet na Afgoden dienaars te zyn, nademaal zy een dienst die vol dwaze bygelovigheden was, daar God een afgryzen voor had, boven een zuiveren dienst stelden.

't Is wel waar dat in het denkbeeld, dat zy van God hadden, hun onwetentheid, hun domheid en de verdorventheid hunner zeden ook een mengeling van andere denkbeelden kon veroorzaken, die dit eerste benadeelden en God verongelykten, met hem iets toe te schryven dat de eenvoudigheid van zyn wezen krenkte, en met hem iets te ontnemen, dat niet minder zyn oneindigheid benadeelt. 't Geen men van de Joden zeggen kan, voornamentlyk van het gemene volk, noch meerdeer waar ontrent de an-

* Strabo in de beschryving die hy van de Zeden der Volkeren van Karmanie, naburen der Perzen, maakt, zegt dat zy een Ezel aan God Mars offerden, die zegt hy, de enigste onder de Goden is, die de Perzen aanbidden.

andere Natien, die, geen verkoren volk zynde, niet met zo een byzondere voorzienigheid en met tekenen van een zo merkelyke befcherming geleid waren geweeft.

De menfchen gaven zich ten eerften aan den dienft over van het Hemelfche Heirleger, en van de geeften die tot beweging der hemelfche Lichamen en om Gods bevelen uit te voeren, gebruikt wierden. Deze Dienft was na allen fchyn in zyn oorfprong een welgeregelde Dienft, en zodanig als wy voor zuivere geeften, en die den Schepper veronderfchikt zyn, hebben. 't Is zelfs meer als waarfchynelyk, dat dit ftuk van Godsdienft, dat de fchepping der Engelen, de zaligheid der enen en den val der anderen aangaat, een van de aan onze Vaderen geopenbaarde ftukken was; maar van langzamerhand ontaarde het in Afgodery, en ging misfchien van de Geeften zelfs tot de ftoflyke lichamen over: zo dat de H. Schrift den Heidenen verwyt, dat zy de Zon, de Maan, de Lucht, de Winden, het Vuur enz. hadden aangebeden, als of ieder dezer zaken God geweeft was. Toen was het Sabeendom, zo als het de Hr. Hyde verftaat, geen beuzeling, maar een ware Afgodery, en een verwart mengelmoes van dwaze bygelovigheden. Begin en voortgang der Afgodery.

De Afgodery, die de menfchen op de Altaren plaatfte, en 'er Goden van maakte, hadden in 't eerft, gelyk de Heidenen zelfs geoordeelt hebben, geen andere grondleer als het gevoelen van de beloningen, die in den Hemel aan de Verdienften en aan de Deugt, die zich tot de laatfte ogenblikken van 't leven had opgehouden, verfchuldigt zyn Men meende de menfchen van een byzondere vromigheid, en die zich door daden, die men als navolgelyke voorbeelden kon voorftellen, hadden beroemt gemaakt, te moeten eeren. Maar het duurde niet lang of deze eerbewyzingen wierden zondig.

De vleiery van 't Volk voor hun Vorften, de liefde der kinderen voor hun Ouders, of der Ouders voor hun kinderen, het verlies van vrinden maakte dat zy tot de gebreken toe in de perfonen die hun waard waren geweeft, heiligden; en gelyk het denkbeeld en de achting die men voor buiten gemene menfchen heeft daaglyks toeneemt, na mate dat men verder van den tyd, waarin zy geleeft hebben, afraakt, gong het zo ver, dat men Godheden maakte van die gene, die de Gefchiedenis en een oude overlevering beroemt hadden gemaakt. De vleiery van 't Volk voor hun Vorften en de Liefde der kinderen voor hun Ouders, gaven hier veel oorzaak toe.

Op de zelfde wyze als men foorten van Godheden van de verfcheide zinnebeelden van de Godheid zelfs had gemaakt, verwarde men de menfchen ook met de zaken waar van zy de namen hadden aangenomen; men zag deze menfchen als de zielen of de geeften van deze zelfde zaken aan. De veelheid van perfonen die de zelfde namen hadden gevoert, wierp noch meer verwarring in den Godsdienft en in de fabelkunde. Hier van daan ziet men zo vele Apollo's, Jupiters, Bacchuffen, Herkuleffen, Minerven en Dianen, wier daden de Grieken in een perfoon hebben verzamelt, om ze te meer te verheffen. Eindelyk wierden de beelden die men oprechtte om deze grote mannen in gedachten te houden, Aanbidding der Beelden.

zelfs voorwerpen van aanbidding, en toen waren 'er Goden, die gelyk de Schrift spreekt, ogen hadden en niet zagen, oren en niet hoorden, Goden, die onmachtiger waren als de menschen die hen gemaakt hadden, en die de menschen evenwel geen zwarigheid maakten om te bewieroken.

De Wilden erkennen het opperste Wezen, en verscheide Geesten van een minder rang.

Behalven het denkbeeld dat de Wilden van het eerste Wezen hebben, en dat zy met de Zon verwarren, erkennen zy noch verscheide de Geesten van een minderen rang, die de Irokezen *Hondatkon-Sona*, dat is, Geesten van allerley zoort, noemen. Het getal daar van is niet bepaalt; hun verbeelding doet 'er hen in alle natuurlyke zaken zien, maar noch meer in die, wier werkingen hun onbekent zyn, die buiten gemeen zyn, en die na iets nieuws zwemen.

Die *Okki* of *Manitou* genoemt worden.

Schoon zy in 't gemeen hun den naam van Geest, *Okki* of *Maniton* geven, welke namen zy met het eerste wezen gemeen hebben, verwarren zy evenwel dezelve nooit niet met dit Opperste Wezen, en geven hun nooit enige byzondere namen, die hem alleen afbeelden, gelyk de namen *Chemiin*, *Areskoui*. Deze Geesten zyn alle van een minder slag, zy erkennen zelfs in de meesten een aart, die genegener is om quaad als goed te doen.

Deze eeren zy uit een slaafachtige vrees.

Zy laten evenwel niet na daar slaven van te zyn, en ze meer als den grooten Geest te eren, die uit der aart goed is, maar zy eren dezelve door een uitwerking van deze slaafachtige vrees, die het meeste toegebracht heeft om het Bygeloof en de Afgodery te hanthaven, die de H. Schrift om deze reden een slaverny noemt; dus zyn zy waarlyk Afgodendienaars.

Zy bewyzen geen Godlyke eer aan andere Planeten of Starren als aan de Zon.

Schoon men in den dienst, dien zy aan de Godheid bewyzen, noch overblyfzelen van het Sabeendom vind, gelyk ik haast zal doen zien, heb ik evenwel nooit horen zeggen, dat zy, behalven aan de Zon, eenige Goddelyke eer aan de Starren en andere Planeten bewezen; zy merken zelfs in het vuur, dat iets heiligs by al de Natien die 'er het gebruik van hadden gehad heeft, geen bezielde Godheid aan, die men voeden moet, gelyk men de Lyciers nagehouden heeft: eindelyk, schoon zy van *Tharonhiaouagon* als van een mensch spreken, die onder hen geleeft heeft, en die nu in het land der zielen is, dat is zonder gevolg voor de anderen, en zy hebben deze menigvuldige Vergodingen van menschen niet, die de Grieken en Romeinen hadden.

Men vind evenwel noch onder hen een overblyfzel van de eerste eerbied der Heidenen voor de Hoogtens, voor stene Pyramiden, en voor geheiligde Bosschen, gelyk de Eiken van het Woud van Dodona, of gelyk die dewelke de Druiden eerden.

Beschryving van den berg Olaïmi.

Rochefort, Hist. Morale des Isles Antilles, chap. 8.

De Heer Rochefort in zyn uitweiding over de Apalachiten, een Volk van Florida, maakt een heerlyke beschryving van den berg van Olaïmi. 't Is een berg, zegt hy, aan de Zon toegewyd, van een volmaakte ronde gedaante, zeer hoog en steil. Men klimt 'er al dragende op langs een redelyk breden weg, die aan verscheide oorden rustplaatzen heeft, nisgewyze in de rots uitgehouwen. Ontrent den top en na de kant van 't Oosten vind men een Grot, die de natuur expres schynt gemaakt te hebben om tot een Tempel te dienen, en daar begaf zich de gantsche Natie der Apalachiten viermaal

maal 's jaars, dat is te zeggen in de twee zaaityden en de twee oegsten, met haar Jaoüas, die haar Priesters zyn, na toe, om daar feesten ter eeren van de Zon te vieren. Niets verbeelt natuurlyker als deze beschryving de oude wyze van offeranden op de hoogtens te offeren. Deze Grot heeft al den smaak van de wydafgeiegenste Oudheid, en vertoont ons de Holen aan Apollo, aan Bacchus en de andere Godheden op Pindus, Parnassus, Olympus en in 't algemeen op al de Bergen, die tot oeffeningen van den Godsdienst geschikt zyn, toegewyd; maar ik wenschte wel dat dit verhaal van den Heer Rochefort wat beter met getuigenissen versterkt was, en dat zyn beschryving niet met omstandigheden vermengt was, die dezelve fabelachtig doen schynen.

Een met de hand geschreven verhaal dat my in de handen gevallen is, en waar van de Heer le Maire, Priester van het Queekschool der Uitheemsche Zendelingen, de Schryver is, houd in, dat in den Tempel van de Natchez, een volk van Louiziana, men een van deze kegelsgewyze stenen, waar van ik zo even gesproken heb, zeer zorgvuldig bewaarde; hy was met meer als hondert geite-vellen de een over de ander bewonden. Een dom en gretig Reyziger, menende daar eenige schat in te ontdekken, maakte den wachter van den Tempel dronken, en bediende zich van den tyd van deszelfs dronkenschap, om te zien wat 'er onder een zo groot getal vellen verborgen was, maar hy stond bedroeft op zyn neus te kyken, dat hy, niet als een steen vindende, zich in zyn gierigheid bedrogen en van zyn hoop versteken zag; doch het verhaal dat hy van dit voorval gedaan heeft, heeft ons een anderen schat ontdekt, dien hy niet zocht, vertonende ons een Godheid van de eerste tyden van 't Heidendom, met vellen van de slachtbeesten bedekt, die men daar aan opgeoffert had. Wy hebben verscheide getuigenissen van schryvers, die ons verzekeren, dat de Amazonen en verscheide volkeren van 't Oosten in hun Tempels niet als van dit zoort van kegelswyze, naaltwyze of wanschape stenen hadden, die hun de Godheid verbeelden. Op dezen grond wilden de Egyptenaren ook zonder twyffel de Godheid verbeelden in hun Zuilspitzen en in die prachtige Pyramiden, die gantsche Natien, die men daar aan te werk stelde, onder den last deden bukken, en die noch hedendaags naa een talryke reeks van Eeuwen den tyd verduren, die alles verslindende dezelve niet schynt te kunnen vernielen. Misschien ook wilden zy ter zelver tyd de Godheid en 't geen zy van de denkbeelden van de verborgentheid der Drie-eenheid noch overig hadden, door de drie zyden van deze Pyramiden afbeelden; ten minsten dus scheen een Brachman in de Indien de zaken te begrypen, en zich na de ouden te verklaren. „ Men moet, zegt hy, zich God en „ zyn drie verscheyde namen, die op zyn drie voornaamste eigen„ schappen slaan, verbeelden ten naasten by onder het denkbeeld „ van deze driekantige Pyramiden, die men voor de poort van eni„ ge tempels opgerecht ziet.„

Kegelsgewyze steen met een menigte van Geytevellen bedekt, in den Tempel der Natchez van Louisiana.

Volgens het gevoelen van den Schryver zyn de Pyramieden van Egypte ook met dit inzicht gesticht.

Lettre du P. Bouchet à M. Huet Ancien Eveque d'Avranches.

De Abenakis, die op de kusten van Nieuw-Vrankryk, tusschen Akadien of Nieuw-Schotland en Nieuw-Engeland, wonen, hebben een beroemden boom gehad, waar van zy vele wonderen verhalen, en

Beroemde boom der Abenakis op de kusten van nieuw Vrankryk.

en die altyd met geschenken, die zy voor hun geloften betaalt hadden, beladen was.

Deze boom was zeer oud, en de Zee de Aarde veel ondermynt hebbende, had hy het vele jaren tegen de woede der baren uitgehouden, 't geen het denkbeeld hielp bevestigen dat 'er iets Godlyks of dat na een wonderwerk geleek in was; hy viel evenwel op 't lest, en onderging het gewone lot van de brosse zaken, 't zy dat het een uitwerking van 't geval was, 't zy dat hy (gelyk de overlevering zegt) door een Kapitein uitgerukt wierd, die zyn schip daar aan had laten vast binden, en met de Wilden gewed had dat hy hem omver zou halen. De afkomelingen van deze Wilden, die hedendaags alle Christenenen zyn, zeggen dat hun Voorouders ten uiterften over dezen val, dien zy onmooglyk hadden geloofd te zyn, verzet stonden, maar dat zy niet tegenstaande dit toeval niet nalieten een Godsdienstigen eerbied voor dezen omgeworpen boom te behouden, en dat t'elkens als zy verby deze plaats gingen, zy noch Offeranden boven aan de takken, die boven op het water dreven, hongen.

Die van hen zeer eerbiedig begroet en met geschenken behangen wierd.

Zelfs na zyn val.

Jan de Laet schryft, dat de volkeren van Brazilien hun Goden trachten te bevredigen, met een stok in de aarde te planten, en daar eenige offeranden neven aan te leggen. Al de Wilden hebben byna diergelyke Gedenktekens. Wat de Beelden en Afgoden aangaat, behalven de gene die in Peru en in het ryk van Mexiko aangebeden wierden, waren 'er noch eenige in de Tempels van de Natien der Spaansche Indien, en in die van Virginia. Onder deze Afgoden waren 'er zinnebeeldige, dat wanschape schepzels of yslelyke figuren waren, waar onder de Duivel, na hun zeggen, dikwils aan hun verschenen was, en die zy uit vreze aanbaden.

De Brazilianen om hun Goden te bevredigen, planten een stok en leggen daar offerande by. *Hist. Occ. Ind. l. 15. c. 1.*

Andere waren niet als lompe gedaantens van mannen of vrouwen. Op zommige plaatzen waren deze Afgoden maar kleine mismaakte figuren van katoen of hout, die deze bygelovige volkeren met eerbied bewaarden, of wel beenderen van hun Hoofden en Priesters, volgens getuigenis van Antonis Ruis. 't Geen noch verwonderlyker schynen zal, is, dat 'er ook waren die de manlyke Teelleden aanbaden, en die dezelve in figuur aan hun hals hongen. Men kan evenwel in 't algemeen zeggen dat de meeste Wilde volkeren geen Afgodenbeelden hebben, en dat zy niet tot deze buitensporigheid vervallen zyn, gelyk de blinde Aeloutheid of de Afgodische Natien van Oost-Indien; maar andere bygelovigheden nemen gestadig onder hen toe, en zy zyn daar zo dom en buitensporig in, als de dwaaste Natien van het Heidendom.

Du Tertre, traité 7. c. 1. §. 3.

A. Ruis Conq. Espirit. del Paraguay &c.

Lopes de Gomora, l. 3. c. 21

ZESDE HOOFTSTUK.

Van den Dienst.

HEt gevoelen van een Godheit sleept noodzakelyk een godlyken dienst met zich, dat is te zeggen een verzameling van plichten, waar door de mensch de opperste macht van een God erkennende, hem een onderdanige bekentenis van zyn afhankelykheid doet, door de hulde die hy aan de waardigheid van zyn Wezen bewyst, door zyn gehoorzaamheid van zich aan de Wetten, die hy hem

hem voorschryft, te onderwerpen, door zyn erkentenis voor de goederen die hy van hem ontfangt, en door de toevlucht die hy verplicht is tot hem te nemen voor de gene die hy 'er van verwacht of hoopt. Alle de Natien het zelfde voorwerp gehad hebbende, gelyk wy hebben aangetoont, hebben ook by na den zelfden dienst gehad. Die van de Ouden was in de Orgia of Verborgentheden van Bacchus en van de moeder der Goden besloten. Nu ga ik dezen Dienst, tot zekere hooftpunten gebracht, ontwinden, deszelfs overeenkomst met die der Wilde volkeren van Amerika aanwyzende.

De eerste zaak die zich in de Orgia van Bacchus en van de moeder der Goden opdoet, is de aanbidding van 't gewyde Vuur. Aanbidding van 't Vuur.

Het Vuur, als het levendigste van alle Elementen, het geen het best dit opperste Wezen, van alle stoffelykheid ontdaan, verbeeld, wiens kracht altyd werkzaam is, en dat daarenboven een uitvloejing van de zelfstandigheid der Zonne zelf schynt te zyn, wierd als het Zinnebeeld van die beide aangezien, en daar in 't byzonder aan toegewyd.

In de H. Schrift word God ons onder dit Zinnebeeld in deze woorden van Deuteronomium verbeeld, *De Heer uwe God is een verslindent Vuur.* Hy heeft zich dikwerf aan de Aartsvaderen uit het midden der Vlammen als van den troon zyner Majesteit vertoont. Zo verscheen hy aan Mozes in 't midden van den brandenden Braambosch, en wierd door de Profeten in verrukkende gezichten gezien. Wy zien zelf dat God zomtyds 't vuur van den hemel deed dalen, 't geen het slachtoffer verteerde, wanneer de offerhanden, die de menschen hem met een rein hart aanboden, in dank aannam, en dat hy hun daar van gevoelige blyken wilde geven. Hier van daan leerden de menschen zonder twyffel voor het vuur een godsdienstige eerbied hebben, daar God niets tegen had, zo lang die binnen de palen bleef, nademaal hy Mozes beval een heilig vuur te onderhouden, dat altyd in zyne tegenwoordigheid brandde. *Het vuur*, zegt de Heer, *zal altyd op het Altaar branden, de Priester zal zorg dragen dat het onderhouden werde, en zal daar alle dagen het nodige hout toe aanleggen. Het heilige vuur zal nooit op het Altaar uitgaan.* Men kan in de H. Schrift zien met wat zorgvuldigheid de Leviten dit heilig vuur verborgen, 't geen gedurende de 70 jaren van de slaverny der Joden begraven bleef, en 't geen door een groot wonderwerk weer ontstoken wierd, toen Esdras en Nehemias de puinhopen van den Tempel weer opgebouwd hebbende, dit geheiligde pant op de plaats, daar zy het verborgen hadden, weer gingen zoeken, om het uit zyne assche weer aan te steken.

Deut. 4. *Vs.* 14. *Exod.* 3. *Ezech.* 1. *Reg.* 3. *c.* 18. *Levit.* 6. *Vs.* 12. *Machab.* 2. *b.* 1. *Vs.* 19. *en volg.*

Deze dienst, in de geschreve Wet bevolen, was maar op de Wet der Natuur weer hernieuwt, van waar hy tot alle Natien was overgegaan. De Chaldeeuwen, waar van de Oudheit zo ver te zoeken is, waren door dezen dienst beroemt, die den naam aan hun hooftstad gegeven had, welke de H. Schrift *Ur Chaldeorum*, 't geen overgezet word *Vuur der Chaldeen*, noemt. Uit deze stad riep God Abraham, toen hy hem verkoor om Vader aller gelovigen te wezen; misschien zelfs dat deze Dienst reeds by hen met Afgodery vermengt was.

 De

Vid. Huet. Dem. Evang. Prop. 4. c. 5. p. 77. Daar was by na geen deel van de bekende wereld daar de Vuurdienst niet bekent was.

De geleerde Heer Huet telt in 't brede de Volkeren op, die dit gewyde Vuur onderhielden, en hy haalt over al getuigenissen van aan, zo dat het schynt dat 'er geen deel van de bekende wereld was, daar deze Dienst niet in 't algemeen verspreid was. In Asie gong hy ook behalven de Joden en Chaldéen, waar van wy gesproken hebben, behalven de volkeren van Frygien, van Lycien, en van klein Asien, by de Perzen, de Meders, de Scythen, de Sarmaten, by al de Natien van Pontus en Kappadocien, by alle die der Indien in zwang, daar men zich plichtshalven in de vlammen wierp en zich tot een Offer opofferde, en meest by alle die van beide de Arabien, daar men alle dagen op gezette Uren een Offerhande aan 't Vuur deed, waar aan zich verscheide perzonen opofferden. In Afrika was deze Dienst niet alleen by de Egyptenaren, die dit onsterffelyke Vuur in ieder Tempel onderhielden, gelyk Porfyrius verzekert, maar ook in Ethiopie, in Lybie, in den Tempel van Jupiter Ammon, en by de Atlantiers, daar Hiarbas, Koning der Garamanten en der Getulers, hondert Altaren had opgerecht, en zo veel Vuren ingewyd, die Virgilius wakende Vuren, en eeuwige Bewaarders der Goden noemt. In Europa was de dienst van Vesta zo wel ingevoert, dat, zonder van Rome en Italien te spreken, 'er geen stad in Griekenland was, die niet een Tempel, een Prytaneum en een eeuwig Vuur had, gelyk Kasaubonus in zyn Aantekeningen over Atheneus aanmerkt.

Deze dienst is, volgens de Heer Huet, onlangs in Ierland en Muskovien eerst afgeschaft, en by de Guebren, Tartaren, Chinezen en Mexikanen noch in zwang.

De beroemde Tempels van Herkules in Spanje en in Gallicien, die van Vulkaan op den Berg Ethna, van Venus Erycina, enz. hadden hun heilige vuren. Men kan diergelyke getuigenissen van de wyd afgelegenste Natien van 't Noorden aanhalen, die alle van de Schythen en Sarmaten afkomstig waren. Eindelyk de Heer Huet beweert dat het noch niet lang geleden is dat deze dienst in Ierland en Moskovien is afgeschaft, die noch hedendaags niet alleen by de Guebren, maar ook by de Tartaren, de Chinezen, en in Amerika by de Mexikanen in wezen is. Hy had 'er noch andere kunnen byvoegen.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Onderzoek waar het woord Vesta van daan stamt.

Dit heilige Vuur was in de oudheid onder den naam van *Vesta* bekent, een naam dien de Geleerden van verscheyde wortels doen van daan komen, of van een woord uit de spraak der Arameesche Schythen, dat het vuur betekent, volgens de Talmudisten, of van het Griekfche Ἑστία, dat dezelfde betekenis heeft, of wel van het Hebreeuwsche, dat een Vuur betekent dat Gode toegewyd is. Dit heeft Ovidius begrepen, wanneer hy gezegt heeft dat men door den naam *Vesta* zich niets anders als een zuivere en levendige vlamme moest verbeelden.

Ovid. Fast. 6.

Nec tu aliud Vestam quàm vivam intellige flammam.

De Ouden wilden daar door uitdrukken, of dat zy God als een altyd werkzaam vuur begrepen, of dat dit vuur, dat hem toegewyd

wyd was, het zinnebeeld de Godheid was, en het naast aan de Natuur der Goden quam, gelyk Maximus van Tyrus en Profyrius het van het gevoelen der Perzen verhaalden.

Maxim. Tyr. Serm. 38. Porph. περὶ ἐμψ. lib. 2.

Evenwel volgens het gemene denkbeeld, uit de grondlere van de Heidensche Godgeleertheid gehaalt, is Vesta een Godheid, die men moeder van alle de Goden maakt, waar aan men ook de namen van Izis, Ceres, Ops, Cybele, Rhea en verschei de anderen geeft, die alle in dezen zin eene beduidenis hebben, om dat zy alle tot een en 't zelfde voorwerp te huis gebracht worden.

Vesta, zomtyds voor de Natuur of den Schepper van de Natuur genomen.

Door deze Godheid verstaat men zomtyds de Natuur, of om beter te zeggen den schepper van de Natuur, de ziel van dit heelal, het Opperste Wezen, dat alle zaken bestiert, die * Apulejus in het 11 boek zyner Herscheppingen onder den naam van deze Godin doet spreken. Zomtyds verstaat men 'er ook een byzondere Godheid door, waar van men verscheide voorvallen, of om beter te zeggen een langen reeks van fabelen verhaalt.

Zomtyds voor een byzondere Godheid.

Maar onder den naam van *Vesta*, en de meeste andere namen die men aan deze moeder der Goden geeft, laat ons de Heidensche † fabel-

* *Lucius Apulejus, lib. XI. Metamorph. p.* 378. *Vestam sic loquentem inducit.* En assum, tuis, Luci, commotu precibus, rerum natura parens, Elementotum omnium Domina, seculorum progenies initialis, summa Numinum, Regina Manium, prima cœlitum, Deorum Dearumque facies uniformis: quæ cœli luminosa culmina, maris salubria flumina, Inferorum deplorata silentia, nutibus meis dispenso: cujus Numen unicum, multiformi specie, ritu vario, Numine multijugo, totus veneratur orbis. Me primigenii Phryges pessinunticam nominant Deum matrem; hinc Autochthones Attici Cecropiam Minervam, illinc fluctuantes Cyprii Paphiam Venerem, Cretes sagittiferi Dyctinnam Dianam; Siculi trilingues Stygiam Proserpinam, Eleusinii vetustam Deam Cererem, Junonem alii, alii Bellonam, alii Hecaten, Rhamnusiam alii, & qui nascentis Dei, Solis inchoantibus radiis illustrantur Æthiopes, Ariique, priscâque doctrinâ pollentes Ægyptii cæremoniis, me prorsus propriis percolentes, appellant vero nomine Reginam Isidem.

† *Calepinus Passeratii Edit. Lugd. Ann.* 1647. *de Vesta seu Vestra sic habet.* Veteres autem duas esse Vestas affirmabant, unam Saturni Matrem, alteram ejus filiam, de qua Ovid. Fast. 6.

Ex ope Junonem memorant Cereremque creatas,
Semine Saturni tertia Vesta fuit.

Confundunt tamen has Poëtæ, alteram pro altera ponentes. Id tamen observandum est, cum Vestam pro terrâ accipiunt, de Matre Saturni id esse intelligendum: quando vero Virginem nominant, de filia ejus esse intelligendum, quam ignem esse voluere. Hanc unam esse volunt ex Diis Penatibus, quos Æneas in Italiam advexit. *Virg. lib.* 2. *Æneid.*

Sic ait, & manibus Vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis offert penetralibus ignem.

Lil. Giraldi Hist. Deor. Syntagm. 4. *T. Vesta.* Porro duas Vestæ nomine quidam statuunt, alteram Saturni uxorem; alteram filiam, hanc ignis, illam terræ symbolum gerere, ut supra meminimus.

Vossius in 't eerste boek van den Oorsprong en Voortgang van de Afgodery, in het 18. Hooftst., bewyst uit verscheide trekken van de overeenkomst uit de Oudheid gehaalt, dat de Saturnus der Ouden, onze eerste Vader Adam was, 't geen niet belet dat men op deze Godheid niet enige andere te huis gebragt heeft, die op Noach en Abraham passen.

Men vindt twe Godinnen door deezen Naam, en de Vrouw van Saturnus, de andere deezer beyder Dochter.

fabelkunde twee perfonen onderfcheiden, de eene die men moeder of vrouw van Saturnus maakt, en de andere hun Dochter; men fchryft aan de vrouw van Saturnus een zeer grote vruchtbaarheid toe, die haar tot Moeder of Grootmoeder van al de Goden van het Heidendom maakt, en men verhaalt 'er vele zaken van, die tegen de fchaamte aanlopen: de andere in tegendeel is Maagd uit eige zinlykheid, en heeft evenwel een foort van vruchtbaarheid.

Zy moeten wel onderfcheyden worden.

Schoon men in de laatfte tyden van het Heidendom; wanneer de Godsdienft langer niet als een yflelyk mengelmoes van buitenfporigheden was, die denzelven veracht en overftaanbaar maakten, deze twe Godheden of deze twe perfonen in een gefmolten heeft, moet men zich evenwel hoeden van ze te verwarren, nademaal wy uit de oudheid zelfs bevoegt zyn ze te onderfcheiden; dit is zelfs noodzakelyk voor 't geen wy in 't vervolg te zeggen hebben.

De Aarde is het zinnebeeld van de Eerfte, die daarom met een ftede en Torenkroon op het hooft verbeeld word.

Gelyk men deze twee perfonen verwart had, had men ook haar zinnebeelden verwart. 't Is evenwel waarfchynelyk dat de aarde het zinnebeeld van de eerfte was, die men om deze reden onder de gedaante van een vrouw, die een Stede-en Toren-kroon op had, verbeelde: en het is waarfchynelyk dat het zinnebeeld van de twede het heilige vuur was, dat, om dat zy maagt was, door maagden moeft onderhouden worden; en fchoon de dienft van deze beide in de Orgia van de moeder der Goden verwart is, ter oorzaak van de overeenkomft die 'er tuffchen haar was, ftaat evenwel aan te merken, dat die gene, daar het H. vuur aan toegewyd was, nooit of byna nooit als de vrouw van *Saturnus* verbeeld word: zy had zelfs geen beeltenis te Rome, gelyk Ovidius ons daar een beroemt getuigenis van geeft met deze woorden:

Ovid. Faft. 6.

Effe diu ftultus veftæ fimulachra putavi,
Mox didici curvo nulla fubeffe tholo;
Ignis inextinctus Templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vefta nec ignis habet.

Aldus door den zoetvloejenden Hoogvliet vertaalt.

'K heb lang zo dwaas geweeft en in den waan gefteken,
Dat Veftaas beeld ftont in de kerk, maar leerde zelf,
Dat nimmer beeltenis ftond onder 't rond gewelf:
Een eeuwigdurent vuur bewaart men in haar dalen,
Wie kan van Vefta of het vuur een praalbeeld malen?

Herod. lib. 1. n. 131.

De Perzianen, ten tyden zelfs van Herodotus, hadden noch tempelen, noch altaren, noch beelteniffen, en zy achtten het dwaas die te hebben. De reden die 'er deze Schryver van geeft is dezelve die ik reeds aangewezen heb: te weten dat zy niet dachten, gelyk de Grieken, dat de Goden even eens als de menfchen gemaakt waren. Evenwel was het vuur by hen van de eerfte tyden af geheiligt. Dit zou my doen geloven, dat zy noch de

Bar-

Barbaren in 't begin geen andere Tempels als hun huizen hadden, noch andere altaren als hun haartsteden. De Perzen hadden evenwel in 't vervolg Tempels, waar in het onsterffelyk vuur onderheuden wierd.

De Romeynen hadden in de eerste tyden Tempels maar geen beeltenissen. Plutarchus in het leven van Numa Pompilius zegt, dat deze Vorst zyn onderzaten verboden had de Goden onder de gedaante van menschen of beesten te verbeelden. Inderdaad, gaat hy voort, daar was by hen van de Goden geen geschildert of uitgehouwen beelt, en gedurende 170 eerste jaren hebben zy niet a's ledige Tempels gehad en zonder afbeeldingen, van gevoelen zynde dat grote zaken niet gelyk 't behoort, konden verbeeld worden door mindere, die altyd gebreklyk zyn, en dat het denkbeeld van God afgezondert zynde, men het niet als door den Geest kan begrypen. De Romeynen weken in 't vervolg ontrent dit stuk ver van hun wetten af, en ten tyden van Ovidius, wanneer 'er evenwel noch geen beeld van Vesta was, hadden zy 'er van alle de Goden.

De Romeinen hadden in de 170 jaren niet als ledige tempels zonder beelden.

Plutarch. in Numa.

Reden hier van

By de Grieken had Vesta beeltenissen, ten minsten op zommige plaatzen, en in de laatste tyden. Pausanias zegt dat 'er in het beroemde Prytaneum van Athenen een beeld van de Vrede was, een ander van Vesta, en die van enige Doorluchtige Mannen. Men ziet ook enige beeltenissen van Vesta op de Eermunten der Roomsche Keyzers, ten zy men liever zeggen wil dat Vesta door het vuur dat op het Altaar brand verbeeld word, en dat het beeld een Vestaalsche Maagt vertoont.

Pausanias in Atticis p. 16.

De Prytanen der Grieken waren het zelfde als de Romeynsche Curiæ, gelyk het Denys van Halykarnassen uitlegt, dat is te zeggen dat het Tempels of huizen wazen, waar in die gene, die aan 't roer van staat of steden zaten, raad hielden. Men bewaarde 'er de gemene Schatkist, en men hield 'er alle de vergaderingen, die enige grote plechtigheid vereischten, gelyk de Offeranden en openbare gasteryen.

Prytanea, wat waren.

Dionys. Halic. Ant. Rom. lib. 2. p. 95.

Al de Prytanea waren aan Vesta toegewyd, om dat, gelyk de aantekenaar van Pindarus zegt, in de Prytanea de openbare Vuren, * die zelfs het heilige Vuur waren, ingesteld waren. Men gaf den naam van πρύτανες aan die gene die het gezag en het roer van Staat in handen hadden, en om dit gezag te betekenen doet Eschilus in zyn smekende Vrouwen dus de Rey tegen den Koning van Argos spreken: „ Gy zyt het Volk, gy zyt al de macht van „ 't Volk, gy zyt het Hooft, dat van niemand afhangt, en die „ na uw welbehagen het Altaar en het Vuur van het land der Ar- „ giers

Zy waren aan Vesta toegewyd.

Scholiast. Pyndari, Nem. Od. 10.

* Vesta erat propne Focus Urbis publicus. Unde Cicero in 2de. legib. *Virgines Vestales in urbe custodiunto ignem foci publici sempiternum.* Item 3de. legib. *cumque Vesta quasi focum Urbis, ut Græco nomine est appellata, complexa sit.* Et 2de. Nat. Deor. *Vestæ nomen sumptum est a Græcis, visque ejus ad aras & focos pertinet.*

Julius Turmicus Matern. lib. de Prof. Relig. Error. *Vesta autem quid sit discite. Neputetis antiquum aliquid, aut cum summote, rore in ventum ignis est domesticus, qui in focis quotidianis usibus servit.*

„ giers bestiert. " Zonder twyffel was het in dezen zin dat de Koningen van Perzien en de Roomsche Keyzers in hun navolging * een klein Altaar en geheiligt Vuur voor zich lieten dragen, als een zinnebeeld van hun Opperheerschappy.

De Persis Xenophon. l. 8. Cyropædiæ. Quineti Curt. lib. 5.

Men stelde over het heilig Vuur en deszelfs onderhoud perzonen, die zelfs aan den dienst des Altaars gewyd waren, en die om deze oorzaak de heiligheid van haar dienst door de zuiverheid harer Zeden, en door deugden die boven 't gemeen uitstaken, moesten handhaven. Men gaf haar te Rome den naam van Vestalen, na den naam zelfs van Vesta; zy moesten Maagden zyn, of ten minsten kuisch leven gedurende den tyd dat zy aan den dienst der Goden verbonden waren; zy waren van de wereld afgezondert, om de gelegentheden te ontgaan die dezen schat, die zy in brosse vaten bewaarden, mochten in gevaar stellen.

Niets was 'er waardiger voor de rest van 't volk als deze Maagden, wanneer zy haar plicht wel waarnamen, maar niets wierd ook met meer strengheid gestraft, dan wanneer zy zich hier in te buiten gongen. De voorbeelden van strengheid daar ontrent gepleegt zyn al te wel uit de geschiedenissen bekent, zo wel als de rest van haar plichten en voorrechten, dan dat ik my daar meê zou ophouden. Myn oogmerk is de oudheid harer inzetting aan te tonen, die ik meen op vroeger tyden als op de verdorventheid van 't Heidendom te moeten te huis brengen, waaraan ik niet geloof dat men de eer moet geven van een deugt van zo hoge volmaaktheid te hebben in achting gebragt, en die de gene die God naderen zo waardig als de Maagdelyke staat is, schoon het ondanks zyne verdorventheid maagden ingewyd heeft.

Onderzoek wanneer de Vestaalsche Maagden ingestelt zyn.

Men is de instelling der Vestaalsche Maagden aan Numa niet verschuldigt, zy waren reeds voor de stichting van Rome by de Albaners, en Romulus, die 'er de stichter of de wederoprechter van was, was zyne geboorte niet als aan de misdaad van een dezer dwaze maagden verschuldigt, die men tegens haar wil tot een Vestaal gemaakt had, en die 't niets tot haar verschoning kon dienen dat zy zeide van God Mars bezwangert te zyn.

Deze instelling is dan vry ouder; in der daad men vind voetstappen van dezen maagdelyken staat in zo aloude tyden en by zo vele Natien, dat het schynt dat men zich niet bedriegen kan wanneer men tot deze tyden opklimt, waar in de heilige en zuivere Godsdienst, God onder het denkbeeld van de zuiverheid zelfs verbeeldende, in die gene, die in 't byzonder tot zyn dienst gewyd waren, scheen te vereisschen, dat zy zuiver en zonder smet van Lichaam, hart en Ziel waren.

Ik noem de aeloudste tyden de tyden van de fabel, waar in de Maagdelyke staat van de jonge Vesta, van Diana, van Minerva, van Venus Urania, en die van de Gezellinnen van Diana, van de Mu-

* Amm. Marcell. lib. 23. *de magis. Feruntque etiam, si justum est credi, ignem cælitus lapsum, apud se sempiternis foculis custodiri: cujus portionem exiguam, ut faustam, præisse quondam Asiatio is Regibus dicunt.*

Muzen, van de Sibyllen een bewys zyn van het werk dat men 'er toen van maakte: dit word aangetoont door de weerstand en door den val van zo vele Nymfen die zich vóor de lagen der Goden, der Saters en der Helden, waar van de dichters grote liefhebbers van de vrouwelyke sexe gemaakt hebben, te hoeden.

In wat nader tyden was Medea op den Fasus Priesteres van Hekaté. Apollonius van Rhodes zegt ons dat zy in een afgezondert vertrek van haars vaders huis leefde: dat zy jonge dochters had, die maagden waren zo wel als zy, om haar te dienen: dat zy niet uitquam als om ter Tempel te gaan: dat haar maagden haar daar verzelden: dat het volk op de straten uit de weeg liep wanneer zy voorby trokken, en de ogen omdraaide om het gezicht niet op 's Konings dochter te slaan. De liefde die zy voor Jazon op vatte wierd hevig door die van haar staat bestreden; en toen 't geen zy gedaan had om hem meester van 't gulde vlies te maken haar niet meer toeliet om veilig te huis te blyven, en haar genoodzaakt had om de vlucht te kiezen; liet zy in haar bed een vlecht van heur hair, om haar moeder tot een getuigenis te strekken, dat zy altyd haar maagdom zonder vlek bewaard had.

Medea Priesteres van Hekaté te Kolchos.

Apollon. Rhod. lib. 3.

Ifigenia was Priesteres van Hekaté in Tauris, gelyk Medea te Kolchos. Het verdichtzel van haar opoffering is niet als een verbloemt zinnebeeld van haar opgeofferde maagden aan Diana. Daar is veel overeenkomst tusschen Ifigenia en de dochter van Jefta, de zelfde geschiedens kan wel op twe plaatzen gebeurt zyn.

Ovid. Metam. 12. *Euripid. Iphig. in Taur.*

Daar waren Vestaalsche maagden by de Oosterschen. De Historie meld dat Artaxerxes Anemon Aspazia, bezit van den jongen Cyrus willende trouwen, zyn zoon Darius, dien hy het roer van de regering had in handen gegeven, hem daar om vroeg; de vader kon ze hem volgens de Wetten niet weigeren, maar berouw van zyn belofte gekregen hebbende, en een eerlyke uitvlucht willende zoeken, maakte hy haar Priesterin van de Zon, na het zeggen van Justinus, of van Diana, gelyk Plutarchus geschreven heeft.

Jud. XI. cap.

Just. lib. 1. *cap.* 2.

Plutarch. in Artax.

In Griekenland waren de meeste Priesteressen van Herkules, van Minerva en van Diana verplicht zich van de mannen te onthouden: zommige moesten al haar leven maagt blyven, gelyk de Priesteres van Herkules by de Thespiers. De Priesteres by de Tegeaten was een jonge dochter die gedwongen was het Pristerschap af te leggen, voor dat zy huwbaar wierd. Te Kalaurea in den Tempel van Neptunus, daar het graf van Demosthenes was, en op enige andere plaatzen, waren de meisjes Priesteressen tot dat zy konden huwen. Aristokrates een Priesteres van Diana Hymnia verkracht hebbende, wierd deze booswicht door de Arkadiers gestenigt, en men stelde toen in dat de Priesteres getroud zou zyn, maar men stond aan den man of aan de vrouw geen omgang met de andere menschen toe, het stond hun zelfs niet vry in de baden te gaan, veel weiniger in de huizen der particulieren; en Plutarchus verzekert dat te Athenen en te Delphos zo wel als in de andere steden van Griekenland daar men het Heilig vuur bewaarde, men

Vestaalsche Maagden in Griekenland.

Pausanias in Bœoticis, p. 303.

Idem in Corinth. p. 76.

Idem p. 225. 234.

Idem in Arcadicis p. 247.

Plutarch. in Numa. men geen jonge dochters koos, maar weduwen van een rypen ouderdom.

Plutarchus wederlegt. Dit kon op eenige plaatzen geschieden, maar Plutarchus bedriegt zich zo hy hier van een algemenen regel maakt, die door andere Schryvers tegengesproken word. Te Athenen wierd de Tempel van Pallas *Parthenon* genaamt, niet alleen om dat Pallas Maagt was, maar om dat men daar een deel maagden tot dienst van den Tempel en de Godin onderhield. De eigentlyke betekenis van het woord *Parthenon* verbeeld een zamening van Maagden. Pausanias spreekt van een Tempel in Achaje, waar van het Priesterdom aan een getrouwde Vrouw opgedragen wierd, die van dat ogenblik af gedwongen wierd zich van de mannen te onthouden. Wanneer zy verdacht wierd hierontrent gemist te hebben, beproefde men haar*, doende haar stieren bloed drinken, 't geen, zegt deze Schryver, haar geen quaad deed zo zy onschuldig was, en haar, schuldig zynde, deed sterven.

Pausan. in Achaicis p. 233.

Mannen die een kuisch leven leydden tot den dienst van Vesta Geschikt. Men wydde niet alleen vrouwen en jonge dochters tot den dienst van Vesta, daar waren ook mannen toe geschikt, die alzo wel een kuisch leven leidden; dusdanige waren de Korybanten, de Saliers, de zo genaamde *Galli* en *Archigalli*, maar zommige hun zuiverheid niet wel bewaard hebbende, noodzakte men hen om uit dwang kuisch te worden. Niets is bekender als de geschiedenis van Atis, de making tot Priesters van Cybele, en de *Testa Samia* die tot dit gebruik diende; zy waren als vrouwen gekleed, gelyk ik reeds gezegt heb, en aapten 'er alle manieren van na, gelyk by de Oosterschen de Priesters van Venus Urania, waar van ik reeds op het getuigenis van Julius Firmikus gesproken heb.

ACHSTE HOOFTSTUK.

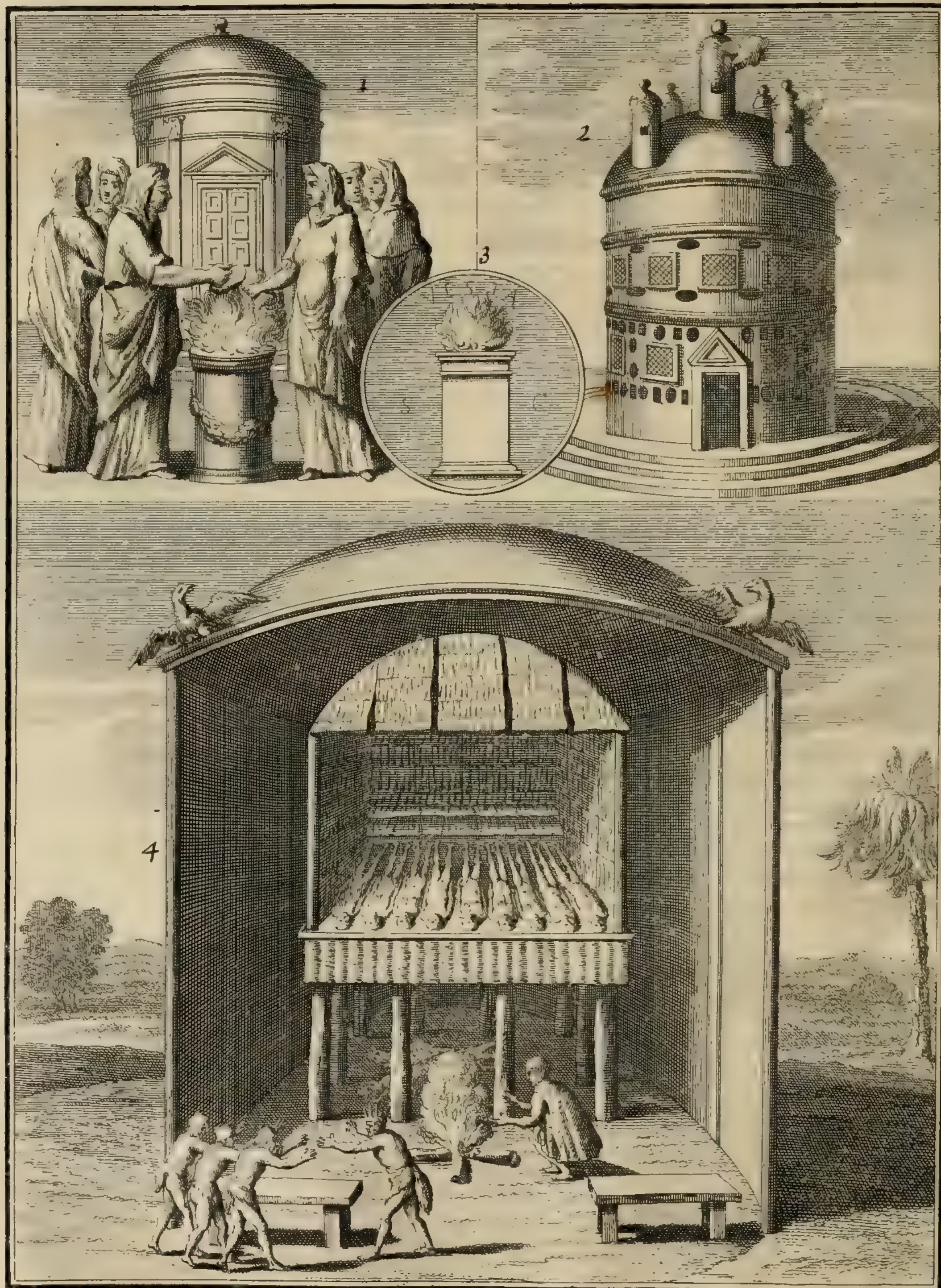
Heilig Vuur in Amerika. HEt Vuur heeft van alle tyden iets heiligs by al de Natien van Amerika gehad, die 'er het gebruik van hebben; maar de omzwervende Natien en zelfs de meeste stilzittende hebben geen eeuwigdurent Vuur, noch Tempel om het te bewaren.

Men vind geen overblyfzels van Tempels by de Irokoizen en Huronnen. Ik weet niet of de Irokoizen en de Hurons ooit Tempels gehad hebben. Men ziet 'er hedendaags geen overblyfzels van, zo min als in de Oude beschryvingen; maar het vuur hunner haartsteden, waar van de Ouden hun huis Goden hadden gemaakt, dient hun in plaats van Altaar, en hun Raad-tenten in plaats van Tempels, gelyk de Oude Perzianen, en zy verschillen nergens in van de Prytanea der Grieken, of van de Romeinsche Curiæ. In hun verbloemde uitdrukkingen heeft het Raad-Vuur iets heiligs, het word geoordeelt altyd te branden, het is zelfs als het Zinnebeeld van alle zaken, die enig verband met den Godsdienst en de regering hebben.

De

* Cælius Rhodigin. lib. 29. cap. 22. *Parthenon dicebatur Minervæ Templum, Auctore Pausania & Plutarcho quamquam est proprie Parthenon Virginum Conciliabulum & conventus.*

Virginis autem vocabulo Minervam intelligebant.

6.

De Natien die het dichtst aan Azien leggen, en die het laatst in Amerika schynen gekomen te zyn, hebben Tempels daar het heilig vuur onderhouden word, en die tot geen gebruiken als die van den Godsdienst geschikt zyn. Deze Tempels hebben voor 't meestegedeelte een ronde gedaante, gelyk die van Vesta waren, wiens gedaante het zinnebeeld van de Aarde of van de Wereld was.

In Louiziana hebben de Natchez een Tempel, waar in een wachter tot onderhoud van het eeuwig vuur gesteld is, dat men zorg draagt om nooit te laten uitgaan. Drie spitse staken zyn geschikt om het te voeden, zonder dat men ooit vermeert of vermindert, 't geen enige Verborgentheid schynt te betekenen. Na mate dat ze verbranden draagt men zorg vanze nader aan te stoken, tot dat men 'er andere in de plaats moet leggen. In dezen Tempel worden de lyken van de Opperste en die van hun geslacht bygezet. De Opperste gaat alle dagen op zekere uren in den ingang van den Tempel, alwaar hy zich halver lyf bukkende, en de armen kruiswys over den ander leggende een zeker verwart gebrom met den mond maakt, zonder enig duidelyk woord te uiten. Dit is het teken van de plicht die hy aan de Zon aflegt, als rekende daar van afkomstig te zyn. Zyn onderzaten oeffenen de zelfde plechtigheid ten opzicht van hem en al de Prinssen van zyn bloed, zo dikwils als deze spreken, om in hen door dit uiterlyk teken van eerbied de Zon te eren, daar zy dezelve van geloven af te stammen. De Parthen bewezen de zelfde eerbied aan de Zon, en Julius Cezar Boulanger getuigt dat zy nooit ten stryd gingen zonder dit Hemelsche met een soort van gehuil gegroet te hebben.

Bulling de licitâ & vetit Magiâ. lib. 1. cap. 4. p. 452. Herodianus l. 4.

De Tempel der Natchez is langwerpig.

't Is iets zonderlings dat hoewel al de Hutten der Natchez rond zyn, hun Tempel langwerpig is, recht anders als die van Vesta. Men ziet aan beyde de hoeken van deszelfs top twee figuren van een Arent, een Vogel onder de Oosterschen aan de Zon toegewyd, gelyk hy door 't gantsche Westen aan Jupiter was geheiligt.

Oki, of *Kiouasa*, Afgod der Verginiers.

De Oumas en enige Volkeren van Virginia en Florida hebben ook Tempels, en ten naastenby de zelfde plichten van Godsdienst. Die van Virginia hebben 'er zelfs een Afgod, dien zy *Oki* of *Kiouasa* noemen, die de doden bewaakt. Ik heb evenwel horen zeggen dat de Oumas zedert de komst der Franschen, die hun Tempel ontwyden, dien hebben laten vervallen, en zich niet bekommert om den zelven weer op te bouwen.

Daar is niemand of hy weet hoe beroemt de Tempels van Peru onder de regering der Inkas waren, maar 't geen verwondering moet baren zyn die zamenwoningen van Vestaalsche Maagden, die zy gesticht hadden, ter naasten by met de zelfde en noch strenger wetten als die van de Roomsche Vestalen. De Inka Garcilasso de la Vega schryft, in de Historie die hy ons van de Koningen zyne Voorouderen heeft nagelaten, dat zy zamenwoningen van jonge Dochters ingestelt hadden, die verplicht waren een eeuwige kuisheid te beloven, en zich als Vrouwen aan de zon op te offeren. In Kusko, hooftstad hunner Staten, waren 'er meer als twee hondert van deze Maagden, die zo naauw opgesloten waren, dat zy niet alleen niet konden uitgaan, maar dat geen man zo stout zou ge-

Garcilasso Comment. Reales l. 4. cap. 1. & seq.

geweest hebben van daarontrent te durven komen. De Vorst zelfs, schoon boven de Wetten, onthielt zich van haar te bezoeken, om zyn Onderdanen een voorbeeld te geven van de Eerbied die zy haar schuldig waren. Men liet daar in gene toe als jonge dochters van het geslacht der Zon, om hem vrouwen te geven die hem waardig waren, en men heiligde ze hem voor haar 8ste jaar toe, om verzekert te zyn dat men ze hem zuiver aanbood.

Indien een van deze haar gelofte overtrad wierd de gantsche Stad het onderst boven gekeert.

De order die 'er in alle deze huizen gehouden wierd was zeer schoon, en men leefde 'er zeer geschikt, zich niet als met den Outerdienst bezig houdende. Indien een van deze maagden haar gelofte overtrad, beval de wet haar levendig te begraven, en de straf van den genen die haar verleid had moest zich niet alleen over hem en zyn gantsche geslacht uitstrekken, maar zelfs over de gantsche stad waar in hy geboren was, men bracht zonder genade alderhande inwoonders om, en liet 'er geen een steen op den ander; maar deze gevallen waren zonder voorbeeld, zo veel kracht hadden de beweegredenen van Godsdienst en de bevelen der Vorsten op het gemoed der Volkeren.

Acosta, Hist. Mor. de las Indias. lib. 5. Cap. 15.

De Tempels van Mexiko en het eeuwig vuur dat men daar onderhielt waren niet minder beroemt als die van Peru. Deze Tempels hadden grote vertrekken die geschikt waren voor de Maagden die dezelve bedienden. Men plaatste daar in 't algemeen alle de jonge dochters, zo dra zy den ouderdom van twaalf of vyftien jaar bereikt hadden. Zy waren volgens de wetten maar een jaar gedwongen daar in te blyven, 't geen zy in alle kuisheid doorbrachten: maar het schynt dat 'er andere waren, die voor haar leven lang gelofte deden, en uit wier getal men de bejaarde Vrouwen haalde, die opperste van dit slag van Kloosters waren; zy aten in 't gemeen, en sliepen in grote zalen. Lopes de Gomara schynt over te hellen om te geloven, dat zy zich niet ontkleedden, om vaardiger te zyn tot den dienst der altaren, wanneer het de nood vereischte. Zy stonden 's nachts op en gingen na 't koor gelyk onze Nonnen na de vroege Metten; haar was de zorg aanbevolen om den Tempel te vegen en te onderhouden. Zy arbeidden aan verscheide soorten van werkstukken die van de uiterste netheid waren, en tot cieraad van de Altaren dienen moesten; zy maakten alle dag de broden, die men den Afgoden voorzette, en waar van de Priesters alleen het recht hadden om te mogen eten; wat haar aangong, zy leefden niet als van Almoezen, leidende een zeer streng leven, zynde dikwils gehouden bloed uit haar lichaam te halen om 'er offerhanden van te maken, en hebbende allerlei soort van oeffeningen om het vleesch te tuchtigen, ook gaf men haar geen anderen naam als dien van *Boetvaardige Dochters*. Daarenboven wierden haar minste fouten met de uiterste strengheid gestraft, en daar waren 'er, die niet als met de dood van de schuldige konden geboet worden.

Lopes de Gomara, Hist. Gen. de las Indias. Lib. 2. Cap. 82.

Petrus Martyr verhaalt, dat 'er zommige Eilanden in Amerika gevonden worden die enkel en alleen door Vrouwen bewoont worden. Enige, voegt 'er deze Schryver by, hebben zich ingebeelt dat deze Vrouwen de zelfde Wetten en de zelfde regerings vorm

vorm als de Amazonen hadden; maar die gene die 'er gezond van oordelen en de zaak met meer rypheid overwogen hebben geloven dat het jonge dochters zyn, die door een geeſt van Godsdienſt gedreven zyn, en vermaak in een ongehuwt en afgezondert leven ſcheppen, op de zelfde wyze als de geeſtelyke Zusjes van onze dagen, als de Veſtalen van den ouden tyd, en die gene die op verſcheyde plaatzen aan de goede Godin toegewyd waren.

De Mansperſonen die in haar buurt wonen, gaan haar op zekere tyden bezoeken, niet om 'er kinderen uit te verwekken, maar om haar enige nodige dienſten te bewyzen, om in haar velden en hoven te werken, en haar dus in haar eenzaamheit de koſt te gemakkelyker te doen winnen. Het kan wel zyn dat, gelyk de Eſſeners onder de Joden een byzonder Volk uitmaakten, waar onder geen vrouws-perſonen waren, een Volk dat kuis leefde, by wie men geen kinderen zag ter wereld komen, en die het evenwel nooit aan menſchen ontbrak, 'er ook in de Oudheid een Natie van jonge dochters geweeſt is, van de mannen afgezondert, en uit plicht en een verkoren levenswyze aan de kuisheid toegewyd. Ik zou niet vremd zyn van te geloven dat de Amazonen dus in haar eerſten oorſprong geweeſt zyn. Haar ſtaat zal in de eerſte beginzelen ſtreng geweeſt zyn, maar de geeſt van godsdienſt of yver verkoelende, zullen zy haar ſtrengheid wat hebben laten varen, en de naburige volkeren tot Mans genomen hebben, die haar de behulpzame hand wat quamen bieden, behoudende evenwel haar regeringsvorm, en ziende dezelve niet als in de tyden dat zy gewoon waren dezelve te bezoeken.

Ik ken de zeden der verſcheide Natien van Amerika, zelfs die van 't Noorden, niet omſtandig genoeg, om met zekerheid te kunnen zeggen, of zy alle zulke Veſtaaalſche Maagden gehad hebben. Zo 'er in Florida en Louiziana zyn, zyn het deze niet, alzo min als die mannen in vrouwelyk gewaad, die een ongehuwden ſtaat blyven voeren, en tot onderhoud van het heilige vuur waken; het zyn ſoorten van Prieſters die deze zorg aan vertroud is, en die in de Tempels op uitgeſpreide vellen ſlapen, gelyk de Heidenen, wanneer zy in de hunne door een geeſt van Godsdienſt gedreven, op de vellen van de geofferde beeſten gingen ſlapen.

NEGENDE HOOFTSTUK.

WAt de Irokoizen aangaat, die ik een weinig beter ken, zy hebben zekerlyk hun Veſtalen gehad, die zy *Jeouinnon* noemden, en die amptshalven Maagden moeſten zyn. Ik kan niet zeggen wat eigentlyk haar bediening in den Godsdienſt was, alles wat ik uit de Irokoizen heb kunnen halen, is dat zy nooit uit haar Hutten gingen, dat zy daar enig futzelwerk by de hand hadden, enkel en alleen om zich bezig te houden; het volk droeg haar alle eerbied toe, en liet ze in ruſt; een kleine jonge, door de Oude luiden daar toe uitverkoren, en die gelyk de *Camillus* * of *Caſmilus*

Veſtalen by de Irokoizen.

Gingen nooit uit haar hutten.

* Camillus of Casmilus was de naam die de oude Romeinen aan de jongelingen gaven die tot dienſt der Prieſteren waren. Daar van daan komt dat de Etru-

lus der Heidenen was, bragt haar haar nooddruft; maar men droeg zorg dat men een ander in zyn plaats ftelde, voor dat de jaren zyn dienft konden verdacht maken.

Zy leefden in een zamening, voor zo veel ik uit het verhaal heb kunnen oordelen dat Jaques Carthier van eenige Zeden der Inwoonders van Hochelaga maakt, dat een Natie was die het Irokois en het Hurons fpraken, wonende op het Eyland van Montreal; want hy zegt, dat hy gemene Hutten had gezien, voor jonge dochters opgerecht, die men daar in plaatfe zo dra zy de jaren hadden om met een man te kunnen voorzien worden, en deze hutten waren 'er vol van gelyk in Europa de fcholen, daar men de kinderen na toe zend om fraaie wetenfchappen te leren. 't Is waar dat Carthier gants niet van gevoelen was dat dit Veftaalfche maagden waren, hy fpreekt 'er zelfs op een gants andere wyze van, maar 't geen hy 'er van verhaalt, ftryd zo tegen de gewoontens der Volkeren van Noord-Amerika, dat men gemaklyk uit zyn Verhaal zien kan, dat hy 'er zo een nadelig gevoelen niet van gehad had, als om dat hy de fpraak niet genoeg verftond, om nader onderrechting van een zo zonderling gebruik te zoeken. Zonder twyffel heeft Vincent le Blanc van deze Irokoifche Veftalen willen fpreken, wanneer hy zegt, dat 'er Wilden in Kanada zyn, die menfchen-vreters zyn, welke tot de grote rivier van Hochelaga toelopen, en zich van fchuitjes, van baften van bomen gemaakt, bedienen, en die wanneer zy deze baften aftrekken veel plechtigheden en gebeden gebruiken, daar enige maagden by tegenwoordig zyn, die aan haar Goden toegewyd zyn gelyk onze Nonnen.

Vincent le Blanc 3. part. Chap. 6.

Ik weet niet of 'er ftraffen gefteld waren voor die haar ftaat onteerden, maar my dunkt dat zy zich redelyk wel gedragen hadden tot de komft der Europeers toe, die 'er dwaaze Maagden van maakten, gevende haar brandewyn te drinken. Te Onnontagué liepen zy in haar dronkenfchap uit haar Klooster, en vongen duizent buitenfporigheden in het dorp aan; te Agnié deden ze het zelfde, en zommige zich al te openbaar tegen haar ftaat vergrepen hebbende, wierden 'er de ouden zo befchaamt over, dat men in den Raad befloot, deze ongefchikte Dochters, die de Natie aanftoot gegeven en fchande aangedaan hadden, Werelds te maken. Zo hielden de Irokeefche veftalen op.

De Irokoizen hadden ook Mannen die profeffie maakten van een ongehuwden ftaat. 't Kan zyn dat in de oude tyden zommige in een zamening geleeft hebben, gelyk de Effeners onder de Joden * en miffchien het grootfte getal der Profeten, de Plyften by de Da-

Etruriers aan Merkurius dezen naam gaven, om dat hy de Dienaar der Goden was, en onder de gedaante van een jongeling verbeeld wierd.

* Onder de Joden waren 'er twee foorten van Profeten, zommige maakten 'er hun werk van, en de andere waren het door een buiten gemene roeping: de eerfte leefden in eenzamening in de gebergtens en wilderniffen, gelyk de Effeners, leidende een ftreng en zeer gefchikt leven, hun gedachten enkel met God bezig houdende, gelyk de Abt Fleury in zyn boek van de Zeden der Ifraëliten zeer wel aangemerkt heeft. Onder de Profeten waren 'er die gehuwt waren, en kinderen hadden, maar deze fchynen onder 't getal van die gene te horen,

Daciers, de Kriften by de Volkeren van Thracien, de Bonzen, de Talapoinen en de Boetdoenders by de Indianen. Ik zou evenwel met meerder fchyn oordelen, dat zy zich wat van hun Dorpen afzonderden, daar zy eenzaam leefden als Kluizenaars, hebbende niet meer als een bediende, die hun 't geen zy van noden hadden bracht.

Ik heb reden om zo te oordelen uit een hiftorie of fabel die zy my van een dezer Kluizenaren hebben verhaalt, die ik in 't vervolg zal vertellen, wanneer ik van hun bygelovigheden fpreek; zy maakten profeffie van niet te trouwen, van zich met geen Staatszaken te bemoejen, en in hun celletjes te blyven.

Wy hebben in onze zending van Sault-Saint Louis een Huron, die zulk een leven geleid had, hy was door de Irokoizen gevangen, en men had hem het leven gefchonken. Iemand hem in 't vervolg aangezet hebbende om een ander om hals te brengen, nam hy 't aan, zoop zich vol, of veinsde het te doen, om zyn aanflag uit te voeren, en flaagde daar in. Deze daad noodzaakte hem het land te verlaten, en na de weide van Magdalena te vluchten, daar wy den grondflag van de opkomende zending gelegt hebben; hy zette zich daar ter neêr, en volgens den raad dien men hem gaf, nam hy een Huronfche vrouw ten wyve, daar hy altyd in vrede en als een goed Chriften meê geleeft heeft; ik heb hem gezien en moet hem dit ter eren nageven; maar deze man altyd een innerlyken trek voor de eenzaamheid behoudende, heeft nooit deel in Staatszaken willen nemen, en de Raadsvergadering der Ouden bywonen. Hiftorie van een Huronfchen Kluizenaar.

Vader de la Neuville zegt van de Pyaïen, die de Waarzeggers onder de Karaïben zyn, dat zy gemeenlyk alleen woonen, zonder vrouw of kinderen, op den top der Bergen, of aan den Oever der Rivieren en moeraffen, alwaar hun huizen, gelyk de grafsteden, niet anders als kuilen zyn die diep in de aarde gegraven zyn, en met enige harte-of tygervellen bedekt, en in deze holen gaat men met hen raadplegen. 't Kan zyn dat 'er onder deze Pyaïen zyn, die hun gantfche leven lang zich van de vrouwen onthouden, maar dat is niet in 't algemeen van alle waar; daar zyn maar enige tyden waarop zy dat genootzaakt zyn te doen, gelyk wy in 't vervolg zullen zeggen. Twede brief van Vader de la Neuville in de *Memoires de Trevoux Mars* 1723.

TIENDE HOOFTSTUK.

NA de aanbidding van het Gewyde-vuur, dat een onophoudelyke dienft en als de grond van dien de Vefta of de Moeder der M [illegible] Go- Van de Offeranden.

die op een buitengewone wyze goddelyke ingevingen hadden, gelyk Samuel, David, Ifaias, enz. De Profeten van profeffie die in 't gemeen leefden, fchynen een ongehuwt en kuis leven geleid te hebben, gelyk Elias en Eliza. 't Is waar dat zy zomtyds Profeten en Profetekinderen genoemt worden, maar door dit woord kind kan men quekeling of leerling verftaan. Men kan ook zeggen dat deze ftaat miffchien niet eeuwigdurent zynde, die gene die in de zamening opgevoed waren daar uit konden gaan, trouwen, en den geeft van Profecy behouden; maar 't is gants niet waarfchynelyk dat zy getrouwt waren, terwyl zy in de zamening leefden.

Goden is, volgen de Offeranden, die men als een voorbygaanden Dienst kan aanmerken, gelyk de gebeden die dezelve verzellen, de Offeranden van allerhande soort, en de feesten, die schoon door het Gebruik of door de Godsvrucht bepaalt, hnn gezette tyden hebben en niet altyd duren.

De Offerande is te gelyk met de godsdienst opgekomen.

De Offerande is een Godsdienstige pleging, een Offer aan de Godheid aangeboden om de zelfde beweegredenen die in de verplichting begrepen zyn die de Menschen hebben om hem in't algemeen de ere te bewyzen, die men hem verschuldigt is, en boven al uit reden van erkentenis voor de weldaden die zy 'er van ontfangen, en die zy bekennen van dien genen, die 'er de meester van is, te hebben. Zy is zo oud als de Godsdienst zelfs, en zo wyd uitgestrekt als de volkeren die een Godsdienst hebben, nademaal 'er geen een is by wien de Offerande niet in gebruik is geweest, en by wien het niet ter zelfder tyd een bewys van zyn Godsdienst is.

Deze Offeranden waren eenvoudig, voor al in 't begin, enige dieren uit de kudde, de planten, de vruchten der aarde, eenige kruiden, eenige wortelen die de menschen tot hun voedzel gebruikten, en die hun van eenig gebruik waren, waren 'er het voorwerp van, zo aangenaam niet aan God door zich zelven als door de oprechte en zuivere mening van de herten die hem het zelve aanboden.

Deze eenvoudigheid duurde langen tyd, zelfs noch na dat de Godsdienst door het Bygeloof had begonnen verbastert te worden. Ovidius schildert ons de armoede der Offeranden van de oude Romeinen zeer wel af met deze woorden.

Ovid. lib. 1. Fastor.

Thura nec Euphrates nec miserat India Costum
Nec fuerant rubri cognita fila Croci,

Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus adusta sono.

Door den Dichter Hoogvliet dus gevolgt.

De Mirre, die gestaag druipt uit de schors der bomen,
Was over zee noch in geen uitheemsch schip gekomen.
De brede Eufraat zond ons geen Wierook, de Indiaan
Geen dierbre Kostus; en de geringe Safraan
Was in Italie noch onbekent; de luiden
Vernoegden toen de Goôn met wat Sabynsche kruiden.
En met het branden van den knappende laurier.

Apoll. Rhod. lib. 2. Vs. 700.

De Volkeren die geen tamme dieren hadden, vervulden dit gebrek met die gene te offeren die zy op de jagt gevangen hadden. Alzo verspreyden zich de Argonauten, willende een Offerande aan Apollo doen, om te jagen, en offeren op hun wederkomst eenige Rheebokken. De Offerhanden wierden heerlyker en ontrent den toestel en ontrent de stoffe, toen de Volkeren ryker gewor-

worden waren, toen Offerde men honderden van dieren te gelyk: maar in wat ſtaat men was offerde men altyd het dierbaarſte dat men had; en het Bygeloof bracht de zaken zo ver, dat men zyn eige kinderen, ja zich zelven opofferde.

Volgens dit oud gebruik offeren de Wilden noch het Koorn hunner velden, en de Dieren die zy onder 't jagen vangen; zy werpen Tabak en andere Kruiden, daar zy zich in plaats van Tabak van bedienen, in 't vuur ter eren van de Zon; zy werpen die ook in de Meiren en Rivieren, ter eren van de Geeſten die 'er 't gezag over hebben.

De *Kaſſau* en de *Ouikou*, die de Karaïben op een ſoort van een Altaar aan 't end van hun hutten leggen, of voor zekere palen die zy in de aarde ſlaan, zyn de geſchenken van Bacchus en Ceres, hun wyn en brood, die het voorwerp van hun Offeranden uitmaken. Onze Irokoizen leggen zomtyds in de openlucht op den top van hun Hutten takken halsbanden van porceleyn, Indiaanſch koren, en dieren zelfs, die zy aan de Zon toewyden. De Bergluiden en Volkeren van 't Noorden planten boven op ſtaken levendige honden, die aan een lisknoop vaſt zyn, en latenze in dezen ſtaat ter ere van hun Godheden den geeſt geven. De zwervende Natien maken vellen van wilde dieren aan bomen vaſt, die zy een Godsdienſtige eer aan doen; en de Franſchen die in het doortrekken van de boſſchen dat ſlag van offeranden vinden, maken dezelve niet als heilig aanziende, ook geen zwarigheid zich daar van te bedienen. De Floridianen, volgens onze eerſte Beſchryvingen, zetten alle jaren het vel van een Hart op een ſtaak, dat zy met allerly ſlag van vruchten vulden, en met kranſſen verſierden. De gemeenſte wyze evenwel van offeranden te offeren, is het Offer of het deel daar van dat men de Godheid geven wil in het vuur te werpen, na het met een ſoort van ſpreuk of gebed aangeboden te hebben. Offeranden van verſcheyde wilde Natien.

De Mexikanen offerden vele Menſſchen op. Onder de andere barbaarſche volkeren waren deze ſoorten van Offeranden zo gemeen noch zo klaar niet, ten zy men de dood ſtraaf die zy hun ſlaven of krygsgevangen aandoen voor een Offerande rekene, 't geen my zeer waarſchynelyk voorkomt. Voor 't overige vind ik in de oude Beſchryvingen van 't Noorderdeel van Amerika een ander zoort van Offerande, gelyk die gene die de Kananiters aan den Moloch offerden. De Mexikanen offerden zelfs menſſchen op. *Acoſta, Hiſtor. Moral. de Indias lib. 5. cap. 19.*

Want het is zeker volgens het verhaal van den Heer le Moine van Mourgues, dat in dat gedeelte van Florida dat aan Virginia legt, en daar de Franſchen onder het geleyde van den Heer de Laudonniere aanlanden, de Volkeren van dat land, die hun hoofden als zonen van de Zon aanzagen, en die in deze hoedanigheid hem Goddelyke eer bewezen, dezelve plechtiglyk hun eerſtgeboren opofferden. De Franſchen waren zelfs getuigen van deze droevige plechtigheid, zie hier hoe de zaak verhaalt word.

„ 't Is een gebruik van deze Volkeren den Koning de eerſtgeboornen op te offeren. De dag tot deze plechtigheid verkoren en van den Vorſt vergunt zynde, begeeft hy zich na de plaats Opoffering der Eerſtgeboornen

 daar

aan den Koning in Florida.

„ daar de daad geſchieden moet, daar hem een bank in plaats van „ een troon gezet is; in 't midden van de plaats zet men een blok „ van twee voeten in den omtrek, en van de zelfde hoogte, waar „ voor de moeder van het kind dat opgeoffert ſtaat te worden zich „ plaatſt, zittende op haar hielen, het aangezicht met de handen „ bedekkende, en het lot van dit ongelukkig ſchepzel beklagende: „ een van de aanzienelykſte vrouwen onder de magen of vrin- „ dinnen van deze bedrukte moeder, neemt het kind, en bied het „ den Koning aan; ſtraks beginnen alle de andere vrouwen een „ ronden dans, in 't midden van dewelke die gene die het kind „ draagt ook gaat danſſen, zingende eenig lied ter eeren van den „ Vorſt; gedurende dezen Godsdienſtigen dans, blyven zes uitge- „ koren Indianen aan een hoek van de plaats of mark ſtaan, heb- „ bende in 't midden van hen den Offeraar, die met een knods „ gewapent en prachtig uitgedoſt is; na den dans en de andere „ plechtigheden in deze gelegentheden gebruikelyk, neemt de „ prieſter het kind en ſlaat het op het blok dood.

Virg. æneid. lib. 3.

Daar zyn 'er, die men als byzondere offeranden kan aanmerken, welke ieder na zyn Godsvrucht, of om beter te zeggen na zyn bygelovigheid, in het verholen doet, of zonder dat 'er de byſtanders veel deel in nemen. Zodanig was by voorbeeld de Offerande die Eneas deed, toen hy, na in de nacht de beelden zyner Huisgoden gezien te hebben, die hem ontrent een Godſpraak van Apollo licht gaven, aanſtonds opſtond, en het vuur van zyn haartſtede aanſtekende daar eenig wierook, of iets anders, dat de Dichter niet uitgedrukt heeft, hun ter eeren brandde. Zodanig waren ook de plengingen die de Oude deden voor dat zy aten of dronken, werpende eenige brokken van de gerechten die men hun voordiende ter aarde of in 't vuur, of plengende enige droppels van den drank die men hun aanbood, gelyk Dido op het gaſtmaal deed, waar op zy haar nieuwe gaſten de Trojanen, met de aanzienlykſte harer onderdanen genood had. Dit doen de Wilden noch by alle gelegentheden.

Virg. æneid. lib. 1 *ſub fin.*

Maar daar zyn 'er onder hen gemene of openbare, die met plechtigheid geſchieden, en waar in al het volk deel neemt. Deze verdienen waarlyk oplettentheid, ter oorzaak van de zwemende trekken die zy na de Bacchus feeſten en de geheimeniſſen van de Moeder der Goden hebben.

ELFDE HOOFTSTUK.

Bacchus feeſten der Ouden. Waartoe ingeſtelt.

HEt denkbeeld dat ons van de Bacchusfeeſten overgebleven is door een gevolg van de verdorventheid der laatſte tyden van het Heydendom, is als een van deze feeſten die men ter ere van deze eerſte Wetgevers vierde, die de woeſte zeden der menſchen beſchavende, leerden het land te bouwen, den wynrank ſnoejen, en het graan en de wynen tot hun voedzel te gebruiken. De Volkeren, om de geheugenis dezer weldaden te bewaren, op deze Wetgevers onder de namen van Bacchus en Ceres, van Iſis en Oſiris alles toepaſſende, 't geen ons de fabel van den

7.

eene kant van hun tochten en hun gewaande zegepralen leert, en van den andere kant alles wat met de uitwerkingen van den wyn en met den Landbouw over eenkomt, ſtelden deze feeſten in, die als een afbeelding na 't leven van deze Wetgevers waren, de Wereld doorkruiſſende op een wagen met Tygers, Panthers en Loſſen beſpannen, verzelt van de Kureten, Korrybanten, Menaden, en om kort te gaan van al dezen ſleep van Volkeren, die men onder den trein van Bacchus ſtelt, en die vol van een dronken razerny hun feeſten vierden, met ſpieſſen die met wyngaartranken omvlochten waren, gewapent, met veil bekranſt, den Pyrriſchen dans danſſende, doende al de gebergtens van Thracien en Indien van hun geſchreeuw en 't geluid hunner ſpeeltuigen weergalmen, drinkende altyd den lekkeren wyn met volle ſchalen, waar van men ze zo dicht beſtoven geloofde, dat men ze altyd als vol afſchilderde.

Afbeelding der Bacchanaal feeſten.

Men kan in Atheneus, in Thucydides, in Plutarchus en in verſcheyde andere Griekſche en Latynſche ſchryveren de ſtaatſi van deze feeſten beſchreven zien, daar zo veel ongeregeltheden en ſchandelyke zaken (*) dat men te Rome genootzaakt was dezelve op zware ſtraffen te verbieden, en dat een Grieks Dichter door Cicero aangehaalt, van gevoelen was, dat men alle deze Godheden als vremdelingen uit Griekenland moeſt verjagen en verbannen. (†) Ondanks dit verbod bleven ze evenwel in wezen, of wierden hernieuwt.

Zy wierden om hun ongeregeltheden te Rome afgeſchaft. *Vid. Tit. Liv. Lib. 9. Decad. 4.*

Niets haalde 'er ooit by de Bacchus-praal van Ptolomeus Filadelfus, waar van Atheneus ons een heerlyke beſchryving heeft nagelaten; een Antiochus en een Mithridates maakten deze feeſten zeer prachtig by de Aziatiſchen, gelyk by de Romeinen Antonius en Kaligula, die beide vermaak ſchepten om in de toeruſting en onder de gedaante van Bacchus te verſchynen. Evenwel zien wy dat men byna overal deze elendige Prieſters van Cybele, en deze onbeſchaamde vrouwen, die zich met panthers-huiden bedekkende en met loſſe tuiten onder den naam van Bacchanten hollende, een ambacht pleegden dat zo zeer tegen de regels van de zedigheid en de ſchaamte, de vrouwlyke kunne zo wel paſſende, ſtreed, met den nek aanzag.

Anſtop. apud Cicer lib. 2. de legib.

Athen. lib. 4. & 5.

Maar nademaal wy reeds aangemerkt hebben dat men de Wetgevers met de Godheid of met de Zon, die 'er het duidelykſte zinnebeeld van was, verwart had, waren het by gevolg deze Wetgevers, wie zy ook mochten zyn, niet, die het voorwerp van den dienſt dezer plechtigheden zyn moeſten. 't Was in der daad niet waarſchynelyk dat zy zich als Goden lieten aanbidden, en voor zodanige by de volkeren van hun tyd wilden doorgaan, die zich

* *Tit. Liv. in het 9. boek van het vierde Tiental*, verhaalt in het brede al de geheime gruwelen van de Orgia van Bacchus, het onderzoek dat 'er op bevel van den Raad na gedaan wierd, en het verbod dat 'er ter dezer gelegenheid verkondigt wierd.

† *Cic. 2. de legib.* Novos vero Deos & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus Poëta veteris Comœdiæ vexat, ut apud eum Sabazius & quidam alii Dei, peregrini judicati, è civitate ejiciantur.

zich zodanig niet konden laten verblinden, dat zy niet zien zouden dat zy menschen waren zo wel als zy, en dezelve zwakheden onderworpen. Derhalven moeten door een ander natuurlyk gevolg hun Orgia een anderen aard gehad hebben, als die van de Bacchanalen van latere tyden, die maar een gruwelyke verbastering van de eerste waren.

't Is deze aart van een godsdienstige plechtigheid dien Strabo volmaakt wel ontwimpelt heeft op de zelfde plaats die ik in 't begin aangehaalt heb; wanneer hy na de verscheide gevoelens der Schryvers onderzocht, en na in 't algemeen al het voornaamste, dat 'er in de Orgia is, verhaalt te hebben tot de bespiegelingen van deze Heidensche verborgentheden overgaat. De woorden van dezen Schryver zyn aanmerkelyk. 't Is, zegt hy, een gemene „ zaak by de Grieken en Barbaren, dat zy hun Offeranden door „ feesten beroemt maken. Daar zyn 'er zommige daar razerny on- „ derloopt, en andere die vreedzaam aflopen: zommige waar in „ men zingt, andere zonder zang: zommige daar verborgentheid „ in steekt, en daar alles in 't verholen geschied, andere in 't te- „ gendeel daar alles openbaar en plechtig is. De natuur en de re- „ den willen het zo hebben, want de feesten den mensch van zyn „ gewone bezigheden aftrekkende, heeft zyn geest daar door te „ meer vryheid, om zich aan de zaken die God raken over te ge- „ ven. De Geestdryving gelykt na een Godlyke ingeving, en „ hoort by de Profecying: het verborgene in deze plechtigheden „ verwekt eerbied voor de Godheid, zo veel te nader derzelver „ wezen nabootzende, dat onzen zinnen ontglipt. Eindelyk de „ Muziek by de maat van de Verzen gevoegt verknocht ons noch „ meer aan God, door een betovering die aan de aanloklykheden „ en de verscheidentheid van deze kunst vast is. Men denkt zeer „ wel wanneer men zegt dat de menschen nooit beter de Godheit „ nabootzen, dan wanneer zy zich in weldaden uitlaten; maar „ men zou noch beter spreken wanneer men zeide dat het is wan- „ neer zy die na behoren eeren, 't geen door een heilige vreugde „ geschied, door feesten ter eere van de Goden, door zich toe te „ leggen om de wysheid te verkrygen, en zich in 't muziek te oef- „ fenen; want zo de muziekmeesters hun kunst veracht gemaakt „ hebben, doende die aan ongewyde vermaken dienen, gebrui- „ kende die op ongeregelde Feesten en op de Schouwtonelen, „ moet men de schult daar van niet aan deze kunst geven, maar „ men moet den aart der andere kunsten onderzoeken, waar van „ zy het begin is. Om deze reden hebben Plato en de Pythago- „ risten die voor hem gegaan zyn geen anderen naam als dien van „ muziek aan de Wysgeerte gegeven; hierom hebben zy geleert „ dat de Wereld in een zeker overeenstemment geluid bestond, en „ dat alle de zaken waarin men overeenstemmingen en schikking „ vind, Gods werk waren. 't Is ook om de zelfde reden dat zy „ aan de muziek de opvoeding en de hervorming der Zeden heb- „ ben toegeschreven, oordelende dat 'er niets nader aan de God- „ heid quam als 't geen het meeste toebrengt om de ziel van haar „ dwalingen en haar gebreken te zuiveren.

Vol-

Volgens deze uitlegging, die ik als een grond-beginſſel ſtel, zal ik nu in 't brede gaan verhalen wat 'er in de plechtigheid van de Offerande dier volkeren omging, die men van Bacchus gevolg noemt. Dit omſtandig verhaal zal ons een netter kennis van den waren aart der Orgia geven.

Maar voor heen is het goed aan te merken dat de H. Schrift een naauwkeurige optelling maakt van de verſcheide Offeranden die het volk van Iſrael den Here moeſt offeren, van de verſcheide beweegredenen waarom men zulks moeſt doen, en van de verſcheide plechtigheden die men daarin moeſt waarnemen. Men ziet daar een onderſcheid van reine en onreine dieren die tot ſtof van de Offerande verſtrekten maar ook koren airen, meel, bry, op verſcheide wyze toegerecht en verſcheide ſoorten van ſpeceryen. In zommige dezer Offeranden raakte men het Slachtoffer niet aan. Alles wierd door het vuur verteert; in andere mocht men niet als het bloed rontom het altaar vergieten, en het vet dat om de ingewanden zat verbranden.

Dit was gemeenlyk het deel des Heren in de vreedzame Slachtoffers, het overige wierd opgegeten. Men nam hier ontrent zelfs vele wetten in acht; want daar waren zaken die de Prieſters alleen recht hadden om aan te raken; andere, waar aan zy maar een gedeelte hadden. Daar waren 'er die men in Gods tegenwoordigheid moeſt eten, volgens deze woorden die dikwils in de H. Schrift gevonden worden: *Comedetis in conſpectu Domini epulaberis coram Domino*, *comedet Sacerdos in loco ſancto*, *&c.* Daar waren 'er ook die men na huis mogt nemen. Het ſchynt zelfs dat het zy by de Iſraëliten, het zy by de Heidenen, alles wat tot gewoonlyk voedzel ſtrekte, vooral het vleeſch der Dieren, God of den Afgoden geoffert wierd, en hier van daan quam het dat de ware gelovigen zo naauw toezagen, wanneer zy zich in 't land der Heidenen bevonden, dat zy geen ſpyzen aten, die zy konden verdenken van den valſchen Goden geoffert te zyn.

Derhalven moet men beſluiten dat 'er in de Tempels of in de plaatzen, tot de Godsdienſtige vergaderingen geſchikt, verſcheide aangewezen plaatzen moeſten zyn, de een om de Dieren te ſlachten, andere om ze te koken, en andere om te eten; dat is klaar door het geen van het bedrog der kinderen van Heli verhaalt word. „ 't Waren de kinderen van Belial, *zegt de Schriftuur*, die den „ Here niet kenden, noch de plicht der Prieſters ten opzicht van „ het volk; want wie ook een Slachtoffer geoffert had, de Prieſter quam onderwyl dat men het vleeſch kookte, en een vork „ met drie tanden in de hand houdende, ſtak hy die in de ketel „ of in den pot, en alles wat hy met de vork kon opnemen was „ voor den Prieſter. Zo handelden zy al het volk van Iſraël dat „ te Selo quam. Eer men ook het vet van het Slachtoffer verbrandde, quam de knecht van den Prieſter en zeide tot den geen „ die het offer deed, geef my vleeſch, op dat ik het voor den „ Prieſter koke; want ik zal van u geen gekookt vleeſch aannemen, maar ik wil het raauw hebben. Die gene die het Offer „ deed zeide tegen hem, laat men eerſt volgens de gewoonte, het

1. Kon, 2. Vſ. 12. en volg.

„ het vet van het Slachtoffer verbranden, en neem dan zo veel „ vleesch als gy wilt, maar de dienaar antwoordde hem: neen „ gy zult het my aanstonds geven, of ik zal het met geweld ne- „ men. Dus was de zonde der kinderen van Heli zeer groot, om dat zy de menschen van de Offerhande des Heren afwendden. Laat ons nu de Offeranden der Heidenen beschouwen.

Beschryving van een Offerande der Argonauten.

Apollonius van Rhodes geeft ons de beschryving der Offeranden van de volkeren van 't gevolg van Bacchus, verhalende die der Argonauten. Daar zou geen onderscheid moeten in zyn zo de Orfeus, die Bacchus gevolgt had, en die de Bergen van Thracien van de klanken zyner Lier had doen weergalmen, de zelfde Orfeus was, die Jazon volgde om het Gulden Vlies te helpen winnen. Ik geloof evenwel dat deze veel later geleeft heeft als de eerste, maar de gedaante der Offeranden moest niet veel verandert zyn. De Argonauten daar hun Godsdienst willende plegen, rechten, na Apollo, den raad hunner Priesters aangeroepen te hebben, een Offerande op het vuur van hun haartstede aan. 't Waren de Helden zelfs die de Offerande offerden, wanneer zy het raadzaam oordeelden, gelyk men uit menigvuldige voorbeelden zien kan.

De Helden offerden zelfs als zy wilden. *Apoll. Rhod. lib. 1. Vs. 495.*

De Priesters waren alleen om 'er het opzicht over te hebben, en zy waren 't die bevel gaven wat en hoe 'er moest geoffert worden, voor al in zaken van gewicht. Men bracht het slachtoffer niet altyd om aan den voet van het Altaar gekeelt te worden. Dit blykt uit de dieren die op de jacht gedood wierden.

Pausan. in Attic. p. 22. in Arcad. p. 269. *Apoll. Rhod. lib. 1. v. 432.*

Het slachtdier wierd zelfs niet gants en al den Goden aangeboden; De dyen waren hun toegelegt, dus heeft het Pausanias in 't algemeen wegens de Offerhanden der Grieken aangemerkt. Men wentelde ze wel in 't vet, en men deedze op een klein helder vuur van hout dat aan sprankels gehakt was, braden. „ Zy slachten, „ *zegt de zelfde Apollonius elders*, de twee ossen, villenze, hak- „ kenze aan quartieren, en vervolgens aan stukken, zy leggen de „ offer-dyen aan eene zyde, en na ze wel in het *Omentum* of Net „ dat heel vet was gewentelt te hebben, laten zy ze op sprankels „ hout braden. Dit was al de plechtigheid die zy daarontrent in de eerste tyden oeffenden.

Athen. lib. 5. p. 192.

Het overschot van het slachtdier wierd tot het gastmaal bespaart, dat altyd een plechtige offerande verzelde, en daar een gedeelte van was. Atheneus verzekert ons zelfs, dat de Ouden nooit een openbaar gastmaal aanrechtten, ten zy ter ere van de Goden.

Deze Gastmalen geschiedden by de Egyptenaaren met veel gematigheid. *Plutarch. Symposiacon, l. 2. quæst. 9.*

Deze Gastmalen geschiedden by de Egyptenaren met veel gematigheid, gelyk ook by het gros der andere volkeren. Zelf de festynen van de Feaciers, die voor een volk te boek stonden, dat reeds door de wellust verdorven was, waren veel gematigder als die van de Grieksche Wysgeren. By de Perzianen en de meeste andere volkeren van Griekenland, was het volgens de getuigenis van Plutarchus, een heilige tyd, waar in zy van de gewichtigste Staatszaken handelden, op de zelfde wyze als de helden van Homerus op het festyn van Agamemnon.

't Geen

't Geen verwonderlyker moet schynen is dat verscheide volkeren die de Bacchanaalfeesten hielden van geen wyn wisten, of ten minsten 'er geen gebruik van maakten. Het zou gemaklyk van verscheide Natien te bewyzen zyn dat zy niet wisten van den wynstok te planten. Dit is zeker van de Perzianen, die ten tyden van Krezus, volgens het getuigenis van Herodotus, niet als water dronken. Men kan het zelfde van de Natien van Pontus, van Kappadocien en van de Scythen zeggen; want schoon zy by de Schryvers den naam van grote dronkaarts gehad hebben, hadden zy evenwel geen wynstok, gelyk men uit de woorden van Anacharsis tegen zyn Koning afmeten kan. Want van zyn tocht uit Griekenland, daar hy verdient had in 't getal der wyzen gestelt te worden, weer te huis gekeert zynde, zeide hy tegen den Vorst, latende hem eenige ranken zien. „ Zy zouden tot hier toe voortgeschoten hebben, in„ dien de Grieken niet zorg gedragen hadden van ze alle jaar te „ snoejen.

De meeste Volkeren die de Bacchanaalfeesten hielden, maakten geen gebruik van wyn. *Herod. lib.* 1. *n.* 71. *Athen. lib.* 1. *p.* 428.

Dit is noch waarachtiger van de ouder tyden, want hoe zouden de Arkadiers, die niet als van Eykels leefden, hoe zouden zo vele Natien van Troglodieten, Ichtyofagen, Lotofagen, die zich in rotzen en holle bomen in 't midden der dichtste bosschen begroeven, en die geen vaste verblyfplaatzen hadden, de zorgen hebben kunnen aanwenden die het planten van den wynstok vereischt.

De andere volkeren die den wyn kenden, waren zeer sober ontrent deszelfs gebruik. Plutarchus verhaalt, dat in de stad van Heliopolis in Egipte de Priesters geen wyn in hun Tempels dorsten brengen. De andere Egiptische Priesters dronken dien maar zeer weinig, zelfs onthielden zy zich 'er t'enemaal van in den tyd van hun reinigingen. De Koningen zelfs dronken 'er maar een zekere maat van, door de boeken van hun Godsdienst hun voorgeschreven. Ten tyden van Psammiticus begonnen zy wyn te drinken, voorheen nuttigden zy geen in 't geheel, en boden dien ook den Goden niet aan, gelovende dat hun die niet aangenaam was, om dat zy vaststelden dat de wyn het bloed der Reuzen was, die in oude tyden den Hemel beoorloogt hadden, en dat dit bloed, met de aarde vermengt, na dat Jupiter hen met zyn blixem verplet had, den wynstok voortbracht. Zie daar, zo men dezen Schryver mag geloven, de gedachten der volkeren, die door Osiris, den Bacchus der Egyptenaren, onderwezen waren, over den wyn.

Sober gebruik des wyns. *Plutarch. de Iside & Osiride.*

Wy lezen in Atheneus, dat in Griekenland zelfs en in Italien de wyn oudtyds vervloekt was. Het gebruik daar van sloop evenwel allengskens in, maar zodanig, dat men op zommige plaatzen zich daar van niet als in de Offerhanden bediende, en hy in andere de vrouwen te enemaal, en de jonge luiden tot hun dertig jaren toe verboden was: die gene die hem vry mochten drinken, deden 'er ten minste twe derde water onder. Hy heeft hier ontrent verscheide schone staaltjes van de soberheid der Ouden, en verscheide lessen der Wysgeren, die hedendaags al te streng zouden schynen, vooral aan de Noordsche volkeren van Europa.

De wyn oudtyds in Griekenland en in Italien vervloekt. *Athen. lib.* 10. *p.* 425.

Deze Schryver beschuldigt Eschilus, van in dit stuk de zeden der Grieken verdorven te hebben; deze elendige komediant een troep

Id. Ibid.

van dronke luiden, gelyk hy was, met zich flepende, maakte het eerste van Bacchus een dronkaart, voerende een God op 't toneel die minder kracht had als de wyn, daar hy vol van was. De Dichters, die na Eschilus leefden, volgden zyn voetstappen, en heiligden de Dronkenschap door het gezag en de voorbeelden van deze Godheid, die in zo een quaad blad by de Barbaren stond, dat de Scythen, en de Natien die geen wyn gebruikten, den Bacchus der Grieken als de oorzaak van der menschen dwaasheid aanzagen, en daar niet als met afgryzen en vervloeking van spraken.

Id. ibid.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van den zang en de dansfen die de Offeranden verzelden.

DE Offerhande en 't Festyn wierden van den Zang en de Krygsdanssen gevolgt. Het zal in den eersten opslag verwonderlyk voorkomen, dat zaken die zo wereld toeschynen als het danssen is, en zo ver van den aart van godsdienst af zyn als de oorlog, byna onafscheidelyk met de plechtigheid der offerhanden verknocht zyn geweest: 't Was evenwel van begin en oorsprong een welgegronden Godsdienst, nademaal wy van den enen kant in de H. Schrift het danssen in den persoon van David, die voor de Verbondkist danste, en in enige andere voorbeelden geheiligt zien, en dat wy van den anderen kant weten, dat een van Gods voornaamste namen, en die hem het meest in de H. Boeken gegeven worden, die van Heer der Heirscharen is.

2. B. der Kon. 6. H. 14. V.

Lucian. de Saltatione.

't Zy dan dat de menschen in hun gezangen en krygsdiensten de order en de overeenkoming wilden verbeelden, die 'er in deze wereld, die Gods werk is, en in den loop der Sterren en Planeten, waar in hy ons zyn macht openbaart, regeren; 't zy dat zy in God dit opperste gezag wilden eren, dat hy op beide de Heirscharen, die van den hemel en die van de aarde heeft; 't zy eindelyk dat zy gedurig de bystand van zyn milde hand nodig hadden om hen van het onrecht en de ongelyken te beschermen, die hun van quade buren aangedaan wierden, het staat vast dat hun eerste denkbeelden van Godsdienst krygszuchtige denkbeelden waren; dat een van de eerste eigenschappen die zy aan God gaven, die van God der Heirscharen was, en dat dit de oorsprong van 't Sabeendom was, of het Sabeendom zelfs, van 't Hebreeuwsche woord *Sabaoth*, een Leger betekenende.

De Heidensche Natien kregen de zelfde krygszuchtige denkbeelden van de Godheid, en by haar was den Oorlog een van de voornaamste eigenschappen van Apollo, Bacchus, Mars, enz. Voor dat men Stantbeelden had opgerecht, was hun Zinnebeeld enig krygs-instrument, een zwaard of een moker by de Scythen, een lans by de Romeinen, enz. Eindelyk verbeelde men ze met pyl en boog, en men ging zo ver, dat al de beelden der Goden, tot dat van Venus toe, gewapent waren; en dat 'er te Lacedemon een wet was, die verbood hen anders te verbeelden.

Venus mocht te Lacedemon niet als gewapent verbeelt worden.

Maar de Arès der volkeren van Thracien, de Jupiter of de Bacchus Sabazius der zelfder volkeren waren noch nader Krygsgod, zo men acht geeft op de oorsprong van dit woord *Sabuzius*. „ Gelyk wy,

zegt

zegt Vossius, „ aan den God dien wy aanbidden, den naam van God „ *Sabaoth*, of den God der Heirscharen geven, om dat hy een „ volle macht heeft over de legers van hemel en aarde, dat is te „ zeggen over alle schepzels oeffent, kregen de zinneloze Natien „ ook in den kop den zelfpen naam aan het schepzel, dat is te zeggen aan de Zon en aan den Hemel, die zy in Gods plaats gestelt „ hadden, te geven. " Vossius wil ook dat het woord *Sabadius*, *Sabazius* of *Sebadius*, van dat van *Sabaoth* komt, en dit schynt wel gegrond. De Bacchus Sabazius by Diodorus van Sicilien, is de zelfde met dien men den kleinzoon van Kadmus noemt, maar een ander die veel ouder is als de laatstgenoemde, waar aan hy evenwel ten naasten by dezelfde zaken toeschryft, die men van die gene verhaalt, die den zelfden naam gevoert hebben, en die in dezelfde persoon verwart zyn geweest. Maar gelyk ik vast stel, dat men door * Kadmus onzen eersten vader Adam moet verstaan, gelyk door Cekrops de Bachus Sabuzius zyn kleinzoon moet genaamt worden, en de voorschaduw van den Verlosser zyn, 't geen ik in 't vervolg breder zal uitleggen; ziet men ook wel uit den oorsprong van het woord *Sabazius*, dat hier oorspronkelyk de ware God door verstaan wierd.

Vossius de Orig. & Progr. Idol. l. 2. Cap. 14.

Diodor. Sicul. lib. 3. p. 148.

De Gezangen der Ouden, onder den naam van *Pæanes* bekent, waren Lofzangen ter eren van Apollo en van de Zon, die om deze reden de God van de Muziek en het Danssen was, zo wel als van den Oorlog. „ De meeste Grieken, *zegt Strabo*, hebben de Zang„ godinnen met Bacchus, met Apollo, en met Hecaté gepaart; zy „ zien Apollo als den Leidsman der Zanggodinnen aan, noemende „ hem *Musagetes*, en al de Poëzy, die den lof der Goden zingt, „ word hem toegeschreven. "

Strabo loco citato, lib X.

Men gaf ook aan Bacchus en Herkules den bynaam van *Musagetes*, en zy hadden het opzicht over de Zanggodinnen, op dezelfde wyze als de Zanggodinnen met Ceres het opzicht hadden over de Orgia, de Bacchanaal-spelen, de Regen, de Inwydingen en de Verborgentheden. Om dezelfde reden zyn al de bergen van Thracien, Pindus, Parnassus, Olympus, de bergen Pierius en Libethrus enz. in 't byzonder Bacchus en de Zanggodinnen toegewyd, om dat men vooronderstelt dat de Zanggodinnen en de beroemde Priesters Orfeus, Mopsus, Thamyrus, Eumolpus dezelve van hunne gezangen hebben doen weergalmen. Op den Parnassus zelfs waren 'er, volgens het getuigenis van Makrobius, holen aan Bacchus toegewyd, alwaar men om de twe jaren de Bacchanaal-feesten vierde.

Macrob. Saturn. l. 1. cap. de Libero &c.

N 2 Het

* Het Hebreeuwsch Wortelwoord van den naam van Kadmus, legt hier over myn gedachten uit en versterkt ze; want dit woord betekent de oude, *antiquus*, *primævus ætate*, 't geen voorzeker op niemand beter slaan kan als op Adam, vader aller menschen. Daar kunnen 'er meer den zelfden naam gevoert hebben, volgens de gewoonte die men in de Oudheid had, van de namen dus enigermate de doden te doen herleven, gelyk dit de gewoonte onder onze Wilden is. Deze eerste Kadmus zal dan veel van den zoon van Agenor verschillen, die na Griekenland vertrok, om daar zyn zuster Europa te gaan zoeken, en die de stad Theben in Beotien stichtte.

Het ſtaat aan te merken dat de naam van *Muſagetes*, dien men aan Bacchus, Apollo, en aan Herkules geeft, en die van μῦσα *Zanggodin*, en van ἄγω ik *leyde*, zamengeſtelt is, een woord is dat de Grieken van de volkeren van Thracien en van de Barbaren ontleent hadden, gelyk zy 'er verſcheide andere overgenomen hadden, die den Godsdienſt en in 't byzonder de Muziek en Muziek-inſtrumenten raakten, welke, volgens het getuigenis van Strabo, haar oorſprong in Thracien en Azien gehad had; en deze Schryver heeft zeer wel aangemerkt dat de meeſte namen van de Muziektuigen, gelyk *Nablum*, *Sambuca*, *Barbitos*, *Magades*, enz. alle uitheemſche namen waren. Ik zou niet vremd zyn van te geloven dat het woord ἄγω, 't welk in de Irokoiſche en Huronſche ſpraken het zelfde als dat van *Gageƈton* gevonden word, met dezelfde form en de zelfde betekenis, ook van de zelfde wortel komt. Op de zelfde wyze als de Grieken zeyden *Muſagetes*, *Archagetes*, *Ebdomagetes*, enz. zeggen onze Irokoizen ook *Nondontageté*, *Hoskenrageté*, enz.

Strabo ibid. p. 324.

De Bergen van Thracien waren beroemder om hun Hypokreen als om hun wynen.

Het ſtaat ook noch aan te merken dat de bergen van Thracien, aan Bacchus, Apollo en de Zanggodinnen toegewyd, beroemder waren door de bron van Hypokreen, waar uit de Muzen dronken, als om hun wynen, dus was het druivevocht niet dat die geeſtverrukking baarde, maar dit water daar de Dichters zo breed van opſnyden, en dat Pegazus met den voet deed ontſpringen.

Gevoelen van den Schryver dat de Muzen en Bacchanten enerly waren.

Ik weet niet waarom de Zanggodinnen aan Apollo en Bacchus, die Oorlogsgoden waren, toegewyd waren; die dit zelfs heeft toegeſtemt, heeft evenwel qualyk kunnen beſluiten dat men van de Muzen Krygsgodinnen maakte; my ſchynt het in tegendeel toe, dat de Muzen en de Bacchanten het zelfde onder verſcheide namen waren, hy kon haar deze eer aandoen: deze razende vrouwlui rechtten in den oorlog meer uit als vele mansperſonen. Men riepze, volgens Plutarchus, aan, en men offerde haar in Griekenland voor dat men ſlag leverde.

Plutarch. in lacon. Apopht.

Lucian. de Saltat.

De Lofzangen en de Danſſen behoorden onder den oorlog, waar van men een Godsdienſtige plechtigheid maakte, om de volkeren meer door den indruk, die de Godsdienſt op de gemoederen maakt, aan te zetten. Lucianus heeft met recht het Danſen beſchreven als „ een godlyke en verborge oeffening van Godsdienſt, die ter ere „ van de Goden geſchiede. Hy kon de Muziek op de zelfde wyze beſchryven, zo veel te meer om dat zy oudtyds een en dezelfde zaak waren. De Ouden hadden deze beide ingeſtelt, een vaſte verbeelding hebbende dat de Muziek en de Dans oneindig veel toebrachten om den moed te verſterken, en om het lichaam door de krygsarbeiden en oeffeningen te verharden.

Muziek en Dans by de Ouden hoog geacht.

Socrat. apud Athen. l. 14 p. 628.

Dit gevoelen der Ouden, dat de Muziek en de Dans den moed verſterkten en het lichaam bequamer maakten om de arbeid van Mars uit te ſtaan, was zo algemeen aangenomen, dat men het voor een zeer grote deugd rekende zich daar wel van te quyten, en een groot gebrek wanneer men daar qualyk in ſlaagde. Socrates maakt geen zwarigheid van te zeggen, dat die gene die de Goden door den Dans en de Muziek het volmaakſte eeren, die gene zyn, die zich het dapperſte in den ſtryd houden. Het was zelfs een gewone ſpreek-

ſpreekwys te zeggen dat iemand de kadans verlooren had, om te betekenen dat hy zich in een gevecht, daar hy zyn leven moeſt wagen, als een bloodaart gedragen had.

De Dichters hebben 'er in hunne Goden zelfs een volmaaktheid van gemaakt; Arctinus, of liever Eumelus, doet den vader der Goden en der menſchen in den Hemel danſen. Pindarus geeft aan Apollo den titel van ſchoon-danſer. Lykofron, in zyn Gedicht van Kaſſandra, geeft den zelven bynaam aan God Mars, om dat, voegt 'er zyn Uitlegger by, de krygs-zangen zeer bequaam waren om den Helden moet te geven. Men hoeft geen Schryvers aan te halen om het zelfde van Bacchus te bewyzen, dien men altyd in 't midden zyner Saters en Bacchanten, met haar wyngaardſpieſſen gewapent, als danſende verbeeld. *Arctin. apud Athen. ibid.* *Pindar. ap. Athen. l. 1. p. 22.* *Lycophron Caſſandr. p. 122.*

Op dezen grond, op dezelfde wyze als Athenen, zegt dat 'er geen feſtyn by de Ouden was, dat niet ter eere van de Goden gehouden wierd, heeft Lucianus ook gemeent te moeten zeggen dat 'er noch feeſt noch feſtyn was, dat niet door eenige danſen gevierd wierd; 't waren niet alleen de Latynen, de volkeren van Griekenland, en de Aziatiſche die deze gewoontens hadden, de Egyptenaren danſten rontsom hunne Beelden. De Indianen waren zo dra des morgens niet opgeſtaan, of zich na 't ooſten wendende groetten zy de opgaande Zon, en maakten een beweging met de voeten, die dezen God ſcheen na te doen. Zy deden het zelfde regulier alle avonden. Deze Dans der Saters was zo aangenaam aan de volkeren van Ionien, en de wydafgelegene Natien van Pontus, dat zomtyds wanneer hen de luſt beving alle andere bezigheid ter zyde ſtellende zy een gantſchen dag konden blyven ſtil zitten om de Saters, de Oſſedryvers en de Korybanten aan te kyken; de Hoofden zelfs en de aanzienlykſte onder de Natie waren de eerſte, die zich onder het danſen mengden, en zy achten deze oeffeningen meer als al hun oude titels van adel. Met een woord, het was een algemeen gebruik van alle de Heidenen; en de H. Schrift verhaalt van de Iſraëliten, dat toen zy het gulden Kalf wilden aanbidden, het volk ging zitten om te eeten en om te drinken, en naderhand opſtond om te ſpelen, dat is te zeggen om te danſſen en om te zingen, want dus leggen de Overzetters deze plaats uit, *ſedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere.* *Lucian. de Saltat.* *Luccan. ibid.* *Exod. 32. vſ. 6.*

De Zang was zomtyds van den Dans afgeſcheiden. Terwyl men rontom het vuur zat, hefte een zanger op 't geluid van eenig ſpeeltuig den lofzang der Goden aan, beginnende van den Chaos af, en ſchakelende de verdichtzelen van de fabelkunde en de loflyke daden der Helden aan den ander. De Zang zomtyds van den dans afgeſcheyden.

De Zang was ook met danſen en bewegingen vermengt. Schoon 'er oneindig vele namen onder deze Danſen waren, die door Atheneus en de andere Schryvers opgehaalt worden, is evenwel de gemeenſte en die 't meeſte by de Orgia gebruikt word die gene die de Pyrrhiſche genaamt word, na een zekeren Pyrrhichius, een der oude Kureten, die 'er, na 't zeggen is, uitvinder van was, of daar in uitgemunt had; miſſchien zou men ook dit woord van Pyrrha, vrouw van Deukalion, kunnen afleiden. Daar waren 'er twederhande. Pyrriſche dans, meeſt by de Orgia gebruikt.

Twederlei soorten hier van.

De eerste soort was eigentlyk maar een voeten-dans, en bestond in een deftige en statelyke wyze van treden, om na 't gevecht te gaan of eenige krygsdaad te verbeelden. Deze wierd het eerste uitgevonden, en was den mannen alleen eigen. Dezen Dans dansten de Kureten en Korybanten, gelyk ook die gene die Homerus * *Cybisteren* en *Betarmonen* noemt. Zy dansten een voor een, en losten elkander af, zomtyds paarden zich twee of drie te zamen.

Homer. Odyss. 4. *v.* 18. *idem, Odyss.* 8. *v.* 250. *Athen. lib.* 14. *p.* 631. *Lucian. de Saltat.*

De twede was die, dien men χειρονομία of den *handen-dans* noemde. De dans, dien Atheneus Hyporchematisch noemt, was ook een soort van een Pyrrischen dans, om dat 'er de gantsche rey in zong en danste, en dat hy by mannen en vrouwen gebruikelyk was. De beweging van handen en voeten was in dezen veel heviger, en gong altyd op den maat. Lucianus noemt de Gezangen van zekere dansen Hyporchémen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Speeltuigen.

ONder de menigte van speeltuigen die men uitgevonden heeft om den dans en de muziek te bezielen, is het moejelyk te raden welke het eerste bedacht zyn. Zy zyn volgens de tyden en den

* De Geleerden hebben getracht de betekenis van het woord *Cybisteren* of *Cybistetéren* te doorgronden, deszelfs afleiding nasporende, om uit te maken wat zoort van Dans die gene dansten, waar aan Homerus dezen naam geeft. Zy doen het van χυβιςᾶν, *in caput mittere*, *saltare*, of *caput rotare* afkomen, waar over zy zeggen, dat het *in caput saltare* op zyn hooft danssen was, 't geen zy deden met de handen en voeten op een wyze te buigen, die my onbegrypelyk voorkomt, en die niet met den Phrygiaanschen Dans, waar van Homerus heeft willen spreken, over een komt. *Caput rotare* zeggen andere, wyst dronken of dollemans Dans aan, dien de Priesters van Cybele aanvongen, en die hen het hooft als een tol deed drajen, of het lyf in de rondte drajen gelyk hedendaags by de Turken de Dervis doen, die een heiligen Dans hebben, waar in zy een geruimen tyd rond drajen. Dit heeft zonder twyffel den Latynschen Overzetter van Orfeus doen besluiten om het Grieksche woord ῥομβητὰ, in den Lofzang der Kureten door het woord *verginatores* over te zetten. In plaats van *caput-rotantes* leest men zomtyds *crinem rotantes*, van de Korybanten sprekende, 't geen op de wyze van hun hair te dragen slaat; het voorhooft scherende en alles in 't rond affnydende op de wyze van de geschore kruinen der Munniken. Eertyds schoor men in Vrankryk, zo dra men Ridder wierd, zyn hair ontrent zo, en dit noemde men *geronde* hairlokken. Maar al deze afleidingen zyn bedriegelyk, en men wend vruchteloze moeite aan met die na te lopen. De Pyrrhische Dans was een Godsdienstige dans, maar waar van 'er verscheide soorten waren, en daar geen razerny mêe vermengt was. Zy word ons noch hedendaags door den Moorschen dans verbeeld, die 'er een gevolg van is. De dronke en dollemans danssen waren ook danssen van Godsdienst, maar die niet als tot de waarzeggery behoorden. 't Is waar dat zy beide by de Kureten en Korybanten gebruikelyk waren, maar men moet acht geven dat deze woorden een ruimer of enger betekenis hebben, want zomtyds betekenen zy al de verscheide staten van menschen, die onder het gevolg van Bacchus en de moeder der Goden behoorden. Zomtyds betekenen zy niets als de Priesters van Bacchus en de moeder der Goden. Nu nademaal 'er verscheide staten en oeffeningen in hun Orgia waren, moet men niet geloven dat zy altyd in razerny waren, die niet als met den staat overeenkomt waar in men ze van een verrukking en waarzeggenden geest bezeten vooronderstelt.

den smaak der volkeren verandert. Daarenboven hebben zy verscheide namen gehad, en dezelfde namen kunnen na den ander aan verscheide speeltuigen gegeven zyn, die men in plaats van de eerste bedacht heeft.

Moeielykheid die men in die te beschryven ontmoet.

Die gene evenwel die alleen in de Orgia van Bacchus en de moeder der Goden gebruikt wierden, schynen op twee soorten uit te komen, waar van de oudste Schryvers ons kennis gegeven hebben.

Het een was een soort van een Trommel; *Tympanum* genaamt, en het ander van een ronde figuur, *Rhombos* genaamt, dat een zeker geluid maakte, 't welk daar aan de namen van *Crotalum* en *Crepitaculum* deed geven. Dit legt ons Apollonius van Rhodus in deze plaats uit, „ de Frygianen namen daar door gelegenheid om voor „ altoos het gebruik in te stellen van de Godin Rhea met de Rhom- „ bus en de Tympanum te bevredigen. Daar was noch een ander beroemt speeltuig by de Ouden, Χέλυς van Χελώνη, een Schildpad genaamt.

Apol. Rh. l. 1. *V.* 1138.

Dit was de uitvinding van Merkurius, die het Apollo vereerde, waar voor hy den Slangestaf in de plaats kreeg. Aratus zegt dat Merkurius dezen naam van *Schildpad* veranderde, en beval dat het *de Lier* zou genoemt worden. Het was zodanig aan den Godsdienst, en boven al aan de voorzegging toegewyd, dat Nonnius in zyn Dionysiaca versiert heeft, dat de hemelsche Lier van zelfs en zonder van eenige hand aangeroert te worden, de zege van Jupiter op de Reuzen voorzeide.

Aratus Φαιν. *v.* 268.

De Lier aan den Godsdienst en voornaamlyk aan de voorzegging toegewyd.

Eindelyk hun Dans zo wel als hun Muziek was gemengt met uitroepingen van *Je*, *Hies*, *Evæ*, *Sabæ*, *Atte*, *Evoe*, *Evohe*, en al het ander geschreeuw, dat onder den algemenen naam van 't Evoe der Bacchanten bekent is, waar van men getuigenissen by alle Schryvers vind.

Nonn. Dionys. 1. *v.* 256.

My dunkt dat ik onze Wilden reeds zo wel afgeschildert heb in het geen ik van de Offerhanden en de plechtigheden der Ouden kom te beschryven, dat ik niet zou geloven daar meer te hoeven by doen, zo ik tegen menschen sprak, dien zy een weinig bekent waren.

De drift die men 't meest onder de Wilden ziet uitblinken is de oorlog. De grote Geest, de Hemel, de Zon, die hun algemene Godheid zyn, zyn voor hen ook de Oorlogsgod; hem roepenze in al hun krygstochten aan, en zy bevelen hem den gantschen uitslag van hun ondernemingen.

De Oorlog is de grootste hertstocht der Wilden.

De *Areskoui* der Huronnen, en de *Agriskoue* der Irokoizen is zo zeer de Krygsgod, dat zy zich byna van geen anderen naam in hun aanroepingen bedienen, wanneer zy de byl hebben opgeheven, en dat zy hem voornamentlyk in deze gelegenheid onder dezen naam aanroepen. Ik heb reeds gezegt dat ik geloofde dat het de Mars van Thracien was, by den Grieken onder den naam van Ἄρης bekent. Daar is maar een zeer kleine verandering in het woord *Areskoui* te maken, om het tot dat van *Ares* te brengen, het *oui* op 't einde byna door de Huronnen niet uitgesproken wordende, zo dat 'er niet meer als *Aresk* overblyft, waar van zy den laatsten letter

Bewys dat de Areskoui der Huronnen de Ares of

Mars van Thracien is.

letter doen ſnorren. De Grieken, dien dit woord vremd was, hebben de *k*, die hun te hard zal geluid hebben, weggeworpen. Deze verandering is zo moejelyk niet geweeſt als die van het zelfde woord *Ares* en *Mars*, die geſchied met een *M* voor aan te zetten om de welluidentheid, en den letter *e* tuſſchen de *r* en *s* uit te ſchrappen.

Deze giſſing zal zo veel te waarſchynelyker voorkomen, om dat het Griekſche woord Ἀρέω, dat oorlog voeren, hulp in den oorlog verlenen, betekent, van de zelfde wortel als het woord Ἄρης komt, en in de Irokoiſche ſpraak met de zelfde betekenis gevonden word; nademaal het woord *Aregouan* zeggen wil, *den oorlog voeren*, en op deze wyze gebogen word, *Garego*, *Sarego*, *Harego* ik voer, gy voert, hy voert oorlog. Het bewys is zo veel te klaarder, om dat 'er in de Irokoiſche ſpraak maar 7 of 8 woorden op zyn hoogſt gevonden worden, die in de Griekſche taal ook zyn, maar die zo kenlyk zyn in deze laatſte, dat men byna kan aanwyzen dat zy die van de barbaarſche talen, met wie zy geen overeenkomſt ter wereld heeft, gelyk ik in 't brede in het laatſte artykel zeggen zal, ontleent heeft.

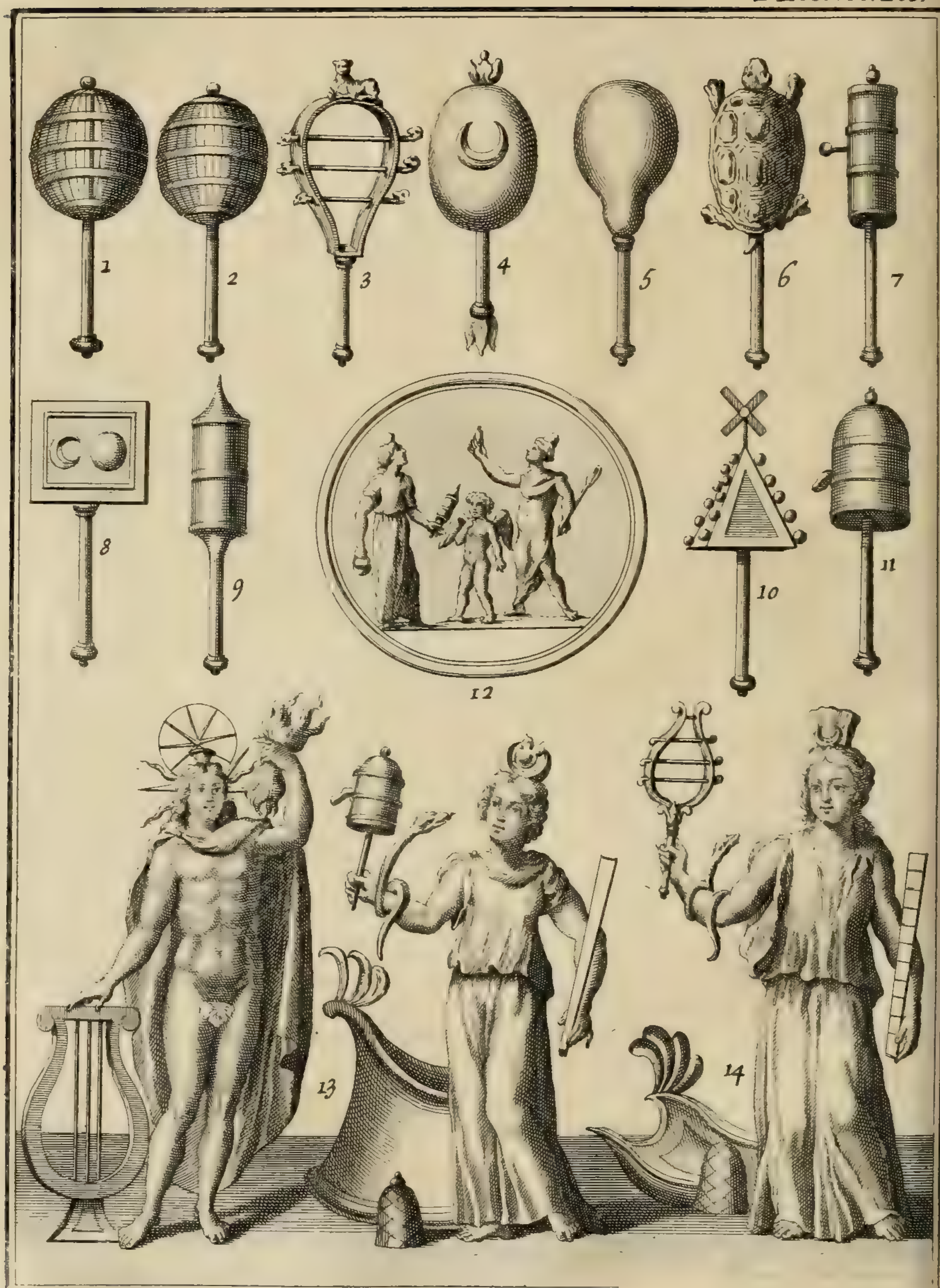
Van dezen naam *Areskoui* of *Ares*, dien de volkeren van Thracien aan hun Oorlogsgod gaven, hadden de Ouden den naam *Areia* gemaakt, gelyk Thracien in de eerſte tyden, volgens de aanmerking van Stefanus, genoemt wierd. 't Is evenwel waarſchynelyk dat dit maar de naam van het Aſiatiſch Thracien was, of zelfs alleen van die onder deze kleine volkeren van klein Aſien die zich van den naam van *Ares* bedienden. Strabo maakt gewag van twee Provincien in Aſien, die men zich wel moet wachten van onder een te verwarren, gelyk Kaſaubonus in zyn aantekeningen over dezen Schryver zeer wel aangemerkt heeft.

Steph. de Urbib. Θράκη.

Strabo lib. 15. *Caſaubon. Comm. & Caſtig. in lib.* 14. *Strab. p.* 206.

De eene word *Areïa* genaamt, die op den berg Taurus was, en de andere *Areiana*, wiens volkeren tegen Alexander opſtonden. Deze laatſte was een zeer ruime, maar met een zeer woeſte Provintie, tuſſchen de Kaſpiſche engtens, Perſien, Karaminen en Gedroſien.

't Was zonder twyffel het zelfde volk van Thracien, dat zyn eerſten naam behouden had, en dat van de uiterſte grenzen van Lycien, daar de berg Taurus begint, langs de beide kanten van deze reeks van bergen getrokken was, en zich vervolgens in verſcheide takken verdeelt had, waar van de twe voornaamſte deze twe Provintien, die buren waren en aan elkander grenzen, uitgemaakt hadden. 't Geen noch dient om myn giſſing hier omtrent en over het woord *Ares* te gronden, is dat de namen van een volk van Areiana, van de rivieren van Areia, en van de hooftſtad dezer provintie Irokoiſche namen zyn, waar in men geen verandering hoeft te maken, als in de laatſte van deze namen, daar men enige letters moet verzetten, 't geen het woord byna niet verandert, gelyk ik het in het Artykel van de taal zal aanwyzen, daar ik deze afleidingen heen zend, zo wel als myn giſſingen over *Arioch* Koning van Pontus, dat een van de vier Koningen was dien Abraham overwon, na dat zy zelfs de vyf Koningen der zondige ſteden, die God door 't Vuur uit den Hemel verdelgde, verwonnen hadden. Met

8.

Met den zelfden krygsgod en den zelfden aart van de volkeren van Thracien, behouden onze Irokoizen en in 't algemeen alle de Wilden noch het zelfde kenteken in hun offeranden, in hun festynen, in hun danſſen, in hun muziek, en hun toejuigchingen, en in de ſpeeltuigen waar mêe zy hun muziek maken.

Hun wyze van offeren verſchilt niets ter wereld van de beſchryving dier offerande, die ons Apollonius van Rhodus nagelaten heeft. Het zyn de dyen van een Rheebok, van een Beer, of eenig ander wild dier, die zy in 't vuur werpen, met vet dekken en bedruipen, biddende de Zon dat hy deze offerande in dank aanneme, hun paden verlichte, hen geleide, en de zege over hun vyanden vergunne; het koren op het veld doe groejen, hun een gelukkige jacht of viſchvangſt toezende, verzellende dit ſoort van gebeden met figuren en ontleende ſpreekwyzen, waar van hun hoofſche ſtyl vol is, en die gants na de oudheid ruiken.

Het Gaſtmaal, de Zang en Dans behoren ook tot alle plechtigheden der Wilden: maar nademaal ik daar van een wydlopige beſchryving in het Hoofdſtuk van hun Regering moet maken, daar ik in 't brede van hun vergaderingen zal ſpreken, ſtel ik tot die plaats uit de overeenkomſt daar van met de feſtynen, danſſen, zang, en toejuigchingen der Ouden, met den vinger aan te wyzen.

Ik zal my hier alleen vergenoegen deze overeenkomſt met hun ſpeeltuigen aan te wyzen.

In de Speeltuigen.

Zy zyn volkomen even eens als die ons Apollonius van Rhodus heeft beſchreven. Zy hebben een ſoort van Trommel, die de *Tympanum* der Prieſters van de Godin Frygien beantwoord, en die men dikwils in de oude Gedenkſtukken in handen van Cybele ziet. Zy hebben ook een rondachtig ſpeeltuig, dat niet van de *Rhombus* verſchilt *.

Beſchryving van de Trommel der Wilden.

Relation de Canada pour l'an 1634. ch. 4. p. 66.

„ De Trommel, zegt Pater le Jeune, is van de grootte van een „ Biskajers bom, beſtaande uit een ring die drie of vier vingeren „ breed is, en uit twee ſtyfgeſpanne vellen, van weerkanten een: „ zy doen 'er kleine ſteentjes binnen in, om meer geluid te maken. „ De diameter van de grootſte Trommel is van twee palmen of „ daar ontrent. Zy ſlaan 'er niet op gelyk men in Europa doet, „ maar zy drajen en ſchudden die om de ſteentjes, die 'er in zyn,

O te

* In de Geometrie zyn Rhombus en Rhomboïs vierkante figuren. Om deze oorzaak miſſchien hebben zommige Geleerden zich ingebeelt dat de Rhombus waar van de Ouden zich in den Godsdienſt bedienden, ook van een vierzydige gedaante waren, wiens zyden gelyk zyn, volgens deze beſchryving die 'er Kalepinus van geeft: *Rhombus Græca vox eſt ſignificans figuram tetrapleuron, id eſt quadrilateram, cujus latera omnia ſunt æqualia, anguli vero obliqui. Utebantur eo maleficæ mulieres ad deducendam Lunam.* 't Is waar dat 'er van een vierkantige of langwerpige figuur waren, en ik vertoon'er een in prent, naar de gewonelykſte gedaante van de Rhombus was rond. Inderdaad men noemt Rhombus den Tarbot, wiens gedaante rond is, en een tol, wiens figuur ook rond is. De Latynſche overzetter van Orfeus heeft het woord ῥόμβηται in den lofzang der Kureten door dat van *Veſtiginatores* vertaalt, zinſpelende mooglyk al zo veel op de gedaante van de Rhombus als op de razende drift die de Korybanten in 't rond deed danſſen. Ik zou evenwel geloven dat het woord Ῥομβηται beter door *Rhombum verantes, agitantes* zou overgezet kunnen worden.

„ te doen rammelen, zy ſlaan 'er mêe op de aarde, dan met de „ kant dan met het plat.

Ander ſoort.

Zomtyds is hun Trommel als een zoort van een keteltrom, van een vel gemaakt dat ſtyf op een pot of ketel geſpannen is: zomtyds vergenoegen zy zich op een drooge kaſtoorshuid te ſlaan, welke den genen, die 'er op geſpeelt heeft, tot vergelding ſtrekt.

Die van de Brazilianen. *Jean de Lery Hiſt. du Breſil ch.* 16.

De Brazilianen maken hun trommen van een zekere vrucht die zy *Maraka* noemen, die van de grootte van een Vogelſtruis ey is. Zy doorboren de ſchors van deze vrucht wanneer die droog is, en dezelve geledigt hebbende vullen zy die met kleine ſteentjes, of wel met zaadjes van hun Indiaans koren. Zy ſtoppen de gaten weer toe, een ſtok van anderhalf voet om het vaſt te houden en te ſchudden daar in ſtekende, eindelyk vercieren zyze met eenige ſchone veelverwige veren.

Thevet, Coſmogr. Univ. Tom. 2. *p.* 929. *Hieron. Staad. Hiſt. Braſil. cap.* 23. *Jean de Lery, chap.* 15.

Thevenot, Hieronymus Staad en de Heer van Leri, die ons de eerſte beſchryvingen van de Zeden der Brazilianen gegeven hebben, ſchynen overtuigt dat deze volkeren, deze *Maraka* of *Tamaraka* als een ſoort van Godheid aanzien, dat zyze een godsdienſtige eer bewyzen: dat zy 'er zich in alle gelegentheden van bedienen, waar in de godsdienſt eenig deel heeft; dat ieder een de zyne ontziet, waar aan hy volſtandig offeranden offert; en vooral dat haar gebruik zodanig aan de voorzegging toegewyd is, dat deze Wilden ſchynen te geloven, dat deze *Marakas* de zetel of verblyfplaats van den geeſt zyn, die hen inblaaſt, en die hun daar uit op een klare en duidelyke wyze toeſpreekt, en zyn wil openbaart. De Ouden hadden op de zelfde wyze een godsdienſtige eerbied voor de Ratel van Iſis, voor de Lier van Apollo, en voor de Bom van de Godin van Frygien, waar door deze Godheden waarlyk verbeeld wierden. De Ratel, de Bom, de Lier waren ook in 't byzonder aan de voorzegging toegeheiligt, gelyk ik hier boven byzonderlyker van de Lier aangemerkt heb. Eindelyk om een groter overeenkomſt van deze *Marakas* met de Ratel van Iſis aan te wyzen, moet men weten dat 'er by na geen is, daar zy niet de gedaante van een halve Maan opſchilderen, 't geen het bekendſte Zinnebeeld van deze Godin was.

Gelyk de Ouden een Godsdienſtige Eerbied voor de Ratel van Iſis, voor de Lier van Apollo, en voor de Bom van de Godin van Frygien hadden.

Het geluid dat dit Speeltuig geeft, zegt de Heer de Lery, is byna gelyk dat van een blaas met erweten. Hy zou een beter en nader gelykenis hebben kunnen vinden met zekere Speeltuigen, die men noch in Europa maakt, om de kinderen te vermaken. Ik vertoon een Siſtrum of Ratel in prent, die ik op een oud gedenkteken gevonden heb; die daar na aankomt, behalven dat zy een vierkante gedaante heeft. Ik heb een andere Ratel, die noch nader komt in handen van de Godin *Clatra* gezien, dat een Iſis is, gelyk de ſlang, die zy om den rechter arm heeft, en de maat van de overvloejing van den Nyl in haar linker hand uitwyzen. Deze Ratel komt my om die overeenkomſt zeer zonderling en aanmerkenswaardig voor. Deze figuur word in de Oudheden van Spon gevonden, en is uit een Toskaanſch gedenkteken gehaalt, op een kopere plaat geſneden, na zyn zeggen te Rome *apud Phalerios* beruſtende.

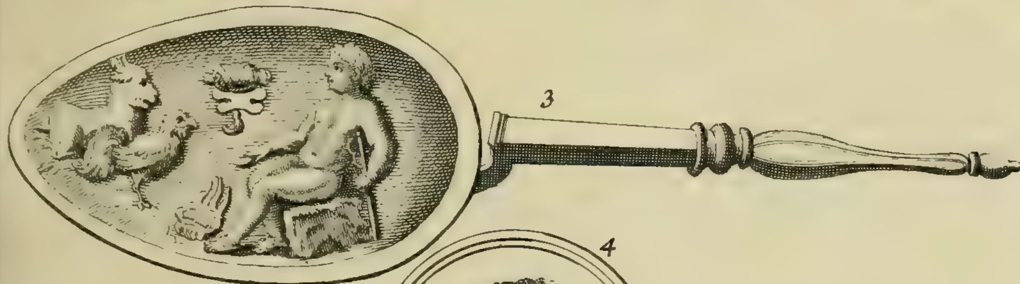
De Godin Clatra.

Spon in Miſcell. Erudit. Antiq. Sect. 3. *p.* 87.

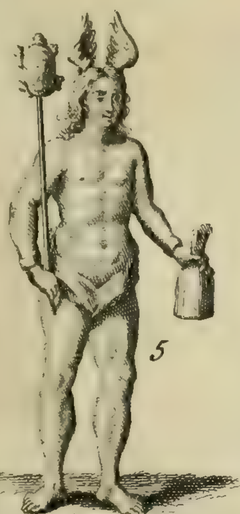
Dom

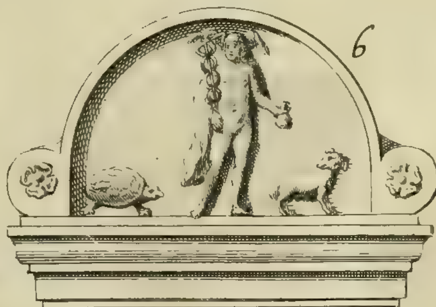

9.

Dom Bernard de Montfaucon heeft een afbeeldzel van de Godin *Clatra* gegeven, een weinig van die van den Heer Spon verschillende, en voornamentlyk heeft hy haar Ratel verandert. Hy geeft geen reden van deze verandering, als dat hy die beweert na een beter tekening te hebben doen in plaat snyden. Hy meent ook dat deze Godin *Clatra* een Diaan is, en geen Isis, gelyk de Heer Spon van gevoelen geweest was.

Antiq. expliq. tom. 1. l. 53. p. 106.

Om tusschen deze twee Schryvers het vonnis te vellen zou men het oorspronkelyk moeten voor ogen hebben, maar wat moeite ik ook aangewent heb om het te Rome te laten zoeken men heeft dit Gedenkstuk niet kunnen ontdekken, noch 'er eenige kennis van krygen. Ik ben evenwel overtuigt dat de ware figuur van de Ratel van *Clatra* die gene is, die ons de Heer Spon verbeeld heeft, en dat deze Ratel de Rhombus der Ouden is. 't Geen myn gissing versterkt, is dat de Heer Spon daar by voegt dat men noch deze kinder speeltuigen, waar van ik gesproken heb die een soort van Rhombus waren, in 't Hollandsch *Klaters* (de Schryver meent *Ratels* gelooff ik) noemt, na den naam van de Godin. Vader Montfaucon heeft 'er elders een andere figuur van verbeeld zonder te tekenen. Deze Rhombus is de eerste figuur van de 128ste. plaat van het Deel, staande tegen de 314. bladzyde over; 't is, zegt Vader Montfaucon, een rond ding als een kloot, daar een stok doorsteekt, dat de God Anubis in de rechte hand houd, met een slangestaf in de linke.

De Ratel is de Rombus der Ouden.

Het kan gemaklyk gebeurt zyn dat die gene die de figuur van de Godin *Clatra* afgetekent hebben, zich vergist hebben ontrent de Ratel die Vader Montfaucon gegeven heeft, gelyk men zich ten opzicht van die van Anubis vergist heeft. Want in dezelfde prent die ik zo even aangehaalt heb ziet men een Anubis fig. 6. in dezelfde gestalte als die van de eerste figuur, maar wiens sistrum in plaats van een gewelfden kloot te verbeelden, gelyk de Rhombus was, maar een gemeen sistrum is, dat is te zeggen een soort van een kring, met dwars-spaken, waar van men op andere plaatzen verscheide voorbeelden ziet. Want het is genoeg om de een voor de ander te nemen, zich te vrede te houden met de voornaamste, de uiterste linien af te tekenen, zonder die gene te verbeelden, die een bewys kunnen strekken van de bolheid.

Voor het overige weet ik niet waar het van daan komt dat Vader Montfaucon den Heer Spon betwist, dat zyne Godin *Clatra* een Isis is. Het is zeker dat alle de zinnebeelden van deze figuur haar passen; de Ratel, de Slang, de *Lotos*-bloem, de pyn-appel, de voorsteven van een schip, en de stok dien zy in de linke hand houd, dien de Heer Spon zeer wel vermoed een maatstok van het aanwassen des Nylstrooms te zyn. Het enigste Zinnebeeld dat Diana zou kunnen aanwyzen, is de halve maan die *Klatra* op het hooft heeft, en om dat zy naast de Zon geplaatst is; maar volgens de getuigenis van Diodorus van Sicilien, zette men Isis een halve Maan of horens op 't hooft, om dat deze Godheid by de Egyptenaren de Maan verbeelde, die zich dikwils onder deze gedaante in haar verscheide verschynzelen vertoont. Dus blykt het klaar

De Heer Spon tegen Vader Montfaucon verdedigt dat zyn *Clatra* Isis is.

Diod. Sic. Bibl. lib. 1. p. 7.

dat de figuur, die ons de Heer Spon geeft, Osiris of de Zon van de eene kant, en van de andere Isis of de Maan verbeelt. 't Is waar dat de Osiris en de Isis der Egyptenaren de Apollo en Diana der Grieken zyn; maar de Ratel en de Zinnebeelden hebben meer overeenkomst met de Egyptische Godheden als met die der Grieken, die gemeenlyk met zo veel raadzelachtige figuren niet verzelt zyn.

De Osiris en Isis der Egyptenaren zyn de Apollo en Diana der Grieken.

Vader Kircher niet wetende wat hy van de gewelfde bol, die men Anubis ziet in de hand hebben, maken zou, beeldde zich in dat het een Sphera of hemelkring was, en heeft deze figuur tot een Sphera gemaakt, zo dat men den stok daar door steekt, van het een end tot het ander, in plaats dat hy by Montfaucon en Bossard in de bol verborgen is, maar Kircherus taste ontrent dit stuk lelyk mis.

Kircher. Obelisc. Pomph. Montfaucon loc: cit. Boissard tom. 4. Ant.

De Irokoizen en de andere Wilden van Noord-Amerika maken hun Ratel op twederhande wyzen. De onze noemen ze *Astaouen* en de Algonkynen *Chichikoué.* De eerste is een ronde of peersgewyze Kalebas; en de andere een droge schildpad, daarmen de ingewanden zuiver uitgenomen heeft, zonder het hooft, de staart de poten en het vel van dit dier, dat de twe schilden aan malkander houd, te beschadigen, zo dat zy heel schynt.

De Irokoizen en andere Wilden maken hun Ratels op twederhande wyzen.

Zy vullen de holligheid van deze kalebassen of van deze schildpad met enige greintjes van hun porceleyn, en steken 'er een stok in, gelyk de Brasilianen omtrent hun *Maraka* leven, en bedienen 'er zich tot het zelfde gebruik van.

't Is zeer waarschynelyk dat deze schildpad onzer Wilden dezelfde is als de Testudo der Dichters of de Lier van Apollo. Merkurius was de vinder van de Lier, zo de fabel meld, hier omtrent zyn vele gevoelens, maar van de meeste word verhaalt dat de wateren des Nyls gezakt zynde, Merkurius op zyne Oevers een droge Schildpad vond, waar van de pezen onder de huid en onder het schild zynde gespannen gebleven, een geluid van zich gaven toen Merkurius die opnam en aanraakte, 't geen hem gelegenheid gaf om 'er een speeltuig van te maken, dat men naderhand de Lier genoemt heeft. 't Is licht te begrypen dat de verdroogde ingewanden in het lighaam van een Schildpad een geluid hebben kunnen van zich geven als de pitjes in een droge vrucht of wel als de greintjes van porceleyn en 't Indiaansch koren in de Schildpad onzer Wilden; maar het komt onbegrypelyk voor dat de pezen van het lighaam van deze Schildpad onder de huid en schilden zodanig hebben kunnen gespannen blyven, dat dit Merkurius de gedachten kon inboezemen, om 'er een Viool of ander diergelyk speeltuig van te maken. De hemelsche Lier † wierd op de hemelkloten onder de gedaante van een hele Schildpad verbeeld.

Dit Speeltuig schynt het zelfde als de Testudo der Dichters of de Lier van Apollo te zyn.

Men

† De hemelsche Lier wierd onder de gedaante van een hele Zee-Schildpad verbeeld, wiens hooft na der Zonnekring gekeert was, 't geen dezelve *Aquila Marina* of *Vultur Cadens* heeft doen noemen. Jozefus Scaliger over het 5. boek van Manilius, p. 579. heeft een zeer wydlopige aantekening over de gedaante van de Lier der Ouden. Hy bekent dat zy zeer veel verschilde van die gene, die

Men ziet noch op enige oude gedenkstukken en op enige Munten ter zyde van het hooft der Muzen en aan de voeten van Merkurius de gedaante van een hele Schildpad, om de Lier te betekenen. Ik voeg hier de afbeelding van een Wilden Huron by, een Priester of Waarzegger van zyn ambacht, die voor de grote reys der Huronnen van Broeder Sagard, een Bedelmonnik, in prent gevonden word, en die niet qualyk na een Merkurius gelykt.

Dit zou tot bevestiging kunnen dienen van 't gezegde, aan die gene die weten dat de Merkurius, de Anubis of *de Hermes* der Ouden niets anders als een waarzegger was; en dat het woord *Hermes* in de Celtische spraak een Waarzegger betekent.

Pezron, Antiq. des Celtes, p. 39.

Maar zo deze Schildpad der Wilden het zelfde is als de Lier van Apollo, verschilden de Lier, de Sisters en de Rhomben der ouden niet van den anderen ontrent het geluid en de uitwerking. Het zy my geoorlooft te zeggen dat zo het de Lier van Apol was, de Dichters veel onnutten tyd versleten hebben om zo op derzelver Muziek te stoffen, die ver voor die van den minsten dorp-vioolschraper moest wyken. Niet minder ongelyk hebben zy van hem met zyn Muzen aan te roepen, indien hun gezangen en geroep van *Hie*, *Evohe* en ook niets anders waren als de *Hé*, *Hé*, *Eoué* die onze Wilden diep uit de keel halen, want in waarheid, ik weet geen elendiger Muziek in de wereld.

Kinkhorens gelyk die der Tritons, by de Karaïben in gebruik.

De Karaïben bedienen zich noch van zee-horens om het teken te geven en hun volk te verzamelen, gelyk men ze in handen van de Tritons verbeeld, en gelyk die waar van zich Amykus by Theokritus bedient, om de Bebryciers by een te roepen, toen de Argonauten aan zyn kusten landden; zy bedienen zich ook van bokke horens, gelyk men ze op de Munten in handen der Saters verbeeld ziet, en van belletjes gelyk die men aan de benen en klederen van Momus vertoont; sommige hebben een soort van viool en fluiten. Onder deze fluiten zyn 'er die maar een gat hebben, maar ongelyk van grootte zynde, zegt men, dat als verscheide Wilden za-

Theocrit. Idyll 22. Vs. 67.

Gelyk noch verscheyde andere Speeltuigen.

die men op eenige Oude gedenkstukken Arion en Herkules Musagetes ziet in de hand hebben. Vervolgens geeft hy een uitlegging van de Lier en haar delen, gelyk zy in Homerus, of om beter te zeggen by den maker van den Lofzang ter eere van Merkurius gevonden word, die van een ontweide berg-schildpad en die met een vel overtrokken is een speeltuig maakt, dat weinig van een Viool verschilt; in plaats, zegt hy, dat Hyginus, van de hemelsche Lier sprekende, een hele Zee-Schildpad met haar schilden, haar hooft en poten, anders haar vleugels of vinnen beschryft. Wat 'er van deze verscheide gevoelens te denken staat, is, dat het licht is by het reeds gevondene iets by te doen, gelyk men ontrent de Lier zal gepleegt hebben, zo dat zy verandert zal zyn geweest. De Lier van het eerste maakzel is die dewelke Hyginus beschryft, en daar zich heden onze Wilden van bedienen. Men voegde by het lichaam van deze Schildpad zeven snaren, en men maakte 'er een Viool van: dat is die dewelke ons de maker van den Lofzang ter eere van Merkurius afschildert. Eindelyk wierp men het lichaam van deze Schildpad, als van geen nut zynde, aan een kant, en daar bleef niets als de snaren over, in een soort van een lyst gespannen, en dit is de Lier van de laatste tyden der Oudheid, die men op de oude gedenkstukken in handen van Apollo, Arion en Herkules Musagetes ziet.

zamen ſpeelen, zy verſcheyde tonen van een redelyk bevallig Muziek uitmaken.

Onder alle deze Speeltuigen zyn die gene daar ik 't eerſt van geſproken heb de meeſt geachtſte, en die een wezentlyker verband met den Godsdienſt hebben.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de bedienden van Bacchus.

ZO wy nu de dienaars van Bacchus, of de verſcheide ſtaten der Volkeren van zyn gevolg beſchouwen, kunnen wy daar ook trekken van overeenkomſt, die zeer gelyken zullen in vinden. Ik geloof dan dat de Zanggodinnen, die de Dichters als kuiſche Maagden verbeelden, zyn 't geen de Gezellen van Diana, en de Romeinſche en Amerikaanſche Veſtalen waren: de Bacchanten, de Menaden waren de gemene Vrouwen, die ook haar party hielden in de Orgia, gelyk het gepeupel: Wy hebben reeds de Korybanten in die gene gevonden, die hun werk maken om de rechten van hun kunne te verzaken. Orfeus, Eumolpus, Thamyus en de andere Waarzeggers komen zeer wel met onze Jonglers over een, waar van wy haaſt meerder onderrichtting zullen geven. De Silenen tot een hogen ouderdom gekomen, en die men de Voedſter-Vaders van Bacchus noemt, verbeelden onze Gryzaarts, en vooral die gene die de zorg op zich hadden om de jeugt in de Inwyingen der verborgentheden te onderrechten. De Saters en de Kureten, dien de zorg aanvertroud was om den Pyrrhiſchen dans te maken, en die zo ouden als jongen zo wys niet waren, waren 't geen onze Krygslieden zyn.

Daar zyn noch Volkeren in Amerika die hun hair op het voorhooft kaal ſcheren, en van achteren van 't ene oor tot het ander in de ronte ſnyden, gelyk de Kureten en de Korybanten. Eindelyk het overige van Bacchus toetakeling komt ook met hen over een, men ziet 'er een natuurlyk afbeeldzel van in deze nieuwe Wereld. Maar dit zal men noch beter in het vervolg van dit werk gewaar worden. Na uitgelegt te hebben wat 'er in den openbaren Dienſt omgong, laat ons tot de verborgentheden overgaan, die zonder tegenſpraak het moejelykſt te ontwinden zyn.

Van de Verborgentheden.

De Verborgentheden waren het meeſt in den Godsdienſt der Ouden geacht, en te gelyk ook het verholenſte, gelyk deszelfs naam zelfs medebrengt. Men ontdekteze niet als aan die gene, die zich daartoe lieten inwyden, en die alle proeven uitſtonden; wanneer men zulks deed, eiſchte men van hen een onverbreekbare ſtilzwygentheid, en men bondze aan zulke vreeſlyke eden, dat de godlozen zelfs niet ſtout genoeg waren om die te ſchenden, en zo'er iemand reukeloos genoeg was om zulks te doen, van dat uur af had hy de wraak van Goden en menſchen te vrezen; hy wierd ſtraks een voorwerp van de algemene afkeer, zo dat men niet met hem had durven omgaan, veel minder hem op reis verzellen of met hem onder een dak leven, uit vreze van in de wraak, die 'er de Goden van moeſten nemen, meê ingewikkelt te worden.

Schrikkelyke eden die men de ingewyden doen liet.

De

De beroemdste van deze verborgentheden onder de Ouden waren begrepen in de Orgia van Isis en Osiris in Egypte, van Bacchus en de Moeder der Goden in Thracien, van Atys en Cybele in Frygien, van Venus en Adonis in Cyprus en Fenicien, van Ceres te Eleusina, van Diana in Scythien, van den God Mithra by de Perzen, van de Kabiren by de Samothraciers, van de Telchinen te Rhodus, van Jupiter in Kreta, en van Minerva te Athenen, enz. Maar gelyk ik reeds gezegt heb, dat het oorspronkelyk overal by de verscheide Natien de zelfde Godheid was en de zelfde grond van godsdienst, gelyk ik aangetoont heb in 't geen ik van den openbaren Dienst gezegt heb, waren het ook ten naasten by de zelfde Verborgentheden en de zelfde Inwyingen; zo dat ik van alle in 't algemeen kan zeggen, 't geen Diodorus van Sicilien van de Verborgentheden van Isis en Osiris, van Bacchus en van Ceres gezegt heeft. „ De Inwyingen of de Verborgentheden van Osiris „ zyn dezelfde als die van Bacchus, en die van Isis zyn te eene- „ maal gelyk aan die van Ceres, zo dat 'er geen onderscheid als „ in den naam is. Ik zal niet herhalen 't geen ik reeds van 't gevoelen van Strabo, die ze alle te zamen verwart, gezegt heb.

Opstelling der beroemste Verborgenheden.

Did. Sic. l. 1. *p.* 60.

De Inwyingen tot de Verborgentheden waren een Oeffenschool van godsdienst en deugt, door de Ouden ingestelt, om de menschen volgens de gronden van reden en wysheid te doen leven.

De Inwyingen waren een oeffenschool van Godsdienst en Deugt.

Dit is inderdaad het denkbeeld dat 'er ons Cicero van geeft, wanneer hy zegt dat door de Verborgentheden de wilde zeden der menschen verzacht en gepolyst worden, zo als het tot welzyn van de menschelyke zamenwoning betaamt. * Onder het zelfde denkbeeld van een School, verbeelden de Heilige Vaders zelfs ook de Verborgentheden van den Christelyken Godsdienst, wanneer zy in tegenwoordigheid van de eerste Leerlingen sprekende, die zich begonnen te laten onderrechten, en dien zy de Verborgentheden niet wilden ontdekken; die de voorzichtigheid hen noodzaakte om noch verholen te houden, om ze niet voor 't ongewyde Heidendom bloot te stellen, zich niet als van bedekte woorden bedienden, dien genen die reeds onderwezen waren maar even aantonende, 't geen zy voor de andere wilden verzwygen, en zich vernoegt houdende met te zeggen, de *Ingewyde verstaan ons.* In der daad voor deze alleen hielt men niets verborgen.

Cicero lib. 2. *de legib.*

Als men zich deed inwyden, moest men, zo 't schynt, vergeten dat men tot noch toe geleeft had, als of inder daad al het leven van den mensch, dat niet door den Godsdienst en door de wysheid bestiert word, of dat al te zeer van de zinnen en de vooroordelen van de kindsheid had afgehangen, om eigentlyk te spreken geen leven was, en daar den naam niet van verdiende. Dit geeft ons het woord *Initiatio* zelfs te kennen, 't geen *het begin*, *den aanvang van 't leven* betekent, gelyk Cicero op de genoemde plaats

* *Cicero de legib.* 2. Mysteriis ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati sumus. Initia, ut appellantur, ita revera principia vitæ cognovimus. Neque solum cum lætitia vivendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore morendi.

plaats het uitlegt. Men moest van voren af aan weer beginnen; en rekenen al het voorledene, dat niet door het leven van 't verstand bezielt was geweest, voor niets.

De Inwyingen tot de verborgentheden dan een school zynde, moesten zy al het wezentlyke en den gantschen aart van den Godsdienst behelzen, waar van de gene, die niet ingewyd waren, maar den schors en het buitenste zagen, dat is te zeggen, dat zy een uitlegging van hun gantsche zinnebeeldige Godgeleertheid, en van de gansche Heidensche Fabelkunde behelsden: een uitlegging van al de gronden der Zedeleer, die het leven der menschen moest bestieren, en van het einde, dat hun als de beweegreden voorgestelt wierd, en als de grenspaal van deze moejelyke leer, en de stantvastige oeffening van alle de plichten, daar hen deze Zedeleer aan onderdanig maakte.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Wat men in de Verborgentheden in acht moet nemen.

ONtrent deze schets doen 'er zich drie of vier zaken in de Inwyingen tot de Verborgentheden van Bacchus en de moeder der Goden voor ons onderzoek op. De eerste zyn de Zinnebeelden, om welke wel te verstaan ons ten hoogsten aangelegen is, om dat zy 't gantsche begrip der Verborgentheden inhouden. De twede zyn de proeven der Inwyingen, die ons tot een breder kennis van hun Zedeleer leiden; en de derde eindelyk zyn de Verborgentheden van de Goddelyke werking, die als een dubbel voorwerp of een dubbel einde waren, waar van het een de omgang der Geesten in dit leven ontrent de geheimen van de Waarzeggery raakte, en het ander zyn gedachten tot op den staat der ziel na de dood liet gaan.

Van de Zinnebeelden der Verborgentheden.

De Zinnebeeldige Godgeleertheid had als twee delen, het een Natuurkundig, het ander Historisch. Het eerste raakte de Godheid in haar wezen, in haar eigenschappen en in haar uitwerkingen, waar door haar Almacht zich aan den mensch openbaart. Het twede behelsde als in een lichaam van Historie of Verdichtzelen zekere voorvallen, zekere gewichtige daden, daar de Godsdienst deel in had, en die de verschyning der Goden aan de menschen raakte, of de geschiedenis van menschen die in godvrucht jegens de Goden, onder wier getal zy hadden verdient gestelt te worden, het meest uitgemunt hadden.

Gelyk 'er onder de Ouden zelfs Geleerden, gelyk Makrobius, gevonden zyn, die de Godgeleertheid ten opzicht van dit Natuurkundig deel beschouwende, al de Zinnebeelden en al de Godheden van het Heidendom op de Zon en op dit opperste Wezen hebben te huis gebracht, waar van de Zon maar een Zinnebeeld is, worden 'er ook Geleerden onder de hedendaagsche Schryvers gevonden, die de gantsche historische Godgeleertheid en al de Godheden van de fabel op Mozes hebben te huis gebracht.

De geleerde Heer Huet legt zich toe om in zyn Evangelische Overtuiging in 't brede te bewyzen, dat Mozes in de perzoon van alle de Goden, en Sefora zyn vrouw in die van alle de Godinnen af-

afgeschetst was. Vossius beweert van zyn kant ook, dat Mozes de Arabische of Indiaansche Bacchus was, dien hy *Osiris* of *Liber* noemt. Hy onderscheyd hem van twe andere, waar van hy gelooft dat de eerste Mizraïm was, en de twede een van de beroemdste Kapiteinen der Egyptenaren. Om naderhand het geen hy oppert te bewyzen, vergelykt hy de historie van Mozes met die der Heydenen van hun God Bacchus. Beyde deze Geleerden missen niet veel redenen van overeenkomst by te brengen, die om de waarheid te zeggen, altyd niet overtuigent, en waar van zommige zelfs al te generaal, maar zamen genomen zeer aannemelyk zyn, en een soort van overtuigent bewys uitmaken. De Heer Bochart, wiens geleertheid niet min eerwaardig is als die van de twe anderen, voegt by de redenen van Vossius nieuwe gelykheden en nieuwe bewyzen van overeenkomst, die zyn gevoelen schynen te versterken. Evenwel is hy niet van zyne gedachten. In der daad zo men overweegt dat de Israëliten, wier geleider Mozes was, in 't algemeen vyanden van al 't Heidendom waren, dat zy na de dood van hun Wetgever langen tyd de geessel hunner buren waren, by wie zy zich niet bekent maakten als door voorbeelden van afgryzen, en door een vyantlykheid die noch oude noch kunne ontzag; is het zo veel te minder waarschynelyk, dat die gene die hun woede ontquamen, van Mozes een Godheid gemaakt zoude hebben, die zy aangenomen hebben, om dat het toen de gewoonte der volkeren, die tegen elkander oorloogden, was, de Landgoden hunner vyanden met vloeken te beladen, ver dat zy die zouden eeren.

Vossius, de Orig. & Prog. Idol. l. 1. cap. 30.

Bochart, Geog. Sacr lib. 1. cap. 18. col. 445.

Zo het my geoorlooft was na zulke grote mannen te spreken, zou ik in der waarheid geloven dat men zeggen zou kunnen, dat 'er verscheide kenbare trekken in de historie van Mozes gevonden worden, die de Dichters en Historieschryvers in vervolg van tyd zouden hebben kunnen aannemen, en in de fabel van hun verscheide Bacchussen inlassen, wier daden zy, volgens hun gewoonte, alle in een smelten. Maar zo 'er trekken in deze versierde historie gevonden worden, die op Mozes passen, hy is de enigste niet waarop alles slaat, en zonder veel moeite aan te wenden om die te doorgronden, zal men 'er vele zaken in vinden die noch beter op Noach, op Abraham en op Jozef, en op vele andere byzondere Wetgevers zouden passen, die voor hem geleeft hebben. Noach minder is hy het eerste en voornaamste voorwerp; dus verondersteld zynde dat de Dichters iets uit zyn historie genomen hebben, en dat zy hem in hunne fabels hebben willen afschetzen, zouden zy hem met iemand anders verwart hebben, die ouder was, die hen algemener aandeed en nader als hy raakte.

Het eerste voorwerp van de historische Godgeleertheid zyn onze eerste voorouders, Adam en Eva, die zonder tegenspraak de eerste Wetgevers zyn, die een welgegrond recht hadden om wetten voor te schryven en ze wel te doen nakomen. Zy zyn het, zeg ik, die eerder als Mozes en Sefora in de verborgentheden afgebeelt worden. Ik weet niet of dit gevoelen vremd zal voorkomen, maar my dunkt dat het wel op de Oudheid en op den

 grond

grond zelfs van de Zinnebeelden en de Inwyingen der Orgia gegrond is.

Versterkende zyn gevoelens met St. Klemens van Alexandryen. Clem. Alex. *in Protrept.*

St. Klemens de Alexandryner in zyn vermaning aan de Heydenen, verzekert ons duidelyk dat de Evasmus der Bacchanten op Eva, als de moeder aller menschen, zag; deze Eva, die door de helsche slang verleyd wierd, en het verderf van haar gantsche nakomelingschap met zich sleepte. Zie hier zyne woorden. „ Zy vieren, „ zegt hy, Dionysius Moenolé in de Orgia van Bacchus, zy vervallen tot een soort van heilige razerny, etende raauw vleesch; „ hun hooft is met slangen omringt, wanneer zy dit vleesch aan „ stukken uitdelen, en zy doen onder hun geschreeuw en getier „ den naam van Eva weergalmen, deze Eva, door wie de dwaling „ en zonde in de wereld gekomen is. Het Zinnebeeld zelfs van „ de Bacchische verborgentheden, is de ingewyde slang: en zo men „ de kracht van de Hebreeuwsche uitdrukking wil doorgronden, „ het woord *Heva* met een sterke *H* daar voor, betekent het wyfje „ van een slang.

Verscheyde trekken van overeenkomst.

St. Klemens van Alexandryen zegt niet waar hy deze Leer van daan gehaalt heeft, maar hy schynt ze als bekent en uit den grond der verborgentheden zelfs gehaalt te veronderstellen. In der daad de Orgia van de moeder der Goden, komen volkomen wel op deze Eva, die de Schriftuur *de moeder der levendigen* noemt, en die men ook in den zin der Schriftuur *de moeder der Goden* noemen kan, dewelke zegt dat wy alle *Goden en Zonen des Allerhoogsten* zyn. De Orgia van de Godin Vesta of Cybele, wier Zinnebeeld de aarde was, slaan volmaakt wel op deze Eva, de vrouwe van den afvalligen mensch, tot wien voor hem en zyn gantsche nakomelingschap gezegt wierd, *dat hy tot stof en aarde zou weerkeren.*

Gen. 3. *Vs.* 20. *Ps.* 81. *Vs.* 6. *Gen.* 3. *vs.* 19.

De Orgia van Ceres, Isis en Osiris, die de menschen den Landbouw geleert hadden, passen volmaakt wel op deze Eva, moeder van Kaïn, dien de Schriftuur een Landman, *Vir Agricola*, noemt, en vrouw van dezen zondigen Adam, tot wien gezegt wierd, dat tot straf zyner zonde, *het aartryk hem niet als struiken en doornen zou voortbrengen, en dat hy genootzaakt zou wezen zyn brood in het zweet zynes aanschyns te winnen.* De Orgia van de moeder der Goden, *Koningin der Schimmen*, van Hekaté, Ceres, en Proserpyn, *Godinnen der Hel*, passen volkomen wel op deze Eva, die door haar zonden de dood in de wereld deed komen, die haar macht op al haar nakomelingschap oeffende, de onvermydbare wet van te sterven onderworpen zynde.

Gen. 4. *vs.* 2.

Gen. 3. *vs.* 17, 18, 19.

De slang in de verborgentheden van Bacchus en de moeder der Goden ingewyd, heeft haar voornaamste overeenkomst niet met de kopere slang, noch met de vurige slangen die God in de Woestyne zond om zyn Volk te straffen, gelyk Huet en Vossius zeggen; men moet tot een hoger oorspronk opklimmen, om de betekenis van dit Zinnebeeld te begrypen.

Numer. 21.

De slang was van alle tyden een Zinne-

De slang is van alle tyden in het Heydendom een Zinnebeeld van den Godsdienst geweest. Daar waren weinig beelden van Godheden, daar zy niet by gevonden wierd.

Men ziet ze op het schild van Pallas, op den stok van Jupiter en

Es-

1
2
4

3
VOTA PVBLICA

5
KL

6
ΚΥΔΑΣ
ΚΡΗΤΑΡΧΑΣ

7
ΜΑΓΝΗΤΩΝ ЄΒΔΟΜΗΤΗCΑCΙΑC·

8
ASIA RECEPTA

9
ΙΩΝΟΠΟΛЄΙΤΩΝ
ΓΛΥΚΩΝ

10

11
ΘΕΑ ΔΗΜΗΤΡ
ΝΕΙΚΑΙΒΙC

Eskulapius, aan den staf van Merkurius enz. Op de meeste munten daar zy alleen gevonden word, is zy het Zinnebeeld van de Godheid. Zy was het in 't byzonder van Isis en Osiris en van alle de Goden of Godinnen, die enige overeenkomst met de Verborgentheden hadden, en om deze reden ziet men 'er altyd twee voor den wagen van Ceres gespannen. In de Inwyingen speelde de slang een voorname rol, men wierp een vergulde gemaakte slang in den boezem der Ingewyden, die men dan van onderen doortrok. De Bacchanten kroonden 'er haar hoofden meê, en maakten 'er gordels van. Men vergenoegde zich niet met slangevellen en gemaakte slangen, daar waren 'er levendige, die betovert en tam gemaakt waren, gelyk die gene die Daniel deed sterven; daar waren 'er, zeg ik, in verscheide Tempels van Vesta, in dien van de goede Godin te Rome, die men *Dea Salus* noemde, * en in byna alle de Tempels daar Godspraken gegeven wierden; men voedeze in deze Tempels op, men handeldeze zonder vrees van gequetst te worden, om dat zy den menschen geen quaad deden, gelyk verscheide Schryvers verzekeren.

beeld van den Gods-dienst.

Jul. Firmic. lib. de Prof. relig. errore cap. 2.

Dan. 14. vs. 26.

Slangen in de Tempels opgevoed.

Men moet niet verwondert zyn dat zinneloze Natien, die den dienst dien zy Gode verschuldigt waren, tot den duivel hadden overgebracht, en een zinnebeeld van de Godheid gemaakt hadden van 't geen maar een zinnebeeld van den duivel was. Want zo de Orgia op Eva en op den eersten Vader Adam slaan, gelyk 'er misschien geen reden van twyffeling meer zal over zyn na het geen my daar noch van staat te zeggen; was de heilige slang maar een afbeeldzel van de verleydende slang, maar die de duivel, loerende om met de onwetentheid en de verdorventheid der menschen zyn winst te doen, in een voorwerp van eerbied had doen veranderen, in plaats dat het een voorwerp van afgryzen had moeten zyn. Ik heb evenwel luiden, die in de zinnebeeldige wetenschap der Ouden ervaren waren, gezien, die beweerden dat men in de zinnebeeldige Godgeleerdheid der eerste tyden twee slangen moest onderscheyden, zinnebeelden van twe tegenstrydige beginsselen, het een van God, en het ander van den Duivel. Het bewys dat zy 'er van aanvoeren, is, dat men de slang by al de weldoende Godheden gevoegt ziet, die by de Orgia behoren, en dat in de H. Schrift zelfs de kopere slang het zinnebeeld van den Verlosser was. Dit zou men ook uit enige Munten kunnen bewyzen, waarop men twe slangen ziet, waar van de eene de ander verslind. Dit artykel verdiende wel door de Geleerden opgeheldert te worden, en zou tot een sleutel kunnen dienen om verscheyde zaken van de Fabelkunde uit te leggen.

Suidas Ὄφεις Φαρείας.

De ongehoorzaamheid van onze eerste Voorouders, die van de eene kant al te droeve gevolgen in de uitwerkzelen der zonde had, en die van de andere kant hun al te vleyende hoop deed opvatten ingevolge der beloften die hun gedaan waren, was een al te aanzienlyk

* *Julius Firmicus Maternus*, *cap.* 2. Sebasium colentes Jovem, anguem, cum initiantur, per sinum ducunt, adhuc primi erroris vitia grassantur, & quicquid hominem perdidit, colitur, & funesti anguis callida crudelitas adoratur.

zienlyk voorval om aan de nakomelingſchap geen geheugen van hun droevigen val te behouden, die oorzaak van zo grote qualen geweeſt was, en oorzaak tot een groter goed gegeven had.

Bewaarders van 't Geloof en de Openbaring, bepalende volgens Gods bevelen voor 't toekomende wat de menſchen moeſten doen om hem te behagen, beſloten zy onder verſcheide Zinnebeelden en in 't gebruik van verſcheide heilige oeffeningen, 't geen hun zonder ophouden het verlies, dat zy geleden hadden, de afſchrik van de zonde die het veroorzaakt had, de verwachting en de verdienſten van een Verloſſer, de ſchikking van een bovennatuurlyk leven en van de genade, met de zoete hoop van de heerlykheid moeſt voor ogen ſtellen.

Dit is 't geen ik van den aanvang reeds gezegt heb dat men uit de uitheemſche Godsdienſten halen kon, die hoe gebreklyk en wanſchapen zy ook zyn mogen, ons bewyzen genoeg verſchaffen, dat zy op den waren Godsdienſt, dien zy gruwlyk verbaſtert hebben, zyn ge-ent.

Nadere trekken van overeenkomſt. In der daad dit kan men uit de Zinnebeeldige Fabelen van de Heidenſche Godgeleertheid beſluiten, waar van de meeſte tot de Orgia behoren, die alle op deze eerſte en grote waarheden zinſpelen. Verbeeld ons Minerva, aan Pandora de nootlottige * Doos ter hand ſtellende, of de dochters van Cekrops den korf toevertrouwende, waar in Erychton opgeſloten was, met verbod van dien te openen, niet een gebod, dat een drift van nieuwsgierigheid en hoogmoed deed overtreden? Is het ſerpent Python, Latona zonder ophouden vervolgende, om haar vrucht te verſlinden, niet een afbeeldzel van de ſtrikken die het helſche ſerpent Eva ſpande? Saturnus zyn kinderen, op Jupiter en de anderen na, die door het geraas dat de Korybanten in de Orgia maakten gered wierden, verſlindende, wyſt ons die niet het ongelyk aan, dat de eerſte menſch aan zyn nakomelingſchap deed, en God enigermate door het berouw van onze eerſte Voorouders en door den ingeſtelden dienſt om hem te verzoenen bevredigt? Alle ſoorten van ziektens die de dood veroorzaken uit de doos van Pandora vliegende: † het kind half menſch en half ſerpent, dat in den korf van Cekrops

* Pauſanias in zyn Attiſche zaken maakt van een beeld van Minerva gewag, dat te Athenen in den Tempel der Maagden was, die aan haar dienſt toegewyd waren. In de beſchryving die hy van dit beeld maakt, zegt hy „ aan den voet „ van de Speer die zy in de hand houd is een Draak, die men zou kunnen den- „ ken dat Erychton was. Op het voetſtuk ziet men in laag verheven beeld- „ werk alles wat men van de geboorte van Pandora verhaalt, die Heſiodus en „ de andere Dichters zeggen dat de eerſte Vrouw geweeſt is. " Zo men de woorden van dezen Schryver wil nadenken, zal men daar in ontdekken dat zy kunnen dienen om het gevoelen dat ik heb te ſtyven, dat de fabelen van Minerva, Pandora, Cekrops en Erychton openbaar zinſpelen op den eerſten oorſprong der menſchen, op den val onzer eerſte Voorouderen, en de verborgentheden van onzen Godsdienſt.

† Antigonus de Karyſtier in het 2de hoofdſt. van zyn verzameling van Wonderbaarlyke hiſtorien, zegt niet gelyk de andere oude Schryvers, dat de dochters van Cekrops, den korf openende, dien Minerva haar toevertroud had, gevonden

1
2
3
4
5

krops gevonden wierd, toen zy dien openden, en waar van het Zinnebeeld noch in de Inwyingen van de Verborgentheden bewaard wierd. De wetgevers of de eerste stichters van den oorsprong van eenige volkeren, gelyk Cekrops, Erychton, en deze vrouw, waar van de Scythen zich afkomstig rekenden, en die men veronderstelt, half mensch en half slang te zyn. De menschen uit de gezaaide tanden van den Draak gesproten die zo dra zy geboren zyn elkander verdelgen, betekenen ons al deze zaken de droevige en dodelyke uitwerkzelen der erfzonde niet, en de wanorde der begeerlykheid? Zyn Até die uit den hemel gejaagt wierd, en de boom van den tuin der Hesperiden die door een altyd waakzamen draak bewaart wierd, geen verbloemde Zinnebeelden van onze eerste Voorouderen, uit den Lusthof van Eden gebannen, en van de vrucht van den boom des levens berooft, dien zy na hun beganen misslag niet meer mochten aanraken? Eindelyk is Herkules, twee slangen in de wieg dood drukkende, en van de Hydra met zeven hoofden zegepralende (een aanmerkenswaardig Zinnebeeld, ter oorzaak van den draak in de Openbaring) is dezelfde Herkules ter Helle dalende en Cerberus aan den band leydende: is Apollo, wreker van Latona, en het Serpent * Python met zyn pylen doorschietende; is Perseus, door middel van Minerva over Meduza zegepralende, geen zinspeling op de zege die de Verlosser over Duivel en dood behalen moest?

Herkules, Apollo en Perseus, Zinnebeelden van den Verlosser.

Ik zou noch andere zinnebeelden kunnen vinden die het gemaklyk zou zyn op dezen Verlosser te huis te brengen; de ingeschape wysheid, wiens eeuwige voortteling, in de geboorte van Minerva, uit Jupiters hooft hervoortkomende, ook wegens den tyd in de Voorzeggingen der Sibyllen, in de Maagt die baren zoude, en waar voor de Druïden Altaren hadden opgerecht, verbeeld wierd.

Wie weet zelfs of de jonge Vesta, de jonge Isis, Minerva, Diana, Proserpina, Venus Urania, Dictynna, Britomartys, *Dea Salus*, of de goede Godin, die dezelfde Godheid onder verscheyde namen betekenen, en wier maagdelyke staat zo geroemt wierd: of de Maagt, die in den Dierenkring onder de Hemeltekenen is, geen schaduwen en duistere Zinnebeelden van deze onbevlekte

 Maagt

den hadden dat Erychton half mensch en half slang was, maar alleen dat zy dit kind met twe slangen omwonden vonden. Dit kan men nog op eenige munten gewaar worden, alwaar men boven den korf van de Orgia, *Cysta* genaamt, een kind ziet, met een of twee slangen, 't geen een nieuw bewys uitmaakt, dat de slang in de verborgentheden zinspeelt op den misslag van Pandora, de eerste aller vrouwen volgens de Heydenen, of om beter te zeggen, op den val onzer eerste Voorouderen, en op den elendigen staat waar in de erfzonde hun nakomelingschap gebracht had.

* Het Serpent Python is klaar het Zinnebeeld des Duivels, volgens de stelling der Heydenen zelfs, indien men overweegt dat de geest van Python het beginsel van de Waarzegging der Heydenen is, die een uitwerking van de Toverkunst zynde, niet anders als het werk van den Duivel zyn kon. 't Is waar dat Apollo ook volgens de Heydenen de God van de Voorzegging was, en dat al de Waarzegging der Heydenen by de zwarte kunst te huis horende, de geest van Apollo en de geest van Python in den grond maar een geest en een beginsel waren.

Maagt waren, die te eniger tyd zonder haar kuisheid te krenken, den Zaligmaker ter Wereld brengen moest; en of deze maagdelyke order, in alle tyden zo klaar uitgedrukt, niet ingesteld was om eenigermaten deze maagdom eer aan te doen, die tegen de wetten van de natuur vruchtbaar worden moest? *

De Moedermaagt die den Verlosser heeft voortgebracht, heeft een zo wezentlyke overeenkomst met den Verlosser zelfs, dat het waarschynelyk is dat zy beide in de Openbaring begrepen wierden, die aan onze eerste Voorouders van de Verborgentheid der Verlossing gedaan wierd, zo dat deze Verborgentheid niet alleen in 't gros geopenbaart wierd, maar met enige harer voornaamste omstandigheden.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Vervolg der zelve stof.

IK heb reeds in het artykel van den Vuur-dienst aangemerkt, dat men twee Vestâs onderscheyde, de eene de Moeder en de andere de Dochter, dat deze twee personen onder den naam van Moeder der Goden verwart, het ook in byna alle de andere namen waren, die men aan deze Moeder der Goden geeft, zo dat men in de Fabelkunde twee Vestâs, twee Isissen, twee Ceressen, twee Rheâs, twee Opsen, twee Cybelen, enz. vind. Ik heb gezegt dat die gene, die onderstеld word de Dochter te zyn, aangezien als haar maagdom zo zuiver bewarende, dat deze maagdom haar uitmuntendste voorrecht was. Men schryft haar twee plaatzen in den Hemel toe, een in den Dierenriem, in het teken van

· Het blykt evenwel klaar uit de fabel van Apollo, die Python met zyn pylen doorschiet, en die van dezen Vyand zegepraalt, dat het in den oorsprong twe tegenstrydige beginsselen waren, waar van Apollo ons dezen Verlosser voor ogen stelt, die de zon der gerechtigheid is, oorzaak van dit zuivere licht dat de Profeten verlicht heeft, en die zelfs het voorwerp hunner profecyen geweest is.

* Onlangs zyn my enige handschriften in de handen gevallen, door Zendelingen opgestelt, die een langen reeks van jaren in China hebben geleeft, daar zy veel ervarentheid in de taal en kennis der oude letters van dit ryk gekregen hebben. 't Zyn kleyne verhandelingen over enige uitgetrokke plaatzen van de 5. klassische boeken die al het voornaamste van den Ouden Godsdienst der Geletterden inhouden, daar de Chinezen eerbied voor hebben, gelyk wy voor de boeken van Mozes, en waar in zy een zo eerwaardige oudheid erkennen, dat zy die even oud als hun ryk stellen. In deze uittrekzels word van een Moeder-Maagt en haar zoon gesproken, op een zo kenlyke wyze in zo veel stukken die overeenkomst hebben met het geen 'er onze Godsdienst ons van leert, dat het schynt datze niet onbekent kunnen blyven. Vooronderstelt zynde dat deze uittrekzels getrouw en wettig waren, zou niets myn stelling over de fabelkunde beter staande houden. Ik hoop dat deze Zendelingen in 't vervolg hun ontdekkingen en kennissen in 't licht zullen geven, en daar de juiste uitgestrektheid en zekerheid aan geven die zy verdienen.

Dan zal het licht dat zy de wereld over den Godsdienst der eerste tyden geven, zo veel te meer kracht hebben, om dat zy het zullen gehaalt hebben uit gedenkstukken die van de verste tyden af in wezen zyn en met zorg bewaart worden, en dat deze ontdekkingen uit een zuiverder en zekerder bron zullen schynen te vloeien, als de andere gewoontens, die de woestheid der Amerikanen veel verbastert heeft.

2
1
3
4
IAW
7
K
5
6

van de maagt, en de andere in de Maan, waar van men een Godheid gemaakt heeft, by wie de kuisheid in zonderlinge achting was; maar deze maagdom was met een foort van vruchtbaarheid verknocht, gelyk de naam van *Erigone* †, dien men haar geeft, medebrengt. Deze Maagt uit den Dierenriem, wierd niet alleen met een koren-air in de hand, dat een van de Zinnebeelden van Ifis en Ceres is, verbeelt, gelyk men ze noch hedendaags affchildert; men verbeeldeze oudtyds met een kind aan de borft, gelyk men ze noch in een oud gedenkteken ziet, dat ik heb laten in 't koper brengen. Vefta, dochter van Saturnus, fchoon maagt zynde, was minnemoeder van Jupiter. Venus Urania die ook maagt was, was moeder van de Min; en deze Ifis, op wier hooft men een halve Maan ziet, word dikwils verbeeld Horus Apollo, onder de gedaante van een kind, dat zy in haar armen houd, en onder de gedaante van een Stier of den God Apis te zuigen gevende.

Bacchus word in de fabelkunde ook de zoon van een Maagt genaamt.

Bacchus is dezelfde als Horus: maar Bacchus word in de Fabelkunde ook de Zoon van een Maagt genaamt. Bacchus is zo dra niet geboren, of Merkurius brengt hem aan de Nymfen om op te voeden. Nu verftond men door den naam van Nymf in de Oudheid de perfonen van de vrouwelyke fex die nooit gebaart hebben. Cælius Rhodiginus * vraagt over eenige Schryvers die het leven van Alexander befchreven hebben, en alwaar gezegt word dat Bacchus van Jupiter en Kora geboren is, wat Kora was, en legt het uit. De Schryvers, zegt hy, hebben dit woord in verfcheyde zinnen opgenomen. Want vooreerft noemde de natie der Molof-

Nymf wat by de Ouden betekent.

† *Goropius Becanus, lib.* 4. *cui titul. Chron.* Dicitur autem hæc virgo, nomine prorfus admirabili, & tali ut in fe duo maxime contraria concludere videatur. Quid enim ad audiendum altenius, quam eam Virginem vocari, quæ ab infigni & excellentiffimo partu nominetur? Quifquis enim Græcæ linguæ non eft imperitus, dum *Erigonem* audit, fatis intelligit five partus nomen derivari: nam γόνος γνήσιον υἱὸν legitimum filium fignificat, non adoptivum, non putatinum, non illegitimum, fed proprie cuique & naturaliter fuum.

* *Cælius Rhodigin. lect. Antiq. lib.* 7. *cap.* 15. At Dionyfius meus quem Latini tui in fecundo Alexandri geftorum, Jove ac Cora fatum reddidere, qualisnam tibi videtur? Aut quam putas effe Coram iftam? Ego demum refupinatâ Sylvâ hæc proruiffe fum vifus. Coram quidem varie capi in auctoribus, primumque Moloffórum gentem eo nomine puellas decenter formâ confpicuas nuncupare, propterea que eorundem rex *Ades* five *Aidoneus*, uti eft apud Plutarchum, filiam appellavit Coram, quem rapere adortus fit Pyrithoüs. Sed & pro Virgine cœpi Coram adnotavit Euftathius ἀπὸ τοῦ κορεῖν quod ornare indicat, fed & repurgare quorum utrumque ætati congruit in corruptæ ac puræ. . . Difparari tamen ab Cora & Partheno Nympham, invenias: quippe Parthenon intelligunt infciam prorfus virilis concubitus; Nympham quæ Paulo ante viro juncta non diem tamen pepererit, Gynem vero dicunt quæ partum jam fufceperit. Verum & Coras Poetæ Naves dicunt Protoploos id eft, primum in aquam conjectas, tanquam plane virgines fint. Coram item Græci pupillam in oculo vocant. . . . Proferpinam &c. ab Græcis nuncupari nemo in litteris tam Senatus qui nefciat. . . . Scribit Clemens Jovem commutatum in anguem intuliffe Proferpinæ filiæ vitium, unde natus fit Dionyfius, quo argumento etiam Sabaziorum myftica Draconem præferunt in orbem complicatum. Hinc & Poetæ Draconem Tauri patrem dum concelebrant, fymbolicè opertèque Jovem innuunt, & quo & filia natus fit hic Tauri fpecie, Quare ab Lycophrona Taurum vocatum fcimus.

lossen de jonge dochters, die door een kuische en zedige schoonheid uitmuntten: hierom gaf de Koning van deze natie * *Ades* of *Aidoneus*, gelyk hem Plutarchus noemt, den naam van Kora aan zyn dochter, die Pynthous ondernam te schaken. Maar Eustathuis, voegt hy 'er by, heeft aangemerkt dat Kora altyd voor een Maagt genomen word, van het Grieks ἀπὸ τȣ κορεῖν, 't geen opschikken en zuiveren betekent, beyde volmaakt met deze zuivere en onbevlekte leeftyd over een komende. Rhodiginus haalt enige andere uitleggingen van het woord *Cora* aan, waar van de eigentlykste is, dat men dus by de Grieken het wit in 't oog noemde, dat men in dezen zin maagt kan noemen, om dat het de minste vlek niet dulden kan, en dat de geringste zaak het zelve hindert.

Deze Schryver voegt 'er vervolgens by, dat niemand, die enigzins in de letters ervaren is, onkundig is, dat men den naam van *Cora* aan Proserpina gaf, en dat Bacchus een zoon van Proserpina en Jupiter was. Van den naam dezer Godin *Cora*, Maagt en Moeder van Bacchus, zyn zonder twyffel de Korybanten genoemt, en dit heeft Strabo byna gegist, wanneer hy dezen naam van dien van κόραι doet afkomen, dien aan de jonge Dochters gaf, om dat de Korybanten diergelyke klederen droegen.

Strabo lib. 10. *p.* 321.

Proserpina is dezelfde Godheid als Diana, Minerva, de jonge Vesta, en de jonge Isis; historie harer bezwangering.

Proserpina is dezelfde Godheid als Diana, als Minerva, als de jonge Vesta, en de jonge Isis, by wie de kuisheid zo hoog in waarde was. St. Klemens van Alexandryen heeft geschreven, dat Jupiter de gedaante van een slang hebbende aangenomen, haar geweld aandeed, en 'er Bacchus, anders Dionysius, by kreeg; dat het om deze reden is, dat in de Orgia van Sebazius de in een gekrulde slang het Zinnebeeld van de verborgentheden was. Om dezelfde reden is het ook dat de Dichters, wanneer zy in hun verzen den Draak, vader van den God Taurus of Bacchus, vieren, klaar Jupiter betekenen, uit wien en zyne dochter Proserpina, Bacchus onder de gedaante van een Stier geboren is: 't geen ook doet zien dat Bacchus, Horus en Apis dezelfde Godheid waren.

Bacchus, *Horus*, en *Apis* waren dezelfde Godheid.

Heeft men dan geen grond genoeg om te zeggen dat in alle deze verbloemde fabelen van de Zinnebeeldige Godgeleertheid der eerste tyden, beyde de Eva's afgebeelt zyn, waar van de eerste, Moeder van alle menschen, zo schadelyk aan haar nakomelingschap was, als de andere haar door haar maagdom nut was, die eniger maten verdiende de Wereld een Verlosser te geven? men moet ook aanmerken dat in de H. bladen de Maan het Zinnebeeld van deze Maagt is, gelyk zy het in de ongewyde Oudheid van die gene was, waar van ik zo even gesproken heb.

Bacchus, Horus-Apollo, en Apis, die men aan de borst van Isis ziet leggen, waren de Zon in de ongewyde Oudheid. Zou men niet kunnen zeggen dat zy het Zinnebeeld van den Zaligmaker waren, die de ware Zon der Gerechtigheid is? Maar zo Bacchus, Horus, en Apis de afbeeldzels van den Verlosser zyn, zal het

* Deze gewaande Koning der Molossen *Ades* of *Aidoneus*, is de Pluto van de Fabel, de God der Hel: en deze naam *Aidoneus* schynt van *Adonai* gemaakt te zyn, een der namen van den waren God in de Hebreeuwsche taal.

het gemaklyk zyn de dubbele geboorte dezer Goden uit te leggen, waarom men in de Verborgentheden in 't eerst hun dood beweende, en naderhand hun Opstanding vierde. Waarom men Apis onder de gedaante van een Stier verbeelde, tusschen wiens hoornen men een kloot ziet, die de Maan verbeelt, waar op Osiris en Isis onder de gedaante van halve menschen en halve slangen verbeeld worden, en aan wiens hals men een Ilisch of Hermetisch kruis vastmaakte.

Waarom men in de Zinnebeeldige figuur van Horus, hem met een lang kruis in de hand verbeelt, hebbende de kop van een sperver, Zinnebeelt van de Godheid, met een winkelhaak, Zinnebeeld van de Gerechtigheid, en den *Lituus* of Wiccheltok, Zinnebeeld van het Priesterschap: Waarom men eindelyk Bacchus ook met een Wyngaards-spies, als een kruis gemaakt, verbeeld, gelyk ik hier na zal aantonen, sprekende van dit Zinnebeeld dat by de Egyptenaren heilig was. Dit zyn sprekende figuren, en de Zinnebeelden schynen zich zelven daar uit te leggen.

Goropius Bekanus † van de vruchtbaarheid van Erigoné of de Maagt uit den Dierenriem sprekende, vind in de korenair, die zy in de hand houd, een heerlyk Zinnebeeld om den Verlosser te betekenen, die het uit den Hemel gedaalde brood, het brood des levens, het brood der sterken zyn moest. Waarom zouden wy niet zeggen dat in Bacchus, dien men dikwils in de Oudheid voor den wyn zelfs neemt, gelyk Ceres voor het koren, ook die gene verbeeld wierd, die de wyn moest zyn die de Maagden voortbrengt? En dat in de Offerande van brood en wyn, die een Zinnebeeld van de Eucharisty in de Wet der natuur was, dat even eens in de verborgentheden van Ceres en Bacchus gevonden wierd, Zinnebeeldig deze eeuwig durende Offerande verbeeld wierd, waar van ons Jesus Christus de wezentlykheid gegeven heeft, en waar in hy zelfs het slachtoffer en de Priester is? . . .

Goropius Becanus, lib. 4.

Dit stryd niet tegen het geen ik hier boven van de Bacchanalen der Ouden gezegt heb, want schoon de wyn in dezen zin noodzakelyk tot dit Offer schynt te moeten behoren, is het evenwel zeker volgens de getuigenis van St. Justyn, dat in de verborgentheden van Mithra, waar in deze Vader een overeenkomst beweert te

Justin. Apolog. 2 pro Christ. p. 98.

† *Goropius Becanus, lib. 4. cui titulus Chronia.* Quid inter cætera illo mirabilius, stellam illam quæ nascente Christo in Oriente erat primâ magnitudine insignis, & ad femora Virginis collocata a Chaldæis nomen accepisse, quo illud significatur, quod latinus diceret, *signum cibi sustentantis* confirmantis & elevantis. . . . Quis hic non admiretur præcipuam hanc stellam, cum Christo nascente exorientem, hoc nomen obtinuisse, quo indicaretur eum, qui nasceretur cibum esse elevantem, sustentantem atque confirmantem. . . Bene igitur Afimon, Alacel, Asimech, nominatur stella hæc, quam στάχυν Græci, Latini spicam vocaverunt, eâdem quam exposui ratione, eo quod spica non solum cibus sit, sed cibus vivus, è quo rursus alius & alius cibus nasci queat, & ita cibus fieri perennis, ac perpetuo hominem sustentans. . . . Nec ociosè aut frustra Virgo hanc spicam manibus suis tenet, eo quod cibus ille de pura Virgine nascetur, quo comesto ad Libram justitiæ æternæ procederemus, nihil amplius veriti condemnationem, Christo longè peccatis nostris præponderante.

te vinden met het eerwaardige Sakrament onzes Altaars, men evenwel deze Offerande niet als met brood en een beker water vierde, en het is waarschynelyk dat dit de Natien deden, by wien de wyn niet in gebruik was.

Huet in Origen. Opera, tom. 2. Nor. part. 2. col. 2.

Dit alles kan door een plaats bevestigt worden, die de Heer Huet uit een oud Arabisch Schryver * verhaalt, want in zyn aantekeningen over Origenes, over het stuk der Sterrekykers sprekende, die de geboorte stelling van onzen Heere Jesus Christus uit den Hemelloop hadden willen opmaken, heeft hy deze aanmerkelyke woorden. „ Zy zyn door Albumazar, een oud Arabisch „ Sterrekyker bedrogen, die de Beelden optellende die met de „ constellatie van de Maagt opgaan (volgens de Lere der Indianen, der Perzen en der Egyptenaren, die zekere Beelden onderstellen, die in ieder tiental, dat is te zeggen in ieder tienden „ graad van de Constellatie opgaan) in het eerste tiental van de „ Constellatie van de Maagt des Dierenriems, het Beeld van een „ zeer schone Maagt plaatst, die een kind aan de borst heeft leggen. Zy voed het kind, zegt de Arabische Schryver, in een „ plaats *Abrye* genaamt, en een zekere Natie geeft aan dit kind „ den naam van Jesus, 't geen in 't Arabisch *Eice* hiet, en de eeuwige Star van de Maagt gaat met dit Beeld op.

De Heer Huet heeft gelyk dat hy deze geboortestellers verfoeit, maar het volgt evenwel uit de woorden van dezen ouden Arabischen Schryver, dat deze Maagt, een kind zuigende, in de oude Astronomische stelling der Perzen, Indianen en Egyptenaren was, en dat de Christenen van zyn tyd, die hy met deze woorden, *een zekere Natie*, beschryft, geloofden dat het kind, dat aan de borst van deze Maagt legt, Jesus, of het Afbeeldzel van Jesus, den Zaligmaker, was, waar uit wy licht kunnen besluiten, dat hy in de Orgia der Ouden was verbeeld geweest.

Vid. Crexcum, Hist. Canad. lib. 1.

Schoon men misschien zo diep in de voetstappen, die ons van den ouden Godsdienst der Wilden noch overig zyn, niet kan indringen, wyzen ons enige hunner fabelen nogtans een God den Schepper, en een God den Verzoener aan.

Ata-entsic, naam van de Vrouw die uit den Hemel gejaagt wierd volgens het gevoelen der Huronnen.

Maar de gene die de meeste overeenkomst met de moeder der Goden in de Orgia heeft, is deze uit den Hemel gejaagde Vrouw, waar van ik reeds gesproken heb, en daar zy den oorsprong der menschen aan toeschryven. De Huronnen noemenze *Ata-entsic*: dit is een naam zamengestelt uit *Ata*, dat de persoon betekent, en uit *Entsi*, dat in de zamenstelling een buiten gemene lengte of verheid van tyd en plaats betekent, of dat de hoogste graad in 't stuk van goed of quaad is. Deze naam van *Ata* verschilt niet van de

Ata

* *Huet in Origenis Operâ, tom. 2. Not. Part. 2. Col. 2.* Hos fefellit Albumazar vetus Astrologus Arabs, qui imagines recensens, quæ cum Virgine ascendunt, (juxta Persarum, Indorum & Ægyptiorum doctrinam, qui cum singulis signorum decanis imagines quasdem ascendere figurabant) in primo Virginis decano Virginis imaginem collocat formosæ, puerum gestantis & lactentis. Nutrit puerum, inquit in loco qui dicitur *Abrye* & vocat ipsum puerum quædam gens Jesum, cujus interpretatio est Arabicè *Eice* & ascendit cum eâ stella Virginis æterna.

Ata of *Até* van Homerus, en van de *Atté* van 't Evoe roepen der Bacchanten.

Deze vrouw is de grootmoeder van *Tharonhiaouagon* hun God, die zy ook in den tyd veronderstellen geboren te zyn, en onder de menschen geleeft te hebben; maar veel van haar klein-zoon verschillende, die niet als goed zoekt te doen, is zy van een zeer bozen aart; zy eet niet als slangen en adders, zy heeft het gebied over de dood; zy zuigt zelfs het bloed der menschen, die zy aan een quynende ziekte doet sterven; zy is de Koningin der schimmen, die haar de schatting schuldig zyn van al 't geen met haar ligchamen begraven is geweest; en zy dwingtze om haar te vermaken, met haar dansende, want zy stellen al de gelukzaligheid in deze dansen, die een van de voornaamste plichten van den Godsdienst geweest zynde, ook het voorwerp van de gelukzaligheid geweest moeten zyn.

En is de Grootmoeder van hun God *Tharonhiaouagon*.

Zou men inderdaad niet zeggen, dat men in deze Vrouw van een bozen aart, die niet als slangen eet, en aan wie alle menschen na hun dood hulde bewyzen, deze zondige Eva ziet, die al te licht na de verleydende redenen van den bozen geest luisterde, die haar door den mond van de slang aansprak, en die hier door de dood in de Wereld deed komen, waar aan haar zonde alle hare kinderen onderdanig maakte? 't Is van een andere kant aanmerkenswaardig, dat zy onder hun mensch gewordene Godheden geen als deze Vrouw en haar zoon of kleyn-zoon noemen, zonder enig gewag van een Vader te maken, waar uit het schynt dat zy gelyk de Ouden de eene en de andere Vesta, of om beter te spreken, de eene en de andere *Até* hebben verwart.

Vergelyking van dezelve met Eva.

Ik zeg van de eene en de andere *Até*, want gelyk de namen van de moeder der Goden aan beide de Eva's passen, kan men het zelfde van den naam *Até* in 't byzonder zeggen. Niet alleen was het de naam van deze schuldige Eva, die uit den Hemel verjaagt wierd, maar 't was ook de naam van die gene die Maagt was, en het is waarschynelyk dat van dit woord *Até* al de andere van *Atté*, *Athene*, *Athena*, *Athrena*, *Atheronia*, eerste namen van * Minerva, gemaakt zyn, gelyk ook die van *Atergatis*, *Adargatis*, *Athargatis*, *Athara*, *Athyr*, *Astur*, *Astarte*, namen van de Goden van Syrien. Acte, Attis, Actea, Attica † zyn woorden die den

Q 2

* Phornutus of Cornutus zegt, dat het zeer moejelyk is om dat het zo lang geleden is de afleyding van den naam van Minerva, die hy *Athrena* noemt, te vinden. Men kan het zelfde van byna al de namen der Goden zeggen, want de afleydingen die men 'er van gemaakt heeft veel later zynde als de tyd, waar in deze namen gegeven zyn, moeten byna alle gebreklyk geweest zyn.

† Pauzanias maakt Acteus eersten Koning van Athenen, en geeft hem Cekrops, dien hy veronderstelt zyn schoonzoon geweest te zyn, tot opvolger. En hy zegt dat na den naam van *Attis*, dochter van Kranaus, die op Cekrops volgde, het land der Athenienzers Attica genoemt wierd, in plaats dat het voorheen Actea, na zyn eersten Koning genoemt wierd. Maar nademaal byna alle Schryvers Cekrops eersten Koning van Athenen maken, moet hy den naam van Acteus ook gehad hebben, naam die van het woord Adam schynt afgeleyd te zyn, en die zeer wel op dien genen past, dien wy verondersteld hebben den zelfden met onzen eersten Vader te zyn.

den zelfden oorsprong hebben, en worden alle op den tyd van Cekrops, man van Pandora, dat is te zeggen op den tyd van onze eerste voorouders, op den tyd van Adam te huis gebracht, wiens naam den mensch betekende op den Man en de Vrouw paste, en op mannen en vrouwen heeft kunnen uitgelegt worden; maar die onkenbaar zal geworden zyn door de woorden, waar meê hy zal zamengestelt zyn, en door andere verbasteringen, die evenwel gemeen en gemaklyk genoeg zyn, nademaal 'er duizent voorbeelden zyn van de verandering van *A* in *E* en *D* in *T*. *Atahocan* is God, de Schepper in de fabelachtige historie der Algonkynen.

Du Creux, Hist. Canad. lib. 1.

In die der Brazilianen word ook van een zekeren *Ata*, een zeer beroemden Waarzegger, gewag gemaakt, waar van zy vele zaken verhalen, die boven de menschelyke krachten zyn, en die de kleynzoon van een Maagt was, die hem zonder haar maagdom te krenken ter wereld gebracht had. Dit is het eenigste voorbeeld niet dat 'er in Amerika van een maagdelyke Godin is. De volkeren van Peru hadden 'er een in de lucht geplaatst, die uitdeelster van Regen en Wind was. Men vind ook in hun Historien eenige overblyfzels van Poëzy, waar in 'er gewag van gemaakt word. By de volkeren van de Spaansche Eylanden is een van de namen van de moeder der Goden die van *Atabeira*, die van den naam van *Atabirius*, dien men aan Jupiter gaf, schynt afgeleyd te zyn.

Thevet Cosmogr. Univ. liv. 21 ch. 6.

Garcilasso, Comment. Reales, lib. 2. cap. 17.

Lil. Gr. Gyraldi, Hist. Deor. Synt de Jove.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

vervolg der zelfde stoffe.

DE Slang heeft iets verborgens by al de Afgodendienaars van Oostindien, China en Japan, gelyk by de oude Heydenen, het zelfde is by al de Wilden van Amerika waar.

Lettres edifiantes & curieuses des Missions de la Comp. de Jesus, 6 Recueil 1 lettre.

Vader Bouchet in een zyner Brieven aan den Heer Huet, Bisschop van Avranches, zegt, dat 'er in de Historie der Indianen verhaalt word: „ dat een beroemt Serpent, *Cheïen* genaamt, gewaar wierd dat de Boom des Levens door de Goden van den tweden rang ontdekt was. Nademaal men mooglyk aan zyn zorgen het bewaken van dezen Boom toevertroud had, wierd hy zo vervoert van toorn dat men hem verrast had, dat hy opstaanden voet een groot deel vergift uitbraakte. Het gantsche Aartryk leed hier door, en niemand zou dit doodlyk vergif ontsnapt hebben, had de God *Chiven* geen medely met de menschelyke natuur gekregen: hy verscheen onder de gedaante van een mensch, en slokte zonder veel te zeggen al het vergif, waar me het boze serpent het heel-al bedorven had, in. " De Verlosser zo wel als de algemene val der menschen, worden redelyk wel in deze fabel afgebeeld; maar de Verlosser word noch beter in de Offerande afgeschildert, die de zelfde Indianen van een schaap doen, en waar in men (zegt Vader Bouchet in den zelfden brief) een soort van gebed doet waar in men hart op deze woorden uitspreekt: *Wanneer zal de Zaligmaker geboren worden? wanneer zal de Verlosser komen?*

Vader du Tertre, de Predikant Rochefort, Vader le Breton en verscheyde andere Schryvers verzekeren, dat de Wilden van 't Zuider-

13.

Zuiderdeel byna dezelfde Denkbeelden hebben, die men in de grote Indien heeft, aangaande den Draak, die de Maan gedurende haar toning verslinden wil, 't geen enige Zinnebeeldige verborgentheid schynt te kennen te geven, op de zelfde wyze als het geluid dat de ene en de andere met hun *Maraca* maken, of met op schorssen, op keteltrommen of ketels te slaan klaar een goddelyke oeffening aanwyst, die een overblyfzel van die der Korybanten is.

Hist. Nat. des Antill. Traité. 7 ch. 183. Vremt gevoelen der Karaïben als het Eklips in de Maan is.

„ Wanneer 'er een Eklips in de Maan is, *zegt Vader du Tertre* „ *van de Karaiben sprekende*, beelden zy zich in dat *de Maboya* (dat „ is te zeggen de Duivel) haar inslokt. 't Geen oorzaak is dat zy „ den gantschen nacht danssen, zo wel oude als jonge, vrouwen „ als mans, met de benen dribbelende, een hand op 't hooft, en „ de andere op 't gat, zonder te zingen, maar een droevig en „ verschriklyk geschreeuw van zich afgevende. Die eens hebben „ beginnen te danssen, zyn genoodzaakt tot het aanbreken van den „ dag daar in te volharden, zonder het zelfs om de dringendste „ nood te laten staan. Ondertusschen heeft een jonge dochter een „ kalebas, waar in enige kleine steentjes zyn opgesloten, in de „ hand, en die schuddende tracht zy haar lompe stem met dit ver- „ velent geraas te paren.

Garcilasso Comment. Reales, lib. 2. cap. 23. Wondere gebaarden der Peruvianen wanneer de Maan in zwym viel, om haar weer te doen bekomen.

De Inka Garcilasso zegt, dat de Peruvianen zich inbeelden dat de Maan dan in zwym viel, en in gevaar was van te sterven. Zy vergenoegden zich niet met veel geraas te maken, met gebeden te doen en andere bygelovige plechtigheden om haar uit deze flaauwte te doen bekomen, maar zy sloegen de honden ook omze te doen schreeuwen, om dat zy na hun zeggen verzekert waren dat de Maan veel van hen hielt, en zich zou laten bewegen wanneer zy ze hoorde baffen. Zouden de Ouden wel andere gedachten gehad hebben van hun jachtgodin Diana.

Byna de zelfde Denkbeelden hebbenze in het Noorderdeel van Amerika, en een oud Zendeling, na men my verzekert heeft, had van de Huronnen verstaan, dat zy van ouds onder het zelfde gevoelen, en de zelfde gewoonte hadden.

Vremd gevoelen der Indianen omtrent den Maanzwym; zy maken een groot geraas met ketels en trommels om haar te redden.

In de Astronomie noemt men de knopen daar de Zon- en Maantoningen geschieden, het hooft en de staart van den Draak. Zou dit wel de grond gelegt hebben van dat belagchelyk gevoelen der Indianen, die geloven dat een Draak dezelve verslinden wil, en die in dit vertrouwen dan veel gebeden doen, en een groot geraas met trommels en ketels maken om hem te bevredigen of te verschrikken?

De Ouden hadden ook een Denkbeeld * dat de Zon en Maan in

dien

* *Cælius Rhod. Lect. Ant. lib.* 19. *cap.* 10. Æs porro in sacris & excantationibus magnam habuisse veteribus auctoritatem ac vim, scribit Theocriti Interpres in Poëtæ Pharmaceutria propter eaque in Lunæ deliquiis adhiberi solitum ϗ ἐπὶ τοῖς κατοιχομένοις & hominum morte: purius enim cæteris habebatur ϗ, ἀπελαστικὸν τῶν μιασμάτων pollutionum expiatorium. Inde eo utebantur in Purificationibus universis, ut in libro de Diis scripsit Apollodorus Quin & Coræ seu Proserpinæ Sacerdos Athenis Æneum pulsare instrumentum assuerat, quod ἠχεῖον

vo-

dien tyd leden, en onderwyl de Toveressen haar toverkunsten pleegden, beeldden zy zich in de zelve met haar kopere instrumenten, die van alle kanten weergalmden, te redden. Wat my aangaat, ik verbeeld my een overblyfzel van den Godsdienst der Korybanten te zien in het geluid van deze Cymbalen aan de Orgia, en den dienst van Ceres en Isis toegewyd. Zouden de eerste instellers van de godlyke plechtigheden gewild hebben dat de Zon en Maan-zwymen tydstippen waren, die onder de duistere Denkbeelden van een Draak, welke de Zon en de Maan verslinden wil, den menschen de pogingen in de gedachten bracht, die de geest der duisternis aangewent heeft om hen verloren te doen gaan; den goeden uitslag dien hy kreeg, onze eerste ouders bedriegende, en de zege die een Verlosser, uit een moeder-maagt geboren, op hem moest behalen?

Openb. 12. H. Zinnebeeld uit de openbaring hier na zwemende.

't Is zeker dat de H. Johannes ons in zyn Openbaring de zelfde zaak onder een byna diergelyk Zinnebeeld verbeeld, in die vrouw met de Zon bekleed, die de Maan onder haar voeten heeft, en een kroon met twaalf sterren op heeft. Deze Vrouw is in barensnood, de Draak met zeven hoofden, en zo vele kronen daar op, wiens staart het derde deel van de sterren des Hemels met zich sleept, past op het ogenblik dat zy haar vrucht aan den dag zal brengen, om die te verslinden; maar deze Vrouw baart een zoon, die de meester aller volkeren zyn moet. Deze zoon word ook tot Gods troon gebracht, en de Vrouw in de Wildernis geleyd, na de plaats die God haar toebereyd had. Wie is deze Vrouw? Wie de Zoon? Wie de Draak? Men kan het klaar uit het gevolg zien, want straks daar na word gezegt, dat 'er een groot gevecht in den Hemel tusschen Michael en zyn Engelen van de ene zyde, en den Draak en zyn Engelen van de andere zyde, voorviel.

Uitlegging daar van.

De Draak, het oude serpent, dat is te zeggen de Duivel en Satan die al de Wereld verleyd, wierd 'er verwonnen en voor altoos met zyn gevolg uit den hemel gebannen.

Men zal zo veel te meer overtuigt zyn dat deze Draak, die volgens het gevoelen der Indianen de Maan verslinden wil, in de Oud-

vocant. Apud Laconas Rege defuncto lebetibus obtinnire fuit veteris instituti... Æris porro sonos, ceu rem potentissimam, multis rebus Græcorum vetutissimos adhibuisse palam est. Cur vero æris dissono crepitu deficienti lunæ auxiliarentur Antiquiores, quod & Manilius significat, sed & Ovidius:

Te quoque Luna traho, quamvis Temesæa labores
Æra tuos minuant.

Alexander etiam rationem affert ejusmodi; æs & ferrum inquit quatiunt mortales, quod inde abigi dæmonas creditum sit, quo tempore sydera hæc vim suam ad terras non perducant, quæ hominibus prosit, & improbos retrudat dæmonas. Moris hujus item meminit Titus Livius, ab urbe condita 26. Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ silenti nocte fieri solet, edidit clamorem. Et ut Plinium prætercam, etiam Thebaïdos secto Papinius:

Procul auxiliantia gentes,
Æra crepant. . . . .

Oudheid niet anders als een afbeeldzel van den helfschen Draak was, om dat Plutarchus en Alexander Aphrodyfius getuigen, dat de Ouden hun kopere bekkens niet deden klinken, als in het vertrouwen dat zy van de kracht dezer bekkens hadden, om de quade geesten, Duivels of fchimmen te verjagen, daar de Maan vol van was of meê geplaagt wierd, en die gedurende haar zwyming een gruwlyk gefchreeuw maakten. Dit gevoelen en dit gebruik van de Oudheid wierd niet ten eersten, daar het Christendom aangenomen wierd uitgerooit en afgefchaft, gelyk wy van St. Maximus van Turin vernemen, dien dit belachelyk gevoelen der Christenen van zyn tyd zo tot toorn verwekte, dat hy een Leerreden over deze stof opstelde, waar in hy de gek fcheert met het gefchreeuw en geraas dat hy hen onder een Eklips had horen maken, als of zy, zegt hy, „den Schepper wilden hulp toebrengen, en als of „ God, die de Hemellichten gemaakt heeft, niet in staat was om ze „ te hanthaven en te befchermen. " Schoon de Kerk nooit de gevoelens der Ouden, die altyd met bygeloof of dwalingen vermengt zyn, heeft aangenomen, heeft zy evenwel zommige van de gewoontens der Oudheid geheiligt; en misfchien is het om deze reden dat zy een wet ingestelt heeft om de klokken te dopen, om de Duivels, Geesten en alle de machten der Lucht, die ons zouden kunnen befchadigen, te verjagen.

Plut. de facie in orbe Lunæ Alexander Aphrod s lib. 1. prob. 46. item lib. 2 probl. 43.

D. Maxim. Taurin. Homil. de defectu Lunæ.

V. le Pontifical de la Benediction des Cloches.

De meeste Wilde Natien hebben een gruwelyken afkeer van de flangen, daar 'er in tegendeel weer andere zyn, die ze eten. Daar zyn evenwel byna geen Wilden of zy laten 'er enige figuren van op hun lichaam prikken of fchilderen. Maar 't geen het aanmerkelykste is, is dat de beenderen en de vellen der flangen by na in al de verborgentheden van hun bezweringen gebruikt worden. Hun Priesters maken 'er kransfen en gordels van als de Bacchanten, en fchikken 'er zich meê op, op de wyze als men ons het hooft van Meduza op het fchild van Pallas afbeeld.

Zy weten het kunstje ook van ze te bezweren, en het is niets nieuws hun flangen met fchelstaarten te zien handelen, wier vergif zeer gaauw werkt, en dezelve in hun boezem dragen, als of zy 'er geen gevaar van te vrezen hadden.

Nu tot al deze Zinnebeelden van de Heydenfche Godgeleertheid wederkerende, waar van ik zo even gefproken heb, geloof ik dat zo myn gisfingen wel gegrond fchynen, men daar in der daad kan uithalen, 't geen ik ten eersten geoppert heb, te weten, dat het gene het voornaamste in deze Zinnebeeldige Godgeleertheid der Heydenen is, een waar verband met het wezentlykste van ons geloof heeft, de grond van onze verborgentheden by na te enemaal op den misflag van onze eerste voorouders en deszelfs voldoening flaande.

Ik beken dat de Heydenen hun gantfche Zinnebeeldige Godgeleertheid fchriklyk hadden verwart; dat men natuurlyk een waar afgryzen heeft om een zo wanfchapen Godsdienst, als de hunne was, en daar zy zelfs niet meer van verstonden, met een zo zuiveren Godsdienst als den onzen te vergelyken; en dat men deze vergelyking niet zonder ergernis zou kunnen maken, zo men hun

God-

Godheden zo ondeugent begreep, als Hesiodus, Homerus en na hen alle de Dichters de zelve afgeschildert hebben. Laat ons dan twe tyden in het Heydendom onderscheyden, laat ons van de eerste tyden alle deze botte verdichtzelen afzonderen, die de laatste tyden verzonnen hebben, en die van Jupiter een overspeelder en groten lichtmis gemaakt hebben; van Bacchus een dronkaart in den hoogsten graad: van Venus het model van alle Hoeren, en van Merkurius een patroon der Dieven enz. Laat ons tot deze eerste eeuwen opklimmen, waar in de eerste Zinnebeeldige Denkbeelden zo verdorven niet waren.

't Is waar dat wy 'er noch enige verwarring in zullen vinden, want onder de zelfde namen en onder de zelfde Zinnebeelden ontdekken wy verscheyde personen en verscheyde voorwerpen. Bacchus en Osiris, by voorbeeld, zyn de Godheid, de Zon, onze eerste Vader, en de afbeeldzels van den Verlosser: op de zelfde wyze zyn Vesta, Ceres, Isis, enz. de Godheid, de Zon, en de Maan, en worden in eene persoon verwart, waar in men tegenstrydige eigenschappen vind, gelyk moeder en Maagt zyn. Evenwel zyn deze zaken in de vergelyking die men 'er van met onzen Godsdienst maken kan, gemaklyk voor die gene, die het weten, te ontwarren; in plaats dat onze Godsdienst zelfs diergelyke verlegentheden in die gene zou verwekken, die den zelven niet verstaan: want het is zeker dat men daar in van den Zaligmaker als van een God spreekt, om dat hy in der daad God is, ter oorzaak van de gepaartheid die 'er in hem van de Godlyke en menschelyke natuur gevonden word; men spreekt 'er van als een mensch, wanneer men geen acht geeft als op de menschelykheid; en deze mensch word in den naam van Adam met onzen eersten Vader en zyn gantsche geslacht verwart; hy word daar in met den zondigen mensch verwart, om dat hy alle onze ongerechtigheden op zich geladen heeft: eindelyk men past verscheyde Zinnebeelden op hem toe, die met die van de eerste Oudheid overeenkomen, gelyk dat hy de Zon der gerechtigheid, het licht der Wereld, het Hemels brood is enz. De bewoordingen waar van men zich bedient om zyn Heylige moeder te eeren, schynen 'er een soort van Godheid van te maken, en dezelve met God te verwarren; want de titel van Koningin der Engelen en een menigte andere die men haar toeschryft, komen op die uit die men aan de moeder der Heydensche Goden gaf. De kerk zelfs past op haar in den dienst van haar feestdagen de woorden van de H. Schrift, die eigentlyk niet als de ingeschape Wysheid toekomen, die de Heydenen ook in de geboorte van Minerva schynen afgebeeld te hebben. De vergelyking die men van haar met Eva maakt, waar van men haar ook den naam geeft, ter oorzaak van de overeenkomst die 'er tusschen beyde is, zou gelegentheid kunnen geven, om ze beyde te verwarren, en haar in een en de zelfde persoon eigenschappen te geven, die tegenstrydig schynen, gelyk Maagt te zyn, en moeder aller menschen. Eindelyk onder verscheyde Zinnebeelden van den Godsdienst der eerste tyden, past men haar byzonderlyk die van deze Godheden toe, die haar schynen te verbeelden; men schildert

ze

ze dikwils af, gelyk ik daar zo even een voorbeeld van aangeroert heb, met de Zon bekleed, op de Maan tredende, en den kop van het helsche Serpent verbryzelende. De slang, een Zinnebeeld van Isis, is haar zodanig eigen, dat het in haar en in haar zoon is, dat de woorden, die God tegen het Serpent ter oorzaak van de zondige Eva zegt, waar gemaakt worden: „ ik zal een eeuwige vyandschap tusschen u en de vrouwe stellen, tusschen uw zaad en haar „ zaad, gy zult haar lagen leggen, en zy zal u den kop verbryzelen. *Gen. 3. vs. 15.*

Even eens gelyk alle de Zinnebeelden van den Godsdienst de schuld van onze eerste Voorouders, en de voldoening die 'er voor moest gegeven worden tot hun voornaamste voorwerp hadden, moesten ook op dit zelfde Voorwerp alle de wezentlykste oeffeningen van den Godsdienst slaan, en dit is 'er noch noodzakelyk om te bewyzen.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

Godsdienstige oeffeningen.

DE gewoonte die de Tybarenen hadden van als hun vrouwen in de kraam waren gekomen te bed te gaan leggen, was een godsdienstige oeffening, die een natuurlyk verbant met de erfzonde schynt te hebben, en die een boete voor de ouders schynt te zyn, tot verzoening van deze zonde ingestelt. Deze gewoonte word door die der Galibis, der Karaïben, der Brazilianen en andere Wilden van 't zuiderdeel uitgelegt. De strengheden van deze vrywillige boete, die in streng vasten en vele andere bygelovigheden bestaat, beginnen zo dra hun vrouwen hebben verklaart dat zy zwanger zyn: maar zo dra zy verlost zyn, neemt zyn strenge levenswyze veel toe, want de man dan zyn Hamak aan het dak van zyn hut hangende, ver van zich daar door zyn vrouw laten koesteren, gelyk eenige Schryvers van de eene en de andere geschreven hebben, begraaft zich daar in de eenzaamheid en stilzwygentheid, en onderhoud een zo strenge vasten van zes weken; dat wanneer deze tyd verlopen is hy 'er zo mager als een geraamte uitziet, waar na hy genootzaakt is een zekeren vogel voor zyn opkomst om te brengen. Dit heeft 'er de Heer Biet van geschreven. Vader du Tertre voegt 'er by, dat na de 40 dagen van deze strenge vasten verlopen zyn, zy een gastmaal voor hun bloedverwanten en vrinden aanrechten van de korsten van de Kassou-broden die zy gedurende hun vasten hebben beginnen te eten, en waar van zy volgens het gebruik niet als de kruim mogen eten. Eer zy aan 't eten vallen kerven de genodigde de huid van dezen armen bloed met tanden van een * Akouti, en laten hem uit alle delen van zyn lichaam de ader,

Vremde levenswyze der mannen wanneer hun vrouwen in de kraam leggen. *Biet, Voyage de la Terre Equinoxiale, liv. 3. chap. 13. du Tertre Hist. Nat. des Antill. Traité 7. chap. 1. 84.*

R

* De Akouti is volgens de beschryving die 'er de Heer Rochefort van maakt, „ een dier van een donkerbruine verf, het heeft borstelig, klaar hair, en een „ kleine staart zonder hair, het heeft twee tanden aan het opperste kakebeen, „ en twee aan het onderste; het houd het eeten tusschen de twee voorste poten, „ gelyk de Wezeltjes, hy maakt een geluid als of hy duidelyk *Coüyé* zeyde. „ Men jaagt 'er met honden op, om dat zyn vleesch, schoon het weinig na 't wild

ader, zo dat zy, zegt hy, van een zieken door inbeelding een wezentlyken zieken maken. Dit is 't niet al, want daarna nemen zy zestig of tachtig korreltjes piment of Indiaansche peper, van de sterkste die zy vinden kunnen, en na die fyn gestoten in 't water gedaan te hebben, wasschen zy met dit gepeperde water de wonden en littekens van dezen elendigen, die niet veel minder pyn lyd als of men hem levendig verbrandde; ondertusschen mag hy geen een woord spreken, zo hy niet voor lafhartig en eerloos wil uitgekreten worden.

na een vasten van zes weken gehouden te hebben, rechten zy een gastmaal aan.

Deze plechtigheid ge-eindigt zynde, brengt men hem weer in zyn bed, daar hy noch eenige dagen blyft, terwyl de andere goede cier houden en zich op zyn kosten vrolyk maken. Zyn vasten duurt noch zes maanden, gedurende dewelke hy noch gevogelte noch visch eet, gelovende dat dit het kind zou schaden, en dat dit kind deel zou hebben aan al de natuurlyke gebreken der dieren, waar van de vader zou gegeten hebben.

Deze lange en zo strenge vasten woord niet als voor de eerstgeboornen gehouden, voor de anderen, die 'er volgen mogen, komen zy 'er beter koop af. Thevet verzekert dat gedurende dezen tyd de Braziliaansche vrouwen, die in de kraam leggen, een langer en strenger vasten als haar mans houden. Volgens Vader du Tertre worden de vrouwen van de Karaïben op de Eylanden met minder strengheid gehandelt. Ik weet niet dat in Noorder Amerika de mannen in dit stuk die van 't Zuider deel navolgen; maar wat hun vrouwen aangaat, 't is zeker dat zy na haar kraam een dieet houden, die t' enemaal na een boetdoening gelykt.

Thevet Cosmogr. Univ. liv. 21 ch. 5. p. 916. du Tertre loco citato.

Het hulpmiddel in de wet der natuur ingestelt om de vlak van de Erfzonde uit te wissen, raakte niet alleen de Ouders van het kind. Dit kind, schuldig door het ongeluk van zyn geboorte, moest de misdaad, die hy van zyn Ouders ge-erft had boeten. Schoon men niet weet waar in dit geneesmiddel bestond, komt men evenwel overeen dat 'er een was, en dat dit noodzakelyk was. Misschien was het een soort van Doop en reiniging der Wet; in der daad, 't was een gebruik van byna het gantsche Heydendom, gelyk het noch dat van gantsch Amerika is, de jong gebore kinderen in 't water, en zelfs dikwils in bevrore rivieren te dompelen, en dit schynt my toe altyd als een oeffening van Godsdienst aangezien te zyn geweest. Behalven dat was 'er een bestemde tyd om het kind een naam te geven. Dit was een tyd van plechtigheid, waar toe de gantsche bloetverwantschap genodigt wierd, en waar op men een gastmaal aanrechtte, dat misschien oorspronkelyk een Offerande was. By verscheyde Natien, die de gewoonte van besnyden hadden,

„ wild smaakt, van velen zo goed als een konyn geacht word. Wanneer hy „ vervolgt word, red hy zich in de holle bomen, van waar men hem door rook „ doet uitgaan, na dat hy vreeslyk geschreeuwt heeft. Als men hem jong „ vangt word hy licht tam gemaakt, en wanneer men hem boos maakt, zet zich „ het hair op zyn rug te bergen, en hy slaat den grond met zyn achterste oren „ gelyk de konynen. Hy is ook van die grootte maar heeft korte en ronde oren, „ en zyn tanden zyn zo scherp als een vlym. *Rochefort Hist. Nat. des Isles Antilles*, ch. 12. art. 4.

„ 't geen tot 's levens onderhoud nodig is, als of zy met de pest
„ besmet waren, en zy zouden om geen ding ter wereld dit onge-
„ mak, wanneer het haar overkomt, durven verzwygen, want zy
„ zouden 'er het leven niet afbrengen, zo men merkte, dat zy in
„ dien tyd voor haar mannen het eeten klaarmaakten. Ook doet
„ men haar de * *Fetiche* eeten, en zweren dat zo dra zy 'er de
„ minste blyk van hebben zy het hare mannen zullen openbaren,
„ en zich in de Bournamon begeven.

Het eerste dat de Karaïben en al de Wilden van 't Zuiderdeel s' morgens als zy opstaan doen, is zonder uitsluiting (mannen en vrouwen elk in 't byzonder) zich in de zee te gaan baden, of, 't geen noch beter is, in eenige rivier, zo zy daar dichte by zyn. Dit schynt een Wet van reiniging te zyn, die zy onschenbaar onderhouden. Badingen der Wilden.

NEGENTIENDE HOOFTSTUK.

MAar alle de waarheden van den Godsdienst wierden klaarder en op een uitdrukkelyker wyze in de plechtigheden en in de proeven der Inwydingen tot de verborgentheden uitgedrukt, als in de Zinnebeelden en in enige afzonderlyke gebruiken, waar van wy gesproken hebben; want schoon 'er gruwelen onder gelopen waren en schandelyke zaken, gelyk de Phallen en Ityphallen en andere ongebondentheden, daar men zich in deze nacht-verborgentheden aan over gaf, men merkt klaar, dat dit ingeslopen misbruiken waren, en die rechtdraats tegen den aart van haar instelling aanliepen, die een afsterving van zich zelfs, een Boetedoening en een Heiligmaking was. Inwyingen tot de Verborgentheden.

Men kan geen omstandig verhaal geven van het geen 'er in de Inwydingen omging, ter oorzaak van het onschendbaar geheym, dat 'er over deze zaak aanbevolen was. De Ongewyde Schryvers † zelfs, wanneer de gelegentheid om 'er in hun Historien van te spreken, zich natuurlyk opdoet, blyven met eerbied staan, houden zich aan een godsdienstige stilzwygentheid, en maken hun werk van deze zaken van Godsdienst verholen te houden, waar ontrent onze nieuwsgierigheid beter wenschte voldaan te zyn, en meer gaande

 ge-

* De *Fetiche* is een soort van Talisman of iets dat overeenkomt met de *Manitou* der Amerikanen. Deze Afgodische Negers van Afrika hebben vele gebruiken die na die van Amerika zeer wel gelyken, voor al in zaken die den Godsdienst betreffen. Men ziet ook een zelfde overeenkomst van Zeden onder enige barbaarsche Volkeren van Oost-Indien met de Amerikanen; maar ik zie 'er geen daar deze overeenkomst volmaakter is als by de Barbaren van het Eiland Formoza, niet ver van China en Japan. Ik stond 'er ten uiterften verzet over, toen ik de beschryving die 'er een Hollandsch Predikant, Georgius Candidius genaamt, van gemaakt heeft, las. Als ook de verzamelingen van aanmerkenswaardige en stichtelyke brieven der Zendelingen van onze zamening. Het verhaal van Candidius word in de Reys van Rechteren na Oostindien gevonden.

† *Apuleius, lib. II. Metamorph. de Mysteriis.* Quæras forsitan satis anxie, studiose Lector, quid deinde dictum, quid factum? Dicerem, si dicere liceret, cognosceres, si liceret audire; Sed parem noxam contraherent aures & linguæ temerariæ curiositatis.

gemaakt word. Daar zyn 'er evenwel eenige daar zy ons niet onkundig ingelaten hebben, zonder zich evenwel in een omſtandig verhaal in te laten, dat het geheim van deze Verborgentheden zou hebben doen uitlekken. Men kan uit het geen zy zeggen beſluiten, dat de Inwyingen een redelyk langen tyd duurden, en verſcheyde zaken behelsden, die men tot zekere hooftpunten kan brengen, die de ſtelling, die ik geoppert heb, bewyzen.

Twee verſcheyde Staten der Inwyingen.

De Inwyingen hadden als twee verſcheyde ſtaten. De eerſte was een ſtaat van Verzoening, en de andere een ſtaat van Heiligmaking en Volmaaktheid: en miſſchien waren het deze twee ſtaten die het onderſcheyd van 't geen men *de grote en de kleine Verborgentheden* noemde, uitmaakten.

Wat er in den ſtaat van verzoening omging.

In de ſtaat van verzoening, die waarlyk een ſtaat van boete was, hielt men zich afgezondert, en ſprak niet: men vaſte ſtreng: men ſpeende zich van de geoorloofde huwlyks-vermaken: men deed bekentenis van zyn misdaden: men onderging verſcheyde reinigingen die den ſtaat van een geeſtlyke dood en een wedergeboorte verbeelden: eindelyk men onderging ſtraffen, die een boete ſchynen en een voldoening voor de voorlede zonden.

Voor deze Inwyingen moeſt men zich de beſlommering van de wereld onttrekken, die iemands aandacht, die men aan Gods zaken ſchuldig is, zou hebben kunnen aftrekken. Tot dit gebruik waren 'er afzonderlyke plaatzen geſchikt, daar men geen gemeenſchap met de godloze wereld had. Deze toevluchten waren na allen ſchyn of in de boſſchen die aan de Goden gewyd waren, of in den omtrek der Tempels, alwaar die gene, die tot den Altaardienſt geſchikt waren, woonden.

Strenge Vaſten.

Het vaſten wierd noodzakelyk in de Inwyingen tot de Verborgentheden vereiſcht, gelyk uit het plechtige antwoord blykt, dat de Ingewyde genoodzaakt was te geven, *Jejunavi*, ik heb gevaſt. * Dit vaſten was ten uiterſten ſtreng, en ſchoon men niet net weet, waarin het beſtond, ſchynt het evenwel dat het op sommige plaatzen zeer lang duurde; dat men zich niet alleen van al wat leven had gehad onthielt, maar ook van vele andere zaken, die eenigzins tot lekkerheid kunnen ſtrekken. De Ouden ſtelden vaſt dat het Vaſten, de ziel van de ſtoffelykheid los makende, dezelve bequamer maakte om met God om te gaan.

Het zelve was 'er ontrent de Kuisheid, die men een zekeren geſtelden tyd moeſt bewaren. Men noemde dat *in caſto eſſe*, en de Ingewyde moeſt een plechtige getuigenis geven, dat hy deze proef uitgeſtaan had. De gene die deze ingetogenheid moeielyk viel, tuchtigden de prikkelingen van 't vleeſch met dulle kervel

Middelen die zy aan-

* *Arnobius*, *lib.* 5. Eleuſiniorum veſtrorum notas & origines produnt urbes & antiquarum Elogia litterarum; ipſa denique ſymbola, quæ rogati, ſacrorum in acceptionibus reſpondetis. Jejunavi, atque ebibi cyceonem, ex geſtà ſumpſi & in calathum miſi, accepi rurſus, in cyſtulam tranſtuli.

Julius Firmicus, *lib. de Errore Prof. Relig.* In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus poſſit admitti, dicit, de Tympano manducavi, de Cymbalo bibi, & religionibus ſecreta predidici. Quod Græco ſermone dicitur, ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κωμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικός.

den, gelyk de Joden, of iets diergelyks, koste het aan 't kind bloed, want dit moest noodzakelyk op deze pynelyke operatie volgen.

Deze tyd was overal niet eveneens bepaalt. By de Hebreeuwen was het de achste dag na de geboorte, ten zy andere redenen deze plechtigheid drongen uit te stellen.

't Staat vast dat 'er iets diergelyks by de verscheyde Natien van Amerika was en noch is, gelyk men uit het getuigenis van verscheyde Schryvers, die het melden, zien kan. Ik zal my vergenoegen met te verhalen 't geen 'er Vader du Tertre en de Heer Nikolaas Perrot van zeggen. „ Acht dagen daarna (te weten na „ de zes maanden van deze strenge vasten) verzoekt de vader een „ van zyn beste vrienden om Gevader van het kind te zyn, of Ge- „ moeder, zo het een dochter is, die na een weinig op hun manier „ gesmult te hebben een weinig haair van het voorhooft des kinds „ afsnyden, het dik van 't oor doorboren, gelyk ook het middel- „ schot der neusgaten, (daar men twee of drie draden van katoen „ doortrekt, uit vrees dat de gaten weer toe mochten lopen) en „ de onderste lip. Wanneer 't hun dunkt dat het kind te zwak is „ om deze pyn uit te staan, stellen zy het tot het einde van 't jaar „ uit, en houden zich te vreden met hem een lok haar af te sny- „ den. Dit gedaan zynde geven zy hem den naam, dien hy zyn „ leven lang moet voeren, zy laten evenwel niet na 'er andere aan „ te nemen, maar deze blyft hun altyd by, en tot erkentenis sme- „ ren de ouders van 't kind den hals en het hooft van den peter of „ den meter met oly uit de Palmbomen.

Plechtigheid van het kind een naam te geven.

Du Tertre la même.

„ Wanneer een kind, zegt de Heer Perrot, 't zy een jongetje 't „ zy een meisje, vyf of zes maanden oud geworden is, rechten de „ ouders een gastmaal aan van 't beste dat zy hebben, waar by zy „ den Jongler met vyf of zes van zyn Leerlingen verzoeken. (De- „ ze Jongler is zo veel als eertyds de Priesters waren.) De vader „ des huisgesins zich tot hem kerende, zegt dat hy genodigt is om „ den neus en de oren van zyn kind te doorboren, en dat hy dit „ festyn aan de Zon of aan eenige andere gewaande Godheid of- „ fert, daar hy de naam van noemt, dezelve biddende om deernis „ met zyn kind te hebben, en het in leven te sparen. De Jongler „ of Waarzegger antwoord vervolgens na gewoonte, en roept den „ geest aan, dien de vader uitverkoren heeft. Men bied hem en „ zyn Leerlingen eten aan, en zo 'er eenige spys overblyft staat het „ hun vry die meê na huis te nemen. Als men gedaan heeft met „ eten zet de moeder van het kind den genodigden pelteryen, ke- „ tels of andere koopmanschappen voor, en geeft het kind in han- „ den van den Jongler, die het aan een van zyn leerlingen vast te „ houden geeft. Na zyn deun ter ere van den aangeroepen geest „ ge-eindigt te hebben, haalt hy een platten priem, die van een „ been gemaakt is, en een grote els uit zyn zak. Met de priem „ doorboort hy beide de oren van het kind, en met de els den „ neus. Hy vult de gaten der twee oren met kleine rolletjes van „ een schors, en in de neus steekt hy een entje van een veêr, die „ hy daar in laat steken tot dat het genezen is met een zekere zalf

Memoires manuscrits du Sieur N. Perrot.

„ daar hy het meê ſmeert. Als het genezen is ſteekt hy 'er zwa-
„ nedons in of ganzedons.

Afzonderingen der vrouwen en jonge dochters ten tyden harer maandſtonden.

De afzonderingen der vrouwen en jongedochters ten tyden harer maandſtonden en reinigingen, die zo wel by de Heidenen als by de Joden in gebruik waren, hebben ook den godsdienſt tot grond gehad, en ſchynen als geneesmiddelen voor de zonde ingeſtelt te zyn geweeſt. Zy zyn in Amerika zeer ſtreng, daar men haar hutten apart maakt, gelyk voor die gene die onder de Joden met melaatsheid aangetaſt waren.

La Poterie, Hiſt. de l'Amer. ſept. tom. 3.

Antonio Ruis Conquiſt Eſpiritual del Paraquay 810.

Zy worden dan zo onrein gehouden, dat zy niets van gebruik durven aanraken. De eerſtemaal dat dit haar overkomt, zyn ze dertig dagen van de andere menſchen afgezondert, en elke reys dooft men het vuur van de Hut, daar zy uitkomen, uit; de as daar van werpt men buiten het dorp, en men ſteekt een nieuw vuur aan, als of het eerſte door haar tegenwoordigheid beſmet was geweeſt. By de volkeren die de oevers van de Rivier de La Plata bewonen, naait men ze in haar Hamak, als of zy dood waren, latende daar niet als een kleine opening voor den mond in, om haar het ademhalen niet te benemen. In dezen ſtaat blyven zy zo lang als dat duurt, waar na zy tot de proeven overgaan, die alle de gene die tot huwbare jaren gekomen zyn, moeten ondergaan, waar van wy de omſtandigheden hier na zullen melden.

Tavernier, Voyage de Perſe. liv. 4. chap. 8.

By de Guebers „ gaan de vrouwen of jonge dochters zo dra zy
„ haar maandſtonden voelen ten eerſten uit haar huis, en gaan al-
„ leen op het veld wonen in een klein hutje, van teenen gemaakt,
„ met een daar voorhangent zeyl, dat voor deur dient. Zo lang
„ als dat duurt brengt men haar alle dagen te eten en te drinken,
„ en wanneer het over is, zend ieder na haar middelen ſtrekken
„ aan den Prieſter een geytje, of een hen, of een duif ten offer;
„ waar na zy in 't bad gaan, en daar na zommige van haar vrin-
„ den ter maaltyd verzoeken.

Hoe by de Negers van Guiné

De Negers van Guiné en de Goudkuſt in Afrika hebben een diergelyke wet van reiniging en afzondering voor de ſexe; maar in plaats van voor ieder vrouw of vryſter een byzondere hut te bouwen, hebben zy 'er een in 't gemeen, die als een groote zaal is, daar alle die gene die dit ongemak hebben zich na toe kunnen begeven, en te zamen leven.

Voyage d'Iſſini &c. p. 168.

Zie hier wat de Vader Godefroy Loyer * in zyn Beſchryving van het Koningryk van Iſſini verhaalt. „ Daar is een zeker aanmerkens-
„ waardig gebruik, van allen tyden onder de Negers van deze kuſt
„ ingeſtelt: te weten dat ieder dorp een huis heeft van de andere
„ ontrent hondert treden afſtaande, dat zy *Bournamon* noemen,
„ waar in zonder uitzondering al de vryſters en vrouwen zich ge-
„ nootzaakt zyn te begeven, en van de wereld afgeſcheyden te
„ blyven, tot dat haar reinigingen te eenemaal ophouden, waar na
„ het haar vryſtaat weer na haar huis te keren. Men brengt haar
'tgeen

* De Beſchryving van Vader Godefroy Loyer, munnik van de Order der Preekheren, is te Parys in 1714 onder het opzicht van Vader de la Place, munnik van de zelfde Order, en Leraar van de Sorbonne, gedrukt.

vel te drinken : andere leyden onder hun matten kruiden, die zy geloofden dat de kracht hadden om de kuisheid te bewaren.

wenddenom de kuisheid te bewaren.

Deze Wet was meerder of minder uitgeſtrekt na de plaatzen en de verſcheide ſtaten der Ingewyden. Zommige waren 'er niet toe gehouden als gedurende den tyd hunner Inwyingen, andere onderhielden het hun leven lang, maar de prieſters van Cybele waren gedwongen zich te ontmannen.

In de verzoeningen van byzondere misdaden, en die onafhankelyk ſchynen van de Inwydingen tot de heilige verborgentheden, moeſten de ſchuldigen toevlucht tot iemand nemen, die ze zuiveren kon, en zy moeſten ten minſte in 't algemeen hun misdaad bekennen. Apollonius van Rhodus geeft 'er ons een voorbeeld van in Medea en Jazon, die zich by Circe lieten verzoenen. Circe dezelve binnen hebbende doen komen en genodigt om te zitten, werpen zy zich eens klaps met een drift op de haartſtede neder, en blyven daar in den gewoonlyken ſtaat van ſmekende perſonen leggen. Medea dekt met beyde handen haar voorhooft, en Jazon ſteekt den degen, daar hy den ongelukkigen Abſyrtus meê gedood heeft, in den grond. Gedurende al dien tyd drajen hun de ogen op een ongewone wyze in 't hooft, en het wezen ſtaat woeſt en verwildert. Aan dit teken begrypt Circe, dat zy aan een moord ſchuldig zyn ; en de vrees voor Jupiter, die de ſmekenden onder zyn beſcherming neemt, noodzaakt haar, hen volgens de gewone wyze te zuiveren.

Hoe de verzoeningen en zuiveringen van misdaden geſchieden.

Apol. Rh. lig. 4 *V.* 662.

Zy bereid ten eerſten alles wat tot een offerande nodig was, en laat een klein ſpeen-varken komen. Na het zelve gekeelt te hebben, beſmeert zy met het bloed daar van de handen der twe ſchuldigen, 't geen zy met offerplegingen ter ere van Jupiter, wreker der moorden aan bloetverwanten gepleegt, en hun verzoende, verzelt. Haar Maagden, die haar gewoon waren in deze gelegentheden ten dienſt te ſtaan, nemen alles wat tot de verzoening gedient had, weg, en werpen het weg, onderwyl zy op het Altaar heilige koeken in de vlam werpt, en gebeden uitſtort om de gramſchap der helſche furien te ſtillen, om Jupiter met hen beide te verzoenen en zyn gunſt te gewinnen, 't zy dat zy hun handen in vremd bloed gebaad hadden, 't zy dat zyze met dat van hun nabeſtaande of Medeburgers bezoedelt hadden.

De plechtigheid ge-eindigt zynde, doet Circe hen op tronen zitten, en zich recht over hen gezet hebbende, doet zy hun verſcheyde vragen, in 't algemeen over de reden van hun reys, maar noch nader over de oorzaak die hen verplicht had om zich by haar te laten zuiveren. Medea verhaalt aan Circe het gebeurde, maar verzwygt evenwel de voornaamſte omſtandigheden van de dood van Abſyrtus. Circe, aan wie na allen ſchyn de Goden dezelve ontdekt hadden, was daar niet onkundig in ; maar met medelyden geraakt over deze ongelukkige Vrouw, die vele tranen ſtortte, vernoegde zy zich met haar in 't algemeen haar vlucht en misdaden te verwyten, en joeg vervolgens hen beyde uit haar tegenwoordigheid, en uit haar huis, zonder hun enig ander quaad te doen.

In de Verborgentheden van Samothracie, moeſten die gene die men

Verborgenheden van Samothracien. men inwydde, gedurende hun verzoeningen de zonden die zy bedreven hadden, of ten minste de voornaamste openbaren. Wy moeten het besluiten uit het geen Plutarchus van Lysander verhaalt. De Priester hem verklaart hebbende dat hy hem de misdaad moest bekennen, die hem het zwaarst op 't hart ley, wilde Lysander, die daar niet vroom genoeg toe was, uit hem weten of hy het was of de Goden die het hem bevalen; de Priester antwoordde dat het de Goden waren. Wel zeyde Lysander, vertrek dan, en ik zal het den Goden openbaren, wanneer zy 't my vergen.

Plutarch. in Lacon.

Plutarch ibid. De zelfde Schryver verhaalt noch een of twee diergelyke stukken van eenige Lacedemoniers, die zich tot de Verborgentheden lieten inwyden, en die geen lust hebbende om den Priester hun zonden te openbaren, weigerden te gehoorzamen, of zyn vraag door diergelyke antwoorden te leur stelden.

Wasschingen en Reinigingen. De Wasschingen en de Reinigingen waren als een soort van Doop, die de onreinheden van 't lichaam wegnemende ter zelfder tyd een Zinnebeeld waren van de zorg die men aanwenden moest om de ziel van de smetten, die zy kon gekregen hebben, te reinigen, zo dat zy als tot een nieuw leven herboren wierd. Deze Reinigingen bestonden in menigvuldige afwasschingen van het gantsche lichaam, of alleen van de handen. Zommige geschiedden door besprenging, andere door indompeling. Men gebruikte hier niet alleen water toe, maar ook zout, bloed der slacht-offeren en vuur. Daar waren afwasschingen die tot verzoening, en andere die tot toebereyding diende; de eene veronderstelden een vrywillige of zelfs onschuldige misdaad, gelyk het zien of aanraken van een lyk, enz. De andere waren maar een toebereyding tot een groter volmaaktheid; want hoe zuiver men was, de ziel kon, volgens het gevoelen der Heidenen zelfs en moest zich altyd meer en meer zuiveren, om zich waardiger te maken om de Goden te naderen.

't Was niet alleen de Wet van Mozes die deze uiterlyke reinigingen gebruikte, de andere Natien hadden 'er een zeer groot getal, die door de wetten bevolen waren, vooral voor de Priesters. Die van Egypte overtroffen al de anderen, want zy schoren tot hun wenkbraauwen toe, om minder smetten onderworpen te zyn, en om zich met meer gemak te reinigen; dezelfde beweegreden was 'er in de Besnydenis.

Maar daar waren in 't beloop der Inwyingen noch heiliger en Sakramenteelder reinigingen, zo ik my zo durf uitdrukken, als de gewoonlyke, die men dikwils herhaalde. * Tertulliaan geeft een schone getuigenis van deze Inwyingen, door een soort van Wedergeboorte en Doop, in de Verborgentheden van Mithra, Apollo, Isis en de Godin van Eleusina. Men noemde den genen, die de zorg

* *Tertull. de Baptismo, cap. 5.* Nationis Sacris quibusdam per lavacrum initiantur, Isidis alicujus, aut Mithræ. Ipsos etiam Deos suis lavationibus efferunt, cæterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlatæ aquæ expiant passim. Certe ludis Apollinaribus & Pelusiis (legendum Elusiniis) tinguntur: idque se in regenerationem, & impunitatem perjuriorum suorum, agere præsumunt.

zorg van dit soort van Wying bevolen was, ὑδρανὸς of Water-plenger. *Aesychius.*

De Verborgentheden van Mitra verbeelden noch natuurlyker een geestlyke dood, een soort van Wedergeboorte tot een nieuw leven, of een soort van wederopstanding, gelyk dezelve Tertulliaan zegt, als de andere Verborgentheden. De gene die zich deed inwyden, maakte mynen van de dood boven de kroon te stellen, om te betuigen dat hy geen andere kroon begeerde als den God zelfs, aan wien hy zich toeheiligde, en die gene die hem inwydde, veinsde ook hem op te offeren. De Verborgentheden van Mithra. *Tertull. de Baptismo, cap. 5.*

Dit was maar een eenvoudige en geestlyke vertoning, en Lampridius verwyt in het leven van Kommodus aan dezen Keyzer, dat hy de Verborgentheden van * Mithra door een waren manslag bezoedelt had; deze wredaart zich niet met een zinnebeeldige dood, in deze gelegentheden gebruikelyk, vergenoegende.

Eindelyk, daar was een geesseling, die men als een soort van voldoening kan aanzien. Zy behoorde zekerlyk tot de Verborgentheden van Eleusina. Zie hier 't geen 'er ons Pausanias van leert. „ By de Feneaten, zegt hy, is een tempel van Ceres, by„ genaamt *Eleusina*, daar de Inwyingen volkomen met de zelfde „ plechtigheden geschieden als die van Eleusina zelfs: en zy bewe„ ren dat hy by hen is en niet te Eleusina daar deze Inwyingen in„ gestelt zyn. " By dezen Tempel van Ceres Eleusina is een ander gebouw, daar men een beeld van Ceres Cidaria bewaart. „ De „ Priesteres dit Beeld van de Godin op zekere gezette dagen ten „ tyden van de grote Inwyingen dit beeld van de Godin by zich „ dragende, als haar zelfs verbeeldende, slaat volgens het gebruik „ dat by hen ingevoert is, die gene met roeden, die zich laten in„ wyden. Geesseling in de Verborgentheden van Eleusina. *Pausan. in Arcadic. p. 249.*

De zelfde Schryver zegt dat te Alea, een stad van Arkadien, een Tempel van Diana van Efezen was, een ander van Minerva Alea, en een derde van Bacchus, met een beeld, alwaar men alle jaren feesten vierde, waar in men jonge dochters tot bloedens toe geesselde, op de zelfde wyze als men de jonge luiden te Sparte voor het Altaar van Diana Orthia deed; 't geen my zou doen geloven dat dit ook een plechtigheid van een soort van Inwying by de Lacedemoniers was, de jonge luiden die in hun mannelyke jaren traden te geesselen. Te Aléa *Pausan. in Arcad. p. 254.*

Niets zou ongelooffelyker zyn als deze wrede geesseling, zo zy niet door een groot getal Schryvers omstandiglyk beschreven wierd, wier getuigenis niet kan afgewezen worden, en waar van verscheyde als ooggetuigen spreken.

De Lacedemoniers vierden dan alle jaren een feest, διαμαστίγωσις genaamt, ter ere van Diana Orthia. Men bracht voor het altaar van de Godin een zeker getal van jonge luiden, die ingewyd moesten worden; en terwyl de Priesteres het beeld van deze Godheid in de hand had, geesselde men deze jonge luiden zo streng, dat het bloed Feest ter ere van Diana Orthia.

S

* *Ælius Lampridius de Commodo Imperatore* Sacra Mithriaca vero Homicidio polluit, cum illic aliquid ad speciem timoris vel dici, vel fingi solet.

bloed van alle delen van hun ligchaam afgudfte. Men ontzagze op generly wyze, en Paufanias verzekert dat zo iemand, over hun apel begrepen, hen in het minfte deel verfchoonde, het beeld van de Goden, fchoon zeer klein, zo zwaar in handen van de Priefters wierd, dat zy het niet langer konde houden. De Ouders wierden met geen medely aangedaan dat zy hun kinderen zagen teifteren, zy fchroomden eer hen enig teken van zwakheid als den geeft te zien geven, en zy vermaandenze zonder ophouden om tot het einde een manlyken en onverfchrokken moed te doen blyken. Deze jonge luiden zelfs fchenen niet gevoelig voor 't geen zy leden, en Cicero zegt *, dat niet alleen de geweldige pyn aan geen van hen ooit een fchreeuw maar zelfs geen zucht had ontrukt. Wanneer zy in zo deerlyken ftaat waren, dat men niet meer als op bloedende delen floeg, en dat men wond by wond voegde, ontftond 'er onder hen een naaryver, wie 't meefte zou lyden, en 't befte zyn ftantvaftigheid doen blyken.

Paufan. in Laconicis p. 98.

Cicero, Tufcul. quæft. 2.

Zy fchatten zich gelukkig in deze pynlyke oeffening te fterven, ter oorzaak van de eer, die hun en hun geflacht hier door zou overkomen. Want zo 't gebeurde dat 'er een ftierf, voor dat hy het bepaalde getal flagen ontfangen had, wierd hy op koften van 't gemeen begraven; men droeg hem ten grave met een kroon op het hooft, en men rechte hem een ftandbeelt op, dat hem een onfterffelyken naam deed behouden, een eer die een Lacedemonier boven het langfte leven ftelde.

Inwyingen der Luperkalen.

In de Inwyingen der Luperkalen, wier Verborgentheden byna eveneens waren als die van Samothracien, en waar van 't gebruik door de Arkadiers, die Evander volgden, in Italien gebracht was, wierden de vrouwsperfonen ook met lere riemen geflagen. 't Geen Ovidius ons in het twede boek zyner feeftdagen op deze wyze uitdrukt.

Ovidius Faftor.

Juffæ fua terga Puellæ
Pellibus exactis percutienda dabant.

Liet al het vrouwendom met deze ruige repen
Zich op den rugge zwepen.

Hoogv.

De ziel tot een nieuw leven wedergeboren zynde moeft tot den ftaat van volmaaktheid overgaan, betekent in het woord τελετὴ, dat men op deze verborgentheden toepaffe, ter oorzaak van de volmaaktheden die zy geoordeelt wierden te geven, of wel tot welke zy zich verbonden. Deze volmaaktheid beftond in een volkomen ontdoening van alle gevoelige zaken, die men van harten moeft verzaken: een ontbering van het vermaak der zamenwoning, in de eenzaamheid, van de goederen der aarde, door de oef-

Waar in de volmaaktheid beftond.

* *Cicero Tufcul. quæft.* 2. Spartæ pueri ad aram fic verberibus accipiuntur, ut multus e vifceribus fanguis exeat; nonnunquam etiam, utquum ibi effem audiebam, ad necem. Quorum non modo nemo exclamavit unquam, fed ne ingemuit quidem.

oeffening van een vrywillige armoede, aalmoezen vragende en van den altaar levende, volgens de belydenis die men 'er van scheen te doen in de plechtige woorden *de tympano manducavi*: eindelyk men moest de ziel in dezen staat van ongevoeligheid stellen, dat niets ter wereld haar meer aandoen kon. Suidas zegt, niemant kon ingewyd worden, ten zy hy eerst de proef van verscheide pynen had uitgestaan, en wettige getuigenissen gegeven dat hy de volmaakten staat van heiligheid, een volmaakte ongevoeligheid voor alles verkregen had, en zonder hertstochten was. St. Gregorius van Nazianzen spreekt van deze proeven door het staal, door het vuur, enz. die men in de verborgentheden van Mithra onderging; en hy stelt daar vervolgens een schoon voorbeeld van de kristelyke standvastigheid tegen in de perzoon van Markus van Arethusa, een eerwaardigen gryzaart, die zich by de hairen liet slepen, met voeten trappen, in de goten werpen, en die alle soorten van onwaardigheden, die zo schandelyk als gevoelig waren, verdroeg, zonder het minste teken van misnoegen te doen blyken.

Suidas μίθραν.

Greg. Nazianz. Orat. 3. adv. Jul. p. 89.

Deze verscheyde proeven waren als zo vele trappen, waar langs men van de eene tot de ander moest stygen. St. Gregorius de Nazianzener telt 'er maar twaalf, maar andere tot vierentwintig toe, waar in men een onberoerlyke stantvastigheid moest betuigt hebben, om te betonen dat men eindelyk tot dezen staat van volmaakte leerzaamheid gekomen was, dien de gesteltenis van een man vereischte, die te eenemaal ingewyd en tot de gemeenschap der Goden wilde toegelaten worden. Zy waren als een staat van opentlyken oorlog tegen zich zelfs en tegen zyne driften; en 't is misschien om deze reden dat Tertulliaan de Ingewyden tot de Verborgentheden van Mithra de *krygsknechten van Mithra* noemt; maar krygsknechten met wier blindheid hy medelyden heeft, om dat zy onder het Veldteken van den Duivel in het leger der Duisternissen *in castris Tenebrarum* gelyk hy spreekt, streden; en om dat zy, om in de gronden der dwaling onderrecht te worden, zo veel als Bloedgetuigen leerden, en ondertusschen niet als apen van het marteldom waren.

De Verleydende Geest, die de eerste oorzaak van de verbastering van den Godsdienst is, heeft de menschen tot alle soorten van buitensporigheid vervoert, misbruikende den trek zelfs die zy natuurlyk voor de deugt en voor de heldhaftigste dapperheid gevoelen, om het juk te bezwaren dat hy zyn aanbidders opleyde, en ze hier door in den jammerpoel te storten.

Het lot van deze elendige slaven des Satans was zonder twyffel zeer beklaaglyk, dat zy tot zo duren prys in hun verderf liepen. Maar Tertulliaan * heeft wel gelyk gehad den moed van deze arme

Tertull. de Coronâ Milit.

* *Tertull. de Coronâ militis.* Erubescite commilitones ejus, jam non ab ipso judicandi, sed ab ipso Mithræ milite, qui cum initiatur in spelæo, in castris vere Tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi mimus Martyrii, de hinc capiti suo accomodatam, monetur obviâ manu acapite pellere, & in humerum, si forte transferre, dicens Mithramesse coronam suam, atque einde

me verblinde menfchen in de verfchriklyke proeven die zy vrywillig ondergingen; den dwaalweg betredende, tegen de lafheid en de gewaande teerheid der Chriftenen te ftellen, die op de voetpaden der zaligheyd geleyd zynde door een verftandigen en redelyken Godsdienft, die hen ook niets afvergt als 't geen hun krachten dragen kunnen, en met de gezonde reden overeenkomt, evenwel zo veel moeite hebben om zich van de geringfte plichten van den Godsdienft te quyten, en zo dra zy zich het minfte geweld moeten doen, de Eeuwigheid voor niets rekenen. Zekerlyk zal de Duivel, gelyk deze Kerkvader zegt, in den dag des Oordeels veel voordeel op deze laffe Chriftenen hebben, om ze verftomt te maken, door de vergelyking die hy zal maken van het weinige dat zy voor Jefus Chriftus geleden hebben met het gene zyne Aanbidders en zyn Slaven voor hem geleden hebben. Daar zal in der daad geen ander Rechter van noden zyn om ze te verdoemen als een van deze verleyde Slaven.

Verfcheyde trappen in de Inwyingen.

In de Inwydingen waren als verfcheyde trappen, men vorderde alleen, zo 't fchynt, zo ftrenge proeven niet af; maar ook wierd de wetenfchap der Verborgentheden aan allen niet gelykelyk medegedeelt. De Waarzeggers, de Pythoniffen, de Priefters der Afgoden, die ftaats-halven een nader omgang met de Goden moeften hebben, kochten ook hun wetenfchap door ftrenger proeven; de tyd van hun Inwying moeft veel langer zyn; en wanneer zy zelfs ingewyd waren, waren zy tot een ftrenger leven verplicht ter oorzaak van de waardigheid en heiligheid van hun Dienft.

Voor 't overige lieten zy zich alle inwyen. Op zommige plaatzen wydde men de kinderen in, maar het fchynt dat de jaren van manlykheid het meeft vereifcht wierden. De gene die het in dezen tyd verzuimt hadden, lieten niet na het ten minfte voor de dood te doen. De gene die niet ingewyd waren wierden als godloze menfchen aangezien, uit den Tempel van Ceres uitgefloten, en 't was hen op lyfftraffe verboden daar in te komen.

Die in 't geheel niet ingewyd waren wierden voor godloze menfchen aangezien en mochten in den Tempel van Ceres niet komen.

De Oorlog een godsdienftige daad zynde, en waar in men meer gevaar onderworpen is als in de andere ftaten van 't leven, miften de Helden en Oorlogslieden, niet zich te laten Inwyden. Jazon, Kaftor, en Pollux, Herkules enz. wierden in de Verborgentheden der Kabiren ingewyd, gelyk Diodorus van Sicilien ons leert. Deze Schryver zegt dat een van de beweegredenen hunner Inwyingen was, dat zy geloofden in alle gevaren den byftand der Goden nader by te hebben, en dat zy zich vleyden hier te heyliger en te rechtvaardiger door te zyn. Het fchynt zelfs dat men in 't gemeen het harnas niet dorft aanfchieten, zonder zich eerft te hebben laten inwyden.

Gen. 14. *Vf.* 14.

Daar is hierover een plaats in de H. Schrift, die het fchynt te bewyzen; want wanneer Abraham zyn volk verkoor om de overwinnende Koningen van Sodoma te beftryden, zegt de Vulgata dat

de nunquam coronatur, idque in fignum habet & probationem fui, ficubi tentatus fuerit de Sacramento; ftatimque creditur Mithræ miles, fi dejecerit coronam, fi eam in Deo fuo effe dixerit. Agnofcamus ingenia Diaboli, idcirco quædam de divinis affectantis, ut nos de fuorum fide confundat & judicet.

dat hy drie hondert en achtien van zyn eige luiden tot het gevecht uitkoor, *trecentos decem & octo expeditos Vernaciclos*, maar enige andere Overzettingen hebben woorden die op *Initiatos* of ingewyde uitkomen. *Vid. Pa-lyglotta & Bibl. Max. in cap. 14. Gen.*

TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Toepassing van hetgeen van de Inwyingen der Ouden gezegt is op de Amerikanen.

INdien ik de overeenkomst dezer Inwyingen en dezer Verborgentheden der Ouden met de Godsdiensten van Oost-Indien, van Japan en China, of zelfs met die der beschaafde Natien van Amerika, gelyk de Mexikanen en de Peruvianen zyn, te bewyzen had, zou ik een wyd veld hebben om in te weiden; want niets is beter uitgebeelt als de leer der Priesters van Mexiko en Peru, maar voor al als die der Brachmanen, Bonzen en Talapoynen, die ik geloof dat de opvolgers der Egyptiaansche Priesteren, Leerlingen van Isis en Osiris zyn, en die het zekerlyk zyn van de Gymnosofisten der Indien, Bewaarders van de Orgia van Bacchus; niets is beter afgebeeld, zeg ik, als hun leer van de reiniging der Zielen, te eenemaal met de Platonische Denkbeelden overeenkomende; niets is beter uitgebeelt als hun gevoelens rakende de Zon; aangaande de wyze van verzoening door Afwasschingen, door een soort van Biecht, die te gelyk by de Guebren en Perzen, by de Brachmanen, by de Japonezen, by de Siamezen en by de Peruizanen gevonden word; en aangaande de volmaaktheid waar na zy haken door het leyden van een streng en boetvaardig leven, in vasten, onthouding, kuisheid, armoede, tuchtiging en eindelyk in oeffening der Deugden doorgebracht; deugden waar van zy om de waarheid te zeggen niet als de uiterlykheden hebben, maar die in deze uiterlykheden een bewys van een gants heiligen oorsprong zyn. Men schept vermaak in de Schryvers, die 'er van gesproken hebben, te lezen, op wat wyze de jeugt in de scholen der Bonzen ingewyd wierd. Te Mexiko waren 'er gemenehuizen voor mannen en vrouwen, waar in de jonge dochters van de eenekant, en de vryers van de andere, zonder uitzondering een jaar lang onderwezen wierden, en zo een strenge en straffe levenswyze hielden, dat geen Monnik in Europa zyn proef jaren met de hunne vergelyken kan.

Maar van de Wilden te spreken hebbende, by wien, na het vooroordeel dat men heeft, geen godsdienst is, en daar in der daad in schyn weinig godsdienst te vinden is, valt het my veel moejelyker deze overeenkomsten in hun Zeden en Gewoontens aan te wyzen. Ik zal evenwel niet nalaten 'er hier eenige klare trekken van aan te voeren.

Eer ik van de Irokezen en Huronnen spreek, ga ik van de Natien beginnen, die het minste van haar oude gebruiken verloren hebben, of van wie de Reysbeschryvers de gewoontens verzamelt hebben, eer zy die te enemaal hadden laten varen. Ik zal byna niets anders doen als de woorden van myn Schryvers aan te halen, waar over ik my zal vergenoegen eenige aanmerkingen te maken.

De Schryver van de Historie van Virginien geeft ons de volmaakste *Histoir. de Virg.*

traduite de l'Anglois imprimée à Orleans 1707.

Inwyingen der Noorder Amerikanen.

maakste kennis van 't geen hierontrent onder de Wilden van Noorder Amerika gepleegt wierd, en helpt ons 't best op 't spoor om een vergelyking daar van met de Inwyingen der ouden te maken.

„ De Indianen hebben Altaren en plaatzen tot de Offeranden „ geschikt. Men zegt zelfs dat zy zomtyds jonge kinderen offeren, maar zy loochenen het, en beweren dat zy ze niet van de „ menschelyke zamenleving afzonderen, als om ze den dienst van „ hun God toe te wyden. Smith geeft ons de Beschryving van „ een dezer Offeranden, die in zyn tyd gepleegt wierd; op het „ verhaal van eenige personen, die 'er ooggetuigen van waren. Zie hier wat hy 'er van zegt.

„ Zy beschilderden vyftien jongelingen van de welgemaaktste, „ die niet boven de 12 of 15 jaren oud waren, met wit; en na ze „ na buiten geleyd te hebben, bracht het volk den gantschen morgen met rontom hen te dansen en te zingen, met schellen van „ slangen in de hand, door. 's Achtermiddags plaatsten zy ze alle „ vyftien onder een boom, en men maakte onder hen een dubbele „ haag van luiden uit, die met kleine aan elkander gebonden riedjes gewapent waren. Dan koos men vyf jongelingen uit, die „ beurt om beurt een van deze jongemaats gingen afhalen, hem „ dwars door de haag geleyden, en hem op hun eigen kosten en „ met een wonderlyke verduldigheid van de rottingslagen, die „ men als hagel en zand op hen deed neervallen, bevryden. Gedurende deze wrede oeffening huilden de arme moeders snot en „ quyl, en maakten matten, huiden, mos en droog hout klaar, „ om tot de lykstaatsy van hare kinderen te dienen. Na dat deze „ jongemaats dus door de spitsroeden gelopen hadden, haalde men „ den boom verwoed omver, hakte den stam en de takken instukken, men maakte 'er kransen van om ze te kronen, en men vercierde hun hair met deszelfs bladeren.

„ Myn getuigen konden niet zien wat men met deze kinderen „ deed; maar men wierp ze op elkander in een valey, als of zy dood „ waren, en men vierde een groot gastmaal voor al het gezelschap.

„ De Werowans (dat is te zeggen de Priester) na het oogmerk „ van deze Offerande gevraagt, antwoordde dat deze kinderen niet „ dood waren maar dat de Okée of de Duivel het bloed uit de „ linker tepel van die genen zoog, die hem ten deel vielen, tot dat „ zy dood waren; dat de vyf jongelingen de anderen in de Woestyne negen maanden lang bewaarden; dat gedurende dezen tyd „ zy met niemant mochten omgaan, en dat men uit hun getal hun „ Priesters en Waarzeggers koos. (*Hier eindigt het verhaal van „ Kapteyn Smith*).

„ Ik weet niet, vaart de Schryver voort, of Kapteyn Smith in „ dit verhaal qualyk onderrecht geweest is, noch of dit sprookje „ van Oké, die het bloed uit de linker tepel zuigt, een list is van „ den Geneesheer of Priester, die altyd Geneesheer met een is, „ om zyn goeden naam te redden, zo 'er by geval een van deze „ kinderen onder zyn tucht te sterven komt. Maar ik zou dit laatste eer geloven als die schone Roman van den Oké, ten minsten de

„ de geſchiedenis van Kapteyn Smith ſchynt niet anders als een „ voorbeeld van hun *hujcanawering* (dit woord heeft de zelfde „ betekenis als *Inwying*) te zyn, en hy is niet vergiſt ontrent ee- „ nige omſtandigheden, als om dat deze plechtigheid hem toen te „ enemaal onbekent was.

„ Men pleegt dit werk gemeenlyk maar eens in veertien of zeſ- „ tien jaren, ten zy hun jongelingen zich meermalen in ſtaat be- „ vinden, om daar in toegelaten te worden. Het is een tucht die „ alle hunne jonge luiden moeten ondergaan, voor dat zy in 't ge- „ tal der Helden of *Cocharouſen* van de Natie aangenomen worden, „ in plaats dat zo men Kapteyn Smith geloven moet, zy niet af- „ gezondert wierden als om de Prieſterlyke Order te vervullen. Zie hier hoe men *huſcanaweert*.

„ De Gouverneurs van de ſtad verkiezen de welgemaaktſte en „ levendigſte jongelingen die 'er zyn, en die enig goed door hun „ tochten en met jagen verzamelt hebben, om *gehuſcanaweert* te „ worden; zo dat die gene die deze proef weigeren te ondergaan „ niet langer onder hun landslui zouden durven blyven wonen. Men „ recht in 't eerſt enige van deze gekke plechtigheden aan, die de „ Kapteyn Smith verhaalt heeft, maar de voornaamſte is de afzon- „ dering van deze jongelingen in 't boſch, daar men ze enige maan- „ den opſluit zonder dat zy enig gezelſchap hebben, noch ander „ voedzel als een gekookte drank van eenige kruiden nuttigen, „ die de herſſens ontſtellen. In der daad deze drank, die zy *Wi- „ ſokkan* noemen, by de ſtrengheid van hun tucht gevoegt, maakt „ hen ſtapel gek, en in dezen droevigen ſtaat volharden zy 18 of „ 20. dagen; men bewaartze in een ſterke beſlote plaats, die ex- „ pres tot dit gebruik gemaakt is, en waar van ik 'er een in 't „ jaar 1694 zag, die de Indianen van *Paumäunkie* toebehoorde. „ Zy had de gedaante van een zuikerbrood, en was van alle kan- „ ten tralies gewyze open, om doorſpeling aan de lucht te geven. „ 't Was noch geen maand geleden dat dertien jongelingen daar in „ *Gehuſcanaweert* waren, en dat men ze in vryheid geſtelt had; „ daarenboven verhaalt men by deze gelegenheid, dat deze elen- „ dige bloeden zo veel water uit den ſtroom Lethe drinken, dat „ zy daar door het geheugen van alle zaken, van hun vrienden, „ van hun goed en zelfs van hun ſpraak verliezen. Wanneer de „ Geneesheren vinden dat zy genoeg van deze *Wiſokkan* gedron- „ ken hebben, verminderen zy 'er allengsjes de doſis van, tot „ dat zy ze weer tot hun vorig verſtand gebragt hebben. Maar „ eer zy te eenemaal herſtelt zyn, geleiden zy ze in hun verſchey- „ de ſteden. Na een zo wrede pyniging uitgeſtaan te hebben, „ durven deze jongelingen niet zeggen dat zy van de minſte zaak „ geheugen hebben, uit vrees dat men ze andermaal mocht *Huſca- „ naweren*; en dan is de handeling zo ruw, dat 'er weinig het le- „ ven afbrengen.

„ Zy moeten ſtom en doof woorden, en alles weer van nieuws „ aan leren. Ik weet niet of hun vergetelheid gemaakt of we- „ zentlyk is, maar het is zeker dat zy niets willen kennen van 't „ geen zy eertyds geweten hebben, en dat hun Wachters hen ver-

zellen

„ zellen, tot dat zy alles weer van nieuws aan geleert hebben.
„ Dus beginnen ze weer te leven, na eenigermaten dood te zyn
„ geweest, en worden mannen, vergetende dat zy ooit kinderen
„ geweest zyn Zo iemand onder hen in deze wrede oeffening
„ komt te sterven, beeld ik my in dat dan de fabel van Oké, die
„ Smith verhaalt, tot een verschoning dient, om het te verber-
„ gen; want, zegt hy, Oké moest die gene hebben die hem ten
„ deele vielen, en men zeyde dat deze opgeoffert waren geweest.

„ Myn gissing is zo veel te waarschynelyker, om dat ik vast en
„ zeker weet, dat Oké aan deze *husçanawéring* altyd geen deel
„ heeft. Inderdaad zo de Indianen van Paumaunkie geen twee van
„ hun jongelingen van deze wrede plechtigheid, die zy in 't jaar
„ 1694 oeffenden, weerom brachten; van de andere kant brach-
„ ten de Appamatukken (voor dezen een machtige Natie, maar
„ die hedendaags zeer verzwakt is) al de jeugt die zy in 1690 in
„ deze schriklyke Leer gezonden hadden, weder te rug.

„ De moeite die de Oppaliers van deze jonge luiden aanwenden
„ is zo groot, en zy moeten alles gedurende deze strenge tucht
„ zo heilig verholen houden, dat zich wel van dit ampt te quyten
„ een zaak is die de grootste beloning verdient, en het zekerste
„ middel om tot de grootste bedieningen van 't land te raken, zo
„ dra die vergeven worden; maar ook kunnen zy vasten staat ma-
„ ken van haast na de andere wereld verzonden te zullen worden,
„ zo zy door lichtvaardigheid of achteloosheid het minste in hun
„ plicht misten.

„ Daarenboven heb ik aangemerkt, dat die gene die men in myn
„ tyd *gehusçanaweert* had, schone welgemaakte jongelingen wa-
„ ren, vol vuur, van vyftien tot twintig of vyfentwintig jaren oud
„ en die voor ryk te boek stonden. Dit deed my in 't eerst ge-
„ loven dat de oude luiden dezen vond bedacht hadden, om zich
„ van de goederen der jeugt meester te maken, nademaal zy in
„ der daad dezelve onder zich omdelen, of zy schikken ze tot ee-
„ nig algemeen gebruik, en deze jongelingen zyn genoodzaakt op
„ nieuws hun fortuin te zoeken.

„ De Indianen betuigen een afkeer van dit gevoelen te hebben,
„ en zy beweren dat men een zo hevig geneesmiddel niet in 't werk
„ stelt, als om de jeugt van de quade indrukzelen der kindsheid te
„ verlossen en van alle de vooroordelen die zy aanneemt, voor dat
„ haar reden werken kan. Zy houden staande, dat dan in volle
„ vryheid gestelt zynde om de wetten der natuur te volgen, zy geen
„ gevaar meer lopen door de gewoonte of de opvoeding verleyd
„ te worden, en dat zy beter in staat zyn om oneenzydig gerech-
„ tigheid te plegen, zonder enige acht op de Vrindschap of Bloed-
„ verwantschap te slaan.

Aanmerkingen van onzen Schryver over dit verhaal.

De toepassing van het geen in den grond van deze vertelling besloten legt, is, gelyk ik reeds hierboven gezegt heb, zo natuurlyk en gemaklyk, dat ik geloof dat ik die den lezer zelfs moet laten maken.

Alleen zal ik zeggen dat de Schryver ons, onder deze Wilden, Steden, Gouverneurs, grote ampten, en grote goederen verbeeldende,

dende, ver van het denkbeeld afwykt, dat men 'er van geven moest, nademaal hun steden niet anders als elendige Vlekken zyn; hun Gouverneurs, Hoofden, die weinig van 't overige volk verschillen, en hun grote goederen niet anders als een algemene armoede, die overal uitblinkt.

Daarenboven, zo het een algemene wet is dat zy alle zonder uitzondering *gebuscanaweert* of ingewyd moeten worden, gelyk hy het zegt, spreekt hy dan zich zelven niet tegen met te verzekeren dat de Gouverneurs de welgemaaktste en de rykste kiezen? Hy kon zich ook vergist hebben, verwarrende het verhaal van Kapteyn Smith, waar in van een plechtigheid gesproken word, dewelke niet als die gene raakte, die geschikt waren om de Priester order te vervullen, met het zyne. Want schoon de wet van Inwying algemeen is, kan 'er zeer wel en moet 'er zelfs eenig onderscheyd zyn volgens de verscheyde staten der Ingewyden, gelyk 'er onder de Karaïben gevonden wierd, onder wier naam ik al de Wilde volkeren van het zuider Amerika begryp, wier zeden overal zeer wel met elkander overeenkomen, en in zeer weinig zaken verschillen.

EENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen der Karaïben.

MEn vind voetstappen van Inwyingen onder de Karaïben, die van zeer streng vasten en andere zeer moejelyke proeven verzelt zyn voor jonge dochters en vryers die tot huwbare jaren komen, zwaar om uit te staan: wederom andere om een jongman onder de krygslieden te stellen, om een krygsman tot den rang van een Kapteyn te doen overgaan; tot aanstelling van een Generaal, en tot de Inwying der Priesteren. 't Is verdrietig dat de Schryvers ons van alle deze zaken niet als een plomp en onvolmaakt verhaal gegeven hebben. Men laat niet na daar een teken van godsdienst in te ontdekken: maar daar evenwel niet als een ydele schaduw meer van overig is.

Ik heb reeds van de zuiveringen der vrouwen ten tyden van hare maandstonden gesproken, en ik heb reeds te verstaan gegeven dat wanneer haar dat ten eersten male overkomt, zy begonnen de proeven der Inwyingen te ondergaan. Thevet, die zelfs getuige geweest is van alle deze proeven, geeft ons een omstandig verhaal van het geen 'er in deze gelegentheid onder de volkeren van Brazilien omgaat. Ik zal hier het wezentlykste daar van aanroeren.

Thevet, Cosmog. Unw. Tom 2. liv. 21. p. 946.

Inwyving der volwassene vryesters in Brazilien.

't Is niet zonder oorzaak, zegt hy, dat men aan deze eerste zuivering een naam gegeven heeft, die *gebeurde vrees* betekent, want de meisjes hebben waarlyk gelyk dat zy voor dit vreeslyk ogenblik schromen, dat als de leus van een ware marteling voor haar is. Men maakt dan een aanvang met haar de hairen af te branden, of het met een vis-tand af te snyden, zo dicht by 't hooft als het mooglyk is. Daar na doet men ze op een platten steen staan, die hun voor een key dient om hun porceleyn te werken, en om de groene stenen, daar deze Natien veel cieraden af maken, te polysten;

ſten ; en met een tand van een Akouti ſnyd men haar het vleeſch van boven de ſchouders tot den rug toe op, makende een dwars kruis, en verſcheyde andere kerven, zo dat 'er het bloed van alle kanten afſtroomt. Men merkt aan haar tande-knarſſingen en verſcheyde wringingen van 't lyf wel wat pyn deze arme vryſters gevoelen, maar de ſchaamte weerhoudze, en niemand geeft een enkele ſchreeuw. Daar na wryft men alle deze wonden met aſch van wilde kauwoerden, die niet minder byt als buskruid of ſalpeter, zo dat de littekens nooit vergaan; waar na men haar de armen en het gantſche lichaam met een katoenen draad vaſt bind; men hangt haar de tanden van een zeker dier om den hals; en men legt ze in haar Hamakken, zo wel toegebakert dat niemand ze zien kan. Zy zyn ten minſte drie volkomen dagen eer zy 'er kunnen uitkomen, en brengen al dezen tyd zonder ſpreken, eten of drinken door.

Deze drie dagen verlopen zynde laat menze uit haar Hamak omze te ontbinden, en men doet haar op de zelfde key ſtaan, waar op men haar de eerſtemaal gekerft heeft, op dat zy in 't eerſt met de voeten niet aan de aarde raken; van daar wordenze weer in haar bed gelegt, daar zy met enige gekookte kruiden en een weinig meel en water gevoed worden, zonder dat zy enige andere ſpyze of drank durven nuttigen. In dezen ſtaat blyven zy tot de twede zuivering', waarna men haar de overige delen van 't ligchaam van 't hooft tot de voeten toe doorkerft, op een noch wreder wyze als de eerſte maal.

Men legt ze op nieuw in haar Hamak, daar zy om de waarheid te zeggen, gedurende de twede maand wat zachter gehandelt worden, en zo ſtrenge vaſten niet houden, maar zy mogen noch niet uit haar hut gaan of met iemand ſpreken, en houden zich met ſpinnen en katoen pluizen bezig. De derde maant vryft men ze met een zwarte verf, van de oly van Jenipat gemaakt, en zy beginnen uit te gaan na 't veld.

Thevet Coſmog. Univ. tom. 2. lib. 21. p. 913. 918.

Schoon Thevet van geen onderwyzing ſpreekt, is het evenwel waarſchynelyk dat men ze gedurende dien tyd in de gronden van haar valſſchen Godsdienſt onderrecht. Deze Schryver voegt 'er by, dat een oude Portugies, die onder die gene was die het eerſt dit land ontdekt hadden, hem gezegt had, dat hy deze Volkeren getracht had deze bygelovigheid te ontnemen, maar dat de Pagés of Wicchelaren om raad gevraagt zynde, zich daar ſterk had tegen aangekant, zeggende, dat zo zy deze gewoonte nalieten te onderhouden, *Maire Monan* hen alle zou doen omkomen. *Maire Monan* is de naam dien zy aan een Wezen geven, waar aan zy by na dezelfde volmaaktheden toeſchryven, die wy aan God geven; dat na hun zeggen, noch begin noch einde heeft, die de Hemel en Aarde en alles geſchapen heeft, maar die vleeſch geworden is en in een kind verandert, om door zyn leringen de noodzakelykheid van zyn volk te verlichten.

Maire Monan de naam van den opperſten God van Brazilien.

Thevet, Coſmog. Univ. liv. 23. ch. 1. p. 1004.

De zelfde Schryver ſpreekt van een andere Godsdienſtige plechtigheid, die te Florida in gebruik was, en die van den zelfden aart ſchynt te zyn en de jonge dochters op dezelfde wyze te raken.

De

„ De Floridianen, zegt hy, hebben feesten die zy op zekere
„ tyden met zeer vremde plechtigheden vieren. De plaats daar het
„ feest geviert word, is een groot rond ruim, dicht by 's Konings
„ huis, waar uit die gene die tot deze plechtigheid afgezonden zyn
„ met vele verven geschildert, en bepluimt voor den dag komen,
„ en na de gezegde plaats trekken. Alwaar aangekomen zynde,
„ zy zich op order rangeren, en drie andere volgen, die van hen
„ zo in verwen als wyzen van doen verschillen. Ieder van deze
„ drie wanneer zy op 't midden van 't ronde vlak komen,
„ welke danssende en zeer erbarmlyk zingende, van de an-
„ dere, die hun antwoorden, gevolgt worden. Maar na dat
„ zy gezongen en gedanst en deze ronde plaats driemaal omgelo-
„ pen hebben, zetten zy het op een rekken door 't midden der
„ dichte bosschen, als tomeloze paarden; dan verslyten de Vrou-
„ wen het overige van den dag met zo en deerlyk getier en gejam-
„ mer, dat het 'er over heen is, en in die woede pakken zy de ar-
„ men der jonge dochters aan, die zy met scherpe mosselschelpen
„ doorkerven, zo dat 'er het bloed by neer loopt, dat zy met een
„ tak van een boom in de lucht spatten, roepende tot driemaal
„ toe, *Hé Toya? Toya, Toya.*

„ Deze drie die het feest beginnen worden *Jaonas* genaamt, en
„ zyn als de Priesters of Offeraars, daar zy geloof aan geven, ten
„ dele, om dat zy van afkomst tot de Offeranden geschikt zyn,
„ en ten delen ook om dat zy zulke schrandere Toveraars zyn,
„ dat wanneer 'er iets verloren is het ten eerste door hun middel
„ weerom gevonden word. Na 't verloop van twe dagen komen
„ die gene die in de bosschen gevlucht waren weer te voorschyn,
„ en op dezelfde plaats weer gekomen te zyn, beginnen zy lucht-
„ hartig te danssen en hun Vaders te verblyden, die om hun te
„ hogen ouderdom of wel om hun natuurlyke onpassykheid niet op
„ dit feest genodigt zyn. De danssen ge-eindigt zynde vallen zy
„ met zo veel gretigheid aan 't eten, dat zy de spys eer schynen
„ te verslinden als te kaauwen; om dat zy op den feestdag noch
„ op de twe volgende dagen, die zy in de bosschen doorbrengen,
„ noch eten noch drinken.

Jean de Leri spreekt in 't hondert van deze wrede kervingen die men in Brazilien de jonge dochters, die huwbaar worden, aandoet. daar hy zelfs ooggetuige van geweest is; maar hebbende de reden van godsdienst niet gemerkt, die het begin en de oorsprong van deze plechtigheid is, beeld hy zich in dat het als een natuurlyk hulpmiddel in 't werk gestelt word, om haar te enemaal van deze soorten van ongemakken te verlossen, waar toe het schynt uitgevonden te zyn. Maar hy is hier ontrent vergist, en hebbende de ware reden niet kunnen gissen, heeft hy 'er een verzonnen, die zelfs niet eens waarschynelyk is. *Leri; Hist. du Bresil, ch. 17.*

Als de dochters der Karaïben op de Antilles huwbaar worden, doet men haar ook de brozen of schoeisels aan, 't geen een ware straf voor haar is, en doorboort haar zo wel als de jongens de oren. Ik heb de omstandigheden van deze plechtigheid in een Handschrift van een Jezuiet gezien, die een Zendeling op de Eylanden ge-

 weest

weeſt was, maar dit Handſchrift niet weer hebbende kunnen krygen, toen ik 'er een uittrekzel uit heb willen maken, kan ik 'er niets meer van zeggen.

Rochefort, Hiſt. Morale des Antilles, p. 108.

De Hr. Rochefort geeft het volgende verhaal van de wyze van een jongman in den krygsdienſt te nemen.

TWEEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyving van een Krygsknecht.

„ VOor dat de jonge luiden in den rang van die gene die ten „ oorlog mogen trekken aangenomen zyn, moeten zy in tegenwoordigheid van alle hun vrinden en magen, die genodigt „ worden om deze plechtigheid by te wonen, tot krygsknechten „ verklaart worden. Zie hier dan de order die zy in deze gelegentheden volgen. De Vader die voorheen de Vergadering beroepen heeft, doet zyn zoon op een klein ſtoeltje, dat in 't midden van zyn Hut of karbet geplaatſt is, neer zitten, en na hen „ in korte woorden al de plichten van een edelmoedig Karaïbiſch „ Krygsknecht voor gehouden te hebben, en hem te hebben doen „ beloven dat hy nooit iets zal aanvangen dat den roem zyner „ Voorzaten zou kunnen bezoedelen, en dat hy met al zyn vermogen de oude wrokken van hunne Natie zal wreken, neemt hy „ een zekeren roofvogel, die zy in hun taal *Mansfenis* noemen, „ en die langen tyd te voren tot dit gebruik by de hand is, by de „ poten, en hy geeft 'er zyn zoon verſcheyde ſlagen meê, tot dat „ de vogel dood is, en zyn hooft te eenemaal verplettert. Na deze ruwe behandeling, die den jongeling gants bedwelmt maakt, „ vlymt hy hem het gantſche lyf met de tand van een Acouti op, „ en om de wonden die hy gemaakt heeft te genezen, dompelt hy „ den Vogel in gepepert water, en wryft 'er onbeſchoft deze „ quetſuren mee, 't geen den gewonden een zeer hevige en ſcherpe pyn veroorzaakt, maar hy moet dit alles met een luchtig „ hart uitſtaan, zonder den mond eens te vertrekken of enige pyn „ te betuigen. Daar na doet men hem het hart van dezen Vogel „ opeten, en om deze plechtigheid te beſluiten, legt men hem in „ een hangmat, daar hy zo lang als hy is uitgeſtrekt in moet blyven leggen, tot dat zyn krachten door 't vaſten byna uitgeput „ zyn: waarna hy van ieder een voor Soldaat erkent word, hy „ kan zich in al de Vergaderingen van de Karbet laten vinden, en „ de anderen in alle de Oorlogen, die zy tegen hun vyanden ondernemen volgen.

Liv. 3. chap. 10. p. 376.

De Hr. Biet in zyn tocht van Frankryk dat onder de Linie legt op het Eyland Kayenne in 't jaar 1652 ſpreekt dus van de Wyze van een Kapteyn onder de Galibis, die de Karaïben van 't vaſte land zyn, te maken.

DRIEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwying van een Kaptein.

„ VOor eerſt komt die gene die Kapteyn wil gemaakt worden „ eerſt in zyn hut, met een rondas op zyn hooft, ſlaande de „ ogen ter aarde, zonder iemand aan te zien of een woord te ſpre-

„ ſpreken, en zonder iets aan zyn vrouw of kinders te la-
„ ten blyken. Hy zet zich in een hoek van de tent ter neer, tot
„ dat men een kleine verſchanſſing rontom hem maakt als een ge-
„ vangenis, daar hy zich qualyk in kan verroeren. Men hangt
„ zyn bed boven tegen de hut aan, op dat hy tegen niemand ſpre-
„ ke. Hy komt 'er niet uit als om zyn gevoeg te doen en om de
„ moejelyke proeven te ondergaan, die hem de andere kapteyns,
„ zyn geburen, doen gevoelen.

„ Ten tweden doet men hem 6 weken lang zeer ſtreng vaſten,
„ dat de Chriſtenen naauwlyks om de liefde van God zouden
„ doen. Men geeft hen niet als een weinig gekookte geerſt, en
„ zeer weinig kaſſouw, waar van hy niet als het binnenſte eet.
„ Gedurende dezen tyd komen hem de buur-kapteins 's morgens
„ en 's avonds bezoeken, zy doen hem voor hen komen, vertonen
„ hem met hun natuurlyke welſprekentheid, dat zo hy een roem-
„ ryk kaptein wil worden, waar na hy verlangt, hy moedig moet
„ zyn, en zich edelmoedig in al de ontmoetingen met zyn vyan-
„ den gedragen; dat hy geen gevaar moet ontzien om de eer van
„ de Natie op te houden, en om wraak te nemen van die gene,
„ die niet nalaten hen te mishandelen, wanneer zy hen in den oor-
„ log gevangen hebben, enz.

„ Deze Aanſpraak, die hy met gedult heeft aangehoort, geein-
„ digt zynde, doet men hem gevoelen hoe veel hy lyden zou, zo
„ hy door hun vyanden gevangen wierd, door 't middel van de
„ ſlagen die ze hem op ſtaande voet geven. Hy ſtaat in 't midden
„ van de Karbet overend, met de handen op 't hooft. Ieder kap-
„ tein geeft hem drie of vier ſlagen met een zweep, die zo groot
„ is als die van een koetzier. Zy is van wortels van palmbomen
„ gemaakt, de jonge luiden maken die gedurende dien tyd. Hy
„ krygt niet meer als drie ſlagen met ieder zweep, zo dat ieder
„ kaptein 'er een moet hebben, en dus heeft men 'er vele nodig.
„ Dit doet men zes weken lang tweemaal 's daags. Men ſlaat hem
„ op drie plaatzen van zyn lichaam, de eerſte ſlag op de borſt, de
„ twede midden op den buik, en de derde rontom de dyen; en
„ nademaal deze ſlagen met veel geweld en uit alle macht gegeven
„ worden, knypt ieder ſlag om het ganſche lichaam, en doet 'er
„ het bloed met grote droppels uitgudzen; gedurende al dezen tyd
„ mag de arme bloed zich niet verroeren, noch laten blyken dat hy
„ eenige pyn gevoelt. Zo de kapteins ſterk in getal zyn, komen
„ 'er zo veel friſſche armen te werk, die nieuwe krachten hebben
„ om hem gruwelyke pynen aan te doen. Na zo gehandelt te zyn
„ gaat hy in zyn bed kruipen, daar men al de zwepen, daar hy
„ mee gegeeſſelt is, tot teken van zyn zegepraal boven op legt.

„ De zes weken van deze eerſte en zeer ruwe proef, waar in hy
„ een verwonderenswaardige ſtantvaſtigheid heeft laten blyken,
„ voorby zynde, bereyd men hem een andere; die bequaam is om
„ den ſterkſten te doen ſterven. Om hem deze proef te doen onder-
„ gaan, recht men een groot drink gelag aan, waar toe op den ge-
„ zetten dag al de hoofden van de landſtreek met hun toeruſting
„ komen, alle op nieuw geſchildert en wel opgeſmukt. Zy ſtygen

„ voor de woning af. Alle in 't gezicht van de hut gekomen zyn-
„ de, zetten zy zich in de ſtruiken of ſtruellen ter neder, daar zy
„ alle te gelyk een ſchriklyk geſchreeuw en gehuil maken, dan tre-
„ denze in de hut, hebbende alle den pyl op den boog gezet. Zy
„ gaan den nieuwen Kapteyn halen, die reeds uitgeteert is door de
„ ſtrenge vaſten die men hem heeft doen ondergaan, en de geeſ-
„ ſelſlagen die men hem heeft doen gevoelen. Zy dragen hem met
„ bed met al, dat zy aan twe bomen vaſt maken, en waar uit zy
„ hem doen opſtaan. Men ſpreekt hem moed in 't lyf, gelyk in 't
„ begin, en om te beproeven of hy dapper zyn zal, geeft ieder
„ een der Hoofden hem een ſlag met de zweep uit al zyn macht.
„ Hy begeeft zich neer te bed, en men verzamelt een hopen zeer
„ ſterke en ſtinkende kruiden, die zy rontom zyn bed leggen.
„ Men ſteekt 'er den brand in, doch zo dat het hem niet raken kan,
„ hoewel hy 'er alleen al de hitte van gevoelt. De rook van
„ deze ſtinkende kruiden met de hitte van 't vuur doet hem elen-
„ dige qualen uitſtaan, hy is half gek in zyn bed, daar hy al in blyft
„ leggen, hy valt 'er in zo grote ſlaauwtens dat men zou zeggen
„ dat hy dood was. Wanneer men hem in dezen ſtaat ziet, geeft
„ men hem te drinken om hem weer te doen bekomen. Bekomen
„ zynde vermaant men hem op een nieuw om moedig te zyn,
„ men verdubbelt zyn vuur, dat langen tyd duurt.

„ Onderwyl dat hy al deze qualen moet lyden, vreten en zuipen
„ de anderen als varkens, en hem eindelyk na aan zyn end zien-
„ de, gebruiken zy een vremd middel om hem weer te doen be-
„ komen. Zy maken hem een halsband en een gordel van palm-
„ boom, daar zy grote zwarte mieren in zetten, waar van eene
„ ſteek genoeg is om de pyn drie of vier uren te doen gevoelen.
„ Men doet hem dezen halsband en gordel om, die hem haaſt weer
„ doen tot zyn zelven komen, ter oorzaak van de gruwelyke ſmar-
„ ten dieze hem veroorzaken. Hy ſtaat op, en overend ſtaande
„ giet men hem een vles vol *Palinot* dat een van hun dranken is,
„ door een *Manaré* of zeef op 't hooft. Flux gaat hy zich in de
„ naaſte fontein of rivier waſſchen, en weer in zyn hut gegaan
„ zynde, gaat hy weer op nieuw in een afgezonderden hoek zit-
„ ten, en op dat al de kinderen van de hut en al de gene die daar
„ in behoren, deze plechtigheid heugen mogen, geeſſelt men hen
„ alle zonder onderſcheyd, zonder zelfs de Vrouwen, zo zy 't
„ niet gaauw op een lopen zetten, te ontzien.

„ Men doet hem een nieuwe doch niet zo ſtrenge vaſten als de
„ eerſte was beginnen; van de een of de ander Kapteyn van zyn
„ buren, draagt zorg van enige kleine vogels voor hem te doden.
„ De tyd van dit vaſten geeindigt zynde, word hy tot Kaptein uit-
„ geroepen, men langt hem een gants nieuwen boog en pylen,
„ met alles wat hy nodig heeft.

Dit is evenwel noch maar een minder kapteyn, want om een groot Opperhooft te worden, zyn 'er noch veel ſtrenger proeven, die de Heer Biet niet geweten heeft, die de Heer Rochefort maar even heeft aangeroert, en die ik uit de brieven van Vader de la Neuville, een Jezuit, gehaalt heb, die eenigen tyd op het Ey-
land

Lettre du P. de la Neuville, Memoi.

14.

land van Cayenne in de nabuurschap dezer Volkeren gewoont hebbende, gelegentheid gehad heeft om goede berichten van hun Zeden te krygen. Zie hier wat hy 'er van zegt. *rer de Trevoux, Mars 1723.*

VIERENTWINGSTE HOOFTSTUK.

„ DE Regering der Gayanezen is eenhoofdig. Zy hebben maar „ een Opperhooft, dien zy blindelings gehoorzamen. 't Is „ gemeenlyk de oudste van de Natie dien men daar toe verkiest, „ zo hy anderfins al de nodige hoedanigheden heeft om deze waar„ digheid staande te houden, dat is te zeggen, zo hy moed, „ kracht, behendigheid heeft; zo hy werkzaam, handig, matig, „ verduldig is, ryk in vonden en krygslisten; eindelyk zo hy het „ land kent, en de wegen weet die na alle de Natien geleyden. In„ dien de oudste deze hoedanigheden ontbeert, verkiezen zy een „ ander, dien zy op een strenge proef stellen, om verzekert te „ zyn dat hy zodanig is als zy hem begeren. Zy maken in 't eerst „ een begin met hem meer als negen maanden op een zeer strenge „ wyze te doen vasten, gevende hem dagelyks niet meer geers, „ als hy in zyn hand houden kan. Zy doen hem schriklyke zware „ pakken dragen; zy dwingem hem byna alle de nachten aan den „ ingang van de karbet schildwacht te houden. Zy zenden luiden „ om te verspieden uit, na de naburige Natien; daarna wanneer „ die weerom gekomen zyn, dwingen zy den Pretendent de voet„ stappen van deze afgezondene te volgen, om al de wegen te le„ ren kennen. Daar is geen grenspaal of eenigsins bekende fon„ teyn, of hy moet weten waar die gelegen is, gereed zynde om „ daar een bewys van te geven, met daar op het eerste bevel een „ gebroken tak na toe te brengen. Eindelyk hy moet de natuur„ lyke Beschryving van zyn gantsche land in 't hooft hebben. Om „ hem aan de pyn te doen gewennen, begraaft men hem zomtyds „ tot den middel toe in een nest dat vol is van deze grote mieren, „ waar van het steken een koorts van 24 uren aan de Franschen „ geeft, en men laat hem daar een geruimen tyd in; anders ver„ noegt men zich drie of vierhondert dezer mieren in bladeren te „ wimpelen, zo dat het hooft van de eene kant, en het lichaam „ van de andere daar uitkomt; men naait al deze levendige blade„ ren, tot halsbanden, armringen, gordels, kousfebanden en kro„ nen aan malkander, waar mêe men den nieuwen Koning op„ schikt, men kan gissen met wat pyn. Zo maakt men hem tot „ de koninglyke waardigheid bequaam. *Inwyingvan een Kaptein Generaal.*

„ Wanneer men hem genoeg beproeft acht, viert men de in„ wying op deze wyze. De gantsche Natie by een vergadert zyn„ de gaat den Pretendent zoeken, die een myl of verder onder „ bladeren verborgen is, als om te kennen te geven dat hy de „ Eerstaaten vlied; of wel, gelyk my twe dezer Koningen ge„ zegt hebben, om hem te doen verstaan dat men hem uit het stof „ gehaalt heeft, om hem op den troon te verheffen; 't geen door „ een andere plechtigheid bevestigt word: want ieder een van de „ bystanders gaat op de maat hem den voet op 't hooft zetten,

waar

„ waar na men hem doet opſtaan, en zy vallen alle voor hem neer, „ en werpen hun pylen en bogen aan zyn voeten. De Koning zet „ op zyn beurt den voet op het hooft zyner onderzaten ; dan geleid men hem in zegepraal weer na de Karbet, daar hy een groot „ gaſtmaal door de vrouwen bereid vind. Voor 't eeten moet hy „ noch een proef van zyn behendigheid geven, ſchietende een pyl „ in een kopje van de grootte van een ey, dat boven op 't dak „ vaſt gemaakt is. Dit gedaan zynde dient hem ieder vrouw een „ kopje *Ouicou* voor, die hy gedwongen is uit te drinken, om te „ betonen dat hy zo veel kracht heeſt om te drinken als dertig „ mans, gelyk hy krachts genoeg gehad heeft om zich dertig dagen lang met het voedzel te behelpen, dat een man gemaklyk „ in een dag op zou mogen. Nademaal hy genoodzaakt is dikwils te braken, gelykt dit maal eer na een harde pyniging als na „ een feſtyn. Voor 't overige volgen zyn onderdanen hem getrouwlyk na, en houden niet op van eten en drinken voor dat al „ de voorraad op is.

„ De plechtigheid geeindigt zynde, word de nieuwe Kapteyn „ geoordeelt volle macht en een volſtrekt gezag over de Natie te „ vieren, die langer niets als op zyn bevelen en door zyn beweging doet. Hy maakt Vrede en Oorlog na zyn welgevallen. „ enz.

Men moet zich inbeelden dat alle deze ſtrenge proeven, die men by deze woeſte volkeren moet ondergaan, om tot Krygsknecht, Kapteyn, en Opperhooft van de Natie toegelaten te worden, niet als enkele burgerlyke gewoontens zyn, en gebruiken door de Wetgevers ingeſtelt, om het lichaam aan de moejelykſte oeffeningen te gewennen, en de ziel tot de hoogſte ondernemingen bequaam te maken, dwingende haar door deze vrywillige proeven om een moed te verkrygen die alles kan uitſtaan. De Godsdienſt is 'er zekerlyk de grond van, gelyk die het in de Oudheid voor de krygsknechten van Mithra was, voor de Lacedemoniers, die men voor het Altaar van Diana Orthia geeſſelde, en voor de Helden, die zich tot de Verborgentheden van Samothracien of Eleuſina lieten inwyden. Wy moeten van het geen 'er by de Karaïben omging, daar weinig ſchyn van Godsdienſt is, oordelen uit het geen 'er om diergelyke voorwerpen te Peru en te Mexiko geoeffent wierd, daar de Godsdienſt zo kenbaar was, dat 'er miſſchien nooit afgodiſche Natien geweeſt zyn, daar de Heydenſche Godsdienſt beter bepaalt was.

Schoon ik niet voorgenomen heb van de Zeden der Mexikanen en Peruvianen te handelen, die door den Inka Garcilaſſo, door Akoſta, Lopes de Gomara, Oviedo, Herrera, en verſcheyde andere Spaanſche Schryvers beſchreven zyn, zal ik niet nalaten hier iets van hun Inwyingen ten Oorlog te zeggen, om aan te tonen dat de Godsdienſt de beweegreden van hun proeven geweeſt zynde, men zich ook het zelfde denkbeeld van die gene, waar van ik reeds geſproken heb, moet maken.

VYFENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen van de Inkas van Peru.

MEn liet tot deze Inwyingen van Peru niet toe als de kinderen die van de afkomst van de Zon waren, dat is te zeggen de zonen der Inkas, die een talryk en wyd uitgespreyd geslacht in den staat uitmaakten, en welk geslacht dat van de Koningen en de Prinssen van hun bloed zynde, ook boven het gemeen moest uitmaken door deugden, die hun Hemelschen oorsprong pasten, en ver boven die van 't gros der menschen uitstaken.

Garcilasso, de la Vega, Comment. Real. lib. 8. cap. 24, 25, 26, 27.

Men begonze in den ouderdom van vyftien of zestien jaren, en zy waren een te enemaal vereischte voorwaarde om uit de kindsche jaren te raken, om de eertekenen van den manlyken ouderdom te ontfangen, en deszelfs voorrechten te genieten, voor al om bequaam te zyn om de wapens te voeren, en enige bediening in het ryk te bekleden.

Zy waren met een een zeer strenge leertyd, waar in men ze oeffende om alle soorten van ongemak uit te staan, en zich bequaam te maken om al de wederwaardigheden van 't geval uit te staan.

't Was voor deze Leerlingen van het uiterste gevolg met eren van deze proeven af te komen, want zo zy daar in enige zwakheid of lafhertigheid lieten blyken, quam 'er hier door op hen en op hun naaste vrienden een onuitwisbare vlak. Ook hielden de vaders, moeders, broeders, zusters, omen, en moejen van deze jongelingen niet op zo lang deze tyd duurde gedurige beloften aan de Zon te doen, die zy met offeranden, vasten, tuchtigingen en alle soorten van Godsdienstige oeffeningen verzelden, op dat de Zon hun de nodige kracht en moed gaf, om met roem de moejelyke baan van deze hevige proeven ten einde te lopen.

Ieder jaar dan of anders om de twee jaar koos men de jonge prinsen, die bequaam waren om ingewyd te worden, uit, en men zond ze in een huis dat tot dit gebruik geheiligt was, onder het bestier van eenige ervare gryzaarts, die de meesters van deze nieuwelingen waren, en die last hadden dezelve te beproeven en te onderwyzen.

De proeven begonnen door etlyke dagen vastens, om hen te leren honger en dorst te verdragen. Men liet hen byna helemaal uitteren, en men gaf hun niet als op gezette tyden eenige handen vol Indiaansch koren, en zuiver water. Men verdubbelde den tyd van dit vasten, na mate dat zy zich bequamer toonden om ze uit te staan, en men liet hen dit zo ver uithouden als zy het zonder sterven doen konden.

Op de zelfde wyze als men hen geleert had het lichaam door honger en dorst te temmen, gewende men hen ook het zelve door waken af te matten. Men stelde ze tien of twaalf dagen achter elkander op schildwacht, gedurende dewelke de verspieders hen naarstig gingen bezoeken, en zo men iemand op zyn post slapende vond, zond men hem weer te rug, zeggende dat hy noch te kinderachtig was om tot eer-staten toegelaten te worden.

De tyd dezer eerſte proeven verſtreken zynde, oeffende men hen in 't lopen. Men geleyde ze tot dien einde na een plaats die onder hen heilig was, van waar deze loop begon, en zich tot aan den voet van 't kaſteel uitſtrekte, die 'er anderhalf myl ver van afgelegen is, en daar een ſtandaart geplant was, dat een beloning was dien genen toegedacht, die 'er 't eerſte zou komen, die men ook verkoor om aan 't hooft van de anderen te zyn. De laatſte en die gene die in het lopen bezweken waren, wierden eerloos verklaart en met ſchande weerom gezonden. De Ouders die dergelyken ſmaad vreesden, liepen met hun kinderen, of plaatſten zich hier en daar op den weg, en moedigden ze door redenen die zy het bequaamſte dachten om de gevoelens van eer in hen op te wekken aan.

Men leerde hen ook met eigen handen arbeiden, alles wat tot hun nooddruft nodig was te maken, voor al hun wapens, hun ſchoenen, en al de toeruſting van een krygsknecht. Men leerde hen vervolgens zich van deze wapenen te bedienen, hen op alle krygsoeffeningen afrechtende, met de ſpies te werpen, met den boog en ſlinger om te gaan, zware pakken te dragen en alle ſoorten van proeven van kracht en behendigheid te geven.

Zomtyds liet men ze tegen elkanderen worſtelen. Zomtyds verdeelde men ze in twee banden, men liet hen een plaats aantaſten en beſchermen, en in dit ſoort van gevechten daar de verbittertheid en naaryver hen aanmoedigden, wierd hun toorn dikwils zo hevig gaande gemaakt, dat zy zich yſſelyke wonden maakten, waar van 'er eenige ſtierven.

Zomtyds een van hun meeſters een ſtok of een ſoort van piek nemende plaatſte hy zich in 't midden van hen, drajende dezelve als een molen, ſchermende met een ongelooflyke vaardigheid en ſnelheid, houdende dan den een dan den ander deze ſtok of piek tot voor hun ogen, als of hy die wilde uitboren, of op hun benen, als of zyn voornemen was die aan ſtukken te ſlaan. Die enigſins de ogen verblikten, of den voet te rug trokken, wierden ſtraks buiten de proeven gezet; om dat men zeyde dat indien zy zo zeer voor wapens ſchrikten, die zy wel wiſten dat hun geen leed konden doen, zy het gezicht van die van hunne vyanden niet zouden kunnen uitſtaan, die niet trachten mis te ſtoten, en die nergens op uit zyn als om het leven te benemen.

Op andere tyden oeffende men hun gedult, op hun naakte armen en benen met grote tienen ſlaande, om te zien wat figuur zy zouden maken als zy deze ſlagen ontfingen, en zo zy daar al te gevoelig voor waren, zond men ze te rug, zeggende dat nademaal zy de ſlagen van deze tengere en broſſe netjes niet konden uitſtaan, zy noch minder de quetzuren en hevige ſlagen, die zy van hun vyanden te verwachten hadden, verduren zouden kunnen.

Gedurende dezen gantſchen leertyd oeffende men ze niet alleen in den wapenhandel, maar men trokze in alle de deugden op die noodzakelyk waren om de verſcheyde bedieningen van den ſtaat wel te bekleden, en men leerdeze alle nootdruften uitſtaan, op dat zy door zich zelven al de elenden beproeft mochten hebben,

daar

daar de volkeren aan bloot gestelt waren, die zy naderhand recht moesten bewyzen en een goed voorbeeld geven.

De Meesters dezer Leerlingen gaven hun alle dagen lessen, hun zonder ophouden voorhoudende, dat zy de eer hadden van van het geslacht der Zon te zyn; Zy hielden hun zonder ophouden de deugden en heldendaden hunner Voorouderen voor ogen, hun Godsdienst, vroomheid, liefde voor de gerechtigheid, yver tegen de ondeugt, hun dapperheid tegen hunne vyanden, hun goedertierentheid en zachtmoedigheid voor hun onderdanen, hun gematigtheid in het Ryksbestier, hun teerheid voor de armen, hun mildheid en Koninglyke pracht als waardige zonen van de Zon, die gedurig haar schatten op 't Aardryk uitstort, en zich niet vertoont als om goed te doen; en zy vermaandenze om van zo vele deugden niet te ontaarden.

De vermoede erfgenaam van de kroon, ver van deze proeven verschoont te zyn, wierd noch met meer strafheid als zyn medeleerlingen gehandelt; zy zeiden, dat hy eer door zyn deugden moest verdienen te heerschen, als door een zwak recht van eerstgeboorte of erffenis, dat in hem geen personele verdiensten onderstelde. Men liet hem op den grond slapen, vasten, waken, arbeyden, zo veel als de minste onder hen lyden; men vernederde onophoudelyk zyn hoogmoed, en hy was altyd 't slechtst gekleed, op dat, wanneer hy op den troon zou zyn, en met al den glans van een God op aarden omringt, hy de armen niet met den nek zou aanzien; en dat hy zich erinnerende dat hy als een onder hen geweest was, melyden zou hebben met de elendigen, weldaden bewyzen, en den naam van *Huachacuyak* verdienen, dien zy aan hun Koningen gaven; een naam die *Beminnaar* en *Weldoender der Armen* betekent.

Na dat men de loopbaan van dezen strengen proeftyd geëindigt had, verrichte de Koning de plechtigheid aan hen, van hun de oren en neusgaten te doorboren. De voornaamste Prinsen van zyn Hof, die hem hielpen, gaven hun de andere tekens van waardigheid, dan wierden zy tot ware Inkas of ware zonen van de Zon verklaart; en deze plechtigheid wierd met Offeranden en andere vreugdetekenen, die gewoon zyn de grootste feesten te beschynen, besloten.

De Inka Garcilasso, uit wien ik 't wezentlykste van dit verhaal getrokken heb, zegt dat hy de meeste part van deze zaken had zien plegen, waar van hy de omstandigheden, voor zoo veel zy hem heugen kunnen, verhaalt; maar hy voegt 'er by, dat het geen hy in zynen tyd had zien oeffenen, maar een schaduw was van 't geen 'er oudtyds gedurende de glansryke regering zyner Vooroudereu omging.

ZESENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

BEhalven de proeven die alle de Mexikanen van beide de kunnen in een zekeren ouderdom in 't algemeen in hun Tempels moesten ondergaan, waren 'er noch onder de Edelen voor verscheyde trap- Inwyingen der Ridders te Mexiko.

trappen van verheffing, waar langs zy klommen om tot den koninglyken troon te geraken, waar van de waardigheid verkiesbaar en niet erffelyk was. Deze trappen van verheffing voor de krygsknechten waren als verfcheyde Ridderorders, en die door verfcheyde namen en verfcheyde tekens of klederen van de Order onderfcheyden waren. Deze Orders hadden ook hun Inwyingen; zie hier wat ik 'er van in de Schryvers heb kunnen vinden.

Acosta, Hist. Moral. de las Indias, cap. 26.

Om *Tecuitle* gemaakt te worden, dat de eerfte Adel na den Koning was, moeft men uit het bloed van de voornaamfte Heren van 't Ryk zyn, en zich door voortreflyke daden beroemt gemaakt hebben. De gene die na deze eer ftond, maakte zich daar van langerhand toe gereed, en verwittigde drie jaren te voren al zyn bloedverwanten, al zyn vrienden, al de Groten en *Tecuitlen* van de Provintie van zyn voornemen.

Lopez de Gomara, Histor. Gener. lib. 2. cap. 78.

Alle vergadert, en de voortekens om een gelukkigen dag te kiezen genomen zynde, verzelde het gantfche Volk den Profeliet na den prachtigften Tempel van de ftad, daar de voornaamfte Godheid van 't land geeert wierd, die na het getuigenis van Solis, de krygsgod was.

De bloedmagen, de vrinden en genodigde Heren leydden hem onder arm, deden hem de trap van den Tempel tot voor het Altaar opklimmen, daar hy zich in een geftalte plaatfte die de godsvrucht, de nederigheid, en het gedult vereifchte. De Hoge Priefter ging zich voor hem vertonen wanneer hy in dezen ftaat was, en met een puntig been van een Tyger, of de klaauw van een arent boorde hy hem verfcheyde kleyne gaatjes in den neus, daar hy enige ftukken zwart amber inftak, op dat de gaten niet zouden toelopen. Vervolgens hielt hy tegen hem een zeer hatelyke reden, waar in hy hem de fmadelykfte fcheldwoorden toeworp, en zich niet vergenoegende met hem alleen met woorden te honen, floeg hy hem op een fchandelyke manier, en ontkleedde hem naakt, zo veel als de gevoeglykheid lyden kon en zonder de fchaamte te quetzen.

De Solis, conquista de la Nueva España. lib. 3. cap. 13. p. 236.

De Profeliet dus ontkleed zynde week gants befchaamt alleen in een zaal van den Tempel, daar hy zich met bidden en andere godsdienftige oeffeningen bezig hielt, onderwyl dat die gene die hem verzelt hadden een Offerande pleegden volgens de wyze der Ouden; dat is te zeggen een gaftmaal met zang en dans en andere vreugde-tekenen vermengt, waar na ieder een na huis ging, zonder een woord tegen den nieuweling te fpreken, dien men alleen in zyn binnekamer liet.

Als het nacht wierd bracht men hem alles wat hy voor de vier dagen die hy daar verblyven moeft nodig had, eenige oude plunje om zich te dekken, een weinig ftroo, eenige planken om op te zitten, verwen om zich zwart te maken, priemen om zich te doorboren en verfcheyde kerven op zyn lyf te maken; wierook en een wierookvat om de Afgoden te bewieroken, en men ftelde hem onder 't bewint van drie ervare perfonen, om hem te onderwyzen in 't geen een man van zyn ftaat weten moeft. Zommige dezer nieuwlingen brachten dezen gantfchen tyd zonder eeten en

en zonder de minste rust te genieten, door. Men gaf hun evenwel eenige koren airen, en een weinig water om zich in de uiterste zwakheid te laven. Men liet hun ook toe te slapen, mits dat het al zittende was. Buiten de gezette tyden deden de Wachters hun de lust hier toe wel overgaan, prikkende hen met een soort van elsten van zeer spits hout, dat hen gevoelig genoeg trof. Ontrent de middernacht ging de proeveling de Afgoden bewieroken, en offerde hun eenige druppels van zyn bloed; hy gong ook rontom den omtrek van den Tempel, en op vier verscheide plaatzen, hy spitte de aarde om, en begroef daar riet in dat met het bloed geverft was dat hy uit zyn tong, zyn handen, en voeten enz gehaalt had.

Deze vier dagen verlopen zynde verzocht hy verlof van den Hogenpriester om zyn proeven in de andere Tempels te gaan doen, en gong dus een gants jaar lang van den enen Tempel tot den ander, daar altyd nieuwe proeven uit te staan waren, zonder dat hy in al dien tyd de vryheid had om zyn huis te naderen, of zyn vrinden te bezoeken of van hen bezocht te worden, altyd genoodzaakt zynde den tyd met vasten, eenzaamheid, en gedurige strengheden door te brengen.

Eindelyk het jaar verlopen en een gelukkigen dag in hun Almanak tot voltojing van de plechtigheid uitgekozen zynde, quamen de *Tecuitlen*, de groten, de bloedmagen en de vrienden van den nieuweling hem afhalen, wafschten en reinigden hem, en brachten hem weer met staatsi na den Tempel waarin hy de eerstemaal geleid was. Daar schudde men hem aan den voet van 't Altaar zyn oude plunjen uit, men bond zyn hair in den nek met een rood leer, daar verscheyde schone veren van afhongen, men hong hem een zeer fynen mantel om, daar men noch een anderen kostelyken overheenhong, dat het eige gewaad van de order was, men stelde hem ook boog en pylen ter hand, en de Hoge-Priester tegen den nieuwen Ridder een lange aanspraak voerende over zyn plichten, vermaande hem om gevoelens aan te nemen die met den staat, daar hy in opgevoed was, overeen quamen: een staat die hem ver boven het gros der menschen stellende ook ongemene deugden vereischten, een buitengewonen yver om zyn Godsdienst en Vaderlant en zyn vrienden te beschermen, en een onverschrokken moed om 's lands vyanden aan te tasten of hun te verstaan; moetende zich ten hunnen opzichte als een Arend of een Tyger aanstellen, niet vergetende dat men hem de eer aangedaan had om hem den neus met de beenderen en klauwen dezer dieren te doorboren, om hem gestadig te erinneren dat hy de navolger van hun moed moest zyn. Vervolgens verwisselde hy hem zyn naam, en zegende hem.

De plechtigheid wierd met een grote offerande of prachtig festyn, met zang en dans in dit soort van feesten gebruikelyk, met het geluid der speeltuigen en de toejuichingen van 't gemeen besloten; waar na de genodigde Heeren met eenige geschenken van wegen den nieuwe Ridder begunstigt wierden, en ieder een vertrok naar huis.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen der Koningen van Mexiko.

DE Inwyingen waren ook zeer ſtreng voor die gene, die tot de grote ampten toegelaten wierden, gelyk dat van Opperheer van 't gantſche ryk; van de Koningen die hem ſchatting betaalden, en van de Kaciquen of Landvoogden. 't Zal genoeg zyn kortelyks wat 'er ten opzicht van den Vorſt omging, te verhalen.

Acoſta, lib. 6. *cap.* 24. *Lopez de Gomara, lib.* 7. *cap.* 77.

Het Ryk van Mexiko verkiesbaar zynde, vergaderden zo dra men den overleden Koning de laatſte eer bewezen had, de Koningen en Keurvorſten, om uit de jonge Krygslieden een bequaam voorwerp uit te kiezen, om tot deze opperſte waardigheid verheven te worden. Deze keur gedaan zynde, waren 'er twe tyden, die als twee bepaalde feeſten waren, die van zyn verkiezing, en die van zyn kroning.

Op 't ogenblik van de verkiezing zelfs, en wanneer de verkoorne het aangenomen had, ſchudde men hem byna gants naakt uit, en geleydde hem na den Tempel, van een grote menigte volks van allerhande ſtaten van 't Ryk verzelt. Twe Heren hielpen hem de trappen opklimmen tot voor de Altaren. Twe Koningen of eerſte Keurvorſten gingen voor hem, met de tekens van hun waardigheid bekleed, en van enige perſonen die tot de plechtigheid behoorden gevolgt. De overige bleven uit eerbied onder aan de trap ſtaan. De Koning opgeklommen zynde, bad den Afgod aan, rakende de aarde met een van zyn vingeren, en dien kuſſende. Hy lei zich vervolgens in een ſmekent poſtuur voor het Afgodbeeld neer.

De Hogepriеſter met zyn cieraden opgeſmukt, van een groot getal Prieſters verzelt, die met lange witte hemden gelyk de Egyptiſche Prieſters gekleed waren, quam het ligchaam van den verkoren Vorſt zalven, en ſmeerde hem met een vocht dat gants zwart was; daar na beſprengde hy hem etlyke malen, en wierp hem een mantel, die met doodshoofden bezaait was, op 't hooft; en op dezen eerſten, een tweden zwarten, en daar op een blaauwen, alle, gelyk de eerſte, met doodshoofden bezaait. Hy hong hem enige rode ſnoertjes om den hals met andere die kleinder waren, daar enige Zinnebeelden aan vaſt waren, die al hun verborge betekenis hadden. Hy lei hem ook een vlesje met een poejertje, dat de kracht had om allerly ſoorten van betoveringen en bezweringen te weerſtaan, op de ſchouder. Hy bond hem aan zyn ſlinker arm een zakje met wierook, en gaf hem vervolgens in de rechte hand een reukvat. Dan ſtond de verkore Koning op, zwaaide den Afgod wierook toe, en ging zitten.

De Hogepriеſter hem op nieuws naderende, hielt een lange aanſpraak, en deed hem een Eed afleggen, dat hy den Godsdienſt zyner Vaderen zou handhaven; dat hy de Wetten zyner Voorzaten zou onderhouden; dat hy den vyanden van den Staat een hevigen oorlog zou aandoen, en dat hy zyn Onderzaten recht zou doen. Vervolgens een verbloemden ſtyl van ſpreken aannemende, deed hy hem beloven, dat hy de Zon altyd klaar en helder zou doen ſchy-

ſchynen; dat de wolken geen regen meer zouden geven als 'er nodig was, en dat het aartryk overvloedige vruchten zou voortbrengen.

De nieuwe Koning dezen Eed afgelegt hebbende, beval zich aan de Gebeden van de Dienaars der Goden, en aan die van alle aanſchouwers. De zelfde Heren die hem geleyd hadden leyden hem op de toejuchingen van al 't volk weer om, dat hem alle voorſpoed toewenſchte, en hem verſcheyde geſchenken aanbood. Men geleyde hem daar van daan in een afgezondert vertrek van den Tempel, dat voor hem bereyd was, en daar een bed klaar lag, en men liet hem daar alleen.

Hy bracht vier dagen in deze eenzaamheid door, zonder uit den Tempel te gaan, zich met bidden, offeren, en andere Godsdienſtige en boetvaardige oeffeningen bezig houdende. Schoon het hem vryſtond vlees en andere gerechten, met zyn waardigheid over een komende, te eten, vaſte hy evenwel zeer ſtreng; hy baadde zich drie maal 's daags om zich te verzoenen, en eens des nachts in een grote kuip met water, daar hy van zyn bloed liet onder lopen, dat hy aan den God der wateren, na hem wierook aangeboden te hebben, ten offer gaf; hy bewierookte ook eenige malen de andere Goden van den Tempel, offerende hun brood, vruchten, bloemen, ſpeceryen, en priemen of elſten, met het bloed zyner tong, zyner neusgaten, zyner oren, en in 't algemeen van alle de delen van zyn lichaam geverft.

't Is waarſchynelyk dat dit aanſtonds op het eerſte feeſt, namentlyk van zyne Verkiezing, omging, 't welke te onrecht van eenige Schryvers met dat van zyn Kroning verwart is. Deze vier proefdagen waren ook na allen ſchyn het begin maar van de Inwyingen van den nieuwen Koning.

Deze Inwyingen duurden buiten twyffel veel langer, en ſchoon de Schryvers 'er ons geen omſtandigheden van nagelaten hebben, kan men het vermoeden uit het geen ik reeds van de Inwyingen der Tekuitlen gezegt heb, en uit de woorden van Vader Akoſta, die van Monteçuma ſprekende zegt, dat hy voor zyn kroning het meeſte deel van den tyd in een afgezondert vertrek, dat 'er in den Tempel was, doorbracht, daar men zeyde dat hy gemeenzaam met zyn God omging, in alles, voegt 'er de Latynſche Overzetter by, *een ingewyd menſch* gelyk, aanmerkenswaardige woorden! *Plerumque autem in certo quodam Templi Vitzilipuzli loco agebat, ubi, ut fama erat cum ſuo Deo converſabatur, initiato per omnia ſimilis.*

Het kroningsfeeſt wierd niet geviert voor dat de nieuwe Koning zyn proeftyd uitgeſtaan hebbende, een gelukkigen tocht tegen zyn vyanden ondernomen had, voor dat hy in perſoon eenige beroemde overwinning behaalt, een wederſpannige Provintie te ondergebracht, en verſcheyde gevangens in zegepraal herom gevoert had, die de verwachting moeſten hebben van ter eere van dit feeſt opgeoffert te zullen worden.

Paralip. America IndiæOccid. parte 12 fol. 130.

Op den dag van zyn aankomſt ging al het volk hem met hopen te gemoet. Van de eene kant de Hogeprieſter, gevolgt van al de Outaardienaars, van de andere de Kiezers en de grote Heren.

On-

Ondertusschen weergalmde de Lucht van vreugde roepen en van 't geluid der speeltuigen, waar onder de zeeghafte Vorst, door zyn overwinningen opgeblazen, zyn openbare intrede deed, verzelt van krygslieden die de gevangenen geleydden en den roof der overwonne Vyanden droegen. Hy gong recht na den Tempel alwaar men, na geoffert en een verhaal van zyn heerlyke daden en dapperheid aangehoort te hebben, hem plechtiglyk en voor de eerste maal de tekens van de Koninglyke waardigheid gaf. Men kleedde hem in een zeer kostelyk gewaad, men hong aan zyn oren en neusgaten zeer ryke gesteentens, men gaf hem in de rechte hand een goude staf met een vuursteen, Zinnebeeld der gerechtigheid, in zyn linke een boog met pylen, om te betekenen dat hy vrede en oorlog in zyn macht had; en op zyn hooft een cieraad dat noch een kroon noch Koninklyke tulbant was, maar een soort van een Myter, van voren rond, die van achteren in de lengte uitliep een weinig van haar rondheid verliezende, en die met een punt na den top toeliep. 't Was de Koning van Teskuko die als eerste Keurvorst het recht had om hem die op 't hooft te zetten, de grootste eer die een onderdaan hebben kan.

De Monarch plaatste zich dan op zyn troon, om daar de hulde van al de Staten van 't Ryk te ontfangen, en om de aanspraken die hem alle Gildens deden aan te horen. De Koning van Teskuko begon het eerste te spreken. Men heeft ons in de Historien de Aanspraak die de Vorst, welke Monteçuma, laatsten Koning van Mexiko kroonde, deed, bewaart. Zy is my zo schoon voorgekomen, dat, schoon zy dit verhaal moet verlengen, en misschien zal schynen niet te pas te komen, ik evenwel verzekert ben dat men my dank zal weten dat ik ze heel aangehaalt heb, zo als ik ze in Vader Jozef Akosta, die van onze zamening is, gevonden heb.

Aanspraak van de Koning van Teskuko aan Montecuma

Acosta, loco citato.

„ Jonge Vorst, het geluk dat dit Ryk heeft van U heden op den „ Troon zyner Vorsten te zien stygen, word men wel gewaar „ door de vaardigheid, waar mêe wy uwe verkiezing hebben toegestemt, en uit de grote vreugde die 'er het gemeen over betuigt „ heeft. Deze vreugde is zonder twyffel wel gegrond, nademaal „ de staten van Mexiko zo groot en zo wyd uitgestrekt zyn, dat „ 'er om dit Ryk, dat als een gehele Wereld is, te bestieren geen „ minder kracht en moed nodig is, als 'er in uw edelmoedig en „ groots hart gevonden word, noch minder vlyt, bequaamheid, „ wysheid en voorzichtigheid, als gy hebt. Ik zie zonneklaar „ dat de Almogende deze Monarchy bemint, nademaal hy verwaardigt heeft die met zyn levendigste stralen te verlichten, om „ een keur te doen die zo wel met ons geluk overeenkomt. Wie „ kan 'er in der daad met reden twyffelen of een Vorst, die „ voor dat hy tot de Regering quam de negen harten der Hemelen „ door de levendigheid van zyn geest, en door de verhevenheid „ van zyn vernuft had doorboort, om 'er de verholenste schoonheden van te ontdekken, nu hy genoodzaakt is voor het welzyn „ zyner onderdanen door de koninglyke plichten te waken, doordringentheid genoeg heeft om onder de zaken der aarde die ge-

ne

„ ne te ontdekken, die hun tot nut ſtrekken kunnen? Wie zou „ geloven kunnen dat het groots gemoed dat gy in zo vele aan- „ zienlyke gelegentheden hebt laten blyken, nu zal verflaauwen, „ nu het meer als ooit nodig is het te doen uitblinken, en dat het „ in tegendeel niet met veel meer luiſter als in den voorleden tyd „ zal ſchynen? Wie zal zich inbeelden dat onder de regering van „ een zo rechtvaardig en prachtig Vorſt, de Weeuw en Wezen „ beſcherming en onderhoud zullen ontberen? Wie zal zich in- „ beelden dat de grootheid dezer Monarchy niet met u tot haar „ hoogſten eertop zal klimmen, nademaal de Schepper in u zo „ vele volmaaktheden heeft verzamelt, dat men u ziende, zich „ verbeeld dat men daar reeds toe gekomen is.

„ Verheugt U dan, gelukkige volkeren, zodanig een Koning te „ hebben, die de hooftpylaar en ſteun van dezen Staat zyn zal, die „ U voor Voogd en Vader zal verſtrekken, en wiens vaderlyk „ gemoed, altyd over U bewogen, vaardig zal zyn om zich tegen „ alles te wapenen, dat de ruſt zyner waarde kinderen zou kunnen „ ſtoren; en om hun zelfs alle de ſchatten, die daar in opgeſlo- „ ten zyn, mede te delen. Gy zyt verzekert van een Koning te „ hebben, die zich van zyn opperſte macht niet zal bedienen om „ daar een misbruik van te maken; om zyn dagen in een vadzige „ ledigheid te ſlyten; om zyn geluk te ſtellen in lekker te eten en „ te drinken, om zich aan de ondeugden en vermaken over te ge- „ ven. Ver van daar, zyt verzekert dat in 't diepſte van zyn „ ſlaap zyn hart, om uwe nooddruften bekommert, hem dikwils „ zal ſchielyk wakker maken; en dat op de prachtigſte maaltyden „ deze zelfde waakzaamheid over uwe nooddruften, hem het ge- „ voelen van den ſmaak en de goede cier zal doen verliezen. Heb „ ik dan geen gelyk van u geluk te wenſchen, en u te vermanen „ dat gy u verheugt dat gy een Koning hebt die het zo waardig „ is? En gy, grootmoedige Vorſt, onze Koning en Meeſter, hebt „ vertrouwen en moed; nademaal de Schepper van 't heel-al een „ zo laſtig pak op uwe ſchouderen geladen heeft, wees verzekert „ dat hy u de nodige krachten geven zal om het te kunnen uit- „ houden; nademaal hy tot den tegenwoordigen tyd toe zo mild „ en goedgunſtig t'uwaars geweeſt is, kunt gy u wel verzekert „ houden dat hy over u zyn dierbaarſte gaven en zyn menigvul- „ digſte zegeningen zal uitſtorten in dezen ſtaat van de hoogſte „ verheffing, daar hy u ingeſtelt heeft, en die ik wenſch dat hy „ u met alle ſoorten van voordelen, een talryk gevolg van lange en „ gelukkige jaren doe genieten.

De Koning dit ſlag van aanſpraken gehoort hebbende, antwoordde met achtbaarheid, op een wyze die te kennen gaf hoe weinig hy zich den ſtaat, daar men hem toe verhief, waardig geloofde te zyn; hoe gevoelig hy was voor de verplichting die hy aan die genen had, die hem verkoren had; en hoe hy voornemens was zyn volkeren volgens de wetten van zachtheid en billykheid te regeren: waar na hy met ſtaatſi na zyn Paleys gebracht wierd, en van alle kanten gaf men zich aan de vreugde, die een diergelyk feeſt verdiende, over

ACHTENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen van de oude Ridders in Europa.

AL wat ik van de Inwyingen der Oorlogslieden by de Wilde en beschaafde volkeren van Amerika verhaalt heb, moet die gene, die eenig denkbeeld van de oude Ridderschap der Volkeren van ons Europa hebben, doen bevatten, dat de proeven, welke die gene, die na de eer stonden om Ridders gemaakt te worden, ondergaan moesten, ten naasten by met die gene, waar van ik de omstandigheden verhaalt heb, over een quamen, ten tyden dat de Volkeren noch woest zynde, in de duisternissen der Afgodery gedompelt waren.

Du Cange Gloss. verb. Miles.

Ik ben zo veel te beter gegrond om deze vergelyking te maken, om dat Du Cange het voor my begonnen heeft. Want ter oorzaak van het bad, waar in men de Ridders voor hun aanneming doet gaan, merkt hy aan dat Jozef Akosta verhaalt, dat de Mexikaansche Priesters de kinderen der Edelen waschten en reinigden, voor dat zy hun de plechtigheid bedienden om hen bequaam te maken om de wapens te voeren.

De zelfde Schryver van deze Ridderschap sprekende, daar deze godsdienst zekerlyk de grond van was, zegt ook 't geen ik zelf elders van eenige andere gebruiken gezegt heb, te weten; „ dat de Kerk altyd een voorzichtig huisbestier ontrent hare kin„ deren gehad heeft, die noch teêr in 't geloof zyn, niet geloven„ de dat zy eensklaps de gewoontens kon afschaffen, waar in de „ Volkeren, in den schoot van 't Heydendom opgevoed, opge„ bracht zyn, zich vergenoegt had met al deze gewoontens van „ den geest van bygeloof en alle afgodischen dienst te zuiveren, „ en zich dezelve eigen gemaakt had, met ze te heiligen. Want „ gelyk ik aangemerkt heb (gaat deze Schryver voort, sprekende „ van andere soorten van aanneming) dit heeft zy in 't byzonder „ ten opzichte van deze aanneming gedaan, waar in het verbond „ door overgeving der Wapenen aangegaan wierd; want dezelve „ van alle heidensche en barbaarsche plechtigheid en gewoontens „ gezuivert hebbende, heeft zy belast, dat de wapens door een „ Priester zouden gezegent worden, en dat dien genen, die Rid„ der zou geslagen worden, zich door waken en vasten tot deze „ daad bereid hebbende, den degen zou omgord worden gedu„ rende den tyd der heilige verborgentheden, enz.

Deze Ridder-orde was in hoge achting.

Deze Ridder-orde was in zo hoge achting, dat de grootste Koningen en Vorsten zich tot een Eer rekenden daar onder te behoren, en vrywillig al de nodige proeven uitstonden om daar toe geraken. Hedendaags noch worden onze Koningen by de plechtigheid van hun zalving tot Ridders gewapent.

Het schynt dat men in de oudheid twe soorten van personen ontdekt, die daar toe verheven wierden. De jongelingen van den eersten Adel, die den ouderdom van 21. jaren of daar ontrent bereikt hadden, dien het tot noch toe niet vry gestaan had den degen om te gorden, enigen veldslag by te wonen, en die noodzakelyk tot

volko-

volkome mannen * door de krygsplechtigheden moesten verklaart worden; en andere die gedient hadden en de Wapens voor den Vorst gedragen, en die enig beroemt Ridder zeven jaren lang gevolgt hadden; of wel die gene die zich door enige roemruchtige daad hadden bekent gemaakt, gelyk „ door in een twegevecht „ met alle hevigheid gevochten te hebben, zo met houwen als met „ stoten: met de stompe punt getournooit en zyn vyand uit den zadel „ gelicht of doorstoten te hebben: het eerst in de bestorming van „ een plaats op de stormladder gestegen te zyn: het eerst door de „ bres of de myn in de stad gekomen of 't eerst in een vyandlyk „ schip overgesprongen te zyn, en zich daar meester van gemaakt „ te hebben: in een veldslag den Standaart van den Veldoverste „ van 't vyandlyke leger verovert, of enig krygsgevangen van veel „ aanzien gemaakt te hebben: het leven aan zyn Vorst of Generaal „ gered te bebben, enz.

Vulson de la Colombiere, Theatre d'honneur. Tom. 1. ch. 2.

De eerstgenoemde waren onder de verscheyde namen van *Infans*, *Vailets*, *Damoysels*, *Bacheliers* en *Ecuyers* bekent. Niet alleen mochten zy den degen niet aangorden, of de wapens voeren, zich by een veldslag laten vinden om daar te stryden; of in het jongspel steken; maar zy mochten aan de tafels der Ridders niet eten, noch zich in de zelfde verwen kleden; zy waren verplicht achter hen te staan. Daar waren ook strenge proeven te ondergaan, en schoon men niet weet waar in die bestonden, is het evenwel zeker dat 'er waren. Want in de Roman van Perceforest leest men in het 4de. boek, daar hy van de proeven met de schilden en met de stokken spreekt; „ dat Blanche de Toveres de jonge Bacheliers „ die na de Ridder-orde stonden deed oeffenen, om uit alle deze „ de beste te kiezen en ze te doen vechten, daar na den een tegen „ den ander, om te weten wie zyn makker zou overwinnen, en „ wie de volkome wapenrusting zou wegdragen, die zy aan den „ genen, die het 't beste maakte, gaf. Het blykt hier evenwel uit, dat deze proeven in een strenge Leerwyze bestonden, die men over het Oorlogs-ambacht op akademien heeft, die een weinig straffer waren als de hedendaagsche; men moest zelfs in deze oeffeningen uitgemunt hebben, want men verhief niemand tot deze Eretrap, of hy moest het wel verdient hebben †, en na dat men vele proeven gegeven had, dat men 'er den roem volkomen van zou staande houden. Ik geloof evenwel dat hoe streng deze proeven ook mochten zyn, de kerk ze veel verzacht had, in vergelyking van 't geen zy geweest waren, voor dat zy 'er zich meê gemoeit had. Want Ingulfus § van de inwying tot Ridders volgens de

V. Vulson de la Colomb. Theatre d'honneur. tom 1. c. 14, p. 226.

* *Lambertus Ardensis apud Langium. Verb. Alapa Militaris.* Ei militarem non repercutiendus dedit alapam; & militaribus eum in virum perfectum dedicavit Sacramentis.

† Per arma posse fieri filium, grande inter gentes constat esse præconium, quia non est dignus adoptari, nisi qui fortissimus meretur agnosci. *Senator. lib.* 4. *Ep.* 2.

§ *Ingulphus apud Langium loco cit.* Hanc consecrandi militis consuetudinem Normanni abominantes, non militem legitimum, sed socordem equitem & quiritem degenerem deputabant.

de wyze der Christenen sprekende, zegt „ dat de Normannen of „ de volkeren van 't Noorden een afschrik hadden van deze in- „ wying, en dat zy een Ridder, die op deze wyze geslagen was, „ als in de Ridderorde ingedrongen, als een blodaart, en als een „ verwyft mensch aanzagen; die van de oude dapperheid ontaart „ was.

De Damoysel of jonker die den tyd zyner eerste proeven ge-eindigt had, quam zich voor den Koning vertonen, ofwel ging in verre landen eenig groot Vorst of Ridder van grooten Naam opzoeken; die hem zelfs wilde *adouber Chevalier* by na als of men zeyde tot zoon aannemen. Want de Nieuwe Ridder ging een verbond en een soort van verplichting van een zoon jegens zyn Vader aan met dien genen; die hem de eer aandeed van hem te wapenen, en hy hing, voor al een zekeren tyd; van zyn volstrekte bevelen af. Hierom de Koningen wyslyk bevolen, dat hun onderdanen geen Ridderorde uit handen van eenig uitheemsch Vorst, zonder hun duidelyke toelating, zouden aannemen.

In tyden van Oorlog zag men de strengheden van de plechtigheid door de Vingeren.

By 't aannemen van deze Ridders, wanneer het in tyd van Oorlog geschiede, zag men de strengheden van de plechtigheden door de vingeren, waar van men niet als de wezentlykste verrichte, voor al op 't tipje van een veldslag: maar in tyd van vrede moest men de gantsche order van het ceremonieel volgen, dat zeer lang en zeer duister was.

Ridders van 't bad, waarom zo genaamt.

De voornaamste van deze plechtigheden bestonden in 't bad, daar de Ridder in ging, 't geen deze Ridders den naam van Ridders van 't bad deed geven; in het intrekken in de zwarte kamer, waar in hy zich straks daarna onder de bewaring van twe Ridder-Gouverneurs stelde, die hem moesten onderwyzen, in het vasten; in het waken met volle wapenrusting, dat hy in een kapel deed, daar hy den gantschen nacht, die voor zyn Aanneming gong, met bidden door bracht; in de belydenis zyner zonden, en het H. Nachtmaal; in den Eed dien hy afley van God, zyn Godsdienst, zyn Vorst, en de gestrengste wetten van de Ridderschap getrouw te zullen zyn; in de wapen-zegening; de krygs oorvyg; in het ridderslaan, 't geen met een slag des zwaards in den nek geschiedde; in het gewaad van de order, en in de wapenen waar mee men hem van hooft tot voeten wapende, welke zaken alle een verborgen zin hadden, die op den Godsdienst sloeg, op den staat dien hy aanvaarde, en op de verbintenissen die hy op straf van afzetting en eerloosheid aangong.

Men kan in du Cange en in andere Schryvers, die van de oude Ridderschap en de wapenkunde gehandelt hebben, een omstandig verhaal van alle deze plechtigheden, van alle deze Wetten en de betekenis dezer zinnebeelden vinden.

Ik heb 'er genoeg van gezegt om te bevestigen 't geen ik in 't begin gedreven heb, dat een van de eerste eigenschappen waar onder de Menschen hulde aan God gedaan hadden, die van God der Heyrscharen zynde, zy ook van den Oorlog een der grootste voorwerpen van den Godsdienst gemaakt hadden, en een van zyn

zwaar-

zwaarste oeffeningen. Laat ons nu tot onze Wilden wederkeren, en tot de beschouwing van hun Priesters, die nader tot den Godsdienst behoren, waar van zy de Uitleggers zyn.

Voyage de Cayne, l. 3. ch. 12. p. 385.

De Schryver van den tocht na Vrankryk onder de Linie beschryft ons dus de wyze hoe de Karaïben een Priester maken.

NEGENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwying van een Priester by de Zuider Amerikanen.

„ DE geene die dan wenscht Piaye dat is te zeggen Priester of „ Wigchelaar te worden, word voor eerst by een van de Ouden besteld. Hy blyft daar zeer lang om van hem onderwezen te „ worden, en als zyn proef te doen, zomtyds tien jaren achter „ een, gedurende dewelke hy hem zeer naarstig oppast. De Oude „ Piaye neemt hem naauw in acht, om te zien of hy de nodige „ hoedanigheden van een Piaye heeft. Zy verheffen hem niet tot „ deze waardigheid, of hy moet 25. of 30. jaren oud zyn.

„ Wanneer de tyd gekomen is om hem de proeven te doen ondergaan, doet men hem eerst met zo veel en meerder strengheid als de Kapteyn vasten; want hy eet een jaar lang niet als gekookte geers, en weinig kassau, 't geen hem zodanig uitteert dat „ hy een geraamte gelykt, die niet als 't vel over de benen heeft, „ en by na zonder krachten. De Oude Piayen vergaderen na deze lange vasten, sluiten zich in een hut op, en leren den nieuweling de wyze om den Duivel te roepen en hem raad te vragen. In plaats dat men den Kapteyn geesselt, doet men dezen „ zo zeer dansen, dat hy 'er zo moede van word ter oorzaak van „ de zwakheid die hem het vasten veroorzaakt heeft, dat hy „ gantsch van zyn zelven en in zwyn op den grond neervalt. Om „ hem weer te doen bekomen doet men hem gordels en halsbanden van deze grote zwarte mieren om, die zo veel pyn maken. „ Men opent hem met geweld den mondt, en zet 'er een soort „ van een trechter, gietende hem daar door een grote kop met „ vocht, die uit de tabak geperst is, in de keel. Dit wonderlyk „ geneesmiddel doet hem van onderen en boven afgaan, en doet „ hem bloed lozen. Dit duurt enige dagen.

„ Na zulke hevige middelen, en zo streng vasten word hy Piaye „ gemaakt, en heeft macht om ziektens te genezen en den duivel „ te bezweren. Maar op dat hy het doe gelyk het behoort, legt „ men hem een vasten van drie jaren op. Het eerste jaar eet hy „ geers en brood; het twede eenige krabben by zyn brood, en „ het derde jaar eet hy eenige kleine vogels. Zy zyn zo naauwkeurig om deze vasten te onderhouden, dat schoon de andere „ in hun vergaderingen drinken en goede cier maken, deze daarom niet een hair te meer drinken; zynde van gevoelen dat zo „ zy hun vasten braken zy geen macht op de ziektens zouden hebben noch op de Duivelen om hen te doen verschynen.

„ Deze elendige schepzels zyn genoodzaakt zich van tyd tot tyd „ van eenige zaken te onthouden, en dikwils deze lelyke Tabaks „ drank te drinken. Zy drinken 'er zomtyds zo veel van als een „ grote dronkaart wyn kan laten. Hun maag gewent zich zonder

„ twyffel aan deze soort van drank, nademaal zy dien verdragen „ kan.

Ath. lib. 9. p. 380. In de plechtige woorden van de Inwying waren de Ingewyde genoodzaakt te verzekeren dat zy een zekeren drank die *Cyceo* genoemt wierd, gedronken hadden, *Cyceonem ebibi.* Ik weet niet wat drank dat mocht zyn, maar nademaal hy onder de proeven gestelt wierd, veronderstel ik met reden, dat hy zo moejelyk moest zyn om te drinken, als het overige moejelyk was om uit te staan; en dat by gevolg deze drank van dien genen verschilde, daar Atheneus onder den zelfden naam van spreekt, en die, volgens de Aanmerkingen van Dalechamp over dezen Schryver, uit meel en dikken wyn te zamen gestelt was, of wel een mengelmoes van verscheyde kruiden, en, volgens anderen, wyn met honing gemengt.

't Geen my dus doet oordelen is dat deze Tabaks-drank, by de Karaïben niet alleen in gebruik is, maar in 't gemeen by al de Natien van Amerika, by wie de Tabak te boek staat als met zeer zonderlinge krachten en die een wezentlyke overeenkomst met den godsdienst hebben, begaaft te zyn.

Deze drank had noch iets afgryssselykers by de Amerikanen, want onder den Tabak mengden zy slangen, salamanders, spinnekoppen, rupzen, wormen en andere schadelyke diertjes, maar waar van de Tabak het venyn wegnam. Zy verbranden dit alles tot asschen op het heilige Vuur dat zy voor hun Afgod onderhielden, en maakten 'er naderhand een drank af, dien zy in hun Tempel bewaarden, en dien zy het voedzel der Goden, hun Nektar en Ambrozyn noemden. Akosta, die 'er het verhaal van geeft, zegt dat zy 'er zich meê smeerden, vaststellende dat de Tabak, die daar de overhand in hielt, de kracht had om de ongeregelde driften en de begeerlykheid des vleesches te doen dempen. Zy dronken 'er ook van, en schoon hen dat tot gek wordens toe den kop op hol hielp, geloofden zy dat dit hen bequaam maakte om Godlyke ingevingen en verrukkende gezichten te hebben.

Acosta, Hist. Mor. de cas Indias, l 5. cap. 26.

DERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Natien der Moken, in het midden van het Zuider Amerika aan dit zy der Bergen van Peru en Chili, de Anden genaamt, gelegen, en de Natien van de rivier de la Plata, hebben ook zeer strenge proeven voor hun Priesters of Waarzeggers.

„ Men vind onder de Moxen, zegt Urbanus de Matha, Bisschop „ van de Vrede, twee soorten van Dienaren om de zaken van den „ Godsdienst te verhandelen. Daar zyn 'er dat rechte Toveraars „ zyn, wier enigste werk is den zieken te herstellen, andere zyn „ als de Priesters die geschikt zyn om de Goden te bevredigen. „ De eerstgenoemde worden tot dezen eerrang niet verheven als „ na een strenge vasten van een jaar, waar in zy zich van vleesch „ en visch onthouden. Zy moeten behalven dat van een Tyger „ gewond en zyn klaauwen ontsnapt zyn; dan eert men hen als „ menschen van een zonderlinge deugt, om dat men oordeelt dat „ zy van den onzichtbaren Tyger ontzien en begunstigt zyn, die hen

Lettres edifiantes, Relation de la Mission des Moxes, Recueil 10.

„ hen tegen het geweld van den zichtbaren Tyger, waar tegen zy „ gestreden hebben, beschermt heeft.

„ Als zy langen tyd deze bediening bekleed hebben, doet men „ ze tot het Hoge Priesterschap opklimmen, maar om zich dat „ waardig te maken, moeten zy noch een heel jaar met de zelfde „ strengheid vasten, en dit moet hen van buiten door een mager „ en ongedaan wezen aan te zien zyn. Dan drukt men enige zeer „ bytende kruiden uit, om 'er het sap uit te krygen, dat men hun op „ de ogen druipt, 't welk hun zeer wrede pynen veroorzaakt, en „ dus drukt men hun het teken van 't Priesterschap in. Zy bewe- „ ren dat door dit middel het gezicht opgeheldert word, 't geen „ hen aan deze Priesters den naam van *Tibaurangui*, dat in hun „ taal *een die klare ogen heeft* betekent, doet geven.

De Schryver die een Reystocht na Westindien onder den naam van François Coreal heeft in 't licht gegeven, drukt zich dus op 't stuk van de Indianen van Rio de la Plata uit: „ om Priester of Ge- „ neesheer onder hen te zyn, moet men lang en dikwils gevast „ hebben; men moet dikwils tegen wilde dieren gevochten heb- „ ben, voornamentlyk tegen Tygers, en daar van gebeten of ten „ minsten gekrabt zyn. Daar na kan men de Priester-orde verkry- „ gen; want by hen is de Tyger een byna Godlyk dier, en de op- „ legging van zyn heilige klaauw, is by hen van zo veel waardy als „ by ons de Dokters kap die men op de Hogeschool van Salaman- „ ka ontfangt. Vervolgens druipt men hen het sap van eenige „ overgehaalde kruiden op de ogen, en dit is de priesterlyke zal- „ ving, waar na deze nieuwe Priesters de geesten van alle tastely- „ ke en stoflyke dingen weten te bevredigen, geheime omgang „ met deze geesten te hebben, en deel te nemen aan hunne krach- „ ten."

Voyage aux Indes Occid. seconde part. c. 10 p. 241.

EENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

De Huronnen, de Irokoizen en de Algonkynen hebben ook hunne Inwyingen, die zy noch plegen. Al wat ik 'er van weet, is, dat zy met de manlyke jaren beginnen, dat zy in de bosschen wyken, de jongelingen onder het bestier van een Ouden of van een Priester, en de jonge dochters onder het opzicht van een Matroon. Zy brengen dien tyd met zeer streng vasten door, en zo lang als hun vasten duurt bestryken zy het aangezicht, het bovenste van de schouders en de borst met zwart. In 't byzonder letten zy zeer naauwkeurig op hun dromen, en doen 'er een getrouw verhaal van aan hun Opzieners. Deze onderzoeken zorgvuldiglyk het gedrag hunner leerlingen, en plegen dikwils raad over 't geen hen aangaat of hun overkomt met de oude mannen en vrouwen, om hier op te besluiten wat zy voor hun *Oïaron* of hun *Manitou* moeten nemen, waar van het geluk van hun leven af moet hangen. Zy halen 'er ook gevolgen uit om te weten waar toe zy in 't vervolg bequaam moeten zyn; zo dat dit als een proef is om hun beroep te kennen.

Inwyingen der woeste Volkeren van het Noorder Amerika.

Ik twyffel niet of hun Inwyingen en hun Proeven waren byna even

eens als die van de Volkeren van Virginia, waar van wy in 't eerst gesproken hebben; maar 't zy dat zy reeds veel van hun gewoontens verloren hadden, toen de Europeanen omgang met hen begonnen te krygen; 't zy dat zy hun verborgentheden zorgvuldiglyk voor dezelve verholen hielden, die een alzo onschendbaar geheim vereischen als die der Ouden, nademaal zy vaststellen, dat hun proeven zonder dat vruchteloos en van geen kracht zouden zyn; 't zy eindelyk dat de Europeanen niet oplettend genoeg geweest zyn om ze te onderzoeken, of schrander genoeg om den aart van 't geen zy hen zagen doen wel te doorgronden, wy hebben 'er geen omstandig verhaal in de oude beschryvingen van, en daar zyn niet als eenige algemene voetstappen en kennissen overgebleven, maar die evenwel genoeg zyn, om 'er redelyk waarschynelyke gissingen uit op te maken.

Relation de la Nouv. France pour l'An 1634. *p.* 84. 185.

Vader le Jeune en Vader Brebeuf maken van hun vasten en afzonderingen gewag. De eerste spreekt aldus.

„ Zy onderhouden zomtyds een zeer strenge vasten, niet alle, „ maar zommige die graag lang willen leven. Myn huiswaard „ ziende dat ik in de Vasten maar eenmaal 's daags at, zeyde te„ gen my, dat zommige onder hen vasten om lang te leven, maar „ hy voegde 'er by, dat zy zich elk alleen in een kleine aparte „ hut begaven, en daar zomtyds in acht of tien dagen lang niet „ aten of dronken. Andere hebben my gezegt, dat zy als ge„ raamtens uit deze hut quamen, en dat men ze daar zomtyds „ half dood uitdraagt. Ik heb nooit grote vasters gezien, wel „ grote vraten. 't Is waar dat ik deze buitensporigheid gemaklyk „ kan geloven, want alle valsche godsdiensten zyn vol kinderach„ tigheden, of buitensporigheid, of vuiligheden.

„ Ik heb, zegt de zelve Schryver, den Toveraar een andere „ godvruchtigheid zien plegen, die ik geloof dat alleen aan die „ van zyn beroep eigen is. Men recht hem een kleine hut op, „ ontrent een steen worp of twe van de anderen afgelegen. Daar „ begeeft hy zich in om acht of tien dagen, meer of min, alleen „ te blyven, dan hoort gy hem nacht en dag schreeuwen en tieren, „ en op zyn trom slaan. Maar hy is zo alleen niet of andere helpen „ hem zingen, en de vrouwen bezoeken hem. Daar worden grote „ vuiligheden gepleegt.

Vader le Jeune verstond zeer weinig van de taal der Wilden, gelyk hy zelfs bekent. Hy verhaalt wel wat hy gezien heeft, maar hy was genoodzaakt na de antwoorden, die men hem op zyn vragen deed, te slaan. Op deze wyze verhaalt men de zaken eer zo als men ze begrypt, dan zo als ze in der daad zyn.

De Wilden kunnen hun Eenzaamheid wel misbruiken, om hun gruwelen te bedekken. De Ouden hebben het ook in hun Bacchanaal-feesten zo gemaakt, maar dan is het een misbruik dat tegen den aart van hun afgezondert leven zelfs stryd, waar van de kuischheid een van de wezentlykste voorwaarden is; want behalven het geen ik van hun Vestalen en hun Kluizenaars gezegt heb, is het zeker dat zy onder hen een zekeren tyd hadden, die aan de eenzaamheid gewyd was en noch is.

Zy

Zy hebben een groot gevoelen van den maagdelyken ſtaat, en by alle de Wilde Natien is 'er iets of in de Zeden of in de Taal, dat de achting, die zy 'er voor hebben, betuigt. Het woord dat een Maagt in de Abenakiſche taal betekent is *Couſſihouskone*, 't geen na den letter overgezet zeggen wil, *een vrouws perzoon daar men eerbied voor heeft*; van *Couſſihan*, dat niet alleen een eerbied van innerlyke achting, maar een dadelyke eerbied en die uiterlyk betuigt word, te kennen geeft. Het woord *Gaouinnon* dat in de Irokoiſche ſpraak een Maagt beduid, is zoodanig dat men de kracht van deszelfs afleyding niet meer weet.

Zy hebben grote achting voor den maagdelyken ſtaat.

Zy ſchryven aan de maagdom en aan de kuisheid zekere byzondere hoedanigheden en krachten toe, en het is zeker dat zo de kuisheid hun als een wezentlyke voorwaarde toeſchynt, om een goeden uitſlag te geven aan 't geen hun bygeloof hun inboezemt, zy die zeer zorgvuldiglyk zullen bewaren, en in 't minſte deel niet durven ſchenden, uit vrees dat hun vaſten en alles wat zy buiten dat doen mochten door deze breuk te enemaal vruchteloos zyn mocht.

En ſchryven daar byzondere hoedanigheden aan toe.

Zy ſtellen vaſt dat de liefde voor deze deugt zich tot het natuurlyk gevoel der planten uitſtrekt, zo dat 'er onder haar gevonden worden die met ſchaamte aangedaan zyn als of zy bezielt waren; en dat om in de geneesmiddelen te werken, waar in zy zelfs geen toevlucht tot den dokter nemen, zy door kuiſche handen willen bereyd worden, zonder 't welke zy geen kracht ter wereld zouden hebben. Verſcheyde Wilden hebben my dikwils ten opzichte van hun ziektens gezegt, dat zy wel geheimen wiſten om ze te genezen, maar dat zy getrouwd zynde zich daar niet meer van konden bedienen.

Vader Brebeuf ſpreekt dus van hunne Prieſters. „ Eertyds quamen deze Bedieningen van *Arendiouann* (dat is te zeggen Prieſters) duurder te ſtaan als tegenwoordig. Hedendaags hebben zy die met braaf te gaſtereren. Een tyd was 'er, dat zy dertig volſtrekte dagen in een afgezonderde hut moeſten vaſten, zonder dat 'er iemand mocht by hen komen als een dienaar, die, om waardig te zyn van daar hout te mogen brengen, zich zelf hier toe met vaſten bereyde. "

Relation de la Nouvelle France, pour l'an 1636. 2 *part. ch.* 5.

Plechtigheden om Prieſter te worden onder hen.

Dat is te zeggen dat ten tyden van Vader Brebeuf zy reeds veel van hun gebruiken verloren hadden, of dat Vader Brebeuf zelfs alles niet begreep wat 'er voor zyn gezicht omging. In der daad, alle deze gaſtmalen, waar van hy ſpreekt, ſtryden niet tegen het vaſten van dien genen, voor wien zy aangerecht zyn. Hy haalt ons ook een voorbeeld aan waar van hy ooggetuige was, en dat zeer na komt aan 't geen in de oude tyden geſchiede, nademaal 'er van een Wildeman gehandelt word die gedroomt had, zegt hy, dat hy *Arendiouann* zou zyn, als hy dertig dagen gevaſt had, en die al dien tyd de gantſche Natie in beweging hielt. „ Hy vaſte 'er achtien, „ zonder iets anders als Tabak te eten. Vader Brebeuf meende dat hy gek was, en dat deze Vaſten hem verder ſtapel gek maakte. Evenwel waren 'er verſcheyde feeſten om zynen t'wil, en op het laatſte, waar van hy zich verſchoont de omſtandigheden te verhalen,

vrezende dat hy te lankwylig zou vallen, voegt hy 'er by „ dat hy „ volstaan kan met voor het tegenwoordige in 't algemeen te zeg- „ gen, dat nooit de razende Bacchanten van den ouden tyd iets „ dollers in haar Orgia aanrichtten.

De Wilden hebben veel van hun strenge gewoontens verloren.

Deze Wilden hebben zedert dien tyd noch meer van hun gewoontens verloren; zy bekennen het zelfs en beklagen 'er zich over; want in de ongelukken die hun overkomen zeggen zy dat zy 'er niet over te klagen hebben, en dat het een straf is, om dat zy het gebruik van hun afzonderingen en hun vasten hebben laten varen.

TWEEENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Van de Theürgia of de gemeenschap met de Goden.

DE verzoeningen en al de proeven der Inwyingen de ziel van alle bederflyke, grove, en vleeslyke zaken hebbende los gemaakt, wierd deze ziel, van al het aardsche, dat zy door de besmetheid der zinnen gekregen had, gezuivert zynde, en eniger maten tot haar geestelyke natuur wedergekeert, tot de innerlyke gemeenschap der Goden toegelaten, die zich aan dezelve op verscheyde wyzen openbaarden, of in de dromen, of in de bespiegeling, of eindelyk in de geheime verborgentheden van de Theurgie en de Wichelary.

Dit was het voornaamste oogmerk van de inwyingen der Orgia, waar in men daar ook enige Zinnebeelden of wezentlyke proeven van gaf. Want na eenige dagen een afgezondert leven geleyd te hebben, gelyk die gene, die zich bereyden om in het hol van Trophonius, waar van Pausanias spreekt, te dalen; na in deze afzondering verscheyde soorten van Verzoeningen te hebben ondergaan; na in de wateren van den vloed Hercynas gewasschen en herboren te zyn, na verscheyde offeranden gedaan te hebben, om der Goden gunst te winnen, na de Cyceo gedronken te hebben, of de wateren van Lethé en Mnemosyne, waar van het een de eigenschap had om al het voorledene te doen vergeten, en het andere om het geheugen te versterken, om alles wat men op nieuws leerde te kunnen onthouden; na in alle gronden onderwezen te zyn, die de vooroordelen van de kintsheid moesten verbannen, en na de geheymen van deze verborgentheden doorgrond te hebben; na alle deze toebereydzelen, zeg ik, daalde men in het hol van Trofonius, of in eenig ander diergelyk heyligdom, daar men onder tastelyke en raadzelachtige beelden, die niet als verborge vertoningen waren, of die wezentlyk door tovermiddelen geschieden, geoordeelt wierd met de Goden om te gaan, en van hen zaken te leren, die de mensch het noodzakelykste weten moet, om zich tot zyn einde te bestieren.

Pausanias in Boeoticis, p. 313, 314.

Dio Chrysostomus verbeeld ons een man die in dezen staat van een verborgen verrukking ingewyd is, in wiens oren zich verscheyde stemmen laten horen, voor wiens ogen zich verscheyde vertoningen op doen, waar in de verborgenste zaken van de natuur klaar verbeeld worden; die beurt om beurt nu 't licht dan de duisternissen geniet, en dien eindelyk verscheyde wonderlyke zaken overkomen. Apulejus na dat hy ingewyd was, verhaalt het zelfde van zich

Dio Chrysost. Orat. 12, p. 202.

15.

zich zelven: „ Ik ben, zegt hy, de poorten des doods genadert, „ ik ben in het heiligdom van Proserpina ingegaan, en na door al „ de hooftstoffen gedragen te zyn, ben ik weer om gekomen: Ik „ heb midden in de duisternissen der nacht de Zon de helderste „ stralen zien van zich afgeven: Ik ben de Goden van Hemel en „ Hel genadert, en hebze van naby aangebeden.

Apuleius, lib. Metam. 11. propè fin.

Plato en zyn Aanhangers hadden zeer veel op met de gewaande kracht der Inwyingen van de Orgia en de Verborgentheden van de Gemeenschap met de Goden. Zy geloofden dat door derzelver kracht de ziel gezuivert wierd, en dat de tover-offeranden dezelve bequaam maakten om den indruk der mindere Geesten te ontfangen, door wier middel zy tot het gezicht van de opperste Goden die van den eersten rang waren geloofden te komen. Maar de Orgia by na al de verbasteringen van het Heydendom voor Plato's en zyner Leerlingen tyd ontfangen hebbende, hebben de Kerkvaders zich toegelegt om al de Platonische denkbeelden over dit ontwerp om ver te gojen, en om te bewyzen dat de gantsche Godlyke werking van de Theürgy niets anders was als de vervloekste tovery, door alle godlyke en menschelyke wetten verboden; dat de wonderen, welke die gene zagen die zich door bezweringen en toverofferanden gezuivert hadden, zelfs veronderstelt zynde dat 'er geen bedrog van de kant der Menschen onderliep, niet als beguichelingen van Duivelen en de Geesten der duisternissen, in Engelen des lichts hervormt, waren, om de aanbiddingen en de hulde, die men niet als aan den waren God verschuldigt was, na zich te trekken.

V. Aug. lib. 10. de Civ. Dei cap. 10.

Niets geeft ons klaarder te kennen, wat gedachten de Heydenen hier ontrent hadden, als de plechtigheid die de Inwyingen der Karaïben besluit, en die als de laatste hand aan de proeven legt, die 'er om een Piaye of een Priester te maken nodig zyn.

Ik heb de beschryving, die ik 'er van geven zal, uit Vader du Tertre getrokken, en uit een omstandiger met de hand geschreven verhaal van Vader le Breton, een Jezuitisch Zendeling, die verscheyde jaren onder de Karaïben van het Eyland St. Vincent had doorgebracht, daar hy noch was, toen hy dit werkje opstelde, dat my medegedeelt is.

DRIEENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Laatste Inwying van een Karaïbisch Priester.

NA dat dan de jonge Profeliet, die Priester wil worden, de lange loopbaan van verscheyde proefjaren onder het bestier van een oud Piage, die 'er zodanig de meester over is, dat zyn naaste bloedverwanten en vrinden hem niet mogen komen zien of spreken, ten ende is; na de strengheden van dezen vervloekten drank, die uit de Tabak geperst word, van dit vreeslyk vasten, en van deze menigvuldige aanvallen uitgestaan te hebben, die de andere Priesters hem by nacht komen aandoen, kervende hem het gantsche lyf met tanden van een Akouti, die zo scherp als een scheermes zyn, om hem tot deze vrywillige kervingen te gewennen, die zy zich zelven in zommige gelegentheden moeten aan-

doen, volgens het gebruik van de Baalspriesteren, komt eindelyk de Priester zyn leerling tegen den nacht, die zyn onoverwinlyk gedult kronen moet, en een eind van zyn proeven maken, bezoeken. Hy houd hem in 't brede de waardigheid van den rang voor, daar hy toe verheven staat te worden; hy vyzelt hem de eer en de voordelen op die hy ontfangen zal, hebbende een gemeenzamen geest, die hem alleen eigen is, dien hy zal kunnen roepen wanneer hy wil, en waar van hy zich in alles wat hy nodig zal hebben kan bedienen; vervolgens legt hy hem de order uit van alles wat 'er in dezen nacht om zal gaan, en vermaant hem zich niet te laten afschrikken door de wondere gevallen, die hem over zullen komen.

Ondertusschen maken de vrouwen op bevel van den Waarzegger een Hut schoon, zy hangen daar drie bedden of Hamakken in, een voor den geest, het twede voor den Piage, en het derde voor den Proseliet. Vervolgens rechten zy met korven of kleine tafeltjes van gevlochte tien en palmbladeren die zy de eene op de andere stapelen, een soort van een Altaar aan 't end van de hut op, waar op men enige kassau broden, en een Canari of vles met *Ouikou* voor geeft, voor wien men de offerhande plaatst.

Ontrent het midden van den nacht komen de Priester en zyn Leerling alleen in de Hut. De eerste, na een blad gerolde tabak gerookt te hebben, heft uit al zyn krachten en by na brullende een toverlied aan, dat ten eersten, zo men het verhaal dezer Wilden geloven mag, van een schrikkelyk geraas in de lucht, maar dat noch redelyk ver is, gevolgt word. De Priester het gehoord hebbende dooft het vuur tot het minste vonkje toe uit, want de Geesten, na zy verzekeren, beminnen niet als duisternis.

Zo dra als het vuur uitgedooft is komt de Maboya of de Geest door het dak in de hut, met het zelfde geweld en geraas als de donder in een hevig onweer. De Priester en zyn Proseliet doen hem flux hun Eerbewyzingen, en zy vangen een onderhoud aan, waar van die gene die in de naburige hutten zyn, zorgvuldig lettende op het geen 'er om gaat, geen een woord verliezen.

De Geest begint het eerste met een gemaakte stem te spreken, by na gelyk de gene die de Marionetten doen praten. Hy vraagt aan den Priester om wat reden hy uit 't ryk der schimmen gedaagt is, en verzekert hem ter zelver tyd dat hy bereyd is om hem te horen, en al zyn wenschen te verhoren. De Priester bedankt hem en bid hem in korte woorden dat hy eerst plaats neme en aan het maal valle, dat voor hem bereyd is; waar na hy enigen tyd als een muis zwygt.

De Geest, gelyk 't fatzoen is, dit noden beantwoordende, neemt eerst bezit van zyn Hamak met een gewoel dat de gantsche Hut doet schudden; vervolgens bereyd hy zich tot eten, en men hoort een geweldig gerammel van tanden en kakebenen, als of hy in der daad at, en alles wat hem voorgezet was verslond. Dit is evenwel maar kortswyl, en men mist nooit na de plechtigheid de broden zo heel en de vlessen zo vol te vinden, gelyk zy waren toen men ze op het Altaar plaatste. De Karaiben geloven evenwel vast dat 'er de Geest zyn genoegen afneemt, en 't geen 'er overschiet, 't welk

heel

heel schynt, is als geheiligt, gelyk de Toonbroden waren die men in den Tempel den waren God voorzette: gene als de Oude Piayen mogen 'er van eeten, noch moeten zy zich hier toe gereinigt hebben, en een zeekere zuiverheid van lichaam hebben die hen de zelve waardig maakt.

Dit gerammel met de tanden ge-eindigt zynde, verlaat de Priester zyn Hamak, en stelt zich in een smekent postuur, op de hakken zittende gelyk de Karaïben gewoon zyn, en spreekt op deze wyze.

„ Ik heb u geroepen, niet alleen om u volgens myn plicht eerbied en gehoorzaamheid te bewyzen, maar ook om deze jongeling, die hier tegenwoordig is, onder uw bescherming te stellen. Maakt dan dat hier dadelyk een andere Geest als gy kome, op dat deze jongeling hem diene en zich op de zelfde voorwaarden en tot het zelfde einde aan hem verbinde, gelyk ik u zo vele jaren diene.

Zamenspraak tusschen den toekomenden Waarzegger en den Geest.

Fiat, antwoord de Geest met een vrolyk wezen, gy zult op staanden voet verhoort worden. In der daad een twede Geest geeft aanstonds een teken van zyn tegenwoordigheid, met een al zo vreeslyk geraas als de eerste op zyn aankomst gedaan had. Dan worden hun zinnen een geruimen tyd door talloze guichelaryen betovert, die hen byna buiten hun zelven stellen.

De jonge Proseliet verschrikt en half dood van vrees springt dan uit zyn Hamak, en zich ook in een smekent postuur stellende, brengt hy deze woorden met een bevende stem voort: „ Geest, die my wel onder uwe bescherming nemen wilt, begunstig, bid ik u, myn voornemen: zonder uwe hulp ben ik verloren, laat my niet elendig sterven, en betoon u genadig aan myn verzoek op dat ik u t'elkens als ik u hebben wil, en dat zulks voor 't welzyn myner Natie nodig is, beroepen mag.

„ Schep moed, antwoord de Geest, wees my getrouw, ik zal u in alle uwe tochten te Land en ter Zee niet verlaten, en ik zal in alle de gevaren, waar in gy u bevinden zult, op uw zyde zyn; maar weet ook dat zo gy my niet getrouw en na myn genoegen dient, gy geen dodelyker vyand zult hebben als my.

Dit gezegt zynde verdwynen de Geesten, doende de hut en de gantsche buurt door een gruwelyken donder kraken en schudden, 't geen deze twee arme slaven van den Satan byna van schrik doet sterven.

Dan komt men zonder tyd-verlies uit de naburige hutten met licht toeschieten, men loopt met hopen in de tent daar deze vertoning voorgevallen is, en men draagt deze elendige schepzels die men half dood, en byna zonder gevoelen op den grond leggen vind, in hun bedden weg; hun magen en vrienden stellen alles in 't werk om ze weer te doen bekomen; men legt ze voor een groot vuur, en om den honger, dien zy door lang vasten geleden hebben, te verslaan, geeft men ze braaf te eten en te drinken. Maar wat men ook doen mag, men heeft moeite om hun gekrenkte hersfens van de indrukzelen te genezen die 'er de Duivel in gelaten heeft, waar aan zy zo slaafachtig niet verbonden zyn als om dat zy, na

hun zeggen, dikwils schriklyke uitwerkingen van zyn tyranny beproeven.

VIERENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Aanmerkens waardige trekken van de Oudheyd in de Inwying van een Karaïbisch Priester.

IN dit omstandig verhaal van de laatste Inwying der Karaïben kunnen de geleerden verscheyde zonderlinge en aanmerkens waardige trekken van den Godsdienst der Heydenen ontdekken. Deze trekken zyn de tekens van des Geests tegenwoordigheid het *Epulum deorum* of het Gastmaal der Goden: *het lectisternum* of toebereyde bed voor de Godheid: de offerande van broot en wyn: het heilige brood de geestelyke Wan: de nagemaakte stem der Godspraken, en een manier om ze onmiddelyk en onafhankelyk van de Pythonissen, de Waarzeggers en de Afgoden te geven.

De Duivel, die een geest der Duisternissen is, schepte geen behagen als in donker, en gaf zyn Orakels in holen en rotzen, in de duistere hoeken der Tempels, daar geen licht kon by komen, of wel in den naren nacht zelfs.

Alles wat zyn tegenwoordigheid te kennen gaf, baarde schrik. De aarde loeide onder de voeten; de laurieren wierden hevig geschut; de Tempels of de holen beefden tot den grond toe; de toekykers wierden met schrik bevangen; de Waarzeggers en de Pythonissen zelfs vreesden ten hoogsten voor de inblazing van den Geest, die al haar buizen vervulde, en haar veel deed uitstaan. Lukanus geeft ons de gewone tekens van des Gods tegenwoordigheid te kennen, door het gebrek van deze zelfde tekens die in de gelegenheid, waar van hy spreekt, niet verschenen zynde, te kennen gaven, dat de Waarzegster de Toekykers bedrogen had, vrezende voor het geweld en de stuipen die de geest van Python in haar veroorzaken moest.

Non rupta trementi
Verba sono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
Excussa laurus, immotaque culmina Templi,
Securumque nemus, veritam se credere Phœbo
Prodiderant.

De Ouden waren innerlyk overtuigt dat de Goden deel aan de offeranden namen, dat zy zich met het vlees en bloed der offeranden verzaadden; dat zy met vermaak tot den rook van 't gebraad, dat men hun offerde, opschoven. Hierom waren 'er feesten ingestelt die men het gastmaal der Goden, *Epulum Deorum* noemde, bestaande in prachtige maaltyden die hun aangeboden wierden. De gene die de zorg hadden om deze maaltyden te bereiden, en die 'er het beste deel van opaten, waar aan de Goden niet geraakt hadden, wierden *Epulones* genoemt. De Kerkvaders hebben de Heydenen schamperlyk over hunne Godheden uitgelagchen, die altyd de ogen op het Aartryk gevestigt hadden, en den neus in de lucht, om te ruiken waar de geur van 't gebraden vleesch van daan quam,

quam, en die hele tochten na Ethiopien en andere plaatzen deden, om den reuk van de gebrade bouten en de gekookte ſpyzen op te ſnuiven. De Joden, die altyd geneigt zyn om gelyk de Heydenen te denken, waren niet vremd van een denkbeelt, dat de Godsdienſt zo weinig voegde.

't Was om dat te verbeteren, of om zo tegen dit denkbeeld te wapenen dat God tegen hen zeyde, dat hy geen vleeſch van ſtieren eten, of geen Bokkenbloed drinken zal, maar dat hy wil dat men hem dank offeren zal en zyn geloften betalen. *Pſalm. 50.*

Gelyk het de gewoonte der Ouden was op beddekens leggende te eten, geelyk het noch de gewoonte der Wilden van 't Zuiden is, die, ſchoon zy kleine ſtoelen met drie voeten hebben, gelyk de drieſtalletjes der Schoenmakers, waar op zy gemeenlyk eten, ook dikwils hun maaltyden in hun Hamakken leggende houden, gelyk ook die van Noord Amerika, die op de zelfde matten, waar op zy ſlapen, zitten en eten; zoo was het ook het gebruik bedden voor de Goden en Godinnen te bereyden, tot wier eer men het gaſtmaal aanrechtte; en om deze reden noemde men deze feeſten zelfs *Lectiſternia.* Daar waren bedden van verſcheyde ſoorten: daar waren 'er die hongen, gelyk de hangmatten op de Schepen, en de watte bedden der Karaiben: daar waren 'er ook andere, die men op de gedenkmunten afgebeeld ziet, en die niet qualyk na de matten der Irokoiſche hutten gelyken: Zommige hebben gemeent dat men de beelden der Goden op deze bedden ley; andere, dat men zich vergenoegde met dezelve voor de Afgodenbeelden op te hangen of te ſpreyen. Men liet een *Lectiſternium* om verſcheyde redenen aanrechten maar boven al om de Goden te bewegen dat zy zich door buitengewone tekens verklaarden; *Prodigiorum procurandorum cauſâ*, zegt Titus Livius. *Vd. Joan. Alſtorphium, de lectis veterum, cap. 20. de Lectiſtern.* *Titus Livius, lib. 22.*

De Offerande van brood en wyn of van 't water by de volkeren die het gebruik van den wyn niet wiſten, is een gants geeſtelyke offerande, en die wel in de oudheid uitgebeeld is. Zy is een Zinnebeeld van de Euchariſty in de wet der Natuur geweeſt, gelyk zulks uit de offerande van Melchiſedek blykt. St. Juſtyn, Tertulliaan en andere Kerkvaders verzekeren ons, dat de Duivel, die een aap van de Godheid is, ook een duidelyk Zinnebeeld van dit H. Sakrament in de verborgentheden van het Heydendom had.

't Is dit brood zonder twyffel, waar van Arnobus ſpreekt, en dat men het *kuiſſche brood* noemde, om dat gene als de Prieſters, werkelyk met den dienſt der Altaren bezig, de ingewyde gedurende den tyd hunner inwyingen, en die gene die zich door een zekere zuiverheit van hart en lichaam bereyd hadden, daar van mochten eten: gelyk het ook van de Toonbroden verhaalt word, die de Prieſter Abimelek aan die genen, die David verzelden, uitdeelde, toen hy voor Saül vluchte, na dat deze Vorſt hem verzekert had dat hy en zyne luiden eenige dagen gevaſt hadden. *Arnob. lib. 5.*

De Wan is hedendaags van gedaante als een tiene gevlochte korf met twee oren, krom en van achteren rond toelopende, maar wiens holligheid merkelyk na voren vermindert, in de gedaante van een ſchulp. Hy dient om 't gedorſchte koorn te zuiveren, met het

te

te ſchudden en in de hoogte te werpen. De Wan was een geeſtelyk Zinnebeeld in de Verborgentheden van Ceres en Bacchus. De Ouden hebben ons deſzelfs gedaante niet wel beſchreven, noch ontwonden wat dit Zinnebeeld betekende. Zommige hebben gedacht dat het den Ingewyden vertoonde dat zy hunne zielen van alle onvolmaaktheden moeſten zuiveren, gelyk men het koren met het te wannen van alle onreinigheden zuivert, die onder het goede graan gevonden worden. My komt het evenwel waarſchynelyker voor, dat de Wan een ſoort van een Altaar was, van tienen en ried gemaakt, gelyk deze platte tafeltjes van tienen en bladeren van Palmbomen, die de Karaïben *Matatou* noemen, daar zy ook een ſoort van een Altaar van maken, waar op zy de Kaſſouwbroden en den beker met *Ouicou*, die zy den Duivel opofferen plaatzen. Dit gevoelen word door Junius Phylargirius, Nonius, Papias, en Servius begunſtigt. De woorden van dezen laatſten voer ik hier onder aan *.

* *Servius in Georg. p.* 73. alii myſticam ſic accipiunt ut vannum, vas vimineum latum dicant, in quod ipſi optiti capacitatem congerere ruſtici primitias fragum ſoleant, & libero & liberæ ſacrum facere, inde Myſtica.

' De Duivels, 't zy dat zy hun Orakels in de bezweringen door hun eigen mond, of door dien van de Waarzegſters en Waarzeggers gaven, deden het met een nagemaakte en onnatuurlyke ſtem. Men kan het uit de Verzen van Lukanus, die ik heb aangehaalt, en uit verſcheyde uitdrukkingen van andere Schryvers, die of een ſoort van gebrom of een wyze van piepen te kennen geven, beſluiten.

VYFENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE grondſlag van alle de bygelovigheden van 't Heydendom is deze nieuwsgierige aart geweeſt, die de menſchen aanport, om tot in het toekomende te willen dringen, of in het geheim der zaken die God in de ſchatkamer van zyn Wysheid heeft willen verbergen, en wier kennis boven de krachten der Natuur zynde niet als uit hem zelven tot ons kan komen, door een uitwerking van zyn goedheid, wanneer hy den menſchen een zonderlinge gunſt wil bewyzen, of van de kant van de Engelen der Duiſternis; door zyn Goddelyke toelating, en uit hoofde van de macht die hy hun daar toe gelaten heeft.

In het Oude en het nieuwe Teſtament lezen wy dat God zich dikwils aan den menſch in dromen geopenbaart heeft, voor al aan vrome en deugtzame luiden. In het beſtier van zyn uitverkoren Volk had hy zyn Profeten, door zyn geeſt ingeblazen, daar het volk in al zyn zwarigheden meê ging raadplegen, wanneer men verlore zaken weer wou vinden, gelyk wanneer Saül na Samuel gong, om de verlore Ezellinnen van zyn vader weer te zoeken: om den uitſlag van een oorlog te weten, gelyk 'er van Joſafat, Koning van Juda verhaalt word; die na een Profeet des Heren zocht, om hem over de uitkomſt van den ſtryd te ondervragen die de Koning van Iſraël en hy tegen den Koning van Syrien moeſten leveren: om de gevolgen van een ziekte te weeten, gelyk 'er van Jeroboam aangetekent ſtaat, die zyn Vrouw uitzond om over zyns Zoons ziekte

met een Profeet raad te plegen, die haar den dood van dit kind voorzeyde. Het omhangen van den Efod, de Urim en de Tummim deden ware Godſpraken geven, en de H. Schrift leert ons, dat David zich met een goeden uitſlag van den eerſten bedient heeft, om God over twyffelachtige zaken raad te plegen. Daar waren ook onfeylbare bezweringen, om de verborge zaken, zo wel als Gods wil te ontdekken, gelyk zulks het voorbeeld van Achan bewyſt, wiens dieſtal de vloek des Heeren over Iſrael gehaalt had: om de ontrouw der overſpelige Vrouwen te bewyzen enz.

1 B. der Kon. 23. H. 9. vs.

Jozua 7. Vſ. 18.

De duivel, Gods eer en des menſchen geluk benydende, heeft altyd geloert om den enen den dienſt, dien men hem verſchuldigt is, te ontroven, en om den ander verloren te doen gaan, met zich van hem te doen aanbidden. Hier toe heeft hy Altaar tegen Altaar opgerecht, en zich toegelegt om den dienſt, dien hy zich wilde doen bewyzen, door de uitwerkingen van een meer als menſchelyke kracht te handhaven, die door haar uitgerechte wonderen den menſch beguigchelden, en een navolging en naäping van die gene waren, waar van God aan zyn Volk de onfeylbare getuigeniſſen, door de taſtelykheid der Mirakelen, die hy voor hem uitwerkte, gaf. God om den ongelovigen menſch te ſtraffen, of om den gelovigen zelfs te beproeven, heeft den Duivel niet in zo naauwe palen beſloten als hy wel kon en in de wet der Genade doen moeſt. Hy heeft hem enigermaten de handen vry gegeven om den menſch te beproeven, en om te trachten hem te verleyden, en de Duivel heeft 'er door onze ſchuld wel zyn voordeel mee gedaan. De Sterrekykery, zegt Laktantius, de Vogelkykeryen, de Orakels, de Zwarte kunſt, en de Tovery zyn lagen van dezen bozen geeſt, waar door het hem waarlyk gelukt is, de Natien met zich te ſlepen, en 'er zyn ſlaven af te maken.

Des Duivels liſten om den Menſch te beguichelen.

God laat den Duivel toe den Menſch te beproeven.

Lactant. Div. Inſt. l. 2 c. 17.

Wie ook de Zoroaſter der Ouden mag geweeſt zyn, hem ſchryft men den oorſprong der Tovery toe. Volgens de getuigenis van Beroſius, had Noah het ongeluk van de Wereld weer op een nieuw door een zyner kinderen verleyd te zien, dien de zondvloed, waar uit hy zo wonderlyk gered was, niet deugtzaam had kunnen maken. Na mate dat deze Heylige Patriarch arbeydde om den Godsdienſt te veſten, verdorf Chain van zyn kant de menſchen, leerde hen de Duivelen bezweren, en verbond ze door de verlokkingen van de Tovery aan hun dienſt; en dezen booswicht moeten wy als den vinder van deze vervloekte kunſt aanzien, die als de kanker aangroejende, alle de Natien beſmette.

Zoroaſter, uitvinder der Tovery.

Beroſius ſchryft die aan Chain toe.

Wat 'er ook van het gevoelen van Beroſius zyn mag, waar van de al te grote oudheid ook verdacht word, het is evenwel zeker dat in de eerſte tyden de Duivel overal zyn Orakels, zyn dienſt, zyn verborgentheden, zyn Prieſters, zyn Geeſtdryvers had, en dat de menſchen door de onwetentheid of door hunne hartstochten misleyd, zelfs de ſtrengheden van den Godsdienſt en moejelykſte deugden, of ten minſten den ſchyn en de uiterlykheden van deze deugden, die op 't oog het ſchoonſte waren, daar toe deden dienen.

ZESENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Verscheyde soorten van Wigchelary.
Clem. Alex. Strom. lib. 1.

SChoon alle de Volkeren zich op de Wigchelary toeleyden, waren 'er evenwel verscheyde wyzen om daar toe te geraken, die ieder na zyn smaak volgde; „ Want onderwyl dat de Kariërs, „ volgens het verhaal van Klemens van Alexandryen, zich toeleyden om uit de Starren te voorzeggen; de Frygiers uit de Vogelvlucht; de naburige volkeren van Italien uit de ingewanden der „ Slachtoffers; onderwyl dat de Isauriers en de Arabieren zich aan „ de kennis der Voortekens overgaven, leyden zich de Telmissiers, Volkeren van Lycie voornamelyk op dat soort van Wigchelary toe, dat door dromen geschied. „

Pausanias in Phocicis, p. 328. in Messen. p. 111. & 130.

't Was Lykus, Zoon van Pandion, welke een der Telchynen van Rhodus was, die al zyn krachten inspande om onder de Lyciers den dienst van Apollo, de Orgia van Bacchus, en de grote Godinnen in te voeren. Pausanias zegt dat het een uitmuntent Wigchelaar was, dat men van hem enige Godspraken bewaarde, en dat het misschien dezelfde was, dien de Lyciers naderhand onder de gedaante van een Wolf en den naam van den Lycier Apollo aanbaden.

De Volkeren van Amerika geven veel geloof aan dromen.

Zo de Irokoizen van de Lyciers afstamden, zouden zy van hun afkomst niet ontaart zyn; want zy hebben het breed op met hunne dromen, maar evenwel hebben zy dit niet alleen, en deze verzotheid hebben alle de andere volkeren van Amerika met elkander gemeen, die behalven dat niet veel weten wat het is uit de Starren te voorzeggen, en die niet veel acht op de voortekens schynen te slaan, die uit het vliegen der Vogelen of het beschouwen der ingewanden van de slachtoffers gehaalt worden, zo men 'er die van Peru en Mexiko van uitzondert.

ZEVENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Denkbeeld van de Ziel.

MAar nademaal de ommegang der menschen met de Geesten, en alles wat van de Wigchelary afhangt, een kennis van de ziel en haar Natuur veronderstelt, moet ik hier voor alle zaken zeggen, wat 'er de Ouden van gedacht hebben, en de Wilden 'er hedendaags van denken.

Ik laat my hier in geen oordeelkundig onderzoek in van de verscheyde gedachten die de Heydenen over de ziel en haar bestaan gehad hebben; of zy rechte denkbeelden van haar onstoflykheid, onverdeelbaarheid en onsterffelykheid gehad hebben. Het denkbeelt van den Geest boven de zinnen zynde, en de zinnen evenwel altyd veel deel aan de wyze van denken der menschen gehad hebbende, kan het bezwaarlyk anders zyn of dit denkbeeld moet de verbeelding zeer verbastert zyn, en zy moeten zich den Geest onder tastelyke denkbeelden afgeschetst hebben, die de ligchamelyk-

melykheid, verdeelbaarheid en andere eigenschappen van de Stoflykheid onderworpen waren.

Maar laten deze Denkbeelden recht of onrecht geweest zyn, ten minsten is het waar dat zy in den Mensch van alle tyden een ziel erkent hebben, die wezentlyk van het lichaam onderscheyden was: een ziel, die een gants fyne en dunne zelfstandigheid was, boven het geen zy onder den naam van enkele stoflykheid verstonden: een ziel, die van de zelfde Natuur was als het geen zy Geesten of Geniën noemden, en een uitvloejing of een deel zelfs van de Godheid: een ziel, die in den Mensch den oorsprong van het leven, van zyn gedachten, van zyn willen en van alle zyne Werkingen was; eindelyk een ziel, die lyden kon dat het lichaam verloren gong, zonder dat zy zelfs daarom verloren ging, en die het stof van het graf overleefde.

Ik geloof wel dat een Irokois of wie van de Wilden het ook zyn mag zeer verlegen zou staan om net te zeggen wat zyn ziel was; en daar een klare en duidelyke beschryving van te geven. Zy maken ze evenwel zo geestlyk of misschien noch geestlyker als wy. Zy vergenoegen zich niet, met dezelve als een zelfstandigheyd, die bequaam is om te denken, aan te zien, maar zy verwarren ze zodanig met de gedachten, dat zy niet anders als de zelfde bewoordingen hebben, om beyde deze zaken uit te drukken.

Deze Woorden onder de Irokoizen zyn *Gannigonrha* en *Erientâ*. Schoon zy ze zonder onderscheyd gebruiken, om de Werkingen van de ziel uit te drukken, slaat evenwel het eerste eigentlyk op de werkingen van den Geest en van het verstand, en het andere dient om die van het hart en de wil uit te drukken.

Zy gebruiken de zelfde woorden om de Gedachten en de ziel uit te drukken.

Deze Woorden komen dikwils in de gemeenzame rede te pas, en men moet zich daar in niet misgrypen. In zommige spreekwyzen word het woord gebruikt om de dadelyke gedachten te betekenen; deze gedachten die de een op de ander volgen, en die van de ziel haar gedaante hebben gekregen; in andere betekenen zy de hebbelyke of inwonende gedachten, de zelfstandigheid die de oorsprong van onze gedachten is, 't welk de ziel zelf is. Wanneer zy andere bewoordingen gebruiken, zyn het eigentlyk niet als omschryvingen, die de ziel door haar andere bequaamheden beschryven, gelyk wanneer zy zeggen dat het is waar door wy ons bewegen, werken, leven, en zo voort.

Zo zy zich gelyk Kartesius ontrent de ziel der Menschen uitdrukken, zy verschillen veel van hem in gedachten over die der Beesten. Ver van 'er zelfs beweegzels en konstwerktuigen van te maken, oordelen zy uit derzelver werkingen dat zy veel reden en verstand bezitten. Zy verbeelden zich derzelver taal te verstaan, zy doen ze hun lichamen overleven, en zy geloven dat ieder soort in den Hemel of in het land der zielen de Afschaduwing of de schets van alle anderen, die onder dit soort begrepen worden, heeft: 't geen op de Denkbeelden van Plato uitkomt. Maar evenwel stellen zy dat de Menschen de andere dieren ver overtreffen.

Zy schryven den Dieren reden en verstand toe.

't Is door een gevolg der dwalingen van 't Heydendom, en van de

Dit is een ge-

volg der dwalingen van 't Heydendom.

de verbastering van den Godsdienst, dat onze Wilden, in navolging der Ouden, de ziel der beesten tot een geest gemaakt hebben, en haar een soort van onsterffelykheid toegeschreven, gelyk zy aan hun ziel doen. De Heydenen in der daad schynen vastgestelt te hebben dat de zielen der Beesten hun Lichaamen overleefden, en een eige plaats hadden in 't geen wy de Helden-Dichters noemen. Zonder twyffel is het om deze reden, dat zy grote zorg droegen voor de begraving van die gene, die zy lief gehad hadden. Men ontdekt noch dagelyks in Egypte onderaardsche graven en holen, waar in men een hopen lykbussen van mumien van Vogels en andere soorten van dieren vind, die in zwachtels gewonden en met zo veel zorg en toebereydzelen gebalzemt zyn, als men voor de lyken van menschen aanwendde. Schoon ik niet geloof dat deze dwaling zo gemeen onder de Latynen geweest is als onder de Egyptenaren, vind men 'er evenwel noch enige overblyfzelen van in eenige Aschbussen van vogels, en in enige Grafschriften van dieren daar zy veel van gehouden hadden. Men vind 'er een op een Nachtegaal, dat zeer aanmerkens waardig is, in de reys van den Hr. Misson door Italien.

De Egyptenaren begroeven de Vogels en andere dieren met veel vlyt.

De ziel der Wilden heeft veel meer vryheid als de onze, en gaat zomtyds om een luchtje.

De ziel der Wilden hangt lang zo veel niet van hun lichaam af, als de onze, en neemt veel meer vryheid; zy verlaat het, wanneer zy het raadzaam oordeelt, om in de ruime lucht te zyn, en een wandeling te doen waar heen zy wil, zonder dat zy daarom de bestiering daar van verliest, en ophoud het zelve te bezielen. Grote reyzen kosten haar niets, zy zweeft door de lucht, trekt over zee, en dringt in de ontoegankelykste en de dichtgeslotenste plaatzen door, niets stuit haar, om dat zy een geest is.

Droevig omkomen van Hermotimus van Klazomenen. *Plutarch. de genio Socrat. Tertullian. de anima, cap. 44.*

Een zo buitensporig gevoelen quam eertyds Hermotimus of Hermodorus van Klazomenen duur te staan. Hy was zomtyds flaauwtens onderhevig, die hem een geruimen tyd dood deden schynen. Het gerucht gong dat in dit soort van slaap zyn ziel het lichaam verliet, en een wandeling deed. Zyn Vrouw zelfs openbaarde dit geheim, waar van zyn vyanden zich bedienden, want hem in dezen staat verrast hebbende, haastten zy zich om hem de laatste eer te bewyzen, en verbrandden hem levendig, zonder dat de goede vrouw, die haar man niet al te zeer beminde, zich daar tegen stelde. De Inwoonders van Klazomenen rechtten een Tempel voor Hermotimus op, om hem te vertroosten, en zy lieten een gebod uitgaan, dat geen Vrouw daar in zou mogen komen, om hem over den misslag te wreken, die de zyne begaan had.

ACHTENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Wigchelary door het Dromen.

DEze grondleer, die by onze Wilden noch verder uitgestrekt is, maakt dat zy 't gruwelyk breed met hun dromen ophebben. Nademaal zy de Natuurkunde niet genoeg verstaan om ze te kunnen uitleggen, beelden zy zich in dat in der daad hun ziel, het lichaam in een diepen slaap begraven ziende, zich van deze ogenblikken bedient om een wandeling te doen, waar na zy weer in haar verblyfplaats keert, of wel dat de geest, met wien zy gemeenschap

ſchap hebben, de ziel onmiddelyk in een ſoort van verrukking aanklevende, haar te kennen geeft wat zy weten moet. Als zy wakker worden geloven zy dat de ziel wezentlyk alles gezien heeft, daar zy in hun dromen om gedacht hebben, en daar gaan zy na te werk.

Alle dromen zyn niet even eens. De een houd meer verborgentheid in als de andere. Daar zyn 'er die een ſoort van noodſchikkelykheid inhebben, en die voor hen van het uiterſte gevolg zyn, om het verband dat het geen zy gedroomt hebben met hun leven heeft, om dat zy geloven dat het leven daar zodanig aan verknocht is, dat het volkomen van deszelfs bezit afhangt, zo ten opzichte van zyn duur, als van de omſtandigheid des tyds en der zaken, die het zelve gelukkig maken kunnen. Wanneer zy deze noodſchrikkelyke zaak gezien hebben, moeten zy ze hebben het koſte wat het koſte, en zo zy gelukkig genoeg zyn om die te verkrygen, bewaren zy ze zo dierbaar als hun leven zelfs. De gene wier leven aan enig onbezielt wezen hangt, zyn minder te beklagen als die gene die het van het noodlot van enig dier doen afhangen; want dit te ſterven komende, lopen zy het zelfde gevaar, en zy geloven zo vaſt dat zy niet lang te leven hebben, dat verſcheyde inderdaad het Orakel van hun inbeelding hebben waar gemaakt, korten tyd daar na geſtorven zynde, om dat zy daar vaſt geloof aan ſloegen dat zy niet lang leven konden.

Alle Dromen zyn niet even-eens.

Dit verband van zaken, welke, ſchoon den menſch vremd zynde evenwel een zodanige verknochting met zyn leven hebben, komt van een beweging van de ziel, van een geheime drift en een natuurlyk verlangen, die de zelve na deze zaak doet haken, en onder haar een evenredigheid en een ſympaty maakt, waar van of de ruſt in derzelver bezitting, of een ongeruſtheid in derzelver ontbering afhangt, welke maakt dat de ziel ontroert word, en dat zy in het lichaam dat zy bezit onverduldig wordende, hem verſcheyde ziektens en dikwils de dood zelfs veroorzaakt.

Zy menen dat het geen waar van zy gedroomt hebben een verband met hun leven heeft, en ruſten niet voor zy het hebben.

Dit verlangen verſchilt van deze voorbygaande en vrywillige verlangens, die een kennis van het voorwerp, waar na de wil ſtrekt, veronderſtellen. Dit is ingeſchapen, huisveſtende in de ziel, en veronderſtelt geen kennis in die perſoon zelfs, die zo veel belang heeft om te weten wat zyn ziel wenſcht, en die het evenwel gemaklyk gebeuren kan dat het niet te weten krygt, zo zyn ziel zich in 't dromen niet verklaart.

De gevolgen waar aan men zou bloot geſtelt zyn, zo men de ziel in haar wil niet involgde, verplicht hen om hun dromen met vlyt gade te ſlaan, en noodzaakt den dromer niet alleen, maar ook al zyn landsluiden om hem alle voldoening te verſchaffen, die hy tot vervulling zyner dromen begeren kan; zo dat zy in deze gelegentheden niet alleen niets van 't begeerde afſlaan, 't geen de grootſte ſchande zou zyn, maar zy komen zelfs iemand in zyn vermaak te gemoet, en offeren hem het dierbaarſte dat zy hebben op.

't Zou ſchande onder hen zyn iemand het gedroomde te weigeren.

Een oud Zendeling heeft my verhaalt, dat een van de Wilden gedroomt hebbende dat het geluk van zyn leven afhong van het bezit ener vrouwe, die aan een van de voornaamſten van 't dorp,

Plutarch. in Caton. Min.

daar hy woonde, getroud was, hy hem het zelfde voorstel liet doen, dat Hortensius eertyds aan Kato den Uticenser doen dorst. De man en de vrouw leefden in de grootste eendracht en hielden veel van elkander; het scheyden viel beyde zwaar, evenwel dorsten zy het niet weigeren. Zy gongen dan van malkander. De vrouw ging een nieuw verband aan, en de verlaten man verzocht zynde zich elders te voorzien, deed hy het uit toegeventheid, en om alle vermoeden te benemen dat hy noch op zyn eerste vrouw dacht. Hy nam ze evenwel wederom na de dood van dien genen, die ze gescheyden had, die kort daar na voorviel.

Hoe zy die dromen zomtyds door een vond te leur stellen.

Zo het moejelyk is den droom te vervullen, en dat deszelfs uitvoering droevige gevolgen met zich sleept, of vol vremde grillen is, zoeken de vrienden van den Dromer dien te leur te stellen, met de verlangde zaak na te maken, of zich op de eene wyze of de andere te gelaten als of zy dien vervulden. Ik heb in een Beschryving gelezen dat een Wildeman gedroomt hebbende dat hy door de vyanden gevangen was, wilde dat zyn vrienden den droom zouden waar maken, met hem als een krygsvyand te verrassen en als een slaaf te handelen. Hy liet zich een geruimen tyd zeer wel branden, en meende dus de voorzegging van een zo droevigen droom te ontzenuwen.

Onder dit dromen speelt veeltyds veel schelmery.

Wanneer men, als zy iets verdrietelyks gedroomt hebben, dat men niet graag vervult zou zien, hen hartnekkig daar op ziet staan, voegt men geschenken by de gewone wyze van deze buitensporige dromen te leur te stellen, om hier door hun boze wil te vermurven. Maar deze vernoegen zich hier niet altoos meê. Een Wildeman, boos zynde dat men tegen zyn dank aan een slaaf in zyn hut het leven geschonken had, behielt hier over een dodelyken haat tegen hem, dien hy verscheyde jaren smoorde. Eindelyk niet langer veinzen kunnende, zeyde hy dat hy gedroomt had dat hy menschen-vlees at, en kort daar na verklaarde hy dat het van 't vlees van den voornoemden slaaf was. Men zocht te vergeefs dezen wreden droom te te leur te stellen, men maakte verscheyde menschen van deeg, die men onder de asch braadde; hy verwierpze, men liet niets na om hem van gedachten te doen veranderen, hy liet zich niet bewegen, en men moest den slaaf den hals breken.

Voorbeeld hier van.

Een Wilde Man en een Fransch Man dromen omstryd.

Deze vryheid die zy hebben om alles wat zy wenschen te vragen en te erlangen, uit eerbied voor de dromen, maakt dat 'er dikwils zyn die daar een misbruik van maken, en stout eisschen 't geen zy met wakende ogen gedroomt hebben. Een Wildeman, een Franschman die slaaf onder hen was, een fraai dekkleed, en dat beter als het zyne was, hebbende zien hebben, droomde daar aanstonds van, en vroeg 'er om. De Franschman die niet zot was gaf het goedsmoeds, staatmakende van zyn garand wel te zullen krygen. Weinig dagen daar na ging hy na de hut van den Dromer, en een schoone buffelslere rok gewaar zynde geworden, veinsde hy daar van gedroomt te hebben; de Wildeman gaf ze over zonder zich te laten bidden. Dit over en weer dromen duurde eenigen tyd, de Wildeman droomde altyd, en de Franschman deed hem bescheid, zonder zich in het voorwerp van zyn droom te vergrypen.

Eindelyk wierd het de Wilde eerst moe. Hy ging na den Franschman toe, en ging een verdrag met hem aan, dat zy niet meer dromen zouden van het geen den een of den ander toebehoorde. De Franschman was te vrede, maar verloor meer als de Wilde door dit verdrag.

NEGENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

BEhalven deze vryheid die zy hebben om in 't byzonder al wat het voorwerp van hun dromen geweest is te eisschen, hebben zy noch een algemeen feest, dat als het feest der dromen of der wenschen is. Feest der Dromen.

Het gelykt enigzins na het oud gebruik der Oosterlingen, van elkander door raadzels en verbloemde Zinnebeelden te ondertasten, en is ter zelfder tyd een gevolg van de Bacchanaal- en Saturnaal-feesten, waar van wy een overblyfzel in de mommeryen en verkledingen van den Vastenavond-tyd behouden hebben. Het begint ontrent op den zelfden tyd, en duurt zomtyds drie of vier weken na den ander. Onze Wilden noemen het *Onnonhouarori*, de *Gekheid* of *Zinneloosheid*, om dat zy dan waarlyk gek schynen en een slag van de molen te hebben. Het gantsche dorp vervalt tot een soort van uitzinnigheid. Ieder verkleed zich op zyn manier. Zy maken momaanzichten van schorssen van bomen, gelyk die daar * Virgilius van spreekt, of van een zak, daar zy op de plaats daar de ogen en mond staan, gaten in snyden. Zy beschilderen en kleeden zich op een gants koddige wyze. In deze toerusting lopen zy als zinneloze van de eene hut na de ander, alles brekende, aan stukken slaande en overhoop werpende, zonder dat 'er iemand iets tegen zeggen kan, of zelfs eens denkt om 'er over te klagen. Hoe by de Wilden genoemt. *Virgil. Georg.* 2.

De verstandigsten evenwel begeven zich op 't land, want het is een tyd waar van men zich bedient om zyn haat en byzondere wraak te voldoen. Zy schreeuwen zo hart als zy kunnen dat zy gedroomt hebben, en laten die gene die zy ontmoeten raden, wat het voorwerp van hun dromen is, die ten delen in de verscheyde Zinnebeelden van hun beeldspraakige vermomming uitgedrukt worden, en ten dele door enige raadzelachtige woorden, die zy onder hunne gezangen mengen. Die het geraden heeft moet betalen en de wensch van den vermomden voldoen, 't geen zy met vermaak doen, ieder het zich tot eer rekenende, dat hy hun zwarigheid heeft kunnen oplossen. Men belaadze ook met allerhande soorten van geschenken, en men zietze weer heen gaan met bylen, ketels, porcelein, huisraad, met een woort met alles wat hun gading is, beladen, vooral met spyzen, daar zy zich op 't feest mêe vrolyk maken, 't welk eindelyk eindigt met, gelyk zy zeggen, de gekheid uit het dorp te jagen, ten naastenby gelyk het gemene volk in Europa den ryken Jood begraven. Na het feest geeft men ieder wêerom dat hy gegeven heeft, 't geen de oplossing van 't raadzel was. Zy laten degene die ze ontmoeten raden wat het voorwerp van hun dromen is.

Nade-

* *Virg. lib.* 2 *Georg. Oraque Corticibus sumunt horrenda cavaty.*

Des schryvers gevoelen waar dit feest zyn oorsprong van heeft.

Nademaal de meeste feesten der Wilden by nacht geviert worden, en dat men ze op dit feest door het dorp en in de hutten ziet lopen met brandende houten of fakkels van schorssen van berkenboom in de hand, heb ik enig vermoeden, dat dit zyn eersten oorsprong aan de razende danssen die men ter ere van Bacchus, Pan, Ceres, Vulkanus, Prometheus, Minerva enz. vierde, en men het feest der Fakkels of der Lampen noemde, waar van wy verscheyde overblyfzels in de oude gedenktekens vinden, en in de Schryvers, die 'er onder verscheyde namen van geschreven hebben, en waar van men den oorsprong tot zo hoge tyden brengt dat men 'er de instelling van aan de Goden toeschreef, of wel aan de eerste bewoonders.

De beroemdste dezer feesten waren de Panathenea te Athene, ter ere van Minerva; de Luperkalia te Rome ter ere van Pan, en het feest der Lampen in Egypte, ter geheugenis van Isis. Ik twyffel niet of het feest der Lantaarnen, dat met zo veel staatsi by de Chinezen geviert word, en waar van wy zo een heerlyke beschryving in de gedenkschriften van Vader le Comte hebben, is ook een overblyfzel van deze Heydensche feesten.

Schoon ieder in 't byzonder de vryheid heeft om op zyn gemak te dromen, en door de Dromen kennisse krygen kan, die zyn ziel of de geley-geesten hem tot zyn eige belang ontdekken; moet evenwel de ziel eerst door de proeven der Inwyingen, door het vasten, door de kuisheid enz. bereyd zyn, dat zy deze verheve en gewichtige kennisse, waar van het leven afhangt, ontfangen. Zy moet eerst van de stoflykheid en de zinnen ontbonden zyn, daar de vermaken en de nootdruften van 't ligchaam haar ingedompelt hielden, dan krygt zy een scherper gezicht, en van naby met de geesten omgaande, ontdekt zy door hun middel deze wezentlyke zaak, die met al haar wensschen verknecht is, en die de Wilden hun *Oïaron* noemen.

Oïaron wat is.

Deze *Oïaron*, die hem in een van deze verborgene dromen vertoont word, bestaat in de eerste bagatel die hun door de herssens welke door den slaap onthutst, of door een lang vasten ontstelt zyn, speelt. Een riet, een mes, een berehuit, een plant, een dier, met een woord wat het ook voor een ding zyn mag, is de *Otkon*, de *Okki*, de *Manitou*, dat is te zeggen de Geest: niet dat zy geloven dat het wezentlyk een Geest is, maar eer een zinnebeeld daar van, het teken van 't verdrag of de geestlyke vereniging die 'er tusschen hun ziel en dezen Geest is, die zich aan hen verbind, door wien zy alles moeten weten en alles uitwerken; want uit kracht van deze *Oïaron* kunnen zy zich herscheppen, van de ene plaats na de andere voeren, en doen wat hun lust. Het denkbeelt dat zy hier ontrent hebben, komt met dat geen dat wy van de Weerwolven hebben over een. De *Oïaron* is het beest dat hun in hun reyzen en bezweringen behulpzaam is, 't zy dat zy deze tochten wezentlyk geloven te zyn, 't zy dat zy vaststellen dat de ziel zich alleen los maakt, of dat de geest volgens hun mening en wensschen te werk gaat.

Alle bezitten zy deze kracht niet even sterk, zy geloven dat 'er men-

Menſchen zyn die van de geeſten meer begunſtigt worden, die meer verlicht zyn als het gemeen, wier ziel niet alleen wat hen perſoneel betreft gevoelt, maar die de ziel van anderen tot in den grond beſchouwen; die door het kleed dat dezelve bedekt doordringen, en daar de natuurlyke en ingebore driften die zy heeft gewaar worden, ſchoon deze ziel ze zelfs noch niet gemerkt heeft, of noch door geen dromen verklaart, of ook dat die gene die deze dromen gehad hebben, dezelve te enemaal vergeten hebben. Dit heeft hun den naam van *Saïotkatta* door de Hurons, en *Agotſinnachen* door de Irokoizen doen geven, dat is te zeggen *zienders*, om dat zy de Menſchen in hun binnenſte zien. De H. Schrift geeft den zelfden naam aan de Profeten des Heren. Maar nademaal zy by deze kennis van verborge zaken, de macht voegen van noch andere wonderen door 't middel van hunne gezangen en razende danſſen te kunnen uitwerken, geven zy hun ook den naam van *Arendiouannen*, dat is te zeggen goddelyke zangers, dien de blinde Oudheid aan Orſeus en alle die gene gaf, die den Geeſt der voorzegging hadden. Eindelyk, de omgang die zy met de geeſten hebben, heeft hun den naam van *Agotkon* doen geven, gelyk de geeſten van den tweden rang ook genoemt worden, met wie men veronderſtelt dat zy een naauw verband hebben. De namen van *Piayen*, *Boyes*, *Payes* enz. die men hun by de verſcheyde Volkeren van Amerika geeft, komen op de zelfde betekeniſſen uit.

De eene Menſch word meer van de Geeſten begunſtigt als de ander.

Saïokatta en Agotſinnachen wat voor menſchen zyn.

Agotkon, Piayen, Boyés; Payés. Dus worden de gene genaamt die omgang met de Geeſten hebben.

VEERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Wigchelaren zyn in alle tyden van het Heydendom als Wyzen aangezien geweeſt, die kennis van Goddelyke en menſchelyke zaken hadden, die de kracht der kruiden, ſtenen, metalen, en alle de verborge krachten en geheimen der Natuur kenden; niet alleen doorgrondden zy de harten, maar voorzagen het toekomende, zy lazen in de Starren, in de boeken van 't noodlot, en onderhielden een geheime omgang met de Goden, die de overige menſchen niet waardig waren; 't geen by een ſtrenge levens-wyze en een geſchiktheid van zeden, ten minſten in ſchyn en buiten opſpraak gevoegt, hen by al de wereld geacht maakte, die met hen als Godſpraken of werktuigen van de Godheid raad quam plegen.

De *Arendiouannen* of *Agoſtinnachen*, opvolgers van deze Wigchelaars, zyn ook buiten-gemene menſchen, die hun ſtaat in aanzien brengt, en die men over alle zaken komt raadplegen, als of zy de mond der waarheid waren; want niet alleen leggen zy de dromen en de geheyme wenſſchen van de ziel uit, maar daar is niets daar hunne wetenſchap voor ſluit. De Voorzeggingen van het toekomende, de uitſlag van een Oorlog, van een reys, de verhole oorzaken van een ziekte, 't geen een gelukkige jacht of viſchvangſt maken kan, geſtolen goederen, toveryen en bezweringen, eindelyk alles wat de Waarzeggery aangaat, hoort volkomen onder hun gebied, en moet door hun handen gaan, op dat zy de bron van 't quaad mogen ontdekken, het bezweren, afkeren, en daar de nodige

Arendiouannen en *Agotſinnachen* of Waarzeggers.

Z

dige hulpmiddelen toe verschaffen. Ook laten zy niet na hun nering wel te doen gelden.

Agotkon: dus worden zo wel mannen als vrouwen genoemt die iemand betoveren daar de vrouwen 't meest verdacht aangehouden worden.

Zy hebben noch een andere soort van buiten-gemene personen, die zy ook *Agotkon* of Geesten noemen. Dit zyn de gene die iemand betoveren. Daar zyn 'er veel van dit soort, zo wel mannen als vrouwen. De laatstgenoemde worden vooral verdacht gehouden zich met dit ambacht te bemoejen, 't welk geen ander oogmerk hebbende als quaad te doen en te veroorzaken, haar met afgryzen doet aanzien, en haar noodzaakt zich om haar boze stukken te verbergen, en de Priesters in achting brengt, wier voornaamste bezigheid is deze betoveringen te ontdekken daar de Auteurs van aan te wyzen, en daar in te verhelpen.

't Is een list van de Godverzakers en een uitwerking van 't Ongeloof, dat hedendaags in de wereld zo schriklyk toeneemt, dat zy enigermaten uit het denkbeeld van die gene zelfs, die voor Godsdienstig willen doorgaan, het vermoeden uitgewischt hebben dat 'er menschen zouden gevonden worden, die door bezweringen of Tovery omgang met de Duivelen hebben. Men heeft dit gevoelen voor een zwakheid van herssens uitgekreten, die men niet meer als in de vroutjes en 't gemene volk of in de Priesters en geestelyke personen dulden kan, die men veronderstelt belang te hebben om deze dromen van 't gemene volk, die een wys man niet zou durven staande houden, te voeden.

Des Schryvers gevoelen omtrent de Tovery en bezweringen.

Om evenwel dezen Geest van ongelovigheid in te voeren, moeten deze zo genoemde Vrygeesten in 't midden van 't licht alwillens blind zyn; zy moeten het oude en Nieuwe Testament omver werpen, en de gantsche Oudheid der gewyde en ongewyde Historie tegenspreken. Men vind overal getuigenissen van dezen omgang der Menschen met de Godheden van 't Heydendom, of om beter te spreken met de Duivelen; en ver dat de Heydenen zelfs ooit getracht hebben dit gevoelen uit te roejen, begonnen zy in tegendeel, zo dra het Christendom opquam, zich te beklagen, dat deze omgang zo klaar en menigvuldig niet meer was: waar door hun Goden groot nadeel toegebracht wierd, die van alle menschen verlaten wierden, gelyk zy zelfs al de wereld schenen te verlaten.

't Is waar dat 'er ten allen tyden ongelovigen zo wel als eenvoudige en al te lichtgelovige luiden geweest zyn. Maar de opgeblazenheid van 't ongeloof in de ene, en de dwaze lichtgelovigheid in de andere moet de waarheid niet benadelen. 't Is ook waar, dat 'er onder de Priesters der Afgoden, die meer verband met de meesters die zy dienden hadden, en die belang hadden om hun naam door wonderwerken staande te houden, altyd grote bedriegers en rechte quakzalvers geweest zyn, die het gebrek der Duivelen, wanneer deze zwegen, vervulden, en de menschen beguichelden en een rad voor de ogen draaiden; maar dit was zo algemeen niet of daar was ook enige wezentlykheid, ware betoveringen en bezweringen, ware Geestdryvers, luiden die door den Geest van Python verrukt wierden, die de levende en bezielde werktuigen waren, waar door de Duivels hun Orakels gaven. Men zou de

we-

wereld voor al te zot aanzien, indien men wilde veronderstellen dat zy enige eeuwen lang zich door eenige Googchelaars had laten bedriegen.

'T Geen eertyds geschied, is en zelfs zo met getuigen versterkt was, kan noch hedendaags zonder tegenstrydigheid geschieden. Schoon na de komst van Jesus Christus de Orakels hadden beginnen op te houden, en dat de Duivels veel van hun macht verloren daar het Christendom wortel schoot, hieldenze evenwel niet volkomen op, en de kerkelyke historie verschaft ons vele voorbeelden van deze oude omgang met de Geesten der Duisternis; die de Heiligen en de Opvolgers der Apostelen dikwils genoodzaakt hebben aan de waarheid recht te bewyzen, tegen hun zelven aan, om tot een getuigenis te strekken aan den Godsdienst die zy verkondigden.

De Orakels hielden na de komst van Christus niet volkomen op.

Hedendaags zelfs geven ons de Beschryvingen van de nieuw ontdekte landen, daar de Afgodery in al haar kracht is, te kennen, dat God noch toelaat dat de Duivel daar op een gevoelige wyze over de Ongelovigen zyn macht oeffent; dat hy Orakels door den mond van een dezer ongelukkige schepzels geve, dien hy de eer die hy hem aandoet van hem tot zyn werktuig te gebruiken, duur doet komen te staan: en de Zendelingen hebben dikwils de vertroosting gehad van te vernemen, dat het enkele bywezen van een Christen hem verstomt, en de uitwerking van de bygelovigheden van 't Heydendom gestuit heeft.

En zyn in de landen daar de Afgodery heerscht noch niet op gehouden.

Wat de Wilden van Amerika aangaat, men heeft 'er verscheydentlyk van gesproken. Die gene die Beschryvingen van 't Zuider-Amerika en Mexiko gemaakt hebben, zeggen alle zonder uitzondering, zelfs de Protestanten, gelyk de Predikanten Leri en Rochefort, dat de Duivel onder verscheyde gedaantens verschynt, dat zy met hem wezentlyk omgaan, en dat zy hem veel meer vrezen als men denken kan, om dat hy over hen veel wreedheid oeffent, dat hy ze gruwelyk slaat en dikwils zichtbare tekens van de slagen, die hy hun gegeven heeft, overlaat. Ik weet geen Reysbeschryver, die anders van de Mexikanen en de Zuider-Amerikanen gesproken heeft.

Men vind 'er ook enige die het zelfde van de Barbaren van Nieuw-Vrankryk zeggen, en wy lezen in de eerste beschryvingen dat de beroemde Membertou, Hooft der Sourikezen, (door de Reyzen van Champlain, Lescarbot, en Vader Biard bekent) en die een zo voornaam Wigchelaar geweest was, bekeert wierd, en voor reden van zyn bekering bybracht, dat de Duivel, die hem dikwils verschenen was, noodzakelyk een quaad meester zyn moest, om dat hy hem nooit als quade werken bevolen had.

Bekéring van Memberton, Hooft der Sourikezen.

De meeste Schryvers spreken evenwel anders van de Wilden van Noorder-Amerika; de Zendelingen van Nieuw-Vrankryk, die het meest van dit soort van Priesters te lyden hebben gehad, dewelke de volkeren in hun oude bygelovigheden onderhoudende, de grootste hinderpaal aan hun bekering toebrachten, wendden dadelyk veel vlyt aan om te onderzoeken of de Duivel enig deel in hun bezweringen of andere bygelovige oeffeningen had; maar wat moeite

zy ook mochten aanwenden, zy konden niets ontdekken waar uit zy een vast besluit konden halen. Zy namen dan in deze onzekerheid voor om derzelver bygelovigheden, die zekerlyk quaad zyn, te vertogen, en den Doop niet als aan zulke te bedienen, die in hun belydenis opentlyk dezelve verfoeiden en verzaakten; maar zy geloofden dat zy 't geen de andere zelfs van hun bezweringen en Waarzeggery zeyden voor beuzelingen moesten aanzien, en zy ontdekten in hun gewaande Waarzeggers niet als enkele Bedriegers en onnozele Dokters, die men naderhand genoemt heeft, als of al hun kunst maar in enkele opsnydery bestond.

't Staat aan my niet dit geschil te beslissen, en ik wil wel geloven dat al de wonderen die de Jonglers uitrechten in den grond niet als op natuurlyke oorzaken steunen, niet zo zeer om dat hun voorzeggingen verdacht zyn, en dikwils tegen de uitkomst stryden, gelyk men beweert (want de Duivel is altyd de Vader der Leugenen geweest, en heeft de menschen door valsche en twyffelachtige Orakels in dwalingen gestort) als in der daad om dat 'er weinig wondderwerken zyn, die men niet door behendigheid na apen kan, zo dat het by na onmogelyk is het ware van het bedrog te onderscheyden.

De Schryver wil dit evenwel niet volkomen toestaan.

Dit niet tegenstaande evenwel zyn 'er zommige zaken die my verbaast hebben, en die ik geloof dat een zonderlinge opmerking verdienen.

De eerste is deze overeenkomst van denkbeelden en werkingen der Jonglers of der gener die vee of menschen bezweren met het geen wy by de Ouden aangaande de Natuur van hun betoveringen, en Waarzegging lezen, in de tyden dat de machten van de Geesten der duisternis ontrent deze werken der ongerechtigheid meer erkent of minder in twyffel getrokken wierd.

De Jonglers en de bezweerders worden, gelyk ik gezegt heb, als *Agotkon* of geesten aangezien, ter oorzaak van den omgang die men wil dat zy met de Geesten hebben. Zy verschillen in schyn niet van den ander, als in het oogmerk dat zy hebben: de bezweerders nergens anders op uit zynde als om schade toe te brengen en quaad te doen, de Jonglers tegendeel, schoon zy hun kunst ook kunnen misbruiken, niet als het gemene welzyn bebbende, en een hulpmiddel tegen het quaad dat andere zouden kunnen doen, of reeds gedaan hebben, zoekende te verschaffen.

Zy verschillen niet als in het Oogmerk.

De macht van boven natuurlyke zaken uit te voeren, komt in beyde uit den zelfden oorsprong voort, dat is te zeggen uit de omgang met de Geesten. De achting die de Wilden voor hun Wigchenaars en de uiterste afkeer die zy voor de Toveraars hebben, doet my geloven dat zy evenwel enig onderscheyd stellen tusschen de Geesten, waar meê zy geloven dat de zelve omgaan, zo dat zy denken dat de goede de oorzaak van de wonderen zyn, die hun Priesters uitvoeren, en dat de quade in tegendeel de toveryen en bezweringen veroorzaken. De Ouden waren van het zelfde gevoelen, want schoon wy al de werkingen van de omgang met de Goden als een werk van den Geest der duisternis moeten aanzien, zo wel als de zwarte kunst, schynt het evenwel niet dat de Ouden dit

Nadere overeenkomst.

dit Gevoelen van hun omgang met de Goden hadden. Deze word met grote Loftuitingen gevierd, zy wierd in de Inwyingen geleert en was de vrucht van de moejelyke proeven, die de gene die zich lieten inwyen moesten ondergaan; in plaats dat de Tovery met zulk een afgryzen wierd aangezien, dat gelyk men een reyn en zuiver hart moest hebben om tot de Inwyingen toegelaten te worden, deze onder de gruwlyke zonden gerekent wierd, waar aan men maar behoefde schuidig of zelfs van verdacht te zyn, om voor altoos uit den Tempel van Ceres en hare verborgentheden uitgesloten te zyn.

Heliodorus heeft zeer wel deze twe soorten van Tovery der Ouden onderscheyden; zie hier hoe hy over dit voorwerp een Egyptisch Priester doet spreken: „ Vele beelden zich in dat de wetenschap der Waarzeggery by de Egyptenaren over al de zelfde „ is in de gene die 'er zich mee bemoejen, en zy zyn in stuk grotelyks mis, want daar is een gemene tovery, die om zo te spreken altyd, langs de aarde kruipt, slaafachtig aan de schimmen „ der doden verknocht is, en gedurig om de lyken waart. Zy is „ altyd ontrent de kruiden bezig, en geeft zich te enemaal aan de „ bezweringen over, hebbende uit zich zelven geen goed einde, „ kunnende de gene die zich daar op toeleggen daar niet toe brengen, en zich in tegendeel dikwils in haar gronden vergissende. „ Zy laat niet na enige wonderen uit te rechten, gelyk als schimmen van zaken te vertonen, die niet en zyn, als of zy 'er wezentlyk en in der daad tegenwoordig waaren; de menschen in „ de verwachting van 't geen zy hoopten te leur te stellen, vindende alle dagen nieuwe misdaden uit, en zonder ophouden de „ vuilste driften koesterende, met de middelen te verschaffen om „ zich in de schandelykste wellusten te dompelen. „ *Heliodor. Hist. Ethiop. Lib. 3.*

„ Maar de andere, die de ware wysheid is, waar van deze eerste te vergeefs een gewaanden luister, om zich te vermommen, „ tracht te ontlenen, en waar van wy Priesters en alle die van „ Priesterlyk geslacht zyn, van der jeugt aan ons werk maken, „ verheft zich door de Bespiegeling boven de hemelsche zaken; „ zy verkeert gemeenzaam met de Goden; zy heeft eniger maten „ deel aan de Godlyke Natuur; zy legt zich op de kennis van den „ loop der Starren toe, en haar voordeel doende met alle de kennis die zy verkrygt met het toekomende te doorgronden, legt „ zy zich toe om van des menschen leven alles wat de ziel en lichaam schaden kan te weren, en ter zelfder tyd wend zy al „ haar pogen aan om dezelve tot het goede en de deugt te geleyden. „

De zelfde Egyptische Priester Chariklea het verzoek afslaande dat zy hem deed van over het noodlot hares minnaars met een Toveres te mogen raadplegen, die zy in de nare nacht haar bezweringen zien doen, geeft haar te verstaan hoe groot een afgryzen men voor deze zwarte kunst hebben moest, zeggende „ dat het een „ godloze en vervloekte daad was, waar van 't gezicht zelfs verboden was, ten zy men gedwongen was dezelve aan te zien, „ gelyk hy zelfs in de tegenwoordige omstandigheden was. Want, *Heliod. Hist. Æthiop. Lib. 6.*

„ voegde hy 'er by, het is den Priesteren niet geoorlooft in dit slag
„ van bezweringen vermaak te scheppen, noch dezelve door hun
„ tegenwoordigheid voor goed te keuren, nademaal de macht die zy
„ zelfs hebben om wonderen uit te werken en de toekomende din-
„ gen te voorzeggen, hun door de heiligheid der wettige Offeran-
„ den overkomt, niet uit de heyloze bezweringen en de godloze
„ opdaging der Schimmen, gelyk die gene doen, die als deze elen-
„ dige Egyptische Vrouw, die het geval ons doet zien, altyd ront-
„ om de graven wâren.

EENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Hun bezweringen en hulpmiddelen daar tegen zyn van den zelven aart als die der Ouden.

HUn Bezweringen en hulpmiddelen tegen de bezweringen zyn van den zelfden aart als die der Ouden, en hebben dezelfde onevenredigheid met het quaad dat zy willen veroorzaken of genezen. De kruiden op zekere tyden van de Maan en op zekere uren van den nacht te plukken, duizent bygelovige plechtigheden voor of onder 't plukken waar te nemen, onder het plukken verwarde toverwoorden te gebruiken, figuren van deeg of van bladeren van Indiaansch koren, of van watten te maken, die de plaats van de persoon, die de bezwering aangaat, vervullen; dezelve met doornen te prikken, of met kleine pylen te steken, na dat de figuur groot is; te geloven dat deze dus toebereyde bezweringen door de enkele bestiering van de wil haar uitwerking kunnen hebben, met ze onder de deur-drempel, onder een mat of zelfs in de graven te begraven; dit alles zeg ik, hoort onder deze bezweringen, en is als de wezentlyke eigenschap en een te enemaal noodzakelyke voorwaarde daar van. Dit is met een zo gelykvormig aan het geen wy van de Bezweringen der Ouden lezen, en in de boeken, die van de zwarte kunst handelen, vinden, dat onze Wilden ze niet beter zouden kunnen navolgen, al hadden zy die vlytig gelezen.

Vader Garnier had verscheyde van deze tover-figuren, die de Wilden, welke hy bekeert had, hem hadden ter hand gestelt.

Op een tyd verwekte ik in hem een nieuwsgierigheid die hy noch niet gehad had, en ik bad hem dat wyze te zamen mochten onderzoeken. Daar waren 'er een hele party; 't waren pakjes van gevlochte hair, beenderen van slangen of vremde dieren, brokken yzer of koper, figuren van deeg of van bladeren van Indiaansch koorn, en verscheyde andere snuisteryen van dien aart, die door haar zelf geen overeenkomst met de uitwerking konden hebben die men 'er van verwachte, en die niet als door een boven-natuurlyke kracht konden werken, uit hoofde van enig opentlyk of stilzwygent verdrag.

Hoe de vremde geest de Jonglers handelt.

De Priesters hebben noch iets goddelykers in zich. Men ziet ze klaar in deze verrukking vervallen, die alle zinnen bind en ze als opgetogen houd. De vremde geest schynt ze op een tastelyke wyze aan te grypen, en zich meester van hunne buizen te maken, om onmiddelyker in hen te werken. Hy doet ze in razerny en al de geweldige stuypen van de Sibil vervallen; hy spreekt uit de diepte

van hun borst, 't geen de Pythonissen den naam van *Buikspreeksters* deed geven, hy lichtze zomtyds in de lucht, of doet ze groter schynen als hun natuurlyke gestalte is.

In deze staat van geestverrukking schynt hun geest in dien die ze bezit verslonden te zyn, zy zyn hun zelven niet meer meester, gelyk deze Waarzeggers daar Jamblichius van spreekt, in wie de vremde geest zodanig werkte, dat ze niet alleen zich zelven niet kenden maar geen gevoel hadden, en geen leed ontfingen van al het quaad dat men hun in dien tyd aandoen mocht; zo dat men hen vry mocht met vuur branden, met gloejende speten doorboren, hen met bylen in de schouders hakken, en de armen met scheermessen affnyden. In der daad in deze verrukkingen ziet men ze vuur inslokken, over gloejende kolen gaan, zonder daar leed van te krygen; gelyk die gene daar Virgilius van spreekt, die van Apollo op den berg Sorakte bezeten waren; of gelyk die gene daar Strabo van gewaagt, die door inblazing van de Godin Feronia waar zeyden; of gelyk de vrouwen van Castabal in Cilicien, waar van de zelfde Schryver spreekt, die aan Diana Perasia toegewyd waren. Behalven dat steken zy lange stukken hout in hun keel, zy spelen met levende slangen in hun borst, en doen duizent andere zaken die ongeloostyk schynen.

Virg. Æneid. 9. *Plin. lib.* 7. *cap.* 2. *Strabo lib.* 5 *p.* 156. *id. lib.* 12. *p.* 370.

Terwyl zy deze wonderen uitrechten zien zy de zaken binnen in zich zelven, of ze worden hun van buiten op oneindig vele wyzen vertoont; want zy hebben byna dezelfde wyzen van waarzeggen door de Pyromancy, Hydromancy en andere, die men in de Schryvers kan zien die van de Toverkunst en Waarzeggery gehandelt hebben. De geest werkt ook in hen gelyk in de oudheid op zekere tekens, gelyk het geluid van kopere bekkens of enig ander speeltuig, zekere dranken, de wigchelroeden, het meel, de rekeningen en diergelyke waren

Een Fransch Officier, die de Huronsche Taal zo goed spreekt als de Huronnen zelfs, onder wie hy van jongs af verkeert heeft, en die zeer wel den aart der Wilden kent, heeft my een geval verhaalt daar hy by geweest is, en dat ik hier zal aanvoeren om dat het zonderling is, en van de andere kan doen oordelen. Enige Wilden, die belang hadden in een party van zeven Oorlogsknechten van hun dorp, daar al de wereld om begon bekommert te zyn, baden een oude vrouw onder de Wilden, dat zy voor hen haar bezweringen doen mocht. Deze vrouw was in grote achting, en men had verscheyde van haar voorzeggingen waar bevonden: maar men had veel moeite om haar hier toe te krygen, schoon men ze rykelyk betaalde, om dat zy veel lyden moest. Nademaal zy genegentheid voor my had, zeyde de Officier, en dat zy zelfs eertyds voor my waargezegt had, voegde ik my by de Wilden, staande evenwel weinig geloof aan dit slag van zaken; ik bad haar zeer ernstig, en bracht te weeg dat zy het aannam te doen.

Zonderling geval door een Fransch Officier aan den Schryver verhaalt.

Zy maakte een begin met een plaats te bereiden, die zy schoon veegde, en met fyn gebuilde asch of meel bestrooide (ik weet niet meer welk van twe het was) Op dit stof ley zy als op een Lantkaart, enige kleine takkebosschen, die verscheyde dorpen van verscheide

ſcheyde Natien verbeelden, nemende volkomen wel hun legging en de ſtreken van den wind in acht. Daar na kreeg zy yſſelyke ſtuipen, wanneer wy klaar zeven vonken uit de rysjes, die ons dorp verbeeldden, zagen uitgaan, een weg op deze aſch of dit meel banen, en van 't ene dorp tot het ander gaan.

Na een geruimen tyd in een van deze dorpen verdwenen te zyn, quamen deze vonken weer negen in getal te voorſchyn, baanden een nieuwen weg om weer te huis te komen, tot dat zy eindelyk dicht by het dorp of de takkebos ſtand hielden, daar de zeven eerſte eerſt uitgegaan waren. Toen gooide de Wilde vrouw, die altyd in razerny was, al de takkeboſſen door een, en trapte den gantſchen grond dien zy toebereyd had, en daar deze vertoning voorgevallen was, met voeten. Vervolgens gong zy zitten, en na dat zy tot haar zelven gekomen was, verhaalde zy alle de byzondere bejegeningen die deze krygsknechten gehad hadden, den weg dien zy hadden gehouden, de Dorpen die zy doorgetrokken waren, en het getal der gemaakte krygsgevangenen; zy noemde de plaats daar zy op dat ogenblik waren, en verzekerde dat zy drie dagen daar na weer in 't Dorp zouden komen; 't geen door de aankomſt der Soldaten bewaarheid wierd, die van ſtuk tot ſtuk 't gezegde beveſtigden.

TWEEENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

De Abenakis en de Algonkynen zeer tot de Pyromancy of Waarzegging door 't vuur genegen.

DE Abenakezen en de Algonkynen zyn zeer tot de Pyromany of Waarzegging door 't Vuur genegen. Zy maken een kool van cederhout, die zy ſtampen, en zo fyn als gruis maken, dit poejer leggenze op een zekere manier en ſteken 'er den brand in, uit den loop van 't vuur waarzeggende. Schoon hedendaags de Abenakezen alle belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt doen, laten zy niet na noch zomtyds toevlucht tot deze kunſt te nemen, die zy van hun Vaderen ontfangen hebben. Zy biegten het evenwel, om den afkeer dien men hun hier van ingeboezemt heeft; maar daar worden 'er eenige gevonden, die zich trachten te verſchonen, als of 'er niets beriſpelyks in ſtak. Een Wilde vrouw zey tegen een Zendeling, die haar poogde te doen begrypen wat zonde zy deed; ik heb nooit geweten dat 'er enig quaad in ſtak, en kan het noch qualyk begrypen; hoor, God heeft een byzondere verdeling onder de menſchen gemaakt: U Franſchen heeft hy het ſchryven gegeven, waar door gy zaken, die ver van u af geſchieden, te weten krygt, als of gy 'er by tegenwoordig waart; wat ons aangaat, hy heeft ons de kunſt geleert om door het vuur de afwezige en verre zaken te weten; veronderſtel dan dat het vuur ons boek of ons ſchrift is; gy zult niet vinden dat 'er enig onderſcheyd of meer quaad in 't een als in 't ander ſteekt. Myn moeder heeft my dit geheim in myn jeugt geleert, gelyk uwe ouders u lezen en ſchryven leren, ik heb 'er my menigmaal met een goeden uitſlag van bedient, voor ik Chriſten wierd, ik heb het naderhand zomtyds met den zelfden uitſlag gedaan; ik kon de verzoeking niet weerſtaan, maar zonder te geloven dat ik enige zonde beging.

Geeſtig antwoord van een Wilde Vrouw aan een Zendeling.

De twede zaak, die my heeft doen verſtelt ſtaan, is het uiterſte vertrouwen daar zy alle in zyn van de macht die de Duivel op hen heeft, van de kracht der bezweringen, en van de macht die hun Waarzeggers hebben om die gene te ontdekken, die dezelve gedaan hebben. Is het wel waarſchynelyk dat zy, van hun oorſprong af op deze gevoelens verſlingert zynde geweeſt, het bedrog niet zouden ontdekt hebben, zo het anders niet was? Elk van deze Natien weinig in getal zynde, is het bedrog te lichter te merken, en de ouden, de aanzienlykſten, eindelyk de verſtandigſten daar van verwittigt zynde, zou dit meer als genoeg geweeſt zyn om een diergelyk vooroordeel uit te roejen. Maar dit geloof is zo algemeenen zo ingewortelt, dat 'er geen eene natie in gantſch Amerika is, die niet haar Waarzeggers of Jonglers heeft, geen eene, die niet voor de bezweringen vreeſt, geen eene, daar iemant weigert zyn toevlucht tot de Waarzeggers te nemen, en niet graag al de proeven der Inwyingen wil ondergaan, om zelfs een Wigchelaar te worden.

In Zuid-Amerika vreezen alle de volkeren voor den Duivel, en nademaal het vuur iets heiligs en godlyks by hen heeft, en dat zy het zedert onheuglyke tyden gewoon zyn als een krachtig hulpmiddel tegen den aanval der boze geeſten aan te zien, dragen zy zorg om den gantſchen nacht rontom hunne Hamakken een vuur te laten branden, de Waarzeggers zelfs, behalven in hun bezweringen, zouden geen een ſtap in duiſter durven doen, zonder een brandende toorts van dat hout in de hand te hebben, dat men om deze reden *Kaarſſen-hout* noemt, minder om hen te geleyden, als om zich voor de ontmoeting van boze geeſten te hoeden. De Zuid Amerikanen vreezen alle voor den Duivel.

In 't algemeen zyn alle deze woeſte Natien gedurig op haar hoede tegen die gene die haar zouden kunnen met de ogen of anderzins betoveren; zy hebben duizent kinderachtige Bygelovigheden om de uitwerking van deze bezweringen af te wenden, en zich daar van te bevryden. Men kan ook in 't algemeen zeggen dat men geen erger naam by hen kan hebben als te kunnen toveren, en dat dit gerucht over al in de meeſten die 'er mêe beſchuldigt worden met de dood geſtraft word.

In het land der Irokoizen veroorzaakt dit gevoelen van bezweringen dikwils droevige vertoningen, en wanneer men de zaak wil onderzoeken is de menigte der beſchuldigingen zo groot, dat zy genoodzaakt zyn geſchenken te doen en ſnoeren porcelyn te gojen om ze te doen ophouden. Onder die gene die Chriſtenen geworden zyn moet men het voor een heldendaad aanzien, wanneer zy in hun ziektens geen toevlucht tot de Waarzeggers genomen hebben, voor al zo 'er enige ſchyn is, of dat een droom enig vermoeden van Bezwering heeft doen ontſtaan. Bezweringen by de Irokoizen zeer gemeen.

Schoon ik niet graag hun verdichtzelen, die my door hun buitenſporigheid ergeren, verhaal, moet ik 'er evenwel een vertellen, dat ik uit hen zelfs gehoort heb, en dat ons klaarder het denkbeelt dat zy van de bezweerders hebben zal doen begrypen. Ik zal hier na van de wyze ſpreken hoe de Waarzeggers die trachten te genezen, als ik van hun medecynen ſpreek.

Shonnonkouiretsi een beroemt Kluizenaar.

Daar was eertyds onder hen een beroemde Kluizenaar, *Shonnonkouiretsi*, of de Man *met zeer lang hair* genaamt, wiens geheugenis noch in achting is. In zyn tyd wierd het dorp, waar in hy geboren was, van een grote sterfte aangetast, die de voornaamste hoofden de een na den ander wegrukte. Alle nachten schudde een Uil, over de tenten vliegende, zyn vlerken met groot geraas, en gaf verscheyde nare schreeuwen, 't geen de onrust en de verslagentheid vermeerderde. Men twyffelde niet of dit was de *Oïaron*, of het beest van den genen die de bezwering deed, maar men wist niet wien men daar meê beschuldigen zou, om tot den oorsprong van het quaad te gaan, en de Waarzeggers, die men om raad vroeg, vonden in hun kunst geen heul.

In deze grote verlegenheid zond de Oudraad drie van de voornaamsten uit hun lichaam aan *Shonnonkouiretsi* af, om hem te bidden dat hy medelyden met hen hebben mocht; zyn staat liet hem niet toe om zyn kluis te verlaten, en hy kon nooit besluiten om daar uit te gaan na het dorp; hy liet zich evenwel enigzins bewegen, en hy stelde den Afgezanten een dag, om zyn laatste besluit te komen horen. Zy quamen op den gezetten tyd weerom. De Kluizenaar liet hun drie pylen zien, die hy in hun afwezen gemaakt had, en zonder hun iets van zyn voornemens te ontdekken, zeyde hy alleen, dat zy die wel bekyken zouden om ze naderhand te kunnen kennen.

's Avonds ontrent het ondergaan der Zonne, ging *Shonnonkouiretsi* op de loer leggende op een klein heuveltje, niet wyd van 't dorp. De gewaande Vogel quam tegens den nacht uit een boom vliegen, en zyn vleugels als na gewoonte schuddende, noemde hy duidelyk enige van de voornaamste, die hy tegen 's anderendaags ter dood veroordeelde. Zo dra de Kluizenaar hem gewaar wierd, nadert hy allengsjes, schiet met een van zyn pylen na hem, en vertrekt, verzekert zynde dat hy hem wel gewond had.

's Anderendaags verspreydde zich een gerucht in het dorp, dat een zekere jongeling, die alleen met een goede sloof van een moeder in een schamele hut was, zeer ziek was. De Oudraad, naauwkeurig op alles wat 'er omging lettende, liet hem stil en zonder dat het scheen dat zy enig oogmerk hadden, door de drie Afgezanten, die by *Schonnonkouiretsi* geweest waren, bezoeken. De zieke gevoelde al te veel pyn om die te kunnen ontveinzen, hy had een pyl diep in de zyde steken, die voor een van de kluizenaars pylen bekent wierd. Men had die gene die den zieken moesten oppassen, heimelyk onderrecht wat zy doen moesten, en deze doende als of zy 'er den pyl uit wilden trekken, bestierden dien zo wel, dat zy dezen elendigen door 't hart staken.

Het oude wyf, noch schuldiger als haar zoon, was niet onbewust waar haar die slag van daan quam, en merkte den dienst we[l] dien haar de Ouden bewezen hadden. Zy was een vrouw, en wilde haar kunne ontrent het stuk van de Wraak niet verzaken, derhalven besloot zy den kluizenaar tot haar eerste Slachtoffer te maken. Haar misdaad wierd met zo veel geheim niet belegt, ondanks a[l] haar herscheppingen, of zy wierd eindelyk ontdekt. Men deed z[e]

O]

op de pynelykste wyze verbranden; zy bekende dat haar zoon en zy zich hadden willen wreken, verstoort zynde dat op het wederkeren van een jacht men hen in een algemene uitdeling van 't wild voorby gegaan was; zy stond de gruwelykste pynen al lagchende, kerende en dreigende uit.

Na haar dood vongen de voorgaande qualen weer op een nieuw aan. De Waarzeggers, daar men mee raadpleegde, antwoordden dat dit rampzalig oud wyf daar schuld aan was, dat zy in een mormeldier herschapen was, dat in haar leven haar *Oïaron* of haar beest geweest was. Men loerde op haar en men wierd gewaar dat zy in een hol dicht aan den voet van den heuvel, daar haar zoon zich zelven placht te herscheppen, en gequetst wierd, liep. Men stookte daar een vuur tegen aan, en de rook haar hebbende gedwongen daar uit te komen, bracht menze om hals. De Agnieze Irokoizen tonen den ingang van dit hol, dat zeer berookt is, noch als een echt getuigenis van de waarheid van deze schone fabel.

De naam van *Schonnonkouiretsi* die *zeer lang hair* betekent, doet my geloven dat deze man als de Boetelingen in de Indien leefde, die hun hair laten groejen, en het verscheyde vamen larg hebben, zo dat het een zware last voor hun hooft is. Daar zyn 'er van dit slag in Amerika, en zy waren van 't getal van die gene, die zich als Vrouwen kleedden. Akosta verhaalt het zelfde van de Mexikaansche Priesters. *Acosta, Hist. Moral. de las Indias, l. 4. cap. 26.*

Het schynt dat men uit dit alles kan besluiten dat dit overblyfzelen van de Afgodery zyn, en een gevolg van de verleyding der menschen, die door de beguichelingen van den Duivel of door de bedriegeryen zyner Dienaren bedrogen wierden.

Vergelyking van alle de voorverhaalde zaken met de Oudheid.

Deze Vrouwen die van Tovery beschuldigt wierden zyn 't geen Kanidia by Horatius, de Huiswaardinnen van Apulejus en Luciaan, de vergifmengsters van Thessalien onder de namen van *Lamiæ*, *Sagæ*, *Veneficæ* waren, die van de heydenen zelfs vervloekt wierden. De Waarzeggers in tegendeel en de Pythonissen die in hun ampten gebruikt en ge-eert wierden, zyn, gelyk ik reeds gezegt heb, 't geen Orfeus, Mopsus, Thamyris, Eumolpus Kalchas, de meeste Priesters en Priesteressen der gewaande Goden waren, en die gene die in de Schriftuur *Magi* en *Arioli* genoemt worden, die de Heydenen ook onder de verscheyde namen van Priesters, Magen, Chaldeen, *Aruspices* of Ingewandwikkers, Hierofanten, Saliers, Druiden en meer diergelyke kenden, wier beroep langen tyd in grote eer geweest zynde, met den dienst der Afgoden begon te vallen, toen het Christendom uit hun puinhoop ryzende voor de ogen van 't Volk de Ydelheid van hun gewaande Godheden ontdekte.

DRIEENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Van den staat der ziel na de dood.

DE verborgentheden van Eleusina, van de Kabiren, en de anderen zagen den staat der ziel na haar dood als haar uiterste einde en haar voornaamste voorwerp aan. Om deze reden zonder twyffel waren by de Egyptenaren Ceres en Bacchus, onder welke na-

Herod. lib. 2. n. 123. *Diodor. Sic. l. 1. p. 60.*

namen Herodotus Isis en Osiris heeft willen betekenen, de eerste Godheden van de Hel, gelyk in de verborgentheden van Samothracien Hekate, Pluto en Proserpina. Dit heeft Diodorus van Sicilien ook willen betekenen, wanneer hy van Orfeus spreekt. Want na gezegt te hebben dat hy uit Egypte in Griekenland de plechtigheden der Inwyingen gebracht had, vervolgt hy den draad der Inwyingen met de gansche fabelkunde van de Hel, ter oorzaak van het onscheydelyk verband dat 'er tusschen deze Inwyingen, de verborgentheden, en de ziel, in haar Eeuwigheid beschout, was.

In der daad deze geestlyke dood der Inwyingen, deze verzoeningen, deze louteringen, het Evoe-roepen der Bacchanten, dat een waar gehuil was, zo wel als de tranen die men in de verborgentheden van Atys, Adonis en Osirisstorte, zelfs de zinnebeeldige fabelen van Adonis en Osiris, dood en weer opgewekt; de wedergeboorte, het nieuw leven der Inwyingen, de proeven van strengheid en boete, de staat van volmaaktheid, dien men in de grote verborgentheden onderwees; dit alles, zeg ik, te zamen gevoegt zynde, kon dit vergankelyk leven niet alleen tot voorwerp hebben, voor 't welke alles vrucht-en zinneloos zou geweest zyn, zo alles met het zelve vergaan moest.

De verborgentheden dan en haar Inwyingen strekten de gedachten van den mensch tot na de dood uit, om hem een gelukkiger einde te doen beogen, tot het welke dit, dat verganklyk en sterflyk is, maar tot een doorgang en voorbereyding strekte.

De Heydenen zelfs hebben zich wel over den zin van deze verborgentheden, en het oogmerk, dat zy hadden, uitgedrukt.

Plato in Phædone, p. 52. Socrates apud Plutarch de audiend. Poëtis, p. 21. Isocrates in Panegyr Cicero, loc cit. Arian. in Epictet. l. 3. cap. 21.

Plato verzekert dat die gene die zonder gezuivert en ingewyd te zyn ter hellen varen, daar in de slik en de modder begraven worden; daar in tegendeel de andere daar by de Goden wonen. Sofokles verklaart dat de gene die ingewyd zyn alleen in de Hel een gelukkig leven hebben, en de anderen niets als elende en pynen.

Isokrates en Cicero zeggen ook duidelyk uit, dat die gene die deel aan de Inwyingen hebben, vertroostender hoop van een zachter dood en een gelukkiger einde hebben. Maar hier toe moest men zelfs de inwyingen ondergaan hebben, haar waren zin bevattende. Want de Inwyingen, gelyk Arrianus zegt, wierden eerst van vrucht, wanneer men ze deed in de gedachten der Ouden, die dezelve ingestelt hadden om te leren, en de Zeden te verbeteren.

Al deze getuigenissen van Heydensche Schryvers doen ons genoeg de heylige beweegreden van die gene bevatten, die deze oeffeningen van Godsdienst ingestelt hadden, voor dat de Afgodery en de Bygelovigheid dezelven verbasterden, en wie waren de gene die ze ingestelt hadden, zo niet onze eerste Vaders zelfs, die niet onbewust zynde van dat gelukkige leven, waar toe een verlosser hun den weg banen moest, hun boete en al de werken van 's menschen leven door Godsdienstige plechtigheden inwyden, die alle op dit einde uitquamen, 't geen voor hun gantsche nakomelingschap van zo veel gewicht was om het te kennen, op dat zy daar toe geraaken mochten?

'T Geen

'T Geen ons Geloof ons wegens ons uiterste end leert, is, dat wy voor God geschapen zynde alle na hem haken moeten, en ons met hem, als het middelpunt van ons geluk, verenigen: dat de Mensch uit het stof gehaalt zynde, tot stof moet wederkeren; maar dat zyn ziel, uit der aart onsterffelyk, niet zo dra van de banden, die haar aan 't lichaam verslaaft hielden, verlost is, of zy word voor den Rechterstoel van den opperstten richter gebracht, welke de gene, die in de zonde gestorven zyn, tot de eeuwige vlammen veroordeelt, en die eeuwige beloningen voor die gene bereid, die rechtvaardig geleeft hebben, na dat ze evenwel de lichte smetten zullen afgewasschen hebben, die hen, om de waarheid te zeggen, Gods vyanden niet maken, maar die voor hun noch voor enigen tyd deze plaats van wellusten gesloten houd, daar niets besmets en onzuivers in komen kan.

Wat ons geloof ons wegens ons uiterste end leert.

Dit zelfde geloof geeft ons ook te kennen, dat de Hemel door de verdiensten van een Verlosser geopent zynde, voor wien deze poorten der Eeuwigheid zich openden, wanneer hy daar in Zegepraal inging, verzelt van de zielen der Rechtvaardigen, die in het Voorburg van de Hel tot den gelukkigen dag van hun verlossing opgesloten waren geweest; de Hemel op een nieuw aan het einde der Eeuwen zal opengaan, om den zelfden Verlosser te doen verschynen, uit kracht van wiens verdiensten al de menschen hebben kunnen zalig worden, en die dan komen zal om de levenden en de doden te oordelen, die in hun eigen vleesch opstaande met een nieuw vonnis van Zaligheid of verdoemenis een nieuwe beloning in de gerechtigheid zullen ontfangen, die men voor 't oog van 't heelal aan hunne deugden bewyzen zal, of een nieuwe straf in de verwonderlyke vernedering, die zy genoodzaakt zullen zyn te ondergaan, met de dodelyke verwyten, die hun misdaden zullen verdient hebben, aan te horen.

VIERENVERTIGSTE HOOFTSTUK.

HOe zeer deze waarheden in de Fabelen der Dichters en in de versieringen der Wysgeren vermomt zyn, men ontdekt 'er evenwel byna al den grond van deze leer in, die men, zo 't schynt, uit de Dichters hel, de strafheid harer Rechteren, de verscheyde graden van pyn, de overblyfzelen van loutering door lucht, water en vuur, waar van de vromen zelfs niet bevryd zyn, uit de wellusten der Elizeesche Velden, de vergodingen van Goden en Helden, het gevoelen van de Zielsverhuizing in andere lichamen, na een langen omloop van eeuwen halen kan. Deze denkbeelden in der daad zyn als een gevolg van de klare kennis die men van de Natuur van de ziel en haar onsterflelykheid gehad had; en van een wetgever die het goede belast en het quade verbied, die beloningen voor de vromen en kastydingen voor de Godlozen bereyd. Als men ze maar een weinig wil doorsnuffelen, zal men zien dat zy uit de zuivere bronnen der waarheid geschept zyn, bronnen die naderhand door de onwetenheid zyn verdorven; maar dat zy zodanig niet hebben kunnen verbastert worden, of de waarheid

Dichters-hel.

breekt noch enigzins door de nevelen, waar meê zy omtogen was, heen.

De Wilden ftellen vaft dat de ziel onfterflyk is.

Alle de Wilden ftellen vaft dat de Ziel niet met het lichaam fterft, en zy verzinnen een zielenveld; dat de Irokoizen en de Huronnen *Eskennanne* of het land der Voorvaderen noemen, 't welk te enemaal na de hel der Dichteren gelykt.

Deze hadden een onderaardfche plaats uitgedacht, daar de zielen zich, na dat ze uit het lichaam gefcheyden waren, na toe begaven. Deze, die men den laatften plicht bewezen had, moeften den Avernus of Stix in Charons bootje overvaren. Zy ondergingen het oordeel van drie gevreefde Rechters; en zy wierden volgens de verfcheyde graden van hun Misdaden in verfcheyde plaatzen afgezondert, die tot ftraf der fchuldigen gefchikt waren, of zo zy onfchuldig waren, gingen zy een zoete ruft in de Elyzeefche velden genieten.

Waar deze Fabel haar oorfprong van gekregen had.

Deze fabel, zeggen de Schryvers, had haar oorfprong gekregen van 't geen 'er in Egypte ontrent de lyken gepleegt wierd. Na dat men ze tot de begraving toebereyd had, zette menze op den Nyl in een fchuit, waar van de fchipper in hun Taal Karon hiette. Voor dat men de lyken in het graf ley, maakte men ordentlyk hun proces op. De Rechters die gefchikt waren om de befchuldigingen aan te horen, onderzochten ftrengelyk wat ieder tot laften van de overledenen in te brengen had, en gaven na dit onderzoek de uitfpraak, verwyzende de aanklagers tot zeer gruwelyke ftraffen, zo zy valfche befchuldigingen in brachten, of den befchuldigden de begraaffenis weigerende, zo de misdaden, die men hem opley, na rechten bewezen waren.

Des Schryvers gevoelen hier omtrent.

Deze gewoonte der Egyptenaren, waar van, gelyk wy reeds aangemerkt hebben, de gantfche Godsdienft beeldfprakig was, kon zeer wel een zinnebeeldige figuur zyn van 't geen ontrent de ziel voorviel, welke op het ogenblik van de dood zelfs, voor de rechterftoel van den geduchten rechter verfchynen moet, om daar de uitfpraak van zyn ftaat voor alle Eeuwigheid te ontfangen. Het is zelfs zeer waarfchynelyk dat het volk zo niet te werk ging als om de gemoederen fterker aan te doen door een vonnis dat veel meer te vrezen was als dat geene waar van zy het voorbeeld gaven, een oordeel over den ftaat van een lyk vellende, waar aan het van weinig gewicht zyn moet op wat plaats en wat wyze het verrotte.

Ieder Natie had haar Hel, die ze na haar eige zinlykheid befchreef en plaatfte.

Het is ook waarfchynelyk dat de Egyptenaren alleen dit gebruik niet hadden, maar dat het alle Natien gemeen was, waar van 'er geen een is die niet een denkbeelt hebbe dat de ziel het ligchaam overleefde, en die niet een Hel bedacht heeft byna gelyk die der Dichters die ieder na zyn zinlykheid op verfcheyde plaatzen gefteld heeft. Want niet alleen in Egypte had men het Acherontifch meer, de helfche Rechters, en de ftromen daar de Goden zelfs voor vreefden. Men plaatfte ze by Theben in Beotien; te Tarteffe in Spanje, by Kumen in Italien, op de Brittifche en Kanarifche of gelukkige Eylanden die dus genoemt wierden, om dat men geloofde dat zy de verblyfplaats van een gelukzalige onfterffelykheid waren.

Het

Het schynt evenwel dat de ware gelukkige Eylanden der Ouden de Eylanden van de Egeesche zee waren, door den naam van Elyzeesche Velden betekent, om dat deze Eylanden de kinderen van Elisa, kleinzoon van Jasef, waren ten deel gevallen. Het Eyland van Kreta, dat 'er het voornaamste van was, wierd het *Eyland der Gelukzaligen* genoemt. Minos en Rhadamantus, die daar geregeert hadden, waren om deze oorzaak Rechters der Hel. De Lethus en andere hellsche stroomen waren rivieren van dit Eyland. Eyndelyk de Gelukkige Eylanden waren die gene, daar Rhea Jupiter gebaart had, dien de fabel in Kreta doet geboren worden en sterven, daar de Kretenzers een geruimen tyd zyn graf getoont hebben.

Waar de Wilden het land der Vooruders of der zielen plaatzen.

De Wilden plaatzen het land der Voorouders of der zielen na de kant van 't Westen, daar zy beweren van daan gekomen te zyn. 't Is, zeggen zy, een zeer wyd afgelegen land en daar ieder na zyn dood genoodzaakt is zich na toe te begeven, langs een zeer langen en moejelyken weg, waar op men veel te lyden heeft ter oorzaak van de Rivieren die men moet overtrekken over bouwvallige en zo smalle bruggen, dat men een geest moet zyn, om zich daar op te houden; ook vind men aan 't end van de brug een hont, die als een andere Cerberus hun de doortocht betwist, en 'er verscheyde in 't water doet vallen, dat door zyn snelheid hen van den enen afgrond in den ander stort.

P. Debrebeuf. Relation de la Nouv. France pour l'An 1636. 2. parti ch 2. p. 75.

De gene die gelukkig genoeg zyn om 'er over te geraken, vinden op hun aankomst een ruim en schoon land, in 't midden van 't welke een grote hut is, waar van *Tharonhiaouagon*, hun God, een gedeelte, en *Ataentsik*, zyn groot-moeder, het andere bewoont. Het vertrek van deze oude vrouw is met een oneindige menigte van porceliene halsbanden, armringen en ander huisraad behangen, die de doden, die onder haar gebied zyn, haar op hun aankomst vereert hebben. *Ataentsik* is de eigenaarster van de hut, volgens den styl der Wilden; zy en haar kleinzoon regeren over de schimmen, en hun vermaak bestaat in dezelve voor hen te doen danssen. Daar zyn oneindig veel overleveringen over het zielenveld. Maar 't geen ik 'er van verhaal, is de grond waar op al het andere uitkomt.

Deze fabel of het versiert verhaal van het land der Voorvaderen, word door een andere fabel bevestigt, die byna t'eenemaal na die van Orfeus gelykt, die ter helle daalde om 'er Euridice zyn Vrouw uit te halen.

Zy spreken van een jongeling, die over de dood van zyn zuster, die hy met de uiterste tederheid bemint had, wanhopig was. Het denkbeeld van de overledene quam hem gedurig in den zin. Hy besloot dan haar tot in het land der Zielen te gaan zoeken, en hy vleydde zich dat hy ze weer met zich zou kunnen geleyden.

Hy had een lange en zeer moejelyke reys, maar hy quam alle hinderpalen te boven, en stond alle zwarigheden uit. Eindelyk vond hy een ouden kluizenaar, of wel een geest, die hem na zyn onderneming gevraagt hebbende, hem aanmoedigde om die te vervolgen, en hem de middelen aanwees om daar in te slagen. Ver-

volgens gaf hy hem een kleine lege kalebas, om 'er zyn zusters Ziel in te sluiten, en hy verzekerde hem dat hy hem op zyn wederkomst haar herssens zou geven, om dat hy die in zyn macht had, zynde daar ampts halve geplaatst om de herssens der doden te bewaren. De jongeling bediende zich van deszelfs onderrechting, hy voltrok gelukkig zyn reys, en quam in 't land der Zielen, die zeer verbaast stonden van hem te zien, en voor zyn tegenwoordigheid vluchtten.

Tharonhiaouagon ontfong hem zeer wel en beschermde hem door den raad dien hy hem gaf van de lagen van zyn oude Groot-moeder, die onder den schyn van een geveinsde Vrindschap hem wilde van kant helpen, doende hem slangen en adders eten, die zy zelver voor lekkerny houd. De Zielen naderhand na ouder gewoonte gekomen zynde om te danssen, wierd hy die van zyn Zuster daar onder kennende.

Tharonhiaouagon hielp hem die by verrassing vatten; hy zou nooit zonder deszelfs hulp daar in slaags geraakt zyn, want wanneer hy toeschoot om haar te pakken, verdween zy als een droom, en liet hem zo verlegen als Eneas was toen hy zyns Vaders Anchises schim wilde omhelzen. Ondertusschen kreeg hy ze beet, en slootze op, en niet tegenstaande al de tegenweer en listen van deze gevange ziel, die nergens anders op bedacht was als om den kerker te ontsnappen, bracht hy ze weer langs den zelfden weg dien hy gekomen was tot in zyn dorp. Ik weet niet of hy 'er om dacht om zyn zusters herssens onderweeg meê te nemen, of dat hy het niet nodig oordeelde maar zo dra hy te huis gekomen was liet hy het ligchaam opgraven, en volgens de onderrechting die hy gekregen had, toebereyden, om het bequaam te maken dat 'er de ziel kon invaren. Alles was tot deze Weeropstanding vaardig, wanneer de onverduldige nieuwsgierigheid van iemand uit den bystaanden hoop daar den goeden uitslag van belette. De Gevange ziel, voelende dat zy vry was, vloog heen, en de gantsche reys wierd vruchteloos. De Jongeling had 'er geen ander nut van, als dat hy in het land der zielen geweest was, en 'er gewisse naricht van geven kon 't geen men zorg gedragen heeft om tot den nakomeling te doen overgaan.

Verscheyde soorten van woonplaatzen in het zielenveld.

Dit land der Zielen heeft ook verscheyde soorten van woonplaatzen en zy worden 'er alle niet even wel onthaalt.

Dit besloot een van onze Zendelingen uit het geen hy een jonge wilde Dochter hoorde zeggen. Deze haar zuster door ingenomen vergif den geest ziende geven, en haar niet kunnende overreden dat zy tegengif gebruiken zoude, weende bitterlyk en zocht haar door de banden des bloeds en der Vrindschap die haar verknochten te bewegen. Zy zeyde zonder ophouden tegen haar: 't is dan uit, gy wilt niet dat wy ooit weer by den anderen komen en elkander weer zien zullen?

De Zendeling, over deze woorden verbaast staande, vroeg de reden daar van. My dunkt, zeyde hy, dat gy een zieleveld hebt, waar in gy alle by uwe voorzaten komt, waarom voert gy dan zulk een reden tegen uwe Zuster? 't Is waar, antwoorde zy, dat wy alle

alle in het zieleveld gaan; maar de godlozen, en voornamelyk die gene die zich zelven om hals gebracht hebben, lyden daar ſtraf voor hunne zonde; zy worden van de anderen afgezondert, en hebben geen omgang met hen, dit veroorzaakt myn klachten.

Virgilius wyſt op de zelfde manier in de Hel een afgezonderde wyk aan Dido en vele andere aan; die uit wanhoop de handen aan zich zelfs geſlagen hadden. *Virgil. Æneid. lib. 6.*

De Wilden zyn verlicht genoeg om het goed van het quaad te onderſcheyden. Het gewiſſe geeft dit een ieder in. Het is niet om te verwonderen, dat zy zo wel als de reſt geweten hebben, dat 'er ſtraffen voor de zonde, en beloningen voor de deugt geſchikt waren.

VYFENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Woonplaats der Zielen in den Melkweg.

IK beeld my in dat het gevoelen der Ouden over de Elizeeſche velden en al die onderaartſche plaatzen die tot het verblyf der ſchimmen aangewezen zyn, van de oude overlevering der Lymben, die de Kerkvaders ſtelden, afkomſtig was, waar uit de zielen niet ten Hemel kunnende ſtygen, voor dat een Verloſſer haar den ingang daar toe geopent had, als gevangen gehouden wierden, reikhalzende na het ogenblik van hare verloſſing.

Want wat gedachten de Ouden ook over de Elizeeſche velden gehad hebben, en wat verdichtzelen zy over dit voorwerp vertelt hebben, ſchynt het evenwel dat zy die maar voor een doortocht aanzagen, van waar de zielen ten Hemel moeſten varen, om zich weer met de Goden te verenigen.

Plutarchus heeft het verblyf der zielen in de Maan geplaatſt: maar volgens het gemeen gevoelen, verheften zy zich tot het firmament, dat de plaats hunner oorſprong was. Want volgens de ſtelling van de Heidenſche fabelkunde, daalden zy daar eerſt uit om haar ligchamen te bezielen, en na een langen reeks van jaren, gedurende dewelke zy zich van alle ſmetten zuiverden, die zy in deze onreine en verderffelyke ligchamen overgeërft hadden, klommen zy daar weer na toe. De Ouden hadden hier toe twe deuren verzonnen aan de twe vaſte punten der zonneſtanden, daar de Melkweg door den Dierenriem doorſneden word. Een van deze twe deuren word de deur der Menſchen, en de andere die der Goden, der Helden of der Doden genaamt.

Plutarch. de facie in orbe Lunæ.

Vid. Manil. Aſtronom. lib. 2. & Cælium Rhodigin. Lect. Antiq. lib. 15. cap. 23. p. 700. Col. 2.

De eerſte was aan den tropicus van Kancer gelegen, en gaf toegang tot onze wereld, de ander aan den tropicus van Kapricornus, waar door men weer tot de Goden ſteeg.

Op die manier hoorde de gantſche Melkweg onder 't gebied van Pluto, en 't is waarſchynelyk dat hy dezen naam bekomen had, om dat het de weg der kindsheid was, 't zy men op der Aarde moeſt geboren, of in den Hemel herboren worden.

Dit gevoelen der Ouden word ons noch hedendaags in de ſterrekunde der Wilden vertoont, verſcheyde Natien van Amerika geen anderen naam aan den Melkweg gevende, als den weg der zielen; waar op het gevoelen van 't gemene volk of het ſpreekwoord

ſtaat,

ſlaat, dat noch in enige provintien van Vrankryk onder 't gemeen ſtand grypt, by 't welke de Melkweg *de weg van St. Jakob* genoemt word, dien men, na hun zeggen, levent of dood moet betreden. Petrus Martyr en Gorizales d'Oviedo hebben ook geſchreven, dat de Wilden van het Spaanſche Eyland, die zich by 't ſterven van hun Kaciquen lieten ombrengen, nergens anders om zo wreed tegen zich zelven waren, als in hoop van tot de Zon en in den Hemel te klimmen, daar zy gelukkig zouden zyn, en uit vrees dat zo zy dit gebruik van hun land niet opvolgden, hun ziel met het ligchaam mocht ſterven, en vernielt worden.

ZESENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Geluk-zalig-heid der zielen.

De zang en dans hoorden onder de voornaamſte voorwerpen der gelukzaligheid van 't verblyf der zalige zielen.. 't Zy in de Elizeeſche Velden, 't zy in de Hemelen; maar vooral genoten zy in den Hemel dit volmaakt geluk, hebbende deel aan de wellui-dende zamenſtemming en de maat der Geeſten, die de hemelſche lichamen bezielen. Aanmerkenswaardig is het over dit ſtuk de Leer der Oudheid te horen. Wy hebben 'er noch duidelyke overblyfzelen genoeg van in de boeken der Platoniſche Wysgeren.

Wat de Ouden daar van gedacht hebben Na de Platoniſche Wysgeerte.

De Ouden verſierden dan een Goddelyke zamenſtemming, die door de gantſche wereld verſpreyd was, welke in een beweging na de maat van alle hemelſche lichamen, en in een daar uitſpruitend aangenaam geluid beſtond. God was 'er het begin van, als eerſte beweger, en de mindere Godheden, die het gezag over alle deze lichamen, die aan het uitſpauſſel glinſteren, voeren, ſtemden met hem te zamen, makende zo vele verſcheyde reyen uit, als 'er verſcheyde Hemellichten waren. Om deze reden, zegt Cœlius Rhodiginus, gaf men aan de zielen, die deze hemelſche lichamen bewogen, den naam van Zanggodinnen, en men zeide dat Apollo de Leidsman der Zanggodinnen was.

V. Cæl. Rhodigin. Lact. Antiq. lib. 7. cap. 1. p. 271 col. 2.

De zielen, geſchikt om de aarde te bewonen, volgens hunne gronden, langen tyd voor dat 'er de lichamen, die zy bezielen moeten, van verwittigt zyn, geſchapen zynde, dit goddelyk muzyk gehoort, en daar deel aan hebbende, hadden altyd een geheime genegentheid daar voor, ſchoon zy in deze ſtoffelyke lichamen verzwolgen waren, die, door hunne dikheid dezelve beletten van het te kunnen horen. Evenwel nademaal het muzyk, het geluid der ſpeeltuigen, en de godsdienſtige danſen, de Goden na de gebeden der menſchen deden luiſteren, hadden zy ook deze wonderlyke uitwerking, dat zy in de zielen der menſchen het denkbeeld en de ſoorten van 't goddelyk geluid opwekten, die zy eertyds gehoort hadden, en dat, vooral wanneer men door de Inwyingen hier toe bereyd was, het herdenken van dit Goddelyk geluid hen verrukte, en tot deze heilige razerny deed vervallen, die tot de inblazing, de voorzegging en den omgang met de Goden nodig was, gedurende welke razerny men het zelve geluid beter horen kon. Maar nademaal het een buiten-gemene gunſt was, die de Goden den menſchen deden, wierd dezelve in dit ſterffelyke leven niet

niet als onder een zekere naauwe bepaling en met een zekere maat verleent.

Het geschiedde niet als na dat de ziel, van de banden van 't verderflyk vleesch, dat de zelve loom maakt, ontslagen, tot haar eerste vryheid wedergekeert was. 't Geschiedde niet als na dat zy van de smet van 't ligchaam gezuivert was, wanneer zy weer na haar hemelkring opwarende, op nieuws deze Godlyke akkoorden hoorde, die de schoonheid van dit heel-al onderhouden, en het geluk der Goden uitmaken. *Jamblich. de Myster. Ægypt. Segm. 3. cap. 9.*

Schoon de Wilden een zo fyne en doorzifte leer zo wyd niet uitgepluist hebben, schynen zy volgens de zelfde stelling geredeneert te hebben, die Plato en zyn aanhangers naderhand gevolgt hebben want niet alleen komen de zang en dans in al hun vreugde en godsdienstige feesten; maar van alle de Wilden van Amerika maken zy noch het geluk der zielen na de dood uit. Gevoelens der Wilden hier omtrent.

Na dat de zielen, zeggen zy, alle de zwarigheden van haar moejelyke reys uitgestaan hebben, en al de hinderpalen uit de weeg geruimt, die zy, voor dat zy in 't land hunner Voorouders komen, ontmoeten, komen zy eindelyk in een wellustig land, dat haar over al alles wat tot haar gelukzaligheid dienen kan aanbied, om de waarheid te zeggen een stoflyke gelukzaligheid zo als zy die bevatten en uitdrukken, maar die niet verschilt van die Vergilius ons beschryft. Daar van daan hebben zy maar een kleinen weg afteleggen om op een plaats te komen, daar de trommel en de lier op een zielverrukkende wyze voor de doden spelen. Zy hebben zo dra de eerste tonen van dit bekoorlyk Muzyk niet gehoort, of zy worden door een hemelsch vermaak opgetogen, dat haar verrukt en driftig na deze aangename melody doet lopen, welke gevoeliger wordende, na mate dat zy de bestemde plaats naderen, en door de vreugde bezielt welke de danssende zielen door gedurige galmen uitdrukken, in haar een noch veel betoverender vermaak verwekt. Als zy dicht by dit gelukzalig verblyf zyn, worden haar verscheide zielen te gemoet gezonden, om de vreugde te betuigen die zy over haar aankomst hebben. Deze zielen geleyden haar vervolgens na de hut van Ataentsic, en midden in de vergadering daar gedanst word. *Virg. Æne 6.*

Daar mengen zy zich, na van weerskanten alle eerbewyzingen afgelegt, en zich met de smakelykste gerechten verzadigt te hebben, onder de andere om te danssen, en genieten dus beurt om beurt alle de vermaken, waar van de dans altyd het voornaamste is, zonder ooit meer aan druk, ongerustheid, ziektens of enige wisselvalligheden van het sterffelyke leven onderworpen te zyn.

Schoon hun Leer, rakende het verblyf der zielen in den Hemel, niet al te klaar is, hebben 'er de dans en het spel ook onder de gelukkige zielen plaats, en de Irokoizen noemen het, het hemelteken der Pleïaden, *Tejennonniakoua*, dat is te zeggen, de Danssers en Dansseressen.

ZEVENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Ziels-verhuizing.

NAdemaal de zielen uit haar ligchamen ſcheidende, niet waardig waren de volmaakte gelukzaligheid te genieten, en dat 'er geen volmaakte gelukzaligheid was, dan wanneer zy tot den rang der Goden verheven waren, hadden zy vele proeven die zy moeſten doorſtaan, voor en al eer dat zy van haar onreinigheden en ſmetten gezuivert waren. Dit heeft tot de Pythagoriſche Zielsverwandeling of verhuizing der zielen van 't ene ligchaam in 't ander aanleyding gegeven. Men ziet onder de Wilden noch denkbeelden van deze Zielsverhuizing, maar zy zyn daar ontrent zo buitenſporig niet als de leerlingen van Pythagoras, en de Indiaanſche Gymnoſofiſten. Dusdanig een gevoelen zou hun te nadelig zyn, want de meeſte zouden zonder jagen en viſſchen van honger ſterven. Ik geloof ook niet dat, wat gevoelen zy van deze zielsverhuizing gehad hebben, zy ooit gevreeſt hebben dat met enig dier op de jacht te doden, zy uit deszelfs ligchaam de ziel van een hunner Vooroudeeren verjoegen, noch dat zy ooit een dier zo zeer bemint hebben om te wenſchen dat hun ziel rechtdraat in zyn ligchaam voer, gelyk de Indiaanſche Brachmannen denken, die zich gelukkig achten te ſterven, wanneer zy een koe by de ſtaart vaſt hebben. Ik heb noch iets te zeggen over het gevoelen der Ouden en der Wilden aangaande den ſtaat der zielen na den dood, 't geen ik tot het einde van dit werk uitſtel, daar ik van hun begraving zal handelen.

Wat de Wilden hun gevoelen hier omtrent is.

De Indiaanſche Brachmannen achten zich gelukkig te ſterven wanneer zy een koe by de ſtaart vaſt hebben.

Laat ons nu de overblyfzelen van het Joden- en Chriſtendom onderzoeken, die men in Amerika gevonden heeft, zedert dat dit land ontdekt is.

ACHTENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Volkeren van het grote Schier-Eyland van Jukatan en enige andere naburige waren beſneden. „ Wy hebben 'er zo veel „ getuigen van, zegt de geleerde Grotius *, dat men van ſchaam- „ te zou moeten ontbloot zyn om het te loogchenen. Petrus Mar- „ tyr voegt den Doop by de Beſnydenis. Herrera zegt, vervolgt deze Schryver, „ dat de Doop by hen den naam van Wederge- „ boorte had. Men bediende dien aan de kinderen op hun derde „ jaar.

Grotius Differt. alterâ de origine Gent. Amer.

„ De Ouders bereydden zich tot deze plechtigheid met vaſten en

* *Grotius, Differt. 2. de Origine Gent: Americ.* Cercumciſos fuiſſe, cum Hiſpani in illas terras venerunt Iucutanenſes & vicinos quoſdam populos, tam multos teſtes habemus, ut id negare non ſit hominis modeſti ac verecundi. Baptiſmum addit Martyr: Baptiſmo datum nomen regenerationis: adminiſtratum infantibus anno ætatis tertio: parentes ad id ſe paraſſe jejunio & ſeculatione: confitendi morem, unctionem in fronte, honeſtam ſepulturam: fidem de judicio univerſali Herrera. Hac ſimul juncta alio referre non poſſum quam ad æthiopes Chriſtanos.

„ en kuisheid. Zy hadden ook een soort van Oorbiegt, het vorm-
„ zel, een eerlyke begraving, en geloofden aan een algemeen
„ Oordeel.

Grotius over al deze gemengelde tekens van Jodendom en Christendom redenerende, bedient 'er zich van om zyn gissing aangaande den oorsprong der Volkeren van het zuidelyk Amerika, die hy gelooft dat van de Christenen van Ethiopien afstammen, te ondersteunen. De Laet heeft, gelyk ik reeds gezegt heb, zeer wel het gevoelen van dezen groten Man wederlegt, en ik hoef 'er derhalven my niet langer meê op te houden.

Joan de Laet, Respons. ad utramq. Grotii Dissertat.

Daar blyven evenwel noch enige twyffelingen over deze tekens over, om te weten of de Joden, of volkeren die kennis hadden van de Wet van Jezus Christus, niet oudtyds na Amerika mochten overgetrokken zyn.

Wat de Joden aangaat, vele hebben zich ingebeeld, dat de tien stammen van Israel, door de Koningen van Israel gevangen na Medien overgevoert, en voornamelyk die gene, waar van in het vierde boek van Esdras gesproken word, zich een weg na deze nieuwe Wereld gebaant hadden. Zy steunen niet alleen op enige trekken van overeenkomst die 'er tusschen de onderhoudingen der wet en andere burgelyke gewoontens der Joden, en tusschen de Zeden der Amerikanen gevonden worden. Ik heb zelfs verscheyde Zendelingen gesproken, op wie dit indruk gemaakt had, en die niet vremd waren van te geloven dat al de Amerikanen in 't algemeen van het Hebreeuwsche volk afstamden.

Esdras lib. 4. cap. 13. a v. 40. ad 49.

Maar na dit gevoelen wel overwogen te hebben, komt het my te enemaal onaannemelyk voor, ten minsten ik geloof niet dat men enigen grond kan vinden om vast op te steunen.

Akosta * loogchent rond uit 't geen de andere schryvers van de Besnydenis gezegt hebben, en Herrera spreekt 'er niet van. Deze twe geloofwaardige Schryvers en die het best van de Zeden dezer Volkeren gehandelt hebben, maken een zeer sterk vooroordeel tegen de eersten uit. 't Is niet waarschynelyk dat zo wel onderrecht zynde als zy schynen te zyn, zy een zo wezentlyk en zo duidelyk artykel niet zouden geweten hebben. Ik geloof dat de Schryvers, die gemeent hebben deze Besnydenis te zien, bedrogen zullen zyn geweest ontrent de gewoonte die de Mexikanen en hunne naburen hadden van in hunne Godsdienstige oeffeningen, en vooral in den tyd der Inwyingen uit verscheyde delen van hun ligchamen, zo wel de teel-leden als andere, bloed te halen, om dat aan hunne Godheden op te offeren.

Waar uit dit gevoelen ontstaan is.

Maar al was het zelf waar, dat de Besnydenis onder de Volkeren

* *Acosta Histor. Naturel. de las Indias, lib. prim. cap.* 23. Los Indios poco ni mucho no se retajan, ni han dado jamas en essa ceremonia, como muchos de los de Ethiopia y del Oriente *Idem Histor. Moral. de Indias lib. 5. cap. 26.* Los Mexicanos tenian tambien sus bautismos con essa ceremonia, y es que a los recien nacidos los scarificavan las orejus y el miembro viril, que en alguna manera remedavan la Circoncission de los Judios. Esta ceremonia schazia principalmente con los hyos de los Reyes y senores.

ren van Jukatan en hunne geburen in gebruik geweest was, deze gewoonte zou zodanig een teken van het Jodendom niet zyn, of zy was ook by de Egyptenaren, de Ethiopiers, de Ismaelieten, de Trogloditen, de Arabieren, de Syriers, de Feniciers en de volkeren van Kolchos aangenomen, gelyk men zulks uit de Schryvers bewyzen kan.

Wederlegging van 't gevoelen van den overtocht der Joden na Amerika.

Het vierde boek van Esdras, waar op men aangaande den overtocht dezer Israeliten steunt, verdient niet wederlegt te worden, en de plaats, die men hier toe aanhaalt, wel onderzocht zynde vervalt van zelfs. Want waar zal men hedendaags onder de volkeren van Amerika of enig ander deel van de Wereld voetstappen van dit gelovige volk vinden, 't welk God weer in het beloofde land zal voeren, en 't welk zyn dienst zo zuiver bewaart heeft dat het verdienen kan dat God op nieuws den schoot van den Eufraat voor hem opene, en het zelve wonderwerk als voren verrichte om het in dat land van Arsareth te voeren, daar men een gants jaar toe nodig had om te komen; een zo verholen land dat het nergens als in de inbeelding der Rabbynen gevonden word, gewoon zich met diergelyke herssenschimmen te koesteren?

Alle volkeren, zo wel Joden als Heydenen, hadden enige Godsdienstige oeffeningen gemeen.

Daar waren Godsdienstige oeffeningen, en onderhoudingen der wet, die alle volkeren, zo wel Heidenen als Joden, gemeen hadden. Men heeft maar een vergelyking te maken van het geen ik reeds van den Godsdienst der Heidenen gezegt heb, met het geen ik van de Wet van Mozes heb verhaalt.

Men kan niets uit deze algemene oeffeningen besluiten: maar de Joden hadden oneindig vele byzondere en geringe offeningen, welke die gene, die van hun stam waren, beter zouden onderhouden hebben als de Amerikanen gedaan hebben.

Het zelfde zeg ik van de gewoontens van het burgerlyke leven. Daar waren 'er die alle menschen gemeen hadden, die de Joden zo wel als de anderen konden hebben, en zonder twyffel hadden.

Maar enige gewoontens van Amerika stryden rechtdraats tegen die der Israëliten aan.

Maar die gene die in Amerika alleen gevonden worden, als daar zyn de Vrouwelyke regering onder verscheyde natien, de order van opvolgingen, van geslachtrekeningen, van erffenissen enz. deze stryden rechtdraats tegen die gene aan die wezentlyk tot de regering der Israëliten behoorden, dus kan men niet verzekeren, dat enige der Israëliten in dit deel van de Wereld zyn overgegaan, of zy moesten te enemaal hun wetten, hun taal, en hun kenlykste gewoontens hebben laten varen, om den Godsdienst en alle de gebruiken te omhelzen, die de Heydenen, waar onder zy gemengt geweest moesten zyn, van alle tyden gehad hebben. Grotius en de Laet, die malkander over den oorsprong der Amerikanen wakker hebben in 't hair gezeten, zyn het over dit stuk volkomen eens.

't Geen Petrus Martyr en Herrera van dit soort van Doop en de andere Bondzegelen, van het geloof aan de opstanding enz. zeggen, besluit niets om daar uit te zeggen dat de Christen Godsdienst daar verkondigt is geweest, schoon dit slag van Verbondzegels en dit geloof daar zo zeer schynen over een te komen.

De Bondtekens van de nieuwe Wet hadden in die van Mozes en

in de Wet der natuur hun ſchaduwen en afbeeldzels, waarvan zy door de genade van den Verloſſer, van wien zy al hun kracht en waardy ontfangen, de wezentlykheid en de vervulling zyn; en hier in beſtaat al het voordeel dat de Wet van Jeſus Chriſtus over alle anderen heeft, die 'er voorgegaan zyn. De Duivel, die altyd de Aap van de Godheid geweeſt is, had getracht de Afgodendienaars de zefde gewoontens te doen onderhouden, die hy uit den waren Godsdienſt gehaalt had, en die zy van geſlachten tot geſlachten tot den oorſprong der menſchen opklimmende geërft hadden. Maar deze gebruiken, die in zich zelven en in hun inzetting heilig waren, hielden het op te zyn, en wierden zondig door de bygelovigheid die dezelve verbaſterde, door de toepaſſing die 'er de Heydenen van maakten, en door de gruwelen die zy 'er onder mengden.

Wy hebben reeds aangemerkt, dat de Vaders van de kerk deze waarheid en deze liſt van den Satan gekent hadden; maar het is goed dat wy 'er hier noch iets af zeggen. Tertulliaan * tegen de ketters ſprekende, die als een nieuwen Godsdienſt in het Chriſtendom maakten, met de leer te verbaſteren, en een weinig de woorden van den zon der H. Schriftuur te verdraaien, zegt dat zy hier in het voorbeeld van den Duivel volgden, die den Godsdienſt der eerſte tyden verbaſtert had, dezen Godsdienſt zelfs in de verborgentheden der valſche Godheden naäpende. Vervolgens telt hy de nageaapte verbondzegelen op. *Tertul. de Præſc. Hæret. cap. 40.*

„ De Duivel, zegt hy, doopt zommige van de gene die in hem „ geloven, en die zyn trouwe dienaren zyn, en hy belooft hun uit „ kracht van dezen Doop vergeving der zonden. Zo ik het noch „ wel onthouden heb, Mithra tekent die gene op het voorhooft, die „ zich laten inwyden om onder hem te dienen; hy maakt een feeſt „ van de Offerande des broods, hy geeft een geeſtlyke ſchets van „ opſtanding, en hy maakt de kroon onder den degen vry. Wat „ zal ik meer zeggen, hy heeft zyn Hogenprieſter een wet opgelegt „ van maar eens te trouwen! hy heeft ook zyn Maagden en zyn „ Aanbidders, die hun werk van de kuisheid maken. St. Juſtinus, St. Chryſoſtomus en enige andere Heilige Kerkvaders erkennen een ſoort van Doop in deze verborgentheden der Heydenen, waar van wy zo even geſproken hebben; en St. Juſtinus, gelyk ik gezegt heb, maakt elders een vergelyking van de verborgentheden van Mithra met het allerheiligſte Sakrament van de Euchariſty, als of deze verborgentheden een afbeelding van dit hemelſche brood geweeſt waren. De H. Auguſtinus gaat noch verder, want hy zegt, dat in gevol- *Juſtin. Apol. 2. pro Chriſt. p. 94.*

* *Tertullian. de Præſcript. Hæretic. cap.* 40. ſequetur, a quo intellectus interpretetur eorum quæ ad Hæreſies faciant? a Diabolo ſcilicet, cujus ſunt partes intervertendi veritatem, qui ipſas quoque res Sacramentorum Divinorum, idolorum myſteriis æmulatur. Fingit & ipſe quosdam utique credentes & fideles ſuos: expoſitionem delictorum de lavacro repromittit; & ſi adhuc memini Mithra ſignat illic in frontibus milites ſuos: celebrat & panis oblationem, & imaginem reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronam. Quid quod & ſummum pontificem unis nuptiis ſtatuit habet & Virgines, habet & continentes.

volge van de offerande van brood en wyn verſcheyde Heydenen geloofden dat de Chriſtenen Ceres en Bacchus aanbaden: *Nonnulli nos, propter panem & calicem, Cererem ac Liberum colere exiſtimant.*

't Is zekerlyk niet ingevolge van de oprechting van den Chriſtelyken Godsdienſt, dat de Heydenen de gebaren en plechtigheden van hun Verborgentheden zouden verandert hebben, om 'er een navolging van onze Sakramenten af te maken. De haat, dien de Heydenen voor de Chriſtenen hadden, laat ons niet toe te geloven dat zy luiden hebben willen na-apen, daar zy een afkeer voor hadden, en die zy uit al hun macht te vuur en te zwaart en met allerhande ſoorten van ſtraffen vervolgden.

't Geen wy reeds van de Orgia en de Inwyingen, van de verzoeningen, van de louteringen, van de Wedergeboorte en een ſoort van Biegt gezegt hebben, waar van wy op het getuigenis van Plutarchus hebben geſproken, geeft te kennen dat deze inzettingen oud waren en zelfs zo oud, dat wy reden hebben gehad om 'er uit te beſluiten dat zy verbaſteringen waren van den eerſten Godsdienſt dien God den menſchen gegeven heeft, een Godsdienſt waar van de verborge zinſpelingen in dien geheel moeſten vervult worden, dien de Zaligmaker van de Wereld, in de Wet der Natuur en de geſchreve Wet afgeſchaduwt, ons in de Wet der genade, die tot het einde der eeuwen ſtaan moet, ons moeſt overleveren.

Wy moeten van de godsdienſten van Ooſt-en Weſt-Indien op de zelfde wyze redeneren, als de H. Vaders over de verborgentheden der Ouden gedaan hebben.

Niets is 'er in beyde de Indien gemeender als de louteringen met water, op de wyze van den Doop, tot verzoening der zonden, en niets ſtaat 'er vaſter in de lere de Brachmanen als de kracht die hun gewaande heylzame wateren hebben, en de kracht die zy aan den Ganges en enige andere Rivieren toeſchryven, om de zielen van de aange-erfde ſmetten te zuiveren. De belydenis der zonden is een van de oudſte en volſtandigſte oeffeningen van hun Godsdienſt. Hun Goden waren zelfs niet van deze verplichting vry, en Vader Bouchet in zyn brief aan den Biſſchop van Avranches, verhaalt hier over een van hun fabelen, die zeer aanmerkenswaardig is. Tavernier „ zegt, dat wanneer de Gauren ziek zyn, zy hun Prieſters laten ha„ len, daar zy een ſoort van biecht aan doen, en de Prieſters be„ velen hun aalmoezen en andere goede werken te doen, om ver„ geving hunner zonden te verkrygen. De Biegt is ook in Siam, Japan, en verſcheyde andere Staten van Indien in gebruik.

Lettres edifiantes de la Compagnie IX. recueil lettre I.

Die gene die in Japan van enige pelgrims op den berg van Ocaca gedaan wierd, heeft iets zo yſſelyks in, dat men niet als met ſchrik lezen kan, hoe zy in een weegſchaal gingen zitten over een diepen afgrond, en in dezen ſtaat in de lucht bleven hangen, tot dat zy hun gewiſſe in 't openbaar en overluid door een algemeene oprechte en demoedige belydenis van de geringſte zonden ontlaſt hadden. De biegt was van 's gelyken te Peru in gebruik, met haar ſtrengheden, boetedoeningen na mate van de zonde, en uitgezonderde gevallen. De dochters die aan de Zon toegewyd waren,

ren en tot zekere jaren gekomen biechten daar zo wel als de Priesters, en hadden haar rechtsdwang gelyk zy.

De Inka alleen biechtte niet als aan de Zon, en na de gedane belydenis ging hy zich in een rivier wasschen, dezelve biddende van zyn zonden in de zee te dragen, op dat zy te enemaal vergeten wierden.

Vader Bouchet zegt in den zelfden brief dien ik aangehaalt heb, dat hy nooit iets in den Godsdienst der Brachmanen had aangemerkt, dat met de Heilige Eucharisty overeen quam, maar dat een bekeerde Brachman hem voor enige jaren op een zeer aanmerkenswaardige omstandigheid deed acht geven. Namentlyk, zegt hy, „ dat het overschot der offeranden en de Ryst die men in de Tem„ pelen omdeelt by de Indianen den naam van *Prajadam* behoud. „ Dit Indiaansche woord betekent in onze taal *heilige genade*, en dit „ drukken wy door het woord *Eucharistia* uit. *Lettres edifiantes, IX. Recueil, lettre 1.*

Daar was iets duidelykers te Peru, en dat meer overeenkomt met het Sakrament des Outaars schynt te hebben. Men vierde daar alle jaren twee feesten.

Het eene begon met de maant December, die de eerste van hun Almanak was. Dit feest duurde verscheyde dagen, die in de stad van Kusko met offeranden en andere Godsdienstige plechtigheden doorgebracht wierden, daar men geen vremdeling by liet komen. Niet als den laatsten dag opende men hun de poorten, en stond hun toe aan het slot van dit feest deel te nemen, 't geen op deze wyze toeging: De Zonne-dochters maakten kleine broodjes van Maïs, die in 't bloed van witte en onbevlekte Lammeren, welke men dien dag opofferde, gekneed waren. De Vremdelingen uit alle landen in de stad gekomen zynde, plaatste men ze op een rey. De Zonnepriesters, die van een zeker geslacht moesten zyn dat recht tot deze plechtigheid had, droegen deze Afgodische broden in kleine stukjes gesneden op goude en zilvere schotelen, en gaven'er een stuk van aan ieder vremdeling, vermanende hem altyd den Inka, of de Zon, die de Inka verbeelde, getrouw te zyn; voegende daar ter zelfder tyd by, dat dit stuk brood tegen hem getuigen zou, zo zyn mening niet oprecht was, en overeenkomende met het geen hy zyn God en zyn Vorst schuldig was, ieder ontfong en at deze stukjes brood met grote tekenen van erkentenis, en sterke betuigingen, dat zy nooit iets tegen de Zon en tegen den Inka zouden doen of denken, zeggende dat dit brood, dat zy aten, in hun ligchaam een getuigen en borg voor hun getrouwheid zyn zouden. Het twede feest wierd in de tiende maand, die op onze September valt, byna op de zelfde wyze geviert. *Acosta, Hist. Moral. de Indias. Lib. 5. cap. 23.*

Men zond ook deze broden van de hoofdstad in al de Tempels en gewyde plaatzen van den Staat, en overal ontfong men ze met veel tekens van eerbied en Godsdienst. Het Lam had iets geestelyks in den Godsdienst der Peruanen. Zy plaatsten 'er een in den Melkweg, dat aan een schaap zoog. Garcilasso zegt dat toen hy noch een kind was men alle moeite aanwende om hem die beyde dieren te tonen; „ Maar ik, voegt hy 'er by, zag de vlakken „ van den Melkweg wel, die men my toonde, maar ik zag noch de *Garcilasso, Comment. Real. l. 2. cap. 23.*

„ de gedaante van een Lam; noch de gedaante van een schaap na
„ allen schyn om dat ik geen sterke verbeelding genoeg daar toe
„ had.

Acosta, Hist. Moral. de Indias, l. 5. cap. 24.

Niets geeft ook sterker indruk als 't geen 'er ontrent deze stof te Mexiko omging. Alle jaren vierde men daar een feest, dat het plechtigste van alle die van den staat was, om dat het eigentlyk dat van hun God was. Twe dagen te voren bereydden de heilige Tempeldochters een groten hoop meel dat van biete-zaat en van gebrade en gestampte Maïs gemaakt was. Zy kneedden het in honing water, en maakten 'er een afgod van, van de grootte van den houten afgod, dien men in den tempel aanbad.

Deeg in de gedaante van Menschebeenderen, die men de beenderen van God *Vitziliputzli* noemde.

Zy bereydden met een van het zelve deeg kleine broodjes, in de gedaante van menschebeenderen, die men de beenderen van God *Vitziliputzli* noemde. De dag van de plechtigheid gekomen zynde, droeg men dezen Afgod 's morgens vroeg in processie om, met grote pracht, staatsi en kerkgebaren, waar van Akosta al de omstandigheden beschryft, daar ik den Lezer na toe wyze; op dezelfde wyze als de Joden het Paaschlam aten in de toerusting van Reyzigers, en met veel haast, om dat het de doortocht van den Heer, *Phase* of *transitus Domini* was; men hielt dezen omgang ook met een grote schielykheid, en men noemde dien *den korten weg van God Vitziliputzli*.

De weg evenwel was zeer lang, maar het leken zo niet; om dat men dien zo gaauw overliep. Na het eindigen van deze processie ley men al deze broden in de gedaante van beenderen in den Tempel, waar in men dezen Afgod weer gebracht had; en na veele offeranden, daar men menschen slachte, na vele zangen, danssen, en plechtigheden die als een Heiliging van dezen Afgod en alle deze broden waren, gong al het volk dat nuchteren moest zyn van de teerste kinderen af tot de gryzaarts toe, al de cieraden uittrekken, die het aangedaan had om dit feest des te prachtiger te maken. Ondertusschen ontkleedden de Priesters den afgod, en sneden hem in stukken, zo wel als al deze beendersgewyze broden, die al zo heilig waren als het afgodenbeeld zelfs; het volk daar na weer om gekomen zynde, en alle zich op hun rang komende vertonen, mannen, vrouwen, groot en klein, ryke en arme, deelde men hun al deze brokken om, die ieder met een verwonderlyke eerbied ontfong. En met een Godsvrucht die hun de tranen uit de ogen lokte, zeggende dat zy het vleesch en de beenderen van hun God aten, en zich zo grote gunst onwaardig rekenende. De plechtigheid eindigde met een redevoering die een van de oudste Priesters over het ontwerp van 't feest hielt.

Akosta legt zich op deze wyze toe, om te bewyzen dat de Duivel over al in zorg gedragen heeft dat de Afgodendienaars hem dezelfde plichten bewezen, die God zich zelven toege-eigent heeft. Hy toont deze overeenkomst van dienst in den Godsdienst der Indianen van Mexiko en Peru aan, niet alleen ten opzicht van de zaken die op ieder van onze Sakramenten slaan kunnen, maar ook op alle de omstandigheden van den Godsdienst. Evenwel krygt hy het niet eens in de herssens dat deze zaken van het Christendom

ont-

ontleent zyn, en dat ooit de Volkeren van Peru en Mexiko kennis van onzen Godsdienst gehad hebben. 't Waren in der daad zuivere Afgodendienaars, wier Afgodery zo klaar bleek als die der Brachmannen en Bonzen in Oostindien, die wy niet verdenken dat hun plechtigheden uit den Christelyken Godsdienst gehaalt hebben, anders zou men moeten zeggen, dat de Christen Godsdienst door alle de Heydensche Godsdiensten die tot de laatste tyden in wezen zyn gebleven, en voor 't meeste gedeelte noch in wezen zyn, nageaapt en in Afgodery verkeert is.

NEGENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Het is noch veel verwonderlyker het aanbiddelyk teken van het kruis in Amerika voor de komst der Europeanen te zien eer bewyzen. Schoon de Duivel een misbruik van alles maken kan, zou men evenwel geloven, dat hy zyne Aanbidders dit teken van onze zaligheid tot eerbied voorgestelt heeft waar in hy overwonnen geweest is, en dat daar en boven een voorwerp van dwaasheid voor de Heidenen is geweest, gelyk het een voorwerp van ergernis voor de Joden geweest is? Of zou het een bewys zyn dat het Christendom in Amerika was doorgedrongen, voor dat dit land in de laatste tyden ontdekt was? Laat ons eerst de getuigenissen der Schryvers, die 'er van gesproken hebben, onderzoeken, om naderhand te zien wat men 'er van denken moet. Van de Eerbied voor het kruis in Amerika.

Petrus Martyr zegt dat de Spanjaarders, die het eerst in Jukatan aanlandden, daar kruissen zagen; en dat hier over de inwoonders door hun tolken ondervraagt hebbende, zommige geantwoort hadden, dat 'er een zeer schoon man by hen was gekomen, die hun dit teken gelaten had op dat ze om hem zouden denken; dat andere gezegt hadden, dat een zeker man, die glansryker als de zon was, daar gestorven was. Petrus Martyr voegt 'er evenwel by, dat men op dit alles niet heel vast gaan kon. *Petr. Mart. Ocean. Decad. lib.* 4. *cap.* 1.

Lopes de Gamara vertelt ook, dat de Spanjaarden daar kopere en houte kruissen op de graven van de inwoonders opgerecht vonden; dat zommige hierom geloofden, dat verscheyde Spanjaarden door de Moren ten tyden van Koning Roderik uit hun land gejaagt, hier de vlucht hadden genomen; maar dat hy het niet geloven kon, om dat men diergelyke kruissen op de Eylanden die in den weg lagen, en daar men noodzakelyk aan land had moeten gaan, eer men daar quam, niet vond. *Lopes de Gomara. Hist. Gener. de las Ind. l.* 3. *cap.* 2.

De zelfde Schryver van het Eyland Akuzamil, door den bank *Gozumel* genaamt, sprekende, verzekert, dat de inwoonders een soort van een kleinen stenen tempel hadden, waar in een kruis van tien palmen hoog was, dat zy als een Godheid aanbaden; dat zy het aanriepen en in processie omdroegen om regen te verwerven: dat men niet wist waar van daan hun deze Godsvrucht gekomen was, maar dat die oorzaak geweest was, dat zy met meer gemak het Christendom omhelst hadden. *Id. lib.* 2. *cap.* 17.

Hy verhaalt ook in de gewoontens der Kumaniers dat zy onder verscheyde Afgodenbeelden een kruis hadden als een St. Andries kruis, *Id l.* 3. *cap.* 32.

kruis, en een teken als die van de Apostolische Notarissen, die vierkant en gesloten zyn, met Burgondische kruissen door elkander gevlochten : dat zy zich door 't middel van dit kruis tegen de nachtgezichten en spoken wapenden, en dat zy de eerstgeboren kinderen daar mêe aanraakten.

Comment: Real. lib. 2. cap. 3.

De Inka Garcilasso verzekert, dat de Koningen van Peru in een van hun koninglyke huizen een kruis van een kristalachtig jasper met wit en rood gemengt, hadden, waar van hy een nette beschryving maakt, hebbende het zelfs in de Sakristy van de hooftkerk van Kusko, daar 't de Spanjaarden na zich meesters van den Staat gemaakt te hebben bewaarden, met aandacht bekeken. De Inkas bewaarden dit kruis in een van deze vertrekken die men in de landtaal *Huaka* noemde, en die een geheiligde plaats waren. Zy baden dit kruis oudtyds niet aan, maar hadden 'er een grote eerbied voor, zonder nochtans te weten noch zedert welken tyd zy het bezaten, noch welk de beweegreden van de eerbied was, die zy 'er voor hadden.

Naderhand na de komst der Spanjaarden, zegt hy, baden zy het aan, en hielden het in groter achting om het geen Pieter van Kandia gebeurde, en 't geen elders door den zelfden Schryver verhaalt word.

Conquista Espiritual del Paraguay &c. §. 23. & 25.

Vader Antoni Ruiz maakt gewag van een wonderbaarlyk kruis, dat men in dit gedeelte van Paraguay vond, dat men naderhand van 't Heylige kruis genoemt heeft, na allen schyn ter gedachtenis van deze ontdekking. Deze Vader ziet dit kruis aan als een van de bewyzen die hy aanhaalt om het gevoelen te bevestigen, dat men had dat St. Thomas de Apostel het Evangelium in Brazilien in Paraguay en in Peru verkondigt had. De overlevering daar te land, zegt hy, behelst dat 'er oudtyds een blank man met een langen baard van over de zee gekomen was, om 'er God te verkondigen: dat hy overal dit grote kruis, van een zonderling hout, dat men in alle die gewesten niet vind, gemaakt, met zich droeg : dat op het zien van dit kruis, de Duivels stom wierden en de Godspraken ophielden ; de Heylige man wierd evenwel zeer van de Heydenen mishandelt, die hem het stilzwygen hunner Goden weten ; zy namen zyn kruis weg, en begroeven het by een Meir, daar het, na deze Schryver gelooft, meer als vyftien eeuwen zonder verrotting bewaard is ; en het is noch zo heel en zo sterk, dat men zelfs niet zeggen zou dat het ooit verrotten of verderven kon.

't Geen men van een andere kleine Natie van Wilden vertelt, die by Gaspé ten einde van de Golf St. Laurens aan een kleine rivier, de rivier van 't H. kruis genaamt, wonen, en aan welke men ook den naam van kruisdragers gegeven heeft, is alzo verwonderenswaardig, en met noch meer omstandigheden uitgedrukt.

VYFTIGSTE HOOFTSTUK.

VAder Christiaan le Clerk, die na ik geloof de eerste eer van deze ontdekking gehad heeft, beweert dat de aanbidding van 't kruis zo oud by deze Wilden is, dat „ 'er stof genoeg is om ons te

16.

„ te doen gissen, en zelfs te doen geloven dat deze Volkeren het oor „ voor de stem der Apostelen die over het gantsche aartryk heeft „ geklonken, niet gesloten hebben. ” Dit is evenwel uit de wyze hoe dezelve na zyn verhaal ingevoert is, niet te enemaal te besluiten.

„ De overlevering hunner vooroudereren brengt mêe, zegt hy, dat „ hun land met een zeer gevaarlyke en besmetlyke ziekte geplaagt „ zynde, die hen tot de uiterste nood deed vervallen, en reeds ver- „ scheyden in 't graf gesleept had, enige van de beste, verstandig- „ ste en aanzienlykste gryzaarts in slaap vielen, van matheid en „ droefheid vermast van een zo algemene verwoesting en de naby „ zynde val van de gantsche Gaspesische Natie te zien, zo die niet „ vaardig door een machtige bystand van de Zon, die zy, gelyk „ wy gezegt hebben, voor hun Godheid aanzien, verquikt wierd. „ In dezen slaap vol droefheid, verscheen hun een uitnement „ schoon man met een kruis in de hand, die hem beval goeden „ moed te houden, weer na huis te keren, zulke kruissen als de „ gene die men hun wees te maken, en dezelve aan de hoofden „ der huisgenoten te vertonen, met verzekering, dat zo zy ze met „ achting ontfongen, zy daar ontwyffelbaar een hulpmiddel voor „ al hunne qualen in zouden vinden. Nademaal de Wilden licht- „ gelovig, ja zelfs bygelovig ontrent de dromen zyn, sloegen zy „ dezen in hun uytersten nood niet in den wind. Derhalven keer- „ den deze goede Gryzaarts weer na de hutten, die zy 's daags te „ voren verlaten hadden. Zy vergaderden het gantsche overschot „ van de stervende Natie, en zy besloten alle uit enen mond, dat „ men met eerbied 't teken van 't heilig kruis, dat men hun uit „ den hemel aanbood om een einde van hun elende, en begin van „ hun geluk te zyn, ontfangen zoude, gelyk het in der daad ge- „ beurde, nademaal de sterfte ophield, en dat al de zieken, die „ eerbiediglyk het kruis by zich droegen, op een wonderbaarlyke „ wyze genezen wierden. ”

„ Herkules was in hun land gelyk de Regenboog, dien God eer- „ tyds aan 't heel-al verschynen deed om het menschelyk geslacht „ te troosten, met beloften van het niet weer door een Zondvloed „ te straffen; dus stutte het kruis in een ogenblik de ziektens en „ de sterfte die deze volkeren verwoestte, en was hun een krach- „ tig teken, en dat met een wonderlyke vruchtbaarheid van gena- „ de en zegeningen vervult was. De wonderbaarlyke voordelen „ die zy 'er van ontfongen, deden 'er hun in 't toekomende noch „ veel groter van verhopen: hierom namen zy alle voor, zonder „ het kruis geen zaak te besluiten, of geen reis te ondernemen.

„ Na dan dit besluit van altyd het kruis te dragen in den raad „ genomen te hebben, zonder 'er zelfs de kleine kinderen van uit „ te zonderen, zou nooit een Wilde voor den anderen hebben „ durven verschynen, zonder dit teken van zyn heil in zyn hand, „ op zyn vel, of klederen te hebben: zo dat indien 'er iets ge- „ wichtigs voor de Natie te verhandelen was; 't zy een vrede te „ sluiten, of den oorlog tegen de vyanden van 't vaderland te ver- „ klaren, beriep de Opperste alle de Ouden, die zich stiptelyk na

„ den raad begaven, alwaar alle vergadert zynde, zy een kruis van
„ negen of tien voeten hoog oprechtten; zy sloegen een ronden
„ kring, en namen hun plaats, ieder met zyn kruis in de hand, la-
„ tende dat van den Raad midden in de vergadering. Eindelyk de
„ Voorzitter het woord opnemende, lei voor den gantschen Raad
„ bloot, waarom hy hen te zamen geroepen had, en al deze kruis-
„ dragers zeiden hun gevoelen, om over de zaak die men verhan-
„ delde goede maatregelen te nemen. Moest 'er een Afgezant na
„ hun buren of enige andere uitheemsche Natien gezonden worden,
„ benoemde het Opperhooft dien uit de jongelingen, dien hy tot
„ volvoering van hun aanslag 't bequaamst oordeelde, en deed hem
„ in den kring treden; en na hem opentlyk de keur verklaart te heb-
„ ben die men van zyn persoon, tot volvoering van dē zaak die men
„ hem openlei, gedaan had; trok hy een uitnement schoon kruis, dat
„ hy in 't kostelykste dat men vinden kon bewonden had, uit zyn
„ boezem, en het zelve met eerbied aan de gantsche Vergadering
„ vertonende, deed hy door een vooraf bestudeerde aanspraak het
„ verhaal van de gunsten en zegeningen, die de gantsche Gaspesische
„ Natie door 't behulp van 't kruis ontfangen had. Vervolgens beval
„ hy den Afgezant te naderen en 't zelve met eerbied te ontfangen,
„ hem het zelve om den hals hangende, zeide hy tegen hem: Ga,
„ bewaar dit kruis, dat u van alle gevaren by die geene waar aan
„ wy u zenden bevryden zal. De Oudraad stemde door de ge-
„ wone toejuigchen van *hoo! hoo! hoo!* 't geen de Voorzitter ge-
„ zegt had, toe; wenschende den Afgezant in de reis die hy tot
„ voordeel van de Natie ging ondernemen, alle geluk en voor-
„ spoed.

„ Deze Ambassadeur gong dan den Raad uit met het kruis om
„ zyn hals als een Eerbewys en het teken van zyn Gezantschap. Hy
„ deed het niet als 's avonds af om het onder zyn hooft te leggen,
„ met vertrouwen dat het alle quade geesten gedurende zyn slaap
„ zou verjaagen. Hy bewaarde het altyd zorgvuldiglyk tot de ver-
„ vulling van zyn Handeling toe, wanneer hy het met de zelfde
„ plechtigheden waar mêe hy het ontfangen had, in den vollen
„ Raad aan het Opperhooft weer ter hand stelde, en hy deed
„ voor de gantsche vergadering verslag van zyn reys.

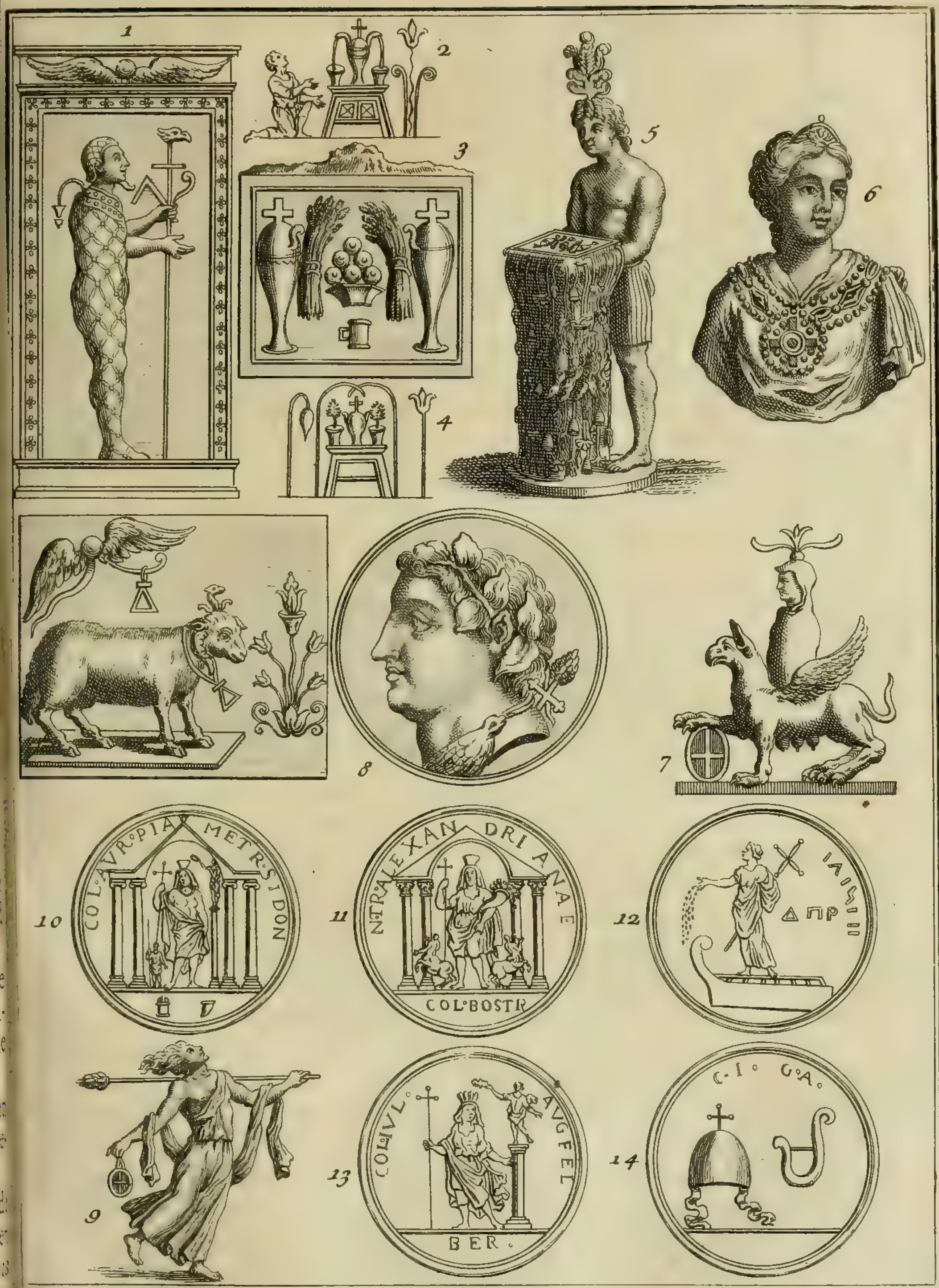
„ Om kort te gaan, zy ondernamen niets zonder het kruis. De
„ opperste droeg het zelfs als een stok gemaakt in de hand, wan-
„ neer hy op raketten gong, en plaatste het op de aanzienlykste
„ plaats van zyn hut.

„ Als zy zich in hun kleine bootjes van schorssen van bomen
„ op 't water begaven, plantten zy aan ieder end een kruis, ge-
„ lovende heiliglyk dat dit hen voor schipbreuk zou bewaren.

„ Zie daar de gevoelens van achting en eerbied van onze oude
„ Gaspeziers voor het kruis, die noch hedendaags in de harten
„ van onze Kruis-dragers huisvesten, nademaal 'er geen een is
„ die het zelve niet op zyn kleren of zyn blote vel draagt.

„ De windels en wiegen der kleine kinderen zyn 'er altyd meê
„ verciert; de wanden van de hut, de bootjes en de raketten
„ pronken 'er over al meê.

„ De

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
COL·AVR·PIA METR·SIDON
NTR·ALEXAN DRI ANAE
COL·BOSTR
ΔΠΡ
COL·IVL· AVG·FEL
BER·
C·I· G·A·

17.

„ De zwangere Vrouwen borduren het met de naalt op de plaats „ van de Deken die haar ſchoot bedekt, om haar vrucht onder de „ beſcherming van 't kruis te ſtellen. Eindelyk daar zyn 'er wei- „ nige of zy hebben voor zich zelven een klein porceleyne kruisje, „ dat zy zorgvuldiglyk bewaren, en in achting houden ten naaſten „ by gelyk wy de reliquien doen ; tot zo ver dat deze volkeren „ het zelve boven al hun koſtelykheden en rykdommen ſtellen.

„ Men kent de begraafplaatzen dezer volkeren genoeg aan de „ kruiſſen die zy op hun graven plaatzen , en met dit heilige te- „ ken verciert ſchynen dezelve eer van Chriſtenen als van Wilden „ te zyn: een plechtigheid die zy zo dikwils in acht nemen als 'er „ een van de Natie der Kruisdragers ſterft, al was hy hondert my- „ len van de plaats, daar zy gemeenlyk begraven worden, af.

„ De voornaamſte Viſch- en Jach-plaatzen zyn door de kruiſſen, „ die zy daar planten , onderſcheyden ; en men ſtaat, door hun „ land reyzende, op een aangename wyze verzet, dat men van tyd „ tot tyd op den oever van de rivieren kruiſſen van twee of drie „ takken vind, gelyk die der Patriarchen. Met een woord , zy „ hebben zo veel achting voor het kruis, dat zy bevelen dat het „ na hun dood met hen in de kiſt gelegt zal worden , gelovende „ dat dit kruis hen in de andere wereld verzellen zal, en dat zy van „ hun Voorouders niet gekent zouden worden, zo zy het eerte- „ ken niet by zich hadden dat de Kruisdragers van alle andere „ Wilden van Nieuw-Vrankryk onderſcheyd.

Het zelfde, voor zo ver den grond en inhoud aangaat, ſchoon de omſtandigheden een weinig verſchillen, is door een perſoon van een veel groter gezag als dat van Vader le Clerk beſchreven. Maar die perſoon niet als op het verhaal van dezen Vader, of van luiden die hy onderrecht had, geſproken hebbende, kan voor een zaak van deze natuur geen borg blyven, die valſch zyn kan, en die hy evenwel op de eerlykheid en goede trouw van luiden, die het hem verzekert hebben, kan geſchreven hebben.

Lettre imprimée en 1688.

Zo de oorſprong van deze aanbidding van 't kruis op dromen of nachtgezichten moet te huis gebracht worden, dit zou een oploſſing van de zwarigheid zyn, die ons veel moeite om ander onderzoek te doen zou ſparen ; maar daar is weinig op de overleveringen uyt den mond der Wilden ſtaat te maken, en zomtyds noch minder op de wonderen die 'er in zommige reysbeſchryvers gevonden worden.

De meeſte Schryvers verwondert ſtaande over 't geen Petrus Martyr en de Spaanſche Schryvers over deze aanbidding van 't kruis te boek geſtelt hebben, en zich van de andere kant niet kunnende inbeelden dat de Amerikanen ooit enige kenniſſe van onzen Godsdienſt en enigen omgang voor de laatſte tyden met de Chriſtenen gehad hebben, kiezen de party van dit alles tegen te ſpreken. Jan de Laat loochent het met ſtyve kaken en roept Oviedo tot getuigen, die dit alles voor verdichtzelen uitmaakt.

Joan. de Laet Annot. in 1 Diſſertat. Hug. Grotii. Oviedo l. 17 c. 3

De eerbied die ik aan de gedachtenis van Vader le Clerk en aan zyn order ſchuldig ben, weerhoud my van het zelfde oordeel over zyn verhaal te vellen: ſchoon het in zich zelven en de wyze waar

op het beschreven is beschoud zynde, gants na een godvruchtige Roman zweemt. Hoe? zou het wel mooglyk zyn dat deze aanbidding van 't kruis, waar van de ontdekking noch nieuw is, en niet hoger als den tyd van Vader Christiaan le Clerk opklimt, anderhalf eeuw onbekent gebleven zyn zou? Zedert de regering van François den eersten hebben de Franschen by na zonder ophouden na deze zeekusten van Amerika gereyst; zy hebben met al de Wilden van deze streken gehandelt, Kanadynen, Mikmakken, Sourikoizen, Gaspeziers, Etechemynen, Almouchikoizen; zy hebben al de Havens van Florida tot aan 't land van Lubrador toe bezocht; is het dan wel waarschynlyk dat zy geen kennis van deze Aanbidding van 't kruis zouden gehad hebben, of dat daar kennis van gehad hebbende, zy 'er geen enkel woord van in hun Rysbeschryvingen, die met zaken van veel minder gewicht opgepropt zyn, zouden gerept hebben? Deze zaak is aanmerkenswaardig genoeg, en zy moesten nergens meer over verzet staan. Ondertusschen hebben noch Thevet, noch Lescarbot, die niets ontsnapt, noch Champlain, die ons een naauwkeurige Beschryving van alle deze landen, die hy in persoon bezocht heeft, gegeven heeft, noch de Heren de Mons en Poitrincourt, die 'er op verlof van onze Koningen geweest zyn, noch iemand uit de Zendelingen, 't zy Minnebroeders, Kapucynen of Jezuiten, ooit voor Vader le Clerk van deze zaak gesproken of 'er iets van geschreven. 't Is waar dat de Heer de Champlain verhaalt, dat de havens van de Fransche baay bezoekende, hy in een van deze havens drie of vier mylen ten noorden van Kaap de Poitrincourt „ een zeer oud kruis vond, dat „ heel met mos begroeit en byna gantsch vermolsemt was. Maar de Heer de Champlain, ver van dit kruis voor een maakzel van de Wilden aan te zien, zegt duidelyk „ dat het een klaar teken „ was dat 'er eertyds Christenen geweest waren. " In der daad daar schynt geen twyffel aan te zyn of het was daar meer als hondert jaren voor dat de Heer de Champlain daar quam door de Europeers geplant. De aandacht van dezen schryver om dit kruis te beschouwen is ons een gewis pand dat hy anders zou geredeneert hebben, en niet gemist van de aanbidding van dit kruis onder de Wilden van die quartieren te spreken, indien de zaak zo wyd uitgestrekt en zo klaar was, als Vader le Clerk verzekert.

Voyages du Sieur de Champlain, lib. 1. chap. 16. Edit. de Paris 1613.

EENENVYFTIGSTE HOOOFTSTUK.

VAder Hieronymus l'Allemand, Opperste van de zendingen van onze zamening in Nieuw-Vrankryk, geeft ons in zyn derden brief, in 't jaar 1658 geschreven, een staat een Beschryving van de Geloofsplantingen die wy in die quartieren hadden. Hy verdeelt die van het onderste van de rivier St. Laurens, en de zee kusten in drie rechtsbannen, namentlyk Rigibouctou, Miscou, en Kaap Breton. Onder het gebied van Miscou besluit hy de Wilden van Gaspé en Miramichi, daar wy tegenwoordig van handelen, en hy voegt 'er deze woorden by: „ Dit is het land dat onze Vaders ze- „ dert het jaar 1629 beploegt hebben, en daar tegenwoordig Va-

Relation de la Nouvelle France pour l'an 1657 & 1658.

„ der Andries Richard; Vader Martin Lyonne, en Vader Jaques „ Fremin in den oegst werken. " Men ziet in het verhaal van 1660 en 1661 een uittrekzel van een brief van Vader Andries Richard, uit dat land zelfs geschreven. Hy spreekt daar van deze Wilden en enige hunner gebruiken in, maar hy rept niet van deze aanbidding van 't kruis.

Zouden hy en de andere Zendelingen het niet geweten hebben, midden onder deze Barbaren zynde, en zouden zy het hebben kunnen verzwygen zo zy het geweten haddden? Waarlyk deze stilzwygentheid zou ons vremde gedachten geven.

Om kort te gaan, deze Wilden zyn geen andere als de Mikmakken of de oude Sourikoizen. Nu hebben zekerlyk de Mikmakken ouwelings de aanbidding van het kruis niet gehad. Dit is buiten alle kyf, en daar is de minste twyffeling over dit artykel niet. De gene daar men van spreekt wonen by de Rivier van Miramichi, dit is derzelver ware naam, en Vader le Clerk bekent dat hy zelfs den naam verandert heeft, wanneer hy zegt: „ wy hebben dezen „ vloed, onder 't lossen van 't geschut en duizent vreugde-galmen „ zo der Franschen als der Wilden, met den titel van het heilige „ kruis vereert. *Relation de la Gaspesie chap. 9.*

Vader le Clerk schynt op een andere plaats al het geen hy reeds in het zelfde hoofdstuk, dat ik uitgetrokken heb, gezegt heeft tegen te spreken, bekennende „ dat deze Wilden allengsjens den y- „ ver van hun voorzaten hadden laten verslaauwen, en dat wan- „ neer hy in 't land quam om zyn zending te beginnen, hy niet als „ volkeren vond, die niet meer als de schaduw van de zeden „ hunner voorouders hadden, die de gewoonte van hun kruisver- „ gaderingen hadden afgeschaft, en hy beroemt zich die weer her- „ stelt te hebben. „ Vader le Clerk spreekt zich zelven tegen. *Chap. 10.*

Evenwel nademaal ik niet zou durven denken dat het geen Vader le Clerk van de aanbidding van 't kruis by de Gaspeziers zegt door hem verzonnen was, geloof ik tot zyn verschoning te moeten zeggen, dat deze Wilden, die lang voor vader Christiaan le Clerk met de Franschen hadden omgegaan, die eenige jaren lang Zendelingen van onze Kompagnie by zich gehad hadden, onder zich voor het kruis eenige eerbied, die deze eerste Zendelingen hun ingeboezemt hadden, behouden zullen hebben: dat de bygelovigheid der dromen deze aanbidding enigen tyd gezag zal hebben gegeven, waar na zy zal hebben beginnen te verslaauwen, en dat Vader le Clerk deze zending, die men genoodzaakt was geweest te verlaten, weer op de been geholpen, en enige overblyfzels van dezen dienst gevonden hebbende, of op het uiterlyk aanzien of op het ongegrond verhaal van enige Wilden gelooft zal hebben, dat deze dienst van onheuglyke tyden was.

't Geen ik zeg is op een brief gegrond die in onze Beschryvingen gevonden word, waar in Vader Perrault, van deze Wilden sprekende, verzekert „ dat zy gaarn een kruisje maken gelyk zy „ ons zien doen, heffende de handen en ogen ten hemel, en *Jezus* „ *Maria*, gelyk wy, roepende tot zo ver dat de eer die wy aan „ het kruis bewyzen bemerkende, deze arme schepzels zich dat *Relation de la Nouvelle France pour l'An 1635.*

„ teken op de troni, op de borst, op armen en benen schilderen, „ zonder daar toe verzocht te zyn. Ik wil wel geloven, voegt hy „ 'er by, dat zy dit in den aanvang uit een natuurlyke eenvoudig- „ heid doen, die hen dryft om alles wat zy zien na te apen, eer „ als uit een andere betere betrachting, evenwel kunnen zy 'er „ door den tyd in geholpen worden, en zy zullen de eerste niet „ zyn wanneer zy zullen beginnen te oeffenen 't geen by hen in „ geen gebruik geweest is, als by enkel toeval. „ Wat hier van zy, men weet hedendaags van geen Kruisdragers meer, en een Zendeling by de Abenaken, die hun naburen zyn, heeft my verzekert dat deze Wilden nergens in van de anderen verschillen.

Wat men van het verhaal van den Inka Garcilasso denken moet.

Het getuigenis van den Inka Garcilasso maakt meer indruk op my als al de rest. Het kan niet gelogchent noch uitgelegt worden. Want schoon hy eerst eenigen tyd na den val van dit grote ryk, waar van zyn Voorouders de meesters waren, ter wereld gekomen is, en dat hy by gevolg moet geacht worden in verscheyde zaken van de oude gewoontens van zyn land onkundig te zyn; is het evenwel een Schryver in het zelfde land waar van hy spreekt geboren, uit den stam van deszelfs Koningen gesproten, en die beter als de vremdelingen onderrecht moet zyn. Hy schynt in alles wat hy verhaalt ter goeder trouw te handelen, en hy getuigt hier een zaak, die hy met zyn eigen ogen gezien heeft; hierom de oudheid van deze aanbidding van 't kruis, en de waarheid van al 't verhaal der schryvers, die ik aangehaalt heb, veronderstellende, dunkt my dat ik twe zaken over dit voorwerp zeggen moet.

TWEENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Aanmerkingen van onzen Schryver.

Lipsius, de Cruce lib. 1. cap. 8. Gretser de Cruce l. 1 c. 51. Pignorius in expos. mensæ Isiacæ. Kirker in Oedipo & Obelisc. Pamphil.

VOor eerst, dat schoon het kruis by de Christenen in eerbied is, het evenwel geen onfeylbaar teken van 't Christendom en van de prediking van 't Evangelium is. Het was een heilig zinnebeeld in den Godsdienst der Ouden, en voor al in de Verborgentheden van Isis, waar van wy tot nu toe gesproken hebben, gelyk Justus Lipsius, Gretser, Pignorius en verscheyde andere geleerden aangemerkt hebben, in 't byzonder vader Athanasius Kircher. Deze spreekt 'er lang en breed in zyn Oedipus en in zyn Naaldspits van Pamphilien van. Onder de Beelspraken der Egyptenaren vind hy 'er geen heiliger, krachtiger en volmaakter als zyn Hermetisch of Isiatisch kruis, waar van hy de vinding aan Merkurius Trismegistus toeschryft. *

Ik hou my niet op met al de uitleggingen die hy 'er van geeft de

* *Athan. Kirker Oedipi Ægypt., classe* 10. *cap.* 4. Hermes Trismegistus... caracterum Hierogolyphicorum Institutor, ut quæ in mundo occultissima laten mirifico a se excogitato symbolo exponeret, omnia unico caractere quem & crucem Hermeticam appellant (nos Isiacam seu Ansatam, eo quod in nullis fere simulachris Ægyptiacis manu gestatus non spectetur, appellamus) expressit. Quem quidem caracterem in tanta veneratione habebant ut nihil sine eo recte confici posse existimarent, eratque amuletum potentissimum, & caracter ad naturæ exemplar mirabili ingenii subtilitate fabricatus, ad viam felicitatis demonstrandam unicus Dux & lumen, &c.

dewelke iets na zyn bevatting kunnen behelzen, dat de Geleerden hem zouden kunnen betwisten. 't Is zeker dat volgens de getuigenis van Ruffinus het kruis onder de Hieratische of Priesterlyke letters der Egyptenaren was, dewelke heylig waren, gelyk het woord zulks medebrengt. Dit teken moet van een grote heiligheid en volmaaktheid aangezien geweest zyn, nademaal men het byna op alle de gedenkstukken, die 'er van de pracht van 't Oude Egypte overgebleven zyn, vind: nademaal het verscheydemalen op de naaltspitzen herhaalt is, en dat 'er byna geen godheid is of zy heeft dit Zinnebeeld in de hand of ten minste dichte by zich. Ik heb onder deze gedenkstukken die gene uitgekozen, die de meeste indruk op my gemaakt hebben, en ik heb ze laten in plaat snyden, om ze hier voor de ogen van 't gemeen te stellen, dat daar door beter in staat zyn zal, om 'er zyn oordeel over te vellen.

Men vind het by na op alle de gedenkstukken die 'er van de pracht van 't Oude Egypte overgebleven zyn.

Ik geloof dat hy met vermaak dit kruis ziet in de hand van Horus Apollo, om den hals van God Apis, van Jupiter Hammon, en aan de Wyngaartspies van Bacchus, die ik geloof dat de Voorbeelden van den Verlosser zyn; om den hals der Vestaalsche Maagden, aan de Heylige Vaten, waar in het Nat dat men de Goden op de Altaren offerde, was: op de rinkelbommen der Korybanten, enz. Niet alleen was dit een heilig Zinnebeeld by de Egyptenaren, maar ook by de Feniciers, en ik heb enige Gedenkpenningen doen drukken, waar op de Godin van Syrien met een lang kruis in de hand, overend staande of over de schouder leunende, verbeelt word. Dit heeft zonder twyffel enige Schryvers verplicht te zeggen, dat de Amerikanen, by wien men het kruis in eerbied vond, dezen dienst van de Karthaginenzers, die oorspronkelyk uit Fenicien waren, ontfangen hadden.

't Was ook een heilig zinnebeeld by de Feniciers.

Dus zou Hornius * ongelyk gehad hebben van ze tegen te spreken, voornamelyk hier in, om dat hy t'onrecht beweert, dat men voor Christus tyd nergens enige eer aan het kruis bewezen heeft, en dat de kruisdood in Fenicien een zeer schandelyke straf was.

Horn. de Origin. Gent. Americ. l 2 c. 13.

St. Hieronymus verzekert dat in de Oude Hebreeuwsche letters, waar van de Samaritanen, zegt hy, zich tot noch toe bedient hebben, de *Tau*, die de laatste is, de gedaante van een kruis heeft. De *Tau* is ook een soort van een kruis, zo als die noch van de Grieken en de Latynen afgebeelt word. In de zelfde Egyptische Beeldspraken worden de *Tau* en het kruis door malkander gebruikt. En volgens de getuigenissen van Sokrates, Sozomenus, Suidas en Ruffinus, verzekerden die gene die het best hun Beeldespraak verstonden, dat het by hen het zinnebeeld van het toekomende leven was: wy zien zelfs dat het in de heilige bladeren een teken is dat op het voorhooft der Uitverkoornen geprent staat. Misschien was het om deze reden dat het de laatste letter van het Alfabet was. De Gelukzaligheid de uiterste merkpaal zynde die wy in het oog moeten houden, en daar wy moeten trachten toe te

Hieron. in Ezech. c. 9.

Socrat. lib. 5. Hist Ecclesiast. Sozomen. Hist. Eccles. lib. 7. c. 15 Ruffin. l. 2. c. 29. Suidas σαυ̃ξος

* *Hornius lib. 2. de Orig. Gent. Amer. Lap.* 13. Ritum crucis a Carthaginensium mercatoribus Americanos accepisse quidam prodiderunt, quod vel propterea falsitatis manifestum, quia nullus Crucis ante Christum natum honos, & quia Crux fœdissimum apud pœnos supplicium.

te geraken. De *Tau* was ook by de Grieken een heylzame letter en van een gelukkig voorteken; en voor een misdadiger was het een teken dat hy vrygeſproken was, daar in tegendeel de *Theta* een onfeylbaar teken van veroordeling en van de dood was. *

Men zou dunkt my hier uit kunnen beſluiten dat in de eerſte tyden en in de openbaring die aan onze eerſte ouders van een verloſſer gedaan wierd, de wyze van de Verloſſing hun ook geopenbaart wierd; het kruis, dat het zinnebeeld van 't eeuwige leven was, ook het werktuig geweeſt zynde, waar van de verloſſer zich bedient heeft om ons de poorten tot de eeuwige Gelukzaligheid te openen.

DRIEENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Vervolg van de voorgaande ſtof. *Socrat. lib. 5. Hiſt. Eccles. cap. 17.*

Dit alles kan verſchoont en beveſtigt worden door het geen 'er ten tyden van Theodoſius den Groten omging, en 't geen door Sokrates, dien ik te voren aangehaalt heb, verhaalt word. Want toen men den Tempel van Serapis verwoeſte en plunderde, vond men daar verſcheide Heilige Beeldſpraken, in ſteen gehouwen, in, waar onder 'er vele waren die de gedaante van een kruis hadden. Dit was een oorzaak van verſchil tuſſchen de Chriſtenen en Heydenen, de Chriſtenen zeyden dat dit kruis het heilzame teken van 's Heylands lyden zynde, hun Godsdienſt aangong, die daar door verkondigt en voorzegt was. De Heydenen in tegendeel bekenden dat het kruis aan Jeſus Chriſtus en Serapis gemeen was, maar zy beweerden ter zelfder tyd dat het een ganſch andere betekenis by de Egyptenaren had, als in het Chriſtendom. Onderwyl dat zy dit hevig verſchil hadden, verſterkten verſcheyde Heydenen, die zich toen bekeerden, en die volmaakt de beeldſprakige wetenſchap der Egyptenaren verſtonden, het gevoelen der Chriſtenen, en verzekerden dat dit het Zinnebeeld van het toekomende leven was. De Chriſtenen ſchepten door deze uitſpraak weer nieuwen moed, maar wanneer men in 't vervolg door deze zelfde Zinnebeelden ontdekt had, dat wanneer dit teken van het kruis te voorſchyn zou komen de Tempel van Serapis verwoeſt zou

* *Franciſcus de Mendoça de Soc. Jeſ. Virid. lib. 8. cap. 7.* Græci Θ utebantur cum aliquem ſupplicio capitis addicebant. Quo alludit Perſius, *Satyra* 4.

Et potis es nigrum vitiis præfigere Theta.
Martialis item lib. 7. & Auſonius.

Hujus rei cauſa illa eſt, quia θάνατος apud Græcos mortem ſignificat; idemque prima hujus vocabuli litera ad mortem indicandam ſumebatur. Cæterum cum aliquem liberum abire permittebant, *Tau* utebantur. Quam ob rem vero *T* abſolutionis nota poneretur, à nemine, quem legerim, explicatur: niſi forte arcanum aliquod myſterium in hoc veterum conſenſu latere arbitremur, qui crucis notam, quam *T* repreſentat, pro ſalutari uſurpabant, animo videlicet præſagientes Crucis ſignum nobis ſaluti fore. Certe apud Hebræos littera *Tau* ſalutaris erat, ut colligitur ex Ezechiele cap. 9. vel quia in crucis figuram effingebatur, vel quia cum ultima eſſet Alphabetici Hebraici, Chriſtum ſignificabat, qui rerum omnium finis dicitur, &c.

zou worden, waren 'er noch meer Heydenen, die zich tot Jezus Chriſtus bekeerden, en den Doop ontfongen, erkennende de dolingen van hun voorgaande leven. Dit erinner ik my, zegt Sokrates, dat ik aangaande het Zinnebeeld van het kruis heb horen zeggen. 't Is waar dat 'er deze Schryver vervolgens byvoegt, dat hy niet geloofde dat de Egyptenaren de gedaante van het kruis op deze ſtenen doende uithouwen ooit een denkbeeld van de verborgentheden gehad hadden, die in de perzoon van Jezus Chriſtus moeſten vervult worden. Hy haalt zelfs den Apoſtel Paulus aan om zyn gevoelen hier ontrent te beveſtigen. Want, zegt hy, indien de Apoſtel verzekert, dat de Verborgentheid van de Verloſſing aan de eeuwen en geſlachten onbekent geweeſt is, zo zy voor de Duivelen zelfs verborgen geweeſt is, hoe veel te meer voor deszelfs Dienaren gelyk de Egyptiſche Prieſters waren? Maar toen gebeurde het, zegt hy, 't geen eertyds aan dezen groten Heylig gebeurt was. Want te Athenen een Altaar met dit opſchrift *aan den onbekenden God* gezien hebbende, bediende hy zich van deze ontdekking om Jeſus Chriſtus te verkondigen, en bekeerde verſcheyde menſchen tot het ware geloof. Op de zelfde wyze namen de Chriſtenen deze gelegenheid van de ontdekking van 't Kruis waar, en deden 'er hun voordeel meê; ten zy men, voegt hy 'er by, zeggen wil, dat het Goddelyke Woord op de Egyptiſche Prieſters uitgewerkt had, 't geen het in Balaam en Kaïfas uitwerkte, die het tegen hun wil, en zonder dat zy wiſten dat zy voorzeyden, tot Profeten gemaakt had. Dit gevoelen van Sokrates zou te veel bewyzen, zo men 'er uit beſluiten wilde dat de Verborgenheid van de Verloſſing aan onze eerſte Vaderen en de Patriarchen die voor Mozes geleeft hebben niet geopenbaart was geweeſt; maar het is in dezen zin waar, dat de Egyptenaren, die de meeſte Zinnebeelden van den Godsdienſt behouden hadden, de redenen van de eerſte inſtelling dezer Zinnebeelden hadden vergeten; en dat ſchoon zy dit als het Zinnebeeld van het toekomende leven aanzagen, zy ontrent den grond en de wyze volkome onkundig waren van de Verborgenheid der Verloſſing.

De Egyptenaren hadden het kruis onder de ſtarren geplaatſt. De Egyptenaren hadden het kruis onder de ſtarren geplaatſt, en wy zien dit kruis noch in de figuren die de Oudheid ons van de meeſte planeten heeft nagelaten; maar gelyk men in de laatſte tyden al de Egyptiſche beeldſpraken op de natuurlyke Wereld had uitgelegt, hebben verſcheyde Schryvers in hun voetſtappen tredende zich niet hoger verheft, en begunſtigen dus de Ongodiſten. Ver van gelyk zy te redeneren, moeten wy denken gelyk Marſilius Ficinus * voor ons gedaan heeft, wiens heerlyke woorden ik

 hier

* *Marſil. Ficcin. lib. 3. de vita cælitus propagandâ, cap.* 18. Antiquiores autem quemadmodum in quodam Arabum Collegio legimus, figuram crucis cunctis anteponebant, quia corpora per virtutem agunt, ad ſuperficiem jam diffuſam. Prima vero ſuperficies Cruce deſcribitur. Sic enim imprimis habet longitudinem atque latitudinem. Primaque hæc figura eſt, & omnium recta quam maxime, & quatuor rectos angulos continet. Effectus vero Cœleſtium maxime per rectitudinem radiorum Angulorumque reſultant. Tunc enim ſtellæ magnotere

Marsil. Ficin. lib. 3 de vitâ Cælitus propagandâ, c. 18.

hier met vermaak aanhaal. „ Voor my, zegt hy, ik geloof niet „ dat men den trap van uitmuntentheid en Eer, waar in het kruis „ voor den Messias by de Egyptenaren was, zo zeer als een getuigenis van de goedertierende invloejing der Sterren moet aanzien, „ dan als een voorteken van de kracht, die het door Jezus Christus hebben moet. Maar de starrekundige die kort na de opkomst „ van 't Christendom bloeiden, de wonderen ziende die het kruis „ in handen der Christenen uitwerkte, niet wetende of niet bekennen willende dat Jezus Christus 'er de oorzaak van was, hebben al de kracht daar van aan de invloejing van de starren toegeschreven, schoon zy moesten acht gegeven hebben dat deze „ wonderen door het kruis alleen en zonder den naam van Jezus „ niet uitgewerkt wierden.

By de Chinezen staat het kruis ook hedendaags onder hun beeldsprakige letteren.

By de Chinezen * word het kruis hedendaags onder hunne beeldsprakige letteren gevonden, gelyk van ouds by de Egyptenaren: Het is daar, gelyk het by die was, het zinnebeeld van de volmaaktheid, en betekent het getal van tien. Dit doet my opmerken dat in het oude Romeinsche cyffer het getal tien door een St. Andries kruis verbeelt word.

Het kruis is ook in de Mexikaansche Beeldspraken in het midden van een karakter, dat het hoogste en volmaakste van al hun cyffers verbeeld, zo wel als in hun wereldlyke Almanak, gelyk ik in 't vervolg uitleggen zal.

De Opperpriester der Tartaren voert den naam van Lama, dat is te zeggen het kruis. *Voyage de la Chine, liv. 3 p. 194.*

Vader Avril zegt in zyn reyzen een zeer zonderlinge zaak, daar hy van den opper-Priester der Tartaren spreekt, die als een soort van Godheid op der Aarde is, waar voor alle de oosterlingen een zonderlinge eerbied hebben. „ Het aanmerkenswaardig'te is, „ voegt hy 'er hy, dat hy den naam van *Lama* voert, dat in het „ tartaarsch *het kruis* betekent, en de *Bogdoi*, die China in 't jaar „ 1644 veroverden, en die *Dalaé-Lama* in de zaken van den „ Godsdienst onderworpen zyn, dragen altyd kruissen by zich, „ die zy ook *Lamas* noemen, en waar voor zy de hoogste eerbied heb-

pere sunt potentes, quando quatuor Cæli tenent angulos imo cardines, Orientis videlicet, Occidentisque, & medii utrimque. Sic vero dispositæ radios ita conjiciunt in se invicem, ut crucem inde constituant. Crucem ergo veteres figuram esse dicebant, tum stellarum fortitudine factam, tum earundem fortitudinis susceptaculum, ideoque habere summam in imaginibus potestatem, ac vires & spiritus suscipere Planetarum. Hæc autem opinio ab Ægyptiis vel inducta est vel maxime confirmata, inter quorum caracteres Crux una erat insignis, vitam eorum more futuram significans, eamque figuram pectori Serapidis insculpebant. Ego vero, quod de Crucis excellentia fuit apud Ægyptios ante Christum; non tam muneris stellarum testimonium fuisse arbitror, quam virtutis præsagium, quam à Christo esset acceptura. Astrologos autem, qui statim post Christum fuerunt, videntes a Christianis miranda per crucem fieri, nescientes autem vel nolentes in Jesum tanta referre, in Cœlestia retulisse, quamquam considerare debebant per Crucem ipsam absque nomine Jesu miracula minimè perpetrari.

* *Athan. Kirker. Chinæ Illustr. part. 6., cap. 4. de differentiâ inter Sinenses & Hieroglyphicos Ægyptiorum caracteres.* Certè inter Sinenses caracteres Crux quæ tanto apud Ægyptios honore habebatur, sæpissime spectatur; quæ non secus ac apud Ægyptios denarium numerum significat, perfectionis symbolum.

„ hebben. „ Maar nademaal deze volkeren in den hoogften graad afgodifch zyn, en dat hun Godsdienft zeer oud is, geloof ik dat deze Vader daar een bewys uit haalt dat weinig overtuigent is, wanneer hy zegt „ dat dit genoeg te kennen geeft dat zy eertyds „ kennis hebben gehad van de heilige verborgenheid, waar van „ dit aanbiddelyke teken ons een eeuwig aandenken geeft. „

Tot een nieuw bewys van al 't geen ik aangaande de oudheid van de aanbidding van 't kruis voor Chriftus geboorte, en hoe deze dienft op den verloffer zag, gezegt heb, kan de nieuwsgierige Lezer de heerlyke woorden van St. Romanus by den Dichter Fulgentius nazien.

Fulgent. Hymn. 14. 621.

2 De Aanmerking.

Het twede dat ik over het voorwerp van de aanbidding van 't kruis in Amerika te zeggen heb, is dat het wel zou kunnen gebeurt zyn dat een van de Natien, die dit werelds deel bewonen, daar eerft enige eeuwen na den dood van Jezus Chriftus gekomen was, en na dat de Apoftelen en hun opvolgers het Evangelium in Pontus, Kappadocien, Scythien, Perzien, Medien, Baktriana, en de grote Indien verkondigt hadden; en dat deze Natien, die het Evangelium gepredikt was, niet als dit teken van het Chriftendom behouden hadden, gelyk men het van de Sokotorynen vermoed, die men gelooft dat door St. Thomas onderwezen zyn.

De Schryver geeft deze laatfte aanmerking niet hoger als een giffing op.

Miffchien ook dat het ware kruis by de Perzen onder de Regering van Chosroës in hechtenis zynde, daar wonderwerken begon uit te werken, die van alle de naburige Natien gehoort wierden, en een eerbied voor zich verwekte, die tot de laatfte tyden onder deze Afgodifche Natien, waar van 'er enige van de laatfte in deze nieuwe Wereld kunnen overgaan zyn, zal in ftand gebleven zyn. Dit zyn niet als giffingen, die om de waarheid te zeggen, niet al te waarfchynelyk zyn, maar die het ten minfte meer gelyken als het gevoelen dat iemand van de Apoftelen na Amerika doet trekken, om daar het Evangelium te verkondigen.

't Is waar dat de Schryvers het genoeg eens zyn, dat 'er onder de volkeren die in het uiterfte einde van het zuidelyk Amerika wonen, een volftandige overlevering is, dat een vremdeling, die van de weftelyke kuften van Europa fchynt gekomen te moeten zyn, daar wonderen uitgewerkt had, waar van de geheugenis niet alleen in het denkbeeld der volkeren, maar zelfs in verfcheyde taftelyke overblyfzelen bewaart is.

Anton. Ruis. Conquifta Efpiritual de Paraguay § *21. & feq.*

Vader Antoni Ruis heeft na een zeker Geeftelyk perfoon van de order van St. Auguftyn hier ontrent alles verzamelt, dat hy geloofde tot een bewys te kunnen trekken om het gevoelen van die gene te beveftigen, die geloven dat St. Thomas het geloof in Brazilien, in Paraguay, en in Peru zo wel als in Ooftindien verkondigt heeft; maar behalven dat alle deze bewyzen zwak, en duifter zyn, en weinig dit gevoelen begunftigen, is al het geen dat men 'er op zyn beft uit befluiten zou kunnen, dat het waarlyk kan gebeurt zyn dat ten tyden dat de Portugiezen na Ooftindien begonnen te varen, enig fchip, door de ftormen, die ontrent Capo Verde menigvuldig zyn, geflingert op de kuften van Brazilien fchipbreuk geleden heeft; en dat enig Geeftelyk perfoon, die uit deze

deze schipbreuk geborgen mag zyn, in deze landen enig zaad van het Evangelium gezaait zal hebben. Dit is, alles dunkt my, wat een gezond en ryp oordeel toelaat te zeggen.

VIERENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Besluit van het Artykel van den Godsdienst.

IK zou my in een lankwyliger verhaal hebben kunnen inlaten, om te meer de overeenkomst die 'er tusschen den Godsdienst der Ouden, en de overblyfzelen van dezen zelfden Godsdienst, die onder de Wilden van Amerika voortgezet is, gevonden word, te doen gevoelen, maar deze stof, die uit zich zelfs wydlopig is, heeft my reeds te ver doen afdwalen. De toepassing is overal licht te maken. Daar ontbreekt, zo 't schynt, niets aan, om deze gelykenis een groter licht by te zetten, als dat die gene, die over de Zeden der Wilden geschreven hebben, dezelve een weinig beter moesten verstaan hebben, en dat die gene die onder hen geleeft hebben, dieper tot in het merg der Godsdienstige oeffeningen, waar van zy niet als de schors gezien hebben, hadden kunnen indringen; dat zy uit de Wilden zelfs het oogmerk en de reden van deze oeffeningen, en den zin dien zy aan hun fabelen en verborgentheden geven, hadden kunnen leren, en in 't algemeen wat de ziel is van 't geen zy ontrent dit stuk uit een oude overlevering ontfangen hebben. Maar het is waar, dat nademaal zy een menigte van hun eerste gewoontens verloren hebben, voor al zedert de Europeanen met hen verkeert hebben, men ook geloven mag dat zy 'er weinig meer van weten als 't geen zich voor 't oog vertoont, en dat zy van hun kant door vleeschelyke en grove denkbeelden verbastert hebben, 't geen de Ouden van hun kant door een menigte fabelen en bygelovigheden verdorven hadden.

De Godsdienst voorheen in alle Menschelyke zaken gemengt.

De Godsdienst was voorheen in alles wat de menschen deden gemengt, voor al in de openbare handelingen, waar in alles onder zyn gebied hoorde. Dit zou gemaklyk by de Ouden te bewyzen zyn, en men ziet 'er noch overblyfzelen van in alle de plechtigheden der Wilden. Maar hedendaags het gevoelen van godsdienst byna uitgewischt zynde, zyn deze plegingen van godsdienst niet meer als enkele burgerlyke Zeden en gewoontens, om welke te behouden en noch in acht te nemen zy byna geen andere reden meer zien, als dat zy die van hun Voorouders ontfangen hebben, en dat hun Land zo gemaakt is, op dat ik my, gelyk zy doen, uitdrukke. Hoe ver laat God niet toe dat de menschen, hoe veel verstand zy anders hebben, zich verblinden, wanneer zy het licht van de Reden voor de begeerlykheid en de beestachtigheid hunner driften doen wyken.

Om deze reden zal ik my vergenoegen om elders in de Beschryving hunner Zeden vele zaken te verhalen, die ik onder dit Hooftstuk had kunnen brengen om het verband dat zy natuurlyk met den Godsdienst moesten hebben, maar dat zy na 't schynt niet meer hebben, om dat de Godsdienst weinig deel meer in hun doen schynt te hebben.

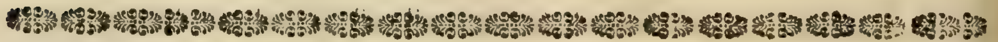
Ik heb 'er evenwel genoeg van gezegt om te doen zien dat de

ma-

maker van de Natuur zich zodanig voor de natien niet verborgen heeft, dat hy toegelaten heeft dat 'er hele volkeren zouden zyn, by wien hy zodanig onbekent zou wezen, dat men 'er geen gevoelen van enige godheid of dienst zou hebben: ik heb genoeg gezegt om aan te tonen dat de Godsdienst by alle Volkeren een en den zelfden oorsprong gehad heeft; dat dezelve in dezen oorsprong heilig en zuiver geweest is, streng in zyn oeffeningen, verheven in zyn oogmerk, en veronderstellende een opperste Wezen dat over alles heerscht; een God die iets anders was als deze tastelyke wereld, en een ongevoelige stof, of een Wezen dat zich met het gedrag der menschen niet bekommerde. Men zou zulke strenge oeffeningen van Godsdienst voor geen herssenschim ingesteld hebben, of om een God te eren, dien men veronderstelde zich nergens meê te bemoejen. De onwetentheid en de ondeugt hebben dezen Godsdienst verbastert, maar verliest de Godsdienst door de onwetentheid en ondeugt zyn recht, en is dit zelfs niet een bewys van deszelfs Wezen en Heiligheid?

De Wilden hebben zo wel als de Ouden in het voorwerp, oogmerk en al de plichten van den Godsdienst gedwaalt. De gevolgen van de dood maken hedendaags weinig indruk op hun gemoederen, schoon zy de ziel onsterffelyk stellen. Hun bygelovigheden zyn bot en zondig, zy voegen alle dagen noch nieuwe by de oude, maar zyn zy misdadiger en botter als die der Grieken en Romeynen, die de wetenschappen en kunsten tot de hoogste volmaaktheid gebracht hebbende, uit hun ontdekkingen en hun gantsche Wysgeerte geen andere vrucht gehaalt hebben, als dat zy den Godsdienst door een oneindige menigte van zeer belagchelyke en ongezoute verdichtzelen verdorven hebben, en dat zy verachtelyker Goden aangebeden hebben als de menschen die hun den wierook toezwaaiden: of wel dat zy tot een soort van wezentlyke Ongodistery vervallen zyn, die uit de buitensporigheid van hun verdichtzelen zelfs sproot; in gevolge van dewelke zy van harten hun Afgoden de eerbewyzingen weigerden, die de welleventheid en staatkunde hen verplichte voor 't oog van de wereld aan deze Goden in hun tempels te betuigen.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

DERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Burgerlyke Regering.

Ver-ſcheyde ſoorten van Regering.

MEn heeft de Wilden van Amerika geen minder ongelyk aangedaan, met hen voor woeſte menſchen zonder Wetten en Staatkunde te doen doorgaan, als met te zeggen dat zy geen Godsdienſt ter wereld hadden, en dat men 'er by hen geen tekens van vond. Ieder Natie heeft zyn Regerings-vorm. By zommige ziet men de Monarchy in haar volmaaktheid, met een grote eerbied voor hunne Koningen, en een volſtrekte afhankelykheid van al hun willen en wenken. Te Mexiko en te Peru wierden de Vorſten tot aanbiddens toe ge-eert.

Een hoofdige Regering.

Enige volkeren van Louiſiana en Florida ſchynen noch hedendaags hun Opperhoofden een Godsdienſtige en Godlyke eer te bewyzen, als Afbeeldzels van de Godheid, en als Goden zelfs. Tot de Hoofden van de dwalende Natien der Algonkynen en der Barbaren van het zuidelyk Amerika toe, matigen zy zich een onbepaalt gezag aan, daar zy zo opſtaan, dat zy zich liever in gevaar willen ſtellen van verdelgt te worden, als zich zamen verenigen, uit vrees van iets van dit gezag te verliezen.

Ieder van deze kleine koninkjes maakt een ſtaat van de eene kleine Rivier tot de ander uit; Deze Rivier voert zomtyds den naam van het opperhoofd en van zyn dorp, 't geen myns bedunkens by na op den zelfden voet in de Oudheid toegaande, het gevoelen van

van de herschepping dezer Koningen in Rivieren in zwang bracht, dien men den bynaam van *Cornigeri* gaf, tot een teken van hun Opperheerschappy.

TWEDE HOOFTSTUK.

DE Regering van weinigen en van de besten schynt ook zeer door Amerika verspreyd te zyn. Dit is die Regerings vorm (want beyde komen zy wel over een) die my dunkt dat de oudste onder de Barbaren geweest is, die Griekenland voor de Kadmoneers bewoonden, waar van de eerste gronden op het Eiland Kreta gelegt wierden, om dat men daar van dezelve een regel begon te maken, die naderhand door de voornaamste steden van Griekenland, gelyk Athene, Sparte en andere die zich in de historien zo beroemt gemaakt hebben, en die zich etlyke eeuwen lang met roem hanthaafden, aangenomen wierd. Olygarchale en Aristokratische Regering.

De eerste stichter van deze Regering van weinige Hoofden op het Eyland Kreta was een man van een grote vroomheid, Rhadamantus genaamt, welke op de zelfde wyze gelyk Cekrops de woeste Zeden der menschen in Attika had getemt, ook ziende dat deze menschen, die dag op dag vermenigvuldigden, een breidel van noden hadden, hun wetten gaf, die hy veinsde uit den mond van Jupiter ontfangen te hebben. Langen tyd daarna verborg zich Minos, den zelfden weg inslaande, negen jaren lang in het hol van dezen God, en bracht deze Regeringsform tot volmaaktheid, gevende zich voor een Profeet uit, die groten omgang met Jupiter zelfs gehad had. *Ephor. apud Strab. lib. 1 p. 328. Dioa. Sic. lib 4. p. 183.*

Het volk luisterde na hem, en onderwierp zich zo veel te vrywilliger, om dat hy de vryheid tot grondslag van hun zamenwoning stelde, en dat hy de burgerlyke regering van den Godsdienst en de bevelen van de Godheid deed afhangen. *Strab. ibid. Plato. Valer. Max: & alii*

Daar zyn 'er verscheyde die dezen naam van *Minos* gevoert hebben. Diodorus van Sicilien telt er twee; Strabo die verlegen gestaan heeft om ze uit elkander te kennen, en die ze in eene persoon schynt te verwarren, volgens het gebruik der Griekische Schryvers, die geen duidelyke kennis genoeg van deze eerste tyden gehad hebben, heeft evenwel moeite gehad om te geloven, dat deze wyze Wetgever die Minos was, welke als Vader van Ariadne en Feda het meeste bekent was. In der daad de Regering van dezen laatstgenoemden was eer hevig en geweldig, als rechtvaardig en gematigt. *Diodor. Sic. loc. cit Strabo loco cit.*

't Is dan waarschynelyk dat Minos de Wetgever veel vroeger als hy leefde. Men zal niet verzet staan dat men dus verscheyde personen van den zelfden naam in een versmolten heeft, wanneer men acht geeft op de gewoonte die de Ouden hadden en die de Wilden noch hebben van de doden weer op te wekken en hun namen na een zekeren tyd te doen herleven.

Deze Regeringsform bleef langer te Sparta als in alle de andere steden van Griekenland in gebruik. 't Was Lykurgus die dezelve in deze stad invoerde. Deze Vorst, die Voogt van zyn's Broeders zoon *Plutarch in Lycurgo.*

zoon was, verbande zich zelven uit zyn eigen land, om eenighaastig woord dat men hem gegeven had, en ley zich op 't reyzen om de Zeden en gewoontens der Natien te leren. Hy hielt een lang verblyf op het Eyland Kreten, daar Thales toen bezig was om Lofzangen voor de Goden op te stellen, en de Wetten van Minos tot volmaaktheid te brengen, gelyk Minos zelfs over die van Rhadamantus gearbeyd had. Lykurgus leerde veel uit den omgang met dezen groten Geest, en zyn gemenebest oprechtende ley hy zich zodanig toe om de denkbeelden der eerste Wetgevers van het Eyland van Kreten te volgen, dat 'er niets meer na elkander geleek als de Wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers.

De wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers quamen zeer wel overeen.

Lykurgus weer te Sparte gekomen zynde, wierd daar wel van zyne landsluiden ontfangen, en hy was gelukkig genoeg om daar de schets van zyn Regering te doen aannemen. Vooral boezemde hy hun een oneindige eerbied voor de Oudheid, en de grootste afkeer voor nieuwigheden in; en hy wist zo wel de Zeden der eerste volkeren te doen herleven, dat zyn Regeringsform by na zonder eenige verandering meer als 700 jaren na hem in stand bleef, ter oorzaak van den eerbied dien hy hun voor de Oudheid ingeboezemt had.

Lykurgus boezemt zyn Landsluiden een diepe eerbied voor de oudheid in.

Die Barbaren die op verscheyde tyden genoodzaakt wierden het Eyland van Kreten en de andere landen van Griekenland te verlaten, om elders volkeryen te planten, brachten de Wetten van hun land daar zy zich ter neer gingen zetten. Sarpedon, by voorbeeld, voerde die van het Eyland Kreten by de Termylen in Lycien in. Hierom heeft Herodotus geschreven dat de Lyciers door de Wetten der Kretenzers en der Kariers bestierd wierden, die den zelfden oorsprong hadden.

Herod. lib. 10. *n.* 173.

Dit belette niet dat de dus overgevoerde Volkeren zich ook niet na de Wetten der Landen, daar zy aanquamen, schikten, en een mengeling van die gene, die zy hadden met die van hun herbergers of van de buren daar zy zich meê vereenden, maakten.

DERDE HOOFTSTUK.

Vrouwe Regering.

De Vrouwe Regering, die de grondslag van die der Lyciers was, kon eertyds wel aan by na alle de Barbaren van Griekenland gemeen geweest zyn, nademaal zy genoegzaam onder byna alle de Volkeren verspreyd was, die 'er uitgekomen waren, gelyk ik het van de Kantabers, van de Volkeren van Spanje en die van klein Azie bewezen heb. Het zou ook kunnen zyn dat zy van de Amazonen, wier ryk zo wyd uitgestrekt was, herkomstig was. Het is waarschynelyk genoeg dat deze Vrouwen, waar van zich eenige in Lycie ter neer zetten, daar zy door Bellerofon en vervolgens de Grieken verwonnen wierden, eindelyk den oorlog moede zynde, en haar val en ondergang voorhanden ziende, eindelyk een verdrag met haar vyanden aangingen; dat zy hen in de steden, die zy gebout hadden, ontfingen, van de eene kant de heerschappy, daar zy reeds in 't bezit van waren, behoudende, 't zy van de landen die zy bebouden, 't zy van de kinderen, die zy

op-

opvoeden; en dat zy van de andere kant den mannen ook eer bewezen, makende een mengeling van derzelver gewoontens met de hare, en hun de zorg van de zaken overlatende, zo dat dezelve niet als de eer daar van hadden, en zy al het wezentlyke.

VIERDE HOOFTSTUK.

DE zorg der zaken dus als by wyze van volmacht by de Lyciers in handen der mannen zynde, maakten zy van verscheyde kleine volkeren uit hun buurt, waar van ieder meester tot zynent was, een lichaam van een gemenebest uit, dat door gewoontens en niet door geschreve Wetten bestiert wierd, gelyk Heraklides van Pontus getuigt. Zy hadden, zegt Strabo, drie en twintig steden; ieder had haar overheden en wetten in 't byzonder, maar wanneer 'er het gemene welzyn aanhing, dat 'er vrede of oorlog of een verbond te maken was, enz. hielden zy een algemene vergadering in een van de steden die tot deze zaak het gelegenste was: ieder stad in 't byzonder stuurde daar haar afgezanten na toe, met het recht van de stemmen, en alles ging 'er met de uiterste billikheid toe: zy erkenden in deze vergaderingen een Opperhooft dien zy *Lyciarch* noemden, en verkozen andere lager overheden, daar zy zodanig de maat in hielden en het gemene best beoogden, dat 'er geen stad was, of zy had deel aan de ampten en eertitelen.

Regering der Lyciers.

Heracl'd. loc. cit.

Strabo lib. 14 p. 457.

Lyciarch of Opperhooft der Lyciers.

Hun gemenebest was altyd in een bloejenden staat tot de tyden van de Romeinen, die zich meester van Azie gemaakt hebbende niets aan de Lyciers overlieten, als 't geen hun opperheerschappy niet kon benadelen; maar voor 't overige handelden zy ze gunstiglyk, hun toelatende van zich volgens de Wetten en de gewoontens, die zy van hun Voorzaten ontfangen hadden te bestieren, met de veronderschikking die het opperste recht van hun overwinnaar vorderde.

Dit was zelfs een beloning voor de gematigheid van deze Volkeren, die begrepen hebbende, gelyk de Spartiaten, dat een Ryk dat op een billyke middelmaat gegrond is, duurzamer was als dat gene dat zich door de begeerlykheid van rykdommen laat opblazen, die tot de heerschzucht en afgunst der naburige staten aanleiding geven, zich met hun armoede te vreden hadden gehouden, schoon zy tot in Italien toe meesters van de zee geweest waren door de voordelen die zy op hun vyanden behaalt hadden. Zy hadden zedert zonder ontroering de Kretenzers, de Pizidiers, de Ciliciers, de Pamfiliers en de Kariers, de Middelantsche zee door hun zeeroveryen zien onveilig maken, zonder deel aan hun handel en onrechtvaardigheden te willen nemen; dit was in der daad de oorzaak waarom de Romeynen hen veel beter als de anderen, die zich hun haat op den hals gehaalt hadden, handelden.

Men ziet hier uit hoe groot ongelyk Heraklides van Pontus gehad heeft te zeggen dat zy van den roof en plundering leefden; in tegendeel hadden zy een zulken afschrik voor dievery, volgens de verzekering van Nikolaas van Damaskus, dat zo onder hen een vry persoon van deze misdaad overtuigt wierd, dezelve met de sla-

Heraclid. loco citato.

ſlaverny daar over geſtraft wierd, om door deze ſtrengheid te kennen te geven dat deze misdaad een van die gene is, die den menſch het meeſte ſchande toebrengen, en dat zy niet als het ergſte ſchuim, gelyk de ſlaven zyn, paſt.

De Lyciers hadden zonder twyffel tot de tyden van de Romeinen hun Zeden veel beſchaaft, en hun Regering tot volmaakter ſtand gebracht door de nabuurſchap en den omgang met de volkeren van Griekenland; maar de veranderingen, die zy 'er in gemaakt hadden, hadden den grond zelfs en de wezentlykheid van hun gemenebeſt niet verandert, die altyd dezelfde gebleven is tot de latere tyden van het Roomſche Ryk toe.

VYFDE HOOFTSTUK.

Regering der Irokoizen en Huronnen.

HOedanig ook de oorſprong der Irokoizen en der Huronnen is, zy hebben deze zelfde Regerings-form in haar eerſte eenvoudigheid behouden. Want behalven deze Vroouwe-regering, die volkomen eveneens als die onder de Lyciers is, en daar de ſtaats zorg niet als by wyze van volmacht in handen van de mannen is, beſtieren alle de dorpen zich op dezelfde wyze door zich zelven, en als of zy van den ander onafhankelyk waren. Men ziet in ieder de zelfde verdeling der huisgezinnen, de zelfde regerings-wetten, de zelfde order, zo dat die 'er een ziet die ziet ze alle. Maar wanneer 'er zaken te verhandelen zyn, die het gantſche lichaam der Natie raken, maken zy een algemene Raadsvergadering daar zich de afgezondene uit ieder dorp na toe begeven; 't geen met zo veel gelykheid geſchied en met zo veel yver voor het gemene beſt, dat 'er een verwonderens-waardige zamenſtemming en eendracht uit ontſtaat, die het behoud van de Natie uitmaakt, en die niets, om deze reden, in ſtaat is om te verbreken.

Van de geſlachten of ſtammen.

Dit is maar een algemeen denkbeeld van hun Regering. Om nu tot een byzonderer verhaal te komen, ieder dorp is, gelyk ik gezegt heb, in drie geſlachten verdeelt; te weten dat van den Wolf, van den Beer, van de Schildpad. Ieder geſlacht heeft zyn Hooft, zyn Agoïanders, zyn Gryzaarts, zyn Krygsknechten. Alle te zamen verenigt maken het lichaam van het dorp en den ſtaat van hun gemenebeſt uit.

Deze geſlachten zyn 't geen eertyds de Stammen waren, en wy zullen ons zomtyds van dezen naam bedienen, om ze te betekenen.

De oorſprong der Tribus of Stammen is zeer oud, en het woord geeft in zyn betekenis het getal der verdelingen te kennen, die in de eerſte tyden by de meeſte volkeren waren, 't zy dat men hier door drie verſcheyde takken van een zelfden ſtam wilde verbeelden, 't geen men op de drie kinderen van Noach zou kunnen t'huis brengen, wier nakomelingſchap op verſcheyde plaatzen door een gemengt en verward wierd; 't zy dat het in der daad drie verſcheyde Volkeren waren, die zich verenigt hadden, gelyk in de ſtichting van Rome de Rhamneſiers, de Taſiers en de Luceriers, waar van Romulus, Tatius, en Lukumon de hoofden waren.

Aſcon. Pædian. in Orat. 3. contr. verrem.

Deze

Deze verdeling was oudstyds op het gantsche Eiland van Kreten, dat Minos in drie delen verdeelde, en in 't byzonder by de Doriers, onder wien men dezelfde verdeling zag, 't geen aanleiding gaf om ze in drie verdeelt te noemen. *Strabo lib. 2 p. 328.*

Het zelfde vond men in klein Azie by de Solymers, by de Amazonen en by de Lyciers.

By de Solymers veroorzaakte dit onderscheyd van Stammen, naderhand de Fabel van de Chimeer, die Homerus ons als een wangedrocht uit drie verscheyde dieren te zamen gestelt, afschildert, waar van het hooft tot de schouders van een Leeuw was, het middelrif van een wilde Geyt, en de staart van een Draak: of dat zelfs volgens Hesiodus op een zo wanschiklyke mengeling een hooft van ider van deze dieren had. *Home Ilia. l. V. 180.*

My is niet onbewust dat de gemene uitlegging die men aan deze Fabel na Nymfodorus geeft, is, dat de Ouden daar door een berg van Lycien vertonden, wiens top vlammen uitwierp, 't geen 'er niet meer gezien word, en veel wilde dieren gelyk Leeuwen, enz. voedde; halfwegen den berg waren 'er aangename weylanden, daar verscheyde kudden geyten weyden, en aan den voet een groot getal slangen en andere venynige dieren.

Andere leggen dit verdichtzel op de drie Natien uit, die Bellerofon verwon, te weten de Solymers, die om hun moed by de Leeuwen vergeleken worden; de Amazonen, de wilde geyten door haar snelheid in 't lopen als zy op de bergen jagen gelykende; en de Lyciers, door de Draken verbeeld, om de lagen die zy hem leyden. *Homer. Iliad. 6.*

Plutarchus geeft een andere uitlegging, en zegt dat Bellorofon een beroemt zeeschuimer, Chimoerus genaamt, verwon, die de kusten van Lycien onveilig maakte en die op zyn schip tot zinnebeeld een Leeuw op de voorsteven, een Geyt ter zyden, en een draak aan de achtersteven had.

Maar de natuurlykste uitlegging is deze die de Heer Bochart in 't eerste boek van zyn Heilige Aartryksbeschryving geeft, daar hy zegt dat het drie Hoofden van de Solymers, *Arsalus*, *Arios*, *en Trosibis* waren, dat is te zeggen (gelyk hy het zoekt uitteleggen met deze namen van Fenicische wortelwoorden afteleyden, daar hy evenwel zelfs niet te veel staat opmaakt, om dat de Schryvers het omtrent deze namen en de wyze van die te schryven niet eens zyn) *Arsalus* de Geyt, *Arios* de Leeuw, en *Trosibis* de Slang of het hooft van de Slang. *Geogr. 1. Cap.*

Als de Stammen der Solymers door de namen van deze dieren onderscheyden waren geweest, en dat hun hoofden ieder den naam van zyn stam gevoert had, daar zou niets zonderlings insteken; en 't geen hedendaags door het voorbeeld der Wilde namen niet beveftigt word, en van het onderscheyd van de drie Irokoische en Huronsche geslachten van den Wolf, den Beer, en de Schildpad, door welker namen de Opperhoofden zo wel als de geslachten zelfs betekent worden, gelyk ik het noch breder zal uitleggen. De Wilden die ontrent den oorsprong van den vloed St. Laurens en ontrent Missisippi wonen, die men in Kanada onder

den naam van de bovenlandsche Natien begrypt, zyn alle door Stammen onderscheyden, en ieder Stam voert den naam van enig dier; en 't is zonder twyffel om dezelfde reden dat de meeste namen der eerste Aziatische en Egyptische Volkeren ook de namen van dieren zyn, die by hen Zinnebeelden van de godheid waren.

Het zyn deze zelfde hoofden *Arios*, *Arsalus* en *Trosibis*, waar van Plutarchus schryft dat de Solymers Goden maakten, na dat Saturnus hen had doen sterven. Homerus zegt dat de Lyciers, vyanden van de Solymers, deze Goden vervloekten, 't geen niets anders betekent als dat door de namen dezer Hoofden de Solymers en hun Land verbeeld wierden, welke die onder de Lyciers die met hen in oorlog lagen, (want toen waren alle de Volkeren van Lycien niet tot een lichaam van een Natie vereent) duizent vloeken na de kop wierpen, volgens de gewoonte die de Wilden noch hebben van in hun krygsgezangen hun vyanden duizent scheldwoorden te geven, noemende alleen de Hoofden, waar door zy het land en het lichaam der Natie, die zy willen beoorlogen verstaan.

Apoll Rhod. lib 2 V. 989. Apollonius van Rhodus verzekert dat de Amazonen niet in eene stad woonden, maar dat zy in stammen verdeelt waren, en in drie onderscheyden, namelyk de Themiscyreische, de Chadesiesche, en de Lykastische.

Strabo schryft ook dat de Lyciers in drie delen verdeelt waren. Maar hy zegt dat dit onderscheyd volgens den rang der steden was, die hy in drie orders verdeelt, waar van de grootste drie stemmen in hun vergaderingen hadden, de middelmatige twe, en de kleine maar een.

Diod. Sic. lib 3. p. 132. De Amazonen hadden verscheide steden gebout, gelyk Efezen, Kumen, Myrrhina, enz. 't is waarschynlyk dat zy in alle deze steden door stammen onderscheyden waren, zo dat 'er in ieder van alle drie gelyk waren, en de Lykastische, gelyk ik reeds gezegt heb, komen te enemaal met het geslacht van den Wolf by de Huronnen en Irokoizen over een.

Apollonius van Rhodus en Strabo kunnen wel verwart hebben, 't geen het ver afwezen van den tyd kon verandert hebben, of de wydafgelegenheid der plaatzen hen niet in den grond deed kennen.

Na 't verloop van jaren is de naam van Tribus gebruikt om al de takken van een zelfde geslacht te betekenen, hoe sterk zy ook in getal waren, gelyk men er zich ook van bedient heeft om in de steden niet meer de verdeling der Volkeren, maar de verscheyde wyken van deze zelfde steden aan te wyzen, die merkelyk in de wereld vermeerdert waren.

Wat de Irokoizen aangaat, nademaal zy altyd weinig in getal geweest zyn, en dat de noodzakelykheid van na een andere plaats te verhuizen, wanneer hun landen afgeweid zyn, hen genoodzaakt heeft om zich in verscheyde dorpen te verdelen, liever als door de menigte van menschen in een dorp alleen van honger te sterven, hebben zy hun oude verdeling gehouden, en daar is niet als het geslacht van de Schilpad, dat in de groote en de kleine gesmaldeelt is.

VIER-

ZESDE HOOFTSTUK.

IEder ſtam heeft zyn hooft, die onder hen 't geen de Koningen of de Archageten van de twee geſlachten der Herakliden te Sparten waren, of te Rome de Hoofden van de drie Volkeren Romulus, Tatus en Lukumon. De namen, die men aan deze hoofden geeft, wyzen hun voorrang in den ſtam aan, aan wiens hooft zy zyn. Want behalven de namen die zy gelyk andere burgers voeren, hebben zy 'er noch andere, dat namen van waardigheid en regtsgebied zyn.

Namen der Hoofden.

De eerſte van deze namen is die van *Roiander Gôa*, dat is te zeggen de Edelman by uitmuntentheid, van *Gaïander*, een gebruiklyk woord om den Adel te betekenen. De twede is die van de ſtammen zelfs die zy verbeelden, en die als in hun perſoon vergadert zyn. In dezen zin zeggen zy de *Hogouako*, de *Hoſkereouak*, de *Hannoouara*, dat is te zeggen de Wolf, de Beer, de Schilpad heeft dit gezegt of gedaan. Door deze wyze van ſpreken betekenen zy te gelyk en zonder dubbelzinnigheid de Hoofden, de ſtammen, en de landen die 'er onder horen. Deze namen zullen ons zonder twyffel belagchelyk voorkomen, maar zo men overweegt dat in de Oudheid de namen der volkeren, gelyk wy gezegt hebben, namen van de Godheid waren, en dat deze wederom namen van de dieren waren, die 'er het zinnebeeld af waren, zal dit zonder twyffel een ander indruk maken.

Pan by de Mendeſiers onder de gedaante van een bok verbeelt.

By de Mendeſiers, by voorbeeld, daar Pan onder de gedaante van een bok verbeeld wierd; te zeggen Mendes heeft gezegt, was zo veel of men zeyde Pan heeft gezegt, God heeft gezegt; en my dunkt dat niets bequamer is om ons een denkbeeld van de Koninglyke waarde of van het gezag der Opperhoofden te geven, als het denkbeelt en de uitdrukkingen zelfs waar van de Volkeren zich bedienden, van hun Hoofden ſprekende, als of zy van de Godheid in haar naam ſpraken. De derde naam is die van *Rokſten Gôa*, dat de Gryzaart of den Ouden man by uitmuntentheid betekent. Deze naam komt altyd met de jaren van den genen die de plaats bekleed niet over een, want het is dikwils maar een kind; maar hy ſlaat op het karakter waar mêe hy bekleed is, daar zy eerbied voor willen verwekken door een naam, die de rypheid, wysheid en andere hoedanigheden te kennen geeft, welke die gene moeten hebben, die door hun rang en uitmuntentheid als de Vaders of Herders der Volkeren zyn, gelyk Homerus ze dikwils noemt. Eindelyk, zy nemen ook den eigen naam van het Land zelfs aan; dus zyn onder de Onnantagueſen, Sagoſendageten, en onder de Tſonnontouanen *Tſonnonkeritaoui* en *Te-Jonninnokaraouen* namen, die aan het land en aan zommige der Opperhoofden eigen zyn, voornaamlyk aan dien genen die Meeſter van het dorp is.

Alle de Hoofden hebben geen gelyk gezag.

Want ſchoon de Hoofden een gelyk gezag ſchynen te hebben, ſchoon zy alle naauwkeurige acht geven om niet te ſchynen als of zy alles wilden aan zich trekken, en volkomen den meeſter ſpelen, is 'er evenwel altyd enige voorrang van den een boven de anderen;

en dit is voor zo ver ik 'er van oordelen kan, of hy wiens Hut het dorp gesticht heeft, of wiens stam het talrykste is, of ook wel die gene die om zyn bequaamheid het meeste geacht word. Evenwel beken ik dat ik dit niet voor vast kan zeggen.

De waardigheid van Opperhooft is voor het leven van een man en erffelyk in zyn hut.

De waardigheid van Hooftman is voor zyn leven en erffelyk in zyn hut, gaande altyd tot de kinderen van zyn moeyen, zusters, of nichten van 's Moeders zyde over. Zo dra de boom gevallen is moet men dien, zeggen ze, weer oprechten. De Matroon die het voornaamste gezag heeft, pleegt op een nieuw, na het reeds met die van haar Hut gedaan te hebben, met die van haar stam raad, dien zy hun toestemming doet geven voor dien genen dien zy tot de opvolging verkozen heeft, 't geen haar genoeg vry staat. Zy geeft altyd geen acht op het eerste-geboorte-recht, en gemeenlyk neemt zy dien genen die het bequaamste schynt om door zyn goede hoedanigheden dezen rang staande te houden. De keur gevallen zynde, geschied de voorstelling daar van in 't dorp door porceleine halsbanden. Men doet niet anders als den verkoornen daar te vertonen, en hy word op staande voet uitgeroepen en erkent. Men roept hem op de zelfde wyze uit en vertoont hem in de andere dorpen van de Irokoische natie, en by alle de andere bondvolkeren; en deze verkiezing word altyd met feesten en plechtigheden geviert. Hetzelfde geschied byna by de andere natien als 'er een Hooft verkoren word

Deze verkiezing is altyd met feesten en plechtigheden verzelt.

Plutarch in Lycurgo.

De Boom dus weer opgerecht zynde, voegt men, zo de verkoren persoon noch te jong is en onbequaam om de zaken zelfs te bestieren, by den boom takken om hem te ondersteunen, en het vallen te beletten: dat is te zeggen, dat men hem geeft, 't geen de Spartiaten ΠΡΟΔΙΚΟΣ, een voogt, of Regent noemden, gelyk men noch hedendaags in de Koningryken gedurende een minderjarigheid doet. Deze voogt word te gelyk met zyn Weeskind overal erkent en uitgeroepen, en hy word in persoon, in name van den minderjarigen, met al dat gene beladen dat deze zou moeten voor het gemene best doen, zo zyn jaren hem hier toe bequaam maakten,

Gezag der Opperhoofden

't Gezag der Opperhoofden strekt zich gemeenlyk over die van hun stam uit, die zy als hun kinderen aanzien; zy noemenze gemenlyk hun Neven, en zelden zullen zy zich van woorden bedienen, die zo veel als onderdanen betekenen. Schoon zy een wezentlyk gezag hebben, waar van zommige zich wel weten te bedienen, gelaten zy zich zo zeer voor de Vryheid te zyn, dat men hen ziende zou zeggen dat zy alle gelyk zyn. Onderwyl dat de kleine Koninkjes zich op de schouders van hun onderdanen laten dragen, en zich veel eer bewyzen, hebben zy geen onderscheydelyk teken, noch Kroon, noch Scepter, noch Lyfwacht, noch Burgemeesterlyke Bundel-bylen die hen van 't gemeen onderscheyden. Zy schynen gants geen volstrekte macht te hebben, of enig dwangmiddel om zich in geval van weerstand te doen gehoorzamen. Evenwel gehoorzaamt men hun, en zy gebieden met gezag; hun bevel gelykt na gebeden, en de gehoorzaamheid die men hun bewyst schynt te enemaal vry. Deze vryheid dient om de Hoofden in band te hou-

Zy hebben geen tekens die hen van 't gemeen onderscheyden.

houden: zy verplicht hen om niets te bevelen dat moejelykheid zou kunnen veroorzaken en afgeslagen worden; zy dient ook om goedschiks de bevelen dien men hun geeft uit te voeren, zo dat zy zich zelven kunnen inbeelden dat zy minder gehoorzamen om dat men het hun beveelt, als om dat zy wel willen doen 't geen hun bevolen is. Op deze wyze word'er een goede order onderhouden, en in de uitvoering der zaken vind men wezentlyk het goed verstand der Hoofden en der Leden, en een zo goede veronderschikking als men in den best geregelden staat wensschen zou.

Schoon de Hoofden geen teken van onderscheyd en van overigheid hebben, en dat men ze niet uit den hoop kan onderscheyden door de Eer die men hun zou moeten bewyzen, uitgenomen in enige byzondere gevallen, laat men niet na voor hen een zeker eerbied te hebben; maar voor al houden zy hun waardigheid in de openbare handelingen staande. De Raadvergaderingen worden op hun bevelen en in hun hut gehouden, ten zy dat 'er een algemene hut alleen tot dit gebruik geschikt is, en die als een stadhuis is; de zaken worden in hun naam verhandelt; zy zitten in alle soorten van vergaderingen voor, zy hebben een aanzienlyk deel in de Gastmalen en in de algemene uitdelingen; men zend hun dikwils geschenken; om kort te gaan zy hebben enige andere voorrechten, die aan hun waardigheid gehecht zyn, gelyk zy ook enige lastige plichten hebben, welke dienen om de zwakke voordelen, die zy van de andere kant kunnen hebben, in tegenwicht te houden.

De Raadsvergadering word in hun hut gehouden, ten zy 'er een gemene Raadshut is.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Vande Agoïanders.

Uit vrees dat de Hoofden zich een al te groot gezag mochten aanmatigen, en te machtig worden, heeft men ze als gebreidelt, gevende hun Opzienders, die de Regering van 't Land met hen delen, en *Agoïanders* gelyk zy genaamt worden. Deze Agoïanders zyn ten naasten by 't geen de Eforen te Lacedemon in het begin waren, en de Kosmen op het Eyland Kreten; ik zeg in 't begin, en eer zich deze een gezag hadden aangematigt, 't welk dat der Koningen vernietigde. De Agoïanders staan onder hun Hooft, die *Roïander Goä* genaamt word, om zyn waardigheid te kennen te geven. In ieder stam heeft ieder byzonder huisgezin 'er een, die het zelve vertoont, de vrouwen verkiezen dien, en zyn het zomtyds zelfs. Hun ampt is naauwer op de belangen van de Natie te waken; op de gemene schatkist het oog te hebben; in derzelver behoudenis te voorzien, en te letten dat er een goed gebruik van het geld gemaakt word. Men doet ze in de Raadsvergaderingen erkennen, wanneer men ze verkoren heeft; maar men vertoont ze niet aan de bontgenoten, gelyk men ontrent de hoofden gewoon is.

De Raad.

Na de Agoïanders komt de Raad, bestaande uit Gryzaarts of Ouderlingen, in hun taal *Agokstenha* genaamt: het getal dezer Raadsheren is niet bepaalt: ieder heeft recht in den Raad te komen, om er zyn stem te geven, wanneer hy deze rype jaren bereykt heeft, waar aan men de voorzichtigheid en ervarentheid van

de wereldſche zaken als een voorrecht toeſchryft, en ieder, gelyk op alle andere plaatzen, komt daar in achting, na dat hy meer of min bequaamheid heeft.

De Krygs-knechten.

Het vierde en laatſte Ligchaam is dat van de *Agoskenrhagete* of de Krygsknechten, beſtaande uit jonge luiden die in ſtaat zyn om de wapens te voeren. Zy hebben gemeenlyk de hoofden der ſtammen aan hun hooft, wanneer die hun proeven van krygsoeffeningen gedaan hebben, en bequaam zyn om 't bevel te voeren. Maar behalven dat erkennen zy ook die gene voor Krygshoofden, die zich daar in beroemt gemaakt hebben, en die proeven van dapperheid, beleyd en dienſt gegeven hebben.

Mat-ſchap-pyen.

Men heeft my verzekert dat 'er onder hen verſcheyde andere ſoorten van byzondere Maatſchappyen als ſoorten van Broederſchappen waren; maar daar niet wel genoeg van onderrecht zynde kan ik niet zeggen of het verbinteniſſen van enkele vrindſchap zyn, of dat die van het Staatsbeſtier en den Godsdienſt afhangen.

In alle de Staten is men genootzaakt geweeſt de Ampten te vermenigvuldigen (onder wat vorm die Staten ook zyn beſtiert geworden) na mate dat het volk aangroeide en door het groot getal moejelyker om te beſtieren wierd. Dan wierd het een noodzakelykheid het gezag, met de vereiſchte veronderſchikking, onder verſcheyde handen te verdelen, om de onderzaten in hun plicht te houden, De Irokoizen altyd weinig in getal geweeſt zynde hebben deze menigte van mindere Overigheden niet van noden gehad, die hun oorſprong op andere plaatzen nergens aan verſchuldigt zyn, als aan de dringende noodzakelykheid.

Zy hebben altyd met hun hoofden en hun Raad volſtaan kunnen, gelyk 't alle Volkeren in hun eerſte beginzelen gaat. Zy kunnen alle zonder zich zelven in den weg te zyn deel aan het beſtier hebben; niemand word 'er uit den raad geſloten, zo dra hem de ouderdom daar toegang toe geeft; en hier door zynze voor de ongemakken beſchut, die 'er uit de heerſchzucht en kuiperyen om tot ampten te geraken ontſtaan, waar van het gemeen dikwils het ſlachtoffer is.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Van de Raad-houdin-gen.

DE Vrouwen zyn altyd de eerſte die raad plegen of volgens hunne gronden over de byzondere of algemene zaken raadplegen moeten. Zy houden Raad apart, en als zy beſloten hebben geven zy den Hoofden kennis van de ſtoffen die 'er op het tapyt zyn, op dat deze op hun beurt daar over raadplegen. De Hoofden doen op deze verwittiging de ouden van hun Wyk vergaderen, en zo de zaak, die men verhandelen moet, het gemene welzyn betreft, verenigen zy zich alle in een algemenen Raad van de Natie.

De Krygsluiden hebben ook hun Raad apart over de zaken die hen betreffen, maar alle de byzondere Raadsvergaderingen zyn den Oudraad onderhorig, die als de Hogeraad is.

De

De Raad houd zittingen in 't geheim en andere in 't openbaar. De eerste worden gehouden om over hun verscheyde belangen, van wat natuur die mogen zyn, te raadplegen, en de andere om opentlyk 't geen 'er besloten is te verklaren, of over alle de andere zaken van de natie, die enige plechtigheid vereisschen, gelyk Afgezanten te ontfangen, hen te antwoorden, ten oorlog te zingen, doden te bewenen, gasimalen te houden enz.

Geheimeen openbareraadhoudingen.

Als er een geheime Raad staad gehouden te worden verwittigt men in 't byzonder die gene, die dezelve moeten bywonen; het vuur van den Raad brand altyd, of in de gemene Hut, of in die der hoofden, die om deze reden gemeenlyk van vyf of zeven haartsteden zyn, dat is te zeggen vyf of zevenmaal zo groot als die gene die maar een vuur hebben.

het vuur van den Raad brand altyd.

Schoon 'er geen tyd tot het houden dezer Raadsvergaderingen bepaalt is, begeeft men zich gemeenlyk met het vallen van den avond daar na toe. Deze Raad heeft zekerlyk niets van die heerlyke Majesteit aan zich, die het Roomsche gemenebest even voor de Keyzers had, maar ik geloof wel dat hy niets voor dien van Rome zelfs wykt, ten tyden dat zy de Serranen en de Cincinnaten van den ploeg ging halen om ze tot Burgemeesters en Oppergezaghebbers te maken. Verbeelt u een hopen morsfepotten, die op hun gat, als apen in een gedoken zitten, en de knien by de oren hebben, of wel op den grond neerleggen, 't zy op den rug of op den buik, die alle met de pyp in den mond de staatszaken met zo veel deftigheid en koelen moede verhandelen, als de Junta van Spanje of de Raad der Wyzen te Venetien.

Misselyke figuur die zy onder 't Raad plegen maken.

Weinige andere als de Ouden wonen deze Raadsvergaderingen by, en hebben een stem in 't kapittel. De Hoofden en Agoïanders zouden zich schamen daar den mond te openen, zo zy by hun waardigheid het voorrecht van de jaren niet voegden, en zo zy daar by tegenwoordig zyn, 't is eer om te luisteren en om bequaam te worden als om te spreken. De Hoofden zelfs die door hun bequaamheid en door hun ouderdom het meeste gezag hebben, gedragen zich uit eerbied zodanig aan het gezag van den Raad, dat zy het voorwerp daar men over raadplegen moet zelfs maar voorstellen, of door luiden die hun toebehoren laten voorstellen, waar na zy altyd besluiten met te zeggen, denkt daar om „ Vaders, gy zyt de Meesters, beveelt.

Zedigheid der hoofd

De Wyze van raadplegen gaat met veel bezadigtheid en rypheid toe. Ieder van de stemmende personen herhaalt eerst in korte woorden de voorstelling, en brengt alle de redenen die 'er door de eerst stemmende voor en tegen ingebragt zyn te berde; vervolgens uit hy zyn eigen gevoelen, en eindigt met deze woorden: „ „ Zie daar myn oordeel over het voorwerp van onze Raadple- „ ging;" Waarop de gantsche Vergadering *hoo* of wel *etho* antwoord, zo veel als *dat is goed.* Zonder aan te zien of hy wel of qualyk gesproken heeft.

Na hun raadpleging, over wat zaak het ook zyn mag, is 'er byna geen reden voor of tegen, die zy niet gezien en gewikt hebben: en wanneer zy rekening van hun uitspraak willen geven,

 ma-

maken zy die zoo aannemelyk, dat men qualyk nalaten kan hen toe te vallen. In 't algemeen kan men zeggen dat zy veel verduldiger zyn als wy om een zaak met al haar aankleven te onderzoeken: zy horen elkander gerust uitspreken: zy hebben meer eerbied en beleefdheid jegens die gene, die van een tegenstrydig gevoelen zyn; niet wetende van elkander in de reden te vallen, noch minder van met driftigheid te twisten: zy zyn koelder van bloed, hebben minder hertstochten; ten minsten in schyn, en behartigen alle met meer yver het gemene welzyn: ook is het door een van de doorslepenste streken der Staatkunde, dat zy de overhand over de andere Natien gekregen hebben; dat zy de strydbaarste volkeren, na de zelve verdeelt te hebben, overwonnen hebben, en dat zy zich tegenwoordig in een geruste onzenzydigheid tusschen de Franschen en Engelschen houden, daar zy zich van weten te doen vrezen en aanzoeken.

Zy vallen elkander niet in de woorden.

hun yver voor 't gemeene best.

't Geen ik van hun yver voor het gemene best zeg, is evenwel zo algemeen niet, of vele zyn om hun eige belangen bedacht, en voornamelyk de hoofden stellen verscheyde geheime middelen in 't werk om hun oogwit te bereiken. Daar zyn 'er die zo doorslepen zyn, dat zy den Raad verscheyde dagen achter een over een stof doen raadplegen, waar van het besluit tusschen hem en de voornaamste hoofden bekuipt is, voor dat ze op het tapyt gebracht is. Evenwel nademaal de hoofden op elkander het oog hebben, en dat niemant zich een opperhorigheid wil schynen aan te matigen, die de afgunst kan gaande maken, ontzien zy zich meer als de anderen in de Raadsvergaderingen, en schoon zy 'er de ziel van zyn, verplicht hun Staatkunde hen om weinig te spreken, en om eer het gevoelen van een ander aan te horen, als het hunne te zeggen; maar ieder heeft een man op zyn hand, die als een soort van een stokebrand is, en die zyn persoon niet te ontzien hebbende alles wat hem voorkomt vry daar uit lapt, gelyk hy met het Hooft, door wien hy te werk gestelt is, afgesproken is, voor dat hy in den Raad gekomen is.

Hun doorslepe staatkunde.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de Redenaren.

GEmeenlyk zyn het de redenaren die deze rol spelen; de Hoofden weten zich met voordeel van hun verstand en van de gemaklykheid die zy bezitten om te spreken en al wat zy willen te zeggen, te bedienen.

Maar voornaamlyk steken de Redenaars in de Openbare Raadsvergaderingen en in plechtige gelegentheden uit. Zy spreken dan alleen, hun bediening eigentlyk daar in bestaande dat zy alle zaken, die in den geheimen Raad verhandelt zyn, aan 't licht brengen, het besluit dat 'er genomen is verklaren, en met gezag in den naam van het gantsche dorp of de gantsche Natie het woord voeren.

Daar word een grote bequaam-

Deze rol is zo gemaklyk niet te spelen. Zy vereischt een grote bequaamheid, de ervarentheid van de Raadsvergaderingen, een volkome kennis van al de gewoontens hunner Voorzaten, verstant, er-

ervarentheid en welſprekentheid. Men onderzoekt niet in de keur die men 'er van doet of zy uit een aanzienlyke hut zyn, men geeft nergens anders acht op, als op hun perſonele verdienſten, en op hun bequaamheden. Zelden vind men onderdanen, die deze poſt na waarde bekleden; naauwelyks vind men 'er een of twee in een dorp, die ze tamelyk waarnemen; dikwils zyn zy genoodzaakt hun toevlucht tot die van andere Dorpen te nemen, en zy verzuimen niets om die vremdelingen na zich te lokken, die bequaam zyn om dit ampt wel te oeffenen, en die 'er reeds enigen roem door behaalt hebben. heid toe vereiſcht.

De vertogen van deze Redenaars beſtaan in geen lange aanſpraken, op de wyze van die van Demoſthenes en Cicero opgeſtelt: De Irokoizen willen gelyk de Lacedemoniers een levendig en beknopte redenering hebben: maar hun ſtyl is ondertuſſchen gantſch zinnebeeldig en verbloemt: hy is van verſcheyden aart volgens den verſcheyden aart van zaken: in zommige gelegentheden wykt hy van de gemene redenswyze af, en gelykt na onzen ſtyl van 't Gerechtshof: in andere gelegentheden word de redenering met levendiger gebaren onderſteunt als die van onze Toneelſpeelders: zy hebben hier ontrent iets van de oude bootzemakers; zy spreeken al zo zeer met de handgebaren als met de ſtem, en zy verbeelden de zaken zo natuurlyk, dat zy in tegenwoordigheid van de toehoorders ſchynen voor te vallen. Hunne vertogen beſtaan in geen lange aanſpraken.

De Redenaar heeft een of twe perſonen om hem te erinneren 't geen hy zeggen moet, om hem in geheugen te brengen wat 'er beſloten is, en om te waken dat hy de zaken na elkander en in order voorſtelle; 't geen evenwel behoorlyk en zonder hem te ſtoren geſchied.

Maar hy draagt zelfs zorg om midden in zyn reden van tyd tot tyd aan de Vergadering te vragen, of hy de zaken zo als men ze verſtaan moet en zo als ze beſloten zyn wel voorſtelt, en zommige uit den Raad antwoorden hem met een *etho* van goedkeuring. Hy bedient zich ook van enige tuſſchenpozingen, om met zyn noodhulpen raad te plegen. Na zyn verhaal volgt het *Nio-hen*, 't welk een teken van de algemene toejuigching is. Dit gaat op deze wyze toe. Een van de Ouden roept *Nio-hen*! al de andere atwoorden, *Nio*.

Dit geſchied zo drie malen in naam van ieder Wyk, 't Is een ſoort van formulier om ieder een te vragen of hy te vreden is; maar 't is eigentlyk maar voor de ſlenter, want zy antwoorden alle ja. Het ſchynt evenwel ingeſtelt te zyn om die gene, die het raadzaam oordelen, gelegentheid tot enige vertoning of tegenbetuiging te geven.

De Vrouwen hebben haar Redenaren, die voor haar in de openbare Raadsvergaderingen ſpreken. Zomtyds kiezen zy ook een Redenaar onder de mannen uit; die ſpreekt als of hy een Vrouw was, en 'er de rol van ſpeelt: Maar dit geſchied weinig als in de Gezantſchappen of in de Vergaderingen van de Natien. De Vrouwen hebben ook haar Redenaren die voor haar ſpreken.

Wanneer de Redenaars verſtand en ervarentheid hebben, verkrygen zy veel aanzien en gezag. De beroemde Garakontié, die den

den Godsdienst en de Fransche Volkplanting zo veel dienst gedaan heeft, was maar een Redenaar te Onnontagué : en deze man had zo veel te zeggen onder zyne Natie, dat hy de vyf Irokoische volkeren na zyn hand zette. Wy lezen van de Lyciers, dat zy onder zich diergelyke Redenaars hadden, die insgelyks veel gezag hadden, wanneer zy bequaamheid genoeg hadden om zich te doen gelden. Ten tyden van den oorlog der Driemannen, was het een van deze Redenaars, Naukrates genaamt, die de Lyciers weerhielt van in het verbond van Brutus en Kassius te treden, die hen dwong om de troepen van deze twe beroemde moordenaars van Cezar den ingang in hun land met de wapenen te betwisten, en die hier door de oorzaak van den val der Xanthiers waren, waarvan wy reeds gesproken hebben.

Plutarch in Bruto.

TIENDE HOOFTSTUK.

De menschen overal de zelfde zynde, en met de zelfde goede of quade hoedanigheden geboren, wordende, zyn de zaken die in den raad der Wilden verhandelt worden, byna van de zelfde natuur als die gene die in Europa onze Rechtsplegingen en Staatkunde bezig houden. Daar zyn zaken, die enkel den burgerlyken omgang betreffen, daar zyn halszaken, en andere die eigentlyk Staatszaken zyn, gelyk Oorlog en Vrede maken, Afgezanten zenden en ontfangen, nieuwe Verbonden aangaan, of de oude vernieuwen.

Tot hun geluk weten zy van geen Codex, noch Digesten, noch Advokaten, noch Procureurs, noch Serjanten: hadden zy by dit alles hun Jonglers niet, die zeer slechte Geneesheren zyn, zouden zy niet het gelukkigste volk van de wereld zyn ? hebben zy processen, zy verteren hun geld niet met bedriegelyke streken, nademaal zy weinig te verliezen of te winnen hebben, hebben zy weinig belang om te pleiten: zy hebben ook niemand die zyn voordeel vind om hun verschillen door langdradige en uitgerekte pleidoyen te vereeuwigen; hun kleine verschillen worden haast door goede mannen uit den weg geholpen. Maar men moet hun dit recht doen, hun verschillen zyn zeldzaam, wanneer die voorvallen nemen zy haast een einde, of om dat zy reden gebruiken, zo dra men hun die voorhoud, of uit achting voor de personen die zich bemoejen om hen te verenigen, of zelfs met vrywillig van hun rechten af te staan, eer als t'onrechter tyd hardnekkig te blyven, voor al zo zy met luiden te doen hebben, die alles met geweld willen winnen.

De achting by de menschen, daar zy veel na luisteren, dient niet weinig om hun eendracht te onderhouden. Ieder de anderen als meesters van zyn bedryven en zich zelven aanziende; laatze tobben zo als zy willen, en denkt maar om zich zelven. Ik heb my dikwils in dit stuk over hen moeten verwonderen, en men moet bekennen dat zy door dit middel oneindig veel verschillen vermyden. Behalven dat zyn zy uitnement koel van bloed, en weten niet wat het is in scheldwoorden uit te varen : ik weet niet dat

dat ik ze ooit vertorent gezien heb, voornamentlyk de mannen, die denken zouden zich te onteren, zo zy enige ontroering lieten blyken. Zy gaan hier zo ver in, dat een nuchteren mensch zich met alle strengheid van een dronkaart zal laten slaan, zonder zich in 't minst te verweren, voor al zo hy gezien word, en om dat hy het voor hem onwaardig oordeelt zich te vertoornen, en noch onwaardiger een ander de schuld van een bedryf te geven, daar hy hem geen meester van gelooft te zyn, om dat hy niet by zyn zinnen is.

Daarom wil ik niet zeggen dat 'er by hen geen wanorder voorvalt; dat de nyd, de begeerlykheid, de wraak en de andere hartstochten hen niet zo wel als andere menschen gaande maken, maar dit geschied zelden; en dan noch moeten zy, als 'er een quade zaak te verrichten is, zich dronken drinken, of ten minsten veinzen dronken te zyn, om hun voornemen uit te voeren. Dan menen zy een wettige verschoning te hebben, zeggende dat zy hun verstand verloren hadden, dat men het hun minder moet wyten als den drank, die hun dat benomen had, en deze verschoning word gemeenlyk aangenomen.

Het vonnis over de Halszaken komt onmiddelyk die van de Hut der schuldigen toe, ten opzicht van de schuldigen zelfs, wanneer de een den ander van de zelfde Hut gedood heeft. Nademaal men veronderstelt dat zy het recht van leven en dood over elkander hebben, schynt het dorp geen belang in de voorgevallen wanorder te nemen. Men vermoed dat de gedode wettiglyk omgekomen is, dat hy niemand waarder moest zyn als den Moordenaar, en by gevolg dat deze niet als om sterke redenen tot dit uiterste gekomen is, die het den vremden niet vrystaat te onderzoeken. Men heeft zelfs medelyden met hem, dat hy tot die droevige noodzakelykheid gebragt is geweest, om tegen zyn eigen bloed geweld te plegen, en zo 'er enige strafbare fout in is, staat het aan de overigen van 't geslacht te zien, of zy ontrent het voorgevalle tot een verdrag kunnen komen, of dat zy het liever willen ontveinzen.

Halszaken.

Hun gewoontens hier in met die der Joden vergeleken.

De Joden gebruikten zonder twyffel in diergelyke voorvallen een zelfde rechtspleging. Dit blykt uit de gelykenis van die Vrouw van Thekua, waar van Joab zich bediende om den Koning David te verplichten, dat hy zyn zoon Absalon, die zedert den moord, dien hy aan zyn broeder Ammon gepleegt had, in ballingschap was, herriep. Deze Vrouw, veronderstelt dat zy twe kinderen had, die questie gekregen hebbende gevochten hadden, zo dat 'er een omgebragt was, en zy in haar weduwlyken staat niet als dezen anderen ongelukkigen zoon behouden had, die de moordenaar van zyn broeder was; zy beklaagt zich dat men haar zelfs dezen droeven troost niet laten wilde; en dat de bloedmagen met begeerlyke ogen een erffenis aanziende, die hen moest te beurt vallen, haar vervolgden dat zy dezen misdadigen zoon, dien zy noch overig had, zoude overleveren om hem te doen sterven, volgens het recht dat zy hadden om hem te veroordelen; 't geen haar verplichte om haar toevlucht tot het opperste gezag van den algemenen Vader, die in den Vorst verbeelt wierd, te nemen, om de uitvoering van een

2 B. der Kon. 14. H.

vonnis te beletten, 't geen haar in de uiterste droefheid en in armoede zou gestort hebben.

Schoon zy in hun familien veel van elkander houden, en zich niet als door het groot getal op de been houden; zo evenwel iemand dezelve onteert, en dezelve door boze bedryven in het dorp haatlyk maakt, talmen zy niet lang zich daar van te ontdoen, om zich voor den gemenen haat te dekken.

Dit recht van leven en dood dat die van dezelfde hut over elkander hebben, is noch klaarder in de gewoonte die zy noch niet lang geleden hadden, en die zy noch niet te enemaal verloren hebben, van hun Gryzaarts om te brengen, wanneer de ouderdom dezelve te enemaal onnut maakte. 't Was een algemene Wet by zommige woeste Volkeren van de Oudheid, gelyk de Cyaniers, de Tybareniers, de Erulen, de Massageten, enz. van hen voor den ouderdom van 60 of 70 jaar te doen sterven, 't zy dat zy onder zich geen leeggangers wilden behouden, die de weinige leeftocht die zy noch overig hadden hielpen verteren: 't zy dat zy zich inbeeldden datzy die gene die zy dus omhals brachten dienst deden, sparende hun door een vaardigen en korten dood de elende en verdrietelykheden van een hogen ouderdom, wiens ongemakken niet als voor een gedurige dood kunnen aangezien worden. Dit, zegt men, is een algemene Wet onder enige Volkeren van Amerika geweest, en een van onze laatste beschryvingen behelst, dat 'er een Natie is by wie het zelfs niet geoorloofd is de vrouwen over de dertig jaren oud te laten worden; 't geen zonder twyffel die gene, die in een veel hoger ouderdom noch jong willen schynen, zeer streng moet voorkomen.

Schoon dit gebruik zo algemeen onder de Wilden, die wy kennen, niet is, geschied het evenwel dikwils genoeg in het Noordelyk Amerika.

Het mishaagt de huisgezinnen dat deze Gryzaarts, die nergens meer nut toe zyn, van de ene hut na de andere gaan, onder voorwentzel van bezoeken af te leggen, om eten te zoeken, als of zy t'huis niets hadden, 't geen dikwils maar al te waar is, want zy latenze alles ontberen, en dan maken zy geen zwarigheid de wereld van hen te verlossen, onder het glimpryk voorwendzel dat deze Gryzaarts maar veel te lyden hebben, en zich zelven en anderen in den weg zyn. Men heeft my evenwel verzekert, dat dit anders niet als in de arme hutten, en ontrent die elendige schepzels, die geen bescherming hebben, gepleegt wierd.

Dit gebruik is noch meer by de Algonkynen en de andere omzwervende Natien in zwang.

De Algonkynen, en de andere omzwervende Natien, plegen deze onmenschelykheid veel meer, om dat zy gedurig op reys zynde en dikwils tot hongersnood gebracht, de last van deze Gryzaarts, die zy vervoeren en de kost moeten geven, zonder dat deze hun ergens in behulpzaam kunnen zyn, te gevoeliger word. Deze elendige schepzels zyn dikwils van de eerste om tegen die gene, die hen draagt, te zeggen myn klein zoon ik veroorzaak u veel moeite, ik ben nergens goed meer voor, sla my den kop in. Men luistert niet altoos na hen, maar zomtyds gebeurt het dat de jongeling van vermoeitheid en honger flaauw zynde, met koelen moede ant-

antwoord: gy hebt gelyk myn groot vader. Terzelfder tyd zet hy zyn pak neer, neemt zyn byl, en ſlaat den goeden man het hooft in, die zonder twyffel innerlyk bedroeft is, dat men hem by zyn woord gevat heeft.

De zaak verandert wel van gedaante zo de moord aan een perſoon van een andere hut, van een andere ſtam, van een ander dorp, en noch meer van een uitheemſche natie gepleegt is, want dan raakt deze droevige dood het ganſche gemeen: ieder een bemoeit zich voor den doden, en doet zyn beſt om de vrinden, die over het verlies dat zy lyden, verbittert zyn, *den geeſt weer op te wekken* (dit is hun uitdrukking) alle bemoeien zy zich ook om den misdadiger het leven te redden, en om de bloedmagen van deze voor de wraak der anderen te dekken, die niet miſſen zou vroeg of laat uit te barſten, zo men nagelaten had de voldoenig die in diergelyke gevallen door hun wetten en gebruiken voorgeſchreven is, te doen.

Men brengt dan aanſtonds tot zeſtig geſchenken toe by een, die een van de hoofden zelfs aanbied, makende een aanſpraak op ieder geſchenk dat hy offert. Een gedeelte van den dag gaat 'er met deze plechtigheid door. Van deze zeſtig geſchenken worden de negen eerſte de bloedmagen ter handen geſtelt, om uit hun hart alle verbittertheid en wraakluſt weg te nemen. De andere worden aan een ſtaak boven het hooft van den doden gehangen. De negen eerſte geſchenken zyn de aanzienlykſte, en zomtyds ieder van duizent kraaltjes porcelyn. De Hooftman zyn ſtem verheffende, en in name van den midsdadiger ſprekende, zegt, het eerſte geſchenk in de handhoudende; hier mee haal ik de byl uit de wond, en ik doeze uit de hand van dien genen vallen, die deze hoon zou willen wreken.

Op het twede zegt hy: hier mêe droog ik het bloed van de wonde af. Deze twee geſchenken zyn om het berouw te betuigen dat de moordenaar heeft dat hy hem omgebracht heeft, en dat hy bereyd zou zyn om hem het leven ten koſte van zyn eigen weerom te geven, zo zulks in zyn macht was. Eindelyk, als of het Vaderland zelfs de doodwond ontfangen had, in den overledenen, voegt hy by het derde geſchenk: zie daar, om het land weer in ſtaat te brengen. By het vierde, zie daar om een ſteen op de opening en de ſcheuring der aarde te leggen, die door dezen moord geſchied was: dat is te zeggen, dat zy door deze twe geſchenken de harten en dē genegentheden, die door dezen manſlag verdeelt waren, weer trachten te verenigen. Het vyfde geſchenk geſchied om den weg te vereffenen, en er de ſtruiken uit te roejen, op dat men voortaan in alle veiligheid en zonder enige lagen te vrezen, van de eene plaats na de ander gaan kan.

De vier anderen worden aan de vrienden zelfs aangeboden om hen te vertrooſten en hun tranen op te drogen. Zie daar, zegt hy by het zesde geſchenk, om Tabak voor te roken, (die de kracht heeft om het gemoed geruſt te ſtellen) voor die gene die het meeſte belang in dezen dood nemen. By 't zevende: zie daar om hun gemoed weer t'enemaal op zyn ſtel te krygen. Het acht-

ſte is om de moeder van den overledenen een geneesmiddel in te geven, en om haar van de ziekte, die haar de dood van haar zoon veroorzaakt, te genezen. Het negende eindelyk om haar een mat te ſpreyden, daar zy zo lang als de rouw duurt zacht op ruſten kan.

De geſchenken die aan den ſtaak hangen zyn als een toegift van vertrooſting, en veerbeelden al de zaken waar van zich de dode in zyn leven bediende. Het een word zyn rok genaamt, het ander zyn boog, zyn pylen, zyn pylkoker, zyn tabak-zak, zyn kaan, zyn riem, en zo voorts.

Zo dra de geſchenken aangenomen zyn achten zich de vrienden als volkomen voldaan. Maar zo het gebeurt dat zy voor den tyd van de voldoening zich over den moordenaar wreken, of op een van zyn geſlacht, valt al de ſchult op hun kant. De eerſte zyn van hun verplichting ontſlagen, en men moet hun door zo vele geſchenken voldoen, als zy zelfs zouden gedaan hebben.

Relation de la Nouvelle France 1636 2 Partie ch. 2.

Vader Brebeuf, uit wien ik al 't verhaalde by een gezamelt heb, dat hy zelfs gedurende zyn verblyf by de Huronnen had zien oeffenen, verzekert dat de Wetten eertyds veel ſtrenger waren; en dat behalven de zeſtig geſchenken die men in name van den misdadiger deed, deze genootzaakt was een perſonele ſtraf te ondergaan, die byna al zo onverdraaglyk als de dood zelfs was.

Men ſtrekte het dode lichaam op ſtaken in de lucht uit, en de moordenaar was gedwongen daar onder te gaan ſtaan, en de etter die uit het lyk droop op zyn lichaam te vangen. Men zette naaſt hem een ſchotel eten tot zyn onderhoud, die haaſt vol wierd van de vuiligheid die van boven viel; en om te verwerven dat deze ſchotel een weinig aan een kant mocht geſchoven worden, koſte het hem een ſnoer van zevenhondert porcelyne kralen.

Eindelyk hy bleef zo lang in deze yſſelyke geſteltenis, als het de vrienden van den overledenen behaagde, dien men weer een nieuw geſchenk moeſt geven, na hun toeſtemming verworven te hebben om 'er uit te mogen geraken.

Dit gebruik was reeds ten tyden van Vader Brebeuf niet meer in zwang. Hedendaags is zelfs het getal der geſchenken vermindert. De misdadiger is in veiligheid, zo dra de geſchenken aangenomen zyn; maar zo hy wys is, pakt hy zich gaauw weg, voor al zo het geſlacht van den overledenen machtig is, om de gelegenheden, daar een nieuw voorval uit zou kunnen ſpruiten, te vermyden. Hy kieſt het voorwendzel van ten oorlog te trekken, om des overledens plaats door een ſlaaf te vervullen, en komt niet weerom voor dat de tyd de gevoeligheid van het verlies, dat hy veroorzaakt heeft, vermindert heeft.

Iemand die denkt dat de misdaad die hy ſtaat te begaan, zyn gants dorp raakt, door de menigte geſchenken die men genootzaakt is te ſchaffen, en waar toe het gantſche gemeen toebrengt, moet, zo hy enig overleg by zich heeft, met veel moeite tot een daad beſluiten, die het gantſche gemeen tot laſt word, en dit ſoort van voldoening zal zonder twyffel als een uitwerking van een verwonderenswaardige Staatkunde aangezien worden, die bequaam is om de toornigſte menſchen in toom te houden.

Wanneer de Ouders zich niet met de geschenken, die tot de voldoening geschikt zyn, genoegen willen, is het een byna algemene regel by de meeste Natien van Noorder-Amerika met de tranen op te drogen en de gewone geschenken te doen: den moordenaar ook aan de bloedverwanten van den doden over te leveren, op dat hy by hen des overledenens plaats beklede: dat is te zeggen dat men hem aan hen als een rechte slave overgeve, stellende zyn leven in hun handen. Schoon deze hier door de meesters schynen te zyn om hem te doen sterven, komen zy evenwel nooit tot dit uiterste dat het dorp hen qualyk zoude opnemen. Daar worden 'er ook gevonden die zich met de aanbieding van den slaaf te vreden houden, en met de onderdanigheid die men hun betuigt, met zich van 't recht dat men op hen had te beroven, en die hem weigeren aan te nemen, om niet altyd een zo een onaangenaam voorwerp voor 't gezicht te hebben, gelyk by voorbeeld voor een moeder, de moorder van haar zoon zyn moet; maar de meeste vrouwen nemen dit slag van slaven waarlyk voor zonen aan, en beginnen, zo dra haar die overgelevert zyn, dezelve met de zelfde ogen aan te zien, als het kind dat zy verloren hebben, 't geen haar waardste pand was, en al de stut van haar huisgezin: en zy hebben naderhand de zelfde opzicht voor hen, als of 't haar eige kinderen waren. De Wilden van 't zuiderdeel, zegt men, oeffenen een byna diergelyke rechtspleging. De moordenaar van een huishoudent man gedwongen zynde deszelfs weduwe te trouwen, en de kinderen van haar eersten man voor de zyne aan te nemen.

Wanneer de geschenken geen genoegen geven leveren zy den misdadiger met een tot een slaaf over.

Ik blyf over dit Artykel voor de Karaïbische Wilden geen borg, de Schryvers zich weinig in een omstandig verhaal van hun regering en staatkunde ingelaten hebbende.

Daar zyn gevallen waar in de misdaad zo gruwelyk is, dat men zo veel omzichtigheid niet gebruikt om den moordenaar te redden, en waar in de Raad zich van zyn opperste macht bedienende zorg draagt om hem daar over te straffen. Ik erinner my over dit voorwerp een kleine geschiedenis, die zy my zelfs vertelt hebben, en die dienen zal om beter te doen begrypen hoe zy hier meê leven.

Een jonge Vrouw ik weet niet om wat oorzaak met haar man overhoop leggende, wierd 'er van verlaten. De jagttyd gekomen zynde en geen man meer hebbende, die haar mêe kon nemen, bad zy haar broeders dat haar die mochten daar na toegeleyden, 't geen zy gaarn deden.

Zeldzame Historie.

Op een zekeren tyd dat deze Vrouw water uit een bron; die onder aan den voet van een steile rots niet ver van de Hut af was, te gaan scheppen, wierd zy in helder water het hooft van een man gewaar, die over de rots, daar hy op de loer ley, heen bukte. Zy kende haar man aanstonds, en ging heen, niets merken latende.

Zo dra zy weer in haar Hut gekomen was vertelde zy haar broeders wat zy gezien had. Deze konden gemaklyk vermoeden dat de man daar niet was dan om zich over zyn Vrouw te wreken, en

dat zy derhalven wel haast een aanval van hem te verwachten hadden. In der daad zy wierden snachts terwyl zy sliepen overvallen. De Vrouw, meer op haar hoede zynde als de anderen, of had reeds na een goed heenkomen gezocht, of redde zich ten tyden van den aanval met haar jongsten broeder, dat een kind van 14 of 16 jaar was. Zy begaf zich in een hollen boom, die dicht aan haar Hut stond, van waar zy alles hoorde wat 'er omgong. Haar broeders wierden alle na een lichte tegenstand omhals gebracht. Het speet de man zeer dat de Vrouw het ontkomen was, maar hy vleydde zich dat hy haar als het dag was wel zou inhalen, haar voetstappen volgende. Tot haar geluk zocht hy haar in de verte, en na veel bomen doorzocht, en zonder vrucht veel wegs afgelegt te hebben, vertrok hy met zyn bende van daar, zonder hoop van haar te vinden.

Na hun vertrek begaf zich de Vrouw ook op den weg, met den enigsten broeder dien zy noch had, en gong door het bosch recht op het dorp aan. De moordenaars begaven zich daar ook na toe, om dat de jacht op haar einde was, en dat zy zich van de vangst van dien ongelukkigen, die zy vermoord hadden, hadden bedient. Zy waren vol vertrouwen, zich verzekerende dat al kon de Vrouw zich daar na toe begeven, zy hen niet zou gekent hebben, en hebbenze voor een vyandige party genomen.

Dit arme schepzel was niet gerust in haar schuilplaats, de vrees deed haar allerley voorzorgen gebruiken, die haar ook wel te stade quamen. Na enige dagen marcherens klom zy met haar broeder op een zeer dichten pynboom, om daar den nacht door te brengen. De man en zyn makkers quamen een ogenblik daar na hun Hut aan den voet van den zelfden boom neerslaan. Daar viel een belagchelyk voorval voor, dat haar haast zuur opgebroken had, en dat haar onfeylbaar deed geloven dat zy ontdekt was of het daatlyk zyn zou. In deze dodelyke ongerustheid viel haar de nacht zeer lang, evenwel was zy gelukkig genoeg om dit nieuw avontuur te ontsnappen.

De Jagers braken zo dra het dag wierd op, en de vrouw, die de vrees vleugels byzette, koos een anderen korter weg, en quam het eerste in 't Dorp aan, daar zy haar vrinden heymelyk tyding gaf van het geen 'er voorgevallen was.

Op dit nieuws deed men den raad zeer heimelyk vergaderen. De Vrouw gaf daar vaste blyken van de waarheid van de zaak, en zy zeyde onder anderen, dat een van de moordenaars gruwlyk door een van de omgebrachte in de hand gebeten was. Het feit scheen al te yslyk, en van een al te groot gevolg te zyn om het ongestraft te laten, en men besloot op staande voet daar wraak over te nemen.

Men wist reeds in het dorp dat de Jagers op het tipje stonden om te komen, zy hadden hun vrinden laten verwittigen datze hem te gemoet zouden komen, gelyk dit de gewoonte was, om hen hun vangst en toerusting te helpen dragen Terzelfder tyd dat deze vertrokken, zond men op geheime order van den Raad hun enige

enige perſonen te gemoet, onder voorwentzel van hen over hun wederkomſt te begroeten, en ze te verzoeken dat zy zich mochten ſpoeden, om dat op dien zelfden dag een van de voornaamſte van 't dorp een gaſtmaal in name van een van hun bende gaf.

De Jagers miſten niet 's avonds in het dorp te komen, zy traden in de Raadshut, daar het gaſtmaal toebereid was. Men deed hen de gewoonlyke eerbewyzingen: men vroeg hen na hun ontmoetingen: en iemant ter zelfder tyd de hand van dien genen, die gebeten was, van onder ziende, vroeg hem als zonder daar iets meê voor te hebben wat het was; hy antwoorde ſlaauw dat hy door een Bever gebeten was. Toen bracht men de Vrouw en het jongetje voor den dag, die in een hoek verborgen waren: de Vrouw vertelde in 't openbaar al wat 'er omgegaan was, zonder de minſte omſtandigheid te vergeten.

Zo dra zy geeindigt had, ſprongen 'er jongelingen, die hier order toe hadden, en midden onder de verbaasde moordenaars gezeten waren, op, en doorſtakenze, zonder dat zy zich in ſtaat ſtelden om enige tegenweer te doen.

De Raad derhalven den dood van iemant beſloten hebbende, doet men hem op de wyze als ik zeg omkomen, ponjarderende hem op de mat zelfs, of in den ingang van de hut, dat een zeer duiſtere plaats is, of wel men lokt hem onder enig voorwentzel uit het dorp, en men ſlaat hem enige treden buiten het ſtaketzel de kop in.

Hoe men iemand, wiens dood de Raad beſloten heeft, doetom-komen.

Wat die gene aangaat die zich aan het dorp gehaat gemaakt hebben om redenen die men niet uitdrukken wil, gelyk wanneer zy zich door menigvuldige dieveryen berucht gemaakt hebben, wanneer zy onluſten in de huwelyken verwekken, of de vrede onder nabeſtaande ſtoren, wanneer zy zich met al te veel zaken bemoejen, wanneer zy enig ongeoorlooft verſtant met den vyand onderhouden, beſchuldigt men ze van tovery en bezweringen.

Dit gerucht wel genoeg verſpreyd zynde wacht men maar een gunſtige gelegentheid af om uit te barſten. Om te beter het voornemen dat men genomen heeft te ontveinzen, pakt men direkt die perſoon niet aan, wiens verderf beſloten is, maar de Raad laat eerſt enige perſonen roepen, die den zelfden naam hebben, daar 'er altyd een goed zootje van in het dorp is. Men vermaant deze eerſt met zachtmoedigheid, dat zy hun misdaden bekennen, en hun medeplichtigen openbaren. Zo zy zich maar een weinig laten bidden, gelaat men zich hen met gloejende yzers te willen dwingen, 't geen een hevige pyn is. De vrees voor 't folteren of de hoop van zich daar van te bevryden maakt dat zy door elkander ſchuldigen en onſchuldigen aanbrengen; maar al wat zy zeggen word voor achterklap gehouden, tot dat zy, 't zy by geval of anders, de perſoon genoemt hebben, die men van kant wil helpen. Dan vat men dezen, en handelt hem op de zelfde wyze, om hem te doen bekennen dat hy ſchuldig is: Daar is geen gebrek aan aanklagers. Hy alleen heeft al het quaad in het dorp uitgerecht, hy heeft des eenens moeder des anderens broeder om hals gebracht; men heeft hem vuur zien ſpuwen, in de graven wroeten, om de

Hut-

Hutten zien waren, enz. Hy hoeft zo veel niet gedaan te hebben om den dood te verdienen, dien men hem doet lyden, brandende hem als de ſlaven, zo men uit medelyden hem niet doorſteekt, of dood ſlaat.

De vrinden zouden in deze gelegentheid niets durven zeggen, en hebben het zich zelven maar te wyten, dat zy 'er zelfs geen recht over gepleegt hebben. Evenwel heeft men zomtyds deze achting voor hen, dat men ze voorkomt om hen te vragen of zy dien genen, dien het dorp wil laten ombrengen, laten varen, en dit is ter zelfder tyd van de eene kant een beleeftheid, en van de andere kant een ſtaatkundige ſtreek, om zich van hen ook te ontdoen, zo zy de geringſte gedachten hadden om 'er zich gevoelig over te tonen. De vrinden, dien men deze voorſtelling laat doen, wachten zich wel van daar niet in te bewilligen, en de gene die moeds genoeg hebben om ſtantvaſtig te blyven, zo 'er zulke gevonden worden, worden of zelfs in den ingang van de hut geponjardeert, of zien door de vlucht na een goed heenkomen, om dat gevaar niet te lopen.

Lof hunner rechts-pleging.

Aldus hebben deze Volkeren, zonder geſchreve wetten te hebben, een in den grond ſtrenge rechtspleging, en houden elkander in eerbied, door de vrees die de burgers dwingt om op hun eigen gedrag acht te ſlaan, om de algemene order en ruſt niet te ſtoren, 't geen het oogmerk van alle goede Regeringen is.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Staats-zaken.

DE Staatszaken verdienen de grootſte oplettentheid. Het gedurig wantrouwen dat zy op hun Buren hebben doet hen geſtadig een oog in 't zeil houden, om zich van alle gunſtige gelegentheden te bedienen, of om zonder zich te laten zien onenigheid tuſſchen hen te verwekken, of om ze aan zich te verbinden, met zich noodzakelyk te maken. Hun voorzichtigheid gebruikt hier ontrent oneindig vele kunſtraderen, die zy altyd in beweging houden: en onderwyl dat zy hun Bontgenoten door menigvuldige bezoeken en al de plichten van een wederzytze beleftheid ontzien, zyn zy altyd binnen 's lands bezig, om te overwegen wat 'er omgaat, om zonder ophouden op de minſte voorvallen acht te geven en raad te plegen; om hun jonge luiden een plooi van Staatszaken te geven om hen den ſtyl van hun Raadvergaderingen en de mondelyke overlevering die zy van de hiſtorie van hun land en de deugt hunner voorzaten bewaren, te leren, en om in hen die oorlogszucht aan te queken, die in tyd van vrede hun ruſt en in den oorlog hun overwinning veroorzaakt.

Van het Porce-lyn.

Alle zaken worden door takken en ſnoeren Porceleyn verhandelt, die hun in plaats van woorden, ſchriftuur, en verbinteniſſen verſtrekken.

Het Porcelein waar van wy hier ſpreken verſchilt veel van di[e] werken van Porcelein, die men uit China en Japan brengt, of 't geen men in Vrankryk Porcelein van Nevers noemt, dat werke[n] zyn die door de kunſt vervaardigt worden, en waar van de ſto[f]

ee[n]

een gezifte en toebereyde aarde is. Dit word uit zekere zee-schulpen gehaalt, in 't algemeen onder den naam van Porcelein bekent, en door verscheyde byzondere namen onderscheyden, die 'er de liefhebbers aan geven, en die door de verscheyde soorten, figuren en verven bepaalt zyn, die zo een aangenaam gezicht voor 't oog uitmaken, dat zy als een van de grootste wonderen van de natuur en een van de bekoorlykste voortbrengzelen van den Oceaan kunnen aangezien worden. Die gene daar onze Wilden zich van bedienen zyn geribt, en gelyken door haar maakzel na de St. Jakobs schulpen, uitgezondert nochtans dat zy een weinig langer zyn, dat zy een weinig puntiger toelopen, en dat zy die oortjens of uitstekels, die ter zyden van het slot, daar deze twe schilpen aan malkander vast zyn, niet hebben. Haar vis is zo lekker niet als onze gemene en dagelyksche oesters, maar daar en tegen zyn haar schulpen zo glad van binnen en van buiten, en de verven zo levendig en schoon, dat men niets heerlykers in dit soort zien kan.

Men vind ze op de kusten van Virginien en Nieuw-Engeland, daar de Wilden, die op dezen oever woonden, dezelve bewerkten en 'er groten handel meê dreven. Hedendaags, 't zy dat de Brandewynen der Europeërs deze Natien byna verdelgt hebben, gelyk zy 'er verscheyde anderen in den grond geholpen hebben, 't zy dat de oorlogen der Irokoizen dezelve byna t'enemaal verstrooit hebben, is het Porcelein raarder geworden, en word zo net niet meer bewerkt als eertyds.

Deze zeehorentjes, waar van het Porcelein gemaakt word, zyn de *Concha Venerea* of *Cytherea* der Ouden. De Grieken noemden ze χοιρίναι, en van de Latynsche woorden *Porca*, *Porcella* heeft men *Porcellana*, porcelein gemaakt; niet ter oorzaak van de figuur van deze horentjes, gelyk Vossius zegt, maar gelyk ik geloof om het gebruik dat men 'er eertyds uit zedigheid van maakte, om zyn naaktheid te bedekken, in de tyden dat de menschen byna niet beter gekleed gingen als de stantbeelden die ons van de Grieken noch overgebleven zyn. De Wilden maken 'er hedendaags het zelfde gebruik noch van in verscheyde plaatzen van Amerika, en bedienen zich tot dien einde of van hele horentjes of van gewerkt porcelein, maar zy maken 'er noch een veel groter gebruik van om hun hoogmoed te voldoen, zich daar van bedienende om 'er verscheyde cieraden van te maken, daar zy zich gewoon zyn meê op te schikken.

Vossius de Orig. & Prog. Idololat. lib. 4. cap. 35. p. 71.

Lopes de Gamara, Hist. Gener. de Ind. lib 3. cap. 18.

De Heer van Lery geeft ons in zyn Historie van Brazilien te kennen, dat het in zyn tyd in Vrankryk de mode noch onder de Vrouwen was enige cieraden, van deze gewerkte zeehorentjes gemaakt, te dragen; want na beschreven te hebben hoe de Brazilianen een groten Horen, *Vignol* of Zeeslak genaamt, te bewerken, voegt hy 'er by, „ dit is na myn oordeel 't geen zommige porce-
„ lein noemen; waar van wy vele vrouwen-gordels zien dragen,
„ en ik had 'er meer als drie vamen van, zo schoon als men ze
„ zien kan, toen ik in Vrankryk quam.

Lery, Hist du Bresil, Ch. 8. p. 106.

Schoon de koophandel onder deze Volkeren, gelyk hy in zyn oor-

Dit per-

celein kan met een als een soort van geld aangezien worden.

oorsprong was, noch niet anders is als een zuivere ruiling van waar, zoo kan dit porcelein ook als een soort van geld aangezien worden, gelyk zekere kleine zeehorentjes daar noch in zommige plaatzen van Oostindien en by de Negers van Afrika voor doorgaan. De Wilden hebben niets kostelyker als hun porcelein, dit zyn hun juwelen en edele gesteentens. Zy tellen dezelve tot de greintjes toe, en dat verstrekt hun voor alle rykdommen.

Daar is twederley soort van porcelein, het een is wit, en het gemeenste. Men bedient zich van dit het meeste om verscheyde cieraden te maken daar de mannen en vrouwen zich meê opschikken. 't Ander is donker violet, en word veel meer gezocht als het ander, hoe meer het na 't zwart trekt, hoe meer het geacht is.

Het porcelein, dat tot de staatsverhandelingen dient, is alles tot kleine cylinders van de lengte van een vierdedeel van een duim bewerkt, en dik na proportie. Men deelt ze op twederly wyze uit, in takken en aan snoeren. De takken bestaan uit Cylinders, zonder enige order aan elkander gesnoert, gelyk de kralen van een Rozekrans; deszelfs porcelein is gemeenlyk gants wit, en men bedient 'er zich niet van als in zaken van een gering gewicht, of als van een voorbereiding tot andere aanzienlyker geschenken.

De snoeren zyn brede Gordels, alwaar de kleine witte en purpere cylinders op de ry geschikt zyn, en op kleine lere riemtjes gelegt, die men fraai door een schakeert. Hun langte, breete en verven zyn na het gewicht der zaken geschikt. De gemene snoeren zyn van elf ryen, ieder van hondert en tachtig greintjes.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van de Schatkist.

DE gemene schatkist bestaat voornamentlyk uit dit slag van snoeren, die hun, gelyk ik reeds gezegt heb, voor verbintenissen, openbare handelingen, en enigermaten voor jaarboeken of registers verstrekken. Want de Wilden geen schrift of letters hebbende, en zich hier door blootgestelt vindende om haast de zaken, die onder hen van 't ene ogenblik tot het ander voorvallen te vergeten, vervullen zy dit gebrek met zich een hulpmiddel voor het geheugen te maken door woorden die zy aan deze snoeren hechten, waar van ieder een byzondere zaak of een omstandigheid van de zaak betekent, die hy verbeeld zo lang hy in wezen is.

Zy zyn zodanig aan dit gebruik toegewyd, dat behalven den naam van *Gaïonni* die dit slag van snoeren betekent, en die het meest in gebruik is, zy daar ook dien van *Garihoua*, dat een handeling betekent; dien van *Gaouenda* stem of woord; en dien van *Gaïanderensera*, dat zo veel als grootheid of adel is, aan geven; om dat alle de zaken die door deze snoeren betekent worden, aan de Agoïanders of Edelluiden toebehoren; om dat zy het zyn die ze verschaffen, en dat men ze onder hen weer verdeelt, wanneer men geschenken aan het dorp doet, en dat men de snoeren van hun Afgezanten beantwoord.

On

Om de verwarring te vermyden die 'er onfeilbaar uit deze menigte van zaken zou ontſtaan, zyn deze ſnoeren op verſcheyde wyzen gemaakt, en deze witte en purpere Cylinders zyn zodanig geſchikt en door malkander geſchakeert, dat zy alle een andere gedaante hebben. De Agoïanders en de Gryzaarts hebben behalven dat voor een gewoonte van ze dikwils te zamen na te zien, en onder hen de zorg te verdelen, en zommige in opmerking te nemen, die men hun in 't byzonder toewyſt, zo dat zy op deze wyze niets vergeten.

De ſnoeren porcelein worden op verſcheyde wyzen gemaakt

Hun Porcelein zou haaſt uitgeput zyn, zo het niet omgezet wierd en omliep; maar in byna alle de handelingen 't zy binnen 't zy buiten 's lands, willen de wetten dat men woord voor woord antwoorde, dat is te zeggen, dat men voor een ſnoer een anderen in de plaats geve, die byna van de zelfde waarde is, nemende evenwel enig onderſcheyd van een groter of kleinder getal greintjes in acht, 't geen na den rang der perſonen of der Natien, met wie men handelt, moet geſchikt worden.

Zy geloven niet dat 'er enige zaak zonder deze ſoorten van ſnoeren kan afgehandelt worden. Wat voorſtel men hun mondelings doet of wat antwoord men hun zo geve, vervalt de zaak, en zy latenze in der daad vervallen, als of zy nooit op 't tapyt geweeſt was. De Europeanen, weinig van hun gewoontens onderrecht, of zich daar niet veel aan kreunende, hebben hen een weinig ontrent deze verlegen gemaakt, houdende hun ſnoeren, zonder die met andere te beantwoorden. Om de ongemakken die daar uit kunnen voortkomen te vermyden, geven ze 'er nu maar zeer weinig in getal, zich verontſchuldigende dat hun Porcelein uitgeput is, en het overige vervullen zy met eenige pakjes met harte- en bokke-vellen, die men met ſnoeſteryen van weinig waarde beantwoord; zo dat de handelingen tuſſchen de Europeanen en hen een koophandel geworden zy.

Hier worden alle zaken mee verhandelt in Noorder Amerika.

Schoon al de wilde Natien van Amerika verſcheyde ſoorten van cieraden van Porcelein maken, geloof ik dat 'er geen als die van Noorder Amerika zyn, die 'er zich in 't verhandelen van zaken van bedienen. Zelfs kan ik het van alle deze niet verzekeren.

De gemene ſchat word in de hut der Hoofden bewaart, en gaat by beurten van den een tot den ander. Daar ſtaat geen tyd toe bepaalt, en hy blyft zo lang op een plaats als de afgunſt hem daar lyden kan. Men telt de jaren by nachten, voor den ſchat alleen, zo dat men zegt dat hy twee of drie nachten in zo een Hut bewaart geweeſt is, om te zeggen dat hy 'er twee of drie jaren gebleven is.

Nachten in plaats van jaren gerekent,

Behalven de Porceleine ſnoeren brengt men ook Pelteryen, Maitz, Meel, Viſch of gerookt Vleeſch in de ſchatkiſt, en in 't gemeen alle andere zaken, die tot de gemene onkoſten en alle de uitgaven die in naam van 't gemeen geſchieden, dienen kunnen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de plechtige vergaderingen.

De algemene en plechtige handelingen vereiſchen byna alle eenige onkoſten, om dat zy byna altyd met gaſtmalen, zang en dans verzelt zyn. Deze Handelingen, die haar oorſprong aan den Godsdienſt ſchuldig waren, gelyk wy reeds gezegt hebben, van zich zelven onverſchillig zynde, waren altyd zodanig aan den Goddelyken dienſt niet verknocht, of men ſcheyde ze daar naderhand van af, en men kon ze wereldsmaken, voegende dezelve by het te enemaal burgerlyke en gemene leven. Dit geeft ons Atheneus zelfs te kennen, ter oorzaak van zommige verzen die Proſodiaſche, Apoſtoliſche en Partheniſche genoemt wierden, die op zeer aangename wyzen gezongen wierden, en volmaakt wel met den dans konden gepaart worden. Want „ men bedient er zich „ van, zegt hy, zomtyds om Venus, Bacchus, en Apollo te eren, „ en zomtyds gebruikt men die ook, zonder op de Goden te denken. “ Maar 't zy dat het godsdienſtige bedryven waren, gelyk zy zekerlyk in de eerſte tyden waren, 't zy dat zy als enkele tydverdryven aangezien wierden, de Wetgevers wilden die in hun gemene beeſten invoeren, als bequaam zynde om de harten des te beter te verenigen, om ze met meer vermaak tot het gemene welzyn te doen zamenſpannen, en om de banden van de zamenleving te naauwer toe te ſtrikken.

Athen. lib. 14. *p.* 631.

Lykurgus beveelt zyn onderzaten de feeſten aan.

Lykurgus, wiens gemeenbeſt, gelyk ik hier voren aangemerkt heb, het langſt de gewoontens der Ouden behouden heeft, had die aan zyn volk bevolen, na dezelfde ſchets als die der Kretenzers. De inſtelling van deze feeſten en danſſen wierd te Sparte zodanig als een zaak aangezien, daar zy aan die van 't Eyland van Krete voor verplicht waren, dat de naam van Andreia, dien zy aan deze feſtynen gaven, aan beyde de Volkeren gemeen was; en dat wanneer zy van hun zangen en danſen ſpraken, zy die niet anders als Kretenzer zangen en danſen noemden.

Strabo lib. 10. *in Lycurgo.*

Men noemde de feſtynen ἀνδρεῖα, gelyk Strabo ſchryft, of Ἀνδρία, gelyk in Plutarchus aangetekent ſtaat, om dat niet als de mannen die bywoonden.

Hoe deze Gaſtmalen te Lacedemon gehouden wierden.

Het woord Ἀνδρεῖα betekent eigentlyk die grote zalen, waar in mannen van een rypen ouderdom te zamen woonden; gelyk het woord ἀγέλαι die gene betekende, daar de jongelingen, die de manlyke jaren bereikt hadden, ook in 't gemeen opgevoed wierden, maar afgezondert van de volwaſſche mannen.

De Vrouwen woonden en aten nooit in deze zalen daar de mannen en de jongelingen waren. Daar na veranderde men dezen naam te Lacedemon in dien van συσσίτια en φειδίτια, daar men verſcheide uitleggingen aan geeft volgens de verſcheyde afleydingen die men aan dit woord gaf, waar van de meeſte daar op uitkomen, dat zy een matig gaſtmaal wilden betekenen of een gaſtmaal dat bequaam was om de genegentheid te verwekken.

Ariſtot Polit lib. 2 *cap.* 10.

De particulieren hielpen hooft voor hooft deze gaſtmalen bekoſtigen. Ariſtoteles en Atheneus tekenen aan, ſchoon een weinig ver

verschillent, 't geen ieder maandelings voor zyn hooft moest betalen. Die gene die den Goden de eerstelingen offerden, of die een goede jacht gehad hadden, droegen zorg van er een goed deel van tot gebruik van deze gastmalen te schikken. *Athen. lib. 4. p. 142.*

Een vrouw had het bestier van deze maaltyd, met drie of vier personen die zy verkoor, die ook twee knechts om hout te dragen, en die *Kalophoroi* of *Xilophoroi* genoemt wierden, verschaften.

Oudtyds zette men daar ieder zyn schotel in 't byzonder voor hem; maar naderhand veranderde men dit gebruik, en men schikte een bepaalt getal van personen te zamen, zeggen de Schryvers, die zeer licht de verscheyde zalen of vergaderplaatzen in schotels konden verandert hebben. Het voornaamste gerecht was een soort van pap of zwart vleesschnat, *jus nigrum* genaamt, dat by de Ouden zeer beroemt was. De Oudeluiden vergenoegden zich hier mede, latende de vaste spyzen aan de jongelingen over, die beter tanden hadden als zy. In Kreten, in tegendeel, gaf men den jongelingen een stuk vleesch dat maar half zo groot was als 't geen men den Ouden gaf. De Vrouw die het opzicht over 't maal had, deelde de schotels om, en gaf de beste brokken aan die gene, die door hun voorzichtigheid in de Raadsvergaderingen of door hun dapperheid in de Gevechten en andere oeffeningen van hun scholen het meest uitgemunt hadden. Op het einde van de maaltyd deelde men vruchten om, en koeken van gerstenmeel. Toen de wyn in Griekenland begon in gebruik te raken, gaf men den jongelingen daar een zekere maat van te drinken, die hun geen quaad kon doen, om dat het water daar in ver uitstak. De wyn wierd voor de ouden insgelyks sterk met water gemengt, maar hy was tot geen zekere maat bepaalt, als voor de jongelingen.

Ten tyden van Lykurgus was de stad Sparte zeer slecht met volk voorzien, en misschien waren ze toen alle genootzaakt deze gastmalen by te wonen; behalven die gene die een offerande gepleegt hadden, of die ter jacht gegaan waren, ten zy dat de Schryvers gelooft hebben dat er die van verschoont waren, om dat misschien in de Godheid gelyk by de Wilden van onzen tyd die gene die de offerande gepleegt heeft, of op de jagt geweest is, dat is te zeggen die gene die het gastmaal aanrecht, en op wiens kosten het geschied niets eet, en alles den genodigden overlaat. Ik weet niet of het reeds in dien tyd was, of wel na dat de stad volkryker geworden was, dat het volk zich in Genootschappen verdeelde, die men *Etareïai* noemde, welke Jupiter *Etaireïos* of den Verbondmaker voor den Patroon van hun Broederschap verkozen, waar van de Godsvrucht gelyk hedendaags op gastmalen uitquam, daar de Broeders elkander op onthaalden. Lacedemon in genootschappen verdeelt.

Om iemand in deze Genootschappen te ontfangen, nam men de stemmen in 't rond op, 't geen op deze wyze toeging: men stelde ieder van de broeders een zekere vrucht ter hand, welke die gene, die voor hem waren, heel in een bekken, dat een slaaf aanbood, wierp; die gene in tegendeel die redenen hadden om hem niet toe te laten, drukten die te zamen, en gaven hier door te ken-

kennen dat zy hem niet hebben wilden. 't Is waarschynelyk dat toen de stad van Sparte toenam, men deze soorten van gemene woonplaatzen, die men Ανδρεῖα en Ἀγέλαι noemde, ook moest vermeerderen, en dat ieder een van deze Broederschappen uitmaakte, die Atheneus door het woord Εταιρειαι betekent. Dus zagen deze Genoodschappen voornamentlyk op de zamenwoning.

Behalven deze gastmalen, Φειδίτια genaamt, waren 'er noch andere, gelyk de κοπίς, daar de Vremdelingen en de kinderen meê toegelaten wierden. Een ander dat men Αἶκλον noemde, en verscheyde andere, waar van men de omstandigheden en het onderscheid in Atheneus zien kan, die alle, volgens dezen Schryver, uit enige beweegreden van Godsdienst geschieden.

De soberheid van deze maaltyden was niet al te aanlokkelyk, en de Lacedemoniers beholpen 'er zich niet langer meê als de Wetten in al haar strengheid onderhouden wierden. Areus en Akrotatus voerden 'er de lekkerheid en de pracht in, waar na het niet weer mogelyk was tot de eerste eenvoudigheid te keren. Kleomenes trachte te vergeefs die weer in te voeren, hy deed vruchteloze moeite, en was het slachtoffer van zyn yver.

De Lacedemoniers namen op deze openbare maaltyden de gelegenheid waar om hun jongelingen moed in 't lyf te spreken, en om hun krygslieden op te wekken om de dapperheid hunner voorzaten, die zich in den oorlog het meest beroemt gemaakt hadden, na te volgen. En deze moedigden elkander in hun krygs-dansen en gezangen aan, waar door zy zich gewenden om den oorlog als een spel aan te zien, en zich oeffenden om den dood, onder het afbeeldzel van vermaak, te braveren, op dat hun vyanden het minste denkbeeld niet hadden dat zy dien vrezen konden.

waar deze maaltyden toedienden.

Atheneus schryft op het verhaal van Filochorus, een oud Schryver, dat Tyrteus zich zeer door deze soorten van gezangen en dansen beroemt maakte; zo dat wanneer de Lacedemoniers de Messeniers onder het bestier van dezen Hooftman verwonnen hadden, zy bevalen dat in alle hun vergaderingen voor hun algemene gastmalen, hun jongeluiden elk in 't byzonder de gezangen van Tyrteus zouden zingen, onder het dansen van een Pyrrhischen dans; en dat een der Koningen of der Hoofden Rechter in deze oeffening zyn zou, waar na hy de lekkerste beten van het gastmaal aan dien gene tot beloning voor zyn overwinning geven zou, die het best gezongen had.

Athen. lib. 14. p. 630.

Onder de gastmalen der Irokoizen en der andere Wilden, hunne naburen, vind men 'er ook van verscheide soorten, waarvan de eene met meer plechtigheden verzelt zyn als de andere; zommige daar het gantsche dorp deel aan heeft, en andere daar een kleinder getal gasten op genodigt worden.

Gastmalen der Irokoizen.

Behalven de gene waar van ik reeds gesproken heb, en die beroemt zyn door de offerande en de aanspraken aan de Zon, zyn 'er noch andere, daar de Godsdienst misschien geen deel meer in heeft, maar daar hy evenwel byna zonneklaar den oorsprong aan schynt gegeven te hebben. Gelyk die offerande die men van het eerste beest aanrecht, dat een jong jager gedood heeft: een feest dat

dat zeer na de offerande zweemt, die de menschen in de geschreve Wet, en misschien ook in de Wet der Natuur, verplicht waren te doen, de eerstelingen van alle zaken aan God opofferende. Zodanig is ook het feest van alles op te eten, dat een soort van een brandoffer is, waar in het niet geoorlooft was iets van het slachtdier over te laten.

Op dit feest moet men zo lang men eet stilzwygen, en men moet eten al wat 'er voorgezet word, men mag 'er niets van na huis nemen, men moet het alles op de plaats van het aangerechte gastmaal verteren. Maar het staat ieder vry een Pannelikker meê te brengen, die zyn gebrek vervulle. Zo hy 'er geen vinden kan, zelfs niet voor geld, en dat hy zyn deel niet kan op krygen, word hy 'er op staande voet over gestraft; men maakt een klein afschutzel in een hoek van de hut, dat hem voor een gevangenis verstrekt, en men laat 'er hem zomtyds 24 uren achter malkander in zitten. Na dat het vleesch verteert is, doet de Gastheer noch grote stukken beren-vet opdisschen, of ook wel het vleesch-nat, waar in het vleesch gekookt is, dat gruwlyk vet is. Zo zy ondanks al hun pogingen de gerechten niet kunnen meester worden, moet men alles wat 'er overblyft, vleesch en been, in het vuur werpen, op dat 'er niets van in de wereld blyve, gelyk de Joden ontrent het Paaschlam deden. Al deze woeste Volkeren maken een God van hun buik, zy eten tot barstens toe, en het is onbegrypelyk waar zy al het eten laten.

Het ampt van Pannelikker was oudtyds heilig en aanzienlyk, volgens de getuigenis van Atheneus. Deze menschen waren hun inzetting aan den Godsdienst verschuldigt, en zy wierden den Priesteren als Noothulpen bygezet, om hen te helpen de slachtdieren, die geoffert wierden, op te eten. Om deze reden gaf men hun ook den naam van *Coëpulones*. Wy hebben byna een bewys van 't geen Atheneus zegt in 't geen ik van deze noodhulpen zo even verhaalt heb, die de Wilden, die ter feest genood zyn om alles op te eten, verzellen: en 't geen deze Schryver zegt dient ter zelfder tyd om myn gevoelen te versterken, dat het oorspronkelyk een ware offerande was, van de gene die men Brandoffers noemde, wyl 'er niets van het slacht-dier mocht overschieten. In later tyden wierd het ampt van Tafellekker gantsch veracht, men gaf het niet meer als aan slechte elendige luiden, die zich door den reuk der goede keukens lieten trekken, en hun werk maakten om op alle goede maaltyden te verschynen in 't gevolg van de luiden van aanzien, daar men hen ook de schaduwen van noemde, om dat zy hen overal volgden, gelyk de schaduw het Ligchaam, van hun kant alle smaad uitstaande eer dat zy hem zouden verlaten uit vrees van hun geluk te verliezen, dat aan de gastmalen, daar de luiden van fatzoen op verzocht waren, verknocht was.

Het ampt van Pannelikker oudtyds een heilig en aanzienlyk ampt

In later tyden wierd het gants veracht.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Zangmaaltyden.

SChoon men op alle gastmalen zingen en danssen kan, zyn 'er evenwel daar men niet en zingt, gelyk 'er ook gelegentheden zyn

zyn waar in men zingt en danſt zonder een gaſtmaal te houden.

Maar daar is een ſoort, daar men dat voor al niet nalaten mag, en om deze reden noemt men die zelfs *maaltyden om te zingen.* Deze zyn de meeſte in gebruik, de plechtigſte en de prachtigſte.

Vader Brebeuf verhaalt, dat hy by de Huronnen drie van deze feeſten gezien had, waar op 'er in de ketels dertig harten waren, op het ander twintig Harten en vier Beren, en op het derde 50 viſſchen, die zo groot waren als onze grootſte ſnoeken, en hondert en twintig andere zo groot als onze zalmen.

Zie hier ten naaſten by de order die 'er in deze plechtigheden gehouden word.

Op den dag van het feeſt maakt men al vroeg het gaſtmaal in een van de Raadshutten klaar. Terwyl men de ketels op het vuur zet, rekent men na mate van het vleeſch dat men heeft, hoe veel perſonen daar op moeten verzocht worden; De rekening geſchied met graantjes Indiaanſch koorn of met kleine rysjes, dat hun manier van cyfferen is. Vervolgens zend men deze rysjes of deze graantjes in de verſcheyde Hutten rond, of men werpt ze op de vloer, zeggende, *gy word verzocht.* De Inwoonders van deze Hutten ſchikken na het gaſtmaal een getal perſonen af, zo veel als zy rysjes gekregen hebben.

Ondertuſſchen loopt een uitroeper het dorp verſcheyde malen door, om te verwittigen dat de ketel in zodanig een Hut opgehangen is, en om het uur aan te wyzen wanneer zy komen moeten. Even voor dat de gaſten ſtaan te komen hangt men de ketels af, en men zet ze tuſſchen de vuren in, die men een weinig uitdooft, op dat men 'er geen hinder van hebbe.

De partikulieren en de Hoofden zelfs komen aan, brengende ieder zyn keteltje mêe. Het ſchynt niet dat 'er enig onderſcheyd van rang onder hen is, als dat de oudſte op de voorſte matten gaan zitten.

Evenwel verhaalt Vader Brebeuf, dat hy by de Huronnen een geſchil over de voorzitting had zien ontſtaan, in een zeer netelig geval, maar dat het haaſt door de voorzichtigheid van een van de Ouden bygelegt wierd, die daar met veel verſtand en grootmoedigheid in ſprak. De Irokoiſche vrouwen wonen dat ik weet dit ſlag van gaſtmalen niet by, en worden 'er niet toe verzocht.

Niet als die van de Hut worden 'er toegelaten, en deze ſchikken zich zeer op. Verſcheyde evenwel komen 'er om haar nieuwsgierigheid te voldoen, zy plaatzen zich gemeenlyk aan een hoek van de Hut: de kinderen en jongelingen, die noch niet in het ligchaam der Krygslieden ingelyft zyn, klimmen op de ſtelladien, die 'er opgerecht zyn, of wel op de Hut zelfs, om door het gat, waar door de rook trekt, te kyken. De andere die niet binnen kunnen komen of plaats nemen, breken de ſchorſſen door, die de Hut voor muur verſtrekken, om te mogen toekyken. De wanorder die zy hier ontrent oeffenen ſtaat hun vry, en niemand mag 'er over klagen.

Onderwyl dat het gezelſchap vergadert, zingt die gene die het gaſt-

gaſtmaal aanrecht, of die geen in wiens naam het aangerecht word alleen, gelyk die gene die by de Ouden den oorſprong en den Lof van den God zong. Dit is als om het gezelſchap van zaken te onderhouden, die op het voorwerp dat hen heeft doen nodigen ſlaan.

De meeſte van deze Gezangen behelzen de fabels van den ouden tyd, de heldedaden van de Natie, en zy zyn in een ſtyl die zo oud is, dat zy dikwils zaken zeggen die zy niet verſtaan noch begrypen.

Deze zanger heeft dikwils een noodhulp die hem vervangt wanneer hy moede is, want zy zingen uit al hun macht. Deze muzyk duurt evenwel maar ontrent een half uur, en houd op als alle de gaſten gekomen zyn.

De zanger heeft dikwils een noodhulp.

Dan opent de Redenaar de zitting, vragende als om de ſleur of al de genodigde daar zyn. Vervolgens noemt hy den Gaſtheer, hy openbaart de oorzaak waarom het feeſt aangerecht is, en telt omſtandiglyk, al wat 'er in de ketel is, op. Op ider zaak die hy noemt antwoord het gantſche gezelſchap *ho*! *ho*!, dat hun toejuiching is: een oud gebruik, waar uit dat van het gemenebeſt van Lykurgus ſchynt geſproten te zyn, waar in men een diergelyke uitroeping deed en van den naam van den Gaſtheer, en van de gerechten van het gaſtmaal, op dat, zegt Atheneus, dit hem een voorwerp van lof voor zyn onvermoeide vlyt in het jagen en arbeyden ſtrekke; en op dat de gantſche wereld hem voor de liefde jegens zyn Vaderland en het prachtige onthaal van zyn medeburgers mocht bedanken.

Athen. lib. 4 *p.* 141.

Na deze eerſte verklaring geeft de Spreker reden van alles daar het Gemeen van moet onderrecht zyn; want deze zangfeeſten voor alle gewichtige bedryven geſchiedende, die het dorp of de Natie raken, is dit eigentlyk de tyd om zaken van Staat van wat natuur die ook zyn mogen, te verhandelen, gelyk om een naam weer op te beuren, afgezanten gehoor te geven, hun ſnoeren te beantwoorden, den oorlog te verklaren, enz.

Zo dra men opgehouden heeft met ſpreken valt men zomtyds aan 't eten, voor dat men zingt, om meer moed te hebben, zomtyds zingt men voor 't eten, en zo het gaſtmaal den gantſchen dag moet duren, ledigt men een deel van de ketel 's morgens, 't andere word voor 's avonds beſpaart, en tuſſchen beyden zingt en danſt men.

De Gaſtheer raakt 'er niet aan, hy bemoeit zich alleen om te laten voordienen, of dient zelfs voor, noemende overluid de brokken die hy voor ieder geſchikt heeft en hem aanbied. De lekkerſte beetjes worden eershalven aan dien genen gegeven, daar men de meeſte achting voor heeft, op de zelfde wyze als Agamemnon Ajax een uitgelezen ſtuk van een oſſe-lende liet voordienen, om hem eer aan te doen en de dapperheid te belonen, die hy met tegen Hektor te ſtryden, had blyken laten. Alles opgediſt zynde, is 'er geen een die zyn beſt niet doet om te eten.

Homer. Iliad. lib. 7 *v.* 321.

Na de maaltyd geeindigt is, begint de Gaſtheer den Athonront of den Pyrriſchen Dans, die den mannen alleen eigen is. Zy loſſen

Athonront of Pyrri-

 elkan-

ſche dans.

elkander in deze oeffening af, beginnende van de voornaamſten af, en dalen by trappen af tot de jongſten toe. Zy hebben deze beleeftheid en oplettentheid voor elkander, dat ieder aan zyn meerder de voorrang geeft. Hier toe gebruiken ze geen ſtrykades en komplimenten gelyk de Franſchen doen, maar zy houden zich ſtil, zonder iets te doen, zo dat men genoodzaakt is 'er zommigen te noemen en de zelve te vermanen om de baan warm te houden als een ander gedaan heeft.

Hoe die in zyn werk gaat.

De oude luiden en die van den eerſten rang doen dikwils anders niet als van hun plaats opſtaan, en vergenoegen zich met onder 't zingen enige buigingen van 't hooft, ſchouders, en knien te maken, om hun zang te onderſteunen. Andere, die wat minder achtbaarheid hebben, maken eenige paſſen, en wandelen door de Hut rontom de vuren. Ieder heeft zyn byzonder liedje, dat is te zeggen een zangwyze, daar hy weinig woorden op paſt, die hy zo dikwils herhaalt als hy wil; ik heb zelfs opgemerkt dat zy eenige lettergrepen der woorden afbyten, als of het verzen, of woorden op de maat waren, maar zonder rym. De gene die danſen wil begint met van zyn mat op te ſtaan, en hy word met een algemene toejuigching beantwoord. Na mate dat hy voorby een vuur gaat, antwoorden deze die aan weerkanten op de matten zitten, op de kadans met een beweging van 't hooft, en gedurige *hé*, *hé*, uit hun kelen en borſt te halen, die zy op zekere plaatzen verdubbelen, daar de maat het vereiſcht, en dat zo net op de maat dat zy zich nooit vergiſſen, en zy hebben zo een fyn gehoor, dat de Franſchen, die 't meeſt op hun gewoontens afgerecht zyn, daar lang niet by hebben kunnen komen. Als hy tot een twede vuur gaat, ſcheppen die van het eerſte adem, die by de verder afgelegene vuren zitten ruſten ook, maar de kadans word altyd door die gene, voor wie hy ſtil ſtaat, opgehouden. Het lied eindigt door een *hé* of een *echoüé* van het gantſche koor, 't welk als een twede galm van toejuiching is.

De jonge maats hebben levendiger gezangen en ſterker bewegingen, 't welk beter met hun jaren over een koomt. Als de Dans recht aan de gang is, danſen er twee of drie gelyk, ieder aan zyn vuur, en deze mengeling maakt geen verwarring.

Nademaal dit krygs- of godsdienſtige Danſſen zyn, zouden zy rechtswegen de Lier en wapens in de hand moeten hebben, gelyk de Saters hun Wynrank-ſpieſſen en hun Ratels hadden. Maar dit geſchied niet als in zekere gelegenheden; 't is ook niet eens noodzakelyk, want de Ouden danſten hun Pyrriſchen Dans of gewapent of ongewapent. Ik heb niet als de ſlaven de Athonront zien zingen, met de Lier in de hand, wanneer zy in het dorp aankomen, en dat men ze tot zyn vermaak doet danſen, voor dat men over hun nootlot het vonnis gevelt heeft.

Onder deze Danſen zyn 'er zommige niet als een eenvoudige en deftige wyze van den vyand te gemoet te trekken, en het gevaar trotzelyk en blymoedig te braveren.

Pantomimen of Boot-

Een twede ſoort, maar altyd in den zelfden aart, is die der Bootzemakers, dewelke beſtaat in een daad op de wyze zo als die voor-

18.

voorgevallen is, of zodanig als zy die zich verbeelden; te vertonen. zemakers.

Verscheyde luiden, die onder de Irokoizen geleeft hebben, hebben my verzekert, dat dikwils na dat een Veldheer op zyn te rugkomst al wat 'er in zyn tocht of in de stryden die hy gelevert heeft, of tegen de vyanden uitgestaan voorgevallen is, verhaalt heeft, zonder enige omstandigheid te vergeten, al die gene die dit verhaal bywonen eensklaps opryzen om te dansen, en deze bedryven met veel levendigheid verbeelden, als of zy 'er by waren geweest, zonder zich evenwel daar toe bereid te hebben of met elkander afgesproken te zyn. De Franschen zyn dikwils getuigen geweest van de verwonderlyke bequaamheid die deze Natien hebben, om door een zonderlinge levendigheid, en een onbegryplyke menigte gebaarden al wat zy willen uit te drukken; zo dat men zich verbeeld de daden zelfs te zien voorvallen, zo natuurlyk en krachtig zyn zy in hun vertoning. Zy hebben Redenaars die in deze kunst uitmunten.

De Kretenzer Dansen waren te Rome ten tyden van de Keizers noch in achting. Die der Pantomimen of Bootzemakers waren zeer beroemt. De gebaren daar van waren zo krachtig, en verbeeldden zo levendig de zeden, hertstochten, en bedryven der menschen, dat de Schryvers de zelve om deze reden by de Schilder- en Dichtkunst vergelyken. Men kan oordelen hoe kunstig deze Bootzemakers waren, uit de vremde gedachten van een Prins van Pontus, die afscheyd van een Roomsch Keyzer nemende, hem, boven al deze geschenken die dezelve hem aanbood, om een van deze Pantomimen verzocht, wiens gebaar hem zo aangestaan had, dat hy meede zonder 't behulp van eenig anderen tolk zich van de woeste Natien, die onder zyn gebied hoorden, en wier taal hy niet verstond, te kunnen doen verstaan. De Asiaters en boven al de slaven die men uit Pontus en Kappadocien haalde, slaagden het best in deze oeffening, en wonnen het van alle andere volkeren. Onze Balletten zyn noch een overblyfzel van die vertonings-dansen, die de oorsprong zyn van de Toneelstukken.

Zy waren by de Ouden ook zeer beroemt.

Lucian. de Saltn.

In hun Liederen pryzen ze niet alleen hun Goden en Helden, maar zy pryzen zich zelven ook, sparende voor zich geen loftuitingen, en dezelve ook aan die van de bystanders mildelyk uitdelende, die zy menen dat dezelve verdienen.

De gene die dus geprezen word, antwoord met een schreeuw van bedanking, zo dra hy zich hoort noemen.

Noch liever scheren zy de gek met elkander, en zy slagen 'er wonderlyk wel in. De gene die danst neemt dan den genen, daar hy 't opgemunt heeft, by de hand, en zet hem in 't midden van de Vergadering, zonder dat hy weerstand bied. Ondertusschen gaat de Danser voort met zingen, en geeft hem in 't zingen, of in de reden van tyd tot tyd eenige schimpschoten, 't welk de arme bloed aanhoort zonder een woord te spreken. Dit is een recht oeffenschool om spitsvinnige redenen, vermaaklyke kluchten en stekelachtige quinkslagen te leren, die zomtyds wel gezouten zyn. Op ieder quinkslag ontstaat een schaterig gelag op de galdery,

 waar

waar door deze klucht noch meer gaande gemaakt word, en de patient dikwils gedwongen om weg te duiken, zyn hooft in de deken bewindende.

Hier mêe is hy niet vry, de gene die hem kapittelt, doet, na hem wel voor 't lapje gehouden te hebben, hem de uiterste schande aan, begietende zyn hooft met asch, die hy van de vrouwen de welke aan 't end van de Hut zyn, bedelt. 't Is ongehoort dat zich iemand over de stekelige woorden en over alles wat men om hem te honen doen of zeggen mag verstoort; in tegendeel, het is een zeer vermakelyke oeffening, waar in ieder zyn beurt heeft, en waar in de lyder rykelyk tot zyn verhaal komt, ten kosten van den genen die hem ten toon gestelt heeft. Men heeft my verzekert dat het dikwils gebeurt dat jongeluiden by elkander zynde zelfs buiten den tyd van deze openbare en plechtige vergaderingen, ieder zyn man neemt, en dan zich in twe reyen scharende zeggen zy elkander ongezouten de waarheid, 't welk om te barsten is van lagchen, tot dat een van de twee tegenpartyen de vlag strykt, en niets meer weet te zeggen, als dat hy zyn bekomst heeft, en dat hy zich verwonnen vind.

Zonder twyffel komt het van deze gewoonte, die eertyds de Saters en de Korybanten hadden, en hedendaags onze Wilden hebben, van daan, dat men aan alle stekelachtige redenen den naam van Satyren gegeven heeft. Hier van daan heeft de Satyrische dans, na den naam van een der oude Kureten *Sicinnis* geheten, ook zyn oorsprong gekregen. Atheneus schynt ons ook dezen dans van onze Wilden, waar in men asch strooit, in een anderen af te schilderen, waarvan hy spreekt, daar in men meel strooide, en die hy onder de vermaaklyke en belagchelyke danssen telt. Een Wilde man willende een aanzienlyk Fransch Officier, die na zyn gevoelen (want het is een man die hart heeft) in enig toeval het slecht had leggen laten, een affront aandoen, maar van de andere kant eerbied voor zyn rang betuigen willende, nam meel in plaats van asch, en wierp hem dat op 't hooft.

Athen. lib. 14. p. 630.

Lykurgus, wel in de Kretenzer danssen ervaren, had onder zyn burgers een Wet van dezen Satyrischen dans gemaakt, bevelende uitdrukkelyk dat de jeugt zich daar in zou oeffenen, en dat de kinderen dien zelfs zouden bywonen, om aartig te leren gekscheren, zonder iemand te honen, en het gekscheren zonder oplopentheit en hevigheid te leren verdragen.

Plutarch in Lycurgo.

Onder deze danssen van de Athonront kan men verscheyde soorten tellen, die de een van den ander onderscheyden zyn, eer door de oorzaak en de bewegreden; die zommige deftiger, ander weer levendiger of kortswyliger maakt, als door de passen die 'er in komen. Ondertusschen valt het een vremdeling moejelyk die te onderscheyden, gelyk het hun ook moejelyk zou vallen onze verscheyde menuetten uit den ander te kennen, of de menuetten van de andere soorten van danssen te onderscheyden, daar de Europeanen zelfs, die geen danssen geleert hebben, voor staan te kyken. Ik zal evenwel een omstandigheid van een dezer danssen stilzwygent voorby gaan, om dat wy onder ons iets diergelyks hebben, dat

men

men als een gevolg van dit gebruik kan aanzien; dat is, dat die gene die danst, na dat hy gedaan heeft, aan hem dien hy na hem tot dansen nodigt, den ruiker gaat aanbieden, dat is te zeggen dat hy hem een geschenk gaat doen, om hem te verplichten om zyn nodiging te beantwoorden; 't geen dus van den een tot den ander voortgaat, ieder na zyn believen een geschenk aan den genen dien hy nodigt doende.

By de Zangfeesten deelt men dikwils Tabak en andere zaken aan de genodigden om, en zy eindigen ook dikwils met het uitdelen van de sagamité, dat het ware *jus nigrum* der Ouden is. 't Staat een ieder vry die in de gastzaal te eten, of met zich na huis te nemen.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Andere soort van dans *Té Jennonniakoua* genaamt.

ZY hebben een andere soort van Dans, die onze Irokoizen *Té Jennoniakoua* noemen. Zy dansen dien in ryen, zo wel vrouwen als mannen. Nademaal hy veel van de voorgaande verscheelt, oeffent men dien in de Zangfeesten niet. De Jonglers ordonneren dien dikwils, als een Godsdienstige oeffening tot genezing der zieken, en hy hoort onder de Wigchelary. 't Is ook een enkele oeffening van vermaak, die in de feesten en plechtigheden van 't dorp gepleegt word. Zie hier ten naasten by de order daar van. Men laat tydelyk in al de hutten deze plechtigheid aanzeggen, en ieder hut vaardigt zommige personen, 't zy mannen 't zy vrouwen af, die zich met al haar cieraden opsmukken, om daar in haar rol te spelen. Alle begeven zy zich op een gezetten tyd, waar van men door een Omroeper verwittigt word, of na een Raadshut, of na een plaats die hier toe bereyd is.

Deze is met speeltuigen en zingen verzelt.

Midden op de plaats of in de hut recht men een klein stellaadje op, of men zet 'er een kleine bank voor de zangers, die den dans bezielen moeten. De eene heeft de Tympanum of Trommel, de andere de Rhombus of Lier in de hand.

Onderwyl dat deze zingen en hun zang met het geluid dezer instrumenten verzellen, 't geen ook door de toekykers, die met kleine stokjes op ketels, of schorssen die zy voor zich hebben, slaan, versterkt word. De danssers maken een soort van een ronden dans, maar zonder elkander by de hand te houden, gelyk in Europa het gebruik is. Ieder maakt verscheide figuren met handen en voeten na zyn welgevallen, en schoon alle de bewegingen te enemaal verscheyde zyn, na de invallen die zy krygen, raakt niemand uit de maat.

De gene die de meeste posturen weten te maken, worden gerekent beter te dansen als de andere. De dans bestaat uit verscheyde herhalingen, ieder herhaling duurt tot dat ze hygen van moeheid, en na een ogenblik gerust te hebben, beginnen zy een andere. Niets kan 'er in levendigheid by deze bewegingen halen. In een ogenblik zyn zy gants bezweet, men zou zeggen als men ze zag dat het een deel dolle en razende menschen zyn. 't Geen hen noch meer moet vermoejen is, dat zy zo wel met de stem als met

de gebaren de ſtem der zangers en de ſpeeltuigen volgen, door de gedurige *hé*, *hé*, maar niet wel zo ſterk als die van de Athonront; tot aan het einde van ieder dans, die altyd door een algemeen en luider *Oueh* beſloten word, dat na 't ſchynt als een ſoort van toejuigching is, dat de dans wel is uitgevallen.

Schoon ik in dit artykel van de Regering eigentlyk niet als van de Irokoiſche en Huronſche Natien, die ik wydlopig genoeg beſchreven heb, geſproken heb, kan ik al evenwel zeggen dat ik ter zelfder tyd ontrent het hooftzakelyke en het voornaamſte al de andere Wilde Natien van Amerika afgeſchildert heb. Want ſchoon 'er een groot onderſcheyd tuſſchen een eenhofdige en weinighofdige monarchale en oligarchale regering ſchynt te zyn, is het evenwel overal dezelfde aart van beſtiering, dezelfde wyze om de ſtaatzaken te verhandelen, het zelfde gebruik ontrent de geheime en plechtige Vergaderingen, het zelfde karakter in hun gaſtmalen, in hun dansſen en in hun tydverdryven.

De Hoofden die het volſtrektſte gezag hebben zien zich als Vaders van hun Volkeren aan, 't zyn in der daad niet anders als talryke huisgezinnen, in verſcheyde gehuchten verſtrooit, die zich weer onder een Lichaam van een Natie verenigen. Wat gezag deze hoofden ook hebben is 'er evenwel een Raad, uit oude luiden beſtaande, die zonder ophouden over alle zaken, die het gemeen welzyn aangaan, raadſlagen; en ſchoon deze Raad miſſchien overal zo veel ontrent de ſtaatzaken niet te zeggen heeft, als by de Irokoizen, heeft hy evenwel overal een groot gezag, beſtaande altyd uit alle de Gryzaarts en de voornaamſte hoofden, die men met reden veronderſtelt dat meer licht en meer ervarentheid hebben, en een oprechter en onzydiger genegentheid om het gemene welzyn te behartigen. Ieder Natie niet zeer talryk zynde, word de eendracht door deze Godsdienſt en ſtaatkundige Vergaderingen onderhouden, waar in zy alle te zamen etende, en om zo te ſpreken in 't gemeen levende, daarenboven hun zingen en danſſen de vreugde van deze gaſtmalen, die voor hen ware feeſten zyn, bezielende, ſpannen zy met vermaak tot het oogmerk te zamen, dat de Wetgevers zich voorgeſtelt hebben, 't welk is de harten van hun volkeren te binden, en ze zelfs aantezetten om de knopen, die hen aan elkander houden, en die de zamenleving zoeter en aangenamer maken, te vaſter te ſtrikken.

De Natien van Zuider Amerika met dezelfde gronden van regering in verſcheyde Korbetten onder verſcheyde Vaderen des huisgezins, die onder een algemeen Hooft verenigt zyn, verdeelt zynde, komen noch meer met de Lacedemoniers en Kretenzers in hun woningen, in hun plechtige feeſten en hun danſſen over een.

Hun Korbetten zyn grote zalen die ons, 't geen de inwoners van Sparte en van Krete 'Ανδρεῖα en 'Αγέλαι noemden, verbeelden. Alle de mannen wonen daar te zamen, van de Vrouwen en kinderen afgezondert, die hutten apart hebben. De Vader des huisgezins, na den ΠΑΙΔΟΝΟΜΟΣ, door Lykurgus ingeſtelt, gelykende, doet daar alle morgen een aanſprak aan de jeugt, en houd een wakent oog over haar en over alle de oeffeningen van deze jongelingen,

wier

wier levenswyze alzo ſtreng als die der Spartiaten is.

De verſcheyde Karbetten vergaderen over zaken van enig gewicht, en deze zaken worden nooit zonder een gaſtmaal verhandelt, 't welk uit de redenen warom het aangerecht word na allen ſchyn oorſpronkelyk een offerande geweeſt is. Want de gewone beweegredenen dezer gaſtmalen zyn, de geboorte van een kind; de verſcheyde inwyingen, waar van wy geſproken hebben; voor de boete die een man na het in de kraam komen van zyn vrouw doet: Voor een kind dat men het hair afſnyd, en waar aan men een naam geeft: Voor de meisjes en jongetjes die tot huwbare jaren komen, om een jongeling in de order der krygslieden te ſtellen: een krygsman in den rang der Kapteynen: om een algemeen veldheer aanteſtellen: om een Prieſter te maken: om een nieuwe pyrook in zee te laten lopen: om nieuwe akkers te beginnen: voor het zaajen en inzamelen der vruchten: om den tyd van een Viſchery te bepalen: om over een krygſtocht te raadſlagen: om een ſlaaf plechtiglyk te doen ſterven: voor de huwelyken: voor de genezing van een ziekte: om met hun Prieſters raad te plegen en de geeſten te bezweren: om de doden te bewenen, enz.

By eenkomſt der Karbetten op gaſtmalen

Deze feeſten zouden wel Ἀνδρεῖα genoemt mogen worden; want de Vrouwen hebben 'er het beſtier van, zonder dat zy ooit in de Karbet met de mannen daar van eten, geen andere zorg hebbende als die van hen wel te dienen en op te paſſen, onderwyl dat de gaſtheer uit eerbied het eten niet durvende aanraken, aan den ingang van de Karbet met een *Bouton* of knods in de hand ſchildwacht houd, als of deze feeſtdag voor hem een vaſtendag was. Het feeſt word altyd met danſſen geviert, en deze zwemen te enemaal na de Kretenzer danſſen: zy worden op het geluid der *Maraka* gehouden, en worden door *hé*, *hé*, gelyk het Evoé geſchreeuw der Bacchanten, bezielt.

Deze danſſen zyn van verſcheide ſoorten, na dat het voorwerp is dat hen doet vergaderen. De Heer Leri heeft enige zangwyzen der Braziliaanſche danſſen op noten gezet, ſy ſchynen van de Irokoiſche danſſen niet te verſchillen. Hy beſchryft 'er ons ook een, die een dans van Godsdienſt was, en een navolging der Menaden ſchynt te zyn, wanneer zy haar *Evohé* riepen. Hy ſchildert daar met levendige verwen deze Barbaarſche vrouwen af, haar *hé*, *hé*, op een ſchriklyke wyze uitbrullende, ſchuimbekkende en makende zulke hevige bewegingen, dat zommige ter aarde vielen als of zy de vallende ziekte kregen, zo dat hy in 't eerſt vaſtſtelde dat zy volkomen met den Duivel bezeten waren; de mannen danſten van hun kant op dezelfde wyze, en de kinderen van 's gelyken. 't Was een afgryslyk muzyk, maar het wierd evenwel kort daar na een weinig beter, en de vrees die dit ſchouſpel, 't welk hem nieuw voorquam, hem veroorzaakt had, verdwenen zynde, ſchepte hy 'er naderhand zo een groot vermaak in, dat hy verrukt van zinnen was; en hy voegt 'er by, dat telkens als hy 'er om denkt, hy noch deze zoete welluidentheid meent te horen, die een zo ſchielyke uitwerking op hem veroorzaakte, dat hy 'er altyd nieuw vermaak in ſchepte.

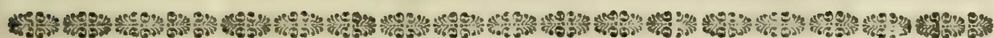
Hiſt. du Braſil chap. 16.

Ik

Ik heb zo een gevoelig vermaak als de Heer Leri in de feesten onzer Wilden niet gevonden, en ik kan qualyk geloven dat die der Brazilianen op ieder een dezelfde indruk als op hem zouden maken. Het muzyk en de dans der Amerikanen hebben iets woester over zich, dat ons aanstonds tegen de borst stuit, en daar men zelfs zich qualyk een denkbeeld van vormen kan, zonder 'er het gezicht van gehad te hebben. Men gewent 'er zich evenwel allengsjes aan, en in 't vervolg is men 'er garen by. Zy zyn gruwelyk op dit slag van feesten verzot, doende dezelve gantsche dagen of nachten duren, en hun *hé*, *hé*, maken zo veel geraas dat 'er 't gantsche dorp van dreunt. Ik heb nooit in de hevigheid van deze dolle dansen enige aangenaamheid of geestigheid kunnen vinden, maar de inboorlingen weten die daar in te ontdekken, en hun jonge luiden worden 'er zo verzot op als men by ons op de Toneelspelen doet.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

VIERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Huwelyken en de Opvoeding.

Oor een gevolg van de algemene dwaling waar in de Ouden in de laatste tyden van het Heydendom waren, zich inbeeldende dat in ieder land de eerste inboorlingen daar als Paddestoelen uit den grond voortgekomen waren, hebben de Schryvers, vaststellende dat deze woeste menschen noch na de slechtheid en de onvolmaaktheid van hun oorsprong aardende, zich nergens in van de beesten afzonderden, in der daad geloofd, dat het lang geduurt had eer de geest dezer menschen ontwonden wierd, en zy tot deze leerzaamheid bequaam gemaakt die de Wetten en de burgerlyke zamenwoning vereisschen. Atheneus deze gronden zo wel als de anderen ingezogen hebbende, heeft geschreven, dat de menschen in de eerste tyden geen plechtigheid ontrent het huwlyk hadden, in 't hondert als de beesten paarden, tot de tyden van Cekrops toe, die daar Wetten over maakte, verplichtende zyne Onderdanen om een Vrouw te nemen en zich met een te vergenoegen.

Vremde gevoelen der Ouden dat de eerste ingeboorne als champignons uit de aarde voortgekomen waren.

Athen. lib. 17. p. 555.

De eene Schryver besmet den ander, en de waarheden van den Christelyken Godsdienst verlichten altyd een geleert man niet genoeg, om zich van de denkbeelden, die hy in de Heydensche Schryvers opgevat heeft, te ontslaan. Alexander Sardi heeft zyn Werk van de Zeden der Natien ook begonnen, met deze Stelling als een volstandige waarheid ter neer te slaan, zeggende, dat het

Deze stelling van zommige schryvers als een vol-

standige waarheid te boek geslagen.

zeker was dat de menschen geen Wetten ontrent het huwelyk hadden, dat zy deszelfs plichten en verbintenissen niet kenden tot de tyden van Jupiter en Juno, of wel van Cekrops, Koning van Athenen toe, dien hy 'er na Atheneus de instelling van toeschryft, en die volgens zyn gevoelen de eerste waren, die de menschen uit deze woestheid, waar in zy, geen anderen regel als hun sporelozen drift volgende leefden, trokken.

Het vooroordeel van deze Schryvers is een uitwerking van de geringe kennis, die zy van de eerste tyden gehad hebben, waar van zy de duisterheid niet hebben kunnen ontwinden. In tegendeel komt het my klaar voor, dat het huwelyk altyd door alle volkeren als een heilige en plechtige zaak is aangezien geweest, wiens rechten de woeste menschen zelfs in eerbied gehouden hebben. In der daad, schoon 'er tegenwoordig een grote menigte van Natien is, die al haar woestheid behouden hebben, en die ons voorkomen zonder Wetten, zonder Godsdienst en zonder burgerlyke Regering te leven, kennen wy 'er evenwel geen, die in de verbintenissen, die zy aangaan, niet enige plechtigheden oeffenen, en die niet yverig de huwelyks-trou voorstaan.

Wy hebben in het Hoofdstuk van den Godsdienst den maagdelyken staat in de oudste tyden achting toe zien dragen, in perzonen geheiligt, die afzonderlyker aan den dienst der Goden toegewyd waren, en onder de Barbaren na een langer reeks van eeuwen tot de komst der Europeers in America in eere gehouden. Deze deugt kon zich niet op alle personen voor den gantschen tyd van haar leven uitstrekken, om dat het menschelyk geslacht moest voortgeplant worden; maar in deze noodzakelykheid droeg men de huwelyks-kuisheid eerbied toe, en het huwelyk, schandelyk in zyn gebruik, had Wetten van welvoegelykheid, eerbaarheid, schaamte, en zedigheid, die de natuur ingeeft, die de reden ondersteunt, en die zy in 't midden van hun woestheid behouden hebben.

Ik beken dat by enige Volkeren de verdorventheid en de onbeschaaftheid der Zeden ontrent dit stuk, op verscheyde tyden en plaatzen misbruiken hebben ingevoert. Maar dit is niet algemeen geweest, de meeste Natien zyn stantvastig genoeg gebleven, en by sommige hebben de byzondere Wetgevers, om een indruk op het gemoed der menschen te maken, en hun sporeloosheid te beteugelen, by de eerste eenvoudigheid, waar meê het huwelyk aangegaan wierd; nieuwe Wetten en nieuwe plechtigheden gevoegt, die schoon zy van de keur der menschen afhingen, evenwel niet nalieten een duidelyke betekenis te hebben, en die het huwelyk plechtiger makende, het zelve ook eerwaardiger maakten.

Zo men door Cekrops dezen eersten Koning der Athenienzers verstaat, wiens leeftyd men enige eeuwen na den algemenen Zondvloed, maar voor dien van Deukalion bepaalt heeft, kon deze byzondere Wetgever diergelyke Wetten voor zyn onderdanen gemaakt hebben, maar Alexander Sardi kon bewyzen, dat de Instelling van het Huwelyk voor zyn tyd geschied was, en, gelyk hy doet, tot de Goden opklimmende, kon hy een anderen Insteller

van

van de Heiligheid van 't Huwelyk als Jupiter verkiezen, of wel er ons een ander denkbeelt van geven dan de Dichters gedaan hebben, die er den grootsten Overspeelder en den grootsten Lichtmis van al de Goden van gemaakt hebben, schoon hy ingetogender als al de anderen zyn moest, die hy met een voorbeeldig leven, als hun Koning en Vader zynde, moest voorgaan.

Evenwel geloof ik dat men in der daad Jupiter en Cekrops als Instellers van het Huwelyk en deszelfs heiligheid moet aanzien, mits dat men door Jupiter versta 't geen er de Heydenen zelfs dikwils door verstaan hebben, dat is te zeggen God en het Opperste Wezen, vinder van den Godsdienst, met deze godloze Koningen, die zich den naam van God zelfs hebbende aangematigt, hun leven door hun misdaden bezoedelt hebben, en aanleiding tot verdichtzels gegeven hebben, die de Godheid onteert hebben; en mits dat men door Cekrops Adam onzen eersten Vader versta, die den Godsdienst na Gods bevelen schikkende, voor zyn kinderen Wetten ontrent het Huwelyk zo wel als ontrent al het andere, dat tot Godsdienst behoort, gemaakt heeft? 't Geen ik zeg is gegrond. Want zo men den leeftyd van Cekrops na den algemenen Zondvloed gestelt heeft, dit is een uitwerking van de onkunde, waar in men ontrent de eerste tyden was; dat komt om dat de Athenienzers zelfs botte menschen zonder schrift zynde, geen Jaarboeken of Tydboeken gehad hebben, en dat zeer weinig uit een Overlevering behouden hebbende, die om zo te spreken in verscheyde onwetende eeuwen begraven lag, zy de ver afgelegene tyden van dien, waar in zy enige zaken die hen betroffen aan de nakomelingschap hebben beginnen over te laten, dichter by hebben doen komen.

God de Insteller van het huwelyk.

Als men zegt dat Cekrops het huwelyk ingestelt heeft, moet men daar Adam door verstaan.

Het zelfde zou hedendaags al de woeste Volkeren, die 'er zyn, overkomen, zo zy wilden, of in 't vervolg iets van hun historie konden te boek slaan.

Zy hebben alle een fabelachtige overlevering van hun oorsprong, waar in men de geschiedenis der eerste tyden vermomt ziet, en zy zouden ze onfeilbaar nader aan de tyden, waar in zy zouden schryven, stellen, by gebrek van niets van de geschiedenissen, die in een lange aaneenschakeling van eewen, die voor hen in een eeuwige vergetelheid leggen, voorgevallen zyn, te kunnen zeggen.

Ieder natie heeft haar fabelachtige overlevering.

Ik heb reeds in het artykel van den Godsdienst aangemerkt dat onze eerste Vaderen onder het Zinnebeeld van een Slang verbeelt waren, en dat zommige Volkeren hun oorsprong op menschen die uit het slyk der aarde voortgekomen waren, uit een wangedrogtelyke zamenstelling van een mensch en slang bestaande, te huis brachten. De Athenienzers zeyden het zelfde van Cekrops. 't Is waar dat Diodorus van Sicilien zegt *, dat de Athenienzers de reden van deze wonderlyke zamenstelling niet wisten. Hy zelfs en ver-

Onze eerste Vaderen onder het zinnebeeld van een slang verbeelt.

* Daar ontbreekt iets in de aangehaalde plaats van Diodorus van Sicilien, 1. Boek, 17. Bladz. De naam zelfs van Cekrops staat 'er niet, maar men ziet wel dat hy van hem spreekt.

verſcheyde anderen hebben er gezocht uitleggingen van te geven: maar ik ben verzekert dat menze nergens anders moet zoeken, als in de beeldſprakige Godgeleertheid der Ouden, waar in deze verborgene Zinnebeelden ter zelfder tyd de kennis van onze eerſte Voorouders en die van hun misdaad overreikten. Ops was een van de namen van de moeder der Goden, of van Eva; die van Cekrops komt er dicht genoeg by, om te zeggen dat het haar mans naam was. Zou het woord Ops ook niet wel by intrekking van *Ophis* komen, dat een Slang zeggen wil, een Zinnebeeld van Oſiris en Iſis, die ik geloof dat Adam en Eva geweeſt zyn.

Ops, de naam van de moeder der Goden. Dit was Eva.

Hoe het ook zy, het huwlyk heeft al te veel verband met den Godsdienſt, dat onze eerſte Voorouders, die den Dienſt ingeſtelt hebben, niets ontrent dit artykel zouden bepaalt hebben, en dat hun kinderen, hunne gronden ingezogen hebbende, in een beeſtlyken ſtaat zouden vervallen zyn, tot zo ver dat zy er volkomen het denkbeelt van zouden vergeten hebben. Zo men de moeite wil nemen om de gewyde en ongewyde Hiſtorie te doorſnuffelen, zal men er bewyzen genoeg in vinden om de inzetting en de heiligheid van het Huwelyk tot den oorſprong van den Godsdienſt zelfs te huis te brengen.

De verplichting van maar eene Vrouw te hebben ſchynt van deze eerſte beginſſelen afgeleyd te moeten worden, en onſchendbaar tot den Zondvloed toe van Adam en zyne kinderen onderhouden te zyn, uitgezondert Lamech, die een vervloekt man zynde het eerſte de heiligheid van het Huwelyk dorſt ſchenden, met twee Vrouwen te nemen, en die door de Heilige Vaders voor een overſpeelder aangezien word †, om dat hy zo een verderflyk voorbeeld in een zaak gegeven heeft, die zodanig tegen de order en tegen het gebruik was, dat men voor den Zondvloed niemand als hem vind, die zo van 't ſpoor afgedwaalt is. Inderdaad de Fabel der Goden, die men tot deze eerſte tyden kan doen opklimmen, vertoont ons nergens meer als een Vrouw, die dezen naam voert. Jupiter had niemand als Juno voor zyn wettige Vrouw. In Egypte zelfs, daar het huwlyk in vervolg van tyd meer verbaſtert wierd, had Oſiris geen als Iſis. De Fabel en de Hiſtorien zyn vol van de woede dezer verachte Vrouwen, wanneer haar mannen zich aan ongeoorloofde minnaryen overgaven. Onder hoe vele ſchandige vermommingen verbeelt ons de Heidenſche Godgeleertheid Jupiter niet, wanneer hy zyne ſnoeperyen voor Juno wil verbergen? Ten tyden van den Zondvloed en in de Ark hadden Noach en zyne drie kinderen ieder maar eene Vrouw; ook heeft Jezus Chriſtus, wanneer hy de huwlyks-wet herſtelt heeft, niets by het geen er in het Boek der Schepping aangetekent ſtaat gevoegt.

In de

Daar en boven kan men ten voordele van de eenwyvery zeggen,

† *Tertull. Lib. de Exhort. ad Caſtit. Cap.* 5. Numerus Matrimonii a maledicto viro coepit, primus Lamech duabus maritatus tres in unam carnem effecit. *Hieron. lib. I. contr. Jovenian.* Primus Lamech ſanguinarius & homicida, unam carnem in duas diviſit, uxores, fratricidium & degamiam eadem cataclyſmi delevit pœna.

gen, dat men in de Oudheid op heeft moeten merken; 't geen men noch hedendaags in de meeste landen, daar de veelwyvery is ingevoert, gewaar word, dat er altyd eene voorname geweest is, die eigentlyk de Vrouw was, en de Voorrang en eenige andere rechten boven die gene behielt, die het maar uit de twede hand waren, of die den rang maar van bywyven hadden.

landen daar de veelwyvery heerscht is altyd een de voornaamste.

Men kan ook niet twyffelen of men heeft ten allen tyden op de verbintenissen van 't bloed acht gegeven, die altyd enige huwelyken als bloedschandig hebben doen aanzien, en een afgryzen tegen die gene ingeboezemt, die dezelve tegen de gewone regels dorsten geoorlooft houden.

't Was de Zoroaster der Assyriers of de Egyptische Saturnus van Berosus, die zo men dezen Schryver geloven mag, de heiligheid van het huwlyk schond, gelyk hy den Godsdienst verbastert had, lerende de menschen de vervloekte Toverkunst, en met de Duivelen raadplegen, styvende door zyn redenen en door zyn voorbeelden de verbastering der Zeden, die Gods toorn had gaande gemaakt, en oorzaak van den Zondvloed geweest was. Hy voerde de veelwyvery in, en zey rond uit dat men zonder onderscheyd met alle personen kon te doen hebben, zonder op de nabloedverwantschap acht te geven een moeder haar zoon, en een broeder zyn zuster kunnende trouwen; verfoejelyke lering, die hem den naam van *Chemesuenus*, dat is te zeggen zo als het Berosius vertaalt, eerloos en onbeschaamt, deed geven.

Beros. fragm. lib. 3.

Maar zonder juist het gevoelen van dezen Schryver, wat gezag men hem ook toeschryve, aan te kleven, het staat vast dat een gedeelte van deze Stellingen volkomener door de Volkeren van de nakomelingschap van Cham en zelfs die van Sem aangenomen wierd. De veelwyvery wierd in Egypte en in Assirien door het voorbeelt der Koningen, die verscheyde wettige en echte Vrouwen hadden, zonder van een noch groter getal van Bywyven te spreken, gewettigt. Zy was by de Hebreuwen geoorlooft en gedult, en niets is bekender als het geen de H. Schrift van de Vrouwen van Abraham, van Jakob en David zegt, en boven al van de ysselyke menigte van die van Salomon, die zich niet met de dochteren van Israël en Juda vergenoegende, ook de uitheemsche, die door de Wet verboden waren, toegang gaf; dewelke zyn hart verdorven, en hem tot afgodery deden vervallen. De Persianen en de Meders schikten zich misschien hier in na de Zeden der Assyriers, die zy verwonnen hadden.

De veelwyvery in Syrien en Egypte gewettigt.

De nakomelingschap van Jafet bleef reinder in Europa en klein Azien. De Romeinen, de Germanen, de Volkeren van Gallien en Iberien, en, 't geen my noch meer verwondert, de Kadmoneers, die van de nakomelinschap van Cham waren, konden in hun huis by het leven van hun eerste Vrouw geen twede brengen. En zo er in de geschiedenissen eenige voorbeelden van het tegendeel gevonden worden, gelyk dat van Anaxandrides te Sparte, deze voorbeelden zyn dun gezaait, en ver van een zo wyduitgestrekt gebruik aan te wyzen, als het by de Egyptenaren en by de Assyriers geweest is, en gelyk het noch hedendaags by de meeste

Herod. lib. 5. *n.* 39. *& seq.*

alleenheerſchers van Azien gevonden word, zyn het uitzonderingen, die den algemenen regel, de mannen aan een Vrouw verbindende, helpen beveſtigen.

De Huwelyken waren in de namaagſchap van 't bloed binnen enige graden verboden.

Wat de namaagſchap van 't bloed aangaat, 't is niet min zeker dat er verbodene trappen waren, binnen dewelke het niet vryſtond een huwlyk aan te gaan. Maar de Schryvers de kracht der woorden, die by de verſcheyde Natien in gebruik waren, niet altyd wetende, en de trappen van verzwagering en die van 't bloedverwantſchap niet genoeg onderſcheydende, hebben ons zaken te boek gezet, die qualyk opgevat kunnen geweeſt zyn, en die hedendaags enige uitlegging kunnen lyden, zonder de welke zy ons verlegen maken.

Aldus hebben wy een afgryzen te lezen dat de Magen by de Chaldeen hun eige moeders trouwden; dat zonder deze Voorwaarde de Partiſche Koningen niet konden ten troon ſtygen; en dat by enige andere volkeren de broeders hun eige zuſters trouwden. De Schryvers ſtemmen hier in alle over een, dat het een doorgaande gebruik by de Egyptenaren was. Zy zeggen dat by hen het huwlyk van Oſiris en Iſis, die broeder en zuſter waren, zo wel geſlaagt en zo gelukkig geweeſt was, dat het in gevolg, van de grote voordelen die zy van deze beyde verkregen hadden het een Wet onder hen was, dat de broeders en zuſters uit een zelfde bedde zamen paarden. Abraam en Izak zyn zoon, vaders van het Joodſche Volk, geven den naam van zuſters aan hunne Vrouwen. Filo verhaalt van de Grieken dat Solon den Athenienzeren het huwlyk met de zuſteren uit een zelfden vader geſproten toegelaten had, verbiedende dat met de zuſters van een zelfde moeder: dat Lykurgus in tegendeel een Wet gemaakt had, die het huwelyk met de zuſters uit eene moeder toeliet, en dat met de zuſters uit eenen vader geſproten verbood.

Diodor. ſic. lib. 1. p. 1.

Philo de Special. legib.

Het ſchynt evenwel dat men in 't algemeen kan verzekeren, dat het Huwelyk in de rechte linie tuſſchen vader en dochter, en den zoon met zyn moeder altyd over al als bloedſchandig aangezien is, en onder de grooſte misdaden gerekent. De geſchiedenis van Oedipus en Jokaſta, waar van zich de eerſte de ogen uitſtak en de andere zich uit wanhoop om hals bracht om een huwelyk, dat hun niet kon geweten worden, nademaal zy beyde daar in dwaalden, geeft ons genoeg te kennen wat afgryzen deze bloedſchandige huwelyken baarden. Niet doet er ook den gruwel beter van gevoelen als de zwarte verwen en de levendige uitdrukkingen, waar van zich de Dichters bedienen om ons de yſſelykheden van deze droevige geſchiedenis af te ſchilderen, als ook de vervloekte minnedrift van Myrrha, dochter van Cyniras, Koning van Cyprus, waar van de misdaad by na gelyk die van de dochters van Loth was.

Sophoc. in Oedip. &c.

Ovid. Metam. lib. X.

Maar onder de Ooſterlingen zelfs verwekte de minnetocht van Semiramis, Koningin van Babylon en van Chaldea, voor haar zoon Ninyas, zo veel verontwaardiging in dezen Vorſt, dat hy haar deed om hals brengen. Die van Pariſatis voor haar zoon Artaxerxes verwekt het zelfde afgryzen in het hart van dezen Monarch, maar

Juſtin. lib. 1.

hy

hy wilde als de eerste het leven aan die gene niet benemen, van wie hy het ontfangen had. Zouden deze beyde een gerucht gemaakt hebben, dat twee, anderzins zo beroemde Vorstinnen, by de nakomelingschap haar goeden naam moest krenken, indien de Chaldeeüsche Magen, die hun onderdanen waren en het oppergezag over den Godsdienst hadden, verplicht waren geweest of de vryheid gehad hadden van hun eige moeders te trouwen?

Ver daar van daan dat zulks waar zou zyn, zegt Agathias, dat het afgryzen en de verontwaardiging die den Vorst aanzetten om deze zinneloze moeder af te wyzen daar uit ontstonden „ om dat het een „ zaak was die te gelyk tegen de godsvrucht, 's lands gebruik, en „ het gemeen gevoelen der menschen streed. " Zo dat indien de Perzen zich naderhand een al te grote vryheid over dit stuk aanmatigden, gelyk deze zelfde Schryver zonder twyfel door de dubbelzinnigheid der woorden misleyd, verzekert, is dit een gevolg van deze droevige verdorventheid des harten, die hen in allerlei misdaden dompelde. Men zou evenwel 't geen Agathias zegt in twyffel kunnen trekken, of goedmaken dat hy in de woorden bedrogen is geweest; want Tavernier, van de Gauren of Guebren, die van de Perzen zyn afgestamt, sprekende, verzekert, dat zy tot in het derde gelid van bloedverwantschap niet kunnen trouwen, en dat niemand in de kop krygt daar vryheid toe te verzoeken. *Tavern. Voyage de Perse, liv. 4. ch. 8.*

Het schynt ook dat de natuur in de zydlinie, voor de huwelyken in het eerste gelid, vooral onder broeders en zusters van helen bedde, een afgryzen heeft, en het zou voordelig zyn te kunnen aantonen, dat zulks nooit geoorlooft geweest is, buiten de gevallen van volstrekte noodzakelykheid, waar in zich de eerste kinderen van Adam en Eva bevonden, zo dat zulks een algemene Wet voor een gantsch Volk heeft kunnen maken, en een Wet van onheuglyke tyden af aan.

De Schryvers die ons de meeste zwarigheid gebaart hebben, zyn die gene die ons van de gewoonte der Egyptenaren spreken, en die ons de voorbeelden van Osiris en Isis, van Ptolomeus en Arsinoe, van den laatsten der Lagiden met Kleopatra aanhalen. Want zo het waar is dat deze gewoonte by hen zedert den tyd van Osiris en Isis tot een Wet geweest is, moet het een grondwet, en die zo oud als de Monarchy zelfs is, geweest zyn.

Een van de aanmerkelykste geschiedenissen der H. Schrift dwingt my evenwel daar aan te twyffelen. Namelyk deze, misschien zal men de gissing niet qualyk gegrond vinden.

Abraham met Sara zyn huisvrouw na Egypte trekkende, spreekt in dezer voegen tot haar. „ Ik weet dat gy schoon zyt, en dat wanneer de Egyptenaren u zien zullen, zy zullen zeggen, 't is zyn Vrouw, en zy zullen my ombrengen om u te bezitten, zeg „ dan, bid ik u, dat gy myn zuster zyt, op dat zy uwent wegen „ my wel handelen, en my om uwent wil in 't leven laten. " Abraham zoekt een uitvlucht om de dood te ontgaan, die hy van wegen de Egyptenaren te vrezen heeft, zo zy vermoeden kunnen dat hy de man van deze Vrouw is, wiens schoonheid hun in 't oog loopen moet; hy vind 'er geen krachtiger als Sara te verplich- *Gen. 12. v. 11. 12, 13.*

plichten om te zeggen dat zy zyn zuster is; maar zo het een algemene en een grondwet in Egypte geweest was, dat de broeders hun zusters trouwden, zou Abraham het onfeilbaarste middel gekozen hebben om in het ongemak, dat hy vermyden wilde, te vallen; want de Egyptenaren zouden een goed besluit gemaakt hebben, zy is zyn zuster, derhalven is zy zyne Vrouw. Men moet in tegendeel, om ze in Abrahams gedachten te doen vallen, dus geredeneert hebben. 't Is een gruwelyke en ongehoorde zaak, dat een broeder zyn eige zuster trouwd; deze is zyn zuster, derhalven is zy zyne vrouw niet.

Men zal misschien zeggen, dat Abraham en Sara vremdelingen zynde, de Egyptenaren geen oordeel over hen moesten vellen door een Wet, die Egypte alleen kon hebben; maar eer door die van het land dezer vremdelingen zelfs, die zy noodzakelyk weten moesten, nademaal zy hun naburen waren. Maar dit begunstigt het gevoelen zelfs dat ik dryf; want of de Egyptenaren waren onkundig in de uitheemsche gewoontens, en by gevolg moesten zy volgens die oordelen, die zy in hun eigen Ryk hadden: of zy wisten die der Chaldeen; zo zy die der Chaldeen wisten, was Abraham alzo zeer of zelfs in meer gevaar; want zo zy die wisten, zouden zy geweten hebben dat deze hunne zusters trouwden. Het staat te geloven uit de list die Abraham gebruikte, dat de Chaldeen iets afzonderlyks hadden, dat de Egyptenaren niet hadden, en zelfs dat zy niet wisten; nademaal de Koning zyn beklag aan hem deed, dat hy hem verleyd had, om hem in een zo gruwlyke zonde, als het overspel, te storten, zeggende dat zy zyne zuster was, waar uit hy zich niet onthouden kon te besluiten dat zy zyn Vrouw niet was. In der daad Abraham had zyn maatregel genomen dat Farao niet te weten mocht komen dat Sara zyn huisvrouw was. Hy paaide hem evenwel met geen leugens, alzo min als Abimelek, by wien hem een diergelyk geval overquam; want hy zeyde rond uit tegen dezen, dat Sara niet alleen zyn Vrouw was, maar ook zyne zuster, dochter van zyn vader, maar niet van zyn moeder. *Gen. cap. 20. V. 12.*

Dit schynt my byna bewezen te zyn ten opzicht van de Egyptenaren, en daar is niemand of hy moet 'er een wettig gevolg uit trekken, dat ten minsten in die tyden, de huwlyken van broeders en zusters, vooral van helen bedde, verboden en een ongehoorde zaak by hen waren.

Andere zwarigheid uit de woorden van Abraham tegen Abimelek.

Maar de woorden van Abraham tegen Abimelek werpen ons in een zelfde verlegenheid ten opzicht van de stelling die ik gedreven heb; want men zal vinden dat in de nakomelingschap van Sem het huwlyk in het eerste gelid in de zydlinie geoorlooft was, ten minste tusschen de broeders en zusters van halven bedde. De woorden van Abraham aangaande Sara, schynen zeer duidelyk te zyn. „ Voor 't overige, zegt hy, zy is waarlyk myn zuster, dochter „ van myn vader, en niet van myn moeder. Men moet noodzakelyk uit deze wyze van uitdrukking besluiten, dat Thares, vader van Abraham, het ook van Sara was, maar dat Thares deze twee kinderen van verscheyde vrouwen gehad had.

Ondertusschen loogchenen de Uitleggers byna alle uit eenen mond,

mond, dat Sara een eige dochter van Thares was. In der daad wanneer Thares Loth zyn kleinzoon, wiens vader dood was, in zyn huis nam, nam hy ook Sara, die zyn ſchoondochter, en niet zyn dochter genoemt word; en het ſchynt dat men hier uit moet beſluiten, dat zy een nicht of zuſter van Loth was, nademaal zy van te voren te zamen in het huis van Nachor wonende, na de dood der twee broeders Aran en Nachor, beyde in het huis van Thares ontfangen wierden. Om dan deze woorden van de H. Schrift uit te leggen, nemen de uitleggers hun uitvlucht tot andere voorbeelden van de H. Schrift, waar in deze woorden van broeder en zuſter, zoon en dochter, onwederſprekelyk dubbelzinnig zyn, en in verſcheyde zinnen worden opgenomen, volgens het gebruik van dien tyd, in de nakomelingſchap van Sem. Want zonder van dezelfde tyden af te wyken, Abraham noemt Loth zyn broeder, ſchoon hy maar zyn broeder Nachors zoon was. Izaak noemt hy Abimelek, Koning van Gerara in Paleſtina zynde, daar hem het zelfde ongemak overquam, dat voorheen zyn vader gebeurt was; noemt Rebekka zyn zuſter, ſchoon hy 'er maar Oom na de wyze van Bretanje over was, zy een dochter van Bathuel, zoon van Nachor, broeder van Abraham zynde. Jaïr word ook zoon van Manaſſe genaamt, ſchoon hy maar een van deszelfs kleinzonen was.

De Joden behielden de zelfde gewoontents tot het einde toe. In de geſlachtrekening van Gods zoon, word 'er gezegt, dat Joram Oſias gewan, evenwel ontbreken 'er drie geſlachten, miſſchien deze beide, zo dat Joram de over-over-grootvader van Oſias was, wiens vader hy ſchynt genoemt te worden. De neven van den Zaligmaker in een redelyk ver gelid worden zyn broeders genoemt, 't geen den ketteren gelegenheid heeft gegeven om te zeggen, dat Jozef andere kinderen gehad had, of van enige andere vrouw, of van de H. Maagt zelfs. De algemene regel der Joden was zich broeders en zuſters te noemen, in wat gelid van vermaagſchapping zy in de zydlinien waren, wanneer zy van beyde kanten tot den ſtamboom konden opklimmen.

De giſſing dan der uitleggers is, dat Sara een dochter van Aran was, en dezelfde die Jeſcha genoemt word, die een nicht van Abraham zynde, haar trouwen kon, op dezelfde wyze als Melcha, andere dochter van Aran, en zuſter van Jeſcha Nachor, broeder van Abraham, trouwde; en Abraham kon haar zyn zuſter noemen, op dezelfde wyze als hy Loth zyn broeder noemde, ſchoon deze maar zyn broeders zoon was. Sara kon ook zeer wel een dochter van Nachor, zuſter van Loth, en Vrouw van Abraham zyn.

TWEEDE HOOFTSTUK.

ONder de gewoontens der Irokoizen vinden wy wyzen van Vermaagſchapping, om de waarheid te zeggen een weinig van die der Hebreen en Kaldeen verſchillende, maar die hier in met de zelve over een komen, dat zy dubbelzinnigheden in de woor-

Hoe de Irokoizen hun vermaag-

ſchapping rekenen,

woorden kunnen uitmaken, en daar door zelfs dienen om de denkbeelden te hervormen, die ons deze zelfde woorden in de gedachten brengen, wanneer wy ze in de Hiſtorieſchryvers vinden, om dat wy onkundig zyn en deze Schryvers zo wel als wy onkundig waren in de verſcheyde zinnen, die zy by de Volkeren, waar van zy geſproken hebben, hadden.

Om dit door de toepaſſing klaar te maken moet men weten dat onder de Irokoizen en onder de Huronnen al de kinderen van een Hut alle de zuſters van hun moeders als hun moeders, en al de broeders van hun moeders als hun ooms aanzien: om de zelfde reden geven zy den naam van vaders aan al de broeders van hun vaders, en van moejen aan al de zuſters van hun vaders. Al de kinderen van de moeders en haar zuſters kant, van den vader en zyns broederenskant zien elkander gelykelyk als broeders en zuſters aan; maar ten opzicht van de kinderen hunner omen en moejen, dat is te zeggen hunner moeders broeders en hunner vaders zuſteren, deze handelen zy maar als neven, ſchoon zy in het zelfde gelid van vermaagſchapping zyn als die gene die zy als hun broeders en zuſters aanzien. In het derde gelid verandert dat, de oudomen en oudmoejen worden weer grootvaders en grootmoeders van de kinderen van die gene, die zy neven en nichten noemden. Dit gaat dus altyd volgens den zelfden regel in 't nederdalende gelid voort.

Op deze wyze is het gemaklyk te begrypen hoe de Chaldeen en de Partiſche Koningen hunne moeders konden trouwen, dat is te zeggen moejen, dikwils jonger van jaren als hare neven, in plaats dat zo het een noodzakelykheid geweeſt was, dat de Partiſche Koningen mannen van hun eige moeder wierden, zou het noodzakelyk geweeſt zyn dat dezelfde perſoon moeder en vrouw van alle de Partiſche Koningen geweeſt was, 't geen tegen de gezonde reden ſtryd. Het is gemaklyk te begrypen hoe de Egyptenaren en enige andere volkeren hunne zuſters, dat is te zeggen volle nichten, of zelfs bloedvrindinnen die hun noch een lid verder waren, trouwen konden.

Ik loogchen niet dat 'er enige voorbeelden zyn waar uit men bewyzen zal kunnen dat Vorſten de vryheid aan zich genomen hebben om hun eige zuſters te trouwen: en dat dit voorbeeld in 't vervolg een gebruik heeft kunnen invoeren. Zodanige zyn het voorbeeld van Kambyſes, zoon van Cyrus, dat van Ptolomeus, die Arſinoé trouwde, en dat van Ptolomeus, die de laatſte Koning der Egyptenaren was. Maar de ongeregelde drift dezer Vorſten en het misbruik dat 'er op de vryheid, die zy genomen hadden, volgde, geven klaar te kennen dat het een verdorventheid en een nieuwe invoering was. Dit geeft Herodotus ons duidelyk te verſtaan, daar hy het geval van Kambyſes verhaalt; want hy zegt ter zelfder tyd dat voor hem de Perzen hun zuſters niet trouwden, en dat de liefde van dezen Vorſt iets zo nieuws in zich had, dat dezelve door geen gebruik kunnende wettigen, hy ten minſten door een uitſpraak der Magen, die de meeſters van den Godsdienſt waren, wilde geſtevigt worden. Hy riep ze dan by een, en pleegde met hen over zyn voornemen raad, hen belaſtende de zaak met ryp overleg te onderzoeken.

Herod. lib. 3. n. 31.

De

De Magen, die wel merkten dat het een ſtrik was, dien hun deze Koning ſpande, dewelke by de godloosheid noch alle de wreedheden van een tyranniſche regering voegde, en wel ziende dat zy verloren waren, zo zy tegen de genegentheid van hun Koning een vonnis velden, antwoordden dat zy in det waarheid geen Wet vonden, die het huwlyk van een broeder met zyn zuſter toeliet; maar dat 'er een andere was, uit kracht van de welke de Koning de meeſter was om alles te doen wat hem goeddacht. De Vorſt, die hier genoeg aan had, was met dit antwoord te vreden, en de Magen ontquamen door hun lafhartigheid den ſtrik.

Liſtig antwoord van de Magen om den ſtrik, die hun door den Koning geſpannen wierd, te ontkomen.

DERDE HOOFTSTUK.

MEn vind te gelyker tyd door ganſch Amerika de Veelwyvery en de Eenwyvery.

De Veelwyvery ſchynt veel meer plaats in het zuidelyke als in het noordelyke deel te hebben, daar zy weinig geoorlooft is, als onder eenige Natien van de Algonkynſche ſpraak. De Huronſche en Irokoiſche Volkeren zyn aan eene Vrouw verbonden, en 't geen noch zeldzamer moet voorkomen is, dat uit een gevolg van de Vrouwelyke Regering de Polygamie, die den mannen niet vryſtaat, evenwel by de Tſonnontouaanſche Irokoizen de Vrouwen geoorlooft is, daar 'er zyn die twee mannen hebben, die men voor echt houd.

Van de veelwyvery onder de Wilden.

De Veelwyvery is by de Natien daar zy in gebruik is, aan een klein getal van Vrouwen, by voorbeeld twee of drie, bepaalt, zo men 'er de Hoofden van uitzondert, die meer voorrecht als de anderen menen te hebben; maar onder alle deze Vrouwen is 'er altyd een voornaamſte Vrouw, wiens trouw plechtiger geacht word. De Algonkynen onderſcheyden zeer die gene die zy van den ingang van de Hut noemen (dat de plaats van eer is) van die van 't midden. Deze laatſtgenoemde zyn als Slavinnen van de eerſte, en haar kinderen worden als onecht en van veel minder waarde gerekent, in vergelyking van die gene die uit deze eerſte wettige Vrouw geboren zyn. Onder de Karaïben is 'er ook een die den voorrang heeft, en dit is die gene, die zy door een geboorterecht verkregen hebben, 't geen ik ga uitleggen, of zo een, die zy met al de vereiſchte plechtigheden getroud hebben. Zy hebben 'er ook die men als Bywyven kan aanzien, zodanige zyn de Slavinnen, die zy in den oorlog gevangen genomen hebben. Zomtyds trouwen zy deze Slavinnen, maar zy behouden altoos de tekens van hun Slaverny, dat is te zeggen dat zy nooit zulke lange hairen of brozen kunnen dragen als andere vrouwen, die het recht van haar vryheid genieten.

Deze Vrouwen wonen dikwils te zamen onder het zelfde dak by de Algonkynſche natien, en zy leven redelyk wel te zamen. Maar by de Karaïben wonen zy of in verſcheyde Dorpen, of zo zy van het zelfde Dorp zyn, maken de mannen voor elk een hut apart, waar in zy met haar kinderen leven.

VIERDE HOOFTSTUK.

Van de geoorlofde en gebode Huwelyken onder de wilden.

HEt was in ganſch Amerika nergens geoorlooft in den eerſten graad in de rechte linie of in de zyd-linie een huwelyk aan te gaan, behalve aan de Inkas, wettige erfgenamen van den troon, de Vorſt alleen zyn eige zuſter trouwende; de hoogmoed van deze Koningen, die zich als de Godheid zelfs wilden geëert hebben, hen verplicht hebbende deze Wet te maken, waar van zy alle de overigen van hun eigen geſlacht uitgeſloten hadden, op dat het geſlacht van de Zon altyd zuiverder in het bloed van den Monarch zyn mocht, zynde uit dat van den broeder en de zuſter te zamen geſtelt. De Inka Garcilaſſo beweert dat deze Wet zo oud als de Monarchy zelfs was, en dat zy door Manko Kapak, ſtichter van dit Ryk, gemaakt was; maar Akoſta komt my geloofbaarder voor, dezelve aan een zyner laatſte Koningen toeſchryvende, die hier door Gods vloek op zyn geſlacht en op zyn ſtaten haalde, die het ſlacht-offer en prooi van den inval der Spanjaarden wierden.

Real. lib. 4 Cap. 9. Iaral. Comm.

Acoſta, Hiſt moral. lib. 6. Cap. 18.

Thevet, coſm. Univ. liv 21. cap. 10 p 932.

By de Zuidelyke Amerikanen heeft de oom van moederskant, volgens het verhaal van Thevet, een wettig recht op de dochter van zyn zuſter. Hy neemt ze op het oogenblik van haar geboorte van de aarde op, en ziet ze van dien tyd af voor zyn toekomende Vrouw aan. De vader van dit kind is van dit ogenblik af van een deel van de ſlaverny verloſt, die hy aan de ouders van zyn Vrouw en aan zyn Vrouw zelfs ſchuldig was, en de toekomende man van zyn Vrouw word 'er meê belaſt. Andere Schryvers zeggen evenwel dat dit recht der Karaïben de neven betreft, ten opzicht van hun volle nichten van 's moeders kant, die door de geboorte hun Vrouwen zyn. Ik weet niet of zy haar den naam van zuſters niet geven, gelyk verſcheyde andere Volkeren, by wie de woorden *Germain* en *Germaine* dezelfde betekenis ſchynen te hebben als in 't Latyn. In dit geval zou men kunnen zeggen dat de Karaiben hun eigen zuſters trouwen, ſchoon deze gewaande zuſters maar in den tweden graad van de zydlinie zyn.

Du Tertre, traité 7 ch 1 § 4 &c.

Hoedanig het recht dezer Karaïben over hun nichten ook zyn mag, zy nemen ze naderhand niet ten Vrouwe als met toeſtemming der ouders en met de vereiſchte plechtigheden, en de verplichting van elkander te trouwen is zo groot niet, of de dochters kunnen zich daar van verſchonen. Maar gemeenlyk verliezen de jonge dochters, die ontrent de voltrekking van deze huwelyken een ſtok in 't wiel ſteken, hier door haar goeden naam, en de voordelen die zy in haar geſlachten te verwachten hadden.

De Irokoizen geen verplichting hebbende om in hun vermaagſchapping te huwen als de Karaïben of als de Hebreeuwen, zyn noch naauwer van gewiſſe ontrent de verboden trappen van 't bloed als deze waren, ten minſte voor dat Mozes hen, door de Wetten die hy hun in Leviticus oplegt, de handen meer gebonden had.

De Verbinteniſſen van 't bloed zyn zo ſterk in de hut van de moeder, die de kinderen het naaſt ſchynen toe te behoren, dat zy zelden in deze Hut kunnen trouwen, ten zy ze in zo verren graat

graad zyn, dat 'er geen andere bloedverwantſchap meer is, als die, dat ze van eenen ſtam zyn.

De welvoegelykheid laat daar zelfs geen huwlyk met de Slaven, die in deze Hut ingeënt zyn toe, want gelyk men met hun leven te ſchenken hen den naam van een van het geſlacht doet opnemen, treden zy in alle de rechten van de aangenome bloed-verwantſchap, en verbeelden die gene, die zy weer doen herleven, als of zy het zelfs in perſoon waren. Ik erinner my dat een van onze Zendelingen het huwelyk van een Slavin met iemant uit de Hut, waar aan zy gegeven was, voorgeſtelt hebbende, de Wilden de voorſtelling met afgryzen verworpen en de Zendeling moeſt hun reden doen verſtaan om de ergernis weg te nemen, zich verſchonende dat hy op de Wetten van de aangenomen bloedverwantſchap geen acht gegeven had.

De Athonni of Hut van den Vader zyne kinderen als vreemd zynde, zyn daar in de verbinteniſſen van 't bloed zo naauw niet. Indien de vader kinderen van een ander bed had, zouden deze van dit bed de kinderen van het eerſte noch verder beſtaan, de Hut van deze noch vremder aan die van het twede zynde als die van den vader, waar uit zy beyde geſproten zyn, ten zy de kinderen van deze twee verſcheyde bedden van het zelfde geſlacht waren. Ik ben niet naauwkeurig genoeg onderrecht tot hoe ver zy de trappen van bloedverwantſchap, in deze hutten, die zy niet als door vermaagſchappingen beſtaan, verboden, uitſtrekken, maar ik ben verzekert dat zy eerbied hebben voor de banden van 't bloed, waar zy die ook vinden, in den eerſten graat van de rechte of ook van de zyd-linie. Ik geloof zelfs dat zy niet met die van den tweden trouwen, en zo zy zich hier ontrent iets meer toe-eigenen, dat is op den grond dien ik reeds geſtelt heb, dat zy 'er een zo naauwe vermaagſchapping niet in menen te vinden als in de hut van hun Moeder.

In de Athonin of Hut van den vader zyn de verbinteniſſen van 't bloed zo naauw niet.

Zy geven zo veel acht niet op de graden van verzwagering. De Algonkynen, waar van zommige geen zwarigheid in de Veelwyvery ſtellen, trouwen zonder ſchroom verſcheyde zuſters, en wanneer de eene bevrucht is, hebben zy vervolgens met de andere te doen, want al de Wilden hebben een algemenen regel van geen vleeslyken omgang met hun Vrouwen te hebben, zo dra deze verklaart hebben dat zy bevrucht zyn. Wat de Irokoizen de Huronnen en de anderen aangaat, by wie de Veelwyvery niet in gebruik is, zy trouwen na de dood van hun eerſte Vrouw graag de zuſter daar van, en die van der overledene Hut laten niet na den man deze nieuwe verbintenis voor te ſtellen, zo zy over hem in het eerſte Huwelyk te vrede zyn geweeſt.

Men kan het zelfde van een Weduwe zeggen, ten opzicht van twe broeders, maar zonder de verplichting die de Hebreuwen hadden van de Weduwe van hun ouder broeder, die zonder kinderen geſtorven was, ten Vrouwe te nemen.

De plaats die ik uit Filo den Jood heb aangehaalt zou miſſchien van de graden van verzwagering en niet van bloedverwantſchap kunnen verſtaan worden. Dus zal het by de Lacedemoniers door

de wetten van Lykurgus aan een broeder niet geoorlooft zyn geweest zyn zusters van moeders wegen te trouwen, maar aan een vremden twe zusters, schoon uit een zelfde moeder geboren, na elkander te nemen; 't geen Solon, gestrenger zynde, verboden had, niet als het huwlyk met zusters, uit een zelfden Vader gesproten zynde, toestaande. Men kan volgens deze verscheyde wyzen van de woorden van broeder en zuster op te nemen, uitleggen wat de Schryvers van de gebruiken der Kretenzers, der Kariers, der Parthen enz, zeggen.

Behalven de Karaïben die om zo te spreken getroud in de werreld komen uit kracht van de schikking die door de Wet ingevoert is, en door het recht dat de Neven op hun volle nichten hebben, zyn 'er noch verscheyde andere natien, waar in de ouders van de toekomende Bruigoms verbinteniſſen voor hun kinderen van derzelver teerste jaren af maken, en van dien tyd af gaan deze mans een wezentlyke slaverny ten opzicht van de hut hunner bruiten aan, als of zy waarlyk getroud waren: een slaverny, waar door zy het recht of de eer van haar vermaagschapping schynen te kopen, gelyk Jakob de zyne kocht, met zyn schoonvader Laban zeven jaar voor Lea, en zeven andere voor Rachel te dienen. Dit verhaast evenwel den tyd niet, waar in men de voorstellingen plechtig doen moet, en door geschenken openbaren dat men 't geen de Wetten voorgeschreven of de ouders door de verbintenisſen die zy gemaakt hebben besloten hebben, voor goed keurt. Voor 't overige denkt men niet om deze voorstellingen te doen voor dat de verloofde tot huwbare jaren gekomen zyn, voor dat zy de proefjaren der Inwyingen hebben uitgestaan, waar van ik ontrent de vrysters en vryers gesproken heb; en het is iets zonderlings onder de Zuider Amerikanen, dat een jongeling van trouwen durft spreken, of een ander voor hem, zo hy niet reeds enigen roem behaalt heeft, zo hy niet een of twe gevangenen gemaakt heeft of enig vyand van het vaderland omgebragt.

Gen. Cap. 29. *v.* 18 & 30.

Wat 'er voor het trouwen gaan moet.

Behalven dit recht of deze verbinteniſſen zo vroeg aangegaan, die geen algemene Wet zonder uitzondering uitmaken, kan men evenwel in 't algemeen gesproken zeggen, dat de Huwelyken eer uit eigen belang en menschelyke inzichten als uit genegentheid der jonge luiden besloten worden. Volgens den gemenen regel zou men zich altyd moeten haasten om een jonge dochter gants vroeg uit te trouwen; om dat, behalven dat de vrouwen de huisgezinnen onderhouden, die niet als door het getal van kinderen versterkt worden, wint 'er de Hut van de vrouw ook door, door het recht dat de vrouw op de jacht van haar man verkrygt; in tegendeel moet men zich niet verhaasten om de jongelingen uit te trouwen, om dat eer dat zy gehuwt zyn, al hun jacht, al de vruchten van hun naarstigheid en arbeyd van rechtswegen hun hut toekomende, derzelver inwoonders noodzakelyk by dit huwlyk moeten verliezen, door de nieuwe verbinteniſſen die zy met een vrouw en kinders aangaan, die hun eer mee brengt dat zy wel onderhouden.

Maar met een jongeling moet, men zich niet verhaasteu.

En schoon de Hut van de vrouw ook ten opzicht van de man tot enige zaken zich verplicht, kunnen de voordelen daar van die gene

ne niet opwegen, welke de jonge man daar voor zyn trouwen aan toebragt. Dit dunkt my ten minste dat ik onder de Irokoizen opgemerkt heb.

Evenwel nademaal het tegen de welvoegelykheid zou zyn volgens eigen belang te werk te gaan en het te laten blyken, weten zy zich zo wel door een verwonderens-waardige menschelyke eerbied te bestieren, dat de jongelingen zich over die van hun Hut niet beklagen kunnen, die niet missen dezelve tot trouwen aan te zetten, en voorstellingen te doen, die hun aangenaam kunnen zyn. Die van de Hut moeten ook over de jongelingen voldaan zyn, die geen haast tot trouwen hebbende of uit beleeftheid of uit andere inzichten, die zy altyd niet zeggen, de voorstellingen, die men hun doet, niet beamen, als na langen tyd zich onverschillig getoont te hebben.

VYFDE HOOFTSTUK.

Waar op zy in het trouwen acht geven.

De kinderen de moeder toebehorende, en de Wilden alle egaal schynende, moest het zonder twyffel gants onverschillig zyn in wat Hut men trouwde, zonder anderen regel als de genegentheid. Daar zyn evenwel onder hen drie verscheyde orders, waar op zy niet nalaten eenige acht te geven. De eerste is die der *Jesendouans*, dat is te zeggen der Adelyke geslachten; de twede is die der *Agongoueha* of der gemene luiden, en de derde die der *Ennankoua*, dat is te zeggen der Slaven, dien men het leven geschonken heeft, of van die gene die uit deze Slaven geboren zyn; zy trachten zo veel het by hen staat een goede verbintenis aan te gaan; de Wilden van het Zuiderdeel en de Algonkynen zien zeer naauw op dit artykel, maar de Irokoizen stappen daar licht over heen, om wezentlyker voordelen te zoeken, 't zy in de Hut waar in zy de verbintenis aangaan, 't zy in de persoon van den Bruidegom of de Bruid. Daar zyn Hutten die men schuwt, om dat zy uit weinig personen bestaan, en by gevolg arm en weinig geacht zyn, en andere, waar in ongemakkelyke humeuren gevonden worden, wier omgang men zorgvuldig vermyd. Wat de personele hoedanigheden der Verloofden aangaat, men zoekt in een jongeling dat hy dapper, een goed krygsman en een goed jager zy; in een jonge dochter, dat zy van een goeden naam, arbeidzaam, en van een buigzaam humeur zy.

Het is de plicht der Matronen de jongelingen en jonge dochters uit te huwen.

Men bedriegt zich in deze keur gelyk in al het overige. Daar zyn weinig mans zonder gebreken; en een goede vrouw is byna een al zo zeldzaam huisraad in Amerika als in Europa, maar men doet zyn best, en men poogt daar in niet mis te tasten.

Het zyn de matronen van een hut, die, gelyk ik reeds elders gezegt heb, de zorg toevertroud is om de jongelingen en de jonge dochters, die daar in zyn, uit te huwen. Het zou haar tot schande strekken een tred te doen om een vryster uit te huwen, en zy moeten om haar en des meysjes eer wachten dat men haar vrye en ten huwlyk verzoeke, maar wanneer 'er meisjes gevonden worden, die een weinig te lang wachten, missen de matronen niet alle listen

ten in 't werk te ſtellen om alle de partyen, die haar dienen, de pols te taſten. Ten opzicht van de jongelingen, nademaal de welvoegelykheid wil, dat zy de eerſte aanzoek by de ouders van de dochter, die men hen toeſchikt, doen, doet men opentlyk de eerſten tred in hun naam, zonder dat zy zich laten zien, of van hun kant de minſte betuiging doen.

De zedigheid der jonge dochters, die het tot ſchande zou ſtrekken trek voor het huwelyk te laten blyken, of meer genegentheid voor den eenen als voor den anderen te betuigen, en van de andere kant de wezentlyke of geveinsde onverſchilligheid der jonge luiden, gevoegt by een byzondere toegeventheid voor de ouderen, geeft deze zeer veel recht om niet als met hun eige genegentheid te rade te gaan, of ten minſten die te volgen. Maar die met verſtand begaaft zyn ontberen zonder in de eerbied die zy hun ouders ſchuldig zyn te miſſen, geen liſten om de perſonen die hun behagen zouden voor te doen, zonder dat zy zich daar mêe ſchynen te bemoejen, noch eerlyke voorwentzels om die gene te leur te ſtellen, die niet na hun zin zyn. Dit is evenwel zeer zeldzaam, en de meeſte zyn de ſlachtoffers van hun blinde gehoorzaamheid voor de ouders.

De Matronen de keur van een Bruid gedaan hebbende, en dezelve den jongeling, die het aangaat voor goed hebbende doen keuren, gaan zy de voorſtelling aan de bloedvrindinnen van de jonge dochter doen.

Deze plegen op de zelfde wyze met elkander raad, en zo de voorſtelling aangenaam is, geven zy in 't kort een duidelyk antwoord, en zodanig als men het verlangen kan, na evenwel eerſt de toeſtemming van de toekomende bruid verworven te hebben.

ZESDE HOOFTSTUK.

Plechtigheden van het huwelyk

HEt Huwelyk is zo dra niet beſloten, of de bloedvrindinnen van den Bruidegom zenden een geſchenk aan de Hut van de Bruid. Dit geſchenk beſtaat in porceleine ſnoeren, pelteryen, eenige dekkleden van bont, en ander huisraad, 't geen na de ouders van de bruid gaat, die men om geen huwelyks-goed vraagt, maar alleen dat zy den Man, dien men haar aanbied, wil aannemen. Diergelyke geſchenken geſchieden niet maar eenmaal, daar word een zoort van beurt tuſſchen de twee Hutten van de toekomende Egâs gehouden, dewelke aan wetten verbonden is, die door de gewoonte ingevoert zyn; maar zo dra de geſchenken aangenomen zyn, word het huwlyk voor geſloten gehouden en het verbond aangegaan.

By zommige Natien, zegt men, geleiden de Vrinden van de Bruid haar gelykerhand na den Bruidegom. Maar by de Irokoizen verwacht de Bruid, haar Hut niet moetende verlaten, haar Bruidegom, die zich daar in 't begin van de nacht, ook van zyn gantſche Maagſchap verzelt, na toe begeeft.

Naauwelyks is hy ingetreden of men doet hem op de mat recht tegen over het vuur neerzitten, dan brengt de Bruid een ſchotel

Sa-

Sagamité of bry van Indiaans koorn voor hem, en gaat neffen zyn zyde zitten, niet alleen zonder hem een woord toe te fpreken, maar zelfs hem een weinig den rug toekerende, uit fchaamte en zedigheid in haar deken bewonden. De man eet van 't geen hem voorgezet is zo veel hem luft, en gemeenlyk gaat hy kort daar na heen. Hier in beftaat al de plechtigheid.

Niets, zo 't fchynt, komt eenvoudiger voor, maar ik kan zeggen dat dit, zo ik my dus durf uitdrukken, als fakramenteel is, en dat 'er niets geheiligder by de Ouden was. Wy kunnen 'er van oordelen uit alles wat de Schryvers van het gebruik der Grieken en Romeynen te boek geflagen hebben. Deze yverig op de gewoontens hunner Voorzaten ftaande, fchoon zy vele plechtigheden by het Huwelyk gevoegt hadden, hadden evenwel die gene behouden, die zy van de eerfte Oudheid ontfangen hadden, en die wierden als de heiligfte en de wezentlykfte aangezien.

De Schryvers * die van de gewoontens der Romeinen gehandelt hebben, hebben drie wyzen van een huwelyk aan te gaan onderfcheyden: *Coentio*, *Confarreatio*, en het gebruik of de *zamenwoning*. *Arnob lib. 4. adv. Gent. Boët. in 2. Topic. Cicer. Servius in 1. Georg.*

Van deze drie wyzen worden de twee eerfte, die de plechtigfte en het meefte in gebruik waren, in het geen ik van onze Wilden gezegt heb, gevonden. Het gebruik en de zamenwoning was eer een foort van Byzitting, gelykende na die der Wilden, wanneer zy een buiten vrouw nemen, als een wettig huwelyk. In der daad deze foorten van huwelyken waren niet wettig als na een zekeren tyd door de wetten bepaalt; want twe of drie uren zelfs voor dat het jaar verftreken was konden de mannen, als zy het in de kop kregen, deze gewaande vrouwen als byzitten verjagen, zonder dat zy hen in rechten konden betrekken.

Het gefchenk dat de Bruidegom aan de hut van de Bruid doet, is een ware *coëmptio* of koop, waar door hy enigfins de verbintenis van deze hut koopt. Dit verfchil is 'er in, dat hier de man het gefchenk doet, in plaats dat het by de Romeinen † de Vrouw was, die drie ftuivers als een Zinnebeeld van deze koop gaf. De oorzaak van dit verfchil is, dat by onze Wilden de Vrouwen de mee- *Varro, de vitâ pop. Rom. lib. 2.*

* *Arnobius*, *lib.* 4. *adverf. Gentes de Nuptiis Deorum*, Uxores, inquit, Dii habent, atque in conjugalia foedera veniunt, conditionibus ante quæfitis. Ufu, farre, & coemptione genialis lecŭli Sacramenta conducunt.

Servius ad illud Virgilii Georg 1. *Teque fibi generum Thetis emat omnibus undis.* Quod ait emat, ad antiquum Nuptiarum pertinet ritum, quo fe maritus & uxor invicem emebant, ficut habemus in jure. Tribus enim modis apud veteres nuptiæ fiebant. Ufu, fi, verbo gratia, mulier anno uno cum viro, licet fine legibus, fuiffet: farre, cum per Pontificem maximum & Dialem flaminem per fruges & molam falfam conjungebantur unde confarreatio appellabatur, ex quibus Nuptiis patrem & matrimi nafcebantur: coëmptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiæ locum veniebat, &c.

† *Varro, de vitâ populi Rom. lib.* 2. *apud Nonium*, *lib. de Doct. indagine.* Nubentes veteri lege Romanâ affes tres ad maritum venientes ferre folitas ait. Atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi caufâ marito dare, alium, quem in pede traherent, in foco larium familiarium ponere, ternum in faccipelio cum condidiffent, compito vicinali folere refonare.

meesters zyn, en niet uit haar hut gaan; in plaats dat zy by de Romeinen in het huis en de macht harer mannen overgingen; zo dat zy genoodzaakt waren van hen het recht van moeders des huisgezins te zyn te kopen. Niet dat by de Wilden de mannen ook geen wettig recht op hunne Vrouwen verkrygen, maar een recht dat naauwer of ruimer palen heeft, na dat de verscheyde gewoontens der Natien zyn.

In de aanbieding van een schotel *Sagamité* die door de Vrouw aan den man geschied, vind men de wyze van een Huwelyk door de *Confarreatio* aan te gaan.

Plin. lib. 18. cap. 3. Hist. Natur.

Plinius leert ons dat 'er niets heiliger was in de zaken die van den Godsdienst afhongen, als de verbintenissen die men door de *Confarreatio* aanging, en dat het om deze reden was, dat de bruiden het *farreum* voor haar lieten heen dragen, wanneer zy na haar bruidegoms gingen: *quin & in sacris nihil religiosius Confarreationis vinculo erat, novæque nuptæ farreum præferebant*. De Schryvers, die over de zeden der Amerikanen gehandelt hebben, hebben geen acht gegeven op de vrouwelyke regering, die onder deze volkeren ingevoert was. 't Is ook zeker dat zy niet over al even sterke rechten heeft; maar nademaal het verschil dat 'er ontrent dit stuk zyn kan moejelyk te ontwinden is, heeft dit een weinig verwarring in de reisbeschryvers veroorzaakt, die de zaken volgens de denkbeelden en de gewoontens van Europa ontrent het Huwelyk als al het overige begrepen hebben; maar 't zy dat de vrouwen in de hutten hares mans overgaan, 't geen niet gemeen is, 't zy dat de mannen in die van hare vrouwen overgaan, zyn het altoos de nieuwgetrouwde vrouwen die de schotel met de huwelyks Sagamité aanbieden of laten dragen, als een teken van de verplichting die zy hebben, om haar mans met voorraad te verzorgen, en haar het eten te bereyden.

Warom de vrouwen de Schotel met de huwelyks Sagamité aanbieden.

De Koop en de Confarreatio waren in 't eerst maar twee verscheyde doch nootzakelyke plechtigheden van een zelfde verbond. In 't vervolg van tyden vergenoegde men zich door een van deze beyde Huwelyken aan te gaan. Tacitus verhaalt ons, dat in zyn tyd de Confarreatio of niet meer in gebruik was, of niet als door weinig personen geoeffent wierd. Boetius * verzekert, dat zy niet als voor de Priesters alleen was; maar of deze Schryver moest vergist zyn, of zyn woorden lyden eenige andere uitlegging.

Tacit. Annal. 4. Boet in 2. Topic. Ciceron.

De Ouden geeven ons geen licht genoeg om onder de koren gewassen te onderscheyden aan welk soort zy den naam van *Far* gaven; (ik zal gelegenheid hebben daar van te spreken, als ik van de kost der Wilden handel.) Maar de Romeinen bedienden zich van de *Far* in de offerhanden en in de oeffeningen van Godsdienst, om dat hun Voorzaten geen ander voedzel gedurende de driehondert eerste jaren na de stichting van Rome gehad hadden, en dat men zich by de Natien altyd van onheuglyke tyden af, van het geen de grondslag van het gemene voedzel was, bedient had, om de

Plin. lib. 18 cap. 7.

* *Rævardus ad leg. 12. Tab. cap. 21.* Boeticum dicentem quod confarreatio solis Pontificibus conveniebat siceplicat, *per solos Pontifices peragebatur.*

19.

de banden van gastbaarheid, vrindschap, en het huwlyk toe te strikken.

De Grieken bedienden zich om deze zelfde reden in plaats van Far van Gerst, om dat de Gerst altyd hun gewoon voedzel geweest was, volgens de getuigenis die 'er Dionyzius van Halicarnasse van geeft, als hy van de plechtigheid der huwelyken spreekt.

Dionys Halyc. lib. 2. p. 95.

De Hebreeuwen en de Brachmannen der Indien gingen ook de huwelyken door de Confarreatie aan. De eerste strooiden tot drie verscheyde malen gerst op het hooft der nieuwgetrouden, zeggende, *wast en vermenigvuldigt*; en dit is noch het gebruik in hun Synagoog zegt Seldenus.

Selden. Uxor Hebraic. Lib. 2. cap 15.

De Brachmannen oeffenen deze plechtigheid door besproejing met ryst. Het *Farreum* der Romeinen was een koek, uit far, oli en honing te zamen gestelt, zegt Festus.

Huet. de monstr. Evang. Prop. 4. cap. 6.

Festu lib. 6.

Atheneus zegt dat men te Argos uit het huis van de bruid in dat van den bruidegom een koek bracht, die op de kolen gebraden was en Κρῖος genoemt wierd. Te Lacedemon, volgens den zelfden Schryver, droeg men, onderwyl dat men in het huis van den man alles tot het gastmaal, tot danssen, en tot de lof van de nieuw getroude vrouw te zingen bereyde, uit haar huis onderwyl zy 'er uitgong een ander soort van een koek, dien hy Κυριβάνας noemt. Seldenus zegt, dat 'er noch vele plaatzen in Vrankryk en in Engeland zyn, alwaar men enige overblyfzelen van het oude gebruik der Confarreatie behouden heeft, en daar men grote bruiloftkoeken doet opdissen.

Athen. lib. 14. p. 645.

Idem, lib. 14. pag. seq.

Selden Uxor. Heb. lib. 2. cap. 25.

ZESDE HOOFTSTUK.

DE Heer de la Potherie, die niet lang geleden een historie van het Noorderdeel van Amerika in 't licht gegeven heeft, zegt dat de bruid na dat zy in de hut van haar man *het huwlykshout*, waar van wy hier na zullen spreken, gebracht heeft, daar ook het brood laat na toe brengen, dat hy op dezelfde wyze *huwlyks brood* noemt, en dat 'er als het zegel van is. „ Zy laat het tot harent in „ water koken, met bladeren van Indiaansch koorn bewonden, en „ in 't midden met een draat geknoopt die 'er de gedaante van een „ kalebas aangeeft. " In het land zynde heb ik deze zonderlinge omstandigheid niet vernomen, en ik heb 'er geen acht op geslagen. Ik kan evenwel gemaklyk zyn zeggen geloven, zoo veel te meer, om dat niets beter met het geen ik van het gebruik der Ouden verhaalt heb schynt over een te komen.

Hist. de l'Ameriq. Sept. Tom. 3. p. 14.

De Wilden zenden elkander dikwils dit slag van geschenken van brood dat gekookt of onder de asch gebraaden is; maar die omstandigheid van het huwlyk kan zeer gemaklyk iets heiligs in hebben dat in andere gelegenheden niet gevonden word, alwaar 't maar een plicht van welleventheid en enkele beleeftheid is.

Nademaal de Ouden in de eerste tyden by na niets van 't gebruik van brood en koeken wisten, of dat zy 'er ten minsten geen gemeen gebruik van maakten, gelyk Plinius het in 't byzonder van de Romeinen verzekert, en dat zy toen van hun geroost en gema-

len koorn een ſoort van bry maakten, die hun den naam van *Pultophagi* deed geven, en die redelyk wel met de *Sagamité* der Wilden over een komt, heb ik eenige redenen om te twyffelen of in de huwelyksplechtigheid der Romeinen, der Grieken en van de meeſte andere Natien het ook geen ſchotel bry of *Sagamité* was, die de bruid den bruidegom aanbood.

Vid. Fortun. Licet. Tom. 1 Reſp. 10. p. 56.

Men moet begrypen dat by de Volkeren die niet en zaaiden en die niet als van 't jagen en viſſchen leefden, de bruid een ſchotel van het geen tot hun gemeen voedzel verſtrekte aanbood.

Door dit gemeen voedzel, dat by hen betekende dat zy een zelfde leven moeſten leyden, maakten zy onder zich een verbond, waar van dit voedzel zodanig, het Zinnebeelt was, dat nademaal by de Romeinen dit in het Far beſtond, men door het enkele woord van *Confarreatio* het huwelyk verſtond, gelyk het enkele woord *Diffarreatio* de echtſcheyding uitdrukte, gelyk Feſtus verzekert.

Teſt. lib. 4.

By de Ouden deed men de nieuwgetrouden op een huit neerzitten, *in lanatâ pelle*, om hen de huwlykskoets der menſchen van de eerſte eeuwen te verbeelden, die geen ander bed hadden als de vellen der beeſten die zy op de jacht gevangen hadden, of der offerbeeſten die zy den Goden hadden aangeboden, en die zy bequaam geloofden om hen gelukkige dromen en voortekens te doen hebben. Apollonius Rhodus doet al de pracht van het huwlyksbed van Medea in het gulde vlies beſtaan, dat Jazon door haar toedoen van Kolchos weggevoert had.

Plutarchus, Prob. cap. 30. Alex ab Alex lib. 2. cap. 5. Apoll. Rhod. lib. 4. v. 1142.

Dus vinden wy door de vergelyking van het geen onze Irokoizen en de meeſte Wilden hedendaags doen met het geen eertyds de Ouden deden, in het geen zich voor ons gezicht zonder verborgentheid opdoet een waarlyk goddelyken dienſt in een verbond, door het geen diende om de naauwſte banden te ſtrengelen aangegaan, en op het huwlyks-bed in tegenwoordigheid der Huisgoden gemaakt, die niets anders als het vuur hunner haardſteden waren, voor dat de Heydenen deze kleine afgoodjes opgerecht hadden, daar zy den naam van *Lares* aan gaven, en die zy in hun ſchoorſtenen plaatſten.

Men vergeet niet de huwlyken door feeſten en vreugdemalen, dat is te zeggen door zingen, danſſen en gaſtmalen beroemt te maken. Het gaſtmaal geſchied in de hut van den man, maar de vrouw draagt 'er de koſten van, en brengt zelfs by haar man het vleeſch en het meel dat in de pot geſtoken moet worden.

Onderwyl dat ieder een zich verheugt en vrolyk maakt op de bruiloft, gelyk men gewoon is in andere openbare plechtigheden te doen, ſchynen de nieuwgetrouden daar geen deel in te nemen, voor al de bruid, die zich niet als met ſchaamte moet vercieren; een echt bewys van de achting die de Heydenen voor den maagdelyken ſtaat hadden: een achting zo klaar in deze gelegenheid der bruiloften uitgedrukt, dat de Romeinen en Grieken wilden dat de jonge dochters daar zo veel genegenheid voor zouden betuigen, dat het ſcheen dat zy met tegenzin trouden; en dat het zelfs bevolen was als een der Wetten of plechtigheden van 't huwelyk, dat de

de bruid, om te beter dezen tegenzin te laten blyken, met geweld uit den schoot harer moeder en uit haars vaders huis gerooft wierd, om na dat van haar man als met kracht en tegen haar wil gevoert te worden.

'tIs een oud gebruik onder de meeste Wilde Natien het eerste jaar na het aangegane huwelyk zonder het te voltrekken, door te brengen. Voor dien tyd daar van te spreken zou de bruid een affront zyn, dat haar zou doen begrypen dat men haar trouw gezocht had minder uit achting voor haar als om zyn beestachtigen lust te voldoen. En schoon de nieuwgetrouden den nacht met elkander doorbrengen, is dit zonder het oud gebruik te benadelen; de vrinden van de bruid geven daar van hunne kant naauw acht op, en zy dragen zorg van een groot vuur voor der zelver mat te ontsteken, dat zonder ophouden hun gedrag bewaakt en tot getuigen strekken kan, dat 'er niets tegen het ingevoerde gebruik omgaat. In het begin van de geloofsplanting de gewoonte der Zendelingen altyd geweest zynde den Doop aan deze ongelovigen niet te bedienen, zonder ze langen tyd onderwezen en beproeft te hebben, om het heilige niet voor de honden te werpen, en hun onstantvastigheid en wankelbaarheid ten doel te staan; gebeurde het dat twee jonge luiden van de gene die men onderwees, dus door de ouders na de wyze van 't land getrouwd wierden. De man geen acht op het oud gebruik slaande, wilde zich van het voorbeeld der Europeanen bedienen. De vrouw wierd 'er zo geaffronteert en razent over, dat schoon die gene die het huwlyk gekoppelt hadden genoeg haar genegenheid hadden ondertast, zy haar nooit verplichten konden om dezen onbescheyden man weerom te zien. Wat men haar ook mocht voorhouden, zy gaf het niet op, en men was gedwongen hen te scheyden. Een Zendeling heeft my ook verzekert, dat schoon hedendaags het oud gebruik in de buurte van de Volkplanting afgeschaft is, een Vrouw onder de Abenakis, die voor dat het eerste jaar verstreken is zwanger bevonden word, daar een voorwerp van verwondering verstrekt, en een weinig van haar goeden naam verliest.

De meeste Wilde Natien brengen het eerste jaar zonder het aangegane huwelyk te voltrekken, door.

Zeldzame historie hier omtrent.

De gewoonte der Zuidelyke Amerikanen is, dat de mannen en de jongelingen alle in de Karbetten slapen, daar zy in 't gemeen leven. De jongelingen mogen 'er nooit een nacht buiten slapen. Deze regel is ook algemeen voor de gehuwde, voor al voor de nieuw getroude, zo dat zy niet in de partikuliere hutten, daar haar vrouwen wonen, durven gaan, als in de duisterheid van den nacht, op de zelfde voorwaarden als die de Wetgever van Sparte zyn volk voorgeschreven had.

Een zelfde Wet is 'er ontrent voor de nieuw getrouden by de andere Natien, daar de mannen zo niet in 't gemeen leven.

Vid. Cragium de repub. Laced. lib. 3 Tab 5. Instit. 4. item lib. 3. Tab. 4. Inst. 7.

Zy durven niet als steelsgewyze in de hutten hunner Vrouwen sluipen, het zou een ongehoorde zaak zyn zich daar by dag te vertonen. Het oude gebruik wil ook dat zy de ouders hunner Vrouwen niet toespreken. Niemant is zo koen dat hy zich voor hen vertoont. Zo zy dezelve gewaar worden, moeten zy ze vermyden, en vele omwegen gebruiken om zich niet in gevaar te stellen

van

Thevet, Cosmograph. Univ. Tom. 2. liv. 21. pag. 932.

van hen te ontmoeten, als of de verbintenis, die zy aangegaan hebben, hun tot schande strekte, en dat zy hun wraak te vrezen hadden. Daar zyn 'er veele die ze nooit toegesproken hebben, voor dat ze een of twee kinderen uit hun huwlyk hebben overgewonnen. Ik geloof dat deze Wet niet als de ouders van de bruid van 's moeders kant betreft, maar nademaal de Schryvers dit onderscheid niet gemaakt hebben, kan ik dit ook ten opzicht van alle de Natien niet ontwinden, daar de Wetten van de vrouwelyke Regering verschillen kunnen.

De Vrouw moet haar Mans hut ook by staan.

Schoon de man en de vrouw altyd tot de Hut van hun moeders behoren, en niet geoordeelt worden dezelve te verlaten, 't zy dat de een in des anders Hut overgaat, 't zy dat zy een derde oprechten, en van hun vrinden afleven 't geen zomtyds gebeurt, maken deze verzwagerde Hutten nieuwe verplichtingen voor elkander, ter oorzaak van de verbintenis. Niet alleen is de Vrouw verplicht haar man te voeden, zyn voorraad te bezorgen, wanneer hy op reis, of ten oorlog, of ter jacht trekt, of handel gaat dryven, maar zy is ook verplicht die van haar mans hut by te staan, wanneer men hun velden bebouwt, hun vuur te onderhouden, en hier toe zyn 'er gezette tyden, waarop zy genootzaakt is daar een zeker gedeelte hout na toe te laten brengen. Zy begint zo dra het huwlyk gesloten en het geschenk aangenomen is. Dan dragen alle de Vrouwen van de Hut van de bruid, van een menigte van die uit het dorp geholpen, in de Hut van den man verscheyde kleine takkebossen van een uitgezocht hout, dat aan stukken van derdehalf voet lang geklooft is, welke dienen om tusschen het grote hout in te steken, dat zy niet verplicht is te verschaffen, en die als de ziel van 't vuur zyn, om dat zy een heldere en levendige vlam uitmaken.

De bruid om die gene die haar in deze Leenplicht geholpen hebben te belonen, zet de pot te vuur, en geeft aan ieder zo veel scheppen *Sagamité* met een groten potlepel, als zy vrachten gedaan heeft.

Dit is nergens in gebruik, dat ik weet, als by de Natien van 't Noordelyk deel van Amerika die een vaste woonplaats houden.

Hist. de l'Amer. Sept. tom 3 p. 14.

Men geeft aan dit hout in de taal der Wilden een byzonderen naam, en dit is het dat de Heer de la Potherie *het huwlykshout* noemt. Nademaal deze kleine quantiteit hout dat de bruid verschaffen moet, op lang na niet toestrekken kan om het jaarlyks vuur in de hut van haar man te onderhouden, twyffel ik niet of deze inzetting behelst enig Zinnebeelt, waar van de betekenis niet onbekent kan zyn aan die genen, die weten wat in de Oudheid *de huwlykstoortzen* waren.

Vid. Tiraquell. in not. in cap. 5. Lib. 2 Genial. dier. Alex ab Alex.

Niemand is 'er of hy weet dat gedurende vele eeuwen, voor dat men het was en het smeer om te lichten gebruikten, de gewone toortzen niet als stukken hout waren, dat licht vlam vatte, 't welk van Pynboom was of enigen anderen die daar by quam, gelyk in de grote Indien de Bamboes is, in het Zuidelyk Amerika 't geen men *kaarssenhout* noemt, en in het Noordelyk dat daar ik van spreek. Ter gedachtenis van het Oud gebruik uit de eerste Oudheid

heid gevloeit, dat de Vrouwen verplichte om dit hout in de Hut harer mannen te doen dragen, hadden de Grieken en Romeinen ingestelt, dat de moeders van de jonge vrouwen, van hun naaste vrinden verzelt, was-toortzen by de huwlyks-plechtigheden van haar dochters droegen. *Plutarch prob. 2.*

Jozefus verhaalt dat in gevolge van de verplichting die de Hebreeuwen hadden om het heilige vuur te onderhouden, 'er een feest onder hen ingestelt was, dat hy ξυλοφόριον noemt, wanneer ieder gedwongen was een zekere quantiteit hout in den Tempel te dragen, daar men 'er een groten voorraad van op deed, op dat het heilige vuur nooit voedzel ontberen mocht. Ik stel vast dat het Huwlyk een godsdienstige plechtigheid zynde, en het vuur van de Hutten der Wilden iets heiligs in hebbende, de verplichting die de vrouwen hadden en noch hebben om dit hout of deze toortzen na de hutten hunner mannen te dragen, een verplichting is, waarvan men den oorsprong ook aan den godsdienst moet toeschryven. *Joseph. de bello Judaico. lib. 2. c. 31.*

Op dezelfde wyze als de vrouw enige verplichtingen jegens den hut van haar man aangaat, gaat de man ook enige jegens die van zyn vrouw aan. Hy is verplicht een mat voor haar te maken, haar Hut te repareren of een nieuwe op te rechten, als de eerste bouwvallig is. Al de vangst, die hy op de jacht doet, komt gerechtelyk het eerste jaar van zyn huwelyk de Hut van zyn Vrouw toe. De volgende jaren is hy verplicht die met haar te delen, 't zy dat zyn Vrouw in 't dorp gebleven is, 't zy dat zy hem verzelt heeft. De man zyn eer hangt 'er aan dat zyn Vrouw en kinderen wel gedekt zyn, en wel onderhouden, en hy moet daar in voorzien. Met een woord, als zy in eendracht leven dragen zy zorg van aan elkanders Hut niet alleen de diensten, die door 't gebruik ingevoert zyn, te bewyzen, maar ook alle die gene, die dienen kunnen om hun eendracht aan te queken en een goede vrindschap te onderhouden.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Dit goed verstand word dikwils ontrust door de afkeer die man en vrouw voor elkander krygen, en deze onlusten veroorzaken dikwils de Echtscheyding. Hun quaad humeur, hun weinige inschikking, hun ingenomenheid met die van hun vrinden waar door zy zich laten bestieren, hun quaadvermoeden, hun minnenyd, en hunne onderlinge ontrouw verschaffen hun verscheyde gelegenheden van onenigheid. *Van de Echtscheiding.*

Het huwelyk is zodanig in zyn instelling en in de banden die het naakt, dat het zelfs by de Wilde Natien, wanneer het met alle plechtigheden verricht is, schynt dat niets het verbreken kan. Mischien was het om deze reden dat in de plechtigheden van het huwelyk de Priesters van Mexiko, die 'er de Dienaren van waren, de kliederen van den man en de vrouw te zamen knoopten, om hun te kennen te geven dat zy dus al hun leven lang onscheydelyk vernigt moesten blyven. En 't is zonder twyffel in gevolge van dit denkbeelt, dat by alle de Natien de meeste, die deze verbintenis

aan-

aangegaan hebben, niet weten wat het is dezelve te verbreken, en dat onderling hun eendracht koesterende zy wachten dat de dood hen scheyde.

Maar nademaal 'er humeuren gevonden worden daar niet mee over een te komen is, en dat 'er in de harten, die het best verenigt schynen, dikwils tegenzin en afkeer ontstaan, die dezelve noch meer verdelen; had deze zelfde hartheid des harten, die Mozes gewettigt had om de echtscheyding onder de Hebreeuwen toe te laten, ook de andere natien gewettigt, om het om gewichtige oorzaken, vooral om oorzaken van bewezen ontrouw toe te staan. 't Is niet te verwonderen dat de afgodische natien in dit stuk het juk afgeworpen hebben, en de grootste misbruiken in die zaak hebben doen insluipen.

De Irokoizen bekommeren zich weinig om de echtscheyding. Zy waren eertyds zo ondeugent niet als zy hedendaags zyn, en ik zou om deze reden wel geloven, dat de echtscheydingen, schoon geoorloofte, daar ook minder in gebruik waren.

Zy hebben my zelfs verzekert, dat zy altyd zeer eenvoudig en zedig geleeft hadden. Ik heb dikwils de Ouden van beyde de kunnen hooren klagen, dat 'er by hen een verwildering der zeden ingevoert was, die hun onbekent was, en die hen zelfs hun eige natie niet deed kennen. De Huronnen, wier gewoontens 't meest met de hunne overeenkomen, waren veel ongeregelder, en ik heb een oud zendeling horen zeggen, dat na dat zy t'enemaal te onder gebracht waren die gene die onder de verwinnaars ingelyft waren nooit te Agnié en te Tsonnontouan een drinkfeest dorsten voorstellen, dat zy in hun land vierden, voor dat zy slaven wierden, en dat het zelfde is waar van Herodotus in de beschryving, die hy van de Zeden der Perzen doet, spreekt; zy dorsten het, zeg ik, nooit voorstellen, uit vreze van de Irokoizen, wier zeden niet ongeregelt genoeg waren om een diergelyke wanorder te dulden, te doen morren

Herod. lib. V. n. 18.

Schoon 'er naderhand veel wanorder onder hen geslopen is, en dat zy zeer ongebonden zyn, hebben zy evenwel noch al de uiterlyke schyn van de deugt. Hun taal is kuisch, en heeft eerbare woorden om zich gevoeglyk in 't byzyn van de personen, daar men achting voor heeft, uit te drukken. In hun wyze van kleding onderhouden zy onschendbaar enige welvoeglykheden : hun jonge dochters vermyden zorgvuldiglyk in 't openbaar met personen van een andere sex te spreken, wier onderhoud noodzakelyk verdacht zou voorkomen : zy treden met veel zedigheid, en, ten zy ze alle voorzichtigheid ter zyden zetten, of te enemaal alle goede Zeden verbannen hebben, waken zy zorgvuldiglyk om haar goeden naam te behouden, uit vrees van geen man te krygen, ieder een vrouw willende hebben die voor eerlyk te boek staat en het ook is.

Een Zendeling van Brazilien, dien ik te Rome gezien heb, heeft my verzekert dat de Brazilianen zo teer omtrent den goeden naam waren, dat zo een meisje haar eer verloren had, zy niet alleen geen man meer zou vinden, maar zelfs onder haar vrinden niet meer in veiligheid zou leven, 't geen zo veel te verwonderlyker voorkomt, om dat men zou moeten oordelen uit haar moedernaaktheid, dat zy geen werk van de schaamte maken. De

De Schryvers evenwel, die van de Zeden dezer Volkeren gehandelt hebben, fpreken 'er op een gants andere wyze van, en fchynen te veronderftellen dat de dochters voor haar trouwen daar zo na haar welgevallen leven, dat men op haar gedrag niets te zeggen vind, hoe zy het ook aanftellen. De Schryvers geven 'er andere getuigenissen van.

De jongelingen houden zich in 't openbaar ook op hun hoede. Zy laten zich weinig door de liefde vervoeren, en fchynen niet bequaam om tot de buitenfporigheden te vervallen, daar men dikwils door de hevigheid van die hertstocht toegebragt word. Dit heb ik gemeent tot verfchoning der Wilden in 't algemeen over een ftof te moeten zeggen, waar van het goed was, volgens den raad van den Apoftel, nooit te horen fpreken, maar ik heb met zo veel verontwaardiging gezien dat men het om zo te fpreken daar op toegelegt heeft om hen zwart te maken, en hun een algemene ongebondenheid van zeden zonder enige uitzondering aan te wryven, waar uit men enig voordeel zou kunnen halen om zyn eigen wanorders te verfchonen, dat ik my verplicht gevonden heb hun dit recht te bewyzen.

Niet dat ik zeggen wil dat 'er geen ongebondenheid onder hen is, zonder twyffel is 'er en moet men daar over verzet ftaan? is het te verwonderen dat woefte volkeren bedorven zyn, terwyl dat in Europa, daar de beweegredenen van Godsdienft en een veel fterker zyn, over al byna niet meer als een tomeloze uitgelatenheid, en een oneindige ergernis gevonden word, die den Wilden zelfs een afgryzen zou geven.

De Baron de la Hontan, die in zyn werk overal veel van 't zyne bydoet, geeft alle jonge dochters, die niet in 't huwelyk verbonden zyn, een onbepaalde vryheid; een vryheid die hy zegt dat door het gebruik als een volkomen recht is geworden, en ter zelfder tyd maakt hy van al de getrouwde vrouwen voorbeelden van deugt. Beide is tegen de waarheid en tegen de waarfchynelykheid; aan alle kanten vind men eerlyke, en andere die het niet zyn. Een lichtmis van een man die ziet dat zyn Vrouw zwanger is of een kind zuigt, of ook zo dra hy een mifnoegen tegen haar heeft opgevat, neemt zonder fchroom een bywyf, of rooft de vrouw van zyn buurman, zonder te vragen of de vrouw of de man daar iets tegen hebben of niet. Een Vrouw die enige minnehandeling heeft, of die zich over haar man wil wreken, weet haar minnar wel een plaats te befcheyden, zonder acht te geven of hy een vrygezel of getrout is. *la Hontan, memoires de l'Amer. pag. 138.*

Deze minnehandelingen zyn zo geheim niet of daar lekt wel iets van uit. Uit den aart quaadfprekent en fpotters zynde, ontbreekt het 'er gants aan geen quade tongen, wier werk het is niets te laten verholen blyven, alles te vergiftigen, en de voorwerpen groter te maken als zy zyn. Dit weerhoud hen evenwel niet, de ruchtbaarheid van hun mifflag dient niet als om ze te verharden, en ze de palen te doen overfchryden die hun de fchaamte en welvoeglykheid voorfchreven, Men moet evenwel bekennen dat de Vrouwen zich veel meer in acht nemen, als zy miffchien voor haar trouwen zouden gedaan hebben, en op de zelfde wyze als zy in de Oudheid een

ſluier begonnen optezetten, zo dra zy trouden, of enig ander onderſcheydentlyk teken aan te nemen, om haar ſtaat te kennen te geven, is 'er iets diergelyks by verſcheyde Natien van Amerika. Men moet ook bekennen dat onder de Irokoizen de vrouwen meer de meeſter zynde, ook minder vrezen dat de zaak ruchtbaar worden zal.

De jaloezy heeft ook onder die volkeren plaats.

Een vertoornde Vrouw gaat de byzit van haar man op de te rugkomſt van een jacht te gemoet, en ontweldigt haar zonder hinder het deel dat hy haar daar van gegeven had. De Man weet het, ziet het en zegt 'er geen woord van; de Vrouw heeft haar recht geoeffent, hy neemt 'er geen belang meer in. Maar zo deze Vrouw daar uit gelegenheid neemt om haar man door haar korzeligen kop en door haar ſchelden te bruien, ziet de man voor zich neer, zonder een woord te ſpreken, hy zou zyn vrouw niet durven bekyven, veel minder haar ſlaan; maar ten lange leſte haar boosaardigheid moede zynde, laat hy haar zitten en zich van haar afzetten.

Zo de Vrouw ongelyk heeft, ontveinſt de man zyn minnenyd zo veel hy kan, en ſtelt 'er een eer in daar niet over geraakt te zyn, maar hy vertoeft niet lang zyn Vrouw met de intereſten van dien de ontrouw te betalen, die zy tegen hem gepleegt heeft, en hy dwingt ze dus met minder moeite te dulden dat hy haar verlate.

Schrikkelyke wraak van een Man over de gepleegde ontrouw zyner Vrouwe.

Schoon de Irokoizen zich gelaten geen minnenyd te hebben, laten zy niet na daar in den hoogſten graad gevoelig over te zyn, en daar zomtyds gruwelyke wraak over te nemen. Ik zal by deze gelegenheid een geval verhalen, dat ik uit hen zelfs verſtaan heb. Een man over zyn Vrouw qualyk te vrede zynde, maar volmaakt wel zyn gevoeligheid ontveinzende, nam ze op den gewonen tyd met zich op de jacht. 't Was een goed jaar, wild in overvloed, en de man een goed jager. Ondertuſſchen geliet hy zich niets te kunnen vinden, en bracht tot reden by, dat men hem moeſt betovert hebben om te beletten dat hy iets zou vangen. Het jaargety verliep, de voorraad raakte op, en de Vrouw leed groten honger; de man haar dus langen tyd geplaagt hebbende, veinsde een droom gehad te hebben, die meer kracht als de bezwering, die zyn ongeluk veroorzaakte, en hen in de uiterſte nood bracht, hebben moeſt.

Dat was, zeyde hy, van by nacht de Hut van zyn Vrouw aan te taſten, dezelve als een vyand te beſtormen, haar gevangen te nemen en als een Slavin te handelen. De Vrouw, die meende dat men dezen droom kon te leur ſtellen, gelyk zy dikwils gewoon zyn te doen, vermaande den man om zyn droom te vervullen. Hy bleef daar in niet in gebreken. Den volgenden nacht overrompelt hy de Hut, maakt zyn Vrouw tot Slavin, verwyſt ze ten vure, bind ze aan een paal, ſteekt een groot vuur aan, en maakt yzers gloeient. De arme ſloof meende, dat het ſpul daar mêe op zou houden, maar 't was geen ſpul, zy vergiſte zich. Toen alles tot het pynigen gereed was, ging de man, de zaak in ernſt opnemende, haar heur ontrouw; 't zy dan waar of onwaar, verwyten, en verbrand deze elendige van langzamerhand met een klein vuur en een onmenſchelyke wreedheid.

De

De broeder van deze Vrouw, die in het dorp gebleven was, en die haar teder bezinde, een zekere geheime ongeruſtheid niet kunnende weerſtaan, die hem vrezen deed, dat zy honger mocht lyden, had zich op weg begeven om haar voorraad te brengen. Hy quam toen deze wrede ontmenſchtheid in 't werk geſtelt wierd, en was van ver een aanſchouwer van dit treurſpel.

De Hut was gants open, en de Vrouw ſchreeuwde afgryſſelyk, door geen menſchelyke eerbied weerhouden zynde. Eindelyk de jongeling den man en zyn zuſter gekent hebbende, zonder gezien te zyn, berade zich niet lang, hy mikt op den man, ſchiet toe, en dood hem.

Toen zyn zuſter genadert zynde met de zelfde voorzorg van zedigheid, die de twee kinderen van Noah gebruikten, toen hun Vader, door de onbekende kracht van den wyn bevangen in zyn tent ley uitgeſtrekt; hy ontbintze, en verneemt uit haar het quaad vermoeden van dezen jaloerzen man, en de oorzaak zyner hevigheid.

De broeder teerhartig wordende, meende wel te doen dat hy haar de reſt gaf; hy ponjaardeerde ze uit medelyden, met haar toeſtemming evenwel, en na haar zo goed hy kon, volgens het gebruik in deze gelegentheden ingevoert, de laatſte eer bewezen te hebben, quam hy weer in 't dorp, daar hy dit droevig voorval verhaalde.

Deze voorbeelden van hevige minnenyd en wraak zyn veel raarder by de Irokoizen als by de Natien die na de kant van Louiziana wonen, daar de mannen niet veel ſchromen, na haar allerlei hoon aangedaan te hebben, hunne ontrouwe wyven den neus en de oren af te byten, of zelfs haar het hair af te ſnyden, gelyk men de Slaven doet, zonder dat 'er zich iemand aan kreunt of gevoelig over durft tonen. De Brazilianen brengenze zonder veel modes te maken omhals, en gaan tegen haar Vaders zeggen: ik heb uw dochter omgebracht, om dat zy my ontrouw was. De Vader antwoord niet anders op dit kompliment, als, gy hebt wel gedaan, zy had het verdient. *De Natien na de kant van Louiſiana gaan hier omtrent wreder te werk als de Irokoizen.*

ACHTSTE HOOFTSTUK.

DE Karaïben en de Galibers ſtraffen het Overſpel zeer ſtreng; 't zy dat de man of de vrouw daar aan ſchuldig is. Zo de man daar op betrapt is word hy in tegenwoordigheid van de gantſche Natie voor den Rechter geroepen, en na luſtig doorgeſtreken te zyn moet hy noch uitſtaan dat ieder hem een pot kokent water over 't lyf giet, waarna men hem aan zyn Vrouw overlevert of aan derzelver Ouders, die hem met deze kaſtyding kunnen quytſchelden, of hem doen ſterven zo zy niet voldaan zyn. *Lettre du Pere de la Neuville, memoires de Trevoux Mars 1723.*

De ſtraf is, voor de ſchuldige Vrouwen veel zwaarder, want na haar dezelfde affronten te hebben doen uitſtaan, die men den overſpeligen man doet lyden, ſtelt men haar in handen van haar ouders, die den man al de geſchenken weer om geven, en haar gemeenlyk de ſtraaf der Veſtaalſche Maagden doen ondergaan, begravende

 haar

haar levendig. Men kan wel denken dat daar de ſtraf van 't overſpel zo ſtreng is, het Echtſcheiden niet geoorlooft is, of ten minſten zeer zelden voorvalt.

Een vrouw mag haar man die haar verlaat in het Noorderdeel van Amerik uitſchdden.

In het Noorderdeel van Amerika heeft een Vrouw by de Echtſcheiding het recht van den Man, die haar verlaat, uit te ſchudden, en zy doet het, zonder dat hy 'er zich tegenſtelt. Om na rechten te handelen zou men ook het geſchenk, of de waardy daar van, moeten werom geven dat voor het huwlyk gedaan is, ten zy het eenvoudiglyk door de Diffarreatie verbroken wierd. Op deze wyze zou de Echtſcheiding maar een enkele verlating zyn, die hun te enemaal de hoop niet beneemt van zich in 't vervolg te verzoenen, gelyk het dikwils genoeg gebeurt, 't zy dat 'er zich vrinden meê bemoejen om hen te bevredigen; 't zy dat hun oude vrindſchap en de liefde tot hun kinderen, die de knoop van hun vereniging en de ſterkſte beweegreden van hun wederkering zyn, weder opgewekt worden; 't zy eindelyk dat de tyd het voorwerp hunner klachten weggenomen, of hun miſnoegen verzacht heeft. Vele willen dat 'er inderdaad geen ware wettelyke Echtſcheiding zy, dat het maar een enkelyke verlating is, die door gene plechtigheden geſtyft word, en dat in hun ſcheyding, wat verbintenis zy ook aangaan, men hen noch als de eenige wettige en ware echtgenoten aanziet.

Zo zy kinderen hebben, beweren de mans na hun ſcheyding recht te hebben om de jongens na zich te nemen. Ik heb 'er expres van zeer ver zien komen om ze weg te nemen; maar de moeders het altyd denkende in haar keur te hebben of zy ze willen laten volgen of houden, laten niet na deze laatſte party te kiezen, en goede maatregels te nemen om haar mans in hun verwachting te leur te ſtellen. De kinderen zelfs, altyd onder de vleugels van de moeder opgevoed, ſchynen nergens gevoelig over te zyn als over het affront dat de Vader haar aangedaan heeft met ze te laten zitten en hen insgelyks te verlaten. Dit wezentlyk of gewaande recht der mannen zou wel van het gebruik kunnen komen dat de Amazonen hadden, die niet als de dochters by zich hielden, en de jongens na de naburige Volkeren zonden, daar zy haar mans onder hadden.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de kinderen

DE Wilde Natien van Amerika zyn niet talryk, en vermenigvuldigen niet ſterk. De Vrouwen, ſchoon van een ſterke en hartvochtige geſteltenis, hebben deze vruchtbaarheid niet die men elders en voornaamlyk in het Noorden van Europa ziet, daar deze zwermen van Barbaren van daan zyn gekomen, die het op verſcheyde tyden verwoeſt, en het Roomſche Ryk verdelgt hebben. Ik zie 'er geen reden van te geven die zo algemeen als dit ſoort van onvruchtbaarheid is, die haar aan een klein getal kinderen bepaalt.

De zwangere vrouwen

De zwangere Vrouwen ontzien zich weinig in haar vruchtdragen, zy arbeyden na ouder gewoonte, en hoe meer zy den tyd van 't bevallen naderen, hoe meer zy zich vermoejen. Zy gaan in

in 't veld, dragen zonder zwarigheid grote pakken, en zy beweren dat deze hevige oeffeningen haar gemaklyker doen bevallen, en haar kinderen ſterker maken. Men kan niet loochenen dat het verwonderenswaardig is te zien hoe gemaklyk zy haar kinderen baren. Zy worden door een andere Vrouw uit de Hut geholpen, zonder expreſſe Vroedmoers te hebben. Zo zy uit het veld komende en alleen zynde, van de barensnood overvallen worden, helpen zy zich zelven, waſſchen hare kinderen in het eerſte koude water dat zy vinden, keren weer na haar Hut, als of haar niets gebeurt was, en den zelfden dag zyn zy in ſtaat om haar gewoon werk te verrichten.

ontzien zich weinig.

Dit was een zaak die eertyds aan de Vrouwen der Celten, Iberiers, Scythen en Volkeren van Thracien gemeen was, volgens het zeggen van Strabo, die 'er byvoegt, dat Poſſidonius geſchreven had, dat een zekere Charmolaüs van Marſeille hem in Ligurien vertelt had, dat hy om het land om te ſpitten een menigte van werklieden, zo mannen als vrouwen, gehuurt hebbende, 'er een onder gevonden wierd, die door de barensnood overvallen wordende, maar een weinig aan een kant gong, en na verlost te hebben ging zy opſtaande voet weer aan haar werk, om haar daghuur niet te verliezen. Maar dat hy gemerkt hebbende dat zy zwak was in 't werken, en daar de oorzaak van vernomen hebbende, hy haar betaalde en na huis zond. Dat deze Vrouw haar kind ging waſſen, het in eenige luren wond die zy by zich had, en het na haar huis droeg, zonder dat het kind 'er het minſte ongemak van had.

Strabo lib. 3. p. 119.

Men kan byna niet zien dat zy iets geleden hebben of ziek zyn, doch daarom lyden zy evenwel genoeg, en zommige ſterven 'er zelfs van. Maar zy komen haar pynen door een verwonderenswaardige kloekmoedigheid te boven, en onthouden zich, zo veel zy kunnen, van het minſte teken van zwakheid te laten blyken. In onze Geloofplanting toonde zich een Vrouw voor eenige jaren een weinig gevoelig, waar over iemand de oude wyven hoorde redeneren, als over een zeldzame zaak, en met veel deftigheid beſluiten, dat zy geen kinderen meer moeſt krygen, om dat zy niet als lafhartige bloodaarts kon ter wereld brengen.

By zommige Natien van het Zuiderdeel van Amerika gaat het noch erger toe, want zo de Vrouwen daar te veel moeite hebben, om van haar vrucht te verloſſen, zo zy de pynen van de kinderbaring niet met al de ſtantvaſtigheid, die de Vrouwen van dat land eigen is, verdragen, dwingt de vrees die men heeft dat de kinderen de zwakheid van de moeders mochten overerven, de Ouders om deze te doen ſterven, om het verdriet niet te hebben van ze van de Deugt hunner Voorzaten te zien ontaarden. Zy plegen dezelfde ſtrengheid tegen die gene, die mismaakt ter wereld komen, en dikwils doen ze de moeder met het kind omkomen. Zy brengen ook een van de twêlingen om, veronderſtellende dat eene moeder geen twee kinderen voeden kan, zo dat men onder hen het ſtrenge bevel van Lykurgus noch in kracht ziet, die geen andere menſchen willende opvoeden als die bequaam waren om het gemenebeſt

De Laet Ind. Occid. lib. 17. c. 15.

Plutarch in Ly-

curgo. nebeſt dienſt te doen, een Wet ingevoert had voor de kinderen die ter wereld quamen, om den ſtaat by tyds van die gene te verloſſen, die de lichamelyke hoedanigheden niet hadden, waar uit men gelukkige voortekens halen kon, dat zy hun Vaderland ten nutte konden zyn.

De Wilde vrouwen zuigen haar kinderen zelfs.

De Wilde Vrouwen wachten zich wel van haar kinderen aan andere te minnen te geven. Zy zouden menen dat zy de moederlyke genegenheid uitſchudden, en zy kunnen zich niet genoeg verwonderen dat 'er Natien in de wereld zyn, by wie dit gebruik aangenomen en ingevoert is. Maar zo het gebeurt dat de moeders in de kraam, ofterwyl de kinderen noch in de wieg zyn, ſterven, vind men in deze noodzakelyke gevallen minnen in haar vermaagſchapping; en 't geen noch verwonderlyker zal voorkomen, oude grootmoeders, die de jaren van kinderen te krygen verby zynde, het zog weerom doen komen, en de plaats der moeders bekleden. De Wilde Vrouwen beminnen haar kinderen met de uiterſte têerheid, en ſchoon zy hun geen tekens van genegenheid geven, met zo vurige liefkozingen, als de Europeeſche vrouwen doen, is haar liefde daarom niet te min wezentlyk, te min gegrond, en te min ſtantvaſtig. Zy zuigen haar kinderen zo lang zy kunnen, en ſpenen ze niet als uit noodzakelykheid. Ik heb kinderen van drie en vier jaar weer op een nieuws met hun jonger broeders of zuſters zien zuigen.

TIENDE HOOFTSTUK.

Van hun wiegen.

De Wieg voor de kinderen der Wilden in Nieuw-Vrankryk is heel aartig en gemaklyk. Zy beſtaat in een of twee zeer dunne planken, van een heel luchtig hout, derdehalf voet lang, aan de enden opgeſchikt, na onderen naauw toelopende, en onder aan den voet rond, om het gemak van te wiegen. Het kind in goede dikke dekens gewonden is daar als op deze effe planken vaſtgeplakt, en ſtaat overent, zo dat het op een klein houte uitſtek ſteunt, daar zyn voeten op ſtaan, met de punt na binnen gekeert, om zich niet te quetzen, en om de kneep te krygen, die hy hebben moet om de raket wel te dragen. De luren of dekens ſluiten van voren heel naauw door brede windels van een geſchildert vel, dat weinig rekt, en die door ſnoertjes van een ſterk leer, dat langs beyde de kanten van de wieg loopt, daar zy ſtyf aan vaſt zyn, door en weer door getrokken is. Men doet deze lûren zeer ver boven over de wieg heen hangen, en men ſlaatze achter om, als men het kind lucht wil doen ſcheppen, of wel men doet ze over een halven koepel vallen, die aan beyde de enden aan het hoofdeneind van het kind vaſt is, en die na voren uitſteekt, op dat het vryer adem mogt halen, zonder in de winter voor de koude blootgeſtelt te zyn, en in de zomer voor het ſteken van de muggen, en op dat het zich niet bezere, ingevalle dat de wieg quam te vallen. Op dezen halven cirkel legt men kleine porceleine armringen, en ander poppegoed, dat de Latynen *Crepundia* noemden, voor cieraad en ſpeelgoed die-

dienende om het kind te vermaken. Twe lange leirepen van een fterk leer, die boven uit de wieg komen, verfchaffen de moeders het gemak om ze over al met zich te dragen, om ze boven op alle haar andere pakken te laden, wanneer zy te velde gaan of daar van daan te rug komen, en om ze aan een tak van een boom te hangen, daar het kind door den wind, onderwyl dat zy arbeyden, als gewiegt en in flaap gezuft word.

De kinderen leggen heel warm en zacht in deze wiegen; want behalven de dekens, die zeer zacht zyn, doet men 'er noch een deel dons in, dat uit het riet gehaalt word, en hun voor watten dient, of wel ftof van de fchors van Peruche, waar van de vrouwen zich bedienen om het vet uit haar haairen te krygen, en om ze te onderhouden. Zy leggen 'er ook heel zinnelyk in, zo dat ze hun luren niet kunnen bederven; en door het middel van een klein vel of ftuk linnen, dat men tusfchen hun benen fteekt, en dat van voren uit de wieg hangt, kunnen zy hun gevoeg doen, zonder het binnenfte te bevuilen en te bederven, uitgenomen het dons, daar het gemaklyk is ander voor in de plaats te leggen.

Enige Natien ontrent Louifiana, waar aan de Franfchen den naam van plat-hoofden gegeven hebben, om dat zy hun fchoonheid doen beftaan in het voorhooft plat te hebben, en het bovenfte van 't hooft fpits te doen toelopen in de gedaante van een myter, hebben wiegen die ontrent zo zyn als die gene die ik befchreven heb, maar die behalven dat iets byzonders hebben om hun door kunft deze gedaante te doen krygen, waar in zy zo groot een behagen fcheppen.

Wiegen der Plathoofden een Natie omtrent Louifiana.

Dat is een gat in de wieg gepraktizeert, waar in de moeder het hooft van 't kind fteekt, leggende op het voorhooft en boven op het hooft een deeg van kley, dat zy kneed en uit al haar krachten bind. Dus legt zy 't kind alle nachten te flapen, tot dat het hooft zyn plooi gevat heeft, en de bekkeneel beenderen hard genoeg geworden zyn. De kinderen hebben fchriklyk veel in de eerfte proeven van deze hevige operatie te lyden, die hen zwart doet worden, en door den neus, de ogen en de oren een witachtig en taai vocht uitwerpen; zy hebben in 't vervolg noch veel van de gedronge geftalte te lyden, waar in zy genootzaakt zyn alle nachten de eerfte maanden van hun kindfche jaren door te brengen; maar hoogmoed moet pyn lyden en zy kunnen voor niet de fchoonheden, die de Natuur hun geweigert heeft, niet hebben.

De Karaïben en de meefte Zuidelyke Wilden hebben ook een plat voorhooft en een fpitzen kop. Hun moeders dragen zorg hun dat met kleyne planken en kleine wolle kusfentjes, fterk achter 't hooft gebonden, in te duwen. Maar de kinderen hebben geen andere Wieg als Hamakken, na hun klein poftuur gemaakt, die de moeders kunnen ophangen en met gemak van de eene plaats na de andere dragen, en waar in de kinderen gants naakt en ongeknelt leggen. De Wilden die men in Kanada *Garhagonronnon*, land-luiden noemt, hebben een gants verfcheyden fmaak van de plathoofden, want zy doen hun fchoonheid beftaan in een gants ronden kop te hebben, hierom noemt men ze ook *Kloot-koppen.*

ELF-

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Opvoeding.

DE kinderen als ze uit de Wieg komen, beginnen eer zich te wentelen als te gaan. De ouders latenze gemeenlyk gedurende de eerste jaren naakt door de hut lopen, zich inbeeldende dat het lichaam by tyds aan de ongemakken van de lucht te gewennen. Zo dra zy een weinig groot worden volgen zy hunne moeders, en arbeiden voor het huisgezin. Zy gewennenze tot dien einde om water uit de rivier te gaan scheppen, om kleine vrachten hout, na hun lyf gericht, en die men eer voor spelegaan als een last kan rekenen, te dragen. Allengsjes maken zy ze dus bequaam om de diensten die na huu krachten zyn, te doen. Voor 't overige verwaarlozen zy hun persoon, zy zyn slecht gekleed, tot dat zy tot hun huwbare jaren komen, en in het ligchaam van de jeugt ingelyft zyn, wanneer het hun vrystaat zich op te schikken.

Strenge opvoeding die de jongeluiden op het Eyland Krete en te Sparte hadden.

Niets was harder als de opvoeding der jonge luiden op het Eiland Kreta en te Sparte. Zo dra zy zekere jaren bereikt hadden, voedde men ze in deze openbare scholen op die men Ἀγέλαι en συσσίτια noemde, dat als grote zalen waren; daar wierden zy alle te zamen opgebracht, in troepen verdeelt, waar van ieder onder de tucht van een meester was, die ze tot een gants arbeydzaam en moeilyk leven gewende.

De Wetgevers die niets als de krygskunst ten doel hadden, alleen bequaam om hun staat te vergroten of te hanthaven, hadden uit hun gemenebest al de Wetenschappen en Vrye kunsten verbannen, 't zy dat ze die niet noodzakelyk geloofden, 't zy dat zy ze als oeffeningen van lediggangers aanzagen, die den tyd zoeken te verdryven, of dat zy dachten dat deze Kunsten en Wetenschappen nergens toe bequaam waren als om de menschen verwyft te maken en de wellust en ledigheid in te voeren. De Oorlog dan het enigste wit zynde, waar op al hun Staatkunde doelde, hadden zy terzelfder tyd tot dit voorwerp al de oeffeningen van den Godsdienst en het burgerlyke leven gericht.

't Was dan tot dit einde alleen dat zy hun jeugt in 't uitgaan van de kintsche jaren de lofzangen der Goden en Helden zingen, en den Pyrrhischen Dans danssen leerden: dat zy derzelver lichamen hart maakten, doende ze op den grond slapen, blootsvoets en hoofts gaan, zich met stof bedekken, en zich in den Eurotas en alle jaargetyden baden, dat zy ze gewenden honger, dorst, hitte en koude te verdragen: dat zy ze konder ophouden langs rotzen en bergen deden lopen, om het wild na te jagen: dat zy ze altyd gaande hielden door de gedurige oeffeningen van hun openbare oeffenscholen, daar zy zich op alle wyzen oeffenden om met den boog te schieten, met de spies te werpen, in 't worstelen, rennen, en verscheyde gevechten met schoppen en met de vuist, en zelfs met stomp staal: maar 't was voor al tot dit voornemen dat zy ze tot dit onoverwinlyk gedult van een moed die alles uitstaan kon gewenden, waar van zy zo schone proeven in die wrede geesselingen gaven, waar van wy op het stuk der Inwyingen

gen gesproken hebben: een zo verwonderenswaardig gedult, dat het een vremdeling, die 'er met eigen ogen voorbeelden te Lacedemon van zag, geestig deed zeggen, 't geen een ander reeds op 't stuk van hun voedzel gezegt had. „ Dat het nu niet meer te „ verwonderen was, dat de Lacedemoniers wonderwerken van „ dapperheid in het stryden uitrechtten, dat zy daar na allen schyn „ de dood zochten, zich voor de grootste gevaren blootstellende, „ om daar in het ongelukkige leven te eindigen, dat zy in hun „ Vaderland leydden, dat hondertmaal slimmer was als de dood „ zelfs.

Dat de Wilden eertyds al zo strenge opvoeding gehad hebben, blykt noch uit de overblyfzelen die zy 'er tot onze dagen toe van overgehouden hebben, en waar van ik de overeenkomst met de inwyingen tot de Verborgentheden der Heydenen heb aangewezen, die in haar instelling, gelyk ik gezegt heb, niet als een oeffenschool waren, daar men de gronden van een nieuw leven leerde, volgens de grondregels van den Godsdienst, de Zedeleer, en de burgerlyke zamenleving. DeWilden hebben eertyd daar zo strenge opvoeding gehad.

't Geen een nieuwe reden van waarschynlykheid uitmaakt, is dat deze Opvoeding der Kretenzers en der Lacedemoniers van de Barbaren ontleent was, die het eerste Griekenland bewoont hadden, en dat zy te enemaal met de Zeden der Volkeren van Thracien en Scythien gevonden wierd over een te stemmen. Zo wy zelfs Pausanias geloven mogen, geschieden deze wrede geesselingen der Lacedemoniers niet als voor het standbeelt van Diana Orthia, die hy verzekert dat dezelfde is als de Diana van Tauris, welke door Orestes en zyn zuster Ifigenia weggerooft wierd, die haar uit Scythien, in Griekenland brachten, gelyk ik reeds gezegt heb. *Pausanias in Laconicis, p.* 98

De Perzen hadden een diergelyke opvoeding, voor dat zy zich van de ryken der Assyriers, der Meden, en der Lyciers hadden meesters gemaakt, en voor dat de pracht en de rykdommen dezer Monarchyen 'er Sybariten afgemaakt hadden. Xenofon geeft 'er ons byna een zelfde schildery van, in het begin van zyn opvoeding van Cyrus, als de andere Schryvers van de Gemenebesten van Crete en Sparte maken. Hy verdeelt deze Natie in vier verscheyde Orders, na de verscheydenheid van jaren. Ieder Order woonde in 't gemeen in grote zalen, die zo veel zyn als 't geen de Grieken Ἀγέλαι en Ἀνδρεῖα noemden, en men had 'er by na de zelfde oeffeningen. Opvoeding der Perzen. *Xenophon l.* 1. *Cyroped. p.* 2.

Ik zal hier niet herhalen 't geen ik van de Karbetten der Zuidelyke Wilden en van hun oeffeningen, weinig van die van het gemenebest van Lykurgus verschillende, gezegt heb. Wat de anderen aangaat die dus niet in 't gemeen leefden, het is zeker dat zy ook zeer moeijelyke proeven en een zeer streuge leerwyze hadden om hun jeugt te onderrechten. Schoon zy hedendaags deze aanengeschakelde en geregelde opvoeding niet hebben, voor al in de Nabuurschap der Europeanen en in de Geloofsplantingen, daar men alle hun oude gebruiken zo veel men heeft gekunnen, afgeschaft heeft, ziet men evenwel noch den zelfden aart van een strenge opvoeding. Al de onderwyzingen die hun de Ouders geven bestaan Opvoeding der hedendaagsche Wilden

in zaken die bequaam zyn om hun moed op te wekken door de voorbeelden hunner Voorouderen, in hen aan te moedigen om derzelver voetstappen na te volgen, en ze wel van hun gewoontens en gebruiken te onderrechten, en in hun den roem wel in te stampen, dien zy door hun behendigheid en dapperheid verwerven kunnen. Men stelt hun ten dien einde boog en pylen ter hand, zo dra ze die kunnen vast houden, zy bewaren ze lang als een speeltuig, maar hun krachten met de jaren aangroeijende, maken zy 'er van een tydverdryf hunner ledigheid een noodzakelyke oeffening van, en worden 'er in korten tyd heel bedreven in.

Hun leven daar en boven uit zich zelven hart zynde, en vele noodzakelyke dingen voor het voetzel, de kleding en het overige ontberende, brengt het niet weinig toe om hen hart te maken en bequaam om den honger, dorst, de strafheden van de jaargetyden en andere ongemakken uit te staan, waar onder men ons zou zien bezwyken, om dat wy een al te verwyfde en weeldrige opvoeding gehad hebben.

De kleine Wilden oeffenen zich gedurig te zamen, zo wel als de jongelingen, zy maken een spel van het schoppen en vuistslaan, een oeffening die Lykurgus zyn burgers geboden had. Indien twe Kampers vechten dat het kattespul word, is de onverschilligheid der anderen in deze gelegenheden verwonderenswardig, en heeft my verzet doen staan. Zy staan een kring rontom de twe kamphanen, die zy op hun gemak laten vechten en *spelen*, gelyk zy het noemen, en zien het als enkele Toekykers aan: niemand neemt het voor hen op, zelfs hun broeders niet, niemand scheydze, ten zy dat het al te grof ging, of dat de party al te ongelyk was: zy vergenoegen zich naderhand ten kosten van dien genen te lagchen, die het verloren heeft.

Maar nademaal zy deze openbare en gedurige oeffeningen niet meer hebben, die veel tot de geschiktheid der Zeden kunnen bybrengen, zyn zy veel van deze naauwkeurige tucht ontaart, die hen enigermate als tegen hun dank deugtzaam maakte. De Ouders doen al wat zy kunnen om hun goede gronden te geven, maar hen altyd niet met goede voorbeelden voorgaande, zyn hun redenen niet altyd krachtig genoeg om ze van de deugt af te wenden. De moeders, die 'er de meesters over zyn, hebben de macht niet om ze te straffen en te bekyven wanneer zy hun plicht te buiten gaan: zy laten hen in hun jonge jaren al doen wat zy willen, onder voorwentzel dat zy noch geen reden bezitten, en dat wanneer de jaren hun die zal gegeven hebben, zy derzelver licht zullen volgen, en zich beteren; een quade grondregel, die de quade gewoontens begunstigt, waar van zy zich niet meer kunnen ontdoen.

De grootste kastyding die zy hen aandoen, is hen water in 't aanzicht te gojen, of hen daar meê te drygen: zy vergenoegen zich, wanneer dezelve wat meer jaren gekregen hebben, hen hun plicht voor te houden, die zy niet altyd willens zyn te gehoorzamen. Wat meer is, niemand zou zich durven vermeten hen te slaan of te bestraffen. Niet tegenstaande dat, zyn de kinderen redelyk gehoorzaam, zy hebben ontzag genoeg voor die van hun

Hut

Hut en eerbied voor de ouden, ten aanzien van dewelke men hen zelden ziet buiten 't spoor treden, 't geen te kennen geeft dat in de wyze van kinderen op te voeden de zachtheid dikwils veel meer uitwerkt als de kastydingen, en voor al de al te harde kastydingen. De Wilden zyn daar en boven in 't algemeen zo gevoelig, dat het niet vremt is te zien dat ze zich om een verwyt dat een weinig te bits is met vergif of iets anders van kant helpen.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

DE *Athenrosera* of de byzondere vrindschappen onder de jongelingen, die byna op dezelfde wyze van 't een end van Amerika tot het ander in gebruik zyn, zyn een van de gewichtigste punten hunner Zeden, om dat zy een der aanmerkelykste artykels van de oudheid behelzen, en dienen om ons uit te leggen wat hier ontrent voornamentlyk in het gemenebest der Kretenzers en dat der Spartiaten in gebruik was. Van de byzondere vrindschappen.

Men heeft de Wetgevers dezer Staten valschelyk beschuldigt, als of zy door hunne wetten gesteven hadden, 't geen 'er enige Schryvers naderhand van verhaalt hebben, en 't geen zy ons door de hatelyke namen van *Amator* en *Amasius* hebben willen doen verstaan, die in plaats van φιλήτας en van κλείνος, namen die men in Griekenland aan deze beroemde minnaars gaf, gestelt zyn. Plutarchus, Xenofon, Maximus van Tyrus, Elianus en verscheyde andere hebben hen gerechtvaardigt, en het is niet waarschynelyk dat zulke verstandige Wetgevers iets zouden ingevoert hebben, dat hun opgerechte gemenebesten voor altoos eerloos had kunnen maken. Want schoon de Grieken aan verfoejelyke ondeugden zyn schuldig geweest, die over al maar al te gemeen geworden zyn, sleept de zonde waar in zy ook bestaan mag, altyd een eerloos merk van schande met zich, die haar, zelfs onder de barbaarste menschen, de duisternis doet zoeken. *Plut. in Lycurgo & Agesilao. Xenoph. de Repub. Lac. Maxim. Tyr. Serm. X. Ælian. l. 3. c. X.*

Deze reden is meer als genoeg om ons te overtuigen, dat zo deze zonde, die de verfoejelykste is en het meest tegen de reden aanloopt, aan dit slag van vrindschaps-verbintenissen was vast geweest, deze Wetgevers zich wel zouden gewacht hebben die in top van eer te heffen, tot zo ver dat die het meeste aangezocht wierden daar verdienste en roem instelden, en dat het in tegendeel een vlek van eerloosheid was voor die gene, wier vrindschap niet sterk gezocht werd. *Cic. de Repub. Strab. l. X. p. 333.*

Het inzicht dan van deze Wetgevers was vrindschappen op te rechten, die de deugt tot grondslag hadden, die een kuische verbintenis en een onschuldige liefde waren, een omgang in 't verstand, waar uit men tot de schaduwe zelfs van de misdaad verbande, en een wederzdydze na-yver tusschen den minnaar en de beminde persoon, zo als Plato ze op verscheyde plaatzen beschreven heeft. Xenofon vergelykt de drift en de zedigheid van deze onderlinge liefde der Lacedemoniers by de zamenketeningen van 't hart, die 'er tusschen een vader en zyn kinderen zyn; en Maximus van Ty- *Xenoph. & Max. Tyr. loc. cit.*

rus zegt dat zy gelyk was aan de liefde, die men voor een schoon standbeelt zou kunnen hebben.

De minnaar wende zonder ophouden allen vlyt aan om het voorwerp zyner genegentheden roemryke gevoelens in te boezemen; hem was de zorg aanbevolen denzelven met goede voorbeelden voor te gaan, de misslagen die hy mocht begaan te bestraffen of voor te komen; zo dat het gemenebest volgens het inzicht van den Wetgever den minnaar voor 't gedrag van den beminden, die als zyn leerling was, verantwoordlyk maakte; zo dat deze geen misslagen kon begaan, of hy stelde den ander bloot om 'er over gestraft te worden en de kastyding te ontfangen, die hy zelfs verdient had; want nademaal de beminde altyd een weinig jonger was, zo hy quam te zondigen vergaf men het aan de onvoorzichtigheid en de teêrheid zyner jaren, maar de straf viel op den minnaar, die verplicht was een waakzaam oog te houden, en borg te blyven voor het gedrag van dien genen die hy bezinden. Plutarchus verhaalt een voorbeeld van deze gestrengheid; want op een tyd in de wrede gevechten die de jongelingen in hun oeffenscholen hielden een van hen, zegt hy, een laf hartige klachte en die een Lacedemonier niet paste, hebbende laten ontvallen, weet men het zyn minnaar, dien een straf wierd opgelegt.

Plut. in Lycurgo.

Wee den minnaar die tot grover misslagen vervallen mocht, en die in plaats van zyn leerling tot de deugt op te wekken hem een voorbeeld van ondeugt gaf, verleidende hem tot quaad. Want, zegt Eliaan, zo het gebeurde dat hy zondige gedachten voor het voorwerp zyner genegentheden opvatte, daar was geen veiligheid voor hem meer te Sparte, en hy kon een eerloze dood niet als door een schandige vlucht ontgaan.

De Wyze waarop de Schryvers verhalen dat de ontvoeringen van dit slag van vrinden geschiedden, en de misbruiken die daar naderhand mogelyk inslopen, waren zonder twyffel de oorzaak dat men quade vermoedens tegen de Wetgevers opvatte, als of zy door hun Wetten de ondeugden die 'er op gevolgt waren gestyft hadden. Maar de ondeugd dringt zich over al in, en niets is 'er dat men niet misbruikt.

Vergelyking van de Zeden der Wilden met de oudheid.

Zo men 't geen 'er te Sparte en in Krete ontrent deze ontvoeringen omging wil vergelyken met het geen ik in het hooftstuk van den godsdienst verhaalt heb, en uit den Schryver van de nieuwe Historie van Virginien gehaalt, zal men bevinden dat de afzondering van deze ontvoerde jongelingen, die enige maanden buiten op 't land onder 't opzicht van hun vrind gingen doorbrengen, misschien een soort van inwying was, en een oeffening die tot den Godsdienst behoorde, gelyk in Amerika.

Dit schynt zo veel te beter gegrond, om dat op de terugkomst van deze jongelingen die gene die ze ontvoert hadden, genoodzaakt waren ieder een stier te schenken, om dien aan Jupiter op te offeren, gelyk Strabo getuigt. In Beotien, daar deze verbintenissen van vrindschappen zo wel als op het Eyland Krete en by de Lacedemoniers ingevoert waren, noemde men Ἱερὸς λόχος of de *heilige krygsbende* het ligchaam van oorlogslieden, uit minnaars en beminden

den bestaande, 't geen door hun eendracht onoverwinbaar was Deze Wetten van vrindschap schynen door gants Griekenland gemeen te zyn geweest, en zo wy op de historie der eerste tyden acht geven, zullen wy zien dat byna alle de Helden dus aan enig vrind, die de metgezel van hun kloeke daden en geluk was, verknocht waren. Zodanige waren Herkules en Jolas; Theseus en Pyrithoüs; Achilles en Patroklus; Eneas en Achates; Orestes en Pylades, enz.

Plutarchus verzekert in het leven van Pelopidas, dat ter gedachtenis van de vrindschap van Herkules en Jolas de minnaars en de beminden offeranden na het graf van den laatstgenoemden zonden, en de knopen van hun vrindschap toestrikten door de eden die zy in zyn naam deden, en met hem aan te roepen.

De Brazilianen noemen dit slag van vrinden *Atour assap*, dat is te zeggen *de volmaakte Bontgenoot*. De Heer de Leri verzekert, dat de verbintenis, die tusschen hen door dit soort van verening gemaakt word, zo sterk is, dat zy alle goederen in 't gemeen krygen, als of zy te zamen maar een persoon uitmaakten, en dat zy in elkanders geslacht al zo weinig in de verbode graden kunnen trouwen, als of er onder hen een vermaagschapping van 't bloed in 't eerste gelid was. *Leri, Hist. du Bresil, ch. 20.*

Deze Vrindschapsbanden geven onder de Wilden van het Noorderdeel van Amerika geen schyn of vermoeden van ondeugt, schoon dat 'er veel wezentlyke zonde onderloopt of onderlopen kan. Zy zyn zeer oud van oorsprong, heel kenlyk in hun volstandig gebruik, geheiligt, zo ik zo durf spreken, in de verbintenis die zy maken, waar van de knopen zo naauw toegestrikt zyn als die van 't bloed en de natuur, en niet kunnen los gemaakt worden, ten zy een van beyde zich dezelve onwaardig makende door eerloze daden, die zyn vrind zouden veronteeren, hem verplichte om zyn vrindschap op te zeggen, gelyk eenige Zendelingen my gezegt hebben dat zy 'er voorbeelden van hebben gezien. De ouders zyn de eerste om ze aan te queken, en derzelver rechten in eerbied te houden; zy zyn eerlyk in hun verkiezing, zynde op onderlinge verdiensten na hun manier, op de overeenkomst van Zeden, en op hoedanigheden gegrond, die bequaam zyn om de nayver op te wekken, dewelke ieder een doet wenschen om een vriend van die gene te zyn, die het meeste geacht worden, en het best verdienen.

Deze vrindschappen worden door geschenken gekocht, die de eene Vrind aan den ander doet, dien hy wenscht tot vrind te hebben; zy worden door onderlinge tekenen van genegenheid onderhouden. Zy worden metgezellen van de jacht, den oorlog en fortuin; zy hebben recht tot voedzel en onderhoud in elkanders Hut. Het toegenegenste kompliment dat de eene vrind den ander maken kan, is hem dezen naam van vriend te geven: eindelyk deze vrindschappen verouderen met hen, en leggen zo vast in 't ciment, dat men 'er zomtyds tekens van heldhaftigheid in ontmoet, gelyk tusschen Orestes en Pylades.

Vader Garnier heeft my gezegt van een Wildeman op 't stuk *Zonderlinge*

Opmerking. van deze vrindschappen verstaan te hebben, dat zy dikwils onder zich opgemerkt hadden, dat wanneer men een Slaaf verbrandde, men als een vast voorteken kon aanzien, dat de gene, dien de Slaaf in zyn doodlied noemde, haast zelfs gevangen zou worden, en het zelfde noodlot ondergaan. Deze Vader maakte vervolgens dit overleg. Al wierd zelfs het voorteken van den uitslag gevolgt, daar zou niets boven natuurlyks in steken, want deze Slaaf, zegt hy, volgens gewoonte de gene die hem verbranden dreygende, roept dien genen, met wien hy door een naauwe vrindschaps-band verknocht is, tot hulp om wraak voor hem te nemen; en deze over 't verlies van zyn vrind, van wiens noodlot hy wel onderrecht is, geraakt zynde, laat niet na, in hoop van 'er wraak over te nemen, zich in dezelfde gevaren te storten, waar in hy byna altyd het slachtoffer van zyn reukeloosheid is, hem door de droefheid van zyn vriend verloren te hebben ingeboezemt.

Ik heb ook in een van onze Dagregisters gelezen, dat onder enige krygsgevangenen die men te Onnontagué gebracht had, 'er twe zo naauw door de vrindschapsbanden verknocht gevonden wierden, dat nademaal men den eenen ten vure verdoemt had, en den anderen het leven geschonken, de laatstgemelde zo bedroeft was om dat men zyn makker dezelfde genade niet bewezen had, dat hy zyn droefheid niet kon ontveinzen, en zo veel door zyn klachten en dreigementen uitwerkte, dat hy die gene, die hem in hun geslacht aangenomen hadden, dwong om hem ook ter dood te verwyzen: men deedze dan beyde sterven, en de Zendeling, die 'er van spreekt, schryft dat hy gelukkig genoeg was om hun den Doop te bedienen, en om hen zeer godvruchtig te zien sterven, waar over de Irokoizen niet minder wel voldaan waren, als zy het over den yver van den Zendeling zelfs geweest waren.

De Zendelingen in een van onze Geloofsplantingen dit slag van verbintenissen afgeschaft hebbende, om de misbruiken die 'er in te vrezen waren, zonder nochtans te zeggen dat zy 't om deze reden deden, waren 'er de Wilden niet rouwig over, om dat deze vriendschappen al te grote kosten met zich sleepten, en dat zy daar door al te lastig wierden.

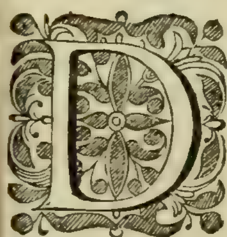
Einde van het eerste Deel.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.
II DEEL.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

EERSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Bezigheden van het Manvolk in het Dorp.

E mensch tot den arbeid geboren zynde, quynt en krygt verdriet in een stil leven, hy moet bezigheid hebben; heeft hy die niet zo zoekt hy 'er na en neemt iets by de hand, en by gebrek van beter maakt hy zyn werk van zich zelven of anderen t'ontrusten.

Deze Stelling, die by de meeste volkeren van Europa genoegzaam waar is, waar in men veel levendigheid en gedurige beweging ontdekt, gaat zo algemeen ontrent de Wilden van Amerika niet door. Deze rekenen het ledig gaan tot een eer, zo dat zy noch wetenschappen noch kunsten hebbende, en daarenboven de gereguleerde oeffeningen van den voorleden tyd, die hen bezig konden houden, ontberende, zyn zy de grootste lediggangers van de wereld, en zo men 'er eenige kleinigheden van uitzondert, die hun niet veel tyd komen te staan, en noch minder moeite en oplettenheid, zitten zy byna altyd met de handen over malkander; doende anders niet als byeenkomsten houden, zingen, eten, spelen, slapen en ledig gaan.

De Wilden van Amerika zyn grote lediggangers.

Hoe streng het leven der Lacedemoniers en Kretensers ook was, en wat zorgen de Wetgevers van deze Staten ook aanwendden, kan men evenwel zeggen dat zy niets als den oorlog behartigende, en alle Kunsten en Wetenschappen verbannen hebbende, hun leven eigentlyk een vadzig lui leven was, 't welk aan de laatstgenoem-

den door een Dichter, waar van Paulus in zyn brief aan Titus schryft, den schimpnaam van *Ventres Pigri*, of luibuiken, deed geven, 't welk in twee woorden een volmaakt denkbeeld van deze Ledigheid geeft waar in zy vervallen waren, vooral na dat zy, de strengheid van hun eerste tucht hebbende laten varen, zich t'enemaal door de verwyftheid lieten ontzenuwen.

Hun grootste bezigheden bestaan in de palissaden van hun Vestingen op te rechten, hutten te maken of te vermaken, de huiden waar van zy hun klederen maken, te bereyden, aan enig klein huisraad te arbeyden, hun krygs-jacht of visch-gereedschappen in staat te stellen, eindelyk in zich op te schikken en net voor den dag te komen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Van hun Dorpen.

ZY maken een redelyke goede verkiezing van den stand van hunne dorpen. Zy plaatzen die zo veel als 't mooglyk is in 't midden van de beste landen op een kleinen heuvel die hun een vrye uitzicht over 't vlakke veld geeft, uit vrees van verrast te worden, en aan de kant van een beekje, dat 'er, zo 't mooglyk is, rondom heen slingert, en als een natuurlyke gracht maakt voor de vestingwerken die de kunst by een terrein kan voegen, dat uit den aart sterk is. In 't midden van hun dorpen laaten zy een grote ruimte open, om 'er hunne vergaderingen te houden: De hutten staan dicht tegen den ander aan, 't geen hen in een gestadig gevaar van brand stelt, nademaal de stof waar van zy gemaakt zyn zo licht vuur vat. Hunne straten zyn niet linierecht, nademaal ieder timmert daar de gront hem het beste en 't minst steenachtig schynt.

Versterking hunner dorpen.

De Dorpen die 't meest voor den vyand bloot gestelt zyn, worden met een palissade, die 15 of 20 voeten hoog is, versterkt, en die uit een drie dubbelde rang van staken bestaat, waar van de middelste recht overend en perpendiculaar staan, de andere leggen kruiswyze over malkander als Spaansche ruiters, en zyn tot de hoogte van tien of twaalf voeten toe met grote en sterke schorssen gevoert. Van binnen langs deze palissade maken zy een soort van bank of ronden omloop, bestaande uit bomen die over dwars leggen en vlak tegen de palissade aan, steunende op grote houte palen die in de aarde steken; hier en daar maken zy 'er wykschanssen of schilderhuisjes in, die zy in tyd van oorlog met stenen vullen, om zich in tyd van nood tegen de ladderstorming te verweren, en met water om den brand te blusschen. Men klimt 'er langs stammen van bomen na toe, die trapsgewyze uitgehouwen zyn en hun voor ladders dienen; de palissade heeft ook eenige openingen, die als schietgaten gemaakt zyn.

De aard van den grond maakt de figuur van derzelver omtrek uit. Daar zyn 'er die veelhoekig zyn, maar de meeste part hebben een ronde figuur, gelyk de meeste steden van ouds waren. De palissade heeft maar een uitgang door een enge deur die over dwars staat en met dwarsbouten sluit, en daar men op zy moet ingaan. Zy dragen ook zorg van ruimte genoeg tusschen de palissade en de hutten over te laten.

Deze

Deze dorpen zyn flecht voorzien, en de grootfte hebben zelden over de hondert hutten, van een, drie, vyf of zelfs zeven haardfteden, waar in zomtyds verfcheyde huishoudens zyn.

De Wilden in beyde de Amerika's verfterken zich byna op de zelfde wyze: maar het is zo zeer niet in gebruik by die van het Zuiderdeel en in 't algemeen by de volkeren die geen blyvende plaats houden, deze foorten van veftingwerken te maken, ten zy dan dat ze werkelyk in oorlog zyn, en zeer voor de woede hunner vyanden blootgeftelt.

DERDE HOOFTSTUK.

DE Hutten dezer volkeren vertonen noch hedendaags de armoede en zuinigheid der eerfte menfchen; en zo men 'er de inwoonders van Peru en Mexiko van uitzondert, die kleyne huizen van fteen bouwden, daar noch pracht, noch kunft, noch gemak in ftak, en enige andere volkeren in hun nabuurfchap, die hun woningen redelyk wel met kalk of ciment beftryken, hebben de overige Wilde Natiën niet als ellendige ftrooie of houte hutjes, by de Ouden onder den naam van *Mapalia* of *Tuguria* bekent, die alle zeer bequaam zyn om een volmaakt denkbeeld van de elende te geven. Van de Hutten.

De Schryvers fchilderen ons de eerfte menfchen af, als geen andere verblyf plaats dan de holle rotzen of bomen hebbende.

Wat hebben de volkeren van het Noorderdeel van Amerika en die van het Zuiden, wier landen voor gedurige overftromingen van 't water bloot ftaan, by deze woeftheid gevoegt? De Eskimenzers, de Wilden van de Straat Davids, van Nova Zembla, en de Kaliforniers nemen hun fchuilplaats in fpelonken die de natuur hun verfchaft om de moeite te fparen, of zy maken 'er door kunft, waar in zy een langen winter, byna zonder daar uit te komen, doorbrengen, weinig van de beeften verfchillende, die zich holen graven: in plaats dat zy gedurende den zomer onder den bloten hemel onder de bomen flapen, of op zyn beft onder enige Hutten van vellen van zee-wolven gemaakt. Zy moeten wel hart zyn en tegen de ongemakken van de lucht kunnen, om in zulke onzachte gewesten dusdanig te kunnen leven. Aan den oever van de Orenoko, de rivier der Amazonen, en eenige andere plaatzen ziet men dorpen in de lucht in 't midden der poelen en moeraffen. Daar groeien in deze verdronke landen Palmbomen van een afgryffelyk hoogte, die dicht by elkander ftaan: in deze Palmboomen maken de inwoonders hunne huizen. Zy binden deze bomen door dwarsbalken aan elkander, en timmeren op dezen grond, twintig of dertig voet boven aarde, woonplaatzen, die eer voor Gieren als voor menfchen fchynen gemaakt te zyn. 't Is vermaaklyk om te zien, zegt men, met wat behendigheid de vrouwen met haar kinderen op de rug en met pak en zak beladen, langs de plomp uitgehakte ftammen na dit foort van neften klimmen. Deze volkeren zoeken zich niet alleen door zulke ongewone fchuilplaatzen tegen de overftromingen van 't water te bevryden, zy dekken zich hier

door tegen de fchielyke aanvallen hunner vyanden, tegen de overvallen der Krokodillen en Tygers, en tegen het ongemak der Maringuoynen of Muggen, die zich zo hoog niet kunnen opgeven, en zonder deze voorzorg hun onverdraaglyk zouden vallen.

De Overwinnaars van Nieuw-Spanje vonden talryke Natien die op deze wyze huis hielden, die hun veel moeite en volk om ze te overwinnen koften. Daar is in Afrika na de kuften van Guinea noch een van de oude Atlantifche volkeren, *Veteres* genoemt, wiens dorpen dus in de lucht op ftaken, die midden in 't water ftaan, gebouwt zyn.

Loyer, Relation du Voyage d'Iffyni. p. 158.

De zwervende Natien, gelyk de Algonkynen die geen lang overblyvende plaats hebben, vernoegen zich met zeer lage hutten te maken, alwaar zy in 't hondert met het groot getal van honden die zy de koft geven, midden in de vuiligheid en ongemak leggen. De volkeren die een vafte plaats houden hebben wat ruimer en duurzamer woonplaatzen.

De huizen der eerfte Egyptenaren waren van riet en biezen gebout, na het getuigenis van Diodorus van Sicilien. Plinius zegt het zelfde van de Hyperborifche volkeren. Biezen, riet, hout, bladen van palmbomen en de Latanus, de fchorffen van Olm en berkebomen maken hedendaags de ftof van die der Wilden uit.

Diodor. Sic. lib. 1. cap. 7. Plinius lib. 16. cap. 36.

Wat haar gedaante aangaat, zommige zyn rond gelyk de Tabernakels of Tenten der Ouden, gelyk de torens der Mofynæciers, Tyreniers, en Paryfche Gaulen. Dusdanig zyn de Hutten der volkeren van Florida, der Natchez te Louifiana, en verfcheyde andere volkeren.

Du Terter. Trait. 7. c. 1. 810.

Rochef. Hift. Mor. des Antill. ch. 15.

De Karbetten en Hutten der Karaïben zyn eyrond. De Karbet of gemene Hut heeft ontrent 60 of 80 voeten in de lengte, en is van grote kruisftaken die 18 of 20 voet hoog zyn gemaakt. Op deze ftaken zetten zy een Latanus * of andere gants rechte boom, die den top van het huis uitmaakt, hier flaanze ribben of fperren aan, die aan weerskanten tot op den grond reiken. Zy dekken het met bladen van de Latanus, met riet, biezen of andere gewaffen, die zy zo netjes weten door elkander te vlechten, dat zy wel voor den regen en andere ongemakken van de lucht bewaart zyn. Maar

* De Latanus is een foort van een Palmboom; hy fpruit uit een groote klomp wortels, en is byna nooit dikker als een been; hy is byna van alle kanten even dik, en fchiet recht op als een pyl, zomtyds ter hoogte van veertig of vyftig voeten. Hy heeft rontom ter dikte van een vinger hout dat zo hard is als een yzer, al het overige is dradig gelyk het hartje van de Palmbomen. In plaats van takken heeft hy niet als lange bladeren, die open gegaan zynde van boven rond, en van onderen gevouwen zyn gelyk een wajer. Zy zyn aan grote ftelen vaft, die uit zekere draden fpruiten die den ftam van den boom omringen gelyk een grof ros en zeer doorfchynent linnen; deze bladeren tot kleine bundeltjes gebonden zynde dienen om de hutten te dekken, en het vlies dat men van de fteel haalt, is goed om zeven, korfjes, en andere kleine fnuifteryen te maken, die de Wilden onder hun koftelykft huisraad houden. Zy maken ook van het hout van dezen boom bogen, knodzen, waar van zy zich in plaats van degens bedienen: Zagayen, dat kleine fpitze lanffen zyn, die zy met de hand tegen hun vyanden werpen, en zy wapenen 'er de punten hunner pylen mee, die hier door zo doordringent zyn als of zy van ftaal waaren.

Maar nademaal de Karbetten geen daglicht ontfangen als door de deur, die zo laag is dat men 'er qualyk zonder bukken ingaan kan, is het daar gemeenlyk zeer duister, en men moet 'er veel ongemak lyden van den rook van 't vuur dat ieder onder zyn Hamak aansteekt.

De partikuliere Hutten hebben dezelfde gedaante als de Karbet. De vrouwen die dezelve bewonen onderhoudenze zinlyk, en vegen ze dikwils; de jonge luyden doen het zelfde aan de Karbet, en houden die net.

Vader du Tertre zegt, dat 'er behalven de gemene deur in de Karbet een andere is, die wat kleinder is, waar door geen van de Wilden gaat en zelfs gaan zou durven. Zy beweren dat die voor de geesten geschikt is, wanneer zy door hun Boyez of Waarzeggers in hun bezweringen geroepen worden. *Du Tert. l.c. cit.*

De Hutten der Brazilianen zyn als een wieg gemaakt, en van dezelfde stof als die der Karaïben; zy zyn zeer lang, vyf of zes Hutten maken een groot dorp uit. 't Is waar dat 'er in ieder Hut tot zestig of tachtig personen zyn, in verscheyde huishoudens verdeelt.

Niet zonder reden heeft men aan de Irokoizen den naam van ***Hothnnonsionni*** of ***Huttemakers*** gegeven: inder daad zy wonen het gemaklykste van alle de Amerikanen. Ondertusschen komt hun deze naam zo zeer niet toe, of die kan ook aan de Huronnen of enige andere hunner buren gegeven worden, die van hen dezelfde wyze van bouwen geleert hebben.

VIERDE HOOFTSTUK.

DEze hutten hebben ook de gedaante van een ton, of die overdekte gangen in de tuinen die men *berceaux* of *wiegen* noemt, zy zyn vyf of zes vamen wyd, hoog na proportie, en lang na de menigte van haartsteden die 'er in zyn. Ieder haartstede neemt 20 of 25 voeten meer plaats weg, de langte van die gene die 'er maar een hebben, dewelke niet boven dertig of veertig voeten lang zyn; ieder van deze hutten rust op vier pylaren voor ieder haartstee, die als de steun en de grondslag van het gantsche gebouw zyn. Men plant in den gantschen omtrek, dat is te zeggen langs de twee zyden en aan de twee hoekbinten, staken, om de schorssen van de Olmbomen vast te houden, en die daar aangebonden zyn met lissen van het binnenste vlies of de twede schors van het witte hout. Het vierkant opgerecht zynde, maakt men het verwulf van staken die als een boog gekromt zyn, die men ook met schorssen bedekt, die een vaam lang en een voet of vyftien duim breed zyn. Deze schorssen leggen een entweegs over elkander, gelyk de pannen en leyen op een huis. Irokoische hutten.

Men houd ze van buiten weer met andere staken vast, eveneens als die gene die het verwulf van binnen uitmaken, en men versterkt ze nog met lange stukken van jonge bomen, die in tweën gespleten zyn, en die langs de gantsche hut van 't ene ent tot het ander lopen, wordende aan het einde van het dak aan de zyden of vleu-

vleugels door houten onderſteunt, die haaksgewyze gemaakt, en tot dien einde hier en daar geplaatſt zyn.

De ſchorſſen worden van langer hand hier toebereyd, men ſchiltze van de bomen af wanneer die het ſappigſt zyn, om datze 'er dan beter af willen, en na ze van hun bovenſte korſt, die te knobbelig is, berooft te hebben, drukt men ze vaſt op den ander, op datze een goede vouw zouden houden, en men laatze zo drogen. Op dezelfde wyze bereyd men de ſtaken en het hout dat tot optimmering van het gebouw nodig is, en als de tyd gekomen is om hand aan 't werk te ſlaan, nodigt men de dorpjeugt, die men ter maaltyd onthaalt omze aan te moedigen, en in minder als een of twe dagen ſtaat het werk op zyn voeten, eer om dat veel handen licht werk maken, dan door de vlyt der arbeyders.

Na dat het gebouw voltooit is arbeyden die gene die het aangaat op hun gemak om het van binnen op te ſchikken en in kamers te verdelen na het gebruik dat zy 'er van maken willen. De middelſte plaats is altyd voor den haart, wiens opgaande rook door een gat vliegt, dat 'er regt boven in de hut gemaakt is, waar door het licht ook komen moet.

Deze gebouwen geen venſters hebbende, ontfangen geen licht als van boven, op de zelfde wyze als de beroemde Tempel de Rotonda genoemt, die van Agrippa gebout is, en noch in zyn geheel te Rome gezien word. Deze opening word door een of twee beweeglyke ſchorſſen geſloten, die men voor of rugwaarts trekt na dat men het raadzaam oordeelt wanneer het ſterk regent of wanneer 'er enige winden wajen die den rook weer in de hutten zouden jagen, en dezelve groot ongemak verwekken. Ik ſpreek hier enkel van de hutten die op de Irokoiſche wyze gemaakt zyn, want de gene die in het rond of op de wyze van een yskelder gebout zyn hebben zelfs om hoog geen opening, zo dat zy veel duiſterder zyn, en dat men 'er veel meer ongemak van den rook te verwachten heeft.

Langs de haartſteden is 'er van ieder kant twaalf of dertien voet in de lengte en vyf of zes in de diepte, en ontrent ook zo hoog een verheven plaats gemaakt, welke plaatzen van alle kanten toezynde, uitgenomen na 't vuur toe, hun voor bed en ſtoelen dienen om op te zitten, zy leggen op de ſchorſſen die daar aan tot een vloer verſtrekken, bieze matten en bonte pelſſen. Op dit bed dat weinig dienen kan om zagt en lekker te ruſten, ſtrekken zy zich zonder andere ceremonien uit, in de zelfde kleren die zy 's daags dragen. Zy weten voor 't meeſte gedeelte niet wat een oorkuſſen is, zommige evenwel zedert dat zy gezien hebben hoe de Franſchen doen, maken 'er van een ſtuk hout of van een mat die zy in elkander rollen. Die 't gemaklykſt op hun lyf zyn, gebruiken 'er van leer die met harten-hair of iets anders opgevult zyn; maar het duurt niet lang of zy zyn zo vet, zo vuil, en zo onaanzienlyk, dat men zo morſſig als die Wilden moet zyn om 'er zich van te kunnen bedienen.

De grond van deze ruſtplaatzen ſtaat op zyn hoogſt een voet van de aarde af, zy geven 'er deze verhevenheid aan, om geen overlaſt

last van de vochtigheid te hebben, en zy maken ze niet hoger, om van de andere kant het ongemak van den rook te ontgaan, die in de hutten onverdraaglyk is, wanneer men 'er over end staat of een weinig verheven.

De schorssen die de rustplaatzen van boven bedekken, en die het verhemelte van het bed uitmaken, verstrekken hun voor kassen en schapraien, waar in zy voor 't oog van al de wereld hun schotels en klein huisraad zetten. Tusschen de bedden staan grote schorsse kassen, die tonsgewyze gemaakt en vyf of zes voet hoog zyn, waar in zy hun koren doen als het gedorst is.

In plaats van deze rustplaatzen, bedienen zich de Zuider-Amerikanen van hangmatten, die men Hamakken noemt, en die van katoen of draden uit de boomschorssen zaamengeweven en net gearbeid zyn. Zy maken die aan de voornaamste pylaren van hun Karbetten vast, of aan de bomen als zy op reys zyn. Men legt 'er zeer gemaklyk in, en 't is een vermaak op 't heetste van den dag dus in de open lucht in 't lommer der bomen te hangen. De Karaïben komen 'er zelden uit, en brengen 'er een groot gedeelte van den tyd in door met nergens op te denken. Die geen Hamak hebben, maken zich een ander soort van een bed, dat men Kabanis noemt; dit zyn verscheyde vierkante stokken in 't lang en overdwars door elkander gevlochten, waar op men een menigte bladeren legt; zy worden ook aan de vier hoeken opgehangen, en met touwen die van de wortels of schors van bomen gemaakt zyn, opgehouden.

De Kabanissen der Irokoizen hebben van twee kanten een uitgang. Aan ieder end is een klein afgezondert vertrek, en van buiten een ingang.

In deze vertrekjes, gelyk ook als tusschen de rustbedden in, daar men om heen kan gaan, maken zy van beyde kanten kleine kabinetjes, daar zy, wanneer zy een grote huishouding hebben, hun matten voor de jonge luiden spreyen, of om 'er zich zelven van te bedienen, wanneer zy zo dicht niet meer by 't vuur hoeven te kruipen. Deze kabinetjes zyn drie of vier voeten van den grond af, om ze van de vlooien te bevryden, waar onder zy hun provisie van klein brandhout leggen.

Het portaal van buiten word 's winters met schorsen gesloten, en dient hun voor een schuur voor 't grote hout, maar des zomers zetten zy het van alle kanten open, om lucht te scheppen, veele leggen gedurende de grote hitte hun spreyen op het dak van deze portalen, dat plat is en zo hoog niet als hun hutten. Dus slapen ze in de open lucht, zonder voor derzelver ongemakken te schromen.

Schoon men van beyde de zyden tusschen den haart en de bedden gaan kan, is dit evenwel geen gemaklyke wandelplaats: ook zitten of leggen de Wilden altyd, waar zy ook zyn mogen, (ten zy dan dat ze op reis zyn) en wandelen nooit. Zy staan zelfs al zo zeer versteld dat zy de Europeërs zien gaan en langs de zelfde voetstappen weer omkeren, als eertyds de volkeren van Spanje waren, daar Strabo van spreekt, die enige Officieren van het Room- *Strabo l. 3. p. 12.*

 sche

ſche leger op deze wyze ziende wandelen, meenden dat zy gek geworden waren, en boden zich aan om hen na huis te geleyden. Want zy geloofden dat men zich ſtil in zyn tent moet houden, of luſt hebben om te vechten.

De deuren van de Hutten zyn loſſe ſchorſſen, die 'er van buiten voor hangen en boven vaſtgemaakt zyn. Zy weten van geen ſleutels of ſlot daar aan te doen.

In voorlede tyden wierd 'er niets by de Wilden geſloten. Wanneer zy voor een geruimen tyd te veld trokken, vergenoegden zy zich hun deuren met houte bouten voor de honden van 't dorp te ſluiten. Zy leefden voor onzen tyd in een grote geruſtheid en zonder elkander veel te wantrouwen, die het quaadſt van vertrouwen waren, bragten hun beſte huisraad by hun vrinden, of begroeven ze in gaten die zy onder hun bedden maakten, of in enige verhole plaatzen van de Hut: zommige hebben tegenwoordig koffers of kiſtjes, andere verſterken hun hutten aan de kap met grof gewerkte planken, en doen 'er houte deuren met ſloten aan, die zy van de Europeanen kopen, wier nabuurſchap hen dikwils met ſchade geleert heeft, dat het geen zy hadden niet altyd veilig was.

Zy verdubbelen hun deuren om zich van de koude en rook te bevryden, en zy maken een ſoort van een twede van vellen of wolle dekens. In gewone koude zyn hun hutten warm genoeg, maar als de Noordweſte wind blaaſt, en het te Kanada zo een guur en bar weer is, dat de ſtenen byna ſplyten, 't geen dikwils zeven of acht dagen na malkander duurt, weet ik niet hoe dat zy 'er van koude harden kunnen, zynde zy ſlecht daar tegen gewapent, voornamentlyk die ver van het vuur af ſlapen. Des zomers zyn zy koel genoeg maar vol vlooien en weegluizen, zy ſtinken ook zeer, wanneer zy 'er hun viſch in den rook te drogen hangen.

Plutarc. in Lycurgo. De huizen der Lacedemoniers waren na allen ſchyn niet prachtiger noch gemaklyker, nademaal hun Wetgever hen bevolen had die allenig van hout te maken, en niet als de byl tot dit werk te gebruiken, of ten hoogſten de zaag voor de deuren. Hy wilde niet toeſtaan, dat zy zich van enig ander inſtrument, noch van enig andere ſtof bedienen mochten, die in 't vervolg den burger luſt mochten doen krygen om zich door hechter en netter gewrochten arbeyd van 't gemeen te onderſcheyden. Hy vreesde dat hier uit een naar-yver mocht ontſtaan, die de pracht en weelde doende inſluipen, hen uit dezen middelmatigen en gelyken ſtaat mocht trekken, dien hy alleen bequaam geoordeelt had om het gemenebeſt in dezen bloeienden ſtaat te houden, waar uit de Ryken onwrikbaar ſchynen te zyn vervallen, wanneer de burgers de palen van zedigheid overſchreyden.

VYFDE HOOFTSTUK.

Gen. 3. v. 7. ibid. v. 21. ONze eerſte Voorouders wierden niet gewaar dat zy naakt waren als na den val. Zy waren 'er zelver over geergert, maar zy deden toen anders niet als voor de betaamlykheid zorgen, dekkende

20.

kende allenig hun schamelheid met bladen, die hen van de ongemakken van de lucht niet konden bevryden. Naderhand maakte God hun rokken van vellen, zegt de Schrift. Adam en Eva boezemden zonder twyffel hunne kinderen in zich op de zelfde wyze te dekken, en deze eerbied voor elkander te hebben die hen niet voor de zelfde schaamte bloot stelde, die zy gehad hadden, toen hun ogen na den Val geopent wierden. Maar het blykt niet dat hun last of raad in 't algemeen gevolgt is. Enige van de ruwste Natien, voornamentlyk die gene die in de heetste gewesten woonden, bleven in een volkome of byna volkome naaktheid volharden. Enige andere dekten zich niet beter als de eerste menschen op het eerste ogenblik dat zy schaamte gevoelden, gebruikende niet als bladeren, porcelein, schorssen van bomen, en enige lichte dunne lapjes.

De meeste dachten dat het genoeg was 't geen de zedigheid kon quetzen te verbergen, 't zy dat zy uit luiheid of gebrek van schranderheid verzuimden hun nooddruft te hulp te komen, 't zy dat zy van kintsbeen af de ongemakken van weer en wind gewoon zynde; die hulpmiddelen niet dachten van noden te hebben, die men zich naderhand tegen het weer verschaft heeft. Dit zal zonder twyffel vremd en byna ongeloofslyk voorkomen, zo wy niet noch ten huidigen dage volkeren hadden, die heel of by na heel naakt zyn, in ruwe gewesten, die ons noodzaken om te geloven 't geen tegen de waarschynelykheid aan zou lopen, zo het niet door hun voorbeelt gestyft en bewaarheid wierd.

Die zich derhalven in den beginne het best kleedden waren die gene die zich van de vellen der dieren bedienden, die zy uit hun kudden namen of op de jacht gevangen hadden. Dit was langentyd de koninglyke mantel der Vorsten, en de opschik der Helden. Herkules had geen ander optooissel als de huid van den Nemeeschen Leeuw: een van de Argonauten die Jazon volgde om deel aan den tocht van Kolchos te hebben, loopt na het strand, komt met een schone stierehuid aanlopen, die hem tot op de hielen hong. Acestes in Sicilien treed Eneas, die op zyn oever land, te gemoet, met een schoon Lybiaans berevel bekleed, en hebbende pyl en boog in de hand. Bacchus en zyn gevolg hadden geen ander opschik als vellen van Wilde Geiten, of van Tygers, Panthers en Luipaarden; die men naderhand voor zyn wagen gespannen heeft, dewelke zonder twyffel eerst lang na zyn tyd uitgevonden is.

Apollod. lib. 2.
Apoll. Rh. l. 1. v. 321.

Men kan byna niet twyffelen of de Faunen en Saters zyn hun gedaante aan dit slag van kleding verschuldigt. Dit soort van ongewone schepzels met hoornen op 't hooft, boksvoeten en staarten van achteren heeft niets wezentlyks, en is zyn aart niet als aan de versiering der Dichters, de Zinnebeeldige uitdrukkingen der eerste tyden, en de onwetenheid der latere Eeuwen verschuldigt, die dus ware menschen vermomt hebben, welke zonder twyffel minder beestelykheid aan zich hadden als die gene die hen zo versiert hebben.

De Volkeren van 't gevolg van Bacchus, dat is te zeggen de menschen van de eerste tyden, kleedden zich met diere en voor-

namentlyk met bokke-vellen. De hoornen daar van maakten zy op het hooft vast als een cieraad, 't geen ik zelfs onze Wilden heb zien dragen. Zy knoopten deze vellen op de borst aan de voorste poten vast, en lieten de achterste met de staart hangen.

Deze manier van kleding zal den Dichteren aanleyding gegeven hebben om 'er ons een zinnebeeldige schildery van te geven, gelyk zy ogenschynlyk met de Centauren gedaan hebben, om ons volkeren uit te beelden, die het eerst een middel vonden om de paarden te temmen, en ze na den toom te doen luisteren. Deze Dichters hebben nooit gelooft dat 'er een slag van schepzels was half mensch en half paard, of wel half mensch en half bok. Maar de schryfaart en de smaak zelfs der eerste eeuwen was voor de zinspelingen en zinnebeeldige figuren, zy schepten vermaak om al het geen zy te zeggen hadden onder fabelachtige denkbeelden te verbergen, als zo veele raadzels die maklyk van die gene waar voor zy schreven begrepen wierden, maar die de gene die te laat na hen gekomen zyn niet welgenoeg begrepen hebben.

Diod. Sic. l. 1. p. 11. Id. l. 4. p. 189.

Diodorus van Sicilien van den God Anubis sprekende, die in Egypte onder de gedaante van een hond aangebeden wierd, en van Macede, die ook onder de gedaante van een Wolf geëert wierd, zegt dat de eerste een krygsheld was, wiens kleding in een hondevel bestond, en de andere ook een beroemt krygsman, die met een Wolvevel omhangen was. De zelfde Schryver verzekert het zelfde 't geen ik ten opzicht van de Centauren gezegt heb. Men vind op de oude gedenktekens gedaantens van Anubis met een hondekop, of wel met een menschen hooft, daar een hondevel over heen hangt: Jupiter Hammon onder de gedaante van een Ram, of wel met een Ramskop op een mensche lichaam, of enkel met Ramshorens, en met de huid van een Ramskop. 't Zelfde vind men ontrent Isis en andere Egyptische Godheden.

De Horens waren oudtyds een teken van macht, sterkte, en het opperste gezag. Verscheyde getuigenissen van de H. Schrift en van de Heidensche Godgeleertheid bewyzen ons onwederspreeklyk dat dit het algemeen denkbeelt van de Oudheid was. De Horens van de Godheden, van de Oostersche Koningen en van de Keyzers, die dus verbeelt hebben willen zyn, hebben geen andere betekenis, en zonder zo ver te gaan, de horens van de helmetten der Hertogen van Bretagne en van verscheyde familien van Duitsland geven te kennen dat het noch niet lang geleden is dat men in Europa dacht gelyk de Ouden gedacht hebben, en gelyk men noch hedendaags in Amerika denkt, en in 't byzonder by de Irokoizen, daar het woord *Gannagaronni* (van *Onnagara*, dat een hoorn betekent gemaakt zynde) iemand verheffen en aanzienlyk maken beduid.

De Griekſche en Romeinsche Schouwburgen hadden tot het laatste toe de kleding der Saters in haar oude eenvoudigheid behouden, en de rok die men *Satyrica* noemde was niet anders als een Bokke of Luipaards vel, dat men *Pellis Hinnulei*, *Isale*, *Trage*, *Pardalis*, *Chlamis Florida*, *Purpureum Pallium*, *Venabulum Dionysiacum* noemde. De *Syrma* van de Toneelstukken was ook een lange

lange mantel van bontwerk, de opſchik der uitheemſche Koningen, die ons noch door den koninglyken Mantel der gekroonde hoofden verbeelt wort, die met hermynen omzoomt en gevoert is.

In Europa, Aſia en Afrika hebben verſcheyde volkeren gedurende etlyke eeuwen in 't geheel geen andere klederen gehad. Ten tyden van Kreſus haalde een Lydier, Sandanis genaamt, zich de ongunſt van dezen Vorſt op den hals, om dat hy hem een verſtandigen raad gegeven had, maar die met deſzelfs heers-zucht niet over een ſtemde. Want om hem den oorlog tegen de Perzianen, die toen als Wilden leefden, af te raden: „ Grote Vorſt, „ zeyde hy tegen hem, gy gaat volkeren beoorlogen, die niets „ anders hebben als lere broeken en eenige vellen waar meê zy „ zich bedekken, die in dorre ſchrale landen levende niet nuttigen 't geen zy wel zouden willen eten, maar 't geen zy krygen „ kunnen, die niet anders als water drinken, en 't gebruik van „ den wyn niet kennen. Eindelyk, die niets goeds hebbende, u „ niets aanbieden dat gy winnen kunt zo gy het geluk hebt van „ hen te overmeeſteren, daar gy overdenken moet dat gy oneindig veel te verliezen hebt, zo gy het ongeluk hebt van overwonnen te worden.

Herodot. n. 71. l. 1.

Tacitus verzekert ons dat de Duitſchers geen andere klêeren als ruige vellen hadden. Herodotus verzekert het van de Afrikanen, Varro van de Galliers en Sarden, Virgilius van de Volkeren van Secythien en Thracien, Arriaan van die van Indien, en Diodorus van Sicilien verhaalt het ook van de Egyptenaren. Na dat men zelfs het gebruik van Linnen en Wolle ſtoffen uitgevonden had, liet men niet na zich noch een langen tyd van Vellen te bedienen by de Volkeren die in hennip, vlas, en zyde arbeyden. Homerus verbeelt ons overal zyne helden met Leeuwen, Beren, Wolven en Geyte vellen omhangen. Zelfs Paris Alexander, daar hy een verwyfde Jonker van maakt, had voor alle opſchik een Luipaarts vel. Evenwel wiſten Helena, Penelope en de andere Griekſche en Trojaanſche Vrouwen zeer wel te borduren.

Tacit. de Morib. German. Herod. l. 4. n. 189 Virgil. l. 2. Georg. Varro lib 2. rei Ruſtic. Arrian. lib. 8. Diod. Sic. lib. 1. cap. 7. Vid. de his Tiraquellum In Notis. in lib. 5. Gen. Dier. Alex. ab Alexand.

Men had al vroeg de kunſt gevonden om deze vellen zacht en handelbaar te maken, die zonder toebereyding hard moeten worden, inkrimpen en van geen gebruik zyn. Men liet het hair van de beeſten die een zacht en warm bont hebben daar aan; maar zo het hart en borſtelig was deed men 'er het ſchoon van beyde kanten af. Men gaf 'er behalven dat enig cieraad aan; 't zy door de wyze van ſnyden, 't zy door de figuren die men 'er op maalde, 't zy door de verwen die men daar aan te koſt leyde.

Hom e. Iliad. 3.

De Volkeren van Lybien ſchynen de eerſte geweeſt te zyn; die deze kunſt ingevoert hebben. Dit geeft ons Herodotus door deze woorden te verſtaan. „ De Grieken hebben van de Numidiſche „ Lybianen de kleding en de Egiden van de Minerf-beelden ontleent, met dit onderſcheyd, dat aan de Egeen van de Lybiaanſche Vrouwen de hangende franjes geen ſlangen zyn, maar ſimpele leertjes; voor 't overig zyn zy na het zelfde fatzoen gemaakt, en de naam zelfs geeft te kennen dat de kleding der Mi-

„ nerf-beelden van de Lybianen is gekomen. Want de Vrouwen
„ van Lybien trekken over haar klederen *Egeen*, dat is te zeggen
„ toebereyde geyte vellen, die franjen hebben en rood geverft
„ zyn. Van deze Egeen, dat is te zeggen van deze Geytevellen
„ zonder hair, hebben de Grieken den naam van Egiden gehaalt.

Du Ryer heeft zich in zyn overzetting vergist, leggende het woord *Egis* door schilt uit. Want schoon het gebruik dit woord heeft afgezondert om het schild van Pallas te betekenen, en dat men 'er in der daad dezen naam aangegeven heeft, om dat de schilden der Ouden met het vel van een bok of enig ander dier overtrokken waren, is 'er even wel geen woord in het Grieks dat een schild betekent, en op deze plaats word daar ook geensints van gehandelt, maar alleen van den Rok dien men over de andere klederen der Minerfbeelden heen trok; 't geen klaar blykt uit de beschryving die Herodotus van de kleding der Vrouwen van Lybien maakt, die hy zegt te enemaal de zelfde te zyn met die der Beelden van Pallas, met dit enig onderscheyd, dat de klederen der Vrouwen van Lybien geen slangen of gedaantens van hangende slangen hadden, maar alleenig franjes en leertjes.

Men zou misschien kunnen zeggen dat het woord *Egis* op deze plaats een schild betekent, om dat in oude tyden zo ver als men gaan kan de Rok, daar de Mannen zich mêe bekleeden, hun ook tot een schild diende, 't geen ik niet loogchen. Want in der daad Apollonius van Rhodus verbeelt ons Anceus, een der Argonauten, die de rechter hand met een byl wapenende en met den linker arm zich met een zwarte en ysselyke beere-huid dekkende, vol woede aan komt stuiven om de Bebryciers te bestryden; maar dit word door geen gewoonlyk schild verstaan.

Apoll. Rhod. l. 2. v. 118.

De Karthaginenzers hadden van de Feniciers de wyze om deze vellen te bereyden geleert, en de geleerde Heer Huet beweert dat door deze beyde volkeren de kunst tot onze tyden toe is overgegaan om dat schoon Marokyn of Turks leer te maken dat wy uit Afrika en de Levant krygen, en daar tegenwoordig zo sterke handel in gedreven word.

Huet du Commerce.

Nademaal al de Scythen ook met vellen bekleed waren, is het niet om te verwonderen dat de Parthen en de Inwoonders van Pontus, wier Land onder deze wyduitgestrekte landstreken van Scythien begrepen wierd, zo heerlyk het leer wisten te bereyden. De Romeinen hen te ondergebragt hebbende, wees Augustus hun zeven huizen te Rome in de veertiende wyk aan, daar de algemene vyver was, en de Keyzers wilden daarna altyd werkluiden hebben die Parthers van geboorte waren, of die het leer op de wyze der Parthers wisten te bereyden.

De grootste koophandel van Assyrien bestond in dit slag van huiden, na het getuigenis van den Heer Huet en den Abt Girofalo, die hier over de oude Schryvers aanhalen. Polybius verzekert dat men het grootste en beste gedeelte daar van tot gebruik der Romeinen uit de landen van Pontus haalde. Deze zelfde Provintie verschafte hun ook de meeste en welgemaakste Slaven.

In de Zuidergedeeltens van Amerika gaan de Wilden t'enemaal of

21.

of byna t'enemaal naakt. Die gene die de koudste gewesten bewonen, en het meeste na de Noortpool leggen, hebben beter de betamelykheid en hun nooddruft in acht genomen, zich in vellen en in 't bont stekende, 't welk al de Volkeren die het gebruiken heel aartig weten te bereiden.

De Eskimensers, de andere Volkeren van het land van Labrador, van de straat Davids, en ontrent nieuw Zembla zyn zo gekleed, dat behalven het aanzicht en de handen alles bedekt is. Zy maken hemden van blazen en visdarmen, die aan gelyke lappen gesneden, en zeer net genaait zyn. Dit hemd gaat niet verder als het middellyf, en heeft een kap die het hooft en den hals wel bedekt, het is aan de borst niet open, en op dat het niet zou scheuren, is het aan de kanten met een heel fyn zwart leer gezoomt.

Over dit hemt trekken zy een borstrok van zeewolven of hartenvel aan, of wel van enige ander dieren die zy op de jacht vangen, dat wel toebereyd en noch met zyn hair voorzien is.

Deze vellen snyden zy aan repen van verscheyde verven, en naienze zo wel aan elkander, dat zy van een stuk schynen te zyn: de borstrok hangt een weinig lager als het hemt, en eindigt van voren in een punt: de dyen en benen zyn met een soort van broek en koussen bedekt, die van dezelfde stof, en alle uit een stuk schynen te zyn.

De Vrouwen zyn eveneens als de mannen gekleed, maar haar borstrok verschilt hier in van de andere, dat hy tot op de kuiten hangt, en door een gordel vast om 't lyf sluit, waar aan zy tot cieraad verscheyde puntige beentjes hangen, ontrent van de lengte van een hairnaalt. De huiverigste, gelyk gemeenlyk de oude wyven zyn, maken dit slag van borstrokken van 't vel van zekere vogels, wier zwarte en witte veren een fraai gezicht geven. De kleding der Irokoizen en andere Wilden die wat minder na 't Noorden leggen, bestaan uit verscheyde stukken, als daar zyn het voorschootje, een soort van een hemt, de koussen, de schoenen en de rok.

De voorschoot is het enigste stuk van noodzakelykheid, dat zy niet af doen. Zy schudden om een haverstro al de andere plunjen uit wanneer zy in hun hutten zyn, of dat hun de zelve in de weeg zyn, zonder dat zy vrezen tegen de zedigheid te zondigen. Deze voorschoot, van de Irokoizen *Gaccaré* genoemt, is voor de manslui een vel dat een voet breed, en drie of vier lang is. Zy halen het tusschen de benen door, en maken het aan een koort van darmen vast, die hen om de middel sluit, van waar het van voren en van achteren ontrent een voet lang neerwaards hangt. Ik heb te Rome enige standbeelden van oude Egyptenaren gezien, die diergelyke aan hadden, met dit onderscheyd nochtans, dat de Egyptenaren voor dat zy dit stuk van voren lieten hangen, hun dyen omwonden, die 'er van buiten meê bedekt waren.

De Vrouwen kleden zich zediger, die van de Algonkynsche Natien dragen een soort van rok zonder mouwen, op de schouders toegeknoopt, die haar halverweegs de benen komt, gelyk men ze aan de standbeelden van de Egyptische Vrouwen gewaar word.

De

De Irokoische en Huronsche Vrouwen, gelyk eertyds de Lacedemonische, hebben maar een soort van beneden-rok, die om de middel vast en ontrent tot aan de knie komt. Zy willen ze niet langer hebben, om wanneer zy in 't land arbeyden daar niet door belet te worden.

Het onderkleed is een soort van hemd zonder mouwen, van twe dunne en lichte geyte-vellen gemaakt, daar heel schoontjes het hair af gemaakt is, en daar van onderen en aan de schouders als franjen uithangen, te enemaal op de zelfde wyze als de Romeinsche harnassen. Dit onderkleed dat de Huronsche en Irokoische Natien alleen eigen is, achten zy het minst noodzakelyk van allen, en vele laten het gemaklyk uit, byzonder de mans.

Als zy op reys zyn, of dat het fel koud is, hebben zy gemaakte mouwen, die niet aan 't kleed of het onderkleed vast zyn, maar die door twee leren, die achter de schouders om gaan, aan malkander vast gebonden zyn.

De kousen, of *Mitasses*, gelyk de Franschen die noemen, worden van een vel gemaakt dat aan een genaait is en zich na de benen rekt, en waar aan men van buiten een zoom of lobbe van vier vingeren breedte laat. De Vrouwen dragenze tot aan de knien toe, en binden ze daar onder vast met kousebanden, die netjes uit Elandshair en Egels-borstels gewerkt zyn. De mannen dragenze tot halverweg de dyen toe, en makenze om den middel aan den gordel, die hun voorschot op houd, vast.

Deze Kousen, daar geen voet aan is, stekenze in schoenen van simpel huiden, zonder hiel of zool van sterk leer. Men frommelt het een weinig op de tenen daar het met darmsnaren aan een strookje leer, vast genaait is. Naderhand neemt men al de ploojen weer op met leertjes van dezelfde huid, die men door gaatjes hier en daar, daar in gemaakt, trekt, en boven de hiel vast bind, na ze op het gewricht van den voet kruisgewyze over elkander gelegt te hebben. Deze schoejing verscheelt niets ter wereld van die der Partische Koningen, waar van men verscheyde standbeelden vind, en onder anderen twee van Toetsteen, die uitmuntent schoon zyn, en die Klemens X. kort voor zyn dood op het Kapitool heeft doen plaatzen.

Zommige dragen deze schoenen tot halverweg de benen, om minder overlast van de sneeuw te hebben, en dan gelykt de wyze van die vast te maken redelyk wel na de brozen die men de Romeinsche Helden in den kryg geeft.

Het opperkleed is een soort van een deken in 't vierkant, een vaam lang in eene zin, op anderhalf vaam in den ander. Aan zommige laat men het hair aan, anderen doet men het schoontjes af. Zommige zyn van gansche elants, harte, ree of buffels-vellen gemaakt. Andere van verscheyde bever of zwarte wezel-vellen aan elkander gehegt. Deze rokken zyn van boven en van onderen gefranjet, zynde het vel zelfs aan riemtjes gesneden, gelyk de Egeen van de vrouwen van Lybien, of de Egiden van Pallas. Na boven toe zyn de riemtjes wat kleiner, en na onderen wat langer. Aan de gene die van zwarte wezeltjes-vellen gemaakt zyn, naait men

aan

aan de onderste zoom staarten van deze dieren, en deze staarten of riemen doen dezelfde uitwerking als die men aan de armelyne-vellen der Kanunniken ziet.

De Wilden winden zich onachtzaam in deze mantels in. Zy houden ze met de hand in toom, want zy zyn nergens aan vast, ten zy dan dat zy op reys zyn. Want dan met pak en zak beladen zynde, binden zy ze om den middel met een gordel vast, op dat zy daar geen hinder van zouden hebben. Als het slecht weer is, trekken zy ze over 't hooft, dat anders altyd bloot is, gelyk die der oude Romeinen, en t'enemaal na die gelykt, die wy op de Keyzerlyke munten vinden.

Hedendaags hebben de meeste Wilden die ommegang met de Europeers hebben, hun oude wyze van kleding behoudende, alleen de stof van hun kleren verandert. Zy dragen linne hemden, in plaats van hun onderkleren van vellen, stoffe voorschootjes en kousfen. In plaats van hun bonte rokken bedienen zy zich van wolle of van hondshair gemaakte dekkleden, die cierlyk blaauw of rood geverft zyn. Daar zyn 'er vele die een soort van rok op zyn Fransch dragen, die de Kanadenzers *Kapotten* noemen. Maar, gelyk ik reeds gezegt heb, voor de komst der Europëers waren al hun kleren van vellen. De gewerkte stoffen en 't linnen waren hun t'enemaal onbekent, en zyn by de ver afgelegene Natien, die zo gemaklyk met ons niet kunnen handel dryven, noch niet in gebruik.

ZESDE HOOFTSTUK.

DE bereyding van deze vellen vereischt niet veel werk of langen tyd. Na dat men ze lang genoeg in 't water heeft laten weken en ze wel geschaaft heeft, maakt men ze door al 't handelen zacht, zo dat zy om zo te spreken onder hun handen droog worden. Om ze noch zeem-achtiger te maken wryft men ze met de harssens van eenig dier, en in korten tyd zyn deze huiden zeer buigzaam, zagt en wit. *Wyze om de vellen te bereyden.*

Ze trekken die gene, daar zy hun schoenen van bereyden, of die ze waterproef willen maken, niet door de oli, maar zy vervullen dit gebrek met ze te doen beroken, het geen dezelfde uitwerking doet. Wanneer zy haast hebben maken zy maar een klein gat in de aarde, daar men de huid, zaksgewyze genaait, overheenhangt, die door kleine takjes, dewelke dezelve van binnen haar natuurlyke langte doen behouden, ondersteunt word. In dit gat werpen ze verrot hout, en andere stof die niet in den brand kan vliegen. De rook die 'er van uitwaassemt geen uitgang vindende, dringt wel haast in dit leer in, dat men naderhand wasschen kan, zonder dat het nood heeft van in te krimpen. Dit is de vaardigste wyze van beroken, maar zy maakt het leer geel, 't geen niet gebeurt wanneer zy het boven in hun hutten op stokken hangen, die op balken rusten die rontom den haart staan. Want de rook die daar optrekt niet gedwongen zynde, gelyk in onze schoorstenen of deze huiden die genaait zyn op de wyze van de zakken

daar men de Hippokras door lekt, trekt daar allengsjes door, zonder ze geel of zwart te maken. Van deze vellen maaken zy de onderklederen (hemden) die zy na ze lang gebruikt te hebben ook wasſchen. Al deze vellen zyn van een zeer goed gebruik, en in de wyze van ze te bereyden, lopen zy het gevaar niet om gebrand te worden, gelyk die gene die men in Europa bereyd.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Brand-ſchildering op de huiden.

OP het voorbeelt van de Volkeren van Lybia, waar van wy na Herodotus geſproken hebben, beſchilderen zy deze vellen, en maken 'er figuren van verſcheyde verven op, die 'er een cieraad en ſchoonheid aan geven. Schoon 'er niet veel kunſt in dit werk ſteekt, vereiſcht het evenwel veel arbeid; want voor dat men aan 't ſchilderen gaat etſt men op het toebereyde vel redelyk diep al de linien, waar in het *minium* en de andere verven vatten moeten, op dezelfde wyze als de ouden deden om op de cederhoute tafelboekjes te ſchryven, die met was beſtreken waren, of zelfs om in hout en yvoir portretten en andere ſoorten van ſchilderyen te graveren. De Graveerder etſte eerſt al de trekken van de letters of figuren die hy wilde hebben, daarna liet hy geſmolte was van verſcheide kleuren in deze linien en vorens lopen. Plinius noemt de etsnaalt of het graveer-yzer, dat men hier toe gebruikte, *Ceſtrum* of *Viriculum*. S. Iſidorus van Sevilje noemt het *Graphium*, *Scriptorum*. Rhodiginus en andere *Cauterium*. Men kan in der daad dit ſchilderen brandſchilderen noemen, nemende dit woord in een geleenden zin, gelyk men noch hedensdaags ontrent operatien doet, waar in het yzer dezelfde uitwerking doet als het vuur. Want het zou een grote dwaling zyn zich in te beelden dat deze indrukſchilderyen der ouden, die op yvoor en hout, en op tafelboekjes die met was beſtreken waren, geſchiedden, van de zelfde natuur waren als die gene, waar in men nootzakelyk het vuur moet gebruiken, gelyk men ontrent het emailleren doet.. Zo de etsnaalt waar van men zich bediende om op het yvoir te werken, een gloeient yzer was geweeſt, 't geen men door het woord *Cauterium* verſtaat, zou ze zekerlyk het elpenbeen of het hout bedorven hebben, en het vuur zou meer ingevreten hebben als het moeſt doen, om ieder trek uit te drukken, of ieder groef te maken. Zo men, na in deze trekken en in deze groeven gekleurt was te hebben doen lopen, dezelve noch op het vuur of in een oven had moeten zetten, zou het was door malkander hebben gelopen, het hout geſpleten zyn, en het yvoir ſtukjes afgeſprongen. Men gebruikte dan geen vuur in dit ſlag van werken als om het waſch vloeibaar te maken, en om het in ſtaat te ſtellen om ieder trek te kunnen vullen, na het wel met de kleuren vermengt te hebben. Het overige van het werk kon derhalven ook geen brandſchildering genoemt worden, dan oneigentlyk en in een verbloemde wyze van ſpreken, om dat de etsnaalt op het elpenbeen en het hout dezelfde uitwerking deed, als elders het vuur. De etsnaalt der ouden was van yzer of been. Daar was zelfs een tyd waar in de eerſte op hals-

Plinius l. 35. c. 11.

Iſidor. Orig. l. 7. c. 9. Rhodigin. lection. antiq. l. 8. c. 31.

ſtraf

ſtraf verboden waren, om het gevaar dat 'er in ſlak van altyd een inſtrument in de hand te hebben, wiens wonden niet minder gevaarlyk waren als die der ſtiletten. De Wilden bedienden zich in den beginne niet als van zeer ſcherpe beentjes.

De verf die de Wilden in de groeven die zy op de huiden gemaakt hebben doen lopen, is een ſoort van *Minium* of vermillioen, 't geen zy uit een aarde halen, die een redelyk ſchoon rood van zich geeft, maar die evenwel by ons vermillioen niet halen kan. Zy vinden het aan den oever van enige meiren of rivieren. Zy gebruiken 'er ook de ſappen en aſſchen van eenige planten toe.

Ik heb my altyd verbeelt, dat het wel kon zyn dat de Wilden een verf maakten van hun porcelein-ſchulpen, tot een fyn poejer gemaakt, want zy is van het ſchoonſte purper dat men zien mag. Maar hebbende verzuimt daar te lande daar na te vernemen, en niemand gevonden hebbende die my daar bericht van kon geven, kan ik niets aangaande een zaak zeggen, die ons groot licht ontrent het purper der Ouden had kunnen geven. De Engelſchen die zich in Virginia ter neer hebben gezet, hebben gelegenheid om dit te onderzoeken.

Het blykt klaar uit al het gene ik reeds gezegt heb aangaande de klederen van vellen der vrouwen van Lybien en de Toneel-rokken; 't zy de *Syrma*; 't zy de Satyriſche, waar aan men den naam van *Chlamis Florida* of van *Purpureum Pallium* gaf, dat deze wyze van de vellen te beſchilderen van de eerſte Oudheid heugt. Hier door ben ik in twee overdenkingen gevallen.

1. Dat wanneer de oudſte Schryvers van geſchilderde en met de naalt gewerkte klederen ſpreken, zy miſſchien dezen arbeyd menen, dien ik brandſchildering genoemt heb, en dat men miſſchien door de Babyloniſche, Frygiſche, Semiramiſche, Sydoniſche naalt eer een ets- als een borduurnaalt verſtaan moet.

2. Dat, ſchoon men niet loogchenen kan dat de kunſt van borduren, en wol, garen en zy te bewerken om zich te kleden, om haar oudheid hoog te achten is, zy evenwel later uitgevonden is als het graveren en ſchilderen op de huiden, waar van de voorrang uit de gewoonte van verſcheyde Natien te bewyzen is, die de laatſt genoemde kunſt van de eerſte eeuwen geleert hebbende, tot onze tyden toe geen gebruik van linnen en wolle ſtoffen hebben weten te maken, om zich daar mee te kleden.

Men kan Pallas de vinding van deze Ets- en Schilderkunſt wel toeſchryven, maar ik weet niet of men haar de Weefkunſt verſchuldigt is. De reden die my het een doet geloven, doet my aan het ander twyffelen. Want zonder twyffel was het niet anders als uit eerbied voor de Oudheid en ter gedachtenis van de klederen die zy zelfs droeg of het eerſt in de mode gebracht had, dat de Athenienzers van toebereyde geytevellen de klederen en de Egiden van haar ſtantbeelden maakten, in navolging van de Egëen der Lybiaanſche Vrouwen. Pallas, zo de Fabel luid, was in Lybien geboren, en verſtond beter de krygshantering, als de kunſt van te naien en te ſpinnen.

Ik weet dat het geen ik hier zeg, ten eerſten zommigen zal tegen

de borst stuiten, die niet geloven dat men Minerva daar de vinding van kan ontroven, tegen het algemeen gevoelen, dat 'er haar al de eer van geeft. 't Geen ik evenwel zeg steunt genoeg op de Oudheid, om het wat te mogen overwegen. Want behalven dat Julius Firmicus in de Historische Godgeleertheid der Heidenen vyf personen onder den naam van Minerva onderscheyd, die het moeielyk is om uit elkander te kennen; Pausanias maakt Arkas, zoon van Kallisto, vinder van deze kunst. Zommige geven 'er de Lydiers, andere de Egyptenaren de eer van. Indien men dan in 't gevolg Minerva voor de uitvindster daar van aangezien heeft; indien men ze te Athenen met de spies in de eene hand en een spinrokken in de andere heeft afgeschildert: indien de Dichters tot haar lof de Fabel van haar wedstryd met Arachné verzonnen hebben, dit is maar uit een soort van eergeving geweest, om dat de Ouden onder de persoon van Minerva, uit Jupiters herssenvat geboren, de wysheid van Jupiter of van het opperste Wezen verbeeldende, daar een Godheid van gemaakt hadden, die het opzicht over alle kunsten en wetenschappen had, waar van de uitvinding wysheid en verstand te kennen gaf, 't geen ons volmaakt wel door St. Isidorus van Sevilje uitgelegt word.

Julius Firm. l. de Errore Prof. Rel.

Pausanias in Arcad. p. 238.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

DE Wilden hebben niet alleen van hare Voorouders de kunst geerft om diergelyke brandschilderingen op de vellen van geyten of andere dieren, maar ook die om heerlyk borduurwerk op hun eigen vleesch te maken, en voor zich een kleed te bereyden dat hun om de waarheid te zeggen duur komt te staan, maar dat dit gemak heeft dat het zo lang duurt als zy. 't Is dezelfde arbeid als die aan het leer te koste word gelegt. Men tekent eerst op het vleesch de figuuren af die men 'er in graveren wil, vervolgens loopt men al deze linien langs, prikkende het vleesch met naalden of beendertjes tot op het been toe, zo dat 'er het bloed uitloopt. Eindelyk vryft men *Minium*, gestoten houtskool of diergelyke andere verf die men hebben wil in de wonden.

Deze operatie is zo zeer pynlyk niet wanneer zy in 't werk gestelt word, want na de eerste prikkingen is het vleesch gants doof, daarenboven arbeyden dit slag van Tapytwerkers met zo veel behendigheid en vaardigheid, dat zy een mensch byna geen tyd van gevoelen overlaten. Maar als men 'er de kleuren aan heeft gegeven, verslimmeren de wonden door dit soort van vergif, het vleesch zwelt op, daar komt een koorts by die eenige dagen duurt; het leven zou misschien zelfs in gevaar zyn, indien men het werk ten helen deed, voor al wanneer het vol figuren moet zyn, en zo zy geen zagte en gematigde tyden waarnamen, om de ongevallen te myden die 'er in de grote hitte uit zouden kunnen ontstaan.

De Schryvers maken op een klare en zeer duidelyke wyze gewag van deze brandschildering. De Pikten hebben 'er hun naam van ontfangen.

„ Deze naam, zegt St. Isidorus van Sevilje, komt volmaakt wel met

„ met het Beeld over een dat hun ligchaam vertoont, 't welk de „ kunstenaar beschildert, drukkende daar verscheyde figuren in, „ door verscheyde kleyne prikken die hy 'er met een naalt in geeft, „ waar in hy het sap van de planten wryft, die in hun land wassen, „ op dat hun adel, om zo te spreken op al de leden van hun lig- „ haam geschreven, zich door het getal van deze karakters van het „ gemeen onderscheyde. " Solinus spreekt van dezelfde Volkeren byna in den zelfden zin als St. Isidorus. Pomponius Mela van het Europisch Scythien sprekende, zegt van de Agathyrsen, dat zy hun wezens en ligchamen met onuitwisselyke figuren beschilderden, de groten zonderden zich hier door van het gemene volk af, die het niet vry stond daar zo een groot getal van te hebben, als luiden van aanzien. Luciaan getuigt het zelfde van de Assyriers. Herodotius verzekert ook dat de vrouwen van Thracien haar adel in de menigte van deze tekens deden bestaan, die zy op haar aanzicht lieten drukken. Ik ga verscheyde andere plaatzen van Historieschryvers en Dichters voorby, die genoeg bekent zyn.

Isidor. Orig. lib 19. c. 23.

Solin. Cap. 25.

Pompon. Mela lib. 2. c. 12.

Lucian. de Deâ. Syria Herodot. lib. 5 n. 6.

Nademaal verscheyde Natien dit gebruik verloren, en dat de woeste menschen alleen daar noch mee pronkten, veranderden de denkbeelden van schoonheid en adel, die men daar aan gehecht had, wel haast in vervolg van tyd; want deze schildering wierd onder de welgemanierde volkeren een teken van eerloosheid, zo dat gene als de slaven en misdadigen dus gemerkt wierden, 't zy dat men hun karakters indrukte om hen te kennen en 't vluchten te beletten, 't zy datze dus getekent uit de Landen quamen, daar menze tot slaven gemaakt had.

De Romeinen noemden hen uit spotterny de geletterden, en 't was by hen als een spreekwoord, dat 'er geen geletterder luiden waren als de Samiers, om dat de slaven die van Samos of misschien uit Samothracien gevoert wierden, het meest van deze figuren voorzien waren. Men gaf hun ook in 't algemeen den naam van Istriers, om de menigte dier gener die men uit Istrien aanbracht, wiens inwoonders in dit slag van prikken uitmuntten. Men noemde ze ook de blaauwe, *Cæruleos*, ter ooorzaak van de verf van gestoten houtskool, die in het vlees, daar zy ingewreven is, blaauwachtig word, en *Cœlatos*, de gebeitelde, om dat hun ligchaam gants gevlakt en gespikkelt was.

De naam van geletterde of Polygramma, en betekent niet datze alle letters van het A B C op hun lyf hadden. Dit woord moet in een veel ruimer zin opgenomen worden. In der daad Rhodiginus zegt dat men de Athenienzers de figuur van een paard indrukte, anderen die van een schip, of enige andere figuren na zyn eigen zinlykheid.

De wrede kervingen die by de Zuider-Amerikanen in zwang gaan, worden onuitwislyke schilderyen; de wonden door de tanden van de Acouty gemaakt, waar van zy zig tot dit gebruik bedienen, sluiten nooit zonder een litteken te laten, dat blaauwachtig wordt, ter oorzaak van de bytende asschen van de wilde kauwoerden of pompoenen en andere drogeryen die zy 'er inwryven.

Het werk daarvan is zo fyn niet, noch vereischt zo veel tyd niet

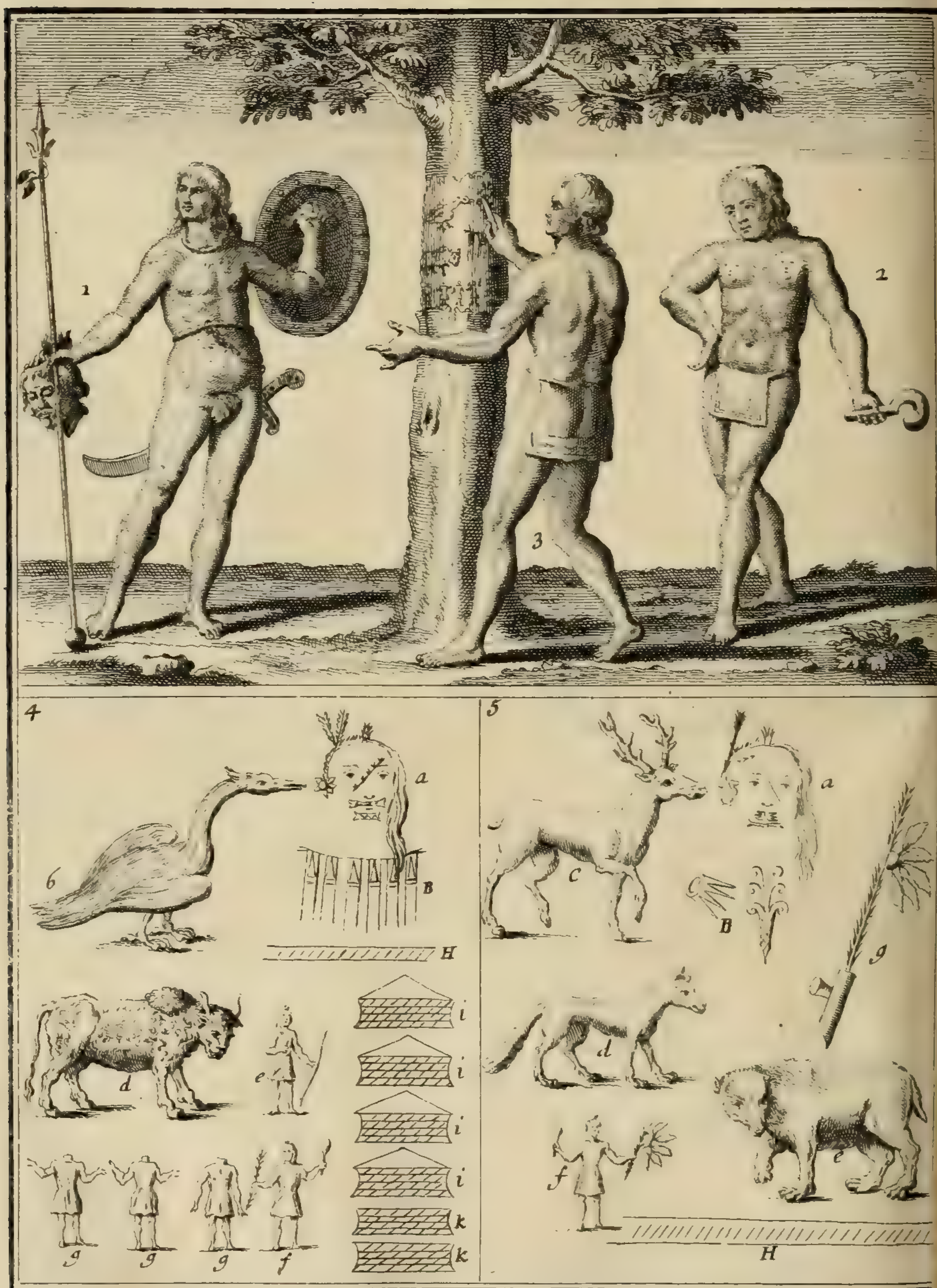
 als

als dat met de beentjes gefchied, maar het is veel pynlyker, en men kan wel van deze volkeren zeggen, 't geen Solinus van de Pikten gezegt heeft, dat niets een groter denkbeeld van hun gedult en onoverwinlyke ftantvaftigheid geven kan, als de moed die zy hebben om zich een groter getal van deze wonden te laten maken, waar van de geheugenis al zo weinig uit hun zinnen kan uitgewifcht worden, ter oorzaak van de pyn, die dezelve hun veroorzaakt hebben, als het litteken van hun ligchaam kan weg genomen worden.

Ik heb uit hun verfcheyde inwydingen aangetoont, dat het een oeffening van hun ouden Godsdienft was. Men kan ook zeggen dat het onder hen een teken van hun adel is, gelyk het by de Agathyrfen, by de volkeren van Thracien, by de Pikten, en in 't algemeen by alle die genen was, waar van de Schryvers ons by deze gelegenheid gefproken hebben Want in der daad zy rekenen zich deze roemryke tekenen tot eer, en men zal zonder twyffel in den loop van hun inwyingen aangemerkt hebben, dat zy 'er meer in getal ontfangen, na mate dat zy opklimmen en aanzienlyker worden; ieder nieuwe trap van verheffing, nieuwe proeven en een nieuwe plechtigheid vereifchende, waar in men hun altyd een groot getal van deze pynlyke kervingen geeft. Ik weet niet of het een ftuk van den godsdienft is of oorfpronkelyk onder de natien van Noort-Amerika geweeft is, ten minften zyn het tekens van aanzien, en de fatzoenlyke luiden rekenen het zich tot eer daar een groter getal van te hebben, als de luiden van minder rang.

Onder deze Noorder-Wilden hebben enige Natien meer fmaak in de prik-fchilderen als anderen: in Virgina, Florida en na de kant van Louifiana is het gemeender en van een veel netter arbeyd als by die meer na 't Noorden leggen, die 'er minder van hebben. Zelfs zyn 'er eenige na myn gedachten by wie het gants in geen gebruik was. De Irokoizen fchynen my toe het van hunne naburen ontleent te hebben. De mannen zyn byna de eenigfte die zich doen prikken, en de meefte doen het nergens als op het aangezicht, gants tegen de gewoonte der Brazilianen en Karaiben, die, zo men zegt, het als een teken van flaverny aanzien, het aangezicht dus getekent te hebben. De Irokoifche Vrouwen laten zich in 't geheel niet prikken, ten zy enige weinige, die 'er zich als van een hulpmiddel van bedienen om de tandpyn voor te komen of te verdryven, en die vergenoegen zich met langs het kakebeen een kleine tak loofwerk te doen fchilderen. Zy verbeelden zich dat de zenuw, waar door de vocht op de tanden fchiet, geprikt zynde, dezelve daar niet meer op kan vallen, en dat zy dus de quaal genezen, met tot den wortel van de quaal te gaan.

Mogelyk is het ook van deze prikking dat die gene hebben willen fpreken, die gefchreven hebben dat de Hunnen zich de kin en het onderfte deel van 't aanzicht lieten branden met een heet yzer, om daar geen baart aan te krygen, want het is onmooglyk dat de baart meer kan doorbreken, daar men op deze wyze geprikt is geweeft, en men moet 't geen zy 'er van gezegt hebben uitleggen door

22.

door 't geen 'er Ammianus Marcellinus van geschreven heeft. * *Ammian. Marc lib. 31.*

NEGENDE HOOFTSTUK.

Zinnebeeldige Prikkingen.

DE figuren die de Wilden op hun tronien en ligchamen laten zetten, dienen hun voor Zinnebeelden, en gedenkschriften. By voorbeeld, wanneer een Wildeman uit den oorlog komt, en zyn overwinning aan de naburige volkeren van de plaats die hy doortrekt wil bekent maken: wanneer hy een plaats om te jagen uitgedacht heeft, en dat hy hebben wil dat men wete dat hy die voor zich verkoren heeft, en dat men hem een affront zou aandoen wanneer men zich daar ter neer sloeg, vervult hy het gebrek van 't ABC 't geen hy ontbeert door karakters, die hem in persoon uitdrukken: hy schildert op een schors die hy boven op een staak plaatst, van hem op een gemene weg opgerecht, of wel hy hakt met zyn byl enige stukken van een stam van een boom, na daar als een vlak paneel van gemaakt te hebben, schildert hy 'er zyn portret op, en voegt 'er andere karakters by, die alles wat hy zeggen wil te verstaan geven.

Wanneer ik zeg dat hy zyn portret schildert, ben ik wel verzekert dat men licht begrypen zal dat hy niet kunstig genoeg is om 'er al zyn wezens-trekken in te brengen, zo dat hy van een ieder die hem voor dezen gezien had zou kunnen gekent worden, dat is myn mening niet. Zy hebben inderdaad in deze gelegentheden geen andere wyze van schilderen als die waar van men de uitvinding den Egyptenaren heeft toegeschreven, waar van men iets op hun Pyramiden vind, en die verscheyde eeuwen by zyn eerste eenvoudigheid is gebleven. Ik spreek van deze schilderkunst die by na niet als in de uiterste linien van de schaduwe der ligchamen, eer als van de ligchamen zelfs bestond, een zo onvolmaakte kunst, dat men dikwils den naam van de zaak die men willens was te verbeelden daar had behoren onder te zetten, om ze te kennen. Ondertusschen rekenden de volkeren het zich zo zeer tot eer dat zy die uitgevonden hadden, dat Plinius verzekert dat de Grieken den roem daar van aan de Egyptenaren betwisten. *Plin. Hist Nat lib. 35. Cap. 3.*

De Wildeman dan om zich af te beelden, trekt een simple linie in de gedaante van een hooft, zonder daar schier enigen trek aan te geven om de ogen, den neus, de oren en de andere delen van 't gezicht te verbeelden: in plaats van dien maalt hy de tekens af, die hy op zyn tronie, zo wel als die hy op zyn borst heeft laten prikken, en die hem alleen eigen zynde, hem kenbaar maken, niet alleen aan die gene die hem gezien hebben, maar zelfs aan al de gene die hem niet als by reputatie kennen, en zyn zinnebeeld kennen, gelyk men eertyds in Europa een persoon by zyn spreuk onderscheyde, en hedendaags een geslacht aan zyn wapens kent. Boven zyn hooft schildert hy de zaak die zyn naam uitdrukt: de Wil-

* *Ammian. Marcellinus lib.* 31. *de Hunus.* Ab ipsis nascendi principiis infantum ferro sulcantur altius genæ, ut pilorum vigor tempestivius emergens cicatricibus habetetur.

Wildeman, by voorbeelt, de zon genaamt, schildert een zon af, ter rechte hand verbeeld hy de dieren die het zinnebeeld van de Natie zyn, en van het geslacht, waar uit hy spruit. Dat van de natie is boven dat gene dat het geslacht betekent, en de bek of de muil van het eerste is zodanig geplaatst, dat het naast aan zyn rechter oor komt, als of deze zinnebeeldige figuur van de Natie, derzelver geest betekende, die hem bezielt. Zo deze Wildeman uit den oorlog komt, drukt hy boven zyn afbeelding het getal van de krygslieden uit, die de party, welke hy geleyd, uitmaken, en onder de krygslieden het getal der gevangenen, die hy gemaakt heeft, en van die, die hy met eigen hand verslagen heeft. Ter linker hand staan zyn tochten verbeelt, en hoe veel zyn party gevangen of verslagen heeft. De krygsknechten worden met hun wapens verbeelt, of alleen door linien, de gevangens door den stok met pluimen verciert; en door de *Chichikoué*, dat de tekens van hun slaverny zyn. De dode door afbeeldingen van mannen, vrouwen of kinderen zonder hooft. Het getal der tochten word door biezen verbeelt, de gene die hy bygewoont heeft en daar hy het gezag over gevoert heeft, onderscheyd men hier door, dat deze laatste door halsbanden, die aan de biezen vast zyn, verbeelt worden.

Zo de Wildeman in bezending gaat om vrede te maken, zyn al de zinnebeelden vreedzaam. Hy word onder zyn figuur met de Kalumet in de hand verbeelt, behalven dat ziet men ter linkerhand de Kalumet in 't groot; de zinnebeeldige figuur van de natie, met wie hy in onderhandeling zal treden, en het getal van die gene die hem in zyn gezantschap verzellen. Maar dit alles zal beter uit de figuur, en de uitlegging daar van, begrepen worden.

Maar deze gewoonte die ik hier beschreven heb is de Natien alleen eigen, die boven aan de rivier St. Laurent wonen, en na de kant van Louisiana leggen; de andere volkeren hebben ook hun eigen manier die overal niet eveneens is: maar het onderscheyd dat 'er in is, is al de Wilde Natien bekent, die de zaak zelfs maar kennen. Ik heb dikwils diergelyke barbaarsche afbeeldingen in de Hutten der Irokoizen gezien, maar zy zyn my niet vers genoeg in 't geheugen om 'er onderscheydelyker en naauwkeuriger van te kunnen spreken: genoeg dat ik in 't algemeen zeg, dat alle deze volkeren onder zich een zeer grote menigte van zinnebeelden en figuren van allerhande soorten hebben, die men als een byzondere spraak kan aanmerken, die genoeg verstaan word, en in vele zaken het gebrek van schrift vervult, zelfs op een gemaklyker wyze als een brief.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE prikschilderingen die niet uitgewist konden worden, beletteden de ouden niet, en beletten ook onze tegenwoordige Wilden niet, dat zy zich op een andere wyze bemalen als met een blanketzel dat zy t'elkens vernieuwen, wanneer zy zich willen opschikken. De oude Schryvers getuigen dit in 't algemeen van de Indianen, Afrikanen, Pikten, Gelonen, Agathyrzen, en menige ande-

andere volkeren; maar zommige befchilderden zich het gantfche ligchaam, gelyk de Ethiopiers ten tyde van Plinius noch deden, dewelke verzekert, dat zy zich van 't hooft tot de voeten met vermillioen beftreken. Zonder twyfel waren dit Volkeren die gants naakt gingen. Andere vergenoegden zich met enige cieraden, gelyk de Perzianen, waar van Xenofon fchryft, dat Cyrus hun toegelaten had zich rontom de ogen te befchilderen, om dat zy fchynen zouden die fchoner en levendiger te hebben.

By de Romeinen die geen grote fmaak in deze onuitwiffelyke verf fchenen te hebben, ten minften in de laatfte tyden, had deze dagelykfche kleurgeving niet alleen iets edels en aanzienlyks, maar zelfs iets heiligs en godsdienftigs, gelyk Plinius getuigt.

Hierom befchilderden ze op de feeftdagen de ftandbeelden van Jupiter met vermillioen, om dat deze verf beft na die van het vuur zweemt. Op de zelfde wyze bemaaldenze alle de beelden der Goden, halve Goden, Helden, Faunen, Saters: dit drukken ons deze verzen van Virgilius volmaakt wel uit.

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipfi
Sanguineis Ebuli Baccis minifque rubentem. *Virg. Eclog. 10 v. 23.*

Dat is:

De Arkader vee-god Pan quam mee daar gy dus flooft,
Hy glom van menieroot en vlierbes om zyn hooft.
Vondel.

Hier op zinfpelen de dichters en fchilders, wanneer zy aan de Faunen en Saters een gants gloeient en bloedrood aangezicht geven. Wanneer derhalven Egle de tronie van Silenus met moerbeyen bemaalt,

Sanguineis frontem moris & tempora pinget,

moet dit niet als een dartelheid of een poets aangemerkt worden, die men een flapent perfoon fpelen kan, maar als een galantery, daar Silenus, die in een hogen ouderdom al de bevalligheden van de jeugt had, haar voor moeft bedanken, en uit erkentenis haar de liederen, daar zy om verzocht, voorzingen.

In hunne Zegenpralingen, die als een verbeelding van Jupiter in zyn heerlykheid waren, verfcheen de overwinnaar, na het Kapitolium gaande om dezen God de Offerande aan te bieden, op zyn zegewagen, zelfs van 't hooft tot de voeten met vermillioen befchildert zynde. Kamillus zegepraalde op deze wyze, gelyk Plinius op de aangehaalde plaats zegt. S. Ifidorus van Seville verhaalt ook, dat zulks in 't algemeen in acht genomen wierd ontrent alle die men deze eer waardig achte. *Plin. loc. cit. Ifid. lib. 18 cap. 2.*

Ik heb in het Paleys van de Urfinis, dat de Kardinaal van Tremouille bewoonde, een naakt ftantbeelt van Herkules gezien, over het gantfche lichaam met kleine ronde kringen geprikt, met een punt in het midden. Men zag niets als deze brandfchildering, en

geen andere verven die de tyd heeft kunnen uitwisschen. Maar kort voor myn vertrek van Rome vereerde men aan den Bisschop van Sisteron, die toen ter tyd de zaken van den Koning by zyn Heyligheid waarnam, een klein marmer borstbeelt van Bacchus, dat men kort voor heen onder 't graven in den tuin van 't Noviciaat der Jesuiten by de H. Poort gevonden had. Dit Borstbeeld scheen onwaardeerlyk in myn oog, om de twederlei slag van schilderkunst die men 'er noch op gewaar word. De duurzame verf word op de linker wang allenig wel gezien, zy vangt aan den uitwendigen hoek van 't oog aan, en slingerende langs de wang, eindigt zy onder het kakebeen. Ik kon niet genoeg onderscheyden wat figuur zy verbeeld. Misschien is het de slang, een Zinnebeeld van deze Godheid en van alle die gene, die over de Orgia en de Verborgentheden te zeggen hadden.

De vergankelyke verf is veel klaarder te zien als de andere : het vermillioen zit 'er noch rontom de winkbraauwen, in de twee inwendige hoeken der ogen, rontom de oren, in de hoeken van den mond, en voor het voorhooft, daar een klimp of tak is, die hem als een krans omschaduwt.

Ik had de eer van het den Kardinaal Gualtieri aantebieden, en zyn Eminentie, die by alle de andere hoedanigheden, die hem vercieren een uitmuntende smaak voor de Oudheit voegt, deed my ter zelfder tyd in zyn ryk kabinet twee Lykbusschen zien, die in Umbria gevonden waren, en waarop alle figuren geschildert waren, ieder figuur maar eene verf hebbende, die gelykelyk over de tronie, over het vleesch en de wapens van de persoon, die zy verbeeld, verspreyd was. De Kardinaal scheen te geloven, dat deze lykbusschen van de tyden der oude Tyrrheniers heugden, maar de netheid van het werk, de gedaante van de helmen en harnassen op zyn Romeinsch, overtuigen my dat zy van een veel nieuwerwetzer maakzel zyn, zo wel als het klein Bacchus-beeld.

ELFDE HOOFTSTUK.

Godsdienstigheid in de wyze van het hair te snyden.

MEn vergenoegde zich niet met aldus het lichaam met allerlei soorten van verven te beschilderen, men streek 'er de hairen zelfs mee aan, en al de woeste volkeren der Oudheid schepten vermaak in ze wel te besmeren, en ze door gemaakte verwen op te smukken. Daar waren ook verscheyde wyzen van ze te dragen, daar ik geloof dat de Godsdienst mee gemengt was, nademaal God den Joden zo uitdrukkelyk verbood dat zy de hairen niet op de wyze der Heidenen zouden snyden, om in dit stuk geen Afgodery met de natien te plegen, die den God van Abraham en van Jacob niet kenden.

De Volkeren hadden derhalven ieder hier ontrent een byzonder denkbeelt, dat de oude Schryvers ons in hun Schriften hebben overgelevert, en dat men noch in de Gedenktekens vind, die ons van de Oudheid zyn overgebleven. De Egyptenaren schoren het hooft te eenemaal kaal, om redenen die wy reeds aangehaalt hebben. De Lyciers droegen lange lokken, en waren daar zeer op gestelt.

gesteld. Mausolus, Koning van Karien, hen overwonnen hebbende, ley hun grote schattingen op. Deze vertoont hebbende dat het hun onmooglyk was die te betalen, geliet zich de Overwinnaar naar hun reden te luisteren, en vergenoegde zich met hen te bevelen dat zy een deel van hun hair zouden affnyden, 't geen toen ter tyd een teken van slaverny by de Kariers was, gelyk het noch hedendaags by de Karaïben en Zuider Wilden is. Maar de Lyciers wilden liever al de zwaarste voorwaarden ondergaan, als dit laatste bevel uit te voeren, oordelende dat het beter was cynsbaar te zyn, hoe duur hen zulks ook mocht komen te staan, als slaven. De Ausen, Volkeren van Afrika, sneden hun hair af, op een vlok na die zy van voren lieten hangen. De Korybanten van Chalcis in tegendeel gemerkt hebbende dat hun vyanden hen by de hairen vattende, hen licht ter aarde wierpen, lieten zich van voren het hooft gants kaal scheren, en lieten het hair maar een weinig van achteren van het eene oor tot het ander groeien. De Abanten waren op dezelfde wyze geschoren, als ook de Machlyers. Men noemde deze schering de *Theseische*, ter eren van Theseus, die dus de zyne liet snyden, toen hy 'er de eerstelingen van aan de Godspraak van Delfos wydde: men noemde ze ook de *Hektorische* ter gedachtenis van Hektor. De Macers schoren de beyde zyden van het hooft, en lieten maar een bosch hair op den top, dat van het voorhooft tot daar de hals begint groeide. De Maciers, die zich beroemden van de Trojaners af te stammen, en die het gansche lyf met vermillioen aanstreken, lieten aan de gansche linker zyde het hair tot de huid toe affnyden, en raakten aan de rechter zyde niet. Ik heb ergens gelezen, maar ik weet niet waar, dat andere in tegendeel het hair aan de linker zyde lieten groeien, en de gansche rechter zyde afschoren, om zo veel te gemaklyker met den boog te kunnen schieten. De Arabieren lieten zich in 't rond scheren, houdende geen ander hair op 't hooft als van den kruin tot de oren toe. Hier in meenden zy God Bacchus na te volgen, en deze schering noemde men de Bacchische.

Aristot. Oeconom. lib. 2.

Herod. lib. 4. n. 180.

Strabo lib. 10. p. 320.

Plutarch in Theseo, Herod. lib. 4. n. 180.

Herod. lib. 4. n. 175.

Herodot. lib. 4. n. 191.

Herod lib. 3 n. 8.

Amerika besluit noch in haar schoot een menigte Natien, by wien men noch al deze gekke grillen van het hair te dragen vind. De Brasilianen dragen alle eendrachtiglyk de Theseische schering, of die der Korybanten van Chalcis, en Hieronymus, die zo ver in de Historien niet bedreven was, en die nergens op dacht als op den kruin der Munniken, heeft 'er een quaad gevolg uitgetrokken, menende dat zy dien van St. Thomas of de Apostelen, die hun in oude tyden het Euangelium hadden verkondigt, ontfangen hadden. De Irokoizen lieten het hair te enemaal groejen, zonder het af te snyden gelyk de Lyciers; zy besmeerden het allenig, zonder het te verwen: zy beschilderden zelfs hun lyf of tronie niet, ten zy in tyden van oorlog zo dat dit een soort van verkondiging was dat zy den vyand gingen zoeken: maar de vermengeling van allerlei natien hun Zeden bedorven hebbende, gelyk ik reeds gezegt heb, heeft hen ook in dit stuk gelyk in vele andere verbastert, zo dat hun oude luiden tegenwoordig klagen, gelyk

Juvenal. sat. 3. Juvenalis in zyn tyd deed, Rome met al de ongebondentheden van Griekenland besmet ziende.

Hun jongelingen zich op alle manieren zoekende behaaglyk te maken, nemen de kunst te hulp om zich te verfraien, en ontlenen van vremde cieraden een bevalligheid, die zy denken niet uit de natuur te hebben. Onze wyze van opschik, die den Chinezen belachelyk voorkomt, mishaagt hun niet, maar zy zyn zeer beleeft wanneer zy op hun manier opgeschikt zyn: hun toilet is niet zeer voorzien, maar zy brengen 'er oneindig veel tyd aan toe, al zo veel als de Juffers in Europa, en veel meer als hunne vrouwen, die voor een vaste regel stellen dat de welvoeglykheid, de schaamte, en haar huiswerk meer zedigheid en eenvoudigheid vereischen.

Een jonge Irokois dan om zyn hooft te vercieren snyd zyn hair aan de eene zyde omtrent op twee vingerbreed na van het vel af, en laat het van de andere kant groeien zo lang als het wil.

Om het naderhand op te tojen na het wel gesmeert en gekamt te hebben, maakt hy boven op de kruin een of drie kleine vlechten, op de wyze van een vederbosch, die hy daar vast maakt met een weinig gefigureert leer, en een klein stukie wit porcelyn; en hy steekt onder door de middelste vlecht een schacht van een veer, die met verscheyde verven opgeschikt is. Hy doet de hairen van de kant die geschoren is met ongel over end staan, en die van de andere zyde vlecht hy, en strikt ze onder 't oor met een lint toe; hy maakt een andere kleine vlecht op 't midden van 't voorhooft, die hy op een van de winkbraauwen laat hangen, en op zy weer vastmaakt.

Zyn oren zyn gemeenlyk op drie plaatzen doorboort. De gaten daar van zyn zeer groot, en met porceleine kralen van de grootte van een duim voorzien, die aan lintjes gesnoert zyn die op de borst hangen; of wel hy steekt 'er een gekronkelt koperdraad in, van een vinger lang en een duims diameter. Behalven dat doet hy 'er noch zeer zachte zwanendons by, deze dons maakt op ieder oor een bondeltje van de grootte van een vuist. Op Feest of andere plechtige dagen spreid hy van dit dons over zyn gantsche hooft, en om het cieraad te voltooien steekt hy achter zyn een oor een kuif, een vleugel, of het gansche vel van een zeldzamen vogel. Zommige maken zich een soort van een kroon van een kleine porcellyne halsband, of van een martersvel, 't welk, na het hooft omringt te hebben, op een bevallige wyze achter op hun schouders zwiert.

't Vermillioen en andere verven met oly of ongel en vet vermengt zyn op een onzienlyke wyze niet alleen over de troni maar ook over 't hair en het dons der oren en het hooft gesmeert, met enig onderscheyd nochtans van het geen zy gewoon zyn te doen wanneer zy ten oorlog moeten trekken, want dan is hun aangezicht te eenemaal beschildert, in plaats dat zy zich door de bank anders met enigen opschik vergenoegen.

Wat de Wilden aangaat die altyd naakt lopen, deze geven zich alle morgen een nieuw geschildert kleed: de grond daar van is schar-

ſcharlaken, daar zy verſcheyde andere figuren van verſcheyde kleuren opſchilderen, om den grond van 't kleed te beter te doen afſteken. Zo dra zy uit het bad zyn gekomen en zich een weinig afgedroogt hebben komen hun vrouwen in de karbet met kallebaſſen vol rocou en andere kleuren, die zy met oly van Palmboom of Jenipat temperen. Zy beſchilderen eerſt het gantſche lyf met Rocou, en geven 'er naderhand eenige andere cieraden aan. Op Feeſt- of andere plechtige dagen laten zy zich behalven dat het gantſche lichaam met een lymachtig water vryven, waar op zy een graauwachtig poejer, van eyerſchalen gemaakt, ſtrooien, of wel een ſoort van een dons, die daar op vaſt kleeft, en hen als gepluimde vogels doet ſchynen, andere gebruiken een gegomt en welruikent deeg, waarop zy de ſchoonſte bloemen, die in hun land groeien, plakken.

Verſcheyde natien doorboren het middelſchot van den neus, en maken 'er een groene doorſchynende ſteen aan vaſt, die als de punt van een pyl gemaakt is, of wel zy ſteken 'er een veer door, die zich van beyde de zyden uitbreydende, hun een ſoort van een knevel maakt.

De Brazilianen en Karaïben maken behalven dat grote gaten in de onderſte lip en in de wangen: in deze gaten ſteken grote knopen van porcelyn die rond zyn of als een diamant geſlepen. Deze cieraden hinderen hen zeer in 't eten, maar de vrouwen zullen gemaklyk kunnen begrypen dat zy dit ongemak garen uitſtaan, wanneer zy zich inbeelden dat zy hier door bevalliger worden.

De ſchoonheid komt zekere natie onder de Wilden noch duurder te ſtaan, zo zy anders uit dit inzicht doen, 't geen Lopes de Gomara daar van verhaalt heeft.

Deze Schryver zegt dat de mannen zich daar de ene borſt doorboren, en zommige beyde, en in de gaten zekere kleine riedjes ſteken, ter lengte van anderhalve palm. Zy doorboren zich ook het dik van de dyen, en ſteken 'er riedjes in gelyk door hun borſten; deze Wilden aan den hoek van de golf van Mexiko gelegen, bewonen een Eyland dat niet ver van Panuco af is. *Lopes de Gomara. Hiſt. Gen. de Indias lib. 2 c 6*

De vrouwen der Wilden laten het hair groeien, en men zou niet geloven hoe zeer zy daar op geſtelt zyn. Het grootſte affront dat men haar zou doen kunnen, zou zyn het af te ſnyden, dan zouden zy niet durven voor den dag komen. Heur hairen, en in 't algemeen die van alle de Wilden zyn zeer ſchoon, en zo zwart als een git, zy beſmeren het met oli, en kammen het met de uiterſte vlyt.

Wat haar wyze van dat te dragen aangaat, zy zonderen zich over al hier in van de mannen af, uitgenomen by de Karaïben van de Antiljes, en by de Galibes, daar de vrouwen het hair by na op dezelfde wyze als de mannen dragen: maar zy hebben ook iets dat haar alleen eigen is, en dat de vrouwen nergens hebben; namentlyk de brozen, een onfeilbaar teken van haar vryheid, en dat geen ſlaven mogen dragen. Dit is een ſoort van ſchoejing uit twe ſtukken beſtaande, uit biezen en katoen te zamen genaait, en netjes bearbeid, die het been van beyde kanten perſſende, de kuiten doen opzwellen, en ze voller en vaſter doen ſchynen.

De meeste vrouwen by de Wilde Natien vlechten heur hairen, en laten ze hangen. De Irokoische en Huronsche vrouwen scheyden ze aan beyde kanten van het hooft, doende ze alle van achteren weer by malkander komen, daar zy ze zo na aan het hooft als het mooglyk is vastbinden; vervolgens nemen zy deze hangende hairen, strooien 'er gestoten Peruche-schil in 't geen tot haar behoudenis dient, en na ze weer toegevlochten te hebben, dat ze niet over de middel kunnen hangen, winden zy ze in een toebereyd aalsvel, dat met gloeient vermillioen bestreken is.

Hier in doen zy haar voornaamste schoonheid bestaan. De Vrouwen der Wilden van het Zuidelyk Amerika beschilderen het lichaam zo wel als de mans, maar evenwel op een byzondere en verschillende wyze. In het Noorder deel vergenoegen zy zich met aan het aangezicht door dit blanketten enige bevalligheid te geven; men moet 'er evenwel de Irokoische vrouwen van uitzonderen, die op zyn hoogst maar een vermillioene linie trekken, van den kruin van 't hooft tot daar het voorhooft begint, in de scheyding van 't hair.

Haar neuzen zyn niet doorboort, maar haar oren wel, gelyk die der mans op drie plaatzen, maar de gaten zyn wat kleinder, zy hangender enige pendanten van porcelyn in, of van rode steen, als de punt van een pyl geslepen, of wel porcelyne buisjes die gemaakt zyn als de Hollandsche pypbuizen.

De oli daar de Wilden nich mee besmeren maakt hen ten uitersten stinkent en vuil; 't zyn enkele olien van dieren, visschen of enige planten, die meest alle een sterke reuk hebben, en licht garstig worden: maar zy hebben deze olien ten hoogsten nodig, en zy worden van het ongediert opgegeten wanneer zy die ontberen. Nademaal zy niets verbetert hebben, hebben zy dezen stank niet kunnen verhelpen door lieflyke geuren en parfuimen die de welgemanierde natien al voor lang in plaats van de simpele oli en smeer, waar van de Wilden zich noch bedienen, gebruikt hebben.

Al de andere cieraden der Wilden bestaan in kronen, halsbanden om aan den hals te hangen, in andere ringen van porcelyn dat rond, tot knoppen, als de punt van een pyl af als cylinders geslepen is: in braceletten of armbanden van dezelfde stof, in verscheyde werken van pluimen, of van Elands, buffels of zwynegels hair gearbeyd; ieder zoekt zich een opschik na zyn zin uit, zo lang hy in zyn jonge jaren is, maar zo dra die voorby zyn, rekent hy daarentegen tot eer gants onachtzaam te leven, en niets te dragen 't geen tot overvloed dient, of niet reeds gedragen is om te doen begrypen dat hy op ernstiger zaken denkt.

De kroon was in de eerste tyden geen teken van de koninglyke waardigheid, maar wel van achting en verdiensten. Men gaf ze tot beloning aan die gene die den prys behaalden in de spelen die ter eren van de Goden ingestelt waren. De Romeinen, vyanden van den Koninglyken naam, hadden 'er van verscheyde soorten, om verscheyde soorten van diensten, aan 't gemene best bewezen, te erkennen. Men ziet by na by alle de Wilde Natien kronen; waar van de stralen van vêren van verscheyde verven gemaakt zyn, en in wiens kring op de wyze van diamanten vogelbekken ingewerkt

zyn,

zyn, en klaauwen van vremde dieren, en zomtyds kleine bokkehoorntjes. 't Geen het aanmerkenswaardigste hier ontrent is, is dat de vrouwen zich niet met dit cieraad oppronken, de mannen zelfs zetten ze niet als in hun grootste plechtigheden op, maar voor al wanneer zy den oorlog aankondigen, of ten oorlog trekken; zy schikken 'er ook het hooft hunner slaven op den dag van hun openbare intrede mêe op. De Wetgever van Sparten had de Lacedemoniers een Wet gestelt van zingende en danssende, in 't purper gekleed en met een kroon op, ten stryd te gaan.

Nademaal de klederen ten tyden van Lykurgus noch zo gemeen niet waren, en dat in de gevechten en de andere oeffeningen van hun oeffenscholen de meysjes zelfs gants naakt waren, beeld ik my vast in, dat het purperkleed dat de Wetgever beveelt te dragen, een vermillioen verfje was, daar zy 't lyf mee beschilderden, en ik verbeeld my een Lacedemonier die ten stryde trekt, net als een Karaïbisch Oorlogsheld.

De halsbanden die de Wilden zomtyds om den hals dragen, hebben byna een voet diameter, en verschillen niet van die gene die men nog op enige oude gedenktekens rontom den hals der stantbeelden van woeste volkeren ziet. De Wilden van 't Noorderdeel dragen ook op de borst een plaat van hol porcelein ter lengte van een hand, dat dezelfde uitwerking doet als 't geen men *Bulla* by de Romeynen noemde. Die van 't Zuiderdeel dragen plaatjes van een metaal dat tusschen 't goud en 't koper inkomt, die men *Karakolis* noemt; deze plaatjes hebben gemeenlyk de figuur van een halve maan, gelyk het geen men in de Oudheid *Lunulæ* noemde, dat een vrouwe cieraad was.

Men kan by den opschik der Wilden de Gom voegen, waar van Pater de la Neuville spreekt, en die iets zo zonderlings heeft, dat zyn woorden wel verdienen aangehaalt te worden.

„ Ik vergat, zegt hy, U van een zeer aartig werkstuk van onze „ Indianen te spreken: 't is een soort van een holle en gants handelbare peer, die hun voor een spuit dient: zy is van een gom „ gemaakt, die zo een weeromspringende kracht heeft, dat zy als „ een kaatsbal weerom sluit. Zy smelt niet, hoe heet het water „ dat men in de peer doet ook zyn mogt, die redelyk wel van „ maakzel en van verf na een oude kopere Eolipilus of windblazer „ gelykt: zy duurt heel lang, men kan ze zonder te bederven tot „ een halfels langte uitrekken, schoon zy in haar natuurlyken stant „ niet langer of groter is als een *poire de bon chretien*: onze Indianen „ hebben ringen van dezelfde gom, die in armringen, kousseban- „ den, halsnoeren, gordels verkeert worden, en naderhand weer „ ringen worden: zy sluiten wonderlyk wel om den vinger, zon- „ der onderscheyd of die dun of dik is: trekt den ring van den „ vinger, gy zult hem als gy wilt om alle vyf vingers gelyk kunnen „ doen; en zelfs als een bracelet om den arm; trekt hem daar „ weer af en doet hem om het hooft, hy zal zich gemaklyk laten „ uitzetten om dat te kronen, en weer inkrimpen wanneer gy hem „ als een perelsnoer om den hals hebt gedaan; hy zal weer wyder „ worden om het gantsche lyf te omgorden, en om van den hals en de

Derde brief van P. de la Neuville Memoires de Trevoux, Mars 1723.

„ de ſchouders om den middel te glyden; eindelyk om laag ge-
„ komen zynde, zal hy zyn oude gedaante hernemen, om als
„ voren voor een ring te dienen, zonder iets van zyn buigzaam-
„ heid en zyn ſpringkracht verloren te hebben, want behalven
„ dat niets in ſtaat is om hem te breken, knelt hy de armen, het
„ hooft, den hals en het middellyf niet meer noch min als den vin-
„ ger. Ik heb een Indiaan gezien, die een noch vremder gebruik
„ aan dezen ring gaf, 't geen de wonderlyke weerkracht van dezen
„ ring aanwyſt. Hy bediende 'er zich van als van een pees op zyn
„ boog.

Uit alles 't geen ik van den opſchik gezegt heb, kan men gemaklyk beſluiten, dat de Wilden, in plaats van hun natuurlyke ſchoonheid (want zy zyn byna alle wel gemaakt) meer luiſter by te zetten, hun beſt doen om zich lelyk en onaanzienlyk te maken.

Dat is ook waar; ondertuſſchen, wanneer zy op hun manier wel opgeſchikt zyn, heeft de vremde mengeling van al hun cieraden niet alleen niets aanſtotelyks, maar zelfs iets bevalligs dat men geen naam kan geven, en dat hen cierlyk ſtaat.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

TWEDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Bezigheden der Vrouwen.

E Vrouwen der Wilden, alzo wel als de Amazonen, de Vrouwen der Volkeren van Thracien, van Scythien, van Spanje en andere woeste Volkeren der Oudheid, bouwen het veld, gelyk hedendaags de Vrouwen van Gaskonje, van Bearne en van Bresse doen, die men zomtyds achter den ploeg ziet lopen, terwyl haar mans te huis zitten te spinnen. *Strab. l. 3. p. 114.*

Het koorn dat zy zaaien is de Maïs, anderſins onder de namen van Indiaans, Spaans en Turks koorn bekent, 't welk het voornaamste voedzel van byna alle de Natien is die een vast verblyf houden, van het ene end van Amerika tot het andere.

Van het voedzel.

Julius Scaliger heeft beweert dat dit soort van koorn t'enemaal by de Ouden onbekent was, maar ik ben voor 't gevoelen van dezen Schryver niet. Kan men zich inderdaad inbeelden, dat deze menigte van verscheydé Volkeren die na Amerika zyn getrokken, en daar overgevoert zyn niet alleen van de uiterste hoeken van Asia, maar zelfs van Afrika en Europa, hedendaags zouden bevonden worden van alle koorngewassen dit soort alleen te hebben, zonder ter zelfder tyd te denken dat het dit soort was, 't welk ten tyde van hun verhuizing onder dezelfde Volkeren in gebruik was? Wy bevinden dat zy noch getrouwelyk na een langen reeks van Eeuwen, de gewoontens hunner Voorouderen bewaren, en wy zien met eige ogen by hen dezelfde Zeden, waar van de voetstappen door de nevelen der tyden heen ontdekken, die door hun verafge- *Jul. Scaliger Exerc. 292. p. 869.*

legenheid noch duisterder worden; is het wel te geloven dat zy getrouwer geweest zyn in onverschillige gewoontens te vereeuwigen, als in het geen daar het leven 't meest aangelegen legt, en 't geen 'er de grond en het steunsel van is?

De Maïs is, gelyk ik gezegt heb, het gewoonlyk voedzel van al de Wilden die een vaste verblyfplaats houden, van de uiterste palen van Brazilien af, tot de laatste grenzen van Kanada toe, zelfs van het grootste gedeelte van die gene, die het gebruik van de wortels van de Maniok hebben: zou men niet natuurlyker mogen denken dat het 't eerste voedzel der menschen geweest was, na de ekels van Dodona; dat het menige eeuwen tot voedzel verstrekt heeft, waar na men andere soorten van koorn in de plaats gestelt heeft, die men van een beter gebruik zal gevonden hebben, en die van de eerste hebben doen afzien?

Dit alles is niet zonder grond, en kan uit de Schryvers bewezen worden. Want voor eerst zyn de Schryvers verlegen en het ontrent de woorden niet eens, om ons de verscheyde soorten van granen te beduiden, zo dat men 'er tegenwoordig na slaan moet om hen te verstaan, en bekennen dat zy dezelfde woorden gebruikt hebben om ons verscheyde planten te beduiden, of verscheyde woorden om dezelfde plant te betekenen. Plinius zelf leert het ons zeer klaar, zeggende dat de soorten van koorn overal dezelfde niet zyn, en dat zy op de verscheyde plaatzen daar men zich van dezelfde soorten bedient, zy den zelfden naam niet hebben. *Frumenti genera non eadem ubique, nec ubi eadem sunt iisdem nominibus.* Ten anderen is het gemaklyk te bewyzen hoe de eene soort op verscheyde tyden en plaatzen in stee van de andere is gekomen, zo dat het geen op een zekeren tyd in een land het gemene en gewoonlyke voedzel was, daar by vervolg van tyd zo schaars wierd, dat het na een zeker getal van jaren daar gants buiten gebruik en zomtyds onbekent wierd.

Plin. Hist. Nat. lib. 18. c. 8.

Ten derden kan men uit byna overtuigende gissingen uit de Schryvers bewyzen, dat het Indiaansch koorn by vele volkeren niet alleen bekent, maar zelfs in gebruik was. Eindelyk kan men hier uit een zeer sterk vooroordeel halen, om dat de Amerikanen hedendaags hun Indiaans koorn op de zelfde wyze bereyden, als de Ouden hunne granen deden, voor dat de Molens, Ovens en veel andere zaken uitgevonden waren, die by vervolg van tyd bedacht en tot groter volmaaktheid gebracht zyn na de noodzakelykheid of zelfs na den aard van de verscheyde soorten van granen, die de een na den ander in gebruik geraakt zyn.

De meeste woorden waar van men zich bedient heeft om de graan-gewassen te noemen, zyn algemene woorden, die uit kracht van hun betekenis niet meer eene soort als een andere betekenen, schoon men ze in 't vervolg op byzondere soorten heeft te huis gebracht; als daar zyn de woorden *Far*, *Ador*, *Alica*, *Hordeum*, *Triticum*, *Frumentum*. Calepinus (*a*) in zyn Woordenboek op het

Calepin. Far.

(*a*) *Calepin. Far.* Olim nomen generale fuit ad omnia genera frumentorum, ita dictum a ferendo vel a faciendo.

het woord *Far* zegt dat het een geslachtnaam was, om allerley soorten van graangewassen te betekenen. Het wierd aldus genoemt om dat het de aarde droeg en voortbragt, of wel van het woord *Frangere*, om dat men het in mortieren of molens verbryzelde. Het *Far* tot een byzondere soort gebragt, wierd (*b*) *Ador* genaamt. *Festus Ador.*

Festus leyd dit woord van *Edere*, *eeten* af, en zegt dat het oudstyds *Edor* genoemt wierd: hy voegt 'er by, dat het ook van het woord *Aduror* zou kunnen komen, om dat men het rooste voor dat men het stampte of maalde. *Alica* was ook een geslachtnaam. Festus doet het van het woord *alere*, *voeden*, afstammen. * *Alica* op een byzondere soort te huis gebragt, wierd *Alicastrum* genaamt, zynde een voedzamer soort van koorn als de andere. *Festus Alica.*

Het *Far* en *Alica* waren, behalven dat toebereydingen van verscheyde soort van graan-gewassen, daar van daan komt, dat men dikwils by de Schryvers vind *Far Triticium*, *Far adoreum*, *Far Hordeaceum*, *Alica ex Zeâ*, *Alica Adulterina.*, &c. De Gerst of *Hoadeum*, wierd dus genoemt, om dat ze gaauw rypte. In het woord *Triticum* hoeft men de afleyding niet ver te zoeken, komende van *Tritura*, van het woord *terere*, stampen, verbryzelen; en *frumentum* stamt van het woord *frumen* af, 't geen in oud Latyn het verhemelte van den mond betekent, waar langs alle voedzel passeren moet. *Isidor. Orig. lib. 17. c. 3.*

Ik laat my in geen langer uitlegging van de andere woorden in, die door hun eige betekenis ons geen klaarder bescheyd van de byzondere soort, waar aan zy gegeven waren, zouden geven. 't Is my genoeg daar uit te besluiten, dat de woorden algemeen of geslachtnamig zynde, bygevolge aan verscheyde soorten hebben kunnen gegeven worden, namate dat men daar van verwisselde en een ander in de plaats stelde om tot gewoonlyk en gemeen voedzel te dienen, dat *Alica* heeft kunnen genoemt worden, om dat het voed. *Far*, om dat de aarde het voortbrengt, *Triticum* om dat men genoodzaakt is het te breken en te malen, en zo voort; waar van men de afleydingen omstandiger by St. Isidorus † van Sevilje zien kan. *Isid. Hispal. Orig. lib. 17. c. 3.*

De algemeenheid van deze woorden heeft de oude en nieuwe Schryvers verlegen gemaakt, en onder hen verschillende gevoelens verwekt, die men niet licht over een kan brengen. Plinius verzekert, dat de gene die zich van de soort die men *Zea* noemde bedienden, geen *Far* gebruikten. Evenwel noemen Dionysius van Halikarnassen en Strabo *Zea*, 't geen Plinius *Far* noemt. *Galenus* haalt de verscheyde gevoelens der Ouden aan, om uit te leggen wat dit voor soorten waren die door de namen van *Olyra*, *Typhe*, *Zea* onderscheyden wierden. Na ze uitgelegt te hebben, besluit hy met *Plin. lib. 18. cap. 8. Dionys. Halic. lib. 2. Ant. Rem. p. 95. Strabo lib. 5. p.*

E 2

(*b*) *Festus. Ador.* Farris genus Edor quondam appellatum ab edendo vel quod aduratur ut fiat tostum, unde in sacrificiis molasalsa efficitur.

* *Festus. Alica.* *Alica dicitur quod alit corpus.*

† *Isidor. Hispal. Orig. lib. 17. cap. 3.* Frumenta sunt proprie quæ Aristas habent. Reliqua Frumenta autem vel Fruges a *frumendo* hoc est a vescendo dictæ, nam frumen dicitur summa pars gulæ.

242. met te zeggem dat het dezelfde zaak onder verscheyde namen was. Anquillara onderscheydze, en begrypt onder deze drie namen drie soorten in Italien onder die van *Spelta*, *Scandella*, en *Farro* bekent. Julius Scaliger gelooft, dat de *Typhe* de rogge, *Zea* het witte koorn of Spelt is; hy meent ook dat *Olyra* en *Oriza* twe namen zyn die de ryst toekomen. Genoeg, hier van om te doen begrypen, dat indien de Schryvers, die wy als hedendaagsche kunnen aanzien, het niet eens hebben kunnen worden over het geen Dionysius van Halikarnassen, Plinius, Strabo en hun andere tydgenoten dachten, dezelve noch groter zwarigheden zouden kunnen ontmoeten, om net te weten welke soort in gebruik was veele eeuwen voor hun leeftyd, en die noch veel duisterder waren als de eeuwen die 'er zedert hun tyd tot ons verlopen zyn, om dat deze eerste tyden welke die van de woestheid en de oorsprong der natien waren, altyd met de nevelen der onwetenheid overtrokken zyn geweest.

Galen. lib. 1. de Alim. Facult. cap. 3. Anquil. part. 6. p. 98. Jul. Scalig. Exerc. 292.

Ik wil niet zeggen dat het Far waar van het Roomsche Volk zich enkel en alleen in de driehondert eerste jaren zedert de stichting van Rome bedient heeft, het zelfde is als de Maïz; men zou my hier een sterke tegenwerping kunnen maken, te weten, dat dit soort van koorn niet verloren geraakt was, nademaal men 'er zich noch ten tyde van Plinius, te Rome in de offeranden, huwelyken en andere zaken van bediende, die tot den Godsdienst uit eerbied voor de Oudheid behoorden, en schoon wy niet net weten wat soort van koorn het Far was, en of zulks het zelfde was als de *Farro* daar de Italianen zich hedendaags van bedienen, Plinius zegt 'er ons genoeg van om ons te doen geloven dat het de Maïs niet was, ten zy men wilde zeggen dat deze eerbiedige inzetting voor de Zeden hunner Voorouderen, schoon veel ouder als Plinius, evenwel later van tyd was als de verwisselingen van verscheyde soorten van graangewassen, die de een na de ander den naam van *Far* zouden gehad hebben.

De Schryvers zelfs geven ons voorbeelden van deze verwisselingen. En zonder ver uit te wyden moet het ons genoeg zyn 't geen zy ten opzicht van de gerst gezegt hebben, die by de Grieken in den zelfden graad van eerbied was als het Far by de Romeynen; om dat ze hun eerste voedzel was geweest, gelyk de haver van de Hoogduitsche Volkeren, de gerst en Lotos by die van Egypte en Lybien, de Spelt by de Volkeren van Aquitanien, de geers by de Meoten en Sarmaten, en dus van verscheyde anderen die zekerlyk en dat verscheydemalen van voedzel verandert zyn.

De tarwe die de Franschen in Amerika gebracht hebben, is daar zekerlyk van een nieuwer gebruik als de Maïs. Evenwel geven de Wilden in hun taal aan beyde den zelfden naam.

Ik veronderstel dat in vervolg van tyd de tarwe of het Fransche koorn boven het Indiaansche stellende (dewyl het zonder tegenspraak onvergelykelyk beter is) zy geen ander gebruik als van het eerste genoemde zullen maken, wat teken zullen de volgende eeuwen van deze verwisseling hebben, daar de naam altyd dezelfde blyft? Derhalven moet de hedendaagsche Historie het hun op een klare wyze, en die de nakomelingschap geen verwarring make, leren.

ren. Maar de Wilden die geen ſchrift of Jaarboeken hebben, kunnen uit hun zelven deze kennis aan de nakomelingſchap niet overlaten. De eerſte tyden ook gedurende verſcheyde eeuwen in deze diepe onwetenheid gedompelt zynde geweeſt, daar hedendaags de Amerikanen in zyn, zyn in dezelfde geſteltenis en met de Barbaren gelyk geweeſt, en hebben geen Jaarboeken nagelaten van de geſchiedeniſſen die 'er in hunne onwetende eeuwen gebeurt zyn, of ten minſten niet als fabelachtige.

Van deze verſcheyde ſoorten van koorn die de verſcheyde Volkeren tot hun onderhoud gebruikten, dienen zommige niet als voor de dieren, en andere zyn onbekent, en men ziet ze niet meer in de landen daar zy voortgeteelt wierden, of wel zy zyn voor een tyd verdwenen, gelyk het gemaklyk omtrent het Indiaans koorn zelfs te bewyzen is. Want veronderſtelt zynde dat dit gewas te Rome altyd uitheems geweeſt was, gelyk het ten tyde van Plinius was, kan men byna niet loogchenen, dat het daar ten minſten in zyn tyd niet verſcheen.

Wat Scaliger ook zeggen mag, men moet deze woorden van Plinius van het Indiſch koorn uitleggen. *Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum eſt, nigrum colore, Amplum grano, Arundineum culmo, adoleſcit ad pedes altitudine ſeptem Lobas vocant, omnium frugum fertiliſſimum, ex uno grano terni ſextarii gignuntur.* *Plin. lib. 18. c. 8.*

Deze tien jaren herwaards heeft men uit Indien in Italien een ſoort van geers gebracht die zwart van verf is, en heele grote korrels heeft, en een halm die na riet gelykt: het groeit ter hoogte van zeven voeten. De halmen, die men Lobas of Phobas (volgens Vader Hardouin) noemt, zyn zeer groot. 't Is de vruchtbaarſte van alle koorngewaſſen, een enkel grein brengt negen mudden voort.

Met reden ſtelt men de Maïs onder de geers- en riet-gewaſſen, om de overeenkomſt die hy met dit ſoort van planten heeft, gelyk men by Teofraſtus en de andere kruidkenners zien kan. Voor 't overige heeft Plinius de Maïs door haar vruchtbaarheid, hoedanigheid, hoogte van de halm en haar grote korrels heel wel uitgebeelt. Wat de verf aangaat, daar is 'er van verſcheyde ſoorten, 't een zwartachtig, 't ander uit den blaauwen en purperen; de gemeenſte ſlag heeft een ſtrookouleur, zomtyds wat helderder, zomtyds wat donkerder, na de grond of de graad van rypheid is. Dit verſchil is alleen toevallig, of volgt de verſcheyde ſoorten van Maïs.

De meeſte oude en hedendaagſche Reysbeſchryvingen noemen de Maïs of eenvoudiglyk geers, of grote geers om ze van de gemene en kleinſte ſoort te onderſcheyden. En ſprekende van haar halmen, noemen zy die het riet van 't Indiaanſch koorn.

Dit moet dienen om ons de Schryvers te doen verſtaan, wanneer zy ons van zekere Volkeren verhalen, dat zy zich met het geen het riet voortbrengt generen, gelyk Elianus, Strabo, Diodorus van Sicilien het in 't algemeen van de Indianen, van de Inwoonders van Taprobana, en van de Ethiopiers verzekeren.

Na allen ſchyn hebben de Schryvers ook van de Maïs willen ſpreken, wanneer zy ſchreven dat de Indianen, de Volkeren ontrent

trent het Meotisch Meir en de Sarmaten van geers leefden. Philostratus schildert in 't leven van Apollonius van Thyane, de geers byna al zo wel af als Plinius, want van Indien sprekende, zegt hy, „ dat de aarde daar zwart is, welig in allerlei slag van vruchten „ voort te brengen, dat de halmen van de granen daar zo dik als „ riet en biezen zyn, maar voor al dat zy Geers en Sesamum van „ een ysselyke grootte voortbrengt. " Herodotus beeldze ons van 's gelyken klaar genoeg af, wanneer hy de Zeden der Indianen beschryft. „ Zy leven, *zegt hy*, van kruiden, en hebben een soort „ van zaat dat met de Geers over een komt, 't geen het aardryk „ van zelfs in zyn kelk besloten voortbrengt, na het ingezamelt „ te hebben, koken zy het in zyn eigen kelk, en gebruiken het tot „ spys. " De zelfde Schryver van de Tarwe en Gerst der Babyloniers sprekende, zegt dat de bladeren van haar halm ten minsten vier vingeren breed zyn. Dit schynt nergens anders meê te kunnen over een komen als met de Maïs. Theofratus heeft misschien van het zelfde gewas willen spreken, wanneer hy op het verhaal dat men 'er hem van gedaan had schreef, dat verby Bactriana de Tarwe zo ysselyk groot wierd, dat ieder graan by een Olyvesteen kon vergeleken worden. Hedendaags nu ons deze landen beter bekent zyn als zy aan de Ouden waren, weet ik niet dat 'er andere soorten van koorn zyn waar op dit passen kan als het Indiaansch koorn.

Philostr. lib. 3. in vita Apollon.

Herod. lib. 3. n. 100.

De Geers die de Sarmaten en Meoners aten, was de zelfde die de Amazonen hunne vrouwen, zaaiden. Apollonius van Rhodus van de Chalybers sprekende, die in de nabuurschap der Amazonen woonden, zegt dat zy de kunst van ploegen niet hadden, noch geen wyze van de plant *die een honing-smaak heeft* te zaaien en aan te queken. Dat zy ook geen kudden hadden, maar dat zy hun nooddruft van hun buren kochten, en dat voor yzer, dat zy zeer wel wisten te bewerken. Nu kan deze plant die een honingsmaak heeft niet anders als het Indiaansch koorn zyn, of het moest de Gom * zyn die de Mingreliers hedendaags gebruiken, want in de taal der oude Celten betekent 't woord *Honing* zo wel *Geers* als *Honing*. Het zou zo veel te min verwonderenswaardig zyn dat deze twe laatste woorden van dezelfde wortel afstamden, om dat het geen zy betekenen terzelfder tyd in een en dezelfde plant, namentlyk de Maïs, gevonden word, gelyk ik aanstonds zal gaan uitleggen. Uit dit alles kan men besluiten dat, ten minsten in de eerste tyden, 't Indiaansch koorn het gewoonlyk voedzel van byna al de woeste Volkeren van groot Azien was.

Ik heb ook enig vermoeden dat de Maïs wel het zelfde zou kunnen

* De Gom is een soort van graan die in Mingrelien gezamelt word, klein a's Koriander-zaat, en 't welk redelyk wel na de Geers gelykt, het brengt een halm voort van een duims dikte, en een mans lengte, aan welkers end een air is, daar meer als 300. korrels in zitten, en gelykt niet qualyk na het riet van het Indiaansch koorn. Uit deze Beschryving, die uit Chardyn gehaalt is, blykt het dat de Gom een soort van Indiaansch koorn is, niet van de gemene soort, wiens graan aan een grote eykel of knop vast zyn, maar van dat, wiens graan aan het eind van een redelyk langen halm groeit.

nen zyn als het koorn der oude Egyptenaren. 't Geen myn gissing enigen grond schynt by te zetten, is de droom van Farao, alwaar van een halm met zeven airen gesproken word. Maar nademaal 'er een soort van koorn met verscheyde airen op een en den zelfden halm is, is dit genoeg om myn gissing te ontzenuwen, schoon dit koorn niet gemeen is, en dat het zelfs niet op de Geerst past, die de oude Egyptenaren plachten te nuttigen. *Genes. 41. v. 22.*

Zo de Maïs, die men ten tyde van Plinius te Rome bragt, daar gezaait wierd, blykt het klaar, dat men 'er naderhand weinig werk van maakte, om dat zy daar zo wel als in de overige delen van Europa verdwenen is, daar men ze niet weer gezien heeft, voor dat zy 'er weer op nieuws uit West-Indien, na de ontdekking van de nieuwe Wereld, of wel uit Azien en Tartaryen gebragt wierd, 't geen daar aan den naam van Turks koorn heeft doen geven. Men heeft 'er alzo weinig werk in Oost-Indien van gemaakt, waar van de Schryvers, die ik aangehaalt heb, gesproken hebben. Want schoon zy hedendaags noch de Maïs en andere soorten van koorn hebben, die by ons in gebruik zyn, bedient men zich byna nergens daar te lande zo wel als in Egypte en Turkyen, als van ryst. Daar zyn zeer weinig Provintien in Europa, die de moeite nemen om deze plant voor te queken, en die het noch doen, doen het nergens anders om als om de boeren of de vogels te voeren.

TWEDE HOOFTSTUK.

IN Kanada vallen de Vrouwen zo dra de sneeuw gesmolten is aan 't werk. Zy zaaien in den herfst niet, om dat de Maïs onder de gene hoort die men Zomer-zaden (*æstiva*) noemt; als daar zyn de Sesamum, Geers, Spelt, en de andere veld-gewassen, of wel om dat dit soort van graan na het koorn gelykt dat door Theofrastus en Plinius *Trimestre* genoemt word, om dat 'er tusschen het zaaien en maaien maar drie maanden van noden waren, zo men anderzins dit aan een byzondere soort moet toeschryven; want het gebruik van Nieuw-Vrankrryk doet ons het tegendeel in alle soorten van tarwe of Fransch koorn zien, dat men eerst in de maand April of Mey zaait, en in Juli of Augusti inzamelt. In Florida en de Zuiderlyker delen zaait en zamelt men de Maïs twemaal 'sjaars in. Akkerbouw.

Het eerste dat men aan de Akkerlanden doet is de stoppels te vergaren en die te branden. Vervolgens roert men de aarde om, om ze bequaam te maken om het zaad, dat men daar in werpen wil, te ontfangen. Hier toe bedient men zich van geen ploeg, al zo min als van andere werktuigen van den Landbouw, waar van het gebruik hun onbekent is, en die zy ook niet nodig hebben. Zy stellen het met een stuk krom hout, dat drie vinger breed, en aan een langen steel vast is, hier mee klouwen zy de aarde, en keren die luchtig om.

De landen, die men bezaaien moet, worden niet in braaklanden en vorens verdeelt als in Europa, maar in kleine ronde kluiten van drie voeten in het overrond. Men maakt negen gaten in ieder kluit, en in ieder gat werpt men een graan Indiaansch koorn, dat men zorgvuldig toedekt.

Alle de Vrouwen van het Dorp ſlaan de handen te zamen voor zo ver het zware werk betreft. Zy maken verſcheyde talryke troepen uit, na de verſcheyde quartieren daar zy haar akkers hebben, en zy gaan van 't ene veld tot het ander over, helpende zich onderling. Dit geſchied met zo veel te minder moeite, en te meer vaardigheid, om dat de landen door geen heggen of grachten van elkaar geſcheyden zyn, en alle te zamen maar een ſtuk ſchynen uit te maken, zonder dat zy daarom twiſten over de landpalen die ieder een wel te onderſcheyden weet.

De Landvrouw by wie zy werken, deelt aan ieder van de arbeydſters het zaad uit, dat zy in kleine teene korfjes van vier of vyf vingeren hoog en even zo breed ontfangen, zo dat zy de menigte van graan die zy haar geven kunnen uitrekenen.

Behalven de Maïs zaaien zy boontjes, pompoenen van een andere ſoort als de Franſche, watermeloenen en grote zonnebloemen. Zy zaien de bonen naaſt haar Indiaans koorn, waar van het riet of de halm haar tot ſteunſel dient, gelyk de Olm aan de wyngaartsrank. Zy maken byzondere bedden voor de pompoenen en watermeloenen, maar voor en al eer zy die op haar akkers zaaien, bereyden zy een zwarte en luchtige aarde toe, waar in zy die tusſchen twee ſchorſſen in haar hutten boven haar haartſteden doen uitſpruiten.

Zy houden haar landen zeer zinlyk, en wieden 'er zorgvuldig alle onkruid tot den oegſt uit. Daar is ook een gezette tyd toe, om in 't gemeen te werken, en dan neemt ieder een bundel kleine ſtokjes met zich, die een voet of anderhalf lang zyn, en ieder een byzonder teken hebben en met vermillioen verſiert zyn. Deze dienen haar om den taak, die ieder in 't werk afdoen moet, aan te wyzen.

De Oegſttyd gekomen zynde zamelt men het Indiaans koorn in, dat men met de bladeren die de air omringen en de kelk daar van uitmaken, uittrekt. Deze bladeren daar ſterk aan vaſt zynde, dienen om ze aan riſſen te binden, gelyk men met de uien leeft: Dit aan een riſſen is zonder twyffel een feeſt gelyk de Ouden hadden, die zy Ceres-feeſten noemden, en ter ere van deze Godin vierden. Het geſchied by nacht op het veld, en dit is de enigſte gelegenheid waar by de mannen, die zich noch met zaien noch maien bemoeien, van de vrouwen geroepen worden, om haar te helpen. Ik weet niet of hier niet een overblyfzel van eenige godsdienſtige oeffening onder ſchuilt. Ik heb 'er de byzonderheden niet van onderzocht, maar het is waarſchynelyk dat men de inſtelling daar van aan den godsdienſt verſchuldigt is. Ik ſpreek hier maar alleen van het gebruik van Noorder-Amerika, ik ben niet genoeg onderrecht wat 'er elders omgaat, en de Schryvers die ons van de Zuider-Amerikanen geſproken hebben, vergenoegen zich met in 't algemeen te zeggen, dat de mannen voor eerloos zouden gehouden worden, zo zy het werk, dat de Vrouwen opgelegt is, aanraakten.

Diodorus van Sicilien verhaalt van de eerſte Volkeren van Groot-Brittanje, dat zy de airen van den halm geſcheyden hebbende, die in

in onderaardsche schuren leyden, daar zy daaglyks den voorraad die zy nodig hadden uithaalden, beginnende van de oudsten af, en dat zy zich met deze gestote en gemale granen geneerden.

Onze wilde Vrouven maken op haar land van deze onderaardsche kelders, om 'er haar pompoenen en andere vruchten in te sluiten, die zy anders voor het strenge wintersaizoen niet zouden kunnen bevryden.

Dit zyn grote gaten die zy in de aarde maken, van vier of vyf voeten diep, van binnen met schorssen bekleed, en van boven met aarde bedekt. De vruchten houden 'er zich volmaakt wel in, zonder nood van de vorst te hebben, waar van de sneeuw, die dezelve bedekt, haar bevryd.

Wat het koorn aangaat, ver van het te begraven, ten zy in tyden van nood, leggen zy het op grote staken en op het afdak van hun hutten te luchten.

Te Tsonnontouann maakt men schuren van schorssen, in de gedaante van torentjes, op verheve plaatzen, en men maakt aan alle kanten luchtgaatjes in de schorssen, op dat 'er de wind door spelen en het graan niet beschimlen kan; te Florida brengt men het in de algemene schuren, daar men het laat, tot dat men daar de uitdeling van maakt, na mate van de nooddruft van ieder huisgezin, en 't getal van personen waar uit het bestaat. Na een zekeren tyd laat men het koorn in de hutten op dwarsstaken drogen, die rondom den haart op palen rusten; de rook, die dag en nacht van hun haartsteden optrekt, maakt het koren op den duur wat zwart, maar ontneemt het alle vochtigheid die het zou kunnen bederven. In den winter wanneer het heel droog is dorscht men het, en legt het in grote kisten van schorssen, waar van ik gesproken heb, en neemt 'er telkens zo veel uit als men nodig heeft. Het koorn dat men zaajen wil laat men in den rook leggen, en dorscht het niet voor dat de zaaityd gekomen is.

DERDE HOOFTSTUK.

Ik heb hier boven een vierde reden aangehaalt om myn gissing te onderfteunen dat de Maïs by de Ouden bekent was geweest en tot voornaamste voedzel gestrekt, ten minsten aan de Volkeren die na Amerika verhuist zyn. Dat was de wyze, waarop de Ouden hun koorn toebereydden, om het te kunnen nuttigen, daar die van onze Wilden volkomen wel mee schynt over een te komen. Dit moet ik uitleggen.

Niets is bekender als de gewoonte die de Ouden hadden van hun graan, eer zy dat tot meel maakten, te roosten. Onder oneindig vele getuigenissen der Ouden zal ik my vergenoegen met dit vers van Virgilius aan te halen.

Et torrere parant Flammis & frangere Saxo

Men hoeft zich ook maar te erinneren 't geen ik van de afleiding van het woord *Ador* (naam dien men aan het *Far* gaf) van het werk- *Virg. lib. 1. Æneid. vs. 183.*

werkwoord *Aduror* gezegt heb, om dat men het voor het malen roostte. Apollonius van Rhodus geeft ons te verstaan hoe oud dit gebruik was, uit het geen hy ons van den druk der Argonauten en der Dolioniers over den dood van hun Koning Cyzikus verhaalt; want die was zo groot dat zy verscheyde dagen geen moeds genoeg hadden om hun koorn te laten malen, maar dat zy hun leven in droefheid versleten, etende nu en dan enig graan zo als het was, heel raauw, en zonder het zelfs te hebben doen roosten.

Apoll. Rhod. lib. 1. vs. 1072.

Het meel dat men van dit koorn, zo in de asch gebraden, kreeg, wierd veel smakelyker, het graan zelfs viel gemaklyker te malen en ontblootte zich te lichter van zyn zemel of eerste vlies.

Hesiod. opera & Dies vs. 421.

Voor dat zy het gebruik van de molens hadden, braken zy hun koorn in houte mortieren, met stampers van dezelfde stof. Heziodus geeft ons de maat van den vyzel en den stamper der Ouden en onzer Wilden met deze woorden. „ Hakt my een vyzel van drie „ voeten hoog, en een stamper van drie ellen." * Pilumnus was 'er de vinder van; hierom wierd hy van de Herders en Veldelingen geeert, die zich noch lang na dat de molens reeds uitgevonden waren, van deze wyze om hun graan te bereyden bedienden, niet in staat zynde om de onkosten, die 'er om het op de Heren-molens te laten malen vereischt wierden, goed te maken. Kato stelt ook den vyzel en stamper onder de boeren-gereedschappen van zyn tyd.

Cato de re Rustic.

De Pizo's kregen hun naam van deze wyze van het koorn te stampen, gelyk verscheyde andere Roomsche familien na verscheyde soorten van koorngewassen of groentens, die by hen in gebruik waren, genoemt wierden. By voorbeeld de Fabien, de Lentulussen en de Cicero's, die hun naam van de bonen, linzen en erwetjes ontfingen.

Plin. lib. 18. c. 11.

Men noemde de Bakkers ook *Pistores a Pilo* of *Pistillo.* Gedurende de vyfhondert eerste jaren na de stichting van Rome, waren 'er geen openbare Bakkers; en toen zy begonnen ingevoert te worden, waren zy terzelfder tyd Molenaars, Bakkers en Koks.

Men maakte geen brood als uit lekkerny, gelyk men hedendaags taarten en ander gebak maakt. De Burgers maakten het te huis, en dit was het vrouwewerk, gelyk het noch hedendaags onder het gemeen by de meeste Natien is. Het gemeen en gewoonlyk voedzel was een soort van bry, van meel gemaakt dat in 't water geweekt was, of een pap als de Farro der Italianen. Plinius en Valerius Maximus geven hier van twe heerlyke getuigenissen.

Plin. lib. 18. c. 8.

„ 't Is klaar, zegt Plinius, dat de Romeinen langen tyd van pap „ en niet van brood geleeft hebben. „ Onze Voorouderen, zegt de andere, „ waren zo zober van leven, dat zy meer werk maak„ ten van bry als van brood. Dit drukt Juvenaal levendig, gelyk hy gewoon is, uit, in de vergelyking die hy van de Zeden der Romeinen van zyn tyd, met die van hunne Voorouders maakt.

- - - *Quin*

* *Servius in lib. IX. Æneid. init.* Pilumnus pinsendi frumenti usum invenit inde a pastoribus colitur, ab ipso etiam pilum dicitur.

23.

- - - Quin & magnis fratribus horum;
A scrobe & sulco redeuntibus, altera cæna
Amplior, & grandes fumabant pultibus ollæ.

Dit meel, in schoon water geweekt, was de grond van der menschen leven, en zy beholpen zich daar mee wanneer zy niets beters hadden; maar wanneer zy vleesch hadden, van wat soort dat ook was, lieten zy het met deze pap koken. Dit noemde men *Pulmentum* of *Pulmentarium.*

Want het *Pulmentum* was geen gerecht dat men alleen liet koken, en dat men naderhand met deze bry at, die in plaats van brood verstrekte; maar of deze enkele en eenvoudige pap, of wel een toebereydzel van vlees dat in deze pap zelfs gekookt was, in wiens plaats men het moes heeft doen komen, toen het brood gemeender begon te worden.

Men gaf den Romeinen den bynaam van pap-eters of *Pultophagi*, waarschynelyk om dat zy langer als veel andere Natien dit gebruik behielden, want zy hadden deze gewoonte niet alleen; de Romeinen zelfs gaven den zelfden bynaam aan de Karthaginenzers. Fortunatus Licetus verzekert in een van zyn antwoorden, dat deze gewoonte by de Perzianen, by de Karthaginenzers, by de Romeinen en zelfs by de Grieken in zwang ging.

Want schoon Plinius van de Grieken sprekende, in deze woorden het tegendeel schynt te stellen. *Videturque tum puls ignota Græciæ, quam Italiæ polenta*: legt Fortunatus Licetus het uit, en zegt dat het dezelfde zaak onder verscheyde namen was. Maar dat dit woord *Puls* alzo weinig in Griekenland in gebruik was, als dat van *Polenta* in Italien. Men zou het myn 's bedunkens, beter kunnen uitleggen, met te zeggen dat de toebereyding in der daad eenderley was, maar dat de stof waar van het gemaakt wierd verscheyde was; want het geen men *Polenta* noemde, was van meel van gepelde gerst, en 't geen men *Puls* noemde van Far of tarwe gemaakt. Derhalven heeft Plinius, volgens deze uitlegging gelyk gehad te zeggen, dat het een in Italien zo onbekent was als het ander in Griekenland; volgens het geen ik zelfs gezegt heb van het gemene voedzel van beyde deze Natien, de Romeinen niet als Far, en de Grieken gerste-meel gebruikende.

Plin lib. 18. c. 8.

Wat *Puls*, wat *Polenta* was.

Deze soberheid der Romeinen en andere Volkeren in de eerste tyden, was hun van een groot behulp tot onderhoud van hun legers. Een soldaat droeg zyn leeftocht met zyn meubeltjes. Aan een klein zakje meel had hy lang genoeg.

Zyn maaltyd koste hem weinig moeite en geld: de Officieren en de Veldheren zelfs zonderden zich weinig in 't toebereyden van hun disch van den simpelen krygsknecht uit. Op deze wyze waren de troepen altyd op de been, altyd vaardig om van de eene plaats na de andere daar men ze hebben wilde te trekken: en de pracht en de lekkerheid, die in onze dagen onder de Oorlogslieden zyn ingeslopen, hielpen den Staat niet door buitensporige onkosten te gronde, die men genoodzaakt is aan mondwaren te be-

ſteden, meer als aan alle andere krygsbehoeftens, en deden de beſte ondernemingen niet mislukken die een vaardigheid vereiſſchen, dewelke zo het ſchynt met grote toebereydzelen niet over een te brengen is. Eindelyk deze ſoberheid verſchafte den Staat ſterke, forſſe, moedige mannen, bequaam om honger en dorſt uit te ſtaan, die meer bedacht waren om den vyand te gaan opzoeken, als om hun toeruſting te redden; en die, door geen goede cier ontzenuwt zynde, geen eer ſtelden in open tafel in het veld te hebben gehouden, doende daar het lekkerſte en prachtigſte dat de overvloed verſchaffen kan, opdiſſchen.

Schoon het brood van geen algemeen gebruik was, is deſzelfs oorſprong evenwel zeer oud. Het eerſte ſoort was van dat gene dat men onder de aſch braadde, waar van de H. Schrift zo dikwils gewag maakt. Het ander was van dat ſlag dat men in een aarde of yzere pan bakte, want dit verſtaan de Schryvers door de woorden *Firmus* en *Clibanus*. Dit ſlag van brood had verſcheyde namen, die men by Atheneus en Kato zien kan. Deze verſcheyde namen konden van de verſcheyde plaatzen komen daar men het maakte, of van de verſcheyde ingredienten. Want behalven de verſcheyde ſoorten van meel, dat 'er de hoofdſtof van was, deed men 'er oly, merg, honing, vruchten, ſterkers, anys, kardamom, ſlaapbollen-zaat, enz. in.

VIERDE HOOFTSTUK.

De Sagamité der Wilden is anders niet als dit ſoort van bry van hun Indiaans koorn gemaakt, dat onder de aſch gerooſt, met kracht van armen in houte mortieren geſtampt, door grove builen van kleine takken die aan malkander gehecht zyn gedreven is, en door ſchorſſen of buigende korfjes, van biezen gemaakt, gewant is. Ik weet niet waar het woord Sagamité van daan komt, waar van de Franſchen van Kanada zich bedienen om deze pap te betekenen, die de Irokoizen in hun ſpraak *Onnontara* noemen. Miſſchien is het een woord dat uit enige tongval van de Algonkynſche ſpraak gehaalt is. Wat hier van zy, het is in Kanada in de verdorven taal tuſſchen de Franſchen en Wilden aangenomen. De Irokoizen en de Huronnen ſpreken het *Sagaouité* uit.

Alle morgen bereyden de Vrouwen deze Sagamité, en zetten het tot onderhoud van het huisgezin te koken. Voor dat de Europeërs hun van over zee ketels gebracht hadden, bedienden zy zich van pottebakkers vaten, die zy heel aartig wiſten te maken, gevende daar van onderen een ronde gedaante aan, maar die van boven heel breed uitliep; en na de zelve in de zon te hebben laten drogen, bakten zy die op een langzaam vuur van ſchorſſen gemaakt. De omzwervende Natien hadden maar houte ketels, die zo bros niet waren en lichter om te vervoeren. Hier in lieten zy het vleiſch koken, gojende in het water enige gloejende keyen na malkander, die dit water allengsjes heet maakten, en het genoeg deden koken voor luiden, die zich met half raauw vleeſch vergenoegen.

De Sagamité gemaakt zynde, deelt men die in zo veel keteltjes of

of schoteljes uit, die van boomschorssen of wortels gemaakt zyn, als 'er personen in de hut zyn, die daar altyd na haar lust en believen aanvallen, by dag of by nacht. De honger is by hen de enige uurwyzer, die de uren van de maaltyd regelt. Behalven dat vult men een grote schotel, die men de schotel van de gasten noemen kan, en die men al de personen voordischt, die hen in de Hut komen bezoeken, 't zy dat het vremdelingen zyn of dat ze tot het dorp zelfs behoren.

De eerwaardige Vader Don Augustyn Calmet in zyn aantekeningen over Genesis, heeft zeer wel aangemerkt, dat in de helde-tyden de gasten gemeenlyk niet zeyden wie zy waren, noch van waar zy quamen als na de maaltyd; dikwils wachte men zelfs drie, vier, ja tien dagen, zonder daarna te vernemen.

Dit is ook het eerste kompliment dat alle de Amerikanen maken, by wien de gastvryheid niet minder geheiligt is als in de Oudheid; en dit stomme kompliment is zeer welsprekent, en veel redelyker als onze buigingen des ligchaams en vragen, die te onpas moeten schynen ten opzicht van luiden, die men moet veronderstellen moe en mat van de reys te zyn.

Wie by hen inkomt is welkom, naauwelyks is hy ingetreden, of men zet hem zonder te spreken eten voor, en hy zelfs eet zonder komplimenten te maken voor dat hy den mond opdoet om de reden waarom hy komt te verklaren.

De Brazilianen, de Siouzen en enige andere Volkeren gebruiken hier na jegens de vremdelingen veel plechtigheden, die ik in 't vervolg zal uitleggen. Daar worden 'er noch gevonden die de gewoonte hebben van hun de voeten te wasschen, 't geen zo heiliglyk by de Hebreeuwen onderhouden wierd.

De Sagamité alleen is een zeer holle spys, en de Wilden bekennen zelfs dat zy hen niet zeer lang voeden zou kunnen, zo zy dezelve niet met vleisch of visch smakelyk maakten, 't welk dient om ze te binden en daar een ligchaam en smaak aan te geven.

Zy zouden zo dikwils geen lekkere beeten ontberen, als zy nu wel doen, zo zy die een weinig beter wisten te sparen. Maar volgens hunne gronden is het hun byna onmooglyk een zuinigen en spaarzamen aart te hebben: 't is by hen een aangenomen gebruik alles op te eten zo lang zy wat hebben, al zouden zy 'er van barsten (als of zy nooit gebrek konden krygen) en den honger met gedult en zonder klagen uit te staan, als zy niets meer hebben.

In 't eerst meende ik dat het beestigheid was, en gebrek van voorzichtigheid, maar na de zaken rypelyk overwogen te hebben, heb ik bevonden dat zy op generly wyze anders kunnen leven, zonder hunne wetten van beleeftheid en welvoegelykheid te schenden.

Een burger, als hy maar een weinig aanzien heeft, moet, als hy een goede jacht of vischvangst gehad heeft, volgens de gelegenheden uitdelingen aan de Ouderlingen, zyn magen en goede vrinden doen, en diergelyke mildadigheden putten alles uit, maar zy zouden het niet durven nalaten, en zouden het niet kunnen doen zonder hun goeden naam te verliezen. Daar zyn ten tyde dat zy hun be-

bescheyden deel moeten opbrengen, en de gemene onkosten van het dorp helpen dragen in de gastmalen, die altyd veel verslinden, om dat 'er het grootste gedeelte van 't dorp op genodigt word. Een man in wiens naam men het feest aanrecht, is verplicht dubbelt bescheyd te doen, en een beleeftheid met een andere te beantwoorden. Ik heb reeds van de gastmalen gesproken waar in alles opgegeten word en niets mag overblyven, en daar men zomtyds genoodzaakt is pannelikkers te brengen, die zich heel wel kunnen schikken om de Ouden en aanzienlyke luiden overal te volgen, om een goede maaltyd te knappen, en om hen alles te helpen op-eten wat men hun voordient.

Diergelyke gastmalen, die zeer menigvuldig zyn, en waar men zich tot eer rekent overvloedig en tot overdaad op te disschen, laten in der daad niet toe dat men gedachten maakt om voor langen tyd voorraad op te doen.

Voor 't overige is het waarlyk de eer die hen dryft. Ik begeer hier geen ander bewys van, als 't geen hen deze zelfde eer in den uitersten nood doet beginnen. Dit is in de jachttyd, waar in zy zo dikwils aan den honger bloot gestelt zyn, dat 'er byna geen jaar is, of daar sterven 'er enige van.

Wanneer in dien tyd een hut van verhongerde lieden een andere troep tegenkomt, wiens voorraad noch niet ten enemaal op is, delen de laatstgenoemde met de nieuw aangekomene de weinige mondkost die zy noch hebben, zonder te wachten dat men hen daarom vrage, schoon zy daar door in 't zelfde gevaar van te vergaan raken, waar in zich die gene bevonden die zy tot hun kosten met zo veel beleeftheid en grootmoedigheid helpen. In Europa zouden wy in diergelyke gevallen weinig plaats voor zo een edelmoedige mildadigheid vinden

De nood, waar in zy zich door diergelyke mildadigheden bevinden, noodzaakt hen om zonder onderscheyd van alles te eten, en het goed te vinden. Gelyk zy in hun overvloed het vleisch geen tyd gunnen om te besterven, dat zy het noch gants levendig in de ketel steken, of aan kleine houte speetjes laten braden, die zy met 't ene end in den grond steken, en omdraaien wanneer het aan ene kant gaar is, op dat het van de andere kant ook een beurt kryge, maken zy 'er ook geen zwarigheid in stinkent en byna verrot vleisch te eten, wanneer zy geen ander hebben. Zy schuimen de ketel nooit, uit vrees van iets te verliezen. Zy kooken 'er hele kikvorschen in, en slikken die zonder schroom door. Zy drogen de darmen van Rheebokken zonder die van hun vuiligheid te ontlasten, en vinden in die te eten dezelfde lekkerny als wy in een snipje met zyn drek.

Zy drinken het vet van Beren, zeewolven, palingen enz, zonder daar wat na te vragen of dat vet geyl en stinkent is. Na kaarsongel likken zy vingers en duimen. Zy hebben noch de eikels niet verlaten, die de bosschen van Dodona zo beroemt maakten, alleen koken zy ze dikwils in water op, om de bitterheid weg te nemen. Zy zaamlen zorgvuldig de vrucht der beukebomen, en snerken die op. Met vermaak eten zy aartappelen, verscheyde smaak-

ſmaakloze wortelen, en allerlei ſoort van wilde en bittere vruchten, zy geven hun den tyd niet van ryp worden en groeien, uit vrees dat andere hen mochten voorkomen, en die wegnemen.

Om een boom te kaalder te maken, hakken zy hem by den voet om ver, zonder zich te bekreunen wat voordeelen zy 'er de volgende jaren uit zouden kunnen trekken. De Algonkynen en de gene die niet zaaien noch elendiger zynde, zyn zomtyds genoodzaakt een ſoort van mos, dat men ingewant der rotzen noemt, de binnenſte of twede ſchors, en de knoppen der bomen te eten. Hierom geven de Irokoizen aan de Algonkynen geen anderen naam als die van *Rontaks*, dat is te zeggen *boomvreters*. Vader du Tertre zegt van de Karaïben, dat zy zomtyds rechte aarde eten, 't geen hy aan hun droefgeeſtigen en zwaarmoedigen aart toeſchryft, die in het zuur van de maag een ongeregelde luſt verwekt, gelyk in de vrouwelyke ſex, die men in zommige ziektens met vermaak kryt en houtskool ziet eten.

De Wilden die koorn hebben, ſparen het een weinigje beter als het vleiſch, en 't geen zy voor lekkerny aanzien; zy maken dat zy 'er hun jaarlykſchen voorraad aan hebben, en zelfs voor langer tyd, zo zy kunnen. Wanneer zy 't overige miſſen, maken zy tot dit koorn allerlei ſauſſen, om door verſcheyde toebereydingen het laffe en ſmakeloze dat dit licht voedzel zou kunnen hebben, te veranderen en te verbeteren.

Wanneer het Indiaanſch koorn noch teer en byna melkachtig is, fruit men het een weinig op, zonder het uit te bolſteren, dan is het zeer lekker. Men maakt ook op deze wyze voorraad van dit tere koorn.

Na het met bolſter met al te hebben opgekookt, doet men 'er de bladen, die het omringen af, en men laat het een weinig roosten, dan ontbolſtert men het, men laat het in de zon op ſchorſſen drogen, en men verſpaart het tot betere gelegenheden, want op deze wyze ſmaakt het beter en maakt de lekkerſte Sagamité uit. Daar is een ſoort dat zy in de moeraſſen doen verrotten om het te doen ſtinken. Dit koorn zyn zy als dol na, en wanneer zy het uit het water of liever uit de ſlik halen, ziet men hun met vermaak het vuil water dat 'er afloopt, en waar van de ſtank onverdraaglyk is, aflekken en 'er na ſnakken. De Wildinnen hebben een wyze om het met zekere aſſchen op te koken, die daar een verhevener ſmaak aan geven. Dit graan ſtampen zy niet in mortieren, maar na het wel gewaſſchen en in kokent water geweekt te hebben, kneuzen zy ieder graan tuſſchen twe ſtenen, of laaten het heel in de ketel koken. Ik heb my op de regels van haar kokery niet genoeg toegelegt, om een net verhaal van al haar ſauſſen te kunnen geven, daar ik niet graag mee te doen had.

De verdraaglykſte wyze om hun koorn te eten, is myn's bedunkens zo als de geroofte granen van onder de aſch van daan genomen zyn, dan heeft het een kleinen verbranden ſmaak gekregen, die redelyk goed is. Voor al hebben zy 'er een byzondere ſoort van, die zy *Ogarita*, en wy *Bloejent koorn* noemen, om dat het, zo dra het de warmte gevoelt, openſplyt en zich als een open bloem vertoont.

Dit gaat alle de andere in smakelykheden te boven. De Franschen houden 'er veel van, en de Wildinnen laten niet na die personen die haar bezoeken en die zy een byzondere eer willen aandoen, daar op te onthalen.

Zy maken zomtyds brood van haar Maïs, ik zeg zomtyds, en uit lekkerny; want zy zouden 'er geen algemeen gebruik van kunnen maken, dewyl haar velden na mate van haar arbeyd haar geen koorn genoeg verschaffen, om de onkosten en het werk dat 'er toe vereischt word goed te maken.

Niet is 'er zwaarder en smakelozer, 't is een klomp deeg van haar meel, die slegt gekneed is, zonder gist of zout. Zy winden het in bladeren van Indiaansch koorn, en laten het onder de asch braden of in de ketel koken. Zy doen 'er somtyds oly, vet, bonen en vruchten in. Deszelfs smaak is op deze wyze noch lelyker, maar voor den mond van een Wildeman is het een heerlyke en Vorstelyke spys. Dit brood kan niet goed gehouden worden, en is nergens goed voor als om zo heet van de kolen te eten. Ik heb in Italien een soort van brood gezien, dat byna eveneens was, dat men aan het gemeene volk verkoopt. 't Is een zware klomp deeg, met saffraan gemengt, die het geel doet uitzien, en daar amandelen of gebrande amandelen pralynen ingebakken zyn. Ik heb 'er geen naauwkeurige acht genoeg op geslagen, om de nette toebereyding daar van te weten; maar ik zou geloven dat men een goede maag moet hebben om het te verteren, zo wel als een andere soort van brood, hier weinig van verschillende, dat men in Gaskonjen en Bearn maakt, 't welk uit meel van dit Indiaansch koorn of kleine geers, dat wel gebuilt is, gemaakt is, in de landtaal *Cruchade* genoemt.

VYFDE HOOFTSTUK.

De Schryver van de nieuwe historie van Virginia zegt, dat de Indianen daar te land brood van het zaat van zonnebloemen maken, die zy op hun landen voortqueken. Ik heb niet gezien dat 'er de onzen dit gebruik van maakten. De Wildinnen zaaien 'er zeer weinig van, en maken 'er oly van om zich te smeren, zo wel als van zekere kleine bittere noten en enige andere vruchten of planten.

Ik geloof evenwel 't geen hy 'er van verhaalt, want na allen schyn is de grote zonnebloem, by de Kruidkenners onder den naam van *Heliotropium magnum* bekent, de Sesamum, waarvan de oude Egyptenaren en de eerste volkeren brood en oly maakten.

Zommmige Natien in het Noorderdeel van Amerika halen haar voedzel uit een soort van koorn, dat de natuur van zelfs voortbrengt, men noemt het *Folle Avoine*, waar van de Franschen den naam tot enige van deze natien hebben overgebracht, 't is een moerassige plant, die redelyk wel na de haver gelykt, maar beter gevoed is.

De Wilden gaanze met hun kanos, als zy ryp is zoeken. Zy schudden de airen maar, die met gemak haar graan laten vallen, zo

zo dat hun kanoos haast vol zyn, en hun voorraad gaauw opgedaan, zonder dat zy hoeven te ploegen of te zaaien.

Niet alleen weten de menschen van de koorngewassen hun meel, en brood tot hun voedzel te maken. De oudheid verschaft ons menige voorbeelden van verscheyde wortels die tot dit gebruik dienden. Als daar was de bolachtige wortel van de Asfodelus, de wortel *Chara*, waar van by Cezar gesproken word, en daar deze grote held kort voor den beroemden slag van Farzalien zich van bediende om zyn leger de kost te geven, 't geen uit Epyten geen leefkost genoeg ontfing. Zodanig was de papier-plant, by de Egyptenaren zo beroemt, en waar van wy gelegenheid zullen hebben breder in 't vervolg te spreken. Zodanig was in onze tyd ook die wortel, waar van het gemene volk van een onzer Provintien zich na den zwaren winter van 't jaar 1709 zich met nut wist te bedienen, om zich van den uitersten nood te bevryden, daar de honger en diere tyd hen anders in zouden gestort hebben. *Cesar de Bello ci. vil. l. 3.*

Daar zyn in West-indien verscheyde wortels waar van men zich niet alleen in tyd van nood, maar zelfs in 't gemene gebruik bedient. De beroemste is de *Maniok* of *Mandiok*, die dezelfde is als de gene die in de eerste Reysbeschryvingen en in die van de Spaansche Schryvers *Tuca* genoemt word. Deze plant is een soort van heestergewas, wiens hout zeer krom en teer is; de bladeren daar van zyn smal, dicht in een gedrongen, wat langachtig als die van de kennep, zy komen niet al te gelyk voort; maar na mate dat de plant groeit, vallen die van beneden af, en die van omhoog schieten uit, zo dat de boom altyd groen is. Op het afvallen van ieder blad komt 'er een knop van de grootte van een boon voor den dag. Deszelfs wortels gelykenen de bietkroten, die groter of kleiner vallen na den aart van 't land en de zorgen die men daar toe aanwend. Zy hebben byna een jaar werk om tot volkome rypheid te geraken. Niet dat zy niet langer in de aarde kunnen goed blyven, maar zy krygen een te groten overvloed van sappen, die hun eigenschappen verliezende, dezelve te waterachtig maken. Men vind 'er van zes of zevenderley soort, die men door de verscheyde verven der bladeren en schorssen onderscheyd.

Nademaal de inwoners van de wortel alleen hun voedzel trekken, moet men deze verscheyde soorten kennen, waar van de eene beter als de andere zynde, ook beter meel geven en beter brood. De blaauwe Maniok heeft een dikke schors, van een zeer donkere violette verf, maar boven op is zy zo blank als sneeuw. Deze houd zich langst in de aarde goed, en levert het smakelykste brood uit. De gryze Maniok heeft een gryze schors aan zyn hout, en een gryze wortel, maar deze is zeer ongelyk; zomtyds brengt zy veel, zomtyds zeer weinig voort, het brood dat daar van komt is redelyk. De groene Maniok, dus na de groenheid van haar bladen genoemt, heeft niet boven de tien maanden van noden om ryp te worden, maar kan niet lang in den grond duren: het brood daar van is zeer goed. De witte heeft een witachtige schors om haar hout, is eerder ryp als alle de andere soorten, maar haar wortels versmelten heel tot water, zo dat schoon het meel van een

ſchone goud-kleur is, en van een zeer goeden ſmaak, zy van weinig nut zynde ook van weinig gebruik is; en daar zyn 'er weinig andere als die gene wiens voorraad niet lang duurt, die dezelve planten om haaſt weer andere voorraad te krygen.

Daar is noch een andere ſoort die wegens de gedaante weinig van de witte verſcheelt; zy valt ſchaars op de Eilanden, maar is gemeen op het vaſte land; zy word rauw gegeten, gebraden, gekookt of hoe men anders wil, zonder 'er het ſap uit te drukken, 't geen men met de andere ſoorten van Maniok niet doen zou durven, dewyl haar ſap een van de vaardigſte en doodelykſte vergiften is.

't Is zonderling dat een zo heerlyke wortel evenwel zo gevaarlyk is, en zulke droevige uitwerkingen heeft. Want het is zeker dat het vierdedeel van een glas van dit ſap een menſch in een vierendeel uur zou doen ſterven, zo men hem geen vaardig hulpmiddel ingaf. De Indianen beproeven het dikwils, brengende zich vrywillig met dezen drank omhals, gelyk de Noorder-Wilden met dulle kervel. In 't begin van de verovering der Spanjaarden nodigden deze elendige ſchepzels, het juk van deze ſlaverny niet kunnende verdragen, elkanderen uit, om in gezelſchap te ſterven, en men zag 'er met vyftigen gelyk die zich met dit ſap van *Yuca* om hals hielpen. Vader du Tertre glooft „ dat al het quaadaardige dat „ 'er in dit ſap en zelfs in de gantſche plant is, niet als uit een over- „ vloed van voedzel voortkomt, dat de maag niet kan verduwen; „ want ſchoon het uit den aart dodelyk is werkt het evenwel op „ een gants andere wyze als de andere vergiffen, die een ſchrikke- „ lyke gloejing veroorzaken, zo zy heet, of dofheid in de geeſten „ zo zy koud zyn; 't geen men in 't geheel in die gene niet gewaar „ word, die van dit ſap ingenomen of van deze wortel gegeten „ hebben, maar alleen een vervulling van de maag die hen verſtikt „ en doet ſterven. Daarenboven men vind geen van de edele de- „ len der dieren, die 'er aan geſtorven zyn, beſchadigt, maar hun „ maag alleen opgeblazen. " Zo dat deze Vader beweert dat 'er dan het zelfde geſchied 't geen men na een hongersnood heeft zien gebeuren aan die gene, die omkomen om dat zy te veel nieuw koorn gegeten hebben; of wel aan de paarden die drinken na te veel tarw gegeten te hebben, die men evenwel niet van vergif verdenken kan.

Gonzales d'Oviedo, Hiſtor. Gen. l. 7. cap. 2.

't Heeft ſchyn, dat het ſchadelyke dat in deze wortel is, zyn ſlymachtige deelen zyn.

Inderdaad dit zelfde ſap, dat zo gevaarlyk en zo doodlyk is, word, na dat men het wel heeft doen koken, een zoete honigachtige drank en die goed is om te drinken; het vuur deszelfs raauwheid hebbende weggenomen, of de te grote waterachtigheid die 'er in was hebbende doen vervliegen. De Indianen maken van dit ſap alleen beſchuiten van een zeer fynen en verhevenen ſmaak, doende het in de zon of op het vuur, dat alle waterachtigheid verteert, dik worden. Zy maken ook van de gedroogde wortels van Maniok zeer goede dranken, en die uitnement hartſterkent voor de zieken zyn. Oviedo zegt dat zy 'er goede bouiljons van maken, maar dat wanneer de drank begint koud te worden zy op-

De Laet Ind. Occid. lib. 15. c. 10.

Ovied. loc. cit.

hou-

houden daar van te drinken. De reden die zy daar van geven is dat schoon hy, uit oorzaak van de eerste koking, niet dodelyk is, hy evenwel koud zynde zwaar om te verteren valt, en in de maag niet wel kookt. De Wilde Tapaïas en eenige anderen van 't vaste Lant, gelyk ook de dieren, eten de gevaarlykste soort van Maniok gants raauw, zonder enige toebereyding. Zy moeten 'er evenwel allengsjes zich aan gewennen en al vroeg aankomen, of het zou hen zo wel als de anderen schaden.

Maar van wat natuur dit sap ook mag zyn, nademaal het inderdaad de kracht van het sterkste vergif heeft, wyst Vader du Tertre drie middelen aan de hand, om voor tegengif te dienen. Deze hulpmiddelen zyn oly van olyf met lauw water te drinken, of wel een deel Ananas sap, met enige druppels citroen-sap: of wel het sap van slangen-kruid te nemen, waar mee al de bomen daar te te lande bekleed zyn, en dat een onfeilbaar tegengif is, waar van men zich tegen alle soorten van venynen kan bedienen.

Om dit verderffelyke en schadelyke sap van de wortel te scheyden, schillen de Wildinnen ze eerst na het oude gebruik, daar na vryven zyze met al haar macht op een rasp, die van kleine puntige en ongelyke stenen gemaakt is, die aan haar strand gevonden worden, en die in een plank van anderhalf voet lang en zeven of acht duimen breed gestoken zyn. 't Ene end van de rasp houden zy tegen haar buik, en het andere staat in een kuip, om het raspzel van deze wortels te ontfangen, dat zy naderhand in perskuipen die van biezen gemaakt zyn, verzamelen, die onder een pers gezet zynde of met het eene end aan een tak van een boom gehangen, met een groten steen die daar tot gewicht aan dient, en aan het andere end gebonden is, word 'er al het sap zo wel uitgeperst, dat 'er niets als een droog meel dat tot klonters gaat zitten en zo wit als sneeuw is, overblyft.

ZESDE HOOFTSTUK.

Dit meel wel gebuilt en door een soort van teems, die zy in hun taal *Hibichet* noemen, gepasseert zynde, maken zy 'er hun kassauw-brood op deze wyze van. Zy hebben een aarden vat als een platte pan, dat zy op het vuur zetten, zo evenwel, dat de vlam daar niet aan raakt; wanneer deze pan door en door warm is, bedekken zy die ontrent twe vingeren dik met dit meel dat gantsch droog en met geen vochtigheid doormengt is; de hitte dringt 'er haast door en bind het, en wanneer het genoeg van de eene kant gebakken is, keren zy het met kleine plankjes, die hier toe dienen, om; en de kassauw is byna zo gaauw vaardig als by ons een struif.

't Kassauw-brood is een goed voedzel en van een zeer goeden smaak, zommige stellen het boven het tarwenbrood, maar om het op zyn best te eten moet het niet boven een dag of twe oud zyn; het blyft evenwel heel lang goed, voor al, wanneer men het enige dagen in de zon heeft laten drogen. Men weet het ook zodanig te bereyden dat het als een soort van beschuit word, daar de

Europeers, die in deze geweften handel dryven, voor hun langdurige reyzen voorraad van op doen. Het gemeen brood is een halven vinger dik, men maakt het ook dunder, dat noch lekkerder is.

De Wildinnen maken ook van dit meel van de Maniok, zo wel als van dat van Indiaanfch koorn, een foort van pap, daar zy haar vleefch in laten koken. Men noemt die in Brazilien *Mingant* en het is niet anders als de Sagamité der Noorder Amerikanen. Beyde deze foorten van meel hebben een aangenamen fmaak, en zyn zo laf niet als het onze is wanneer het van de molen komt. De Indianen eten het dikwils heel droog, zonder dat 'er iets anders ondergemengt is of zonder eenige andere toebereyding.

Behalven de Maniok-wortel en het Indiaanfch koorn verfchaft het Zuider-Amerika aan zyn inwoonders noch een nieuw behulp in de Patataas, die voor brood kunnen dienen en van zo een heerlyk voedzel zyn, dat men opgemerkt heeft dat die gene die dezelve nuttigen door den bank vet en welgedaan 'er uitzien; een voordeel dat dezelve boven het meel van de Maniok zou moeten doen verkiezen, dat al te opdrogent zynde, nooit vetheid noch goede kleur veroorzaakt.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

De Patata is een bolachtige wortel, die kruipende fpruiten uitfchiet, daar zachte bladen aankomen, van een heel donkere groene kleur, die weinig van de Spinaafie verfchilt. Daar zyn 'er van verfcheyde foorten, die men uit de verf der wortelen onderfcheyd, want daar zyn 'er groene, witte, rode, oranje, gemarmerde, enz. alle zyn zy goed. Men legt ze onder de afch te braden of wel in een pot, daar men een weinig water in doet om te beletten dat ze branden, en men dekt ze ter degen toe. Door 't koken worden ze zo murw als kaftanien, en hebben byna den zelfden fmaak, maar zy zyn veel beter, blyven niet hard voor de maag leggen, en zyn niet winderig als de meefte andere wortelen, en voornaamlyk de grote Limozynfche knollen, daar men ze by zou kunnen vergelyken. Om 'er een verhevener fmaak aan te geven, maken 'er de Européanen een faus over van citroen fap, oli van olyf, en piment of lange peper.

De andere levensmiddelen die de Volkeren van 't Zuidelyk Amerika nuttigen zyn zo voedzaam noch zo vaft niet als die der Noorder Amerikanen, die allerly flag van dieren hebben die het land en de jacht hun verfchaffen. De eerftgenoemde leven meer van vifch als van vleefch, zy durven zelfs allerly foorten niet eten: de fchildpadden in 't byzonder zyn hun alzo zeer verboden als eertyds den Troglodyten. Zy eten ook geen varkens vleefch noch * Lamentynen. 't Geen zy gemaklyker vinden en zich ook lichter mee vernoegen zyn de krabben en verfcheyde foorten van fchulpviffchen, die zy met een piment of gepeperde faus, daar limoen fap

* Grote zee-viffchen, in Amerika bekent.

ſap in komt, eten, en die zy gemeenlyk zo ſterk en zo ſcherp maken, dat de Europeänen die van geen zo ſterk gekruidde ragous houden, ze niet met hen eten kunnen.

Maar zo de Noorder Amerikanen boven hen het voordeel van 't vleeſch hebben, overtreffen deze de anderen door de hoedanigheid en overvloed der groentens en vruchten, die het aartryk daar vol op voort brengt, of van zelfs, of met weinig moeite en voortqueking, zo dat zy over al de koſt vinden, en zo dikwils niet als de anderen voor den honger blootgeſtelt zyn.

De Maniok wil liever gepoot als gezaait worden. Het zaat brengt niet als droge magere wortelen voort. Men neemt dan gemeenlyk van het hout van de ſtruik, daar men een entje van ontrent een voet lang afſnyd, en dat men op twederly wyzen plant. De eerſte heeft meer omſlags in, en brengt ook ſchoner wortelen voort. Na de kruiden van 't veld in den brand geſtoken, en den grond aan hoopjes verdeelt te hebben, ſteekt men in deze hoopjes drie van deze ſtokjes in een driehoek, en men dekt die zorgvuldig toe. Dit hiet men *in een kuiltje planten*. De andere wyze is gemaklyker, maar ook van minder voordeel.

't Is genoeg dat men hier en daar een endje houts van deze Maniok in den grond ſteekt, alsmen maar acht geeft, dat de bot of knop na boven ſtaat, dit hietenze *aan ſtokjes planten*. Men wied den grond zorgvuldiglyk en houd den akker ſchoon, tot dat de Maniok ſterk genoeg is om de overhand te houden en niet door 't onkruid verſtikt te worden. Deze plant dus gekoeſtert zynde, is zo vruchtbaar, dat een morgen lands dat 'er mee bezaait is, meer menſchen voed als zes andere morgen die met de beſte tarw bezaait zyn.

De Patata wil in een luchte; matig vochtige en een weinig omgeroerde aarde ſtaan.

Men maakt 'er gaten in van een halve voet diepte, zo dicht by malkanderen als het mooglyk is; en men ſteekt 'er twe of drie ſprenkels van hart hout of lage ſtruiken in, die men met aarde toedekt. Deze ſtruiken wortel hebbende gevat, ſchieten 'er nieuwe uit in zo groten overvloed, dat zy het gantſche veld, daar menze geplant heeft, bedekken.

Aan de wortel of in ieder gat ſpruiten 'er zes wortels van verſcheyde gedaante uit, waar van 'er enige zo groot als een hoeft zyn.

Verſcheyde Wilde Natien maken brood van enkele droge vruchten, die tot meel gemaakt zyn. Dit brood is zeer hart, maar ſmaaklyk genoeg. Die van 't Noorden, die den meeſten tyd van de viſchvangſt leven en niet zaaien, maken ook brood van viſch die in de zon gedroogt en gebraden is. Zy ſtampen ze in vyzels, en makenze tot meel gelyk men het koorn doet.

De Wildinnen dragen veel zorg voor haar akkers, en zaaien 'er behalven dat verſcheyde ſoorten van groente en aartvruchten op. Het zonderlingſte is dat de Karaïben de tyden van de maan waarnemen om te zaaien, een taſtelyk bewys van de Oudheid van de dwaling of het gevoelen dat de maan daar iets toedoet. De zorg

 die

die zy aan de landen moeten te koſt leggen, is by haar een zeer zwaren arbeyd, indien men overweegt hoe weinig hulpmiddelen zy hebben, niet als elendige houte ſpaden hebbende om het land om te ſpitten. Alles wat zy zaaien of poten heeft queking van noden, het Indiaanſch koorn noch meer als de reſt, zo dat het te enemaal op een land zou verdwynen, indien men het niet met al zo veel vlyt oppaſte als de tarw.

Herod. lib. 3. p. 100. Wanneer Herodotus derhalven van dit ſoort van geers die in de Indien groeit, en myn's oordeels de Maïs is, zegt, dat de aarde het van zelfs voortbrengt, is het waarſchynelyk dat deze Schryver zich in dit ſtuk vergiſt heeft, want ik ben overtuigt dat het zo niet zou kunnen groeien zonder te ontaarden, gelyk het gemeenlyk met die ſoorten van planten gaat, die queking vereiſchende ſtraks vergaan als men 'er niet meer op paſt. In der daad ik geloof niet dat men elders in Amerika Maïs ziet, die van zelfs groeit. Zy komt zelfs niet weer te voorſchyn daarze eertyds aangequeekt is geweeſt.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Ver-plaat-zing der Dorpen.

NAdemaal de Wilden hun Landen niet miſten noch dezelve braak laten leggen, worden zy haaſt uitgeput en krachteloos, 't geen hen noodzaakt hunne Dorpen elders te verplaatzen, en nieuwe akkers in nieuwe Landen te maken. Zy worden, ten minſten in Noorder-Amerika en in de koude landen noch door een dringender reden hier toe aangezet, want nademaal de Vrouwen alle dagen het brandhout na haar hutten moeten dragen, hoe langer het Dorp op de zelfde plaats blyft, hoe wyder het boſch daar van afwykt; zo dat na een zeker getal van jaren zy niet meer tegen de laſt kunnen om het hout zo ver op haar ſchouders te ſlepen.

Die dicht by de Franſche ſteden in Nieuw-Vrankryk wonen, hebben in dit ongemak willen voorzien, en hebben zich zedert enigen tyd paarden aangeſchaft, om het hout na hunne hutten te ſlepen, 's winters in een ſlede, en 's zomers op den rug van dezelfde paarden. De jongelingen, verheugt zynde dat zy paarden te mennen hebben, nemen gaarn die moeite aan zich, en de Vrouwen door dit middel van een zeer zwaar pak ontlaſt zynde, zyn 'er niet minder over in haar ſchik, maar zy vervallen tot een ander ongemak, want deze paarden, veel in getal zynde, verſpreyden zich met troepen op hunne koorn-velden, daar geen heggen of hekken zyn om ze tegen te houden, verwoeſten ze te enemaal, zonder dat men daar in kan voorzien. Want niet in ſtaat zynde om ze in hun ſtallen te voeden, is al wat men doen kan dat men ze in elendige ſchotten ſluit, daar deze paarden gemaklyk over heen ſpringen, 't zy om dat zy geen voedzel genoeg in deze beſchotten vindende, van zelfs genegen zyn om in het Indiaanſch koorn, daar zy meer op verlekkeren als op de haver, te grazen; 't zy dat de kinderen, die zonder ophouden bezig zyn om ze tot vechten aan te hitzen, hen gaande maken, en dwingen om over hun ſtaketzel te ſpringen.

Zy zyn al vroegstyds op deze verplaatzingen bedacht, en maken het zo dat hun oude akkers hun zo lang dienen kunnen, tot dat de nieuwe in ſtaat zyn om hun onderhoud te verſchaffen, zo dat zy die verlaten kunnen zonder 'er ongemak van te lyden. Enige jaren dan voor dat ze hun dorp verlaten, ſtekenze in de boſſchen een plaats voor hun nieuwe landen af, tot dien einde begeven zy zich daar 's Winters na toe, en ſlaan 'er kleine hutjes op om te overwinteren. Zy vinden hier een dubbelt voordeel in, want zy maken hun velden bebouwbaar, hakkende dezelfde bomen af, die zy om zich te warmen nodig hebben, en die dicht by hun hutten zynde hun de moeite van een lange overvoering ſparen. Het zyn door gants Amerika de mans wiens plicht het is de velden af te ſteken, en de grote bomen om te hakken. Zy zyn het ook die ten allen tyden genootzaakt zyn het grote hout te hakken, daar de vrouwen niet mee overweg zouden kunnen, zo dat deze geen andere moeite hebben als het aan kleine ſtukken te hakken en het te dragen.

Zy hadden oudstyds niet als ſtene bylen; dewelke niet in ſtaat waren om bomen van een zekere dikte om te hakken, of die het niet als met veel moeite konden ten einde brengen. De Europeërs hebben 'er hun yzere gebracht, daar veel ſtaal in is, en hebben hun geleert de bomen om te hakken, te kloven en te zagen. Evenwel hebben zy 'er noch niet veel van geleert, en houden zich by hun oude wyze, dewelke hier in beſtaat dat zy een ronden kring om de boomen ſnyden, dezelve om ze te doen ſterven van hun ſchors beroven, en dus ſtaande voets laten verdorren. Wanneer zy dor zyn werpen zy ze om ver, leggende vuur onder aan den ſtam, en ze met kleine brandende houtjes, die zy daar gedurig tegen aanhouden, allengsjes ondermynende. Op dezelfde wyze hakken zyze, wanneer zy omleggen tot blokken, leggende hier en daar aan den ſtam van den boom diergelyke brandhouten.

Wat de wortels aangaat die in de aarde blyven, die laten zy door de lankheid van tyd verrotten, en trekkenze daar na met gemak uit.

Deze ſtene bylen, waar van ik ſpreek, zyn van onheuglyke tyden af door gants Amerika in gebruik, zy worden van een zekere zeer harde en ſterke key gemaakt, en vereiſchen veel toebereyding eer ze dienen kunnen. De wyze van ze te bereiden is dat men ze ſcherp maakt met ze op een andere key te ſlypen en ze ontrent de gedaante van onze bylen of bytels te geven.

Het leven van een Wildeman is daar zomtyds niet genoeg toe, zo dat een diergelyk huisraad, al was het noch lomp en onvoltooit, een koſtelyke erfenis voor de kinderen is. De ſteen geſlepen zynde, ſteekter noch een andere zwarigheid in om 'er een handvatzel aan te maken: men moet een jongen boom verkiezen en daar een ſteel van maken zonder hem af te hakken: men ſplyt hem aan 't ene end op, ſteekt 'er den ſteen in, de boom groeit, beknelt den ſteel, en lyft hem zodanig in zyn ſtam in, dat men hem moeielyk en zelden daar weer uit kan krygen.

In Vrankryk worden 'er noch in de kabinetten van liefhebbers dier-

diergelyke stenen gezien, die men *Keraunia∫ou* of donderkeylen noemt, die in het ryk op plaatzen gevonden zyn, alwaar de natuurlyke stenen van een gants anderen aart zyn.

Deze stenen zyn ook een bewys, dat de eerste Inwoners der Gaulen daar een zelfde gebruik van maakten als de hedendaagsche Amerikanen, die geen of weinig omgang met de Europeanen hebbende, genoodzaakt zyn zich by hun oude gewoontens te houden. De Wilden hebben ook een soort van messen van dezelfde stof als hun bylen, die niet veel moeten verschillen van die gene, waar van zich de Joden in hunne besnydenis bedienden, en van die genen die by de Heidenen voor de Priesters van Cybele in gebruik waren.

Men moet aangaande deze Dorpverplaatzingen der Wilden, en de noodzakelykheid waar in zy zich bevonden om dikwils van grond te veranderen, aanmerken, dat deze noodzakelykheid in de eerste tyden even groot en misschien noch groter geweest zynde, als men acht geeft op het gebrek en het weinig beleyd van de meeste Natien, men daar uit besluiten moet, dat de steden der eerste Volkeren alzo wel van plaats veranderden als deze Volkeren zelfs. En dat die gene die in 't vervolg een blyvende stee hadden, wanneer men op een vaster manier heeft beginnen te bouwen, en dat de kunst den nood der menschen is te hulp gekomen, altyd alle de eerste van dienzelfden naam noch van dezelfde Volkeren, die ze gesticht hebben, niet geweest zyn. Deze grondstelling kan dienen om de twyffelingen te verklaren, die 'er in de vergelyking van de nieuwe aartryksbeschryving met de oude kunnen ontstaan.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de wynstok en de wyn.

DE wynstok komt overal in Amerika voort, maar de Wilden queken dien nergens aan, en weten de kunst om wyn te maken niet.

Zy zyn alle uit den aart zo grote dronkaarts, dat men wel oordêlen kan, zonder hen te verongelyken, dat het hun schuld niet is. Het moet dan die van den grond zyn, of van dezen wynstok zelfs, die byna overal maar wilde loten uitschiet. In Kanada valt de druif zeer klein en zuur, zelfs wanneer ze volkome ryp is. In de Landen die een weinig warmer zyn, worden ze wat groter en zoeter. De Europeanen hebben op verscheyde plaatzen dezen wilden wynstok zoeken tam te maken, maar ik weet niet dat zy 'er tot noch toe in geslaagt hebben. De stokken die zy uit Europa gebracht hebben, zyn in Brazilien, Nieuw-Vrankryk, en Nieuw-Spanjen ontaart, behalven in Peru en Chili, daar zy volkomen wel geslaagt zyn.

't Is niet gelooflyk, dat in een zo groot Land als Amerika is, niet elders enige grond zou gevonden worden, die bequaam was tot voortteling van den wynstok, voor al in luchtstreken, die met die van Europa in warmte over een komen, daar zulk een heerlyke wynlezing van allerly soorten is. Daar moet dan een reden zyn, behalven dien van den grond, die belet heeft dat men 'er den

24.

den gelukkigen uitslag niet van gehad heeft, dien men 'er zich van belooft had. Men heeft my verzekert dat onze Zendelingen na de Hinezen gepoogt hadden wyn van de Landdruif te maken, dat zy 'er zich zelfs in de Mis van bedient hadden; ik zou in der daad geloven dat die landen daar het bequaamst toe zouden zyn, maar de proef, die men 'er van genomen heeft, schynt my niet t' overtuigent genoeg, om daar een vast oordeel over te vellen.

De oudheid van den wyn en zyn oorsprong zyn genoeg door de H. bladeren bekent. Maar gelyk ik reeds gezegt heb, by de meeste natien was die niet in gebruik. De meeste vernoegden zich met schoon water. Andere vervulden het gebrek van wyn, en maakten sterke dranken van verscheyde soorten van koorn of vruchten, waar aan men ook den naam van wyn gaf. Zo maakt men noch den wyn de palm. De Egyptenaren maakten 'er van Lotos; aan hun is men ook de vinding van het bier verschuldigt.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE Volkeren van Zuid Amerika en de Mexikanen maken ook van onheuglyke tyden af sterke en dronken makende dranken van dezelfde wortelen, het zelfde koorn, en dezelfde vruchten, die tot hun daaglyks voedzel dienen. Daar zyn 'er van verscheyde soorten, die ook verschillende namen hebben; namen die zy van de verscheyde zaken gekregen hebben die 'er de grondstof van maken, en van de verscheyde wyze om die toe te maken.

De gemeenste van deze dranken is die gene dien men in Brazilien *Caouin*, by de Indianen onder het Spaansche gebied *Chica*, en op de Antilles en in verscheyde plaatzen van het grote vaste land *Ouicou* noemt. Hy word van de wortel van de Maniok of van Maïs gemaakt. De Maniok wortel wel geschilt zynde, snippert men die gelyk men in Europa de knollen doet, en werptze in grote aarde potten laten die koken tot dat zy gaar en zacht zyn: dan nemen de vrouwen, wier huiswerk dit alleen is, rontom de pot zitten gaande, deze gare wortel, kaauwen die en perssen ze in den mond zonder iets door te slikken, en spuwen naderhand deze gekaauwde brokken in andere aarde vaten, daar zy op een nieuw alle deze wortelen in doen opkoken, roerende zonder ophouden dezen ganschen huspot met grote spadels om, tot dat het braaf gekookt heeft. Waar na zy, zonder het ergens door te laten lopen, het voor de twede maal van 't vuur nemen, en in andere grote aarde vaten overgieten, na die zwemmende die men in verscheyde van onze Provintien tot de wasch gebruikt, uitgezondert dat zy een weinig langer en nauwer hals hebben. Men noemt deze potten in de landtaal *Canari*, een algemene naam om allerly aarde vaatwerk te betekenen; hoe groot die ook zyn mogen. Deze houden tot zestig en tachtig kannen. Al het nat daar in overgestort zynde, laat men het enigen tyd open staan en uitgisten, waar na men het toedekt, tot dat men het drinken wil, en dan laat men het door een *Hibichet* of zeef, zo als zy daar te land hebben, lopen.

De Vrouwen kaauwen de gekookte Maïs om 'er drank van te ma-

maken, op dezelfde wyze als zy met de *Ouicou*, die van Maniok wortelen gemaakt word, leven. Thevet heeft opgemerkt, dat 'er om deze dranken te bereyden een bygeloof onder deze Volkeren was, die niet dulden wilden dat enige andere als maagden zich hier mee zouden bemoeyen, en dat zo 'er by geval getrouwde vrouwen by geroepen wierden, deze zich daar toe moesten bereyden, en enigen tyd kuisch en zonder haar mans leven. De Heer van Leri steekt de gek met deze aanmerking en spreekt ze tegen, maar nademaal hy bekent dat de mans 'er absolut geen hand aan zouden durven slaan, en dat zy zeggen dat de drank niets zou deugen, zo zy dien zelfs maakten, en dat van de andere kant deze drank het meest geschikt is tot het geen zy *een wyn maken* noemen, dat is te zeggen voor deze algemene byeenkomsten, die ik gezegt heb dat uit een beweegreden van ouden Godsdienst ingesteld zyn, zou men kunnen zeggen dat Thevet gelyk heeft gehad, sprekende voor deze gelegenheden, daar de godsdienst enigsins deel in had, en dat door den bank men daar zo naauw niet op ziet, wanneer men dit slag van byeenkomsten niet in 't oog heeft, maar dat men alleen drank voor 't dagelyks gebruik hebben wil, in welk geval de Heer van Leri ook geen ongelyk zou hebben.

Jean de Lery, Hist. de l'Amerique, c. 9.

Het speekzel van deze Vrouwen is een gist die deze dranken grote kracht byzet.

Men moetze niet zien maken, alzo min als onze koks wanneer zy hun sauffen en ragouts bereyden, maar het vuur verhelpt alles: en na datze uitgegist hebben zyn deze dranken aangenaam genoeg van smaak. Gemeenlyk zyn zy zeer dik, en hierom eten zy zonder twyffel op hun drinkfeesten niet, nademaal het eten en drinken te zamen is. Zy verwekken een ongemaklyke dronkenschap gelyk onze beste wynen.

Ik zou evenwel geloven ten opzichte van die gene die den wyn en deze dranken even gewent zyn, dat men van minder wyn vol zou kunnen worden als van dit vocht, 't geen een bewys zou zyn dat het zo grote kracht niet bezit.

De Maby is een andere soort van gewoonlyken drank, maar zo gemeen niet, zy bestaat uit enkele patatæs, die men in een ketel doet koken. De Wildinnen kaauwen de gekookte patatæs ook, en spuwenze weer uit in een *Coui* dat is te zeggen de helft van een kalebas, daar het zuur geworden zynde een soort van gist uitmaakt, waar van zy een klomp als een ey groot nemen, die zy in een goede stoop water te weken leggen, en dit maakt op staande voet een sterken drank, dien men voor heerlyken witten, roden of klairet wyn kan doen doorgaan, na de kleur van patata geweest is. Zy maken evenwel dit slag van gist niet als voor tyden van nood, wanneer zy een drank moeten hebben die op staande voet vaardig is, want de gewone manier om de Maby te maken, is water op de patatæs te gieten, en die als nieuwe wyn te laten koken. De Europeers die met de morssery van deze gekaauwde wortels niet mogen te doen hebben, vergenoegen zich met twe of drie gekookte patatæs te raspen, die een byna onmiddelyke gisting veroorzaken, na dat de drank enigen tyd in de vaten geweest is.

De

De Palinot is een drank die gemaakt is van gebrande kassauw en patata. De Wildinnen breken de kassauw, terwyl zy noch heel heet is, en doen 'er wortels van raauwe patatas, die in stukken gehakt zyn, by. Zy maken ook dranken van Bananen, Ananas, en andere soorten van vruchten. Maar deze dranken zo gezond niet zynde als de eerste, zyn ook van zoo een groot gebruik niet. De Negers in Amerika maken wyn de palm, en de witte menschen wyn uit riet, die men zegt dat zeer lekker is.

Het gemak van alle deze dranken is, dat zy gaauw gemaakt zyn: dat de gisting haast geschied, en de drank haast bequaam is om te drinken, maar men moetze ook ras uitdrinken, want zy worden in korten tyd zuur. Maar een troost en hulpmiddel is 'er by, dat men geen stof ontbeert om nieuwe te maken.

Hornius van de *Chica* sprekende, zegt dat zy by de Amerikanen, Tartaren en Scythiers in gebruik is: naderhand door de overeenkomst der woorden bedrogen zynde, verwart hy de *Chica* met de *Chia* der Chinezen, Japonnezen, Perzianen en Turken. De *Cia* of *Chia* der Chinezen, Japonnezen en Tartaren, is de Thee. De drank der Turken en Perzianen is de Koffy, maar geen van deze beyde hebben enige overeenkomst met den sterken drank die van de Maïs gemaakt word.

Hornius de Orig. Gent. Americ. lib. 3. c. 18.

Behalven deze dranken zyn 'er noch drie andere soorten, van gants verschillende hoedanigheden en aart. Deze zyn de Chocolaat, het kruid van Paraguay en de Cassina.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Chocolaat.

DE Chocolaat is een geschenk dat Mexiko aan Europa doet, daar zy tegenwoordig zo gemeen is, voornaamlyk in Spanjen en Italien, dat het schynt dat de gene die daar aan gewent zyn, in 't byzonder de oude luiden, niet zonder dezen kostelyken drank leven kunnen. Zy was by de Mexikanen niet minder gemeen noch minder noodzakelyk, gelyk men hier uit gissen kan, om dat de kakao, die 'er de hooftstof van is, daar in plaats van geld was, en in den koophandel diende, om 'er alle levens-nooddruft voor te kopen, gelyk by ons de metalen. De Mexikanen maakten hun drank zeer verscheydentlyk, met daar enige andere ingredienten onder te mengen, waar door zy deszelfs hoedanigheid en smaak na hun believen veranderen.

De Spanjaarden hebben 'er een zeer lekkeren drank van gemaakt, doende onder de kakao, banilje, kaneel, en zuiker, zo als men ze gemeenlyk hedendaags in Europa vervaardigt. De kakao, die 'er de hooftstof van is, is een vrucht van gedaante als een meloen of komkommer, gestreept, met groeven en rosachtig van kouleur, vol kleine pitten noch kleinder als een amandel.

Deze pitten of boontjes gebruikt men 'er toe, zy zyn van een koude en vochtige gesteltenis, en hebben een smaak tusschen zoet en bitter. De boom daar zy op wassen, gelykt na een Oranjeboom, met eveneens zulke bladen, behalven dat zy een weinig groter zyn: op den top heeft hy een soort van een kroon.

Madre del Cacao

Deze boom is zeer zwak en zeer teer, zo dat hy een anderen boom nodig heeft, dien de Spanjaarden *La Madre del Cacao* of moeder van de Kakaoboom noemen, en die nergens toe schynt gegroeit te zyn als om hem tot schaduwe te dienen. Men onderscheyd de Kakao-bomen in vier of vyfderly soorten.

Nademaal ik het kruid van Paraguay niet anders als droog heb gezien, zo klein als kaf gehakt, en by na tot stof gemaakt, kan ik ook niet zeggen wat plant het is. Daar zyn twe soorten van, de een noemt men *Hierva de Palos* en de andere *Hierva de Camini*, die veel beter en raarder als de eerste is: men noemt het ook St. Thomas of St. Bartolomeus kruid, na het denkbeeld dat de Spanjaarden zich gemaakt hebben dat een van deze apostelen na die quartieren van Amerika was getrokken, daar hy dit kruid (zo als hun overlevering luid) van vergiftig gelyk het eertyds was tot een heylzame plant gemaakt heeft. Het is waarschynelyk dat de Spanjaarden deszelfs gebruik van de inwoonders van dat land geleert hebben. Zy gebruiken het zo sterk aan de Rio de plata of zilver rivier, in Chili en Peru, dat zo men den Hr. Frezier geloven mag alle jaren uit Paraguay voor Peru alleen 50000 Aroben dat is te zeggen 1250000 ponden van beyde deze soorten vervoert word, waar onder evenwel maar een derde van dat, 't geen men *de Cammi* noemt, is, en 25000 Aroben voor Chili, 't geen half zo veel is als dat na Peru gaat.

Men zet het ontrent als de Thée te trekken; men doet het kruid in een schaal die van een perelschulp, van een kakao of kalabas gemaakt is, die met zilver beslagen is, en men doet 'er zuiker by. Vervolgens giet men daar heet water op, en zonder het den tyd te gunnen van te sterk te trekken, zuigt men het water door een zilvere pyp, aan wiens end een klein vlesje is, daar verscheyde gaten in zyn, 't welk dient om het kruid van het water, waar op het dryft, te scheyden, zo dat men niet als water alleen slurpt. Zommige in plaats van een pyp maken onder aan de kop een zilvere afscheyding daar verscheyde kleine gaten zyn, 't welk de zelfde uitwerking heeft.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

De Cassina is een drank alleen by de Volkeren van Florida gebruiklyk, de oude en hedendaagsche Schryvers hebben 'er van gesproken, maar ik weet 'er geen die ons net gezegt heeft hoe hy toebereyd word; en daar is tusschen hen een soort van verlegenheid of zelfs tegenstrydigheid, die men niet uit den weg kan ruimen. Thevet verbeeld het ons als een drank, die door de trekking van een kruid, dat de gedaante van Latouw heeft, gemaakt word. De Heer le Moine van Mourgues spreekt 'er van als van een drank daar veel kruiden in komen. De Protestant die onder den Spaanschen naam van François Correal geschreven heeft, geeft 'er ons geen bericht van. De Laat wil ons doen geloven dat het een aftrekzel is van de bladeren van een boom, en zo ik geloven mag 't geen 'er my een deftig Schryver, die in deze laatste jaren

Thevet, Cost. Univ. liv. 23. ch. 1. f. 1004.

Fr. Correal, Voyage aux Indes Oc-

jaren eén tocht na Miſſiſſipi gedaan heeft, van gezegt heeft, is de Caſſina niets anders als 't aftrekzel van de bladeren van Apalachina, dat een klein heeſter-gewas is, redelyk wel na de Myrth gelykenende, en dat men hedendaags in Vrankryk kent, daar men het uit Louiſiana na toegevoert heeft, zedert dat men zich in dat land heeft ter neer gezet.

cid ch. 2. I. part.

De Laat, en de Heer van Mourgues ſpreken wydlopiger van de Caſſina als alle de anderen. Maar zy ſpreken 'er op een zeer verſcheyde wys van, en verdienen wel hier aangehaalt te worden. Men zou miſſchien deze Schryvers met elkander kunnen over een brengen, met te zeggen dat de eene niet als op een plechtigheid van Godsdienſt gelet heeft, waar in de Caſſina hun als een lotwerping of Godſpraak dient, en om hun krygshelden te verkiezen tot de tochten die zy ondernemen willen, en dat de andere niet als het gemene gebruik dat 'er deze Volkeren van maken, in 't oog gehad heeft. Men kan uit hun verhaal daar zelfs van oordelen.

„ De Caſſina, zegt de Laat, is een boom die geen vruchten „ voortbrengt, en van wiens bladeren de Wilden een drank ma- „ ken, die een zonderlinge kracht heeft om het water af te zetten. „ Hy is in zulk een hoge achting onder de Spanjaarden en de Wil- „ den, dat 'er by na geen een is die 'er niet 's morgens en 's avonds „ van drinkt, en zelfs in groter overvloed als men de Chocolaat „ in nieuw Spanje doet. Om dien te maken nemenze een zekere „ quantiteit bladeren, die zy droog in een aarde pot werpen, daar „ zy ze met een brandhout, hiertoe gemaakt, ſchroeien, en dat „ zy met de andere hand omroeren, tot dat hun groene blade- „ ren in rood verkeert zyn. Vervolgens gieten zy 'er van langzamer hand water op, tot dat de pot byna vol is: dan gieten zy „ 'er het nat alleen af, dat van verf na bleker gelykt, en een ſchuim „ van zich geeft als de Chocolaat, als men 'er de *Atheol* onder „ doet. * De Spanjaarden en de Wilden drinken dezen drank „ uit grote zee-ſchulpen, zo heet als zy dien verdragen kunnen en „ zo veel als zy laten kunnen, zy zouden zich zelfs inbeelden dat „ zy ſterven moeſten, zo zy het een dag overgeſlagen hadden. „ Een uur of anderhalf na dat zy dien genuttigt hebben, worden „ zy een uur lang gedurig ongelooflyk veel water quyt, ook vind „ men 'er weinig die met graveel of ſteen geplaagt zyn.

Laet Indiæ Occid. lib. 4. c 15.

„ De Wilden gebruiken dezen drank ook, en wanneer zy willen „ purgeren doen zy 'er zee-water onder, en door dit middel raken „ zy de quade humeuren met kracht van onderen en van boven „ kwyt. Het gebeurt zelfs dat zo zy 'er te veel onder doen, zom- „ mige daar van ſterven.

„ Op zekeren gezetten tyd van 't jaar, zegt de Heer de Mourgues, houden de Volkeren van Florida een algemeenen Raad, „ waar toe zy alle morgen vergaderen. Deze Raad vergadert op „ de markt, daar banken in een half rond gezet zyn, waar op zy

 zich

* De Atheol is een drank van Indiaanſch koorn gemaakt, daar de Mexikanen een groot gebruik van maakten, en zich als een koeldrank van bedienden, zy mengden dien onder hun Chokolaat.

Le Moyne de Mourges loc. cit.

„ zich alle rontom den Voorzitter nederzetten, die alleen in 't „ midden op een ſoort van troon, van negen ronde houten gemaakt, geplaatſt is, zittende wat hoger als zyn Raadsheren. De „ Preſident neemt eerſt zitting, alle de anderen komen na rang „ van de oudſten af hem begroeten, leggende de handen op hun „ hooft, en een lied zingende, 't geen van de gantſche rey met „ een *hé*, *hé*, beantwoord word. Ieder een op deze wyze zyn „ plicht by hem afgelegt hebbende, en zynde gaan zitten, legt de „ Voorzitter aan zyn raad de oorzaak van hunne vergadering open, „ en raadpleegt beurt om beurt met de *Jaouas*, dat de Prieſters of „ Waarzeggers zyn, en de Ouderlingen, en vraagt ieder zyn oordeel af; want zy nemen geen beſluit voor dat zy eerſt langen „ tyd te zamen geraadpleegt hebben. Ondertuſſchen bereyden de „ Vrouwen op bevel van den Voorzitter de Caſſina, dus noemen „ zy een drank uit zekere kruiden beſtaande, daar de Vrouwen „ het ſap uit perſſen, na dat zy ze hebben doen trekken en koken. „ Voor dat zy aan 't drinken gaan ſtaat iemand, die hier toe verkoren is, uit zyn plaats op, en in 't midden van de Vergadering „ in tegenwoordigheid van den Preſident gaande ſtaan, vangt hy „ een aanſpraak aan en wenſcht dat deze drank den genen die ze „ gebruiken zullen, tot gezondheid mag verſtrekken, en hun verſtand inboezemen: vervolgens uit handen van de Vrouwen een „ groten beker vol van dezen gantſch heten drank nemende, bied „ hy dien met veel plechtigheid den Preſident aan, die gedronken „ hebbende, word 'er aan ieder lit even zo veel in den zelfden beker aangeboden. Deze Volkeren houden dezen drank zo hoog „ in waarde, dat niemand als de Krygshelden, en die zich reeds „ door eenige tochten beroemt hebben gemaakt, waardig geoordeelt word daar van te drinken. Hy bezit deze kracht, dat hy „ zo dra men 'er van gedronken heeft den menſch ſchriklyk doet „ zweten. Zo 'er iemand in de Vergadering gevonden word, „ wiens maag het niet kan verdragen, en die genoodzaakt is hem „ uit te braken, ziet men hem als een onnut lid aan, en die onbequaam is te Velde te trekken, daar zy dikwils drie of vier dagen „ na elkander moeten vaſten. Na gedronken te hebben, kunnen ze „ een heel etmaal zyn zonder den minſten honger of dorſt te gevoelen. Hierom dragen de Hermafroditen (dat is te zeggen „ deze mans als vrouwen gekleed) waar van wy reeds geſproken „ hebben, byna geen anderen voorraad met zich als kalabaſſen „ vol van deze kruiden, die de kracht heeft om ze te voeden en „ te ſterken, maar die de menſchen niet dronken maken noch in 't „ hooft ſtygen, gelyk wy by ondervinding geleert hebben, toen „ wy hen diergelyke feeſten hebben zien houden."

De Floridanen maakten ſterke dranken van de Palm-vrucht, maar de meeſte Amerikaanſche Volkeren, voor al die van Nieuw-Vrankryk en van 't Noorden, hadden geen ander drank als ſchoon water, ook dronken ze niet als uit enkele noodzakelykheid, en zeer zelden, zo veel te meer om dat zy in hun Sagamité, die altyd zeer klaar en helder is, eten en drinken te zamen hebben. En ook had het God believt dat de Europeanen hun nooit deze rampzalige

zalige dranken hadden leren kennen, die niet dienen als hun gezondheid ondermynen, en die al zo schadelyk aan hun tydelyk voordeel en het welzyn der Colonien zyn, als aan de voortplanting van den Godsdienst en de zaligheid van hun allen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

DE andere Planten die 't meest in de West-Indien na de Maïs, Maniok, de Patataes, ende anderen, die tot voedzel dienen, aangequeekt worden, zyn de beroemde Tabaksplant en het zuikerriet, die hedendaags een deel van de groote rykdommen van de Européesche Colonien, welke in dit deel van de wereld voortgeplant zyn, uitmaken. Maar nademaal deze gewassen al lang bekent genoeg zyn, en dat ik hier eigentlyk niet als de Zeden der Wilden onderzoeke, en de zaaken die daar aangehorig zyn, dezelve met die der eerste Volkeren van de Oudheid vergelykende, zal ik ook deze twe planten niet onderzoeken, als om te zien wat kennis de Ouden daar van gehad hebben. Van enige andere planten van Amerika.

Schoon de Tabak in een groot gedeelte van groot Azien, in Oost-Indien, en by na in gantsch Amerika in gebruik was, waar uit het schynt dat men lichts genoeg moet trekken om tot deszelfs oorsprong op te klimmen, moeten wy evenwel raden om 'er voetstappen van by de Ouden te vinden, en ver daar van daan dat de getuigenissen der Schryvers, die wy kunnen aanhalen, klaar genoeg zyn, om 'er een zekerheid uit te halen, kunnen zy die genen, die lust tot hairkloven hebben, zwarigheden verschaffen. De Tabak.

Voor eerst is het zeker dat al hadden de Ouden deze plant gekent, wy dezelve hedendaags onder geen van de namen kennen, die in de oude Botanisten gevonden worden, en al vond men 'er een in Theofrastus en de anderen, waar van de beschryving op haar slaan kon, kunnen wy 'er de toepassing niet van maken als by gissingen, die altyd onzeker en gewaagt zouden zyn. Ten tweden schynt het ook zeker genoeg, dat veronderstelt zynde dat de Barbaren, die de eerste inwoners van Griekenland geweest zyn, daar gebruik van gemaakt hebben, de gene die in hun plaats gekomen zyn, dit gebruik niet overgeërft hebben, of hebben het in de wind geslagen, zo wel als de Latynen en andere Volkeren van Europa.

Plinius in der daad zegt 'er ons genoeg van om ons niet in de onkunde te laten dat de pyp en het roken ten zynen tyde niet onbekent waren, en dat men daar in zekere gevallen van de Geneeskunde gebruik van maakte. Hy wyst het ons zelfs in een Genees middel tegen de zwaarmoedigheid door deze woorden, die klem hebben, aan: „ *Fimi quoque aridi, sed pabulo viridi pasto bove, fu-* „ *mum arundine haustum prodesse tradunt.* Plin. lib. 28. cap. 17.

„ Men zegt, dat de rook van droge mist van een Os, die in de „ wey gelopen heeft, met den mond door een rietje gezogen, „ veel goeds doet. “ Maar op deze plaats word van de Tabak noch andere kruiden niet gehandelt, die de Amerikanen Tabaksgewyze roken of daar onder mengen, ook niet van een zo algemeen

ge-

gebruik als dat van de Tabak is, die schoon als een hulpmiddel aangezien, ook als een tydverdryf en een gril kan genomen worden.

De Schryvers dan, op wiens getuigenis wy steunen kunnen, kunnen 'er niet van gesproken hebben dan van een gebruik van Volkeren, die uit hoofde van den tyd of plaatzen ver van hen afgelegen waren, en van wier zeden zy een onvolmaakte kennis hadden, gelyk die gene deden die beschryvingen van Amerika maakten, daar zy nooit geweest waren, op het verhaal aan van die gene, die 't eerst in deze nieuw-ontdekte Landen gekomen waren. Van dezen aart zyn de plaatzen die ik gaa aanhalen. Zy laten evenwel niet na zeer krachtig te zyn, en een bewys uit te maken 't geen iemand, die dezelve uitpluizen wil, voldoen zal moeten.

Het eerste is van Maximus van Tyrus. Daar is een Scythisch „ volk, zegt hy, en ik geloof dat 'er maar een is, die, schoon zy „ niet als water drinken, evenwel wanneer zy een verheuging van „ dronkenschap willen hebben, een klein houtstapeltje oprechten, „ daar zy welriekende kruiden opgeworpen hebbende, rontom „ gaan zitten, en ieder den rook na zich trekkende als of zy dien „ uit kelken dronken, worden zy zo wel vol als of zy wyn gedronken hadden; hierom danssen, zingen en springen zy als dronke „ lui.

Maxim. Tyrius Serm. 11.

Deze bewoording *als of zy dien uit kelken dronken* schynt van dezelfde waarde te zyn, en verbeelt ons redelyk wel een pyp, waar door men de Tabaksap en rook na zich haalt, gelyk men het nat al drinkende uit een kelk haalt. Daar is niemant of hy weet op wat wyze de Oostersche Volkeren noch hedendaags roken, zettende een soort van konfoor of reukvat op de tafel, dat als tot een algemene pyp dient, waar uit alle de gene die 'er rontom zitten door 't middel van verscheyde pypen, die daar op uitkomen, en waar van ieder de zyne in den mond neemt, roken.

Herod. lib. 1. n. 211.

Herodotus getuigt byna het zelfde van de Massageten, die aan de andere zyde van den Araxes woonden. „ Zy hebben bomen „ gevonden, zegt hy, die een vrucht dragen van dien aart, dat „ wanneer zy die in een brandent vuur werpen en daar met hopen rontom gaan zitten, zy door den geur daar van dronken „ worden als de Grieken door den wyn, en namate dat zy 'er inwerpen, worden zy hoe langer hoe meer dronken, tot dat zy eindelyk opstaan om te zamen te zingen en te danssen.

't Geen Herodotus en Maximus van Tyrus van de Volkeren van Scythien zeggen, getuigen Pomponius Mela en Solinus ook van de Volkeren van Thracien.

„ By enige Volkeren van Thracien, zegt Pomponius Mela, was „ het gebruik van den wyn onbekent. Evenwel wanneer zy zich „ willen vrolyk maken hebben zy zodra niet enige zaden in 't vuur, „ waar om zy zitten geworpen, of de geur daar van verwekt een „ verheuging in hen die niet veel van dronkenschap verscheelt.

Solin. c. 15. de Thracium moribus.

„ Op hunne gastmalen, zegt Solinus, gaan zy, mans en vrouwen onder een, rontom het vuur zitten, en daar de zaden van „ enige kruiden ingeworpen hebbende, scheppen zy vermaak om „ de

„ de dronke lui na te doen, hun zinnen daar in der daad van ver-
„ meestert zynde ; gelyk die gene die te veel wyn ingenomen heb-
„ ben.

Strabo, in de beschryving die hy van de Zeden der Indianen maakt, heeft ons misschien de Tabak willen beschryven, zeggende dat ieder altyd een zak met medicinale kruiden by zich draagt. Ieder Wildeman heeft altyd zyn *tabakszak* by zich, waar in hy zyn *Calumet* of riet en zyn tabak heeft, en wat 'er dient om vuur te maken. Ik heb ook gedacht dat de gewoonte van gedurig te roken wel aanleyding tot de fabel kon gegeven hebben, die de Ouden elkander wys maakten, dat 'er een Indiaansch Volk was, dat geen mond had, maar alleen twee luchtgaten, waar door het zich met den geur of rook van vruchten en bloemen geneerde. *Strabo l. 15. p. 494.* *Strabo l. 15. p. 489.*

Men moet zich niet verwonderen dat de Ouden, in de kennissen die zy ons van zaken geven, die zy niet als uit een 's anders verhaal wisten, en die ver van hen af waren, altyd onder de beschryvingen van de eenvoudigste zaken omstandigheden gemengt hebben, die in staat waren om dezelve byna onkenbaar te maken ; nademaal in onze dagen, zo men zo spreken durft, de gene die van deze zelfde plant, die wy tegenwoordig voor hebben, schryven, en die 'er als ooggetuigen van spreken, niet hebben kunnen nalaten ons te verleyden, en ons daar vertellingen van te doen volgens hun eige denkbeelden, die wy klaar zien dat valsch zyn.

Vader Brebeuf, die langen tyd onder de Wilden geleeft, en eindelyk zyn offerhande in het vuur der Irokoizen voltooit heeft, zegt dat zy zomtyds een maand lang vasten, *niet anders als Tabak etende.* Verzekert ons Vader Biard ook niet, *dat zy Tabak gebruiken, en 'er den rook van inzwelgen gelyk men in Vrankryk gewoon is* ? Zou men uit deze uitdrukkingen niet oordelen, dat zy inderdaad dezen rook doorslikken, en de Tabak, als andere eetbare waren, eten ? En is 'er iemand die Tabak zou willen eten ? Wat roker zou zich niet aan 't gevaar van braken blootstellen, zo hy enige reyzen den damp inslikte. *Relation de Canada de l'an 1636. 2 Part. ch. 5.* *Relation de la Nouv. France par le P. Biard ch. 7.*

Vader du Creux in zyn Historie van Kanada is in dezelfde gedachten van de Ouden vervallen, en verbeeldde zich dat de Wilden niet rookten als om het pleizier te hebben van dronken te worden. „ Zy
„ gaan nooit uit, zegt hy, zonder een lang riet by zich te hebben,
„ waar door zy dezen rook byna tot dronken wordens toe na zich
„ zuigen, want hier door raken de vezels van hun herssens aan 't
„ wankelen, en zy worden dronken als of zy te veel wyn genut-
„ tigt hadden. *Creuxius, Hist. Canad. lib. 1. p. 76.*

Benzius, en vele andere Schryvers na hem, hebben dezelfde gedachten opgevat, alle varen zy hevig tegen de Tabak uit, en noemen het *een pest en vergif dat uit de hel gekomen is.* Deze Schryvers zyn zonder twyffel zo wel als de Ouden bedrogen geweest door de uitwerking, die de Tabak op personen doet, die niet roken kunnen, en die den reuk niet gewent zyn, want zy benevelt in der daad het verstant, en veroorzaakt een walging die den mensch qualyk maakt en doet braken. Maar de Tabak heeft dezelfde uitwerking niet op die gene die ze gewent zyn, gelyk de Amerikanen, *Benz. lib. 1. cap. 26.*

die als zy roken zekerlyk geen gedachten hebben om dronken te worden. Zy kunnen ook bedrogen zyn geweest om dat zy, het godvruchtig inzicht niet doorgrond hebbende, dat 'er in deze Tabaksrook steekt, zy een gewaande Dronkenschap of wel verrukkende stuipen, die op de Geestdryvery volgen, en die gene eigen zyn die van Python's geest bevangen worden of veinzen bevangen te worden, voor een ware en wezentlyke Dronkenschap aangezien hebben. Oviedo is noch meer te berispen als de andere Schryvers, want na een waren geestdryver beschreven te hebben in het gebruik dat de Wilden van de Tabak maken, na gezegt te hebben dat zy deze plant in hun tuinen voortqueken, niet alleen om dat zy die dienstig voor de gezondheid oordelen, maar ook om dat ze by hen iets heiligs in zich heeft, vervalt hy tot de gedachten der Ouden, vergetende in een ogenblik wat hy 'er van gezegt heeft. Hy kan zich niet verbeelden zegt hy wat vermaak men in dat Tabakroken vinden kan, ten zy het beestachtige vermaak van die genen die alleen drinken om te drinken, tot dat zy van dronkenschap ter aarde vallen. Vervolgens maakt hy een volkome vergelyking van dit gebruik met dat der Volkeren van Thracien, waar van ik zo even gesproken heb, en haalt de oude Schryvers niet aan, wier getuigenis ik aangeroert heb, maar den Geleerden Tostat, die 'er gewag van gemaakt heeft op de getuigenis van Eusebius van Cesarea.

Oviedo, Hist. de las Indias lib. 5. c. 2.

't Is zeker dat de Tabak in Amerika een kruid is, die aan verscheyde oeffeningen en gebruiken van den Godsdienst is toegewyd. Behalven het geen ik reeds van de kracht gezegt heb, die zy daar aan toeschryven van het vuur der begeerlykheid en de prikkelingen van het vleesch uit te doven, van de ziel op te helderen, die te zuiveren en bequaam te maken tot de dromen en verrukkingen, van de geesten op te dagen en dezelve te dwingen om met de menschen om te gaan; van deze geesten genegen te maken om de Natien die hun dienen aan het geen zy verlangen te helpen, en van alle ziektens van de ziel en 't lichaam te genezen; geloof ik dat het goed is al het geen dat ik gedreven heb door de getuigenis van onwedersprekelyke en geloofwaardige Schryvers te bevestigen, welke men tegen die gene stellen kan, die niets doorgrond hebben en niets gezien boven het geen hun uiterlyke zinnen hun vertoont hebben.

Th. Hariot, de Commodis in col. Virginiæ p. 16.

Thomas Hariot in zyn Bericht van de voordelen van Virginia spreekt geleerdelyk van den Tabak. Hy geeft 'er een naauwkeurige Beschryving van, en hy leyd de wyze waar op de Wilden die gebruiken, en de voordelen die zy 'er uit halen zeer wel uit. Vervolgens voegt hy 'er by, „dat dit kruid by de Indianen zo hoog in „achting is, dat zy zelfs geloven dat hun Goden daar vermaak in „scheppen wanneer men hun die offert: hier om, zegt hy, maken „ze van tyd tot tyd heilige vuren, daar zy dit kruid dat gehakt is „of tot gruis gemaakt als een soort van een Brandoffer opwerpen: „als zy van een storm overvallen worden, werpen zy 'er van in 't „water en in de lucht. Zy werpen 'er ook van in hun nieuwe „netten om een gelukkige vischvangst te hebben; het zelfde plegen

„ gen zy, wanneer zy van eenig gevaar verloſt zyn; zy werpen 'er
„ met handen vol van in de lucht, makende verſcheyde poſturen,
„ zingende, danſſende, ſpringende, en allerhande zaken zonder
„ order en zonder aaneenſchakeling door malkander rammelende.
Zie daar wat de Ouden ons gezegt hebben, en ter zelfder tyd wel afgeſchilderde offeranden, die zy niet gemerkt hadden.

In het vyfde Hoofdſtuk van 't verhaal van 't geen 'er gedurende de jaren 1666 en 1667 in Nieuw-Vrankryk gepaſſeert is, is 'er een uittrekzel van een Brief van Vader Allouex, een Jezuitiſch Zendeling by de Outaouakken, die ons leert dat de Tabak ook in hun Offeranden gebruikt word. Dit zyn zyne woorden. „ Een van
„ de aanzienlykſte Gryzaarts van 't vlek neemt de bediening van
„ Prieſter waar, hy begint met een doorwrochte harangue die hy
„ aan de Zon doet, zo het Feeſt daar alles op verteert moet wor-
„ den, dat als een brandoffer is, tot zyner eren ingeſtelt is; hy be-
„ tuigt voor al de wereld zyn dankzeggingen aan dit Hemellicht,
„ dat het hem verlicht heeft om gelukkiglyk een dier om hals te
„ brengen: hy bid en vermaant hem door dit Feeſt, dat hy in de
„ goede zorg, die hy voor zyn familie draagt, wil volharden. Ge-
„ durende deze aanroeping eeten de Gaſten tot den laatſten brok
„ toe op: waar na een man, die hier toe geſchikt is, een Tabaks-
„ brood neemt, het in ſtukken breekt en in 't vuur werpt. Zy
„ vangen een algemeen geſchreeuw aan, terwyl de Tabak ver-
„ teert word en de rook ten hemel ſtygt, en met dit geſchreeuw
„ word de gantſche Offerande beſloten." Deze Vader kon by de Offerande den zang en de danſſen wel voegen, die altyd op deze gaſtmalen volgen en daar een deel van uitmaken.

De Heer van Lery verhaalt in de omſtandige Beſchryving die hy ons van een Godsdienſtigen Dans geeft, waar van ik reeds geſproken heb, en daar hy zelfs een ooggetuige van geweeſt is, een omſtandigheid wegens de Tabak, die waardig is aangemerkt te worden. Dit is de inhoud zyner woorden. *Van de Heer de Lery.*

„ Maar volgens het geen ik hier boven belooft heb, wanneer ik
„ van hun Danſſen op hun Drinkgezelſchappen en *Caouinage*, ge-
„ ſproken heb, dat ik ook de andere manier van Danſſen, die zy
„ hebben, zou beſchryven, om hen beter af te ſchilderen, zie hier
„ de aktien en gebaarden die zy maakten. Zy ſtonden alle dicht
„ by den ander, zonder elkander aan de hand vaſt te houden, of
„ zonder een voetſtap uit de plaats te wyken, daar na in een ron-
„ den kring ſtaande, voorover bukkende, het lichaam een weinig
„ draaiende, verroerende alleen het rechter been en voet, ieder de
„ rechte hand op zyn achterſte houdende, en de linke arm en hand
„ latende hangen, zongen en danſten zy op deze wyze: daar waren
„ om de menigte van menſſchen drie ronde kringen, ſtaande in 't
„ midden van elk drie of vier van deze Karaïben, met koſtelyke
„ kleren, mutzen en armringen, van ſchone natuurlyke bonte
„ veren gemaakt; houdende voor de reſt in ieder hand een *ma-*
„ *raka*, dat is te zeggen ſchelletjes, die van een vrucht, wat
„ groter als een ſtruyſſen ey, gemaakt zyn, waar van ik elders
„ geſproken heb; op dat, zeyden zy, de geeſt naderhand in

Lery, Hist. de l'Amerique. ch. 16.

„ hen werken zou, om ze tot dit gebruik in te weyden, deden ze „ die overluid klinken. Daarenboven hielden deze Karaïben (het „ zyn de Priesters waar van hy spreken wil) nu voorwaards springende, dan weer achter uit deinzende, zich niet altyd op een „ plaats stil, gelyk de anderen deden: ik merkte zelfs dat zy dikwils een houte pyp namen, die vier of vyf voet lang was, aan „ wiens end droge en aangestoken Tabak was, waar van ik elders „ gewag gemaakt hebbe. Zich in 't rond draaiende en van alle „ kanten den rook daar van de andere Wilden in 't aanzicht blazende, zeyden zy tegen hen: *ontfangt alle den geest der kracht*, „ *op dat gy uwe Vyanden moogt overwinnen*: en dit deden deze „ hoofden der Karaïben verscheyde malen.

Tabak door de Priesters tot hun Waarzeggery bekent. *Lopez de Gomara, Hist. Univ. des Indes l. 1. c. 27*

Voor al word de Tabak door de Priesters tot hun Toverkunst gebruikt. „ Wanneer zy willen Waarzeggen, zegt Lopes de Gomara, en iemand op zyn vragen antwoorden, eten zy een kruid, „ *Cohoba* (dit is de Tabak) genaamt, of stampen het, of aassemen „ den rook daar van ten neuze in, en dan zyn hun herssens bevangen, en daar vertonen zich duizent gezichten voor hen: deze „ dolheid over zynde en de kracht van 't kruid gestilt, verhalen „ zy 't geen zy in den raad der Goden gehoort en gezien hebben, „ en zeggen dat het geschieden zal wat God behaagt, zonder ooit „ recht op het gevraagde te antwoorden, of wel zy zullen in zodanige termen antwoorden, dat men niets uit hun woorden „ wys kan worden, 't welk de styl van den Vader aller leugens „ is.

Petr. Martyr Nov. orb. Dec. 1 lib. 9.

Petrus de Bloedgetuige zegt dat zy een drank van dit kruid *Cohoba* maken, dien de Cacique (die ter zelfde tyd een Priester is) door den neus opsnuift, dat hy aanstonds daar na razent word, zo dat het hem toeschynt dat alles in het kleine Hutje, dat men tot dien einde voor hem opgerecht heeft, t'onderste boven staat, en dat dit kruid van zodanige kracht is, dat hy straks alle kennis verliest. Na dat de razerny een weinig over is, gaat hy op den grond zitten met een hangent hooft, en zyn knien omarmende: eenigen tyd in dit postuur zynde blyven zitten, slaat hy de ogen ten hemel, als of hy eensklaps uit een diepen slaap quam, brommende enige woorden, die niet verstaan worden, tusschen zyn tanden. De omstanders ziende dat hy een weinig tot zich zelven gekomen is, bedanken den Geest, en vragen den Waarzegger wat hy gezien heeft.

Deze als een zinneloos mensch, als hy is, antwoord dat het waar is dat hy met den Geest gesproken heeft, die hem de overwinning op zyn vyanden belooft heeft, of wel dat hy overwonnen en verslagen zal worden, om dat hy enige zaak, die hy hem bevolen had, niet gedaan had. Zo beantwoord hy alle zaken, den overvloed en den honger, het leven en de dood, na dat het hem in zyn ontstelde herssens komt.

Gonz. Oviedo, Hist. de las Indias l. 5. c. 2.

Zonder twyffel is het een diergelyke geestverrukking die Oviedo heeft willen beschryven, wanneer hy van de Kaciquen van het Spaansche Eyland zegt, dat zy den rook van de Tabak door 't middel van zekere rietjes, als een Y gemaakt, die zy aan den neus hiel-

25.

hielden, ontfingen, halende dezen rook na zich, tot dat zy van alle gevoelen ontbloot ter aarde vielen; waar na zy door hun Vrouwen in hun Hamak gedragen worden, 't zy dan dat ze alvorens belaſt hadden dat men hen in dezen ſtaat zou laten leggen, tot dat de dampen, daar hun herſſens door benevelt waren, t'enemaal verdreven waren.

De zelfde Schryvers zeggen, dat zy zich van dit zelfde kruid tot genezing der ziektens bedienden, en verhalen omſtandiglyk wat de Waarzeggers in deze gelegentheden doen, wy zullen gelegenheid hebben om 'er in 't vervolg van te ſpreken. Wy zullen ook van de Tabak en hoe zy tot den Godsdienſt behoort ſpreken, wanneer wy van het Vrede-riet handelen.

Nademaal de Wilden ook vermaakshalven en uit gewoonte roken, hebben vele zich ingebeelt dat zy zo veel werk niet van de Tabak maakten als om de kracht die ze heeft van hen enige dagen zonder enig eten te voeden. De Heer van Lery is van dit gevoelen, en hy haalt in zyn Beſchryving diergelyke voorbeelden aan. „ Want Benzius, zegt hy, verzekert van de inwoonders van Pe- „ ru, dat wanneer zy op reys zyn, zy enige bladeren van een kruid, „ *Coca* genaamt, dat hun voor ſpys en drank dient, in den mond „ houden. Van 's gelyken verhaalt Matthiolus in zyn Aantekeningen op Dioſcorides, Theofraſtus aanhalende, „ dat de Scythiers „ zich twaalf dagen lang met zoethout alleen behielpen, zonder „ eenige andere ſpys te nuttigen, als onze Wilden de Tabak."

't Is waar dat de Tabak het zuur ſtomp maakt, en dus de etens luſt doet vergaan, maar ik geloof niet dat deze plant zo voedzaam is, als men wel zeggen wil, en dat ze zo lang de Wilden zou hebben kunnen voeden als men beweert, zo zy niet van jongs af door lang vaſten zich gewenden honger te lyden.

Verſcheyde verſtandige luiden zien al de uitwerkingen aan de *Coca* toegeſchreven, daar de Heer van Lery op de getuigenis van Benzius van ſpreekt, als een zuivere herſſenſchim of bygelovigheid aan, gelyk Akoſta het zelf bekent. Evenwel geloven de Indianen van Peru dat deze uitwerkingen alle waar zyn, en deze Schryver ſchynt aan hun gevoelen geloof te ſlaan, nademaal men in der waarheid, zegt hy, hen enige dagen achter elkander geen ander voedzel als een hand vol van dit kruid ziet nuttigen. Zy was onder de regeringen van de Inkas in zo grote achting, dat het aan 't gemene volk niet geoorlooft was die te gebruiken, zonder toeſtemming van den Vorſt of de Lantvoogden, die met zyn gezag bekleed waren.

Acoſta Hiſt. Nat. de las Indias. lib. 4 cap. 22.

De Vorſt zelf wiſt den Goden geen koſtelyker offerande aan te bieden als de *Coca*, die hy voor de Afgoden-beelden liet branden, gelyk men van alle tyden in den Tempel van den waren God en van de Afgoden van alle Godsdienſten der oude wereld wierook gebrand heeft.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Coca.

DE *Coca* is het blad van een boom, die vier of vyf voeten hoog is, hy is zeer teer en fyn, en wil hierom met veel zorg gekoestert worden. Niet minder zorg heeft men van noden om de bladeren, na dat zy geplukt zyn, te bewaren. Men schiktze hierom netjes en met veel zorgvuldigheid in lange en enge korfjes, daar zy dicht in besloten leggen. Deze bladen zyn een weinig effener en hebben zo veel naden niet als die van een Pereboom; andere vergelyken ze by die van haagappels, maar zy zyn veel dunder en fynder. De wyze hoe de Peruvianen zich daar van bedienen is die, met asch van gebrande beenderen gemengt te kaauwen, of wel met een weinig kalk, ten naasten by zo als men in de grote Indien met de Betel-bladeren en de Arch-noten leeft, die men ook met kalk mengt. Deze mengeling, by de scherpheid van het blad van de *Coca* gevoegt, byt den genen, die het niet gewent zyn, het vel van de tong af.

Zy veroorzaakt een lelyk schuim, en verwekt in de kaauwers een onverdraaglyken stank. In het land verstrekt zy voor geld, en daar wierd eertyds zo grote handel in gedreven, dat het geen wy van de Kakao en het kruid van Paragay gezegt hebben, op lang na niet komt by het geen men hier van vertelt. Uit Potosi alleen haalde men alle jaren meer als hondert duizent korven. Zy is tegenwoordig van zo groot gebruik niet meer onder de Indianen, die onder de Spanjaarden behoren, om dat de Inquisitie ontdekt hebbende dat zy 'er zich voor allerley soorten van bygelovigheden van bedienden, dezelve onder zware straffen in het gantsche Noordelyke Peru verboden heeft, en ze nergens anders om in 't Zuiden toegelaten als om de Mynwerkers, die dezelve niet missen kunnen.

Frezier voyage de la Mer du Sud p. 246.

De Heer Frezier schynt te geloven dat dit kruid niet voedzaam is, dat het den honger maar stilt, en den Indianen eigentlyk nergens anders toe dient dan als de Tabak aan die genen, die ze gewoon zyn te kaauwen, zonder ze door te slikken.

Theoph. hist. plant. l. 9. c. 13.

Heel anders is het met de Gin-seng gelegen, waar van na allen schyn Theofrastus heeft willen spreken, en waar van de Tartaren, dat ware Scythen zyn, zo veel werk maken. Zy heeft waarlyk de kracht om een mensch te voeden, te versterken, en de uitgeputte krachten weerom te doen komen. Zy smaakt ook een weinig na Zoethout, gelyk ik in het schrift gezegt heb dat ik opgestelt heb over die, dewelke ik in Kanada ontdekt heb, en gelyk men gemaklyk uit de plant zelfs beproeven kan. Theofrastus geeft aan de Plant, waar van hy spreekt, en die hy zo grote krachten toeschryft, geen anderen naam als die van *Scythica*.

De Amerikanen gebruiken de Tabak niet om te

De Amerikanen, ten minsten de gene die ik gezien heb, gebruiken de Tabak niet om te snuiven noch om te kaauwen, zy rokenze allenig, noch hebbenze alle geen kalumet of pyp. De Brazilianen, de Karaïben en de meeste Zuidelyke Wilden maken een soort van een pyp van een groot blad van een boom, dat als een pe-

peperhuis gevouwen is, zy vullen het met Tabak ſteken het aan de eene zyde in den brand, en zuigen den rook aan 't ander end. ſnuiven noch om te kaauwen.

Het is ook aanmerkelyk dat de meeſte vrouwen van geen roken weten.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

De kennis van de zuiker ſtaat duidelyker by de oude Schryvers uitgedrukt als de Tabak. Plinius is evenwel de eerſte die zich van het woord *Saccharum* bedient heeft, dat men vervolgens in Galenus, in Dioſcorides en in andere Schryvers vind, die alle later als hy geleeft hebben. Hy ſpreekt 'er ook van als van een onbekende zaak in * Europa, en die men niet als door den koophandel had, die in Arabien en Indien gedreven wierd, van waar men die overbracht. Dit drukt de plaats van Plinius zeer duidelyk en klaar uit. „ Arabien brengt ook zuiker voort, zo wel als Indien, maar „ de Indiaanſche is de beſte.

Van de Zuiker. *Plin. l.* 12. *c.* 8.

Behalven den naam van *Saccharum*, dien de Schryvers van de verdorven Latiniteit naderhand in *Zacharum*, *Zuccarum*, *Zachara*, *Zuccara*, *Zucra*, vermomt wierd, gaf men daar noch andere namen aan; want voor eerſt noemde men die zout, en Indiaanſch zout, om het van het gemene te onderſcheyden. Het Indiaanſch zout, zegt Archigenes, door Paulus Eginetas in het twede boek aangehaalt, gelykt van verf en dikte na het gemene zout, maar het heeft een ſmaak net als de honing. Hierom gaf men 'er ook den naam van honing aan, en noemde ze wilden honing, *Mel Silveſtre* of riet-honing μέλι καλάμινον, gelyk men in Arrianus vind, of *Canamella*, *Cannamella*, *Calamellus*, *a Canna & Melle*.

Schoon de Ouden ons geen twyffeling wegens het riet nalaten, waar van men de zuiker maakt, zyn zy het niet eens over het ſoort van riet. Solinus † was van gedachten dat het de Bamboes was, of van deze Indiaanſche rieten, die zo vervaarlyk groot zyn dat men van ieder lid een kanoo kan maken, of een ordentelyke ſchuit. Varro in tegendeel heeft beter in de beſchryving geſlaagt die hy van dit riet maakt, dat hy zegt een boom of middelmatige plant van grootte te zyn.

Arrian. in Periplemaris Eryth. *Solin. c.* 65. *Varro apud Iſid. l.* 17. *cap.* 7.

Indica, non magna nimis arbore, creſcit arundo.
Illius è lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeunt ſucco contendere mella.

Daarenboven blykt het dat de zuiker, waar van de Ouden hebben willen ſpreken, veel van de hedendaagſche verſcheelt, want voor eerſt ſchynt het dat zy ons een ſoort van Manna, die van zelfs

* *Plinius lib.* 12. *cap.* 8. Saccharon & Arabia fert, ſed laudatus India eſt autem melinarundinibus collectum, gummium modo candidum, dentibus fragile, ampliſſimum nucis avellanæ magnitudine, ad medicinæ tantum uſum.

† *Solin. cap.* 65. Quæ Paluſtria ſunt (Indiæ loca) Arundinem creant ita craſſam ut fiſſis internodiis lembi vice vectitet navigantes. E radicibus ejus exprimitur humor dulcis ad melleam ſuavitatem.

zelfs op de bladeren van het riet geformeert word, voor zuiker hebben verkocht. Men ziet 'er noch van dit soort in de grote Indien, en in Amerika in Kalifornia. Pater François Maria Picolo spreekt 'er dus van: „ In de maanden April, Mey en Juni valter „ met den daauw een soort van Manna, dewelke stremt en op de „ bladeren van het ried, daar men ze inzamelt, hard word. Ik „ hebze geproeft zegt hy, zy is niet wel zo wit als de zuiker maar „ wel zo zoet. Hier komt volkomen mee over een wat Plinius, Dioscorides en Seneka van de zuiker zeggen. „ 't Is een honing, „ zegt Plinius, die zich op het riet te zamen zet, wit, als of het „ een soort van gom was, kan door de tanden verbryzelt worden, „ en is niet groter als een hazenoot; zy word alleen in de medecynen gebruikt.

Memoires de la Californie Lettres edifiantes 5. Recueil.

Discorid. l. 2. c. 104.

Dioscorides zegt „ daar is een soort van honing, dien men zuiker „ noemt, die op het riet van Indien en het gelukkig Arabien ge„ vonden word, zy heeft de dikte als zout, en word als het ge„ mene zout tusschen de tanden verbryzelt." Seneka gaat noch verder, hy legt uit op wat wyze deze zuiker gemaakt word, en volgens zyn gevoelen besluit men dat de Ouden dachten dat deze honing door den hemeldaauw geformeert wierd, dewelke op de bladeren van het riet blyvende leggen, daar stremde; of dat hy, als de bladeren uitspruiten, uit het sap van de steel voertkomende, en door de poren van de plant in de gedaante van een gom doorbrekende, door de zon hard gemaakt wierd, gelyk het zout in de zoutmoerassen. Dit, zeg ik, ziet men in deze woorden van Seneka uitgedrukt. *Ajunt inveniri apud Indos mel in arundineis foliis quod, aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & propinguior gignit.*

Seneca Epist. 84

De Ouden hebben ook een ander soort van Zuiker gekent, die men uit het zelfde riet haalde, maar 't was maar een sap, een vocht, of ten hoogsten een siroop. Lucanus spreekt 'er in deze Verzen van.

Lucan. l. 3. v. 237

Quique bibunt tenerâ dulces ab arundine succos.

Van deze soort spreken Solinus en Varro ook op de plaatzen die ik aangehaalt heb; maar zy slaan beide den bal mis, wanneer zy zeggen dat men ze uit de wortel van 't riet drukt, in plaats dat het de merg is van het riet zelfs.

Beschryving van de hedendaagsche Zuiker en hoe die toegesteld word.

Maar de zuiker die men hedendaags gebruikt, is een toebereide zuiker. Het riet daar men ze uit haalt is een knobbelachtige en sponsieuse plant, die een zeer dunne schil heeft, vol van een zeer zoete honigachtige stof.

Dit riet kneust men in de Molens, men drukt 'er al het sap in perssen uit, vervolgens reinigt men het vocht op 't vuur en giet het in vaten over, daar men het laat kout worden en verstyven, gelyk men het in Vader Labat, en die gene, die 'er voor hem over gehandelt hebben, naauwkeurig beschreven vind.

Deze wyze van Zuiker te maken en die te raffineren hebben de Ouden niet geweten, of ten minsten hebben zy ons die niet overgelaten.

laten. Zy heugt evenwel al van veel ouder tyden als de ontdekking van Amerika. De Europeanen hebben daar ten tyden der kruisvaarten kennis van gekregen, door de reyzen die de Christenen toen na het Oosten deden, gelyk het uit de getuigenissen van de Schryvers van dien tyd blykt, als daar zyn Albertus of Albericus, Kanunnik van Aken, Wilhem, Aartsbisschop van Tyrus, Jaques de Vitré, Bisschop en Kardinaal, Sanutus enz.

Albertus verhaalt dat het leger der Kruisvaarders tot een groten hongersnood gebracht zynde, in de belegeringen van Albaria, Marra, Archas en de streken rontom Tripoli, zeer verquikt wierd door het zuiker riet, dat men op het land vond, en wiens zoet de krygsknechten zo lekker smaakte, dat zy 'er zich niet aan konden verzadigen. „ Men queekt in deze landen, zegt hy, deze plant aan, „ die men alle jaren zaait, en die den boeren veel moeite verschaft. In den maaltyden wanneer zy ter degen ryp is, stampen „ de inwoonders het ried in mortieren, en na 'er het sap uitgedrukt en wel gezuivert te hebben, gieten zy het in vaten over, „ daar het styf word en zo blank als sneeuw of het witste zout. „ Zy raspenze, en mengenze onder hun brood, of doenze in water smelten, en maken 'er hunne spyzen mee toe. Die deze zuiker gebruiken vindenze aangenamer van smaak en gezonder als „ de honingraad. Van dit soort van honing zegt men dat Jonathas, zoon van Saul, proefde, toen hy de bevelen van zyn Vader overschrydende, deze ongehoorzaamheid hem haast het leven „ had gekost. *Albertus Aquensis lib. 5. c. 37. Hist. Hieros.*

Marina Sanutus, genaamt Torxel, de Christen Vorsten willende aanzetten, om een verbond tegen den Turk aan te gaan, of tegen de Sarrazenen, die meesters van het H. Land waren, begint zyn werk met de grote voordelen in 't licht te stellen die de Soudaan of Sultan uit den koophandel der Indiën haalde en in 't byzonder uit de speceryen, die hy alle uit de eerste hand had, 't geen zyn grote macht en grote rykdom uitmaakte. Vervolgens gaat hy tot de middelen over om hem te verzwakken, met dezen koophandel te beletten, waar mee de Christenen hun voordeel konden doen. Na vele omstandigheden zegt hy : „ Dat de zyde en de zuiker in „ de landen van den Soudaan vallen, en dat deze Vorst en de Sarrazynen daar vele rechten van trokken ; Dat indien de Christenen te zamen wilden spannen om den tocht over zee te doen, „ de koophandel van de vyanden des geloofs daar door een groten „ krak zou krygen ; nademaal op het eyland Cyprus alleen zo veel „ zuiker groeit, dat zy 'er gansch Christenryk mee zouden kunnen „ voorzien, dat het ried ook wel op het Eyland Rhodes, in Morea en Malta voortquam en dat het op dezelfde wyze in Sicilien „ en de andere landen der Christen Vorsten zou groeien, indien zy „ hun eigen belangen wisten, en zich tegen den algemenen vyand „ wapenden. *Marin. Sanu lib. 1. part. 1. c. 2. secret. fidel. crucis.*

Het schynt dat de Christen Vorsten na zyn raad luisterden, dat men het zuiker-ried na Sicilien overvoerde en daar aanqueekte, en dat het wel slaagde. Falcandus zegt ten opzicht van het zuikerried dat men by Palermo voortteelde „ gy zult akkers zien vol ried, *Falcandus de præfat. ad Hist. de Cala-*

mit. Si-cil.

„ daar gy over verzet zult ſtaan : De Inwoonders noemen het *Ho-„ ning-ried*, om de zoetheid van het ſap, dat het in zich beſluit. „ Dit ſap alsmen het tot een zekeren graad opkookt, word een ſy-„ roop, een ſoort van honing; zo men het noch langer laat koken, „ word het dik, en verandert in zuiker.

Daar waren reeds in die tyden om het ried te kneuzen molens, die men in de Sarrazynſche ſpraak *Maſara* noemde, gelyk men uit de Bul of het bewysſchrift van de Gift ziet, die Wilhelm de twede, Koning van Sicilien, aan een Monnike-klooſter van de Orde van St. Benedictus, in het Aartsbisdom van Montreal gelegen, gaf. Wy vergunnen hun, zegt deze Vorſt, in het gebied van Palermo en in deszelfs Rechtsbanne uit eige beweging en als een volkome gift „ een molen om het zuikerried te malen, die men in het „ Sarrazyns *Maſara* noemt, met haar rechten, gerechtigheden, en „ alles wat 'er toehoort. “

Diplom. Guglielmi. 2. Regis Siciliæ Rocchum Pirnhum notit. 3. Eccleſ. Montegalensis.

Ik geloof niet dat men volhard heeft met het zuikerried in Europa aan te queken, miſſchien dat het niet wel wou ſlagen, of dat de koophandel in de Levant gemaklyker zynde, men meer voordeel vond met die waar van de koopluiden te kopen, als vruchteloze zware onkoſten te doen aan een land dat zich in 't dragen ondankbaar toonde.

Het zuikerried komt eigentlyk uit Amerika, en maakt een rykdom uit, dien zy niet als aan het weer en de goedheid van haar grond verſchuldigt is, gelyk Vader Labat dat zeer wel tegen het gevoelen van enige Schryvers bewezen heeft, die te boek geſlagen hebben dat de Spanjaarden het uit Ooſt-Indien na de Kanariſche of gelukkige Eylanden, en van daar na Amerika hadden overgebracht. Het komt evenwel niet wel voor als in het Zuidelyk Amerika, op de Eylanden van de Golf van Mexiko, en miſſchien aan het uiterſte end van Noorder Amerika, dat na 't Zuiden legt.

Labat, nouveaux voiages aux Iſles de l'Amerique, tom. 3. ch. 5.

De Amerikanen namen zelfs de moeite niet om het voort te queken, en haalden 'er geen groot voordeel uit. De Spanjaarden waren lang zonder daar eens om te denken, en die gene onder hen die de eerſte vlyt daar aan te koſt leydden, hadden in 't eerſt geen gedachten om 'er zuiker van te maken, of brachten het niet tot uitvoering. Volgens Gonzales Oviedo, was het de Baccalaureus. Gonzales de Veloſa die buiten gemene koſten aanwendde om een zuikerplantaſie op het Spaanſche Eyland aan te leggen, daar hy uit Kanarien ervaren meeſters liet komen om de zuiker te maken en die te raffineren: zommige beweren evenwel dat het Michiel Valeſtrier uit Katalonien was. Het voorbeelt van die beyde welgeſlaagt zynde wierd van verſcheyde perſonen nagevolgt, die 'er op verſcheyde plaatzen van deze nieuwe Wereld hebbende aangelegt, daar een handel deden bloeien, die eniger maten de rykdommen van Peru evenaart.

Gonzales d'Oviedo, Hiſt. de las Indicas l. 4. c. 8.

Voſſius meent dat de afleyding van *Saccharum* van het Arabiſche Sacar of van het Hebreeuwſche Schakar komt, dat dronken worden betekent, om dat men van het ried, daar de zuiker uitkomt, ſterke dranken maakt: 't geen Strabo in het 15de boek ſchynt te begunſtigen, want hy verzekert ons op het getuigenis van Nearhus,

hus, „ dat in Indien het ried honing voortbrengt, zonder 't behulp „ van byen, en schoon het, zegt hy, geen boom of plant is die „ vruchten draagt, heeft 'er deze evenwel een, die de kracht heeft „ om iemand dronken te maken.

Strabo, *lib.* 15. *p.* 477.

Deze laatste woorden van Strabo zyn zeer duister, en schynen zelfs tegen elkander te stryden. Want wat is dat voor een vrucht van een boom of liever van een plant, die geen vrucht draagt? dit kan men evenwel op deze wyze uitleggen.

Onder de soorten van ried is 'er eigentlyk geen dat vruchten voortbrengt, maar de Maïs, de Gom dat ook een soort van een Maïs is, wat kleinder van korn, en enige andere gerstachtige planten terzelfder tyd riedachtig zynde (schoon men haar gemeenlyk den naam van ried niet geeft) kan 't geen Strabo zegt zeer wel op haar toegepast worden: en zo moet men deze Schryvers uitleggen, want in deze kan men drie zaken vinden. De eerste is de korn, waar uit deze Wilden hun gewoonlyk voedzel halen, en daar zy meel van maken; ten tweden, de sterke dranken, want het zy uit koorn, 't zy uit den steel, men maakt van den brandewyn een redelyk lekkeren wyn, en zeer goeden azyn; ten derden haalt men uit het ried van de Maïs, wanneer die op zyn sappigst is, een zeer fyne en lekkere zuiker, gelyk het in het algemeen Woordenboek, dat te Trevoux gedrukt is, aangetekent staat.

Ik heb 'er van deze soort geen gezien, en onze Wilden arbeyden daar niet aan, evenwel heb ik geen moeite om dat te geloven; want de halm van de Maïs, wanneer hy vol sap is, is vol van een honingachtig water, dat zeer gezond en verquikkent is. De Irokoizen noemen deze halmen *Obere* en de Franschen *Sucets*. Men plukt gemeenlyk op de Indiaansche koornvelden de halmen uit, die gemist hebben, en daar geen aar aan is, en na die van hun bladeren berooft te hebben en van hun schors, die zeer dun is, zuigt men 'er het merg uit, dat zeer vleesschig is, en een alzo aangenamen smaak als die mede heeft.

Het ander zuiker-ried draagt geen ander vrucht als de zuiker zelfs. Men maakt 'er ook brandewyn, zeer lekkeren en aangenamen wyn, en zeer goeden azyn van. Dus hoe dat men de plaats van Strabo uitlegt, is het altyd waar dat het ried een honig voortbrengt, die het werk der byen niet is, en dat 'er van deszelfs vrucht of sap sterke dranken gemaakt worden.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Zuiker uit het sap van bomen.

DE zelfde Strabo leert ons dat de wyd-uitgestrekte landen van Scythiers ook hun honig voortbrachten, daar de byen geen deel aan hadden. Maar hy verschilde van die van de Indien en het gelukkig Arabien, om dat deze laatstgenoemde van het ried voortgebracht wierd. Daar hy eenvoudig zegt dat in Hirkanien en enige naburige landen het de bomen waren, die als zo vele honigraten waren, en daar de honig van alle bladeren afdroop. Strabo spreekt hier noch volgens de gronden der onwetenheid, die hy met al de Schryvers der Oudheid gemeen heeft, wegens de manier

van zuiker maken, zo dat hy in de zelfde dwaling schynt te zyn als die gene, die geloofden dat de zuiker een gom, een vocht, of een zout was, dat door de poren van de bladeren doorzweette, of wel een hemeldaauw, die gekristallifeert wierd en verdikt als de Manna. 't Is evenwel natuurlyk te denken dat Strabo ons hier de wyze maar aantoont, waar op onze Wildinnen de zuiker maken, die zy uit het zap der bomen en in 't byzonder van de Ahorn of Mastboom perssen, 't geen ik nu gaa uitleggen.

Hoe die gemaakt word.

In de maand van Maart wanneer de Zon een weinig kracht begint te krygen, en dat de bomen sappig beginnen te worden, maken zy met de byl dwarshaaken in den stam van deze bomen, daar een water in overvloed komt uitlopen, dat zy in grote schorsse-vaten vangen; vervolgens zetten zy dit water op het vuur te koken, dat 'er alle vochtigheid van doet vervliegen, en het overige tot de dikte van een siroop of zelfs van een zuikerbrood maakt, na dat zy 'er heet onderstoken. Daar steekt geen ander geheim in: deze zuiker is zeer goed voor de borst, en wonderlyk van kracht in de medicamenten; maar schoon zy gezonder is als die gene die uit het ried gemaakt word, komt zy 'er evenwel in lekkerheid van smaak lang niet by, en heeft altyd een kleinen aangebranden smaak. De Franschen maken ze beter als de Wildinnen, van wie ze het geleert hebben, maar zy hebben het kunstje noch niet weg kunnen krygen om ze wit te maken en te raffineren.

Als de bomen veel nat zullen geven moet 'er aan den voet een deel sneeuw leggen, die ze frisch houde; het moet 's nachts redelyk vriezen, en de dag moet helder, en zonder wind en wolken zyn; Want de Zon dan meer kracht hebbende zet de poren van de bomen open, die in 't tegendeel van den wind gesloten worden, zo dat dezelve hen belet hun nat te geven. De bomen houden daar ook mee op, wanneer het sap begint dikker te worden; dit word men gaauw gewaar, want behalven dat de bomen minder geven, is het water dat 'er uit loopt tajer, en schoon het meer lyvigheid als het eerste heeft, kan het niet meer gekristallifeert of tot een zuikerbrood gemaakt worden, en geeft langer niet als een taje en onvolmaakte siroop uit.

De Dichters in de beschryvingen die zy van de Goud-Eeuw of de Eeuwen, die daar by vergeleken kunnen worden, maken, zeggen ons onder andere wonderen, dat de hardste eiken van honing dropen of zullen druipen. Zo zy dit met hun andere grootsprekingen of andere verschynselen, hebben willen gelyk stellen die gants zinnebeeldig en verbloemt zyn, gelyk wanneer zy zeggen dat de honig uit de rotzen zal lopen, dat de doornstruiken wyntrossen zullen voortbrengen, dat men fonteinen van melk en honig zal zien ontspringen: doen onze Wilden zien, dat zy meer weten als onze dichters, hebbende uit de Ahornen, dat een soort van zeer harde eiken is, een natuurlyk vocht weten te halen, dat alzo lekker of lekkerder is als de honing die de byen maken.

Daar zyn vele bomen en planten daar men zuiker en verscheyde dranken uit kan maken, zonder van de soorten van palmboom te spreken. De notebomen leveren een honig-achtiger vocht uit als

de

26.

de Ahornen, de zuiker daar van is zeer goed. Die van de Essen is zeer aangenaam, maar heeft een grote menigte water van doen, en veel meer als men van het water uit de Ahornen van noden heeft.

Men maakt noch een fynder zuiker van de bloeissem van den katoen-boom, by de Botanisten onder den naam van *Apocynum Canadense* bekent; maar ik weet niet dat de Wilden enige zuiker of honig van het sap der bloemen maken, gelyk eertyds de Ziganten, een Volk van Afrika, deden, die hier in den arbeyd der byen evenaarden. *Apollon. Alexandr. Hist. Comment. cap. 38.*

De Schryver van de nieuwe Historie van Virginia spreekt van een boom die daar den honig voortbrengt, „ welke in een dikke „ en opgeblaze bast besloten is, die van ver na de schil van erten „ of bonen gelykt. " Strabo zegt dat 'er in Indien een boom van een middelmatige grote gevonden word, die basten van tien vingeren lang, gelyk die daar de bonen in zitten, draagt, en die vol honig zyn, maar die met een zo gevaarlyk is, dat de gene die 'er van proeven moeite hebben om het te ontsnappen. Dezelfde Schryver maakt van zekere bomen gewag, die een soort van honing aan de uiterste tipjes van de takken of in de knoppen van de bladeren droegen; deze honig maakt de gene, die 'er van proefden, gek; en hy verhaalt dat de Mosynœciers, in wier land deze bomen gevonden worden, zich listiglyk van de zoetheid van dezen honig bedienden, om de troepen van den groten Pompejus te verraden. Zy quamen hun onder schyn van een geveinsde vrindschap te gemoed, onthaaldenze, lietenze in overvloed van dezen drank drinken, en hakten drie gehele benden in stukken, toen deze drank hen buiten verstand en buiten weer gestelt had. 't Is waarschynelyk dat de Mosynœciers van dezen honig aangename dranken maakten, maar die de genen, die 'er te veel van dronken, dronken maakten, en dat de Romeinsche krygsknechten, die 'er niet aangewend waren, eer dronken waren als de gene die hen nodigden, en in 't drinken gezelschap hielden. 't Is ook zeer waarschynelyk dat Herodotus onder den naam van honig van een sterken drank spreekt, wanneer hy van de werklieden van Kallateben in Lybien zegt, dat zy een door kunst gemaakten honing toebereydden van tarwe en heigewas. *Hist. de Virgin. liv. 2. ch. 4. A. 6.* *Strabo, lib. 15. p. 447.* *Strabo lib. 12. p. 378.* *Herodot. lib. 7. n. 31.*

Het Ahorne-water is zeer aangenaam om te drinken, zelfs raaaw zynde: het word van zelfs zuur, en maakt tamelyke Azyn, zo men het enigen tyd bewaart. Men kan met deszelfs siroop zeer goede meê maken, maar men zou 'er geen brandewyn kunnen uithalen als uit het zuikerried.

De hedendaagsche Schryvers geloven dat de Ouden zich van geen zuiker bedienden als in de medecynen. Plinius zegt het en is hun borg, gelyk ik reeds heb aangemerkt, en het kan wel waar zyn.

Maar nademaal de zuiker denzelfden naam had als de honig, en zelfs lekkerder van smaak was, wat belette hen dat zy zich daar niet in plaats van honig van konden bedienen, dien zy toch in al hun saussen tot in hun brood en wyn toe, deden.

De Wildinnen laaten haar Indiaansch koorn, op de manier als de

gebrande amandelen, in haar Ahorne-ſiroop koken, en zy mengen haar geſtampte zuiker met haar geklontert meel, daar zy een voorraad voor al haar reystochten van maken. Dit meel kan beter goed gehouden worden, en is veel lekkerder.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

Bomen die waſch voortbrengen.

Ik zal hier by deze gelegenheid byvoegen, dat gelyk 'er bomen en planten zyn, die een honing voortbrengen, welke de byen geen moeite gekoſt heeft, daar ook planten zyn die waſch voortbrengen, daar de byen geen deel aan hebben. 't Is een klein heeſtergewas dat aan den oever van de meeren, rivieren en moeraſſen groeit. Het gelykt redelyk wel na een myrteboom, deszelfs blad verſchilt by na niet van de Apalachina, die men in Louiſiana ontdekt heeft. Hy draagt byen van de grootte van een peperkorn. Deze beyen laat men in 't water koken, waarop een vetachtige materie komt te dryven, die men verzamelt, en dat de ſubſtantie van deze beyen zelfs is, die zich van haar pit ontdoet. Vervolgens ſmelt men deze gantſche materie te zamen, die als zy koud word zich tot een groen, doorſchynent, hart waſch te zamen zet, dat een zeer aangenamen reuk van zich geeft. Ik heb 'er kaarſſen van gezien die onder 't branden niet afliepen, en een zo kruidigen reuk uitleverden, als de beſte wierook, zonder hooftpyn te verwekken of een menſch qualyk te doen worden, gelyk de meeſte reukwerken doen.

Men is deze uitvinding aan de Wilden niet verſchuldigt. Zy bedienen zich tot noch toe niet als van Ceres kaarſſen, dat is te zeggen flambaauwen van een hout dat licht brand, of van zaamgerolde ſchorſſen van Berkebomen, of enigen anderen gemachtigen boom. Men zegt dat een Chirurgyn van nieuw Engeland 't eerſt de gedachten kreeg om deze beyen te ſmelten, en met dit zelfde waſch, daar men naderhand flambaauwen van gemaakt heeft, noch ſchoonder operatien in de Chirurgy deed, mengende het zelfde onder zyn geneesmiddelen.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

Planten daar men draden van maakt.

De Wildinnen zaaien op haar velden noch kennip noch vlaſch: Beyde de Amerika's brengen van zelfs verſcheyde dradige planten voort, daar zy zich van weten te bedienen, en die zy zonder veel moeite weten te bewerken, en zonder zich van ſpinnewiel en rokken te bedienen. Als daar zyn een ſoort van wilde hennip, verſcheyde ſoorten van vlaskruid daar men een zeer fynen draad uithaalt: twe of drie ſoorten van katoenbomen, daar de vrouwen der Karaïbien de ſchone katoene bedden, die men Hamakken noemt, en waar van wy reeds geſproken hebben, van maken. Zodanig zyn ook de Mahot, de Berkeheeſter, enz.

De Irokoiſche Vrouwen en Wildinnen van nieuw Vrankryk maken ook een ſoort van draad van de ſchors van het witte hout, waar van zy de zakken maken om haar mans voorraad in te doen, wan-

neer zy op reys trekken; de hennepzêlen of zwachtels waar van zy zich bedienen om de pakken van de eene plaats na de andere te dragen, en verscheyde andere snuisteryen, die zy nodig hebben. Van deze schors nemen zy de fynste en die het naaste aan het hout komt, zy weten die met den nagel tot lintjes te schellen, die zy in het water te weken en te rotten leggen, gelyk men met de hennip en vlasch leeft; en na enige toebereydingen, die ik niet naauwkeurig genoeg onderzocht hebbe, scheuren zy die tot zo kleine draadtjes, dat zyze gemaklyk om hun knien kunnen winden en tot een kluwen maken.

Onder de kleine snuisteryen die zy van deze verscheyde soorten van draden maken, mengen zy zeer netjes het hair van Elanden, Wilde Buffels, en stekel varkens, dat met verscheyde kleuren geverft is. Om deze verscheyde verwen te maken bedienen zy zich van enige sappen die zy uit zekere planten perssen, of wel zy latenze met wortelen en kruiden, die hun bekent zyn, koken, met schorssen en spaanders van enige bomen, wier sap gemaklyk in de zaken, die zy verwen willen, na enige koking en zonder andere toebereyding, indringt.

Zy vervullen ook op verscheyde manieren het gebrek van draden. Om de bont-rokken te naien gebruiken zy gedroogde beesstedarmen of wel draden die van hun zenuwen gemaakt zyn, of ook wel riemtjes van bereyd leer, dat aan smalle stukken gesneden is. Om de kanoos te naaien bedient men zich van schorssen of wortels. De kleine wortels die men tot de kanoos van berkeschorssen gebruikt, doen een helen goeden dienst en zyn zeer net.

ZEDEN

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

DERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van den Oorlog.

DE Mans, die in het Dorp zo leeg lopen, ſtellen geen andere eer in die luiheid als om te verſtaan te geven dat zy niet als tot grote zaken geboren zyn, en voornaamlyk tot den Oorlog, die hen voor de grootſte gevaren bloot ſtelt, hun menigvuldige gelegenheden verſchaft om de edelmoedigheid van hun gevoelens en de onwrikbare ſtantvaſtigheid van een helde-ziel in haar grootſte licht te ſtellen. De jacht en de viſchvangſt, die na den Oorlog al hun zorgen na zich trekken, zyn hun niet aangenaam, als om dat zy 'er een ſchets van zyn, en miſſchien zoude de zorg daar van aan de vrouwen overlaten, zo wel als van de ſpys en van al het overige, zo dit niet terzelfder tyd een oeffening was bequaam om hen noch ſchriklyker te maken aan vyanden, die noch meer als de Wilde dieren te vrezen zyn.

De Volkeren van Thracien moeſten wel Oorlogszuchtig zyn, nademaal om een denkbeelt van hun moed te geven al de Fabeldichters het eens geweeſt zyn om God Mars onder hen te doen geboren worden, en dat de Grieken, die alle Natien met nydige ogen aanzagen, en die den Barbaren alles wat zy gekunt hebben ontnomen hebben, hun evenwel zyn geboorte niet hebben durven ontroven, om zich die tot eer te rekenen. Zo myn giſſingen over den Oorſprong der Amerikanen wel gegrond zyn, kan men zeggen dat hun Dapperheid niet dient als om die noch meer te verſterken.

Zy zyn alle hoogmoedig, hebben een trots en aanzienlyk gelaat; zy

zy ſtellen alle hun roem in de dapperheid, en zy krygen geen naam als door de menigvuldige bewyzen die zy van een onvertzaagde ſtantvaſtigheid gegeven hebben.

Maar zo de Areskoui der Huronnen en der Irokoizen, de Arés der Grieken of de ware Mars van Thracien is, moet men ook bekennen dat de Irokoizen en Huronnen noch waardiger zyn om den Krygsgod nader te beſtaan als alle de andere woeſte Natien van Amerika, om dat zy 't van haar van de kant van de dapperheid winnen.

Zy mogen aan zommige in enige voordelen van den geeſt en het ligchaam moeten wyken; in de levendigheid in den omgang, de zachtheid van wezenstrekken, de behendigheid in verſcheyde oeffeningen, de vaardigheid in 't lopen, maar zy geven niemand in dapperheid toe, zy paſſeren onwederſprekelyk voor de beſte Soldaten, en men kan hun ten minſten den roem van dapper te zyn niet betwiſten.

De Oorlog is voor de Irokoizen en Huronnen een noodzakelyke oeffening, en miſſchien ook voor alle de andere Wilden van Amerika. Want behalven de gemene beweegredenen die men heeft om laſtige buren, die ons een quaad vermoeden geven, of die ons wettige oorzaken en reden tot klagen verſchaffen, den oorlog te verkondigen, is hun deze door hunne grondwetten als onvermydelyk.

De huisgezinnen, gelyk ik reeds aangemerkt heb, houden zich niet ſtaande als door het getal dier gener die dezelve uitmaken, 't zy mans, 't zy vrouwen. In dit getal beſtaat hun macht en grootſte rykdommen. Het verlies van een enkel perſoon is een groot verlies, maar het moet noodzakelyk herſtelt worden, met deze perſoon die 'er mankeert door een of meer andere te vervullen, na dat de perſoon, wiens plaats men vervullen moet, meer of min aanzienlyk was.

Het ſtaat niet aan die van de Hut dit verlies te vergoeden, maar aan alle die gene, die daar vermaagſchappingen in hebben, of hun *Anthonni*, gelyk zy ſpreken, en hier in beſtaat het voordeel van een Hut, veel mannen te hebben, die daar in geboren zyn. Want deze manslui, ſchoon afgeſcheyden en op zich zelven levende, zich in verſcheyde hutten verbindende, worden de kinderen die uit deze verſcheyde Huwelyken ſpruiten aan de hut hunner Vaderen verbonden (daar deze vremd in zyn) en gaan een ſtilzwygende verbintenis aan om de plaatzen te vervullen; zo dat de matroon, die het voornaamſte gezag in deze hut heeft, deze kinders kan dwingen om na haar gevallen ten oorlog te trekken, of dezelve weerhouden zo zy een oorlog wilden ondernemen, die haar niet na den zin was.

Wanneer dan deze Matroon oordeelt dat het tyd is om den boom weer op te heffen, of enige van haar familie, die de dood haar ontrooft heeft, weer op te wekken, keert zy zich tot een van die gene, die hun *Athonni* by haar hebben, en die zy 't bequaamſte oordeelt om haar bevelen uit te voeren. Zy ſpreekt hem door een porceleine ſnoer toe, en legt hem haar mening uit, om

hem te verplichten om een aanhang te maken, 't geen haast geschied is.

Daar moet onder de andere Natien iets diergelyks ingevoert zyn, maar 't geen evenwel veranderen kan na de regels volgens de welke de Vrouwelyke regering by haar vast gestelt is. Op zekere tyden komen de Vrouwen van Florida alle te zamen voor den Opperften, en zich voor hem in een smekent postuur stellende, bewenen zy de doden van haar Natie, ieder hem het verlies voorhoudende, dat zy in haar familie geleden heeft, en zy smeken hem alle dat hy hare droefheid enigermaten verzachte, met wraak van de vyanden, die dezelve veroorzaakt hebben, te halen. Onder de Karaiben en Brazilianen zyn het ook de Vrouwen die de zorg opgelegt is om de krygslieden te smeken, dat zy den hoon, aan hun Natie door den algemenen vyand aangedaan, wreken mogen. Gedurende hunne gastmalen wenen de Vrouwen by hen, hoog ophalende wat zy geleden hebben, trachtende door haar klachten en woorden den moed van hare jongelingen op te beuren, om hen aan te zetten dat zy vrymoedig ten stryde gaan en daar bewyzen van hun dapperheid en liefde voor die gene van de Natie, wier dood zy wreken, te geven.

Daar moet behalven dat enige byzondere verplichting in de huisgezinnen zyn, van elkanders krakelen te handhaven, met wetten evenwel die een weinig van die der Irokoizen verschillen.

Thevet Cosmogr. Univ. liv. 21. ch. 8. p. 927.

Dit besluit ik uit de volgende woorden van Thevet. „ Wat de „ gezegde weduwen aangaat, zy hertrouwen niet weer, ten zy aan „ de broeders en naastbestaanden van hun overleden man die even- „ wel eerst de dood van een overledenen moeten wreken, zo hy „ van den vyand gevangen en opgegeten is. Zo hy van ouderdom „ of ziekte gestorven is, moet die gene die de Weduwe tot vrou- „ we neemt een gevangen aanbrengen, die op het graf van den „ overleden, 't zy dat men van dorp verandert is of niet, de ve- „ ren, halsbanden, pylen en boog van den doden wassche en „ schoonmake, zelfs zyn groot bed daar hy in zyn leven op sliep. „ Ook hertrouwen deze Weduwen nooit aan een die zo dapper en „ sterk niet is als haar man was, want anderfins zou men ze van el- „ kander scheyden, en haar kinderen en magen zouden 'er misnoegt „ over zyn, zo dat wanneer zy op haar slag niet kunnen komen zy „ liever het overige van haar leven in den weduwlyken staat zullen „ verslyten, en met haar kinderen doorbrengen, en al trouwenze „ al ten tweden maal, is het evenwel meer als een jaar na den „ dood van haar man, en daar worden noch meer zaken ontrent „ waargenomen. By deze gelegenheid zal ik U van een vrouw „ verhalen, die na de dood van haar man, die van de vyanden ge- „ vangen en opgegeten was, nooit wilde hertrouwen, om dat nie- „ mant van de bloedvrinden des overledenen getracht had zyn dood „ te wreken: tot dien einde greep zy pyl en boog in de hand, „ trok zelfs met de mannen ten stryd, en maakte ook enige tot „ krygsgevangens, die zy haar kinderen om te doden gaf, zeggen- „ de: slaat dood, myn waarde kinderen, wreekt den dood van „ uwen overleden Vader, nademaal niemand van zyne verwanten

enige

„ enige andere wraak pleegt, moogelyk om dat ik niet jong noch „ fchoon genoeg ben, maar iets is evenwel in my, te weten dat „ ik moedig en dapper ben om den dood van uwen Vader, myn „ man, te wreken; en in der daad deze vrouw rechte zo veel uit, „ dat zy verfcheyde van haar vyanden gevangen kreeg, die zy „ deed omhals brengen zelfs van de jonge broeders en neven van „ den overleden: zo dat zy alle vrouwelyke bedryven ter zyden „ ftellende, en de manlyke ter handen nemende, geen hangende „ lokken meer droeg als de andere vrouwen, of gelyk zy gewent „ was, maar zich met veren en andere manlyke cieraden opfchik- „ te. Maar om weer tot onze reden te keren; na wel gegaftreert „ te hebben, maken zy fluiten van de been- en armpypen hunner „ vyanden, en andere fpeeltuigen, gelyk trommeltjes na hun ma- „ nier, en zy danffen en fpringen verheugt rondtom hunne huisjes, „ daar ondertusfchen de oudften niet nalaten den gantfchen dag „ volgens de gewoonte met vreten en zuipen door te brengen, en „ zy worden door de weduwen van den overleden en zyn naaft- „ beftaande vrindinnen opgepaft; en hen de reden van dit doen „ gevraagt hebbende, kreeg ik tot antwoord, dat het was om de „ jongelingen den moed op te beuren, en hen aan te zetten om „ vrymoedig tegen de vyanden ten ftryde te gaan, in hope van „ een diergelyke eer, wanneer zy omgekomen zyn.

De Krygslieden wachten niet altyd tot dat zy gebeden worden, hun plicht vermaant hun genoegzaam hier toe, en het verlangen om roem te winnen preft hen noch levendiger als de plicht en 't gebruik. De gene die luft heeft om een bende op te rechten, of die dus verplicht is het te doen, verfchaft een fnoer, of wel zo hy die ontfangen heeft, wyft hy ze aan die genen, die hy tot zyn tocht wil werven, als het teken van zyne en hunne verbintenis, zonder hun evenwel bekent te maken wie hem tot dezen oorlog opgerokkent heeft, noch wie de perfoon is, wiens plaats hy vervullen wil: maar zo hy het hun al bekent maakt, is dit een geheim onder de oorlogslieden, waar van het dorp geen kennis heeft.

De Oorlog kan als een byzonderen Oorlog aangezien worden, wanneer die met kleine partyen gefchied, waar van 'er byna altyd een te velde is: of als een algemeene, wanneer zy met een gantfch leger trekken, en dat het in name der gantfche Natie gefchied.

De Ouden worden altyd niet door de hoofden van deze kleine partyen om raad gevraagt, maar zy kanten 'er zich niet tegen, wanneer het belang van de Natie zelfs daar niet tegen ftryd. In tegendeel zyn zy wel in hun fchik te zien dat de jeugt zich oeffene en dezen krygszuchtigen aart behoude, die hun veiligheid uitmaakt, met hen vreeslyk te maken. Maar indien zy vreesden dat het getal dezer partygangers hun dorp te zeer zou verzwakken; dat zy eenige Natie, welke zy noch willen ontzien, enigen fmaad gingen aandoen, of wel dat zy hun krygslieden tot enige geheime onderneming nodig hadden, doen zy onder de hand arbeyden om de hoofden tegen te houden. Zo hun onderhandelingen niet gelukkig genoeg zyn, of dat zy enige zwarigheid vinden om daar in te flagen, laten zy hen vertrekken, en doenze op valfche berichten,

die zy hun onder weeg van ter zyden laten geven, weerom keren; maar het veiligste middel dat zy hebben om hun ondernemingen te breken, is de Matronen van de Hutten te winnen, daar die gene, die zich met den Veldoversten verbonden hebben, hun *Athonni* hebben; want deze hoeven haar gezag maar te doen tusschen beyden komen om de best overleydde ondernemingen omver te werpen, 't geen ons doet zien dat zy een gezag hebben dat eniger maten wezentlyker is als de raad der Ouden zelfs.

Maar dit middel neemt men zelden ter hand, om dat de Wilden elkander zeer ontzien, en niet licht deze wegen van gezag en macht, die de genegenheid dwingen, zullen inslaan.

TWEDE HOOFTSTUK.

Van de kleine partygangen in tyd van vrede.

DEze kleine partyen bestaan gemeenlyk maar uit zeven of acht personen van een dorp; maar dit getal groeit dikwils door die van andere dorpen of bontgenoten van andere volkeren aan, die 'er zich byvoegen; en zy kunnen by de Argonauten vergeleken worden, die tot hun beroemde onderneming een leger oprechten, dat niet talryker was als de minste kompagnie voetvolk.

Vid. Apoll. Rhod. lib. I. *Argonaut.*

Deze afgezonderde partyen, die dus in volle vrede gemaakt worden, om de Natie in geen moeielykheden in te wikkelen, die van droevige gevolgen zouden kunnen zyn, gaan by de verafgelegenste volkeren oorlog voeren. Zy zullen twe of drie jaar onder weeg zyn, en twe of drie duizent mylen afleggen in 't gaan en weeromkomen, om iemand den hals te breken en het hoofthair met zich te nemen. Deze kleine kryg is een rechte moordery en struikrovery, die geen schyn van recht heeft, noch in de reden waarom hy ondernomen is, noch ten opzicht van de volkeren dieze aangedaan word: zy zyn deze verafgelegene Natien niet bekent, of nergens anders door als door de schade die zy haar veroorzaken, wanneer zy hen komen dood slaan of tot slaven maken byna tot voor de poorten van hun Palissaden. De Wilden zien dit evenwel voor een heerlyke daad aan.

De Oorlog, die onder naburen gevoert word, heeft gemeenlyk meer reden. De nyd die 'er tusschen deze Volkeren regeert, maakt dat zy zich onderling alle smaad aandoende niet lang wachten om wettige oorzaken tot een vredebreuk te geven. Het minste dat zy maar verbittert zyn, of dat zy menen redenen te hebben om over elkander misnoegt te zyn, laten zy de gelegentheden niet voorby slippen, die zich op doen, om tot hun voordeel die gene gevangen te nemen, daar zy zich gemakkelyk van kunnen ontdoen, wanneer zy ze op hun jachtlanden ontmoeten, of wanneer zy over een stukje van hun land gaan in 't wederkeren van den Oorlog; dien zy in verafgelegen landen gevoert hebben.

De hoop van straffloosheid en van dit slag van moorden aan de kennis van die gene, die 'er belang in hebben te kunnen verborgen houden, geeft veel aanleyding hier toe; maar zy kunnen zo geheim niet zyn, of het komt vroeg of laat voor den dag, door de onvoorzichtigheid van de schuldige of daar blyven hevige ver-

moe-

moedens over, die al zo diepe wonden maken als de volmaakste en omstandigste bewyzen. Dan tracht de Natie, die schuld heeft, zich zo goed als zy kan te rechtvaardigen, zy doet de verschoningen voor af gaan, daar zy de beste verf aangegeven heeft die 't haar mooglyk is, vervolgens gaat zy de doden bedekken, en geschenken doen om de banden van het goede verstand, die gereed zyn om te breken, weer aan elkander te knopen; maar al worden deze geschenken aangenomen indien het gewricht van tyden niet bequaam is tot het voornemen dat men had om 'er een algemene wraak over te nemen, hoeft men zich niet te vleyen dat de hoon gants vergeten is.

Het verband dat men op deze wonde gelegt heeft houdze maar gedekt, zonderze te genezen, zy bloed van binnen zo lang de vyand daar de kastyding niet over ontfangen heeft, die de wraak hun ingeeft; de Raad houd een nette lyst van die gene, die in diergelyke voorvallen omgebracht zyn, en men hernieuwt t'elkens de geheugenis daar van, tot dat men in staat is om 'er de plechtigste voldoening over te nemen.

De Raad stemt tot geen oorlog, zonder lang dit besluit in den boezem gebroeit te hebben, en zonder met veel rypheid al de redenen die 'er voor en tegen zyn gewikt en overwogen te hebben. Alle de vergaderingen handelen over deze stof. Men onderzoekt daar zorgvuldig alle de gevolgen van een onderneming van dit gewicht: men pleegt daar raad over de middelen en maatregelen die men nemen kan, en men verzuimt geen van de minste voorzorgen. Zy laten in 't byzonder niets achterwegen om op hun buren en bontgenoten te kunnen vastgaan, zy zenden aan alle geheime afgezanten en kraal-snoeren, om hen te overreden dat zy de gemene zaak omhelzen, of zich ten minsten onzydig houden, door de redenen van wantrouwen die zy stilletjes uitstrojen, om zo den een door den ander in eerbied te houden.

De Vrede heeft zo wel zyn yverige aanhangers in den raad als de Oorlog De gene die niet tot wraak aangezet worden als door 't verlies hunner medeburgers, schoon zy dit niet met onverschillige ogen aanzien, worden 'er evenwel veel minder door aangedaan als die gene, die hun broeders of nabestaanden bewenen; zy zyn ook beter in staat om te oordelen of het beter is uit te bersten of te veinzen, maar zy zyn altyd geen meester om een ander de welgegrondheid van hun redenen te doen begrypen. Als de stemmen verdeelt zyn stoken de verstoorste zomtyds de party onder de hand aan, en doen de vyantlykheden door simpele partygangers beginnen, die de balans doen overhellen, en het besluit tot een Oorlog verhaasten, die in die omstandigheden noodzakelyk word.

DERDE HOOFTSTUK.

DE Vrede dus gebroken zynde of alle maatregelen welgenomen om dien te breken, steekt men opentlyk de heirbyl op, men laatze volgens de gewoonte plechtiglyk by alle bontgenoten dragen, en men verkondigt in alle Dorpen den Oorlog.

Opsteken van de heirbyl.

De schrik van den Irokoischen naam is zodanig verspreyd, dat van dat ogenblik af aan alle buren voor zich beven, en hun vrees niet laten varen voor dat zy zien wien de slag gelden zal.

't Is een staatkundige streek onder hen, zelfs wanneer zy den oorlog verkondigen, dat zy zich niet haasten om te vertrekken, en lang dreigen omze lang in alarm te houden: dikwils van 't ene jaar tot het andere uitstellen, om die gene, die zy willen verassen, door een gewaande veiligheid in slaap te wiegen: maar 't is ook een staatkundige streek in de anderen, alle geruchten van oorlog uit te strooien, hoe valsch die ook zyn mogen, die te koesteren, wakker te houden of zelfs uit te stroien, om hun jongelingen waakzaam te houden, op dat zy niet op 't onvoorzienst verrast worden.

De Oorlog vast gestelt zynde uit noodzakelykheid om zich voor het onrecht te dekken, geweld met geweld te weerstaan, en wraak te nemen over de ongelyken, die de volkeren, het een van 't ander, konden ontfangen, wierd ook door den Godsdienst, gelyk ik gezegt heb, geheiligt, en had zyn algemeen-aangenome wetten, die men zorgvuldiglyk zelfs onder vyanden in acht nam, op dat hy zelfs de palen van gerechtigheid niet overschryden mocht, en het recht der volkeren schenden, dat hy eer moest handhaven. Volgens dezen grond * zien wy dat men in oude tyden geen Oorlog begon, zonder wettige reden om dien te verklaren, en zonder dien plechtiglyk verkondigt te hebben. De Romeinen in 't byzonder waren hier zeer naauwkeurig in. Zy hadden personen die hier toe aangestelt waren om van de rechtvaardigheid van hun zaak te oordelen, en wanneer zy door naburige Volkeren meenden beledigt te zyn, zonden zy vier wapenkoningen om de voldoening, die men hun verschuldigt was, te vorderen.

Vid. Alexandrum ab Alex. Genial. dier. lib. 5. c. 3. & Servium in lib. 9. Æneid.

Deze Wapenkoningen op het Kapitool yzer, kruid en andere die men *Sagmina* noemde genomen hebbende, 't welk het teken van hun bezending was, en het hooft met wolle offerbanden bekranst hebbende, gingen de eisschen van het Romeinsche volk voordragen, en zo men hun binnen een gezetten tyd geen recht op hun vordering deed, keerden zy weer tot op de grenzen van de landen hunner vyanden: en de opperste onder hen, dien men *Pater Patratus* noemde, en die alleen recht had om den oorlog te verkondigen, in tegenwoordigheid van drie getuigen zeker formulier van plechtige woorden, in deze gelegenheden gebruikelyk, met een klare en duidelyk stem, die aan deze plechtigheid den naam van *Clarigatio* gaf, uitgesproken te hebben, wierp op het vyandelyke land een spies met een yzeren punt, of wel een bloedverwige spies,

* *Alex. ab Alexandro, lib. 5. cap.* 3. Ibat pater patratus ad hostium fines, & verba solemnia præfatus, bellum a populo Romano contra præscriptos hostes, ob legitimas quas censuerat causas, clarâ voce indicebat, post quam clarigationem miserat, ut de Senatus Consilio & Populi jussu, fecialis has tam ferratam aut sanguineam præustam ad fines illorum jaceret: & non minus tribus puberibus præsentibus bellum indiceret, & ita denunciari & indici justum piumque bellum putavêre, &c.

27.

ſpies, die aan 't ene end gebrand was; waar na het geoorlooft was vyandlykheden te beginnen. *

Op enige plaatzen van Amerika vind men noch een overblyfzel van dit oud gebruik. In Florida was de manier om den Oorlog te verkondigen, dat men op den vyandlyken bodem daar de meeſte paſſagie was, pylen in den grond ſtak, aan wier punt men een vlokje katoen of wol ſtak. Verſcheyde andere Volkeren van Amerika in plaats van pylen planten een moorthamer, die zwart en rood geverft is, in den grond; maar deze wyze om den Oorlog plechtig te verklaren is zeer zelden in gebruik. Weinig bekommert over de gerechtigheid hunner zaak, zyn zy het hedendaags noch minder om de oude formaliteiten te onderhouden; nergens om bedacht zynde als om hun vyanden te onderdrukken, leggen zy ook niet toe als om hen te verraſſen, en hen als zy 'er 't minſt om denken, te overvallen

De verbittertheid van de twee vyandlyke Natien is altyd zo levendig niet, dat zy zich beyde wapenen, om elkander te enemaal in den grond te helpen. Men heeft Rome en Karthago, ſchoonze elkander met jaloerſſe ogen aanzagen, zich in haar overwinning matig zien gedragen, haar vyanden voor zodanig niet meer aanzien, zo dra de val van de eene deze balans weggenomen had, die de nydigheid veroorzaakte; dezelve ſparen om hun tyd om weer adem te halen, te geven, en om zich weer op te beuren, om op nieuws weer het voordeel en de voorrang te betwiſten. Daar zyn ook gelegentheden geweeſt, waar in de Oorlog een opgeſtemde zaak was tuſſchen de hoofden der beyde partyen, om hun jongelingen fluxs en levendig te houden, en die geen andere inzicht had als elkander te tergen en af te matten om hun dapperheid op de proef te ſtellen.

Vader Garnier heeft my een geval vertelt, 't geen ik om zyn zonderlingheid hier gaarn aanhaal, en voor al om een aanmerkelyke uitdrukking, die in de H. Schrift met dezelfde betekenis en in een diergelyke gelegenheid gevonden word. *Shonnonkeritaoui*, Hooft der Tſonnontouans, of wel *Sagoſtendagetes* Hooft der Onnontagues (het heugt my niet ter degen meer wie van beyden het was) liet het hooft van de onzydige Natie bidden, dat hy wilde toeſtaan dat hun jongelingen van weerskanten tegen elkander ten ſtryd trokken, en zich door kleine partyen afmatteden: deze, door het geen de Huronnen, zyne geburen, overgekomen was, wier bloed noch rookte, en wiens neerlaag noch gantſch vers was, deed

* Servius in hæc verba lib. 9. Æneid. *En, ait* (Turnus) *& jaculum intorquens emittit in auras, principium pugnæ*; ſic habet. Hoc de Romana ſolemnitate tractum eſt. Cum enim volebant bellum indicere, Pater Patratus; hoc eſt princeps fecialium, proficiſcebatur ad hoſtium fines: & præfatus quædam ſolemnia clara voce dicebat ſe bellum indicere propter certas cauſas, aut quia ſocios læſerant, aut quia nec aprepta animalia nec obnoxios redderent. Et hæc *Clarigatio* dicebatur, a claritate vocis. Poſt quam clarigationem haſtâ in eorum fines miſſâ indicabatur jam pugnæ principium. Poſt tertium autem & triceſimum diem quam res repetiſſent ab hoſtibus, feciales haſtam mittebant.

deed hem antwoorden, dat hy daar niet in konde bewilligen, en dat hy al te zeer voor de droevige gevolgen vreesde, die uit de vaardigheid, waar mee hy deze voorstelling toegestemd had, zouden kunnen ontstaan. De Irokois, die niets tegen deze reden in te brengen had, maar die evenwel altyd hier ontrent tot zyn oogmerk zocht te komen, liet hem vragen, met wie hy dan wilde *dat zyn kinderen spelen zouden*: Abner bediende zich eertyds van dezelfde wyze van spreken toen zyn leger en dat van David zich in zyn tegenwoordigheid bevindende, hy aan Joab een tweegevecht tusschen luiden, die van weerskanten hier toe verkoren zouden worden, liet aanbieden, die hun het vermaak daar van aan 't hooft van beyde de legers verschaften. *Dixitque Abner ad Joab: surgant pueri & ludant coram nobis & respondit Joab, surgant.* Het twee-gevecht wierd aangenomen. Toen trokken 'er uit de legers twaalf dappere knechten tegen twaalf uit, die elkander by de kop gevat hebbende, elkander doodstaken, en dit spel met hun leven eindigden: een aanmerkenswaardige daad, die de plaats, daar zy voorviel, beroemt maakte, door den naam dien zy 'er van behield van *Veld der Dapperen*, *Ager Robustorum.*

2. B. der Koning. 2. H. 14. vs.

't Zy dat het hooft van de onzydige party eindelyk de voorstelling, die hem gedaan wierd, bewilligde, of dat hy 'er door eenige schermutzelingen tegen zyn volk toe gedwongen wierd, de kleine Oorlog begon. Maar tot zyn ongeluk wierd in de eerste ontmoeting de eige neef van den Irokoischen Veldoversten gevangen genomen, en aan een Hut overgelevert, daar men hem ten vure veroordeelde. De rampzalige Oom, die zich ingebeelt had dat men eerbied voor een persoon moest hebben, die hem zo na bestond, wierd gruwelyk op het hooft der vyanden verstoort, en zeyde dikwils in toorn tegen hem „ Broeder, waarom hebt gy „ uwen neef en den mynen niet gered? " De gemoederen dus gruwelyk verbittert zynde, ontstak de oorlog met ernst, en eindigde niet als door de algemene onderbrenging van de onzydige Natie, waar van het opperhooft den ondergang had voorzien.

Wanneer twee machtige Natien tegen elkander verbittert zyn, dat het schynt dat de Oorlog niet zonder den ondergang van één van beyde kan ophouden, is het gerucht van hun vredebreuk alleen machtig genoeg om byna het gantsche Noorder-Amerika in roer te stellen, en van 't ene tot het ander end in de wapens te brengen. Laat de Irokoisen by voorbeelt den Outaouach of den Ilinees den oorlog verkondigen, daar is niet meer van noden om een gemene verwoesting te veroorzaken, als die daar de beroemde Trojaansche oorlog de oorzaak van was, waar in gants Griekenland tegen Azien was gewapent. De gelykenis is niet quaad. Het Koningryk van Priamus, daar de Dichters zo breed van opgeven, bestond in Troas en Frygien, dat een klein landschap van klein-Azien is. De Oorlog, dien de Grieken hem aandeden, verenigde al de verscheyde Volkeren van de Egeesche zee en van Peloponnesus tot een leger, onder verscheyde Kapiteyns, die men Koningen noemt, en wiens staten in eenige dorpen bestonden. Een koddige Koning, by voorbeelt, was de Koning

De Oorlog dezer Wilden by den Trojaanschen Oorlog vergeleken.

ning van Itaka, welke een van die gene was, die in dit beroemt verbond het meeste aanzien had. Priamus zag ook tot zyn bescherming onder verscheyde hoofden tot zyn hulp toe schieten niet alleen alle deze kleine volkeren van klein Azien, die zyn bontgenoten en buren waren, gelyk de Lyciers enz, maar ook de verafgelegenste Natien van het grote Azien. Penthasilea, Koningin der Amazonen, quam 'er van den oever van den Thanaïs, Rhesus van de uiterste grenzen van Thracien, en Memnon, dien men zegt een Veldoverste der Egyptenaren, der Assyriers of der Ethiopiers geweest te zyn; bracht de troepen van Aurora aan. Deze menigvuldige Natien maakten geen talryke legers uit. Wat hulpbenden voerde Rhesus aan, die Diomedes en Ulysses alleen in den slaap de eerste nacht van hun aankomst afmaakten, eer dat hun paarden het water van de rivier Xanthus hadden kunnen drinken? En zonder van het opsnyden der Dichters te spreken, zo men overwegen wil hoedanig toen het fatzoen en de grootte der schepen mocht zyn, het getal van duizent, die de Vloot der Grieken uitmaakten, was misschien niet machtig om een leger van twintig duizent man uit te maken.

Hoe veel krygsknechten de Hutten der Irokoizen wel kunnen uitleveren.

De Hutten der Irokoizen te zamen verenigt zynde, zyn na myn gedachten, niet in staat om veel boven de drieduizent krygsknechten uit te maken. Evenwel verwekt de Irokois alleen jaloezy aan de verafgelegenste Natien, van den mond van de rivier St. Laurens en de kusten van den Oceaan, tot den oever van Missisipi. Dit moet die genen niet vremt voorkomen, die enige kennis van Amerika, en de Wilden, die het bewonen, hebben. Schoon 'er vele en verscheyde Natien zyn, bestaat ieder van haar in 't byzonder in een klein getal van Dorpen, en vele zelfs in een enkel dorp; zo dat zommige geen dertig Soldaten kunnen uitleveren.

Ten anderen beslaan zy onmeetbare landstreken van dichte bosschen, of schrale weyden en zy zyn zo ver van den ander afgelegen, dat men zomtyds twe of driehondert mylen moet gaan, eer men een levendige ziel ontmoet. Dit maakt dat de weg door deze ruime woestynen, daar een kleine bende lang zonder vrees kan marcheren, voor niets gerekent word, en dat een tocht van zeven of acgthondert mylen daar aangezien word, als men in Vrankryk een speelreysje van Parys na Orleans zou doen. Daarenboven de kleine Natien, die dicht by elkander leggende malkander zouden moeten beschermen, houden geen goed verstand onder een ter oorzaak van de onderlinge jaloersheid, of zyn niet genoeg by de hand, schoon de naaste buren zynde, om elkander in tyd van verrassing hulp te bieden tegen een vreeslyker vyand, die hun op den hals zit als zy 'er 't minst om denken, zo dat om dezen algemenen vyand te weerstaan zy genoodzaakt zyn een verbond met de Natien aan te gaan, die aan den anderen hoek van Noorder Amerika zyn, om een verwydering te maken en hem te verzwakken, met hem te noodzaken om zyn krachten te verdêlen.

Op dezen dubbelen grond van het klein getal personen waar uit ieder Natie in de eerste tyden bestond, en van de wyduitgestrektheid der onbewoonde landen, moeten wy redeneren, om de lan-

ge tochten, de verhuizingen, en de verbintenissen van zekere zeer verafgelegene Natien uit te leggen, die zonder dat zeer onverstaanbaar zouden zyn. Diodorus van Sicilien schildert ons het Zuidelyk Gallien eveneens af, als men hedendaags Kanada zou doen. In der daad Gallien, Spanje, Duitsland, Italien zelfs en de andere delen van Europa waren landschappen opgepropt met bosschen, die de natuur daar geplant had, en met bergen met sneeuw bedekt, daar de kunst noch geen arbeyd aan te kost gelegt had, om 'er wegen en voetpaden te maken. In deze woeste Wildernissen viel het den Galaten en Iberiers gemakkelyk zich uit Azien na Galliën en Spanjen te verplaatzen, even zo gemaklyk was het van daar weer na Azien te keren.

Het zuidelyk Gallien der Ouden met het hedendaags Kanada vergeleken.

De Natien, die hier en daar verspreyd waren, waren niet zeer talryk; hoe zou het anders mooglyk zyn te begrypen dat een zo klein leger als dat der Argonauten een zo grote uitgestrektheid van land had kunnen doortrekken, als de Poëten verhalen, en zo veel Natien te onderbrengen, zonder dat hun iemand den doortocht en hun onderneming betwiste? 't Is een fabelachtig verhaal, zal men zeggen, ik wil 't geloven, schoon het volgens de regels van een gedicht ontrent den grond en den inhoud van het voornaamste voorwerp zodanig niet zyn moest; maar in het vercierde zelfs geven de Dichters acht dat zy de waarschynelykheid in zaken, die natuurlyk zyn, plaats geven, en welke geen wonderwerken of ontknopingen vereisschen, die niet zonder tusschenkomst der Goden kunnen te weeg gebracht worden.

Gen. 14.

't Geen ik daar gezegt heb kan dienen om een plaats in de H. Schrift te verklaren, die de Uitleggers heeft verlegen gemaakt, en die ik hier zal aanroeren om datze tot myn onderwerp dient, ter oorzaak van de gissingen die ik over den oorsprong der Irokoizen en Huronnen heb. Daar word van vier Koningen gehandelt die een verbond hadden aangegaan om vyf andere Koningen van deze zondige Steden, die God door 't vuur des Hemels verteerde, te beoorlogen. Deze vier Koningen waren Chodorlahomor, Koning der Elamiten of Perzen, Amraphel, Koning van Sennaar of Babylon, Arioch, Koning van Pontus, en Thadal, Koning der Natien. De Overzettingen verschillen 't meest ten opzicht van deze twe laatste. De Hebreeuwsche, die Onkelos en de zeventig gevolgt hebben, noemt *Arioch Koning van Hellasar*, de Arabische, *Koning van Sarian*, die van Symmachus, *Koning der Scythien.*

Vide Poliglotta & Biblia Maxima. in cap. 14. *Genes.*

Maar St. Hieronymus, de overzetting van Aquila volgende, noemt hem *Koning van Pontus.* Men is noch onzekerder ontrent dezen Thadal, om de algemene uitdrukking van *Koning der Natien.* De Hebreeuwsche vertaling heeft *Koning van Gom*, en de Syrische zet het over *Koning der Geliten.* Maar deze landen Hellasar, Sarian, en Goim zyn in de oude en hedendaagsche Aartsryksbeschryving te enemaal onbekent. Zommige verstaan, na Symmachus, door het woord *Gentium* Pamphilien, of om beter te zeggen dat gedeelte van klein Azien, dat verscheyde kleine afgezonderde volkeren inhiel, waar van ieder tot zynent de meester was, en die de

H.

H. Schrift *Populus Gentium* noemt, gelyk zy de Eylanden van de Egeesche zee *Insulæ gentium*, de Eylanden der Natien noemt.

'tGeen de uitleggers verlegen maakt is de verafgelegenheid van het eene land tot het ander, en de soort van onmooglykheid die 'er uit deze verheid schynt te spruiten, dat deze Koningen te zamen hebben kunnen verbonden zyn, om vyf Koningen, die redelyk dicht aan elkander lagen, te beoorlogen. Om deze verlegenheid dan te vermyden, trachten zy de staten van deze Vorsten zo veel het moogelyk is tot elkander te doen naderen, en zeggen dat Arioch Koning van een stad van Celesyrien was, die Stefanus *Ellas* noemt, en zy plaatzen het koningryk der Natien in dat gedeelte van Galilea, dat men Galilea der Natien, *Galilæa Gentium*, noemde; maar waar aan men dezen naam in voorbaat gegeven heeft, waar van men meer Voorbeelden in de H. bladeren vind; want deze benoeming is zo oud niet als Mozes, en word in Jozua niet gevonden, schoon zy beyde van Galilea gewag maken. *Wat de Uitleggers daar in verlegen maakt.* *Masius, Jozua H. 12. Vs. 9.*

Neder-Galilea wierd in der daad eerst lang daar na Galilea der Heydenen genoemt, ter oorzaak van de Feniciers en andere afgodische Volkeren van 't geslacht van Kanaan, die het bewoonden.

Maar de grond van deze zwarigheden heeft niets om 't lyf, als men opmerkt dat het deze Koningen niet moeielyker viel zich te zamen te verbinden, als Priamus dat hy met verafgelegene Volkeren in Asien en Afrika had aangespannen, en als het de Franschen in den laatsten Oorlog geweest is, dien zy in Amerika in 't jaar 1716 gevoert hebben, wanneer zy, om de Tionnontaten by te springen zes of zeven hondert mylen weegs moesten afleggen, om by de Outagamis te komen, en die in hun fort te overmeesteren, daar zy zeer weinig in getal waren. Nu veronderstelt zynde dat de Staten van Arioch en van Thadal in klein Azien geweest waren zo waren zy niet meer als ontrent vier of vyf hondert mylen van de staten van Chodorlahomor en van Amraphel afgelegen, en de gene die zy gongen beoorlogen waren volgens deze veronderstelling in 't midden, ten opzicht van die vier Vorsten.

Ik geloof evenwel dat men de staten van deze Vorsten naderby kan brengen, als men zich by de Vulgata en andere overzettingen houd, die Thadal en Arioch in Pontus en na de Kaspische Engtens in het Asiatisch Scythien plaatzen. De naam Arioch, dien Eusebius *Areïos* noemt, komt met den *Ares* der Barbaren, en met deze Provintie, *Areïana* geheten, over een, die aan Perzien grensde, en zich tot de Kaspische engtens uitstrekte. De naam zelfs van Areiana of Ariana zweemt zeer na het koningryk van Sarian in de Arabische Overzetting. Thadal, Koning der Geliten, was een nabuur van Arioch, want 't is waarschynlyk dat de Geliten de zelfde waren als die gene, die in de oude aartryksbeschryving *Gelæ* of *Geli* genoemt worden, die ook na de kant van de Kaspische zee gelegen waren. Plinius vermengt ze met de Kadusiers, Strabo onderscheyd ze, en zegt dat de Kadusiers by na zo veel voetvolk als de Volkeren van Ariana hadden. Voor 't overige waren de staten dezer twee Vorsten, als men dezelve in Pontus plaatst na de kant van klein Azien toe, zo ver niet van die der twee an- *Plin. lib. 6. c. 16.* *Strabo, l. 11. p. 350. & 360.*

Arrian. lib. hist. Indic. andere bontgenoten afgelegen. Want in Arrianus word verhaalt, dat terwyl Alexander Perzien doortrok, hem de Afgezanten der Natien die ontrent Pontus Euxinus wonen, langs een zeer korten weg quamen begroeten, zo dat deze Vorst daar zeer over verwondert stond. Men kan 'er byvoegen, dat de steden en de Natien in die eerste tyden geen vaste plaats houdende, men noch gemaklyker de staten van de twee andere Koningen zou kunnen doen naderen, voor al van die der Elamiten, wiens land toen noch zo ver afgelegen noch zo wyduitgestrekt niet was, als naderhand. Men kan niet loochenen dat de Persianen of Elamiten tot den tyd van Cyrus toe op de wyze der Wilden geleeft hebben, gelyk ik door Herodotus bewezen hebbe.

Deze Oorlog, waar van de Schriftuur spreekt, was in eenen zin zo klein niet als men dien maken wil; want schoon de Koningen van de vyf steden dichte buren waren, liet de Oorlog niet na een groten streek lands te beslaan, 't geen klaar uit de H. Schrift zelfs blykt, nademaal deze vier Koningen, voor dat zy de vyf andere overwonnen, verscheyde Natien te onderbragten, die mooglyk in 't verbond hunner vyanden stonden. Dit waren de Raphaims, de Emims, van 't geslacht der Reuzen, de Zuzims, de Chorréers, de Amalekiten, en de Amorrhéers. Van de andere kant was hy evenwel niet groot, want alle deze Natien, die een zo aanzienlyke uitgestrektheid van land besloegen, waren zeer gering in getal. Niets geeft dit beter te kennen als het geen deze vier Koningen, overwinnaars van zo vele Volkeren, en die noch over die van de vyfsteden quamen te zegepralen, overquam: want deze trotze overwinnaars wierden in hun zege zelfs door Abraham overwonnen, aan het hooft van driehondert achtien van zyn volk, en misschien van eenige hulpbenden van de twee broeders Escol en Aner die zyn bondgenoten waren.

Gen. 14. Vs. 5. 6. 7.

Ibid. Vs. 15.

Ik weet dat men zwarigheden kan maken over het geen ik van het klein getal van ieder Natie zeg, en dat men my kan tegenwerpen dat deze landen zeer bevolkt zyn geweest, 't geen men uit het voorbeeld der Israëliten zelfs bewyzen kan, die zoo zeer in de Woestyne toenamen; maar men moet de tyden onderscheyden: de Volkeren hebben hun wisselvalligheden gehad, in den eenen tyd zyn zy zeer weinig in getal geweest, en op andere tyden zyn zy zo sterk aangegroeit, dat zy al de staten hunner geburen als beken hebben overstroomt.

VIERDE HOOFTSTUK.

Het rysje of krygsteken.

DE Byl is zo dra niet opgestoken of de Legerhoofden bereyden zich om hun volk te werven, en de gene die lust hebben om hen te volgen, steken het Rysje op. Dit is een stuk gewerkt hout, met vermillioen bestreken daar ieder krygsknecht enig teken of kenlyke figuur op zet, en dat hy den Veldheer geeft, als een pant dat hem in persoon verbeelt, en dat als een knoop van zyn verbintenis, zo lang die duurt, kan aangezien worden.

De Wilden kun-

Ik had in 't eerst gemeent dat wat verbintenissen de Wilden in dier-

diergelyke gelegenheden aangingen, zy die konden verbreken en hun woorden na hun believen in den hals halen, in gevolge van deze vryheid, die hun zo aangeboren schynt, dat zy alle onafhankelyk van den ander schynen te zyn, en dat men zou geloven dat hun Hoofden maar een gezag zonder dwang hebben, en dat eniger maten van de dadelyke wil van ieder mensch afhangt.

nen de verbintenissen, die zy zo aangegaan hebben, niet verbreken.

Maar ik ben vervolgens ontrent dit stuk uit den droom geholpen, door het geene 'er in de Zendelingschap van de Huronnen van Loretto gebeurde; want eenige zwarigheid ontstaan zynde over een Wilden, die men weg wilde jagen om dat hy tegen een zaak had aangegaan, waar toe zich het dorp plechtiglyk verbonden had, en waar van het verband in zulke Rysjes bestond, als die men opsteekt om ten oorlog te trekken; vermaande een oud Man den Zendeling dat hy styf by zyn stuk zou blyven staan, zeggende, dat men den schuldigen noch genadiglyk handelde, en dat het van onheuglyke tyden af een Wet by hen was, dat het Dorp recht had om dien genen te doen sterven, die na dat hy het Rysje opgestoken had, de beloften van zyn verbintenis niet na quam.

Schoon deze Wet hedendaags na den letter niet nagekomen word, zyn 'er evenwel noch verscheyde versche Voorbeelden van gestrengheid, en men heeft dikwils genoeg gezien dat Veldoversten met koelen moede en zonder rechtspleging gemene Soldaten den kop insloegen, die tegen hun wil ten Oorlog getrokken waren, of die onderweeg gedeserteert waren, verlatende de party daar zy zich in hadden laten inschryven.

Deze wyze van verbintenissen aan te gaan; met zich onderling eenig teken en pand van het gegeven woord te langen, was by de Barbaren niet alleen bekent, maar van hen tot de Grieken en Romeynen overgegaan, en noch lang genoeg na de bloeiende eeuwen van het gemene best tot de latere keyzers toe in stand gebleven. Deze tekens noemde men *Tesseræ*, en waren kleine stukken hout, van beyde de kanten glad, waarop men cyffers of figuren zette, na het geen men vertonen of betekenen wilde. De keurlykste en die van de eerwaardigste Oudheid waren die gene die men *Hospitales* noemde, om dat zy tot een teken van gastvryheid gegeven waren, wiens rechten onschentbaar en allerheiligst waren, en tot de nakomelingen overgingen. De Gastheer en de gast van elkander afscheyd nemende, deelden het teken, en bewaarden 'er zorgvuldig de stukken van, om ze te kunnen aan elkander voegen, als zy by geval malkander weer ontmoeten, de gene die deze tekens verslingerden of aan stukken braken, wierden geoordeelt de gezwore trouw te verbreken; zy stonden voor eerloos te boek, en al de gramschap der Goden waardig te zyn.

Van de partikulieren gingen deze Zinnebeelden tot de Genootschappen over, en de steden zonden ze aan andere steden hare Bontgenoten, om een zeker pand van haar verbond te zyn.

In de Krygskunst waren 'er van verscheyde soorten, want behalven den Standaart, die men ook *Tessera* noemde, noemde men met den zelfden naam het teken van de inschryving, de order of het woord dat zy in het leger van den Veldoversten gingen halen,

en dat op diergelyke ſtukken houts gegeven wierd; men noemde dus de Verbinteniſſen voor de belening der Troepen, 't zy dat men die in geld of in levensmiddelen moeſt betalen; want als men deze tekens op den gezetten tyd vertoonde, waren de Krygskaſſiers en Kommiſſariſſen van den leeftocht genootzaakt zulke en zo veel zaken te leveren, als zy betekenden. Men had het zelfde gebruik in de uitdelingen die de Keyzers aan het Volk deden, en hier van daan komen de verſchillende betekeniſſen die men in de Schryvers vind, of de bywoorden die by het woord *Teſſera* gevoegt zyn, als *Nummaria*, *Frumentaria* en andere, die haar gebruik en de uitlegging die men 'er van maakt betekenden, dewelke door het bywoord zelfs bepaalt word. Men ziet noch de gedaante van deze Tekens op de Medailjes der Keyzeren en op eenige antiken.

VYFDE HOOFTSTUK.

Manier om den Oorlog te zingen en te verklaren.

DE Oorlog word in een Raads-hut, daar het gantſche dorp vergadert, gelyk ik elders uitgelegt heb, gezongen, en de Veldoverſte recht het gaſtmaal aan. Het zonderlingſte dat 'er in dit ſoort van feeſt is, is dat de honden, die men in den ketel ſteekt, daar het voornaamſte voorwerp van de offerande uitmaken; waar onder zy of aanſpraken doen aan *Areskoui* den Krysgod, aan den groten Geeſt en den Hemel, of aan de Zon, die zy bidden dat hunne paden mag verlichten en hun de zege over hun vyanden doen behalen en hen gezond weer in hun Vaderland leveren.

Pauſan. in Laconic. Plutar. pr. 3 Arnob. Contra Gentes. lib. 4. Clemens Alex. in Protr.

Zonder twyffel is dit een van die Offeranden, die de Lacedemoniers, Kariërs en de Volkeren van Thracien God Mars ter eren pleegden, waar in zy Honden tot een Offer ſlachten Maar ver dat het een Geeſt van Godsvrucht zou zyn, die de ziel van deze Offeranden is, is het eer een Geeſt van razerny en dolheid. Want hun gedachten op het gezicht van dit gerecht verhit wordende, beelden zy zich in dat zy het vleeſch hunner vyanden verſlinden, gelyk zy naderhand in hun liederen zeggen, en zy hebben geen groter vermaak als de verachting die zy 'er van hebben te betuigen, door de gelykenis die zy tuſſchen hen en de honden maken; in der daad zy geven geen anderen naam aan hunne Slaven.

De Krygslieden verſchynen in deze Vergadering op een afgryſſelyke en wonderlyke manier, die bequaam is om ſchrik aan te jagen, beſchildert, en met hun wapenen opgeſchikt. De Veldoverſte, die de Byl opſteekt, heeft de troni, de ſchouders en de borſt met houtskolen zwart gemaakt. Hy is gewapent, zo wel als een of twee Raadslieden die hy nevens hem heeft ſtaan, met zyn vrouw en kinderen, die met hun beſte cieraad opgeſchikt zyn. De Overſte eenigen tyd gezongen hebbende, verheft vervolgens zyn ſtem, en zegt tegen alle de omſtanders dat hy dit feeſt aan den Oorlogs God offert, en zich vervolgens tot hem rechtende. „ Ik

Aanſpraak aan den Oorlogs God.

„ roep u aan, zegt hy, op dat gy my in myn onderneming begunſtigt, dat gy medelyden met my en myn gantſche familie hebt; „ ik roep ook alle goede en quade Geeſten aan, alle die in de lucht, „ op der aarde, en onder de aarde zyn, op dat zy my en die van myn

„ myn aanhang behouden, en dat wy na een gelukkige reyze weer „ in ons land mogen keren. " Al de omstanders antwoorden *ho*! *ho*! en herhalen deze toejuichingen op alle de wensschen en gebeden die hy doet.

Eindelykt *heft* de Overste *den zang aan* en begint den dans *Athonront*, slaande met zyn moker tegen een van de pylaren van de hut aan, en zy antwoorden hem alle door hun *hé*, *hé* terwyl hy danst.

Den zang, en begint den dans Athonront.

Ieder van de gene die het rysje opsteken slaat op zyn beurt ook op den paal, en danst op dezelfde wyze. Dit is een openbare verklaring van de verbintenis die zy voorheen in 't verholen aangegaan hebben. Dan bied men opentlyk de hondekoppen, die men in de ketel gestoken heeft, aan de aanzienlykste helden aan, om door dit teken van achting hun moed op te wekken. Dan dansfen zy ook hun satyrschen dans, en werpen asch op het hooft van die gene, die zy willen aanmoedigen, of ook wel op die, dien zy enig verwyt willen doen dat hy zich niet wel in enige gelegenheden gedragen had, daar hy minder dapperheid had laten blyken, als men zich van hem belooft had. Zommige, met hun wapens schermende, maken ook den schyn van iemand der omstanderen te willen treffen, als of zy door deze gebaren zeggen wilden, dat zy dus verscheyde hunner vyanden om hals gebracht hebben. Maar het is geen anderen geoorlooft, als die zich reeds door enige heerlyke daad hebben beroemt gemaakt, en bewyzen van dapperheid kunnen tonen, dit te doen; noch moeten zy op staande voet een geschenk aan dien genen geven, dien zy deze soort van smaad, met zo veel vryheid te gebruiken, hebben aangedaan, by gebrek van 't welke deze recht zou hebben om hen in 't openbaar te hieten liegen, zeggende dat zy maar bloodaarts zyn, die nooit de kouragie hebben gehad om iemand leed te doen; 't geen hen met schaamte zou bedekken. Daar staat ook aan te merken, dat ieder zyn byzonder lied heeft, 't geen niemand in zyn tegenwoordigheid zou durven zingen, niet alleen in diergelyke plechtigheden, maar zelfs in 't byzonder, zonder zich bloot te stellen om hem een afront aan te doen, en 'er weer een van zyn kant te ontfangen.

Vremde plechtigheden op dit feest.

De Oorlog ontsteekt na mate dat de bestemde tyd om te vertrekken nadert, en word by na alle nachten gezongen. Men word met ernst verbittert, wanneer men de mondprovisie begint op te doen, 't geen zy *Jagotonkariagon*, dat is te zeggen *den hongersnood* noemen, 't zy om dat zy dezen voorraad tegen den honger op doen, waar aan zy in hun lange tochten blootgestelt zyn, 't zy om dat de krygsknechten door lang vasten zich daar toe bereyden, om, zeggen zy, te beter in staat te zyn om door deze toebereyding den honger uit te staan, die hun onvermydelyk voorkomt, en om te beproeven hoe lang zy dien kunnen verduren. Wel is het waar dat zy misschien hedendaags geen andere reden voor dit strenge vasten hebben, maar het blykt klaar dat het by hun oudstyds een godvruchtige plechtigheid was, met het zelfde inzicht als de offeranden ingestelt.

Eindelyk, wanneer de tyd verlopen is, nemen die gene, die in het

het dorp blyven, van hun vrienden, die vertrekken moeten, afscheyd.

Ieder wil een pant van hun onderlinge vrindschap hebben. Zy verwisselen van rok, van deken, of enig ander huisraad. Een krygsknecht eer hy uit het dorp trekt word dikwils meer als twintig of dertig maal geplundert, na mate van de achting waar in hy by de zynen is, of na het getal van vrinden dat hy heeft, zynde 'er niemant die niet yvert om hem tekens van zyn achting te geven, en die het zich niet tot eer rekent iets te bezitten dat hem toegekomen heeft.

P. le Comte, N. M. de la Chine, tom. 2. p. 53, 54.

De Schryver van de nieuwe gedenkschriften van China, die met zo veel aartigheid en bevalligheid geschreven zyn, geeft ons een heerlyk voorbeelt van een diergelyke beleefcheid in de Chinezen jegens de Overheden, die in een stad of Provintie hun tyd met lof uitgedient hebbende genoodzaakt zyn na een ander over te gaan. „ Want zo dra de Mandaryn op het punt van zyn vertrek staat, „ gaan al de inwoonders op de herewegen staan, en rangeren zich „ hier en daar van de poort van de stad af, waar door hy komen „ moet, tot twe of drie mylen ver: men ziet over al schoon ver„ lakte tafels, met satyn overtrokken, en met konfituren, likeurs „ en Thé beladen. Ieder houd men tegen zyn dank op den weg „ staande, men dwingt hem te gaan zitten, te eten en te drinken, „ wat het aardigste is, is dat ieder een iets wil hebben dat hem „ toebehoort. De een trekt hem de laarzen uit, de andere neemt „ hem zyn muts, de derde zyn rok af, maar men geeft hem ter„ zelfder tyd een anderen in de plaats, en eer hy van dezen troep „ verlost is, heeft hy dikwils al dertigderly verscheyde paren laar„ sen aan gehad.

Vergelyking hier van met de Oudheid.

Homer. Iliad. 6. vs. 236.

Deze voorbeelden van wederzydsche beleeftheid vond men in de Oudheid niet alleen onder medeburgers, maar zelfs onder vyanden. Glaukus en Diomedes, staande op het punt om elkander aan te vallen, en de verbintenissen kenbaar wordende die hun Vaders door de rechten van gastvryheid hadden gemaakt, hernieuwen het oud verbond, en willende elkander tekens van hun achtig geven, verwisselen zy op het slagveld onderling van wapenen, voor dat zy elders tekens van hun dapperheid tegen Vyanden gingen geven, die hun niet zo na bestonden.

ZESDE HOOFTSTUK.

Vertrek der Krygslieden.

OP den dag van hun vertrek vergaderen alle de Krygslieden, op hun best uitgedost en met alle stukken gewapent, in de Hut van den Oversten van de Party, die altyd volgens gewoonte zwart gemaakt en gewapent is. Onderwylen trekken de Vrouwen, met hun bagagie beladen, voor uit, en wachten hen op een zekere distantie van het dorp in. Wanneer zy alle by een zyn, doet de Overste een korte aanspraak en gaat voor aan, zingende alleen het doods-lied in name van alle de anderen, die hem op een rey een aan een volgen, zonder een woord te spreken. Buiten de palissade gekomen zynde, schieten zy hun vuur-roers af, zo zy 'er

b-

hebben, of schieten een pyl in de lucht, en de Overste gaat onder 't marcheren al voort met zingen, tot dat hy uit het gezicht van het dorp is. Alle dagen doet hy het zelfde, en mist nooit alle morgen als hy van legerplaats verandert zyn dood-lied te zingen, tot dat hy ten enemaal buiten gevaar en zelfs weerom in zyn dorp gekeert is, daar hy verplicht is een nieuw feest aan te rechten, om den Geest te bedanken, die hem in zyn onderneming begunstigt, en weer te huis gebracht heeft, verlossende hem van alle gevaren.

De Krygslieden gekomen zynde daar de Vrouwen hen inwachten, leggen alle cieraad af, en rusten zich toe als reizigers, stellende hun Vrouwen of Bloedvrindinnen alles ter hand wat zy niet nodig hebben, en beladende zich zo weinig als 't mooglyk is.

De Irokoizen en de Huronnen noemen den Oorlog *Ondoutagette* en *Gaskenrhagette*. Het slot woord *Gagetton* dat in de zamenstelling dezer beyde woorden gevonden word, en dat dragen betekent, geeft te kennen dat men daar in eertyds iets droeg, dat 'er zodanig een zinnebeelt van was, daar de gantsche Oorlog zyn benoeming van had gekregen. Het woord *Ondouta* betekent de zachte dons die men uit de airen van het moerasried haalt, en betekent ook de plant in 't geheel, waar van zy zich bedienen om de matten, waarop zy slapen, van te maken, zo dat het schynt dat zy dit woord voor den Oorlog eigentlyk bewaart hadden, om dat ieder oorlogsman in deze soort van tochten zyn bed of mat met zich droeg.

Betekenis van het woord *Ondouta* daar zy den oorlog mee uitdrukken.

In der daad de mat is noch hedendaags het zinnebeeld dat zy in hun beeldsprakige schilderyen vertonen, om het getal hunner veldtochten uit te drukken. Wat het woord *Gaskenrha* aangaat, dat is zo oud, dat 'er de Wilden zelfs de betekenis niet meer van weten. Maar nademaal het dwaas zou zyn te zoeken waar een woord van afgeleyd word, daar de inboorlingen zelfs verlegen in staan, is het my genoeg te zeggen, dat al wat de Wilden op hun krygstochten mee dragen in hun wapens bestaat, in enig huisraad dat zy in 't veld nodig hebben, en in enig voorraad van meel, zodanig, als ik 't uitgelegt heb, toebereid.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

HUn aanvallende en verwerende wapens waren en zyn noch ten delen dezelfde, waar van men zich by na overal in de eerste tyden bedient heeft, tot dat men het schietgeweer uitgevonden heeft, dat men hun door een slecht overleg medegedeelt heeft; te weten de boog en pyl, waar van men de eerste vinding aan de Cretenzers toeschryft; de werp-spies, de moker of knods, het schilt, het harnas, en de helmet.

Wapens der Wilden.

Hun bogen zyn van rood cedren-hout gemaakt, of van een ander zeer hart hout dat in het vuur noch meer verhart is. Zy zyn recht, en by na zo lang als zy zelfs; hun pylen zyn van riet gemaakt, en met veren van enigen groten vogel verzien, en in plaats van een yzeren punt plakken zy daar met een zeer sterke vislym

scherpe beenderen of stenen aan, die met verscheide hoeken uitgehakt zyn, om de wonde noch gevaarlyker te maken. De meeste Caraïbische Natien vergiftigen die, zo dat de minste quetzuur daar van doodlyk is. Ik heb niet gehoort dat enige Natie van het Noordelyk Amerika het geheim geweten of het gebruik gehad heeft om ze te vergiftigen. Met deze pylen vullen zy hun pylkoker, die van een boomschors gemaakt en met een toebereyd leer overtrokken en verciert is. Zommige Volkeren in plaats van pylkokers steken hun pylen in het hair, gelyk eertyds de Ethiopiers deden.

Demeeste Karaibische Natien vergiftigen haar pylen.

De moker of wapenknods.

De moker of wapenknods dient hun te gelyk voor degen en knods. *Zy* is van een wortel van een boom of van een ander zeer hart hout gemaakt, twe of derdehalf voet lang, aan de kanten gelyk geschaaft, en loopt aan het ent breed of rond toe ter dikte van een vuist. Men ziet 'er van verscheyde soorten.

Hun schilden.

Hun schilden waren van biezen of schorssen, met een of meer toebereide vellen bekleed, daar zyn 'er die maar van zeer dik leer zyn. Zy hadden 'er van allerly grootte en van allerly gedaantens.

Harnassen.

Hun harnassen waren ook een zamenweefzel van hout of kleine ried-stokjes; op een zekere lengte gesneden, vast tegen elkander sluitende, heel netjes met kleine koortjes van harte of geytevel gemaakt, doorweven en doorregen. Zy hadden dy-en arm-platen van dezelfde stof. Deze harnassen konden de proef van pylen, die met been of steen gewapent waren, uitstaan, maar zy zouden de yzere punten niet hebben kunnen weerstaan.

Ik weet niet datze in Amerika elders als in het Noordelyke deel in gebruik zyn.

Zedert dat de Wilden met de Europeanen handel gedreven hebben, gebruiken ze vuurroers.

Zedert dat de Europeanen met de Wilden handel gedreven hebben in vuur-roers, kruid en loot, hebben de gene, die dit krygen kunnen, byna hun andere wapens laten varen, voor al die tot verwering des ligchaams dienden, nademaal deze hen niet tegen een musquet kogel kunnende beschutten, nergens toe dienen als tot ballast. De verafgelegenste Volkeren, en die zo gelukkig zyn dat zy ons niet kennen, gebruikenze misschien noch.

Zy bedienen zich niet graag van onze degens op de manier als wy doen, maar zy stekenze aan 't end van de stokken, die zy met kracht gelyk de spiessen werpen, of die zy als lanssen of espontons handelen.

Frezier, Relation du Voyage à la Mer au Sud. p. 58.

De Volkeren van Chili hebben slingers, en zyn op de jacht zeer behendig in het werpen van koorden, waar meê zy de dieren verstrikken, ik weet niet of zy 'er zich in den stryd van bedienden, gelyk eertyds de kampvechters, die *Restiarii* genoemt wierden die ze in de gevechten van de renbaan gebruikten.

Thevet, Cosmog. Univ. l. 21. ch. 1. f. 905. c. 2.

Thevet spreekt ook van een ander soort van wapens, die de Patagons of Reuzen, die dicht by de Zuidlanden wonen op een Eyland aan een hoek van Amerika, gebruiken.

„ Het zyn, zegt hy, zekere grote en zware kogels, die uit een „ zeer klare myn gehaalt zyn: deze kogels zyn gants rond, deze „ maken zy aan een touw dat van pezen der dieren gemaakt is, vast.

„ Dit

„ Dit slag van wapens laten zy nooit te huis, 't zy dat zy ter
„ jacht of ten stryde trekken, te meer om dat zy in dit kunstje zo
„ ervaren zyn, datze op de lengte van hun touw niets zullen mis-
„ sen te raken. Ook werpen zy ze wel uit de hand zonder die
„ vast te houden, en dan zynze niet eens bekommert op vyfender-
„ tig of veertig schreden daar zy opgemikt hebben te treffen, en
„ een beest moet wel moeielyk zyn om 't leven te brengen, en wel
„ harde beenderen hebben, zo deze kogel hem die niet kneust en
„ aan stukken slaat: wanneer zy het gedood hebben, dragen zy
„ het op hun schouders na hun Hutten: 't waar al zo goed met een
„ loode kogel uit een vuur-roer getroffen te zyn.

Onder 't getal van de wapens moet men den standaart stellen, dien de krygslieden dragen om zich te onderscheyden. 't Is een ronde schors, waarop de wapens van de Natie of enig ander kenlyk teken geschildert is, en die aan een langen staak gelyk de andere standaarden, die men in onze legers gebruikt, vast gemaakt is.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

MEt een zonderling vermaak heb ik het gedicht van Apollonius van Rhodus over den tocht der Argonauten gelezen, om de volmaakte overeenkomst die ik door het gantsche werk tusschen deze beroemde Helden der Oudheid en de Barbaren van den tegenwoordigen tyd in hun reizen en krygstochten vind. Herkules en Jazon, Kastor en Pollux, Zethes en Kalaïs, Orfeus en Mopsus, en alle deze andere halve Goden die zich onsterffelyk hebben gemaakt, en die men al te licht wierook heeft toegezwaait, worden zo wel door een troep arme en elendige Wilden vertoont, dat ik my verbeelde met eige ogen deze beroemde winnaars van het gulde Vlies te zien, maar deze gelykenis brengt een groten afslag in het denkbeelt dat ik my van hun roem gemaakt had, en ik schaam my voor de grootste Koningen en Vorsten van de Wereld dat zy zich tot eer gerekent hebben, wanneer zy daar by vergeleken wierden.

Het beroemde Schip Argo, dat een steen die aan een koorde van wortels van Laurier gemaakt, vast is, tot anker heeft, waar aan het gewicht van Herkules alleen tot ballast dient, dat de Argonauten door de Lybische zanden twaalf dagen en twaalf nachten lang op hun schouders dragen, heeft niets dat het van een praauw of ten hoogsten van een sloep onderscheyd. *Apoll. Rhod. l. 1. V. 955 & 2. V. 166. Idem lib. 1. Vs. 533. Id. l. 4. Vs. 1385.*

Deze Herkules zelfs, die by de anderen op de roeibanken gaat zitten en een riem in de hand neemt, die diep in het bosch loopt om een riem van een kleinen dennenboom, na dat de zyne gebroken was, te maken, die t'elkens als men aan land treed om in hutten te slapen, op strand onder den bloten hemel op een bed van blaren of takken gaat leggen, is in alle delen een Wildeman en niets meer.

Ik zou de gelykenis verder kunnen voortzetten, maar zy zal van zelfs tastelyk genoeg worden door de toepassing van de omstandigheden die ik zal gaan verhalen, zo iemand de moeite wil nemen om die met het dicht te vergelyken.

Hun tochten. De meeste tochten der Wilden geschieden te water.

De meeste reyzen der Wilden geschieden te water, om het gemak van de Meiren en de Rivieren, die Amerika zodanig doorsnyden, dat 'er byna geen plaats is, daar het water niet door loopt. De Rivieren van Europa zyn beken in vergelyking van die van de nieuwe Wereld. In Zuid-Amerika zyn de Rivier der Amazonen, de Orenoko, de Rivier de la Plata hele zeën, om hun gruwelyke breette en lengte. In Noorder-Amerika heeft men Meiren van zoet water, die Eb en Vloed hebben, en waar van 'er zommige vyfhondert mylen in den omtrek beslaan. Byna alle deze Meiren hebben gemeenschap met elkander, en wanneer men op de hoogte van het land is gekomen, tegen den groten vloed St. Laurens opvarende, vind men schone Rivieren die in de Missisippy lopen, dewelke byna altyd Noord en Zuid lopende, Noorder-Amerika in twee gelyke delen schynt te snyden, om in haar schoot een menigte van schone Rivieren te ontfangen, die van beyde oevers zich daar na toe begeven, en waar van hy de schatting aan de zee gaat overbrengen, zich in de golf van Mexiko uitstortende.

Voordelige legging der Irokoizen.

De legging der Irokoizen is noch voordeliger als die van de andere Volkeren van het Oostelyke deel; want van de eene kant den vloed St. Laurens in hun buurt hebbende, by den beroemden waterval van Niagara, en van de andere kant de Ohïo, of de schone Rivier die in de Missisippy valt, zyn zy wel gelegen om overal na 't Oosten en 't Westen te varen, den loop van deze twee rivieren volgende.

De wyze waar op het land doorsneden is tot verdeling der wateren die het vruchtbaar maken moeten, heeft de scheepsvaart, byna zo dra als 'er menschen waren, noodzakelyk gemaakt. Maar deze kunst die in de laatste tyden tot zo hoge volmaaktheid gebracht is, was eenige eeuwen lang in zeer enge palen besloten; en schoon de Ark, waar van God zelfs de maat en proportien gegeven had, en die zeer groot moet geweest zyn, als men acht geeft wat 'er al in moest, reeds in de tyden van den Zondvloed denkbeelden tot het bouwen van schepen had kunnen geven, in der daad van een gants andere gedaante, maar die veel hadden kunnen houden, moet men evenwel bekennen, dat zelfs langen tyd na den Zondvloed niet alleen niets by de Ark quam, maar dat het zelfs scheen dat men alle kennis daar van verloren had. 't Is waar dat de wereld niet meer met een zo groot ongeluk gedreigt zynde als dat waar door zy byna gants had omgekomen, en dat de heerschzucht de gretigheid niet opwekkende, gelyk zy naderhand gedaan heeft, de menschen afgeschrikt waren van diergelyke werken te ondernemen, als de Ark, die een vrucht van een veeljarigen arbeyd geweest was; 't zy dat zy die niet nodig oordeelden voor hun tegenwoordigen nooddruft, 't zy dat ze noch geen naauwkeurige kennis van de wyduitgestrekheid der Zeen hadden, noch lust om zich daar op te wagen, of wel dat zy zich liever daar reukeloos op wilden vertrouwen, als te veel moeite en arbeyd aanwenden, om met meer veiligheid te varen.

De Feniciers staan voor de

Schoon men de Feniciers of de Egyptenaren de eer geeft van de eerste uitvinders van de scheepsvaart geweest te zyn, geloof ik dat men

men zeggen kan dat de beginsselen over al daar 'er menschen zyn byna de zelfde geweest zyn, en dat deze beginselen niet zeer aanmerkelyk waren. 't Is zelfs zeer waarschynlyk dat voor dat de Feniciers de anderen hier ontrent overtroffen hebben, de inwoonders van de Eylanden van de Egeesche zee, en de zee-kusten van Peloponnesus begonnen hadden daar vele zaken in te verbeteren. uitvinders der Scheepsvaart bekent

Het Eyland Kreta was beroemt voor den groten koophandel van Tyrus en Sydon. Jupiter had Europa, dochter van Agenor geschaakt, en zyne kinderen hadden lang de Middelandsche zee beheerscht. * Minos had zelfs eenige plaatzen in Fenicien verovert, en zich daar ter neer gestagen. Dedalus en Ikarus hadden ten tyde van Minos de zeylen en masten uitgevonden. *Vid. Lil. Greg. Gyrald. de Navigiis &c.*

Jazon, zo als zommige zeggen, was de eerste die de lange vaartuigen uitvond, in plaats dat zy voorheen een ronde figuur hadden, gelyke zekere kleine schuiten, waar van men zich noch op den Eufraat en den Tyger bedient. Herodotus beschryft deze ronde schuiten, waar mee men den Eufraat afzakte. *Herodot. lib.* 1. *n.* 194.

Maar zonder tot zulke duistere tyden op te klimmen, het is zeker dat men zich langen tyd in de drie delen van de bekende wereld van geen andere bedient heeft, als die gene die noch hedendaags in Amerika in gebruik zyn, dat is te zeggen de Praauwen en Canoos.

NEGENDE HOOFTSTUK.

DE Pyrogen waren en zyn noch hedendaags uitgeholde bomen, waar meê Virgilius meende dat de Scheepsvaart begonnen had, gelyk hy het door dit Vers uitdrukt. De Pyrogen of Praauwen.

Tunc Alnos primum fluvii sensere cavatas. *Virg. Georg.* 1. *vs.* 136.

Men gebruikte daar alle soorten van licht hout toe. De Egyptenaren, de Arabieren en de Indianen, maakten 'er van biezen, dat is te zeggen van dat riet, waar van Diodorus uit Sicilien, Solinus en Plinius spreken, dat zo vervaarlyk hoog en dik word. *Diodor. Sic. lib* 2. *p.* 74. *Solin. Cap.* 65. *Plin. lib.* 7 *cap.* 2.

De Kanoos waren van twee soorten, sommige waren van tienen gemaakt, en met vellen overtrokken; zodanig waren die der Lusitaniers, en van de Volkeren van Groot-Brittanje op den Oceaan, van de Veneten of Venetianen op 't Adriatisch meer, der Assyriers op den Tiger en den Eufraat; der Ethiopiers op den Nyl, enz. Andere waren van de papier plant of schorssen gemaakt, gelyk die der Egyptenaren en verscheyde Volkeren daar ontrent. Lukanus heeft heerlyk deze kleine schuitjes in de volgende Verzen beschreven, De Kanoos. *Strabo, lib.* 3. *p.* 107.

* Volgens Thucydides 1. Boek, is Menos de oudste voor zo veel men weet die een vloot in zee gebracht heeft. Eusebius noemt in zyn Kronyk op het gezag van Kastor van Rhodes, de Volkeren, die na elkander 't gezag over de zee gehad hebben. De Lydiers, de Pelasgiers, de Thraciers, de Rhodiers, de Cypriotten, de Feniciers, de Egyptenaren, de Milesiers, de Kariers, de Lesbiers en de Focéers. Hy kon wel van de Kretenzers begonnen hebben.

Lucan. lib. 4.

Primum canæ ſalix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim, cæſoque induta juvenco
Victoris patiens tumidum ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante pado, fuſoque Britannus
Navigat Oceano. Sic tum tenet omnia Nilus
Conſeritur Bibula Memphitis Cymba Papyro.

De Schryvers geven aan deze ſchuitjes de bynamen van *Sutiles* en *Plicatiles*, om dat zy aan malkander moeſten genaait worden, ter oorzaak van de ſtof daar zy van gemaakt wierden, en dat 'er waren die tot een konnen gevouwen worden, zo dat men ze gemaklyk dragen kon.

Plin. lib. 5. Cap 9.

De Ethiopers, op het getuigenis van * Plinius, hadden 'er van dit ſlag, die zy met hun overige bagagie inpakten, en droegen, wanneer zy aan de Katarakten van den Nyl gekomen waren.

Kanoos van Huiden.

De Eskimenzers, en enige andere Volkeren van 't Noorden hebben ons het maakzel en de gedaante van die bewaart, die zy gebruiken, dewelke ook van de twee ſoorten zyn. De eerſte zyn maar voor een perſoon, zy zyn van twaalf tot vyftien of zeſtien voeten lang, gants plat, en van gedaante als een wevers ſchietſpoel. Zy zyn zo wel van boven als van onderen gants met vellen bedekt, en hebben maar een gat in 't midden, daar de Wildeman halver lyf in gaat zitten. Hy ſluit deze opening als een zak dicht om zyn middel toe, als met een gordel, en wanneer hy rontom zyn lyf een kaſak heeft geſlagen, en die zo geſchikt dat 'er niets als het aanzicht bloot blyft, lykenen de kano en de roejer maar uit een ſtuk te zyn, en daar zou geen druppel water in konnen komen. Zy beſtieren de kano met een dubbelen riem, die aan weerskanten als een palet gemaakt is. Zy regeren die van beyde de zyden met zo veel behendigheid en vaardigheid, dat de kano langs het water ſchynt te glyden, en den wind te willen voorby rennen. Een werpſpies die zy aan de kanten van de kano met een lange koort vaſt maken, dient hun om de viſſchen te treffen, die zy raauw eten, en nademaal zy niet voor 't water vrezen, en zelfs pleiſir ſcheppen om hun kano 't onderſte boven te keren, en twee of driemaal achter malkander om te buitelen, ſchynt het dat zy zonder vrees lange tochten kunnen ondernemen, als zy maar verzekert kunnen zyn dat de viſch hun niet ontbreken zal.

De Wilden buitelen zich met hun Kanoos 't onderſte boven

Hun andere kanoos zyn van het ordinare maakzel. De kiel is van hout en van wel in elkander gedrevene ſtukken, die men vervolgens van 't eene end tot 't ander met vellen van zeehonden, die wel genaait zyn gelyk de eerſt genoemde, bedekt. Zy zyn zoo lang als grote Praauwen, én kunnen vyftig of zeſtig perſonen bergen. Als het ſtil is beſtiert men ze met riemen, maar als de wind goed is zetten zy 'er een maſt met lere zeylen op.

De

* *Plinius lib. 5. cap. 9.* Navis Plicatilis, quæ facta ex corio complicata circumfertur ad trajiciendos amnes.

Idem, libr. 10. cap. 29. Ibi Æthiopicæ conveniunt naves: namque eas plicatiles humeris transferunt, quoties ad cataractas ventum eſt.

28.

De Indianen van Peru hebben een andere zeer zonderlinge ſoort van lere ſchuitjes, die zy *Balzen* noemen, waar van Vader Feuillée en de Heer Frezier ons de afbeelding in hunne reyzen na de Zuid-zee gegeven hebben.

Balzen.

Frezier, Voyage de la mer du Sud. p. 109. Feuillee, Journal des Obſervations &c. tom 2. p. 590.

Het beſtaat in twee ſoorten van ſchuiten, als de kanoos gemaakt, en uit vellen van Zeewolven die welgenaait zyn en vaſt ſluiten, zo dat zy water-dicht zyn. Men vult deze ſchuitjes met wind, door 't middel van een pyp die ieder heeft, waar van men de opening zorgvuldig toeſtopt, na ze als een bal opgeblazen te hebben. Vervolgens maakt men ze aan malkander vaſt, zodanig evenwel dat het voorſte nader aan malkander is als het achterſte, door 't middel van een houten raam, uit ſtaken die twee duimen breed zyn beſtaande, daar zy met kabels van darmen vaſt aan gemaakt zyn. De ſtaken van den raam zyn zo geſchikt, dat de langſte van de voor tot de achterſteven loopt, en voor kiel dient; de andere lopen van bakboort tot ſtuurboort, dat is te zeggen van de eene zyde tot de andere. Op dezen raam ſpannen zy een groot vel, uit verſcheyde andere aan malkander genaaide beſtaande, waar van men de enden aan de vier hoeken van den raam vaſt maakt. De gene die op dit ſoort van vaartuigen varen, gaan op dit vel zitten, en roeien met een pagaai of dubbelen riem, gelyk die van de kleine Eskimenzer kanoos, waar van wy zo even geſproken hebben. Zo de wind goed is zetten zy 'er een klein zeyl op, en om de lucht die verdwynen zou kunnen, te vervullen, zyn 'er altyd voor op twee darmen, die aan de openingen der blaasbalken vaſt zyn, waar meê men ze in tyd van nood kan opblazen. Zy hebben een byzondere manier om de blaaden te naajen, men ſteekt de beyde vellen met een els of een graat door, en door de gaten trekt men of graten of ſtukjes hout, over de welke men van de een tot de ander kruislings van onder en van boven natte darmen legt, om ter deeg de gaten, waar door de lucht zou kunnen komen, toe te ſluiten. Daar worden Balzen gemaakt, na dat de Heer Frezier getuigt, waar op men tot twaalf en een half * quintalen laaden kan.

Thomas Candish heeft van de Balzen willen ſpreken, wanneer hy van een Natie in de Zuiderzee gelegen, ontrent op 23 graden Zuiderbreette, verhaalt, dat zy een ſoort van lere kanoos hebben, die zich door 't middel van twee opgeſpanne blazen boven water houd. Maar de figuur die men 'er van gegeven heeft in de verzameling der Reyzen na de Weſt-Indien van Theodorus de Bry en zyne erven, verſchilt veel van die gene, die anderen, welke 'er van geſproken hebben, ons geven, en is heel anders als zy behoort te zyn, men hoeft 'er maar een oog op te ſlaan om te zien dat zy gants uit 't hooft gemaakt is.

Indiæ Occid. part. 8.

De Spaanſche Celtiberiers gebruikten ten tyden van Julius Ceſar diergelyke ſchuitjes, gelyk hy zelfs in zyn Gedenkſchriften verhaalt. Zyn zaken hem genoodzaakt hebbende om uit Italien na Spanje te trekken, daar zich alles voor Pompejus verklaarde, ſcheelde het weinig of zyn gantſche leger was tuſſchen de Segra en de Cin-

De Spaanſche Celtiberiers gebruikten die al ten tyden

* Quintaal is een gewicht van hondert pondt.

van Cezar. Cinca omgekomen, die door het smelten der sneeuw overgelopen zynde, de bruggen, die hy over deze rivieren geslagen had, weg sleepten, en hem hier door alle middelen om het te doen bestaan benamen. Het lichte voetvolk der Lusitaniers en der Celtiberiers, dat het land in den grond kende, en gewoon was de rivieren over te trekken *op opgeblaze bokke-huiden*, die zy altyd in den oorlog met zich heromvoerden, matteden zyne troepen af, en lieten niemand van zyn Soldaten ongestraft van de anderen afwyken. In deze verlegenheid bedacht hy een list, waar door hy de verwachting zyner vyanden bedroog, die zich reeds een volkome zege beloofden. Hy liet door zyne Soldaten Kanoos maken, waar van hy de gedaante en het gebruik in zyn tocht op de Britannische Eylanden geleert had. De kiel en de bodem van deze kleine schuitjes waren van een zeer luchtig houdt, en de rest van reisjes met leer overtrokken. Zyn aanslag gelukte, gelyk hy gedacht had, en hier door redde hy zich uit een van de grootste gevaren, waar in hy zich misschien ooit bevonden heeft.

Cesar de Bello Civ. lib. I.

Men trekt, volgens het getuigenis van Vader Avril, noch hedendaags den Tiger en den Eufraat over op een machine uit verscheyde opgeblaze bokke-huiden bestaande, die men van de vier zyden door zo veel staken aan malkander voegt, die men dicht te zamen bind, en vervolgens met verscheyde takken van bomen bedekt, welke men 'er dwars over heen legt. Vader Acosta zegt, dat men in Amerika diergelyke vlotten maakt om de rivieren over te varen; maar, in plaats van bokke-huiden, bedient men zich van droge, leeg gemaakte en wel toegestopte kaauwoerden, daar geen water in kan komen.

P. Avril Voyage d'Orient, liv. I. *p.* 36.

Acosta, Hist. nat. de Ind. lib. 318.

TIENDE HOOFTSTUK.

De Kanoos van schorssen, welke de Wilden die zo ver niet na 't Noorden leggen, maken, komen met die gene overeen, die de Egyptenaren van papier maakten.

Het papier is een plant die aan den oever van den Nyl wast, en die een menigte van driehoekige spruiten uitschiet, op zyn best zes of zeven ellen hoog, schoon Theofrastus en Plinius (*a*) daar tien en zelfs meer als tien aan toeschryven: het was byna een algemene plant voor het gebruik dat men 'er in oude tyden van maakte; zy ver-

(*a*) *Plinius, lib.* 13. *cap.* 21 Papyrum ergo nascitur in Palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatæ stagnant, duo cubita non excedente alitudine gurgitum, brachiali radicis obliquæ crassitudine, triangulis lateribus, decem non amplius cubituum longitudine in gracilitatem fastigatum, Thyrsi modo cacumen includens semine nullo aut usu ejus alio, quam floris ad Deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur, nec ignis tantum gratiâ, sed ad alia quoque utensilia vasorum. Ex ipso quidem papyro navigia texunt, & è libro vela, tegetesque, nec non & vestem, etiam stragulam ac funes. Mandunt quoque crudum, decoctumque, suocum tantum devorantes. Nascitur & in Syriâ circa quem odoratus ille calamus lacum. Neque aliis usus est, quam inde, funibus Rex Antigonius in navalibus rebus, nundum Sparto communicato. Nuper & in Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est eundem usum habere chartæ. Similia his Theophrastes, loc. cit.

verstrekte tot voedzel, men maakte 'er medecynen van, en bladen om op te schryven: zy verschafte hout om zich te warmen, kaarssen, linnen om zich te kleden; men maakte 'er schuiten, masten, koorden, zeylen en huisraad van; kranssen voor de Goden *; en schoenen voor de Priesters. Deze plant was niet alleen aan Egypte eigen, zy groeide ook in Syrien, aan de oevers van den Eufraat, op het Eyland Kreten, en zelfs in Italien. Maar na allen schyn was deze laatste van een andere soort.

De Italicâ Papyro. Strabo lib. 5. et Martialis lib. 8.

Ik heb moeite genoeg om te begrypen hoe een Plant, die geen vrucht voortbrengt, die een halm heeft die niet al te dik is, geen bladeren, ten zy een bosje dat aan den top van den halm groeit, zo veel verscheyde gebruiken kon hebben. Vooral kan ik in myn hoofd niet krygen, hoe men 'er schuiten en zeylen van kon maken. Herodotus schynt te zeggen, dat men hier niet als den top van het riet toe gebruikte, en Theofrastes verzekert, dat men ze van het riet zelfs maakte. Men kon van den halm geen schorssen maken, die dik genoeg waren, om 'er het lichaam van het gebouw van te timmeren; noch minder, zo het schynt, van den top, die zich in bladeren of dunne vliezen scheyd, als het papier van China, en die by gevolg geen lichaam genoeg hebben om zeylen of de omtrek van een schuit te maken, die sterk genoeg moest zyn om menschen en redelyk zware pakken te voeren. Na myn verbeelding moet men 'er dan zeer dichte matten van geweven hebben, gelyk men noch zekere kleine vaartuigen heeft, waar van de Abissynen zich hedendaags bedienen om op den Nyl te varen.

Herod. lib. 21. 98.
Theoph. loc. cit.

Ik geloof ook dat de woorden, *Papyros*, *Biblos*, *Charta*, *Liber*, die een en dezelfde betekenis hebben, geslacht-namen waren, die in 't algemeen aan alle bomen gegeven wierden, van wier schors men zich om te schryven bediende. Plinius leert ons, dat men in 't eerst op de bladeren van Palmbomen schreef, en hier zinspeelt Virgilius misschien op, van de Sibylle sprekende, die haar Godspraken op bladeren van bomen schreef. Plinius voegt 'er by, dat men zich naderhand van de schors van enige bomen bediende. St. Isidorus van Sevilje, volgens het gevoelen van de schranderste oordeelkundigen, geeft deze Beschryving van het Papier, of van het Boek, (want dat is het zelfde) „ het boek is het binnenste „ vlies van de schors, dat het naast aan het hout komt, waar op „ de ouden schreven. *Liber est interior Tunica corticis, quæ ligno* „ *cohæret, in quâ antiqui scribebant.*

Plinius, lib. 13. Cap. 11.
Virg. æneid. 3. & 6.
Isidor. lib 6. Cap. 12.

Deze geslacht-namen, waar van ik zo even gesproken heb, kunnen volmaakt wel op de berkebomen toegepast worden; van hun dunste vlies kan men bladeren om te schryven maken, en ik heb 'er my zelfs zomtyds van bedient. Van de dikste bedient men zich om kanoos, zeylen en tenten te maken; en nademaal zy zeer vettig is, maakt men 'er ook toortzen van, om by 't licht te visschen, of in donkere nachten na huis geleyd te worden. Indien het woord *Papyros* van het Griekсche woord πῦρ, vuur, afgeleyd word, zou deze naam daar noch beter aan passen.

* Atheneus in het 15. Boek scheert de gek met deze kranssen van papier, die Plinius zegt dat men voor de Goden maakte.

Praauwen der Karaïben

De Karaïben en de andere Zuidelyke Wilden, die aan den oever van de zee wonen, bedienen zich van lange Praauwen, die tot zestig personen toe kunnen voeren, en zy hogenze met planken op, die zy aan de kanten aan den stam van den boom, die den bodem van de Praauw uitmaakt, vastmaken. Zy zyn redelyk goed om langs de kusten van den Oceaan te varen, en staan de baren beter tegen als simpele schorssen; maar op de rivieren van Kanada of van het Zuidelyk Amerika deugen zy niets voor lange tochten, om de menigte water-vallen, alwaar haar zwaarte en de moeielykheid om ze te regeren dezelve van geen gebruik zouden maken. Men vind 'er evenwel altyd een menigte ontrent de dorpen, daar zy van groot nut zyn, om van de eene kant van de rivier na de ander te varen, of om het brandhout en de andere voorraad over te brengen, wanneer men die te water kan varen.

In tegendeel zyn de schuitjes van schorssen zeer gemaklyk voor de grote tochten, en de enige waar van men zich bedienen kan, om dat haar lichtheid maakt dat menze met meer gemak op de snelle vloeden kan regeren, en datze beter kunnen gedragen worden.

ELFDE HOOFTSTUK.

Kanoos van beukeschorssen.

DE Kanoos van beukeschorssen zyn een meesterstuk van de kunst der Wilden Niets kan 'er aartiger en verwonderlyker bedacht worden, als deze brosse vaartuigen, waar mee men evenwel ongelooflyke zwaartens voert, en men gaat 'er overal zeer snel mêe voort. Daar zyn 'er evenwel van verscheyde grootte, van twee, vier tot tien plaatzen toe, die door dwarsbalken onderscheyden zyn. Ieder plaats moet met gemak twee roeiers kunnen bergen, behalven die aan de enden, alwaar 'er maar een kan zitten. De bodem van de Kanoo is van een of twee stukken schors, daar men 'er andere met de wortel aan vast naait, die men van binnen en van buiten begomt, zo dat zy van een stuk schynen te zyn Nademaal de schors, die 'er den bodem van uitmaakt, weinig dikker als een of twee ryksdaalders is, versterkt men dien van binnen met zeer dunne Cedren delen, die overlangs leggen, en met krom-houten of knien van 't zelfde hout, maar veel dikker, ten naasten by volgens de bocht van de Kanoo van 't eene tot het ander geplaatst. Behalven dat lopen 'er langs de boorden twee meesterbalken, waar in de punten van de kromhouten, die zy vast houden, sluiten, en waar aan de dwarsbalken, die dienen om het gantsche lichaam te versterken, vastgemaakt zyn. Men kan daar in geen voor of achtersteven onderscheyden. De twee uiterste enden of de snavels zyn eveneens, om dat men 'er geen roer aan vast maakt, en dat de gene die aan een van de snuiten zit, met de riem of met de staak stuurt, wanneer zy tegen den stroom op moeten varen, van grond af stekende. De riemen zyn zeer luchtig, schoon van mastbomen hout, dat zeer hard is, gemaakt. Zy zyn zelden langer als vyf voet, waar van de schup of palet anderhalf beslaat, op vyf of zes duimen breette.

Indien de kleine vaartuigen gemaklyk zyn, zy hebben ook hun on-

ongemakkens, want men moet veel voorzichtigheid gebruiken met daar in te ſtappen, en daar heel gedwongen in zitten, om niet om te draaien, en om de Kanoo, als zy aan de gang is, in balans te houden. Daarenboven zyn zy zeer bros, 't minſt dat zy op het zand of op ſtenen raken, komen 'er grote ſcheuren in, daar het water in komt lopen, en de waren, of den voorraad dien men voert, bederft; zo dat 'er zelden een dag voorby gaat, dat 'er niet enige plaats te begommen is. In ſtille wateren kan men zittende of ſtaande daar in roeien, maar op ſnelle vloeden is het beter dat men op zyn knien legt. Een ander ongemak, dat zy hebben, is dat men daar in niet veel zeylen kan voeren, en dat men zich niet van 't zeyl bedienen kan, als by matige winden, zonder zich in gevaar te ſtellen van te vergaan. Om deze reden is het zeer moeielyk de Meiren over te ſteken, de voorzichtigſte luiden ondernemen het zelden, zonder eerſt wel met het weer raadgepleegt te hebben; daarenboven varen zy zo na langs het land als het mogelyk is, of zeylen van de ene kaap na de ander, en trachten van het ene eyland op het ander te komen. T'elkens als men in of uit de kanoo ſtapt moet men blootsvoets zyn, en als men voet aan land zet, moet men de kanoo ontladen, dezelve uit het water trekken, en op het zant of in de modder zetten, op dat de wind ze niet aan ſtukken ſla. Als 'er ſcheuren in komen moet men die met gom toemaken gelyk ik reeds gezegt heb, en hier toe moet men oppaſſen dat men ze byna elke reys bezichtigt. Men gomt de kanoos van berke ſchorſſen met gom van enigen harſtachtigen boom, waar van Amerika in haar wyduitgeſtrektheid geen gebrek heeft. Maar

De Natien die de Algonkynſche taal ſpreken bedienen zich niet als van ſchuitjes van berkeſchorſſen, en maken die zelfs.

daar is enig onderſcheyd onder de eene en de andere. Die van de Abenakis, by voorbeelt, zyn zo hoog niet van boorden, zo groot niet, en platter aan beyde de enden, zo dat ze byna over al even hoog zyn, nademaal deze, op kleine rivieren varende, laſt zouden kunnen lyden en aanſtukken geſtoten worden door de takken, die van beyde kanten van de rivier over 't water hangen, in plaats dat de Outaouakken en de Volkeren, die hoger op leggen, op de rivier van St. Laurens te varen hebbende, daar veel watervallen en ſteiltens zyn, of wel op meiren daar de baren altyd zeer hol gaan, kanoos moeten hebben met hoge en verheve ſnuiten, om de baren te breken, en minder nood te hebben van water in te krygen. Daar zyn in Zuid-Amerika na de kant van de Zuid zee Wilden, die zich met ſchorſſe-ſchuitjes op den Oceaan betrouwen. Deze hare ſnavels zyn om dezelfde reden noch veel verhevener.

De Algonkynen bedienen zich niet als van ſchuitjes van berkeſchorſſen.

De Irokoizen maken geen Kanoos van beukeſchorſſen, maar kopen die van andere Natien, of maken 'er in derzelver plaats van ipenſchorſſen. Deze dienen zelden meer als een veldtocht, om dat zy zo ſterk niet zyn als de andere, en om dat men der zelver verlies gemaklyker vergoeden kan. Zy zyn uit een ſtuk, en zo onaanzienlyk en plomp bewerkt als men qualyk geloven zou kunnen. Zy ſnyden deze ſchors aan de vier hoeken af, daar men ze weer vouwen moet, om de ſnuiten te maken, en na ze in deze

Kanoos van ſchorſſen van Ipenbomen.

hoeken en aan de twee enden benaait hebben, die zy met gekloofde ſtokken verſterken, om ze te ſluiten en het van een barſten te beletten, maken zy de kromhouten, de dwarsſtaken en boorden van de ſchuit van ſimpele takken van bomen. Deze takken zyn maar afgekapt, en zo ſlecht by een gevoegt, dat het gezicht daar van alleen genoeg is om vrees in die gene te verwekken, die hun leven in deze machines op zo gevaarlyke rivieren als die van Kanada zyn, moeten wagen.

Evenwel vertrouwen zy zich met een wonderlyke geruſtheid aan de ſnelheid van den vloet in de ſteiltens en watervallen, wanneer zy de rivieren afzakken, of met ongeloofſlyke moeite daar tegen op varen, bomende op den grond met de ſtaken.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Watervallen.

DEze ſteiltens en watervallen worden door de hoogte der Landen veroorzaakt, die na mate dat men dichter aan den oorſprong der rivieren nadert, zich altyd verheffen. Op zommige plaatzen zyn zy vervaarlyk hoog, gelyk aan de Katarakten van den Nyl, of wel de beroemde waterval van Niagara, die ſchriklyk om aan te zien is, en daar de vloed St. Laurens, die daar ter plaats een half myl breed is, met een vervaarlyk gedruis lootrecht als in een afgrond komt nederſtorten, op andere plaatzen lopen zy eensklaps zo ſtyl niet op, maar hier en daar by trappen van vyf of zes voeten. De zelfde vloed van St. Laurens kan hier ook een voorbeelt van verſtrekken.

Want hy loopt dus meer als veertig mylen van den eenen ſprong tot den ander, die niet ver van elkander af zyn, en waar van zommige byna een myl lang zyn, daar hy door verſcheyde vallen met zo veel ſnelheid loopt, dat een pyl door een ſterke en ervare hand afgeſchoten niet gezwinder kan lopen, als dit water in deze afſtortingen: en nademaal deze plaatzen niet heel diep zyn, veroorzaken zyn baren, tegen de rotzen die in zyn kil verſpreyd zyn, brekende, een gedurig gebruiſch, en ſchynen gants in ſchuim verandert te zyn.

Hoe zy hier hun goederen overdragen.

Men moet aan deze Katarakten, die om haar gruwelyke hoogte onbevaarbaar zyn, alles overdragen. Men moet zich zelfs van ver reeds in acht nemen, en ver boven den val zich van de rivier begeven, om niet in een onvermydelyke dood te lopen. Maar in ſprongen, die zo hoog niet zyn, geeft men zich aan den loop van den ſtroom over; al de kunſt beſtaat hier in om die wel te volgen, en zommige enge paſſages tuſſchen de reeks van rotzen wel te verkiezen, en om de losgeraakte ſtenen, waar mee de rivier bezaait is, te vermyden, waar van 'er een genoeg is om de kanoo, die met een gruwelyke vaart voortgedreven word, wanneer zy daar op ſtoot aan ſtukken te ſplyten, en een ſchipbreuk, daar geen hulpmiddel meer voor is, te veroorzaken.

De gene, die zulk varen niet gewent zyn, zidderen op het denkbeelt

II Deel. bl. 409.

29.

beelt alleen dat men op genade van een enkele schors zich in zulke gevaarlyke passagies kan begeven.

Evenwel zyn de Wilden en de Franschen van Kanada zo geslepen om de Rotzen te myden, dat ik veele gezien heb, die liever den sprong van St. Louis wilden heronder komen, als de reyze van Montreal te voet doen. Deze sprong nochtans, schoon hy maar een half myl lang is, is een van de gevaarlykste: en het is dikwils genoeg gebeurt dat zeer ervare Kanoo-voerders daar schipbreuk geleden hebben, na alle de andere neergevallen te zyn.

Twee mannen dragen met gemak de Kanoos op hun schoudren tot boven of onder de Katarakten. Het overige van de equipagie 't zy op de overvoerplaatzen, 't zy in de andere land-reyzen, word op Berrien gelegt, gemaklyk om zware lasten te vervoeren of wel men maakt pakken die men op den rug laat hangen, die aan halsbanden of aan windels, van de draden van hun wit hout gemaakt, en tot zelen gevlochten, vast zyn, welken de vrouwen op haar voorhooft vastmaken, en de mans voor op de borst, daar de schouders beginnen, recht tegen het gebruik der oude Egyptenaren, volgens het verhaal van Herodotus aan.

Berrien die zy hier toe gebruiken.

Herodot lib. 2. n. 64.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

IN de winter en op de sneeuw bedienen zy zich van kleine sleedjes, die van een of twee zeer dunne plankjes gemaakt zyn, welke beyde te zamen gerekent niet veel breder als een voet en langer als zes of zeven zyn. Deze planken lopen binnewaarts krom, en zyn van voren een halven voet opgebogen, om de sneeuw te breken en uit den weg te schuiven, die hen, als zy tegen de steilte op moeten, het gemaklyk glyden zou beletten. Van beyde kanten langs de slee lopen twee een weinig verhevene stokken, en zyn 'er hier en daar aan vast gemaakt. Zy dienen om de lere riemen, die hun equipagie op de slee vast houden, heen en weer door te rygen. Een Wildeman met zyn zeel op de schouder en in zyn deken gewonden, trekt met veel gemak een zeer zwaar geladen slee voort.

Van hunne sleden, die zy in den winteren op sneeuw gebruiken.

Op de sneeuw daar geen gebaande weg is zyn zy genootzaakt zich van Raketten te bedienen, zonder dewelke alle reyzen, 't zy voor den oorlog, of voor de jacht, enz. hun onmooglyk zouden vallen. De gedaante dezer Raketten zweemt na een eyrond, dat is te zeggen dat het eyrond niet volmaakt is, zyn deze Raketten ronder van voren als aan het ander end, dat wat puntig toeloopt. De grootste zyn derdehalf voet lang, en anderhalf breed. De ronde band daar om, die van een hout is dat in 't vuur hart gemaakt is, is in zyn omtrek doorboort gelyk onze Raketten, waar na zy gelykenen, met dit onderscheyd dat derzelver malien veel dichter by een zyn en dat de koorden van geen darmen zyn maar van rauwe harte huiden, die aan zeer dunne riemen zyn gesneden.

Raketten.

Derzever maakzel.

Om het ligchaam van de Raket vaster te maken, steekt men 'er twee dwarsstokken door, die dezelve in drie delen scheyd, waar van het middelste het langste en het breedste is. In dat deel dat aan het

het ronde is, laat men een gat open, dat boogsgewyze gemaakt is, waar van het dwarsſtokje als de pees uitmaakt. Hier moet de punt van den voet inkomen, zonder aan den dwarsſtok te raken, die hem quetzen zou. Aan de twee enden van den boog zyn twee kleine gaten, waardoor de riemen moeten gaan, om den voet op de Raket vaſt te binden. Men ſteekt deze riemen den een door den ander, als of men een knoop op den groten teen wilde leggen, en na ze kruislings over elkander gelegt te hebben, ſteekt men ze weer door de Raket door den omtrek van den boog.

Men haalt ze vervolgens van achter boven de hiel, van waar men ze weer op het gewricht van den voet brengt, daar men ze met een dubbelen ſtrik toeknoopt; dit gaat zodanig in zyn werk, dat of ſchoon de voet onwrikbaar ſtaat, hy evenwel nergens als op de grote teen gepreſt is, en dat men de Raket kan afdoen zonder 'er een hand aan te ſlaan.

Dit is noch een gebruik van de oude tyden.)

Dit is ook noch een zonderling gebruik van de oude tyden, dat uit Azien na Amerika met de volkeren, die daar zyn gaan wonen, is overgegaan. Strabo van de Volkeren ſprekende, die dezen langen reeks van bergen bewonen, dewelke zich van den voet van den berg Taurus, tot aan het uiterſte van het Ripheeiſch gebergte uitſtrekt, en waar van de Kaukaſus een der beroemſten is by de Oude Schryvers, verhaalt 'er dit in 't byzonder van. „ Men kan „ in den winter niet op den top van deze bergen klimmen, maar „ de inwoonders gaan 'er 's zomers, en binden ſpitze ſchoenen „ van raauwe oſſehuiden gemaakt, en zo breed als trommels, aan „ hun voeten voor de ſneeuw en het ys. Vervolgens laten zy zich „ van boven deze bergen met al hun bagagie afglyden, zittende „ op een vel. Het zelfde doet men in Atropatien, in Medien, en „ op den berg Maſius die in Armenien is. Daar binden zy ook „ houte ſchyven die ſpits toelopen of met punten voorzien zyn, „ aan hun voeten.

Strabo. lib. 11. *p.* 348.

Suidas, op het verhaal van Arrianus, zegt van 's gelyken dat de Krygsknechten van Alexander de Groot door het middel van zekere ronde kringen met biezen voorzien zonder ongemak over de ſneeuw liepen, die op zommige plaatzen zeſtien voet hoog lagen.

Suidas, Nuſce.

Men bedient 'er zich noch hedendaags in Kolchos en Mingrelien van.

Nademaal men zich noch hedendaags van Raketten in Kolchos en Mingrelien bedient, als ook in deze landen daar Strabo van ſpreekt, blykt het klaar dat hy in zyn Beſchryving door deze ſchoenen van Oſſeleer, die zo breed als trommels waren, niets anders als deze Raketten heeft willen uitdrukken.

De punten die men onder de hielen maakt, en de houte ſchyven, dat ſchaatzen zyn of iets diergelyks, dat Strabo heeft willen beſchryven, zyn in deze ſneeuwige en ysachtige landen hoognodig, daar men genootzaakt is de paarden zelfs te ſcherpen.

Wat de wyze aangaat van zich van boven van 't gebergte te laten glyden, Strabo ſchildert ons een gebruik af, dat noch hedendaags op den Berg Cenis en op de Alpen in zwang gaat. Dit noemt men *la Ramaſſe*, 't welk een ſoort van een ſlee is, met een klein ſtoeltje waar in men den Reyziger doet zitten. De Inwoonders die gewoon zyn met deze machinen om te gaan, zitten voor op den bo-

30.

bodem neer, en bestierenze met de handen door 't middel van de leuningen van de slee zelfs, en met de punten, waar mêe hun hielen gewapent zyn, stuiten zy dezelve midden in haar loop, wanneer die al te snel is. Niets is 'er pleizieriger en gaat sneller voort, als deze wyze van dalen. De Wilden bedienen zich, in plaats van een vel, in tyd van nood van een schors. Dit is een vermaak dat de kinderen zich zelven aan doen als 'er sneeuw legt, wanneer zy ontrent hun dorp een hoogte hebben, die hun dienen kan.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

De Krygslieden trekken met kleine dagreizen.

DE Oorlogslieden marcheren met kleine dagreyzen. Niets prest in 't gemeen de Wilden, en geen toeval helpt hen ook van hun stuk af, ten zy hun bygelovigheid hen eenig quaad voorteken van den uitslag hunner onderneming doe hebben. Zy hebben zo wel als de Argonauten hun Orfeus en hun Mopsus, dat is te zeggen hun Waarzeggers, die overal van redeneren, volgens hun gronden uit alles goede of quade gevolgen halen, en dezelve na hun goeddunken doen naderen of te rug wyken. Zy hebben hier weinig toe van doen, en zy zouden zich inbeelden de mast van hun kanoo te hebben horen spreken, gelyk die beroemde Veroveraars van het Gulde Vlies, zo de Waarzegger zeyde dat hy gesproken heeft.

Zy trekken op hun grond of in een land dat hun niet verdacht is, met weinig voorzorg voort. Terwyl zommige de kanoos geleyden of de toerusting slepen, begeven zich de anderen diep boschwaarts in, om onderweeg te jagen. Deze Jagers slaan verscheyde wegen in, en verspreyden zich van elkander, na de streken van de winden, om het zelfde wild niet te ontmoeten. 's Avonds begeven zy zich na de bestemde slaapplaats, en niemand dwaalt 'er af.

Niets is verwonderlyker als het denkbeeld van deze Barbaren. 't Is een hoedanigheid die zy schynen mêe ter wereld gebracht te hebben. Een kind weet natuurlyk op wat hoogte hy is, zo wel als men aan 't kompas zou kunnen weten, ten opzicht van de plaatzen daar hy geweest is, of waar van hy heeft horen spreken. In de dichtste bosschen en in het donkerste weer verliezen zy, gelyk men zegt, hun Noordstar niet uit het gezicht. Zy gaan recht uit daar zy wezen willen, schoon in onbewoonde landen, en daar geen gebaande wegen zyn. Op hun wederkomst hebben zy alles aangemerkt, en zy tekenen op een plompe wyze op de schorssen of in het zand naauwkeurige landkaarten af, daar niets als het aftekenen der graden aan mankeert. Zy bewaren zelfs deze Lantkaarten in hun algemene schatkamer, om daar als 't nodig is mêe raad te plegen.

Kennis van de Sterrekunst.

Zy hebben eenige kennis van de Sterrekunst, welke dient om hun tyd te bepalen en hun tochten te bestieren; dit hebben zy noch van deze wetenschap over behouden, waar van men de beginselen aan Prometheus, Atlas en Lycaon toeschryft, die zich 't eerste toeleyden om den loop der sterren te beschouwen, de een

op

op den berg Kaukasus, de twede in Mauritanien, en de derde in Arkadien of op de gebergtens van Thracien.

Zy tellen niet by dagen.

Zy tellen gemeenlyk by nachten op de wyze der Numiders en verscheyde andere Volkeren van de Oudheid, en niet by dagen: by Maan-maanden eer als by Zonne-maanden, gelyk byna alle Natien in de eerste tyden deden, en voornaamlyk de Joden. Evenwel is deze wyze van tellen aan den loop van de Zon onderhorig, dewelke dient om hun jaren te reguleren, die gelyk de onzen in vier getyden verdeelt zyn, en in twaalf maanden gesmaldeelt. De wyze van by Manen te tellen is zelfs zo algemeen niet, of zy rekenen ook by Zonnejaren. Ik meen dat ik aangemerkt heb dat ieder van deze wyzen van tellen aan zekere zaken eigen is, en dat zy in andere gelegenheden door elkander worden gebruikt.

Hoe zy de jaren rekenen

De Zonnejaren zyn geschikt om den leeftyd der menschen te rekenen. Om te weten by voorbeelt hoe oud een mensch is, vraagt men na de Auronsche spreekwyze, hoe dikwils heeft hy zyn geboortedag bereikt? En dit is de zelfde redensaart waar van zy zich ten opzicht van de Zon bedienen, waar van zy zeggen dat zy zo dikwils het punt, waar van zy haar loop weer begint, bereikt heeft. Zy drukken ook de Zonnejaren door den naam van een van de getyden en voornaamlyk die van de Winter uit, de naam van een der getyden in deze gelegenheid alle vier te zamen, en het gantsche Zonnejaar betekenende. Zy zullen by voorbeelt zeggen, zo veel Winters ben ik op de wereld geweest, om te zeggen zo vele jaren; deze wyze van spreken is ook in de oude en hedendaagsche Poëzy gebruikelyk. Op de zelfde wyze rekenen zy alle verafgelegen zaken, die een redelyken langen omloop van tyd in zich besluiten, waar in het getal en de oprekening der Maan-maanden hen zou verlegen maken.

In tegendeel tellen zy by manen en by nachten, wanneer men van een redelyk korten tyd handelt, van hun maatregelen te nemen voor hun oorlogstochten, visch- of jachtpartyen, voor den tyd wanneer zy op een plaats bescheyden zyn, en voor hun weeromkomst, enz. In deze gelegenheden zeggen zy zeer wel *Skarakouat*, dat een Zonne-maand betekent, gelyk *s'Ouennitat*, dat een Maan-maand is, maar het eerste is zo gebruiklyk niet als het ander.

Rekener der Ouden. *Gen.* 41. *p.* 29. 30.

't Is zeer waarschynlyk dat alle de Volkeren der Oudheid de Maan-jaren ook aan den loop der Zon veronderschikt hadden, dit blykt klaar uit de H. Schrift ontrent de Egyptenaren en de Hebreeuwen. Jozefus tegen Farao van de zeven vette en de zeven magere jaren sprekende, spreekt duidelyk van de jaren die volkomen van den loop der Zon afhangen, dewelke dient om den zaaityd en maaityd te bepalen, met dien der getyden te reguleren.

De Jubeljaren der Joden waren ook klaarblykelyk Zonne-jaren. Herodotus verhaalt van de Egyptenaren, dat de Priesters dezer Natie zich beroemden van de eerste geweest te zyn, die het jaar in twaalf Zonne-maanden, van dertig dagen ieder, verdeelt hadden, voegende vyf dagen aan het einde van ieder jaar. De Egyptenaren

Herodot. lib. 2. *n.* 2.

ma-

matigden zich misschien uit opgeblazenheid een roem aan, die hun niet toequam. Het is waarschynelyk dat deze verdeling zo oud is als die der sterren in Hemeltekens, waar van 'er twaalf in den tekenkring zyn, die men de twaalf huisjes van de Zon noemt, om dat zy een maand in ieder huisvest; nu komt de eer van de namen aan de starren gegeven te hebben, geloof ik de andere Barbaren toe, gelyk men zal kunnen besluiten uit het geen ik zo daatlyk zal aanvoeren.

't Geen dienen kan om myn mening van de Zonnejaren te bevestigen, is dat behalven de Barbaren de beschaafde Volkeren van Amerika ook hun jaren na den loop der Zonne reguleerden. De Inwoonders van Peru rekenden zo veel dagen in 't jaar als wy, en verdeeldenze in twaalf maan-maanden, die ieder hun naam hadden, en zy verdeelden weer de elf zonnedagen die 'er overschieten. *Acosta, Hist. Moral. de las Indias. l. 6. cap. 2. 3.*

Het Zonnejaar der Mexikanen was van 360 dagen, in 18. maanden van twintig dagen ieder maand verdeelt. Evenwel om dat de loop van de Zon elf dagen meer wegneemt, deden zy daar rekening van op dezelfde wyze als de Egyptenaren, maar zy zagenze als overtollige dagen, als ledige dagen aan, waarop hun Priesters geen offeranden deden. Deze dagen wierden enkel doorgebracgt met elkander te bezoeken en vermaak te nemen. Zonnejaar der Mexikanen.

Na deze schrikkeldagen begonnen zy hun nieuw jaar met de Lente en het uitbreken der bladeren; in plaats dat de Peruvianen dat in 't eerst in Januari, en daar na in December begonnen, toen hun Almanak door een hunner Inkas hervormt was.

De Mexikanen verdeelden behalven dat hun jaar volgens de getyden in vier gelyke delen, die ieder onderscheyde namen en zinnebeelden hadden om dezelve uit te beelden. Hun maanden niet als de onze geschikt zynde, waren het hunne weken al zo min, deze waren van dertien dagen. Zy hadden ook jaarweken, waar van vier, die het getal van 52 uitmaakten, hun eeuw te zamen stelden.

De gedaante van deze Eeuw Almanak wierd door een rad of een kruis met vier gelyke takken verbeelt. De Zon stond in 't midden geschildert, en was in dertien delen onderscheyden, om het getal der jaren te betekenen. Op de kanten tekenden zy de voornaamste voorvallen door H. beeldspraken af.

Ik zal niet vergeten hier in 't voorby gaan te zeggen, dat nademaal zy een oude overlevering hadden dat de Wereld aan het einde der Eeuwen vergaan moeste, net als de volkeren van Peru ook geloofden, gelyk wy reeds aangemerkt hebben, doofden zy, wanneer hun Eeuw-jaar eindigde, de heilige vuren van hun Tempels en die van hun huis-haartsteden uit, en sloegen al hun huisraad in stukken, als of zy dat niet meer van noden hadden, en dat de Werelt werkelyk dien nacht vergaan zou, of tot haar oude Beyert keren. In deze verwachting brachten zy dezen gantschen nacht in de duisternis tusschen vrees en hoop door. Maar zo dra zy zagen dat de dageraad hun de weerkomst van de Zon verkondigde, hoorde men van alle kanten duizent vreugdegalmen, en het geluid van speeltuigen, men stak van alle kanten nieuwe vuren in de Tempels en

huizen aan, en men vierde een feest, waar in zy door offeranden en plechtige omgangen God bedankten, dat zyne goedheid hun het licht weer gegeven had, en noch een nieuwe Eeuw vergunde.

De namen der vier getyden zyn by de Barbaren bepaalt. De maanden nemen de namen van de Manen aan, of van de verscheyde uitwerkingen die daar door geschieden. By de Natien van Nieuw-Vrankryk die een vast verblyf hebben, duiden zy die uit door het zajen, door de verscheyde hoogtens van 't koren, het majen, enz.

De dwalende Natien hebben andere omstandigheden die ieder Maan eigen zyn, welke den naam, die zy 'er aan geven, bepalen. Zy weten van geen onderscheyd van weken, noch van dagen in bepaalde uren te verdelen; zy hebben maar vier vaste tydstippen, Zonnen opgang, middag, Zonnen ondergang, en middernacht, maar zy vervullen het gebrek der Uurwyzers door een zo naauwe achtgeving dat wat uur van den dag het is zy byna met den vinger op het punt weten aan te wyzen, daar de zon wezen moet.

De Irokoizen en Huronnen hebben een wyze van tellen, welke de Hof of Raadstyl is, waar in de nachten voor jaren gerekent worden, gelyk ik het van de gemene schatkist gezegt heb. De Egyptenaren, de Chinezen en andere oude Volkeren hebben mooglyk diergelyke wyzen van tellen gehad, 't welk oorzaak heeft gegeven tot deze oprekening van een groot getal van Eeuwen, die in hun tydrekening gevonden worden, en die geen wezentlykheid hebben als in hun onwetentheid of in hun opgeblazentheid. Zo zyn 'er by de Joden jaar-weken geweest, die uitgedrukt wierden als of het dagweken waren.

La Hontan, Memoires de l'Amerique tom. 2. p. 109. 110.

De Baron de la Hontan zegt dat het jaar der Outaouakken, der Outagamis, der Huronnen, der Ilinezen, der Oumamis en enige andere Wilden uit twaalf gereguleerde maan-maanden bestaat, met dit onderscheyd dat na 't verloop van dertig Manen zy 'er altyd een op den hoop laten doorslippen, die zy de verloren Maan noemen; daar na gaan zy in hun tellen voort gelyk zy gewoon zyn. „ By „ voorbeeld, zegt deze Schryver, wy zyn tegenwoordig in de „ Maan van Maart, die ik veronderstel de dertigste maan-maant te „ zyn, en by gevolg de leste van deze tydrekening, op deze wys „ zou die van April daar ten eersten op moeten volgen, ondertusschen zal het de verloren maan zyn, die het eerst komt, om dat „ zy de eenendertigste is. Vervolgens zal die van April komen, „ en men zal terzelfder tyd den cirkel van deze dertig reguliere „ Manen beginnen, die ontrent derdehalfjaar uitmaken. " Dit alles schynt my puur uit het herssenvat van dezen Schryver voort te komen, zo wel als zyn zamenspraken, en vele andere zaken daar zyn gedenkschriften mee opgepropt zyn, en die alle klaar valsch zyn.

Acosta loc. cit.

Garcil.

't Is zeker dat zy geen wiskunstige naauwkeurigheid ontrent de schrikkelingen hebben, en om de Zonne-jaren met de maanjaren over een te brengen. De beschaafde Volkeren van Amerika hadden ze zelfs niet, 'k laat staan dan de Wilden. Acosta, en de Inca Garcilasso zyn genoodzaakt te bekennen, dat de wetenschap der Mexikanen en Peruvianen ontrent dit stuk zeer bepaalt was. Beyde verha-

verhalen zy, hoewel een weinig verschillent, hoe de inwoonders van Peru de misslagen, die 'er uit het verschil tusschen de Maan en Zonnejaren zouden kunnen ryzen, verbeterden, richtende zich zelven niet na den loop der Maan, maar na de Zonnestanden en nacht-eveningen. Zy hadden torens om de eene waar te nemen, en pylaren voor de andere. De Schryvers, die ik heb aangehaalt, verschillen ontrent het getal en de plaatzing van deze torens; maar zy komen ontrent het wezentlyke overeen, te weten, dat zy dusdanig geschikt waren, dat men 'er Mathematische waarnemingen op kon houden, die zonder twyffel zo naauwkeurig niet waren als men ze hedendaags zou vereisschen, maar die tot hun behulp genoeg dienen konden. 't Was een Vorst uit het geslacht der Inkas, die deze verdrietige observatien moest doen. *Reol. l. 2. c. 22.*

De Jaarboeken der Wilden door het gebrek der Alfabetische letters niet zeer met voorvallen overladen zynde, heeft hun tydrekening die misslagen niet te wachten, die 'er in hun optellingen zouden kunnen gevonden worden, en uit den omloop van verscheyde Eeuwen volgen. Niet dat zy geen vaste tydstippen hebben, en een middel om de geheugenis van Historische gevallen en zaken, die het merkwaardigste zyn, in wezen te houden. Want behalven 't geen ik van de Irokoizen van de Huronnen en die genen gezegt heb, die de zaken door porceleine halsbanden verhandelen, behalven het zinnebeeldige schrift der Mexikanen, en de schilderyen waar van wy gesproken hebben, hebben alle de Wilden noch een soort van Jaarboeken, door zekere knopen verbeeld: maar deze kronyken zyn zeer schraal en onvolmaakt by alle de Wilden. By de Peruvianen waren ze een weinig beter tot volmaaktheid gebracht, want zo wy Vader Acosta mogen geloven, vervulden zy het gebrek der letters door hun *Quipos*, dus noemen zy zekere registers van koortjes gemaakt, die uit verscheyde knopen en verscheyde kleuren bestaan: 't Is een ongelooflyke zaak, zegt hy, hoe vele zaken zy op deze wyze uitdrukten, want al wat wat men door het schrift en de boeken rakende de historien, wetten, plechtigheden, of koopmansrekeningen kan te verstaan geven, wezen zy door verscheyde toutjes aan, waar in de knopen en verwen zo verscheyden waren, dat men tot de minste omstandigheden der zaken, die daar door betekent wierden, kon kennen. Jaarboeken der Wilden *Acosta, Hist. Moral. l. 6. c. 8.*

Daar waren publyke personen, gelyk by ons de Koninglyke Notarissen, die 'er regisser af hielden, en aangestelde meesters om de jeugt hier in te onderwyzen.

De Mexikanen hadden hun Chronologische Zinnebeelden noch tot groter volmaaktheid gebragt. Zy hadden 'er Historien van op schorssen van bomen geschreven die als boeken ingebonden waren, byna op dezelfde wyze als die wy uit China krygen: en wy zouden zonder twyffel meer kennis van hun regering hebben, indien de weinige smaak die men ten tyden van de verovering der Spanjaarden voor de Oudheid had, en indien de dolle yver, by de weinig geleertheid van hun eerste Zendelingen gevoegt, hen niet gedreven had om alle deze Historische verzamelingen te verbranden, *Idem c. 7. lib. 6.*

als of ze vol toverkarakters geweeſt waren, en geen ander oogwit gehad hadden als om toveren te leren.

DeWilden hebben dezelfde wyze van tellen als de Ouden.

Ik zal hier ten opzicht van hun tydſtippen en wyze van tellen byvoegen, dat men ook als een verwonderenswaardige zaak moet aanzien, dat de Wilden dezelfde wyze van tellen hebbende, die wy van de Oudheid hebben overgehouden, en die te enemaal onverſchillig is, uit dezelfde bron moet voortgekomen zyn. Want het getal van tien is by hen het getal van volmaaktheid, gelyk het by de Egyptenaren was, gelyk het noch hedendaags by de Chinezen is, en gelyk men ook zeggen kan dat het by alle de Natien van Europa is. Zy tellen voor eerſt de enkele getallen tot tien toe: de tientallen door tien tot hondert: de honderden door tien tot duizent, en zo voorts.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Starren en Hemeltekenen.

DeWilden noemen de ſtarren *een vuur in 't water.*

WAt de ſtarren en Planeten aangaat, zy hebben onder zich daar noch dezelfde denkbeelden van, die men in oude tyden gehad heeft. Zy noemen de ſtarren *Otſiſtok* een vuur in 't water, van *Otſiſta* vuur, en van *O*, dat in de zamenſtelling iets in 't water betekent, 't geen ſchynt te zinſpelen op de wateren, die de Schriftuur zegt dat boven het uitſpanſel zyn. Zy zeggen *Otſiſtokouannion*, doende 'er een ſlot van het meervoudige getal by, om het getal der ſtarren te verbeelden.

Zomtyds noemen zy ze ook *Otſiſtokouannentagon*, vaſtgemaakte ſtarren, om te betekenen dat ſchoon zy in vloeiende hemelen zyn zy evenwel vaſt zyn, en altyd evenwyd van elkander afſtaan. Zy hebbenze in Hemeltekenen verdeelt, en het zonderlingſte dat 'er in is, is dat enige van deze Hemeltekenen en enige der Planeten dezelfde namen hebben, die wy van de Oudheid ontfangen hebben. Zy noemen Venus of de Morgenſtar *Te Ouentenhaouitha*, zy brengt den dag aan, 't geen dezelfde betekenis heeft als de naam van *Lucifer*, ons door de Ouden overgelevert.

Zy noemen de Pleiaden * *Te Jennonniakoua* de Danſſers en Danſſereſſen. 't Geen enigen grond in de Oudheid ſchynt te hebben, volgens het geen Hyginus verhaalt, zeggende dat zy zo genoemt zyn, om dat zy door de ſchikking van haare ſtarren een ronden dans ſchynen te leyden. Ik heb reeds aangemerkt dat zy den melkweg *Zielenweg* noemden, en ik heb aangetoont wat overeenkomſt deze naam met de leere der Ouden over den ſtaat der zielen had, over haar hemelſchen oorſprong, en wederkering na den Hemel. Maar de duidelykſte en waar op ik blyf ſtaan, is de grote Beer dien

* Varro ſchryft aan alle de Starren toe, 't geen Hyginus maar van de Pleiaden alleen zegt:

Quum Pictus aer fervidis latè ignibus
Cœli choreas aſtricas oſtenderet. Manilius lib. 2.
Signorumque choros & mundi flammea tecta.

dien de Wilden ook den Beer of de Beerin noemen. De Irokoifche naam is *Okouari*.

Ik blyf, zeg ik, by deze ftaan, om dat dit Hemelteken het aanmerkelykfte van allen is, en die de meefte opmerking verdient, ten opzicht van de eerfte Zeeluiden, die men wil dat zich in hun fcheepsvaart na het zelve gericht hebben en dat door een natuurlyk gevolg meer als de andere moet bekent geweeft zyn, die men zo zeer niet van noden had.

Ik onderzoek hier de verdichtzelen der Poëten * over de namen van den groten en den kleinen beer niet, en ik laat anderen na gaan of deze namen uit hoofde van de Beren gegeven zyn, die Jupiter in Creta voedden, of wel uit de oorzaak van de herfchepping van Arkas en Callifto.

Ik geloof voor zo ver de Hiftorie aangaat, dat die namen aan deze Hemeltekens, die zeer na elkander gelyken, op verfcheyde tyden en miffchien lang na malkander kunnen gegeven zyn: ten minften fchynt het dat het gevoelen der Ouden was dat men zich lang na den groten Beer gericht had voor den kleinen.

Hyginius zegt dat Thales, die zich zeer op de ftarrekunde had toegelegt, die gene was, die aan den kleinen Beer den naam van *Arctos* gaf, en dien men *Minor* noemde, om hem van den groten te onderfcheyden: dat Thales een Fenicier zynde daarom ook aan dit Hemelteken den naam van *Fenice* gaf. De Feniciers deden hun voordeel met de ontdekking van hun Landsgenoot, en richtende hun ftreek na den kleinen Beer, voeren zy des te veiliger. Alle de Volkeren van Peloponnefus en de Egęefche Zee volhardden den groten Beer in 't gezicht te houden; miffchien bleven ze uit een foort van jalouzy by hun oud gebruik; wat hier van zy, de Feniciers waren langen tyd de enigfte die zich na den kleinen Beer richten, volgens het getuigenis van Ovidius, in het derde boek van zyne Feeftdagen. *Hygin. l. 2. Art. Arctos Minos.*

Quis tunc aut Hyadas, aut Pleïadas Athanteas
Senferat, aut geminos effe fub axe Polos?
Effe duas Arctos; quarum Cynofura petatur
Sidoniis; Helicen Graja carina notet?

Wie liet het oog toen in den loop der ftarren dolen?
Wie wift den ommedrai des Hemels op zyn poolen?
Of dat 'er Beeren zyn in 't hoge ftarrenheir?
Daar nu 't Sidonifch Volk vaart op den kleinen Beer,
Terwyl de groote Beer geleidt de Griekfche kielen.

Hoogvliet.

P 3 Deze

* Aratus fpreekt in 't begin van zyn dicht van de Beren, die Jupiter op het Eyland Kreta voedden, van waar zy na den hemel vervoert wierden en tot erkentenis van dezen dienft onder de Hemeltekens geplaatft. Dit verdichtel, zo wel als dat van Arcas en Callifto, fchynt te bewyzen dat het de Cretenzers en de Barbaren die Griekenland bewoonden, zyn, die den naam aan de Starren gegeven hebben, en den Hemel in Geftarntens verdeelt.

Deze Thales, waar van Hyginus ſpreekt, was van Mileten, en kan geen Fenicier genoemt worden als om het verblyf dat hy in Fenicien hielt. Hy is een ander als die Thales die aan de wetten der Kretenzers arbeydde, en die men onder de Wetgevers ſtellen kan.

De meeſte Wilden kennen den Beer onder denzelfden naam als wy.

't Geen het zekerſte is, is dat de Irokoizen en de meeſte Wilden den groten Beer onder denzelfden naam als wy kennen; en nademaal de namen der geſtarntens te enemaal onverſchillig zyn, en van der menſchen gril afhangen, kunnen zy ons niet gevallig ontmoet hebben in het geven van dezelfde namen, zonder een mededeling van denkbeelden, die een omgang van de perſonen onderſtelt, waar door deze kenniſſen van de ene tot de anderen zyn overgegaan. Voor 't overige moet men niet geloven dat zy 'er dezen naam aangegeven hebben zedert dat de Europeanen op hunne kuſten zyn geland, 't is zekerlyk onder hen een zeer oude naam. Zy lagchen ons zelfs uit dat wy een groten ſtaart aan de figuur van een dier geven, dat 'er byna geen heeft, en zy zeggen dat de drie ſtarren, die den ſtaart van den groten Beer uitmaken, drie jagers zyn, die denzelven vervolgen. De twede van deze ſtarren heeft 'er een zeer kleinen, die dicht by haar is. Dit zeggen zy is de kemel van den tweden van deze jagers, die de bagagie en voorraad van de anderen draagt.

Relation de la Gaſpeſie, ch. 7. p. 152.

Vader le Clerk in zyn Beſchryving van Gaſpeſien verzekert dat de Gaſpeſiſche Wilden kennis van den groten en kleinen Beer * hebben, dat zy den eerſten *Mouhinne* en den anderen *Mouhinchiche* noemen, 't geen op *Arctos Major* en *Minor* uitkomt. Hy voegt 'er by dat zy zeggen dat de drie Wachters van de Noordſtar een kano zyn, waar in zich drie Wilden gezet hebben om den Beer te vervolgen, maar dat zy hem by ongeluk noch niet hebben kunnen inhalen. Men gaat zelden met een boot op de Berejacht, ten zy men met witte Beren te doen had, die op het ys gaande viſſchen daar van in de Noordzee verlaten worden, maar deze jacht noch veilig noch in gebruik zynde, ſchynt my deze kano enkel en alleen uit de herſſenen van Vader le Clerk zyn oorſprong te hebben.

De poolſtar noemen ze *de gene die niet voortgaat.*

De Irokoizen, die ik 'er na gevraagt heb, ſchenen den kleinen Beer niet onder dien naam te kennen, zy noemen de Poolſtaar *ia' te Ouattenties*, *de gene die niet voorgaat*, om dat haar beweging voor het oog onzichtbaar is, en dat zy altyd op de zelfde plaats ſchynt vaſt te ſtaan. Evenwel, ſchoon zy van de beyde Bee-

* Onder alle de verſcheyde namen die men aan den groten en kleinen Beer gegeven heeft, ſchynt die van Arctos of Beer de oudſte te zyn, en in de fabelkunde het beſte gegrond, maar het is niet zeker dat de drie ſtarren, die men den ſtaart van den Beer noemt, altyd op dezen voet in de Oudheid aangezien zyn, of ten minſten is dat niet algemeen geweeſt. Noch hedendaags worden deze drie ſtarren in Italien *i tre Cavalli* de drie Ruiters, genoemt, gelyk men op de Hemelglobe van Vader Coronelli zien kan. In Vrankryk noemt men ze ook de Wachters van den Beer, gelyk Vader le Clerk in zyn beſchryving van Gaſpeſien op de aangehaalde plaats gedaan heeft.

Beeren geen als de grote kennen, is het de Poolſtar waar na zy zich op hun reys richten, en die hun de verſcheyde Windſtreken, die zy volgen moeten, aanwyſt. De Wilde Abenaquis kennen al zo weinig den kleinen Beer, en wat Vader le Clerk ook zeggen mag, ik geloof dat het even eens met de Mikmakken gelegen is, die hun buren zyn.

Zy hebben een natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen.

De Wilden hebben hun Noordſtar meer in de boſſchen en wildernisſen van het vaſte land van Amerika van noden, als op de rivieren, wier loop hun bekent is en die zy gemaklyk houden kunnen, maar wanneer zy het gezicht van de Zon, of de helderheid der Starren miſſen, hebben zy een gants natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen, die hun door byna onfeilbare tekens het Noorden aanwyzen.

Het eerſte is dat van hun kruin, die altyd na het Zuiden overhelt, daar de Zon hem na toe trekt. Het twede is die van hun ſchors, die na de kant van 't Noorden dover en donkerder is. Zo zy noch vaſter willen gaan, hebben zy 'er maar eenige ſpaanders met de byl af te hakken, de verſcheyde lagen, die het lichaam van den boom uitmaken, zyn altyd na het Noorden veel dikker, en na het Zuiden veel dunder. Hoe vaſt deze tekens gaan, ſtrooien zy evenwel hier en daar eenige gebroken rysjes op den weg, wanneer zy langs dien zelfden weg moeten weerom keren, of dat 'er iemand na hen komt, die verdoolt zou kunnen lopen, indien de wind of de ſneeuw hun voetſtappen bedekte.

De Lacedemoniers wilden niet als in het afgaan van de Maan ſlag leveren.

De Lacedemoniers, en miſſchien eenige andere Volkeren van de Oudheid, hadden eertyds de bygelovigheid van niet als in het afgaan van de Maan ſlag te leveren.

Ik zal niet verzekeren dat de Wilden de zelfde bygelovigheid hebben. Maar het is gewis dat wanneer verſcheyde Natien een leger moeten uitmaken tot enige onderneming, het teken van hun byeenkomſt een volle Maan is, die lang voorheen onder hen beſtemt is, en zy laten niet na zich op dien tyd ter beſtemder plaatze te laten vinden, zo dat dit ook een waarneming is, waar in de Starren dienen om hun den weg te wyzen en hunne ondernemingen te beſtieren.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Van hun kampement.

HEt kampement der Wilden, wanneer zy ter plaatſe gekomen zyn daar zy zich neer willen ſlaan, is gaauw vaardig. Zy halen hun kanoos op zy, om zich voor den wind te beſchermen, of wel zy planten enige takken met blaren in het zand, en ſpreyden 'er andere op hun matten. Zommige ſlepen ſchorſſen van berkenbomen met zich, die als onze Landkaarten toegerolt zyn, waar meê zy haaſt een ſoort van Tent en Hut opſlaan. De jongſte uit den hoop, als 'er geen Vrouwen onder zyn, maken vuur en moeten de pot koken en het overige huiswerk doen. De Krygsknechten zyn altyd gewoon eenige jongelingen met zich te voeren, wier bezigheid in hun eerſte Veldtocht is de anderen te dienen, gelyk Hylas Herkules diende.

Wyze van vuur maken.

Zy hebben in diergelyke gelegenheden een zonderlinge wyze van vuur te maken. De Montagnezen en Algonkynen ſlaan twee ſtenen uit de mynen te zamen boven een Arends Dye, die met haar veren gedroogt is, licht vuur vat en in plaats van lont dient. In plaats van zwavelſtokken hebben zy een ſtuk verrot en gants droog hout, dat zonder ophouden brand, tot dat het gants verteert is. Zo dra het vuur gevat heeft, ſteken zy het in cederen ſchorſſen, die tot poejer gemaakt zyn, en blazen 'er zachtjes in tot dat zy in de brand zyn.

De Huronnen, Irokoizen, en andere Volkeren van Zuider-Amerika ſlaan geen vuur uit de ſtenen, maar wryven twee ſtukken hout tegen elkander. Zy nemen twee ſtukken cederenhout, die droog en licht zyn, het een houden zy ſtyf met de knie vaſt, en in een holligheid die zy met een Bevertand of met de punt van een mes op de kant van een dezer twee houten, dat plat en een weinig breed is, gemaakt hebben, ſteken zy het ander ſtuk, dat rond is, en ſpits toeloopt in, en draien het zo vaardig en ſterk, dat de ſtof van dit hout met geweld omgedraait, als een vuur regen door het middel van een klein gootje, dat aan deze holligheid vaſt is, op zodanig of diergelyk een lont, als ik beſchreven heb, loopt. Dit lont ontfangt de vonken die 'er vallen, en bewaart ze lang genoeg om hun tyd te geven van een groot vuur te maken, met 'er andere droge brandſtoffen by te doen.

Dit gebruik om door het boren vuur te maken is zo veel te zonderlinger en aanmerkenswaardiger, om dat de Veſtaalſche Maagden te Rome net de zelfde gewoonte hadden om nieuw vuur te maken, of het oude weer aan te ſteken, dat zy door onachtzaamheid hadden laten uitgaan. Want niet geoorlooft zynde daar enig ongewyd vuur by te brengen, was het 't gebruik, zegt Feſtus, van een plank van een hout, dat zeer licht vlam vatte door te boren, tot dat men 'er vuur uit kreeg, dat een Veſtaalſche Maagt in een kopere zeef ontfong, dat zy naderhand in den Tempel bracht.

Feſtus. Ignis. Veſtæ.

Mos erat Tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo Virgo in ædem ferret. By de Grieken, volgens het getuigenis van Plutarchus, ſtak men het heilige vuur door middel van een brand ſpiegel aan, dat de zonneſtralen verzamelende, de brandſtoffen, die in een vat, tot dit gebruik geſchikt, bereyd waren, aanſtak.

Plutarch. in Numâ.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

Voorzorgen op 's vyands bodem.

De wyze waarop de Wilden oorlog voeren, is gevaarlyk voor al hunne Vyanden, om dat al hun kunſt beſtaat in ze te verraſſen, gelyk de kat de muis doet. Een kleine party loert om op enige hutten van jagers te vallen, die zy in hun ſlaap oplichten. Wanneer zy zelfs met het volle leger marcheren, pogen zy hunne maatregelen zo wel te nemen, dat zy op het ogenblik, wanneer men ze 't minſt verwacht, aankomen; terwyl de mans op de jacht zyn, de vrouw met den landbouw bezig, en wanneer men buiten ſtaat is om hun het hooft te bieden.

De

De uitslag van deze ondernemingen van het geheim afhangende, en van de zorg die zy dragen om hun marsch te bedekken, zyn 'er geen middelen die zy niet in 't werk stellen om de verscheyde partyen, die te veld zyn, te ontdekken, en om zelver niet ontdekt te worden.

Op elk kampement dat zy maken zenden zy hun Verspieders op kondschap uit. Deze hebben tekens waar in zy zich zelden vergissen.

Het eerste is de reuk van den rook. Zo 'er eenige Wilden in het bosch hun hutten hebben neergeslagen, en die daar in veiligheid leven, merken de gene die hen zoeken het aanstonds en van zeer verre aan den reuk van hun vuur. Men kan verzekert zyn dat zy zo wel op de reuk afgerecht zyn als een jachthond die gewent is het wild op te snuiven.

Het twede teken is dat der voetstappen van personen, die een weg gepasseert zyn. 't Is zeker dat zy ze daar zien daar wy het minste spoor niet zouden merken. Met den eersten opslag van het oog zullen zy zonder zich te vergissen zeggen, van wat Natie, wat kunne, wat statuur de personen zyn, daar zy de voetstappen af ontdekken, en hoe lang het ontrent geleden is, dat deze voeten daar in gezet zyn. Onderstelt zynde dat deze personen van hun kennis zyn, zullen zy niet dralen te zeggen, dit zyn de voetstappen van zo of zo een. Zy zyn zelfs zoo gauw, dat wanneer zy hier door een bestemde plaats die wat achterdenken veroorzaakt, ontdekt hebben, zy al het gras dat langs een van deze voetpaden loopt, wegnemen Een stomme maar duidelyke taal, van het geen de mond niet gevoeglyk durf zeggen, en zelden bedriegen zy zich daar in.

Schoon dat dit iets zonderlings is, is dit niet te zeggen dat zy een beter en scherper gezicht hebben als wy; maar ik geloof dat dit de uitwerking van een zonderlinge achtgeving is, en van een langdurige gewoonte om diergelyke aanmerkingen te maken. Ik heb 'er zelfs de proef van genoten, niet evenwel ontrent de voetstappen, daar ik my niet op toegelegt heb om die te beschouwen, maar ten opzicht van twee andere zaken, die dikwils voorkomen.

In het begin van myn Zendelingschap stond ik gants verzet te zien dat de Wilden van zeer ver de kanoos de Rivier konden zien opstygen, of afzakken, zo dra zich die maar vertoonden. Ik was niet minder verwondert te zien dat met hen in een kano zynde, zy dikwils een beweging maakten, als of zy een visch, die zy op den grond zagen, hadden willen harpoenen.

Ik zette zo grote ogen op als ik konde, en ik zag niets. Maar allengsjes begon ik, met lang acht te geven op de plaats die my aangewezen was, iets te ontdekken. Eindelyk gewende ik my 'er zo wel aan, dat ik dikwils de eerste was die ze den Wilden aantoonde; maar niet tegenstaande myn ervarentheid, liet ik niet na verzet te staan dat men een visch enige voeten diep onder water kon zien, en een kanoo die meer als een myl ver was, schoon ze op 't water niet meer als een linie gelykt.

De Ouden verstonden het kunsje om de voetstappen na te speuren, De ou-

den bedienen zich ook van de nafporing der voetftappen.

Apol. Rhod. lib. 4 V. 1459.

ren, en bedienden zich 'er op de zelfde wyze van als onze Wilden. Apollonius van Rhodes geeft 'er ons een voorbeeld van in de Argonauten. Deze hadden Herkules verlaten, toen hy verdwaalt was om Hylas na te lopen, dien de Nymfen hem ontrooft hadden. Naderhand vernomen hebbende dat hy kortelings in Lybien zich had laten zien, en dat hy niet ver kon zyn, zonden zy verfcheyde uit hun bende na deze en gene plaats uit, om tyding van hem te vernemen, om dat, voegt hy 'er by, het geen tyd meer was om hem op zyn voetftappen te volgen, nademaal de wind, die enige nachten gewaait had, al de voetftappen had door een gefmeten, en het zand gints en herwaarts verwaait, gelyk het noch hedendaags in die landen gefchied, daar hele karavanen zomtyds onder bergen van draaizanden in de woeftenyen van Arabien bedekt worden.

Zy zyn niet onbewuft dat hun vyanden dezelfde hoedanigheden hebben als zy, en om 'er niet van ontdekt te worden, nemen zy zich zorgvuldig in acht, en trekken met een grote voorzorg voort. Zy bedienen zich van geen vuurroers meer om te jagen, en zy beginnen van den voorraad van meel, die zy mee gebracht hebben, te leven. Zy weken het in wat koud water, of eten het gants droog, en drinken 'er een helderen teug boven op. Zy durven zelfs geen vuur maken. In hun tocht trekken zy op eene ry achter malkander, en de laatfte dekken de voetftappen met bladeren toe; zo zy enig riviertje vinden, trekken zy enigen tyd door 't water, om de gene, die hen volgen mochten, verlegen te maken. Eindelyk de plaats daar zy wezen willen naderende, marcheren zy niet als 's nachts, en ruften een groot gedeelte van den dag uit.

Niet tegenftaande alle deze voorzorgen worden zy evenwel dikwils verraft, om dat zy de wezentlykfte verwaarlozen, dat is om een naauwkeurige wacht te houden; want in plaats van elkander in deze bediening af te loffen, verlaten zy zich op de verzekering die hun de Verfpieders, die zy uitgezonden hebben, gegeven hebben, voor dat zy zich neerfloegen; zy flapen alle te zamen als in een land van veiligheid, en wanneer zy in een diepen flaap zyn, overvalt men hen, brengt hen omhals, of maaktze tot flaven.

Deze oorlog by verrafling, die de Wilden tegen elkander voeren op de wyze der Parthen, die de Romeinen zo lang afmatteden, komt uit geen lafheid voort, maar eer uit een luft die zy hebben om hun overwinning te heerlyker te maken, en om hun volk te fparen. Het verlies van een eenig perfoon raakt hun zeer gevoelig, om hun klein getal dat zy hebben; en dit verlies is van zo groot gevolg voor het hooft van een party, dat hier zyn roem en goede naam van afhangt, begerende de Wilden dat een Opperhooft niet alleen bequaam zy, maar ook gelukkig. Zy zyn hier ontrent zo wonderlyk, dat zo hy al zyn volk niet weer te huis brengt, en dat 'er een zelfs zyn eigen dood fterft, de kaptein hier door byna gants in ongunft raakt. Dit kan evenwel een goede ftaatkundige ftreek zyn, om daar door de Hoofden in toom te houden, en hen te verplichten dat zy hun Volk niet roekeloos wagen. Voor het overige tonen zy wel als 't pas geeft, dat het hun

aan

aan geen hart ontbreekt, wanneer zy ontdekt zyn, en dat zy hun leven moeten wagen; 't zy dat twee vyandlyke partyen elkander op 't vlakke veld ontmoeten, 't zy dat zy genoodzaakt zyn een plaats, die weerſtand bieden kan, aan te taſten.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

DE Heer van Champlain aan het hooft van eenige andere Franſchen de Algonkynen en Montagnezen verzelt hebbende, die tegen de Irokoizen optrokken, heeft ons de Beſchryving van een dezer ontmoetingen nagelaten, die aantonen kan dat zy dapperheid bezitten, en zelfs een zekere edelmoedige dapperheid, daar men in Europa op roemen zoude. Zie hier wat ik uit zyn vertelling, die ik een weinig verkort hebbe, gehaalt heb. Toevallig gevecht.

Champlain en zyn bende zich op het meir hebbende begeven, dat men naderhand na zyn naam het meir van Champlain genoemt heeft, en hun reys in ſtilte vervolgende, zagen zy 's avonds ten tien uren op de kant van een Kaap de Irokoizen aankomen, die ook van hun kant ten ſtryde trokken. Zo dra de twee partyen elkander waren gewaar geworden, maakte men van weerskanten een groot getier, en ieder bereydde zich tot vechten. De Irokoizen traden aan land, ſchikten al hun kanoos in order op het ſtrand, om in tyd van nood zich weer te kunnen inſchepen; en met hun bylen hout hebbende gehakt, verſchanſten zy zich heel wel. De anderen van hun kant plaatſten zich omtrent een pylſchootweegs van de verſchanſingen hunner vyanden, ſloten hunne kanoos dicht tegen elkander, maakten ze met ſtaken vaſt, en bereyden zich tot het gevecht. *Voyages de Champlain. liv 3. ch. 9.*

Zo dra deze in order waren, vaardigden zy twee kanoos met gezanten af, om den Irokoizen den ſtryd aan te bieden, die den zelven met blydſchap aannamen, maar tegen 's anderen daags eerſt, zeggende dat zy dien met geen ſchyn in de duiſtere nacht konden beginnen, die hun dappere daden begraven zou houden, dat men den dag moeſt afwachten, om elkander te kennen, en dat zo dra de Zon zich aan de kimmen vertonen zoude, zy hun ſlag zouden komen leveren. Na dit antwoord, dat met dank aangenomen wierd, voegden zich de twee kanoos weer by hun vloot, en van weerskanten bragt men den nacht door met doodsliederen te zingen, met zyn dappere daden en die zyner Natie te roemen, en volgens gewoonte veele ſtekelige ſchimpſchoten tegen den vyand uit te braken, waar van ieder party zich een gemaklyke zege beloofde

De dag gekomen zynde, trokken de Irokoizen uit hun verſchanſing, ten getale van byna tweehondert man, gaande met kleine ſchreden in ſlag-order voort, met een Lacedemoniſche ernſtigheid en deftigheid, waar over de Heer van Champlain zeer vergenoegt was. Zy hadden drie Overſten, die drie grote vederboſſchen hadden, om zich in 't gevecht te laten zien. Die van de andere party, die aan land getreden waren, rangeerden zich in de zelfde order. Champlain toen voor uit getreden zynde, hielden de Irokoizen

zen halte, om hun verwondering wat te laten overgaan, en na hem een tydlang van 't hooft tot de voeten bekeken te hebben, raakten zy in beweging om hun pylen te schieten, en het gevecht begon met een goede cierlykheid. Het zou op de zelfde wyze volhart hebben, maar Champlain twee van de Irokoische Oversten doodgeschoten, en een derde van hun troep doodlyk gequetst hebbende met de eerste flentschoot die hy deede, terwyl een ander Franschman ter zelfder tyd uit het bosch schoot, onthutzelde de onverwachte uitwerking van dit schiet geweer deze Barbaren, die het niet gewent waren; zy betwisten de zege niet, die zy misschien zonder dit voorval zouden weg gedragen hebben.

Zy verlieten het slagveld en hun verschansingen, zy redden zich in de bosschen daar hunne vyanden hen vervolgden, verscheyde daar van ombrachten, enige gevangen namen, terwyl de overige na een goed heenkomen zochten.

Zy vangen zomtyds in het veld twe gevechten aan.

In diergelyke gelegenheden laat hun klein getal hun genoeg toe om man tegen man aan te gaan, en als een tweegevecht aan te vangen, gelyk de Helden van Homerus en Virgilius deden. Zy kunnen den ander dikwils bekennen, en spreken zich toe.

Zy vragen malkander na nieuwe tydingen, doen aanspraken, en brengen malkander niet om voor dat ze elkander een kompliment gemaakt hebben, gelyk die gene die Virgilius zyn Eneas in den mond geeft.

Schoon de Wilden gemaakt zyn om in de bosschen te vechten, en van den eenen boom tot den ander te lopen, laten zy niet na zich zeer wel op het vlakke veld te houden. Zy hebben zelfs onder zich een soort van een oeffening om hun drilkonst te plegen, welke doet zien dat zy niet met gebroken gelederen vechten maar zich wel gesloten houden. Champlain geeft 'er ons ook deze Beschryving van.

„ De Hoofden, zegt hy, nemen stokken van een voet lang, zo „ veel in getal als zy sterk zyn, en kiezen andere, die een weinig „ groter zyn, voor hun hoofden uit, daarna gaan zy in de bos„ schen en slechten een plaats van 5 of 6 voeten in 't vierkant, daar „ de Overste als Serjant Majoor, alle deze stokken na zyn goed„ dunken in order stelt, en daar na alle zyn rotgezellen roept, die „ gants gewapent komen, en wyst hun den rang en order aan, dien „ zy houden moeten, wanneer zy met hun vyanden slaags zullen „ raken, 't geen alle deze Wilden met opmerking aanzien, letten„ de op de figuur die hun hooft met deze stokken gemaakt heeft, „ en daarna trekken zy van daar weg, en beginnen zich in order „ te stellen, gelyk zy die stokken hebben zien staan, naderhand „ vermengen zy zich ondereen, en keren weer op nieuw in hun „ rang, volhardende dus twee of drie malen, en dus doenze in alle „ hun kampementen, zonder dat zy een Quartiermeester van no„ den hebben, om hun den rang te doen houden, dat zy zelfs wel „ zonder verwarring weten te doen. Deze regel houden zy in den „ oorlog.

31.

NEGENTIENDE HOOFTSTUK.

Belegering van een Plaats.

DE Belegering van de Plaatzen, waar in zy weerstand vinden, is ook een bewys dat zy regels van een krygskunde hebben, waar in de list en beleyd met de onverzaagste dapperheid en kracht gepaart gaan. Zo de belegeraars ongeloostyke krachten aanwenden, om de waakzaamheid der Belegerden te verrassen, en alle de hinderpalen, die men hun tegen stelt, te overwinnen, verzuimen deze niets van 't geen tot een dappere verwering dienen kan.

Listen, valsche aanvallen, dappere en onverwachte uitvallen, hinderlagen, verrassingen, alles word beurt om beurt van beyde kanten in 't werk gestelt. De palissaden maar van hout zynde, en de Hutten niet als uit schorssen bestaande, mogen de belegerden zo veel zy willen hun Vesten met stenen, balken en water voorzien, zy mogen zo veel oplettentheid gebruiken als zy kunnen om de aanvallers met een hagelbui van pylen af te keren, deze brengen de verwoesting onder hen met brandende pylen, waar van een klein getal genoeg is, zo de wind hen begunstigt, om het gehele dorp in de asch te leggen. Zy maken hun aproches zonder schroom met storm-daken van planken gemaakt, die zy voor zich dragen, en achter welke zy tot den voet van de palissade gaan, die zy met de byl of met het vuur ondermynen: of wel zy maken een tegen-palissade, die hun voor schild en ladders dienende, hun een middel verschaft om over de vyandlyke verschanssingen te komen, en die te vermeesteren.

Dus heb ik in een van onze Beschryvingen gezien, dat zeven hondert Irokoizen een Dorp van de Natie, *de Kat* genaamt, hadden vermeestert, waar in byna twee duizent mannen waren om het te verweren, niet tegenstaande een gedurige bui van vuur-roerschoten, die als hagel op hen neerviel.

TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Verwoesting en inneming ener Plaats.

'T Is onmooglyk het droevig schouwspel wel af te schilderen, dat 'er in een verrast of ingenomen dorp vertoont word. De Overwinnaar met zwarte en rode verf beklad, 't geen bequaam is om iemand een schrik aan te jagen, en hoogmoedig op zyn zege, loopt over al als dol, zingende zyn zegepraal, en de overwonne met ysselyk geschreeuw beschimpende. Alles wat onder zyn handen valt word aan zyn dolle wreedheid opgeoffert. Hy zet in de eerste hitte van zyn woede alles te vuur en te zwaard. Zyn woede houd niet eer op voor dat hy moede is, en dan is hy eerst op meerder wreedheid ten opzicht van die ongelukkigen bedacht, die de eerste aanvallen ontkomen zynde, het droevig lot hebben om levendig in hun handen te vervallen.

De Overwonnene van hun kant niet onbewust zynde, wat zy van de wrede razerny der Verwinnaars te wachten hebben, willende liever omkomen en zich onder de asschen van hun Vaderland begraven, als enige ogenblikken deszelfs ondergang te overleveren,

om naderhand voor de yslelykste plagen die de wreedheid bedenken kan bloot te staan, rechten wonderen van dapperheid uit, en te gelyk door de wraaklust en wanhoop aangezet, wapenen zy zich met het eerste dat hun in de handen valt, zoeken de dood in hun moed en in dien van hunne vyanden, en geven het niet op als wanneer zy door het getal overstelpt of door de overdadige moedigheid zich niet langer in staat bevinden om weerstand te kunnen doen.

Wat gevangenen zy ombrengen.

Nademaal de Overwinnaars het groot getal van gevangens, die zy in een Dorp, dat zy vermeestert hebben, maken, niet zouden kunnen bewaren, doet hunne Staatkunde, die toelegt om de overwonnen te beletten dat zy niet weêr op de been komen, en zich in staat van tegenweer stellen, hen die gene uitkippen, die zy aan die krygswoede willen opofferen, en de gene die ze behouden willen, om ze in hun lichaam in te lyven. Dus worden de Gryzaarts, die moeite zouden hebben om hun spraak te leren, of die door de ouderdom niets nut zyn: de Hoofden en de aanzienlykste onder de krygsluiden, waar van zy iets konden te duchten hebben, zo zy hen ontsnapten: de al te jonge kinderen en de zieken, die hun te zeer in 't marcheren tot ballast zouden dienen, de ongelukkige slacht-offers, die zy aan hun woede en valsche Staatkunde opofferen, zy verbranden 'er zommige van, eer zy uit het ingenomen dorp trekken, en gelyk als op het slagveld. Vervolgens branden zy 'er alle avond enige in de eerste dagen van hun marsch, wanneer zy wegtrekken kunnen, zonder vrees van vervolgt te worden.

Onverzaagde dapperheid eenes Wildemans.

De kleine Partyen niet in staat zynde om een daad die veel gerucht maakt uit te voeren, durven byna de poorten der Dorpen niet naderen, daar zyn 'er evenwel die het doen, maar dit zyn zeldzame en reukeloze gevallen, gelyk die daad van een Irokois, die stilletjes de palissade van een dorp naderende, daar men reeds den oorlog zong, en twee Wilden op schildwacht hebbende zien staan, daar behendig na toe klom, den enen met een knods een slag op den kop gaf, en den ander ter aarde hebbende geworpen, de tyd nam om hem te doorsteken, en beyder hoofden met zich te nemen, waar na hy doorging. Zy doen hun slagen gemeenlyk op de jacht en visch plaatzen, en zomtyds voor aan op de velden en in de bosschen, alwaar, na zich eenige dagen in de struiken versteken te hebben, het ongeluk van eenige reyzigers die nergens minder om denken, hun gelegenheid verschaft om ze te verrassen en de zege te behalen. Daarna door de vrees van vervolgt te worden afgemat zynde, vluchten zy eer, als dat zy al wykende vechten; breken de gequetsten, en die gene die hen niet volgen kunnen, den hals, en slepen niet meer gevangens met zich, als zy door hun klein getal meester zyn; zo zy lust hebben om 'er een te verbranden, dien zy te veel denken te hebben, en dat zy menen geen tyds genoeg te hebben om het op hun gemak te doen, binden zy hem aan een boom vast, en steken een anderen neffensstaanden boom in den brand, die 'er van pas afstaat om hem lange smerten te doen uitstaan en hem van langzamer hand te verbranden.

Deze

Deze elendige schepzels dus verlaten zynde sterven als razende menschen, of van het langzame vuur dat hen verteert, of van een gruwelyken honger, zo het vuur geen krachts genoeg gehad heeft om zyn werking op hen te doen.

EENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Plundering der hooftschedels.

ALle de Krygslieden, wanneer zy tot een leger vergadert zyn, voor dat zy een stryd beginnen of een plaats aantasten, slaan het hooft van die gene die zy verrast en gedood hebben af, en brengen het in hun leger, daar zy het in het gezicht der vyanden, waar op zy deze verovering gedaan hebben, op een soort van een piek of langen staak zetten. Maar als zy wegtrekken, of in andere gelegenheden nemen zy niet als het hooft-hair van die gene mee, die in den slag gebleven zyn of die zy voor dood gelaten hebben. Tot dien einde villen zy de huid die het bekkeneel bedekt, snydende het boven het voorhooft en de oren tot achter aan het hooft af.

Na het afgestroopt te hebben, bereyden zy het en maken het zacht, gelyk zy met de beeste-vellen gewoon zyn te leven, die zy op de jacht gevangen hebben. Vervolgens spannen zy dit vel op een ronde r.am, daar zy het aan vast maken, zy schilderen het van beyde kanten met verscheyde kouleuren, zomtyds zetten zy op de verkeerde zyde daar geen hair is het portret of zinnebeeldige schilderye van den gewezen eigenaar, en zetten hem boven op een staak, dragende het dus in zegepraal om. 't Wonderlykste is, dat al die gene waar aan men deze gruwelyke operatie van het hairvel af te stropen in 't werk stelt, daar van niet sterven, al zo weinig als van den mokerslag, waar meê men hun meent de rest gegeven te hebben. Verscheyde zyn 'er van opgekomen, en ik heb een Vrouw gezien ter plaatze daar ik Zendeling was, die na een diergelyk voorval van de Franschen den naam van *Tête pelée*, gevild of geschild hooft, gekregen had, en die heel wel voer. Zy was aan een Franschen Iroquois getroud, daar zy kinderen by had.

De Schyten pleegden deze woestheid ook eertyds.

De Scythen en andere woeste Volkeren van Azie en Europa hadden zich eertyds door deze ysselyke tekens van hun woestheid, die de oude Schryvers niet onbekent zyn geweest, beroemt gemaakt. Dus drukt zich Herodotus aangaande de Scythen uit. „ Een Scyth drinkt bloed van den eersten gevangen dien hy maakt, „ en hy bied den Koning de hoofden van alle die genen aan, die „ hy in een stryd gedood heeft, want een hooft meê brengende, „ heeft hy deel aan den buit, daar hy zonder deze voorwaarde „ geen recht op heeft. Dit hooft neemt hy op deze wyze meê. „ Hy vilt het rontom de oren af, en het bekkeneel van het overige hebbende afgescheyden, stroopt hy 'er het vel af, dat hy met „ zyn handen zacht maakt, en als een ossehuid toebereyd. Vervolgens maakt hy 'er een cieraad van, en maakt het als een zegeteken aan zyn paardetuig vast. Hoe meer een simpel krygsknecht van deze zegetekens heeft, hoe meer hy geacht word. „ Daar zyn 'er die verscheyde van deze vellen aan malkander naaien,

Herodot. lib. 4. *n.* 64.

„ ien, als of het beeſtehuiden waren, en 'er kleren af maken.

„ Zommige villen de rechterhand hunner vyanden, zy ſtropen „ behendig dit vel met de nagels, die 'er aan blyven, af, en ver- „ cieren daar hun pylkokers meê, om dat het menſche vel dik is, „ en veel blanker als dat van alle andere dieren. Daar zyn 'er ook „ vele die gantſche menſchen villen, en het vel op ramen laten „ drogen, bedienende zich daar naderhand van als van een zadel „ op hun paarden.

En maakten van het bekeneel drinkbekers.

Dit, zegt deze Schryver, is een aangenomen gebruik by deze Volkeren. Vervolgens legt hy uit op wat wyze zy van het bekkeneel van hun aanzienlykſte vyanden drinkbekers maken, en zelf van hun gemeenzaamſte vrinden, die zy in tegenwoordigheid van den Vorſt in een twe-gevecht overwonnen hebben, wanneer zy om opgekomene verſchillen genoodzaakt zyn geweeſt hen uit te dagen.

Diodor. Sicil. lib. 3. p. 212

De Gaulen waren al zo woeſt als de Scythen, en Diodorus de Siciliaan ſchryft 'er ontrent dus van. „ Zo iemand nadert om hen „ te beſtryden, zingen zy de dappere daden hunner vooroudereren „ en hun eigen. In tegendeel betuigen zy de uiterſte verachting „ voor hunne vyanden, vergetende niets van 't geen hun den moed „ kan doen verliezen en hen afſchrikken. Zy hangen aan de hal- „ zen hunner paarden de hoofden die zy afgehouwen hebben: zy „ laten door hun ſlaven de bloedige zegetekens, die zy gewonnen „ hebben, dragen, onderwyl zy zelfs door hunne zangen hun o- „ verwinning zingen. Zy hangen deze zegetekens aan de poſten „ van hunne huizen. Wat de hoofden van hun aanzienlykſte vyan- „ den aangaat, die balzemen zy met cedergom en bewaren ze in „ kaſies; en die aan de vremdelingen, die hen komen bezoeken, „ tonende, roemen zy daar op dat hun Voorzaten of zy zelfs ge- „ weigert hebben grote zommen gelds voor deze hoofden te ont- „ fangen, die zy niet hebben willen miſſen.

De oude Duitſchers, die van de zelfde Scythen, waar van Herodotus ſpreekt, waren voortgekomen, gelyk Elias Skeed in zyn boek van den ouden Godsdienſt der Duitſchers, Gaulen, Volkeren van Groot-Britannien, en Wandalen, dryft, leefden op dezelfde wyze met de hoofden hunner vyanden; 't geen door Strabo beveſtigt word, die verzekert dat de meeſte Noordſche Volkeren hier in van de Gaulen niet verſchilden.

Elias Skeed wil ook dat deze wreedheid byna by alle Ooſterſche Volkeren in zwang ging, en miſſchien zinſpeelt God op dit gebruik in deze plaats van Deuteronomium. „ Ik zal myne pylen „ dronken maken in hun bloed, en myn zwaard zal zich in hun „ vleeſch verzadigen. " Met wat voor bloed wil hy zyn pylen dronken maken? „ het bloed der doden die op het ſlagveld ge- „ bleven zyn, en het bloed der gevangenen, wier hooft men ont- „ bloot heeft. *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occiſorum, & de captivitate nudati inimicorum capitis.*

De zin van deze plaats is veel verſtaanbaarder, wanneer men deze ontbloting van die bloedige operatie uitlegt, die het vel der ge-

32.

gevangenen tot het bekkeneel afstroopt, als wanneer men die met de uitleggers op de gewoonte te huis brengt van den krygsgevangenen de helmet te ontnemen, en hen blootshoofts te laten gaan.

De Irokoizen vergenoegen zich met den schedel af te stropen, gelyk ik het beschreven heb. Daar zyn enige Natien in Amerika die hun doode vyanden villen, en die zich met dit afgestroopte vel opschikken, en die zich voor al van de handen bedienen, om 'er Tabaks-zakken af te maken.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

DE gevangene die door kleine partyen gevat zyn, zyn in het marcheren lang zo ongelukkig niet, als die door een gantsche Leger gekregen zyn, om dat de overwinnaars niet op het getal hunner luiden of slaven steunende, nergens op bedacht zyn als om zich te redden, en met hun buit veilig in hun dorp te belanden. Tot dien einde binden zy hun alleen de armen boven den elboog vast, knevelende die achter op den rug vast, zo dat zy de handen vry hebben, zonder dat zy zich evenwel los kunnen maken, of vryheid genoeg hebben om te lopen en het te ontkomen, 't geen van een zekere wikking van het lichaam afhangt, daar zy door deze kneveling t'enemaal van berooft zyn, ten zy ze zich van der jeugt aan geoeffent hebben om dus te lopen. *Wederkomst der Krygsknechten en gevangenen.*

Een Zendeling heeft my verzekert dat hy een Wildeman gezien had, die 'er zo op afgericht was, dat hy niet anders kon lopen, en evenwel alle de anderen het in 't lopen afwon.

De slimste tyd voor hen is des nachts, want alle avonden legt men ze byna gants naakt op den rug, op den bloten grond neer, daar men voor ieder gevangen vier palen insteekt, om 'er hun handen en voeten als een St. Andries kruis van elkander gespart aan vast te binden. Daarenboven plant men een vyfde paaltje in den grond, daar men een strik aan vast maakt, die den gevangen drie of viermaal om den hals gaat. Eindelyk sluit men hem om zyn middel met een anderen riem vast, waar van die gene die op den gevangen moet passen de twee enden neemt, die hy terwyl hy slaapt onder zyn hooft legt, om wakker te worden indien zyn gevangen enige beweging om zich te redden maakte. *Hoe zy de krygs gevangene bewaren.*

Een gantsche nacht zo geknelt te leggen is zonder twyffel een straf, maar 't is een van de grootste plagen in den tyd van de muggen, want het is niet te beschryven hoe lastig deze dieren vallen, die by millioenen vliegende er niet doen als brommen, hun angel diep in 't vleesch slaan en het bloed zuigen, latende vergif in ieder steek, dat ter zelfder tyd een ontsteking en een gruwelyke jeuking baart.

Voor 't overige geven zy altoos deze elendige schepzels hoop, dat men hun op hun aankomst het leven zal schenken. Zelfs wanneer zy wat ver van de plaatzen, daar zy ze gevat hebben, af zyn, past men zo zeer niet meer op hen, en men vergunt hun een zo grote vryheid, dat die zomtyds de Verwinnaars tot onheil gedyd. Want het is dikwils gebeurt dat slaven, daar niet wel op ge-

gepaſt wierd, zich los gemaakt hebben, een deel van hun vyanden, die in een diepen ſlaap lagen hebben omhals gebracht, en zich van de anderen meeſter gemaakt, die ze op hun beurt tot ſlaven maakten, latende hen zich over hun te grote toevertrouwentheid en onvoorzichtige veiligheid, die tot hun verderf ſtrekte, beklagen.

Doods-ſchreuw. De Krygsknechten hun Dorp of een van hunne Bondgenoten naderende, zenden iemand van hun troep voor uit, om de tyding van hun wederkomſt te brengen, en ondertuſſchen houden zy halte, om te wachten dat men hun te gemoet kome. De gene die dit aanbevolen is begint, zo dra hy het Dorp gewaar word, of vermoed dat hy kan gehoort worden, een *doods-ſchreeuw* te geven, roepende *kôhe*, welk woord hy zo lang uitrekt als hy kan, en zo dikwils herhaalt, als 'er luiden van hun troep in den ſtryd of op reis geſneuvelt zyn. Dit geroep is zeer doordringent en droevig. men kan het van zeer ver horen, voor al op de Rivieren en by nacht. Aanſtonds loopt men alle hutten van het dorp uit, na de kant daar het geſchreeuw van daan komt.

Ondertuſſchen vervolgt de afgezant zyn weg, verdubbelende van tyd tot tyd zyn geſchreeuw. Hy blyft niet ſtaan voor dat hy in 't midden van 't dorp is, daar ze een kring om hem ſlaan, en na een weinig adem geſchept te hebben luiſtert hy een van de Ouden, die gekozen is om hem aan te horen, een net verſlag van hun reis in 't oor, den naam van die gene die zy verloren hebben, en hoe zy aan hun dood zyn gekomen, zonder eenige omſtandigheid van het geen hen aangaat te verzwygen. Deze oude man zyn verhaal hebbende aangehoort, herhaalt het met luider ſtem in een deftigen ſtyl. Dit gedaan zynde keert ieder naar huis.

De gene die van hun vrinden verloren hebben gaan dezelve in hun Hutten bewenen, daar zy de gewoonlyke rouwklachten ontfangen. De afgezant van zyn kant keert na de zyne, of wel zo hy een vremdeling is, treed hy in een andere, daar hy door eenige vermaagſchapping of gaſtvryheid aan verbonden is. Men geeft hem daar te eten, waar na hy omſtandiglyk verhaalt alles wat 'er in dezen tocht is voorgevallen, en ontfangt de gelukwenſchingen over zyn behouden weerkomſt.

Zy hebben zo veel eerbied voor elkander, dat hoe kompleet hun overwinning ook zyn mag, en wat voordeel zy behaalt hebben, de eerſte drift die zy laten blyken die van droefheid is over die gene, die zy van hun volk verloren hebben. Het gantſche Dorp moet daar deel in nemen, het nieuws van den gelukkigen uitſlag word niet gemeen gemaakt voor dat men over de doden de eerſte klachten, die hun toekomen, uitgeſtort heeft. Dit gedaan zynde verwittigt men op nieuws het gemeen door een tweden ſchreuw; men geeft hun deel van het voordeel dat men behaalt heeft, en men geeft zich aan de blydſchap over, die deze zege verdient.

De Vrouwen doen het zelfde ten opzicht van de mans die ter jacht of ten oorlog gegaan zyn. Want op hun wederkomſt gaan zy ze aan den oever op wachten, en in plaats van hun ten eerſten de vreugde te betuigen, die zy over hun behoude weerkomſt gevoe-

voelen, beginnen zy die van haar vrinden te bewenen, die gedurende hun afwezen in het dorp geſtorven zyn, en verkondigen hun het verlies dat zy geleeden hebben door haar jammerklachten en klaagliederen, waar van wy in 't vervolg zullen ſpreken.

Zoo 'er niemand van de kant der Overwinnaars gebleven of geſtorven was, gelyk het dikwils in de kleine partyen gebeurt, die eer op ſtropery als ten oorlog uitgaan, geeft de afgezant in plaats van een dood-ſchreeuw een vreugde-geſchrey, roepende ook *kôhe*, maar dit woord veel korter afbrekende. Hy herhaalt het zo dikwils als hy gevangens of hooftſchedels in getal heeft, en het gantſche dorp, zich aan de vreugde, door dit geſchrey veroorzaakt, overgevende, loopt in aller yl om het goede nieuws te verſtaan. Overwinnings geſchrey

't Is verwonderenswaardig dat een zo zonderling gebruik ons niet omſtandiglyk door de Oude Schryvers verhaalt is. 't Is evenwel van Azie in Amerika overgegaan, en is noch hedendaags in Colchos in zwang. *Ohi* dat de doodſchreeuw by de Mingreliers is, is het ook by de Huronnen. *Lamberti, Relat. de la colchide. Cap. XI. p 67*

De oude luiden en de bloedmagen der oorlogshelden hun aankomſt wetende, zenden hun te gemoet, om ze over hun behoude weerkomſt geluk te wenſchen, om hun ververſchingen te brengen, en om de ſlaven te helpen geleyden.

DRIEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

OP den dag tot deze intrede geſchikt geven de Krygsknechten hun gevangens over, als of zy 'er geen belang meer in namen; zy begeven zich alleen na het dorp, marcherende achter elkander, byna gelyk toen zy vertrokken, maar zonder te zingen, zonder geſchildert te zyn, en zelfs met geſcheurde kleren, als luiden die een verren tocht gedaan hebben. Ondertuſſchen bereyden de gene, die de zorg der gevangenen op zich genomen hebben, hen tot deze plechtigheid, dat een ſoort van een zegepraal is, die voor hen te gelyk iets roemryks en iets droevigs inheeft. Want 't zy men hun wil eer aandoen, of dat zulks maar geſchied om den roem der Overwinnaars te verheffen, men beſchildert hun aangezicht met zwarte en rode verf, gelyk op een dag van plechtigheid. Men verciert hun hooft met een kroon met veren daar op, men geeft hun in de linkerhand een witten ſtok met een zwaansvel overtrokken, dat een ſoort van een kommandeerſtaf of ſcepter is, als of zy den opperſten van de Natie, of de overwonne Natie zelfs verbeelden. In hun rechterhand houden zy de Schildpad, en om den hals van den ſlaaf die 'er 't beſt uitziet maken zy de porceleine halsband vaſt, die de Krygsoverſte gegeven of ontfangen heeft, toen hy volk worf, en waar op de andere krygsknechten dienſt genomen hebben. Maar zo men van de eene kant hun eer aandoet, ſchud men van de andere kant, om ze hun elende te doen gevoelen, hun alles uit, zo dat zy byna gants nakent zyn, en men doet ze met de armen boven den elleboog op den rug gebonden marcheren, gelyk ik reeds gezegt heb. Intrede der Krygsgevangenen.

Ik heb de verſtandigſte Kanadenzers, en die de meeſte omgang

witte ſtaf met zwaaneveren overtrokken beduid.

met de Wilden gehad hebben, ondervraagt, om te weten wat de betekenis van dezen witten ſtaf, met zwaneveren overtrokken, zyn mocht.

Zommige hebben my gezegt dat het een zinnebeeld was, dat deze elendige ſlaven hun droevig lot verbeeldde, en dat zy volkomen alle recht op zich zelven en op hun eigen leven verloren hadden.

Evenwel heeft my een Officier een geval vertelt, waar van hy ooggetuigen was geweeſt, en waar uit men beſluiten zou konnen dat deze ſtaf een eerteken is; want een kleine party krygslieden twee gevangene hebbende gekregen in een ontmoeting, daar hy zich by bevond, en een van beyden zich in zyn nieuw lot wat ongeduldig tonende, en dezen ſtaf met een achteloosheid aanvattende, die zyn bovenmatigen druk te kennen gaf, rukte hem zyn lotgenoot die met kracht uit de hand, zeggende met een toornig gelaat, dat de lafheid die hy toonde duidelyk te kennen gaf dat hy niet waardig was dien te dragen. Vervolgens marcheerde hy met fiere ſchreden, dragende beyde de ſtokken, zo wel dien men hem gegeven had, als dien hy den ander ontrukt had, in de hand.

Marſch der krygsgevangenen.

De marſch der krygsgevangenen begint met die van het dorp, die de hooftſchedels der doden, aan lange ſtokken als halve pieken vaſtgemaakt, vooruit dragen. Zy volgen een voor een achter malkander, dan komen de ſlaven, die den gantſchen weg langs zingen, parende het geluid van hun Lier met hun doodslied. De dorpelingen ten naaſten by van den tyd verwittigt zynde van de aankomſt der gevangenen, gaan hun een vierendeelmyls of een half myl te gemoet, en byna alle maken zy zich vaardig om zich op hun koſten een wreed vermaak te verſchaffen. Zo dra men by hen gekomen is, doet men ze ſtil ſtaan, en onderwyl zy hun doodslied zingen, danſt het gantſche Dorp rontom hen, volgende de maat van hun lied door hun menigvuldige *hé*, *hé*, die zy diep uit de borſt halen. Na hen dus te hebben doen ſtilſtaan doet men ze lopen, en dan doet ieder zyn beſt om hun zo veel quaad te doen als hy kan. De ſteenen, de vuiſt en rotting-ſlagen vallen hen als hagel op 't lyf. Men neemt het niet qualyk dat zy zich verweren, en men lacht 'er om. Maar nademaal zy geknevelt zyn en door het getal overmant zou hun verwering hun van weinig nut zyn. Ieder een heeft recht om ze op te houden, en eer ze aan 't dorp komen doet men hun menigmaal ſtil ſtaan. Voor dat zy 'er in treden doet een van de oude mannen hen ook halte houden, om hun enige nagels uit te rukken of een vinger af te doen ſnyden, na dat het te voren in den raad beſloten is, of op het verzoek van een partikulier.

Zy hebben evenwel hier ontrent enige wetten, maar die zy eertyds veel zorgvuldiger naquamen als hedendaags. De krygslieden hebben recht op hun gevangenen, tot dat zy ze overgelevert hebben; zy geven eenigermaten in 't intreden van de dorpen dit recht over, om hun landsluiden of bontgenoten het genoegen te gunnen van daar hun vermaak meê te nemen; 't geen ieder met meerder of minder woede doet, na dat hy meer of minder door het verlies,

dat

dat de oorlog hem veroorzaakt, aangedaan is. Dit is een soort van zegepraal, waar van de krygslieden al de eer hebben, schoon zy 'er niet by verschynen, en het volk al het vermaak. Evenwel nademaal de krygsknechten zich zodanig niet van het recht op hun gevangens ontdoen, of zy krygen ze weerom, hebben zy 'er belang in dat zy zo gezond en zo min mishandelt als het mooglyk is wederkeren, op dat het present dat zy 'er van in de Hut van hun ouders moeten doen, daar zy de doden moeten vervullen, te aangenamer ontfangen worde. Hierom is ingevoert, dat de gene die ze verminken willen genootzaakt zyn een present te doen na mate van de verminking om den genen, dien hy toekomt, schadeloos te stellen.

De krygslieden hebben recht op hun gevangenen tot zy ze overgelevert hebben.

Daar loopt dikwils in deze gelegenheden veel drift onder, en het is altyd zo gemaklyk niet de gene, die men in 't leven wilde sparen, te redden, ter oorzaak van deze verminkingen, die, om dat ze hier door onbequaam worden om iets te doen, hen in 't vuur doet werpen. Om deze reden verbergt men zorgvuldiglyk waar toe zy geschikt zyn; maar zo het geheim uitlekt, en dat de personen, die zy toegedacht zyn, van eenig aanzien zyn, gaan zy den genen, die zy redden willen, te gemoet, en geleydenze zelfs by de hand. De eerbied, die men voor hen heeft, spaart deze ongelukkigen de quade ontmoeting, die men hun zonder deze voorzorg toebereydde. Anders zyn zy zo mishandelt, dat als zy in 't dorp komen het bloed hun van alle kanten het lyf af stroomt, en zy zyn zomtyds in zo elendigen staat, dat het wonder is dat zy onder de slagen niet bezweken zyn.

Dit intrêe-recht is men aan alle de dorpen van de Natie of van hun bontgenoten, die zy op den weg ontmoeten, verschuldigt, tot dat zy in het dorp komen, daar zy hun laatste vonnis moeten ontfangen; overal is het de zelfde onthaling en de zelfde plechtigheid. Evenwel gebruikt men meer omzichtigheid en gematigtheid in de dorpen die zy maar doortrekken.

De slagen houden op zo dra zy een voet in het dorp zetten. Men leydze in een Raadshut, daar met de oude en jonge luiden zich ook de krygslieden laten vinden, die ze gevangen gevoert hebben, welke dan het eerste recht, dat zy op hen hadden, weer omkrygen. Men geeft deze arme menschen te eten, waar na de krygsoverste hen beveelt hun doodslied te zingen, en het gezelschap op hun kosten te vermaken. Evenwel doet men hun geen ander quaad, als dat men zich over den elendigen staat, waar in zy zyn, verheugt. Al het vermaak bestaat in ze te zien dansen, in ze de liederen van hun land, of die gene die de overwinnaars hen onderweeg geleert hebben, te horen zingen. Van de eene hut voert men ze in de andere, en dit duurt zo eenige dagen, tot dat zich de krygslieden weer op weg begeven, of, zo dit het dorp is van hun verblyf, tot dat men besloten en verklaart heeft, aan wien men ze geven moet.

VIERENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Verdeling der ſlaven.

DE verdeling geſchied in een Raad, waar na men het in 't dorp laat uitroepen, daar ze alle op de markt verſchynen om het lot der ſlaven te horen. Een van de oude luiden maakt de verdeling, die men 'er van gemaakt heeft, openbaar, de bontgenoten, of de perſonen, waar aan zy gegeven zyn, en den naam van de mannen of vrouwen, wier plaats zy moeten vervullen.

Men verdeelt ter zelfder tyd de hooftſchedels, die voor een ſlaaf gerekent worden, en ook een perſoon vervullen. De gene die deze hairlokken ontfangen, bewarenze zorgvuldiglyk, hangenze eenigen tyd aan de deuren van hun hutten, zy ſchikken 'er zich meê op in de openbare plechtigheden, voor al als men ten oorlog zingt, en eindelyk hangen zy ze op nieuws aan de deuren van hun hutten, tot dat zy door den tyd verſlyten.

Na deze verdeling geleyd men de ſlaven in de Hutten, daar zy aangegeven zyn, en men voert ze daar in, of wel men laatze aan den deur in den ingang, 't geen men voor al doet wanneer men niet vaſt beſloten heeft hun het leven te ſchenken. Daar gekomen zynde zet men hun opſtaande voet eten voor. Ondertuſſchen bewenen de inwoonders van deze hut, hun magen, en vrinden, de doden, wierplaats deze ſlaven vervullen, als of men ze zo eerſt quam te verliezen, en men laat in deze plechtigheid waarachtige tranen rollen, om de geheugenis van de perſonen eer aan te doen, waar van het gezicht dezer ſlaven een bitter herdenken baart, en den druk vernieuwt dien men over hun verlies gevoelt heeft.

De Krygshelden die een ſlaaf geven geven hem met den halsband over.

De krygshelden, die een ſlaaf geven, geven hem met den halsband, die het verband van hun onderneming geſterkt heeft, of die hun dient om te zeggen dat zy hun plicht volvoert hebben zy ſchudden den ſlaaf alles uit, op het enigſte ſtuk na dat de zedigheid verbied hun te ontnemen.

De Hut, waar aan de ſlaaf gegeven is, moet dit geſchenk met een ander beantwoorden, zo zy hem het leven ſchenkt, maar zo zy hem in 't vuur werpt, gaat het geſchenk over 't ganſche Dorp, niet meer als billyk zynde dat dit het wrede vermaak betaalt, 't geen het gehad heeft om hem te doen ſterven.

Men verbrand altyd twee of drie ſlaven, wanneer zy gegeven zyn om luiden van groot aanzien te vervullen, al waren zelfs die gene, die men vervult, op hun bed, en aan een natuurlyke dood geſtorven.

Men is niet verwondert dat die gene, aan wien men ze geeft, hen, volgens hun uitdrukking, in 't vuur werpen, maar hier na moeten de perſonen, die 'er belang in hebben, te vreden zyn, want de verplichting om de doden te vervullen altyd in de kinders ten opzicht van hun vaders en hun moejen in wezen blyvende, tot dat men het leven aan een perſoon geſchonken hebbe, welke dien gene verbeeld dien men wil doen herleven, zouden die gene, die deze verplichting hebben, recht hebben om zich te beklagen, dat men ze weinig ontziet, nademaal om een ſlaaf te maken zy verplicht

plicht zyn het zelfde gevaar te lopen van zelfs slaven te worden, gedood of verbrand te worden, op de zelfde wyze als zy ze by zich verbranden.

Dikwils wyzen de oude luiden enige gevangens aan de gemene schatkist toe, als een goed dat het gemeen toekomt, en dat in 't vervolg tot eenige staats-verrichting dienen kan. Men laat in die gelegenheid niet na hen aan eenige hut toe te wyzen, en den een of den anderen naam te doen opbeuren, om te beter de geheime voornemens verholen te houden, die de Raad ontrent hen genomen heeft of in 't vervolg noch nemen kan. Op andere tyden geven de Oudraden en de krysknechten zelfs als zy ze aan eenige hut geven, de genegenheid te kennen die zy hebben om hen te laten leven of te doen omkomen, en deze genegenheid word gemeenlyk opgevolgt, uit eerbied die men voor hen heeft, maar zy maakt geen wet uit. De Hutten daar zy aangegeven worden zyn 'er zodanig de meester van dat de genegenheid van het gantsche dorp hen niet zou kunnen redden, zo zy lust hebben om hen te verbranden, noch hen niet zou kunnen doen omkomen, zo zy willens zyn hun het leven te schenken. Dikwils worden 'er enige slaven aan de gemene schatkist toegewezen.

Uit eenige lichte omstandigheden kan men dikwils gissen wat lot deze elendigen te verwachten hebben. Zy zyn vast verloren zo zy aan een hut te beurt vallen, daar men veel krygslieden verloren heeft, of eenig ander persoon, wie het ook zyn mag, al was het maar een kind aan de borst, waar van het verlies noch vers is. Zy lopen geen minder gevaar indien hun ouderdom, gestalte, gelaat en inborst niet aangenaam zyn, en doen vrezen dat men 'er niet veel dienst van zal hebben: indien men ze aan eenige helduivelinnen geeft, die vermaak in de wreedheid scheppen, of wel indien men ze aan arme hutten toewyst, die niet in staat zyn om het geschenk te erkennen, of den slaaf te kleden en de kost te geven. De Jesuiten hebben veele van deze elendige slacht-offers gered, uit de vlam dezer Barbaarsche menschen, met de geschenken, die 'er tot hun behoudenis nodig waren, op te brengen.

Hun lot is gaauw uitgemaakt, indien de personen, waar aan zy gegeven zyn, zich in het dorp bevinden: maar zo zy afwezig zyn, leven deze ongelukkige menschen tot haar weerkomst in gestadige angst en vrezen tusschen het leven en de dood. Men laat hun evenwel redelyk veel vryheid; zy zyn noch geketent noch gebonden, men voed ze met hoop dat ze het leven zullen behouden, en men vernoegt zich met op hen te passen dat zy niet weg kunnen lopen. Dikwils om hen gerust te stellen en beter te bedriegen houd men voor hen in deze gelegenheden verholen, aan wie zy gegeven zyn.

VYFENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

De doodstraf der slaven by de Natien van Noorder-Amerika, die wy kennen, is dezelve met een klein vuur te verbranden, maar dit schouwspel gaat met zo veel omstandigheden van een ysselyke wreedheid toe, dat het denkbeeld alleen daar van een mensch doet grillen. Doodstraf der slaven in Noord-Amerika.

't Is

't Is alzo onaangenaam als moejelyk daar een naauwkeurige Beschryving van te geven; evenwel nadien ik 'er van spreken moet, zie hier het geen men 'er ontrent van zeggen kan, en dat zal genoeg zyn om 'er eenige kennis van te krygen.

De tyd van de executie gekomen zynde, bemaalt men eerst den Slaaf met verscheyde koleuren, 't geen de zelfde indruk op hem maken moet, als op een misdadiger het lezen van zyn doodvonnis. Dit is evenwel een eer die hun geschied, en een grote achting die men voor hen heeft. Ondertusschen laat men het dorpvolk door een omroeper tot dit schouwspel nodigen, waar van het toneel een Raads-hut, of een openmarkt is. Daar zet men een paal, of men recht een vierkante houte lyst op een klein schavotje op, en men maakt een vuur van kolen, daar men yzere boute priemen, ondeugende bylen, en oude lopen van roers inlegt, die haast gloeient worden.

Het gansche dorp word tot dit Schouwspel genodigt.

Als men het gantsche dorp rontom een elendig schepzel verzamelt ziet, dat gereed legt om zyn leven in de ysselykste pynen te eindigen, zou men zeggen dat 'er een gants andere vertoning zou geschieden.

Alle zyn ze daar in de grootste bezadigtheid van de wereld, men zit of legt op de matten gelyk in de Raadsvergaderingen, ieder praat met koelen moede met zyn buurman, steekt zyn pyp aan, en rookt met een wonderlyke onverschilligheid. Die gene zelfs die het lot van dezen ongelukkigen beklagen, zyn genoodzaakt voor de wereld de gevoelens van mededogen, die in hun harten zouden kunnen ontstaan, te doven, uit vrees dat men hun tot een misdaad mocht rekenen, dat zy eenig medelyden voor een vyand van hun Natie gevoelden.

De luiden van de Hut, waar aan hy gegeven is, raken hem niet aan, het zou niet welvoegen dat zy de beulen van dien genen wierden, die aangeboden is om iemand van hun familie te vertonen. Maar ieder Hut heeft een ander, die verplicht is haar diergelyke diensten te bewyzen, en beulen te verschaffen om die gene, die zy verworpen heeft, om hals te brengen. Deze zyn het gemeenlyk die beginnen, dan komen andere op hun beurt met geschenken, om het vermaak te hebben van enig deel van 't lichaam na hun welgevallen te blaken. Op 't end komen alle de omstanders in 't spul. Boven al munt de jeugt daar in uit, en vind nieuwe wyzen van pynigen uit.

De Ouden offerden de krygsgevangenen aan hun God Mars op, zy slachten 'er dikwils op de graven van hun bloedmagen en vrinden, die in het gevecht omgekomen waren, en zy meenden der zelver schimmen door dit slag van offerhanden te paien. Dus liet Achilles twaalf Trojanen by de houtmyt van Patroklus ombrengen, en dus wierd Polixena op het graf van Achilles opgeoffert. Het is zo veel te waarschynlyker dat dit een overblyfzel van dit barbaarsche gebruik is, om dat de gewoonlykste slacht-offers die de Mexikanen offerden, in de krygsgevangen bestonden, die zy in den stryd gevat hadden. En schoon hedendaags by deze Barbaren in die gelegenheden niets na een offerande gelykt, zou ik evenwel ge-

Gliad. 23 & 175. *Euripid. in Hecu.*

geloven dat het 'er oorspronkelyk een was; en my heugt in een oude Beschryving gelezen te hebben, dat op een zekeren tyd dat men dus een slaf verbrandde, een Fransman die 'er tegenwoordig was opmerkte, dat 'er een oud man was, die alle de stukken die hy van het lichaam van dezen elendigen afsneed, aan *Areskoui* opofferde.

Indien de Slaaf in de hut of op de markt wandelt, houd men hem staan, of men gaat na hem toe om hem te pynigen, zo hy reeds aan de paal vast gemaakt is. Maar om dat dit wrede vermaak langer zou duren, raakt men hem niet als van verre aan, zonder ontroering of yl. Men begint met de uiterste tippen der voeten en handen, klimmende zo allengsjes na het lyf op: de een rukt hem een nagel uit, een ander ryt met de tanden of een oud mes een stuk vlees van zyn vinger af, een derde neemt dezen ontvleeschten vinger, steekt hem in de gloeiende kop van zyn pyp, rookt hem als Tabak, of dwingt den Slaaf zelfs dien te roken.

Dus laat men hem na korten tyd geen enen nagel behouden, men kneust de beenderen van zyn vingeren tusschen twee stenen, men snyd ze hem aan alle leden af; men houd hem verscheyde malen op dezelfde plaats gloeiende yzers, of brandende toortzen, tot dat ze door het bloed of vet, dat uit zyn wonden druipt, uitgedooft is: men snyd het geroosde vleesch aan stukken; zommige van deze razende menschen eten ze op, terwyl andere hun gezicht met zyn bloed verwen.

Wanneer de zenuwen ontbloot zyn, steekt men 'er yzers in, om ze te draaien en te breken, of wel men zaagt hem de armen en benen met koorden af, die men met een gruwelyk geweld aan beide de enden trekt.

Dit is evenwel niet meer als een voorspel, en zomtyds na vyf of zes uren in deze wrede oeffening doorgebragt te hebben, ontbint men den Slaaf, om hem in rust te laten, en men stelt de verdere executie tot een andere zitting uit. Maar 't geen vremd zal schynen is, dat de meeste van deze ongelukkige schepzels, afgemat en uitgeput zynde, gedurende dezen tusschentyd zo vast slapen, dat men ze met vuur moet wakker maken. Gemeenlyk evenwel geeft men hun zo langen uitstel van smerten niet, en men rust niet voor dat zy het afgelegt hebben.

Als men boven de dyen begint te blaken, worden de pynen veel heviger, en de wreedheid dezer Barbaren krygt nieuwe krachten, wanneer de deerlyke staat, waar in de lyder gebracht is, die moest verzachten. Dikwils maken zy hem een soort van een hemd van berkeschors, daar zy den brand in steken, die van langen duur is, en een vlam maakt die weinig kracht heeft. Dikwils vergenoegen zy zich met toortzen van deze schors te maken, daar zy hem de zyden en borst mee schroeien; dan eens nemen zy verscheyde bylen die zy op kolen gloeient maken, maken daar een ronden kring van, en hangen hem dien om den hals. Deze bylen en toortzen maken blaren, daar vet uit komt lopen, waar in deze beulen hun brood dopen, dat zy naderhand gratig inslokken.

Eindelyk na van langzamerhand alle de dêlen van het lichaam geblaakt

blaakt te hebben, zo dat men niet een vinger kan zetten daar geen wond is: na het aangezicht gants onkenbaar gemaakt te hebben, na het vel van het hooft te hebben afgevilt, en van het bekkeneel gescheurt; na op dit blote bekkeneel een regen van vuur, hete asch of kokent water te hebben gegoten, ontbinden zy dezen ongelukkigen, doen hem noch lopen, zo hy krachts genoeg heeft, en smyten hem met stenen of slaan hem met stokken dood; of wel zy rollen hem over de gloeiende kolen, tot dat hy het weinige leven, dat hy noch overig hadde, hebbe uitgeblazen, ten zy iemand uit medelyden hem het hart uit den boezem gerukt of met een dolk doorstoken hebbe, toen hy noch aan de paal stond.

De wreedheid van deze ontmenschte Barbaren is met de dood dezer elendigen noch niet verzaad; en terwyl zommige op de schorssen der Hutten slaan, om de ziel van den Overleden te noodzaken het dorp te verlaten, op dat zyn omzwervende schim hen niet verschrikken moge, vertonende zich voor hun gezicht in de gedaante van een helsche furie, hakken deze menschevreters, gelyk de oude Scythen en de meeste andere woeste Natien van de eerste tyden waren, het lyk aan stukken, steken het in de pot, en geven 'er geen ander begraafplaats aan als hun buik.

Dus eindigt dit bloedig schouwspel, waar in ik niet weet waar over men zich het meest moet verwonderen, of over de beestachtige woede dezer Barbaren, die met zo veel wreedheid elendige Slaven handelen, die dikwils uit zo verre landen daar na toegevoert zyn, dat zy niets aan deze moordenaren kunnen verdient hebben; of wel over de stantvastigheid van deze Slaven zelfs, die in 't midden van de ysselykste pynen een stantvastig gemoed en een helden-aart behouden die men zich niet verbeelden kan.

Des Schryvers aanmerkingen over deze bloedige schouwspelen.

Dit is een wezentlyke Heldenaart, en de uitwerking van een edelmoedige stantvastigheid. 't Geen wy in de bloedgetuigen van de eerste kerk met verwondering aanschouwt hebben, en dat in hen de uitwerking van de goddelyke genade en een wonderwerk was, is by hen de blote natuur, en een uitwerking van hun stantvastig gemoed. De Wilden gelyk ik reeds aangetoont heb, schynen zich van hun teerste jeugt af tot dit voorval te bereyden. Men ziet 'er kinderen de naakte armen tegen malkander houden, tusschen beyden gloeiende kolen leggen, en zich uittarten wie het 't langst zou uithouden, en zy houden het standvastig uit. Ik heb zelfs een kind van 5 of 6 jaar gezien, wiens lichaam by een droevig toeval door kokent water gebrant was, dat telkens als men het verbond met een ongelooflyke stantvastigheid zyn doodlied zong, schoon het gruwelyke smerten uitstond. Scevola zyn hand in 't vuur stekende, om dat hy zyn aanslag gemist had, is niet meer verwonderingswaardig als deze Volkeren, die zich dus beproeven om het leven te verachten, om het zonder vrees te wagen, en het in de ysselykste pynen te verliezen, zonder de minste lafhertigheid te laten blyken.

Ik weet niet of men menschen die zulk een mannenmoed bezitten, Barbaren moet noemen; maar ik weet wel dat men meer voorbeelden hier van by die gene die men daar voor uitmaakt zal vinden,

den, als by beschaafde Natien, aan wie de kunsten en al het geen dient om ze wellevent te maken een overvloed en een aangenaamheid van leven verschaffen, die niet dient als om hen verwyft en lafhertig te doen worden.

By de oude Volkeren van Indien was het gemeen als men tot een zekeren ouderdom gekomen was en genoeg meende geleeft te hebben, zich met koelen moede levent te verbranden, en als Herkules te sterven, die zelfs zyn houtmyt op den berg Oeta oprechtte. Alexander de Groot zag 'er enige voorbeelden van gedurende zyn verblyf in die landen; en zommige van die gene, die het fortuin der Macedoniers volgen wilden, gaven 'er het schouwspel van aan Griekenland. Zeno van hunne grondregels onderricht, en die misschien ooggetuige van diergelyk een schouwspel geweest was, zag ze met verwondering aan, en zeyde dat hy liever een Indiaan wilde zien, als hy zich zelven verbrand, dan alle de lessen der Wysgeerte over de stantvastigheid te horen.

Strabo, lib. 15. p. 493.

Zeno, apud Clem. Alex. Stroom. lib. 2.

Noch hedendaags ziet men by eenige Volkeren van Indien (daar een vervloekte staatkunde het gebruik heeft ingevoert, dat eertyds de Vrouwen van zekere Volkeren van Thracien ook hadden, die zich op het lichaam van haar dode mans verbranden) in deze Vrouwen grondregels van een Heldinnen aart, die de Europeesche Vrouwen haar graag zullen overlaten. Want nademaal onder de Vrouwen, waar van het gebruik de meerderheid heeft ingevoert, aan de liefste alleen de eer toekomt om den overleden in de andere wereld te verzellen, met zich op zyn lykstapel met hem te verbranden, ziet men haar om den voorrang twisten, zegepralen dat zy verkoren zyn, zich bereyden om na de houtmyt te gaan als of zy na een baal gingen; in tegendeel zuchten zommige, het affront niet kunnende overleven, dat haar die eer geweigert is. Men zag in Amerika dien zelfden naaryver by de Volkeren, alwaar personen, aan de oversten toegewyd, gedwongen waren zich met hen te laten ombrengen, om hun in het land der zielen te dienen, gelyk ik in het vervolg zeggen zal.

Strabo, loc. cit. Pomponius Mela, lib. 2 Cap. 2.

Quintus Curtius verhaalt dat men onder de Sogdiaansche gevangenen, Alexander dertig jongelingen van de grootste Heren van 't land bracht, alle wel gemaakt en die 'er wel uitzagen, welke vernomen hebbende dat men ze op bevel van dezen Vorst ter dood voerde, vreugdeliederen begonnen te zingen, te danssen en te springen, tonende veel vrolykheid. De Koning verwondert dat hy ze zo verheugt zag ter dood gaan, deed ze weerom komen, en vroeg hen waar van daan zy zo uitgelaten waren, dat luiden, die de dood voor ogen zien, zo zelden gewoon zyn; zy gaven tot antwoord, dat zo iemand anders als hy hen dede sterven, zy bedrukt zouden zyn, maar dat zy op het bevel van een zo groot Vorst, overwinnaar van alle Natien, aan hun Voorouders weergegeven zynde, een zo roemryke dood zegenden, die de grootste mannen zich tot eer zouden rekenen. Alexander over deze dapperheid verzet staande, schonk hun het leven, en stelde 'er vier van onder zyn lyfwachten, die hem altyd getrouw bleven.

De Sogdianen gongen met vreugt ter dood

Quint. Curt. lib. 7.

Zo ook de Kantabren.

De Kantabren en de eerste Volkeren van Spanje zongen als men hen deed sterven, en terwyl zy op het kruis lagen.

Strabo, lib. 3. p. 114.

Ik weet niet of Strabo, die dit gebruik van hen verhaalt, recht heeft om het voor zotheid uit te kryten, en het als een teken van hun woestheid en botheid te boek te slaan. Ik zou in tegendeel geloven dat men 'er zich zo zeer over behoorde te verwonderen, als wy ons over de schoonste Voorbeelden doen, die de geschiedenis ons van de Romeinsche dapperheid verschaft.

ZESENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Doodsliederen.

MAar wat waren deze Lofzangen en Liederen anders als de doodsliederen van onze Wilden, hun Feestgezangen, hun Krygsdanssen, wanneer zy de byl opsteken en gereed zyn op den vyand aan te vallen? Zy herhalen deze zelfde gezangen wanneer zy tot Slaven gemaakt worden; zy gaan daar in voort gedurende den tyd van hun slaverny, en zingen ze noch met meer kracht in de pynen, als of zy nooit ergens anders op gedoelt hadden.

Deze Liederen nergens anders door bedwongen zynde als door de maat, en de slaven vryheid hebbende om te zeggen wat zy willen, zingen zy hun dappere daden en die van hunne Natie; zy braken duizent vloeken tegen hunne Tyrannen uit; zy zoeken ze door hun dreigementen vervaart te maken, zy roepen hun vrinden te hulp om het te wreken; zy beschimpen hun beulen als of zy hun ambacht niet verstonden, zy leren hun hoe men branden moet, om te groter pyn te veroorzaken, zy verhalen wat zy zelfs ontrent de gevangens gedaan hebben, die hun in de handen gevallen zyn; en zo 'er by toeval onder deze gevangens een van de Natie geweest is, die hen nu doet sterven, verhalen zy de geringste omstandigheden van 't geen zy hem hebben doen lyden, zonder de gevolgen van een rede te vrezen, die de toehoorders noodzakelyk meer verbitteren moet.

De hondert zeven en dertigste Psalm is een soort van een doodlied.

Zoude ik durven zeggen dat de 137ste. Psalm beginnende *aan de wateren van Babylon*, een soort van een doodliet is, dat ons de gewoonte vertoont die de Oosterschen eertyds hadden, en die het zelfde denkbeeld en den zelfden aart van de gezangen der Amerikaansche Slaven heeft? 't zyn Hebreeuwsche gevangenen die 'er spreken en die hun slaverny bewenen. Hun overwinnaars vermaanden hen dat zy hun Lofzangen van Sion, dat is te zeggen liederen die in hun land in gebruik waren, zouden voorzingen; het schynt dat de Hebreeuwen dit verzoek niet wilden inwilligen, evenwel is de gehele Psalm een Lied, en een Lied in de smaak der Wilden; want zy maken een aanvang met de uiterste verachting voor het land en de Volkeren, daar zy by overgevoert zyn, te betuigen: niets kan hen bekoren als Jerusalem, daar al hun zuchten en verlangen na strekt; en om te meer hun liefde en afkeer te doen ontsteken, bidden zy den Heere dat hy de rampen niet vergete, die de kinderen van Edom, dat is te zeggen de Assyriers, in wier macht zy waren, den Joden in de verwoesting van Jerusalem veroorzaakt hebben, en zy eindigen met de gruwelykste vervloe-

kin-

kingen. „ Wee u, *zeggen zy*, gy Dochters van Babylon, wel „ hem die u alle de rampen zal vergoeden die gy ons gedaan hebt! „ wel hem die uwe kleine kinderen zal nemen en ze aan de ftenen „ verpletteren.

Om weer tot onze Slaven te keren: in de tuffchenpozen dat men ze met ruft laat, onderhouden zy elkander, of zonder tolk, zo zy de fpraak verftaan, of door een tolk zo 'er een is die de hunne verftaat; zy fpreken onbeteutert van onverfchillige zaken, van nieuwe tydingen, en van 't geen 'er in hun land omgaat, of zy vragen met een bezadigt wezen na de gewoontens van die gene, die bezig zyn met hen te verbranden.

Midden in de zwaarfte pynen, zelfs wanneer de overdadige fmert hen fchuimbekken doet, en zich als bezeten aanftellen, zal hun geen een lafhertig woord ontfnappen. De Vrouwen bezitten die ftantvaftigheid zo wel als de mans; ik heb 'er een gezien, die men in myn tegenwoordigheid twe nagels afkneep, maar het ging zo vaardig in zyn werk, dat ik het niet gaauw genoeg gewaar wierd om het te beletten. 't Was in een intrede der Gevangenen, zy gaf niet eens een fchreeuw, noch liet geen zucht, en ik kon op haar gelaat niets als een geringe druk bemerken.

Daar zyn 'er die midden onder de pynen lachen, die 'er vrolyk na toe gaan, en die met een grote bevalligheid de gene, die haar 't meefte quaad gedaan hebben, bedanken.

Alle, om de waarheid te zeggen, bezitten zy deze ftantvaftigheid in den zelfden graad niet: zommige laten tegen hun dank onverduldigheid blyken, en zyn het fchreuwen niet meefter. Men heeft ook Franfche mannen en vrouwen gezien, die in de pynen al zo veel ftantvaftigheid hebben laten blyken als de Wilden, tot zo ver dat deze laatftgenoemde zeyden te geloven dat zy geen gevoel hadden. Maar deze Voorbeelden van een heldenmoed worden onder de Europeanen fchaars gevonden, en zyn onder de Amerikanen gemeen. Zonder twyffel dat zy zo teer niet opgevoed zynde, ook zo kleinzerig niet zyn: en miffchien ook dat zy, voor geen hel vrezende, waar van hunne vuren maar een fchaduwe zyn, ook minder het leven aankleven, en minder verfchrikt zyn voor een toekomende leven, dat altyd meer indruk op een gemoed maakt, dat door het geloof verlicht is, als alle de pynen van het tegenwoordige leven.

Ik beken dat na de Befchryving die ik van de pyniging der Slaven gegeven heb, men deze Volkeren niet als met afgryzen kan aanzien, en dat men 'er zich ten eerften een denkbeld van moet maken, dat zy geen meer menfchelykheid bezitten als de wildfte dieren. De Irokoizen die voor de Franfchen zo vreeslyk zyn door het groot getal van die gene, die zy in deze yffelyke pynen hebben doen omkomen, hebben by ons noch veel flimmer naam als alle de andere Natien. Zy ftaan ook zodanig by de andere Wilden te boek, en de Abenaquis geven hun geen anderen naam als dien van *Magouë*, dat is te zegge *Wreedaarts*. Maar om hun te geven wat hun toekomt, zy hebben elkander ontrent dit artykel niet veel te wyten. Ondertuffchen als men de Irokoizen hoort

De Irokoizen hebben omtrent dit pynigen den flimften naam.

fpreken, beelden zy zich in dat zy zo wreed niet zyn als andere; en zy betalen een ander maar met gelyke munt.

De Schryver tracht hen met 't voorbeeld der Grieken en Romeinen te verschonen

Om de waarheid te zeggen, wat doen zy meer als eertyds de Grieken en Romeinen deden? Wat is 'er ontmenfchter als de Helden van de Ilias? Wat barbaarfcher als het ftryden der Kampvechters en Slaven onder zich, of van deze zelfde Slaven tegen de wilde dieren, die in de Schouwplaatzen van Rome zo veel bloeds hebben doen ftromen? Ondertuffchen ftelde dit Volk, dat de volmaaktheid van alle kunften en wetenfchappen, die bequaam zyn om de Zeden te verzachten en te befchaven, zo ver gebracht had als de palen van zyn ryk; ondertuffchen ftelde dit Volk, zeg ik, zyn grootfte vermaak in de onmenfchelykheid van diergelyke gevechten, het deed het vermaak van de grote maaltyden in het zien van deze bloedige fchouwfpelen beftaan, en fchepte een zonderling genoegen in op de fchouwplaats een teken te geven daar men maar na wachte om een ongelukkigen, die overwonnen was, af te maken, fehoon hy om genade bad.

En met dat der Joden.

Ik heb reeds iets van de wreedheid der Joden aangeroert, maar ik heb noch niet alles gezegt. Hoe handelden zy hunne vyanden? Ten tyden van Trajaan maakten de Joden, door den ondergang van Jerufalem en de noch verfche verwoefting van hun land om zo te fpreken vernietigt, in verfcheyde Provintien een opftand tegen de Romeynen, en begongen zo grote buitenfporigheden in Egypte en Cyprus, dat zy meer als veertig duizent zielen deden omkomen, fcheppende vermaak om zich met het vlees hunner vyanden te voeden, het aangezicht met hun bloed te befmeuren, en ze gants levend te villen, bekledende zich naderhand met derzelver vellen, om tot een zegepraal hunner woede te ftrekken. Men zette hun dit wel betaalt. Het fchynt dat deze woorden van den 77. Pfalm, *Juvenes eorum comedit ignis, & Virgines eorum non funt lamentatæ*; *het vuur verflond hunne jongelingen en men maakte geen rouwklacht over hunne maagden*, al zo natuurlyk van de ftraffe des vuurs zouden kunnen uitgelegt worden, die men de Joodfche Slaven deed lyden, als van het zwaard en den oorlog, gelyk de Uitleggers zeggen. De ftraffen die Antiochus de Machabéers en hun moeder oplegt, zyn de uitwerking niet van een wreedheid die dezen Tyran alleen eigen was. Wanneer hy ze doet in ftukken hakken, het vel van het bekkeneel rukken, en belaft dat men ze in ziedende oly koke, fpringt hy 'er na allen fchyn volgens het gewone gebruik der Oofterfche Volkeren meê om.

Het vuur van onheuglyke tyden af in gants Noorder-Amerika de gemene doodftraf.

Het vuur is van onheuglyke tyden af in het gantfche Noorder Amerika de gemene doodftraf. Hier door maken zy zich gevreeft en denken elkander in toom te houden. Zo zy de gene die hen onmenfchelyk handelen niet met gelyke munt betaalden, zouden zy 'er allerflimft aan zyn, en hunne gematigtheid zou maar dienen om hunne vyanden ftouter te maken.

De zachtmoedigfte Volkeren worden zelfs gedwongen hunne gedweeheid te laten varen, wanneer zy zien dat die aan wrede naburen tot een dekmantel ftrekt, om daar trotzer en onhandelbaarder door te worden. De Franfchen zyn hier een voorbeelt van:

Wan-

Wanneer om wraak van de Irokoizen te nemen, men hun toegelaten heeft om hunne gevangens te handelen, gelyk zy de onze handelden, hebben zy het met zo veel woede en verbittertheid gedaan, dat zy deze Barbaren niets hebben toegegeven, zo zy hen zelfs niet overtroffen hebben.

Om de waarheid te zeggen, men moeſt 'er zo mêe te werk gaan, want deze geſtrengheid, die men noodzakelyk oordeelde, maakte dat zy minder dorſten ondernemen, en was voor hen een beweegreden, om zo veel te eer vrede met ons te maken. Ik zal 'er by voegen, dat wanneer de Franſchen en Engelſchen onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zy zo wel al het quade dat 'er in hun Zeden en gewoontens is aannemen, zonder zich het goede aan te wennen, dat zy noch ſlimmer zyn als de anderen zelfs. De Wilden weten het ons heel wel te verwyten, en de zaak is zo klaar, dat wy 'er niets tegen weten in te brengen.

De Franſchen en Engelſchen als zy onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zyn noch ſlimmer als de andere.

Wanneer men onder de Irokoizen een Slaaf verbrand, zyn 'er weinig of zy beklagen hem, en zeggen dat hy deernis waardig is. Verſcheyde, en voor al de vrouwen (zo men 'er eenige helhonden van uitzondert, gelyk 'er overal gevonden worden die bozer zyn als de mans) hebben het hart niet om zyn doodſtraf by te wonen: onder de mans en vrouwen die 'er by ſtaan, doen hem verſcheyde geen letzel ter wereld: de gene die hem pynigen doen het dikwils voor de wereld, en om dat zy 'er toe verplicht zyn: sommige, zich aan de wereld niet kreunende, verquikken hem als hy hen ergens om vraagt. De Raad heeft dikwils de Zendelingen toegelaten deze laatſte ogenblikken te mogen gebruiken, om hen het hemelpad te doen betreden; en daar zyn Irokoizen geweeſt, die de taal van deze Slaven verſtaande, hun voor Tolken dienden, om hen de eeuwige waarheden te doen ſmaken, en dat met een goedaartigheid, daar de Zendelingen zelfs verzet over ſtonden, en die God door zyn genaade vruchtbaar heeft willen doen worden ter Zaligheid van den een en van den ander.

Eindelyk doet na een zekeren tyd een van die gene, die door hun ouderdom en gezag hier toe gerechtigt zyn, hem den genade ſlag geven, en ſpaart hem de pynen, die hy noch zou hebben uit te ſtaan.

Maar wat wreedheid men ook den Wilden ten opzicht van de vyanden, die in hun handen vervallen, te laſt moge leggen, moet men hun van de andere kant dit recht bewyzen, dat zy onder zich elkander meer ontzien als de Europeanen doen. Zy zien met reden als iets barbaarſcher en woeſter de Twegevechten aan en de gemaklykheid om elkander om hals te brengen, die door een qualyk begrepen en gewaant punt van eer ingevoert is, en dagelyks om een beuzeling, om een qualyk opgenomen of uitgelegt woord, het leven van bloedmagen en de welverknochtſte boezemvrinden blootſtelt. Zy ſtaan niet minder verzet over de onverſchilligheid die de Europeanen voor die van hun Natie hebben, en over de ongevoeligheid, die zy over de dood van hun Landsluiden, door de vyanden omgebracht, betonen. By hen helpt een man alleen, die door een ander van een vremde Natie omgebracht is, de beyde

De Irokoizen onder elkander ontzien zich meer als de Europeanen doen.

Na-

Natien aan malkander, en veroorzaakt een oorlog. Onder de Europeanen schynt de dood van vele van hun Volk geen mensch te raken. Zy hebben hier ontrent voorbeelden van een ongevoeligheid gezien, die hen verzet heeft doen staan, en verontwaardiging en verachting tegen ons ingeboezemt.

Zy hebben zich zelver aangeboden om wraak voor de Franschen te nemen, die niet over de dood van hun broeders en medeburgers schenen aangedaan te zyn, welke door andere Wilde Natien vermoort waren. Men heeft niets op hun voorstellingen te antwoorden gehad, en zy zyn 'er ontsticht geweest.

De oorlog die de Zuider-Amerikanen voeren, gelykt op eenige omstandigheden na redelyk wel na dien ik beschreven heb; ik zeg op eenige omstandigheden na, want wat het wezentlyke betreft is het over al 't zelfde.

Zy hebben over al de zelfde beweegredenen daar toe; de zelfde wyze om dien te zingen; de zelfde maatregelen om zich daar toe te bereyden; de zelfde waarnemingen ontrent hun tochten, en ontrent den tyd van hun bestemde byeenkomst; de zelfde wyze van aan te vallen en zich te verweren; de zelfde wapenen om te stryden, zo men 'er het harnas van uitzondert: met een woord, het is over al de zelfde onverschrokke en woeste aart: de zelfde geest van haat, woede en razerny tegen hunne vyanden.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Doodstraf der slaven in Zuider Amerika.

DE doodstraf hunner Slaven heeft iets zonderlings dat verdient aangemerkt te worden. Zy is om de waarheid te zeggen, met zo veel omstandigheden van een zo uitgezochte wreedheid en zo duidelyke onmenschlykheid niet verzelt, als die der Noorder-Amerikanen, die ik omstandig verhaalt heb. Maar zy heeft in een zekeren zin noch iets ysselykers, dewyl, zo dra deze elendige menschen tot Slaven gemaakt zyn, zy zich als vast ter dood veroordeelde slachtoffers moeten aanzien, en die dikwils langen tyd in de onzekere verwachting van dat dodelyk ogenblik te wachten hebben, 't welk van de koppigheid van die gene afhangt, die 'er de meesters van zyn: want nademaal zy onder vyanden niet weten van vrede of bestand te maken, en dat om deze redenen hun haat onsterffelyk is, weten zy ook van geen genade te bewyzen, en hun wraaklust word niet geblust als in het bloed van die ongelukkigen, die het oorlogs-lot in hun ketens heeft doen vallen.

Tegenstrydigheid der Schryvers.

Hieron. Staad. Hist Bresil lib. 2 Cap 29.

Jean de Leri Hist du Bresil, ch. 15.

Eenige Beschryvingen zeggen dat de Slaaf ten eersten een intreerecht betalen moet, als hy in het dorp van zyn overwinnaars, gelyk die van Nieuw-Vrankryk, komt. De krygshelden laten hem aan de bescheydenheid der vrouwen en kinderen over, die rontom hem dansende, en hem zelfs dwingende om meê te dansen, een onmenschelyk vermaak scheppen om hen in zyn elende te bespotten, en op hem haar eerste gal en ingewortelden haat tegen die van zyne Natie uitbraken, doende hem verscheyde quade handelingen uitstaan.

Thevet zegt in tegendeel, dat zy de gevangenen alle soorten

van

33.

van goed onthaal aandoen, en hem zo wel met verſcheyde cieraden van veren gemaakt opſchikken, dat men als men hen ziet zeggen zou, dat zy de Heren van die genen zyn, daar zy zelfs maar Slaven af zyn.

Het eerſte dat men ontrent hen pleegt, is dat men hen na het graf van die gene geleyd, voor wie zy gegeven zyn, dat men hen het zelve doet hernieuwen, om verzekert te zyn dat zy zich als ſlachtoffers moeten aanzien, die geſchikt zyn om tot verzoening van der zelver ſchimmen opgeoffert te worden. Vervolgens geleyd men ze in het dorp, daar men, ver van hen te mishandelen of in de gevangenis te werpen, hen byna als meeſters ſtelt over de hutten van die gene, wier graven zy opgeſchikt hebben. Men brengt alles wat de overledenen gedient heeft voor hen, als hun hamak, boog, pylen, en pluim-cieraden, die zy verplicht zyn te waſſchen en ſchoon te maken, eer zy zich daar van bedienen. Zo de overledene weduwen hebben nagelaten, geeft men hun die tot vrouwen, anders de zuſters van die genen, die hen gevangen gekregen hebben, of van die gene aan wien zy moeten opgeoffert worden, of zelfs van dien genen die hen opofferen moet. Zy hebben hier ontrent vaſtgeſtelde regels, daar men in de Schryvers na raden moet; maar niemand van die gene, die deze verplichting hebben, maakt zwarigheid om zyn zuſter aan deze ongelukkigen tot vrouw te geven, men reekent zich zelver deze vermaagſchapping tot eer.

Die de meeſter van den Slaaf is verkieſt ter zelfder tyd een perſoon, die hy deze eerwaardig acht om hem van kant te helpen, en deze die door die daad in aanzien moet komen, nodigt de Natie en hare Bondgenoten om den dag van de executie te beſtemmen. Hier toe recht hy een groot feeſt aan, waar op alle de genodigden verſchynen, en waar op de Slaaf, die daar de voornaamſte rol ſpeelt, met koelen bloede en zonder zich te ontzetten de keur ziet, die ieder van enige zyner ledematen doet, en de geſchenken die men hem aanbrengt, om dat lid te betalen dat hy bedongen heeft. Ondertuſſchen doet men hem een halsband om, waar in aan een katoenen draad zekere pitten of wel viſchbeenderen geregen zyn, wier getal zo veel manen of maanden betekent, als men hem noch leven laat.

Ieder maand doet men 'er een van deze pitten of beenders af, en wanneer 'er noch maar een overblyft, kan hy verzekert zyn dat hy op het einde van deze maan geoffert zal worden.

Ik zeg dat hy zal geoffert worden, want dit verſchriklyk feeſt word met zo veel toeſtel en plechtigheid geviert, dat het al het aanzien van een Godsdienſtige plechtigheid heeft. Men bereyd 'er zich van langer hand toe, ſchikkende alles tot deze daad, die nooit zonder een *grote wyn*, dat is te zeggen, zonder een plechtige maaltyd geſchied, daar men alle vrinden, alle buren, en de bontgenoten van de Natie, die deze plechtigheid bekoſtigt, op nodigt.

De Vrouwen die de zorg van deze toebereydzelen aanbevolen is, hebben lang werk om van vette aarde grote vaten te maken,

die bequaam zyn om haar sterke dranken bekent onder de namen van *Caouin*, *Ouicou* en *Chica*, waar van wy reeds gesproken hebben in te houden en te doen gisten. Zy maken 'er ook andere kleinder, die dienen moeten om de verven, waar meé men den Slaaf moet beschilderen, en het werktuig van zyn pyniging, in te doen. Alle deze vaten doen zy op een langzaam vuur koken, op de wyze gelyk ik reeds heb uitgelegt.

Daar na spinnen zy een lange koorde van katoen of schorssen van bomen, om den Slaaf meê te binden, en zy werken met veel nettigheid verscheyde hangende quasten, met pluimen van verscheyde kleuren, daar zy de *Boutou* of knods, waar meê hy dood geslagen moet worden meê opschikken. De Slaaf, dien men niet verholen houd dat alle deze toebereydzelen hem aangaan, ziet dit alles met een bezadigt oog aan, en is 'er niet meer van ontroert, als of het een gants onverschillige zaak was, en die hem in 't minste niet raakte.

Evenwel om hem tot een plechtigheid te gewennen, waar in hy wezentlyk de hooftrol moet spelen, vertoont men hem enige dagen achter een op de markt, daar hy opgeoffert moet worden, en daar vermaakt men zich op zyn kosten, dwingende hem te zingen en te dansen, en zingende en dansende rontom hem, volgens de maat van zyn lied, waar na men hem weer stilletjes na huis brengt.

De gene die men tot dit feest genodigt heeft, verschynen van alle kanten op den gezetten tyd, en de opperste van de Carbet of van het dorp hen verwelkomende, vermaant hen om deel in hun vreugde te nemen, en wenscht hen in voorraad geluk met het vermaak dat zy zullen hebben van het vleesch van een hunner vyanden te eten.

Al de toebereydzelen tot het feest gemaakt zynde bestemt men hier een netten dag toe, tegen dat de *Caouin* uitgewerkt heeft.

's Avonds voor dit feest gaan de Vrouwen den Slaaf afhalen, en doen hem deze koord, in haar taal *Mussurana* genoemt, die zy hier toe geweven hebben, om den hals. Waar na een uit den hoop zyn gantsche lyf met verscheyde verven beschildert, waar op zy een aschgraauw poejer van zekere gestote Vogel-eyer-schalen gemaakt, strooit. By dit cieraad voegt zy verscheyde pluimen, zo dat hy opgeschikt is als of het een dag van zegepraal was. Terwyl men dus den Slaaf verciert, omringen hem alle de andere Vrouwen, en doen de lucht van haar liederen weergalmen, en de aarde van 't getrippel harer voeten beven. Op de zelfde wyze en op het zelfde geluid schildert men de *Boutou* of dodelyke knods daar zy hem meê bollen moeten. Vervolgens draagt men met staatsi deze knods in een lege hut, die Jeronimus Staad ons byna als een Tempel verbeeld, daar zy met eerbied haar *Maracas* bewaren, die hy meent dat hare Godheden zyn. Men hangt ze in 't midden van deze hut op, en de Vrouwen slyten daar den nacht met uit al haar macht te zingen en te springen.

's Anderendaags vertoont zich de Zon naauwelyks aan de kimme, of de Wilden zich gereinigt hebbende, volgens hun gewoonte van zich alle morgen te baden, en zich hebbende doen be-

schil-

ſchilderen en hun beſte cieraden aandoen, vergaren op de plaats daar het feeſt moet gehouden worden, en geleyden 'er den Slaaf, die zy in 't midden van hen plaatzen. De Vrouwen van de andere kant ontſteken kleine vuurtjes rontom de potten daar haar dranken in zyn, en warmenze op tot dat ze laauw zyn. Dit is maar een drink-feeſt en geen eetfeeſt. Maar de Zuider-Amerikanen drinken zo wel op de wyze der oude Scythen, en zyn zo tot den dronk genegen dat 'er werkelyk geen Natie in de wereld by haar daar in kan vergeleken worden. Dit drukt ons de Heer Leri zeer wel door deze opgeblazen woorden uit. *Leri, loc. cit.*

„ Wykt Duitſchers, Hollanders, Zwitzers, die uw werk van „ ſlempen en zwelgen maakt, want als gy gehoort hebt hoe onze „ Amerikanen zich daar in quyten, zult gy zelfs moeten bekennen „ dat gy by hen te rekenen daar niets van verſtaat, derhalven „ moet gy 't hun hier ontrent gewonnen geven.

De Vrouwen dan de potten geopent hebbende vullen 'er grote bekers uit, die van door midden geſnedene kalabaſſen gemaakt zyn, waar van zommige meer als anderhalve Paryſche pinten inhouden, en dragenze midden in de Carbet, daar de mans rontom haar danſſen, dezelve uit haar handen ontfangen, en in eene teug uitdrinken. Deze Vrouwen doen niet als gaan en komen, en drank te halen, zy vergeten zich zelven niet, drinkende zo veel in 't verholen als haar mans in 't openbaar. „ Maar weet gy hoe dikwils? (gaat de Schryver, dien ik aangehaalt heb, voort) zo lang „ tot dat de kruiken, alwaren 'er hondert, alle ledig zyn, en „ dat 'er geen drup *Caouin* meer in is. En in der daad zegt hy, „ ik heb ze niet alleen drie dagen en drie nachten zonder ophou- „ den zien doordrinken, maar ook na dat ze zo dronken en vol „ waren dat ze niet meer konden (want daar uit te ſcheyden paſt „ geen braaf kerel onder hen maar hy zou al zo weinig geacht „ worden als een ſchelm onder de Duitſchers) na dat ze hadden „ overgegeven begonnen ze weer van voren af aan.

„ Zo lang dit drinken duurt, voegt hy 'er wat lager by, hou- „ den onze Braſiliaanſche ſlampampen en lichtmiſſen niet op, om „ zich de kop wat heter te maken, te zingen en te fluiten, elkan- „ dar aanmoedigende en vermanende om vele gevangens te maken „ wanneer zy ten oorlog trekken: en als de ganzen achter mal- „ kander geplaatſt houden zy niet op van danſſen in het huis, „ waarin zy vergadert zyn, op en neer te lopen, tot dat het ge- „ daan is: dat is te zeggen gelyk ik reeds voorheen gemeld heb, „ dat zy niet zullen van daar vertrekken zo lang als zy merken „ dat 'er noch drank is. En zeker om beter te bewaarheden 't „ geen ik gezegt heb, dat zy katje de voorſte en overvliegers in 't „ drinken zyn, geloof ik dat 'er zyn die voor hun hooft in eene „ vergaring meer als twintig kannen Caouin uitdrinken; maar „ voor al wanneer zy op de wyze als ik ze in 't voorgaande Hooft- „ ſtuk afgebeelt heb, met veren opgeſchikt zyn, en dat zy in de- „ ze toeruſting een krygsgevangen doden en eten, houdende dus „ een Bacchanaal feeſt op de wyze der oude Heydenen, enz.

De Slaaf, dien men gelyk aan de anderen te drinken bied, laat geen *De ſlaaf drinkt*

zo wel als de reſt.

geen teug dien men hem brengt voor by gaan zonder hem tot den bodem toe te legen, hy bedwingt zyn gelaat om bly te ſchynen, en beter te vreden als iemant uit de vergadering zingt en danſt hy zo goed hy 't geleert heeft, en terwyl dat ieder van de gene die hem omringen op zyn dappere daden of die zyner voorzaten ſnoeft, en een eer ſtelt om die van de vyandige Natien te verklynen, roemt de Slaaf ook op zyn heerlyke bedryven, en ontziet geen van die hem gevangen houden, en die zich over zyn ongeluk verheugen, de ſmadelykſte ſcheldwoorden en de yſſelykſte vervloekingen na 't hooft te werpen.

Men ruſt een dag uit na het plechtig feſtyn, en gedurende dien tyd word de Slaaf, die nu zyn vryheid quyt is, gevangen gezet in een klein hutje, dat men expres midden op de markt voor hem oprecht, net op de plaats daar hy zal opgeoffert worden, en men bewaart hem daar zorgvuldiglyk. Den nacht voor de executie, gaan de Vrouwen weer in de hut daar de Boutou opgehangen is, danſſen en volharden met zingen tot het aanbreken van den dag.

Eindelyk begint het laatſte bedryf van dit Treurſpel met den Slaaf uit zyn gevangenis te halen, die men onder den voet werpt, en men bereyd de plaats voor de plechtigheid. Dit gedaan zynde komen de krygslieden met hun pluimen op en met hun ſchilden bedekt, die van een dik en ſterk leer gemaakt zyn, den Slaaf halen.

De Krygslieden komen den ſlaaf afhalen.

Zy ontbinden de koord die hy om den hals heeft, binden hem die om zyn middel, en doen hem aldus lopen, verſcheyde krygslieden van beyde kanten de beyde enden van deze lange koord vaſthoudende, zo dat zy hem, wanneer zy 't raadzaam oordelen, bot ſtil kunnen doen ſtaan.

In deze toeruſting geleyd men hem midden op de plaats, daar al het volk, mannen, vrouwen, kinderen, hem met hopen volgen, ieder een breed tegen hem opgevende van het vermaak dat zy hebben zullen van hem te braden en te eten. Men vermaant hem ondertuſſchen zyn aanſtaande dood te wreken, en men laat hem de vryheid om ſtenen en gebroken pot-ſcherven op te rapen, daar de plaats tot dien inzicht heel meê beſtrooit is. Hy werpt ze in der daad uit al zyn macht in 't hondert op de omſtanders, de krygsknechten bedekken zich met hun rondaſſen; maar wee de Vrouwen, die niets hebbende om zich te beſchutten van hem geraakt worden, want in dit ſpel worden 'er altyd verſcheyde gequetſt.

Dit katteſpel geeindigt zynde, doet men den Slaaf onbeweeglyk midden op de plaats ſtilſtaan. Men ſteekt twee treden van hem af een vuur aan, dat my als de Godheid voorkomt, waar aan hy moet opgeoffert worden. Ter zelve tyd komt een Vrouw, die men belaſt heeft de knods te halen, daar triomfantelyk mee aan ſtryken, gillende van vreugde, en ſtelt ze een krygsknecht ter hand, die zich recht voor den Slaaf plaatzende, dezelve voor zyn gezicht opgeheven houd, en hem zonder ophouden het doodlyk werktuig vertoont, dat een einde van zyn leven maken moet.

Nu begint zich die gene dien de eer vergunt is om den doodſlag te geven, en die zich tot hier toe ſchuil gehouden heeft, om door

vaſſen

vaſten en eenzaamheid zich tot deze grote daad te bereyden, op de plaats te vertonen, verzelt van vyftien of twintig krygshelden, die hem als wapenheren dienen, opgeſchikt zynde als hy, en met verſcheyde verven beſchildert, waar op van 't hooft tot de voeten van dit aſchgraauw poejer geſtrooit is, waar mee de Slaaf en de knods reeds beſchildert is. De opperſte van de Karbet of het dorp de knods uit handen van dien genen, die ze vaſt hield genomen hebbende, gaat hem te gemoet, bied ze hem aan, en ſteekt ze vervolgens als uit eerbied tuſſchen zyn benen door.

Deze de knods met beyde de handen vattende, en zich in poſtuur van ſlaan ſtellende, ſpreekt den Slaaf met deze woorden aan: „ Zyt gy niet van zulk een Natie, die onze vyand is: hebt gy „ niet verſcheyde van onze vaders, broeders, vrouwen, kinderen „ en bondgenoten omgebragt? Ja zeker, zegt de Slaaf, ben ik „ van die Natie, en ik draag 'er myn roem op: ik heb my zelfs „ niet ontzien u alle mogelyk leed toe te brengen: ik heb zo en „ zo veel perſonen omgebragt; ik heb my met hun vlees geſpyſt.

Daar na zich in de minſte omſtandigheden inlatende van al het geen hy gedaan heeft, breed van zyn dappere daden opgevende, vergeet hy niets van het geen hy bequaam oordeelt om de omſtanders te verbitteren. „ Goed, hervat de krygsheld, om die oor„ zaak, nademaal wy heden meeſter van uw perſoon zyn, en u in „ onze handen hebben, zult gy ons niet ontſnappen, ik zal u den „ doodſlag geven, wy zullen alle uwe leden ſtuk voor ſtuk braden, „ en ze tot de beenderen afkluiven. Daar ſla geluk toe, antwoord „ de Slaaf, ik hang 'er myn zegel aan, en gy doet wel, maar „ weeſt verzekert dat myne landsluiden my wreken zullen, en dat „ myn dood u duur zal komen te ſtaan.

Naauwelyks heeft hy dit woord uit den mond, of de beul of offeraar geeft hem ter zyden 't oor een zo vervaarlyken ſlag met de knods op den kop, dat hy hem gemeenlyk dood voor zyn voeten neer doet vallen, daar hy naauwelyks eenige tekens van een flaauw overſchot van leven geeft.

De Vrouw van dezen ongelukkigen nu het lyf naderende, gunt men haar eenige ogenblikken, om eenige tranen over hem te ſtorten, en zyn dood met eenige jammerklachten te vereren. Maar deze rouw duurt niet lang, en is zonder twyffel niet heel oprecht, nademaal zy van haar recht dat zy heeft om 'er zo wel als de andere van te eten niet afſtaat, en dat zy dikwils van de yverigſte is om haar luſt met zyn vlees te boeten.

Na deze gemaakte tranen nemen de Vrouwen het lyk, braden het op een klein vuur om het ſchoon te maken, en waſſchen het braaf met kokent water, tot dat de huid zo blank als ſneeuw is. De geweze meeſter van den Slaaf komt vervolgens met enige die hem helpen het lichaam aan ſtukken kappen. Voor eerſt hakt hy 'er de armen aan de ſchouderbladen af, en de dyen onder de knie, welke vier Vrouwen met groot gejuich als in zegepraal het gantſche Dorp doordragen. Vervolgens verdeelt hy het middelrif, en na 'er de ingewanden uitgehaalt te hebben, maakt hy 'er verſcheyde andere ſtukken van, gelyk vlees dat men in de hal op de ban-

ken ten toon legt. De vaders en moeders, die dit ſchouwſpel bywonen, vangen zorgvuldiglyk het bloed, dat uit dit lichaam loopt, op, en beſtryken 'er het aangezicht, de armen, dyen, en benen hunner kinderen meê, om hen aan te moedigen, en om in hun jonge harten dezen onſterffelyken haat in te boezemen, die zy tegen de vyanden hunner Natie koeſteren.

Het lichaam dus in ſtukken gehakt zynde, houden de mans het vaſte vleeſch voor zich, na de verdeling die 'er van ouds van gemaakt is, en zy bereyden het na het gebruik dat zy hebben van het vleeſch te braden. Het hooft en de ingewanden zyn voor de vrouwen en kinderen, zo evenwel dat de laatſtgenoemde niet als de herſſens en de tong eten, 't geen zonder twyffel door enige bygelovigheid geſchied. De Vrouwen koken dit hooft en deze ingewanden, en doen 'er van haar meel by, waar van zy een ſoort van Sagamité maken.

't Zy uit luſt tot menſchen vleeſch, of uit woede en razerny tegen hunne vyanden, niemand is 'er of hy eet 'er van, en betuigt dat hy 'er een zeer lekkeren en fynen ſmaak in vind

Als alles verſlonden is zoekt men onder de beenderen die gene uit die bequaam zyn om fluiten van te maken, waar mee zy noch de geheugenis van die gene onteeren, die het ongeluk hebben gehad van in hun handen te vervallen. Het bekkeneel en het overſchot der beenderen word in een ſoort van knekelhuis gebragt, dat 'er in het dorp is, 't geen hun als een zegezuil en gedenkteken van hun overwinning verſtrekt, dat zy den vremdelingen, die hen komen bezoeken, als wat raars, en als echte getuigeniſſen van hun dapperheid tonen.

De offeraar van dit ongelukkig ſlagbeeſt verwerft door deze heerlyke daad een roem, die hem onder de zyne onſterffelyk maakt, en hy moet in 't vervolg eertekens dragen, die zo lang als zyn leven duren Men geeft hem ten eerſten met veel plechtigheid een nieuwen naam, die voor hem als een nieuwe adelyke titel, en die hem veel aanzien doet verkrygen. De overſte van de Karbet geeft hem dien zelfs, en een ſcherpen tand van een Acouti of enig ander dier nemende, maakt hy hem grote kerven op de ſchouders, op de borſt, op de armen, op de dyen en op de benen, daar veel bloed uitloopt, dat men met geſtoten houtskool ſtulpt. Deze kervingen laten op zyn lyf onuitwislyke littekens na, gelyk die waar van ik reeds geſproken heb, van hun brandſchildering handelende; het zyn zo veel eeuwigdurende bewyzen van zyn dapperheid, en ter zelfder tyd als een ſoort van inheiliging, waar van de Dichter Prudentius ons een bewys geeft, in het geen hy St. Romanus ten opzicht van de Prieſters van Cybele doet zeggen.

Overeenkomſt met de Oudheid.

Prudent. in Roman. Martyr.

Quid cum Sacerdos accipit ſphragitidas,
Acus minutas ingerunt fornacibus:
His membra pergunt urere, utque igniverint.
Quamcumque corporis partem fervens nota
Stigmarit, hâc ſic conſecratum prædicant.

Het

Het schynt ook dat het een schimverzoening is, en een overblyfzel van het geen eertyds in 't Oosten onder de Heydenen in gebruik was, en zelfs onder de Hebreeuwen, die alle de bygeloviglıeden, welke zy hun buren zagen doen, na-aapten. Dit moeten wy besluiten uit het verbod dat God aan zyn Volk doet, wanneer hy zegt: „ Gy zult geen kervingen op uw vlees ter oorzaak „ van de dooden maken, en gy zult 'er geen onuitwisbare figuren „ of tekens op schilderen. Ik ben de Heer. *Et super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas aut stigmata facietis vobis. Ego Dominus.* Levit. 19. vs. 28.

Na deze operatie moet hy vertrekken, en eenige dagen in eenzaamheid en vasten doorbrengen, zittende of leggende in zyn Hamak; maar op dat zyn armen niet zouden verstyven en dat het afgryzen van den moord, dien hy begaan heeft, hem dezelve niet doe beven, en onbequaam make om met den boog te schieten, oeffent hy zich gedurende dien tyd met pylen op een wit te schieten, dat tot dien einde opgerecht is.

Het gruwelykste en wreedste dat 'er in den haat, dien zy tegen hun vyanden bewaren, gevonden word, is, dat zo de Slaf een kind by de Vrouw, die zy hem gegeven hebben, overgewonnen heeft, schoon zy zomtyds van de aanzienlykste van 't Dorp is, ziet men in het zelve niet als het bloed van zyn ongelukkigen vader aan, en het is onfeilbaar dat hy t'avond of morgen even eens zal opgeoffert en opgegeten worden; wreedheid zonder weerga, daar niets over kan, en die de maat vult van de beestachtigheid dezer menschenvreters.

Men oeffent de zelfde plechtigheden om de Vrouwen te doen sterven, die het lot des oorlogs in hun handen heeft doen vallen. De Brazilianen evenwel geven haar geen mans, gelyk zy Vrouwen aan de manspersonen geven.

De Karaïben leven 'er een weinig anders meê, want zomtyds schenken zy het leven aan deze Vrouwen, en nemen ze ten huwelyk, maar zy dragen geen brozen, zy hebben korte hairen, als een teken van haar slaverny, en zyn dikwils de slachtoffers van hun buyen, gelyk ik reeds gezegt heb. *

Byna alle de woeste Natien van Amerika zyn menschenvreters; maar de Zuider-Amerikanen zyn meer met die ontmenschtheid besmet als de anderen. Ik ken 'er weinig andere als de Abenaquis, die 'er een afgryzen van hebben, en die men de wreedheid der andere Natien niet kan te last leggen.

ACHTENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

De staat van een Slaaf, dien men het leven schenkt, is altyd by de Algonkynsche Natien hard genoeg, maar by de Irokoizen is hy zacht, na mate als het lot van de gene die men in het vuur

* Aristoteles in het eerste boek van zyn Rhetorica, en Luciaan in zyn zamenspraken, zeggen dat de hairen te laten groeien een zeker teken is van vryheid en vrye geboorte.

Hoe men met een flaaf leeft die men het leven fchenkt.

vuur werpt wreed is. Zo dra hy de hut intreed waar aan hy gegeven is, en daar men belloten heeft hem in 't leven te laten, maakt men zyn banden los, men ontdoet hem van dezen droevige opfchik, die hem deed aanzien als een flachtoffer dat ten vure gedoemt is; men wafcht met warm water de verwen, daar zyn aanzicht mee befchildert was, af, en men kleed hem in der yl. Vervolgens ontfangt hy het bezoek van de bloedmagen en vrinden van de familie, daar hy ingetreden is.

Kort daar na recht men voor het gantfche Dorp een feeft aan, om hem den naam van de perfoon te geven, die hy opbeurt: de vrinden en verwanten van den overleden rechten ook een feeft in zyn naam aan, om hem eer aan te doen, en van dit ogenblik af aan treed hy in alle defzelfs rechten.

Zo het een Slavin is die aan een Hut gegeven word, daar niemant van haar fex in ftaat is om die op te houden, is het een geluk voor deze Hut en voor haar. Al de hoop van de familie fteunt op deze Slavin, die de meeftres van dit huisgezin word, en van de takken die 'er van af hangen. Zo het een mansperfoon is, die een aanzienlyk oud man doet herleven, word hy zelfs aanzienlyk, en krygt gezag in het Dorp, zo hy door zyn eigen verdienften den naam, dien hy aanneemt, weet op te houden.

Om de waarheid te zeggen, de Slaven, zo zy wys zyn, moeten zich den ftaat waar in zy geweeft zyn, en de genade, die men hun bewezen heeft, erinneren. Zy moeten zich door hun goed gedrag bemint maken, anders zou hun fortuin kunnen draaien, zelfs na verfcheyde jaren in die Hut geleeft te hebben, voor al zo de huisgezinnen, daar zy inge-ent zyn, talryk zyn, en hen gemaklyk kunnen ontberen. Maar hun meefters, fchoon zy hun eigen oppergezag wel voelen, laten het hun niet blyken, in tegendeel leggen zy zich toe om hun te doen geloven, dat zy, hunne familie ingelyft zynde, meefters zyn als of zy in hun eige huis waren, en dat 'er geen onderfcheyd tuffchen hen is. Zomtyds zeggen zy zelfs tegen hen, dat het hun vryftaat te blyven, of weer na hun Vaderland te keren: maar het zou gevaarlyk zyn deze party te kiezen, zo men het gewaar wierd, en het zou hun onfeilbaar het leven koften, zo zy het ongeluk hadden om andermaal gevangen te worden.

Een zo zachte behandeling der Irokoizen jegens hunne Slaven is de uitwerking van een doorllepe ftaatkunde: want deze Slaven byna geen onderfcheyd tuffchen de natuurlyke Irokoizen en zich zelven ziende, worden ook byna niet gewaar dat zy Slaven zyn, en krygen geen luft om te vluchten. De Natien zelfs, die de Irokoizen beoorlogen, of die van de andere kant door onruftige buren geplaagt worden, zich niet in ftaat vindende om elkander te weerftaan, luifteren gretiger na de voorflagen die de Irokoizen hun laten doen, van zich aan hun over te geven, om te zamen maar een volk uit te maken; en dus verwerven deze des te gemaklyker de twee wezentlykfte punten die zy verlangen, te weten van hun waggelende familien te fchoren, en der zelver getal te vermeerderen; 't geen hun zedert zo langen tyd de overhand over de andere Natien doet hebben.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

VIERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Gezantſchappen en den Koophandel.

GEdurende den oorlog vergeet de party, die het 't quaadſt begint te krygen, niets om het onweer van zich af te keren, en ſtilte te krygen. Zy bedient zich van alle de openingen die zich aanbieden om tot een onderhandeling te treden, en wanneer haar dunkt dat alles geſchikt is om daar in te ſlagen, zend zy Afgezanten uit, om voorſlagen van Vrede te doen. De overwinnaar van zyn kant neemt byna altyd deze voorſtellingen gretig aan, als deze oorlog, die altyd de gene die ze voeren laſtig is, hem maar 't minſte drukt, en dat hy zich vlyen kan uit de Vrede aanzienlyke voordelen te zullen halen: in dit geval is hy dikwils zelfs de eerſte om onder de hand daarom aan te houden.

Evenwel, nademaal de gemoederen van beyde kanten verbittert zyn, en dat het gevaarlyk zou zyn zich aan de beſcheydenheid van verſtoorde menſchen over te geven, neemt men, voor dat men Afgezanten afvaardigt, zo veel voorzorg als het mooglyk is: men bedient zich van onzydige Natien, en de andere de pols te taſten: zo men gevangens heeft van de Natie, die men bevredigen wil, zend men enige van die gene die aan het gemene land toe geweezen zyn, met eertekenen en geſchenken na huis. Daar zyn ook byna altyd partikulieren die zich in gevaar ſtellen, en die met takken porcelyn den weg gaan banen en daar de dorens en onkruid uit wieden, gelyk zy ſpreken, makende ruim baan voor de Ambaſſadeurs, die zich in ſtaat ſtellen om te vertrekken, wanneer zy ver-

zekert menen te zyn dat men genegen is om hen wel te ontfangen.

Wie door den Raad tot afgezanten ver koren worden.

De Raad kieſt altyd tot deze bediening enige Oude luiden, wier gaven en bequaamheid bekent zyn; en na langen tyd over de openbare en geheime voorſlagen, die zy doen moeten, geraadſlaagt te hebben, boezemt men hun ter degen in wat zy zeggen moeten: men geeft hun hun les als op ſchrift op hun halsbanden, of wel met kleine ſtokjes van verſcheyde gedaantens, en die verſcheyde zinnen hebben, op dat zy van de ene kant niets vergeten, en van de andere hun orders niet overtreden.

Zy zyn altyd van een zeker getal jongelingen verzelt om hun karakter eer aan te doen.

De Afgezanten hun inſtructien ontfangen hebbende, begeven zich met de geſchenken die zy doen moeten op weg, die altyd uit de gemene ſchatkiſt genomen worden; en zy doen zich van een zeker getal jongelingen verzellen, om het karakter, waar mee zy bekleed zyn, eer aan te doen. Dit ſtrekt hun voor alle de koſten die elders de Miniſters van Vorſten, welke na vremde hoven gezonden worden, doen moeten.

De afgezant zend iemand van den hoop vooruit, om kennis van zyn komſt te geven.

Voor hun aankomſt zend de opperſte van de Ambaſſade iemand uit den hoop eenige dagen voor uit, om kennis van zyn aantocht te geven, op dat men zich vaardig make om hem te ontfangen. Een half myl van het Dorp houd hy halte, en laat ze weer van zyn aankomſt verwittigen.

Dan ſchikt de Raad van de plaats, daar hy na toe gaat, enige Ouden na de Ambaſſadeurs uit, om hen te verwelkomen, en eenige jongelingen om hun pakken te helpen dragen. Die van de Ouden die het woord voert een ogenblik by hen neer zynde gaan zitten, zyn pyp aangeſtoken en gehoeſt en geſpuwt hebbende, zegt tegen hen met een grote welſprekentheid, dat zy welkoom zyn: dat men hun wel verplicht is dat zy zo moeielyk een reys ondernomen hebben, dat zy zonder twyffel op zo langen weg veel ongemakken van de koude of hitte, enz. moeten geleden hebben. Eindelyk geeft hy hun te kennen, dat men een Hut bereid heeft daar hy met al zyn volk in logeren kan. Na deze korte aanſpraak nemen de Ouden hun affcheyd, en de Ambaſſadeurs doen zonder pracht hun intrede in het Dorp.

Op hun aankomſt vinden zy hun Hut klaar, en de pot over 't vuur. Het zyn de jongelui uit het Dorp, die altyd de Hoofden der Huis-gezinnen ten dienſt ſtaan, die de maaltyd toebereyden, en niet de Vrouwen. De onkoſten worden uit de gemene beurs goed gemaakt, en niemand raakt 'er aan als de nieuw gekomene, die gedurende hun verblyf door het gemeen onderhouden worden, volgens de gewoonte die zy onder zich hebben dat de geen, die het feeſt aanrecht, het t'enemaal aan de genodigden toewyd, zonder 'er het minſte deel van over te houden.

Na een of twee dagen ruſtens doen de Ambaſſadeurs hun voorſtellingen, en bieden hun halsbanden in den vollen raad aan, die nergens toe belegt is als om te zingen, danſen, en te horen wat zy te zeggen hebben. Zy ſlapen ondertuſſchen niet op hun belangen, en nemen den tyd wel waar dien zy in 't byzonder voor hun geheime onderhandelingen hebben, waar van de gantſche goede uitſlag van hun bequaamheid afhangt. De Ouden raadſlagen van hun

34.

hun kant over deze voorſtellingen, en veronderſtelt zynde dat zy tot de Vrede beſluiten, zenden zy na eenige dagen geheime raadſlagen gehouden te hebben, en openbare maaltyden, de Afgezanten met antwoord op hun vraag weer te rug, of wel zy laten ze zomtyds kort daar na door andere Ambaſſadeurs van hun kant volgen, die op hun mat door een byna even groot getal van halsbanden alle de voorſlagen, die zy gedaan hebben, gaan beantwoorden.

Zo het gevoelen van den oorlog voor te zetten in den Raad de overhand behoud, wee dan de Ambaſſadeurs! het recht der Volkeren red hen niet, en men heeft geen eerbied voor hun karakter als zo lang de zaak noch onafgedaan hangt: maar zo dra men het laatſte beſluit genomen heeft, breekt men hun den hals, en dat dikwils op hun mat zelfs, hoewel het gebruikelyker is, om de hatelykheid van een daad te ontgaan, die de rechten van gaſtvryheid en vertrouwen ſchend, hun op een eerlyke wyze affcheyd te geven, en ze op den weg, eenige dagreyzens van het Dorp af, omhals te laten brengen. 't Is geen gebruik de Ambaſſadeurs te verbranden, en ze als Slaven te handelen. Evenwel verbranden de Irokoizen eenige van die genen, die den Ridder d'Overzelt hadden, dien de Graaf van Frontenac hun als Ambaſſadeur toegezonden had, en zy zouden hem miſſchien zelfs verbrand hebben, zo hy niet by de Engelſchen gevlucht was, maar de Irokoizen beweerden dat dit maar repreſaille was.

Het recht der Volkeren word veel meer in acht genomen by de Natien die hoger op wonen na de kant van Louiſiana, langs de oevers van Miſſiſippi, die het gebruik van de Vrede-kalumet hebben, daar de Irokoizen en de andere Wilden ontrent Quebec, en onder aan den vloed van St. Laurens niet afweten.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Calumet of vrede ried.

VAder Marquette, een Zendeling der Jezuiten te Kanada, met den Heer Joliet, een Franſchman van Kanada, ſcheep gegaan zynde om ontdekkingen in de Weſt-zee te doen, en een weg door Kanada na China te zoeken, was de eerſte die tot den groten vloed Miſſiſippi doordrong, en de kennis van de Natien van Louiſiana kreeg, die door de landen, welke door deze grote rivier beſproeit worden, verſtrooit zyn. Het was op den 17 Juni 1673 (dat is te zeggen zeven of acht jaren voor dat de Heer Cavelier de la Salle op zyn voetſpoor in name des Konings bezitting van dat Land ging nemen) dat zy, na den vloed St. Laurens opgevaren, en veertig mylen op den vloed *Ouiſconſin* of *Miſconſin*, gelyk hy hem noemt, afgelegt te hebben, op een anderen veel groteren vervielen ontrent op 42 en een halve graden Noorderbreette.

De ſchoonheid van deze grote Rivier hun vaſt doende beſluiten, dat zy ergens ontlaſting in zee moeſt hebben, lieten zy zich den ſtroom afdryven, en voeren daar in der daad op tot den 34. graad, na hun rekening twee of drie dagreyzens van den golf van Mexiko af. Maar gemerkt hebbende dat de loop van den ſtroom hen van

hun eerſten weg afleydde, en de vrees voor de Spanjaarden hen belet hebbende om tot deszelfs mond te dalen, namen zy een beſluit om dien weer op te varen, en keerden door het land der Ilinenzen na Miſſilimakinak, en van daar na Quebek, daar zy van de byzonderheden hunner ontdekking verſlag deden.

In de Reysbeſchryving, die men toen liet drukken, geeft ons Vader Marquette kennis van het Vrederied, en nademaal hy de eerſte is die 'er van geſproken heeft, en ook die 'er het beſte van ſchryft, zal ik uit hem halen 't geen ik hier ga ter neder zetten.

Verhaal uit Vader Marquette, Zendeling der Jezuiten

Op den 25 Juni van het zelfde jaar aan den oever van den vloed Miſſiſippi enige voetſtappen van menſchen en een gebaant ſpoor gezien hebbende, beſloten zy dat te volgen, en een avantuur te beproeven dat hachelyk genoeg was voor twee menſchen alleen, die zich aan de genade van een woeſt en onbekent volk blootſtelden. Zy waren niet lang zonder drie Dorpen te ontdekken. Zy bevalen zich aan God, en in ſtilte voorttrekkende quamen zy zo dicht by een van de Dorpen zonder ontdekt te worden, dat zy de Wilden hoorden ſpreken.

Oordelende dan dat het tyd was om zich bloot te geven, ſchreeuwden zy uit al hun macht, en hielden zich ſtil om af te wachten wat hier af komen zoude. Op dit geſchreeuw liepen de Wilden met hopen hunne hutten uit, en hen voor Europeanen kennende, zonden zy vier Gryzaarts, om met hen te ſpreken.

Twee onder hen hadden Tabakspypen in de hand, die fraai opgeſchikt en met verſcheyde veren verciert waren. Zy traden met manhafte ſchreden, en hun pypen na de Zon opbeurende, ſcheen het of zy die tot roken wilden nodigen, zonder evenwel het minſte woord te ſpreken. Zy brachten langen tyd door om den korten weg van het Dorp tot hen toe af te leggen. Eindelyk by hen gekomen zynde, bleven zy ſtil ſtaan om hen met opmerking te beſchouwen. De Pater door deze plechtigheid, en door hun ſtoffe kleren geruſt geſtelt zynde, ſprak hun het eerſte toe, vragende wie zy waren; waarop zy antwoordden dat zy Ilinenzers waren, en tot een teken van Vrede boden zy hun de pypen aan om te roken, vervolgens nodigden zy hen om in hun Dorp te komen, daar zy met ongedult van een ieder verwacht wierden.

Aan de deur van de hut, daar zy zouden ontfangen worden, ſtond een oud man, die hen in wonderlyk poſtuur, maar by hen op het ontfangen van alle vremdelingen in gebruik, verwachte. Deze man ſtond overend, en gants nakent, met de handen uitgeſtrekt en na de Zon opgeheft, als of hy zich voor der zelver ſtralen had willen hoeden, die evenwel tuſſchen zyn vingeren door op zyn gezicht ſchenen. Toen zy dichte by hen gekomen waren, maakte hy hun dit kompliment. „ Wat is de Zon ſchoon, Franſch-„ man, als gy ons komt bezoeken! ons gantſche Dorp verwacht „ u; gy kunt in Vrede in alle onze hutten treden. “

Hier op geleyde hy hen in de zyne, daar een deel menſchen waren, die de ogen op hen uitkeken, en die evenwel gants ſtilzwegen. Men hoorde alleen deze woorden, die zy hun van tyd

tot

tot tyd met een zachte ftem toefpraken. „ Dat is goed, broe-
„ ders dat gy ons komt bezoeken.

Na dat zy plaats genomen hadden bewees men hun de gewoonlyke beleeftheid van hun Kalumetten aan te bieden. Men moet ze niet weigeren, zo men niet voor vyand wil pafferen, maar 't is genoeg als men zich maar gelaat te roken.

Onderwyl dat de Ouden de een na den ander na hen rookten om hun eer aan te doen, quam men ze uit namen van het Opperhooft der Ilinenzen verzoeken om in zyn Vlek te komen, daar hy raad met hen wilde houden. Zy gingen 'er met een goed gezelfchap na toe; want deze Volkeren, die nooit Franfchman in hun dorp gezien hadden, en hen niet als by reputatie kenden, en door den omgang die zy met de Natien, na de kant van Miffilimakinak, gelegen, hebben, lieten niet na hen aan te zien: zy gongen langs de wegen op het gras leggen, zy liepen voor uit, en keerden weerom om ze noch eens te zien, dit gefchiede evenwel alles zonder geraas, en met tekens van de eerbied die zy voor hen hadden.

Het Opperhooft wachtte hen aan den ingang van zyn hut, in 't midden van twee Gryzaarts: zy ftonden alle drie overent en nakent, houdende de Kalumet opgelicht na de Zon. Hy deed een Aanfpraak met weinig woorden, verwelkomde ze, bood hun zyn Kalumet aan, en deed ze roken zo dra zy in de hut traden, daar zy alle beleeftheden ontfongen, die men in diergelyke gelegenheden gewoon is te doen.

Het gantfche gezelfchap vergadert zynde en een diepe ftilzwygentheid houdende, fprak hen de Pater door vier gefchenken toe, waar op het Opperhooft der Ilinenzen door drie andere antwoorde. *Vremde ceremonien omtrent hem gepleegt.*

De Raad wierd door een groot feftyn gevolgt, dat in vier gerechten beftond, daar men moeft van eten, zich al de wetten van hun Ceremonieel onderwerpende. Het eerfte was een grote fchotel met sagamité, die in 't vet dreef. De Ceremonie-meefter een lepel vol daar van in de hand houdende, ftak die driemaal den Pater in den mond, en deed het zelfde aan den Heer Joliet. Naderhand verfcheen 'er een twede fchotel daar drie viffchen in lagen; de Ceremonie-meefter nam 'er eenige ftukken van, om 'er de graad uit te doen, en daar op geblazen hebbende om ze koud te maken, ftak hy hun die in den mond, gelyk men de vogeltjes doet. Voor het derde gerecht bracht men een groten hond, dien men geflacht had, maar vernomen hebbende, dat zy daar niet van aten, nam men dat weer weg. Eindelyk het vierde was een ftuk *Pififikiou* of van een woud-os, waar van men hun de vetfte brokken in den mond ftak.

Na de maaltyd moeften zy de hutten van het Dorp bezichtigen. Onderwyl dat zy overftraat gongen, was 'er een die gedurig het Volk vermaande van hen aan te kyken, zonder hen laftig te vallen, men bood hun overal gordels, kouffebanden en andere werken van Beere en wild Offenhair gemaakt, aan, dat de eenigfte rarigheden zyn die zy hebben. Zy fliepen in de hut van het Opperhooft, en namen 's anderendaags affcheyd van hem. Hy ver-

zeldeze met meer als zes hondert perfonen, die elk om 't zeerst door allerly soorten van betuigenissen van vrindschap hun wat vreugde zy door hun bezoek ontfongen, betoonden.

Vader Marquette na in 't kort een denkbeeld van de Ilinenzers en hun Zeden gegeven te hebben, spreekt vervolgens van de Kalumet op deze wyze.

Beschryving van het vreried.

„ Zy hebben niets heiligers en dierbaarders. Men bewyst de „ scepters der Koningen zo veel eer niet als zy dit riet aan doen. Hy „ schynt de God van Vrede en Oorlog te zyn, en leven en dood „ in zyn handen te hebben. 't Is genoeg dit Ried by zich te heb- „ ben en het te laten zien, om veilig midden door de vyanden te „ wandelen, die in het hevigste van het gevecht de wapens neer- „ werpen, wanneer hun dit vertoont word. Hierom gaven 'er my „ de Ilinenzen een, om voor vrygeleyde by de Natiën te dienen, „ die ik in myn tocht moest doortrekken. Daar is een Kalumet „ voor de Vrede, en een voor den Oorlog. Zy bedienen 'er zich „ ook van om hun geschillen by te leggen, om hun verbintenissen te bekrachtigen, en om tegen vremdelingen te spreken.

„ Het bestaat uit een rodesteen, die zo glad is als marmer, en „ zodanig doorboort, dat het eene end dient om tabak in te stop- „ pen, en het ander in een handvatzel fluit, dat een stok is van „ twee voeten lang, zo dik als een ordinaar ried, en van binnen „ hol. Het is verciert met het hooft en hals van verscheyde vo- „ gels, wier veeren heel fraai zyn; zy hangen 'er ook grote rode, „ groene en andere pluimen aan, daar het van alle kanten meê „ omwonden is. Zy maken 'er werk van, om dat zy het voor „ de Kalumet van de Zon aanzien, en inderdaad zy bieden ze de „ Zon aan om te roken, wanneer zy stilte, regen, of mooi weer „ verlangen; zy maken zwarigheid zich in 't begin van den zomer „ te baden, of nieuwe vruchten te eten, voor dat zy 'er mee ge- „ danst hebben. Zie hier hoe zulks in zyn werk gaat.

„ De Kalumetdans, die onder deze Volkeren zeer beroemt is, „ word niet als om gewichtige oorzaken gehouden; zomtyds om „ de Vrede te bekrachtigen, of om zich tot eenigen groten oorlog „ te verenigen, op andere tyden voor een algemeen vreugdefeest. „ Nu eens houd men die ter eeren van een Natie, die men daar „ by nodigt, dan eens ter welkomst van de een of de ander aan- „ zienlyk persoon, als of zy hem op een Bal of Komedie wilden „ onthalen. 's Winters geschied deze plechtigheid in een hut. „ 's Zomers op het open veld. De plaats verkoren zynde omringt „ men die met bomen, op dat al de toekykers onder derzelver scha- „ duwe voor het steken der Zon zouden bevryd zyn. Men spreyd „ op 't midden van de plaats een grote bieze mat, die met ver- „ scheyde kleuren beschildert is, deze dient voor een tapyt om „ daar met eerbied den God van dien genen, die den Dans geeft, „ op te plaatzen. Want ieder heeft zyn God, dien zy hun *Ma-* „ *nitou* noemen. Dit is een Slang, een Vogel, een Steen, of iets „ diergelyks, daar zy van gedroomt hebben, en daar zy al hun „ vertrouwen voor den goeden uitslag van hun oorlog, jacht, en „ visschery op stellen. Dicht by dezen *Manitou* en aan zyn rech-

ter

„ ter zy leggen ze de Kalumet, tot wiens eere dit feest geschied.
„ Men maakt als een wapenpraal, en men legt de wapens ten toon
„ waar van zich de krygshelden dezer Natie bedienen, te weten
„ de knods, de heirbyl, den boog, den pylkoker, en de pylen.

„ De zaken dus geschikt zynde, en het uur van den Dans naderende, nemen die gene die benoemt zyn om te zingen, de
„ aanzienlykste plaats onder deze bomen in. Hier toe worden de
„ mannen en vrouwen verkoren, die de schoonste stemmen hebben, en die volmaakt wel over een stemmen. Daar na gaan alle
„ de genodigden in 't rond onder deze takken zitten, maar ieder
„ moet op zyn aankomst den *Manitou* groeten, 't geen hy al smokende doed, blazende den rook uit den mond op hem, als of
„ hy hem wierook toezwaaide. Hier na verschynt de leyder van
„ den Dans in 't midden van de vergadering, en neemt strak met
„ eerbied de Kalumet, en dezelve met beyde de handen ondersteunende, doet hy die op de maat dansen, op 't geluid van de
„ liederen. Hy maakt 'er allerly vremde figuren mee, dan toont
„ hy ze eens aan de vergadering, draiende ze gints en herwaarts,
„ en dan bied hy ze de Zon aan, als of hy die wilde doen roken;
„ dan eens buigt hy die na de aarde, dan strekt hy derzelver
„ vleugels uit als om te vliegen: op andere tyden nadert hy die
„ aan den mond der toekykers op dat zy roken; dit geschied alles op de maat, en is als de eerste intrede van het Ballet.

„ De twede bestaat in een gevecht, dat op 't geluid van een zeker soort van trommel gehouden word, welke in plaats van den
„ Zang komt, of zelfs daar onder geroert word, stemmende wel
„ te zamen over een.

Kalumet-dans.

„ De Danser geeft een van de krygshelden een teken om de
„ wapens, die op de mat leggen, op te nemen, en nodigt hem
„ uit om op het roeren der trom te vechten; deze nadert, neemt
„ boog en pyl met de heirbyl, en vangt het Tweegevecht tegen
„ den ander aan, die niets als de Kalumet heeft om zich te verweren: dit schouwspel is zeer vermakelyk, voor al om dat het
„ altyd op de maat geschied; want de een is de aanvaller, de ander verweert zich; de een brengt een slag aan, de ander keertze af; de een vlucht, de ander vervolgt hem; dan keert de
„ vluchter om, en doet zyn vyand weer wyken, 't geen zo wel
„ op de maat en vaste passen geschied, na het geluid der stemmen
„ en trommels, dat dit voor een aartige intree van een Ballet in
„ Vrankryk zou kunnen doorgaan.

„ De derde vertoning bestaat in een lange redevoering, welke
„ de gene, die de Kalumet in de hand heeft, houd. Want het
„ gevecht ge-eindigt zynde zonder dat 'er bloet gestort is, verhaalt hy de Veldslagen waar in hy zich bevonden heeft, de overwinningen die hy behaalt heeft; hy noemt de Natien, de plaatzen, en de gevangens die hy daar gemaakt heeft, en om den
„ genen te belonen die de meester van dezen Dans is, vereert hy
„ hem een schone bever-rok of iets anders: en het aangenomen
„ hebbende gaat hy de Kalumet een ander aanbieden, die aan een
„ derden, en zo in 't rond, tot dat zy alle hun plicht gedaan hebbende

„ bende, de Voorzitter van de Vergadering dezelfde Kalumet aan „ de Natie schenkt, die tot deze plechtigheid genodigt is, tot teken van den eeuwigdurenden Vrede, die 'er tusschen deze twee „ Volkeren zyn zal.

Vader Marquette verhaalt vervolgens een van de liederen, die men op de Kalumet zingt, waar aan zy, zegt hy, een zekeren toon geven, die men met noten niet wel verbeelden kan, en die 'er evenwel al de bevalligheid aan geeft. Ik heb in der daad aangemerkt, dat de zangen van de Bovenlandsche Natien meer welluidentheid hebben als die der Irokoizen en andere Wilden, die dicht by Quebec wonen

Na den oorlog die men in deze laatste jaren tegen de Outagamis, anders de Vossen genaamt, voerde, schonk men een Slaaf van deze Natie aan de Wilden van de plaats daar ik myn Zendelingschap bekleedde, die hem het leven schonken, volgens de gewoonte der Christen Wilden. Deze Slaaf deed hun lust krygen in deze Kalumet-dans, en onze luiden waren 'er als gek na.

Het woord *Alleluia* in de gezangen der Wilden door onzen Schryver opgemerkt

Lescarbot, Hist. de la Nouv. Franc liv 3 ch. 6.

Zy quamen hier toe dikwils in de hut te zamen, daar hy in de familie aangenomen was, om hem te zien danssen en te horen zingen. Ik bleef 'er zelf alte mets by, vindende noch niets quaads in deze plechtigheid van de Kalumet, die ik niet kende, en ik schepte 'er veel vermaak in. Maar 't geen my 't wonderlykst voorquam, is dat hy onder 't zingen niet als het enkel woord *alleluia* uitte, sprekende de *u* als de Italianen (*ou*) uit, en spletzende het woord in twee gelyke delen op deze wyze *Alle-luia*. Hy herhaalde dikwils het eerste, en daar na het twede, vallende van het een op het ander, en ze elk in 't byzonder langs verscheyde tonen van een muziek rollende, dat redelyk bevallig was. Lescarbot schryft, dat hy dit zelfde woord in de Gezangen der Souriquezen gehoort had. Ik weet niet wat betekenis dit woord in hun taal mag hebben.

DERDE HOOFTSTUK.

Vergelyking van de Kalumet met den slangenstaf van Merkurius.

NIets verbeelt beter den Slangenstaf van Merkurius als het Vrede-ried. Merkurius was een uitheemsche Godheid ten opzicht van de Grieken, die dezelve van de Egyptenaren en andere barbaarsche Volkeren ontleent hadden. Hierom is het niet om te verwonderen dat de Grieken hem door Fablen onkenbaar hebben gemaakt, en dat zy zelfs verscheyde zaken, die dezen God raken konden, niet geweten hebben. In den Zinnebeeldigen Godsdienst der Ouden was de overeenkomst van Jupiter en Merkurius met de menschen na allen schyn in haar oorsprong niet anders als een verborgenheid, die hun het Opperste Wezen verbeeldde, dat hun de plicht op ley om elkander, schoon vremt zynde, in de plichten van den burgerlyken omgang eerbied te bewyzen; om het recht der Volkeren als geheiligt aan te zien; om het in luiden te eren, die met een inzicht van Vrede zich in hun handen quamen stellen, om hun geen ongelyk te doen, en voor al om hun de gezwore trouw te houden.

In

In dezen zin wierden die gene, die van de eene Natien tot de andere gezonden wierden, enigermaten als Afgezanten van Jupiter zelfs aangezien, dat is te zeggen als perſonen, die onmiddelyk van wegen den Heere gezonden wierden. De Slangeſtaf, dien men hun ter handen ſtelde, was hun vry-geleyde, en het teken van hun gezantſchap gelyk noch hedendaags de ſtaf der Wapen-Koningen. Deszelfs figuur was zinnebeeldig; de Vleugels en de ſlangen zyn tekens van den Godsdienſt.

Miſſchien wilden zy door deze vleugels de naarſtigheid, die zy aanwenden moeſten, betekenen, en miſſchien dat de ſlangen, waar mee hy omwonden was, de voorzichtigheid betekende, waar mee zy in hunne onderhandelingen moeſten te werk gaan. De Argonauten hadden op hun tocht hun Herout en hun Ambaſſadeur dien zy aan alle natien, die zy op den weg ontmoetten, afvaardigden. „ Dit was Ethalides, een vaardig en naarſtig Afgezant, dien zy de „ zorg der onderhandelingen hadden toevertroud, en dien zy den „ ſtaf van Merkurius in handen gaven. „ *Apoll. Rhod. lib. v. 640.*

De Kalumet gelykt enigermaten van gedaante na den ſlangeſtaf: 't is een ſtok byna van de zelfde lengte, hy is altyd met grote pluimen verciert, of zomtyds met hele vleugels als de Caduceus, gelyk hy in een der platen van de nieuwe Hiſtorie van Verginia verbeelt word. Daar ontbreekt zo 't ſchynt niets aan de Calumet tot volkome gelykenis van het zinnebeelt als de gekroonde ſlangen, die altyd aan de Caduceus door de Grieken en Romeinen in de Stantbeelden en zinnebeelden van Merkurius behouden zyn. Maar indien de Wilden dit punt van gelykenis niet hebben, dat onverſchillig ſchynen kan, zynde miſſchien maar een van die cieraden, die men 'er af en toe kan doen, volgens de zinlykheid en aart van ieder Natie, hebben de Grieken en Romeinen van hun kant aan den ſlangenſtaf het wezentlykſte, dat de Kalumet van vrede heeft, niet behouden. *N. Hiſt. de la Verginie. Planche 6.*

Dat is deze pyp, welke, volgens de verbeelding die ik 'er van heb, een waar Altaar is, waar op de Wilden aan de zon een volkome offerande aanbieden: Offerande, die de Kalumet deze eerbied byzet, waar aan na den aart van den ouden Godsdienſt, de heiligheid der Eden, en het onſchenbaar recht der Volkeren verknocht zyn, op de zelfde wyze als zy eertyds aan den Slangenſtaf gehecht waren.

Wanneer ik zeg, dat de Grieken en Romeinen aan den Slangenſtaf deze pyp van de Kalumet niet bewaart hebben, die een waar Altaar is, waar op de Wilden noch hedendaags een Offerande aan de Zon doen, ſpreek ik 'er dus niet van, als volgens het denkbeeld dat ik 'er van heb, dat de Caduceus en de Calumet oorſpronkelyk een en het zelfde waren. Myn gevoelen zal die gene wel gegrond voorkomen, die den naam van πύρφοροι of *Vuur-dragers*, die men aan deze Roe-dragers, zo ik my van dit woord mag bedienen om die gene te betekenen, die met het karakter van Ambaſſadeurs bekleed waren, in die tyden dat de Caduceus of Slangen-roe het heilig Zinnebeeld van hunne Zending was, willen doorgronden. *Herodot. lib. 8. n. 6. Xenoph. de repub. Laced. p. 400. Philo de vitâ Mofis. lib. 1. Pollux*

Men vind het woord πύρφορος in Herodotus, in Xenofon, by Fi-

Onom. lib 1 Cap 1. Segm. 24. Suidas lo den Jood, in Pollux, en in Suidas. Men kan uit het gene deze oude Schryvers, en na hen Alexander ab Alexandro en Cœlius Rhodiginus gezegt hebben, besluiten: 1. Dat het Priesters en Waarzeggers waren, die ter zelfder tyd den dienst van Gezanten en Herouten waarnamen, wier perzoon zo geheiligt was, dat men voor een van de grootste misdaden aanzag het krygsrecht tegen hen te gebruiken, en hun de minste smaad aan te doen. 2. Dat zy in hun handen een Altaar droegen, *Pyranon* genaamt, en een heilig vuur, dat hun den naam van *Pyrophori* of *Vuurdragers* deed geven, en dat dit vuur hun de eerbied van de kant hunner vyanden zelfs byzette. 3. Dat men op hun raad het laatste besluit van Vrede of Oorlog nam. 4. Dat voor dat de stryd aangong zy voor de eerste Standaarden traden, om voorslagen te doen, waar op men de wapens neerley, of den stryd begon. 5. Dat de eerbied, die men voor hen had, den Overwinnaar verplichtte om alle vyandlykheid te doen ophouden, zo dra zy zich vertoonden om nieuwe voorstellingen te doen, of om te betuigen dat men zich onderwierp: zo dat om een volkome overwinning en een gehele neerlaag te betekenen, het tot een spreekwoord was geworden, dat 'er zelfs geen *Vuurdrager* overgebleven was, om de overwinnaars de wapenen uit de hand te doen vallen. 6. Dat het een algemeen gebruik by de Grieken was, en wel in 't byzonder by de Lacedemoniers, zich van Vuurdragers te bedienen, en die aan het hooft der Legers te doen trekken. Eindelyk, dat het een zo oud gebruik was, dat men die gewoonte had zelfs voor dat de Trompetters uitgevonden waren, om den aanval te blazen. De Volkeren van Pontus en Kappadocien hadden menigte van Waarzeggers, die men *Pyrethen* noemde, een woord waar van de betekenis op dat van *Pyrophoren* mee uitkomt? 't Is waar de Schryvers geven ons geen licht genoeg om ons te doen kennen hoe die draag-Altaren gemaakt waren, maar het is ons genoeg dat wy in de Kalumet een waar Altaar vinden, een heilig-vuur, en een reuk-offer, namentlyk de kruiden, waar van wy reeds gezegt hebben dat de Ouden die aan de Goden offerden.

Alex. ab Alex. lib 5. Cap. 8 Cal. Rhodig. lib. 8. Cap. 2.

Rhodigin lib. 7. Cap. 29.

Calumet noch nader met den slangen staf vergeleken.

Ik heb ook in enig Schryver gelezen, dat men den Slangenstaf met hair opschikte, dat men netjes vlocht, op dezelfde wyze als men met de Calumet leeft; maar wat vlyt ik ook aangewent heb, ik heb my niet kunnen erinneren waar ik het gelezen had. Men zal dit evenwel maklyk kunnen geloven, als men overweegt dat de bywoorden, die de Schryvers aan den staf van Merkurius geven, betekenen dat hy verguld, en gants verciert was: dat volgens het gebruik der Ouden, men de hairlokken aan de Goden opofferde: en dat de Romeinen, die zich in plaats van een Slangenstaf van Olyftakken, van yzerkruid en andere kruiden, *Sagmena* genaamt, bedienden, dezelve met wol en windelen vercierden.

In al het overige zyn de Slangestaf en Calumet te enemaal gelyk; want de Wilden stellen vast, gelyk men in de oudheid ook deed, dat het een Zinnebeeld van Vrede voor de gene is die dezen staf aanbieden en ontfangen, en van oorlog voor die gene, die hem van de hand wyzen en verwerpen: dat hy het recht van leven en dood

dood voert. Dat hy de schimmen uit de hel leyd, en daar in stort: dat zy de gramschap der Goden zouden gaande maken, en grote ongelukken op hun hals halen, zo zy de trouw, die daar door gegeven is, schonden. In der daad daar is geen zekerder pand als deze Kalumet, die gelyk Vader Marquette wel zegt, wanneer men ze in 't hevigste van 't gevecht zien laat, de wapens uit de handen doet vallen. Eindelyk de Wilden zeggen, dat het de Zon is die hun deze Kalumet gegeven heeft, op de zelfde wyze als de Ouden zeyden dat Merkurius den Slangenstaf uit handen van Apollo gekregen had.

Nademaal 'er Kalumetten van Vrede zyn, en Kalumetten van oorlog, moet men ze wel weten te onderscheyden, zonder 't welke men gevaar loopt om door zyn onachtzaamheid of onwetentheid bedrogen te worden; want de Wilden niet opentlyk de trouw van de Kalumet durvende schenden, trachten listen tegen die gene te gebruiken, daar zy enig verraad tegen willen plegen, om ze enigermaten daar voor verantwoordelyk te maken, en op dat ze hun verlies aan zich zelven te wyten hebben. *Twederlei soort van Kalumetten, een van vrede en een van oorlog.*

Een Fransch Officier, die de Zeden der Wilden heel wel kent, had evenwel haast in diergelyk een strik gevallen. De Siouzen, by wie hy was, waren willens om zich van enige Wilden te ontslaan, die by dezen Kommandant gekomen waren, en zy zouden hem met al de Franschen daar hy het gezag over had, in den moord, dien zy wilden plegen, ingewikkelt hebben. Zy gelieten zich dan als of zy met hem van staatszaken wilden spreken, en boden hem twaalf Kalumets aan. De Officier, dien dit getal van Kalumets verdacht voorquam, verhaaste zich niet om zyn antwoord te geven; en in zyn Fort wedergekeert zynde, raadpleegde hy hier over met een zyner Wilden, dat een schrander karel was. Deze deed hem opmerken dat 'er onder deze Kalumetten een was, die niet als de andere met hair gevlochten was, en op wiens riet de figuur van een Slang, waar mee het omwonden was, gesneden was; vervolgens deed hy hem begrypen, dat dit het teken van een geheim verraad was. De Officier nam hier op zyn maatregelen, hy stelde het verzoek der Siouzen te leur, en hielt zich in zyn Fort met al zyn volk op zyn hoede. Na men my gezegt heeft, is dit noch een gewoonlyker teken van oorlog, wanneer zy den stok van de Kalumet, tusschen de hairen in, met vermillioen bestryken.

VIERDE HOOFTSTUK.

DE Kalumet is niet alleen een Zinnebeeld van Vrede of Oorlog, maar ook van den Koophandel, gelyk de Slangestaf van Merkurius, die om deze reden de veiligheid der wegen moest bezorgen, die hem in 't byzonder toegewyd waren; en dien men om dezelfde reden een beurs in de hand geeft, om te tonen dat hy de God der Kooplieden was, en de borg van hun goede trouw. *Van den Koophandel*

Men heeft Merkurius verongelykt, met hem tot God van de Dieven te maken. Niets stryd 'er meer tegen de verplichting die *Gissinge*

des Schryvers, waarom Merkuur een God der Dieven genoemt wierd.

op hem ley om de veiligheid der wegen te bezorgen, als 'er een Godheid van te maken, die de dievery begunstigde.

Na allen schyn is deze eigenschap een uitwerking van de quaadaartigheid der Ouden, die de getrouwheid der kooplieden hebben willen verdacht maken, met van hun God een God der dieven te maken.

De Wilde Natien handelen van alle tyden af met elkander. Hun koophandel heeft dat gemeen met die der Ouden, dat het een zuivere ruiling is van waar tegens waar. Zy hebben alle iets byzonder, dat de andere niet hebben, en de handel doet alle deze zaken van de ene tot de andere rond gaan. Het zyn granen, porcelein, pelssen, rokken, tabak, matten, kanoos, allerlei werken van zwynsborstels en wilde ossen-hair gemaakt, katoene bedden, huisraad, kalumets, met een woord alles wat tot behulp van 's menschen leven dienen kan.

DeWilden gaan hun koophandel met feesten en danssen dryven.

De feesten en de danssen die de Wilden houden, gaande by de andere Natien handelen, maken van hun koopmanschap een aangenaam tydverdryf. Zy trekken van den een tot den ander, gelyk wanneer zy in Ambassade gaan. Zo was eertyds de koophandel der Volkeren van Thracien en Pontus, wanneer zy in Griekenland hun waren gingen veilen, die in koren, pelteryen, bevergyl en gezoute visch bestonden, die zeer beroemt waren; want zy gongen 'er al zingende en danssende na toe, houdende gedurige feesten, in navolging van de Volkeren die Bacchus verzelden. Dus legt Dalechamp een woord van een Vers van Nicostratus of Phileterus, door Atheneus aangevoert, uit.

Relation du Voyage de la mer du Sud, p. 68.

Hun wyze van handel te dryven geschied by wyze van geschenk. Daar zyn 'er die aan den opperften en in 't gros aan het lichaam van de Natie gegeven worden, waar meê men handelt, en die ze met een ander geschenk beantwoord, dat altyd aangenomen word, zonder het te naauw te bezien, om dat dit soort van een geschenk als een soort van Recht kan aangezien worden, dat op de waren gelegt is. Daarna dryven ze koopmanschap van den eenen partikulieren by den ander, en van de eene Hut tot de andere. Men zend aan een van deze Hutten de zaak die te koop is, van daar zend men eenige andere zaak weer te rug, die 'er de prys van is; maar zo men 'er niet meê te vreden is, laat men het weerom brengen daar het van daan gekomen is, en men neemt zyn waar weer na zich, ten zy men iets beters bied, of dat beter na zyn zin is. De waardering en de lust om iets te hebben, maken 'er alleen den prys van uit. Men moet wel toezien by deze Wilden, zy zyn 'er slim zo wel als in andere landen, en zy stellen zomtyds guitestreken tegen de vremdelingen in 't werk.

Frezier verhaalt iets zonderlings van de wyze van handeldryving eniger Indianen van Chili die op de gebergten van de Andes wonen, dewelke zeer na den smaak en den aart der Wilden zweemt. Hy zegt, dat zo dra de Spaansche Handelaars op een plaats komen, zy recht toe na het opperhooft van het vlek gaan, daar zy een geschenk aan doen, zo wel als aan ieder in 't byzonder van die ge-

nen,

nen, daar zyn familie uit beſtaat; waar na dit opperhooft met trompettengeſchal zyn verſtrooide onderdanen van de komſt der kooplieden laat verwittigen, daar zy mee handelen kunnen. Deze gekomen zynde, zien de koopmanſchappen, als meſſen, bylen, kammen, naalden, enz. Zo dra zy alles gezien hebben, en de ruiling klaar is, neemt ieder 't geen hem aanſtaat naar zyn huis, en vertrekt zonder te betalen, zo dat de koopman alles gelevert heeft, zonder te weten aan wien, noch enige van zyn ſchuldenaars te zien. Eindelyk als de koopman verreizen wil, geeft het Opperhooft door een ander trompettengeſchal order om te betalen, en ieder komt en brengt getrouwelyk 't geen hy belooft heeft.

Eindelyk daar zyn by de Wilden eenige rechten te betalen, wanneer zy reizen om handel te dryven, en de landen van een Natie doortrekken, by wie zy zich niet willen ophouden, en dat zy willens zyn verder te trekken, want de minſte perſoon van deze Natie zal twintig of dertig Kanoos aanhouden, zeggende *dat hy de rivier ſluit*, of om dat men het lighaam van zo een Kapitein niet gedekt heeft, of op wat voorwendzel hy geven wil. Men bied in diergelyke gelegenheden geen tegenſtand, maar met een geſchenk is men vry.

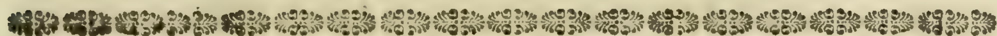
Hoe weinig inhalig de Wilden ſchynen, zynze het evenwel in der daad, en zelfs ſlim genoeg op hun zaken: maar zo wel als de vreemdelingen niet veilig voor hun handen zyn, die zeer licht zyn; zyn deze ook niet gedekt voor de gene die hen bedriegen willen, of zich vleyen dat zy hen bedrogen hebben, wanneer zy ontrent hen geweld gebruikt hebben, daar zy wel zien dat het vruchteloos is zich tegen aan te kanten.

Ik zal hier, voor dat ik dit artikel eindig, zeggen, dat tot hier toe de Europeanen, die met de Ilinenzen en de andere Volkeren van Louiſiana gehandelt hebben, zich op het voorbeeld van deze Natien van de Vrede-Kalumet hebben bedient, en dat zy deel hebben genomen aan alle de plechtigheden, die by hen in gebruik zyn om de vreemdelingen te ontfangen, om een vryen doortocht te hebben, om de veiligheid van den Koophandel te verzekeren, om de doden te bewenen, en om de knopen van de verbonden, die zy aangaan, toe te ſtrikken. Ik weet niet wat de Zendelingen van de verſcheyde orders hier van denken, of zy de beweegredenen van Godsdienſt, die in dit gebruik zyn opgeſloten, doorgrond hebben, en of zy die gene die het waarnemen zwarigheid daar ontrent maken, dan of zy geloven het te moeten toeſtaan, veronderſtellende dat de Wilden overal geen Godsdsdienſt hebben, of dat het geen oudtyds een oeffening van Godsdienſt was, geen indruk meer op hun gemoed maakt, en niet meer als op den voet van een te eenemaal burgerlyk gebruik moet aangezien worden. Wat my aangaat, die weet dat de Wilden zeer bygelovig zyn, die meen by hen grote overblyfzelen van het Heydendom te ontdekken, en die hier in een zeer klare Afgodery gewaar worde, ik geloof ook dat men verplicht is zyn beſt te doen om dit gebruik te eenemaal af te ſchaf-

sen, om het den Europeanen te eenemaal te verbieden, en het de Natien te doen verlaten die ons geloof omhelst hebben, of die men toebereyd om het te omhelzen.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

VYFDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Jacht en de Visschery.

Ndien de oorlog van alle de oeffeningen de heerlykste is, en daar de Wilden de grootste eer in stellen, volgende hier in het algemene denkbeeld van alle de Natien, die 'er haar roem van doen afhangen; die van de Jacht en de Vischvangst zyn voor hen de gewoonlykste, om dat zy hun in het leven het noodzaaklykste zyn, en dat zy 'er de meeste zaken uithalen, die zy tot hun onderhoud nodig hebben: het vlees om te eten, de kleeren om zich te dekken, de oli daar hy zich meê besmeert, en de pelteryen waar meê hy handel dryft. Van de Jagt en de Visschery.

De omzwervende volkeren leven byna niet als van vleesch en visch: een deel van 't jaar zyn zy Visch-eters, zwervende zonder ophouden langs den oever van de zee, van de meiren en rivieren, het ander deel brengen zy in de bosschen door met wild gedierte na te lopen.

Ik zal my hier in de omstandigheden van hun verscheyde wyzen van jagen en visschen niet inlaten, noch hoe ze 't vleesch voor 't vuur of in de zon braden of drogen, en tot meel maken, dat zyn al te bekende en gemene zaken, om 'er dit werk meê te vullen. Volgens myn inzicht zal het genoeg zyn te zeggen dat de Jacht en de Visschery, om zo te spreken, de eerste bezigheden der eerste men-

menſchen geweeſt zynde, die de nood dwong om in de boſſchen te leven, daar het aartryk toen vol van was, of op de oevers van de rivieren en van de zee, dit gelegenheid aan de nakomelingen gegeven heeft, om ze onder de namen van Faunen Tityrs, Boſchgoden, Boſchnimfen en Berggoden te heiligen; naderhand van deze buitenſporige inbeelding overtuigt zynde, maakten zy zich daar een artykel van Godsdienſt uit te geloven dat ieder boom een geeſt had, die daar in zyn verblyf hield: en dat op dezelfde wyze ieder meir, ieder rivier, ieder bron, haar Goden, Godinnen, Vliet en Bronnimfen had, gelyk de zee behalven haar grote Goden, haar Nereïden en Tritons had. De Bygelovigheid eindelyk met der tyd toenemende, voerde men yſſelyke menigte van kleine Godheden van een minderen rang in, dewelke, gelyk wy in het artykel van den Godsdienſt gezegt hebben, haar wezen niet als de onwetenheid der tyden, en de vrolyke verbeelding der Dichters verſchuldigt waren, dien het niets koſte Vergodingen te maken, en de menſchen na hun dood in iets anders, als zy in hun leven geweeſt waren, te herſcheppen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Van hun Speelen en Tydkortingen.

Behalven de noodzakelyke bezigheden hebben 'er de Wilden noch andere, die of tot enkel vermaak ſtrekken, gelyk de ſpelen van hazard, of tot vermaak daar de gezondheid meê vermengt is, die tot de lichamelyke oeffeningen behoren, om het lichaam rap en vlug te maken. Deze ſpelen zyn ook van de eerſte inſtellingen der menſchen, en de eerſte waar van de oude Schryvers ons kennis hebben gegeven. Zy zyn ouder als de gene die Palamedes gedurende het beleg van Troje uitvond, en miſſchien ook als die der Lydiers, die men de eerſte vinders van alle ſoorten van ſpelen maakt, op een Hiſtorie die 'er Herodotus van maakt, of wel op de gelykenis van de woorden *Lydii* en *Ludi*; 't geen my als een zwakke giſſing voorkomt.

Het bekentſte ſpel van geluk by de Wilden, geſchied met vruchten, ſtenen of met bikkels uit de achterſte poten van een Elandt, en andere ronde kootjes van wat dier het ook zyn mag. Zy zyn omtrent tweemaal zo groot als kerſſeſtenen, en byna van een eyrondige form gemaakt; ſchoon men 'er zes zyden op kan onderſcheyden, hebben zy 'er evenwel maar twee breder als de andere, die allengsjes plat worden, verliezende een weinig van haar rondheid, en waar op zy gemaklyker ruſten. Een van deze zyden is zwart geſchildert, en de andere geelachtig wit. Zy hebben 'er geen bepaalt getal van, men kan 'er meer of min nemen, na dat de ſpeelders over een gekomen zyn. Evenwel overſchryden zy het getal van acht niet, en nemen 'er meeſten tyd zes. Zy werpen deze kootjes in een houte zeer effe ſchotel met brede randen, en aan de holle en bolle zyde zeer uitgerond. Deze ſchotel heeft byna de gedaante van een bak daar men zich op de ſchepen van bedient. Zy ſchudden deze ſtenen langen tyd in de ſchotel om, en na ze dus gehutzelt te hebben, zetten zy de ſchotel op de mat neer,

ſlaande

35.

ſlaande met de ſchotel zelfs tegen den grond, om de ſtenen te doen ſpringen.

Zy geven 'er ook een draai aan, die dezelve langen tyd in 't rond doet lopen, en zy helpen de beweging, die de ſtenen in deze gedraaide ſchotel ontfangen, noch door een klein windje, dat zy met de handen maken, om ze, zo als zy het verlangen, te doen keren of vallen.

Zomtyds, zonder zich van ſchotel te bedienen, gojen zy de ſtenen maar in de hoogte, en laten ze op een huid, die op den grond neer geſpreyd is, of op een fyne mat weer neer vallen. Maar men ziet zelden andere als vrouwen dus ſpelen, en de bikkels zyn een weinig groter als de andere. Dit ſpel verſcheelt weinig van een ander, dat by de zwarten van Afrika in gebruik is, en waar van Vader Labat dus ſpreekt. „ Het ſpel dat zy ſpelen, en „ dat zy ook op de Eylanden ingevoert hebben, is een zoort van „ taarling-ſpel, het beſtaat uit vier ſchulpen, die zy tot geld ge- „ bruiken. Hier in is aan de bolle zyde expres een gat in ge- „ maakt, op dat zy zo gemaklyk op deze zyde als op de andere „ kunnen ruſten. Zy ſchuddenze in de hant, gelyk men de taar- „ lingen hutzelt, en gojen ze op een tafel. Zo al de zyden met „ gaten boven leggen, of onder, of twee op de eene wyze en „ twee op de andere, wint de ſpeelder, maar zo het getal der ga- „ ten of der onderſte zyden oneven is, heeft hy verloren.

Nouveaux Voyages aux Iſles de l'Amerique tom. 4. p. 153.

Schoon 'er op de ſtenen of bikkels maar twee kanten getekent zyn, de ene wit, de andere zwart, kunnen 'er evenwel een menigte van kombinatien uitkomen, die de party lang kunnen doen duren, en vermaak bybrengen. De Wilden zyn zo zeer op dit ſpel verzot, als de ergſte Dobbelaars by ons op de ſtenen zyn kunnen. Men ziet de eene helft van het dorp tegen de andere ſpelen, en zomtyds komen de naburige dorpen by een, om een party te maken. Vooraf legt men de pelteryen, het porcelein en alles wat de Overwinnaar na zich trekken zal ter neer, niet zelden gebeurt het dat men 'er in die gelegenheden ter waarden van vyf of zes duizent guldens ziet. Ik heb ergens gelezen dat 'er particulieren zyn, die niet alleen al wat zy in de wereld hebben daar meê verliezen, en in het hartje van den winter naakt weer naar huis keren, maar die ook hun vryheid voor eenigen tyd verpanden : ook verzuimen ze niets om gojen te krygen die hen gelukkig kunnen maken, en zommige bereyden zich door eenige dagen ſtreng te vaſten tot het ſpel.

't Is een van de grootſte vermaken van de wereld hen te zien ſpelen, zo yverig en verhit zyn ze. Schoon 'er maar twee zyn die de ſchotel houden voor de twee weddende partyen, kan men evenwel zeggen dat zy alle te zamen ſpelen. Deze zyn maar leyders van den dans, en alle de andere volgen de bewegingen, die zy maken, als of zy alle hand aan 't werk hadden. Onderwyl dat een van de ſpeelders de ſchotel hutzelt, ſchreeuwen alle de gene die op zyn hand wedden uit eene keel, herhalende zonder ophouden den wenſch, dien zy voor de verf en het leggen der ſtenen doen ; alle

 die

die van de tegenparty ſchreeuwen ook van hun kant; roepende net om het tegendeel. Zy ſpreken hun woorden met een ongelooffelyke levendigheid en rapheid van tong uit, en zomtyds breken zy ze noch af; ondertuſſchen ſlaat de een en de ander zich zelven op de borſt, geeft zich vervaarlyke muilperen, en dat met zo grote hevigheid, dat, ſchoon zy half naakt zyn, zy ten eerſten aan 't zweten, als of zy ſterk gekaatſt hadden, of eenige andere noch geweldiger oeffening hadden gehouden.

Het bikkelſpel met de *luſus talorum* der ouden vergeleken.

De verhandelingen die de Geleerden over de woorden *Tali*, *Teſſeræ*, *Calculi*, gemaakt hebben, die men dikwils zonder onderſcheyd de een voor de andere gebruikt heeft, hebben ons drie verſchillende ſpelen doen onderſcheyden; zo dat wy hedendaags menen te weten, dat het ſpel met de *Tali* een bikkelſpel was, 't welk zedert langen tyd in Europa niet meer ſchynt in gebruik te zyn; dat de *Teſſeræ* het taarlingſpel was: en de Geleerden ſchynen vaſt te ſtellen, dat het geen in oude tyden *ludus calculorum* genoemt wierd, voor het hedendaagſche verkeren moet opgenomen worden.

Het ſpel der Wilden dat ik beſchreven heb is klaar dit bikkelſpel of *luſus talorum* der ouden, 't geen ik genoegzaam uit de aanmerkingen meen te kunnen beſchryven, die de Geleerden, die over deze ſtof geſchreven hebben, daar over gemaakt hebben, en in 't byzonder Cælio Calcagnini, Julius Cæſar Boulanger, en Adrianus Junius, die deze ſtof het beſte verhandelt hebben. 't Geen zy 'er van gezegt hebben zal dienen om myn giſſingen te gronden, en de beſchryving die ik 'er van gemaakt heb zal miſſchien de hunne helpen ophelderen.

Dit ſpel had zyn naam gekregen van een klein * kootje, dat in de enkel van de achterſte poten van byna alle de dieren die een geſpleten voet hebben, gevonden word, en dat by de Latynen *Talus* ἀϛράγαλα by de Grieken genoemt word.

Dit kootje was miſſchien de eerſte ſtof waar van men zich bediende om die bikkels, waar mee men ſpeelde, te maken, en zy bleven den naam daar van behouden, ſchoon men 'er naderhand niet alleen allerlei ſoorten van ronde beentjes toe gebruikte, maar ook allerlei andere ſtoffen † gelyk de metalen, yvoor, en zelfs ſtenen van vruchten, gelyk Dadels van Palmbomen, enz.

De *Talus* of de *Aſtragalus* verſchilde veel van den dobbelſteen of taarling; want deze heeft zes vierkante zyden, te eenemaal egaal, zo dat hy evengemaklyk op ieder van zyn zyden leggen kan.

De

* *Calcagnini de Talorum ludo*, *p.* 288. Eſt autem Talus proprie biſulcorum in ſuffragine pedum poſteriorum oſſiculum, non rotundum plane, ſed rotunditatis tamen parte magna particeps, &c.

Talum eum eſſe apud Latinos quem Græci vocant Aſtragalum ita certum eſt ut vix probatione indigeat... Plinius Lib. 34. Ubi de Polycleto verba facit. Fecis, inquit, & diſtrigentem ſe & nudum telo inceſſentem, duoſque pueros item nudos talis ludentes, qui vocantur Aſtragalizontes.

† Tali aurei apud Apoll. Rhod. lib. 3. ex cornu, vel oſſe, vel talo Hinnuli, apud Callim, ex dactylo Palmæ, Athen. lib. 5. Eburnei Propert. lib. 2.

De *Aſtragalus* * in tegendeel ovaal zynde, had om de waarheid te zeggen ook wel zes verſcheyde, maar ongelyke zyden, en die meer of minder rond waren, na dat ze moeſten zyn om wel over malkander te komen.

De twee uiterſte einden van het eyrond die men de *ſprieten* noemde, en welke de twee uiterſte verſte zyden zyn en die het rondſte toelopen, waren zo krom dat de Aſtragalus daar al zo min op kon ruſten als een ey op zyn punt. Dus gebeurde het zeer zelden dat de bikkels zo lagen, ten zy 'er een door de andere nabuurige bikkels in dit poſtuur, dat niet natuurlyk was, geknelt wierd.

† Gellius en Calcagnini zeggen, dat de andere vier zyden de ſpeelders dienden, en dat de Aſtragalus op de twee zy-kanten, die de ſmalſte waren, kon ruſten. Boulanger zegt ook dat hy daar op ruſten kon, maar dat hy 'er zo vaſt niet op leggen kon, als op de twee andere kanten die breder waren; ondertuſſchen voegt hy 'er in 't vervolg by, dat de Aſtragalus zelden als op een van deze twee laatſtgenoemde vallen kon en vaſt blyven leggen.

Deze Schryver gelooft dat van deze twee breedſte zyden de een hol was, en de andere bol, 't geen het onderſcheyd van § *Suppus* en *Planus* uitmaakte, dat twee woorden zyn, die het leggen van de bikkel ſchynen uit te drukken; maar miſſchien bedriegt zich Boulanger in dit ſtuk. Want de zyden van de ſtenen ſloegen volmaakt op elkander, en waren alle bol, met eenig verſchil evenwel van de eene tot de andere, zynde de twee breedſte veel platter als de andere vier, en voornaamlyk als de twee uiterſte enden, die veel meer uitſtaken. ‡ Calcagnini heeft het zeer wel opgemerkt, wanneer hy zegt, dat hy reeds heeft aangetoont dat de Aſtragalus niet volmaakt en volkomen rond was, maar dat hy allengsjes platter toeliep, verliezende een weinig van zyn rondheid.

* Boulanger behoorde het zelver begrepen te hebben, uit het geen hy elders zegt, dat 'er geen eene zyde was, die t'enemaal plat en effen was, waar uit hy licht had kunnen giſſen, dat ieder zyde met die gene die tegen haar over ſtond over een quam, na buiten rondachtig toelopende; zo veel te meer om dat deze holligheid te eenemaal vruchteloos ſchynt, zynde de verwen, daar zy meé beſchildert zyn, genoeg om ze te onderſcheyden. Dit is zo veel te waarſchynelyker, om dat in de Architectuur de Aſtragaal

 een

* Sex vero ſunt tali latera, etſi quatuor in uſu ludentium ſint. Nam duo ſunt ita incurva, ut illis Talis vix poſſit conſiſtere: has κεραίας, Antennas videtur Ariſtoteles appellaſſe.

† *Gellius*, *lib.* 1. Talus quatuor tantum partes habet quibus inſiſtat, cum ab utroque longitudenis extremo rotundetur.

§ *Bullingerus de ludis veterum.* In latera minus lata ſi cadat, ſtat; ſed minus ſtabilis eſt quam ſi in latiores duos ſuperficies caderet, ſuppuſque aut planus fieret... Talus igitur non ferè cadit niſi duobus modis, vel in eam faciem è duabus quas habet latiores, quæ cava eſt, vel in oppoſitam quæ eminet & protuberat.

‡ *Calcagnini*, *p.* 293. Aſtragalos plane rotundos negavimus, perfectâ ſcilicet & abſoluta rotunditate, ſed parte ſui leviter preſſa.

* *Bullinger. loco cit.* Ei Ctalo nulla facies plana perfectè.

een rondachtig ſtuk is: en dat de Latynen het bolle deel van hun ronde Tempels *Talus* noemen. †

Daar ziet men, myn's bedunkens, dat de bikkels onzer Wilden heel wel voor zo verre de gedaante aangaat na de Aſtragalen der Ouden gelyken.

De Schryvers ſtaan in groter verlegenheid, om te ontwinden wat 'er op de zyden van deze bikkels getekent ſtond, als zy ontrent het maakzel geweeſt hebben. Niet te min komen zy in twee zaken over een, de eerſte dat de Aſtragalus geen ogen had *; de twede, dat de legging van de Aſtragalus alleen in plaats van ogen diende, en de zelfde uitwerking had.

Maar zy veronderſtellen dat 'er behalven dat verſcheyde figuren op getekent ſtonden, en zy pynigen zich zeer om te weten wat *Unio*, *Senio*, *Chius* en *Cous*, *Canus* en *Venus* was, en diergelyke woorden meer. Ondertuſſchen als men deze gewaande figuren nagaat, moeſt dat op twee kleuren of twee getekende zyden uitkomen; want volgens hun eige bekentenis ſloeg 'er niets op de ogen die op de ſtenen de doubletten van twee, alle de drien, de vieren, en de vyven aanwyzen. Daar was niets als de weerga van het aas en de zes. † Ik geloof dat men in der daad beſluiten moet, dat 'er niet meer als twee kleuren op ſtonden, als op de bikkels van onze Wilden, te weten wit en zwart, of wel twee andere verſcheyde verwen, die op het zelfde uitquamen, en die volkomen noodzakelyk waren op dat men 'er enige verandering op mocht zien.

Euſtathius maakt op het zesde boek van de Ilias van een zeker ſpel gewag, waar in men met zeſtig witte en zwarte ſchyven ſpeelde. Dit kan het verkeren, noch het dammen, noch het ſchaken niet zyn. Zou het dat niet zyn daar wy van ſpreken, waar in het getal der bikkels meer van iemands zinlykheid afhangt? Schoon men zich in het getal te ſchryven wel kan vergiſt, en een nul te veel gezet hebben, zettende zeſtig in plaats van zes.

Boulanger veronderſtelt ook dat een van de getekende zyden gelukkig was, en de andere ongelukkig. Dit kan en moeſt ook zo zyn, wanneer men maar met een ſteen ſpeelde, en in dit geval verloor de *Unio* en won de *Senco*. De zelfde Schryver zegt ook na *Cicero* *, dat de worp Venus zoo één was, wanneer alle de bikkels

† *Cornel. in Perſii Satyr.* 5. Talum, eminentem rotunditatem eſſe dicit, eamque ob cauſam faſtigium Templi rotundi talum quoque dici affirmat.

* *Bullinger. loc. cit.* Talis, ipſi caſus aut propunctis numerorum, quia ipſis ſua figura fuit.

† *Adrianus Junius Anim. lib.* 2. In Talis, poſitus ipſe, ſive ratio lapſus, vicem obtinebat numeri, teſtante Polluce.

* *Bullinger. ibid.* In Talis Binio, Ternio ſeu trio, quaternio non fuere, ſoli ſenio, Venus & unio. Canis fuere. Venus, ſi diverſo omnes vultu, canis ſi uno omnes tali vultu caderent. Si unico talo luderent ſenio felix fuit, unio damnoſus. Cicero zegt wel dat de worp van Venus hier in beſtond, dat de bikkels zich alle op verſcheyde zyden vertoonden, maar hy zegt niet dat ieder van deze zyden haar eige figuur had, en men moet het over een brengen met het zeggen van Pollux.

kels op verſcheyde zyden vielen, en die van *Canis*, wanneer zy zich alle op een zyde vertoonden. De beſte gooi was de koninglyke worp *Baſiliſcus* of Venus. De ſlimſte in tegendeel wierd *Damnoſi canes* genoemt. De worp van Venus by de Wilden is gants wit, of gants zwart, na dat men over een gekomen is.

Deze verſcheyde combinatien waren by de Ouden ten getalle van vyf en dertig, zeggen de Schryvers; dit is evenwel moeielyk om te begrypen, zo zy gemeenlyk maar met vier bikkels ſpeelden. De namen die dezelfde uitdrukten waren van hun Goden, van hun Helden, of wel van de beroemtſte voorvallen of gedenktekens genomen; zodanig was de worp *Steſichorius* genaamt, van de grafſtede van dezen man, dat van een achtkantige figuur was. Die van *Euripidius* na een der veertig beſtierders genoemt, die te Athenen aangeſtelt wierden, na dat men de dertig Tyrannen verdreven had. Maar alle de verſcheyde combinatien arbitrair zynde, en na de tyden en plaatzen hebbende kunnen veranderen, moet men zich volkomen houden by het geen Polluks van de verſchillende legging der bikkels zegt, waar van de verſcheydenderlei paring, van haar legging en verf genomen, op verſchillende plaatzen aanleyding tot verſchillende namen, en verſchillende gelukkige of ongelukkige worpen zal hebben gegeven.

Hoe veel combinatien de Ouden hadden.

Calcagnius de ludo Talorp. 290.

Apollonius van Rhodus doende Kupido met Ganymedes ſpelen, doet hen tot loon voor den overwinnaar de bikkels zilver in 't ſpel zetten, waar meê zy ſpeelden. Hy verbeeldde Ganymedes bedroeft, om dat hy 'er niet meer als twe overig had, onderwyl dat de winnaar Kupido zyn handen en de ſlippen van zyn rok vol had. Zo wedden de kinderen noch dagelyks om de marmels zelfs daar zy meê ſpelen.

Apoll. Rhod. lib 3. *v.* 117

Pauſanias in zyn Achaïſche zaken zegt, dat die gene die met de Goden quamen raadplegen in een Tempel van Hercules, die op het gebied der Buriers was, hun nootlottig antwoord uit het werpen der bikkels haalden. Zy gooiden 'er vier op een tafel, en de uitlegging van het geen zy verlangden te weten, ſtond op de tafel zelfs onder de bikkels geſchreven. Dit was mogelyk een Rad van fortuin. De Lotwerpingen van Lycien, zo beroemt * in de Oudheid, wierden miſſchien door een diergelyk bikkelſpel gehouden, 't geen ook op het gebruik der Wilden ſteunt, die voorſpellingen van hun ziektens en alle zaken maken door een ſchotel-ſpel, dat hunne Waarzegger hun zeer dikwils voorſchryven.

Pauſanias in Achaias, p. 233.

De ſchotel, waar in men de ſtenen wierp, was door de Ouden uitgevonden om de bedriegeryen der valſche ſpeelders te beletten, zo wel als het horentje daar men de dobbelſtenen in doet. De namen van *Orca*, wiers hals zeer naauw was, en van *Pyrgus* en *Turricula*, wier gedaante van zelf ſpreekt, konden niet als op het horentje paſſen. Die van *Alveolus* verbeelt de ſchotel van de bikkels redelyk wel. Het woord *Abacus* zou miſſchien het zelfde kunnen beduiden, ſchoon het noch beter het bord, waar op men ſchaakt, ver-

* *Statius* 5. *Boek van de Theb. Virgil.* 4. *Boek van de En.* ſpreken van de lotwerpingen van Lycien, maar zy zeggen niet waar in die beſtonden.

verkeert of damt, uitdrukt. Het woord *Fritillus* kan te gelyk aan de ſchotel en het horentje zyn gegeven, om dat in beide de bikkels of de ſtenen met groot geraas omhutzelden.

Eindelyk om dit artykel te eindigen, de Ouden, als zy hun ſpelen van hazart ſpeelden, gaven zich al zo veel beweging, als de Wilden hedendaags doen, en waren even heet daar op. Op ieder gooi die zy deden, riepen zy den naam van hunne Goden aan, de Kliënten die van hunne Patronen, de Minnaars die van hunne Meeſtereſſen. Zy riepen met luider ſtemme om den gooi dien zy verlangden, zy ſchreeuwden en woelden met zo veel yver, dat het zweet hun langs het lyf neerliep; 't geen Auguſtus aan Tiberius ſchryvende, volgens Suetonius, deed zeggen, *forum Aleatorium calefecimus*. Dit heeft ook aanleiding tot de giſſing gegeven, dat het Latynſche woord *Alea*, van het Griekſche Ἀλέα komt, dat een vochtige hitte betekent, om dat de drift om te winnen, de ſpeelders zo aanzette, dat zy 'er van zweetten, en door hun driftigheid de plaatzen daar men ſpelen liet, warm maakten.

DERDE HOOFTSTUK.

Spel met Strootjes.

EEn ander ſpel van hazart der Wilden, en daar ter zelfder tyd veel behendigheid in gepleegt word, is dat van de Stroohalmen, of om beter te ſpreken van de biezen. Want het zyn kleine witte biesjes, zo dik als een korenhalm, en tien duimen lang. Ik heb het nooit zien ſpelen, en ik vind 'er geen naricht van in de Oudheid. De Heer Boucher, die ik in den ouderdom van 95 jaren heb zien ſterven, en die als de Patriarchen geleeft hebbende, ook een talryke nakomelingſchap heeft nagelaten, die hedendaags tot eer van de Colonie ſtrekt, in wiens dienſt hy zyn leven verſleten heeft, ſpreekt van dit ſpel met deze woorden in zyn klein werkje *Hiſtorie van Canada* genoemt.

Men vind weinig naricht van dit ſpel.

„ Dit ſpel word met kleine ſtroohalmen geſpeelt, die 'er expres „ toe gemaakt zyn, en die in drie hopen verdeelt worden, als by „ geval en zeer ongelyk. Onze Franſchen hebben het noch niet „ kunnen leren. Het is vol geeſt, en zy vermaken 'er zich meê, „ als wy met de kaarten.

De Baron van Hontan maakt 'er ook een ſpel van dat geheel van 't verſtand afhangt, en in 't rekenen beſtaat, waar in de gene die tellen, divideren, aftrekken en multipliceren kan, verzekert is te winnen. Dat moet in de gewoonte en in 't veel doen beſtaan, want de Wilden zyn niet minder als goede cyfferaars. Men kan ten minſten verzekeren, dat hun rekenkunſt niet veel behelſt, en zich niet ver uitſtrekt.

De Heer Perrot, een beroemt Reiziger en een der Europeanen, dien de Wilden van Nieuw-Vrankryk de meeſte eer hebben aangedaan, heeft ons in zyn Gedenkſchriften, die nooit gedrukt zyn, een beſchryving van dit ſpel nagelaten. Ik zou ze hier ingevoegt hebben, maar ze is zo duiſter, dat ze byna onverſtaanbaar is. Niemand van de andere Kanadiſche Franſchen, die ik geſproken heb, heeft 'er my van kunnen onderrichten. Al wat ik 'er van heb kunnen

nen vernemen, is, dat na dat zy deze halmen verdeelt hebben, zy ze met een onbegrypelyke vaardigheid in hun handen verschieten, dat het oneven getal altyd gelukkig is, en 't getal van negen altyd van alle anderen wint: dat de verdeling van de strootjes het spel doet ryzen of dalen, en de weddenschappen verdubbelen volgens de verscheide getallen, tot dat de party gewonnen is; die zomtyds zo verhit is, wanneer het ene dorp tegen het ander speelt, dat zy dikwils twe of drie dagen lang duurt. Schoon alles hier in vreedzaam toegaat, en zo het schynt ter goeder trouw, laten zy 'er evenwel veel bedrog en guitery onder lopen. De Wilden zyn vervaarlyk handgauw, en schoon het zeer moeielyk valt in hun bikkel-spel bedrog te plegen, daar maar twe zeer duidelyke verven op staan, en die in een schotel met een breden rand voor het gezicht bloot leggen, verstaan zy daar in de kunst van valsch spelen meesterlyk. Voor 't overige weet ik niet dat de twe spelen, waar van ik gesproken heb, elders als in het Noorderdeel van Amerika in gebruik zyn.

VIERDE HOOFTSTUK.

HEt Balspelen, dat onder de lichaams-oeffeningen behoort, is al zo oud als de Astragaal. Apollonius van Rhodus na Kupido met Ganymedes dit laatstgenoemde te hebben doen spelen, gelyk ik verhaalt heb, doet hem daar van uitscheyden, schoon hy aan de winst was, op de hoop die hem zyn moeder Venus geeft, van hem een schonen bal te zullen schenken; den zelfden dien Jupiter van zyn Voedster Adrastea ontfangen had, en waar meê deze God het grootste vermaak van zyn kindsheid op het eiland Krete genoten had; mits dat hy van zyn kant haar de gunst inwillige, daar zy hem ter liefde van Juno en Minerva om verzoekt.

Van het Balspelen.

Apoll. Rhod. lib. 3. *v.* 133.

Homerus in het zesde en achtste boek van de Odyssea, doet 'er de Feaciërs meê spelen. Op de eerste plaats is het Nausicaa, 's Konings dochter, die zich op den zee-oever met haar Staatjuffers daar mee vermaakt. Op de andere plaats zyn het twee jongelingen, meesters in deze kunst, en daar niemand tegen aan dorst.

Op order van Alcinous danssen zy alleen al spelende, en zy doen het met zo veel netheid en bevalligheid, dat zy de toejuichingen van al de toekykers ontfangen. De Ouden leyden zich toe om alle hun bewegingen met een bevalligheid te doen, 't geen het balspelen als een deel van de Danskunst heeft doen aanzien, waar in men lessen gaf in de publyke scholen. 't Is evenwel moejelyk om te begrypen, dat men kaatzen kan en een regulieren dans danssen.

Onder de soorten van Balspel, hadden de Grieken en Latynen, behalven den Coryx en den Windbol, noch verscheide andere die men by Boulanger en Mercurialis, die 'er in 't brede van geschreven heeft, kan nalezen; gelyk ook in het vertoog van den Heer Burette, dat in de verzameling der Gedenkschriften van de Koninglyke Academie der Beschaafde Wetenschappen ingevoegt is. Ik zal 'er hier niet meer van zeggen, als het geen met de spelen onzer

Wil-

Wilden over een komt, die 'er ook vier of vyfderlei ſoorten hebben.

Het eerſte gaat op deze wys toe. Na twe plaatzen die redelyk ver van elkander af ſtaan (als by voorbeeld vyfhondert ſchreden) uitgekozen en afgetekent te hebben, vergaderen de ſpeelders in 't midden tuſſchen de merkpalen. Die het ſpel beginnen moet, houd een groter bal als onze kaatsballen, maar die zo vaſt niet is, in de hand. Hy moet hem in de lucht werpen, zo recht op als 't hem mogelyk is, om dien in 't neervallen weer te vangen; alle de andere ſlaan een kring rontom hem, lichtende de handen boven 't hooft, om hem ook in 't neervallen te vangen. De gene die hem gekregen heeft, tracht aan een van de merkpalen te komen; de andere in tegendeel ſpannen al hun zinnen in om hem den weg af te ſnyden, om hem te beletten dat hy geen honk kryge, ſtotende hem gedurig na 't midden, om hem te vatten en den bal te ontrukken. Maar deze op al hun doen acht gevende, wykt dan na de eene kant dan na de andere, houdende altyd den bal vaſt, zoekende zich altyd van die gene te ontſlaan, die hem vervolgen; alle die hy in zyn weg ontmoet ſtotende en onder den voet werpende, tot dat hy geen kans meer ziet om hem te behouden. Dan moet hy ze een van de vlugſten van den hoop toewerpen, die in ſtaat is om den bal te verweren. Maar om de party zo veel te langer te doen duren, beſtaat zyn behendigheid daar in, dat hy hem na die genen werpt die achter hem zyn, het verſte van den genen af, daar hy na toe liep: dat hy die zelver bedriegt, gelatende zich na de eene kant te mikken, en werpende na de ander waar na hy dus lange vervolgt zynde, op zyn beurt ook vervolgt, en de hoop niet verlieſt van zyn bal weerom te krygen, die dus van de eene hand in de andere gaat, 't geen een zeer levendig vermaak verſchaft, en daar kunſt genoeg in ſteekt, tot dat eindelyk iemand het geluk heeft om aan den merkpaal te komen. Hier in beſtaat de winſt van de party, die men altyd op dezelfde wyze weer begint.

Pollux, lib. 9. cap. 7. Segm. 105.

Het begin van dit ſpel gelykt na het geen de Ouden οὐρανία noemden, 't welk volgens de beſchryving die 'er Pollux van geeft hier in beſtond, dat een van de ſpeelders den bal in de lucht wierp, dien de anderen al ſpringende trachtten op te ſnappen eer hy ter aarde viel. Maar of deze beſchryving is zeer onvolmaakt, of dit ſpel was wel koud zo 'er anders niet in ſtak. Deze Schryver gelooft dat het dit ſpel was, dat Homerus de Feaçiers doet ſpelen; maar het geen ik beſchreven heb kan niet met zyn beyden geſpeelt worden, gelyk Halius en Laodamas by Alcinoüs deden.

Hierom geloof ik eer dat het 't ſpel was *Phaininda*, *Pheninda*, of *Phennida* genaamt, dat Pollux van de Episcyrus, waar van ik ſtraks ſpreken zal, onderſcheyd. Volgens het gevoelen van den zelfden Schryver, wierd het dus genoemt of van *Phenindus* zyn uitvinder, of van het Griekſche woord φενακίζειν, om dat men in dit ſpel iemand zocht te misleyden, werpende den bal na de eene kant, na dat men zich gelaten had als of men hem na de andere wilde gojen.

De Dichter Antifanes ſchynt het ook uit te beelden in eenige ver-

36.

verzen, door Atheneus aangehaalt, waar van dit de zin is. „ De „ een den bal nemende, wierp dien luchtig een ander toe, ont- „ week ter zelfder tyd den ſlag van dezen, ſtiet dien uit zyn „ plaats, en riep den vierden uit al zyn macht toe dat hy op zou „ ſlaan.

Antiph. apud Athen. lib. 1. p. 15.

Men ſpeelt noch hedendaags in Neder-Bretagne een ſpel, dat 'er zeer na by komt, en dat daar te lande heel bekent is onder den naam van *la Soule*.

De tweede ſoort van Balſlaan der Wilden is het kolf ſpel. De regels hier van zyn t'enemaal de zelfde als die van de Epiſcyrus, waar van Pollux deze beſchryving maakt. „ De ſpeelders verde- „ len zich volgens hun getal, en ſcheyden zich in twee zo gelyke „ hopen als zy kunnen. Vervolgens halen zy midden op den grond „ een linie waar op men een bal legt. Op de zelfde wyze trek- „ ken zy achter ieder van de twee troepen twee andere verre li- „ nien, om voor meet te dienen. De gene die door het lot ver- „ koren zyn ſtoten het eerſte den bal na hun tegenpartyders, die „ van hun kant hun beſt doen om hem te zenden daar hy van „ daan komt. De party duurt zo lang tot dat een van beyde hun „ vyanden tot de meet of ſchrap gebracht hebben, die zy moe- „ ſten verweren.

Pollux, lib. XI. Cap. 7. Segm. 104.

Het eenigſte onderſcheyd dat 'er tuſſchen dit kolfſpel en de E- piſcyrus of *Harpaſtum* is, is dat men zich in het eerſt genoemde om den bal voor te ſlaan van eenige kromme ſtokken bedient, aan welkers einde verſcheyde Wilden ſoorten van raketten hebben, daar het in tegendeel niet blykt dat men zich in het andere ſpel van een van deze beyde bediende; want behalven de armwapens die men gebruikte om met den windbal te ſpelen, vinden wy geen overblyfzel van eenig ander inſtrument daar de Ouden zich in hun kaatzen van bedient hebben. Het ſchynt evenwel dat men 't kan beſluiten niet alleen uit de oudheid van het kolf-ſpel, 't geen niet moogelyk is of de Ouden moeten het gekent hebben, dewyl het hedendaags in Europa tot de uiterſte grenzen van Lapland alzo zeer verſpreyd is, als door ganſch Amerika van het Noorden af tot aan Chili toe; maar men kan het ook beſluiten uit de Beſchryving die 'er Pollux van maakt, nademaal die zegt, dat men den bal op den grond ley op de Scyros, of middel ſchreef, en uit het bywoord *beſtoven*, dat (*a*) Martialis by *Harpaſtum* voegt, zo dikwils als hy 'er van ſpreekt, zo wel als uit het woord *Arenaria*, dat by (*b*) St Iſidorus van Sevilje gevonden word, 't geen ons te kennen geeft dat deze bal altyd door het zand rolde.

Martial. lib. 4 Epig. 19. lib. 7. Epig. 31 lib. 14

(*a*) *Martialis*, *lib.* 14. *Epigr.* 48.
Hæc rapit Antei velox in pulvere draucus
Grandia qui vano colla labore facit.
Idem lib. 4. *Epigr.* 19.
Sive Harpaſta vagus pulverulenta rapis.

(*b*) *Iſidor. loc. cit.* Arenaria qua in grege dum ex circulo aſtantium ſpectantiumque emiſſa ultra juſtum ſpatium pilam accipere ludumque inire conſueverunt.

Id. ibid. Trigonaria eſt qua inter tres luditur.

Epigr. 48. De Mingreliers ſpeelden dit ſpel te paard, en de Beſchryving die 'er de Italiaan in zyn Beſchryving van Colchis van geeft, is zeer aartig.

Iſidor. lib. 18. *c.* 65.

Hiſtoria della colchede, cap. 18. *p.* 107.

De derde zoort van kaatzen by de Wilden is een oeffening met den kleinen bal, daar zelden andere als de meisjes mee ſpelen. De wetten daar van zyn na myn gevoelen, weinig verſchillende van de Trigonalis of driehoek-kaatzing der Romeinen. Men kan het met zyn tween, drien of vieren ſpelen. De bal moet in dit ſpel altyd in de lucht wezen, van de eene hand tot de andere gaan, en die hem laat vallen verlieſt de party.

Een vierde ſoort word by de Albenaques gevonden. Hun bal is niet anders als een blaas vol wind, die men altyd in de lucht moet houden, en die in der daad langen tyd door de menigte handen opgehouden word die ze zonder ophouden weerom kaatzen; 't geen een vermaaklyk ſchouwſpel geeft.

De Floridianen hebben een vyfde ſoort. Zy rechten een maſt van eenige ellen op, waarop zy een teene kooitje zetten, dat op zyn ſpil draait. De kunſt beſtaat hier in om dit kooitje met den bal te raken en verſcheyde malen te doen omdrajen.

Hunne ballen hebben geen veer-kracht, en kunnen niet in de weromſtuit opgeſchept worden. Die van het kolfſpel is van leer gemaakt, dat met herte of elants hair, gelyk die der ouden, opgevult is, waar van daan het woord *Pila* van *Pilis* volgens de aanmerking van * Iſidorus komt; hy is een weinig plat, op dat hy zo wel niet rollen zou.

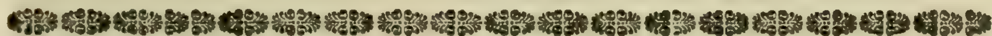
De anderen kunnen ook van de zelfde ſtof zyn, maar gemeenlyk maken zy ze van de bladeren van Indiaanſch koren, zonder iets anders, zo dat zy uitnement luchtig zyn, met dit enkel onderſcheyd, dat de Trigonaal veel kleinder is.

Van de andere lichaams-oeffeningen hebben zy behalven deze geen als die van den boog, van de renning en een ſoort van kampgevecht, waar van ik in het vervolg ſpreken zal. Zy kennen myn's wetens niet en ſchynen zelfs het gebruik van de werpſchyf niet gekent te hebben, die zo oud en zo beroemt is door de dood van Hyacinth, dien Apollo by ongeluk ombracht; noch de ſlinger en de oſſe-lere wanten, noch de worſteling en eenige andere oeffeningen, die zo langen tyd het vermaak der Grieken en Romeinen hebben uitgemaakt.

(*c*) *Iſidor. lib.* 18. *cap.* 65.
Pila proprie dicitur quod ſit pilis plena.
Nec tu parce pilos vivacis condere cervi
Unica donec erit geminam ſuperaddita libram.

ZE-

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

ZESDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van hun Ziekten en Genezing.

E hevige oeffeningen die de Wilden doen, hun tochten, en de eenvoudigheid der fpyzen die zy nuttigen, bevryden hen van vele ziekten, die de noodzakelyke gevolgen van een lekker, ledig en lui leven zyn; van de lekkerheid der tafels, van den overvloed en verfcheyden aart van wynen, van de fauffen en fpeceryen, en eindelyk van al deze aangename toebereydingen van fpyzen, die de gulzigheid heeft doen uitvinden, en die eer dienen om den fmaak te vergenoegen, en den honger gaande te maken, als om de gezondheit te onderhouden en een goede geftelrenis te krygen. Van hun Ziekten en Genezing.

Slecht voedzel nuttigende, en door de ongemakken van hun reyzen verhart, door de weinige voorzorg die zy tegen de ongemakken van de lucht gebruiken, die door overmatige hitte en koude zeer ftreng is, zyn zy byna alle van een fterke en robufte gefteltenis, wel in 't vleefch, en hebben een zachter, zoeter en balzemachtiger bloed als het onze is Men vind onder hen weinig menfchen die van natuur gebreklyk zyn; zy zyn geen voeteuvel, graveel noch beroertheid onderhevig of een fchielyke dood, en zy zouden miffchien zonder den omgang met de Europeanen geen pokjes, fcheurbuik, purperkoorts, mazelen, of andere volkziektens kennen.

Ziektens.

Zy zyn zeer aan de gezwelachtige ziektens onderworpen.

Evenwel menſchen zynde zo wel als andere, en by gevolg ziektens onderworpen, hebben zy 'er eenige die hun meer eigen zyn. Als daar zyn de gezwelachtige ziektens, door het raauwe water en ſneeuw veroorzaakt, die zy op de jacht moeten laten ſmelten om te drinken en om hun Sagamité te koken. 't Komt miſſchien uit de zelfde bron voert, en om dat ze altyd met de borſt open lopen dat zy een ſoort van tering krygen, die hen allengs ondermynende, 't grootſte gedeelte daar van in 't graf ſleept, en daar zy noch geen hulpmiddel voor hebben kunnen vinden.

Zo zy deze ziektens kunnen vermyden, die hen gemeenlyk in 't beſt van hun leven aantaſten, en de toevallen die men altyd niet afweren kan, komen zy tot een zeer hogen ouderdom, waar in men ze moet doodſlaan, of afwachten dat ze door een volkome verval van krachten ſterven, gelyk een lamp die by gebrek van voedzel uitgaat. Ik heb ter plaatze daar ik als Zendeling was een Wilde vrouw gezien, die haar kindskinderen tot in het vyfde gelid voor haar ogen zag.

Deze evenwel was maar een kind in vergelyking van twee of drie andere; maar boven al van een in 't byzonder, die zo een hogen ouderdom bereykte, dat men geen jaartal van haar wiſt, als dat de oudſte menſchen geen geheugen hadden dat zy haar anders als oud gezien hadden. Zy was van een redelyke geſtalte geweeſt, maar enige maanden voor haar dood ſcheen het lichaam in malkander te zakken, en zo klein te worden, dat ik ten uiterſten verzet ſtond toen ik met haar te begraven gong, dat ik een kiſt zag die naauwelyks derdehalf voet lang was.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Twe ſoorten van geneeskunde.

De Geneeskunde in de eerſte tyden was eenvoudig; ſlecht en recht liep ieder in de hand, en ieder een kon die oeffenen zonder den Doktershoed bekomen te hebben, en den naam gekocht van geleert te zyn en het recht van met 's menſchen leven om te ſpringen als of men al 't verſtand alleen had. De Koningen en Helden bemoeiden zich met die kunſt zo wel als het ſlechte volk. nige planten, waar van men de kracht eer uit een lang gebruik, als door ſcherpzinnige redeneringen kende, waren natuurlyke algemene geneeſmiddels, daar de menſchen zich wel by bevonden, 't geen men noch doen zou, zo men het geheim niet verloren had met al te zeer te willen ziften; en zo men de Geneeskunde niet met oneindig veel barbaarſche woorden had beladen, die dezelve verduiſteren, en als een onoploſſelyk raadzel van een wetenſchap maken, die ieder behoorde te verſtaan, om dat ieder daar belang in heeft, en hem ten hoogſten daar aan gelegen is, dat het geen dient om de goede overeenkomſt van het leven en de gezondheid te onderhouden, niet in handen van weinig luiden in bewaaring was, die hun oeffening vryheid geeft om door droevige proefnemingen en ongeſtrafte moorden een naam te verkrygen. Dit zy evenwel gezegt zonder de Doctoren van onzen tyd te beledigen, die

die waarlyk geleert zyn, die hun kunſt oneindig volmaakter hebben gemaakt, en hun Voorgangers zeer overtreffen in de kunſt.

Behalven deze gemaklyke en gemene Geneeskunde was 'er een andere, die gants tot den Godsdienſt behoorde. Men was ze aan Apollo verſchuldigt, die om deze reden de God der Geneeskunde was, gelyk hy het van den Oorlog, van het danſſen, en van de Muziek was.

Behalven dat hadden zy noch eene die tot den Godsdienſt behoorde.

„ Hy was het, volgens de getuigenis van Diodorus van Sicilien, „ die de vinder van deze genezing-kracht was, die door de kunſt „ van waarzegging geſchied en waar door de zieken eertyds gene- „ zen wierden. „ Men had zonder twyffel ten tyden van dezen Schryver al het vertrouwen op deze waarzeggings-kunſt verloren, 't geen het woord *eertyds* te kennen geeft, en of zy was niet meer in gebruik, of de zieken vonden 'er dezelfde baat niet meer by. Zy is evenwel in dezen zin zodanig niet afgeſchaft, of men kan noch met waarheid zeggen dat de Doctoren na de meeſte van onze ziektens meer raden, als dat zy ze kennen zonder van die gene te ſpreken, daar zy niets van weten en met raden ook geen gat doorzien; maar 't is hun ſchuld niet, en het kan niet anders zyn.

Diod. Sicil. lib. 5 p. 235.

't Is door een overblyfzel van de verwarde kennis van deze waarzeggende wetenſchap, dat Hippokrates heeft gemeent van de Geneeskunde in 't algemeen te kunnen zeggen, dat zy een gave Gods was, en na aan de waarzeggery quam; dus ſchynt Hypokrates deze Geneeskunde, daar een weinig duivelary of waarzeggery onderliep, met de natuurlyke en gemaklyke te verwarren. Men moetze evenwel niet door malkander gooien want zy zyn zeer onderſcheyden, en onze Wilden, naauwkeurige en getrouwe waarnemers van de gebruiken van de eerſte tyden, wetenze volmaakt wel te onderſcheyden, en oeffenenze noch zo ten naaſten by als zyze in de eerſte inſtelling ontfangen hebben.

Hippocrates in Epiſtolis; Epiſt. ad Philopæum quæ habetur in 4 claſſe, p. 67 apud mercurialem.

In alle de ziektens waar van zy menen de natuurlyke oorzaken te weten, en daar zy geen geheim in vermoeden, maken zy 'er ook geen voor haar genezing, en uitgenomen enige gemene bygelovigheden, die zy in het plukken en bereiden der kruiden waarnemen, bedienen zy zich zonder veel omſtandigheden van die genen, wier kracht zy kennen, en ſtellen zekere natuurlyke hulpmiddelen te werk, die by hen in gebruik zyn. Zy treden hunne hutten niet uit om Doktoren te zoeken, alle mannen en vrouwen zyn daar Doktoren, 't geen evenwel niet belet dat men die geenen aanſpreekt die den grootſten naam hebben, voor al zo zy in de genezing van een diergelyke ziekte, als men genezen wil, geſlaagt hebben.

Maar zo dra 'er eenig vermoeden is dat de ziekte door de ongeruſtheden van de ziel veroorzaakt is, die om enige zaak zucht en verlangt die zy niet verwerven kan, 't zy dat zy zich in den droom geopenbaart heeft of niet: indien de zieke of zyn vrienden in de kop hebben geſtoken, dat de ziekte de uitwerking van een tovery of andere poets is, dan nemen zy hun toevlucht tot de boven-natuurlyke Geneeskunde, en ſtellende waarzeggereſſen te werk, die niet miſſen zich in deze gelegenheden te doen gelden, en al de bedrie-

geryen van hun kust in 't werk stellen om de bezwering, die de dood veroorzaakt aan den genen daar zy op geworpen is, te ontdekken en weg te nemen.

DERDE HOOFTSTUK.

Van de Natuurlyke geneeskunde der Wilden.

HEt zou een wetenswaardige en schone stof zyn van de Natuurlyke Geneeskunde der Wilden te handelen. Beyde de Amerika's in haar wyde uitgestrektheid zyn vol wonderlyke planten, waar van 'er enige specifiek voor zommige ziektens zyn, en waar mêe zy verwonderlyke kuren doen. Maar behalven dat een Missionaris weinig tyds heeft om zich op deze ontdekking toe te leggen, en dat hy het zelfs vreest te doen, uit vrees van de bygelovigheden en de zotte inbeeldingen der Wilden ontrent hun eenvoudigste hulpmiddelen te schynen voor goed te keuren, zyn zy 'er zelfs zeer agterhoudende meê, en ieder houd die gene die hy ontdekt heeft, of waar van de kennis in zyn geslacht erffelyk is, geheim.

Zo ik evenwel daar ter plaatze was gebleven, zou ik niet gewanhoopt hebben daar eenige nutte ontdekkingen in te doen, waar toe de bezigheden die ik gedurende myn verblyf, had my geen tyd hebben overig gelaten.

De genezing der quetzuren is het meesterstuk van hun operatien, en zy werken hier ontrent zulke wonderlyke zaken uit, dat zy byna ongelooflyk schynen. Ik zou 'er verscheyde voorbeelden van kunnen aanhalen, maar ik zal my met twee genoegen, daar vele menschen getuigen van geweest zyn. Het eerste is van een wilden Abenaqui, die in den dronk gequetst zynde, en de darmen opgesneden, door die van zyne Natie, die hem te Montreal trakteerden, genezen wierd tegen het gevoelen der Doktoren en Geneesmeesters aan. Het andere is van een van onze krygslieden, die tegen de Natie der Outagamis of Vossen ter oorlog was getrokken. Hy wierd met een vuurschoot in 't bestormen van een dorp van Kikapous getroffen, en zyn schouder was aan stuk geschoten. De gene die over hem ging kort daar na omgebracht zynde, wanneer hy uit onvoorzichtigheid te ver was afgedwaalt om kruiden te zoeken, wierd hy naderhand slegt opgepast, en had veel van den honger en andere ongemakken van een reis van meer als zeven hondert mylen te lyden, waar na hy te huis quam met een wonde, die na meer als zes maanden dat hy die gekregen had voor ingekankert kon doorgaan.

Men ondernam de genezing evenwel, en schoon hy zo slecht was, dat ik genoodzaakt was hem de laatste sacramenten te bedienen, en dat 'er zo 't scheen niets goeds van een zo verouderde wond te hopen was, quam hy 'er evenwel van op, en kreeg zyn gezondheid weer, daar een Europeaan misschien duizentmaal den bek by zou hebben ingeschoten.

Theriakel-water.

Zy maken een theriakel-water voor de wonden, dat deze wonderlyke werkingen doet. Deze kompositie geschied op velerhande wyzen. De een is van eenige wond-planten, waar onder zy ook

ook verscheyde soorten stellen na de verscheyde graden van hare krachten. De andere is van wondgenezende bomen, van wier romp of wortel zy eenige stukken nemen, waar van zy hun geneesmiddel maken. De derde eindelyk is uit het lichamen van verscheyde dieren gehaalt, en voor al uit het hart, dat zy drogen en daar zy een poejer of een soort van mastik van maken.

Dit theriakaal water op een van de voornoemde wyzen te zamen gestelt bestaat uit weinig ingredienten. Het verschilt weinig van 't ordinare water, als dat het een weinig geelachtiger is. Deszelfs kracht bestaat hier in dat het niet alleen de quade humeuren die zich gewoon zyn in de wonden te zamen te zetten, na buiten dryft, maar ook de schilfers van de verbryzelde beenders, en de yzers van de pylen, die men door de kracht van deze heelmiddelen ziet uitvallen.

De zieke begint met dit water te drinken, dat al het voedzel is dat hy nuttigt zo lang hy in gevaar is. De Dokter na de wonde bezichtigt te hebben drinkt 'er zelfs ook van, op dat zyn spog daar mee gemengt zy, voor dat hy de wonde zuigt of met den mond besproeit. Hoe de Dokter de wonden behandelt.

De wonde wel gespuit zynde, dekt de Dokter die zo toe, dat niets aan het stukkende vleesch raakt; ten hoogsten legt hy 'er een kring van medicinalen kruide om, die hy tot een pap gemaakt heeft. Zy stellen vast dat alle vremde lichamen, die aan de wonde raken, dezelve verslimmeren zouden, en de humeuren in materie veranderen, welke zich om het verband zettende het vleesch zou invreten, vermolsemen en vergiftigen, en de genezing vertragen in plaats van ze te vorderen.

Men neemt het verband regulier van tyd tot tyd weg, en men hernieuwt de zelfde operatie, die zo krachtig is, dat men aan het vlees die wilde uitwassen niet ziet, die men weg moet doen vreten; de lippen van de wond zal altyd kleurig, het vleesch altyd frisch, en mits dat de zieke een goed dieet houde, en geen buitenporigheden bega, is hy gaauw genezen.

Zommige beelden zich in dat de Wilden geen zout gebruikende, veel zoeter en beter vleesch hebben als wy. Dit kan tot hun genezing helpen, ik beken 't, maar ik stel vast dat het voornaamlyk van de kracht van hunne wondgenezende kruiden komt, en misschien noch meer van de wyze van die te gebruiken, en van de zorg die zy aanwende dat 'er geen lucht by de wonde komen.

Zy slagen even zo goed in de breuken, verstuikingen, uitledingen, en arm of been breuken. Men heeft beenderen gebroken, gezet en genezen, zo dat men die in acht dagen tyds volkomen weer tot zyn wil had. De Wilden slagen even zo goed in de breuken, verstuikingen en arm of been breuken.

In 't algemeen zyn hun uitwendige hulpmiddelen goed. Maar in hun braak en buikzuiverende middelen slagen zy zo wel niet. Zy moeten daar al een goede dosis van innemen, eer die eenige kracht hebben

Het zyn als zeer walgelyke dranken van klisteren, en die de maag verzuipen. Daarenboven menen zy niet genoeg gepurgeert te hebben, zo zy geen sterke medecynen innemen, die hen krach-

tig aantaſten, en een paard zouden kunnen ombrengen.

Zy hebben oneindig veel geheimen voor ziektens, daar wy eertyds byna geen hulpmiddel toe zagen. Een Wildeman te Miſſilimakinak genas in acht dagen tyds een van onze Zendelingen van een geraaktheid over 't gantſche lyf, die hem aan al zyn leden lam maakte, en hem verplichte zich na Quebec te laten voeren, om zich daar te laten genezen; men heeft 't geheim geweten, maar ook weer verloren. Al wat ik 'er van onthouden heb is dat hy in de diepe moeraſſen een wortel ging zoeken, die hy vervolgens met dulle kervel mengde.

Ik heb een Wildin ter plaatze daar ik Zendeling was gezien, die men my verzekert dat zich van een volkome gezette waterzucht genezen had; ik heb verzuimt uit haar te horen hoe en door wat middel zy geholpen was. Zy hoeden en genezen zich van de Venus ziektens, die de Europeanen uit Amerika na Europa overgebracht hebben, met geraſpt heilighout en ſaſſafras. Het zonderlingſte hier in is, dat zy de gewoonte hebben van een Hut in het boſch voor die gene op te rechten, die van deze ſchandige quaal aangetaſt zyn, en ze uit het midden van het volk af te ſcheyden, gelyk de Joden met die gene omſprongen die met melaatsheid beſmet waren. In de zydwee en in alle de ziektens, daar eenige ſtekende pyn is, trachten zy pyn door verdryving te breken, en zy werken op de andere zyde. In de koortzen temperen zy de hitte en komen de ylhoofdigheid voor door koudebaden van medicinale kruiden, die tegen de hitte aanwerken.

De dieet is by hen gelyk over al een groot hulpmiddel, maar zy gaat altyd niet te ver, is niet algemeen, en beſtaat dikwils niet als in de onthouding van eenige ſpyzen, die zy ſchadelyk voor de ziekte geloven te zyn, daar men van aangetaſt is.

Voor de komſt der Europeanen wiſten zy van geen aderlaten

Voor de komſt der Europeanen kenden zy geen aderlating, zy weten zelfs onder malkander zich daar noch niet van te bedienen, maar zy vervullen dat gebrek met ſcarificatien, die zy met ſcherpe ſtenen zonder onderſcheyd op alle delen van het lichaam en daar hun de quaal ſchort in 't werk ſtellen. Vervolgens leggen zy 'er uitgeholde kauwoerden op, die men met meer eigenſchap *Cucurbitæ* kan noemen als de glaze, en zy vullen ze met zaken die licht vlam vatten, en ſteken 'er den brand in.

Dit was en is hedendaags noch een zeer gemeen hulpmiddel in Egypte en by de Ooſterſche Volkeren.

Zy houden veel van doorbytende, en inbrandende middelen die zo zeer in Ooſtindien in gebruik zyn, maar in plaats van de *lapis infernalis* bedienen zy zich van rothout, dat zo ſterke hitte niet geeft als het groene.

Zy weten van geen kliſtéren, en ik weet 'er maar een voorbeeld van, dat Vader Garnier my gezegt heeft van een Wildeman van de hoge landen na de Outaouakken toe, gehoort te hebben, die diergelyke kompoſities maakte. Hy deed ze in een blaas, waar aan hy een riet vaſtmaakte, en hy zette het kliſteer met de blaas ſterk tot malkander te perſſen.

VIER-

VIERDE HOOFTSTUK.

HEt zweten is hun gemeenste hulpmiddel, en dat zy 't meeste gebruiken. Het is even dienstig voor de zieken en voor de gezonden, die zich hier door van hun overtollige vochten ontlasten, welke hun gezondheit kunnen bedorven hebben, of in 't vervolg hun ongemakken zouden kunnen veroorzaken. Van hun zweetmiddelen.

Het stookhuis is een kleine ronde hut, zes of zeven voeten hoog, daar zy zeven of acht perzonen in kunnen bergen. Deze Hut is met matten en vellen bedekt, om 'er de buitenlucht uit te houden. Op 't midden van de vloer legt men een zeker getal stenen, die men in het vuur heeft gloeient laten worden, en daar boven hangt men een ketel met koud water. Zonderlinge wyze van zweten.

De gene die zweten willen treden naakt in deze Hut, voor zo ver als de eerbaarheid toelaat, en hun plaats genomen hebbende, veronderstelt zynde dat zy daar niet van geheime zaken moeten handelen, volgens het gebruik daar wy haast van spreken zullen, beginnen zy uittermate te woelen, en ieder zyn lied te zingen. En nademaal zy ontrent de wys en de woorden zeer verschillende zyn, maakt dit het vremdste en verwardste muziek uit dat men horen kan.

Van tyd tot tyd als de stenen haar kracht beginnen te verliezen, wekken zy die weer op, besproeiende ze met een weinig koud water uit die pot. Dit water raakt zo dra de stenen niet, of daar ryst een damp uit, die de gantsche Hut vervult, en de hitte veel vermeert. Zy gooien elkander ook van dit koude water in 't aangezicht, om niet qualyk te worden. In een ogenblik loopt het zweet met droppels van hun gantsche lichaam, en als hun zweetgaten ter degen open zyn, en de zweet op zyn sterktste is, lopen zy al zingende uit de Hut, en dompelen zich in de Rivier, daar zy in zwemmen en veel gewoel maken. Zommige, voornaamlyk de zieken, vergenoegen zich met koudwater te laten besproeien.

Men zou zeggen dat de tegenstrydigheid van een bovenmatige hitte met het koude water hen bevangen moest en doen sterven, misschien zelfs dat 'er een eerlyk mensch van sterven zou; maar zy hebben de ervarenheid dat hun zulks goed doet, 't geen beter is als al de redeneringen die men hier over doen kan. Met die der oude vergeleken.

't Is gemaklyk te gissen uit het geen Herodotus van de zuiveringen der Scythen verhaalt, dat zy op de zelfde wyze hun zweetmiddelen namen. Hoor wat hy zegt. „ Wanneer de Scythen „ hunne doden begraven hebben, reinigen zy zich gelyk wy zeggen zullen; eerst het hooft, en vervolgens het lichaam op de „ volgende wyze. *Herodot. lib. 4. n. 73 & seq.*

„ Zy nemen drie stukken hout, die zy over malkander doen „ hellen, rontom hangen ze haire dekens, en werpen gloeiende „ stenen in een kuip, die 't midden van deze brokken hout en „ deze haire dekens instaat. Nu groeiter by hen een soort van „ hennip, dat zeer na vlas gelykt. Zy nemen het zaad van deze

„ hennip en leggen het onder deze machine en deze dekens; en „ ter zelfder tyd maken zy 'er zo een aangenamen reuk van, dat „ 'er by de Grieken zulk uitmuntent parfuim niet gevonden word.

„ De Scythen ſchreeuwen hun verwondering over dezen lekke-„ ren reuk uit, en dit dient hun in plaats van een bad; want zy „ waſſchen nooit hun lichaam, en geen als de Vrouwen baden „ zich.

Men kan in deze Beſchryving de ſtookhut en de wyze om met ſtenen te zweten klaar onderſcheyden, maar Herodotus heeft dit op zyn manier vertelt; en het komt gants niet waarſchynelyk voor, dat by de Scythen de mans zich nooit zouden baden.

Strabo lib. 3 p. 106.

De Lacedemoniers en de Luſitaniers zweetten op de zelfde wyze, gelyk Strabo ons leert. „ De Volkeren van Luſitanien, *zegt* „ *hy*, die de oevers van de Duero bewonen, hebben na men ver-„ zekert te enemaal de zelfde gebruiken en gewoontens, die men „ te Lacedemon heeft. Zy vryven zich tweemaals daags met oli, „ en raken door gloeiende ſtenen aan 't zweten; zy baden zich in „ koud water, en hebben maar een ſoort van voedeel, levende „ zeer zober.

Het gebruik der warme baden by de ouden zeer gemeen.

Het gebruik der warme baden was oudtyds zeer gemeen: de Grieken en Romeinen hadden de middelen om te zweten en de doorwaaſſeming te bevorderen tot grote volmaaktheid gebracht.

Het zweten is niet alleen een geneesmiddel by de Wilden van Noord-Amerika, maar ook een gebruik van de burgerlyke beleeftheid, en miſſchien van den Godsdienſt, om de vremdelingen te ontfangen. Want zo dra een vremdeling aangekomen is, en een weinig gegeten heeft van het geen 'er voor de hand ſtaat, doet men hem onderwyl dat men een nieuwe pot voor hem kookt om hem te onthalen, en terwyl dat men de zweethut klaar maakt, en de ſtenen gloeit, op een zinlyke mat neerzitten; men trekt hem de kouſſen en ſchoenen uit, men ſmeert zyn voeten en benen; vervolgens doet men hem in het ſtookhuis treden, en de meeſter van de Hut, die hem ontfangen heeft, treed 'er met hem in. Daar, als in een heiligdom van waarheid, verhandelen zy de geheimſte zaken, hy geeft al de redenen van zyn reis te kennen, en hy beantwoord gemeenlyk in alle oprechtheid de vragen die men hem doet. Zo men merkt dat hy liegt, en zyn gevoelens of de waarheid van de zaken, daar men hem na vraagt, ontveinſt, gelaat men zich het niet te merken; het gebruik wil dat hy daarom even vrindelyk en beleeft onthaalt worde, en dit belet niet dat men hem op zyn vertrek niet met geſchenken en goederen overlade, als of men reden had om wel over hem voldaan te zyn.

De Wilden doen ook hun zieken met takken van ſparrebomen zweten, die zy in een grote ketel doen koken, waar van zy den damp op een tapyt, daar zy op gaan leggen ontfangen.

De wilden houden veel van vremde

In Amerika gelyk elders maakt men meer werk van de geneesmiddelen die van verre komen, als van die men by de hand heeft, en die al te gering ſchynen, om dat ze te gemeen zyn. 't Gaat met de Doktoren als met de kruiden; een vremde heeft altyd den voorrang, men denkt dat hy verſtandiger is, zonder te weten waar-

waarom: het vooroordeel is voor hem, dat 's genoeg: op dezen voet ſtellen de Wilden een hulpmiddel dat nieuw is, voor een bekent; en zy gebruiken de Doktoren van een andere Natie liever als die van hun eigen land. Zy geven zich graag onder de handen van de Europeanen, zy laten zich zelfs zonder noodzakelykheid en om een ander gezelſchap te houden aderlaten: zy nemen onze braak en purgeermiddelen om den naam dien zy hebben; maar zy vallen byna in zwym als zy deze yſſelyke toebereyding van yzere inſtrumenten zien, die men in Europa gebruikt om ons te ſnyden en kerven, en zy kunnen zonder yzen het verhaal niet aanhoren van de grote operatien die met 't inciſie-mes geſchieden, die zy in 't geheel niet dulden kunnen. Genees-middelen en Doktoren.

VYFDE HOOFTSTUK.

De Jonglers en Waarzeggers niet geroepen wordende als om de innerlyke luſten van de ziel te ontdekken, om van de bezweringen te oordelen en die weg te nemen, moeten ook als Geneesheren die over de gemene wetten der natuur heerſchen aangezien worden: ook volgen zy de zelve niet in het voorſchryven van de hulpmiddelen tot genezing van deze buiten-gemene ziektens. 't Is de Geeſt, waar mee zy voorgeven omgang te hebben, 't is hun inbeelding die door de verrukking gaande gemaakt word, waar in zy of wezentlyk of geveinſt vervallen, daar zy eer mee raadplegen, als met een overeenkomend hulpmiddel tot den tegenwoordigen ſtaat der zieken. Geneeskunde door de waarzeggery of Bezwering

Ik heb reeds in 't breede in 't artykel van den Godsdienſt van deze Waarzeggers of Quakzalvers geſproken, welke de ongelukkige overblyfzelen van een eerloze kunſt over ge-erft hebbende, die langen tyd het Heydendom op de been gehouden, en gedurende zo veel eeuwen oneindige Natien bedrogen heeft, noch volharden om de menſſchen te bedriegen, makende een quaad gebruik of van hun godloos vertrouwen op de wezentlyke werkingen van de boze geeſten, of van hun zotte lichtgelovigheid aan der zelver dienaren, die hen door guigchelaryen om den tuin leyden. Latende dan ieder de vryheid om van deze Bezweerders te oordelen wat hy wil, zal ik niets als de wyze beſchryven die zy gebruiken om de zieken te genezen, welke ongelukkig genoeg zyn om in hun handen te vervallen.

De Bezweerder voor dat hy zyn operatie begint, bereyd zich een ſtookhuis, zoo als ik ze beſchreven heb, of een diergelyke hut van zes of zeven voeten hoog, die verſtrekt voor het geen men in het Heydendom *Adyta* of *Penetralia* noemde, dat duiſtere plaatzen waren, daar men de godſpraken gaf. Hoe de Jonglers hun Bezweringen in 't werk ſtellen.

Dit onderſcheyd is 'er evenwel tuſſchen het ſtookhuis en deze Hut, dat deze van boven licht ontfangt, door een gat waar door de Geeſt inkomen kan, daar de eerſtgenoemde overal toe is. De Waarzegger verbergt zich in dit heyligdom met zyn zak, waar in hy behalven zyn tabak en pyp altyd met zich draagt 't geen ik zyn *Oïaron* en zyn *Manitou* genoemt heb, die men als zyn Talisman-

nen of Toverkarakters kan aanzien, waar in al zyn kracht beſtaat. Behalven dit maakt hy dikwils een ſoort van een drank die hem voorbereyd om de indrukking van den Geeſt te ontfangen, op de zelfde wyze als de Pythiſche Waarzegſter Laurier kaauwde, voor dat zy met Apollo raadpleegde, en op den heiligen drievoet * klom, of liever daar in gong om zich te verbergen. Want ſchoon men gemeenlyk den Delphiſchen drievoet voor een tafel of ſtoel met

* Atheneus, in het 2de. boek zegt, dat men twee ſoorten van drie voeten onderſcheydde, 't een was een beker en het ander een ketel, of om beter te zeggen een ſoort van een pot, wiens onderſte deel op drie voeten ruſtte. Zy dienden om wyn in te doen. Zy waren de beloning van de overwinnaars in de ſpelen die aan Bacchus toegewyd waren, en zy waren eigen aan Apollo en Bacchus: aan Apollo ter oorzaak van de zekerheid van zommige zyner Godſpraken: aan Bacchus, om dat de wyn de waarheid doet zeggen, en dat men gemeenlyk van de geen, die de waarheid ſpreken, zegt, dat zy *è Tripode*, uit den drievoet ſpreken. Maar dit was de Pythiſche drievoet niet, gelyk Semus van Delos, dien Atheneus op deze plaats aanhalt, duidelyk zegt.

De zelfde Schryver ſpreekt van een ander ſoort van drievoet, dat een muziek inſtrument was, dus genoemt, om dat het na de gedaante van den Delphiſchen drievoet gemaakt was; deze was een vinding van Pythagoras van Zacynthus. Maar behalven dat hy een Schryver aanhaalt welke zegt dat dit ſpeeltuig een van die gene was, die men niet wiſt of ooit in wezen geweeſt waren, of dat het zo weinig in gebruik geweeſt was, dat het byna t'enemaal onbekent was; de beſchryving die 'er Atheneus naderhand van geeft is zodanig, dat men 'er weinig bericht van het maakzel van den Pythiſchen drievoet van kan krygen.

Men ziet drievoeten op de medailjes en oude gedenktekens. Deze drieſtallen onderſteunen gemeenlyk een ſoort van *labrum* of kuip, die tot het wywater geſchikt is, of ook wel om Offer-plangingen in te ontfangen; want men ziet dikwils een Offeraar de ſchaal voor over houden boven het *Labrum*: 't was ook de Pythiſche drievoet niet, en, ſchoon hy tot de Waarzeggery en Wigchelary kon dienen, blykt het klaar, dat het die niet was welke de Pythiſche Waarzegſter gebruikte.

De drievoet van de Pythiſche Prieſteres was een klein ſtoeltje met drie of vier voeten, volgens Jamblichus. Zommige menen dat het een drievoetig tafeltje was, waar op zy klom. Eenige andere onderſcheyden twee zaken in den drievoet. De eerſte is de drievoet zelfs, dat is te zeggen 't geen iets anders onderſteunde, dat geſchikt was om hem te bedekken. De twede het geen men *Cortina* noemde. Nu zeggen zy dat *Cortina* een tafel was, waar op de Pythiſche Waarzegſter klom of zitten ging, 't geen weinig met den ſtaat van een perſoon over een komt, die in razerny verviel. Deze tafel, voegen zy 'er by, was rond. Om deze ronde gedaante te bewyzen halen zy Ennius aan, die het verwelfzel van den Hemel *Cortinam cœli* noemt, en Severus, die den top van het Theater in de ronde gemaakt, van buiten bol en van binnen hol *Cortinam Theatri* noemt. Nu zo dat waar is, moet men hier uit beſluiten dat het geen men *Cortina* noemde geen tafel was daar men op kon gaan zitten; maar een dekkleed, en iets dat als een boog of verwulfzel gemaakt was. Nu komt dit alles uit op het geen ik van de tent van onze Bezweerders gezegt heb. Dus zal de drievoet niets anders zyn als de houten die men oprecht, die het ligchaam van het gebouw uitmaken, en die nergens toe dienen als om de vellen, waar mee men ze moet dekken, te onderſteunen, *ipſum ſuſtentaculum cui imponebatur Cortina*, gelyk Fabri zegt: en men zal dit woord *Cortina* door het woord *Operculum* uitleggen, daar zig Plinius van bedient heeft om het te beduiden; en door dat van *Aulæa* tapyten verſtaan, maar tapyten van Leer, volgens de uitlegging die 'er Iſidorus van geeft. *Cortinæ ſunt aulæa, id eſt vela de pellibus, dicta a coriis.*

met drie of vier voeten aanziet, gelyk Jamblichius zegt, geloof ik volgens het denkbeeld dat ik 'er van maak, dat de gewyde drievoet een Tabernakel was, byna gelyk Herodotus de zweetplaats der Scythen heeft beschreven, bestaande uit drie stukken, die omhoog te zamen quamen, en om laag zich verspreydden, die men naderhand met vellen, behangzels of tapyten toedekte, 't geen hier aan door de Latynen den naam van *Cortina* een gardyn, deed geven.

De Schryver heeft een ander denkbeelt van het maakzel van den Delphischen drievoet als het gemeen.

De Waarzegger dus ver klaar zynde begint de Lier te roeren die hy in de hand heeft, en te zingen om den geest aan te roepen, die hem zyn tegenwoordigheid doet gevoelen gelyk hy eertyds deed door een dwarrelwind, een geloei van 't aartryk, en een hevige schudding van den Tabernakel, daar hy in gesloten is. Vader le Jeune de Wilde Mikmakken op de jacht zynde gevolgt, was by een van deze vertoningen tegenwoordig. Hy zegt dat hy zich in 't eerst inbeelde dat het de Waarzegger was die deze tent zoo schudde; dat zulks evenwel niet naliet hem grote verwondering te veroorzaken, hebbende in het oprechten van die tent jongeluiden zien zweten van de vermoeiheid en arbeid die zy in 't werk stelden om die vast te maken. En dat hy daarenboven niet kon begrypen hoe een mensch alleen die zo hevig en zo lang na malkander kon schudden, en krachts genoeg hebben om dien arbeydt te weerstaan.

Relation de la Nouvelle France pour l'an 1634.

Maar hy voegt 'er by, dat de Wilden, openhartig met hem sprekende, hem hadden verzekert, dat 'er de Bezweerder geen deel aan had: dat het gebouw zomtyds zo vast was, dat een mensch het naauwelyks bewegen kon, en dat wanneer het op zyn hevigste geschut wierd, dat de top van de tent tot op den grond boog, men 'er van onderen de armen en benen van den Bezweerder zag uitkomen, zo dat het klaar bleek dat hy 'er niet aanraakte.

Wat hier van zy, dan begint de Bezweerder in die verrukkingen van een godlyke razerny te vervallen, die de Heydenen in hunne Pythia's, Sibyllen, en Waarzeggers gewaar wierden, dan doet hy alle de wonderwerken of guigchelaryen, waar meê hy de ogen der omstanders verblind, die dezelve aan de macht van den vreemden geest toeschryven, welke alle zyn ledematen beweegt, en in hem werkt. 't Is ook in de grootste hevigheid van deze schuddingen dat hy het vonnis velt over den staat van den zieken, en over de hulpmiddelen die hem dienen.

Wat voor remedien hy voorschryft.

Deze souvereine remedien om de gezondheid weer te krygen zyn zang feesten en maaltyden, dansseryen van verscheyde soorten: een voornamentlyk, waar in zy elkander bezweren als om malkander te doen omkomen, en waar in men 'er verscheyde ziet, die men menen zou dat waarlyk sterk uit den neus en mond bloedden: het zyn spelen met de schotel, kolf, en strohalmen: het feest van *Onnonhouarori* of het feest der Zotten, en diergelyke dingen meer, die hoe buitensporig zy ook zyn, zoo dra het de Waarzegger geordonneert heeft, op staanden voet met zo veel zorgvuldigheid en naaukeurigheid uitgevonden worden, dat hoe

ongemeen de zaak ook is die hy eifcht, alles in beweging is om ze te vinden, en dat het enkel vonnis van den Bezweerder zomtyds verfcheyde dorpen te zamen in roer ftelt.

De zieke, die gemeenlyk meer ruft als iets anders nodig heeft, is gedurende deze wrede plechtigheid, hoe lang die ook duren mag, aan al dit geraas blootgeftelt, dat alleen in ftaat zou wezen om hen de kop gek te maken of wel heel omhals te brengen. Het geraas is noch niet met al, maar deze elendige fchepzels zyn aan die Quakzalvers overgegeven, die hen blazen, zuigen, met een dollemans drift die delen van het lichaam knypen, daar zy 't meefte pyn in voelen, zo dat zy eer na beuls gelykenen als na Doktoren. Zomtyds doen zy ze met hen in de zweethut gaan: op andere tyden doen zy ze danffen en fpelen: dikwils doen zy ze met langzame fchreden midden over de gloeiende kolen in de hutten gaan, zonder dat hun het vuur de minfte letzel doet: eindelyk zy matten hen zodanig af, dat zy zieker zyn van de bezwering als van de ziekte zelfs.

De zieken worden erbarmelyk geplaagt

Men verwacht van den Waarzegger dat hy verklaare wie hem betovert heeft: dat hy ontdekke waar in het beftaat: dat hy den ftaat van de ziekte voorzegge, en, zo 't mooglyk is, die geneze.

De Bezweerder wyft den Auteur dan die quaal aan.

Het valt die van de Natie gemaklyk de perzoon die oorzaak van de quaal is te openbaren. Zy hoeven 'er maar een van die gene te noemen die een quaden naam hebben, en die gehaat of verdacht zyn. Wie dat zy maar uit zulk een hoop noemen zyn zy verzekert van gelooft te worden, en het gemeen pleizier te doen. Een vremd bezweerder zou een weinig verlegener ftaan; maar hy draagt zorg dat hy voorheen enige geheime onderrichtingen neemt. Zonder zelfs zo veel voorzorg te gebruiken, word hy altoos wel door een menigte van luiden onderrecht, die hem hun vermoedens openbaren, en naderhand zot genoeg zyn om te geloven dat hy waar gezegt heeft, of flim genoeg om zich zo te gelaten.

't Valt den Bezweerder noch gemaklyker het Toverkarakter te ontdekken en het aan te wyzen. Hy hoeft het maar van te voren te bereyden en te verfteken daar het hem goed dunkt. De meefte tyd evenwel haalt hy het uit het lichaam van den zieken. 't Zyn zodanige tekens als hy goed zal vinden, kleine beendertjes, hairen, ftukken yzer of koper die hy in zyn mond fteekt, en 'er behendig weer uithaalt, na dat hy den zieken gebeten heeft dat hy hem alle kennis doet verliezen; waar na hy veinft dat hy het uit de wond heeft doen komen, en gelukkig genoeg is om dezen elendig te doen geloven dat hy hem veel goeds gedaan heeft. Zo hy hem eenig braakmiddel heeft ingegeven, dat bequaam was om hem tot de darmen toe te doen uitfpuwen, dat hy eenig geronne bloed looft, eenige zwarte of materie-achtige ftoffen, dit is de *Otkon*, de boze geeft of de betovering, die hem quynen deed. Hy toont het met blydfchap aan, en is dapper in zyn fchik dat hy een zo wreden vyand overwonnen heeft.

De waarzegger voorfpelt ge-

De Voorzegging is eer gelukkig als ongelukkig, en geeft altyd grote hoop. Sterft de zieke daarna, 't is voor zyn eige rekening. De Waarzegger heeft duizent redenen om zich te redden. Hy verlieft

lieſt 'er zyn aanzien niet door, en word daarom niet te ſlechter betaalt. 't Is de ſchuld van de betovering, die boven alle hulpmiddel was, of iets wezentlyks dat de Bezweerder voorgeſchreven had, 't geen men niet nagekomen heeft. Om kort te gaan de dode heeft altyd ſchuld, en het ongelukkig lot van deze elendige ſchepzels, die dikwils ter zelſder tyd dat men hun genezing voorſpelt den geeſt geven, kan deze blinde Volkeren, dien de Duivel in zyn ſlaverny houd, de vliezen niet van de ogen lichten. Zy hebben altyd hun vertrouwen op hun falſche Profeten, ſchoon duizent voorbeelden hen moeſten geleert hebben, dat men onder hun handen niet geneezen word, dat 'er gemeenlyk niets wankelbaarder is als hunne Voorzeggingen, en dat zy dikwils elkander tegenſpreken, wanneer 'er verſcheyde Waarzeggers te zamen zyn, of ten minſten dat zy zo bewimpelt zyn als de Orakels die de valſche Goden door den mond van hun Prieſters en Pythoniſſen gaven.

meenlik de Genezing.

Wanneer de Karaïben toevlucht tot hun Bezweerders nemen, verzellen zy altyd deze plechtigheid met een Offerande aan den Duivel, waar van ik in het artykel van den Godsdienſt reeds geſproken heb. „ Voor al, zegt de Predikant Rochefort, moet de „ hut waar in de Boyé gaan zal, netjes toebereyd zyn: op de „ kleine tafel, die zy *Matoutou* noemen, moet de *Anakri* voor „ *Maboya* leggen, dat is te zeggen een Offerande van Kaſſau en „ Ouicou voor den bozen geeſt, en zelfs de eerſtelingen van hun „ hoven, zoo het de vruchte tyd is. Aan de eene kant van de „ tent moeten ook zo veel kleine ſtoelen zyn, als 'er perzonen by „ deze verfoeielyke aktie tegenwoordig zullen zyn.

Rochefort. Hiſt Morale des Antilles liv. 2, c. 14.

„ Na dit toeſtel komt de Boyé (die nooit dit werk der duiſternis als by nacht doet) na zorgvuldiglyk al het vuur van de tent „ en de omleggende plaatzen te hebben doen uitdoven, in deze „ duiſtere ſpelonk, en op het zwakke ſchynſſel van een aangeſto- „ ken end tabak, dat hy in de hand heeft, zyn plaats hebbende „ gevonden, ſpreekt hy eerſt eenige onverſtaanbare woorden uit: „ vervolgens ſtampt hy met zyn linker voet verſcheydemaal op den „ grond, en het endje tabak dat hy in de hand heeft, in den „ mond geſtoken hebbende, blaaſt hy vyf of zesmaal den rook „ daar van weg, dan het entje tabak tuſſchen zyn handen wryven- „ de, ſtrooit hy het in de lucht. Waar op de Duivel, door deze „ aperyen opgedaagt, den top van de tent geweldig heen en weer „ ſchuddende, of eenig ander vervaarlyk gedruis makende, ten „ eerſten verſchynt, en onderſcheydentlyk alle de vragen, die „ hem door den Boyé gedaan zyn, beantwoort.

„ Zo de Duivel verzekert dat de ziekte van den genen, waar „ over men hem raadpleegt niet doodlyk is, nadert de Boyé en „ de Geeſt die hem verzelt den zieken, om hem te verzekeren, „ dat hy haaſt genezen zal zyn: en om hem met die hoop te voeden, „ raken zy zacht de pynlykſte delen van zyn lichaam aan, en die „ een weinig gedrukt hebbende, veinzen zy daar doornen, ge- „ kneusde beendertjes, ſtukken hout en ſteen uit te perſſen, die, „ na het zeggen van deze rampzalige geneesmeeſters, de oorzaak „ van zyn quaal waren.

Zom-

„ Zomtyds bevochtigen zy ook met hun aassem het zwakke „ deel, en het zelve eenige reyzen gezogen hebbende, maken zy „ den lyder wys dat zy door dit middel al het venyn dat hy in 't „ lichaam had, en dat hem quynen deed, za zich getrokken had- „ den. Eindelyk tot besluit van die duivelary wryven zy het gant- „ sche lichaam van den zieken met het sap van de vrucht *Junipa* „ dat hem gants donker bruin verft, en dat als het teken en zegel „ van zyn genezing is.

„ De gene die door een zo verfoeielyk middel meent genezen „ te zyn, is gewoon tot erkentenis een groot maal te geven, waar „ op de Boyé de eerste rang onder de genodigden heeft. Hy „ moet de *Anakri* voor den Duivel niet vergeten, die niet nalaat „ zich daar te laten vinden; maar zo de Boyé uit het onderhoud „ dat hy met den Duivel gehad heeft gemerkt heeft dat de ziekte „ doodlyk is, vergenoegt hy zich met den zieken te vertroosten, „ zeggende tegen hem dat zyn God, of, om beter te zeggen, zyn „ familiare Duivel, medelyden met hem hebbende, hem na zich „ wil halen, om hem van alle smerten en quellingen te verlossen.

De wyze van door bezwering te genezen is te enemaal onder de Natien van Amerika verspreyd, die, gelyk wy gezegt hebben, alle haar Waarzeggers en Quakzalvers hebben. Zy kan by de verscheyde Volkeren ontrent de omstandigheden verschillen, maar is de zelfde ten opzichte van de hooftzaak en in den grond.

De zieken worden genoeg opgepast zo lang men hoopt en belang heeft om hen te genezen; maar zy worden al te licht verlaten, zo dra men de hoop begint te verliezen. Ik heb 'er een twemaal uit het gevaar van sterven gered, de eerste reys van koude, en de andere van honger, en hy zou 'er gewis den bek by hebben ingeschoten, zo ik tot zyn geluk niet by hem geroepen was, en hem in die twee nooddruften niet verzorgt had zo als ik 't raadzaamst oordeelde.

ZE-

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

ZEEVENDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Dood, Begraaffenis en Rouw.

P de nadering van deze laatste ogenblikken, door de godvrucht van alle eeuwen geheiligt en door de wenschen die ieder deed om onder zyn waardste vrinden te sterven, die hun leste zuchten opvangen en hun de ogen mochten sluiten, blinkt de godvrucht der Wilden ook uit; maar de zotte vrees die zy hebben van hun zieken de ogen en mond niet wel te kunnen sluiten, en dat zy 'er hier door na hun dood ongedaan zullen uitzien, maakt dat hun vroomheid in wreedheid verkeert wanneer deze op sterven leggen. Dood, Begraaffenis en Rouw.

De oplettentheid die zy hebben om hen deze plicht te bewyzen, verhaast de dood van vele, zonder dat hun teerhartigheid hier door iets lyd, om dat zy 'er niets meer van hopen, of zelf, om dat zy menen der zelver smerten te verkorten. Ik heb zomtyds moeite gehad om moeders tegen te houden, die dus moorderessen van haar eige kinderen wierden, die ik niet anders kon zien of zy beminden ze teerhartig.

By alle het geen ik van 't gevoelen der Amerikanen over de onsterflelykheid der zielen gezegt heb, geloof ik als een nieuw bewys te moeten byvoegen alles wat zy gewoon zyn ontrent hunne doden te oeffenen.

De omstandigheden die ik 'er van ga verhalen zullen een genoeg-

zaam bewys zyn van een gevoelen, dat van alle de barbaarſte Volkeren aangenomen zynde, geen tegenſprekers meer behoorde te vinden. Maar de verdorventheit des harten gaat zo ver, dat zy de godlozen voor waar doet aanzien, 't geen hun boosheid hen wenſſchen doet, om zo veel te geruſter in hun ondeugden te kunnen voortgaan: niets meer klem gevende aan de ongebontheid als het geloof waar by zy willen blyven dat alles met het lichaam vergaat; want dan denken zy hunne driften zonder knaging den vollen toom te kunnen geven, en zy vleyen zich dat zy niet te vrezen hebben dat zy in het euwige leven na verdienſte van hun misdaden zullen geſtraft worden.

Gelykvormigheid van de gewoontens der Wilden met die der Ouden omtrent het ſtuk van de eer die zy den doden bewyzen.

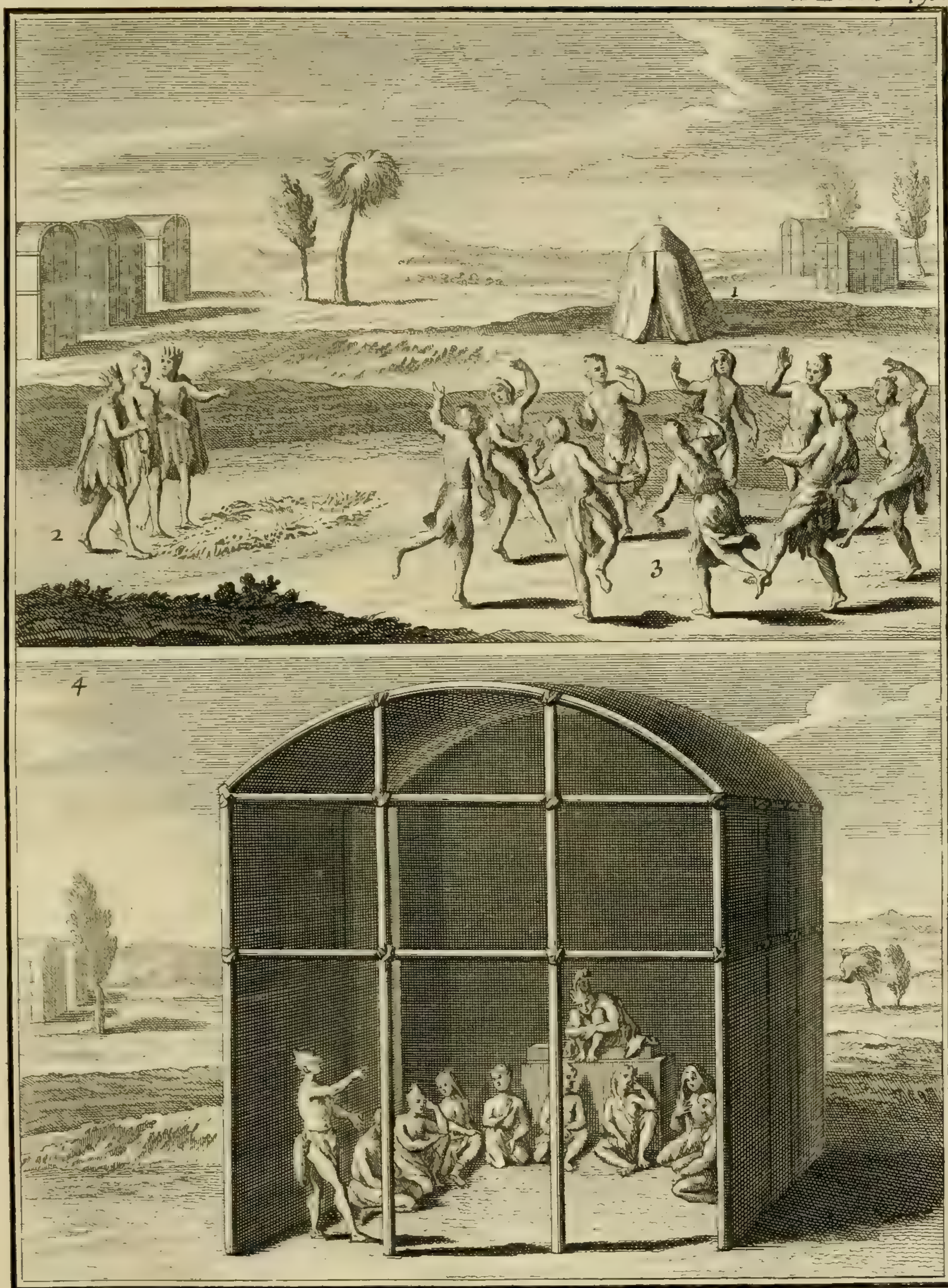
Niet alleen komen de Amerikanen met alle de andere bekendſte Volkeren in de eer overeen, die zy de doden bewyzen en in de beweegredenen van die eer; maar zy zyn in dit ſtuk zo gelykvormig met de gewoontens der Ouden, dat ik my hier zeer verlegen vind ontrent de order die ik aan myn verhaal geven moet, door de menigte plaatzen en bewyzen die deze overeenkomſt aantonen, en die natuurlyk verwarring moeten veroorzaken. Om te trachten deze Verwarring te vermyden, ga ik eenvoudiglyk verhalen, wat zy gewoon zyn in deze gelegenheden te doen, vergenoegende my met my een weinig breder over enige principale punten uit te laten, die de meeſte oplettentheid verdienen.

Na dat de zieke den laatſten ſnik gegeven heeft, worden de eerſte zorgen aan het lyk beſteed om het tot de Begraaffenis te bereiden ieder hut heeft een andere daar haar *Libitinari* en * *Pollinctores* dat is te zeggen dode bezorgers in zyn, en dit zyn gemeenlyk geloof ik de Hutten, die vermaagſchapt zyn met die van den overleden. De gene dan die tot dien droevigen dienſt moeten gebruikt worden, op het tipje van de dood daar van verwittigt wordende, of zich zelfs ter plaatze gevoegt en vervaardigt hebbende, voor dat 'er de geeſt uit was, waſſchen het ligchaam, ſmeren het met hun olien, beſtryken hem het aangezicht en het hooft, 't geen hun eertyds den naam van *Pollinctores* a *Polliendo* of wel a *Polline* van een ſoort van deeg of blanketzel dat men gebruikte, om te beletten dat men op hun gezicht de yſſelykheden van de dood niet zien zou. Dit blanketzel was niet anders als de verven, daar de Wilden zich noch hedendaags mêe beſtryken, gelyk ik zelfs op de lykbuſſen gezien heb, die de Kardinaal Gualterio in zyn ryk kabinet bewaart. Vervolgens kleden zy het lyk van het hooft tot de voeten, ſchikken het met zyn halsbanden en verſcheyde cieraden op: en na het in de geſtalte geplaatſt te hebben gelyk het in 't graf zyn moet, en het met een ſchone bonte rok die gans nieuw is, omwonden te hebben, legt men het op een verheven plaats, daar het tot den begraafdag toe ten toon blyft leggen.

Zy ſchikken het lyk van 't hooft tot de voeten op.

TWEE-

* *Servius 9, Æneid. Pollinctores dictos ſcribit, quod mortuis os Polline oblinirent, ne livor appareret extincti.*

37.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Zonderlinge manier om de ligchamen te balzemen.

ENige Volkeren van Noord-Amerika hebben een middel uitgevonden om de lichamen hunner Opperhoofden en de aanzienlykste personen hunner Natie zonder daar de balzemen en speceryen te gebruiken, die by de Oosterfche Volkeren in gebruik waren, en die de Egyptische Mumien zo beroemt hebben gemaakt. Zy villen het lyk behendig, na dat zy het vel langs den rug hebben doorkerft. Zy ontvleeschen netjes de beenderen, zonder aan de gewrichten te raken, die 'er het verband van maken, om het geraamte in zyn geheel te laten.

Deze beenderen gedurende eenigen tyd gedroogt zynde, fluit men ze weer op nieuw in hun eigen vel, dat men zacht gemaakt en toebereyd heeft, en men naait het weèr toe, werpende daar fyn zand in, dat de ledige plaatzen vuld, zo dat men niet zien kan dat daar aangeraakt is. Men draagt vervolgens deze lichamen op een verheve plaats, aan 't einde van de Hut opgerecht, die hun voor Tempel dient

Men legt het vleesch dat men in den rook of in de lucht heeft laten drogen en braden, in wel geslotene korfjes: en de gene die op de behoudenis van het heilige vuur past, past ook op de behoudenis dezer lichamen.

In de Spaansche Indien roosterden de Wilden de lichamen hunner Caciquen Ze leyden ze op houte tralien, en lieten ze over een klein vuur drogen. Het vleesch en het vet waassemde door dit vuur uit, en wanneer 'er niet meer als het vel over de beenderen was, droegen zy ze in hun Tempels, daar zy ze zorgvuldig en met veel eerbied bewaarden. Op de zelfde wyze zonder twyffel bewaarde men ook de lichamen der Inca's van Peru, en van de personen die hun leven te gelyk met het hunne opofferden.

Gomara, lib. 3 cap 18 Pietr. Martyre, Sommario dell India. F. 12. Nelle Racolte di Ramusio Tom 3. Gonzales d'Oviedo, Sommario del Hist del India, cap X. Nelle Racolte di Ramusio Tom. 3.

Verscheyde Volkeren der Oudheid, behalven de Egyptenaren en de Ethiopers, hadden hunne wyzen van de lichamen uit te drogen en te balzemen, die ons van de Schryvers niet naauwkeurig genoeg geboekt zyn.

De wyze die ik zo even beschreven heb was in Virginia, in Florida, by de Natchez, by de Oumas, by eenige andere volkeren van Louisiana en de Spaansche Indien, die onder Vorsten staan, in gebruik. Wat de Huronnen en Irokoizen aangaat, wier regering meer na een gemenebest lykt, ik heb nooit gelezen of horen zeggen, dat zy ooit dit onderscheyd tusschen hunne Hoofden en het gemene Volk gemaakt hebben.

DERDE HOOFTSTUK.

Treurgezangen en wyze van de dode te

HEt lyk gekleed en op zyn plaats ten toon gelegt zynde, beginnen de tranen en klachten, die men genoodzaakt geweest was tot dit ogenblik te sparen, met order en op de maat te vloejen.

Een oude Matroon, die in deze gelegenheid de plaats bekleed

bewe-nen. van 't geen de Romeinen *Præfica* of Huilster * noemden, vangt aan den toon te geven, die van alle Vrouwen gevolgt word, houdende dezelfde maat, maar daar verscheyde woorden op toepassende, die ieder persoon voegen na de verscheyde graden van bloedverwantschap, of vermaagschapping die zy met den doden hebben. Dit muziek duurt dus eenigen tyd, waar na een van de ouden het stilzwygen oplegt, en alles houd ogenbliklyk op, zoo dat men geen klagen of stenen meer hoort.

Gelykvormigheid dier gewoonte met die der Ouden.

Deze wyze van met kunst en op de metode te huilen verdient een zonderlingen aandacht, om dat zy kan dienen om ons te doen verstaan wat de *Nenia* der Ouden waren, en wat de Schryvers ons door de woorden *facere lessum* hebben willen betekenen.

Gruterus de funeribus, lib 1 *Cap.* 14. *Cicero* 2. *de legib.*

Gruterus zegt dat de geleerdste luiden der Oudheid aan de betekenis dezer woorden getwyffelt hebbende, het voor hem geen schande kan wezen ze niet te verstaan. Hy haalt in der daad een plaats uit Cicero aan, die ter gelegenheid van deze woorden van de wetten van Solon, die op de 12 tafelen waren overgebracht, *mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento*, zegt, „ dat de Oude uitleggers Sextus Ælius en L. Acilius bekent had- „ den dat zy ze niet verstonden, maar dat zy zich inbeelden dat „ het wel een soort van Rouwkleed mocht zyn. Lelius, vaart de- „ ze grote Redenaar voort, heeft gemeent dat de Lessus een soort „ van jammerklacht was, gelyk het woord mêe brengt, 't geen „ ik, voegt hy 'er by zo veel te waarschynelyker geloof, om dat „ dit het gene is dat Solon verbied.

Plautus in Trucul.

Gruterus vervolgens het gevoelen van Cicero omhelzende, bevestigt het met een plaats uit Plautus, daar gezegt word, dat Thetis door haar jammerklachten voor haar zoon Achilles een *Lessus* maakte: *Thetis quoque etiam lamentando Lessum fecit filio.* Eindelyk hy voegt 'er by, en sluit met te zeggen dat men noch ter zyner tyd in de oude taal van Champagne het droevig gelui der klokken, die te kennen geven dat 'er een dode is, en de overledenen schynen te bewenen *une lesse* noemde, van het woord *Lessus.* Men noemt ook den klaagtoon en de lykzangen in het oude Gaulisch of Fransch *un Lay.*

Hist. de la Nouv. France, 3 *part. ch.* 26.

L'Escarbot verschaft ons hedendaagsche voorbeelden van deze muzikalische jammerklachten, die in eenige Provintien van Vrankryk in gebruik zyn. Want na verhaalt te hebben 't geen ons de Historien van het gebruik der Egyptenaren en de Romeinsche Huilster leren, gaat hy dus voort: „ ieder een weet dat de vrou- „ wen van Picardyen haar mans met groot getier bewenen. De „ vrouwen van Bearn zyn noch koddiger, want zy verhalen een „ gantschen dag lang het gantsche leven van haar mans. La mi „ amou, la mi amou, cara rident, œil desplendou, cama leugé, „ bet dansadou, lomé balem balem, lome sourbat, mati de pes „ fort tard cougat: dat is te zeggen myn lief, myn lief, lagchebek,

* *Calepinus. Præfica.* Præfica mulier in funere conducta ad lamentabilem cantum, quæ cateris modum plangendi ostendit, & fortia defuncti facta laudat. Ita dicta, quasi in hoc ipsum præfecta.

„ bek, glansryk oog, die zo licht te voet was, en zo ſchoon „ danſte, myn dappere (man) myn wakkere (man) die vroeg „ opſtond en laat te bed gong, enz.

Hy haalt ook Jan de Lery aan, die het zelfde van de Gaskonſche Vrouwen verhaalt, en 'er deze woorden van aanvoert. „ Ye- „ re yere, o le bet Renegadou, o le bet Jougadou quere, dat is te „ zeggen; helaas! helaas! de ſchone vloeker, de ſchone ſpeelder „ daar hy was. " De Vrouwen van Bearn en Gaskonje moeten dit gebruik van de oude Iberiſche Celten overgehouden hebben, waar van het waarſchynelyk is dat de Volkeren van dat land hun oorſprong hebben. *Hiſt. de l'Amerique, ch. 19.*

Deze jammerklachten op de maat wierden zomtyds eenvoudig Liederen genoemt, van die ſoort die men *Threni* noemde, om dat zy zodanig waren als de klaagliederen van Jeremias. Zomtyds wierden zy Gehuil genoemt, om dat der zelver toon zo droevig was, dat hy zeer na het gehuil der wolven geleek. Dus heeft Homerus in zyn Odyſſea de klachten van Penelope over de afwezentheid van haar zoon Telemachus door het woord *ejulavit*, uitgedrukt. De Dichter zegt, dat Penelope een offerhande hebbende gehouden, en in haar vertrek geweken zynde begon te huilen (als de wolven) wenende om haar zoon. Hier op zinſpelen de Profeten ook, wanneer zy de toekomende onheylen voorziende, de dochters van Sion vermanen te huilen: het woord *ululare* word dikwils in de H. Schrift gevonden. Eindelyk men noemde ze ook wel eenvoudig tranen, om haar gebruik en einde. Ezechiel van die Vrouwen ſprekende, die hy in den Tempel had zien afgodery bedryven, en treurliederen ter eeren van Adonis zingen, zegt dat zy Adonis beweenden, *plangentes Adonidem*. Dus moet men de tranen der Egyptiſche Vrouwen over haar God Apis, als ook die van de Vrouwen van Lybien uitleggen, waar aan Herodotus zegt dat men den oorſprong van dit ſlag van treurliederen in de Tempels toeſchreef, om dat zy zich daar zo uitmuntent in queten. *Homer. Odyſſ. lib 4. v. 767* *Ezech. cap. 8. v. 14* *Herod. lib. 4. n. 189.*

't Staat aan te merken dat het niet als Vrouwen zyn, daar deze treurliederen aan toegeſchreven worden. De mans zien die als onwaardig voor hen aan, en bedwingen hun droefheid binnen in 't hart, het hooft na den grond gebukt en in hun rok bewonden houdende, zonder een woord te zeggen of het minſte misbaar te maken.

Het ſchynt dat dit dus in alle tyden geweeſt is. De wet van Solon, die het misbaar maken verbied, raakt niet als de Vrouwen. Jazon, om de droefheid uit te drukken die men over de afwezigheid der Argonauten in hunne families moet gevoelen, ſpreekt niet als van hun moeders en vrouwen. „ Onze moeders, zegt hy, en „ onze vrouwen zitten tegenwoordig op het ſtrand, en maken een „ Leſſus voor ons als of wy dood waren. " 't Is Thetis, 't is Penelope die dus hare kinderen bewenen. Men leeſt zulks van de mans niet. *Apoll. Rhod. lib 1. v. 993.*

Hoe de mans hunne doden

De mans bewenen evenwel hunne doden, maar op een edelmoedige wyze, en die niets lafhertigs inheeft, gelyk zy gewoon zyn op hun feeſten te doen, wanneer zy hun doodslied zingen, en dat

bewenen. zy de *Athonront* danssen; 't geen zy ook wenen noemen. 't Is waar dat wanneer zy op de feesten zingen om hun doden te bewenen, hun zangen en kadans iets droevigers in hebben, als hun gewoonlyke zing feesten.

Macrob. in Somn. Scip. lib. 2. Cap. 3. Macrobius * geeft reden van de instelling dezer lykgezangen, en hy zegt dat de beweegreden die de Natien gehad hebben om die in te voeren, het vaste geloof was dat zy hadden, dat de zielen van de lichamen afscheydende weer ten hemel stegen, daar de oorsprong van het muziek is, en van die betoverende harmony, waar in haar gelukzaligheid bestaat en de schoonheid van dit heel al, gelyk wy reeds aangemerkt hebben dat dit het gemene denkbeeld der Heydenen was.

Nademaal de Dans een deel van deze welluidentheid uitmaakt, en dat zy veronderstelden dat de hemelsche lichamen, dat de geesten die dezelve doen bewegen, en dat de zielen van de menschen, die weer tot haar kringen keren, altyd in de beweging van een gedurig bal zyn, moet men niet verwondert staan dat de Ouden gelyk onze hedendaasche Wilden treurdanssen hebben gehad, en dat zy hunne doden zo wel met danssen als met zingen vereerden. Ik zal my vergenoegen, om dit gebruik der Ouden en vooral de Oosterschc Volkeren te bewyzen, met aan te halen 't geen *Ammian. Marcell. lib. 19 Cap. 1.* Ammianus Marcellinus † van de lykplichten verhaalt, die men Grumbates, Koning der Chioniers, en Kroon-prins van Perzien, zoon van Sapores, bewees.

„ Gedurende den tyd van zeven dagen, zegt hy, brachten alle „ de mans in troepen verdeelt den tyd met lykfeesten door, stor„ tende jammerklachten over dezen jongen Vorst uit, danssende „ en zingende een soort van Treurliederen, waar van de toon zeer „ droevig was.

„ De Vrouwen van haar kant maakten een ysselyk misbaar, „ schreeuwende dat de hoop van 't volk in de bloem zyner jeugt „ weggemaait was: gelyk Venus aanbidders, wanneer zy de dood „ van Adonis bewenen, enz.

Verdere plechtigheden. De eerste jammerklachten zyn zo dra niet opgehouden, of een van die gene die tot de Hut behoren gaat uit om het Opperhooft van de wyk van 't verlies dat zy geleden hebben te verwittigen. Dees laat de dood door 't gantsche dorp verkondigen. Ter zelfder tyd schikt hy iemand na de naburige dorpen af, daar de overlede vermaagschapt was; en zo 't een Opperhooft is laat men zo veel

* *Macrob. in somn. Scip. lib. 2. cap.* 3. Mortuos quoque ad sepulturam prosequi opportere cum cantu plurimarum gentium vel religionum instituta sanxerunt, persuasione hac, quia post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ (ad cœlum) redire credantur.

† *Ammianus Marcellinus lib.* XIX. *cap.* 1. Per dierum spatium septem viri quidem omnes per contubernia & manipulos Epulis indulgebant saltando, & cantando tristia quædam genera Næniarum, regium juvenem lamentantes. Fæminæ vero miserabili planctu, in primævo flore succisam spem gentis solitis fletibus conclamabant; ut lachrymare cultrices Veneris sæpe spectantur in solemnibus Adonidis sacris, quod simulachrum aliquod esse frugum adultarnm Religiones myistcæ docent.

veel als 't mogelyk is de gantſche Natie waarſchouwen, op dat men van alle kanten hem de laatſte eer kome bewyzen.

Ondertuſſchen ſlaat men op de ſchorſſen (wanden) en men maakt een groot geraas om de ziel van den overleden te dwingen dat zy 't ligchaam verlate, en by haar voorouderen wone; ja ik heb reeds aangemerkt in den Artykel van den Godsdienſt, dat het een gewoonte van de oudheid was, in 't byzonder te Lacedemon by de dood hunner Koningen, van alle kanten op hun kopere bekkens te ſlaan, waar aan zy de kracht toeſchreven van de ſpoken, ſchimmen en quade geeſten te verdryven.

De magen en vrienden van den overleden van zyn dood verwittigt zynde, begeven zich na zyn hut, daar ieder zich zonder een woord te ſpreken plaatſt. De Vergadering vol zynde begint die Matroon, die ik met den naam van *Præfica* of misbaarmaagſter gedoopt heb, een aanſpraak, om met de uiterſte omſtandigheden alles wat 'er ontrent den overledenen zedert de eerſte aanval zyner ziekte tot zyn dood gepaſſeert is, te verhalen. Deze reden geeindigt zynde, ſpelen de tranen weer op een nieuw haar rol, en alle de Vrouwen, zo wel die tot de hut behoren, als die 'er tegenwoordig zyn, verzellen haar muziek met rechte tranen, die de Vrouwe altyd klaar hebben wanneer zy willen. Deze jammerklachten worden door een van de Hoofden of aanzienlykſten afgebroken, die haar een ſtilzwygen oplegt, om een andere aanſpraak te beginnen die voor een lyk-oratie dient, en over de fabels van hun Godsdienſt, over de dappere daden hunner Voorouders, over de lof van den Overleden, en de redenen die de vrinden moeten hebben om zich over zyn dood te vertrooſten, loopt.

Deze redenen, ſchoon zonder kunſt opgeſtelt, miſſen niet een zekere natuurlyke en beweeglyke welſprekenheid te hebben, die de goede hoedanigheden van den overleden in zyn dag ſtellen, en waar in men geen van de overwegingen verzuimt, die bequaam zyn om den druk der toehoorderen, en voornamentlyk dier gener, die 'er het grootſte belang in nemen, te matigen.

Deze byna algemene vergadering geſcheyden zynde, nodigt men vervolgens de een na de ander de byzondere huisgezinnen, om op hun beurt te komen wenen, en men wyſt ieder zyn dag en tyd tot de plechtigheid aan.

De misbaarmaakſter vangt haar aanſpraak weer op nieuw aan, ter liefde van de nieuw gekomene: de leſſus begint van voren af aan, en daar word altyd een Lofredenaar gevonden, zo dat zoo lang als de overleden ten toon ſtaat hy altyd bewaart word, en byna altyd geprezen en beſchreit.

VIERDE HOOFTSTUK.

DE iammerklachten, welke de tegenwoordigheid van den doden in zyn Hut veroorzaakt, maken dat men niet denkt om eten te bereyden. Daar zyn geen als de kinderen die een weinigje Indiaanſch koorn rooſten, om den grootſten honger te ſtillen, dien zy niet in ſtaat zyn om uit te houden als volwaſſe menſſchen, dien Doodmaal.

het

het weinig koſt verſcheyde dagen achter malkander zonder eeten door te brengen. Maar op den dag van de begraffenis laat de Opperſte van 't dorp het 's morgens vroeg uitroepen, op dat men in ieder hut een pot voor den Overleden te vuur zette. Dit is een recht doodsmaal by de Ouden reeds in gebruik en onder den naam van * *Silicernium* bekent, om dat de gene die het toebereydden het ſtilzwygent deden, en daar niet aanraakten. De Wilden proeven en behouden niets van de pot die zy toegerecht hebben. Zy verdelen ze en zenden ze in verſcheide hutten, van waar men hen met dezelfde beleeftheid beantwoort.

Zo vertrooſten zy zich onderling in den gemenen Rouw. Men kan dit een feeſt noemen, want voor eene pot die zy toegerecht hebben krygen zy van wyd en zyd overvloed van gerechten, daar zy zich op onthalen kunnen. Deze mode is in verſcheyde landen noch in haar kracht, alwaar de Begraaffenis van een heerlyke maaltyd voor de gaſten gevolgt word, waar op men voortgaat de doden te bewenen, met wel te eten en te drinken.

De eerſte of de derde dag na de dood zyn voor de begraffenis geſchikt, ten zy dat eenige partikuliere inzichten die langer uit doen ſtellen, gelyk het gebeurt wanneer de overleden van een rang is die de Hoofden van de verafgelegen dorpen verplicht om zyn lykſtaatſi by te wonen, 't geen in dien korten tyd van drie dagen niet geſchieden kan. Dan ſtelt men de plechtigheid tot den zevenden of negenden dag uit. Deze dagen waren onder het Heydendom tot die droevige plicht geſchikt, en de Kerk zelfs heeft ook iets van deze gewoonte behouden.

Alles tot de lykſtaatſi vaardig zynde, roept men het in het dorp uit, en men begeeft zich van alle kanten na de ſterfhut, daar de jammerklachten weer als voren beginnen, waar na de zalvers het lyk op een ſoort van draagbaar leggen, gelyk onze open berrien zyn, dezelve met hun vieren op de ſchouders dragen tot na de begraafplaats, daar al het volk hen met een diep ſtilzwygen verzelt.

Gevoelen van zommigen, dat de Ouden hun doden niet door de deur van 't huis droegen

Eenige hebben gemeent dat de ouden hunne doden niet door de deur van 't huis deden paſſeren, om dat de deur iets heiligs had, en door deze doortocht zou ontheiligt zyn geweeſt, op de zelfde wyze gelyk die een lyk aanraakten onrein wierden. Dit is evenwel in alle gevallen niet volſtrekt waar.

De ouden zetteden hunne lyken in de voorhuizen ten toon, gelyk men noch hedendaags te Parys en op enige andere plaatzen doet. Zy plaatzen dezelve dus niet by de deur, als om dat men ze na alle ſchyn daar door moeſt uitdragen. Perſius verſchaft ons hier een bewys van in het voorbeeld van een lichtmis; die zich door zyn

* Silicernum varie exponi ſolet. Scribit Nonius eſſe funebre convivium quod ſenibus exhibetur. *Varro.* Funus executi laute ad ſepulchrum antiquo more ſilicernium confecimus. Feſtus docet eſſe farciminis genus, quo familia in luctu purgatur, quia cujus nomine inſtituebatur ea res jam ſilentium cerneret. Donatus eſſe ait cænam quæ infertur Diis manibus, vel quod eam ſilentes cernant umbræ, id eſt umbræ poſſedeant, vel quod qui hæc inferunt cernant neque deguſtent.

39.

zyn de baucheren om hals helpt, en dien hy ons op een berri verbeelt met de voeten na de huisdeur uitgeſtrekt. wederlegs.

In portam rigidos calces extendit

Daar waren evenwel gelegenheden door de bygelovigheid aangewezen, waar in dit gebruik waargenomen wierd. *Pers. Saty.* 3.

Vader le Comte verhaalt ons een diergelyk gebruik van de Chinezen; en hy zegt dat de Koninginne moeder van den tegenwoordig regerenden Keyzer geſtorven zynde, de Bonzen dezen Vorſt vertoonden dat men volgens het oude gebruik een gedeelte van de Paleys-muren moeſt omver gooien, om 'er het lyk door te dragen, om dat de Keyzerlyke familie voor vele rampen bloot zou geſtelt zyn, zo het door de gewone deuren gong. Deze Vorſt, die geen acht ſloeg op diergelyke bygelovigheden, kantte zich daaa tegen, en ſtak de gek met hun zotte en ydele opmerkingen. *Nouv. Memor. de la Chine, tom.* 1 *p.* 187.

Vader le Jeune maakt 'er een algemene wet voor de Wilden af, hoor wat hy zegt: „ Myn waard, en de gryzaart, daar ik dikwils „ van gewaagt heb, hebben my beveſtigt, 't geen ik reeds een- „ maal geſchreven heb, dat het lyk van den overleden niet door „ de gewoonlyke deur van de hut gaat; maar men licht de ſchors „ weg daar hy geſtorven is, om 'er zyn lyk door te dragen. " Vader le Jeune moet het qualyk begrepen hebben, ons voor een algemene regel in de hand duwende, 't geen niet als van eenige zonderlinge gevallen kan verſtaan worden. *Relat. de la Nouv. France pour l'an* 1634. *ch.* 4 *p.* 85.

VYFDE HOOFTSTUK.

Verſchillende gewoontens van 't bezorgen der lyken of lykplichten

DE Begraving, waar door men een ligchaam dat van aarde gemaakt is weer tot aarde doet keren, is de eerſte bezorging der lyken die by de ouden in gebruik is geweeſt. Deze hadden de Patriarchen van 't oude Teſtament, de Egyptenaren, en de Perzianen zelfs, gelyk Cicero, van het graf van Cyrus ſprekende, getuigt: *Mihi quidem antiquiſſimum Sepulturæ genus fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur.*

Cicer lib. de leg.

Het bygeloof, de kaprice, de vrees van ontwyding en andere hertstochten voerden vervolgen andere gebruiken in waar ontrent men niet alleen by verſchillende maar ook met de zelfde Natien verandering heeft gezin. De Grieken, de Indianen en verſcheyde andere Volkeren lieten de hunne door het vuur verſlinden, en vergaderden de aſſchen in lykbuſſen. De Romeinen namen dit gebruik aan na het voorbeeld dat hun Sylla gaf, welke voor zyn graf den zelfden ſmaad vreeſde, dien hy dat van Marius aangedaan had. De Romeinen hadden het ook van aanvang gehad, en Numa verbood het zyne te verbranden. De Perzianen in tegendeel het vuur als een Zinnebeeld van de Godheid aanziende, zouden hebben gemeent een ſchelmſtuk te begaan, zo zy een zo onrein ding, als een lyk volgens het denkbeeld der Ouden was, daar aan te verteren hadden gegeven. Evenwel verzekeren eenige Schryvers dat

Valer Maxim. lib 1 *c. Plin lib. lib.* 13 *Cap.* 13.

Nicol. Damas. apud Stobæum Serm. 120 *Strab. lib.* 15. *Ammian Marcell. lib* 19. *Procop. de Bello Perſico. lib* 1. *Agathias lib.* 2.

zy hier ontrent van gevoelen verandert waaren, en dat zy ze in de laatſte tyden deden verbranden.

Agathias en verſcheyde anderen verhalen van hen, dat het hun niet vryſtond hunne doden te begraven, voor dat zy die voor den honden en gieren hadden blootgeſtelt: en dat zy achtgaven hoe die dieren hen 't eerſt aanpakten, om daar voorſpellingen uit te trekken van hun eeuwig geluk of rampen. Dit is by de Gauren of Gebren noch gebruikelyk, die men meent dat daar van afſtammen, zo wel als in Hyrkanien, daar men expres honden daar toe opvoed, die de Ouden *Graf-honden* noemden.

Wat de andere woeſter Natien aangaat, zy hadden haar verſchillende manier van begraving, die noch vremder waren.

Herodot. lib. ſ. 3. & 4. *Strab. lib* 14. *Diod Sic. l.* 4.

Wy lezen by de Schryvers dat verſcheyde Volkeren van Scythien en Indien hun ouders, als tot een zekere ouderdom gekomen waren, meſten, waar na zy ze den hals afſneden; om 'er voor hun vrinden een maaltyd van te bereyden; andere leyden hun zieken in de boſſchen neer, latende hen aan de genade der wilde dieren over, die niet nalieten hen te verſlinden en hun den honger en andere ongemakken van een zo wrede verlating te ſparen. De Troglodyten beſpotteden hunne lyken; zy leydenze op den top van een berg, bonden hun een ſteen aan de voeten, en zetteden hun een geytehoorn op, en in dezen ſtaat wierpen zy daar na met een hagelbui van ſtenen, tot dat zy ze in den afgrond hadden doen vallen, waar na zy huiswaarts keerden, lachende en vrolyk zynde over deze plechtigheid. De Ichtyophagen wierpen al hun dode lichamen in de zee, als om dit element en de viſſchen, die hun tot eenig onderhoud geſtrekt hadden, ſchatting te betalen. De Volkeren van Kolchos begroeven de Vrouwen en hongen de lyken der mans, in oſſehuiden genaait, aan de bomen op; die van Thracien, die op de geboorte van hun kinderen weenden, bewezen hun de laatſte eer met allerly vreugdetekenen.

Schoon de Schryvers, die van deze gewoontens geſproken hebben, miſſchien waarheid hebben gezegt voor zo ver den grond en de wezentlykheid der zaken betreft, ſtel ik evenwel vaſt dat de meeſte ongeloofbaar zyn, als men op enige omſtandigheden let, die ons deze Volkeren veel woeſter voorſtellen, als zy inderdaad waren.

In Amerika daar wy noch de meeſte van deze gebruiken, of byna diergelyke, zien, ontdekken wy beweegredenen die eniger maten zachten en verbeteren 't geen deze gewoontens, op zich zelven aangezien, in den eerſten opſlag te ruw, en barbaars vertonen. 't Is waar dat 'er eenige Natien gevonden worden, die hun gryze Vaders doen ſterven, gelyk ik reeds gezegt heb, maar zy geloven hun dienſt te doen, en hen van de ongemakken van een ouderdom te verloſſen, die de omſtandigheden veel yſſelyker maken als de dood zelfs: 't is waar dat 'er zyn die met de lyken hunner ouders gaſtereren, maar het is onwaar dat zy ze in hun ouderdom omhals brengen, om het vermaak te hebben van zich met hun vlees te voeden, en daar een gaſtmaal af te houden.

Ee-

Eenige Natien van Zuider-Amerika, die noch de gewoonte hebben van de dode lichamen hunner vrinden op te eeten, doen dit niet als uit een godvrucht, die om de waarheid te zeggen niet wel gegrond is, maar evenwel met eenige ſchyn van reden beglimpt is; want zy menen hun dus een veel eerlyker begravenis te bezorgen, als wanneer zy ze aan de wormen en verrotting overlieten. 't Kan ook zyn dat de oude Schryvers zich vergiſt hebben in het geen zy van de Volkeren van Thracien verhalen, dat zy by de geboorte der menſſchen weenden, en by hun ſterven vrolyk waren. Zy zullen vergiſt zyn geweeſt, zeg ik, om dat zy niet begrepen hebben dat deze tranen der ouders op de geboorte der kinderen een penitentie was en een godsdienſtige oeffening, oorſpronkelyk voor de zonden ingeſtelt, gelykende na het gebruik dat de Tibareniers hadden, en noch hedendaags de Zuider-Amerikanen by het in de kraam komen van hunne Vrouwen hebben. Zy zullen van 's gelyken in de maling zyn gebracht ten opzicht van de Lyk-plichten, ziende de Volkeren van Thracien gaſtmaal houden, danſſen en zingen: niet wetende dat danſſen en zingen in hun denkbeeld en taal het zelfde is als treuren. Men kan ook in 't algemeen zeggen dat het na allen ſchyn valſch is dat 'er eenige Natie geweeſt is, die in de dood van haar vrinden vermaak geſchept heeft; wy weten 'er hedendaags gene, of zy is zeer gevoelig over het verlies haren magen, goede vrinden, medeburgers, en alle de perſonen, die haar waard moeten zyn, voor al zo zy een ontydigen dood ſterven.

In Zuider Amerika ontvleeſchen enige Volkeren de lyken hunner oorlogslieden, en de vrienden eten hun vleeſch, gelyk ik gezegt heb, en na het zelve verteert te hebben bewaren zy een tyd lang hunne lyken met eerbied in hun Hutten, en zy dragen deze geraamtens in den ſtryd voor ſtandaarden om, om hun moed door dit gezicht te ontſteken, en ſchrik aan hunne vyanden in te blazen; andere laten ze in de aarde verrotten tot dat het verjaarde, wanneer zy hun nieuwe lykplichten bewezen, gelyk ik hier na zeggen zal. Gewoontens der zuider Amerikanen.

In Noorder-Amerika houden de Ilinenzen noch het oude gebruik der Volkeren van Kolchos, begravende de vrouwen, en hangende de lyken der mans, in wilde oſſen-vellen of van andere dieren, die zy op de jacht gevangen hebben, genaait, aan de bomen. Gewoontens der Ilinenzen in noorder Amerika.

De Huronnen en enige andere Volkeren daar ontrent, leggen hun lyken in kiſten, die op vier palen van tien of vyftien voeten hoog ſtaan op de zelfde wyze als Nikolaas van Damaskus zegt dat de Frygiers met de lyken hunner Prieſters of Korybanten leefden. De Irokoizen, de Karaïben, de Brazilianen en de meeſte andere Wilden volgen de gewoonte van de lyken ter aarde te beſtellen, en zy oeffenen die, ten minſten ontrent de krygslieden, op dezelfde wyze als Cicero zegt, wier laatſte woorden van de aangehaalde plaats zeer aanmerkenſwaardig zyn; want niet alleen geven zy het ligchaam aan de aarde, de gemene moeder van alle menſſchen, weerom maar zy plaatzen het in de zelfde geſtalte, als een ongeboren vrucht in 's moeders ſchoot legt, *redditur enim terræ corpus,* & *Nicol: Damaſc. apud Stobæum Serm. 120.*

& ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.

Zy nemen zelfs zomtyds in acht 't geen Herodotus van de Nasamonen verhaalt, die dezelfde gewoonte hebbende van de lyken te begraven, hen in die gestalte stelden, voor dat zy den geest hadden gegeven.

Onvervaartheid op de aannadering van de dood.

Nademaal zy de dood met een geruster wezen aanzien als wy, hebben zy dat valsche mededogen en deze voor een Christen zo schandelyke beschroomtheid niet, van een stervende het gevaar waar in hy is niet te durven bekent maken, schoon 'er zyn eeuwig welzyn aanhangt, dat men 'er liever aanwagen wil als hem verschrikken. 't Gebeurt zeer dikwils onder deze Barbaren, dat men tegen een zieken zegt dat het met hem gedaan is, dat hy niet meer leven kan. Men meent hem zelfs te vertroosten, met hem als een getuigenis van de genegenheid, die men voor hem heeft, de kostelyke kleren en cieraden te tonen, die hy met zich in 't graf zal dragen; kleren en cieraden die dikwils al van voor lang met den zelfden yver en dezelfde tere liefde toebereyd zyn, die Penelope met zo veel vlyt aan het dood kleed van haar schoonvader Laertes deed arbyden. De zieke is dikwils ook de eerste die zich opgeeft. Hy verkondigt het eerst zyn aanstaande dood aan zyn bloed-vrienden; hy doet zyn vrienden by een komen, hy onthaaltze om hun vaarwel te zeggen: hy geeft hun zelfs redenen van vertroosting in het verlies dat zy lyden zullen, en met de zelfde koele zinnen als iemand die zich tot een kleine reys vervaardigt, laat hy zich wasschen, smeren, beschilderen en by zyn leven in de gestalte pakken, die hy in het graf hebben moet. Hoe veel Europeanen zouden op dit droevig ogenblik op het zien van een diergelyken toestel van schrik sterven?

Relation de la nouv. France pour l'an 1634. ch. 4. p. 86.

Een ogenblik voor dat men het lyk in den kuil dompelt, snyd de ceremoniemeester hem op den kruin van 't hooft een lok hair af, die hy aan deszelfs naastbestaande geeft, gelyk vader le Jeune schryft. Deze daad is niet zonder geheim, zy was by de Heydenen geheiligt, die de hairen aanzagen als den helschen Goden toegewyd, en die geloofden dat de stervende of dode niet konden ter helle dalen, zo zy door de offerande dezer eerstelingen daar niet toe ingewyd waren. Dit heeft Euripides aanleyding gegeven om Orcus of Charon in te voeren, welke zegt, van Alcestis sprekende.

Euripid. in Alcest.

„ Deze Vrouw gaat na Pluto's huis. Ik ga na haar toe om ze
„ met den dolk in te wyden. Want ieder een, wie het ook zyn
„ mag, die hier mêe de hairen afgesneden is, is een slacht-offer
„ dat aan de helsche Goden toegezegt is.

Virgilius lib. 4. Æneid.

Virgilius, na Euripides, versiert ook, dat Juno Isis na de stervende Dido afvaardigde, om haar de noodlottige hairlok, aan Proserpina toegewyd, af te snyden, zonder 't welke haar ziel zich niet van 't lichaam kon afscheyden; en zich aan den oever van den Stix vertonen. Tot de dieren toe die tot de offeranden geschikt waren, sneed men op het voorhooft of tusschen de horens eenige hairen af, die men de helsche godheden, voor dat ze geslacht wierden, opofferde. Het schynt dat de Roomsche kerk in haren kinderen dat gebruik, dat de Heydenen hadden, heeft willen heyli-

38.

ligen, hebbende geordonneert, dat de geen die tot den Autaardienst geschikt zyn, daar door de schering toe ingewyd worden, die voor hen het Zinnebeeld van een geestelyke dood is, en van een volkome en volstrekte verzaking van de aardsche wereld en alle haar pracht.

't Is byna een zotheid van alle Natien geweest met de doden voor al zo het Vorsten of andere luiden van hoge geboorte waren, kostelyk huisraad, grote rykdommen, offerande, spyzen in overvloed te begraven of met hen op hun lykstapels te verbranden, met een woord al hun liefste zaken tot de slaven en vrouwen toe, gelyk dat noch in de grote Indien gebruiklyk is, als of alle deze dingen hun na hun dood moesten dienen, en hunne zielen tot de rustplaats toe verzellen. De Joden en Christenen zelfs hebben hunne vrinden eerbewyzingen aangedaan, die op de wreedheid na, zeer na by deze Heydensche gewoontens quamen.

Cesar maakt in zyn gedenkschriften van eenige dappere Gaulen gewag, die zich aan een groot Heer opofferden, en met hem het gevaar van een goede of quade fortuin liepen, zo dat indien het gebeurde dat hy omquam, zy zich alle met hem lieten ombrengen, of zich zelven na zyn nederlaag ombrachten, zonder dat 'er by menschen geheugen een gevonden was, die zyn woord hier in niet gehouden had. Verhaal van Cezar van de Gaulen. *Cæsar, de Bello Gallico lib.* 3.

By de Natchez, en te Louisiana heeft de opperste, en het vrouwe hooft (dat is te zeggen de moeder van den opperste, of die van zyn moejen of zusters van moeders zyde, die volgens de wetten van de vrouwelyke regering aan het hooft van de Natie is, en waar aan men de zelfde eer bewyst als aan het opperhooft zelfs, ook elk een zeker getal van personen, die aan hun eveneens verbonden zyn, en waar aan zy in hun taal een naam geven, die *toegewyd* of *opgeoffert* betekent.

Deze personen verzellen altyd den opperste of het vrouwehooft, zy worden op hun kosten onderhouden, waken altyd op hun behoudenis, en nemen deel aan alle hunne gelukken en ongelukken.

De grootste ramp is de dood van die gene aan wien hun leven t'enemaal verknocht is: want zo dra deze de schatting aan de natuur betaalt hebben, zyn zy ook genootzaakt te sterven. Zy hebben geen keur wat dood zy ondergaan willen, men moet het ingevoerde gebruik volgen, en in ceremonie sterven.

Terwyl dat het lichaam van den overleden man of vrouw noch op den steen aan den ingang van den Tempel ten toon legt, en dat men op het punt staat om een einde van de lykstaatsi te maken, doet men deze ongelukkige slacht-offers een touw om den hals, dat hen alle vast houd, en dat aan beyde de enden sterk door die gene getrokken word, die hen verworgen zullen.

In dezen staat beginnen zy een soort van zang en dans die eenigen tyd duurt, waar na men aan beyde de enden trekt en men ziet deze elendige schepzels sterven en hoe zy tot den laatsten snik van hun leven noch de kadans en de maat trachten te houden. Dit was (ten minsten voor zo ver men my verzekert heeft, want ik

ſpreek hier maar op het goed geloof van een Reyziger) de wet die onder hen ingevoert was. Zedert dat de Franſſchen zich hier te lande nedergezet hebben belet men hen een zo ontmenſchte offerhande ter uitvoering te ſtellen. Men kan wel begrypen dat de gene die tot een zo harden dienſt verbonden zyn daar niet veel tegen hebben.

Gonzales Oviedo, Hiſt. de las Indias, l. 5. c. 3.

Daar heerſchte een diergelyk gebruik op de Spaanſche Eylanden. Oviedo zegt dat na de dood der Hoofden, die hy *Caciquen* noemt, men met hen verſcheyde perſonen van beyde kunnen begroef, en in 't byzonder verſcheyde van hunne levendige Vrouwen, die haar roem in deze dood ſtelden, en zich inbeeldden dat zy hem in den Hemel of in de Zon verzelden. Lopez de Gomara verzekert het zelfde, 't geen ook door Petrus Martyr beveſtigt word, zeggende dat de Cacique Bohucco den tol aan de natuur betaalt hebbende, zyn zuſter Anacaona met hem verſcheyde van zyn levendige Vrouwen wilde begraven, maar dat eenige Franciskaner Munniken, zich daar bevindende, zo veel met bidden uitwerkten, dat zy zich vergenoegde met er een enkelde te doen begraven, die voor alle andere den voorrang wilde hebben; deze was zeer ſchoon, zy ſchikte zich met haar beſte cieraden op, en deed in het graf, eer zy er zich in liet ſluiten, niet als een kruik water zetten, een brood van maïs en een ander van kaſſouw.

Gomara, Hiſt. gener. des Indes. liv. 1. decad. 3. l. 9.

Wat de andere Wilden aangaat, ſchoon zy ontrent dit ſtuk dezelfde gronden hebben als eertyds de Heidenen, ik heb niet gehoort dat zy de wreedheid gepleegt hebben van perzonen te ſlachten, voor wie de gehele Natie behoorde in de bogt te ſpringen, eer als dat zy den rouw door de menigte van ſlachtoffers zouden vermenigvuldigen. 't Is waar dat zy feeſt houden met de handen van den overleden, en dat wanneer zy een ſlaaf branden of ombrengen, die voor een van hunne doden gegeven is, en in zyn naam, zy zyn ſchimmen denken te verzoenen met hem te doen ſterven, gelyk wy gezegt hebben; maar op den begraafdag ziet men niets bloedigs noch afgryſſelyks: zy leggen zelfs weinig van belang in de tombe of op de baar. De kleren die hy aan heeft, eenige kleine broodjes, een weinigje ſagamité, zyn ketel, zyn tabakszak, zyn kalumet, een kawoerde vol olie, een weinig porcelein, een kam, wapens, verwen om zich te beſchilderen, en enige andere diergelyke ſnuyſteryen zyn al de voorraad, die hy mee na de andere wereld neemt.

Zy menen miſſchien den doden meer plaiſier te doen met onder zyn levendige vrinden, en alle de perzonen daar hy eenige achting voor gehad heeft, alles wat hem toebehoorde, en alles daar zy graag gezien hadden dat hy zelfs het genot van gehad had, ter verdelen.

Men zou zeggen dat al het ſlaven, al het zweten, al de handel der Wilden byna alleen geſchiedde om hun doden te eren. Tot dien einde hebben zy niets te koſtelyks. Dan verſpillen ze de bever-rokken, hun koorn, hun bylen, hun porcelein zo overdadig, dat men zou denken dat zy 'er geen werk ter wereld van maakten, ſchoon dit alle de rykdommen van 't land zyn. Men ziet ze zomtyds

tyds in de ſtrenge winters heel naakt lopen, onderwyl dat zy goerokken met bont, of van ſtof in hun kaſſen hebben, die zy tot de lykplicht ſchikken, ieder zich een punt van eer of van godsdienſt makende, om in deze gelegenheden tot verquiſtens toe prachtig en edelmoedig te zyn; zo dat men kan zeggen, dat niets klaarder by de Wilden in 't algemeen uitblinkt, ten opzicht van hun oude gewoontens, als de eerbied voor de doden, en het aandenken hunner voorouders.

Om deze koſten te helpen dragen, komen de magen en vrinden, terwyl het lyk noch in de hut ten toon ſtaat, den doden dekken, dat is te zeggen, dat zy geſchenken komen brengen om zyn uitvaart te eren. Deze geſchenken maken als een gedeelte van het teſtament van den overleden uit, waar toe die van zyn hut het meeſte byleggen, behoudende niets, zelfs niets van de zaken die hem toebehoorden, en waar van het gezicht hun droefheid zou kunnen verſlimmeren; maar daar noch van het hunne by doende, tot zo verre, dat zy zich byna geheel uitputten. Den doden dekken wat zulks zeggen wil.

Van deze geſchenken worden zommige op ſtaken gehangen, en de andere op den grond gelegt op tapyten, eerſt in de hut, en vervolgens op 't kerkhof. Onderwyl dat men het lyk in 't graf ſchikt, doet een van de aanzienlykſten, twee of drie voeten hoger ſtaande als de vergadering, een uitdeling van deze godvruchtige legaten, wier waardy zeer hoog ſtygt, na mate van den rang des overledenen.

Deze uitdelingen waren by de Romeinen zeer gemeen, en beſtonden in geld of in andere bruikbare waren, als koorn, wyn, olie, vleeſch, zout; gelyk dat noch uit de Munten, Opſchriften en Grafſchriften blykt, en andere gedenktekens die ons van de vervalle Oudheid noch overig zyn. Dit was by de Romeinen al in gebruik.

Behalven deze verquiſting van geſchenken, die den ontfanger tot nut ſtrekken, geſchied 'er noch een andere by de Irokoizen en Huronnen, die geen andere inzicht als een ydele eer ſchynt te hebben. Dit beſtaat in een groten hoop koorn, dat men voor de deur van de hut gooit, en met voeten trapt, op dat niemand luſt kryge om het op te rapen. Het minſte voor een particulier is zyn proviſie, en zo veel als hy in een jaar zou kunnen orberen. Ik heb gemeent deze omſtandigheid niet te kunnen voorby gaan, om dat dezelve ons aanleiding geeft om te giſſen, dat men eertyds deze zelfde gewoonte in zommige Franſche provintien gehad heeft, daar men noch voor de deur van geſtorve luiden, wanneer zy getrouwt geweeſt zyn en een huishouding gehad hebben, een deel, wel geen koorn, maar ſtroo en kaf ſtrooit, als een teken van de dood. Dit kan in der daad een overblyfzel van enig oud gebruik zyn, waar van de godsdienſt en de tyd het misbruik verbetert hebben, ſtellende in de plaats van een nutte zaak die men uit bygeloof en ydele eer opofferde, den overvloed van dezelfde zaak die niets waardig is; zoo veel te meer om dat men 'er een zedeles kan uithalen, alle vleeſch ſtro en hooi zynde, gelyk de Schrift zegt: *Omnis caro fœnum.*

Hun graven zyn kleine huisjes in 't rond uitgegraven als putten, 't geen hun van de Ouden den naam van *Puticuli* deed geven. Men be- *Ezaias 40. v. 5.*

Rhodigin. lib. 10 c. 12

Beschryving hunner graven.

bekleed ze van binnen van alle kanten met schorssen; en naar het lyk ingezet te hebben, maakt men 'er een verwulfzel over byna met den grond gelyk van diergelyke schorssen en palen, die men met aarde en stenen tot een zekere hoogte opstapelt, 't geen deze graven ook de namen van *Agger* en *Tumulus* dede geven. Daar na sluit men dit gantsche ruim toe, bouwende daar een tent van schorssen of planken over heen, of wel men omringtze met staken, die men boven vast maakt, daar zy te zamen komen in de gedaante van een ronde spits of piramide; een zeer eenvoudige schets van het geen deze gedenktekens in hun eersten oorsprong waren, maar die de ydelheid der Natien naderhand in prachtige mausoléen deed verkeren, welke de tyd, die alles verslind, zo wel verteert als de lichamen die 'er in rusten.

By het graf voegt men de *Cippus*. Dit is een paal als een soort van een eerzuil, waar op, zo het een oorlogsheld is, men zyn portret en zyn dappere daden geschildert ziet, gelyk ik voorheen uitgelegt heb dat deze gedenktekens gemaakt worden: men doet 'er ook eenige van zyn wapens by, of een roeiriem: en zo het een vrouw is, hangt men er draagzelen aan of iets anders van haar huisraad.

Eindelyk om de plechtigheid van de begraaffenis door een volkomener gelykenis met de gewoontens der Ouden te eindigen, op de zelfde wyze als men eertyds by het graf het schouwspel van een stryd van Kampvechters gaf, die hun oorsprong aan deze lykplechtigheid verschuldigt waren, en die men *Bustuarii* * noemde, na het graf zelfs; besluiten de Wilden dit lykfeest ook met een spel, dat niets wreeds en bloeddorstigs in zich heeft als de Romeinsche Kampgevechten. Een der Hoofden die het opzicht heeft over de plechtigheid werpt van het graf af midden onder den troep jongelingen, of stelt een van de sterksten zelfs een stok van een voet lang ter hand, dien alle de andere hem trachten te ontrukken, en dien hy zo goed als hy kan poogt te verweren. Even een diergelyke word onder de bende van jonge vrouwen en jonge dochters gegooit, die geen mindere krachten inspannen om hem te roven of om hem te behouden.

Na dit gevecht dat redelyk lang duurt en een aangenaam maar ernstige vertoning geeft, geeft men den daar toe gestelden prys aan die gene die de overwinning behaalt hebben, waar na ieder naar huis keert.

Men moet in het geen ik reeds gezegt heb acht gegeven hebben, dat 'er spelen in de oeffeningen van den godsdienst quamen. Ik heb reeds aangemerkt hoe er de Bezweerders eenige tot genezing van de zieken ordonneren; dit zyn lykspelen ter eeren van de doden. Aldus waren de plechtige spelen van Griekenland ter eere van hun halve Goden ingestelt, en wierden op het graf hunner Hel-

* *Calepinus. Bustuarii.* Gladiatores dicti sunt qui ante sepulchra in honorem defuncti digladiabantur.

Cicero in Pison. Si mihi cum illo Bustuario gladiatore & tecum & cum Collegâ tum decertandum fuisset.

40.

Helden geviert: dit kan tot een bewys ſtrekken dat de ſpelen hun eerſten oorſprong aan den Godsdienſt verſchuldigt zyn.

Schoon de gene die van de oude lichaams-oeffeningen gehandelt hebben, van deze oeffening des handbooms niet geſproken en miſſchien dezelve niet gekent hebben, geeft Saluſtius ons daar bericht van, zeggende van den groten Pompejus, dat hy zich gewende om een zo groot man te worden als hy naderhand wierd, met zich in 't ſpringen met de vlugſten, in 't lopen met de rapſten te voet, en in den handboom te ontrukken met de ſterkſten te oeffenen: *Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.*

Saluſt. apud Vegetium de re militari, l. 1. c. 9. p. 3.

De begraving is gelyk ik gezegt heb, byna by alle de Volkeren van Zuid-Amerika in gebruik. Hun graven zyn ook in 't rond uitgedelft, en na wel het lichaam van den overledenen geſmeert te hebben, zet men hem in zyn hamak bewonden in dit graf. Hy is in de geſtalte van een zittent menſch, hebbende de benen tegen de dyen gebogen, de elbogen tuſſchen de benen, en het aangezicht op zyn handen gebogen. Voor dat zy het lichaam toeſtulpen omringen de vrouwen de kuil, zittende op haar hurken: de mans plaatzen zich achter haar in de zelfde geſtalte.

Geſtalte van den doden in 't graf by de Zuid-Amerikanen.

Rochefort, Hiſt. morale des Antilles, l. 2. c. 24.

Dan beginnen de vrouwen haar jammerklachten, ſtorten tranen in overvloed, en geven yſſelyke gillen, die bequaam zyn om harten van ſteen door te dringen. Hare mans huilen op haar voorbeeld ſnot en quyl, maar zonder geraas; zy omhelzen haar met ene hand, en leggen de andere dikwils over haar armen, als om ze te vertrooſten, of om ze te vermanen dat zy voortgaan met wenen. De jammerklachten opgehouden zynde, legt een man een plank op de kuil, en de vrouwen dekken ze met aarde toe. Daarna branden ze offerande, en al het huisraad van den overleden op het graf. Zo het een vader des huisgezins is, word de kuil in zyn eige hut gemaakt, de andere worden of ter zyde hunne hutten of in hun tuinen begraven, en zy hebben de gewoonte van een kleine tent over het graf te maken.

Du Tartre, Hiſt. Nat. des Antilles. Traité 7. c. 1. §12

By alle de Volkeren waren de lykplichten voor alle menſchen niet even eens; men oeffende 'er meer of min na den rang en aanzien van de perzonen. De godsdienſt en het burgerrecht hadden ook hun eige wetten. Het menſchelyk gerecht beroofde de misdadigers van de begraaffenis, en het was genoodzaakt op hen na het leven te woeden, om ſchrik voor de misdaden in te boezemen. Door een wet van Numa was het verboden de gene, die van den blixem getroffen waren, de lyk-eer aan te doen. Op de zelfde wyze woedde men tegen die gene, die de handen aan zich zelven gelegt hadden. Men droeg zich ook verſcheydentlyk tegen die gene, die in den oorlog op zee, en in vreemde landen geſtorven waren.

Onbegraven te blyven is by de Amerikanen een teken van eerloosheid, en een wrede ſtraf. Daar waren wetten, zeggen onze Reysbeſchryvingen, voor de kinderen die kort na hun geboorte ſtierven; en het ſchynt gewis dat zy 'er ook andere hadden, voor verſcheyde gelegenheden, waar van dit een voorbeeld is ten op-

zicht van die gene die in de ſneeuw doodgevroren waren, en van die gene die het ongeluk hadden gehad van te verdrinken.

Dan geloofden zy dat het gantſche land met verwoeſting gedreigt wierd, en dat de Hemel vergramt was. Hierom vergaten zy niets om hem te bevredigen. Zy zochten het lyk zorgvuldig op, en zo zy zo gelukkig waren van het te vinden, was 'er een talryke toevloejing uit alle de dorpen, als voor een zaak waar in de gantſche Natie belang had: men vermeerderde het getal der geſchenken, en men verdubbelde de maaltyden. Het lyk wierd vervolgens op de begraafplaats gebracht, en op een verheve mat gelegt, aan welkers eene zyde men een kuil maakte en aan de andere een groot vuur, als tot een ſoort van offerande, waar van het dode lichaam het ſlacht-offer moeſt zyn.

Ondertuſſchen omringden de zalvers, of jonge luiden, die tot dezen dienſt geſchikt waren, het lyk, en ſneden 'er met meſſen de vleeſchachtige partyen af, die voor heen door een ceremoniemeeſter, of miſſchien door een prieſter afgetekent waren. Deze brokken vleeſch wierp men in 't vuur, na mate dat men ze afſneed. Vervolgens openden zy het lyk, en haalden 'er alle de darmen uit, die ook ten prooi van de vlammen waren, waar na zy dit gevilde lyk in de kuil, die 'er voor bereyd was, leyden.

Ondertuſſchen deden de jonge vrouwen, waar onder zich ook de bloedvrindinnen van den overleden mengden, als een ſoort van omgang, en draaiden om deze jonge luiden, die zy vermaanden van zich wel van dezen droevigen dienſt te quyten, en zy ſtaken hun porcelein-korrels in den mond, als tot een beloning voor hun godvruchtige wreedheid. Indien men deze plechtigheid vergat, zagen zy alle de rampen die hun in 't vervolg mochten overkomen, als een ſtraf van den hemel aan.

Thom. Fuller in Pisgah ſight of Paleſtin. l. 1. c. 2. p. 32. ed Lond.

Thomas Fuller meent dus twee plaatzen uit de H. Schrift rakende Saül en zyne kinderen over een te brengen. De een is in het 31. Hoofdſtuk van het eerſte Boek der Koningen, daar ſtaat dat de dappere mannen van Jabés Galaad hen van den muur van Bethſan, daar zy opgehangen waren, wegnamen, en hen na Jabés voerden, daar zy ze verbrandden, en hun beenderen in het boſch begroeven. De andere is in het tiende kapittel van de eerſte Paralipomena, 't welk alleen zegt, dat zy hunne beenderen onder een eikenboom begroeven, die te Jabés Galaad was. „ De krygsknechten van Jabés Galaad, zegt deze Schryver, trokken by „ nacht uit en over den Joordaan, voerden de lyken van Saül en „ zyne kinderen weg, na hun woonplaats toe, verbrandden hun „ vleeſch, en begroeven de beenderen aan den voet van een eikenboom, die dicht by de ſtad ſtond. „ Ik weet niet op wat gezag hy ſteunt om een diergelyke uitlegging te maken; miſſchien zou men kunnen zeggen dat zy de gewoonte hadden van de lichaamen uit te drogen, met ze boven een vuur te leggen, gelyk wy gezegt hebben dat men met de Caciquen op het Spaanſche Eyland leefde.

De Irokoizen, de Huronnen en de meeſte Natien die een verblyvende plaats hadden, hebben gemene kerkhoven by hunne dor-

dorpen. Onder de Natien die op de hooge Landen van Nieuw-Vrankryk wonen, worden perſonen gevonden, die de lyken van hun bloedvrinden en luiden die hun waard zyn hebbende laten drogen, dezelve weer opdelven, en ze zorgvuldig in hun hutten bewaren, hier in ook het voorbeeld der oude Egyptenaren volgende, die hen aan hun ſchuldeiſſchers in bewaring gaven, welke met deze panden veiliger waren als zy met de beſte kontrakten zouden geweeſt zyn. De Algonkynen en de omzwervende Natien begraven hun lyken in de boſſchen, aan den voet van den een of anderen groten boom. *Diodor. Sic. l. 1. p. 59.*

Thomas Fuller giſt dat het een punt van den Godsdienſt der Hebreeuwen was, hun begraafplaats aan den voet der eikeboomen te verkiezen; om dat deze bomen in den winter dood ſchynende, in het voorjaar ſchynen te herleven; 't geen hy wil dat een Zinnebeeld van de opſtandinge der doden op den dag des oordeels is. Wy hebben voorbeelden genoeg, dat de Heidenen in de eerſte tyden het zelfde deden. Ik zal my vergenoegen met hier aan te halen 't geen Virgilius van het graf van Dercennus, Koning der Laurentyners, verhaalt. *Thom. Full. loc. cit.* *Virg. Æneid. l. xi. ſub fine.*

Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.

Beneden en omtrent
Een hogen ſteenberg lag de Koning van Laurent;
Zyn over oude ſtadt, Dercennus, buiten kommer,
Beſtulpt met aarde in 't graf, bedeckt met eickelommer.
VOND.

't Is miſſchien waarſchynlyker dat het van die altyd groenende eiken waren, die een natuurlyker Zinnebeeld van de onſterffelykheid konden zyn.

De lykdienſten die men in alle tyden den doden bewezen heeft, en de zorg die men droeg om nergens in tegen de ingevoerde gewoontens te zondigen, hebben geen anderen grond gehad als het gemene gevoelen van alle Natien, dat 'er de zielen om leden, indien men in de minſte zaak, die men meende aan hun uitvaart verſchuldigt te zyn, miſte.

ZESDE HOOFTSTUK.

'T VAlt wat moeielyk een recht bezef te krygen wat de Ouden voor een gevoelen aangaande de zielen, na dat zy uit het lichaam geſcheyden waren, hadden. Zy ſchynen 'er twee in de zelfde perſoon onderſcheyden te hebben, eene die op den oever van den Stix dwaalde, tot dat men de laatſte plichten aan het lyk bewezen had, waar na zy den vloed overtrok; zy wierd door drie vreeſſelyke rechters, Minos, Eacus, en Rhadamantus geoordeelt; zy leed de ſtraf die op haar misdaden paſte, in de verſchey- Gevoelen der Heydenen aangaande de ſchimmen.

de trappen van de Hel, of ontvong een beloning na haar verdiensten in de Elifeefche Velden, of zelfs in de Hemelen, wanneer haar dappere bedryven haar tot den rang der helden en halve Goden verheven hadden. De andere ziel was zo wezentlyk niet, zy was niet als de fchaduwe en het beeld van de eerfte: zy hielt haar verblyf in 't graf, of waarde daar dikwils rontom, en kon door de bezweringen gemaklyk opdagen; zy vertoonde zich van zelfs aan verfcheyde perfonen, voor al aan de bloedmagen en vrinden; zy verfchrikte hare vyanden, fpelende voor helfche razerny, en zy verdween als een damp, wanneer men haar meende te pakken.

Homer. Odyff. l. XI. v. 601. Andere in tegendeel plaatzen in de hel niet als de fchim en het beeld. Aldus doet Homerus Ulyffes zeggen, dat hy de fchim van Herkules in de Elyfeefche Velden heeft gezien, maar dat hy zelfs in den Hemel was, daar hy het feeft der Goden bywoonde. *Lucret. lib. 1. p. 4.* Lucretius verklaart zich hier ontrent zeer uitdrukkelyk, wanneer hy zeg dat Ennius in de moeraffen van Acheron Tempels heeft verciert, daar onze lichamen en zielen nooit komen, maar alleen eenige fchaduwen die uitermaten bleek zyn.

Effe Acherufia Templa
Ennius æternis exponit verfibus Edens,
Quo neque perveniunt animæ, neque corpora noftra
Sed quædam fimulachra modis pallentia meris.

Ovidius, in eenige verzen die men op zyn rekening zet, onderfcheyd vier zaken in de menfch, die na zyn dood van een fcheyden. De fchimmen, het vleefch, de fchaduw en de ziel. Het graf befluit het vleefch of lichaam; de fchaduw zwiert om het graf, de fchimmen dalen ter helle, en trekken den Stix over, de ziel vliegt na de ftarren.

Bis duo funt homini, manes, caro, fpiritus, umbra.
Quatuor ifta, loci bis duo fufcipiunt.
Terra tegit carnem, Tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet manes, fpiritus aftra petit.

Ondertuffchen gebruiken de Dichters volgens hun gewoonte zonder onderfcheyd de woorden van fchimmen, fchaduwen, beelden, als of zy van de zelfde betekenis waren.

Wat 'er van hun gevoelens zy, die miffchien niet al te klaar waren, het ftaat vaft dat zy noch iets in het graf vercierden, zelfs na dat zy 'er het lichaam met alle gewoonlyke plechtigheden in befloten hadden, om de ziel in ruft te ftellen; 't zy dat het de geboorte-geeften waren, die het opzicht over zyn leven gehad hadden, en die zich noch om en by het lyk hielden, gelyk de flang die Virgilius uit het graf van Anchifes doet komen, en daar weêr in kruipen, na van alle de offerfpyzen geproeft te hebben, die Eneas op de verjaring van zyn vaders dood daar offerde; 't zy dat het foorten van godheden waren, onder den naam van *Dii Ma-*

Manes bekent, gelyk men noch uit de Opschriften *Dis manibus*, die men op alle de lykbussen zette, ziet.

Volgens dit gevoelen, had de schrandere godvrucht der menschen hen vele en onderscheyde manieren doen uitvinden, om de schimmen een volmaakte rust te verschaffen, en dezelve voor den hoon der levendigen te dekken. Niet alleen verzuimden zy niets van 't geen voor de lykstaatsi en om de zielen in het graf te sluiten, gelyk zy het uitleidden, voorgeschreven was, maar zy volhardden noch eenigen tyd met daar zekere lykdiensten en eer aan te bewyzen.

Daar waren 'er twederlei, de eene wierden door het gemeen of door de gehele maagschap bewezen, en men noemde ze *Parentalia* *. De andere wierden door partikulieren gepleegt, en *Inferiæ* genaamt. In beyde deze plechtigheden zuiverde men het graf, daar men de struiken en doornen afrukte; men bekranste die met bloemen, en na de schimmen bezworen te hebben, goot men in kuiltjes, die expres hier toe gemaakt waren, schalen met wyn, melk, en 't bloed der offerdieren; men wierp er bonen en groente in, daar men zich inbeeldde dat de zielen haar deel van quamen nemen.

Daar waren ook dagen tot deze godvruchtige plichten geschikt, te weten de dertigste en de verjaardag, zonder van die gene te spreken, die ieder uit genegenheid en tedere liefde noch daar toe verkoor. Dagen, tot deze godvruchtigheid geschikt.

De begraafplaats was om deze reden een geheiligde plaats, die men zonder misdaad niet kon schenden, en daar de vyanden zelfs eerbied voor hadden †, ten zy dat het Barbaren waren, gelyk de Grieken zelfs in de eerste tyden waren. Homerus, Dictys van Kreten, en Dares de Frygier verschaffen ons verscheyde voorbeelden van de gruwelyke woestheid hunner Helden, die hun haat noch na de daad voortzettende, noch op de lyken van hun dode vyanden woedden, en hun alle soort van smaad aandeden. Zo sleepte Achilles schandelyk het lichaam rontom de muren van Trojen, en zo valt 'er een van de hevigste gevechten voor tusschen de Trojaners en Lyciers van de eene kant, en de Grieken van de andere, waar van de eene het lyk van Sarpedon wilden hebben, om het smaad aan te doen, en de andere wonderlyke voorbeelden van dapperheid gaven, om het voor deze smaad te dekken. De begraafplaatzen waren geheiligde plaatzen. *Iliad.* 22 *v.* 390.

De beweegredenen van Godsdienst altyd niet genoeg zynde om die gene te wederhouden die 'er geen hebben, of om die gene gerust te stellen die reden hadden om voor de ontwyding der graven te vrezen, waren de Ouden, om daar in te voorzien, genoodzaakt geweest daar wachten by te zetten, die ze beschermden, veel minder tegen de vyandlykheden van de krygslui hunner tegenparty, als tegen de schuldeisschers, de toveressen en de dieven

* *Cicero* 2. *de legibus.* Inferiæ privatæ sunt ferus, parentalia publicæ, atque omnis parentatio a civibus aut incolis festo colebatur.

† *Cicero* 3 *de legibus.* Pœna fuit Solonis lege constituta si quis bustum aut violasset aut dejecisset.

Apulejus Metamorph. 2. ven. Apulejus heeft hier over een zeer ſchone plaats in het twede boek van zyn Herſcheppingen, die men kan nazien.

Gevoelen der Amerikaanſche Volkeren wegens de zielen.

Dit is noch hedendaags het gevoelen der Amerikaanſche Volkeren; zy denken dat de zielen der dooden zich haaſten om zich na het land van hare Voorzaten te begeven, van waar zy het niet zullen wagen weerom te komen, om dat men te veel op den weg, dien men gaan en komen moet, uit te ſtaan heeft.

Ondertuſſchen verzinnen ze noch iets dat der zelver plaats in de graven vervult; zy meenen ze in de dwaallichtjes van hunne kerkhoven en moeraſſen te zien, en verhalen 'er zo veel verſchyningen van, als de oude wyven gemeenlyk by het ſpinrokken gewoon zyn te vertellen.

Zo dra de ziel uit het lichaam is, houden zy op daar de namen aan te geven, die zy ten tyden van de vereniging hadden. De Huronnen en de Irokoizen noemen ze *Eskenn*, dat al de betekenis van ſchimmen, ſchaduw, beeld, enz heeft, die de Ouden haar toegelegt hebben.

Relat. de la nouv. France pour l'an 1636. 2. part. ch. 9. p. 146.

Vader Brebeuf verhaalt, dat hy een oud Huron gevraagt hebbende, waarom zy aan dorre en lang uitgedroogde lichamen de namen van *Eskenn* of *Hatiskenn* gaven, die niet als de zielen kunnen betekenen, uit deszelfs antwoord beſloot, dat zy zich inbeelden dat wy twee zielen hadden, alle beyde verdeelbaar en ſtoſlyk, en evenwel alle beyde redelyk: dat de eene op het ſterfuur van het lichaam ſcheyd, en evenwel op het kerkhof tot het doodfeeſt blyft, waar na zy in een Torteldui verandert, of volgens het gemeenſte gevoelen recht uit na het land der zielen gaat; de andere is als aan het lichaam verknocht, en onderrecht, om zo te ſpreken; het lyk blyft in het graf na het feeſt, en komt 'er nooit uit, ten zy dat ze weer op nieuw gebaart word, en dat het bewys van deze zielsverwiſſeling de volmaakte gelykenis was, die eenige levendige perſonen met andere hebben die voor hen geſtorven zyn.

De denkbeelden van de oude Godgeleertheid zyn zo verwart eer zy tot onze hedendaagſche Wilden zyn gekomen, dat het byna onmooglyk is iets zekers uit hun zeggen te beſluiten. Ieder een brengt hier omtrent zyn eige herſſen-ſchimmen te berde, en verhaalt de zaken op een gants verſchillige wyze als andere.

In deze herſchepping van de ziel in een Torteldui of Ringelduif (want zy kennen geen andere Torteldui ven) ontdek ik noch een overblyfzel van de zinnebeeldige Godgeleertheid, waar in de duif het Zinnebeeld van de ziel of geeſt by de Ooſterſche Volkeren was, en de ziel zodanig uitbeeldden, dat zy de gewoonte hadden van de gedaante daar van op de *Cippi* of ſpitzen van al hunne graven te ſtellen, of wel een Witje, dat ook het zinnebeeld van Pſyche, dat is te zeggen de ziel, was. Zomtyds zette men deze figuren by malkander, gelyk men noch op enige lykbuſſen ziet.

Wat deze ſoort van nieuwe geboorte aangaat, waar van Vader de Brebeuf ſpreekt, deze ſtellen zy weinig anders als in de Kinderen, dien de dood byna geen gebruik, of weet van het leven heeft overgelaten; om deze reden zyn zy gewoon deze aan de kant van de wegen te begraven, met verbeelding dat hun dwalende

Ziel

Ziel, in den schoot van enig voorbygaande Vrouw zou kunnen varen.

In gevolge van het algemeen gevoelen dat'er noch iets in de graven overblyft, houd de gantsche natie dikwils een feest om de Doden te bewenen, die van 't eene Dorp begeven zich na 't ander, om daar deze lykdiensten te helpen plegen. De Buren en Bontgenoten verzuimen ook deze plichten van welvoeglykheid en beleeftheid niet.

De partikulieren gaan van 's gelyken zeer dikwils na het graf om daar hun tranen te vernieuwen, daar de Romeinen eertyds wisten derzelver asschen mee te besproeien, door gaten die zy in hun lyk-busschen gemaekt hadden. Zy wieden het kruid uit dat'er op groeit. Zy brengen 'er dikwils Koorn, en Sagametté op, dat zy 'er door een klein venster op werpen, dat men expres in de hut van planken of schorssen maakt, die tot een Mausolé verstrekt. Na eenige maenden openen zy op nieuw het graf, om te zien of het ligchaam noch in goeden staat is, en om nieuwe kleren in plaats van die te leggen, die reeds verrot zyn, eindelyk, nademaal de Ziel zodanig niet aan haar graf verknocht is, of zy komt 'er zomtyds wel eens uyt, om daar omtrent te waren, en weer tot de plaatzen te keren, die zy in 't leven dikwils bezocht heeft, werpen zy dikwils offeranden op het vuur van hunne haartsteden. De Moeders boven al, die de dood haar kinderen in de eerste jeugt ontrukt heeft; laten niet na van tyd tot tyd melk uyt haar boezem te drukken, en die in 't vuur of op het graf te plengen voor hare kinderen die aan de borst gestorven zyn.

De Volkeren van Florida deden hunne Kerkhoven bewaken, en toen Fernand de Soto daar quam, vond hy een Spanjaard die door de Wilden tot slaaf gemaakt was, en die verheugt zynde menschen van zyn landaart te zien, hun onder zyn avanturen vertelde, dat een van zyn grootste plagen was, dat hy tot bewaring der dode ligchamen op het kerkhof was gestelt geweest tegen de wilde dieren, die dezelve 's nachts quamen opgraven, en daar hy byna zelfs van was verslonden geworden. Deze voorzorg kan goed zyn tegen de beesten, of tegen zulke die'er als comdia komen om bezweringen te doen, maar zy kan niet helpen tegen de krygsvyanden, die zomtyds in dat land op de lyken hunner vyanden woeden, 't geen als de grootste boosheid en verbittertheid word aangezien. 't Is noch niet vele jaren geleden dat de Natien die oorlog voerden tegen de Tionnontaten, dat Hurons zyn die in het naauw van de Straat wonen, der zelver graven ontwyden, de beenderen verstrooiden en ze aan bomen ophongen.

Relat. de la nouv. France pour l'an 1634. ch. 2.

Garcilasso, Hist. de la Florid. l. 2 c. 2.

Ik weet niet dat de Irokoizen ooit hun Slaven op de graven hebben doen waken. Maar zy zyn altyd zeer godvruchtig omtrent hun doden en graven geweest. Evenwel zedert de aankomst der Europeanen, en den groten handel dien zy door de mengeling der Natien dryven, behalven dat zy omtrent het porcelein, dat zy in de graven sloten, veel kariger zyn geworden, heeft het gebrek, dat zy 'er in 't vervolg van gehad hebben, eenige partikulieren die niet al te schroomachtig waren, genoodzaakt in de asschen hunner

Voor-

Voorvaderen te wroeten, om 'er dit verdoofde en half versleten porcelein uit te halen, dat men noch kennen en onderscheyden kan; zo dat dezelfde gierigheid, die in Europa en Azien de begraafplaatzen der Koningen heeft doen ontwyden, waar in men grote schatten meende te vinden, deze elendige Volkeren de schuilplaatzen hunner doden heeft doen schenden, om 'er deze bagatellen uit te halen, die in onze ogen verachtlyk schynen, maar by hen van meerder waarde zynde hun gierigheid opwekken, gelyk het goud de onze ontsteekt.

De overwinnaars van Peru en Mexico ontwyden de graven.

De onverzadelyke gretigheid der overheerders van Peru en Mexiko, deed hen dus alle de oude begraafplaatzen der Indianen ontwyden, met hoop van daar onnoemelyke schatten te zullen vinden, die men de gewoonte had van daar met de lyken te begraven. Zo dra zy ze geopent hadden trapten zy de lichamen verachtelyk met den voet, en wierpen ze ten prooi der wilde dieren.

De Indianen waren hier over in de uitterste wanhoop, en niet tegenstaande den hevigen druk daar zy als van overstelpt waren, door deze ontwydingen te zien, konden zy zich niet onthouden, zeggen de Schryvers van die tyden, van deze godloze menschen ootmoedig te smeken, dat zy toch de rykdommen, daar zy zoo happig na waren, wel van de asschen hunner Voor-Ouderen zouden onderscheyden, die hun van geen nut konden zyn: dat zy wel mochten varen, met het goud ende juwelen, waar van hunne graven vol waren, maar toch de dode lichamen op hun rustplaats laten, om hun vereniging met de ziel ten tyden van de opstanding niet te zwaar en ongemaklyk te maken, met de beenderen hier en daar te strojen, zonder enige eerbied voor hunne schimmen te hebben.

Gomara, Hist. Gener. de las Indias, l. 5. c. 17

't Zy Godsdienst, 't zy eerbied voor de overledenen, 't zy inzicht voor hunne vrinden, het is niet meer geoorlooft een dood mensch by een van de namen te noemen, die hy in zyn leven voerde; en al de gene, 't zy mans of vrouwen, die diergelyke namen hadden, zyn genoodzaakt die neer te leggen, en andere aan te nemen, 't geen op de eerste maaltyd geschied. Deze namen blyven als met het lyk begraven, tot dat de rouw verdwenen en verdooft zynde, het den vrinden behaagt den boom weer op te beuren, en den doden te doen herleven.

Op myn aankomst in St. Louis, oordeelden de Zendelingen, dat om my aanzien te geven, ik den Wildemans naam van den overleden Vader Bruyas, een beroemt Zendeling, en die zeer wel by de Irokoizen was gezien geweest, onder welke hy vele jaren had doorgebracht, weer moest opbeuren. Hy was eerst vier maanden van te voren gestorven, en dit was de boom volgens hunne gebruiken wat te vroeg opgerecht; ook wanneer zy misnoegt waren verweten my verscheyde, dat ik hun ongelyk had aangedaan, met den naam van hun Vader aan te nemen; evenwel lieten zy niet na my als een anderen Vader Bruyas aan te zien, om dat ik in alle zyne rechten getreden was.

't Is een van de gevoeligste affronten die men een Wildeman aan kan doen, hem van zyn dode vrinden te spreken; men brengt hun denk-

denkbeeld niet als in tyden van nood te binnen, en dan moet men zelfs voorzichtigheid gebruiken. Want behalven dat men den naam van den overleden niet durft noemen, gelyk ik reeds aangemerkt heb, durft men zelfs niet vlot uit zeggen dat hy dood is; en op de zelfde wyze als men by de Romeinen in plaats van *Mortuus est* moest zeggen *Vixit*, *Abiit fuit*, gelyk men op de lykbusschen schreef, moet men zich van 'sgelyken by hen van een omschryving bedienen, en zeggen by voorbeeld: de grote Kapteyn die ons verlaten heeft, dien wy bewenen, enz.

Het denkbeeld van den doden verdwynt evenwel niet met hem, en gelyk men een tyd lang enige Eerbewyzingen aan zyn graf doet, duren de rouw en jammerklachten ook een geruimen tyd.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

DE Rouw een teken van de wederzydsche liefde zynde, die'er tusschen personen die door het bloed, de vrindschap, of andere banden verknocht zyn, moet als een plicht, die op de natuur gegrond is, aangezien worden. Alle de natien hebben die zo redelyk gevonden, dat zy genoodzaakt zyn geweest die in hun wetten vast te stellen. Maar nademaal daar in gelyk als in andere zaken, dikwils overdaad of ydele eer gepleegt wierd, hebben dezelfde wetten door de regels van moeten voorschryven en palen hier in stellen. van den Rouw.

De wezentlykste Wet en het duidelykste teken van rouw was zyn haeren te laten affnyden, want gelyk men de doden of stervende tot het graf inwydde, met hun de hairen af te snyden, die aan de helsche Godheden toegeheiligt waren; was het ook een soort van inwyding en geestlyken dood voor de personen, die den overleden het naast bestonden, en die rechtvaardige redenen hebbende om hem te bewenen, betuygden dat het aan haar niet stond dat zy hem niet volgden, en dat zy zo veel het in haar macht was stierven. Het hair affnyden was by de ouden het duidelykste teken van Rouw.

De Joden hadden dit gebruik van het Heydendom niet laten varen, ondanks het verbod van de Wet, in het 14. Hooftstuk van Deuteronomium uitgedrukt. Hierom wanneer God hen met een algemene verwoesting door de Profeten doet dreigen, is het ysselykste teken dat hy hun van hun schande geven kan te zeggen, dat zy de zakken om hun lendenen zullen gorden, en dat alle hoofden zullen kaal zyn, gelyk ook dat hyze zal doen omkomen, en dat hy zo zyne plagen over hen zal laten gaan, dat zy niet begraven zullen worden, dat menze niet zal bewenen, en dat'er niemand zyn zal die tot een teken van den rouw, dien natuurlyker wyze hun verlies veroorzaken moest, zyn hairen zal affnyden. *Deut. Cap.* 14. *vs.* 1. *Ezech.* 7 *v.* 18.

De H. Schrift merkt aan dat de Heydenen zich tot een teken van rouw over de doden de hairen tusschen de ogen affneden, dat is te zeggen aan het voorhooft; misschien waren 'er die zich geheel schoren, maar het is veel waarschynelyker dat men 'er maar weinig affneed, en de rest achteloos liet hangen, zonder ze te vlechten of te strikken, gelyk Virgilius van de Trojaansche Vrouwen zegt. *Deut.* 14 *vs.* 1.

Et circum Iliades crinem de more solutæ.

Virgil. Æneid. 3. v. 65.

Daar waren 'er die hun lokken aan hun vrinden opofferden, en dieze hun in de handen gaven, wanneer menze begroef of op de houtmyt ley om te verbranden. Zo geeft Achilles zyn lokken, die zyn Vader Peleus aan den vloed Sperchius toegewyd had, veronderstellende dat hy weer in zyn Vaderland zou keren, Patroclus in de hand.

Homer Iliad 23. v. 152.

Men bestroide zyn hooft met asch, en omgorde zyn lenden met een hairen zak.

Men bestrooide ook zyn hooft met asch, en omgordde zyn lenden met een haeren zak, dat is te zeggen met een oud versleten en duister verwig kleed, om door deze achteloosheid van zyn gantsche lyf een zeer hevige droefheid uit te drukken, die nergens anders omdenkt. In dezen staat ging men op den grond, op beeste huiden zetten, men mengde asschen onder zyn spys, en in de hevigste aanvallen van droefheid stiet men de kop tegen de aarde, kerfde zyn ligchaam, en sloeg zyn borst aanstukken.

Boven al munten de vrouwen in deze luid roepende tekens uyt, zy krabden het aanzicht op, en verdoofden ieder een met haar gehuil en geschreeuw, en begongen hondert andere buiten sporigheden, die men verplicht was te matigen tot vertroosting van die personen, die maar uit kuren en om 't welstaanshalven weenden, eer als uyt een waren Rouw over de personen, die haar zo waard niet zynde als zy wel moesten zyn, in 't gemeen al te lang na de eerste wensch sterven, die zy uitgeboezemt hebben omze te zien den geest geven. Alle deze tekens van Rouw zy zo dikwils en in de H. Schrift en in de ongewyde schryvers beschreven, dat het niet nodig is op ieder zaak in 't by zonder te blyven staan, om die met getuigenissen te bevestigen.

De Rouw by de Wilden heeft ook zyne wetten, door een gebruik van onheuglyke tyden af geheiligt, dat een kenteken van de eerwaardigste oudheid is. Na de eerste dagen waar op het lyk in de hut ten toon gestaan heeft, en dat een tyd van gedurig wenen is, zyn 'er noch tien dagen van diepen Rouw, en vervolgens een jaar of twe dat de zelfde wat gematigder is.

De wilden hebben ook diergelyke gewoontens.

De wetten van den diepen Rouw zyn zeer streng, want gedurende deze tien dagen na zich het haar te hebben laten affnyden, het aangezicht met aarde of houskool besmeurt en gants ongedaan van kleren daar uit te zien, zitten zy op hun mat met het aanzicht tegen den grond aan, of na de berri gekeert, hebbende het hooft in hun deken gewonden, dat de vuilste flet is die zy hebben. Zy zien noch spreken niemant toe, ten zy uit noodzakelykheid en met een zachte stem; zy zetten voor dien tyd alle plichten van welleventheid en beleeftheid ten opzicht van de gene die hen komen bezoeken aan een kant: zy eten niet als koude kost; zy komen by geen vuur om zich te warmen, zelfs niet in den winter, en gaan niet als by nacht om hun nooddruft uit.

In den lichten Rouw vernoegen zy zich met zelden uit te gaan, geen feesten of openbare vergaderingen by te wonen, eenige plich-

ten

ten van de gewoonlyke welleventheid achter wegen te laten, zich niet op te schikken, en zelfs hun hair niet te smeren.

De Lykplichten voor allerly soorten van personen niet dezelfde zynde, zyn de Rouw-wetten ook voor ieder een niet even eens. Man en vrouw zyn er 't naauwste aan verbonden. Zo dra een van beyden de schatting aan de natuur betaalt heeft, krygt de hut van den overleden een recht op de overgebleve persoon, 't geen zy gedurende 't leven van beyde niet had. Want het huwelyk de contractanten niet verplichtende in elkanders hut over te gaan, en ieder in de zyne blyvende, is de langstlevende, 't zy man 't zy vrouw genoodzaakt zyn hut te verlaten, en zich voor eenigen tyd in de hut van den overleden te begeven, om hem te vertonen, en om hem met zyn vrinden te betreuren, en deze zyn zodanig de meesters over zyn Rouw, dat zy hem kunnen dwingen om dien streng volgens de wetten te onderhouden, of wel hem dien in 't geheel of ten delen quyt te schelden na hun welgevallen.

De Rouw is of strenger of slapper na mate van de bloed verwantschap.

Wanneer de getrouwden elkander gelieft en zy te zamen wel geleeft hebben, trachten zy in den weeuwenaar en weduwen staat den Rouw op zyn strengst uit te houden, en de vrinden hebben er pleizier in. Dan slyt de Rouw allengsjes uit kracht van zekere quytscheldingen die de vrinden toestaan, en die op de feesten opentlyk door geschenken bekent gemaakt worden, die hun wil te kennen geven, tot dat de Rouwtyd om zynde men ze door een laatste woord, dat is te zeggen door een laatste geschenk te enemaal vry verklaren om na een ander te mogen omzien. Dit geschied plechtiglyk in een vollen Raad, waarin men de weduwe kleed en de lokken vlecht, die de Rouw haar noodzaakte om verwart te laten hangen. Maar indien de vrinden reden hebben gehad om zich over het slecht leven van een man of vrouw te beklagen, welke hier door te kennen gaven dat zy hun vermaagschapping weinig achtten, laten zy hun niet toe den tyd van hun Rouw te vervullen, en zy wachten niet lang om hun door een geschenk, dat het enigste is dat zy te verwachten hebben, te verklaren, dat zy ze ontslaan van alles dat zy hun omtrent dit stuk mogen schuldig zyn, en dat zy hen in volle vryheit laten. Maar des niet tegenstaande zou het schande voor een weeuwenaar en noch meer voor een weduwe zyn, voor den tyd die tot den gewonen Rouw gestelt is te hertrouwen; en zo zy het een van beyde deden voor dat de vrinden van den overleden hun door het laatste woord daar toe vryheid gegeven hadden, zouden zy zich en hun nieuwe echtgenood voor allerley hoon blootstellen, die men van rechtswegen hun zou kunnen aandoen en ook doen zou.

De Irokoische Vrouwen laten zich een lok hair afsnyden.

De Irokoische Vrouwen, die zich de hairen laten afsnyden, laten zich niet heel kaal scheren. Zy hoefden eigentlyk maar die lok te laten korten, die haar achter den rug hangt, latende die aan 't begin van de schouders afsnyden, maar de vrinden van den overleden overdenkende dat het haar beste cieraad is, en dat er te veel tyd zou verlopen eer die hairen weer tot de vorige lengte groeiden, en dat die vrouwen in dien tyd niet uit haar hut zouden kunnen gaan, laten haar bidden van ze te bewaren. Dan me-

nen zy genoeg te doen als zy er een klein endje van laten affnyden, en zy laten het overige onachtzaam hangen, zonder er eenige zorg aan te besteden.

De mans laten ook een weinig van het hair affnyden, en onder deze operatie, die niet pynlyk zyn kan, wil het Ceremonieel dat zo wel de Mans als de Vrouwen door hun woorden betuigen, dat zy 'er een zo hevige smert van gevoelen, als of men den draad van hun leven afknipte. De Vrouwen van Virginia strojen haar lokken op het kerkhof, of werpenze op het graf, na ze te hebben laten affnyden. De Braziliaansche en Karaïbische Vrouwen laten de hare dicht aan het hooft affnyden, en leggen haar Rouw niet af voor datze weer gegroeit zyn. Dit is, zegt Homerus, by na het enigste geschenk dat de eene vrind aen den ander gestorvenen doen kan, zich de hairen te laten affnyden, die op zyn graf te stroien, en tranen over hem te vergieten.

Homer Odyss. 4.

De schryvers verhalen van de Lyciers, dat zy zich in den Rouw in 't vrouwen gewaad kleedden, om te betekenen dat de tranen maar vrouwelyke wapenen zynde, zy den Rouw haast moesten afleggen, en moed te scheppen zo als mannen past, die zich niet door den druk laten overstelpen. Ik vind niet dat de Irokozen ende andere Wilden hen in dit stuk na doen, ten zy misschien dat nademaal 'er geen groot onderscheyd by hen tusschen het gewaad van beyde de kunnen is, zy gedurende dien tyd het hooft als de vrouwen bewinden, om hun druk te verbergen; een gewoonte die oudtyds by de Perzen ook in gebruik was.

Valer. Maxim. lib. 2de Instit. Antiq.

Plutarch. Orat. Consol. ad Apollon.

De Lessus en het Muzikalisch gehuil geschied door vrouwen gedurende den Rouw tyd regulier driemaal 's daags, by 't opgaan van de zon, op den middag, en by haar ondergang. Men volhard daar zomtyd verscheyde jaren in, maar niet zo regulier. By enige van de Irokoische natien en in Brazilien is dit een gewoonlyke bezigheid der vrouwen zo dikwils als zy na 't bosch of 't veld gaan, of weerom keren; onderweeg houd ieder haar party, maar dit breekt haar lustigheid niet, want dit gedaan zynde, zyn zy zo vaardig om te lagchen, als of zy om geen huilen gedacht hadden.

Quint. Curt. lib. 10.

De gewoonte van de doden te bewenen is by enige natien van Amerika een plicht van welleventheid geworden als zy vremdelingen ontfangen. Men meent hen geen meer eer te kunnen bewyzen, als dat men zich aan de gevoelens van Rouw en droefheyd overgeeft die zy over het verlies kunnen hebben, dat zy in de Personen van hun natie geleden hebben, die hen waard moesten zyn. Dan noemen zy alle de luiden van de natie die zy gekent hebben die hen bezoeken, en maken zoo veel te heviger jammerklachten, om dat zy ze als den band van hun vrindschap aanzien en van het recht van gastvryheid, dat de een by den ander heeft. In Brazilien zyn het de vrouwen die dus komen wenen; zy gaan op de hurken zitten, leggende de beyde handen op 't aanzicht; zy blyven enigen tyd in deze gestalte zitten, treurende op de maat en tranen stortende. By de Siouzen en enige Volkeren daar omtrent zyn het de mans die dus wenen, leggende de hand op het

hooft

hooft der vremdelingen, die hen bezoeken, om de doden van hun natie eer aan te doen.

De H. Schrift leert ons dat dit een oud gebruik by de Oosterlingen was. In het eerste Boek van Mozes word verhaalt dat Jakob Rachel voor de eerstemaal ziende, en vernomen hebbende dat het zyn nicht was, en de dochter van Laban, hy haar een kus gaf, en zyn stem verheffende begon te wenen. Vervolgens zeyde hy haar, dat hy de broeder van haar vader was, en de zoon van Rebekka. Men ziet geen reden die Jakob bewegen kon om te wenen. De ontmoeting van Rachel moest hem eer blydschap veroorzaken, dan lust om klachten uit te storten. Het is dan te geloven dat Jakob zich in die gelegenheid van een gewoonlyke plicht der Oostersche Volkeren quyt, van by de personen te wenen, aan wie zy vermaagschapt waren, noch meer by die van welke zy afstamden. En deze manier om zyn stem by het wenen te verheffen, die hier door de H. Schrift aangewezen word, komt redelyk wel met die der Amerikanen overeen, van al zingende te wenen.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Algemeen feest der doden.

BY de meeste wilde Natien zyn de dode lichamen in het graf, daar men ze 't eerst gelegt heeft, maar als in bewaring. Na een zekeren tyd recht men een nieuwen lykdienst voor hen aan, en bewyst hun nieuwe eer. De Karaïben, en een groot gedeelte van de Zuider Wilden laten een gants jaar verlopen, om het vleesch tyd te geven om te vergaan; dan vieren zy het jaargety, en nodigen de dorpen van hunne Natie tot dit feest. Men komt uit alle Karbetten by een, en na verscheyde dagen met zingen en danssen ter eren van de overledene doorgebracht te hebben, brand men hunne beenderen, die men tot pulver stampt; dit pulver of deze asschen mengen zy onder hun drank, en drinken dien tot dat 'er niets meer overblyft: gevende dus een algemeen en erffelyk voorbeelt in een gantsche Natie van een alzo tedere liefde voor hunne vrinden en medeburgers, als die was dewelke de beroemde Artemisia, Koningin van Karie, onsterffelyk gemaakt heeft, welke het lyk van haar man Mausolus geen ander graf willende geven als haar eigen lichaam, haar naam door deze roemruchtige daad noch meer vereeuwigde, als door het gedenkteken dat zy voor hem liet oprechten, schoon het zo prachtig was, dat men het onder de zeven wonderen van de wereld getelt heeft.

2 Lettre du P. de la Neuville dans les Memoires de Trevoux, Mars 1723.

De Heer Biet verhaalt deze daad der Karaïben noch omstandiger. Hy beweert dat zommige de lichamen straks na de dood verbranden; maar dat andere ze in 't graf leggen, met hun wapens en halsbanden verciert. Vervolgens brengen zy hun met veel plechtigheid te eten, zeggende dat men hen voeden moet, tot dat zy geen vleesch meer over de benen hebben, om dat zy geloven dat zy niet na het land der zieken gaan, of zy moeten hun vleesch verloren hebben. Wanneer zy dan denken dat het vleesch te enemaal verteert is, maken zy *een wyn*, dat is te zeggen, zy rechten een feest aan om hen te verbranden, 't geen zy op deze

wyze aangaan: zy leggen ze op een bed van heel wit katoen, vier jonge dochters houden ieder een hoek van dit bed vast, zy laten deze beenderen op het geluid van eenig speeltuig danssen, en de gantsche vergadering danst ook, drinkende altyd na ouder gewoonte. Na dat zy ze wel hebben doen danssen, recht men een hout myt op, waar op men ze verbrand met al wat hen in hun leven gedient heeft.

Alles tot asch verteert zynde zo er noch eenige beenderen gevonden worden die niet fyn genoeg zyn, stampen zy die tot gruis, laten ze door een soort van een zeef gaan, en mengen deze asch met water, daar zy zich de benen mee wryven. Dan gaanze voort met drinken, waar na een ieder zich naar huis begeeft. De Heer Biët zegt niet dat zy deze asschen drinken, maar misschien was hy zo wel niet onderrecht als Vader de la Neuville, die na hem geschreven heeft, en die van dezelfde Wilden spreekt.

Lopes de Gomara, Hist. gener. de las Indias, l. 2. c. 2.

Lopes de Gomara, zegt van de bewoonders van den vloed van Palmas, dat zy alle de gene die sterven begraven, behalven de Priesters, die zy eershalven verbranden, en dat zy terwyl het lichaam brand zingen en danssen; vervolgens vergaren zy de asschen, en houden ze een jaar lang, om welke tyd de vrinden en de vrouw van den overleden de zelve indrinken, verzellende de plechtigheid van dit jaargety met verscheyde bloedige kervingen die zy op hun lichamen doen.

Van de Natien van noorder Amerika.

De Natien van Noorder-Amerika houden een algemeen feest, waar op zy alle de lyken van die gene vergaderende die in den tusschen tyd van het eene feest tot het ander gestorven zyn, en alle natien die hun buren en bondgenoten zyn, nodigende, dezelve of verbranden, gelyk het gebruik by de Volkeren van 't noorden is, of wel in een gemene kuil begraven.

Daar is enig onderscheyd onder deze natien aangaande de wyze hoe en den tyd wanneer zy dit feest gewoon zyn te vieren. Zommige doen het van jaar tot jaar. De Huronnen ende Irokoizen vieren het alle tien of twaalf jaar maar eens, of zo dikwils als zy van dorp veranderen. Nademaal ik geen van deze feesten bygewoont heb, zal ik my na de beschryving reguleren die 'er Vader de Brebeuf van gegeven heeft, waar by ik enige omstandigheden zal voegen, die ik in de hand schriften van den Heer Nikolaas Perrot gevonden heb.

Relat. de la nouv. France pour l'an 1634. 2. part.

Het algemene feest der doden is van alle de bedryven der Wilden het roemrykste en plechtigste, zy noemen het *het Zielen Feest*, en het komt hen zo gewichtig voor, dat zy 'er zich van het eene feest tot het ander toe bereyden, om het des te prachtiger te maken en met meer luister en toestel te vieren, zo dra de tyd nadert viert men het eene feest op 't ander, 't zy in partikulier in de Dorpen 't zy in de algemene vergadering van de gantsche natie, om de plaats te beramen daar men de gemene kuil maken moet, om den netten tyd voor 't feest te bepalen, en om de nodige maatregelen te nemen, om het heerlyk te maken door den talryken toeloop van de naburige volkeren en bondgenoten, die men tot dit schouwspel moet uit lokken. Maar deze raads vergaderingen ont-

moe-

moeten dikwils grote zwarigheden door de jaloezy der opperhoofden, waar van zommige met veel smart ziende dat hun mededingers groter gezag krygen, en het meeste deel in de zaken hebben, onder verscheyde voorwendzels vele stribbelingen doen ontstaan; om het feest te ontrusten, en een soort van scheuring te veroorzaken, met hun feest a part te vieren, en de doden van hun onderhorigheid in een afzonderlyke kuil te leggen, gelyk het op dat feest gebeurde, waar van Vader de Brebeuf ons de omstandigheden nagelaten heeft.

Na omtrent den tyd en plaats over een gekomen te zyn, verkiest men onder deze hoofden een *Meester van het Feest* zo als zy hem noemen. Deze laat over al zyn bevelen uit gaan, op dat alles tot de plechtigheid vaardig zy, en daar niets aan ontbreken moge.

Dan is ieder Dorp in beweging. Op den eersten schonen dag begeven zy zich alle na het Kerkhof, daar de Lyk bezorgers en Zalvers van ieder familie, die zy *Acheionné* noemen; in 't bywezen der vrinden dezelfde ligchamen uit het graf halen, daar zyze eertyds ingelegt hadden, terwyl dat de gene die hun doden affonderlyk op vergelegen plaatzen, waar het ook zy, begraven hebben, dezelve halen zonder hun arbeyd te beklagen.

't Is zonder twyffel een Hartroerent schouwspel op het openen dezer graven, de mensschelyke elende in deze afbeeldingen van de dood te zien, dewelke zo 't schynt vermaak schept om zich op duizenderly wyzen in deze lyken te vertonen, die alle van den ander verschillen, na den trap van verderving waar in zy zyn. Zommige zyn dor en droog: andere hebben niet als het blote vel over de beenderen: zommige zyn gekookt en gebraden zonder schyn van verrotting: enige andere beginnen naauwelyks te rotten, andere krielen van wurmen, en zwemmen in de Etter. Maar ik weet niet wat hen 't meest moet aandoen; of de yslykheid van zulk een schielyke vertoning, of tedere liefde en genegenheid dezer elendige volkeren jegens hun overledene vrinden: want niets ter wereld is verwonderens waardiger als de yverende drift, waar mee zy zich van deze droevige liefdens plicht quyten, verzamelende tot de minste beendertjes toe, handelende deze gants stinkende en vuile lyken, enze van de wurmen scheydende, dragende hen enige dagreizens lang op hun schouders, zonder dat hun die onverdraaglyke stank verveelt, en zonder enige ontroering te laten blyken als de droefheid van personen verloren te hebben, die hun waard waren en noch zyn.

en een onverdraaglyken stank veroorzaakt.

Dan worden de treurzangen en tranen hernieuwt.

De graven geopent zynde laat men deze lyken dus enige uren ongedekt ten toon leggen, gevende dus ieder aanleyding om te overwegen wat hy 't avond of morgen zyn zal, onderwyl dat men de Lessus en de tranen gelyk op den sterfdag hernieuwt. Vervolgens kleed menze in 't nieuw, en kort daar na snyd men al het vleesch van deze beenderen, waar van men de huit en het vleesch in 't vuur werpt met de klederen en matten waar in zy begraven geweest zyn. Men raakt de hele ligchamen niet aan, die kort te voren begraven zyn, als dat menze reinigt. Deze beenderen dus gezuyvert, en ten delen in zakken gestoken zynde, ten delen in

Men scheyd het vleesch van de beenderen en werpt het met de klederen en matten in 't vuur.

ieder draagt de beenderen zyner lyken weg.

in beverkleden, draagt men de hele ligchamen op berrien weg, andere laden de pakken met beenderen op hun ſchouders, en alle begeven zy zich na hun hutten, daar ieder zyn doden een feeſt ter eren aanregt.

Daar na worden ze alle in een van de Raads hutten gebragt.

Twee of drie dagen voor het vertrek draagt men alle deze lyken en beenderen in een van de Raads-hutten, daar een deel opgehangen worden, en de andere op de rey langs det hut gelegt, met alle de geſchenken die tot het feeſt geſchikt zyn. De opperſte van de Hut geeft hun een prachtige maaltyd, en onthaaltze in den naam van den overleden Kapteyn, waar van hy den naam opgebeurt heeft. Hy zingt daar op het doodslied vau dezen Kapteyn, 't geen ons aanwyſt dat de liederen zo wel als de namen daar erfſelyk zyn, om een groter overeenkomſt met de perzoon te tonen, die men weer opwekt, waar van het ſchynt dat niets vergaat.

De opperſte van de Hut geeft hun een prachtige maaltyd.

De Gaſten hebben hier een vryheid die zy op zekere andere feeſten niet hebben, van hun vrinden, zo zy iets goeds hebben, mee te delen, en zelfs 't geen hun aanſtaat mee te nemen; eindelyk gaat ieder als de maaltyd gedaan is uit de Hut, zingende *Haé*! *Haé*! 't geen zy noemen het geroep der zielen navolgen.

Vervolgens geven zy zich met de dode Licghamen en zakken met beenderen op de reys.

Alles ſchikt zich vervolgens tot de reys, en wanneer alles vaardig is ziet menze ten getale van twe of drie hondert perſonen vertrekken, met de dode ligchamen en de zakken met beenderen, die met ſchone beverkleden bedekt zyn, op de ſchouders; sommige nemen de moeite om deze beenderen op hun rechte plaats te ſchikken, en vercieren vervolgens deze geraamtens met porceleine halsbanden en ſchone kranſſen van lang elands-hair, die helder en gloeient rood geverft zyn. Zy trekken met kleine dagreyzen voort, en houden overal ſtil. Op den uyttocht hunner dorpen, op den weg, en op het naderen van de Dorpen, daar zy door moeten trekken, vernieuwen zy hun misbaar en ziele-geroep. Men trekt alle deze Dorpen uit, om hun in 't gemoet te gaan: zy plegen duizent mildheden in deze gelegenheid, en daar is zulke goede order geſtelt, dat ieder een overal zyn logies vind voor zyn volk en voor zyn doden, zonder dat zulks de minſte verwarring veroorzaakt.

't Is vermaaklyk alle deze verſcheyde lykſtaatſien op de algemene randevoes te zien by een komen, daar even goede order gehouden word, het onthaal prachtiger is en de gaſtmalen talryker en overvloediger.

De genodigde brengen geſchenken aan.

De Vremdelingen, die genodigt zyn om dit feeſt by te wonen, leggen alle de geſchenken by een die zy by brengen, om de doden te dekken. Men ontfangtze in een hut die hier expres toe gemaakt is, daar ieder bondvolk zyn vaſte plaats heeft: zo dra zy aangekomen zyn, ſtaan zy overent in de hut, daar menze ingeleyd heeft, zy verhalen de oorzaak van hun komſt, en de nodiging die men hun gedaan heeft: vervolgens bieden zy hunne geſchenken aan, trekken alle hunne klederen uit, en vangen op 't geluid van de Tamboer en de lier aan te danſſen, volgende alle achter malkander rontſom drie ſparrebomen, die expres in de hut opgerecht zyn. Ondertuſſchen neemt men de geſchenken, die zy aangebracht heb-

hebben, en alle hunne klederen weg, en de gene die hen genodigt hebben leggen 'er andere, die veel aanzienlyker zyn, voor in de plaats, en men vergaſt hen.

Enige dagen gaan 'er zoo door met de luiden die by een komen, zo wel die van de natie die hun doden aanbrengen, als de vremdelingen die op het feeſt genodigt zyn. 't Zyn enige dagen lang niet als mildadigheden van weerskanten, ter eren van de doden. De Hoofden en de partikulieren rechten verſcheyde kleine maaltyden aan, daar zy tot twintig en dertig perſonen op nodigen, maar in plaats van eetwaren en gerechten voor te dienen, zyn het niet als geſchenken van veelerley ſoorten, kleren, bylen, ketels enz. De Hoofden en aanzienlykſte luiden munten in diergelyke mildadigheden uit, die hen uitputten.

Men vermaakt zich met verſcheide ſpelen.

Men vermaakt zich ook met verſcheyde ſpelen. De jongelingen van de ene kant, en de jonge Maagden van de andere oeffenen zich van 's morgens tot 's avonds, 't zy met boog te ſchieten, 't zy met lopen, 't zy met den handboom. In ieder oeffening is een beloning voor den overwinnaar geſtelt, en deze Lyk-ſpelen daar de kracht en behendigheid haar beloning hebben, herroepen noch hedendaags in den ſchoot van Amerika het herdenken van die ſpelen van Elis, door tydſtippen afgepaalt, welke dienen om de tydrekening te reguleren, en die gedurende vele eeuwen de eerprikkeling van gants Griekenland opwekten.

Men vervaardigt ondertusſchen een groten kuil.

Men vervaardigt ondertusſchen in 't midden van een groot veld, dat men in den Raad hier toe verkozen heeft, een kuil van ontrent tien voeten diep en verſcheyde roeden in diameter. Men omringt deze kuil met een ſchavot of ſtellagie van tien roeden diepte en tien of twaalf voeten hoog: rontom lopen 'er een menigte ladders om daar op te klimmen, en boven op zyn 'er een groot getal ſtaken hier en daar opgerecht, daar lange dwarsbalken op ſteunen, die geſchikt zyn om alle deze zakken met beenderen op te leggen, die men daar voor 't gemeen ten toon moet ſtellen. Vervolgens ſpreit men een menigte matten of ſchorſſen onder het theater, en men recht een hopen kleine ſtellagies ter hoogte van een menſch op de kanten van de kuil op, voor de hele ligchamen, die men daar 's avonds voor het feeſt brengt.

Op den dag van de plechtigheid laat men verſcheyde malen in het Dorp omroepen, op dat ieder zich vaardig houde om op het geſtelde uur te vertrekken. Ieder familie ſchikt zich na haar rang, en ieder een is bezig met den taak die hem opgelegt is Dan maakt men de pakken los, die in de hutten opgehangen zyn; men ontwintze op een nieuw voor de vrinden, die de vertrooſting willen hebben van ze te zien, te handelen, en noch eens op te ſchikken, voor dat zy hun het laatſte vaarwel zeggen; de druk word op dit droevig gezicht vernieuwt, en de Leſſus begint weer als op de begraaffenis-dag, zo dat men overal niet als gejammer en getier hoort.

Dit gehuil uit zynde, kraamt men op nieuw zyn pakken weer op, en ieder Dorp, ieder wyk onder haar hoofden, begeeft zich op weg als in proceſſie, acht gevende dat zy de doden zelfs in hun tocht

een zeer gevoeglyke order doen houden; zo dat de gene die het Lyk van een Opperhooft draagt, voor aan trekt, en zo na rang, volgens de verſcheyde trappen van aanzien, ouderdom, en kunne.

Ieder zet zich op de plaats hem door den Ceremonie Meeſter aangewezen.

Na mate dat deze omgangen op de grote plaats daar de kuil is aankomen, zet zich ieder op verſcheyde plaatzen neer, die hem door de Ceremoniemeeſter na den rang der Dorpen en het getal der Huisgezinnen aangewezen zyn; men zet alle deze pakken met beenderen op den grond neer, gelyk een pottekraam op de kermis, en wanneer al het volk aangekomen is, legt men de geſchenken ten toon, ten delen op den grond, ten delen op ſtaken, daar menze een geruimen tyd laat, om den vremdelingen tyd te geven om zich over derzelver rykdommen en pracht te verwonderen. Op het dode-feeſt, waar van Vader de Brebeuf ons de beſchryving heeft nagelaten, waren 'er twaalf hondert, die vyf of zes hondert roeden lands beſloegen, daar zy twe uren lang ten toon bleven leggen; ondertuſſchen beſtond de vergadering niet meer als uit twe duizent perſonen.

Gruwelyk gewoel in deze gelegenheid.

Ieder Dorp onder zyn hoofden geſchikt, klimt vervolgens op het theater, daar ieder huisgezin zyn aangewezen plaats heeft. Op het minſte teken, dat de Ceremonie-meeſter geven moet, lopen zy 'er na toe als of zy een dorp zouden beſtormen, en in een ogenblik is het gantſche theater vol, door 't middel van ladders die 'er rontom ſtaan. Zy hangen de zakken met beenderen aan de palen die hier toe opgerecht zyn. Alle klimmen zy met dezelfde vaardigheid weer af, nemen al de leren weg, en latende op het theater niet als enige Opper-hoofden, die 'er blyven om de geſchenken uit te delen.

Op het einde van deze verdeling bedekt men den grond van de kuil, en men omhangtze met grote klederen, ieder uit tien bevervellen beſtaande: in 't midden zet men enige ketels en ander huisraad tot dienſt van de doden, en men laat 'er de hele ligchamen in zakken, waar van ieder een, twee, of drie bever-rokken met zich ſleept. Dan is 'er een gruwelyke verwarring, ieder om 't eerſt zich in de kuil werpende, om 'er enige handen vol zand uit te halen, die volgens hun gevoelen hun van groot nut moeten zyn omze geluk in 't ſpelen toe te brengen.

Aartig voorval.

Het jaar dat Vader de Brebeuf deze plechtigheid bywoonde, had men zich geſchikt om den nacht op het veld door te brengen, daar men grote vuren ſtookte en gaſtereerde. Miſſchien zou men tot 's anderdaags ver op den dag gewacht hebben, om het feeſt te beſluiten, maar een van deze kreukel-zakken van zelfs los geraakt zynde, en in de kuil rollende bracht dit geraas, dat ieder een verbaasde, de gantſche vergadering in oproer; men liep van alle kanten met een yſſelyke opſchudding naar het theater, van waar men in een ogenblik alle deze zakken in de kuil uitſchudde, houdende evenwel die pels-kleren, waar mee zy bedekt waren, daar uit. Dit geraas enige tyd opgehouden zynde, vongen zy aan te zingen, maar op zo een droevige en hart-roerende wyze dat deze Vader, die door middel van de vuren, daar het veld vol van was, alles zien kon, zich levendig de yſſelyke droefheid en afbeelding van de

wan-

41.

wanhoop, waar in de zielen van deze elendige fchepzels in de helle gedompelt waren, wift voor te ftellen.

Enige jongelingen fchikten met ftaken de beenderen in de kuil, die 'er op twe voeten na vol wierd. Boven overheen dekten zy de bever-klederen, die 'er uitftaken, en leyden de reft met matten en fchorffen toe, die men met hout, ftenen en aarde vulde, dat men 'er zonder fchikking op wierp. Enige Vrouwen brachten 'er fchotels met fagamité van haar Indiaanfch koorn, en 's anderen daags en de volgende dagen verfchaften 'er verfcheyde Hutten van 't Dorp met gantfche korven vol, die op de kuil uitgetogen wierden, als een laatfte bewys van tedere liefde jegens de doden, waar aan men dezelve opofferde.

Van de twaalf hondert gefchenken die men op het feeft ten toon gelegt had, zonder van de mildadigheden der partikulieren te fpreken, en van de beloningen die 'er op de verfcheide oeffeningen geftelt waren, wierden veertig klederen gebruikt om de kuil op te fchikken; verfcheyde wierden met de gehele ligchamen begraven, men gaf 'er twintig aan den Meefter van 't Feeft, om de vremde natien te bedanken, die tot het fchouwfpel genodigt waren geweeft; de doden deelden 'er een menigte uit door de handen van de Opperhoofden en hun levendige vrinden; een deel diende niet als voor parade, en wierd door de gene, dieze ten toon gelegt hadden, weerom genomen. De ouden die 'er het beftier over hadden, leyden 'er onder 's hands een goede menigte byzyden af, en het overige na dat de kuil vol was, wierd in ftukken gefneden en van het theater af onder 't volk geftrooit, dat daar om vocht, zo dat menze noch onder zo vele perfonen verdêlen moeft, als 'er recht hadden om daar naar te ftaan; 't geen zonder twyffel uit enige bygelovigheid gefchied, want deze ftukken en lappen kunnen nergens toe dienen.

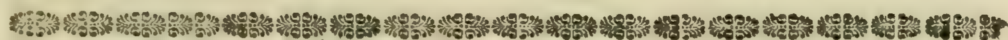
Zo eindigt dit droevig feeft, 't welk dient om de volkeren meer te verenigen, om de banden, die hun onderling verbinden meer toe te ftrikken, en 't welk in deze woefte volkeren een voorbeeld is van een grote ootmoedigheid, indien wy de godvrucht jegens hun overleden vrinden en mede-burgers met de onverfchilligheyd vergelyken, die wy voor de onzen hebben, welke gemeenlyk zo gauw vergeten als begraven zyn.

Wat de godlozen ook mogen denken, die willen dat alles met het ligchaam vergaat, zy kunnen de waarheid uit de gewoonte van deze botte volkeren leren; want wat zy ook zeggen mogen, deze inftelling, zedert haar oorfprong in wezen gehouden, is klaar-blykelyk een werk van den godsdienft, en een getuigenis van het oude geloof. En fchoon hedendaags de gevoelens van godsdienft door de wulpsheid hunner zeden, en miffchien noch meer door de godloosheid van die der Europeanen, die met hen omgaan, benevelt zyn; fchoon zelfs dit laatfte gebruik byna overal daar de Europeanen geweeft zyn, begint afgefchaft te worden, om dat zy hen van de ene kant de nodeloosheid van deze verquiftingen, en van de andere kant de fchade die zy hen toebragten, hebben doen begrypen, fchoon het op zommige plaatzen zelfs t'eenemaal vernie- Befluit van deze ftof.

tigt is; is het geen zy eertyds deden, een overtuigent bewys van het algemeen gevoelen, dat de zielen de verrotting van het graf overleefden. Het is ook zeer waarſchynelyk dat zy ook zo veel zorg niet voor deze dorre en verteerde ligchamen, of die in etter en verderving zwommen, pleegden, als ingevolge van de overlevering, die hunne voorzaten van onze eerſte voovaaderen ontfangen hadden, dat deze lyken eens een nieuw leven moeſten aannemen, 't welk zo lang als de eeuwigheid duren zal.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

ACHTSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Taal.

Niets schiet 'er my meer over om dit Werk te eindigen, als van de Taal te spreken. Gods vinger word men hier niet minder in gewaar als in de andere wonderen, die de uitwerkzelen van zyn wysheid en almacht zyn; want de spraak den mensch nodig zynde om de banden van de zamenleving te maken, moet het verwonderlyk schynen, dat 'er in deze menigte van talen, die door de wereld verspreyd zyn, zelfs in die van de domste volkeren een order en schikking heerscht, die zy nooit in staat geweest zyn, om zelfs door kunst en gronden in te voeren, en die zy noch hedendaags hebben, zonder dat zy in staat zyn om die wel te kunnen begrypen: zo dat zy zeer verzet schynen te staan, wanneer de Zendelingen, die dezelve door een lange ervarenheid en naarstigheid, en noch meer door 't behulp des Allerhoogsten, doorgrond hebben, hen in hun eige taal dit geschikte verband doen aanmerken, dat zy 'er nooit in gewaar wierden. Van de Taal.

De menschen hebben maar een en dezelfde spraak gehad tot deze zotte onderneming van hun ydelheid toe, die het God behaagde te verydelen, met zodanig een wanorder in hun gedachten te brengen, dat zy niet deeden als elkander in hun werk storen door deze schielyke en onverwachte verandering, welke alle soorten

ten en de betekenis der woorden verwart hebbende, maakte dat zy elkander onmooglyk verſtaan konden.

Niets is klaarder in de Schrift uitgedrukt als dit wonderbaar voorval; maar ik geloof dat men vruchteloze moeite aanwend, te willen raden, in hoe veel moederſpraken deze beroemde verdeling geſchiedde. Ik weet niet op wat grond men zich inbeeldde, dat zy toen ter tyd in 72. oorſpronkelyke talen geſplitſt wierd, en ik geloof, dat het van zeer weinig belang is, te weten of 'er een groter of veel kleiner getal geweeſt is.

Ook geloof ik niet dat men zich af moet ſloven, om ſtaande te houden dat de menſchen tot den tyd van den Toren van Babel toe Hebreuwſch ſpraken, wanneer deze taal het voorrecht kreeg om in het geſlacht van Heber bewaart te worden, en door Abraham tot het Joodſche Volk, dat 'er van afſtamde, overgezet wierd. De gene die volgens dit gevoelen alle de andere talen van Hebreuwſche wortel-woorden, die zy daar in denken te vinden, pogen af te leyden, wenden vruchteloze moeite tot gedroomde giſſingen aan.

De Hebreuwſche taal is in der daad eerbied waardig, om dat zy de taal van Gods volk geweeſt is, en de eerſte waar in de H. boeken geſchreven zyn, ſchoon het geen geluid van woorden, of gedaante van karakters is, die haar deze eerbied verſchaffen, maar de waarheden die zy behelzen. Maar deze taal in zich zelfs heeft geen groter ſchoonheden als de andere, en bezit in zich niets, 't geen kan doen zeggen dat zy een voorrecht heeft kunnen verdienen, zo als men veronderſtelt, om ten tyden van de verwarring bewaart te worden, als God deze eerſte taal, die Adam en zyn nakomelingſchap ſpraken, niet behouden had. Zou dan het wonderwerk, dat hy by den Toren van Babel uitrechte, gebreklyk zyn geweeſt? het ſchynt my in tegendeel toe dat het volmaakter geweeſt zou zyn, met die niet te behouden. Was Heber deugtzamer menſch als de anderen, die van hun dwaze reukeloosheid in deze gemene onderneming van de menſchen tegens God de maat ophoopten; waar van daan komt hem dan zo uitzonderlyk en wonderlyk een voorrecht als dit is?

Huet demonſtr. Evang: prop. 4. Cap. 13. p. 134.

De geleerde Huet heeft met Theodorus gemeent, dat men denken kon dat deze eerſte Taal, die men tot de opbouwing van den Toren van Babel geſproken had, in deze gelegenheid ganſch vernietigt was; en dat de Hebreuwſche ſpraak, die hy dezelfde met de Kananeeſche geloofe te zyn, een van de gene was, die daar toen opgekomen waren: dat Abraham uit zyn land Chaldea trekkende, genootzaakt was geweeſt die van het land van Kanaan te leren, welke zyn nakomelingſchap naderhand ſprak.

Het zou inderdaad moejelyk zyn om te begrypen, hoe dat in de enkele familie van Abraham, die zedert langen tyd onder de Chaldeers verſtrooit was, deze ſpraak in 't midden van een talryk volk had kunnen behouden worden, dat een ganſch andere taal ſprak; en ſchoon zulks niet onmooglyk is, niets verplicht ons evenwel om het zonder krachtige en welgegronde bewyzen te geloven.

Ik geloof evenwel niet dat de Hebreuwſche ſpraak een van die uitheemſche talen was, die Abraham geleert had. 't Is veel natuurlyker

lyker te denken dat Abraham, wiens moederſpraak die gene was die men in zyn tyd in Chaldea ſprak, altyd deze zelfde taal onder zyn volk ſprak, ſchoon de verſcheyde tochten, die hy moeſt ondernemen, hem noodzaakten om ook die zyner geburen te leren, om zich te doen verſtaan en hen te verſtaan. Dit kon hem niet moejelyk vallen, nademaal de tale van naburige volkeren gemeenlyk dialecten of tongvallen van den ander zyn. 't Is waarſchynelyk dat in alle zyne reizen zyn Moederſpraak wat verbaſtert wierd: een verbaſtering die in zyn nakomelingſchap kenlyker wierd, dewelke een partikulier volk hebbende uitgemaakt, dat tot een punt van Godsdienſt ſtelde, weinig overeenkomſt met de Heydenen te hebben, en een eige dialekt uitmaakte, 't welk altyd van de wortel afweek, door het lang verblyf dat dit Volk in Egypte, in de woeſtyne, en in het land van Kanaan hield, daar het byna alle de inboorlingen van het land uitrooide; onderwyl dat deze zelfde ſpraak van Abraham van een andere kant in die gene verbaſtert wierd, die in Chaldea gebleven waren, door eene gemeene nootlottigheid der levende ſpraken, die altyd eniger maten gelyk de moden veranderen. Wy hebben 'er een voorbeeld van in de Franſſche taal, die veel van haar zelven verſchilt, indien men ze zo als ze hedendaags is met het geen zy over vier of vyf eeuwen was vergelykt,

Op deze wyze zoude de Hebreuwſche ſpraak maar een tongval van die gene zyn, die men in Chaldea ſprak, toen 'er Abraham op Gods bevel uittrok, om Vader van een zo talryk volk te zyn als de ſtarren van den Hemel, en het zand van de Zee. De Feniciſche of Kananitiſche en andere Ooſterſche talen, die na het Hebreeuws zwemen, zullen ook Tongvallen van een zelfde Moedertaal zyn, die het niet mogelyk is na zo een grote verwydering te onderſcheyden, hebbende alle de Tongvallen van een zelfde Moederſpraak, dezelfde Wortel-woorden van de meeſte woorden waar uit zy beſtaan.

Wat 'er ook van dit gevoelen aangaande de Hebreuwſche ſpraak is, het is zeer zeker dat de talen van Amerika geen gelykenis met haar ter wereld hebben, noch met die gene die daar na zwemen of van afgeleyd zyn, gelyk die gene verzekeren die de geleerde Talen verſtaan, en die de een met de ander vergeleken hebben.

Ik voel wel dat men my een tegenwerping kan maken tegen het gevoelen dat ik heb, dat een groot gedeelte van de Amerikaanſche Volkeren, en miſſchien de Irokoizen en de Huronnen in 't byzonder, van deze woeſte Volkeren zyn afgeſtamt, die het eerſt in Griekenland woonden. Want indien dat waar was, is het niet mooglyk of daar moeſten in hun Talen een menigte van Griekſche, en by gevolg van Hebreuwſche, Feniciſche, en alle andere wortelwoorden gevonden worden, daar de Griekſche overeenkomſt meê heeft, 't zy dat zy zelfs van een andere afgeleyd is, 't zy dat het een Moedertaal is, maar die gemengelt en met een grote menigte van woorden en ſpreekwyzen, uit de Ooſterſche talen genomen, verrykt is.

Maar het is gemaklyk deze zwarigheid op te loſſen. Want behalven dat ik zou kunnen zeggen, dat deze meeſte Volkeren in de lan-

lange reeks van eeuwen, die 'er zedert hun verhuizing en de wyde overſteking van Griekenland na Amerika, verlopen zyn, zeer wel hun oorſpronkelyke en eerſte taal kunnen verloren hebben, gelyk het de overgevoerde Volkeren gemeenlyk gaat; evenwel, zonder ten eerſten myn toevlucht tot dit antwoord te nemen, is het zeker dat deze menigte van woeſte volkeren, onder de algemene namen van Pelasgiers en Helleniers bekent, niet alleen verſchillende ſpraken onder zich hadden; maar die noch verder van die van deze Overheerders af waren, die zich in Griekenland ter neer ſloegen, na hen uit verſcheyde plaatſen verdreven te hebben.

't Is waar dat de latere Grieken den naam van Barbaren niet alleen aan de Volkeren gaven, die talen ſpraken die hun ganſch vremd waren, maar zelfs aan die gene die hunne taal qualyk ſpraken, 't zy door een mengelmoes van verſcheyde woorden, die zy van de vremdelingen ontleenden, en van den omgang die zy met deze volkeren, onder den naam van Barbaren begrepen hadden, 't zy door een plompe en verdorvene uitſpraak, gelyk men noch hedendaags in Provintien, die ver van het hof en de plaatzen daar de taal op haar zuiverſt geſproken word, vind.

Maar men moet dit niet alleen in dezen laatſten zin verſtaan, wanneer ik van die Barbaren ſpreek, die Griekenland het eerſt bewoonden. Zy hadden waarlyk talen, van een ganſch anderen trant als de latere Grieken. Herodotus verzekert het duidelyk van de volkeren die het eerſte 't Eyland van Krete bewoonden. Herodotus bekent ook dat de taal der Pelasgiers teenemaal in Griekenland verloren was, en hy giſt dat deze taal dezelfde moeſt zyn als die der Pelasgiers, die zich te Creſtona, in de buurt van de Tyrrheniers gingen ter neer zetten, en die een ganſch andere ſpraak hadden als deze laaſt-genoemde.

Maar zo dit van de Pelasgiers waar is, moet het zulks noch meer zyn van de Eteocreten en de Cydoniers, die noch voor hen waren, en daar te lande wierden gerekent geboren te zyn. Het zelfde kan ik van byna alle de andere volkeren van Peloponnesus zeggen, en van de Eylanders van de Egeeſche Zee, dat meeſt volkplantingen van de eerſte Kretenzers of van de Azianen waren. Herodotus en Thucydides, om de Athenienzers eer te bewyzen, zonderen hen uit, en verzekeren dat hun taal nooit verandert was; om dat deze zich met den landbouw generende en vaſter plaats houdende als andere volkeren, die herom zworven, ſchenen altyd in hun land gebleven te zyn. Maar het is niet waarſchynelyk dat de Athenienzers de wiſſelvalligheden en veranderingen der eerſte tyden niet zouden onderworpen zyn geweeſt, en ik wil 'er geen ander bewys van als het geen Thucydides zelf in 't begin van zyn werk van de levenswyze der eerſte menſchen zegt. Daar en boven, al waren de Athenienzers vaſt in hun land gebleven, hoe veele natien hebben wy niet, die zonder uit haar land te wyken de taal van die gene, die haar onder 't juk gebracht hebben, aangenomen hebben?

Vid. Strab. lib. 7. p. 222.

Herodot. Lib. I. n. 58.

By na alle de kleine volkeren van klein Azie waren oorſpronkelyk uit Griekenland; evenwel zagen de latere Grieken hen voor

Bar-

Barbaren aan, niet alleen om hun zeden en wyze van te ſtryden, maar ook om hun taal, gelyk Hemerus en Dyctis van Kreten zeggen. Om kort te gaan, alle die volkplantingen van Kariers, Termylen, Telmiſſiers, Kauniers, Lyciers, Mileſiers, en Trojanen zelfs, waren in Aſien gezetelt ontrent den tyd van Kadmus, zoon van Agenor en die Kananiters, die zich in Beotien gingen ter neer zetten, daar zy niet alleen de letters, maar ook de taal, die de Grieken naderhand geſproken hebben, brachten.

Het kan egter wel zyn dat in vervolg van tyden deze volkeren van Klein-Azien door de nabuurſchap en door de onderhorigheid onder de Grieken, wier gemene-beſten langen tyd zeer bloeient waren, ook hun taal aannamen, en hun eige lieten verloren gaan, gelyk het vele andere volkeren ten opzicht van de Griekſche volkplantingen, die zich in Afrika ter neer gezet hebbende, dezelfde behouden hebben; en van de latynſche taal die over al in Europa verſpreyd is, door de overheringen en verbonden van 't Romeinſche volk, en die vervolgens verbaſtert en in verſcheyde dialecten geſplitſt is, gelyk men met het Franſch, Italiaanſch, Spaanſch, en de Frankiſche taal kan bewyzen, die in Griekenland in zwang gaat, waar van de naam-afleydingen byna alle Latyns zyn. Men noemde ondertuſſchen met recht alle deze volkeren Barbaren, of Βαρβαροφώνοι gelyk Homerus zich uitdrukt van de Kariers ſprekende, om de zwaarte van hun kakebeen en plompe uitſpraak, en om dat zy de Griekſche taal vermomden door de oneigentlykheid van de ſpreekwyzen die zy daar onder mengden, of door de meeſte woorden die zy rabraakten

Homer. Iliad. 2. v. 867.

Herodotus en enige andere Schryvers voeren verſcheyde woorden van verſcheyde Barbaarſche talen aan, als daar is de Frygiſche, de Egyptiſche, die der Scythen, der volkeren van Thracien, der Perzen, der Amazonen, der Indianen, en van enige andere natien van Azia en Afrika. De gene die de verſcheyde talen van Amerika verſtonden, zouden zonder twyffel overeenkomſt vinden tuſſchen deze oude woorden en de talen die zy bezaten,

De volkeren van Tracien de Scythen, Perzen, Amazonen waren geen enkel volk, maar een verzameling van Barbariſche natien.

't Is waar dat de Volkeren van Thracien, de Scythen, de Perzen, de Amazonen zelfs geen enkel volk waren, onder ieder van die namen begrepen, maar een menigte van Barbariſche Natien, verſchillende van Taal en Zeden, gelyk men 'er hedendaags een grote menigte begrypt onder de algemene namen van Indianen en Tartaren, waar van vele ons niet bekent zyn.

Gelyk hedendaags de Indianen en Tartaren.

't Is ook waar dat de Hiſtorieſchryvers, die weinig getrouw zyn geweeſt in het verhaal dat zy ons van de Zeden en gewoontens der Barbaren hebben gegeven, die zy van al te grote diſtantie zagen, om ze wel te kennen, noch gemaklyker de woorden hunner taal als de figuren van hunne perſonen zullen hebben verminkt, waar van zy ons door al te grote ligtgelovigheid dikwils miſlyke wanſchepzels hebben gemaakt. 't Moet inderdaad met ons ten opzicht van de barbaarſche talen zyn ten naaſten by als met de Barbaren zelfs ten opzicht van de onze, want op de zelfde wyze als het den Irokoizen onmooglyk zou vallen zekere woorden uit te ſpreken, die ons gemaklyk vallen, en dat zy by voorbeeld om

Hoe de Irokoizen *Lucifer* en *Pontius Pilatus* zouden uitſpreken.

Lucifer, *Pontius Pilatus* uit te ſpreken, zullen zeggen *Roufikouer*, *Konskouirat*, is het ook zeer natuurlyk dat zy in hun ſpraken zommige uitſpraken hebben, die wy noodzakelyk verbaſteren moeten.

Des niet tegenſtaande laat ik niet na in deze oude woorden die te onderſcheyden, die geen over een komſt met de Hieronſche en Algonkynſche taal hebben, en andere in tegendeel die op beide kunnen te huis gebracht worden.

De Huronnen en Irokoizen hebben geen Lipletters.

Onder deze woorden horen die gene daar veel Lipletters in komen hun zekerlyk niet toe, om dat de Huronnen en de Irokoizen die niet hebben, 't geen hun een groot gemak geeft om altyd met open monde en de pyp tuſſchen de tanden te ſpreken. Ik ſpreek van die woorden daer 'er veel in komen, want daar zyn 'er andere waar in een Lipletter gemaklyk in plaats van een ander kan geſtelt zyn, die dezelfde uitwerking ontrent den goeden klank doet.

Ik heb reeds gezegt dat de woorden die my 't meeſt aangedaan hadden, die gene waren, die uit de taal van een volk van Thracien genomen waren, waar van de oude naam in een of twe Provintien van Azien, te weten Aria en Areïana, behouden was. Want behalven de gene die ik reeds aangehaalt heb, kan ik 'er noch enige bybrengen, daar geen verandering in te maken is, die zuiver Irokois en Hurons zyn; en andere, die al de zamenſtelling en ſmaak van deze talen hebbende, haar met een kleine verandering weerom gegeven kunnen worden.

Strabo, lib. 15. *p.* 498.

Arrian lib. Hiſt. Ind.

Oritæ of de Orinten, waren een volk van Areiana. Dit woord is zuiver Irokois en Hurons. Het betekent een ſoort van Wilde Duif, in Canada onder den naam van *Tourte* (Torel) bekent, dien 'er de Franſſchen aan gegeven hebben. Het zyn vremde of overvliegende vogels, die byna alle jaren hun neſten in het land der Irokoizen komen maken. Dit is een zo overvloedig manna, dat het by de doortrekking der Quartels in Italien kan geſtelt worden. Daar zyn verſcheyde Wilden die noch den naam van *Orité* voeren, en hy is erffelyk aan zommige geſlachten. 't Is waar dat 'er geen Irokoiſche natie is die hedendaags dezen naam voert, maar de namen der Natien zyn by hen de verandering onderworpen, en hangen van verſcheyde omſtandigheden af, gelyk ik reeds aangemerkt heb.

Plin. lib. 6. *Cap.* 23.

Arrian. lib. 3. *de Exped. Alex.*

Ptolom. Tab. 8. *Aſiæ.*

De Rivieren van Aria en Areïana, wierden de eene *Areïos* en de andere *Tonderon* genoemt. * De eerſte naam heeft het zelfde wortel-woord met den naam van de Provintie, zelfs komt van het woord *Ares*, dat ook de naam van Mars of de Godheid dezer volkeren was. De twede is een duidelyk Irokois woord, en kan op een Menſch en op een rivier ſlaan, volgens het gebruik der oude tyden. Thonneron of Thonderon komt van het woord Kanneron of miſſchien van *Ganneron*. 't Is waarſchynelyker dat het van de eerſte komt, ter oorzaak van de T. die een plaats aanwyſt.

De

* *Plinius, lib.* 6. *cap.* Ariana Regio ambuſta fervoribus deſertisque circum data, multa tamen interfuſa opacitate cultores congregat circa duos fluvios Tonderon & Aroſapen. Oppidum Artacoana, Arius qui profluit Alexandriam ab Alexandro conditum.

De Schryvers volgens hun gewoonte verminken een weinig den naam van de Hooft-Stad van Aria, die Arrianus den titel van Koninglyke Stad geeft. † Ptolomeus noemtze *Artagena*, *Strabo*, *Arctagena*, Quintus Curtius *Artacacna*, Arrianus en Plinius, *Artacoana* of *Artacoanna* volgens zommige overzettingen. Dit laatste woord heeft al de gedaante van een Irokoisch en Huronsch woord, en om wel uitgesproken te worden, moest *Artakoannha* geschreven worden, zo men 'er in het begin een kleine verandering in maakt, en dat in plaats van *Artakoannha* men *Annatakoann-ha* zet, zal dit het grote Dorp of de grote Stad beduiden, en volmaakt wel op het Hooft-Vlok van deze Barbaren passen. De andere namen der Steden van Arien en Areïana bleek het klaar dat uit de land taal niet gehaalt waren, en waren door Vorsten hier aangegeven, die 'er zich meester van gemaakt hadden. Zodanig is de naam van Alexandria, die daar door Alexander de Groot gebout wierd, om deze lichte en onstantvastige volkeren in toom te houden. Zy waren onder de heerschappy der Perzen, die daar een Landvoogt met krygsbenden hielden, om hen in plicht te houden.

Quint. Curt. lib. 6. Cap. 12. Strabo lib. 11. p. 516. Plinius, loc. cit.

Arioch, in de Vulgata Koning van Pontus genoemt, en door Symmachus van de Scythen, had zyn staten in die quartieren en was zonder twyffel een van de hoofden van de volkeren van Areïana. Deze naam kan van het woord Ἄρης komen, en Eusebius noemt hem Ἄρειος; of van het Huronsche woord *Ario* en het Irokoische *Gario* dat slaan of ombrengen betekent. *Hariok*, *Hariosk*, of *Rariosk* in de derde persoon in 't manlyke van den tegenwoordigen tyd van gewoonte betekent den *Ombrenger* of den Overwinnaar, naam die zeer wel aan een groot krygsheld en aan een oversten des volks past.

Het moet ons zeldzaam voorkomen, dat van de weinig woorden die in een of twe zo weinig bekende Provintien gevonden worden, de gene die men uit den schipbreuk der oudheid gered heeft, en die de Godheid, de Provintien, de Hooft-Stad, de Opperhoofden, de Volkeren en Rivieren betekenen, een zo grote overeenkomst met de Huronsche en Irokoische Talen hebben.

Zie hier enige andere. *Orontes* dat de naam van een Man, van een Berg, en van een * Rivier van Azien is, is ook een Irokoische naam, en komt van *Garonta*, met het slot es daar aan, dat tot vermeerdering strekt, *Garontes* of *Orontes* een zeer groten en zeer langen Boom. *Orontobas* schynt van dezelfde wortel te komen, en

† De verscheyde benoemingen die er in de Schryvers ten opzicht van de Hooftstad van Arien gevonden worden, doen zien hoe onderhevig zy waren om de woorden van uitheemsche Talen te verminken. Raderus over het 12. Hooftstuk van 't 6. Boek van Q. Curtius zegt, dat men in verscheyde Schryvers of verscheyde hantschriften van de zelfde Schryvers leest Artacanna, Arctacrana, Artacoana, Charteorana, Arctacana, Articandria, Artacoanna & Articanda.

* *Orontes* is een Rivier die Syrien van de Stad Antiochien scheyd. 't Is ook de naam van een berg, tusschen welken en dezen stroom de Stad gelegen is.

Virgilius geeft den naam van *Orontes* aan het hooft der Lyciers, die Eneas in Italien verzelden.

Unam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem.

om het in 't Irokoisch uit te spreken, dat is te zeggen, met den lipsletter B, die om de welluidentheid daar in gezet is, in *on* te veranderen, die de Irokoizen om dezelfde reden in plaats van de lipletters zetten, die zy niet hebben, zal men zeggen *Oronto ou atet* van *Garanto* boom, van *Oronto* een boom in 't water of een kanoo; *Oronto ou atet* een kanoo, die door den stroom weg gesleept word.

Tarr'ha was een Stad en een volkplanting, die uit het Eiland Kreten zich in Pontus in Azien ging ter neer zetten. Deze naam betekent in 't Irokois een Bosch, van *Garr'ha* bosch, *Tarrha* met de T. die een plaats aanwyst, daar ter plaatze staat een bosch. Daar zyn noch natien die onze Irokoizen *Garr hagonronnon*, dat is te zeggen de Inwoonders van de bosschen of het diepe land noemen, dit zyn deze die de Franschen *Têtes de boule* of kloot-koppen noemen.

Ovid. 6. Met. Ariost. lib. 3. Rhet.

Tharea is een naam van een hooft van een geslacht en van een stam by de Onneïouten. Deze naam schynt dezelfde te zyn als die van Tereus Koning van Thracien, zo beroemt door de fabel van Progne en Filomela.

Hennagares of *Hannagares*, *Skennagares* zyn Irokoische namen, die weinig van den anderen verschelen, en waar van het wortelwoord *Gannagara* of *Onnagara* de Hoorn is. *Onnagonwesse* de lange Hoorn. *s'Hennagaratje* de zeer lange Hoorn. Men kan by deze namen dien van den beroemden Scyth Anacharsis vergelyken, die door zyn wysheid de hoogachting van geheel Griekenland verdiende. De Grieken hebben aan dezen naam enige lichte veranderingen gemaakt. Zy hebben 'er de aspiratie van weg gegooit, die het kenteken van de derde persoon in het manlyk geslacht is, de dubbele *n*, en zy hebben een *s* tusschen de *r* en de *e* gevoegt, zeggende *Unacharses* voor *Hannachares*. Ik zou ook de Scytische namen van *Toxaris*, *Dandamis* en verscheyde anderen na aan de Irokoische taal kunnen brengen, maar ik wil myn Lezers niet door woord-afleyding vervelen, waar op ik zelfs geen groten staat zou durven maken: alleen zal ik hier tot besluit byvoegen, dat 'er noch in Moskovien een Meir is, dat *Onega* genoemt word. *Onnega* betekent in 't Irokoisch water, en deze naam schynt een Meir wel te voegen. Niet alleen hebben de Amerikaansche Talen geen overeenkomst met de Hebreeuwsche, Oostersche, Grieksche en Latynsche spraken, en met alle die welke geleerde genoemt worden; maar zy hebben 'er zelfs geen met de levende spraken in Europa, en de anderen die ons bekent zyn, ten zy dat men die der Eskimenzers uitzondere, die na men zegt zeer met die der Biskayers overeenkomt. Indien deze overeenkomst in de schikking van twe spraken gevonden word, zou men 'er enig gevolg aangaande hun oorsprong uit kunnen trekken, en zich verbeelden dat de Eskimenzers van deze Iberiers afgestamt zyn, die met de Cantabren gegaan zynde om Spanje te bevolken, daar naderhand, volgens Strabo's getuigenis weer uit trokken, om weer naar Azien te keren, daar de naam van Iberien noch gevonden word, schoon haar oude Inwoonders, die geen verblyvende plaats hielden, naar Amerika

frika hebben kunnen overtrekken. Maar zo 'er maar enige Biskaaische woorden gevonden worden, die op de natuurlyke spraak der Eskimenzers ge-ent zyn, moet men denken dat zy die door den koophandel met de Biskayers gekregen hebben, die het eerste deze Zee-kusten zyn komen bezoeken, daar de Bakeljaauw en Walvischvangst hen na toe had gelokt, op de zelfde wyze als de Grieken enige woorden van de spraken der Barbaren ontleent hadden, met wien zy omgang gehad hadden. Dus worden 'er in de Huronsche en Irokoische talen enige woorden gevonden, die in de Griekfche, Latynsche, en zelfs in de Fransche zyn.

Alle de Barbaarsche spraken zyn moeielyk om te leren voor iemand, die een andere taal spreekt die van een gants andere schikking is. Hy zou alleen die zwarigheden niet te boven komen zonder de uiterste vlyt en een gebruik van verscheyde jaren. Men kan zelfs zeggen dat hy ze nooit als zeer onvolmaakt kennen zal, ten zy hy geholpen worde, en zo hy geen bequaamheid heeft om het gebrek der boeken te vervullen, met voor zich zelven een leer-wyze te maken, die de zwarigheden uit den weg helpe, en den weg verkorte. Wanneer dan twee volkeren die talen spreken die zo ver van elkander af zyn als de Irokoische en de Fransche, om den koophandel of om elkander te beschermen by malkander komen, zyn zy van weerskanten gelyklyk genoodzaakt met hunne taal te naderen, om zich te kunnen verstaan; de beginsfelen daar van zyn redelyk moeielyk: maar eindelyk door een weinig gebruik komen zy zo ver dat zy malkander hun gedachten openbaren, ten delen door hand-gebaar, en ten delen door zekere verdorven woorden, die noch uit de eene noch uit de andere taal zyn, om dat zy gerabraakt zyn, en die een reden uitmaken zonder slot, maar die door het gebruik aan zekere betekenissen blyven toegewyd, welke dienen om hen het oog wit te doen bereiken dat zy zich voorstellen.

Op deze wyze is 'er te Canada, op de Eylanden van Amerika, en in de verscheyde andere landen, daar de Franschen handel dryven, een gebroken taal ontstaan, tot welkers woorden geen groot register van noden zou zyn, wyl zy den handel alleen betreffen; daar komen woorden in die uit de talen van alle natien genomen zyn, waar mee de Franschen omgang gehad hebben. Men neemt 'er den enen tyd voor den ander, een derde persoon voor een eerste, een Pluralis voor een Singularis; alles is goed, het hantgebaar, de tegenwoordigheid van de zaak, en het gebruik maken een reden verstaanbaar, die uit zich zelven onverstaanbaar was. De Franschman meent dat hy de taal van de Wilden spreekt, de Wilden die van den Franschman, en zy verstaan elkander wel genoeg tot hun behoef. Gebroken taal in Canada, op de Eylanden van Amerika.

Gedurende de eerste maanden van myn verblyf te St. Louïs, spraken de Wilden deze gebroke taal tegen my, en zy veronderstelden dat ik een Franschman zynde, dezelve verstaan moest: maar ik verstond het zo weinig, dat zo dra ik een gat begon te zien door de gronden van hunne moederspraak, ik verplicht was tegen hen te zeggen dat zy zouden spreken, gelyk zy onder mal-

kander gewoon zyn, en ik begreep toen hun gedachten veel beter.

In Zuid-Amerika is een algemene ſpraak die over al in zwang is en over al verſtaan word, gelyk het Maleits in de grote Indien. Behalven dat heeft ieder byzondere natie haar eigen ſpraak, die van de andere verſchilt; en daar zyn 'er zo veel in getal, dat men wil dat 'er ontrent den vloed der Amazonen alleen by na zeventig verſcheyde ſpraken gevonden worden. Behalven dat moet men aanmerken dat 'er na by alle de natien drie zyn, de eene dat de ſtyl van den Raad is, die zo verheven en zo duiſter is, dat zy dikwils niet verſtaan wat zy zeggen. De twede is den mannen eigen en de derde de Vrouwen.

In Noord-Amerika komen alle de ſpraken der Volkeren die daar wonen (zo men 'er de Siouzen en enige andere van uitzondert die ons niet genoeg bekent zyn, en die over den Miſſiſippi wonen) op twe Moeder ſpraken uit, te weten de Algonkynſche en Huronſche. Deze worden in zo vele tong-vallen geſmaldeelt als 'er byzondere natien zyn. Wanneer ik zeg dat de Algonkynſche en de Huronſche ſpraken Moederſpraken zyn, ſpreek ik volgens het gemene denkbeeld, want onder zo veel talen die een zeer grote overeenkomſt met elkander hebben, zou het moeielyk om niet te zeggen onmooglyk zyn, de oorſpronkelyke talen van de tongvallen te onderſcheyden.

Schoon 'er weinig ware Alkonkynen meer zyn als de Irokoizen, en dat de Brandewyn dezelve by na alle omhals gebracht heeft, is de Algonkynſche taal evenwel het meeſte verſpreit, en word door de meeſte natien, van den vloed St. Laurens tot Miſſiſippi toe geſproken.

De Huronſche taal was eertyds zeer wyd uitgeſtrekt. Vader Brebeuf telde ontrent dertig duizent zielen op, dat ware Hurons waren, in twintig Dorpen van de Natie verdeelt, behalven dat waren 'er twaalf talryke Natien en die een vaſte plaats hielden die hun taal ſpraken.

De Hurönnen waren eertyds zeer wyd uytgeſpreyd.

De meeſte dezer Natien zyn niet meer in wezen, de Irokoizen hebben ze verwoeſt. De waare Hurons beſtaan hedendags in de kleine Queekplaats van Loretto, die by Quebek is, daar men het Chriſtendom tot ſtichting van alle de Franſſchen ziet bloeien, in de natie der Tionnontutés, die in het naauw van de ſtraat wonen, en in een andere talryke natie, die na Carolina gevlucht is. Daar is in Virginia noch een elendig overſchot van een Volk, dat de Irokoizen *Atati-onoué* noemen, dat is te zeggen, die een zelfde ſpraak met hen ſpreken. Ik geloof dat dit die gene zyn, die in de oude Franſche Reisbeſchryvingen onder den naam van *Almouchikezen* bekent zyn. 't Is noch niet lang geleden dat de Irokoizen opgehouden hebben hen af te matten door Oorlogs-Troepen die zy daar na toe zonden.

De ſchryver geloofť dat 'er noch enig volk van de Huronſche ſpraak in Nova Zembla is.

Ik zou ook geloven dat 'er noch enig Volk van de Huronſche ſpraak in Nova Zembla is. In de eerſte verzameling van de Noordſche Reyzen word gezegt „ dat de Deenſche Kronyk aanmerkt, „ dat drie Wilden, die een Engelſch Piloot uyt de Straat Davids

„ na

„ na Koppenhage gevoert had, zo gaauw ſpraken of eer zo rab- „ belden, dat zy niets duidelyk uitſpraken als deze twe woorden, „ *Oka Indecha*, waar van men nooit de betekenis geweten heeft. „ Ik meen hier in den aart van de Huronſche taal, die uit gebrek van de Lipletters haar woorden weinig verſtaanlyk uitſpreekt, en een Terminatie te ontdekken die by hen gemeen is. Indien men zelfs in deze twe woorden, die ik onderſtel dat een weinig verminkt zyn, een kleine verandering maakt, die het oor weinig merkt, en dat in plaats van *Oka Indecha* men *Tao Tendecha* zegge, zal dit betekenen, *Wat is dat?* woorden die deze Wilden dikwils in den mond moeſten hebben, die zich in een vremd land overgevoert zagen, daar zy vele zaken gewaar wierden die hunne nieuwsgierigheid gaande maakten, en die zy niet gewent waren in hnn eigen land te zien.

De vyf Irokoiſche Natien maken zo vele verſcheyde tongvallen van de Huronſche ſpraak uit, en die byna zo veel van elkander verſchillen als het Franſch, Spaanſch en Italiaanſch, de ene meer en de andere min, na de plaats daar zy gelegen zyn.

De Huronſche taal is aanzienlyk, groots en regulierder als de Irokoiſche. De uitſpraak daar van is hart, komt diep uit de keel, en het is moeielyk derzelver accent te betrappen, voornaamlyk voor de Vremdelingen. Onze Zendelingen evenwel hadden een huisgenoot by de Huronnen, dieſchoon hy nooit de taal gedurende een verblyf van vele jaren had kunnen leren, vermaaks-halven voor zich een ſoort van kramers-latyn gemaakt had, dat niets beduidde, maar waar in het accent zo wel nagevolgt was met de uitgangen der gemeenſte woorden, dat de Huronnen daar zelfs in bedrogen waren, en zeyden, wy zien wel, dat hy onze taal ſpreekt, maar wy kunnen niet begrypen wat hy zegt.

Van der Onnontaguee-ſche Irrokoizen.

De Taal der Onnontagiceeſche Irokoizen komt het dichtſte by het Hurons door haar accent en door haar uitgangen; en om deze zelfde reden is zy meer geacht als de andere. In de uitſpraak heeft zy een zoort van een kadans en na-dreun, die niet onaangenaam is.

De Taal der Agniezen is zachter en komt zo diep uyt de keel niet; ten hoogſten heeft zy maar enige fyne en weinig merkelyke aſpiratien.

Het *Onneïouts* ſchynt van het Agniees gemaakt te zyn. In 't uitſpreken gewennen zy zich aan een ſoort van delikaatheid; en om die taal noch meer te verzachten, veranderen zy de letter *r* in *l*, en byten de helft van de woorden af, waar van men na de laatſte ſyllabe ſlaan moet. Deze gemaakte delikaatheid is ondertuſſchen onaangenaam, en de toon, dien zy 'er aan geven, heeft weynig aardigheyd.

Van het Goïoguenſch en Tſonnontoüaanſch.

Het *Goïoguenſch* en het *Tſonnontoüanſch* is hart, voor al het laatſtgenoemde; ook ſteken de andere Irokoizen de gek met hen, en zeggen dat zy qualyk ſpreken. De Franſſchen zelfs noemen hen *Boeren*, de plompheid van hun taal zich over hun gantſche perſoon uytſpreydende. Maar Vader de Carheil, die hun ſpraak geleert heeft, na veel moeite aan het Huronſch en de andere Irokoiſche talen

talen aangewent te hebben, vindze de krachtrykste en woordenrykste taal van allen.

Dit zyn alle levendige talen, en die de verandering onderworpen zyn. Daar worden nieuwe Woorden in verzonnen, andere verliezen hun bevalligheid en verouderen. Ieder een beroemt zich van zyn taal te spreken, en zy lagghen graag anderen uit, die qualyk spreken. Zy hebben evenwel eerbied voor de vremdelingen, voor al de Europeanen, die zy als onbequaam oordelen om dezelve te kunnen leren, zo men er de zendelingen van uytzondert, die zy menen dat dezelve zo goed moeten kennen als zy zelfs, om dat zy het behulp van de schrift hebben, want de Wilden beelden zich in dat alles daar in geschreven staat, en dat zy zich op de spraak uyt Staatkunde toeleggende, het hun eige schult is zo zy die qualyk spreken.

De meeste van deze Westersche Volkeren schoon zy zeer verschillende talen spreken, hebben evenwel by na den zelfden aart, dezelfde wyze van spreken, en dezelfde draien om zich uyt te drukken. Maar nademaal deze talen oneindig vele woorden ontberen, om de kennissen uyt te drukken die onze kunsten ons gegeven hebben, hebben zy ook een groter gebrek van uytdrukkingen, met de denkbeelden over een komende, die wy van den Godsdienst hebben; zo dat de Zendelingen, die deze taal hebben moeten ophelderen, genoodzaakt zyn geweest zwarigheden over te springen, die onoverwinlyk schenen, niet alleen om de zaken van gebruik en die dikwils in de reden te pas komen te leren, maar zy moesten noch een byzondere en moeielyke studie aanwenden om uyt den grond van deze talen zelfs als een nieuwe taal te halen, welke diende om hun de zaken van den Godsdienst en de afgetrokkene waarheden te leren. En schoon deze nieuwe taal niet in nieuw gesmeede woorden die op de hunne ge-ent zyn, bestaat maar alleen in omschryvingen en zamenstellingen, die uyt den grond en den draai van hun taal zelfs gehaalt zyn, die zy gemaklyk verstaan, is het evenwel zeer moeielyk geweest daar toe te geraken; en de Europeanen, die verscheyde jaren onder hen geleeft hebben, die hun taal van kintsbeen af hebben geleert, bekennen openhartiglyk, dat zy tegen hen niet van God zouden kunnen spreken, en hen onderwyzen, gelyk de Zendelingen doen, hoewel zy anders alles begrypen wat de Zendelingen zeggen.

Moeielykheid die de Zendelingen ontmoeten.

Vader Briard drukt zich hier ontrent geestig uyt, en ik heb gemeent dat het den Lezer niet onaangenaam zou zyn, dat ik hier zyne woorden aanvoerde. „ De Jezuiten zegt hy, ziende dat om de „ Heydenen te bekeren de spraak hun ten hoogsten noodzakelyk „ was, besloten zich met alle vlyt daar op toe te leggen, maar men „ zou niet geloven wat grote zwarigheden zy daar in ontmoetten, „ voornamentlyk dewyl zy geen tolken noch meesters hadden, de „ Hr. van Biencourt en enige anderen verstonden 'er wel zo iets „ van en genoeg voor den koophandel en gemene slender, maar „ als men van God en den Godsdienst zou spreken stond men verlegen. Hierom waren zy genoodzaakt de taal van hen te leren, „ vragende aan de Wilden hoe zy dit en dat noemden, en de

Relat. de la nouv. France 1616. Ch. 16. p. 149.

„ moette

„ moeite was zo heel groot niet, wanneer het geen men vroeg „ aangeraakt kon worden, en met den vinger aangewezen, als „ steen, een rivier, slang, springen, lagchen, zitten enz, maar „ wat de innerlyke en geestelyke werken aangong, die aan de zin- „ nen niet konnen vertoont worden, en de woorden die men af- „ getrokken en algemeen noemt als geloven, twyffelen, hopen, „ reden voeren, vrezen, een dier, een zelfstandigheyd, een geest, „ deugt, ondeugt, zonde, reden, rechtvaardigheid, enz hier „ ontrent moest men zweten en zwoegen, hier quam de Barens- „ nood eerst aan. Zy wisten geen middel om het aan te vangen, „ schoon zy 'er wel hondert probeerden, daar was geen handgebaar „ die hun bevatting genoegzaam kon te verstaan geven, schoon zy „ 'er wel duizent gebruikten. Ondertusschen schoren onze Heren „ Wilden uyt tydverdryf onbekrompen de gek met hen, zy hadden „ altyd enige loopjes, en op dat dit gekscheren met een tot hun „ voordeel mocht strekken, zo gy uw papier en pen om te schry- „ ven had, moesten zy volle schotels voor hen hebben, en een „ servet daar by, want op zulk een drievoet worden de goede „ god-spraken gegeven. Buiten dien zyn Apollo en Merkurius „ niet te huys; ze wierden noch moeielyk toe, en lieten hun hielen „ zien, wanneer men ze een weinig lang wou ophouden.

Ik heb in 't brede de woorden van dezen Vader willen aanhalen, om de zeer zeldzaame onbeschaamtheid van den Baron de la Hontan te klaarder aan te tonen, die ons aan het eynde zyner gedenkschriften een Huronsch Woordenboek gegeven hebbende, uyt vyftig woorden bestaande, waar van de meeste verminkt zyn, met stoute kaken ons een grote lange zamenspraak tusschen hem en een Huron over 't stuk van Godsdienst durft opdringen. Ik twyffel of hy na een dertig jaren verblyf onder de Huronnen wel in staat zou geweest zyn om zyn Wildeman te antwoorden, al was het waar dat de Wildeman bequaam was geweest om de redeneningen te voeren, die hy hem doet houden, en die zekerlyk uyt zyn eigen koker komen. Zyn soort van een Algonkynsch Woordenboek, schoon langer zynde, is niet naauwkeuriger, maar onder den dekmantel van die woorden, die iemand hem zonder twyffel zal op gegeven hebben, heeft hy gemeent het gemeen te kunnen wysmaken, dat hy volmaakt de talen en de Zeden der Wilden verstond, terwyl hy van de andere kant vertrouwentheid genoeg heeft om zich in te beelden, dat het zelfde gemeen hem geloof zal geven, wanneer hy van de Priesters en de Zendelingen verzekert, die onder de Wilden grys zyn geworden, dat zy de betekenis van een zo bekent en gemeen woord niet wisten, dat 'er onder de kinderen van de Fransche Kanadiers geen een was of hy verstond het.

De Baron de la Hontan gehekelt.

De reden van deze grote zwarigheid die de Zendelingen in den aanvang gehad hebben, om de talen der Wilden te leren, is dat zy ontrent dit stuk in dezelfde dwaling waren als ten opzicht van hunne zeden. Zy wilden van hen uyt onze manieren en gebruiken oordelen, zo dat ze niets van deze gemaniertheid ziende, die onder ons in gevoert is, ontrent den Godsdienst en 't burgerlyk be-

Waar in de zwarigheid, noch meer bestaat.

ſtier, zy dezelve zonder Godsdienſt, zonder Wetten en zonder regeringsform geloofden te zyn. Op dezelfde wyze wilden zy van hun talen uyt die van Europa oordeelen, en nademaal zy dezelve niet wel doorkropen hadden gingen zy in hun herſſen ſteken, gelyk Vader le Jeune toen ſchreef„ dat alle woorden van God-„ vrucht, en deugt, al de termen waar van men zich bedient om „ de goederen van 't andere leven uyt te drukken; de taal der „ Godsgeleerden, der Wysgeren, Wiskunſtenaars, Geneesheren, „ met een woord, van alle geleerde luiden; alle de woorden die „ de Staatkunde en het beſtier van een Stad, Land, of Ryk raken; „ alles wat de gerechtigheid, beloning, kaſtyding aangaat: de „ namen van een oneindige menigte van kunſten die wy in Europa „ hebben, van zo vele bloemen, bomen, vruchten, dieren, van „ duizent en duizent uytvindingen, van duizent ſchoonheden en „ rykdommen, dat dit alles, zeg ik, in de gedachten noch in den „ mond der Wilden niet gevonden word, hebbende zy noch waren „ Godsdienſt, noch kennis van deugden, noch ſtaatkunde, noch „ regering, noch koningryk, noch gemenebeſt, noch weten-„ ſchap, noch iets van het genoemde; en dat bygevolg alle de „ woorden, uytdrukkingen en namen die deze wereld van goederen „ en heerlykheid aangaan, uit hun Woordenboek moeſten geſchrapt „ worden."

Verhaal van Vader le Jeune.

Schoon 'er iets waar in deze zaak is, en dat het gebrek van de eene kant, en de onwetenheid van vele zaken van de andere zyde, hun talen veel ſchraalder als de onze moeten maken, is dit evenwel op ver na zo zeer niet uytgeſtrekt als deze Vader zegt, maar de oorſprong van de dwaling, die hy met die genen gemeen heeft, die 'er gelyk als hy van hebben geſproken, is de weynige kennis die hy van den draai dezer Wilde talen had, die gants van dien der Europeeſche verſchilt.

St. Iſidorus van Sevilien zegt dat Ariſtoteles de eerſte was, die in de ſpraak twe delen van de redenvoering ontdekte, te weten den naam en het werkwoord. Dat eyndelyk Donatus dezelve in acht delen ſplitſte, maar dat de zes laatſte op deze twe voornaamſte, dat is te zeggen den naam en het werkwoord te huys konden gebragt worden, die de perſoon en de daad betekenen; dat 'er de andere maar toegiften van zyn, en hun den oorſprong verſchuldigt. Want het pronomen komt van den naam, en bekleed deſſelfs plaats, gelyk by voorbeeld, *Orator ille* die redenaar. Het Adverbium of bywoord komt ook van den naam, gelyk van *Doctus* geleert, *Docté* geleerdelyk. Het participium is van den naam en het werkwoord gemaakt, gelyk *Lego*, *Legens*, ik lees, lezende. De conjunctie, de prepoſitie, en interjectie dienen niet als om de andere te verzamelen, en de rede aan een te koppelen. Hierom, voegt hy 'er by, tellen enige maar vyf delen van de redenvoering, als of deze drie laatſte overvloedig en vruchteloos waren.

De Irokoizen en Huronnen hebben in hun Taal niet als het werkwoord.

Van de twe delen van de redenvoering die Ariſtoteles aantekent, hebben de Huronſche en Irokoiſche talen, waar van hier voornamentlyk geſproken word, want de andere ken ik niet, niet als het werkwoord, dat het gezag over de hele ſpraak voert; dus hebben

zy

zy geen Subſtantiva, of Adjectiva, geen Declinatien, caſus, noch Artykelen. Zie daar onze talen reeds op de helft vermindert, waar na de verwondering onzer Zendelingen ons niet vremd moet voorkomen, die in deze Amerikaanſche talen een menigte van eige, afgetrokkene, algemene, byzondere, ondeelbare, afgeleide zin verminderende, en vermeerderende namen meenden te vinden, met een woord alles wat in de Europeeſche talen van het naamwoord af hangt meenden te vinden, en ondertuſſchen niets daar van gewaar wierden.

Woorden zyn maar als tekens om een zaak te verbeelden.

Zonder dat zy uyt hun eyge kracht iets betekenen

In een zekere zaak is de taal maar een gants onverſchillige zaak, en de woorden waar uyt zy zamen geſtelt is niet als tekens zynde die ingeſtelt zyn om de zaken, waar aan zy gehecht zyn, te verbeelden, betekenen niets uyt zich zelven: dat is te zeggen dat zy uyt zich zelven onverſchillig zyn om deeze of gene zaak te betekenen, op dezelfde wyze als de Karakters en figuren, die de beelden en tekens der woorden zyn, geen andere kracht en waardy hebben, als in zo verre men over een gekomen is, dat zy zulk een betekenis zouden hebben. Op deze wyze kunnen de talen vermenigvuldigt worden zo veel als 'er natien zyn, en zy zouden zo volkomen van elkander kunnen verſchillen, dat 'er geen eene uytdrukking, geen een enkel woord van de eene in de andere zou zyn met dezelfde betekenis, zonder een zuyvere uytwerking van 't geval of den omgang dezer natien, de enige woorden zouden aangenomen hebben door de gemeenſchap die zy met malkander hadden.

Maar van een andere kant de taal ingeſtelt zynde om onze gedachten te verbeelden, en een wezentlyke verbintenis met de werkingen van de ziel hebbende, en met de voorwerpen waar op onze zinnen ſpelen, om te beveſtigen of te ontkennen, met een woord om zich uyt te drukken over het geen hun dienſtig is of niet, moet noodzakelyk tot verband van de zamenleving, voor de koopmanſchap en de mededeling van onze denkbeelden, die byna overal de zelfde zyn in alle menſſchen, en die overal dezelfde voorwerpen hebben, moet noodzakelyk, zeg ik, ieder taal alle onze naamwoorden van verſcheyde ſoorten hebben, Adjectiven, Subſtantiven, enz, en in deze naam vallen: Active, paſſive en neutrale werkwoorden enz, en in deze werkwoorden tyden, wyzen, eerſte, twede en derde perſonen; eyndelyk by woorden, conjunctien, prepoſitien, en andere kleine deeltjes, dienende om een redevoering te binden, de woorden te verzamelen, en een volmaakten zin uyt te maken: of wel daar moet iets van gelyke waarde zyn, dat zo veel tekens kan verſchaffen als men nodig heeft, om het gebrek van deze verſcheyde delen van de reden te vervullen, die in een taal gevonden wordende in een andere niet worden gevonden, welke noodzakelyk gebreklyk en van geen vrucht zou zyn, zo zy in den grond niets had om het eynde en oogmerk van alle talen te vervullen, 't welk in zodanige mededeëling van onze gedachten aan andere menſſchen beſtaat, dat 'er niets is waar over wy niet ſpreken en redeneren kunnen.

De Huronſche en Irokoiſche talen hebben eigentlyk niet als werkwoorden, die 'er den gantſchen grond van uytmaken, zo dat alles

geconjugeert, en niets gedeclineert word; maar in deze werk woorden ontdekt men een wonderlyke kunst, die al het overige vervult; en deze kunst maakt al de schikking en order van deze talen uyt, die zo wel als de onze haar schoonheden hebben. Maar gelyk 'er geen taal volmaakt is hebben zy met haar regulierheid ook haar ongeregeltheden, die dezelve moeielyk en vol doornen maken.

Redenen warom de schryver geen groter denkbeeld van dese talen gegeven heeft.

Ik zou zo veel te grager een denkbeeld van een dezer talen gegeven hebben, om 'er de order van te doen kennen, 't geen tot heden toe noch niemand gedaan heeft; hebbende zich de meeste Reyzigers vergenoegt enige onvolmaakte Woordenboeken te geven, bestaande in enige verminkte woorden, die het gemeenzaamst in gebruik zyn; maar ik heb overwogen dat een kort denkbeeld al te onvolmaakt zou zyn, en dat ik van de andere kant my niet breed in dit ontwerp kan in laten, zonder door een menigte van Barbaarsche woorden te vervelen, die het gemeen onaangenaam zouden voorkomen, die weynig aandoening van deze uytheemsche talen hebben, waar uyt de geleerden zelfs geen groot licht kunnen halen, en die op zyn hoogst geen andere uytwerking kunnen hebben, als te doen zien dat deze talen zeer wyd van die gene die wy kennen, aflopen: dat zy ryk zyn, niet tegenstaande het gebrek dat men haar toeschryft, en dat schoon zy een andere schikking hebben als de onze, zy niet nalaten grote schoonheden te hebben.

Besluit.

Zie daar in 't gros al wat ik van de Zeden der Wilde Amerikanen heb kunnen verzamelen, en 't geen my 't merkwaardigste toegeschenen heeft. Zo ik enige zaken vergeten heb, die tot myn kennis kunnen zyn gekomen, zyn het niet als enige omstandigheden en kleine byzonderheden, die my ontschoten zyn, of die de aandacht van den Lezer niet verdienden. Ik beweer evenwel niet dat ik al het wezentlyke noodzakelyk gezegt heb, ik beken zelfs dat my verscheyde van deze byzonderheden onbewust zyn, die een gebruik recht konnen uytschilderen, en groot licht geven om een vergelyking met de zeden der ouden te maken, gelyk ik gedaan heb; maar dit is myn schuld niet, 't is eer de schuld van die genen, die onder die verscheyde natien geleeft hebbende, welke ik niet door my zelven heb kunnen kennen, of zich niet gekreunt hebben om het geen zy zagen te doorsnuffelen en te doorgronden, of niet bequaam geweest zyn om diergelyk een onderzoek te doen. 't Geen ik hier gedaan heb is niet als een zeer ruwe en onvolmaakte schets van 't geen men zou doen kunnen, maar 't welk evenwel een plan behelst waar op men op een voor den godsdienst en de geleertheyd dienstige wyze zou kunnen arbeyden. De Zendelingen die by de verscheyde natien van Oost en West-Indien verspreyd zyn, die de talen der volkeren, die zy onderwyzen verstaan, zyn beter in staat als iemand om dezen arbeyd te voltooien. Ik wensch met al myn hart dat zy die moeite gelieven te nemen, en ik verklaar heiliglyk dat ik die gene oneindig veel verplichting zal hebben, die myn gevoelens over de punten die ik qualyk zou kunnen verstaan hebben, en waar in ik gedwaalt heb, verbeteren willen, of my nieuwe bewyzen verschaffen, om myn gissingen te ondersteunen en 'er nieuwe te opperen.

Eynde van het twede Deel.

TAFEL

DER

Voornaamſte zaken, in de twee Delen begrepen.

A.

E.

F.

J.

K.

De overige zaken die op de K. *niet gevonden worden gelieve den Lezer op de* C. *te zoeken.*

L.

Mo-

N.

O.

P.

T.

V.

aux Armes du Comte Henri de Cal[illegible]

